

3 1761 05060023 8

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

HISTORICORVM ROMANORVM

RELLIQVIAE

DISPOSVIT RECENSIVIT PRAEFATVS EST

HERMANNVS PETER

VOLVMEN PRIVS

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

CIODCCCLXX

VETERVM
HISTORICORVM ROMANORVM
RELLIQVIAE

DISPOSVIT RECENSVIT PRAEFATVS EST

HERMANNVS PETER

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
CIODCCCLXX

PA
6139
H5
1870
V.1

22753
—
874192

CAROLO · PETERO
PATRI · CARISSIMO

Virorum doctorum usui editis recensitisque historicorum Romanorum reliquiis nondum satis prospectum esse, nemo credo negabit, qui aliquam studiorum in hac re positorum notitiam habeat. nam ex eis, quorum opera nunc fere utendum est, Augustus Krause (*Vitae et fragmenta veterum historicorum Romanorum composuit A. K. Berolini 1853*), cum, quod critici munus esset, non satis perspiceret, ita in fragmentis conligendis et recensendis uersatus est, ut ab hac quidem parte eius opera plane inutilis sit; in scriptorum uitis et scriptis autem quamquam plus profecit, tamen etiam hic plura turbauit magis quam ordinauit et emendauit, cum non solum Pighii coniecturis et hariolationibus quasi fastorum Capitolinorum auctoritatem adtribueret sed etiam aliorum inuentis temere fidem haberet. Carolum uero Ludouicum Rothium, qua erat adsiduitate et ingenii sagacitate, praeter ceteros idoneum fuisse ad illud desiderium philologis explendum omnes mecum sciunt, eundemque acre studium posuisse in his historicis eorumque reliquiis compluribus rebus significatum erat. et sane quaedam in eo opere, quod Gerlachii editioni Sallustii (anni 1853 p. 251 — 440) adnexum in publicum prodire uoluit, feliciter enucleauit: in uniuersum tamen expectationem fefellit, idque maxime ob has res, quod et de singulorum scriptorum uitis et scriptis disputare praetermisit et earum reliquiarum, quae non ad uerbum propagatae essent, summam proposuisse satis habuit; quo factum est, ut si quae ueteribus historicis a Graecis scriptoribus relata essent, ea aut breuiter tantum modo indicaret aut Latine redderet.

Nec ad ueteres collectiones refugium erat. nam qui ante Krausium et Rothium post A. Riccobonum (*de historia cum fragm. hist. Lat. Venet. 1568*), A. Augustinum (*collect. fragm. hist. cum emend. Fuluii Vrsini Antwerp. 1595*), Ausonium Popmam (*fragm. histor. uet. Latin. Amstelod. 1620*)

has reliquias ediderunt. Wasse (1710), Corte (1724), Haverkamp (1742), Frötscher (1828), cum illas Sallustii libris subiungerent, hoc quasi parergon esse arbitrati uix quidquam aliud quam fragmenta, quae a Popma conlecta erant, hic illic correctæ, spretis tamen eius scholiis haud inutilibus in meliorem ordinem redegerunt.

Sed omnium eorum, de quibus adhuc egi, opera sese continebat intra liberae rei publicae historicos, eorum uero, qui libertate rei p. Romanae eversa historiae operam nauauerunt, fragmenta a nullo unquam conlecta exstant. quam ob rem me operam non esse perditurum sperabam, si ueterum historicorum reliquias denuo disponerem et recenserem atque quae de eorum uitis et scriptis inuenire possem, componerem, inferiorum autem ipse primus conligerem atque eadem ratione qua superiorum recenserem et praefarer.

Cum autem hoc opus incohassem ubi ex largis et uberibus fontibus haurirem, postea a maioribus bibliothecarum thesauris remotus et ad aridiora loca delatus pleraque, quae antea excerpseram et conlegeram, digessi et ea scripsi, quae nunc typis excusa habes. qua quidem in re quamquam sumptibus non parcens multos libros ipse comparauì, alios per muneris scholastici ferias ampliores librorum copias adiens perlegi aut inspexi, tamen facile concedo fieri potuisse, ut alios libros, non ita, ut par esset et ipse cuperem propter temporis ad usum concessi breuitatem totos in usum meum conuerterem, alii, etsi perpaucos eos esse spero, omnino cognitionem meam fugerent. caue autem ne omnes, quorum a me non esse mentionem factam inueneris, omnino me ignorasse concludas. nolui enim librorum citatorum molem, quae uel sic satis magna est, inutilium testium inscriptionibus exaggerare; uelut in primis sciens neglexi Martini Hankii libros *de Romanarum rerum scriptoribus* (2 uoll. Lips. 1669. 1674), qui cum G. J. Vossii libro de historicis Latinis iam edito (1627) scriberet, tamen nec opes ab hoc summa cum sedulitate et industria congestas recte adhibuit nec iudicio eum aequauit atque multos errores, quos ille iam expulerat, denuo in litterarum historiam inuexit. nam, ut hoc unum moneam, duos libros, quos Ioannes Annii Viterbensis, unum *de aureo saeculo seu Italiae rebus ante Romam conditam*, alterum *de Romae*

urbis origine inscribens, finxerat atque sub Fabii Pictoris nomine Romae ediderat, quamvis iam cum multi tum Vossius eam fraudem perspexissent, tamquam incorruptae antiquitatis testibus usus est: id quod satis erit ad ingenii eius aciem, quam hebes et obtusa fuerit, demonstrandam, nec huius testimonia desiderabis, immo mihi gratiam habebis, quod talium librorum atque eorum, in quibus nil novi repperi, inscriptiones in seriniis meis delitescere uolui.

In fragmentis autem conquirendis summam curam posui, sed nihilo minus eorum numerum, quae adhuc edebantur, me minuisse potius fateor quam auxisse. perpauca enim ipse addidi, plura autem, cum aut uirorum quorundam doctorum errori aut falsariorum fraudi deberentur, eieci. de illorum maxima parte in eis, quae de uitis et scriptis singulorum historicorum praefatus sum, disputavi et, quo iure ea in reliquiis componendis spreuerim, ostendi. praeterea nunc semel moneo, me nec Fabii Planciadis Fulgentii *de abstrusis sermonibus* libri nec Aurelii Victoris, qui dicitur, *de origine gentis Romanae* rationem habuisse. neque enim dubito, quin de Fulgentio Laurentius Lersch (in Fulgent. edit. Bonn. 1844) cum fictis antiquorum auctorum exemplis illum librum ornatum esse demonstraret, uerum uiderit; de altero autem libro idem, cum iam alii coniecissent, Henricus Jordan tam certis argumentis nuper (*über das Buch origo gentis Romanae* in Herm. uol. III p. 389—428) euicit, ut, quod antea proposueram peculiariter de hac fraude agere, nunc supersedere posse mihi uidear.

Sed recepi in ipsas reliquias (uno fragmento 12. Claudii Quadrigarii, de quo in adnotatione egi, excepto) ea tantum modo fragmenta, quae auctoris nomine adposito ad nos peruenierunt, atque de ceteris, quae cum probabilitate quadam coniecturis ad quosdam scriptores referri uidebantur, in praefationibus disputavi. Tum, si qua fragmenta binis pluribusue locis tradita essent, si ad uerbum ex suis scriptoribus deprompta essent, unum locum in contextu posui, alterum in adnotatione breuiter indicaui, cum uerborum discrepantias in commentario critico recenserem; sin bini scriptores ueterum historicorum sententias, non uerba repraesentare studuissent, etiam alterum locum totum in adnotationem transtuli, ut ex

utriusque loci consensu, quae fuissent ipsius scriptoris propria, intellegi posset. Etiam quas res a compluribus scriptoribus deinceps enumeratis scriptas fuisse traditum est, eas, nisi nimis amplae uiderentur, in unius cuiusque reliquiis repetii, ut omnes uno conspectu haberes. adparatum autem criticum et si qua adnotanda erant, uetustissimo cuique historico, quem a ceteris exscriptum esse ueri simile esset, plerumque adieci, quamquam non ignorabam, ab ipso scriptore, cui illas reliquias debemus, ex illis historicis recentissimum quemque usurpatum esse.

Tum receptorum fragmentorum eum ordinem institui, ut ea, quae ad certam aliquam rem referri possent, siue additis librorum numeris siue non additis decerpta erant, ceteris eiusdem libri praeponerem, ea tamen, quae numero libri carent, asterisco adposito distinguerem. deinde cetera ita ordinavi, ut primis locis conlocarem quae ab antiquioribus scriptoribus seruata essent, aut, si multa eiusdem historici ab eodem (uelut Sisemae a Nonio), similes res cum similibus coniungerem. a quo consilio profectus cum primo, ne praeoccupato animo essem, solo meo iudicio usus reliquias disposuissem, postea in multis me ad eundem ordinem peruenisse animaduerti ac Rothium.

Haud exigui uero operis erat reliquias ad optimos libros manu scriptos recensere et, si fieri posset, emendare, in qua quidem re, etsi Roth haud infeliciter quaedam temptauit, nemo adhuc uia et ratione ingressus erat. itaque eis fragmentis, quae ad uerbum ad nos propagata essent, ex praestantissimis quibusque editionibus, quas infra uno conspectu coniunctas inuenies, omnem adparatum criticum adscripsi et, si quorum scriptorum ut Gellii, Serui, Varronis adparatus, quem conlectum esse scirem a uiris doctis, nondum publici iuris factus esset, illos precibus adii, ut mihi utendum eum commodarent, atque in ea re omnium summam humanitatem et beneuolentiam expertus sum. quatenus tamen ad eas reliquias, quae non uerborum sed rerum studio debentur, codicum discrepantias adnotarem, diu dubitans haesitavi; uerebar enim, si, quae mihi potiores uiderentur, adscriberem, ne omitterem, quae aliis maioris pretii esse uiderentur, ut ipsas editiones reuolueret cogere, quod uel maxime in opere meo uitare

studui; contra non ignorabam, me sic facile in nimiae diligentiae crimen incurrere posse. sed malui legentium otio quam chartae et typothetis parcere atque etiam haec fragmenta omnibus discrepantiis — exceptis hic quidem orthographicis — instruxi.

Deinde in adnotatione conficienda haec potissimum nobis proposita fuerunt, ut et eos locos, quibus eadem uerba, quae in contextu habes, auctore omisso adhibita esse uiderentur, exscriberem — facilius enim sic ipsorum ueterum scriptorum manum agnosces — et, si qua fragmenta tenore neglecto ex narratione auulsa essent, ex aliis scriptoribus orationis tenorem adderem, ad quem illa pertinere uiderentur, qua opera haud pauca fragmenta, quae antea eis, qui historiae student, nulli usui erant, historiae testimonia a me facta esse spero. Praeterea Ribbecki, Vahleni, Iordani exempla secutus in hanc adnotationem etiam eorum uerborum singularium, propter quae fragmenta quaedam grammatici uel lexicographi libris suis inseruerunt, explicationem, qualis ab illis proposita erat, receperam. postea tamen cum intellexissem, legentium et animos et oculos tam uariis rebus distractos nimis turbari, seposuimus illam lemmatum explicationem in indicem uerborum, ubi uerbis illis singularibus, quae scriptores explicandi causa scripserint, translata reperiēs.

Denique adieci indices. nimirum paucissimi erunt, qui hunc librum ab initio perlegant, maior erit eorum numerus, qui hic illic eum inspiciant. quorum commodis ut omni ex parte inseruirem, quinque confeci quam adcuratissime indices. primo ex litterarum ordine enumeraui eos scriptores, quorum reliquiae hoc uolumine continentur; tum in usum historicorum potissimum tabulam rerum Romanarum, quae his fragmentis memoriae traditae sunt, ex temporum ordine positarum addidi. sequitur omnium eorum uerborum index, quae in fragmentis ad uerbum seruatis exstant, et nominum propriorum rerumque memorabilium ceteris fragmentis comprehensarum. postremum ut unus quisque, si quod fragmentum nouum offendisse sibi uisus esset, nullo negotio certior fieret, num illud meam cognitionem fugisset, dedi conspectum et eorum scriptorum, quibus reliquiae a nobis receptae debentur, et eorum locorum, quos certa quadam causa inductus ex earum numero eieci.

Quoniam quod consilium in hoc libro meo conficiendo secutus sim, proposui, pergo ad rem longe gratissimam, ut summas agam gratias eis uiris doctis, qui egregie de hac qualicumque opera meriti sunt. atque primum quidem MARTINVS HERTZ pro eximia qua fouet aliorum studia beneuolentia RUDOLPHVM PEIPERVIVM amicum ex thesauris Gellianis depromere passus est, quae ad fragmenta a Gellio seruata adnotauerat, tum GEORGIVS THULO, cuius liberalitatem iam alii mecum experti sunt, ex larga copia librorum manu scriptorum, quos ad Seruium conquisiuit, ipse exscripsit, quibus locis Lionis contextus a libris suis dissentiret, CAROLVS ZANGEMEISTER mecum communicauit Orosii codicis omnium praestantissimi discrepantias eorum locorum, qui ad hunc librum pertinebant, idemque de Varronis codice Florentino debeo AVGVSTI WILMANNSII amicitiae, tum ut etiam Nonii adparatum aliqua ex parte augerem, factum est benignitate BETHMANNI, qui codicem Nonii Wolfenbittelanum, et uiri doctissimi DU RIER, qui duos codices eiusdem Nonii Leidenses a me rogatus liberalissime Lugduno Batavorum huc transmisit, denique per totum tempus, cum huic libro operam darem, me adiuuit et consilio et re PATER CARISSIMVS, plagas autem corrigendi molestias grauissimas mecum suscepit EDVARDVS RASMVS et ERNESTVS DROYSSEN, quibus uiris ex animi mei sententia cupio et opto, ut in libro haud indigno opera consumpta esse uideatur.

Francofurti ad Viadrum mense Octobri a. MDCCCCLXX.

Adiectam breuem earum editionum conspectum, quibus ad plura fragmenta recensenda usus sum, nam ceteras suo quamque loco indicam, in qua re me optimis quibusque subsidiis usum esse ipse animaduertes, sunt igitur illae haec:

Appiani edit. Schweighauseri (1785) et I. Bekkeri (1852).

Arnobii ed. Orelli (1816), Hildebrandi (1844), Oehler (1816), apud quos optimi libri Parisini scripturae diligenter adnotatae sunt.

Asconii ed. Baier (1833).

Censorini ed. O. Jahni (1845), a quo adiectas optimorum librorum discrepantias (Darmstad. et Vatic.) postea contuli cum eis, quas Hultsch in editione sua publici iuris fecit.

Charisii ed. H. Keilii.

Ciceronis ed. altera Orelli. hic illic inspexi etiam Kayseri accuratissimam editionem.

Diomedis ed. H. Keilii.

Dionysii Halicarnasensis ed. Reiskii (1774) et Kiesslingii. eo adparatu critico contentus fui, quem in praefationibus addulit Kiessling. potiores enim discrepantias ille se addulisse adfirmavit, minutas in hoc quidem scriptore Graeco cumulare mihi operae pretium non est visum.

Festi ed. C. O. Muelleri. adieci ea codicis Farnesiani scripturarum supplementa, quae edidit H. Keil in mus. Rhen. n. VI p. 618 sqq.

Frontini strategematum ed. Oudendorpii (1779), ex qua scripturarum discrepantias sumpsit, et Dederichii (1855).

Frontonis ed. Naber.

Gellii ed. Gronoviana, Lionis, Hertzii. quae cum ad id quod proposueram, non sufficerent, horum librorum mss., de quibus uide editionem eius praefat. I p. IIII sq., discrepantias mihi suppeditavit M. Hertz:

ad libros I—VII

libri rescripti Vaticani, a nobis significati	A
— Vaticani n. 3452	V
— Parisini regii n. 5765	P
— Rottendorfiani (cod. bibl. acad. Lugd. Bat. Gronou. 21)	R
— Buslidiani	β
— librorum aliquot recentiorum significatorum	ς

ad libros VIII—XX

libri Parisini regii a nobis significati	R
— Vossiani maioris F. 7	L
— Bernensis (404)	B
tum libri Petauiani (Vatic. 1646)	P
— Vossiani minoris	φ
— Paris. bibl. S. Germanensis 643	g
— Magliabecchiani 329	m
— Vaticani bibl. regin.	o
— Vaticani n. 3452	a

Isidori originum ed. Ottonis et Arenalii.

Livii ed. Drakenborchii, Alshefskii, Weissenbornii, Hertzii, Madnigii, aliorum. Codicum scripturas debemus ad libros I—X (Medicei bibl. Laurent. LXIII 19, libri omnium optimi, Vormatiensis Beati Rhemani, qui est Medicei simillimus, Parisini, olim Colbertini, n. 5725, tum librorum deterioris notae, qui tamen non omnino neglegi possint, Harleiani primi, Leidensis prioris, Florentini S. Marci) Alshefskio et libri rescripti Veronensis (bibl. capit. n. 40), qui continet l. III c. 6—VI c. 7 et ex codice archetypo recensiois Nicomachianae descriptus est, Theodoro Mommseno, qui nuper hunc codicem diligentissime et descripsit et edidit. Tertiae decadis liber primarius est codex Puteaneus, cuius discrepantias lib. XXI—XXIII habemus apud Alshefskium. librorum ceterorum, quos contulit partim E. Miller, partim G. Becker,

in editionibus Weissenborni Weidmanniana. ubi intereiderunt quaedam huius libri folia, in subsidium vocandi erant lib. XXI c. 1—c. 20, 8; c. 21, 13—c. 29, 6; c. 30, 11—c. 41, 14 Mediceus LXIII 20 et Colbertinus (Par. 5731), qui conlati exstant apud Alshefskium, lib. XXX c. 30, 14—c. 37, 3 et c. 38, 2—fin. liber Colbertinus et Bambergensis, quorum discrepantias edidit Kreyssig (*T. Livii ab urbe condita lib. XXXIII*. 1839). Quarta decas emendata est maxime ope codicis Moguntini, quem Maduig, et Bambergensis, quem Weissenborn pluris aestimat. ex his prior continebat lib. XXXIII c. 17 med. — fin. XXXX, nunc autem desideratur, ut refugiendum sit ad exempla Moguntinum a. 1519 et Basileense a. 1535, quae secundum eum edita sunt. quae de huius scripturis constabant et quas ex cod. Bambergensi scripturas diligenter enotauerat, libri XXXIII editioni adiecit Kreyssig. librorum recentiorum notitia debetur Drakenborchio, ex quibus selecta quaedam recepi. Denique libri XXXXI—XXXV debentur uni codici Lauris-hamiensi nunc Vindobonensi, cuius nunc tres collationes typis excusae sunt, una Kopitari in Weissenborni ed. Weidmanniana, altera Vahleni apud Hertziū, tertia Maduigii in ipsius editione. eas religiose adhibui et si quibus in rebus dissentire uideram, dissensum in commentario critico adnotaui.

Ioannis Lydi ed. Bekkeri.

Macrobiani ed. Eyssenhardti.

Ioannis Malalae ed. L. Dindorfii.

Minucii Felicis ed. C. Halmii.

Nonii ed. Mercerii et Gerlachii Rothiique. horum adparatum criticum diligenter transtuli, itemque quaedam ex Harleiano codice ad Catonis fragmenta ex Iordani editione, quae in eius usum excerpterat E. Bondius; praeterea ipse adhibui:

1. codicem Laurentianum (a nobis significatum F), plut. 48, 1, cuius libri tres priores saec. XI, ceteri saec. XV esse exarati videntur, ex quo multas scripturas a. 1863, cum Florentiae degerem, ipse excerpti.
2. cod. Leidensem Voss. 73 saec. XI (quo etiam Gerlach usus est = L.)
3. cod. Leidensem Voss. 116 saec. XII, qui quod in prioribus libris pauca tantum modo exempla praebet, maximo opere dolendum est. = V.
4. cod. Wolfenbottelanum Gudianum n. 96 saec. XI = W.

Orosii ed. Hauercampi, sed accuratiorem codicis Laurentiani (plutei 65, 1 saec. VI—VIII) notitiam itemque aliquot cod. recentiorum debeo C. Zangemeistero, tum ipse contuli cod. Portensem saec. X, Rehdingianum eiusdem fere saeculi Rud. Peiper.

Plinii n. h. ed. Silligii, Iani, Detlefseni. adparatum criticum ad ea fragmenta, quae in libris I—XXII exstant, ex Silligii et Detlefseni libris inter se comparatis sumpsi, ita tamen, ut magis hunc sequerer; de ceteris libris, ubi Detlefsen deficiebat, solo Silligio acquiescendum erat.

Plutarchi uitae ed. maior Sintenis (1839), adhibita tamen etiam altera eiusdem uiri docti ed. Teubneriana. moralium quae uocantur praesto mihi erat editio Didotiana.

Polybii ed. Bekkeri, L. Dindorfii, Hultschii, ex qua uarietatem scripturae sumpsi.

Prisciani ed. Hertzi.

Probi ed. H. Keilii.

Senecae philosophi Fickerti et Fr. Haasii.

Serui ed. Masuicij et Lionis. praeterea mihi suppeditauit G. Thilo librorum manu scriptorum discrepantias, quae adhuc omnino desiderabantur. scholia Bernensia Vergilii transscripsi cum uarietate codicis ex edit. H. Hageni, Veronensia ex H. Keilii.

Solini ed. Th. Mommseni.

Strabonis ed. maior Kramerii et Meinekii.

Suidae ed. Bernhardyi.

Syncelli ed. G. Dindorfii.

Tertulliani ed. maior Oehlerii.

Valerii Maximi ed. Halmii.

Varronis de lingua latina ed. Spengelii. sed codicis Florentini accuratam notitiam debeo Augusto Wilmannssio; libri de re rustica editionem adhibui Gesneri, sed codicum Politiani scripturas sumpsi, quoad fieri potuit, ex Iordani Catone, qui eas ab H. Keilio acceperat, cuius auctoritatem malui adscribere quam Gesneri, in cuius editione magnam partem eadem discrepantiae inueniuntur.

Velleii praeter Kritizium et Haasium edit. Orelli, qui libri Amerbachiensis scripturas adtulit.

PROLEGOMENON

CAPITA QVATTVOR

I

DE ANNALIBVS MAXIMIS

Historiae Romanae primordia repeti solent a pontificis maximi annalibus uel annalibus maximis, de quibus duo habemus industria testimonia, unum Ciceronis (de orat. II 12, 52), alterum Seruii (ad Verg. Aen. I 373), ita comparata, ut egregie alterum altero aut suppleatur aut corrigatur. ille enim Antonium de historia Romana sic disserentem facit: *Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio; cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus efferebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; i qui etiam nunc annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum gestarumque rerum reliquerunt. Seruii uerba haec sunt: Ita autem annales conficiebantur: tabulam dealbatam quotannis pontifex maximus habuit, in qua praescriptis consulum nominibus et aliorum magistratuum digna memoratu notare consueuerat domi militiaeque terra marique gesta per singulos dies, cuius diligentiae annuos commentarios in octoginta libros ueteres retulerunt eosque a pontificibus maximis, a quibus fiebant, annales maximos appellarunt.¹⁾*

¹⁾ Cf. etiam Macrob. III 2, 17: *Pontificem Aenean uel ex nomine referendorum laborum eius ostendit. pontificibus enim permissa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi et hos annales appellabant equidem maximos quasi a pontificibus maximis factos, unde ex persona Aeneae ait:*

Et uacat annales tantorum audire laborum.

quae uerba sunt hausta ex eodem fonte ex quo Seruii. primum enim idem Vergilii uersus adfertur a Macrobio, ad quem illa de annalibus

Hinc igitur de annalibus maximis disputantibus nobis proficiscendum est. antea tamen, ut omnis arceatur confusio aliorumque de illis errores facite corrigantur, pauca explicanda esse mihi videntur de ceteris eiusdem pontificum collegii scriptis. erant haec:¹⁾

1. libri pontificum siue pontificales siue pontificii, in quibus inerant et praescripta de sacris publice privatimue faciendis et ius diuinum pontificiumque. exempla pauca ex eis seruata lubet ponere, ex quibus quae eorum fuerit indoles, facillime perspiciatur: Fest. s. u. opima p. 189: *Testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: Pro primis spoliis boue, pro secundis suetaurilibus, pro tertiis agno publice fieri debere.* Seru. georg. I 272: *quoniam cautum in libris sacris est, feriis deniculis aquam in pratum ducere nisi legitimam non licet. — sane quae feriae, a quo genere hominum uel quibus diebus obseruentur uel quae festis diebus fieri permissa sint, si quis scire desiderat, libros pontificales legat.* Seru. Aen. XII 603: *Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo uitam finisset, insepultus abiceretur.* Horum librorum pars quaedam, qua et nomina deorum

maximis adnotauit Seruius, tum, quae de Aeneae pontificatu nugatur Macrobius, cognationem quandam habent cum eis quae u. s. l. adnexuit Seruius: unde quidam ideo dictum ab Aenea annales aiunt, quod et ipse religiosus sit et a poeta tum pontifex inducatur.

De annalibus maximis egerunt peculiaribus libris I. G. Hüllemann *disputatio critica de annalibus maximis*. Amstelodami 1855 (de qua recte indicauit K. Niemeyer in *Zeitschr. f. Gymnasialw.* XII 1858 p. 423—428) et E. Huebner, *die annales maximi der Römer* in *Iahn. annal.* LXXVIII (1859) p. 401—423. praeterea plurimi alii occasione oblata plus minusue copiose, ex quo numero nunc satis est nominasse Beckerum in *enchir. ant. Rom.* I p. 7—11, Schweglerum, *hist. Rom.* I p. 7—12, Zellium, *über die Zeitungen der alten Römer* in *Ferienschr. N. F.* I p. 14—18, Clericum, *des journaux chez les Romains* p. 344—373. ego in tanta testimoniorum inopia, tanta opinionum et coniecturarum abundantia certissima quaeque malui proponere quam haerere in multorum inuentis refutandis, praesertim cum iam ab Hüllemanno et Huebnero maximam partem expulsa sint.

¹⁾ Secutus sum in plerisque rebus Schweglerum h. R. I p. 31 sqq., quocum fere consentit Hüllemann p. 10 sqq. cf. Becker a. R. I p. 11 sqq. Rein in *Pauly Realencycl.* V p. 1889 sq. Luebbert *quaest. pontif.* p. 80 sqq. Mommsen in *Berichte der sächs. Gesellsch. d. Wiss. phil. hist.* Kl. 1853 p. 133 sq.

et rationes ipsorum nominum continebantur, indigitamenta fuerunt. quod enim Seruius ad Vergilii uerba georg. I 21 *studium quibus arua tueri* haec adnotauit *Nomina haec numinum in indigitamentis inueniuntur, i. e. in libris pontificalibus, qui et nomina deorum et rationes ipsorum nominum continent, quae etiam Varro dicit. nam, ut supra diximus, nomina numinibus ex officiis constat imposita, uerbi causa ut ab occatione deus Occator dicatur, a sarritione deus Sarritor, a stercoratione Sterculinius, a satione Sator, parum accurate Varronis sententiam expressisse uidetur. nam in libris pontificiis praeter 'deorum nomina et deorum ipsorum rationes' multa alia scripta fuisse uel ex eis quae supra adtuli exemplis satis adparet.¹⁾*

2. commentarii pontificum, qui responsa et decreta pontificum in usum conlegarum conlecta comprehendebant.²⁾ quod quasi praeptuarium quoddam apud Romanos exemplorum studiosissimos utilissimum habebatur.³⁾ cf. Cic. Brut. 14, 55: *Possumus — suspicari disertum — Ti. Coruncanium* [quem pontificem maximum fuisse hic est memoria tenendum⁴⁾], *quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio ualuisse uideatur.* de dom. 53, 136: *Vt reuertar ad ius publicum iudicandi, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caerimonias sed etiam ad populi iussa accommodauerunt: habetis in commentariis ue-*

¹⁾ Qui error nescio an inde natus sit, quod indigitamenta, quod res ferebat, primi libri pontificii fuerunt. cf. de indigitamentis I. A. Ambrosch, *über d. Religionsbücher d. Römer.* Bonn. 1843 (qui p. 38 sic indigetandi uim interpretatus est: *einen oder mehrere Götter nach einer im ius diuinum bestimmten Norm anrufen und nennen*, quam sententiam praefero Prelleri mythol. Rom. p. 119 sqq.). Ambroschium secutus est Marquardt ench. ant. Rom. III p. 7 sqq. 217.

²⁾ Aliquot similia aliorum populorum exempla adtulit Niebuhr praelectt. ed. Isler. I p. 10.

³⁾ Similiter M. Varro a Cn. Pompeio rogatus cum consulatum initurus esset, quoniam per militiae tempora senatus habendi consulendique, rerum expers urbanarum fuit, commentarium fecit isagogicum, ex quo disceret, quid facere dicereque deberet, cum senatum consuleret. Gell. XIII 7.

⁴⁾ Cf. Pompon. de orig. iur. 38 p. 4 Momms.: *Post hos fuit Tiberius Coruncanus, ut dixi, qui primus profiteri coepit. cuius tamen scriptum nulum exstat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt, ubi Mureti coniectura feruntur pro fuerunt ualde mihi adrisit.* cf. de eo Klotz lat. Literaturgesch. I p. 352.

stris C. Cassium censorem de signo Concordiae dedicando ad pontificum collegium rettulisse, eique M. Aemilium pontificem maximum pro collegio respondisse, nisi cum populus Romanus nominatim praefecisset atque eius iussu faceret, non uideri eam posse recte dedicari. Quid? cum Licinia, uirgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminio Q. Metello consulibus, aram et aediculam et puluinar sub saxo dedicasset, nonne eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium S. Iulius praetor rettulit? cum P. Scaeuola, pontifex maximus, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Gai filia, iniussu populi dedicasset, sacrum non uiderier.¹ Itaque, quoniam omnis pontificum ars hoc exemplorum thesauro nitebatur Marquardt III p. 217. facile est intellectu, dum soli patricii ad pontificatum adi-

¹) Eadem ratio intercedit inter augurum libros et commentarios. cf. Schwegler I p. 34. — Antiquissimae partes horum pontificum scriptorum, et librorum et commentariorum, uidentur fuisse leges regiae et commentarii regum, ad quorum auctoritatem cum multa alia tum leges et actiones quae ex antiquitate traditae incerti auctoris essent, relatas esse existumandum est. Schwegler I p. 26 sq. Marquardt III p. 217. Teuffel *Roem. Litteraturg.* p. 84. hoc enim et per se est ueri simillimum et eo confirmatur, quod eadem lex de spoliis opinis a Festo (s. u. opima p. 189 secundum Varronem) et Pompilii regis dicitur et ex libris pontificum adfertur. accedit aliud testimonium quod Schwegler neglexit: posteaquam enim Liuius VI 1, 2 commentarios pontificum incensa a Gallis urbe interiisse narrauit, § 10 haec scripsit: *Inprimis foedera ac leges — erant autem eae duodecim tabulae et quaedam regiae leges — conquiri quae comparerent iusserunt (tribuni militum). alia ex eis edita etiam in uolgos; quae autem ad sacra pertinebant, a pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa.* quae res non possunt inter se conciliari, nisi ita ut ex Liuii opinione in commentariis pontificum etiam leges illas regias fuisse arbitremur. contra si leges regias ex eis, quae supra disputata sunt, in libros pontificum receptas esse concludas, hoc dico, exstare etiam alios quosdam locos, quibus commentarii etiam librorum uim comprehendant, ut apud Plinium n. h. XVIII 11 et Ciceronem de diuin. II 18, 42 et eum auctorem quem Plutarchus Marcell. 8 in Graecum uertit (nam quam de spoliis opinis legem hic ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νομᾶν Πομπίλιον — μνημονεύειν narrat, eandem Varro ap. Fest. l. s. s. se ex libris pontificum hausisse profitetur). quibus locis Liuianus s. l. haud temere addi posse mihi uidetur. cf. de legibus regis et de commentariis regum Chr. Petersen, *de origin. hist. Rom.* Hamb. 1835, ubi quae horum librorum reliquiae ferebantur, diligenter conlectae sunt, sed quae disputata sunt de summa eorum auctoritate, prorsus displicent.

tum habebant, clausos hos commentarios fuisse plebis oculis, id quod querentem facit C. Canuleium, tribunum plebis Lilius (III 3. 9).¹ Quamquam apud Clericum (uid. Hullem. p. 7) omnes commentariorum reliquias annalibus adiunctas et a multis uiris doctis, ut a Krausio (p. 23), Baehrio (hist. litt. Rom. II p. 1), Naegelio *Studien* p. 271, Clossetio *essai sur l'historiogr. d. Rom.* p. 419, commentarios omnino confusos cum annalibus inuenies. illi tamen perpaucis locis exceptis (ut fortasse Cicer. Brut. 15, 60 semper a Romanis discrimen factum esse neglexerunt inter *commentarios* et *annales* uel *historias*, cum nunquam a comminiscendo commentariorum uocabulum originem ducere immemores essent. ut igitur quidam rhetores cum commentariis in rostra ascendere solebant, in quo causae agenda summa capita perscripta erant Senec. exc. controu. prooem. 3, 6 p. 360 Bur., ut pueri quae aliis declamantibus laudata erant, in commentarios regerebant Quintil. inst. II 11, 7, ut Cicero Luceio si uelit scribere de rebus suis, confecturum se pollicetur *commentarios rerum omnium* (ad fam. V 10, 12, ita hi a pontificibus commentarii in conlegiorum memoriam compositi erant, ut comminisci possent, quae in similibus rebus facta essent, multumque differunt ab annalibus.²)

3. Denique quin non solum cetera sacerdotum collegia sed etiam pontifices habuerint acta sua et album, etsi nusquam, quod sciam, memoriae proditum est, uix est cur dubitemus. in illis perscribebantur quae conlegae egissent (*Protokolle*), hoc continebat singulorum conlegarum indices ex temporis ordine digestos. quorum librorum constat etiam ad nostram aetatem per-

¹) Eisdem commentarios dictos esse a Dionysio (VIII 56) cum Beckero ant. R. I p. 12 n. 13 et Hullemanno p. 8 sq. censeo, ubi τῇν γενομένην ἐπιφάνειαν τῆς Θεοῦ (Fortunae muliebris) κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον (Coriolani) οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ καὶ δις ita narrat, ut αἱ τῶν ἱεροφαντῶν (pontificum) περιέχονσαι γραφαί. sed quod idem (X 1) ad decem uirorum leges pergens κομιδῇ δὲ ὀλίγα τινὰ ἐν ἱεραῖς ἢν βύβλοις ἀποκειμένα, ἃ νόμων εἶχε δύναμιν, ὧν οἱ πατέρινοι τὴν γνώσιν εἶχον μόνοι, διὰ τὰς ἐν ᾗσιν διατριβὰς κ. τ. λ., nescio an dierum factorum nefastorumque tabulas in animo habuerit, quas patefecerunt populo decem uiri. cf. Mommsen chronol. p. 204. Corp. insc. lat. I p. 361.

²) Hinc cadit peruersa illa quorundam opinio, qui ex querellis Canuleii ad annales pontificum plebi aditum fuisse clausum conlegerunt.

uenisse exempla, acta fratrum Arualium et collegii Aesculapii et Hygiae Orell. syll. inscript. I p. 420 n. 2417, album pontificum Sutrinarum (Grut. inser. 302, 1), augurum Saliorum Palatinorum, aliorum collegiorum,' quae habes diligenter et adcurate enumerata a Marquardt in antiq. Rom. III p. 182.¹⁾

Atque hi quidem sunt libri a pontificibus in usum conlegarum confecti. aliae autem ab eisdem tabulae in uitae communis usum proponebantur, fasti calendares uel hemerologia et fasti consulares, quas tabulas saepe inter se confusas recte distinxit Mommsen chronol. p. 106 (quem secutus est Huebner p. 409 sq.). quamquam etiam nunc de hac re certa testimonia desideramus. attamen pontifices potissimum periti caeli dimetiendi rationis fuerunt, atque, cum, ut certo scimus antiquis temporibus pontifex populo in Capitolium conuocato unius cuiusque mensis kalendis nonas, nonis ferias regis sacrificuli iussu uoce calauerit uid. Becker II 1 p. 367. Marquardt III p. 263. Mommsen chron. p. 16. Huebner p. 409), et anno 191. 563 pontificum arbitrio ex M. Acilii Glabronis lege intercalandi ratio, cuius scientia etiam usque ad Iulium Caesarem penes eos solos erat (Plut. Caes. 59), permissa fuerit (Mommsen chron. p. 39 sqq.), quid est ueri similius quam ab eisdem pontificibus hemerologia illa composita et in singulos annos in atrio regiae adfixa esse (Huebner p. 410)? ut uero hisce tabulis singulorum annorum ratio, ita fastis consularibus ipsorum annorum ordo constituebatur, qui fasti et nomine et re tam arte inter se conexi sunt, ut fieri non possit, quin ad eorundem auctoritatem redeant, praesertim cum publice consulum nomina et ordinem quasi sancta fuisse uel inde adpareat, quod etsi qui quo ordine primis annis liberae rei publicae consules essent, non esse perscriptum et posteris traditum esse concedetur, tamen etiam de illorum annorum consulibus omnes scriptores non minus inter se consentiunt quam de posteriore aetate (Mommsen chron. 190. 204. 128.).

Nunc tandem, quoniam uiam tot obstaculis obstructam aperuimus, ad ipsos annales maximos peruenimus. nondum tamen adgredi placet ad locos illos Ciceronis Seruiique explicandos, quibus quasi adulterorum annalium imago adumbrata est. antea

¹⁾ Cf. Ambrosch, de sacr. Rom. libr. p. 12.

qualis fuisse uideatur eorum origo, exponendum est. Mommsen enim hist. R. I p. 451. 453) initio quasi corollarium quoddam grauissimarum rerum gestarum conspectum additum esse fastis consularibus censuit, tum demum, cum fastorum margo non caperet adnotationem, iuxta eos aliam tabulam, in qua soli annales scriberentur, a pontificibus esse adfixam, quam coniecturam, cuius certa testimonia desunt, satis firmasse sibi uisus est tabularum paschalium exemplo. tum Mommseni sententiam in plerisque rebus amplexus Huebner (p. 419 sq.) hoc addidit, eius rei uestigia quaedam adparere, cum in fastis Capitolinis et Venusinis adscriptum esset consulum nominibus, quod sub eis bellum susceptum esset, ut *bellum Gallicum Cisalpinum* (a. 225. 529) p. 435, *b. Philippicum* (200. 554 p. 436), *b. Antiochinum* 191. 563 p. 437), *b. Persicum* (171. 583 p. 437), similia.

Verum tamen num ex eo solo more ad fastos adnotandi annales maximi originem traxerint, est quod uehementer dubitemus. nimirum et eis, quae ad tabulas paschales¹⁾ et eis quae ad fastos consulares adiciebantur, hoc spectabatur, ut etiam postea temporis praeteriti memoria retineretur: sed qui annales maximos conficiebant cum tabulas publice et ita proponerent, ut ab omnibus Romanis quouis tempore conspici possent, num hac de causa eos fecisse contendes, ne apud posteros rerum gestarum memoria obliuione obrueretur? non possum a me inpetrare ut hoc concedam. immo si quid uideo, initio eodem consilio annales illos conscriptos et publice propositos esse arbitror, quo postea Caesar consul populi diurna acta composuit et publicauit, ut in eorum qui tum uiuebant notitiam res Romanae perferrentur eaeque ita consignatae, ut patribus placebat.²⁾ hoc uero

¹⁾ Infra demonstrare studebimus, ut ex tabulis paschalibus historiae Germanae primordia, sic ex pontificum annalibus Pisonis, Heminae, Sempronii, aliorum historiam ortam esse. tabulae paschales igitur comparandae potius sunt cum ipsis pontificum annalibus, si quidem inferiorem aetatem respicis, qua ut posteritatis memoriae inseruiretur, condebantur.

²⁾ Itaque non adsentior Klotzio *Lat. Litteraturg.* I p. 356 sq. et Hullemanno p. 34 sq., qui antequam tabulae illae propositae essent, pontifices maximos rerum gestarum memoriam mandasse litteris suspicati sunt, sed ita, ut in pontificum penetralibus eas reponerent. refellunt hanc sententiam etiam Niemeyer *Zeitschr. f. Gymn.* 1858 p. 425 et

non antiquitus ea ratione factum esse, qua rem Cicero et Sernius nobis depingunt, uix quisquam censebit. quam ob rem mea sententia haec est: ut etiam post cladem ad Trasumenum acceptam M. Pomponius praetor a multitudine euocatus pro curia pugna magna exercitum uictum esse clamauit (Polyb. III 85, 8. Liu. XXII 7, 8), ita priscis temporibus, si quid magni momenti accidisset, uoce a magistratu aliquo per praeconem id pronuntiatum esse. tum, cum et res populi Romani et studium eas cognoscendi augerentur, neque nonae aut feriae a sacerdotibus calarentur sed descriptae in tabulis proponerentur, hoc pontificibus officium demandatum, ut res in tabulas relatas in regia ad forum sita (Becker I p. 223 sq. publice proponerent, quo, ut temporis rationis cognitionem peterent, frequentes Romani confluebant.

Alia autem fuit causa scribendi, alia tabulas adseruandi et in tablino reponendi. et cum hoc pontifices maximi facerent, ut posteritatis memoriae inservirent, paulatim et apud alios et apud hosce ipsos opinionem nasci potuisse non nego, eadem causa qua seruabantur, annales illos etiam compositos esse. quid? quod posterioribus temporibus etiam tum cum componerentur, posteritatis magis rationem habitam esse quam eorum hominum qui tum uiuebant, etiam ego totus existimo. sed iam antiquis memoriae retinendae causa a pontifice maximo res singulas litteris mandatas et loco tam insigni propositas esse, ut credam Ciceroni, uix mihi unquam persuadebitur.

Qua uero ratione hi annales conscripti sint, de ea re, si accurate perpenderit, inter se prorsus dissentiunt Cicero et Sernius. atque Cicero quidem ita rem explicat, ut primum omnes res, simulatque accidissent, pontificem maximum priuatim litteris consignasse dicat. tum demum, cum annus exactus esset, simul omnes totius anni res in tabulam translatas et in regia propositas esse, ut populus quid quoque anno gestum esset, uidere posset. contra Sernio teste pontifex maximus in ipsa tabula, cum iam in regia adfixa esset,¹⁾ singulorum annorum praescriptis con-

Huebner p. 421. Cf. Schwegler h. R. I p. 45: *Vielleicht ist es ein psychologisches Naturgesetz, dass eminent praktische Völker, deren ganzes Sinnen und Trachten in der Gegenwart aufgeht, ohne historischen Sinn und ohne Interesse für objectiv historische Forschung sind.*

¹⁾ Dubitari enim non potest, quin Sernius l. s. l. cum adderet *t. deal-*

sulum nominibus et aliorum magistratuum, quos per ipsos annos uno quoque tempore, cum opus esset, certo sciendi potestatem habere plurimum populi interesset, quae digna memoratu essent per singulos dies notabat, id est non uniuersas res totius anni simul sed singulas quasque eisdem quibus gestae erant diebus uel, ut diligentius loquar, quibus de eis certior factus erat.¹ Quaeritur, uter auctor praeferendus sit, neque enim quod inter eos interest discrimen, cum Hullemanno (p. 35) aliisque oblini poterit. uel obiter uero utriusque uerba inter se comparanti hoc adparebit, Seruium maiore fide eam ob rem dignum esse, quia adeuratiores de annalium confectione profert, eiusque auctor ipsius tabulae aliquam notitiam habuisse uidetur, Cicero autem in uniuersum agit neque quidquam de ipsa tabula adiecit. deinde Cicero cum de oratore scriberet, parum uersatus erat in antiquis historiae fontibus neque cum ueri simile est ultra annales maximos, qui tum editi ei patebant, ad pontificum tablinum, ubi ueteres illae tabulae uel earum exempla reposita erant, penetrasse. at apud Seruium multae tales res, quas inseruit, referendae sunt ad Varronis, auctoris locupletissimi, grauitatem. denique, si in eorum cognitionem, qui simul uiuebant, annales a pontificibus conditos esse supra recte disputauimus, multo probabilius mihi uidetur, singulas res, ut gestae erant, ad eam prolatas esse, quam secundum Ciceronem omnes coniectas cum populo esse communicatas exacto anno. aut enim totus fallor aut earum promulgatio, quae, cum ad forum loco omnibus patenti fieret, in totius populi usum erat destinata, non poterat esse grata acceptaque aut multitudini magni pretii, nisi, simulatque cuiusque rei nuntius ad pontifices perlatus erat, sequeretur, ut statim desiderium noua et certa cognoscendi expleretur.

Iam uero ut ad annalium illorum imaginem quandam, quoad fieri poterit, depingendam pergamus, tabula, in qua scribebatur, erat gypso oblita, quo genere tabularum et Romani aliis locis et Graeci in uita publica multum uti solebant (cf. Stephan. s. u.

batam eam tabulam, quam publice exponebat p. m., in animo habuerit, non pugillarem illam, in qua ex Ciceronis opinione pontifex priusquam ederet, res memoratu dignas conligebat.

¹) Sic enim propter ea quae antecedunt, malo Seruii uerba interpretari quam cum Huebnero existimare (p. 420) ipsos dies quibus quaeque res gesta esset, adscriptos esse.

λεύκωμα. Naegele *Studien* p. 268. Hullemann p. 38).¹⁾ talem igitur quotannis ineunte anno²⁾ uacuum suspendebat pontifex maximus in atrio domi suae, cum eam loco superioris notis completae substitueret.³⁾ Summo autem loco scripta erant nomina consulum et aliorum magistratuum, quos tamen, cum non omnes eodem quo consules tempore crearentur, loco uacuo relicto partim postea additos esse probabile est (Huebner p. 420). tum sequebantur ipsae res 'domi militiaeque terra marique gestae', ut ait Seruius, quae pontifici digna memoratu esse uiderentur, eo quo gesta erant ordine, hic illic ut in solis defectione a. 403. 351 (fr. 2) ipso die adscripto. dolendum tamen est quod in tanta certarum reliquiarum inopia quae res quam accurate expositae sint, definire non licet. suspicari tantum modo licet, precedente tempore et plures res et eas copiosius in tabulas relatas esse. uelut prodigia, quorum procuratio penes pontifices erat Marquardt a. R. III p. 222, ante annum 249. 505 non esse litteris publice tradita recte animaduertit Mommsen in praef. Flor. perioch. Iahni p. XX cf. I. Bernays in mus. Rh. n. 1857 p. 436). idemque (hist. R. I p. 454) anno quidem 298. 456 consulum bella nondum continuo, cum gererentur, in tabulis perscripta esse inde conclusit, quod, si factum id esset, uix tanta intercederet discrepantia de eius anni consulum rebus inter Liuium, qui unus eas narrat, et L. Cornelii Scipionis Barbati elogium marmori incisum. apud Liuium enim (X 12) Scipioni Etruria, Cn. Fulvio collegae Samnites obuenerunt, cum Lucani societate cum Romanis essent coniuncti, at in elogio *Scipio Barbatus*

Taurasia Cisauna Samnio cepit

Subigit omne Loucanam opsidesque abducit.

uid. Corp. inscr. lat. I p. 16 sq. sed quoniam quae Liuius in

¹⁾ Clerici opinionem (p. 101 sq.) in ipsis parietibus atrii regiae anales esse depictos censentis iam Hullemann refutauit p. 39.

²⁾ Sic etiam Huebner p. 420, qui in aliis Mommsenum sequitur. quod Hullemann p. 35 exacto anno tabulam suspensam esse arbitratur, haec sententia cadit cum testimonii Ciceroniani fide.

³⁾ Hoc enim aperte et Seruius dicit et Cicero confirmat neque uideo, qui fieri potuerit, ut Hullemann p. 38 huius sententiae argumenta desideraret acriterque in eam inuheretur. quis enim, cum et annorum urbis et earum rerum, quae litteris consignarentur, numerus augeretur, tot tabulas regiae atrium cepisse credat?

tertia, quarta, quinta decade narrationi Polybianae inspersit, per Coelium Antipatrum, Valerium Antiatem, Claudium Quadrigarium, alios scriptores Romanos haud exiguam partem ad annalium maximorum auctoritatem redeunt, magna cum probabilitate eorum argumenta et sonum agnoscere nobis uidebimur in eis quae Livius et initio et exitu singulorum annorum coniuncta uno conspectu satis exiliter absolueret solet de comitiis consularibus et praetoriis, de ludis Romanis et plebeiis, tum de provinciis consularibus et praetoriis et de prodigiorum procuracione, denique diuersis locis si qui sacerdotes mortui¹ aut aedes dedicatae erant, si census factus, si coloniae deductae, ludi funebres editi, signa ab aedilibus pl. ex multaticio argento posita, si annonae cara aut peruili fuerat, si Tiberis agros inundauerat, si lux obscurata erat.² talibus enim rebus maiorem tabularum partem impletam esse ex Catonis uerbis discimus, qui cum fastidio quodam sibi non lubere in originibus scribere professus est, 'quod in tabula apud pontificem maximum esset, quotiens annonae cara, quotiens lunae aut solis lumine caligo aut quid obstitisset' fr. 77.³ neque tamen aliae res omissae sunt, quas apud Livium iam auctas et exornatas legimus scriptorum ingeniiis, non ita, ut in tabula illa expositae erant, in qua capita tantum modo rerum breuiter et ieiune proposita esse existimandum est.⁴)

Hoc enim diserte Cicero de legg. I 2, 6 Atticum facit dicentem: *Post annales pontificum maximorum, quibus nihil po-*

¹) Recte Nissen (*Kritische Untersuchungen über d. Quellen d. Livius* p. 90) cum ex multis tum ex ea re, quod sacerdotum tantum modo mortes caeque saepissime, nusquam fere aliorum uirorum uel clarissimorum a Livio adlatae sunt, et has Liuii partes ex annalibus maximis fluxisse animaduertit et sacerdotum potissimum rerum in eis rationem habitam esse. uid. Nitzsch in Sybelii *histor. Zeitschr.* XI (1864) p. 11. mus. Rhen. n. XXIII (1868) p. 601. Mommsen *röm. Forsch.* I p. 82 sqq.

²) Livius etiam diem defectionis adscripsit XXXVII 4, 5, ipsam horam die tamen omisso XXXVIII 36, 4. uid. Nissen, *Untersuch.* p. 57. 88 sq. Nitzsch ap. Syb. l. s. p. 12.

³) Mirum est quod Hullemann p. 38 commentarios pontificum dictos esse a Catone magna cum fiducia adfirmat. causae eius nullae sunt.

⁴) Prorsus inprobo quod Fr. Lachmann de font. Liu. I p. 13 annales maximos in mythis exponendis prolixos, in consulum historia breuiores fuisse opinatur. confudit enim, ut uidetur, Fabii, Cincii, aliorum annales cum pontificiis.

*test esse ieiunius,*¹⁾ *si aut ad Fabium aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium uenias, quamquam ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile quam isti omnes? similiterque Quintilianus inst. X 2, 7: Quid, inquit, erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem sequebatur? nihil in poetis supra Liuium Andronicum, nihil in historiis supra pontificum annales haberemus. ratibus adhuc nauigaretur.* Quae cum res ita sint, ita non cum hac annalium imagine qualem animo informauimus, concinere uidetur fabula illa uel uersu senario ex Hesiodo²⁾ eleganter uerso distincta, ut ego quidem Gellium (fr. 4, qui ubi et annales maximos et Verrium Flaccum laudat, ipse se annales non inuexisse significat Becker antiq. I p. 10. Mercklin *Cittermeth. d. Gell.* p. 651), falso uersum illum, qui a Verrio adiectus erat, ad annalium maximorum auctoritatem rettulisse coniectiam solamque rem antea a Gellio expositam originem ducere ex uetustis illis annalibus.³⁾

Alteram autem eaque multo grauior est disputatio, qua fide pontifices res Romanas in publicam cognitionem protulerint. sed haec, cum perpaucae res diserte ad annales maximos relatae sint, nec quantum eius memoriae quae nobis est tradita, pontificibus, quantum inferioribus rerum scriptoribustribuendum sit, discernere possimus, ad certum aliquem finem perducere non potest.

¹⁾ Libri manu scripti habent *iucundius*. *ieiunius* est coniectura Vrsini, quam cum Niebuhr (hist. Rom. I p. 278) praetuli coniecturae Dausii *incomtus* probatae a Bakio et ab Hüllemanno (p. 63). solus Huebner p. 412 tuetur codicum scripturam. at quod defendit: *Warum sollte nicht Cicero an jener kunstlosen exilias der alten Priesterannalen so gut ein gewisses Vergnügen empfunden haben, wie wir an manchen alten Chroniken?* hoc et a Ciceronis ingenio abhorret et a toto huius loci tenore. cf. etiam de orat. I. s. I.

²⁾ Est Hesiodi *ἔργ. κ. ἡμ.* 266 *ἣ δὲ κακὴ βουλὴ τῶ βουλευόσαντι κενόται.*

³⁾ Closset, qui etiam alias res alienas cum pontificum annalibus miscuit, ex loco illo Bruti 14, 55, quo de Ti. Coruncanio agitur, uel cum eloquentia quadam a pontificibus annales scriptos esse conlegisse sibi nisus est. neglexit tamen ille et Ciceronem reuocare non ad annales sed ad commentarios pontificum (supr. p. V) et ab eo non hoc dici, eloquentiam Coruncanii ex libris illis elucere, sed, cum ex eis longe plurimum ingenio ualuisse uideretur, inde posse conici, eum fuisse disertum.

neque tamen pontificum dignitati iniuriam inferemus, si saepe magis rei publicae aut optimatum quam ueritatis rationem sibi habendam esse eos arbitratos esse suspicamur, resque non ut gestae erant, sed ut eas uideri uolebant, ab eis propositas esse, nam et pro patria mentiri boni uiri esse tum uulgo existimabatur¹⁾ neque mendacia sui collegii causa excogitata abhorruisse a pontificum ingenio, certiores nos fecit Censorinus, qui, ut aut odium explerent aut gratiam sequerentur, ne hemerologiis quidem eos pepercisse scripsit.²⁾

1) Cf. Dionys. Hal. ep. ad Cn. Pomp. 3, 9: 'Ο δὲ Θουκνυδίδης ἀρχὴν μὲν ἐποιήσατο ἀφ' ἧς ἤρξατο κακῶς πράττειν τὸ Ἑλληνικόν· ὅπερ Ἑλλήνα ὄντα καὶ Ἀθηναῖον οὐκ ἔδει ποιεῖν, καὶ ταῦτα οὐ τῶν ἀπερρώγμενον ὄντα, ἀλλ' ὧν ἐν πρώτοις ἦγον Ἀθηναῖοι, στρατηγῶν τε καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν ἀξιούντες· καὶ οὗτοι γε φανερώς, ὥστε καὶ τῇ πόλει τῇ ξυαυτοῦ τὰς φανεράς αἰτίας τοῦ πολέμου περιάπτειν, ἐτέροις ἔχοντα πολλὰς ἀφορμαῖς περιάψαι τὰς αἰτίας, καὶ ἄρξασθαι γε τῆς διηγέσεως μὴ ἀπὸ τῶν Κερκυραίων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν κρατίστων τῆς πατρίδος ἔργων, ἃ μετὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον εὐθὺς ἔπραξαν· ὧν ὕστερον καὶ ἐν ἐπιτηδεῖω τότῳ μνήμην ἐποιήσατο φανύλως πως καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς· διελθόντα δὲ ταῦτα μετὰ πολλῆς εὐνοίας, ὡς ἄνδρα φιλόπολιν, ἔπειτ' ἐπενεγκεῖν, ὅτι τούτων φθόγῳ καὶ δέξει προελθόντες Λακεδαιμόνιοι, προφάσεις ὑποθέντες ἐτέρας, ἤλθον ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τότε λέγειν τὰ Κερκυραϊκὰ καὶ τὸ κατὰ Μεγαρέων ψήφισμα καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο λέγειν ἐβούλετο. Similia crimini uertit Plutarchus de Herod. malign. c. 5 Herodoto. cf. Ulrici, *Charakter. d. ant. Historiogr.* p. 103.

2) Censorini uerba (de die nat. 20, 6) haec sunt: *Quod delictum ut corrigeretur, pontificibus datum negotium eorumque arbitrio intercalandi ratio permissa. sed horum plerique ob odium uel gratiam, quo quis magistratu citius abiret diutiusue fungeretur aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnoue esset, plus minusue ex libidine intercalando rem sibi ad corrigendum mandatam ultro quia deprauarunt, adeo aberratum est, ut C. Caesar et q. s. ex eodem fonte quo Censorinus (Varrone?) sua hausisse uidetur Macrobius sat. I 14, 1: Verum fuit tempus, cum propter superstitionem intercalatio omnis omissa est, non numquam uero per gratiam sacerdotum, qui publicanis proferri uel immitti consulto anni dies uolebant, modo auctio modo retractio dierum proueniebat et sub specie obseruationis emergebat maior confusionis occasio. sed postea C. Caesar et q. s. cf. Sueton. Caes. 40. Solin. pol. 1, 43: Quod cum in initio Romani probassent, contemplatione parilis numeri offensi neglectum breui perdiderunt, translata in sacerdotes intercalandi potestate, qui plerumque gratificantes rationibus publicanorum pro libidine sua subtrahebant tempora uel augebant (ex eo partim ad uerba Ammian. Marc. XXVI 1, 12). cf. Goettling *Staatsverfass.* p. 180.*

Qua autem aetate condi coepti sint, ne coniectura quidem adsequi licet.¹⁾ quamquam duobus testimoniis etiam usque ad urbis initium retrahimur. alterum est Ciceronis l. s. l. at hunc cum ab initio rerum Romanorum res omnes illis tabulis mandatas esse diceret, oratorie locutum esse non ex ueritate uix quisquam negabit.²⁾ altero uero loco fr. 1] uel diem urbis natalem in tabula illa apud pontificem scriptum fuisse docemur. quem cum urbs conderetur, in tabulas relatum esse quis credet? sequitur potius ex hac re, aliquo tempore etiam eas res, quae non exstarent in tabulis in tablino repositis, postea ab urbis primordiis repetitas et a pontificibus suppletas esse. hinc autem quaestio illa, unde exorsi sumus, etiam magis obscuratur. nam ne hoc quidem nunc pro certo licet statuere, anni 403. 353 defectiōnem solis, simulatque conspecta est, a pontifice tabulae suae mandatam esse, quippe quae etiam postea ex aliquo sacerdotum libro possit esse translata. sed utut est, si qui annales, quo mea sententia inclināt, iam ante cladem Gallicam a pontificibus scripti erant, utique incendio illo absumpti sunt.³⁾ nimirum ne Vestales quidem omnia sua sacra auferre potuisse traditum est (Liu. V 40, 7. Plut. Cam. 20), atque commentarios uel libros pontificum flammis combustos esse diserte Linius narrauit: an annales, qui et magnum pondus haberent nec tantae curae essent pontificibus quantae commentarii uel libri, in quibus omnes caerimoniae continerentur, ab eis anxie seruatos esse existimabimur; sed hic altera occurrit nobis difficultas. quid enim? inquires, causae esse poterat, ut annales si perierant restituerentur, si quidem non erant conscripti ad memoriam apud posteros con-

¹⁾ Quod Hullemann non ante annum 445. 309, quo Canuleium questum esse Linius III 3, 9 fingit, publicatas esse tabulas censet, ea opinio a falsis profecta initiis est. miscuit enim commentarios et annales pontificum. cf. supra p. VII et Niemeyer l. s. p. 425.

²⁾ De hac re praeter Clericum (p. 9 sqq. 176 sq.) nemo dubitabit. quin etiam Gerlach (*Quellen d. ält. röm. Gesch.* p. 5 et *Geschichtsschr. d. Röm.* p. 4) ne nimis Ciceronis uerba premerentur, monuit.

³⁾ Haec plerorumque u. d. sententia est, ut Niebuhrii h. R. I p. 257, Beckeri ant. I p. 7, Schwegleri h. R. I p. 38 sqq. II 3. III 270 sqq., Huebneri p. 421. frustra contra disputarunt Naegele *Studien* p. 273—284 et Clericus p. 76 sq. Ceterum etiam postea pontificum tabulae in summo periculo fuerunt. identidem enim regia incendio flagrauit. Becker I p. 9.

seruandam? recte id quidem. at nusquam scriptum est iam tum, cum urbs post incendium aedificaretur, multisque aliis et maioribus rebus Romanorum animi occupati essent, pontificum tabulas, si quae fuerint, refectas esse, neque Liuius, ubi post urbem recuperatam a tribunis militaribus foedera ac leges conquisitas esse exponit (VI 1, 10), earum ullam mentionem facit: inferiore demum aetate, cum studium res Romanas antiquas noscendi augetur, multumque ciuitatis interesse coepisset, ut, quoad fieri posset, eadem de eis apud omnes fama ualeret, hoc pontificibus negotium esse datum uidetur, ut res Romanas ab origine urbis repeterent et cum ea memoria coniungerent, quae continebatur tabulis in regia reconditis. pontifices autem praeter ceteros uidebantur etiam ad hoc idonei, quia erant periti mensurae ac numerorum atque haud raro ea ars ad illud opus adhibenda erat, ut ex ea quam supra commemorauimus anni 403. 351 solis defectione usque ad Romulum superiores defectiones reputatas esse apud Ciceronem scriptum uidemus (fr. 3). tum in horum tabularum largi scaturiebant fontes, commentarii et libri. nam etsi incendio Gallico magnam partem eorum periisse constat, tamen nemo nescit, quam tenax fuerit sacerdotum Romanorum memoria, quanta uis consuetudinis, nec negabit, haud ita magno cum negotio, praesertim cum conplurium memoriae essent infixae, contigisse sacerdotibus, ut libros et commentarios memoriter restituerent, denique etiam fastorum consularium et hemerologiorum confecti-
onem penes pontifices fuisse supra monuimus. Sed qua aetate illud negotium pontificibus demandatum sit, cum omnibus testimoniis destituti simus, accuratius non potest definiri.¹⁾ illud unum pro certo licet statuere, aliquanto ante bellum Hannibalicum publice res Romanas antiquissimas iam esse effictas et ab omnibus receptas. nam in eis enarrandis ita congruebant Fabius et Cincius, scriptores illi bello aequales, ut Dionysio quidem id quod omnino fieri non potuit — alter alterum descripsisse uideretur (Mommsen chron. p. 128 sq. h. R. I p. 456).

¹⁾ Mommseni sententia haec est (hist. Rom. I p. 453): *Allem Anschein nach hat die Einrichtung eines geordneten Jahrbuchs und, was sicher damit zusammenhängt, die eben erörterte Redaction der älteren Beamtenliste zum Zweck der Jahrzählung mittelst Einlegung der chronologisch nöthigen Fülljahre, in der ersten Hälfte des fünften Jahrhunderts stattgefunden.*

Verum tamen ut relicto hoc lubrico coniecturarum campo ad certiora enitatur, Cicerone teste ille mos res in tabulis proponendi non mansit ultra P. Mucium Scaeuolam cons. a. 133. 621). fuit is pontifex maximus a. 123. 631, quoniam eo anno T. Flaminio Q. Metello cos. pro collegio pontificum cum respondisse Cicero dixit (pr. dom. 53, 136), sed nec quo anno pontifex maximus cooptatus sit accepimus nec quo anno mortuus. nihil igitur adeuratiùs adfirmari potest, quam circa a. 123. 631 tabulas proponi desitas esse, ita tamen, ut nec citra annum 132. 622 subsistere nec ultra a. 114. 640 euagari possimus. illo enim anno P. Cornelius Scipio, cum pontifex maximus Ti. Sempronius Gracchum trucidasset, sub specie legationis in Asiam in exilium est missus, ubi paulo post Pergami diem supremum obiit (Plut. Ti. Gracch. 21. Cic. in Catil. I 3, 3), hoc (114. 640) iam L. Metellus pontificum collegio praeerat.¹⁾ Quod uero P. Mucius potissimum huic consuetudini finem imposuit, non mirabimur, cogitantes eum fuisse Scaeuolam, ut ei haec pontificum historia, cum iam scripsissent Catones, Cassii, Pisones, alii, non posset non uideri nimis antiqua et ridicula.²⁾ Simul autem ad eundem etiam hoc pertinere probabiliter existimabimus, quod Seruius illos annuos commentarios in octoginta libros relatos esse memoriae prodidit Mommsen h. R. II p. 461. Huebner p. 422, magnam hercle librorum molem, quae octoginta libros expleret, cum Lilius idem fere temporis spatium sexaginta complexus sit.

¹⁾ Hoc nomen nobis traditum est ab Asconio (in Milon, p. 46 Orell.), qui quod criminatum eum esse rettulit S. Peducaeu tribunum pl., quod male indicasset de incesto uirginum Vestalium, ex Lilio (perioch. 63) aliisque (ut Obseq. 95. Oros. V 15) conpertum habemus, illud iudicium factum esse eo quem supra posuimus anno. qui numeri adeuratiores de Mucii tribumatu ut a Teuffelio in *Paul. Realencycl.* I p. 1017, Husekio iur. antei. p. 5: a. 131. 623) adferri solent, prorsus commenticii sunt. nec hoc ullo fundamento nititur, quod Dodwell (praelect. Camden. p. 656), quem secuti sunt Naegle (*Studien* p. 280), Closset (*Essai* p. 421), Nissen (*Untersuch.* p. 87), a. 130. 624 annales maximos desiisse scripsit aut quod Hullemann p. 46 sq. a. 126. 628 statuit, uid. Huebner p. 422.

²⁾ Cf. Hullem. p. 41 sqq. minus apte Teuffel *Realencycl.* V p. 181: *Sein Zweck kann dabei, wie auch Cicero andeutet (?), nur der gewesen sein, die Geschichtschreibung frei zu geben, durch Eröffnung freier Concurrenz grössere Genauigkeit, Wahrhaftigkeit und Darstellungskunst herbeizuführen.*

Omnia tamen, ut in tabulis proposita fuerant, ita emissa esse uix crediderim. immo Mucium uel quisquis annales publici iuris fecit, tabularum uerba non intacta reliquisse atque non solum immutasse¹⁾ sed etiam aliis rebus additis auxisse ueri est simillimum. nimirum esse etiam in litteris ius quoddam proprietatis, tunc prorsus ignorabatur. itaque ut illius aetatis scriptores superiorum uerba in suos libros transferre non uerebantur, ita eosdem etiam cum aliorum libros sub eorum nominibus ederent, manus ab eis non abstinuisse consentaneum est. tamen ad tantam amplitudinem quae esset similis narrationi Liuianae, pontificum annales creuisse uix quisquam dicet, ut aliquanto minores eorum libri fuisse uideantur quam Liuii.²⁾

Certum autem nomen annalium maximorum tum demum illis pontificum tabulis inditum est, cum editae sunt. nam qui soli scriptores ante hoc tempus earum mentionem iniecerunt, Cato (fr. 77) et Polybius (ann. m. fr. 1), ita eas significauerunt, ut dicerent *tabula quae apud pontificem maximum est* (ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι κειμένου πύνακος, quorum utrumque, si nouisset, breuiorem titulum specturum fuisse non est credibile. post Mucium autem annalium maximorum inscriptio apud omnes increbuit, eiusque origo postea inde deducebatur, quod pontifex maximus eos condidisset.³⁾ quae explicatio Romanorum in etymologicis leuitate sane digna nunc ab omnibus reiecta est. multo enim probabilius est illos annales, cum ederentur, maximos et fuisse et nominatos esse, atque nescio an etiam Cicero, quam-

¹⁾ Quae enim supra p. XIII ex annalibus maximis in Liuii libros transiisse uideri diximus, eodem plerumque singulis annis ordine procedunt, quem eius qui illos edidit operae deberi ueri est similis quam inferiori alicui historico.

²⁾ Sic aptius magnitudo annalium librorum numeri explicatur quam ab Hullemanno p. 51, qui etiam post P. Mucium annales a pontificibus usque ad Verrii Flacci fere aetatem continuatos esse coniecit, dum materia sic conlecta et cum antiquis annalibus, quos edidit Mucius, coniuncta octoginta libros efficeret, cui sententiae uerba scriptorum ut fauere uiderentur, mirum in modum detorta sunt ab Hullemanno. cf. Niemeyer l. s. p. 426.

³⁾ Paul. s. u. p. 126: *Maximi annales appellabantur, non magnitudine sed quod eos pontifex maximus confecisset.* Macrobian. sat. III 2, 17: *Hos annales appellabant equidem maximos quasi a pontificibus maximis factos.* Sern. l. s. adl.

quam in aliis eius modi rebus index haud ita acer est, eandem sententiam secutus sit. nam quod l. s. a. *qui etiam nunc*, inquit *annales maximi nominantur*, ea uerba uix poterunt aliter explicari, nisi illos annales, etsi aliis, ut Cn. Gellii libris minimum nonaginta septem, Valerii Antiatii libris septuaginta quinque admodum prolixis superati essent magnitudine, tamen etiam tum maximos appellatos esse.¹ Praeterea eidem annales aliquot locis propter scriptores *pontificum maximorum annales* (Cic. de legg. I 2, 6. Quint. inst. X 2, 7) et propter auctoritatem qua utebantur publicam *publici* dicuntur (Cic. de re p. II 15, 28. Diomed. III 480 P. 484 K.²), neque tamen sic eos inscriptos fuisse inde quisquam conlegerit.

Sed cum annales maximi rerum Romanarum antiquissimi fontes habiti sint, hodie erunt qui mirentur quod paucissima eorum testimonia exstant. at longe alia fuit apud ueteres ratio fontes adhibendi et indicandi, alia nunc est. tunc enim multo rarius quam nunc fit, scriptor aliquis propter auctoritatis gravitatem laudabatur, saepius, ut quae memoriae ab eo tradita essent, refellerentur. quam ob rem, cum auctoritatem annalium publicorum tantam fuisse existimandum sit, ut nemo fere de ea dubitare auderet, ea citandi causa, quae tum frequentior esse solebat, omnino deeat. deinde illa aetate is potissimum auctor, qui proxime scripserat, in usum uocabatur et si qui in eo in-

¹) Hullemann p. 53 sic interpretatus est: *Crede mihi 'etiam nunc' dicit, quod, quamvis esset historiae scribendae cura pridem ad pontifices minores delata, ut tum pontificum scribae audiebant, nihilo minus uetus nomen manebat 'annales maximi'. sed profectus est in ea re ab opinione, quam, cum nec per se probabilis esset nec ullo niteretur testimonio, falsam esse iam supra monuimus. itaque ne illi quidem interpretationi adsentimur.*

²) Verba Diomedis, qui tamen temere ita loquitur quasi etiam sua aetate mos annales max. conficiendi maneat, haec sunt: *Epos Latinum prius dique scripsit is (Eminius coni. Reifferscheid), qui res Romanorum decem et octo complexus est libris, qui et annales inscribuntur, quod singulorum fere annorum actus contineant, sicut publici annales, quos pontifices scribaeque conficiunt.* — Inde uero quod hie annales publici appellabantur, minime sequitur eosdem annales populi Romani nominari potuisse. multum enim inter annales publicos et a. populi Romani interest. caue igitur Ciceronem (de dom. s. 32, 86), ubi ad *annales* — *populi Romani et monumenta uetustatis* prouocat, annales maximos in animo habuisse existimes. Hullemann p. 53.

esse uidebantur errores, ut repellerentur, citabatur, unde apud Liuium maxime Valerii Antiatis et Claudii Quadrigarii nomina nobis occurrunt. itaque a priscis quidem rerum scriptoribus suorum librorum lineamenta, ut ita dicam, secundum annales maximos depicta esse etsi nusquam confirmatur, tamen uix a quoquam negabitur. sed quoniam ei scriptores, quorum libri seruati sunt, multum aetate distant a Mucio Scaeuola et annalium max. uerba, ut a superioribus historicis recepta erant — perraro enim qui postea scribebant, ad eos ipsos rediisse statuendum est — plurimorum manibus propagata erant, dum ad illos peruenirent, factum est, ut paulatim eius usus expressa indicia detrita euanescerent, perpauca etiam nunc conspiciantur. multo quidem plura coniecta edidit Clericus (p. 344 sqq.), sed eius opera prorsus irrita fuit. sine ullo enim iudicio ex omnibus locis, quibus simpliciter annales uel annalium monumenta commemorata erant,¹⁾ uiginti fere sepositos ad annales maximos pertinere opinatus est. uerum tamen de his somniis nunc uerba facere operae non est pretium uisum. si qui illa cognoscere uelint, eos relego ad Hullemannum p. 12—32. nolo enim recoquere, quae semel refutasse satis est.

Sed etiam priusquam annales maximi a P. Scaeuola in libri formam redacti emitterentur, ad ipsas tabulas in tablino cumu-
latis eis, qui rerum Romanarum studiosi erant, aditus patuisse et potestas describendi eas fuisse uidetur. ut enim mittam Cato-
nem (fr. 77), quem ex eis tantum modo, quae publice in regiae
atrio conspiciebantur, tabulis cognitionem habuisse dicas, certe
Polybio, cum urbis annum natalem ex eis proferret, usque ad
tablinum descendendum fuit, nisi forte quod nec traditum nec
probabile est, in summo unius cuiusque tabulae margine annum
urbis conditae adscriptum esse arbitraris. Sed cum Polybii te-
stimonium (fr. 1) non libris sed Niebuhrii (hist. R. I p. 248
not. 606) coniecturae debeamus, paucis saltem uerbis opus est
de eo agere coniecturamque a nobis receptam a dubitatione qua-
dam, quam Schweigler (I p. 8 not. 4)²⁾ mouit, defendere. eade-

¹⁾ Etsi iam Beaufort (I c. 4) ne quibus locis annales simpliciter laudarentur, a. maximi intellegerentur cauere iusserat.

²⁾ Ante eum etiam Becker II p. 9 de Niebuhrii coniectura dubita-
uerat.

bantur enim uulgo Dionysii Halicarnasensis uerba, quibus Polybii mentionem facit, sic: ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ἀρχισεῦσι κειμένου πίνακος et ita explicabantur, ut Polybius tabula quadam Anchisensium de urbis anno natali usus esse putaretur, adferuntur uero duae eius nominis urbes,¹ Anchisa, urbs Italiae, a Romo Aeneae filio aui honoris causa condita (Dionys. I 73 cont. Stephano Byz. s. u. p. 24 ed. Meinek.) et Anchisus, urbs Epiri maritima, unde Anchises in mare Ionium nauigasse dicebatur (Dionys. I 51. Procop. b. G. III p. 22 p. 577 Dind.).² at priorem urbem in fabulis esse sitam non in Italia iam intellexit Niebuhr, idemque de altera suspicatus est Huebner p. 414. sed ut utramque urbem re uera tum fuisse largiamur, tamen paruae et ignobiles latebant, atque quis Polybium, cum de anno urbis Romanae natali quaereret, illius oppiduli annales non solum consuluisse credat sed etiam ita et ipsum eis fidem habuisse et ut legentes haberent postulasse, ut etiam uerbum ad eius auctoritatem firmandam addere supernuacaneum esse existimaret? hoc enim illo loco Dionysius crimini uertit Polybio, cum igitur nullo pacto Anchisensium tabulae expediri possent, nec libri Chisianus et Vrbinas exhiberent Ἀρχισεῦσι sed ἀρχιστεῦσι, Niebuhr substituit ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι κειμένου πίνακος, qua coniectura probata non mirabimur, quod hanc de anno urbis natali auctoritatem simpliciter posuisse satis habuit Polybius, quod uero nusquam pontificem ἀρχιερέα a Dionysio esse dictum sed, si non *ποντίφικα* retineret, *ἱεροφάντην*, Schwegler opposuit, immemor ille fuit Polybii uerba adlata esse a Dionysio, a Polybio autem semper pro pontifice maximo usurpatur ἀρχιερεὺς XXIII 1. 2. XXXII 22, 15.³ omnino igitur nihil est, quo egregia illa uiri sagacissimi coniectura infringatur. Post Polybium quaedam ex annalibus maximis inseruit Cicero in eis quos de re publica scripsit libris, quem locum infra po-

¹) Sequor in plerisque Huebnerum p. 413 sqq., qui mihi rem uidetur absoluisse.

²) Schwegler l. s. s. et Huebner diuersas Epiri urbes a Dionysio et a Procopio dictas esse censent, cuius opinionis ego nullam uideo causam.

³) De plurali numero ἀρχιερεῖσι, ut omnis dubitatio remoueretur, contulit Huebner p. 414 Cic. de legg. I 2, 6 *annales pontificum maximorum*.

suimus fr. 3.¹⁾ est uero etiam alter eiusdem libri (II 15, 28), quem Huebner p. 415 item in fragmentis posuit: *Verene hoc memoriae proditumst, Africane, regem istum Numam Pythagorae ipsius discipulum aut certe Pythagoreum fuisse? saepe enim hoc de maioribus natu audiuimus et ita intellegimus uulgo existimari, neque uero satis id annalium publicorum auctoritate declaratum uidemus.*² neque tamen nos eo infra fragmentorum numerum augere uoluimus, quoniam Cicero non quid in annalibus scriptum fuisset tradidit, sed quid in eis non fuisset, tales autem locos consilio ex reliquiis exclusimus. ceterum Cicero nem eis qui editi erant annalibus inspectis acquiescere uideri iam supra animaduertimus, idemque affirmari poterit de Verrio Flacco, cui fragm. 4 debemus (cf. supr. p. XIII). uerum tamen illa aetate aliorum annalium fama remoti neque multum lectitati esse uidentur. nam nec Liuius nec Dionysius eorum ullam mentionem iniecit neque eorum in usum uocatorum apud illos ulla uestigia reperiuntur.³⁾ sub Hadriano uero eorum memoria prorsus oblitterata erat. quis enim, si exquirere eos potuissent, homines illos antiquitatis studiosos has priscas litteras neglecturos neque usquam laudaturos et ostentaturos fuisse credat? per quos uero Vopiscus (fr. 2) quae in annalibus max. — hi enim sine dubio apud eum intellegendi sunt — de interregno illo post Romulum inito memoriae tradita essent, acceperit, non liquet. utique ipse eos non uidit.⁴⁾

¹⁾ Nulla certa causa Bernhardy *Röm. Literaturg.* p. 195 eum sumptum esse censet ex commentariis sacrorum.

²⁾ Plurima ex annalibus max. cum de re p. disputaret hausisse Ciceronem suspicatus est Hullemann p. 68. ego tamen uehementer dubito. auctor enim primarius tum fuit Ciceroni Polybius.

³⁾ Lachmann de f. Liu. I p. 13. Becker ant. I p. 10. Schwegler I p. 8 n. 4. Falso Closset *Essai* p. 425 a Dionysio III 30, cum prouocaret ad *ἐναντίους ἀναγραφὰς* annales max. dictos esse censet. alio eiusdem loco (I 73), ubi scriptores Romanos antiquissimas urbis res *ἐκ παλαιῶν λόγων ἐν ἱεροῖς δέλτοις σωζομένων* hausisse scribit, comparatis *γραφαῖς τῶν ἱεροφαντῶν* (VIII 56) commentarios pontificum ab eo significatos esse ueri simile est. Num Horatius in epist. II 1, 26, ubi uerum fautores inridens illis uel duodecim tabulas, pontificum libros, anuosa uolumina natum ex Musarum ore fluxisse iocatur, annales maximos in animo habuerit, discerni nequit.

⁴⁾ Multae coniecturae in promptu sunt de eis rebus quae in a. m.

Sed uti unde egressa est oratio mea redeat: non solum res, quae pontificum annalibus expositae erant, ab historicis Romanis in libros suos transferebantur et ab uno alteri traditae propagabantur, verum etiam rerum dispositio et descriptio et ieiunum dicendi genus quasi exemplo eis erant proposita (Cic. l. s. adl. de or. II 2, 52, nec sola annalium inscriptione similitudo confinebatur. itaque factum est, ut hi pontificum annales etiam initia ipsius historiae Romanae fuisse existimarentur (Cic. de legg. I 2, 6. Quintil. inst. X 2, 7).

Nunc autem quae ratio intercesserit inter pontificum annales et eos, qui postea historiae operam dederunt, accuratius exponere temporum iniquitate, quae satis amplas annalium reliquias ad nos pervenire noluit, pernegatum est. sed tamen nostrae historiae similitudinem adferemus, qua nescio an etiam Romanae primordia aliqua ex parte inlustrentur. nam quo loco apud Romanos annales maximi, eo apud nos tabulae paschales positae sunt. etenim cum festi dies paschales a solis et lunae cursu penderent magnaue ex ea varietate perturbatio orta esset, complures deinceps homines docti, ut is error tolleretur, cyclis quibusdam repertis tabulas paschales, quae dicebantur, descripserunt, ex quibus undeuiginti annorum cyclus obtinuit. itaque per omnes ecclesias et monasteria tabulae ita compositae pervulgabantur, ut singulis cyclis singulae aut binae codicis paginae explerentur, margo autem pro operis dignitate satis amplius relinqueretur, qui, ut cum Pertzio loquar, vel tardioris ingenti hominem ad adnotandos praecipuos cuiusque anni eventus inuitaret. hinc igitur ille usus saeculo sexto apud Italos orsus ad Francos, inde celeriter sub finem saeculi septimi ad Belgas et Germanos transit ansamque praebuit monachis historiae conscribendae (Pertz monument. script. I p. 1 sqq. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen* p. 40. 85).

Sed adponam aliquot tabularum illarum, quas plurimas edidit Pertzius in monumentis, notas, ut ex annalibus Einsidlensibus monum. scr. III p. 142):

940. *Otto rex in Galliam usque Sequanam. Hugo et Heribertus venerunt ad eum. Et postea Hug, filius Richarti venit.*

potuerint exstare, sed cum certis argumentis omnino non possint stabiliri, eas effundere nil iuvat.

942. *Sidus simile cometae per 14 noctes visum manifestius est; et immensa mortalitas boum.*

946. *Otto rex in Galliam inferiorem.*

947. *Mirmidona vulcano consumitur.*

et ex annalibus Casinatibus (l. s. p. 172):

969. *Hoc anno sol obscuratus est, et magnus Otto Calabria ingressus est et accepit coniugem filio suo Ottoni neptem Iohanni Constantinopolitani imperatori, qui cognominatus est Cimiski.*

986. *Hoc anno defunctus est domnus Aligeruus uenerabilis abbas, id est indictione 14. et Manso in loco eius constitutus est abbate, nobis inuitis, hab Aluara principissa cum filio suo, adhuc puer princeps.*

992. *Hoc anno Landenolfus princeps Capuanus a suis crudeliter interfectus est, et Laydolfus germanus eius princeps constituerunt.*

In quibus notis nonne est idem sonus qui in eis Liuii partibus, quae etsi non ex ipsis pontificum annalibus, tamen ex eis, qui paucis rebus et uerbis mutatis ex illis descripti sunt, originem trahere uidentur? Exempla haec sunt:¹⁾

II 16, 1 (505. 249): *Consules M. Valerius P. Postumius. eo anno bene pugnatum cum Sabinis. consules triumpharunt. maiore inde mole Sabini bellum parabant.*

II 19, 1 (500. 254): *Consules Ser. Sulpicius M'. Tullius. nihil dignum memoria actum. T. Aebutius deinde et C. Vetusius. his consulibus Fidenae obsessae, Crustumeria capta, Praeneste ab Latinis ad Romanos desciiuit. nec ultra bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum et q. s.*

II 40, 14 (487. 267): *Consules T. Sicinius et C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici — nam ii quoque in armis erant — provincia euenit. eo anno Hernici deuicti, cum Volscis aequo Marte discessum est.*

III 31, 1 (456. 298): *Deinde M. Valerius, Sp. Verginius*

¹⁾ Niebuhr, hist. Rom. II p. 5. Apud Dionysium, quas res supra breuiter indicatas uides copiose iam enarratas et exornatas legis. cf. maxime Liu. II 16, 1 et Dionys. V 37—40. Liu. II 19, 1 et Dion. V 52—58. L. II 21 et D. V 29—VI 2. L. II 40, 14 et D. VIII 64—68, quae exempla optime et annalium maximorum earumque historiarum, quae primae a Romanis scriptae sunt, ut Fabii Cinciique, breuitatem et posteriorum prolixitatem inlustrant.

consules facti. domi forisque otium fuit; annona propter aquarum intemperiem laboratum est. de Auentino publicando lata lex est, tribuni plebis idem refectioni.

III 30, 4 325. 429 : *Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. nihil dignum dictu actum iis consulibus. secuti eos consules A. Cornelius Cossus, T. Quinctius Pennus iterum. Veientes in agrum Romanum excursions fecerunt. fama fuit, quosdam ex Fidenatum iuuentute participes eius populationis fuisse. cognitioque eius rei L. Sergio et Q. Sernilio et Mam. Aemilio permissa. quidam Ostiam relegati, quod, cur per eos dies a Fidenis absuissent, parum constabat. colonorum additus numerus agerque his bello interemptorum adsignatus. siccitate eo anno plurimum laboratum est, nec caelestes modo defuerunt aquae. sed terra quoque ingenito umore egens uix ad perennes suffecit annes.*

VII 15, 9. VIII 43, 25—26. X 47.

Deinde apud nos ad harum tabularum paschaliū exemplum, quibus eas tantum modo res, quae tum ipsum gestae essent, in posteritatis memoriam litteris consignatas esse tenendum est, etiam ab origine mundi res repetebantur et, cum raro hic illie fabulae quaedam insererentur ut in annal. Quedlinburgensibus cf. Wattenbach p. 174, plerumque eorum, qui ante scripserant, etiam uerba transferrentur, admodum ieiune enumerabantur usque ad eius qui scribebat aetatem, quae prolixius et copiosius enarrabatur.

Haec uero si contemplamur, fieri non potest, quin nobis in mentem ueniat Dionysii de Q. Fabio Pictore et L. Cincio Alimento sic iudicantis I 6 : τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε, τὰ δὲ ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γερόμιστα μεγαλειωδῶς ἐπέθραμεν uid. infr. de Q. Fab. Pict., ne multa, eandem inter tabulas pontificum et Fabium Pictorem Cinciumque Alimentum rationem intercessisse conligi potest, quam nunc esse cernimus inter tabulas paschales et, ut exempla adfertamus, annales Quedlinburgenses monum. III p. 22—90, et Hildesheimenses mon. III p. 22—116 cf. Wattenbach p. 174 et 178.

Verum tamen, ut nostra historia ad hunc gradum escenderet, factum est eorum annalium auxilio, qui Carolo Magno auctore, ut imperii gloriae inseruiretur, condebantur, primum in monasterio Laurissensi, tum ab Einhardo uel quisquis illos Caroli pu-

blicos annales conscripsit, ab eo, ad cuius auctoritatem annales Bertiniani referendi sunt, a Prudentio episcopo Turonensi, denique a monachis Fuldensibus.¹ hic enim quamquam prima historiae lex veritatis neglecta et imperatoris laudi posthabita est, tamen relicta illa tabularum paschalium siccitate et exilitate paulatim liberius et copiosius historia euagari coepit, unde etiam illi historiae, quae alia ratione non habita solas res memoriae traderet, maior est additus sonus.

Sed ut apud nos imperatores, sic apud Romanos familiae quaedam nobiles eis, quae ad memoriam laudum domesticarum conscripserant, totam populi sui historiam maxime adiuuere et promouere, de his commentariis nunc pluribus est disputandum.

¹) L. Ranke *zur Kritik fränkisch-deutscher Reichsannalisten* in *Abhandl. d. Berl. Acad.* 1854 p. 415 sqq. Wattenbach, *Geschichtsq.* p. 105 sqq. 112, 122.

II

DE LITTERARVM MONVMENTIS PRIVATIS

Antiquitus Romae erat mos, ut in domibus priuatis quae magistratus eius familiae publice gesserant, ipsi litteris mandarent et in suis tablinis reponerent. haec enim tradidit Festus s. n. p. 356: *Tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis [reponendis cum destinauerant]* et Plinius n. h. XXXV 7, ubi maiorum instituta laudat: *Tabulina codicibus implebantur et monimentis rerum in magistratu gestarum.*¹⁾ De ceteris tamen huius generis commentariis nihil accepimus, censoriorum modo commentariorum, qui accurate sunt distinguendi a libris uel tabulis censoriis, mentionem fecit Dionysius I 74, in compluribus familiis etiam suae aetatis eos exstare et a se inspectos esse addens, continebant autem unius cuiusque censurae res expositas praemissis et consulibus et annis liberae rei publicae,²⁾ sed comparantibus nobis, quae de aliorum collegiorum commentariis memoriae prodita sunt, duplici de causa haec a censoribus compositi et in priuatis aedibus adseruati esse uidentur, et ut ipsa memoria rerum in cen-

¹⁾ Antiquis temporibus cum deessent tablina publica, etiam monumenta publica a magistratibus priuatim adseruabantur. cf. Lewis, *Glaubwürdigk. d. röm. Gesch.* I p. 144 uers. Liebrecht. Mommsen *sui modi usati da' Romani nel conservare e pubblicare le leggi ed i senatus consulti in annal. dell. instit.* XIII (1858) p. 189: *In tempi antichissimi i documenti così concepiti rimanevano senza dubbio al pari di altri atti pubblici nelle mani di quel magistrato che principalmente avea procurato che si scrivessero, in quelle adunque de' consoli.* Liu. III 55.

²⁾ Hoc aperte dicit Dionysius I, s. s.: *ἐν οἷς εὐρίσκω δευτέρῳ πρότερον ἔχει τῆς ἀλώσεως τμήσιν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων δήμου γενομένην, ἣ παρὰ γέγραπται καθάπερ καὶ ταῖς ἄλλαις χρόνος οὗτος Ῥωμαίωντος Δευκίου Οὐαλέριον Ποτίτον καὶ Τίτον Μαλλίου Καπιτωλίνου μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἐνὸς δέοντι εἰκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει.*

sura gestarum a posteris retineretur, et ut si qui eiusdem familiae ad illud munus peruenissent, haberent unde exemplorum copiam peterent. quam quidem rem censoribus potissimum, qui non uterentur scriptis legibus, magno usui fuisse facile adparet, neque est mirum, quod Dionysio teste ut sacra patria anxia cum cura custoditi a patribus filiis tradebantur. unde factum est, ut in eo numero essent, qui memoriam repeterent etiam ex eis temporibus, quae clade Gallica antiquiora essent, uelut in eis, quas Dionysius se adhibuisse praedicat, census a. 392. 362 habiti memoria exstabat.¹⁾

Hinc igitur iam ueteribus temporibus in eis, qui rem publicam capessiuissent, studium fuisse sequitur res publice gestas priuatim litteris propagandi. nec deerat certa quaedam causa, qua ut posteritatis memoriae prospicerent, adducebantur. iam primo enim liberae rei publicae anno P. Valerium L. Iunii Bruti conlegae mortui memoriam funebris oratione seu laudatione prosecutum esse accepimus (Dion. V 17. Plut. Popl. 9. Ioann. Lyd. I 33 p. 145).²⁾ id quod etsi ex inferiore aetate ad illam superiorem relatum esse ueri est simillimum, tamen quini is mos, quem summa eius admiratione inbutus descripsit Polybius VI 53—54, antiquissimus fuerit non potest dubitari.³⁾ Prorsus diuersus autem erat a more Graeco, ut iam ab antiquis scriptoribus animaduersum et expositum est (Dionys. V 17 cf. Cadenbach p. 1 sq.). neque enim apud Romanos plurimum

¹⁾ Censores tum fuerunt C. Iulius et L. Papirius Cursor, qui mortuo conlega M. Cornelium Maluginensem subrogauit (Liu. V 31, 6. VIII 34, 20). unde tabulas illas, quas uidit Dionysius aut ex gente Iulia, aut ex Papiria aut ex Cornelia originem duxisse probabile est. Aliud Papiriae gentis commentariorum priuatorum indicium Ilne hist. Rom. I p. 400 in ea re inesse existimat, quod quae res a Papiriis in Samnitium bellis gestae essent, ultra modum auctae sint.

²⁾ Cf. de laudationibus Perizonius animadu. hist. p. 213 sqq. ed. Harl. Westermann, *Gesch. d. röm. Beredsamkeit* p. 29 sq. Cadenbach *de Roman. laudat. orat.* in progr. Essens, 1832. E. Huebner Herm. I p. 438 sqq. — II. Graffii de Romanorum laudationibus commentationem (Dorpat 1862) non noui.

³⁾ Iniuria Huebner Herm. I p. 440 Marquardtum eo nomine reprehendit, quod (ant. V 1 p. 58) de huius laudandi moris uetustate dubitauerit. agit enim eo loco uir ille doctissimus de mulierum tantum modo laudationibus.

mortes una oratione simul celebrabantur sed uni cuique nobilium.¹⁾ cum eius corpus in forum deportatum erat, separatim is honos pro rostris habebatur, uel ab uno ex cognatis uel adfinibus uel in funere publico a magistratu aliquo, cui id negotium ex senatus consulto mandatum erat (Quintil. inst. III 7, 2. cf. Cadenbach p. 4 sq. Marquardt ant. V 1 p. 362).²⁾ tum primum ipsius qui mortuus erat uirtutes et res gestae enarrabantur et ornabantur,³⁾ deinde ut cum aut respondisse maiorum nobilitati aut humiliter genus inlustrasse factis doceretur Quint. III 7, 10, ipsorum maiorum,⁴⁾ quorum imagines in sellis eburneis circum

¹⁾ Etiam mulieres, posteaquam Q. Lutatius Catulus cos. a. 102. 652 initium in Popillia matre fecit (Cic. de orat. II 11, 44), laudari solebant. antea singulis quibusdam is honos extra ordinem decernebatur, ut matronis illis, qui, ut Gallis summa pactae mercedis solueretur, aurum contulerant (Liu. V 50, 7. Plut. Cam. 8). Quod enim fuerunt, qui de hac re Ciceronem et Liuium inter se discrepare dicerent, hi minus diligenter Liuii uerba perpenderunt, si quidem non de omnibus matronis loquitur sed de eis solis, quibus etiam gratiae actae erant: *Matronis gratiae actae honosque additur, ut earum, sicut uirorum post mortem sollemnis laudatio esset*. Duo laudationum de mulieribus habitatum et in marmore incisarum fragmenta habes apud Orellium (inser. n. 4860, II p. 355) et Mommsenium (*Zwei Sepulchralreden aus der Zeit Augusts und Hadrians in phil. u. hist. Abhandl. der Berl. Acad.* 1863 p. 483 sqq.). Alius generis est Turiae laudatio (Orell. 4859, II p. 349 sqq. Mommsen l. s. p. 455 sqq.), quippe qua maritus non populum sed solam coniugem adloquatur. utrum Murdiae laudatio ita, ut antea habita erat, lapidi insculpta an scripta tantum modo sit, iure suo in medio relinquit Rudorff, qui copiose de ea egit in *phil. u. hist. Abhandl. d. Berl. Acad.* 1868 p. 217—268.

²⁾ Peruulgatum cum morem fuisse patet ex Horatii sat. I 6, 43: *At hic, si plostra ducenta concurrantque foro tria funera, magna sonabit cornua quod uincatque tubas*.

³⁾ λέγει περὶ τοῦ τετελευτηκότος τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἐπιτετευγμένας ἐν τῷ ζῆν πράξεις Polyb. VI 53, 2. cf. Cicero de orat. II 11, 44. 81, 340 sqq., ubi tamen non de solis orationibus funebribus sed de omni laudationum genere praecepta dantur.

⁴⁾ Exemplo sit huius laudationum partis fragmentum quoddam ex Caesaris oratione, cum quaestor Iuliam amitam uxoremque Corneliam laudaret, a Suetonio excerptum Caesarisque uitae (c. 6) insertum: *Amitae meae Iuliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum est. nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater, a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. est ergo in ge-*

sedebant, initio ab auctore generis ἀπὸ τοῦ προγενεστάτου Polyb. VI 54, 1) facto.¹⁾

Iam sua sponte opinor adparebit, has laudationes non potuisse haberi nisi antea rebus, de quibus agendum esset, accurate descriptis atque, quoniam annales publici exiliores et ieiuniores fuisse existimandi sunt, quam ut ex eis satis uber materia talibus orationibus posset deponi, in ipsis aedibus privatis, ut gentilium res satis digne possent exponi, privata scriptione prouisum et consultum esse consequitur. Tum uero in memoriam posteritatis etiam ipsae orationes litteris consignabantur atque cum ceteris eius gentis ornamentis et monumentis in tablinis adseruabantur,²⁾ ex quarum numero, ut omittam eas, de quibus nihil aliud quam eas dictas esse accepimus (cf. Lewis, *Untersuch.* I p. 192), harum notitia ad nos peruenit:³⁾

1. Omnium antiquissima est laudatio L. Caecilii Metelli a. 221. 533 Drumann h. R. II p. 19. a filio habita. Plin. VII 139. Secuntur:

2. laudatio M. Claudii Marcelli a. 208. 546 a filio habita, in qua pluribus eius mors erat enarrata. Liu. XXVII, 27.

3. laudatio Q. filii consularis, quam habuit Q. Fabius Maximus inter a. 207. 547 et 203. 551 Du Rieu de gent. Fab. p. 360. Plut. Fab. 1: οὐ γὰρ ἐπὴν ὥραϊσμός οὐδὲ κενὴ καὶ ἀγοραῖος χάρις, ἀλλὰ τοῦς ἰδίου καὶ περιττὸν ἐν γνωμολογίαις σχῆμα καὶ βάθος ἔχων, ὅς μάλιστα ταῖς Θουκυλίδου

nere et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.

¹⁾ Hunc enim ordinem, quamquam mirus est, diserte indicat Polybius VI 54, 1 πλὴν ὃ γε λέγων ὑπὲρ τοῦ θάπτεσθαι μέλλοντος, ἐπὶ ἀν διέλθῃ τὸν περὶ τούτου λόγον, ἄρχεται τῶν ἄλλων ἀπὸ τοῦ προγενεστάτου τῶν παρόντων καὶ λέγει τὰς ἐπιτυχίας ἐκάστου καὶ τὰς πράξεις.

²⁾ Cic. Brut. 16, 61: *Nec uero habeo quemquam (Catone Censorio) antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appi Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho et nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. et hercules hae quidem exstant: ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta seruabant et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum et ad illustrandam nobilitatem suam, quamquam his laudationibus et q. s. Itaque arte coniunxit laudes funebres et librum commentarium de familia Porcia Gellius XIII 20 (19), 7.*

³⁾ Enumerauimus tamen eas tantum modo, quae ante Caesaris mortem dictae sunt.

προσευκέναι λέγουσι. διασώζεται γὰρ αὐτοῦ λόγος, ὃν εἶπεν ἐν τῷ δήμῳ. τοῦ παιδὸς αὐτοῦ μεθ' ὑπατεῖαν ἀποθανόντος ἐγκώμιον. Cic. de senect. 4, 12.¹⁾

4. 5. laudationes P. Scipionis Africani a. 129. 625 a C. Laelio Q. Tuberoni et Q. Fabio Maximo scriptae. Meyer or. Rom. rel. p. 174 sq.

6. 7. laudationes Iuliae amitae et Corneliae uxoris a Caesare quaestore a. 68. 686 habitae. Meyer p. 413 sq.

8. 9. laudationes Appii Claudii Pulchri soceri, qui a. 48. 706 in Euboea mortuus est, et M. Porcii Catonis Uticensis aunculi, qui a. 46. 708 se interemit, a M. Iunio Bruto scriptae. Meyer p. 448 et 450.²⁾

Cum his uero laudationibus cohaerent stemmata,³⁾ quibus eadem fere quae in foro publice exposita erant, contracta et in alarum parietibus depicta indicabantur. nam non solum mera nomina et nudi honores titulis uel elogiis,⁴⁾ quae maiorum imaginibus subscribebantur, continebantur sed etiam rerum gestarum brevis conspectus.⁵⁾ itaque semper gentilibus gentis suae memoriae quasi summarium ante oculos erat propositum: qua re cui Romano non iniectum esse existimas studium et in superiores res inquirendi nobilitatemque generis augendi et, ne qua res a se gesta obliuione obrueretur, praesentes in scriptum referendi? Originem autem trahit etiam hic mos stemmata depingendi et imagines constituendi ex tempore satis antiquo. nam iam Appius Claudius Caecus, qui consul fuit a. 307. 447 et 296.

¹⁾ Etiam I. Bruti s. I. Ciceronem de laudationibus, quae M. Porcio Catone antiquiores essent, ita loqui quasi sibi notae essent, modo uidimus.

²⁾ Laudationes Porcias ideo supra non recensuimus, quia non potest dignosci, de quibus dictae sint, quamquam ex eis quae antea (§ 10) exposuerat Gellius de M. Porcii Censorii nepotis (cos. 118. 636) eloquentia cum aliqua probabilitatis specie laudationes ab hoc habitas Gellio in manibus fuisse conligi potest. Mercklin *Citiermeth. d. Gell.* p. 678.

³⁾ Cf. de eis praeter ceteros Becker ant. II 1 p. 229 sqq. Marquardt III 1 p. 245 sqq. Mommsen C. I. L. I p. 277 sq.

⁴⁾ Recte G. Curtius (*Ber. d. sächs. Gesellsch.* 1864 p. 1) hanc uocem ex u. ἐλεγείον deriuandam esse docuit.

⁵⁾ Prima quaeque Suetonii uitarum capita originem ducere ex elogiis saepe est animaduersum. cf. Galb. 3: *Imagines et elogia uniuersi generis exsequi longum est.* Mommsen *röm. Forsch.* I p. 251 n. 2.

458¹ cum Bellonae templum aedificasset, clipeatas imagines maiorum suorum omnibus honoribus additis in eo templo publice in excelso posuit: quod cum quis facturum fuisse arbitretur, nisi iam dudum ille mos priuatim peruulgatus fuisset?

Quae cum ita sint, satis multa et expressa uestigia eo mihi ducere videntur, ut historiam quandam, quae res gestas non solum indicaret sed etiam enarraret, prius priuatim de gentibus et familiis quam publice de ipsa re publica scribi coeptam esse putem.

Quamquam diserta Porciorum tantum modo commentariorum gentiliciorum memoria nobis seruata est a Gellio n. A. XIII 20 (19, 17: *Haec Sulpicius Apollinaris audientibus nobis [de genere atque nominibus gentis Porciae] dixit, quae postea ita esse, uti dixerat, cognouimus, cum et laudationes funebres et librum commentarium de familia Porcia legeremus*. Tamen etiam in gentium Fabiae et Valeriae tablinis largam monumentorum domesticorum copiam iacuisse eis, quae qui inde scriptores prodire, Fabii Pictores et Valerius Antias de gentium suarum laudibus exposuerunt, satis euincitur. neque enim hos tanta impudentia usos esse credibile est, ut illas totas fingerent et conminiscerentur. immo sumendum est, narrationum quasi fundamenta ab eis in gentium suarum tablinis iam inuenta neque quidquam aliud ab eis factum quam ut haec exornata et hic illic aucta cum eis contaminarent, quae aliunde de ipsius rei p. rebus acceperant uel conquisierant, atque ita continuam rei p. Romanae memoriam pertexerent. praeter has autem etiam ceteras gentes nobiles plerasque rebus suis describendis et in maius extollendis operam dedisse et per se ueri est simile et certis quibusdam indiciis confirmatur.

Nimirum ad augendam nobilitatis laudem mentiri apud Romanos non solum non turpe sed etiam probum honestumque habebatur², atque eo potissimum tempore, cum studium familiarum Romanarum origines ad Troianos referendi existeret et breui magis magisque increbesceret, atque etiam Graeculi, ut patronos

¹) Plinius (XXXV 12), cui hanc rem debemus, quod ad App. Claudium cos. a. 495. 259 rettulit, erroris conuictus est a Mommseno in corp. inser. lat. I l. s.

²) Cf. Plin. XXXV 8, ubi ueteres mores laudat: *Etiam mentiri clarorum imagines erat aliquis uirtutum amor*.

adularentur, in eam rem inuaderent et commenta sua probaturi uel libros amplos cum magna doctrinae specie conponerent, prorsus inepta et insana excogitata sunt, quibus, quamuis ab omni fide abhorrerent, tamen fuerunt qui fidem haberent uel, ne summorum quorundam uirorum qui de his rebus scripserunt memoriam offendam, ab aliis haberi uellent. uelut, ut paucis me contineam exemplis, Nautia gens originem trahebat a Naute, Aeneae comite, qui Palladium Romam detulerat (Fest. p. 166 M. Seru. Aen. V 704), Cloelia a Clolio, Caecilia, quae erat gens plebeia, a Caecade aliaeque ab aliis Aeneae comitibus (Schwegler h. R. I p. 334 sq., tum Aemilia ab Ascanio (Paul. p. 23), Mamilia a Mamilia Telegoni filia (Fest. p. 130), Iunia, gens plebeia, non solum a L. Iunio Bruto, qui Romanos Tarquiniorum tyrannide liberauerat, sed etiam a Iunio, qui item cum Aenea in Italiam uenisse fingebatur (Dionys. III 68, aliae etiam ad deos origines suas referebant, ut Iulia ad Venerem et Fabia (Plut. Fab. 1) et Antonia (Plut. Ant. 4. Drumann h. R. I p. 59 ad Herculem, denique Caesar in ea quam supra tetigimus laudatione in foro pro rostris Iuliae amatae maternum genus cum Anco Marcio rege, paternum cum Venere coniungere non erubuit (Suet. Caes. 6), et Elogius quidam, cum alii Vitelliorum originem nouam et obscuram atque etiam sordidam esse dicerent, ad Q. Vitellium diui Augusti quaestorem libellum misit, quo continebatur *Vitellios Fauno Aboriginum rege et Vitellia, quae multis locis pro numine coleretur, ortos toto Latio imperasse* (Suet. Vit. 1). Atque huic quidem mendaciorum impudentiae doctissimi quique uiri et antiquitatis Romanae peritissimi, ut taceam de Vergilio poeta, T. Pomponius Atticus (Hullemann de Att. p. 190 sq. Teuffel, *röm. Literaturg.* p. 244 sq., M. Terentius Varro (Seru. Aen. V 704. Ritschl mus. Rh. n. VI p. 507 sq., C. Iulius Hyginus (Seru. V 389) non solum non obuiam iere sed etiam peculiaribus libellis de familiis Troianis, i. e. de eis gentibus Romanis, quae a Troianis oriundae esse uellent, editis adiuuere, magis gentium patriarum splendori quam ueritati inseruientes.

His igitur nugis impune indulgebatur neque eae a quoquam quantum scimus coercerantur, quod tamen aliis rebus, quae ad ipsius urbis memoriam pertinerent, effictis familiarum laudi et gloriae consulebatur, falsis triumphis, pluribus consulatibus, generibus etiam falsis et a plebe transitionibus, identidem hoc id-

que acerbe reprehenditur. ut Cicero conqueritur loco Bruti s. l. sic pergens: *Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa et ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consul anno decimo post exactos reges fuit. cum similibus querellis* Livi octavo libro finem imposit (VIII 40, 4): *Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallenti mendacio trahunt. inde certe et singulorum gesta et publica monumenta rerum confusa. nec quisquam aequalis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur. idemque discrepantias quasdam, quas in annalibus suis offenderat, ita explicat, ut unam memoriam quae minus placeat, falsis imaginum titulis tribuat* (III 16, 3): *Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse a patribus ad plebem undecimumque tribunum plebis cooptatum seditionem motam ex Maeliana caede sedasse inuenio. ceterum uix credibile est numerum tribunorum patres augeri passos, idque potissimum exemplum a patricio homine introductum; nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse aut certe temptasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret.* XXII 31, 11 (ubi Q. Fabius Maximus utrum dictator an pro dictatore fuerit quaerit): *Res inde gestas gloriamque insignem ducis et augentis titulum imaginis posteros, ut, qui pro dictatore fuisset, dictator crederetur facile obtinuisse.* Etiam omnia, quae de rebus ante cladem Gallicam gestis perulgata essent, nobilium quorundam uirorum gratia efficta esse affirmat Clodius quidam, scriptor ceterum ignotus, apud Plutarchum (Num. 1: Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οὕτω γὰρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεσι τῆς πόλεως ἠφανίσθαι. τὰς δὲ νῦν φαινομένας οὐκ ἀληθῶς σιγκαῖσθαι δι' ἀνδρῶν χαριζομένων τισὶν εἰς τὰ πρῶτα γένη, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους οἴκους ἐξ οὗ προσηκόντων εἰσβιαζομένοις. denique M. Valerius Messalla, cum familiam quandam aliena laude falso adscita se iactantem conspexisset. uehementi ira incensus

etiam librum de eius generis familiis scripsit, ut ait Plinius n. h. XXXV 8: *Similis causa Messalae seni expressit uolumina illa quae de familiis condidit, cum Scipionis Pomponiani transisset atrium uidissetque adoptione testamentaria Saluittionis — hoc enim fuerat cognomen — Africanorum dedecori inrepentem Scipionum nomini.* cf. XXXIII 137. Wiese de Messal. p. 46. 74.

Neque iniuria ab his scriptoribus haec mendaciorum crimina in familiarum Romanarum nobilitatis augendae studium congesta esse etiam nunc facile uidemus. atque de eis quidem, quae Fabii et Valerii de gentiliis suorum factis praedicauere, postea, ubi de earum gentium scriptoribus data opera disputabimus, quae dicenda sunt, adferemus. nunc mentio fiat C. Mucii illius, quem, cum esset patricio genere natus, plebeia Muciorum gens sibi vindicauit, cui, ut suum Scaenolae cognomen interpretaretur, fabulam illam manus tostae excogitatam imputauit, quae postea a Liuiο quidem sine dubitatione recepta est uid. Schwegler II p. 183 sq., L. Iunii Bruti, item patricio genere nati, cuius patriae liberatae laudem, quamquam omnibus liberis orbatus decesserat¹, quae postea floruit gens Iuniorum plebeia nescio quibus commentis adripuit, Calpurniorum gentis plebeiae, quae a Calpo, Numae Pompilii filio, se ortam esse uellet atque etiam Numae imagine munus suos ornaret Drumann II p. 59. sed haec exempla unius fictionum generis sufficiant, quibus inuita ueritate gentes familiae Romanae fraudis stemmatis inlatae manifesto coarquantur. quantum uero eandem libidinem in actis triumphalibus² et in fastis consularibus, in quibus nunc minus certo eius uestigia perspicimus, grassatam esse putas?³)

¹) Dionys. V 18 γενεὰν οὐτε ἄρῃνα καταλιπὼν οὐτε θήλειαν, ὡς οἱ τὰ Ῥωμαίων σαφέστατα ἐξητακότες γράφουσι. cf. Drumann III p. 2 sq. Schwegler I p. 786.

²) Aucti triumphorum numeri unum apertum exemplum habemus in elogio quodam (Corp. i. L. I p. 278), in quo pro duobus tres sunt dati L. Aemilio Paulo triumphi. cf. Mommsen a. h. l. et röm. Münzwesen p. 633. Simile aliud in L. Cornelii Scipionis Barbati (cos. 298. 456) elogio sibi indagasse uisus est Ihne h. R. I p. 389 sq.

³) Liuius quidem omni spe se superiorum annorum res in ordinem redacturum esse abiecta tandem animum fatigatum in haec uerba effundit (II 21, 4): *Tanti errores implicant temporum aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosnam nec quid quoque*

Sed ut unde digressi sumus eo redeamus: uidimus non paucas quasdam sed plerasque gentes cupiditate illa splendidioris maiorum nobilitatis adripiendae flagrasse et in ea re mendaciorum impudentissimorum crimina in se suscipere quam libidini suae temperare maluisse. Hoc autem studium se non continuisse intra domus cuiusque parietes, sed etiam memoriam publicam eodem corruptam et confusam esse auctores nobis sunt Clodius et Liuius l. s. s. quamquam qua id ratione fieri potuerit, certa desunt testimonia. nisi pontifices quosdam suarum gentium laudibus amplificandis obsecutos neglecta religione res suoapte ingenio fictas in annales publicos intrasisse opinamur, id quod mihi quidem minus placet, nescio an nulla alia inueniri possit quam haec: accepimus enim, cum urbs a Gallis incenderetur, complures familias sedes ac domicilia habuisse in Capitolio et arce Liu. V 50, 4, de quo loco deiecti sunt post M. Manlii Capitolini iudicium Schwegeler III p. 299. itaque etiam tablina earum in incendio illo intacta manserunt¹, atque cum annales publici, si qui iam tum fuerunt, eo consumpti essent uid. supr. p. XVI, quid est ueri similis quam in illis restituendis et ab origine urbis repetendis pontifices maximos haec adisse et harum familiarum gentiumque laudes in suas tabulas transtulisse, translatas quasi publica auctoritate sanxisse? hinc uero etiam hoc explicatur, unde factum sit, ut talis rerum primo liberae rei p. saeculo gestarum memoria ad nos perueniret, quae contineretur et copiosa singularum quarundam gentium factorum enarratione et eorum annorum, quibus hae gentes quieuisse uidentur, perbreui et exili rerum indice. simul suspicio augetur, et illarum laudes supra modum amplificatas inlustratasque et ceterarum nimium obscuratas esse.²)

anno actum sit, in tanta uelustate non rerum modo sed etiam auctorum digere possis. cf. Nitzsch, m. Rhen. n. XXIII p. 148.

¹) Etiam Liuius VI 1, 2 pleraque tantum modo monumenta priuata incensa urbe interiisse rettulit.

²) Ceterum memoriae gentiliciae uestigia non ducunt ultra liberae rei p. aetatem. nam si solos Horatios excipis, nulla gens regum temporibus in uulgari fama praeter ceteras floret. nec hoc me mouet, quod hic illic apud inferiores scriptores gentium quarundam auctores iam sub regibus de ciuitate bene meritos esse inuenitur. tum uero primos liberae rei p. annos occuparunt Valerii, quibus succedunt Fabii, quorum commentariis res quasdam

Quoniam uero ad annales publicos reticiendos conplurium gentium monumenta erant adhibenda, neque pontifices artis criticae exercendae periti fuisse existimandi sunt, fieri non potuit, quin interdum eadem res, quam propter discrepantias quasdam eandem esse non dispiciebatur, ad diuersos annos relata identidem indicaretur, cuius erroris exempla etiam nunc apud Liuium exstare uidentur, ex quibus duo potissimum iam a Niebuhrio proposita nunc lubet iterare.

Liuius enim II 16, 8¹ P. Postumio Agrippa Menenio eos. 503. 251 omne Auruncum bellum Pometiam esse compulsum paucis exponit, tum etsi non diserte addidit, tamen ita pergit, quasi ipsa Pometia urbs esset expugnata: *nec magis post proelium, quam in proelio caedibus temperatum est: et caesi aliquanto plures erant quam capti, et captos passim trucidauerunt, ne ab obsidibus quidem qui trecenti accepti numero erant, ira belli abstinuit, et hoc anno Romae triumphatum*. deinde autem idem c. 17 insequentis anni 502. 252 consules Opitrem Verginium Sp. Cassium iterum Pometiam magna cum ui oppugnantes facit pluribusque, posteaquam etiam Romani cladem accepissent, tandem urbem traditam esse narrat: *ceterum nihilo minus foede dedita urbe quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona uenierunt coloni alii, oppidum dirutum, ager uenit, consules magis ob iras grauius ultas quam ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt*. denique a. 259. 495 a Vulscis, qui Romanorum legionibus territi essent, obsides trecentos principum a Cora atque Pometia liberos datos esse refert (c. 22, 2), quos octo annis ante iam trucidatos esse rettulerat, et breui post c. 25, 5 tertium Suessam Pometiam,

clade Gallica antiquiores comprehensas fuisse indicis satis probabilibus docetur. uid. infra. — Ad quam aetatem ueteres illi commentarii propagati sint, non liquet. Liuius quidem (VIII 40, 5) auctorem, qui Samnitium bellis aequalis fuerit, non uidit, atque etiam Dionysius I 73 scripsit *πρῶτος μὲν οὐκ ὄντι συγγραφεὺς οὐτὶ λογογράφος ἐστὶ Ῥωμαίων οὐδὲ εἶς*, nec Varronem aut Verrium eis usum esse ullis testimoniis comprobatur (quod moneo propter Schweglerum II p. 14). utrum uero illa aetate iam interierint an ab scriptoribus neglecta iacuerint an aditus ad ipsa tabula gentilia eis, qui non essent eiusdem gentis, clausus fuerit, discerni nequit.

¹) Cf. Niebuhr h. R. II p. 104. Schwegler I p. 13. II p. 701 sq. Nitzsch, m. Rh. n. XXIII p. 149.

quo Vulsci hostes confugissent, legionibus ductis intra paucos dies a P. Servilio consule captam.

Hic igitur ter eandem rem diuersis annis a Liuiio expositam habes.

Alterum exemplum hoc est.¹ Cum enim Fabii ad Cremeram essent trucidati a. 477. 277, T. Menenio consule, qui hostibus obuiam missus erat, pulso Tusci Ianiculum occupant atque etiam Tiberim transeunt urbemque obsedissent, 'super bellum amona premente', ni Horatius consul ex Vulscis esset reuocatus. tum primo pugnatum est ad Spei aequo Marte, iterum ad portam Collinam, in quo proelio res Romana paruo momento superior fuit II 51, 1—2. Idem uero paucis rebus mutatis etiam insequenti anno A. Verginio Sp. Servilio eos. accidisse Liuius scripsit § 4—9. Iterum enim Tusci in Ianiculo castra habent. tum primum in insidias a Romanis pertracti multos amiserunt, sed ira incitati traiecto Tiberi castra Seruili consulis adorti sunt oppugnare, unde magna cum caede fusi in Ianiculum se aegre recepere. sequitur eos Seruilius consul atque et felici prioris proelii euentu ferox et inopia frumenti coactus² castra hostium adgreditur. *foediusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interuentu collegae [Verginii] ipse exercitusque est seruatus. inter duas acies Etrusci, cum inuicem his atque illis terga darent, occisi.*

Neque uero Liuium, complures auctores temere exscribenti, uitio id dandum est. nam Dionysius etsi priore loco cautius egit, semel a Servilio consule Suessam Pometiam expugnatam et trecentos obsides Vulscorum trucidatos esse narrans (VI 25—30,³ de Veientium tamen bello, ubi diuersarum narrationum, quae coniunctae erant, dissensio paulo maior esset, non minus est deceptus quam Liuius. quo quidem Liuii Dionysiique consensu non Liuium primum tam negligentem et ita praestricis oculis fuisse sequitur, ut eandem rem bis diuersis annis apud auctores suos se legere non intellexeret, sedtribuendum esse hunc erro-

¹) Niebuhr h. R. II p. 232. Schwegler II p. 702. 754.

²) Vides multa ex hac re translata esse ad bellum Porsenae exorandum.

³) Noli enim ad meliores eum fontes quam Liuium adiasse opinari. Niebuhr h. R. II p. 104.

rem scriptorum stultitiae, qui aliquanto ante Liuium Dionysiumque annales composuerint. nam quamquam utriusque narrationes in eisdem fundamentis quasi exstructas esse adparet, tamen quae inter eos intercedunt discrepantiae tantae sunt, ut Liuium et Dionysium ex eodem fonte sua hausisse concedi non possit. apud Dionysium VIII 33 Menenius consul post cladem Fabiorum non obuiam est missus hostibus, sed, cum illi caederentur, cum exercitu suo iam prope Cremeram ipsumque illum caedis locum erat atque sola inuidia est impeditus, ne illis auxilio ueniret. tum uero eius proditiōis meritas iustasque poenas soluit, nam Tusci uictoria sua elati cum adoriuntur castrisque exuunt, hic igitur illud tantum modo Menenium consulem a Veientibus uictum esse Liuius et Dionysius consentiunt, de ceteris in diuersas partes abeunt. tum uero ut Liuius, ita Dionysius, etsi hic ut adsolet, pluribus uerbis, Horatii alterius consulis interuentu, qui ex Vulscis esset arcessitus, urbem obsidione liberatam esse scripsit paucisque uerbis addit ad Spei et ad portam Collinam duobus proeliis esse decertatum c. 24, ita tamen, ut ille a Romanis aequo, hic secundo Marte pugnatum esse, ille paruo momento rem Romanam superiorem fuisse, hic splendidam uictoriam reportatam esse referat. insequentis anni narrationes apud utrumque initium capiunt a uastis Veientium populationibus famaeque inde in urbe exorta, tum iterum discedunt atque hoc unum commune habent, proelio ad Ianiculum commisso Seruiliū consulem nimia sui fiducia abreptum Verginii conlegae interuentu esse seruatum.

Ex his igitur, quae consulto diligentius disputauimus, satis antiquum illum errorem fuisse sequitur, non ex aetate Liuii Dionysioque proxima. iam uero utriusque belli prima fama exilis tenuisque est et cui maior fides adiungatur digna, altera copiosior atque uerbosior eaque ita comparata, ut tota pertineat ad Verginiae gentis gloriam atque laudem.¹ unde aut totus fallor aut haec altera fama est tribuenda Verginiorum maiores am-

¹) Mirum est quod etiam alia consulum nomina in utriusque belli uariis famis fere eadem sunt. Suessae enim Pometiae expugnatae laus tribuitur aut Postumio Menenioque, aut Verginio Cassioque aut Claudio Seruilioque, bellum cum Veientibus geritur aut ab Horatio Menenioque aut a Verginio Seruilioque. itaque etiam Meneniae et Seruiliae gentis commentarios ad memoriam constituendam adhibitos esse

plificandi cupiditati originemque ducit ex eorum commentariis domesticis. ex patricia autem Verginiorum gente quemquam historiae scribendae operam dedisse neque memoriae est traditum neque, cum eius memoria non descendat infra annum 296. 458,¹⁾ ueri simile. atque quoniam usque ad id tempus, quo illa fraus historiae esse inlata uidetur, uix quisquam scriptor in talia aliarum gentium monumenta, si quidem omnino eis, qui non essent eiusdem generis, licuit, inquisiuit, iam tum, cum ad memoriam publicam restituendam summa cum cura omnia conquirentur, Verginae gentis effectam laudem annalibus publicis insertam esse certe probabile est. utique hoc constat, iam antiquitus multum ualuisse monumenta priuata ad res Romanas in eam formam redigendas, quae nunc uulgatur.²⁾

Sed ut historia pontificum publica multa debuisse uidetur commentariis domesticis, ita etiam libera, ut ita dicam, priuatorum hominum historia ab eisdem exorsa est. neque enim casu accidit, ut unus ex Fabia potissimum gente historiae Romanae parens esset. immo ipsa fontium domesticorum ubertate Q. Fabium Pictorem ad res Romanas scribendas adductum esse recte iudicauit G. Bernhardt *Röm. Litteraturg.* p. 227. iam per se intellegitur necessario admodum dissimiliter scriptas fuisse singulas eius historiarum partes. nimirum cum eae tantum modo res, quibus Fabii interfuissent, in eius gentis tablino plus minusue adcurate expositae exstarent, etiam Fabii Pictoris enarratio eisdem finibus circumscripta erat. praeterea quaedam ex fabulis famaque, qualis tum ferebatur in uulgi ore, magnam partem oratione soluta, de quibusdam rebus numeris inclusa, maxime de urbe condita condendaue, hausit, de ceteris tamen rebus, quas quidem ipse non uidisset, soli ei patebant annales publici, quorum ieiunitatem in magna historiarum Fabianarum parte conspicuam fuisse auctor nobis est Dionysius. tum uero

putarem, nisi ei ipsi qui ex eis prodire consules propter res gestas acerbissime reprehenderentur.

¹⁾ Haackh in *Paul. Realencykl.* VII p. 2666. cf. Mommsen *röm. Forsch.* I p. 110.

²⁾ Totius ciuitatis res iam ante Fabium Pictorem et Cincium Alimentum a priuatis hominibus descriptas esse frustra probare studuit Schwegler I p. 12, 14, II 3. neque enim ulla talium librorum uestigia cernuntur.

quo propius ad suam accedebat aetatem, eo largior ei suppetebat materia neque ab eo spreta est.¹⁾

Filium autem orationis idem fere erat etiam in hisce historiis quod in annalibus publicis, quorum siccitas prima historiae Romanae aetate non data opera per omnes aequabiliter partes sed paulatim hic illic ubi casus plura suggerebat, narratione uberiore et adcuratiore uidetur esse expulsa.

Denique ut breui comprehendamus quae disseruimus, ex duobus initiis exorsam esse historiam Romanam uidimus, ex annalibus publicis et ex commentariis gentium Romanarum priuatis, ita tamen, ut plus ualerent pontificum annales, quippe qui omnes res Romanas complecterentur, quibus quasi per excursus gentium quarundam res copiose enarratae insererentur, atque post longum demum tempus historia Romana huius originis ex pontificum officina profectae indiciis se exueret.

¹⁾ Quae et hic et in inseq. capite desideras testimonia, inuenies in commentariis, quibus postea unius cuiusque scriptoris uitam et scripta persequemur, ubi quae hic primis lineis adumbrata sunt enarrabuntur.

III

HISTORIAE ROMANAE AETATES PRIMIS LINEIS ADVMBRATAE

Eodem uero tempore quo Q. Fabius Pictor initium fecit memoriam Romanam scribendi et in publicum emittendi, etiam alii eandem uiam ingressi sunt, unde uulgare tum desiderium fuisse sequitur res a se et a maioribus gestas cognoscendi, quod ut explerent, complures simul operam darent, nec id mirum otio post bellum Hannibalicum reddito animisque rerum gestarum conscientia confirmatis atque elatis, praesertim cum iam antea Cn. Naevius bello suo Punico primo tale studium in ciuium animis seu excitasset seu auxisset. Aequalis igitur fuit Fabio L. Cincius Alimentus, cuius memoria quod a recentiore quodam Cincio obscurata aut deturbata est uehementer dolemus. uerum tamen illud constat, et admodum similem fuisse eius historiam Fabianae et ipsum Cincium, etsi ex gente plebeia erat, senatorii ordinis fuisse. idemque etiam de eis, qui horum uestigia legere, aut pro certo adfirmare aut suspicari possumus, de Cornelio Scipione Africano, Africani maioris filio, de A. Postumio Albino, de C. Acilio, erant enim omnes summis locis nati eidemque multum in re publica foroque uersati, quos historia non totos occuparet, sed quorum horas tantum modo subsecuias, idque plerumque honorum spatio decurso consumeret.¹⁾ quod

¹⁾ Hac re historicos Romanos differre a Graecis iam Cicero monuit (de orat. II 13, 55). satis fecerunt igitur Polybio talia postulanti (XII 28, 3). καὶ γὰρ δ' ἂν εἴποιμι διότι τὰ τῆς ἱστορίας ἔξει τότε καλῶς, ὅταν ἢ οἱ πραγματικοὶ τῶν ἀνδρῶν γράφειν ἐπιχειρήσωσι τὰς ἱστορίας — ἢ οἱ γράφειν ἐπιβελόμενοι τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἔξιν ἀναγκάειαν ἡγήσωνται πρὸς τὴν ἱστορίαν. πρότερον δ' οὐκ ἔσται παῦλα τῆς τῶν ἱστοριογράφων ἀγνοίας.

studium nobilitatis per longum tempus quasi proprium mansit, et cum cetera litterarum genera homines libertini aut obscuro loco nati conderent et exercerent, historia a nobilibus, quorum nomina etiam rebus gestis inclaruere, retinebatur, dum Sullae aetate L. Voltacilius Plotus, primus omnium libertinorum etiam in historiam inuasit. totam autem operam ab homine nobili spretis honoribus in historia scribenda conlocari etiam insequenti aetate tam insolitum erat, ut Sallustius quidem et cum bellum Catilinarium et cum Iugurthinum scripturus esset, in prooemiis pluribus sibi hoc consilium defendendum esse existimaret.

Iam uero cum illi quos supra enumerauimus homines non solum genere nobiles sed etiam Graecis litteris docti essent et — id quod de Albino quidem et Acilio constat — philosophiae Graecae periti, contempta patriae linguae barbarie et rusticitate praetulerunt in scribendo sermonem Graecum, ut aditus ad eorum libros solis pateret hominibus doctis. nec ipsam orationem fuisse horridam agrestemque, etsi reliquiae uerbis seruatis ad nos peruenierunt nullae, tamen ex magna eorum qui scripsere, doctrina et elegantia certo licet suspicari. aetat hoc in primis Scipionis Africani, hominis elegantissimi, nomen. Minus tamen magna inaequabilitas qua singulae memoriae Romanae partes enarratae erant, artis legibus respondebat. copiosa enim cum ubertate exposita erat urbis origo et quae insequiebantur tempora, tum admodum exiliter et anguste, ita ut saepe nil nisi nomina exhiberentur¹, raro gentium quarundam facta pluribus describerentur, res pertexebantur usque ad eius qui scribebat aetatem, denique haec ipsa succrescente materia tam adcurate enarrabatur, ut Fabius quidem propter hanc historiarum suarum partem belli Hannibalicum potissimum scriptor diceretur, cetera quasi prooemii loco praemissa neglegerentur. sed hoc uitium non tam ipsorum erat quam rerum memoriae, qualis eis tradita erat, quam repraesentare, non augere aut amplificare illi sibi proposuerant.

Quoniam autem hie scriptores multum operae dederunt

¹ Tales igitur annales Linius in manibus habuit, cum scriberet IIII 20, 9: *Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod in bello triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem [a. 428. 316] fuit, adeo ut quidam annales uelut funesti nihil praeter nomina consulum suggerant.*

Graecis litteris, erunt qui quae fabulae inde translatae in res Romanas inuectae eisque quae antiquitus a Graecis receptae erant, additae sunt, horum ingenio tribuant, uelut quod Sextus Tarquinius eodem dolo Gabinos fefellisse narratur, quo apud Herodotum III 154 sqq. Zopyrus Babylonios (Schwegler I p. 769. 789), quod Tarquinius Superbus eadem ratione consilium Sexto filio significauit qua apud Herodotum (V 92. Thrasybulus tyrannus Periandro (Schwegler I. s.), et omnino Superbi imago multis rebus exornata exstat, quae sumptae sunt a tyrannis Graecis (Schwegler I p. 780 sq.), deinde quod bellum Veientum ultimum transformatum est in belli Troiani similitudinem (Schwegler III p. 217. C. Peter hist. Rom. I p. 179), plurima alia, sed etsi cum desint certa testimonia, haec quaestio uix solui poterit, mihi tamen a Fabii et Cincii ingeniis haec imitatio prorsus abhorrere uidetur et repetenda ab inferiorum scriptorum fingendi lubidine, etiam hoc uno illo loco Plutarchi, qui de urbis origine Fabio Dioclem Peparethium, scriptorem cetera ignotum, auctorem fuisse censet, uix probabitur, iam tum aut Graeculos quosdam res Romanas occupasse leuiterque suis commentis insertis commutasse et exornasse aut scriptores Romanos fontibus patriis anteposuisse Graecas fabulas. Sermo igitur tum fuit Graecus, res Romanae fuisse existimandae sunt.¹⁾

Haec uero historia post A. Postumii Albini ridiculam Graecorum imitationem in longum tempus prorsus infamata et remota est, quamquam ille Graecos secutus etiam *πραγματικῶς* historiam scribere conatus erat, exstitit enim M. Porcius Cato, qui et facetiis inrisioneque Albini ineptias insectaretur et ipse patria oratione usus res Romanas usque ad suam aetatem persequeretur. Libri autem eius originum septem hoc quidem habebant cum Fabii Cinciique historiis commune, quod prima liberae rei p. saecula admodum breuiter perstricta, contra et quae

¹⁾ Hic locum habeto etiam P. Cornelius Scipio Nasica (cos. 162. 592 et 155. 599), qui cum bello Persico interfuisset, scripsit *περὶ τῶν πράξεων τούτων ἐπιστόλιον πρὸς τινα τῶν βασιλέων*. Plutarchus eam epistulam citauit in uit. Aemil. Paul. c. 15. 16. 21 atque pugnam Pydnensem secundum eam narrasse uidetur. plura tamen de ea re non accepimus. soli enim Plutarcho eius notitiam debemus. uid. de Plutarch. font. p. 86 sqq.

insequebantur et quae antecedeabant tempora, copiosius enarrata erant. at cum illi in hac rerum Romanarum parte annalium maximorum ieiunitatem religiose imitati essent, hunc piguit exiguas res, quae in tabula apud pontificem maximum erant, exhibere, ut speciem quandam continuæ historiae efficeret. qua re omissis illis grauiores tantum res et de quibus plura memoriae tradita essent, posuit capitulatim, id est ita, ut parum curaret, si qua tempora uacua intermitterentur, filumque memoriae et narrationis abiceret. Sed etiam alias ob causas Cato dignus est, a quo nouae historiae Romanae aetatis initium fiat. primum enim se non inclusit intra urbis Romae fines, sed totam Italiam amplexus alterum et tertium librum solis tribuit ciuitatibus Italicis, tum uitas et locos singularum gentium descripsit neque contentus fuit solas res quae gestae essent recensuisse, denique magna cum diligentia etiam in ceterarum ciuitatum Italicarum monumenta inquisiuit et quae ex eis usui esse possent originibus suis inseruit.

Sed quo melius Cato de historia est meritus, eo magis dolendum est, quod qui post eum annales condidere, quamquam item sermonem peregrinum repudiauerunt, tamen ad annalium formam reuersi praepositis consulunt, ut uidetur, nominibus¹ res secundum annos deduxerunt atque hoc unum a Catone didicere, ut antiquitatum rationem haberent, de quibus quidam etiam peculiaribus libris egerunt. Eorum primus uidetur fuisse L. Cassius Hemina, qui paulo post Catonis mortem annales suos edidit. sequebantur alter Fabius Pictor et Q. Fabius Maximus Seruilianus cos. 142. 612, quos, ne gentis suae laus aliorum libris Latinis, qui post Q. Fabii Pictoris Graecos annales editi erant, remoueretur et obliuione obrueretur, quae quondam Q. Fabius Pictor Graece, Latine eaque uberius et copiosius persecutos esse existimandum est, tum L. Calpurnius Piso cos. 133. 621. is uir uere Romanus non id tantum egit, ut certiores ciues fierent de rebus a maioribus gestis sed etiam antiquorum morum integritate et sanctitate depicta eorum mores corrigere et emendare in animo habuit. erat autem eius ingenium ieiunum et siccum, ut non solum exiliter scriberet sed etiam a praeis fabulis mythicum colorem abstergeret omniaque

¹) Mommsen chronol. p. 186 n. 376.

figendi studium breui multum crevit in rerum scriptoribus, propinquitas autem historiae et eloquentiae tam arcta esse coepit, ut qui in foro causisque, eidem fere annalium uel historiarum ad naturae leges reuocaret.¹ minus certa conperimus de C. Sempronii Tuditani (cos. 129. 625) et de C. Fannii (cos. 122. 632) annalibus, de quibus nihil nisi hoc constat, eos eadem fere ratione qua qui ante scripsere spretis orationis ornamentis res ab urbis origine ad suam aetatem persecutos esse, idque de C. Fannio eo magis mirabimur, quod et philosophiae studio deditus et multum in causis foroque uersatus erat. Denique huc Ciceronis auctoritate fretus pertinere censeam Cn. et A. Gellios, quamquam Gnaeum quidem propter narrationis prolixitatem — minimum enim nonaginta septem libros composuit — magis Valerii Antiatis et Claudii Quadrigarii similem esse dixerim.

Insignem autem locum dedit Cicero L. Coelio Antipatro, C. Fannii fere aequali. relicto enim superiorum scriptorum more res ab urbis origine per annos deducendi breue quoddam temporis spatium elegit, in quo adcurate et diligenter describendo maiorem operam conlocare et uberiores fontes adire posset. solum igitur enarravit bellum Punicum alterum, idque ita, ut quae artificia et praecepta ad id temporis in orationibus adhiberi solebant, ab eo in historiam transferrentur. cum arte enim quadam, de qua ipse in prooemio professus est, et ipsas res exornauit et orationes a se fictas interposuit. quod utrumque, quantum sci-
mus, primus nouauit. nam etsi iam ante eum in Catonis originibus multae orationes exstabant, hae tamen ab ipso erant habitae et ita receptae ut dictae erant aut ut dictas eas esse uolebat existimari Cato. contra Coelius cum etiam Poenos loquentes induceret, Graecorum exemplum imitatus has orationes non rerum testimonia sed artis rhetoricae specimina esse uoluit eisque tamquam luminibus historias illustrare. a qua aetate orationes

¹) Scite iudicauit de his fabulis Liuius in praefatione § 6: *Quae ante conditam condendamue urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec refellere nec adfirmare in animo est. datur haec uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat, et is cui populo licereo portet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo Romano et q. s.*

laude florent.¹ in qua quidem re constat totum Coelio adstipulari Cicronem. nam etiam hunc uidebatur historia esse *opus unum oratorium maxime* de legg. I 2, 5 et sophistarum arti finituma orat. 20, 66 eiusque generis, quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominabatur orat. 11, 37, idemque historiam ita seruire eloquentiae arbitrabatur, ut concessum esse diceret rhetoribus eumentiri in historiis, ut aliquid dicere possent argutius (Brut. 11, 42²). uides igitur qua de causa Coelius adeo placuerit Ciceroni eumque quasi parentem fuisse eius de historia opinionis, quae per longum tempus acri rerum cognitioni plurimum obsesset.³ quamquam Coelius etiam in rebus magna usus est diligentia, de una quidem re uel tres auctores eum consuluisse conperimus, nec desunt in eius auctoribus Fabius et Cato, locupletissimi testes, at inductus, credo, studio quam adcuratissime res depingendi et oculis quasi obiciendi non acquieuit in patriis scriptoribus sed etiam aliunde materiam sibi 'adsciscebat. ita delatus est ad Silemum, Hannibalis comitem, qui bellum Hannibalicum Alexandrographorum ratione descripserat, eiusque narrationis genus imitatus et augendo res numerosque et miracula, somnia, alias res incredibiles inuehendo quasdam partes ita transformauit, ut fabulam romanensem, quae uocatur, non historiam ab eo scriptam esse putes.

Cum uero aliud consilium et aliam rationem res enarrandi Coelius sequi constitueret, idem etiam inscriptionem a superioribus diuersam libris suis dedit, illi enim inscripserant annales, hic historias. de quorum uerborum discrimine antiquitus multum est disputatum. ac primus quidem Sempronius Asellio fr. 1, qui item annalium inscriptionem spreuit, sic in prooemio librorum suorum quid uellent annales definiuit: *Annales libri tantum modo quod factum quoque anno gestum sit, ea demonstrabant ita quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα*

¹ Quod tamen Nitzsch in *Sybel. Zeitschr.* XI p. 14 et m. Rhen. n. XXIII p. 610 sq. orationes, quas apud Dionysium legimus, ab eo non fictas sed ex auctoribus suis translatas esse indicauit, recte iam reiecit Mommsen in *Herm.* III p. 10 sq.

² Rectius tamen de historia iudicat de orat. II 15, 62—64, ubi primam ei legem esse praedicat, ne quid falsi dicere audeat.

³ Cf. Quintil. X 1, 4 *Historia — est proxima poetis et quodam modo carmen solutum et scribitur ad narrandum non ad probandum.*

uocant. tum quid ipse spectaret, sic exposuit: *Nobis non modo satis esse uideo quod factum esset, id promuntiare sed etiam quo consilio quaque ratione gesta essent demonstrare.* Deinde Verrii Flacci aetate fuerunt, qui, cum utraque esset rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum esse *historiam* arbitrarentur, quibus gerendis interfuisset is qui narraret. Verrius autem ipse, qui de ea re egit in libro de significatu uerborum quarto, etsi dubitare se super ea re dicit, tamen illam opinionem non omnino reiecit, quod ἱστορία apud Graecos significaret rerum cognitionem praesentem.¹⁾ Denique A. Gellius peculiare caput V 18 huius quaestioni tribuit, sed nusquam quid ipse senserit aperit contentusque est complurium aliorum sententias effudisse. itaque eis quas modo recensuimus sententiis etiam has addidit, quas sua aetate audiuisset: *Sed nos deinceps audire soliti sumus, ‘annales’ omnino id esse, quod ‘historiae’ sint, ‘historias’ non omnino esse id, quod ‘annales’ sint: sicuti, quod est homo, id necessario animal esse, quod est animal, non id necesse est hominem esse. ita ‘historias’ quidem esse aiunt rerum gestarum uel expositionem uel demonstrationem uel quo alio nomine id dicendum est, ‘annales’ uero esse, cum res gestae plurium annorum observato cuiusque anni ordine, deinceps componuntur.* uel ex hoc fonte uel ex eodem ex quo Gellius sua hauserunt Isidorus orig. I 40, 1: *Historia est narratio rei gestae, per quam ea quae in praeterito facta sunt, dinoscuntur. dicta autem Graece historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est a uidere uel cognoscere. apud ueteres enim nemo historiam conscribebat, nisi is qui interfuisset et ea quae scribenda essent uidisset.* et Seruius ad Aen. I 373: *Inter historiam et annales hoc interest: historia est eorum temporum, quae uel uidimus uel uidere potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν i.e. uidere. annales uero sunt eorum temporum annorumque, quae aetas nostra non uidit. unde Sallustius ex historia, Lilius ex annalibus et historia constat. haec tamen confunduntur licenter.* Sunt igitur duae sententiae, in quas discedunt ueteres scriptores, ex una enim historiae eas tantum modo res complectebantur, quibus is qui narraret interfuisset, annales res altius repetitas; ex altera annales ex enume-

¹⁾ Cf. Polyb. III 2, 2 τοὺς χρόνους — τοὺς πίπτοντας ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. constat tamen uocis ἱστοριῶν uim etiam latius patere atque omnino libros historicos ea significari.

ratione fastorum et rerum secundum fastos digestarum¹⁾, constabant, cum historiae πραγματικῶς res explicarent, sed, ut me contineam intra huius voluminis fines easque inscriptiones omit- tam, quae varie adferuntur, uelut Licinii Macri, Claudii Quadri- garii, Valerii Antiatii librorum, priori sententiae maxime obstat Aelius Tubero, qui, quamquam ab origine urbis res deduxit, ta- men libros suos historias inscripsit. propius ad ueritatem altera sententia accedere uidetur. sumpta enim est historiarum uox a Graecis, in quorum historiis cum tum res non simpliciter enu- merarentur sed 'quo consilio quaque ratione' gestae essent de- monstraretur, non mirabimur, quod qui scriptores hanc rationem et uiam a Graecis mutuati sunt, etiam inscriptionem, qua a su- perioribus scriptoribus Romanis distinguerentur, indidem trans- tulerunt. iam uero consentaneum est, hac ratione initio quidem non omnes res Romanas potuisse explanari, sed breuius aliquod spatium, atque, cum tempora antiqua ad id parum essent idonea, si qui pragmatice scribere uellent, electum esse propius tempus, unde ita has sententias comparatas esse intellegimus, ut neutra ad ipsam causam, cur historiarum inscriptio praelata sit, pene- tret, propius tamen ipsam rem altera sententia tangat, cum prior in externis rebus haereat.²⁾ Itaque recte maior festum pars libros Heminae, Pisonis, Seruuliani, Fabii Pictoris (lat.), Fannii, Quadrigarii, Antiatii, Macri inscripsit annales, Coelii, Asellionis, Sisemae historias.³⁾

Eadem uero aetate qua Coelius etiam alii a trita historiae uia declinare conati sunt, uelut C. Sempronius Gracchus libro quodam fratris consilia demonstraui et defendit, similique

¹⁾ Cf. Cic. epist. ad diu. V 12: *Ordo ipse annalium mediocriter nos retinet quasi enumeratione fastorum.*

²⁾ Taciti potissimum libros respicientes de hac re egerunt Niebuhr *Ueber den Unterschied zwischen Annalen und Historien* in mus. Rhen. II p. 284 sqq., *Schriften 2. Sammlung* p. 229—241 et Fr. Thiersch, *Münch. gel. Anzeigen* 1848 II p. 40 sqq.

³⁾ Quod Aelius Tubero, cum ab origine urbis res repetiisset, histo- rias libros inscripsit, aut pragmatice omnes res Romanas uidetur uolu- isse enarrare aut, id quod mihi magis placet, quod discrimen interce- deret, non perspexit et sine iudicio uulgatam eorum qui tum scribebant consuetudinem secutus est. cf. Mar. Victor. exp. in Cic. de inu. p. 5 Or.: *Primum annales fuerunt, post historiae factae sunt.*

consilio aliquot annis post M. Aemilius Scaurus, P. Rutilius Rufus, Q. Lutatius Catulus, L. Cornelius Sulla de suis ipsi uitis commentarios composuere, tum Cn. Aufidius, P. Rutilius Rufus, L. Licinius Lucullus rursus Graeces res Romanas scribere coepere, quorum tamen libri tum perpauca placuerunt. denique prodiit Sempronius Asellio, qui fortasse Polybii exemplum secutus Nitzsch, Polyb. p. 115 rationem res pragmatice explicandi, qua iam antea Coelium usum esse uidimus, ita excoluit, ut in prooemio etiam causas, cur a vulgari historia decedendum esset, demonstraret idemque sua historia non solum scientiam et cognitionem memoriae patriae augere sed etiam moribus ciuium emendatis rei publicae prodesse studeret, cum uiros bonos alacriores redderet ad rem p. defendendam, malos deterreret a sceleribus.¹ ornamenta tamen orationis spreuisse magisque res quam uerba spectauisse uidetur.

Sed hoc non ita dolendum est, quod Coelii ratio res rhetorice exornandi nancta non est, qui imitarentur — nam Cicerone testè de legg. I 2, 6) Gellii et Clodius, qui ei successerunt, nihil erant ad Coelium sed potius ad antiquorum languorem et inscientiam --- multo magis illud damno fuit historiae Romanae, quod nemo uiam ab Asellione monstratam ingressus est.

Qui enim postea historia inclaruere, Q. Claudius Quadrigarius et Valerius Antias denuo maius annorum spatium amplexi, cum timerent, ne siccitas quorundam annorum taedium legentium moueret, ita eorum animos oblectare et quasi titillare conati sunt, ut, ubi certa memoria deficeret, ipsi suis fictionibus et commentis lacunas explerent, alias res mutare et augere non uererentur omniaque prolixè et fuscè persequerentur (Schwegler I p. 67). Hi uero ita tum placuisse ceterosque auctores ita obscurasse et remouisse uidentur, ut lineamenta eius memoriae, quae nunc de antiquis temporibus apud Liniu et Dionysiu extat, ad horum ingenia referenda esse uideantur. grauior tamen mendacii nota inusta est Valerio, cuius leuitas paene in prouerbium abiit, nec iniuria. tanta impudentia res uel remotissimas

¹) Cf. Liu. praef. 10: *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri, inde tibi tuaeque reipublicae quod imitere capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod uites.*

et spissis tenebris involutas se adcurate conpertas habere simulabat, numeros caesorum immodice augebat, ita ut non milia tantum adferret sed etiam numeros denarios adscriberet, fabulas a se ipso excogitatas inserebat, res traditas, ut altius animos legentium commoverent, mutabat, denique monumenta Valeriorum tablini in eorum laudem composita in libros suos transferebat aliosque honores et ornamenta ipse addebat. Sed Valerius etiam ab urbe condita libris minimum septuaginta quinque res repetiit et suae historiae lumine illustrare conatus est, modestius Claudius Quadrigarius, cum quae ante incendium Gallicum gesta essent, in tanta fontium inopia se adcurate enarrare posse desperaret, se continuit intra trecentos annos, qui inde usque ad suam aetatem erant, idemque Coelium, ut videtur, secutus etiam epistulas aliaque documenta rhetorice efficta narrationi intexuit. fides tamen eius haud pluris est aestimanda quam Valerii, nam etiam apud hunc immensi illi numeri, quibus laetatur Valerius, inveniuntur. Tertius his accedat L. Cornelius Sisenna (praetor 78. 676. mortuus 67. 687, quamquam hic quidem suae aetatis res enarrandas suscepit, sed cum illorum utroque commune ei hoc est, quod maxime Clitarchi, qui Alexandri Magni vitam rhetorice exornauerat et propter mendacia male audiebat, exemplum imitatus item res ad fabularum romanensium modum persecutus est, ita ut ne turpes quidem iocos historiae inserere erubesceret, ad quod scribendi genus esse ductus videtur Aristidis Milesiis, quae ab eo in Latinum sermonem versa esse constat. tum, ut erat antiquitatis amator Plautique admodum studiosus Claudii Quadrigarii uestigia legens etiam in historia vetustum dicendi genus consecutus est orationemque distinxit et uariavit uerbis praeis et horridis, denique ut Antias Valeriorum gloriae seruierat, ita hic Cornelii maximeque Sullae deditus, quemadmodum Sallustius iudicat, parum libero ore locutus est. Ne multa, tum historiam Romanam in transversum actam et in periculo esse uides, ne prorsus degeneret et relabatur ab eo gradu, quo Coelii et Asellionis potissimum operae cuncta erat.

Interea tamen cancelli, quibus nobilitas historiam circumscripterat, perrupti erant a L. Voltacilio Ploto, Ca. Pompeii Magni praeceptore, qui teste Cornelio Nepote 'primus omnium libertinorum scribere historiam orsus est, nonnisi ab honestis-

simo quoque scribi solitam ad id tempus? possis suspicari tandem aliquando, cum antea nobilitas memoriam ad suum arbitrium transformasset laudes ad se trahens, dedecora plebi inputans, res Romanas sola veritatis ratione habita tractatas et scriptas esse, sed longe aliter res accidit, totos enim se dabant illi libertini patronorum gloriae et commodis et adulationis cupiditate pellecti etiam magis memoriam corruerunt et nitiantur.

Multo plus historiae prodesse poterat antiquitatis studium tum maxime efflorescens, cum enim post L. Aelium Stilonem magis magisque in prisca monumenta inquiri coeptum esset, diu haec studia seiuncta manserunt, donec C. Licinius Macer (tribunus pl. 73. 681. mortuus 66. 688), uir summae diligentiae, ea coniunxit et quae antiquarii indagauerant, in historiae usum convertere animum induxit, sed iam plura saecula interiecta erant, quam ut antiquae illae res ad veritatem exigì possent, tum et deerat Licinio acre iudicium, quo falsa monumenta a veris dignosceret, nec a se impetrare potuit, ut omnino dirimeret historiam ab arte rhetorica et breuius quoddam temporis spatium accurate examinaret et describeret, itaque cum ex uulgari more omnes res Romanas complecteretur, factum est, ut non ita magni fructus ex illo studio redundarent. Idemque dicendum est de Q. Aelio Tuberone, qui item antiquitati multum operae dabat, sed, si ex paucis fragmentis licet coniecturam facere, ea re differebat a Macro, quod, cum orationum artificia rhetorica minus curaret, fabulis quibusdam incredibilibus insertis et sermonis antiqui adfectione animos oblectare studuit.

Maxime uero ut ceteras litteras, ita etiam historiam Romanam adiuvit et promouit Graecorum adsidua lectio et imitatio, qua contigit, ut diuersa eius genera Ciceronis aetate satis breui tempore laetius excolerentur. T. enim Pomponius Atticus Ciceronis libris, quos de re publica a. 54. 700 scripsit, impulsus ueterum rerum Romanarum memoriam ita comprehendit, ut omnes leges, paces, bella, omnes denique res illustres suo quamque tempore notaret et, si Ciceroni et Cornelio Nepoti credimus, pro summa quae in eo erat antiquitatis cognitione et acumine subtilitateque ingenii firma eis, qui postea res Romanas expedituri essent, fundamenta iaceret. tum M. Terentius Varro, qui si

quisquam antiquitatis Romanae peritus erat, simili libro rebus Romanis consuluit, denique Cornelius Nepos cum summa diligentia non solum sui populi res sed etiam aliorum perscrutatus post Lutatii communes historias primus artos fines, quibus ad id tempus historia Romana se intra suorum civium res incluserat, transit atque libris suis multum lectitatis etiam externorum virorum cognitionem Romae aperuit. quo quidem in studio postea Trogum Pompeium potissimum habuit successorem.¹⁾

Minorem curam in ipsis rebus antiquitateque peruestigandis posuit C. Sallustius Crispus — nam cum historiam componere adgressus esset, L. Ateius Philologus, homo libertinus et Graecus, cum breuiario rerum Romanarum, ex quibus quae uellet eligeret, instruxit —.²⁾ inclaruit potius rhetorice scribendi genere, quo summa cum arte usus est praecipue in hominum moribus et animis eorumque motibus depingendis, ut inde res gestas explicaret et derivaret. Omnes autem qui et ante et post scripserunt, longe superauit T. Liuii facundia et lactea ubertas, quem quae quis acri destitutus iudicio neque fontium auctoritate diligenter examinata et aestimata summa in historia praestare possit, ea praestitisse inter omnes satis constat.

Denique commentariorum genus nactum est C. Iulium Caesarem, ut id quoque illa aetate excoleretur et perficeretur ceterisque generibus aequaretur.

Sed adhuc nihil fere aliud quam qua arte illi historici res descripsisse et exornasse uideantur explicauimus: superest ut unde res describendas acceperint addamus et qua ratione auctoribus suis usi sint. qua in quaestione exordiendum est a commentatione hac Caroli Peteri: *Das Verhältniß des Liuius und Dionysius von Halicarnass zu einander und zu den älteren Annalisten* progr. Tübing. 1853. illic enim primum, quod de medii aevi historicis ab aliis erat animaduersum³⁾, etiam in Ro-

¹⁾ Cf. Iustin. praef. 2: *Nam cum plerisque auctoribus singulorum regum uel populorum res gestas scribentibus opus suum ardui laboris uideatur, nonne nobis Pompeius Herculeae audacia orbem terrarum adgressus uideri debet, cuius libris omnium saeculorum, regum, nationum populorumque res gestae continentur?*

²⁾ Sueton. de clar. gramm. 10.

³⁾ L. Ranke, *Zur Kritik neuerer Geschichtsschreibung* p. 9 sq. cf.

manos cadere demonstratum est, qui denuo res susceperent enarrandas, religioni eos non habuisse non solum ipsa facta non mutata aut denuo examinata ab eis qui antea eadem tractauerant, in libros suos transferre sed saepe etiam uerba retinuisse, cum contenti essent proprio Marte res, quae post illorum aetates acciderant usque ad suam aetatem adiecissee, qui mos compilandi quamuis a nobis nunc ut homine honesto et docto indignissimus respuatur, tamen et medii aevi scriptorum similitudine et certis quibusdam indiciis satis conprobatur, nec id adeo mirum in antiquis quidem scriptoribus, qui, ut tum erant hominum ingenia, non distinguentes inter ipsa facta eorumque descriptionem utrumque omnibus commune esse putabant et historiae criticae, quae nunc uocatur et exercetur, genus omnino ignorabant et historici minus se expleuisse opinabantur, si superiorum scriptorum orationem limauissent et perpoliuisent.¹⁾

Quamquam in tanta fragmentorum quae ex ueteribus amabilibus ad nos peruenerunt paucitate et exiguitate unum²⁾ habemus eius usus uestigium apud Gellium X 24, 7, qui postquam ex Coelio illud consilium a Maharbale post pugnam Cannensem Hannibali datum rettulit, hoc adnexuit, et historiam et uerbum *die quinti* a Coelio sumpta esse ex originibus M. Catonis atque

Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen* p. 118. 131. 313. 342. multis aliis locis.

¹⁾ Cf. Liu. praef. 2: *Quippe qui cum ueterem tum uulgatam esse rem [dicere se operae pretium facturos] uideam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid adlaturos se aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt.*

²⁾ Quae enim alia adlata sunt exempla aut adferri poterunt, aut omnino nihil ualent aut incerta sunt. ut quod quae uerba Gellius ex Claudio inseruit (fr. 13. 22. 23. 24), Nonius ex Coelio, non sunt ea transcripta a Claudio ex Coelio, ita ut Gellius sua ex Claudio, Nonius ex Coelio sumpsisse existimandus sit, sed per errorem Nonii, id quod nunc ab omnibus fere conceditur, falso ad Coelii auctoritatem relata (Kretzschmer de Gell. font. p. 33. Hertz in Iahn. annal. 85 (1862) p. 721). — Tum ad campi Tiburtis naturam describendam teste Prisciano Cassius Hemina eadem fere uerba facit (fr. 29 *In campo Tiburte ubi hordeum demessuerunt*) quae ante eum Cato (fr. 57 *In campo Tiburti ubi hordeum demessuit, idem in montibus serit, ubi hordeum idem iterum metit*). sed fateor etiam hic mihi mendum subesse uideri. cf. infr. de Cat. uit. et scr.

ipsis Catonis uerbis insertis recte sic iudicatum esse nobis persuasit (Cat. fr. 86. Coel. fr. 25 c. adnot.). sed multa alia etsi minus clara sunt, uidemus apud Liuium, quem quod *omnes annales* de aliqua re secutum esse identidem praedicat (Lachmann d. font. Liu. I p. 25. C. Peter l. s. s. p. 5), nisi uero eum impudenter euentum esse putas, in illis de summis quidem rebus eadem fere scripta inuenisse sequitur.¹⁾ tum etiam hoc nunc satis inter omnes constat nec Dionysium Halicarnasensem Liuium nec Liuium Dionysio usum esse; atqui plurima apud eos sunt ita comparata, ut alterum ab altero in suum sermonem uersum et in libros suos paene non mutatum translatum esse dicas. ex qua difficultate, quoniam illis locis²⁾ semper ad eosdem auctores utrumque delatum esse uix est credibile, nisi illius ueterum annalium rationis meminerimus, omnino non emergemus. C. Peter l. s. p. 11. Denique etiam inde quod apud Liuium in quarta et quinta decade in fine unius cuiusque anni res eas adnotatas esse inuenimus, quas a pontificibus propter collegas potissimum litteris mandatas esse perspicuum sit, ut nemo fere nisi sacerdos curaret, hoc consequitur, ea quae ex annalibus maximis in ceteros annales transierunt, paene intacta per conplurium manus usque ad Liuium deuenisse. neque enim Liuius ipse annales maximos in usum suum uocauit. cf. Nitzsch mus. Rhen. n. XXIII (1868) p. 601.

Huic uero rei noli ita occurrere, ut eam ob causam illos scriptores inter se consentire dicas, quia uterque uera litteris mandauerit. haec enim nugae sunt, quae et ipsa rerum, quales nobis traditae sunt natura et aliis monumentis satis redarguuntur. immo quae nunc legimus de rebus a Romanis usque ad Pyrrhi fere bellum gestis maximam partem ficta et commenticia sunt, atque quod de summis rebus inter scriptores grauiores discrepantiae non intercedunt, ea ipsa re factum est, quod, posteaquam illorum temporum memoria et famae licentia lubidineque aucta amplificataque et pontificum ingeniis expleta et retractata Fabii et Cincii historiis, Ennii annalibus — nam etiam

¹⁾ Similiter Cicero de re quadam anni 490. 264: *Omnes hoc historici Fabii, Gellii sed proxime Coelius.* (Fab. fr. 15.)

²⁾ Paucos quosdam iam adscripsit pater l. s. p. 6 sq. ceteros ego propediem inter se componam.

hic nihil aliud quam uersibus historiam scripsit hic illic ornamentis poeticis adpersis scaenicisque quibusdam secundum Homerum descriptis¹⁾ — confirmata et quasi sancta est, ceteri qui post scriberent, auctorum suorum narrationes repetebant, ipsorumque opera et studium continebatur aut rebus usque ad suas aetates ex memoria pertexendis et adnectendis aut gentium familiarumque laudibus, quae ex tablinis gentilibus depromebantur, enarrandis et celebrandis. ipsum filum orationis a ueteribus auctoribus translatae raro tangebatur et temptabatur. de quo iudicio unum excipio Catonem, qui cum fastidiret res traditas recoquere, qua erat adsiduitate et ingenii acumine, quoad eius tum fieri potuit, denique eas perpensitauit et examinauit fontesque obliuione obrutos reclusit et aperuit, idque non solum Romae sed etiam in aliis Italiae urbibus, quae item tablina sua habebant Schwegler I p. 40. Mommsen h. R. I p. 454). at ceteri si quando ad ipsos fontes descendebant, non uia ac ratione progrediebantur, sed si qua fors obtulerat, ea adripiebant librisque suis inserebant. quam ob rem totus a uero aberrasse uidetur Dionysius Halicarnasensis cum scriberet (I 73 : παλαιὸς μὲν οὖν οὔτε συγγραφεὺς οὔτε λογογράφος ἐστὶ Ῥωμαίων οὐδὲ εἷς· ἐκ παλαιῶν μὲν τοι λόγων ἐν ἱερᾷ δέλτοις σωζομένων ἕκαστός τις παραλαβὼν ἀνέγραψεν. immo perpauca tum ex litterarum aliisue monumentis in historias fluxisse existumandum est²⁾, atque quod centum amplius annis post Fabium Pictorem et Cincium Alimentum ex Claudii Quadrigarii et Valerii Antiatii officinis uetustissimorum temporum memoria uberior et prolixior prodiiit, id illa non debuit largioribus ex antiquitatis monumentis haustibus, sed et ipsorum fictioni et eorum gentilium gloriae cu-

¹⁾ Etiam ueteres scriptores eius testimoniis ut historici uti solebant, ut Varro (de l. l. V 55) de Tatiensium et Ramnensium origine quarens citat una cum Iunio Gracchano, antiquario illo litteratissimo, Ennium, et Cicero (Brut. 15, 57) M. Cornelii Cethegi eloquentiae auctorem et idoneum quidem sua sententia Q. Ennium esse dicit (cf. et § 60). cf. Lewis, *Glaubwürdigk. d. röm. Gesch.* I p. 57 sqq.

²⁾ Mommsen h. R. I p. 212. — Quod apud Plautum in Menaechn. 248 Messenio, quem poeniteat dominum per maria et terras uagantem sequi, ex Menaechno quaerit: *Quin nos hinc domum redimus, nisi si historiam scripturi sumus*, de Graecis hoc, non de Romanis historicis est dictum.

piditati, per quam maiorum facta in commentariis gentilibus descripta et exornata exstabant. quamquam paullo post hos C. Licinius Macer, Catonis exemplar imitatus, rursus historiam et antiquitatis studium, quod illa aetate florebat, consociare conatus libros certe linteos in aede Monetae repositos multum usurpauit, qua in re habuit Aelium Tuberonem successorem. plura tamen nec de huius nec de ceterorum scriptorum antiquae memoriae fontibus proferre possumus. adeo pauca et tenuia sunt eius rei indicia nec nostrae operae esse duximus ea recensere, quae forsitan ab illis in usum uocata esse uideantur, praesertim cum hi historiae Romanae fontes iam ab aliis diligenter enumerati et examinati sint, in primis a Schweglero I p. 1—35.

Atque haec quidem de eis rebus, quae priusquam historiae luce inlustrarentur, gestae sunt. accedimus ad id tempus, cuius res cum gererentur, a compluribus simul litteris mandabantur, de quibus fieri non poterat, quin saepe in diuersas partes memoria discederet. nam constat haud raro testes oculatos eandem rem memoriae prodentes inter se discrepasse, nedum eos qui tantum modo audiuisent. adde quod tum etiam Graeci animos ad res Romanas aduertere atque nonnumquam ab hostium parte infestisque animis eas describere coeperunt. itaque cum de superioribus temporibus parui interfuisset, quis potissimum auctor adhiberetur — apud omnes enim eadem fere legebantur — de insequentibus, quoniam testium uarietas uix quemquam fugere poterat, eis qui ad historiam sese adingerent, ante omnia cum cura et circumspectione aliquis auctor erat eligendus, cui propter fidem uel alias uirtutes praecipue sese addicerent. uerum tamen, quorum auctoritas plurimi aestimata ceterisque praeposita sit, de ea re, ne hariolationis crimen subeamus, uel coniectura abstinemus — quamquam Fabium iam tum propter antiquitatem suam multum adhibitum esse certe ueri simile est —. de uno Coelio Antipatro certiora conperimus. sed huic ipsi illa optio haud feliciter cessit. nam cum bellum Hannibalicum rhetorice adornaturus esset, incidit in Silenum, hominem Graecum Hannibalisque admiratorem et auctorem malae fidei, eumque primum ducem secutus multa temere ex fama, qualis ab Hannibalis amicis ficta erat, in memoriam Romanam inuexit. fuisse autem eundem constat historicum non contemnendum nec, ne quid de eius dignitate iniuste detrahatur, praetermittendum est, eum de

morte Marcelli, cum scriptores inter se discrepare animaduerfisset, etiam tres testes, in eis ipsum filium, patris laudatorem, citasse. Sed singula quaeque de fontibus, quibus quisque scriptor esse usus uideatur, si qua dici poterunt, infra persequemur. hoc loco mihi propositum fuit, ut in uniuersum de ueterum historicorum fontibus et qua ratione ex eis hausissent, disputaremus.

IIII

QVA RATIONE HAE RELLIQVIAE NOBIS TRADITAE SINT

Reliquiarum quae infra secuntur duo genera sunt. unum enim ipsorum uerborum uel rerum grammaticarum studio debetur, quo ex scriptoribus uerba quaedam cum tenui quaeque enuntiati frustulo enotabantur, alterum historiae uel antiquitatis tractationi, qua totae sententiae excerptae recipiebantur. itaque plurimas prioris generis habemus apud Diomedem, Charisium, Priscianum, Nonium, alterius apud Ciceronem, Linium, Dionysium, Plinium, Plutarchum, Censorinum, Solinum, Arnobium, utriusque apud Varronem, Festum, Gellium, Seruium, Macrobius, quippe qui scriptores utroque studio ad antiquos scriptores peruoluendos et lectitandos ducti sint. sed ex hac studiorum diuersitate illic ipsa scriptorum uerba, ut de eis sponderi posse uideatur, hic res tantum modo, ut ab eis expositae erant, nobis seruata esse sequatur. uerum tamen quod discrimen inter illa duo genera intercedit, re uera non est tantum, quantum obiter has res contemplantibus nobis uideri possit. nimirum et qui describebant ipsa uerba, non utebantur ea quae nos nunc religione ac diligentia, et qui res secundum aliquem auctorem pertexebant, ex eo quem supra omnium tum fuisse commemorauimus more, paene inscii saepe etiam uerba in libros suos transferebant. quae quidem res cum plurimis locis, ubi totos libros seruatos inter se comparare licet, uelut Valerii Maximi et Liuii Ciceronisque, Orosii, Eutropii, Flori et Liuii, Ammiani Marcellini et Solini, aliorum¹ confirmetur, tum etiam in annotatione nostra multa inuenies exempla, quibus hoc non solum de Liuiio sed etiam de Cicerone abunde probatur. cf., ut nunc

¹) Vel Tacitum artius quam de tali scriptore suspiceris, in historiis suis auctores secutum esse docuimus de font. Plut. p. 28—44.

intra eos scriptores me contineam, quibus plurima debemus fragmenta, ex. gr. de Liuiio Fab. Pict. fr. 15 c. adnot. Cat. fr. 86. Pis. 27. Claud. 10^b. 12, de Cicerone Fab. fr. 15. Coel. 19. 20. de Plinio Pis. 27.¹ simul ex notis nostris perspicies multo plura apud inferiores historicos superiorum latitare fragmenta quam ab ipsis indicata sunt aut a nobis inuestigari potuere. fuit enim hic apud illos mos, ut eorum ipsorum auctorum, quos primarios duces sequerentur, perraro nomina adscriberent², nisi ubi ex aliis auctoribus discrepantias aliquas animaduersas inserturi erant, ut aut illos corrigerent aut doctrinae cuiusdam suae et eruditionis fructu gloriarentur. proinde noli ex ea re quod apud Liuium, Dionysium, Plutarchum auctorum quorundam testimonia saepe reiecta uides temere conligere, omnino eorum auctoritates ab illis parui aestimatas et spretas esse. immo meliore iure hos ipsos praecipuos auctores eis fuisse inde consequi contendas.

Vt uero ad prius fragmentorum genus nos conuertamus, ante omnia hoc tenendum est, minimam eorum partem ex ipsis illis uetustis historicis excerptam esse. quid? quod plurima per duos tresue libros propagata esse adfirmare ausim, priusquam ad illos peruenirent.³ uelut Pompeius Festus Verrii Flacci exemplorum horrea expilauit, Charisius Cominiani, Palaemonis, Iulii Romani,

¹) Praeterea cf. de Plinio H. Brunn, *de auctor. indic. Plin.* Bonn. 1856, qui p. 57 sqq. eos locos composuit, quos Plinius ex Vitruuio sumpsit, cum ipso Vitruuio. potuit addere cum multorum tum Valerii Maximi locos, quos transscripsit Plinius, unde illud saepe etiam uerba auctorum seruata esse confirmatur. — Paulo liberius Graeci scriptores, qui huc pertineant, in auctoribus suis usurpandis uersati sunt. cf. Dionysium et Plutarchum eandem rem ex Fabio referentes fr. 5^a et 5^b c. adn. et de font. Plut. p. 10 sqq.

²) Vt alia plurima omittam, nunc id unum moneo, Polybium, cum Liuius ei multo maiorem tertiae quartae quintae decadum partem deberet, nominatim non amplius sex locis laudatum esse, idque de minutis plerumque rebus.

³) Patet idem etiam de alterius generis relliquiis dici posse. multa enim in adnotatione nostra exempla adtulimus, ex quibus adpareat, non raro scriptores testes ab aliis adhibitos tamquam a se inspectos laudasse. quamquam quod supra de priore genere dixi, hic non tam late pertinet. Caue tamen ne ex ea re, quod uno alteroue loco aliquis auctor ipse adhibitus esse uideatur, idem etiam de ceteris adfirmes. ut Plutarchus cum in uita Poplicolae ipsum Valerium Poplicolam secutus esset, in uit. Flamin. c. 18 Valerii testimonium ex Liuiio (39, 43) de-

ex quibus hic C. Plinii Secundi, Macrobius et Nonius A. Gellii, quem quamvis diligentem vulgo habitum, cum ipsos fontes se adisse simularet et eumentiretur, tamen multa ex aliorum copiis paratis sumpsisse, nunc post I. Kretzschmeri et L. Mercklini quaestiones satis constat multisque exemplis satis satisque enuncitur. quae quamvis nota sint eis, qui hisce rebus operam dederunt, tamen non possum non unum hic proponere simul prolatum et a Mercklino (*Vitiermethode* p. 641 sqq., et a Kretzschmero (de Gell. font. p. 13 sqq.). nam si ex ullo loco, hinc intellegimus, quanta audacia illi antiquarii ipsos ueteres auctores a se inspectos esse finxerint. Copiose enim Gellius VIII 4 narrat se, cum e Graecia rediret et Brundisii e naui egressus in portu illo incluto spatialetur, fascēs librorum uenaliū expositos uidisse; auide se adripuisse illa uolumina ex diutino situ squalentia, pauco emisisse duabusque proximis noctibus cursim transiisse. tum quaedam mirabilia, quae ex eis excerpterit, addit. eos autem scriptores, quos non paruā auctoritatis esse adfirmat, hos fuisse: Aristeam Proconnesium et Isigonum Nicaensem et Ctesiam et Onesicritum et Polystephanum et Hegesiam. Herce uix quisquam audacius euentiri potuit! omnino enim neminem ex illis scriptoribus uidit Gellius sed quae ex eis se excerptis delectat, paene ad uerbum descripsit ex Plinii naturali historia, quam ipse Gellius § 7 laudare non erubuit: *Id etiam in isdem libris scriptum offendimus, quod postea in libro quoque Plinii Secundi naturalis historiae septimo legi, esse quasdam in terra Africa hominum familias* et q. s. Quis enim et Gellium et Plinium ex magna illa copia eadem miracula elegisse atque scriptores Graecos in suum sermonem uertentes saepe ad eadem uerba Latina delatos esse credat? sed accedit, quod scriptores illi eodem a Gellio ordine recensentur quo exstant apud Plinium (in libro VII § 11. 12. 23. 28. 207¹), et quod, qua re omnis dubitatio remouetur, nemini scriptori a Gellio patria est adscripta, nisi cui etiam a Plinio.

prompsit (de fontibus Plutarch. p. 4. 82). Similiter Gellius in noctibus Atticis Ateii Capitonis coniectaneorum libros solos VIII et VIII ante se habuit, cum quae ex aliis libris insereret, aut aliorum diligentiae deberet aut excerptis suis ante congestis. cf. Hertz in Iahn, annal. 85 (1862) p. 55.

¹) Recte Stiehle (Philol. IIII p. 402) apud Gellium, ubi Polyste-

Sed redeamus unde digressi sumus. vides enim, quam multis obnoxia fuerint casibus illa fragmenta, cum conplurium negligentias experirentur. quam ob rem non mirabimur, quod plurima in eis insunt menda atque et scriptorum nomina et maxime librorum numeri, ex quibus illa excerpta sint, saepe sunt corrupta. exempla sunt in promptu. ut Nonius uel quater Claudii Quadrigarii fragmentis, quae sumpsit ex Gellii noctibus Atticis, falso Coelii nomen praeposuit (Claud. fr. 13. 22. 23. 24. cf. Kretzschmer p. 33 sq. Hertz in Iahn. annal. 85. p. 721.¹) tum librorum inscriptiones saepissime ab omnibus fere auctoribus parum accurate adferuntur, ut Catonis origines a Cicerone dicuntur historiae, Pisonis annales a Plinio modo annales modo commentarii, Licinii Macri annales a Nonio modo sic modo rerum Romanarum libri. maxime uero historiarum et annalium inscriptiones inter se commutari solent, uelut Gellius uarie citat Antiatis libros, Priscianus Pisonis, Nonius Cassii Heminae, Cicero Fannii (fr. 7). Eiusdem leuitatis in librorum numeris ueteres scriptores inculpandi sunt. nam ut apertissimos quosque errores hic proponam, Nonius cum duos Sisennae histor. libri VI locos ex Gellio in librum suum reciperet Hertz in Iahn. ann. 85 p. 722, unum locum (fr. 126) ad quintum, alterum fr. 127. ad primum librum idemque quae Sisennae uerba (fr. 104) p. 423 (Merc.) ad tertium, eadem p. 449 ad quartum rettulit. Priscianus duo Catonis originum fragmenta (58. 57) in libro instit. quarto (p. 129. II.) ex secundo, in libro VII (p. 337. II.) ex primo desumpta esse dicit², atque Cassii Heminae fr. 29. in

phani nomen pro Philostephano Pliniano scriptum exstat, librariorum errorem subesse putat.

¹) Fuerunt quidem etiam nostra aetate (ut Luc. Mueller de re metr. p. 25—28), qui Nonium non Gellio sed utrumque communi fonte usum esse opinarentur. neque tamen nunc posteaquam, ut adsolet, diligenter et accurate M. Hertz in Iahni ann. 85 (1862) p. 705—726. 779—799 in eam rem inquisiuit, quisquam dubitabit, quin Nonio primarius fons fuerit Gellius, quamuis sedulo Gellii usum celare studuerit Nonius. Hertz l. s. p. 715.

²) Infra in reliquiis disponendis utrumque in librum secundum recepinus. nam et argumenta melius quadrant in librum secundum quam in primum et ueri similis est Priscianum posteriore loco errasse quam priore. libro enim IIII tria frustula Catoniana coniuncta protulit sic: *Cato Censorius in I originum: — in II: — ibidem: —*. eademque iterauit in libro

inst. libro decimo p. 537 ex libro III, de XII Aen. uers. p. 490 ex quinto. alias discrepantias habes adnotatas in commentario critico ad Ch. Gellii fr. 26 inter Charisium et Priscianum et ad Cat. fr. 78 (inter Festum et Seruium).

Denique haud raro seu ipsorum antiquorum scriptorum seu librariorum negligentia et leuitate etiam ipsa fragmentorum uerba mutata sunt, ita ut aliquot locis¹⁾ apud Nonium uel ea uox, propter quam exemplum illud ab eius auctore adlatum erat, alia uoce remoueretur. cf. Claud. fr. 35. Sisenn. 63. 70. 119. 122. 126 (quo loco etiam alia Sisennae uerba immutauit). Caton. fr. 28. 29 cum commentariis. praeterea ab eodem Nonio idem fragmentum uno loco aliter atque altero laudatur (Cass. fr. 35. c. comm.), a Prisciano eadem Coelii uerba (fr. 37) uno loco ad genetiuu *alius* formam firmandam adferuntur (p. 303, altero p. 266 eadem ad *alii* formam '*alii*' pro '*alius*' dixit cf. comm. a. h. l.). denique uid. Caton. fr. 114 uarie a Charisio et Seruio propagatum.

His igitur adumbratis si nostro ingenio fragmenta illa temperare et coniecturis emendare studuerimus, uix nos nimiae audaciae et temeritatis insimules. at uero idem quam lubricus in talibus frustulis sit coniecturis campus haud ignorabis, quippe quae saepe ab initio ita ex orationis tenore decerpta sint, ut uel uerbo uel alio aliquo enuntiati articulo neglecto sententiam incohatam non explerent. uid. Caton. fr. 111. 112 ex Festo, Cass. fr. 30. 32. Coel. 36. Claud. 96 (ex Prisciano), Cat. fr. 97. 110. Sisen. 10. 16. 17. 31. 38. 40. 41. 66. 83. 112 (ex Nonio), Claud. 87 (ex Gellio), aut priorem enuntiati partem ex-

VII sic: *Cato in I originum*: — *idem in eodem*: —. *idem in eodem*: —. quo loco uides, quam facile errare potuerit in scribendo Priscianus, cum priore numerum II falso interpositum esse uix sit credibile.

¹⁾ Haud ignoro idem etiam aliis locis accidisse, sed nunc in exemplis eligendis consilio me intra huius uoluminis fines continui. — In Cassii fr. 35 (cf. adn.) apud Non. p. 514 scriptura *humanitus* seruanda est, etsi seu Nonius seu librarius id esse testimonio uoluit formae *humaniter*. exempla enim formae *humaniter* et *humanitus* sub uno lemmate confusa sunt. Ribbeck (comic. lat. p. 91) lemma *humaniter* in *humanitus* mutans etiam in eo Turpili Pedionis fragmento quod Cassiano coniunctum est, in quo nunc est *humaniter*, corrigit *humanitus*. Nec in Sisennae fr. 53, etsi lemma postulabat *fluuios*, ausus sum mutare. cf. comment. a. h. l.

hiberent, omitterent apodosin, uid. Cat. 108. Claud. 16. 20 (ex Gellio), Fann. 1 (ex Prisciano), Tuber. 1. Sisemm. 26. 47. 75. 78. 79. 95. 114. 116. Claud. fr. 33 (ex Nonio), aut sententiae secundariae, quae principali carerent, essent, Ant. 57 (ex Gell.), Claud. 74 (ex Prisc.), Cat. 125. Sisemm. 85. 98. 111. 112 (ex Nonio). itaque coniecturas ex contextu exclusimus, nisi ubi certissimae nobis uidebantur, alias, quas in scriptoris alicuius continuis uerbis sine dubitatione recepissemus, infra in commentario diductis litteris exprimendas curavi, ut facile sub oculos caderent.

DE SCRIPTORVM VITIS ET
SCRIPTIS

Q. FABIVS PICTOR¹⁾

Princeps Pictorum cognomen inuenit Q. Fabius, Marci filius Plin. XXXV 19, inde, quod parietes aedis Salutis, quam C. Iulius dedicauerat, pinxit anno urbis conditae CCCCL Valer. Max. VIII 14, 6. Plin. l. s.).²⁾ eius duos nouimus filios, unum Gaium, consulem anni 269. 485, alterum Numerium consulem a. 266. 488, quem eodem anno primum de Sassinatibus, deinde de Sallentinis Messapiisque triumphasse acta triumphalia Capitolina testantur (Momm. C. I. L. I p. 457).³⁾ horum alteruter uel si quis tertius eorum fuit frater, pater aut, si rationem a Du Rieu p. 152 initam sequeris, auus fuisse uidetur Q. Fabii Pictoris, historici omnium Romanorum antiquissimi, quem cognatione cum Cunctatore coniunctum fuisse Plutarchus Fab. 18 commemorat. Hunc historicum certo nobis est traditum ab Orosio et Eutropio uel, si eorum fontem communem quaeris, a Luitio, bello interfuisse, quod a. 225. 529 a L. Aemilio Papo C. Atilio Regulo cos. cum Gallis gestum est fr. 23 c. adn., deinde a Plinio fr. 24, rem eum gessisse contra Ligusti-

¹⁾ De Fabio hi uiri docti scripserunt: Moller, *de Fabio Pictore* Altorf. 1689 (qua commentatione, cum olim eam inspexissem, in scribendo uti nec potui nec uolui). H. K. Witte, *de Q. F. P. ceterisque Fabiis historicis disputatio* Hafn. 1832. E. Baumgart, *de Q. F. P. antiquissimo Romanorum historico part. I* Vratisl. 1842 (altera non prodiiit). W. Harless, *de Fabiis et Aufidiis rerum Romanarum scriptoribus* Bonn. 1853. C. W. Nitzsch *Q. F. P. über die ersten Jahre des Hannibalschen Kriegs in Allgem. Monatsschrift f. Wiss. u. Litt.* 1854 p. 69. G. N. Du Rieu, *disputatio de gente Fabia* Lugd. Bat. 1856.

²⁾ Falso hunc confudit cum Q. Fabio historico Hieronymus ep. 35 ad Heliod. ed. Bened. III p. 271: *nobilem uirum Q. Fabium miratur antiquitas, qui etiam Romanae scriptor historiae est; sed magis ex pictura quam ex litteris nomen inuenit.*

³⁾ Vide de his Du Rieu p. 143—151 et qui praeter eum diligentissime de Fabiis disputauit, Haackhium in *Poetry Realencycl.* VI 2 p. 2899.

nos, de quibus a. 233. 521 et 223. 531 triumphatum est (act. triumph. Cap. p. 458), ita ut ducis munere fungeretur, qui praesidio Romano a Ligustinis obsessio auxilia adduceret. tum enim hirundinem a pullis ad se adlatam esse scripsit, ut lino ad pedem eius adligato nodis significaret, quoto die adueniente auxilio eruptio fieri deberet. num etiam bello Hanniblico stipendia fecerit, non est memoriae proditum. magis ingenio consilioque patriae profuisse uidetur, nam anno 216. 538 post cladem Cannensem Delphos ad oraculum eum esse missum Appianus Hannib. 27 rettulit: Ἡ δὲ βουλὴ Κόιντον μὲν Φάβιον, τὸν συγγράφῃ τῶνδε τῶν ἔργων, ἐς Δελφοὺς ἔπεμπε χρησόμενον περὶ τῶν παρόντων. de qua legatione pauca etiam Plutarchus Fab. 18, plura Linius habet XXII 57, 5 et XXIII 11, 1—6, cuius uerba, quoniam ad ipsum Fabium referenda esse iam alii¹ suspicati sunt, huc transcribam: *Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicisque deos possent placare et quatenam futura finis tantis cladibus foret. — Dum haec geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam redit responsumque ex scripto recitauit. diui diuitique in eo erant, quibus quoque modo supplicaretur. tum si ita faxedis, Romani, uestrae res meliores facilioresque erunt, magisque ex sententia res publica uestra uobis procedet uictoriae que duelli populi Romani erit. Pythio Apollini re publica uestra bene gesta seruataque lucris meritis donum mittitote deque praeda manubiis spoliisque honorem habetote, lasciniam a uobis prohibetote. haec ubi ex Graeco carmine interpretata recitauit, tum dixit se oraculo egressum extemplo iis omnibus diuis rem diuinum tunc ac uino fecisse, iussumque a templi antistite, sicut coronatus laurea corona et oraculum adisset et rem diuinam fecisset, ita coronatum nauem ascendere nec ante deponere eam quam Romam peruenisset. se quaecumque imperata sint cum summa religione ac diligentia exsecutum coronam Romae in aram Apollinis deposuisse. senatus decreuit, ut eae res diuinae supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent.*

Denique Polybius eum senatorem fuisse et propter uitam et

¹) Dirksen, *Civilist. Aufsätze* I p. 11. Lachmann, de f. Liu. II p. 46. G. Michael, *de ratione qua Linius in tertia decade opere Polybiano usus sit* (Bonn. 1867) p. 16.

mores bene audisse nos facit certiores (III 9): ἔνιοι γὰρ οὐκ ἐπὶ τὰ λεγόμενα συνεπιστήσαντες ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν λέγοντα καὶ λαβόντες ἐν νῶ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέρονε καὶ τοῦ συνεδρίου μετεῖχε τῶν Ῥωμαίων, πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν et I 14, quo loco de Fabio Philinoque agit: ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν.

Itaque Q. Fabium Pictorem hominem et dignitate et litteris praeter ceteros insignem fuisse videmus, ut ad hunc potissimum munus illud legationis Delphicae deferretur, quod non solum auctoritatis et grauitatis sed etiam exquisitae linguae Graecae scientiae esset.

Atque haec quidem certa de Fabio memorata sunt.¹⁾ unde conicere licet eum circa a. 254. 500 natum esse. uitam eum produxisse ultra bellum alterum Carthaginiense inde sequi uidetur, quod quem uirum Romanum inter arma in ipsa Italia strepitia otiosum historiae scribendae operam dedisse arbitramur?

Hunc uero Q. Fabium Pictorem primum res Romanas Romae enarrasse et quasi parentem historiae Romanae esse diserte et a Dionysio Halicarnasensi et a Liuiο commemoratur. cf. Dion. I 6: ὧν scriptorum Romanorum qui Graece res Romanas exposuere) εἰσι προεσβύτατοι Κόιντός τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφοτέρωι κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. VII 71 fr. 16: παλαιότατος γὰρ ἀνὴρ τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων. Liu. I 44, 2 (fr. 10): *Adicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor.* II 40, 10 (fr. 17): *Apud Fabium, longe antiquissimum auctorem — inuenio.*

Res Romanas eum repetiisse ab Euandro Aeneaque ex frag-

¹⁾ Inter proquaestores anni 219. 535 eum recenset Pighius annal. II p. 153, quem secuntur Vossius de hist. lat. p. 13, Baumgart p. 2, Closset *essai* p. 438. sed a ueteribus nil de hoc magistratu relatum est. Tum caue credas Lachmanno (de f. Liu. II p. 14), hunc Pictorem praetorem anni 189. 565 (Liu. XXXVII 47, 8. 50, 8. 51, 1) fuisse. neque enim omnino fieri potuit, ut qui a. 216. 538 legatus ex senatoribus Delphos mitteretur, idem uiginti septem annis post munere praetorio fungeretur. fuit potius hic idem cum eo, qui teste Liuiο (XXXXV 44, 3) anno 167. 587, cum flamen Quirinalis esset, mortuus est.

mentis 1. 3. 4, pertexuisse minimum ad pugnam ad Trasumennum commissam ex fr. 26 consequitur. sed etiam ultra hoc tempus eum in scribendo progressum esse inde adparet, quod, si duos tantum belli Hannibalicis annos descripsisset, neque Polybius eum ut praecipuum eius belli scriptorem Romanum impugnasset, neque Appianus l. s. s. *συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων* adpellasset. denique etiam in libris XXV et XXVIII Linius Fabium etsi nomine addito non citavit, significasse tamen videtur. cf. infr.

Qua autem ratione has res persecutus sit, loco memorabili exponit Dionysius I 6: *Ὅμοιαι δὲ τοῖτοις [Antigono, Polybio, Sileno, aliis quorum ἕκαστος ὀλίγα καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπουδάσμενως οὐδὲ ἀκριβῶς ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων συνθεὶς ἀνέγραψεν καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδωκεν ἱστορίας καὶ Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσι πρεσβύτατοι Κόιντος τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κλέκιος, ἀμφοτέρω κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμοις. τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἑκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε, τὰ δὲ ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενόμενα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμεν.* ubi tres annalium Fabianorum partes distinguere videtur Dionysius, quarum duas aperte significat, tertiam cogitatione suppleri vult, cum enim quibus rebus ipse interfuisset, diligenter et accurate Fabium enarrasse, at summam, quae post urbem conditam facta essent, perstrinxisse dicat, restant eae res, quae ante urbem conditam et cum urbs conderetur, gestae sunt (vid. fr. 1—6). quae qua ratione a Fabio expositae sint, quoniam Dionysius non addidit, ex ipso silentio ei illam haud displicuisse iure concludere nobis videtur, Fabiumque rhetorum Graecorum more haec latius et fusius descripsisse.¹⁾ quocum iudicio egregie faciunt ipsae reliquiae, quarum quae ad hoc tempus pertinent, prolixam prae se ferunt narrationem.²⁾ Deinde quod *τὰ μετὰ τὴν κτίσιν*

¹⁾ Cf. Kiessling, de Dion. Halic. font. p. 8 sq.

²⁾ Remouisse ita mihi uideor, quod Hullemannum de annal. max. p. 71 et Du Rieu p. 156 offendit in *μετὰ* praepositione, quorum ille Dionysii uerba mutavit in *τὰ τε μετὰ τὴν κτίσιν*, hic in *τὰ κατὰ τὴν κ.*

τῆς πόλεως γινόμενα¹⁾ percurrisse Fabium κεφαλαιωδῶς i. e. summatim uel breuiter²⁾ indicat, hoc quidem noli obliuisci, sic dictum esse a rhetore Graeco, qui ipse has res molestum in modum multis commentis auctas et amplificatas exhibeat. at re uera non solum a Graecis scriptoribus diuersum fuisse eius narrationis genus sed etiam ab eis historicis Romanis, qui eum exceperunt, Fabio Maximo, Valerio Antiate, Licinio Macro, Aeliis, Gelliis, Calpurniis ex eis quae paulo post (c. 7) dicit Dionysius, efficitur.³⁾ ibi enim fontes, ex quibus sua hauserit, enumeraturus primum se multa ex uiris nobilissimis, quibuscum nixisset, audiuisse adfirmat, deinde eorum scriptorum, quos modo adduxi, libros in usum uocasse. atque his fontibus Fabii et Cincii annales ita opponit, ut haec quasi fundamenta fuisse et ab his se profectum ad historiam accessisse scribat: καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιστᾶτων ἀνδρῶν, οἷς εἰς ὀμίλιαν ἦλθον, διδαχῇ παραλαβὼν, τὰ δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν Πόρκιός τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς καὶ Λικίνιος Μάκρο Αἰλίοι τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρριοι καὶ ἕτεροι συγχροὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς, ἀπ' ἐκείνων ὀρμώμενος τῶν πραγματειῶν (εἰςὶ δὲ

¹⁾ I. e. sub Romulo, ut uidetur, nam etiam ea quae de rebus a regibus post Romulum gestis ex Fabio tradita sunt, plerumque pertinent ad res chronologicas aut numeros, atque prolixam illam Postumii ludorum descriptionem (fr. 16) a Fabio, cum suae aetatis res explicaret, insertam falso ad illud tempus a Dionysio relatum esse cum magna probabilitatis specie suspicatus est Kiessling, de Dion. p. 14.

²⁾ Sic enim malui κεφαλαιωδῶς uertere quam *capitulatim*, quae uox a Nepote de Catone dicta aliam uim habet (cf. infr.). apud Dionysium uero de illa quam supra posuimus ui satis constat. ut de compos. uerb. 1 p. 6 R. totius disputationis capita breuiter recensiturus haec praemittit: κεφάλαια δ' αὐτῆς ἐστὶν ἃ πρόκειται μοι δεῖξαι ταῦτα et sic concludit: τοιαντὶ μὲν δὴ τινά ἐστιν, ὥς τῷ πῶ περιλαβεῖν, ὑπὲρ ὧν μέλλω λέγειν. idemque c. 8 p. 48 κεφαλαιωδῶς περιλαβεῖν et πολλὸν λόγον aperte inter se opponit. Similiter res ante bellum alterum Punicum se ἐπὶ βραχὺ καὶ κεφαλαιωδῶς persecuturum esse profitetur Polybius I 13, 1. II 1, 4.

³⁾ Etiam Ennius, qui undeuiginti libris res Romanas complexus est, tribus primis libris res regum scripserat, sexto iam ad Pyrrhum peruenierat (Vahlen, quaest. Enn. p. XLVIII), eademque ratione res Romanas esse persecutus uidetur qua Fabius et Cincius.

ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονολογίαις εἰκνῖαι) τότε ἐπεχείρησα τῇ χρονῇ.¹ Transtulisse igitur uidetur in hanc historiarum suarum partem annalium maximorum siccitatem et exilitatem²), quippe qui maioris huius temporis spatii soli fontes essent, atque in eis tantum modo rebus, quae a Fabia gente gestae erant, largiorem materiam suppeditante tablino narratione uberiore illam expulisse. qua de causa ne hoc quidem solo casu accidisse uidetur, ut nulla mentio narrationis Fabianae annorum 488. 266 — 324. 430 ad nos perueniret. spreta enim simplicitate, qua haec annalium pars a Fabio pertexta erat, ei, quorum historiae seruatae sunt, quo largioribus haustibus biberent, adire maluerunt eos scriptores, qui haec iam aucta et exornata habebant. ita fundamenta historiae a Fabio iacta ea mole, quae in illis a Valeriis Antiatibus Claudiis Quadrigariis aliis superstructa est, prorsus obruta sunt, ut pertenuis eorum reliquiae nunc conspici possint.

Vsum vero esse Fabium Pictorem lingua Graeca aperte dicit Dionysius I 6 l. p. LXXII exscripto³), Fabiique Pictoris Graecos annales commemorat Cicero fr. 3. contempto autem patrio sermone unum ex nobilibus Romanis sui populi res gestas Graece enarrasse, nemo mirabitur, qui titulis marmorī acriue incisis, quos ex illa aetate habemus, conlatis, quam non apta tum fuerit lingua Romana ad historiam considerauerit, quam non satis fecerit homini docto et erudito multumque in Graecis scriptoribus uersato, neque quisquam Naeuios et Liuios mihi obiciet, qui iam ante Fabium floruerint, si meminere apud omnes populos longe antiquiorem curam, ut cum Isidoro (orig. I 37, 2) loquar, fuisse carminum quam prosae. 'Omnia enim prius uersibus condebantur, prosae autem studium sero nignit', et eadem fere aetate Ekke-

¹) Errat in hoc loco interpretando Pluess de Cinc. p. 11, qui hic Fabii Cinciique mentionem iniectam esse negauit. neglexit enim uerba ἀπ' ἐκείνων ὁρμώμενος τῶν πραγματειῶν (εἰδὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονολογίαις εἰκνῖαι) aut ea ad Fabium Cinciumque, de quibus cap. antecedente egerat Dionysius, referenda esse non uidit.

²) Itaque quae supra p. XXV sq. annalium maximorum posui exempla, etiam huius partis historiarum Fabianarum repraesentant colorem.

³) Omnem Dionysio fidem derogauit et latine scripsisse Fabium existimat De Whitte p. 7, in hac re ut in ceteris leuissime prouincia sua functus, quam ob rem eius rationem habere superuacaneum esse duxi.

hardum Vraugiensem, Ottonem Freisingensem, Ragewinum, alios sermone Latino usos esse constat res patrias scribentes, qua uerbis eadem exponi sunt coeptae, et postea Fridericum Magnum aliosque homines nobili loco natos res franco-gallice pedestri oratione enarrasse, cum Gleimii, Ramleri, Kleistii, alii poetae, quae illi egregie gesserant, summa cum laude persequerentur carminibus et hymnis (C. Peter h. R. I p. 545. Mommsen h. R. I p. 923. Schwegler I p. 76). quam ob rem non erit opus ad Niebuhrii (hist. Rom. II p. 9. praelect. I p. 19¹) sententiam confugere, Fabium in Graecorum hominum usum scripsisse rati, ut melius de popularibus suis existimarent.²) hoc enim consilium ducentis annis post Dionysius persecutus est, non habuit Fabius.

De librorum inscriptione nihil certi constat. adfertur sola Latina inscriptio annalium (a Cicerone fr. 3, a Plinio 24. 27), atque quam ex uerbis Polybianis III 9, 3 Krause sibi elicuisse uisus est 'βίβλοι ὕπομνήσεως', male illa intellecta esse iam Becker ant. I p. 41 n. 72 fin. monuit. Neque de distributione annalium uel historiarum quidquam conpertum habemus, cum nusquam ex certo quodam libro aliquod fragmentum decerptum esse significatum sit.³) Idem quoniam ipsa eius uerba peruenerunt ad nos nulla, de genere scribendi profitendum est. nam quin quae Dionysius et Plutarchus ex eo rettulerunt, suis commentis et artificiis rhetoricis exornauerint et infucauerint, quis est qui nunc dubitet? praesertim si quae de origine urbis fusc

¹) Adsentiantur Bernhardy hist. litt. Rom. p. 641. Mommsen chronol. p. 130: *Ihr ältester Geschichtschreiber Fabius, welcher, für Griechen griechisch schreibend nicht unkin konnte, die Olympiadenzählung hier und da zu berücksichtigen.*

²) Hoc quidem constat, Fabium non esse lectitatum a Graecis, quoniam Dionysius I 4 hac causa se adductum esse scribit ut rebus Romanis operam daret: *ἔτι γὰρ ἀγνοεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀλίγον δεῖν πᾶσιν ἢ παλαιὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορία, καὶ δόξαι τινὲς οὐκ ἀληθεῖς ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι τοὺς πολλοὺς ἐξηπατήκασιν κ. τ. λ.*

³) Dionys. I 79 (fr. 5^b) in libris manu scr. est *τῇ γραφῇ*. ibi *ἐν τῇ πρώτῃ γραφῇ* Kiessling coniecerat et in textum receperat. postea tamen ipse (*Zur Kritik des Dion.* Basil. 1868 p. 5) praetulit Pluessii coniecturam *γέγραφε*.

et prolixè pertextuit secundum Fabium Dionysius fr. 5^b comparauerit cum simplicitate narrationis Liuianae.¹⁾

Cum illis uero quae supra transscripsimus uerbis Dionysii et Ciceronis prorsus discrepant, quae ipsis uerbis ex Fabii Pictoris annalibus decerpta seruauerunt Latina Seruius, Quintilianus, Nonius, ut hoc quidem certissimum sit, etiam Latinos annales a Fabio Pictore quodam compositos esse. quaeritur quisnam is Fabius Pictor fuerit. atque Becker quidem antiq. I p. 41 et cum eo Closset p. 446 sq. 677 sq., Nipperdei Philol. VI p. 131, Schwegler I p. 76, Dederich *quaest. philol.* in progr. Emmer. 1852 p. 5), Hertz (in Iahn. ann. 1862 uol. 85 p. 47), alii Q. Fabium Pictorem, qui antea Graece scripsisset, postea annales suos in Latinum uertisse existumant, sed ego adduci non possum, ut illa aetate, quod nunquam apud Romanos Graecusue factum est, eundem hominem de eisdem rebus et Graece et Latine egisse credam. accedunt duae res. primum enim, si recte patrii sermonis rusticitate, quominus eo uteretur, eum deterritum esse suspicati sumus, quae causa fuit, ut paucis annis posteaquam spreuit, libros Graece conscriptos in eum transferret? num sermo antea horridus et rudis tam subito mutatus et excultus est, ut iam etiam homini Graece docto ad historiam aptus esse uideretur? Deinde Cicero nusquam de Fabio Pictore ut de historiae Latinae parente loquitur, quod eum facturum fuisse dico, si Fabium Pictorem illum antiquum praeter Graecos annales etiam Latinos condidisse sciuisset, immo de orat. II 12, 51 et 59 primos rerum Romanarum scriptores enumerans his post Catonem Fabium Pictorem ponit. ibi enim Catulum facit dicentem, summi esse oratoris historiam scribere, ut Graeci scripserint, si, ut Romani, nihil opus esse oratore, atque Antonium haec respondentem: *Atqui, ne nostros contemnas, Graeci quoque ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio.* tum postquam quae supra p. III posuimus, de annalibus maximis disseruit, sic pergit: *Hanc similitudinem scribendi multi seculi sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, lo-*

¹⁾ Cf. Merkel, Ouid. fast. p. CXLIX. Becker ant. I 418. Schwegler I p. 56. Lewis, *Untersuch.* I p. 237—241. Kiessling de Dion. p. 14 sq.

*corum gestarumque rerum reliquerunt. itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit aliique permulti, talis noster Cato et Pictor et Piso, qui neque tenent quibus rebus ornatur historia (modo enim huc ista sunt importata) et dum intellegatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. — Ceteri [praeter Antipatrum] non exornatores rerum sed tantum modo narratores fuerunt. quo loco adparet Ciceronem et de eis solis historicis agere qui Latine scripserunt, et Fabium Pictorem post Catonem fuisse existimare. quam sententiam egregie adiuvant ea quae in Bruto 16, 61 de Catone scribit. negat enim se quemquam habere antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putet, nisi quem Appii Caei oratio et laudationes delectent, atque non solum orationes sed omnia, quae sermone pedestri composita essent, cum haec dicentem in animo habuisse inde adparet, quod paullo post § 66 etiam origines pluribus laudat. Quae cum ita sint, nihil ualebit ad hanc sententiam infringendam, quod Cicero de legg. I 2, 6 alio ordine historicos Atticum exhibentem inducit, facileque inueniri potest, unde haec diuersitas explicetur. persuadere enim studet Atticus Ciceroni, ut historiae operam nauet et demonstrare hoc litterarum genus, quod oratorium esse arbitratur, prorsus abesse litteris Romanis: *Nam post annales, ait, pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iniucundius, si aut ad Fabium aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium uenias, quamquam ex his aliis alio plus habet uirium, tamen quid tam exile quam isti omnes?* ubi non interfuisse Attici uidemus, ut temporum rationem sequeretur sed gradationem quandam cum spectauisse, non solum Fabium sed etiam Catonem, cui Cicero palmam historiae Romanae antiquae tribueret, exiles fuisse indicantem. Denique complures Fabios notos fuisse Ciceroni intellegimus ex hoc loco (de diuin. I 26, 55): *Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Coelius*, de quo loco etiam infra disputabimus, ut quorundam opinionem, qui duos Gellios Fabiosque dictos esse negant, refellamus. Sed satis demonstrasse nobis uidetur, Ciceroni praeter Fabii Pictoris Graecos annales etiam Latinos notos fuisse, — atque hac causa adductum censemus cum scripisse fr. 2 *in Fabii Pictoris Graecis annalibus*, qui uerborum ordo sane mirus est, nisi illum consilio in Graecis, non in Latinis annalibus se haec inuenisse dicere uo-*

fuisse existimamus¹⁾. Latinorum vero annalium scriptorem ex eius sententia aut aequalem Catoni aut eo inferiorem fuisse, superiorem Pisone, non fuisse eundem atque parentem historiae Romanae.²⁾

Etiam accuratiora de hoc Fabio Pictore, Latinorum annalium scriptore, protulisse sibi visus est Krause (p. 48. 132 sqq.),³⁾ cui adsensi sunt Baumgart p. 15 sqq. et Du Rieu p. 201 sqq., quamquam hic quidem ut solet caute ac dubitanter. Profectus enim ab his Ciceronis uerbis Brut. 21. 81: *Sed uiuo Catone minores natu multi uiuo tempore oratores floruerunt. nam et A. Albinius, is qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit; et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius et una Ser. Fabius Pictor*⁴⁾, et iuris

¹⁾ Non duximus de quo supra ageremus dignum Numerii Fabii Pictoris phantasma, quod cum uiros doctos diu uexasset, feliciter ad inferos depulit Hertz (*philol. klin. Streifzug* p. 32 sqq.). omnino enim remouit ex Ciceronis uerbis (de diuin. I 21, 43. fr. 2), quibus solis eius mentio fit, Numerii praenomen, cum mutatione lenissima, quoniam et *Numeri* et *nostri* siglum est *N* uel *N*, *nostri* substitueret et scriberet: *Sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod in nostri Fabii Pictoris Graecis annalibus eius modi est, ut et q. s.* Sed hac coniectura nimis premi Fabii patriam totius loci conexu diligenter explicato docuit Pluess (in Iahni anal. uol. 99 p. 239 sqq.). ipse pro *innumerum*, quae est Christii librorum scriptura (in *Numeri* coniecit Sigonius) proposuit in *ueterrimis Fabii Pictoris Graecis annalibus*. praeterea van den Bergh (*de antiq. anal. script. Rom.* p. 33) *inclusum* excogitauit, Dederich (*quaestt. philol.* p. 3—5) *nimirum in*, cuius inuentum ego praetuli, quamquam ne hoc quidem locum omnino sanatum esse fateor.

²⁾ Quod Baumgart p. 12 plura fragmenta a grammaticis seruata ad nos peruentura fuisse arbitratur, si a Fabio, scriptore illo antiquissimo, Latini annales conscripti essent, nolo nimiam huic argumento tribuere nim. miri enim in his rebus sunt casus fortunae uel indicia et arbitria grammaticorum.

³⁾ Similia etiam Niebuhr (praelect. I p. 27) coniecerat: *In diese Zeit [post Cassium Hemina] fällt der Fabius Pictor, den Cicero de oratore erwähnt. Er war ein gelehrter Schriftsteller; sein Werk, res gestae betitelt, scheint sehr ausführlich gewesen zu sein, da er den gallischen Brand im vierten Buch erwähnt; doch ist die Zahl der Bücher unbekannt. Kein bedeutendes Fragment ist daraus erhalten. Er hiess Servius oder wohl Sextus.*

⁴⁾ De praenomine, cum in gente Fabia inusitatum sit, dubitant Guilelmus et Niebuhr l. s., qui Sexti praenomen praeferunt, et Mommsen in mus. Rhen. n. XV p. 178.

et litterarum et antiquitatis bene peritus, quod et actas¹⁾ convenit cum Fabio Pictore, quem inter Catonem et Pisonem Cicero (l. s. s.) posuit, et quia homo et iuris et litterarum et antiquitatis peritus dicitur, hunc Servium Fabium Pictorem Latinos annales condidisse existimavit. atque sunt sane, quae cum hac coniectura faciant, sed illud mirum est quod Cicero, cum antea A. Albinum Graece scripsisse historiam commemorasset, huius historiae, quam bene noverat, mentionem non fecit, et, ne huic argumento nimiam vim tribuamus, omnino nulla nos cogit res, ut huic sententiae adstipulandum esse censeamus. perpauca enim de hac gentis Fabiae familia nobis tradita sunt, praeterque eos quos iam recensuimus Fabios Pictores et Numerium quendam, cuius nomen in denario exstat (n. 344 ap. Mommsen. C. I. L. I p. 133. Du Rieu p. 213 sqq.), nemo nobis est notus, cuius rei si ea fuit causa, quod Pictores litteris et artibus quam rei p. operam dare maluerint et raro magistratus gesserint, etiam maioris temeritatis erit unum aliquem, de quo casu quodam pauca nobis tradita sint, premere et ad eum, quae eodem iure etiam alii scribere potuerunt, conferre. Hoc unum constare videtur, a Fabio Pictore quodam inter Catonis et Pisonis aetates annales Latine conscriptos esse.

Non minus incertum est, quae ratio intercesserit inter Graecos Latinosque annales; nam quae ex Latinis annalibus servata sunt fragmenta, tam exigua sunt, ut inde nihil sequatur. sed, si coniecturae locus est, cum omnes historici annales superiorum exscribere non habuerint religioni, tum alterum Fabium Pictorem atavi libros, quos sine dubio in tablino gentilicio repositos inveniebat et sancta quadam veneratione colebat, aut vertisse²⁾ (quem ad modum C. Acilii Graecos annales a Claudio quodam, A. Albini ab homine nescimus quo Latine redditos esse accepimus aut multa ex eis in suos transtulisse et quasi in suae aetatis

¹⁾ Etiam certiora de hoc Servio adfert Krause p. 132, eum quaestorem a. 156, 598 et praetorem a. 146, 608 fuisse, sed etiam hic Pighii coniecturis se decipi passus est.

²⁾ Haec est Pluessii sententia (de Cinc. p. 43 et *mus. Helvet.* n. VI (1866) p. 47), qui tamen quod ab hoc Fabio Pictore Catonis Censorii aequali primum in vulgus editas esse veteris Pictoris historias suspicatur, in errore manifesto versatur. repugnant testimonia grauissima, quae frustra removere studuit.

usum iterum edidisse probabile est eaque tantum modo, quae a Fabii aetate usque ad suam facta essent, ipsum addidisse.¹⁾

Iam ut ad fontes Fabii pergamus, multum diuque exercuerunt viros doctos haec Plutarchi (in vit. Romuli c. 3) uerba: Τοῦ δὲ πίστειν ἔχοντος λόγον μάλιστα καὶ πλείστοντας μάλιστα τὰ μὲν κρυψιότατα πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξέδωκε Διοκλῆς Πεπαρήθιος, ὃ καὶ Φάβιος Πίκτωρ ἐν τοῖς πλείστοις ἐπιηκολούθησεν. et c. 8 ὧν τὰ πλείστα καὶ Φαβίου λέγοντος καὶ τοῦ Πεπαρήθιου Διοκλέους, ὃς δοκεῖ πρῶτος ἐκδοῦναι Πρώμης κτίσιν, ὑποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματικῶδες.²⁾ quibus hoc quidem constat Plutarchum dicere uoluisse, a Fabio Romuli et Remi res enarrantem in plerisque Dioclem esse transscriptum, nec quisquam, opinor, concedet Naegelio *Studien* p. 408, ἐπακολουθεῖν nihil aliud esse quam consentire et Plutarchum casu factum esse arbitrari, ut Diocles et Fabius inter se consentirent.³⁾ illud quaeritur, utrum Plutarchus errauerit necne, nam quae eius sententia fuerit, ambigi non potest.

Magnam tamen habet haec res difficultatem, cum quae de Diocle Peparethio memoriae tradita sunt, aut incerta aut nulla sint. refert quidem Athenaeus II p. 44: Διοκλῆ τὸν Πεπαρήθιον φησι Δημήτριος ὁ Σκήψιος μέχρι τέλους ψυχρὸν ὕδωρ πεποκέναι. sed, ut hic idem fuerit atque Plutarcheus, nihil inde lucramur, nisi cum antiquiorem fuisse Aristarcho et Cratele, quibus aequalem fuisse Demetrium Scepsium Strabo XIII 1. 55 p. 609 testatur, neque alio loco patria addita ab aliis eiusdem nominis distinguitur uid. Mueller, fr. hist. Graec. III p. 78 sq. quem uero locum apud Festum (p. 269) expiscatus esse sibi uisus est Krause p. 32: *Diocles Peparethius ait filiam Numitoris Althani regis filiam gemellos edidisse* et q. s., esset is qui-

¹⁾ Etiam hic ut adsolet Harless uana pro ueris uendidit, cum hoc potissimum inter Latinos Graecosque annales interfuisse diceret (p. 7), quod in illis antiquiorum temporum historia plane sicut ab ipsis Romanis tradit solebat, exposita erat, in his autem ea admixta fuisse, quae Graecis uelut Hieronymo Timaeo aliis de Italiae rebus exponere placuerat.

²⁾ Qui Plutarchi auctoritatem secuti sint, qui neglexerint, enumeratos habes apud Schweigler I p. 413. Lewis *Untersuch.* I p. 395.

³⁾ Recte hanc opinionem refutauit F. Brouckerhoff in Jahni *annual.* vol. 60 (1850) p. 377 sqq.

dem magni momenti, sed uerba sunt non Festi sed Vrsini, cuius supplementis Mueller hic temere adsensus est. ex eis enim quae exscripsi solae litterae *is A* uncis a me inclusae in libro manu scripto conspiciuntur, atque quamquam de Romulo et Remo sermonem esse diuinare possumus, auctoris tamen nomen addere non minus temerarium est quam huic supplemento sine dubitatione credere.¹⁾

Itaque in hac re solis Plutarchi uerbis nitendum est. Atque primum quidem Schwegler (I p. 412 sqq.) suo iure iam refutauit A. G. Schlegeli (annal. Heidelberg. 1816 p. 836 sq.) et Dahlmanni (*Forschungen* II 1 p. 129) sententias, qui per Dioclem ea, quae Graeculi de rerum Romanarum primordiis concoxissent, in Fabii et ceterorum historicorum Romanorum annales fluxisse coniecerant. nam illae fabulae Romanae fuerunt atque a Romanis excogitatae et exornatae Romae iam ferebantur, antequam scriptores Graeci res Romanas suis libris illustrare coeperunt. deinde etiam Lucius Cincius, qui fuit Fabii aequalis, Romuli et Remi res ita enarrauit, ut Dionysio (I 79) quidem Fabium secutus esse uideretur: *περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος, ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ὃς Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πρόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφε*. Catonem et Pisonem mitto, sed ut Cincius Fabium, scriptorem aequalem, transcriberet, fieri uix potuit. ita, quoniam cum Fabio eum consensisse ex Dionysio constat, utrumque ex Diocle hausisse sequeretur. quod quis est qui probet? praesertim cum Diocles inter nobiles scriptores Graecos, qui de primordiis urbis egerunt, uix fuerit, certe non referatur a Dionysio (I 72 sqq.) in eo numero quamuis amplo. porro quid Ennius? qui paucis annis Fabio minor fuit²⁾ et eadem fere rettulit quae Fa-

¹⁾ Nullo testimonio adlato Westermann (*Pauly Realencycl.* II p. 1034) centum annis ante Fabium Dioclem fuisse censet. contra etiam Gerlachii (de rer. Roman. primord. p. 32) opinio, aequalem eum fuisse Demetrio Scepsio et uixisse circa a. 160. 594 uana est.

²⁾ Septimum enim et sexagesimum annum se egisse Ennius ipse testatur (est a. 173. 581), cum duodecimum uel, si Merulae coniecturae adstipulari mauis, duodenicesimum annalem scriberet (Vahlen fr. XVII 4 p. 65). tum fuit Scipionibus amicissimus eorumque facta summis laudibus celebravit (cf. in pr. sat. fr. VII p. 156 V.), et hunc scriptorem

bius¹⁾, qui certe non recoxit quae Graeci finxerant. num etiam hunc aut Fabio aut Diocle usum esse arbitraris? ne plura, fabula famaue illa Romana uel traditio quae dicitur etiam minutissimas quasque res amplexa esse et in eis illa aetate iam satis constans fuisse uidetur, atque ex hac, ut ex perenni fonte, omnes illos Fabios, Cincios, Ennios quae de Roma condita exhibuerunt, hausisse statuendum est.²⁾ quae cum ita sint, errasse uidetur Plutarchus, neque talem errorem abhorreere ab eius maxima leuitate, qua in fontibus diiudicandis et exseribendis usus est, nemo negabit, qui in hoc scriptore legendo aliquantum uersatus sit. Proinde remoueamus Dioclem illum Peparethium ex disputatione nostra, errore quodam Plutarchum in hac re ductum arbitrati, consensum quidem inter eos quendam *ἐν τοῖς πλείστοις* fuisse concedamus sed eum ita ortum esse existinemus, ut aut et Fabius et Diocles ex populi sermone sua haurirent aut, quod mihi est ueri similis, Diocles spretis eis, quae populares multum a Romanis diuergentes de primordiis Romanis somniauerant Schwegler I p. 400 sqq., historicum Romanum siue Fabium siue unum ex eis, qui postea scripsere, sequeretur.

Atque haec quidem de fonte primae annalium partis, qua urbis originem enarrauerat Fabius, sequebatur altera pars, qua summam res usque ad suam aetatem percurrit. hic praeter ea litterarum monumenta, in primis annales maximos, quae omnibus patebant, largam ei praebebat materiam gentis Fabiae tablinum, in quo quaecunque ad eam familiam pertinebant, magna cum cura uidentur esse reposita. quid? quod uel ex eis temporibus, quae eadem Gallicam antecedeabant, memoriam aliquam hisce priuatis monumentis seruata esse, indicio quodam doceri uidetur. tradit enim Liuius II 47, 11, posteaquam pugna a M. Fabio consule cum Tuscis commissa et Manlium conlegam et Quintum fratrem occisos esse narrauit, haec: *Funera deinde duo deinceps collegae fratrisque ducit, idem in utroque laudator, cum*

gentis Fabiae, quae semper Scipionibus aduersata est, secutum eum esse putas?

¹⁾ De duobus Seruii locis (Aen. I 273. VI 778), qui repugnare uideantur, uide Schwegler I p. 407.

²⁾ Eadem est sententia Blumi (*Einleitung in Roms alt. Gesch.* p. 68 et Hertzi de Cinc. p. 11).

concedendo illis suas laudes ipse maximam partem earum ferret. quam rem nisi a Livio fictam esse arbitraris, ad quamnam auctoritatem rectius referemus quam ad Fabiorum tablinum? (uid. supr. p. XXVIII sqq.).

Tertia denique parte quae aut ipse uiderat aut ex aliis qui interfuerant, audiuerat, copiose exposuit. uid. Dionys. I 6 οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε.¹ quam ob rem, praesertim cum ei cum Fabio Cunctatore cognatio intercesserit (Plut. Fab. 18, in bello Hannibale summa fide esse dignus uidetur, et iudicium probandum Dionysii, cum ita eum laudet (VII 71 : Κοίντῳ Φαβίῳ βεβαιωτῇ χρώμενος καὶ οὐδ' ἐμιᾶς ἔτι δεόμενος πίστεως ἐτέρας· παλαιότατος γὰρ ἄνθρωπος τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων καὶ πίστιν οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσε μόνον ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγνω παρεχόμενος. nihilo minus acerbis uerbis in eum innectus est Polybius I 14, 1—3 fr. 21, ubi, quamquam imprudentem eum mentitum esse concedit, nimio quodam populi sui rerumque ab suis gestarum amore captum etiam a uero aberrasse scribit eodemque loco ponit quo Philinum Agrigentinum, qui cum Carthaginiensibus senserit, sed quam de hoc tulit sententiam, exemplis luculentis continuo satis firmavit, de Fabio datis occasionibus ἐπ' αὐτῶν τῶν καιρῶν) argumenta prolaturum esse dicit duobusque tantum modo locis eius mentionem facit, ut eum impugnet. primum quidem fr. 22) eum uituperat, quod extremo bello Carthaginienses omnibus miseriis confectos ἐξασυνατοῦντας καὶ περικακοῦντας Eryce decessisse tradiderit: ἀλλ' ὥς ἂν ἀπαθεῖς καὶ ἀήττητοὶ τινες ἄνδρες ἱερὸν ἐποιήσαντο στέφανον. deinde fr. 25) recte Fabium dixisse negat, praeter Saguntinorum iniuriam etiam Hasdrubalis superbiam et regnandi cupiditatem causam fuisse belli Hannibalicī, sed in hac quidem re iniuria uituperauit Fabium Polybius, quae enim ille narrauit, ea non finxit sed re uera ferebantur ea a parte Carthaginiensium Barcidis infesta de initio belli et, quamquam non omnia, magnam tamen partem uera sunt.²⁾ ita-

¹⁾ Idem fere omnium hominum iudicium Polybii aetate uidetur fuisse. dicit enim Polybius (I 14) Fabium et Philinum uideri ἐμπειρότατα de bello Hannibaleico scripsisse.

²⁾ Cf. Mommsen, h. R. I p. 557 sq.

que quamvis priore loco, si quidem illa fuit Fabii sententia, haud immerito reprehendendus sit, in uniuersum tamen nimis acerbe et inique de eo iudicasse uidetur Polybius. nam uix credibile est, Polybium, qua tutitur iudicii seueritate, etiam plures res, quae dubiae essent, inuentas silentio praeteriturum fuisse. quare huius acerbitalis origo uidetur repetenda esse ex inimicitiiis, quae inter Scipionum et Fabiorum familias intercedebant¹⁾, atque id egisse Polybius, ut Fabiorum gloriam, cum fidem annalium Pictoris, qui propter magnam auctoritatem, qua tum florebant (Polyb. III 9, in primis illam augebant et celebrabant, in dubium uocaret, minueret et circumscriberet.²⁾

Etiam minoris negotii erit ea refellere, quae Dionysius de altera annalium Fabianorum parte protulit. bis enim cum accusat, quod parum considerate et leuiter Tarquiniorum res tradiderit, cum III 6 fr. 11^a, falso Tullium et Arruntem Tarquinius filios Prisci fuisse et (III 30 fr. 11^b Arruntem ab uxore interfectum ab Tanaquile matre sepultum esse narraret. id quod per naturae leges fieri non potuisse quiuis intellet, qui temporum rationem inierit. at etiam in hac re fide multo maiore egit Fabius meliusque de historia est meritus, quod memoriam popularem haud mutata in annales suos transtulit³⁾, quam si

¹⁾ Niebuhr praelect. II p. 67. Nitzsch, *Monatsschrift* 1854 p. 79. Polybium in fontium auctoritate non solo semper ueritatis studio ductum esse, ex eis intellegitur quae contra Phylarchum cum summa acerbitate disputauit (mus. Rhén. n. XXII p. 80 sq.), neque adsentior Paulo La Roche (*Charakteristik des Polybios* p. 78) de iudicio, quod Polybius de Fabio tulit, aliter existimanti: *Frei hingegen von Parteileidenschaft und rein um der Sache und der Wahrheit selbst willen geschrieben ist die Widerlegung des Fabius und Philinus in der Geschichte des ersten punischen Kriegs. Sowohl was die relative Mässigung des Tons als auch die Klarheit und Richtigkeit der Argumentation betrifft, sind diese Abschnitte nach unserer Ansicht das Beste und Gehungenste dieser Art in dem von Polybios uns noch Erhaltenen.*

²⁾ Etiam Ernesti (opusc. philol. p. 102 sqq.) patrociniū Fabii suscipere conatus est. parum tamen feliciter illi hanc rem successisse iam animaduertit Lucas (de ratione qua Liu. Pol. seq. p. 10 sqq.).

³⁾ Quae Brockerhoff l. s. s. p. 379 suspicatur: *Staatsmänner wie Fabius und Cincius, deren amtliche Stellung schon, wenn man die damals bereits schon vorgeschrittene Ausdehnung der römischen Herrschaft in Erwägung zieht, reife, im Denken geübte Geister voraussetzt, die überdem ohne Frage schon mit griechischer Philosophie und mit griechischer Bildung über-*

Pisonis more in illa artem criticam exercuisset camque suis inuentis permixtam et suo arbitrio scilicet correctam posteris tradidisset. Quam ob rem non mirabimur, quod Liuius in primordiis urbis tractandis, qua utitur iudicii sanitate, multo saepius Fabium adhibuit quam Dionysius, Pisonum admirator.

Videmus igitur eis rebus, quas reprehendisse alii scriptores apud Fabium sibi uisi sunt, aequum iudicem non posse adduci, ut fidem eius imminuat, nisi forte id huic uni historico crimini dare uolumus, quod omnium ueterum scriptorum proprium est, ut patriae gloriam in maius extollere non uani aut mendacis hominis sed boni ciuis esse ducerent¹⁾, et quod omnino fieri non potest, ut quisquam eas res, quibus aequalis est, ita exponat, ut ex omni parte certa et explorata haberi possint.

Antequam tamen ad eos scriptores, quibus Fabii Pictoris Graecae historiae in manibus fuerint, recensendos pergamus, hoc disserendum erit, quo iure quas infra posuimus reliquias, ad illas rettulerimus. sed de uerbis ex Polybio (fr. 21. 22. 25) et Dionysio 5^b. 6. 8. 9. 11. 14. 16) praeter Pluessium, qui in hac re nimis coniecturis indulsit²⁾, nemo dubitabit, nec minus cer-

haupt vertraut waren. werden sich einer nationalen Auslegung der Sache kaum haben enthalten können, haben sich gewiss den Inhalt derselben, wenn auch noch mit einer gewissen Schüchternheit und keineswegs durchgreifend plausibel zu machen gesucht — haec in Pisonem cadunt, de Fabio et Cincio falso dicuntur.

¹⁾ Cf. supra p. XXXIII sq. Magis miror quod nemo scriptor ei uitio uertit nimias gentis suae laudes, uelut uictoriam praeclaram, quam ad Inbrinium Q. Fabium Rullianum absente dictatore reportasse scripserat Fabius (fr. 18), in quibusdam annalibus totam praetermissam esse Liuius (VIII 30, 7) commemorat. id quod magis Fabii studio gentili quam ceterorum scriptorum neglegentiae tribuo. - uid. p. LXXXVIII.

²⁾ Mirum enim in modum Polybii uerba quaedam torsit (de Cinc. p. 15), ut recentioris Fabii Pictoris Latinis annalibus eum usum esse demonstraret. sunt ea uerba haecce: *τίνος δὴ χάριν ἐμνήσθην Φαβίον καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου γεγραμμένων* (fr. 25); *οὐχ ἕνεκα τῆς πιθανότητος τῶν εἰρημένων* — *ἀλλὰ τῆς τῶν ἀναλαμβανόντων τὰς ἐκείνου βίβλους ὑπομνήσεως, ἵνα μὴ πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα βλέπωσιν.* *ἔνιοι γὰρ οὐκ ἐπὶ τὰ λεγόμενα συνεπιστήσαντες ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν λέγοντα καὶ λαβόντες ἐν νῶ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέγονε καὶ τοῦ συνεδρίου μετεῖχε τῶν Ῥωμαίων, πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν.* ex eo enim quod qui magis titulum quam res respicerent eidem essent cum eis qui Fabio,

tum est Liuium (fr. 10. 13. 17. 18. 19. 26) Graecis annalibus Fabii usum esse, cum fr. 23 Fabium historicum, qui Gallorum bello a. 225. 529 interfuerit — consensu enim Orosii et Eutropii Liuii uerba nos legere docemur —, fr. 26 Fabium aequalem belli Hannibalici se auctorem habere diserte dicat, fr. 10 et 17 scriptorem antiquissimum, fr. 13 Pisone antiquiorem appellet, fr. 18 in antiquissimis scriptoribus ponat, fr. 19 autem, ubi simpliciter cum Fabium dicit, alium eiusdem nominis intellexisse uix sit credibile. adde quod fr. 13 Tarquinii Superbi manubias Pometinas scriptorum Graecorum more aestimat talentis.¹ Porro Plinius fr. 24 ipsum Fabium de re quadam, quae bello Ligustino ipsi acciderit, loquentem inducit, nec est, cur altero loco fr. 27, ubi Fabii Pictoris annales laudat, alium usurpatum esse dicamus.² Plures Fabios notos fuisse Ciceroni

cum illis rebus aequalis atque senator fuisset, summam fidem tribuerent, conclusit ex ipso libri titulo illos cognouisse *et bello Punico secundo scriptorem interfuisse et senatorium fuisse*. cum autem ut ita Fabii Graecae historiae inscriberentur fieri non potuisset, ut uero libris, quibus Fabii proauī annales Latine uersi inserti erant, fidem pararet, Fabium recentiorem haec in titulo posuisse ueri esset simile, a Polybio non Graecos annales Pictoris illius antiqui, sed Latinos Fabii recentioris in usum uocatos esse. Sed primum unde Pluess adeuratam illam de titulis eorum annalium, qui ex aliis exscripti erant, notitiam habet? omnino enim nihil de eis a ueteribus traditum est. tum, ut cum Pluessio Polybii uerba preman, non respondent inter se ea quae Pluess uoluit, sed *πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν* et *ἐπ' αὐτὸν τὸν λέγοντα*, tum *πρὸς τὰ πράγματα* et *ἐπὶ τὰ λεγόμενα*. uix igitur talia Pluess cuiquam probauerit, idemque dicendum est de eis, quae p. 14 disputauit, ut Dionysio Fabii Graecas historias ignotas fuisse demonstraret.

¹) Cf. Baumgart p. 10. Verbis pepercissem, nisi Harless p. 9 Liuium et Latinos et Graecos Fabii annales *resperxisse* suspicatus esset. causa tamen quam adfert ad coniecturam suam stabiliendam nulla est. Etiam Nissen (*Unters.* p. 41) et Pluess (de Cine. p. 15), qui Latinis usum esse Liuium annalibus Fabianis opinantur, non probauerunt certis argumentis.

²) Etiam hic errauit Harless p. 9 apud Plinium Latinos auctores intellegendos esse arbitratus, quod Fabius in indicibus Plinianis numquam non in eorum scriptorum numero conspiceretur, qui Latino sermone usi essent. sed opinione prorsus falsa ducitur, nam non sermone librorum sed origine hominum secernit Plinius homines. cf. ut alios omittam, ind. libr. XII, ubi in Romanis auctoribus est: *Sextius Niger qui Graece de dis scripsit*. ind. lib. XVIII. item *L. Tarutius, qui Graece*

iam supra demonstrauius, quam ob rem fr. 3 se ex Graecis Fabii annalibus Aeneae somnium referre adiciendum esse duxit. de fr. 15 uix his oriatur, quoniam Fabiorum auctoritatem praeposuit Cicero. ut autem hic potissimum ponerem, ea re adductus sum, quod eandem rem eodem modo etiam Dionysius, qui paulo post Q. Fabium citat, exposuit cf. adnot. . idem dicendum est de Plutarcho (fr. 5^a. 7), qui in eis, quae priore loco ex Fabio Pictore suo sumpsit, consentit cum eis, quae Dionysius secundum Pictorem antiquissimum pertexuit, et de Solino fr. 6 adn. . qui de anno Romae conditae sententiam Q. Fabii etiam ab aliis traditam profert. Restant fr. 28, quod Valesius ex Polybio in Suidae thesauros congestum esse recte iudicauit, et fr. 20, quod Strabo seruauit, qui eos tantum modo scriptores qui Graece scripserunt, adhibuit. Denique fr. 1.¹⁾ 2.²⁾ 4 (quod

de astris scripsit. in ind. l. XXXIII *Iulius Bassus, qui de medicina Graece scripsit.*

1) Krausius p. 63 hoc fragmentum *Fabii grammatici* esse putauit, deceptus corrupta uerborum Victorini scriptura. ita enim legebatur et interpungebatur: *Repertores litterarum Cadmus — et Euander ad nos transporterunt. — Postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implesse numerum XXIIII. In comoedia scriptum erat illum: non recte uos fecistis illum: est enim en illum. Grammatici praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt.* Tenorem uero orationis prorsus turbant *In comoedia — en illum*, quae recte eiecit Hertz de Cinc. p. 59. sed in eis uerbis, quae relinquantur, nescis, et unde pendeat sententia: *quasdam — implesse*, et quid tradiderint ei quinque quos Marius adfert auctores. itaque *quasdam — implesse* cum u. *grammatici — tradiderunt* coniungenda sunt, tum uero propter u. *praeterea* post *grammatici* distinguendum, et grammatici ab aliis auctoribus segregandi sunt. Quod Lersch (*Sprachphilos.* III p. 145) scripsit *Graeci* pro *grammatici* probari nequit, quia etiam Demetrius et Hermocrates Graeci fuerunt.

2) Primus indicauit hoc fr. M. Haupt (Hermiae uol. I p. 36 sqq.) laetens in adnotatione Isidori Areual. III p. 566 (= Otto p. 143). inuenerat autem Areualus in Isidori codicibus ecclesiae Toletanae character Gothico exaratis, neque tamen in contextum Isidori recepit, cum omnino nihil cohaerent cum Isidori uerborum sententia, quibuscum consarcinata erant: *Satyriasis iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum: dicta passio a satyris.* patet igitur casu quodam in uacuum exemplaris alicuius originum marginem ea esse delata et postea, ut fieri adsolet, in ipsas origines intrusa. neque tamen ideo auctoritate carent. quae enim ex Alexandro Polyhistore excerpta illic prolata sunt,

Eusebius deprompsit ex Diodoro, quem Latinis auctoribus usum esse nobis non persuasit Harless¹⁾, 12¹⁾ in hoc numero exstare uolumus, quod ad aliquem Fabium referenda erant, et, ut nihil inpediebat ut Latinis annalibus adscriberemus, ita nihil inpediebat, quominus Graecis tribueremus, asterisco tamen haec distinximus.

Sed redeamus ad illud, unde deuertimus. si enim Dionysii I 79 uerbis fidem habemus, hunc Fabium secuti sunt in primordiis urbis enarrandis L. Cincius, Porcius Cato, Calpurnius Piso, ceterorum scriptorum maior pars. sed est sane cur de Cincio quidem uehementer dubitemus. primum enim parum est ueri simile, Cincium, qui aut eodem tempore quo Fabius aut perpaucis annis post libros suos composuit, illius annales descripsisse. tum in tanta fragmentorum Cincianorum paucitate tamen de anno ipso quo Roma condita sit, cum Fabii ratione multum discrepat, quoniam duodeuiginti annis post Fabium illud factum esse uult Fab. fr. 6. Cinc. fr. 4., nec minus infeliceiter Dionysius Pisonis exemplum posuit, qui primus uiam a superioribus historicis initam deseruit et fabulas, quas alii inexploratas in historias receperant, colore mythico deterso ita mutare et notare studuit, ut a naturae legibus non abhorrerent. magis credam de Catone, quamquam etiam hunc cum in multis rebus tum in anno urbis conditae definiendo ab eo discessisse constat, ut non totum eum huic auctori se addixisse probabile sit. caue tamen hinc conligas, ne historicos illos eorum qui antea scripsere libris spretis omnia proprio Marte examinasse et explorasse arbitrari. immo magnam historicorum Romanorum partem Fabii uestigia pressisse atque eius uerba in sermonem Latinum uersa atque rhetorice exornata in suos annales transtulisse existimo²⁾: illud dico, Dionysii sententiam leuiter et temere inde conceptam esse, quod scriptores illos in plurimis rebus consentire uiderat,

ita conueniunt cum eius ratione et consilio, quo res Graecas et Romanas consociare studebat, ut ex antiquo aliquo fonte illa uerba fluxisse statuendum sit. ceterum quae de re indagari poterant, proposuit Haupt l. s.

¹⁾ Apud Arnobium omnium auctorum qui adferuntur ordo ita perturbatus est, ut nihil faciat contra nos, quod Fabius agmen claudit.

²⁾ Coelium Fabii de primis belli Hannibatici annis sententiam secutum esse uideri, infra, ubi de Coelio agemus, exponemus.

neque nos cogere, ut propter illam Fabium etiam Cincio fontem fuisse putemus.

Ex eis uero, qui aetatem tulerunt, scriptoribus Romanis primus usus est Fabio Cicero, qui pauca quaedam (fr. 3. 15) ex eo deprompsit, deinde Liuius, qui plurima, cum sex locis auctoris nomen adscriberet (fr. 10. 13. 17. 18. 19. 26),¹⁾ aliis significaret, plerisque reticeret. ut quod II 18, 5 apud 'ueterimos auctores' T. Lartium dictatorem primum Sp. Cassium magistrum equitum creatos se inuenisse scribit, aliis locis, quibus Fabium potissimum antiquissimum scriptorem fuisse dicit, comparatis cum hunc in animo habuisse probabile est.²⁾ deinde uero etiam haec Fabii uestigia apud Liuium in prima decade esse uidentur, quod, ubicumque fere ad res a Fabiis gestas transit, et pluribus et amplioribus utitur uerbis. quae enim de rebus annis 483. 271—477. 277 a Fabiis contra Veientes gestis uberius narrat, sic exorsus est (II 42, 8.: *Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus unoque uelut tenore omnes expertos tribuniciis certaminibus habitum. itaque ut bene locatus mansit in ea familia aliquamdiu honos.* deinde eis quae secuntur, talia inspersit (c. 45, 16): *Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit.* c. 46, 4: *inter primores genus Fabium insigni spectaculo exemploque ciuibus erat.* c. 47, 12: *inde populares iam esse Fabii nec hoc ulla re nisi salubri rei publicae arte,* similia. tum quaecumque in his bellis bene geruntur, Fabiorum uirtuti et consilio, quae male, alienae culpa adtribuuntur. ut a. 481. 273 K. Fabius consul, posteaquam 'imperatoriiis suis artibus' solo equitatu hostes fudit, exacerbato in se militum odio impeditus est, quominus uictoria uteretur (II 43, 2—11. Schwegler II p. 742). insequenti anno proelium anceps sua uirtute restituit Fabii II 44—47. Schwegler II p. 744), a. 479. 275 T. Verginius consul temeritate sua totum exercitum amissurus erat, nisi K. Fabius conlega in tempore auxilio uenisset (c. 48, 5. Schwegler p. 746). denique totus color eius narrationis is est.

¹⁾ Prorsus omisi III 4, 1, ubi in codicibus quibusdam falso ex margine in tenorem orationis Fabii nomen inrepsit. cf. Alschefski a. h. l.

²⁾ Non sunt confundendi cum his locis ei, quibus annales priscos Licinio Macro opponit (III 7, 10. III 7, 20. VII 9, 5). hic enim omnes annales, quos Liuius legerit, Macro antiquiores intellegendi sunt.

ut non dubitemus quin Niebuhr (h. R. II p. 224) uerum uiderit, cum eam ad gentis Fabiae commentarios domesticos redire suspicaretur, quae sententia etiam hac re confirmatur, quod Liuium in his capitibus c. 47, 11 duarum M. Fabii consulis laudationum mentionem fecit (cf. supr. p. LXXXII). Iam ut ad ceteros libros pergamus, in enarranda discordia, quae inter Papirium Cursorem et Fabium Rullianum intercessit, ita cum Rulliano facit Liuius (VIII 30—35), ut, praesertim cum c. 30, 9 (fr. 18) Fabium Pictorem testem citet, haec quoque capita ad eius auctoritatem referenda esse uideantur, quin etiam totum paene capit tricesimum in fragmentis ponere non dubitauimus, cum, postquam alios his cum hoste signa conlata rettulisse commemorauit, discrete Liuius dicat *apud antiquissimos scriptores unam hanc pugnam inueniri*, scriptorem autem antiquissimum ipsum Fabium esse ex seqq. adpareat. simili studio exornauit Q. Fabii Maximi iter trans Ciminiam siluam factum (VIII 35—37) eidemque soli adsignat laudem uictoriae ad Sutrium reportatae, quam Diodorus XX 35, etiam in aliis rebus a Liuiio in diuersas partes abiens) cum collega communicat, denique toto libro decimo primas agunt Fabii.¹⁾ Neque tamen in his libris primum fontem Pictorem fuisse Liuiio et ex multis rebus, a Lachmanno magnam partem conlectis (de font. Liu. I p. 52, 53 passim, cf. etiam fr. 17 adnot.), quas aliter Liuius atque Fabius narrauit, satis elucet et ex ea re quod Liuius VIII 40, 1 et X 17, 11, quae in quibusdam annalibus Fabiis tributa inuenisse se dicit, in tenore orationis neglecta aliorum laudi dedit, etiam VIII 28 tacite alium fontem sequi maluisse uidetur, ubi, quae Diodorus XVIII 101 ad Q. Fabii dictatoris gloriam traxit, a Poetelio dictatore in Samnio gesta esse scripsit.²⁾

In altera decade non neglectum esse Fabium a Liuiio inde intellegitur, quod Orosius et Eutropius fr. 23, quorum uterque

¹⁾ Cf. Ihnc, hist. Rom. I p. 351 sqq.

²⁾ Nitzsch mus. Rh. n. XXIII p. 600 sqq. XXIII p. 145 ex libris II et III, in quorum fontes data opera adcuratius inquisiuit, haec secundum Fabium pertexta esse statuit: II c. 1—21 (XXIII p. 145 sqq.), 33—41 (p. 150), 44—51 (p. 166 sqq.). Quamquam uero id mihi persuasit in his partibus uetustiores auctores adhibitos esse a Liuiio quam a Dionysio in eis, quae his Liuianis respondent, tamen has totas paucis rebus exceptis ex eo sumptas esse uix adfirmare ausim.

ex Livio pendet, eisdem fere verbis Fabium historicum de bellis Gallicis laudant.¹ Deinde plurima ad Fabium ex libris XXI et XXII referenda essent, si quae C. W. Nitzsch (*Monatsschr.* p. 67 sqq.) suspicatus erat², probanda essent. is enim cum Niebuhri opinione recepta praelect. Ip. 49. Polybio Livium in his libris usum esse negaret, quaecunque utrique in itinere, quod trans Alpes factum est, et in pugnis, quae ad Ticinum, Trebiam, lacum Trasumennum, iterum ad Geronium, ad Cannas commissae sunt, describendis communia essent, ex eodem fonte annalium Fabianorum, in quibus haec tantum modo belli Hannibalicis partes expositae essent, fluxisse opinatus est, cumque secutus Michael *In wie weit hat Livius den Polybios als Hauptquelle benutzt?* progr. gymn. Torgau. 1859. haec ad omnes huius decadis libros pertinere censuit, sed recte C. Peter *Ueber die Quellen des XXI und XXII Buches des Livius* progr. Portens. 1863 non solum in rebus ab utroque narratis magnam inter Livium et Polybium intercedere cognationem, sed etiam, ne quis illud ex eodem auctore in usum uocato factum esse interpretaretur, multa quae propria essent Polybii dictionis et narrationis inveniri apud Livium demonstravit, nec minus in sequentibus libris Polybium saepissime usurpatum esse a Livio explicare coepit alter G. Michael, qui dissertatione sua *de ratione qua Livius in tertia decade opere Polybiano usus sit* Bonnae 1867 de libris XXIII—XXVII egit, reliqua data opportunitate se absoluturum esse pollicitus est. Ego nolo huius sententiae patrocinium suscipere, praesertim cum nihil fere habeam, quod patris commentationi addam, illud unum moneo, diversam sane videri rationem, qua Livius in quarta de-

¹) Vide etiam quae adnotauimus ad fr. 23.

²) Nunc Nitzsch in Sybeli *histor. Zeitschr.* XI (1864) p. 20 et in *mus. Rhen.* n. XXIII p. 601—608 etsi Polybio Livium usum esse negare non destitit, a Fabio tamen recessit et quae apud utrumque similiter narrata exstarent, ex Sileno originem ducere coniecit, quem et Polybius et per Coelium Livius transscripsissent, quam quidem sententiam pluribus firmandam suscepit C. Boettcher, *Kritische Untersuchungen über die Quellen des Livius im XXI und XXII Buch* in Fleckeiseni suppl. V p. 351—443. ego nil opus esse censeo ad talem opinionem confugere, quoniam mihi persuasum est, Polybium a Livio etiam in libro XXI et XXII adhibitum et magnam partem in sermonem Latinum uersum esse. Ceteros qui eidem sententiae fauent, habes recensitos apud C. Peterum l. s. s. p. 1 sq.

cade usus sit Polybio, ab ea qua in tertia, in illa ampliores partes ex eo desumptas et sine magno negotio conglutinatas esse cum eis quae ex Latinis annalibus interponeret, ut etiam nunc, quamquam perpauca fragmenta Polybiana huc pertinentia ad nos peruenerunt, librorum Liuianorum hae duae partes prorsus diuersae dignosci et secerni queant, in hac cum arte quadam minora Polybii frustula cum ceterorum auctorum uerbis coniuncta esse: id tamen facillime explicandum esse ita, ut Liuium, quem ad modum in singulis libris ad finem eum properasse iam a Lachmanno de f. Liu. I p. 66 est animaduersum, ita eundem etiam toto procedente opere magis festinasse et, cum ampliores paulatim partes ex Polybio decerperet, has minore cum cura et diligentia cum eis, quae ex aliis fontibus hauserat, contaminasse dicamus.¹ Ut uero accurate qua ratione Linus Polybium exscripserit statuatur, multo certius mihi uidetur proficisci ex integris Polybii libris cum Liuiio comparatis quam fragmentis Polybianis uti, cum qui diuersam sententiam sequantur, sic argumentari soleant, eam ob causam quod, si Liuius in tertia decade Polybium transscripsisset, aliam uiam ab eo initam esse oporteret atque in quarta et quinta, Liuium Polybio in hac librorum suorum parte omnino non usum esse uideri, quae quidem argumentatio a uia et ratione aberrauit.

Sed alio loco quae non debeat in his libris Liuius Polybio, maximam partem ad Coelium Antipatrum cuius in fontibus etiam Fabium ponere non dubitamus referemus, se tamen non prorsus abstinuisse manus a Fabio, quem etiam in libro XX (fr. 23) laudauerat, ipse Liuius testatur XXII 7, 4 fr. 26, ubi se in numero eorum definiendo, qui ad lacum Trasumennum interfecti sint, *Fabium, aequalem temporibus huiusce belli, potissimum auctorem* habere profitetur.² quae uerba si comparaueris, etiam

¹) Ipse C. W. Nitzsch, qui Polybium in tertia decade a Liuiio adhibitum esse negat, Liuium in prima decade non tam presse auctores suos secutum esse censet quam Polybium in quarta et quinta decade (m. Rh. n. l. s. p. 612 sq.).

²) In ipsa pugna describenda eum quae Polybio inspergeret, ex Coelio deprompsisse infra exponemus. nam Fabii auctoritas ad solum hominum caesorum numerum pertinet, id quod cuius, qui non praecoepatus animo ad hunc locum interpretandum accesserit, facile adparebit. Cf. C. Peter l. s. p. 55.

duobus aliis locis a Liuiο eundem significari cum quadam probabilitatis specie conicies. prior hic est (XXV 11, 20): *Ceterum defectio Tarentinorum utrum priore anno an hoc* (212. 542) *facta sit, in diuersum auctores trahunt. plures propioresque aetate memoriae rerum hoc anno factum tradunt. ubi cum Polybio, qui Tarentum a. 213. 541 defecisse rettulerat* (VIII 3), *auctorem antiquiorem opponat, non potest in animo habere Coelium, qui Polybio fere fuerit aequalis, sed solum Fabium, cuius auctoritatem XXII 7, 4 de eadem causa aliis praetulerat. in eis uero quae antea enarrauerat, Liuium in uniuersum Polybii annales* (VIII 25 sqq.) *uertisse, inseruisse tamen quaedam etiam ex auctore Latino mihi persuasit G. Michael* (*de ratione* p. 44 sqq. uid. etiam Weissenborn a. h. l.). praeterea *Liuius Fabium significasse uidetur XXVIII 14, 5: Eo accessit* (a. 204. 550) *consultatio de matre Idaea accipienda. — haud paruae rei iudicium senatum tenebat, qui uir optimus in ciuitate esset. — P. Scipionem Cn. f. eius, qui in Hispania ceciderat, adulescentem nondum quaestorium iudicauerunt in tota ciuitate uirum bonorum optimum esse. id quibus uirtute inducti ita iudicarint, sicut traditum a proximis memoriae temporum illorum scriptoribus libens posteris traderem¹⁾, ita meas opiniones coniectando rem uetustate obrutam non interponam.²⁾*

Praeterea ex Romanis Fabium Pictorem laudauit Plinius

¹⁾ Reticere nolo et Diodorum (34, 60) et Dionem (fr. 57, 61) uirtutes addidisse Scipionis inter se congruentes. haec enim ille: ἐκρίθη τῶν μὲν ἀνδρῶν ἄριστος Πόπλιος Νασικᾶς, τῶν δὲ γυναικῶν Οὐαλερία. οὐ μόνον γὰρ τῇ πρὸς θεοὺς εὐσεβείᾳ διαφέρειν ἔδοξεν ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς ὑπῆρξε καὶ συνετὸς ἐν τῇ τὴν γνώμην ἀποφαίνεσθαι. Dionis uerba haec sunt: ὅτι τοῦ Πυθίου κελεύσαντος τοῖς Ῥωμαίοις τῷ ἀρίστῳ τῶν πολιτῶν ἐπιτρέψαι τὴν θεὸν ἐκ Πεσσινοῦντος κομιζομένην ἐς τὸ ἄστυ, Πούπλιον Σκιπίωνα, παῖδα τοῦ Γναίου τοῦ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ τελευτήσαντος ὄντα, ἀπάντων προέκριναν καὶ προετίμησαν, αἴτιον δὲ ὅτι ἄλλως τε . . . καὶ εὐσεβὴς καὶ δίκαιος ἐνομίζετο. Has tamen uirtutes quibus ipse nullo auctore fingere potuit neque opus erit hanc ob causam, quod et Diodoro et Dioni Fabius haud ignotus fuisse uidetur, illo loco Liuiano Fabium significatum esse negare.

²⁾ Nescio an quae de Pleminii causa Liuius rettulit (XXVIII 6—9, 16, 4—22), ad eundem Fabium redeant. totus enim Liuius ibi facit cum Q. Fabio, qui fuit princeps aduersariorum Scipionis (c. 19). uid. in primis c. 16, 5: *nec tam Plemini scelus quam Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit.*

his in naturalis historiae libro X et XIII (fr. 24 et 27) et in indice libri XV, in quo ipsa tamen Fabii uerba delituerunt.¹⁾ num alia ex eo sumpserit, ignoramus. utique nomen eius in indicibus librorum X et XIII propter eos locos, quibus in ipsis libris Fabii auctoritatem adscripsit, additum esse ex ordine quo auctores enumerantur colligitur, neque operae esse pretium uidetur alia Fabii uestigia in eis quaerere. Hic tamen postremus scriptor Romanus ipsum in manibus habuisse et exscripsisse uidetur, nam Arnobium fr. 12 et Marium Victorinum (fr. 1), quae ex eo referunt, alius auctoris diligentiae debere, et per se admodum ueri simile est, et semper, ubi a talibus scriptoribus complures auctores citatos inuenies, aequo animo spondere potes, non omnes aut plures sed nouissimum quemque ab eis inspectum, aliorum nomina inde sumpta esse, nec minus quae Solinus adh. fr. 6 de anno urbis conditae ex conpluribus scriptoribus con-gessit, omnia iam conlecta apud scriptorem aliquem uidetur inuenisse, de Isidoro denique uel quisquis illa in originum margine adnotauit fr. 2 uerba facere superuacaneum est. ad hanc enim aetatem Fabium seruatum esse nemo somniabit.

Accedimus ad scriptores Graecos, quorum primus Polybius eo usus est, eius iniquum iudicium iam supra p. LXXXIII disseruimus quatenus probari possit, nunc quaeritur, num existimandum sit Polybium infra se duxisse scriptorem fontem habere, in

¹⁾ Seposuimus hunc Plinii locum, quamquam Fabius citatur (VIII 81): *Euanthes inter auctores Graeciae non spretus tradit Arcadas scribere ex gente Anthi cuiusdam sorte familiae lectum ad stagnum quoddam regionis eius duci uestituque in quercu suspenso tranare atque abire in deserta transfigurarique in lupum et cum ceteris eiusdem generis congregari per annos nouem, quo in tempore si homine se abstinerit, reuerti ad idem stagnum et, cum tranauerit, effigiem recipere ad pristinum habitum addito nouem annorum senio, id quoque Fabius eandem recipere uestem, mirum est quo procedat Graeca credulitas! nullum tam impudens mendacium est, ut teste careat, adparet enim non hunc Pictorem dici sed Graecum aliquem scriptorem. Brunn de indic. Plin. p. 21 Fabium Procilium intellegit, qui in indice eius libri altero loco ponitur et § 4 de Pompeii triumpho laudatur. is autem fuit Romanus neque in eum quadrat, quod deinde de Graecorum credulitate exclamat Plinius. ego cum Silligio, qui nomen *Fabius* pluribus nominibus offendere adnotauit, mendum inesse suspicor. latet fortasse in u. *Fabius* aut uerbum aliquod *subicit* uel *subdit* uel tale quid, aut *fabulosus*, quod Pellicerius coniecit, Detlefsen in contextum recepit.*

quo tam multa reprehendenda essent. Atqui hoc certis argumentis evinci potest, Phylarchum, Agidis et Cleomenis admiratorem, quamvis multis opprobriis a Polybio Achaeo, qui Arati studiosus erat, obrutum tamen spretum non esse atque in eius auctoribus fuisse cf. mss. Rhén. nou. XXII p. 81 cum not. 53, idemque de Timaeo poterit demonstrari. deinde quaedam nobis occurrunt Fabii certa uestigia in Polybii historiis, ubi auctoris nomen frustra requirimus: ut III 84, 7 eundem Romanorum fortasse etiam Poenorum vid. adnot. ad fr. 26 numerum ad lacum Trasumennum caesum esse scripsit, quem Fabius fr. 26, cum alios alium numeros rettulisse ex Livio conpertum habeamus: tum II 24 totidem hominum milia ad bellum Gallicum a. 225. 529 parata fuisse quot Fabius fr. 23 cf. adn., denique etiam quod eodem anno ab Aemilio consule quadraginta milia Gallorum caesa esse et Polybius II 31 et Eutropius III 5 Orosiusque III 13 memoriae prodiderunt, aut uterque, et Polybius et Livius, Fabii auctoritate nituntur aut Livius Polybium exscripsit.¹ Quae cum ita sint, quia nusquam alius de his rebus primarii fontis uestigia apud Polybium adparent², et vix probari potest, omnia ab ipso ex ore eorum, qui interfuerunt, excepta et conquisita esse: ut Phylarchum et Timaeum, sic etiam Fabium, quamvis acerbè reprehensum, in scribendo cum secutum esse veri simile est.

Dionysius in primordiis urbis enarrandis complura se ex Fabio hausisse ipse professus est, num multa alia sumpserit, cum Kiesslingio de Dion. font. p. 7 sqq. dubito, cum ille et in eis quae post urbem conditam facta sunt, non satis copiosus et prolixus esset, et omnino ingenio eius Fabii narrandi genus vix placeret. sic enim loquitur de hac historia, Fabium aut aperte dicens aut in animo habens (cf. adn. ad fr. 5^a et 7): οἱ δὲ πλεῖστοι μυθολογοῦσι τοῦ δαίμονος εἰδωλον I 77, μέχρ' ὅτε μὲν δὴ τούτων οἱ πλείστοι τῶν συγγραφέων τὰ αὐτὰ ἢ μικρὸν παραλλάττοντες οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον, οἱ δ' ἐπὶ

¹) De Nitzschii et Boettcheri opinionibus vide supr. p. LXXXI et infra d. uit. et scr. Coel. Ant.

²) Etiam III 22, 2, ubi Brutum et Horatium consules fuisse ait duodeciginta annis, postquam Xerxes in Graeciam transisset, Fabii temporum rationem eum sequi animadvertit Mommsen chronol. p. 124.

τὸ τῇ ἀληθείᾳ ἰοικὸς μᾶλλον ἀποφαίνουσι (I 79), ἔτεροι δὲ οὐδὲν τῶν μυθωδέσ τεράων ἀξιούντες ἱστορικῇ γραφῇ προσήκειν τὴν τε ἀπόθεσιν τὴν τῶν βρεφῶν οὐχ ὥς ἐκελεύσθη τοῖς ὑπηρέταις γενομένην ἀπίθανον εἶναι φασι (184). quam ob rem initio quidem [I 71—78] utramque et Fabii, ad quem uetustate et auctoritate eius scriptoris ducebatur, et Pisonis, quo ipsius animus et studium inclinabat, narrationes, quas de rebus Romuli et Remi exhibuerant, coniungere studuit, postea autem, quia nimis inter se diuergebant, hac re desperata eas seiunctas, unam post alteram libris suis inseruit, postremo magis magisque se Pisonibus addixit et raro Fabium inspexit, quem, posteaquam ad liberae rei publicae res peruenit, si unum locum excipis (fr. 16 cf. adnot. fr. 15, cum nimis breuiter res indicaret potius quam enarraret, prorsus uidetur abiecis- se. aperte enim hic recentiores et uberiores auctores secutus est. qua de causa etiam in eis capitibus (VIII 1 sqq.), quibus bellum a Fabiis contra Veientes susceptum narratur, quae ex Fabiae gentis commentariis domesticis hausta esse suspicatus erat Niebuhr (h. R. II p. 224, adsentiente Schweglero II p. 745), ea ipsa ueteris coloris uestigia, quae seruauit Liuius, desiderari recte ostendit Nitzsch l. mus. Rhen. s. p. 169.

Diodorum Siculum Fabio frequenter esse usum Niebuhr inde coniecit, quod uix scriptor quisquam ante Pyrrhi bellum Graeco sermone omnia persecutus sit (hist. R. II p. 192 n. 367) et quod in libro XI in temporum ratione totidem annis a Dionysio distet quot in anno urbis conditae (II p. 630) eodemque anno post urbem a Gallis captam primos consules de plebe creatos esse rettulisse uideatur quo Fabius. eandem sententiam habet Mommsen (cf. chronol. 148 n. 288), qui quaecumque fere Diodorus de Romanorum rebus antiquis memoriae prodidit, ad Fabii auctoritatem referre solet (ut chronol. 121. 148. 273).¹⁾ Equidem mihi nondum haec satis explorata uideri fateor cautius-

¹⁾ Etiam argutior esse uoluit Harless, cum demonstrare studeret (p. 3—6) Diodorum ex Latinis Fabii annalibus exscripsisse, sed absurda eius argumenta esse recte iam docuit Du Rieu p. 163. Nuper hanc rem retractauit G. Collmann (*de Diodori Sic. fontibus comment. capita quattuor*. Marburgi 1869 p. 26—56), qui cum alias Mommseni de Diodoro coniecturas suo iure repelleret, in eo tamen, quod Fabii auctoritate Diodorum usum esse probare studuit, operam perdidit.

que de ea re iudicandum esse. primum enim is locus, quo nititur Niebuhr, non ita in libris scriptus exstat, quemadmodum ille uult, sed alium numerum exhibet atque non ex huius Fabii Graecis annalibus sed ex Latinis alius Fabii sumptus est (fr. 5). deinde hoc exploratum est secundum Diodorum (fr. XVIII Dind.) Roman conditam esse altero anno septimae olympiadis, secundum Fabium tribus annis post. quid? quod eo ipso loco, ubi Diodorus apud Eusebium uel Syncellum fr. 3) Fabium auctorem citat, nihil praeter hoc ipsum ei debere uidetur. ibi enim refutat scriptorum quorundam opinionem, qui Romulum ex Aeneae filia natum condidisse Roman scripserint¹, atque sic suam sententiam exponit: *Αἰνείας γὰρ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἐτῶν τριῶν παρελθόντων παρέλαβεν τὴν τῶν Λατίνων βασιλείαν καὶ κατὰ τριετὴ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη καὶ τιμῶν ἔτυχε ἀθανάτων, τὴν δ' ἀρχὴν διαδεξάμενος Ἀσκάνιος υἱὸς ἐκτίσεν Ἀλβαν, τὴν νῦν καλουμένην Λόγγαν, ἣν ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ τότε μὲν Ἀλβᾶ καλουμένου, νῦν δὲ Τιβέρεως ὀνομαζομένου. περὶ δὲ τῆς προσηγορίας ταύτης Φάβιος — ἄλλως μεμυθολόγηκεν κ. τ. λ.* adparet duas sententias a Diodoro hoc loco inter se opponi, sententiam eius auctoris, quem ipse sequitur, atque scriptorum illorum quorundam Fabiique, et, nisi aliunde conpertum haberemus, quid Fabius de Romuli genere tradidisset, adsentiremur sine dubitatione Mommseno (chron. p. 148, qui ex citandi more illis scriptoribus usitato etiam priore loco Fabium significatum esse conclusit. at uero et ex Plutarcho, qui diserte nos reuocat ad Fabii auctoritatem fr. 5^a et ex Dionysio, quem iam hic Fabium exscripsisse ueri est simile uid. adn. ad fr. 5^a), scimus, Fabium fabulam uulgarem, qua Numitoris nepos Romulus credebatur, recepisse. quam ob rem fieri non potest, ut priore loco Diodorus Fabium reiecisset uideatur, et perrara uestigia relinquantur, quibus ducti Diodoro Fabium fontem primum fuisse existimemus.² Acquiescendum est

¹) Eadem inueniuntur apud Dionysium I 73: *ἔτεροι δὲ θυγατρὸς Αἰνείου παῖδας [γενέσθαι λέγουσι] Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον τοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥώμης], ὅτον δὲ πατρὸς οὐκέτι διορίζοντες κ. τ. λ.*

²) Etiam ea quae de Hamilcaris studio tyrannidis Diodorus (exc. de uirtut. XXV p. 102 Dind) rettulit, uix conciliari possunt cum Fabio (fr. 25 c. adn.). haec enim ille de Hamilcare: *ὕστερον δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κατὰ τὴν Αἰβύην πολέμου συστησάμενος ἔταιρειαν*

in eis, quae ipsi de fontibus suis proponere placuit (I 4): Ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀργυρίου τὸ γένος τῆς Σικελίας ὄντες καὶ διὰ τὴν ἐπιμυξίαν τοῖς ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου περιπεποιημένοι πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξεις ἀκριβῶς ἀνελάβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνημάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων.¹⁾

Num Strabo² praeter eum locum, ubi addito nomine Fabium citauit, eo usus sit, pro certo affirmari non potest. quae tamen de origine urbis V 3 p. 229 sq. exponit, potuerunt ea manare ex Fabio, repraesentant certe memoriam Romanam, non Graecam, atque cum Strabo sermonis Latini haud ita gnarus fuisse uideatur neque frequenter scriptores Latinos legerit, de quibus iudicium prorsus peruersum ferat (III 19 p. 166, Fabii Graecos annales eum praetulisse non abhorret a ueri similitudine.³

Ex Plutarchi uitis huc pertinent Romuli, Fabii, Marcelli uitae, nam in ceteris Plutarcho annales Fabianos materiam suppeditare non potuisse ex eorum indole, quam supra adumbraui-

τῶν πονηροτάτων ἀνθρώπων καὶ ἐκ τούτων ἀθροίζων καὶ ἐκ τῶν λαφύρων ὠφελείας, ἔτι δὲ αὐτὸν ὁρῶν ταῖς πράξεσιν αὐξανόμενον καὶ δούς εἰς δημοσκοπίαν καὶ πλήθους ἀρέσκειαν, παρεστίσατο τὸν δῆμον ἐαντῷ παραδοῦναι τὴν στρατηγίαν ὅλης τῆς Αἰβύνης εἰς χρόνον ἀλόγιστον (sic enim recte scripsit Dindorf pro ὀλίγιστον, quod est in codice sed ferri nequit), ubi consentit cum Appiano (uid. adn. ad fr. 25), qui item primum Hamilcarem consilia illa cepisse scripsit. Fabius uero Hasdrubalis πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν αἰτίαν γενέσθαι τοῦ κατ' Ἀντίβαν πολέμου censuerat.

¹⁾ Mirum est, quod Pluess in Iahn. ann. uol. 99 p. 241 ueteres fontes Latine scriptos (*alte lateinische Quellen*) a Diodoro esse exhaustos et haec Diodori uerba fauere Harlessi opinioni, qua Fabii Latinis annalibus eum usum esse coniecerat, conclusit. possunt enim illa intellegi et de Latinis et de Graecis annalibus a Romanis conditis.

²⁾ Misi Nicolaum Damascenum (fr. 5^a). nam siue cum Corayo, Orellio (a. h. l.), Ritschelio (de cod. Vrb. p. 17), L. Dindorfio (Iahn. ann. 99 p. 111 sqq. et hist. gr. min. p. V) librariorum culpa illud factum esse existumamus, ut Dionysii uerba inter eius excerpta intruderentur, siue, quod tamen mihi minus placet, cum Muellero (fr. h. Gr. III p. 410 not.), Nicolaum hoc loco Dionysiana ad uerbum in libros suos transtulisse, Fabio certe non est usus.

³⁾ Quamquam non ignoro, apud Fabium filiae precibus exoratum Amulium Siluiam non occidi, sed uinciri iussisse, apud Strabonem propter fratrem Amulium {χαριζόμενος ἀδελφῷ} Siluiæ uitae pepercisse eum. hoc tamen Strabonis errori tribui potest.

mus, sequitur. cf. *Quellen des Plut. in den Biographien der Römer* p. 146—162. 171. 51—57. 74—80. atque in Romulo quidem, cuius fons primarius fuit Varro, bis Fabium citat et quae de Romuli et Remi initiis narrauit, ipse se ex eo sumpsisse testatur, sed etiam aliis locis eius uestigia conspiciuntur, ut in Tarpeiae proditione (cf. adn. ad fr. 8. in Fabii atque Marcelli uitis Plutarchum paucis exceptis plurima ex Pictoris Graecis annalibus hausisse eosque accuratissime secutum esse, ut saepe ipsa uerba retineret, euincere conatus est M. Buchholz (*Quibus fontibus Plutarchus in uitis Fabii Maximi et Marcelli usus sit* Gryphisw. 1865). etiam ego quondam in hanc opinionem incideram, cum Fabium communem Liuiio et Polybio fontem esse arbitrarer. postea tamen cum iterum iterumque in hanc rem inquisiuissem, eam reiciendam esse intellexi. multa sane insunt in his uitis, quae pro Fabio facere uideantur, in primis mirus consensus in aliis cum Liuiio, in aliis cum Polybio; sed quoniam fundamentum, quo haec sententia nitebatur, communem Liuiio et Polybio fontem fuisse Fabium, subtractum est, ad alium fontem refugiendum est. hunc fontem primarium, nisi uiam ab aliis uitis prorsus diuersam in hisce uitis conscribendis Plutarchum ingressum esse statuimus, Liuium fuisse aut Polybium uix poterimus suspicari. ut tamen certum aliquem auctorem indagaremus, nondum nobis contigit.

Appiano haud ignotos fuisse Fabii annales inde adparet, quod, ubi legationis eis Delphicae mentionem facit (Hannib. 27), eum *συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων* appellat; plerumque uero eum pendere ex auctoribus Graecis, Sosilo, Chaerea eorumque similibus mihi persuasit C. Peter (*Liv. u. Polyb.* p. 65 sqq. 76.).

Cassium Dionem in eis partibus quibus potuit Fabio usum esse primario auctore se inuenisse praedicat Niebuhr in epist. ad Sauignyum mense Apr. 1827 data. *Lebensnachrichten* III p. 187. cf. h. R. II p. 13. 191 n. 367, dein causis certis R. Wilmans (*de font. et auctor. Dion. Cass.* Berol. 1835 p. 3—6) demonstrasse sibi uisus est. is tamen leuissime hanc rem transegit, in qua diligentiore disputatione opus est, atque ea perpauca argumenta, quae protulit, iam diluit Du Rieu p. 164 sq. ceterum uix potuisse Dionem, scriptorem Graecum, Fabio uti in eis describendis quae post Romulum usque ad bella Punica facta sunt, satis adparet ex iudicio, quod Dionysius de hac annalium Fabianorum

parte fecit.¹⁾ quaeritur, num in primordiis urbis atque in bellis Punicis Fabius fons fuerit. atque de illis quidem summas praeter Zonaram ex Dione seruauit Tzetzes ad Lycophr. 1232 fr. 4 p. 3 D., quae ita cum Fabio consentiunt, ut in eis Dioni Fabius auctor fuisse possit cf. adn. ad fr. 4. bellum autem Punicum alterum in similem modum enarrauerat atque Appianus, quam ob rem de hoc Dionis historiarum fonte idem est statuendum quod de Appiani (cf. C. Peter *Liv. u. Polyb.* p. 67 sqq. 76).²⁾

Itaque usque ad Plutarchi aetatem Fabii annales seruatos esse uidimus. num etiam ultra id tempus peruenerint, non liquet: nam quamquam Dionem eo usum esse ueri est simile³⁾, tamen certa eius uestigia frustra quaesiimus, cum etiam auctorem ex Fabio pendentem exscribere potuerit. Ut uero quo tempore Liuii splendor iam omnes Latinos annales obscurauerat, Fabius in hominum manibus esset et lectitaretur, in primis Graeco annalium sermone factum esse uidetur, quo Graecos scriptores, cum et libros a Romano scriptos et suum sermonem haberent, adlectos esse credibile est.

¹⁾ Discrepantiam quandam Zonarae cum Fabio uid. in adnot. fr. 19.

²⁾ Maxime in Hannibalis indole ac natura depingenda (fr. 54) ita ei fauet, ut uix scripserit talia Fabium secutus, quem Polybius Poenorum irae, studii Romanorum insimulet.

³⁾ Syncellus et Eusebius (adn. fr. 6) quae ex Fabio de anno urbis natali adferunt, ex Dionysio sumpserunt.

L. CINCIUS ALIMENTVS¹⁾

Q. Fabii Pictoris quasi umbra est L. Cincius Alimentus, genere ortus plebeio ille quidem sed antiquo et nobilissimo. De eo certissimum testimonium habemus apud Liuium, qui XXI 38, 3 fr. 7 ubi ad L. Cincii Alimenti auctoritatem prouocat, eum captum se ab Hannibale scribere dicit. Punicis bellis eum floruisse cum Fabio adfirmat Dionysius I 6 additque alio quodam loco I 74 fr. 4 eum senatorii ordinis τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου) fuisse. itaque quoniam hunc historicum in senatu fuisse uidemus, praesertim cum praeter hunc unum alium Cincium Alimentum fortasse Lucii fratrem²⁾, cui pronomē fuit Marco, qui tribunus plebis a. 204. 550, Liu. XXVIII 20, 11, legem de donis et muneribus tulit, postea a. 193. 561 Pisarum praefectus fuit, Liu. XXXIII 56, 1, rem publicam capessiuisse cognouerimus, quin haud diuersus ille sit non dubitabimus³⁾ ab eo L. Cincio Alimento, quem idem Liuius (XXVI 23, 1 a. 211. 543 praetorem creatum esse tradidit.⁴⁾ deinde insequenti anno cum M. Valerio Laetino, consule eius anni, cui Sicilia provincia

¹⁾ H. Liebalddt, *historicorum Rom. reliquiae demum collectae et illustratae* (specimen de Cinciis) Halis. 1833. M. Hertz, *de Lucii Cinciis scripsit, Cinciorum fragmenta edidit*, Berol. 1842. Th. Mommsen in *chronol. Rom.* p. 268—271. Th. Pluess *de Cinciis rerum Romanarum scriptoribus* Bonn. 1865. idemque *Ein neuer röm. Geschichtschreiber* in *mus. Heluet. n. VI* (1866) p. 36—64.

²⁾ Liebalddt p. 8. Closset *essai* p. 447 n. 9.

³⁾ Pighii (annal. II p. 142), quem secutus est Clinton *fast. Hell.* III p. 41, sententiam, qui hunc historicum praetoris filium fuisse coniecerat, iam Liebalddt p. 7 confutauit. uid. etiam Hertz p. 8.

⁴⁾ Quae de quaestura prouinciali, tribunatu, aedilitate pleb. Pighius (ann. II p. 142. 171. 178) protulit, repetierunt Liebalddt p. 5, Lachmann d. f. L. II p. 16, Krause p. 64, ex hac praetura et lege Villia annali conlecta sunt.

obtigerat (Liu. c. 29, 1. 30, 1) ex patrum decreto in locum P. Cornelii Lentuli propraetoris missus ad obtinendam Siciliam Cannenses milites accepit duarum instar legionum, neque tamen quibus in rebus consuli satis feliciter rem gerenti, ut eo anno in Sicilia debellaretur, interfuerit. Liuius adiecit, exeunte anno cum consul litteris exitus Romam rediret, provinciam exercitumque ei mandauit XXVII 5, 1, ut summum Siciliae imperium penes Cincium esset. neque uero diu in hac dignitate uersatus est, nam paucis diebus consul posteaquam abiit controuersia inter ipsum senatumque de dictatore dicendo orta clam nocte in Siciliam reuertit c. 5, 8. sequenti anno utrique in Sicilia imperium prorogatum idemque Cannensis exercitus eique milites, qui ex Cn. Fuluii legionibus supererant, addita eadem ignominia, sub qua Cannenses militabant, sunt dati c. 7, 13. cum uero senatus decreuisset, ut M. Valerius Laetinus aut ipse cum classe praedatum in Africam traiceret aut L. Cincium uel M. Valerium Messallam mitteret c. 7, 16, illo anno hoc imperium neglexisse uidetur atque satis habuit duobus exercitibus suis Siciliam obtinere, ita ut altero Cincium partem insulae, qua regnum Hieronis fuisset, tueri iuberet, altero ipse ceteram insulam tueretur c. 8, 16. tum a. 208, 546 Sexto Caesari in Sicilia exercitus, M. Valerio Laetino classis data est (c. 22, 9, L. Cincius cum classe quam num a Laetino acceperit nescimus) ex Sicilia ad Locros oppugnandos traicere iussus est (c. 26, 3 et ut ab terra quoque moenia oppugnari possent, a Tarento pars exercitus, quae ibi in praesidio erat, eo ducebatur. hi tamen milites Hannibalis insidiis circumuenti aut occisi aut capti sunt aut Tarentum redire c. 26, 4. nihilo minus Cincius, quamuis destitutus esset ab hac auxiliorum spe, summa ui. operibus tormentorumque omni genere ex Sicilia aduecto rem fortiter ac strenue terra marique cf. c. 28, 17 gerebat. tum uero Hannibal occiso Marcello consule aduentabat, simul Mago, qui urbi praecerat, in Romanos erumpit, ut hi ab utraque parte pressi relictis operibus machinisque ad mare ac naues fugerent obsidionemque soluerent c. 28, 13—17. Cincius in Siciliam, inde, quia imperium in Sicilia ei in hunc annum prorogatum non erat, Romam se contulit cf. c. 29, 4, ibique tum magna auctoritate, quamquam Locris repulsus erat, floruisse uidetur. nam cum Crispinus consul graui uulnere ne comitiorum causa Romam ueniret, impeditus

a senatu petiisset, ut ad se mitteret viros prudentes¹, cum quibus quae uellet de re publica loqueretur, misit is L. Cincium Alimentum, L. Iulium Caesarem, L. Licinium Pollionem (c. 29, 1—6). postea uero nusquam horum legatorum fit mentio, atque L. Cincii omnino euanescit memoria.

Iam quaeritur; quo tempore utrum ante praeturam an post captus sit. atque Niebuhr quidem (h. R. I p. 282) initio belli Hannibali in Poenorum manus Cincium incidisse dicit. sed cum tum Romani captiuos aut redimere nollent aut sicut eos qui fugerant ignominia notarent, recte id fieri potuisse negant Lachmann de f. L. II p. 16 et Liebaldd, p. 7. quae enim causa fuit Romanis, ut hunc potissimum, qui nondum ad rem p. accesserat, redimerent? deinde, ut hoc factum esse largiamur, si Camensi exercitui sub ignominia in Sicilia militanti is qui ipse in Poenorum potestate fuerat, praeficiebatur, nonne omnia disciplinae vincula soluebantur? itaque, quoniam per Liuium liberum de tempore arbitrium est, rectius Cincium post a. 208. 546 in Hannibalis potestatem uenisse existimabimus.

Strenue igitur L. Cincius bello Hannibali interfuit ciuesque et re manumque et consilio adiunxit. postea idem quam uaria esset belli fortuna expertus a Poenis captus est, sed minus acerbè tractatus atque etiam cum ipso Hannibale congressus et Graeco sermone, cuius utrumque gnarum fuisse constat, de belli rebus collocutus uidetur.

Fortasse hac re quod multa audierat ex Hannibalis ore, adductus est, ut uel in captiuitate uel post bellum confectum in patriam reuersus historiae scribendae operam daret. De ipsis annalibus tamen quae dici possunt, nunc breuiter absoluemus. quae enim pauca de eis nota sunt, prodita ea sunt a Dionysio Halicarnasensi atque iam supra cum de Fabio ageremus, quoniam uno loco excepto ille semper Cincium consociauit cum Fabio, a nobis exposita et explicata (p. LXXII sqq.). Graece¹) igitur propter patrii sermonis asperitatem quam Latine scribere maluit²), rerum

¹) Sine ulla causa Wachsmuth (*röm. Gesch.* p. 27) cum Latine scripsisse quasi pro certo adfirmat.

²) Non probo causas, quibus Hertz p. 12 Cincium connotum Graece scripsisse suspicatur. is enim uel edocendo Hannibali libros suos Cincium destinasse uel Graecorum potissimum eruditioni arbitratur, ut eos di-

cognitionem aut fabulis famaeque aut annalibus maximis aut suis oculis memoriaeque debebat¹, easque inde ab Aeneae aduentu usque ad suam aetatem ita persecutus est, ut et urbis originem et eas res, quibus ipse interfuerat, copiose et accurate enarraret, summam percurreret, quae inter haec tempora facta sunt.

Inscriptio annalium aut liber quidam certus nusquam adfertur, fragmenta perpauca eaque magnam partem dubia ad nos peruenerunt, iudicia de eo a nullo uetere scriptore prolata sunt,² neque Polybius aut Cincius mentionem eius iniecerunt. uidetur igitur scriptor plebeius patricii aemuli gloria obscuratus nec multum lectitatus esse, unde, ni iam tum habuissent sua fata libelli, historiae palmam Fabio tribuendam esse concluderemus. nunc de librorum Cincianorum indole ac fide propter reliquiarum paucitatem et tenuitatem iudicium cohibendum est.³

Sed Niebuhr h. R. I p. 282, quem secuti sunt Lachmann d. f. L. I p. 16, Blum (*Einleitung* p. 68) atque etiam post Hertzius Glosset *ess.* p. 448 sq. et Gerlach *Geschichtsschr. d. Röm.* p. 45 sqq., eximii eum celebrauit laudibus, cum huic scriptori acuti ingenii, summae adsiduitatis, antiquitatis Romanae egregie perito, qui etiam monumentis indagandis et perscrutandis res Romanas illustrasset, summam fidem et auctoritatem esse habendam scriberet. is tamen deceptus est reliquiis librorum quorundam Cincianorum ad antiquitatem et res grammaticas pertinentibus, quos libros non huic sed alteri L. Cincio⁴ aetatis

gniore de Romanorum historia sententia inbueret. at quis credat, fieri potuisse, ut uir Romanus in usum Hannibalis patrio sermone spreto res Romanas scriberet? nec alteram causam probandam esse supra p. LXXV demonstrauimus. cf. etiam Mercklin *Berlin. Jahrb.* 1843. II p. 295. O. Schneider *Neue Jen. Literaturz.* 1844 p. 933.

¹) Quod Dionysius I 7 Cincio Fabium fuisse fontem adseuerat, hac in re eius auctoritatem spernendam esse supra p. LXXXVIII docuimus.

²) Apud Liuium XXI 38, 3 (fr. 7), ubi antea uulgabatur *Cincius — maximus auctor moueret*, nunc ex optimis libris scriptura *Cincius — maxime auctor moueret* restituta est.

³) Blum (*Einleitung in Roms alte Geschichte* p. 67) ita Fabium et Cincium res Romanas scripsisse coniecit, ut hic plebi, ille optimatibus faueret, sed haec conmenticia sunt.

⁴) Praenomen Lucii additum est a Festo p. 218, quod incaute negauerant Longolius et Krause p. 71.

multo recentioris tribuendos esse¹, primus monuit Longolius *notitia Hermundurorum* II p. 3—14 ed. Ernest., cuius tamen argumenta futilia sunt. uid. Liebaldt p. 13. Hertz p. 28, tum efficere studuerunt Zumpt (*Berl. Jahrb. f. wiss. Krit.* 1829 p. 94), Krause, Liebaldt, Merkel praef. Ouid. fast. p. LXXV sq., denique euicit Hertz.

Sunt uero libri hicc²):

1. de fastis liber (Macrob. sat. I 12, 12; 13; 18; 30. Ioann. Lyd. III 44 p. 79 Bk.; 92 p. 108.³)

2. de comitiis liber (Fest. s. u. patricios p. 241. M.).

3. de consulum potestate liber (Fest. s. u. praetor p. 241).

4. de officio iuris consulti libri minimum duo. (Fest. s. u. nuncupata pecunia p. 173. Sanates p. 321. subici p. 347.)

5. mystagogicon libri minimum duo (Fest. s. u. tridentem p. 363).

6. de re militari libri minimum sex (Gell. XVI 4, 1; 2—4. 5. 6).

7. de uerbis priscis liber (Fest. s. u. scenam p. 330. peremere p. 214. reconductae p. 277. rodus p. 265. — *Tuditantes p. 352. *gentilis p. 94. *natio p. 166. *naccae p. 166. *naucum p. 166. *nuptias p. 170. *noualem agrum p. 174. *Obstitutum p. 193. *praecidanea porca p. 218. *refriua fabra p. 277. *Salias uirgines p. 329. *sinistrae aues p. 339. *uindiciae p. 376. — *Seru. ad Aen. II 225. *Arnob. III 38. *Charis. I p. 107 P. 132 K.⁴).

Facile adparebit hos libros ab eodem uiro erudito et litte-

¹) Etiam tres Cincios distinguit Egger *lat. serm. uet. rel.* p. 34 sq. iam refutatus a M. Hertzio in *Neue Jen. Litteraturz.* 1844 n. 182 p. 727.

²) Secutus sum in plerisque Hertzium p. 32—59.

³) Merkel p. LXXVI ex inscriptione Lydiana *περὶ ξορτῶν* librum singularem *de feriis* elicerat eidemque tribuerat etiam locum quendam Macrobiani (sat. I 16, 28) coniectura temptatum. at uid. Hertz p. 35 sqq. Mercklin, *Berl. Jahrb.* 1843, II p. 297.

⁴) Praeterea Mommsen C. I. L. I p. 26 ap. Macrobiū in sat. III 2, 11 pro Tito substituit Cincii nomen. — Omisi *Cinci Alimenti historiam de Gorgia Leontino*, quia sola nititur Fulgentii (s. u. silicernius p. 560 G.) auctoritate, quae nulla est. Ad eundem librum Krause p. 75 locum Arnobii III 38, ubi de dis Nouensilibus agitur, rettulit, quam incredibilem negligentiam iam Hertz p. 57 notauit. — Quae asterisco significauī, sunt fragmenta incertae sedis.

rato conscriptos esse. qui enim sunt libri de comitiis, de consulum potestate, de officio iuris consulti, mystagogicon, de uerbis priscis, a solo commemorati sunt Festo, ita ut nunquam scriptorum discrimen faceret. deinde de re militari libros, quorum notitiam soli debemus Gellio, non ad Cincium Alimentum, ueterem illum praetorem, quae fuit sententia Liebalddi p. 16, sed ad grammaticum recentioris aetatis pertinere ex alio eiusdem Gellii loco VII 15, 5 consequitur, ubi summas rerum grammaticarum auctoritates enumeraturus Aelium, Cincium, Santram ponit consociatque eosdem scriptores quos haud raro etiam apud Festum consociatos habes.¹⁾ denique etiam inter Cincium Festi et Macrobbi cognatio quaedam intercedit, id quod recte perspexit Hertz p. 71. cum in uerbis Pauli p. 103 *Iunium mensem dictum putant a Iunone. iidem ipsum dicebant Iunonium et Iunonalem* agnosceret uestigia eiusdem doctrinae Cincianae, quae exposita est a Macrobio I 12, 30. quae cum ita sint, siqua certa temporis quo unus ex his libris compositus sit, indicia inueniri possunt, eadem cadunt in ceteros.

Atque primum quidem cum omnium horum librorum argumenta a belli Hannibalici aetate aliena esse tum cum, quo agitur de uerbis priscis, nunc, posteaquam diligentius in litterarum historiam inquisitum est, uix quisquam adfirmabit (uid. Hertz p. 62. septuaginta fere annis posteaquam Appius Caecus primus solutam orationem exercuit Isid. orig. I 37, 2), quemquam Romanum docte et litterate disputasse de uerbis priscis! quid? quod ipsas reliquias pereurrentibus nobis complura uerba occurrunt, quibus non solum scriptores bello Punico aequales sed etiam recentiores, Ennius, Accius, Lucilius, Lucretius usi sunt²⁾, quae a Cincio illo Alimento ut uerba prisca, quorum uis euanesceret, explicata esse nemini, opinor, uidebuntur (Zumpt l. s. p. 94. Hertz p. 70. deinde quamuis genus scribendi reliquiarum, quae ad uerbum seruatae sunt, simplex ac ieiunum sit neque usquam circumscriptus uerborum ambitus adpareat, tamen nusquam inest obsoleta illa et horrida belli Punici antiquitas.

¹⁾ Cincius et Santra p. 173. Cincius et Aelius p. 166. 174. 277. Santra, Aelius, Cincius p. 170.

²⁾ Vid. Fest. s. u. scenam p. 330. s. u. rodus p. 265. tuditantes p. 352 (locis Ennii et Lucretii II 1142 adde Lucret. III 394).

Quoniam igitur hos libros ex bello Hanniblico originem non ducere docuimus, quaeritur qua aetate scripti esse videantur, qua in re proficiscendum est a Macrobio I 12, 12. is enim 'quosdam' a Cincio reprehensos esse refert, quod inperite opinati essent Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse. atqui hanc fuisse sententiam Fulvii Nobilioris et Iunii Gracchani discimus ex Varrone d. l. l. VI 33 et Censorino d. d. n. 22, 9. ergo, cum Fulvius consul fuerit a. 189. 565, Iunius Gracchanus ex C. Gracchi amicitia nomen acceperit, post annum fere 120. 634 L. Cincium scripsisse conligitur.¹⁾

Iam maximam reliquiarum Cincianarum partem debemus Festo. qui scriptor, quamquam sunt sane quae excerptis Verrianis ex sua doctrinae penu adperserit²⁾, tamen Cinciana ita sunt comparata, ut fieri non potuerit, quin ex illo vasto multiplicis eruditionis promptuario fluere. Verrius autem Flaccus postquam Augusti nepotes instituit, 'decessit aetatis exactae sub Tiberio' (Sueton. de gram. 17 p. 113 Rf.), unde pro certo licet adfirmare ante Tiberii mortem hos Cincii libros compositos esse, sed ut artioribus finibus eius vitam circumscribamus, et a Gellio et a Festo (l. s. s.) cum L. Aelio Stilone, Varronis et Ciceronis magistro, qui natus est initio saeculi septimi u. c. (ut monuit Ritschl parerg. I p. 239 contra v. Heusdeum *disquis. de L. Ael. Stil.* p. 35. 44, qui a. fere 134. 620 eum natum esse censuerat), ille coniungitur, ita ut tum hic tum ille prior antecedit. deinde aliquotiens Simmii Capitonis est socius, qui Varroni fere aequalis fuit Hertz *Sinnius Capito* p. 13. quid multa? L. Cincius ea aetate floruisse videtur, qua studia grammatica et antiquaria, excitata illa a L. Aelio, maxime Romae uigebant atque aut simul cum Varrone hisce litteris operam nauasse aut paullo ante Varronem. certe hoc ordine Macrobius l. s. s. recenset uirorum doctorum de mense Aprili sententias, ut primo Cincium refellen-

¹⁾ Merkel Ouid. fast. p. LXXVI. Hertz p. 67.

²⁾ Mueller praef. p. XXXI. Itaque temere adsentitur Krause p. 72 Longolio, qui neminem ante Gellium haec Cincii scripta commemorare adfirmauerat. idem Krause p. 71 falso Cincium contra Verrium disputasse Festi testimonio usus scripsit. Festi enim testimonium nunc nullum est. sed Krause totum se addixerat Vrsini supplementis, qui Verrii et Cincii nomina de coniectura intruserat. nunc utrumque suo iure exturbauit Mueller p. 278. uid. etiam eius adnot. p. 403.

tem inducat 'quorundam' i. e. Fulvii et Cincii opinionem, dein Varronem cum Cincio consentire addat, ultimo loco ponat Verrium Flaccum.¹⁾

Restant duae res quae quibusdam haud exigui momenti esse visae sunt. primum enim Cincius apud Gellium (XVI 4, 1) festalem ex populi Romani sententia populo Hermundulo bellum indicentem facit, unde cum haec Hermundulorum mentio tamquam infesti populi exempli ante Tiberii expeditiones annis 4. 757 et insequenti factas 'a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque finis praeterfluit' Vellei. II 106 uix apta esset, Mommsen chronol. p. 271 n. 10 libros de re militari post hos annos conscriptos esse existimavit. at nusquam tum Hermundulis uel Hermunduris, quos cum Semnonibus trans Albim incoluisse et ex uerbis Velleianis et ex Strabone VII 3 p. 290^c conpertum habemus, inlatum esse bellum legimus, neque exceptis duobus illis locis eorum mentionem iniectam esse inuenimus. quam ob rem magno opere dubitamus, num reuera illo tempore Hermundulorum nomen in omnium ore ita fuerit, ut hoc potissimum nomine ad populum infestum significandum apte uteretur Cincius, et hoc unum satis esse uideatur ad illam de Cincii aetate opinionem euertendam. itaque quoniam Gellii consuetudine, qui in ipsis auctorum uerbis transscribendis satis diligens fuisse uidetur Mercklin *Citiermethode* p. 682 sqq.) atque etiam § 2 consulum anni 190. 564 nomina, quae eodem iure mutare licuit, intacta reliquit, Lachmanni opinioni, qui (d. l. l. I p. 30 a Gellio Hermundulorum nomen adiectum esse coniecerat, adstipulari prohibemur: Hermunduros, quos iam Varronis aetate ex Germanorum bellis haud omnino ignotos Romanis fuisse probabile est, grammaticorum more exempli gratia posuisse pro cuiuslibet populi nomine cum Hertzio p. 78 sq., cui etiam

¹⁾ A Varrone de l. l. VI, 33 exscriptam esse Cincii de mense Aprili sententiam apud Macrob. I 12, 12 Hertz p. 74 sq. suspicatus ante annum 46. 708, quo de lingua Latina scribere coepit Varro, Cincii librum de fastis compositum esse coniecit. mihi tamen haec res admodum dubia uidetur; ut enim alia omittam, Cincius falsae opinionis auctores per 'quosdam' significauit, Varro ipsos nominauit, tum Cincius in carminibus Saliaribus tantum modo Veneris laudem celebrari negauit, Varro se nunquam eius nomen in antiquis litteris inuenisse testatur. sed ueri simile est, Varronem in aliis libris uberius de mensibus egisse.

qui censuram egit Mercklin *Berl. Jahrb.* 1843 II p. 304 adensus est, statuemus.

Deinde quae Festus p. 363 refert ex Cincio: *Trientem tertium pondo coronam auream dedisse se Ioui donum scripsit T. Quinctius dictator, quom per nouem dies totidem urbes et decimam Praenestem cepisset. id significare ait Cincius in mystagogicon l. II duas libras pondo et trientem, eadem ita redire compluribus uiris doctis, ut Niebuhrio h. R. II p. 662, Mommseno chronol. p. 270 n. 7, apud Liuium uidentur, ut a Liuius haec ex ipso Cincio hausta esse arbitrentur. haec enim Liuius VI 29, 8: T. Quinctius [Cincinnatus a. 380. 374] semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Praeneste in deditionem accepto Romam reuertit triumphansque signum Praeneste deuectum Iouis imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis ac Mineruae tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, his ferme incisa litteris fuit: Iuppiter atque diui omnes hoc dederunt, ut T. Quinctius dictator oppida nouem caperet. ubi ex summa qua erat monumentorum incuria sane est ueri simillimum Liuium ipsum hunc titulum, praesertim cum tum iam euauisset *incisa fuit* ¹⁾ non uidisse. etiam hoc largiamur, alteram tituli partem, qua ob illas res feliciter gestas trientem tertium pondo coronam auream se dedisse Quinctius addiderat (uid. Mueller ad Fest. p. 362 et Hertz p. 44, facile negligentia Liuii omitti potuisse. sed tamen consensus scriptorum non is est, ut necessario Cincii mystagogica hoc loco Liuius fontem fuisse existimemus atque ex eo certum Cincianae aetatis testimonium eliciamus. Itaque in eis quae supra exposuimus, nunc subsistendum est.*

Sed ut redeamus unde degressi sumus, ad L. Cincium Alimentum historicum, perpauca eius supersunt fragmenta neque ea omni suspitione libera. sed uix dubitari poterit, quin quae Liuius fr. 7 ex L. Cincio Alimento de numero militum, quos Hannibal in Italiam transduxit, ex antiquis annalibus fluxerint²⁾,

¹⁾ Si re uera Cicero Verr. IIII 58, 123 T. Quinctio Cincinnato et T. Quinctio Flaminio confusis hoc signum Praenestinum in animo habet, quod falso ex Macedonia aduectum esse dixit, iam anno 70. 684 titulus ille deletus erat. at uid. Boeckhium in C. inser. Graec. II p. 976.

²⁾ Altera est quaestio quae fides militum numero sane inmodico (Mommsen. chronol. p. 269) sit habenda, atque Lachmann quidem

at uero alter locus [VII 3] quo Liuius Cincium laudat eodem iure quo hic ad Alimentum, ad recentiorum Cincium referendus est. Est uero hīc: *Nec tamen ludorum primum initium procu-*

(d. f. L. II p. 80 sqq.), cui plerique, qui postea de hoc loco egerunt, ut Hertz p. 24, Weissenborn a. h. l., adensi sunt, Cincii fidem ita restituere conatus est, ut Liuium negligentiae insinulatum non recte Cincii uerba intellexisse diceret. Teste enim Polybio Hiberum transgressus est Hannibal cum 102,000 militum (Polyb. III 35, 1. Liu. XXI 23, 1), deinde Hannoni ad loca quae cis Hiberum sita erant, tuenda tradidit 11,000 militum. itaque accedebat ad Pyrenaeum cum 91,000 Hispanorum et Carthaginiensium, sed multis domum dimissis ipsum transduxit 59,000 militum (Polyb. III 35, 7), denique in Italiam 26,000 (teste Hannibale in tabula Laciniensi Polyb. III 56, 4), ut in toto itinere inde a Pyrenaeo usque ad Italiam perirent 33,000 militum. ab hisce igitur numeris profectus Lachmann, quos Cincius ex Hispania in Italiam profectos dixisset, eos Liuium re uera eo peruenisse putasse existimat et ita rem explicare studuisse, ut Gallos et Ligures, qui postea adfluxissent, a Cincio per errorem adiectos esse arbitraretur. Sed primum, si Cincius eandem quam Polybius rationem secutus esset, etiam alius subesset error Liuii. is enim inde ab Rhodano flumine traiecto 36,000 militum amissa esse refert, cum eundem fere numerum (33,000) in toto itinere periisse, Polybius uel, si Lachmannum audis, Cincius memoriae prodiderit, multo minorem post Rhodani transitum (20,000. uid. Polyb. III 56, 4. 60, 5). deinde Cincium confudisse numerum Gallis Liguribusque additis, non Liuius, quod Lachmanno uisum erat, ut numeri magnitudinem explicaret, ipse coniecit, sed iam apud Cincium inueniat cum Gallis Liguribusque triginta milia peditum, decem equitum adducta, aliter enim causa cur addiderit Liuius uerba in *Italia magis adfluxisse ueri simile est, et ita quidam auctores sunt, excogitari non potest. quid plura? nisi Liuium prorsus insaniisse credimus, separandus est numerus Cincianus a Polybio, neque Lachmanni sententia probanda. Multo rectiorem uiam in his uerbis interpretandis ingressus est Pluess (de Cinc. p. 6 sqq.). ex eis enim quae antecedunt adparet Liuium adferre uelle, quantae copiae auctore Cincio Hannibali in Italiam transgresso fuerint. qui numerus si est octoginta milium peditum, decem equitum, ut uulgo existimatur, suo iure se non uidere professus est Pluess, quid uelit Hannibalis testimonium de amissorum militum numero a Liuiō magna cum ui ac pondere prolatum, qui numerus cur posteaquam res iam absoluta est, adiceretur, omnino causa non erat. itaque ut sanum orationis tenorem restituamus, nihil aliud restat, nisi ut non in Italiam illas copias auctore Cincio adductas esse existimemus, sed ad Rhodanum, uerba uero *ad Rhodanum* aut ex seqq. Liuium suppleta uoluisse aut post *equitum* librariorum culpa intercidissee. nunc et oratio Liuiana recte procedit (nam postquam Liuius quot milites ad Rhodanum adduxisset, quot inde a Rhodano usque in Italiam amisisset, ex Cincio*

randis religionibus datum aut religione animos aut corpora morbis leuauit; quin etiam, cum medios forte ludos circus Tiberi superfuso inrigatus impedisset, id uero uelut auersis iam diis aspernantibusque placamina irae terrorem ingentem fecit. itaque C. Genucio L. Aemilio Mamercio iterum consulibus cum piaculorum magis conquisitio animos quam corpora morbi adficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. ea religione adductus senatus dictatorem clauo figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinarium magistrum equitum dixit. lex uetusta est, priscis litteris uerbisque scripta, ut qui praetor maximus sit idibus Septembribus clauum pangat. fixa fuit dextro lateri aedis Iouis optimi maximi, ex qua parte Mineruae templum est. eum clauum, quia rarae per ea tempora litterae erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoque Mineruae templo dicatam legem, quia numerus Mineruae inuentum sit. Volsiniis quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiae Etruscae deae comparere diligens talium monumentorum auctor Cincius adfirmat. Horatius consul ea lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos, a consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, sollemne clauo figendi translatum est. intermisso deinde more digna etiam per se uisa res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendae ac non soluendae religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans dilectu acerbo inuentum agitaui, tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu ui seu uerecundia uictus, dictatura abiit. Primum enim quibus concedet, hoc argumentum esse libri antiquarii uel grammatici, non annalium, tum prorsus abhorrent a tali monumentorum Tuscorum laudatione ueteres illi historici, qui cum quae ante pedes essent monumenta et inscriptiones neglegerent, quis aetatis Hannibalicæ scriptorem Etruriam peruestigasse credat ad

exposuit, iure sperare potuit, qui legerent, ipsos deducendo uisuros esse, quantae copiae Alpes transgresso Hannibali in Italia fuissent, neque diserte id addere opus erat), et numeri Cinciani egregie concinunt cum Polybio et ipsius Hannibalis testimonio, quod tabulae Laciniensi incidit, cum et apud Cincium et apud Polybium a Rhodani fluminis transitu amissae sint illarum copiarum circiter duae quintae partes, ex nonaginta milibus Cincii triginta sex, ex quadraginta sex milibus Polybii uiginti.

res Romanas illustrandas? deinde 'diligentem talium monumentorum' Cincium recentiorem fuisse atque, ut sui populi instituta atque mores accurate perspiceret, etiam aliarum ciuitatum res cognouisse ex eius fragmentis uidemus. ut apud Festum s. u. nuptias p. 170 fr. 25 II., citat legem Praenestinam, apud Macrobiū I 12, 30 fr. 4 fastos Aricinos Praenestinosque, apud Festum s. u. subici p. 347 ad Atheniensium morem prouocat. denique quam Cincius apud Liuium de clauo annali sententiam, eandem Festus in Pauli epit. p. 56., quem plura Cincio antiquario debere iam supra diximus, profert: *Clauus annalis appellabatur qui figebatur in parietibus sacrarum aedium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum* (Mommsen chron. p. 270). His tot tanque grauibz argumentis oppositis — ut mirum esse taceam quod hoc loco simpliciter Cincium Liuius significauit, altero qui sequitur tribus nominibus — cadit opinor Hertzi dubitatio (p. 19. 39, qui cum non esset is Liuius, ut suae aetatis grammaticos et antiquarios laudaret, quamquam egregie quae hic scripta essent in fastorum an mystagogicon? libro Cinciano locum habere potuisse concedit, inuito animo hoc fragmentum Alimento tribuit.¹⁾ Sed forsitan etiam aliqua causa reperiatur, cur Liuius hic a consuetudine sua discesserit.

Qui enim attento animo illud Liuii caput considerauerint, in eo sine dubio offenduntur quod quae Liuius ex Cincio ad rem explicandam inseruit, pugnant cum eis quae explicanda erant. nam in orationis tenore cum pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam esse seniores meminissent, ea religione adductum senatum dictatorem clauo ligendi causa dici iussisse narrauerat: nunc per singulos annos idibus Septembribz ab eo qui praetor maximus i. e. uel dictator uel consul uel interrex (Mommsen chron. p. 174. Pluess p. 22) esset, clauum fixum esse ex Cincio refert, ut haec esset nota numeri annorum.²⁾ Ergo solis idibus Septembribz, quo die templum Iouis Capitolini dedicatum erat (Mommsen chron. p. 173, clauus eam uim

¹⁾ Eum secuti sunt Becker antiq. I p. 42. Schwegler I p. 79. Lewis, *Untersuch.* I p. 94. Weissenborn a. h. l. alii.

²⁾ Hanc esse Cincii sententiam etiam ex Festi l. s. l. adparet. Mommsen chron. p. 172 sq.

habebat, ut fixus pestilentiam sedaret, ceteris anni mensibus hoc remedium nullum erat? expectandae erant idus Septembres? contra, si is antiquo tempore mos erat ut propter notam numeri annorum quotannis idibus Septembribus clauus pangeretur, quid clauus ad pestilentiam? si quotannis clauus figebatur, quid opus erat seniorum memoria, cum praesertim lex in aede Iouis fixa centum quadraginta sex annis ante (§ 8) sancta esset (Mommsen chron. p. 173)? ne multa, duas res inter se diuersissimas temere miscuit Linius. hoc uero ita esse expediendum uidetur: primo antiquum aliquem scriptorem historicum, cui orationis tenorem debet, secutus hoc unum ad pestilentiam sedandam clauum fixum esse narrauerat, quae superstitio uere Romana est, cum etiam Plinii maioris aetate (nat. hist. XXVIII 63) clauum ferreum defigere in quo loco primum caput fixerit conueniens morbo comitiali, absolutorium eius mali dictum sit (Preller *röm. Mythol.* p. 233, sic sublatiis uerbis *lex uetusta est — propter quam dictator crearetur* omnia bene fluunt neque quidquam discrepantiae inest. tum demum, cum haec iam essent scripta, casu aliquo, quae esset Cincii de clauo sententia, conperisse uidetur et, cum magnam Cincio haberet fidem¹⁾, eam inserere uoluisse. in hac tamen re aut tanta leuitate et festinatione uersatus est ut quam diuersas res consociaret, non perspiceret, aut eo tempore addidit, quo libro absoluto et edito plura immutari in eius potestate positum non esset.

Sed hoc utcumque se habet, ex eis quae exposuimus facile sequitur, Cincium non fuisse auctorem Lini primarium, sed tum cum tenor narrationis iam pertextus esset, hoc Cincianum ab eo adiectum esse.²⁾ hoc uero fieri potuisse ut posteaquam filium orationis ex historicis alicuius libris per annos singulos deduxit, pauca quaedam quae ex aliis libris, seu grammaticis seu anti-

¹⁾ Quae nunc Cincii sententiae auctoritas tribuenda sit examinare non est huius loci. hoc constat, aut duabus de causis clauos fixos esse, et quotannis idibus Septembribus ut annus notaretur, et cum pestilentia in urbem inuasisset ut sedaretur, aut Cincii sententiam ex more illo antiquo, quo defigebatur morbus, ex exemplo Volsiniensi falso explicato ortam esse (uid. Mommsen chron. p. 171 sqq.). in quam morum priscorum interpretationem peruersam non soli antiquarii Romani inciderunt.

²⁾ Simillimum eius rei exemplum est III 20, 5—11 (Niebuhr h. R. II p. 517), ubi primo A. Cornelium Cossum tribunum militum To-

quartis, hauserat uel ex hominibus audiuerat, hic illic inspergeret, ne Hertzius quidem negabit.

Restat hoc unum ut dicamus quae de uerbis *intermisso deinde more digna etiam per se uisa res*, *propter quam dictator crearetur* sentiamus. adnexuit ea Liuius, ut conciliaret Cincianam sententiam cum ea quam antea exposuerat, minime tamen ille feliciter. nam et, si a Cincio stamus, ut mos clauī propter numerum annorum figendi tum intermitteretur, fieri non potuissē iam supra cum Mommseno negauimus, et, si haec coniungimus cum priore sententia, non uideo, cur Liuius, quoniam pestilentiae sedandae causa etiam eo anno, cuius antea mentionem fecerat, a dictatore clauum fixum esse narrauerat, tunc praeter morem, ut 'propter rem' dictator diceretur, factum esse addiderit.

Sequitur Dionysius, qui paene semper (fr. 3. 4. 5) Cincium una cum Fabio laudauit ipsumque si non totum at aliquam tamen partem uidetur legisse. ita enim de hoc aetatis Hannibalicæ scriptore loquitur I 6, ubi quae fuerit annalium eius indoles pluribus exponit (cf. supra p. LXXII sqq.), ut Dionysium nisi hominem uanum et mendacem fuisse aut commenticia et ficta scripsisse statuas, ipsos annales Graecæ compositos ante oculos habuisse necesse sit. quanquam postquam Cincium plerumque cum Fabio consentire cognouisse sibi uisus est, operae cum pereperisse neque multum illo usum esse facile crediderim. nihilo minus Mommsen (chronol. p. 186. 271. cf. hist. R. I p. 923) et Pluess (mus. Helv. p. 46) ne haec quidem ueteris illius Cincii Alimenti testimonia esse exstimauerunt sed Cincii antiquarii, quem proauī annales suis additamentis haud exiguis auctos suaeque doctrina illustratos et in sermonem Latinum uersos denuo edidisse suspicati sunt.¹ elieuerunt hanc sententiam

Iulnū interfecto secunda spolia opima Iouis Feretrii templo intulisse exposuerat, tum uero, cum totus ad Augusti sententiam accessisset, qui ex titulo ipso spoliis inscripto consulem Cossum spolia cepisse docuerat, tamen c. 32, 4 tribunum militum cum spolia templo inferentem fecit. quae res nisi mente captum Liuium censes, non potest explicari nisi statuas hoc libro iam edito fortasse ab ipso Augusto, cum illa apud Liuium legisset, monitum haec correxisse Liuium. praeterea uid. Liuii locos in adnot. ad Coel. fr. 21 et ad Valer. Ant. fr. 45 adscriptos, ubi quas antea secutus erat sententias postea ipse refutauit.

¹) Quae eius rei exempla adfert Pluess (de Cinc. p. 43 sq. mus. Helv. p. 47) Claudii, Fabii, Postunii aut falsa aut admodum dubia sunt.

ex Cincii anno urbis natali (fr. 4), quem ita explicare studuerunt, ut ad Augusti temporum rationem referrent huiusque gratia eum excogitatum esse censerent.¹⁾ ego tamen mihi persuadere non possum, Dionysium Halicarnasensem, qui a. 7. 747 archaeologiam condidit, ita non manum eius qui paullo ante opus suum edidisset, agnouisse, ut quae in Latinis annalibus legeret, pro Alimenti testimoniis quem Graece scripsisse ipse affirmat, haberet. sic et Dionysius et Cincius antiquarius fraudis essent accusandi.²⁾ deinde Mommsen et Pluess etsi scite atque acute de causa, cur hic annus urbis natalis a Cincio antiquario fictus esset, disputarunt, tamen ab ea opinione profecti sunt, ut Cincii recentioris eum esse ponerent, Dionysiumque, cuius uerbis sine dubio Alimentus dicitur, aut falsum esse aut fallere uoluisse, neque struxerunt fundamenta, quibus sententia illa fulcienda erat. nam apud Dionysium Cincii recentioris nos uerba legere neuter antea ostendit. denique quod Pluess p. 35 Kiesslingium (de Dion. font. p. 15) secutus in uerbis *Αεύχιος Κίρχιος ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου* aliquid sibi indagasse uisus est, quod recentiorem proderet Cincium, cum hic proauis 'senatorii' auctoritate commenta sua uenditare uoluisset, id uix cuiquam probabit. cf. supra p. LXXXV sq. hoc enim scire non solum eorum erat qui ex Alimenti stirpe originem ducebant, sed quicumque eius annales legit, uiderit, eum praetorem fuisse, quippe quem in historia scribenda sui suarumque rerum rationem duxisse ex Liuiο (fr. 7) conpertum habeamus. uid. supra p. CIII.

Atque haec quidem de Cincii fragmentis, quae in libris Dio-

¹⁾ De hac re consentit Pluess cum Mommseno, dein uero ubi ad rem adcuratius definiendam pergit, ab eo discessit. sed in has res altius inquirere, nunc alienum est.

²⁾ Dionysium fraudis insinuat Pluess, qui (de Cinc. p. 34) constare uideri dicit *historiae fragmenta non ex ipso Graeco tamquam archetypo, sed ex Latino aliquo fonte desumpta esse*. deinde p. 35 agens de anno urbis natali negat ille quidem eius modi computos in L. Cincium Alimentum eiusque aetatem cadere sed concedit, Dionysium de uetere Cincio loqui, id quod ordine, quo Cincius Fabius alii de hac re auctores percenserentur satis declaratum sit. contra Cincio illi recentiori imputare fraudem uidetur Mommsen, qui in h. Rom. I. s. haec adnotauit: *Das dem L. Cincius Alimentus, einem Zeitgenossen des Fabius beigelegte, ebenfalls griechische Geschichtswerk scheint untergeschoben und ein Machwerk aus augusteischer Zeit.* cf. *chron.* p. 271.

nysii integris ad nos peruenierunt. nuper uero Feder et Mueller ex excerptis Escorialensibus *περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ βασιλέων γεγονυῶν* nouum fr. 6 ediderunt, quod cum in eo sint quae offendant, non caret suspicione. agitur enim de Spurio Maelio, atque postquam eadem quae Liuius de eo narrauit Dionysius, prorsus alia memoria adnectitur, qua Seruilius non magister equitum sed priuatus a senatu iussus Maelium per insidias occiderit. nolumus quacrerere, quae fides ei narrationi sit habenda, quam Schwegler (II p. 14. III p. 136) et C. Peter (h. R. I p. 174) plurimi faciunt uid. etiam Niebuhr II p. 472. nobis nunc res est cum Cincii laudatione. hisce enim uerbis Dionysius ad hanc memoriam transit: οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατά μοι δοκοῦντες γράφειν περὶ τῆς Μαιλίου τελευτῆς οὕτω παραδεδώκασι. λέγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἦττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος, ᾧ κέχρηται Κίγκιος καὶ Καλπούρνιος, ἐπιχώριοι συγγραφεῖς. sed iure suo haeret Kiessling p. 15 in uerbis ἐπιχώριοι συγγραφεῖς, quae cur hic addita sint recte se nescire fatetur, cum eorundem scriptorum iam antea a Dionysio identidem facta sit mentio neque hic oppositi sint externis scriptoribus. itaque interposuit ante haec uerba καὶ ἄλλοι et, cum Dionysius semper comitem adiunxerit Fabium, ante Κίγκιος: Φάβιος καὶ et sic scribit: ᾧ κέχρηται Φάβιος καὶ Κίγκιος καὶ Καλπούρνιος καὶ ἄλλοι ἐπιχώριοι συγγραφεῖς. sed ne hac quidem medela quamuis audaci locum sanatum esse contra dixit Pluess p. 27 sqq., qui, cum Calpurnius semper Piso adiecto aut praenomine aut cognomine a Dionysio nominatus sit, hoc loco non Calpurnium rerum scriptorem sed Calpurnium quendam grammaticum, quode infra agemus, intellegendum esse atque et ob hanc uicinitem et ipsum loci argumentum, nos de Cincio illo uetere, apud quem prisca liberae rei publicae tempora non tam prolixè exposita fuerint, cogitare uetat, quam si sententiam sequaris, nihil mutandum esse censet.¹⁾ at narratio cum ea quae antecedit comparata, satis breuis atque concisa est, Cincius etiam I 74 (fr. 4) et II

¹⁾ Hic aperte Pluess secum ipse pugnat, quod p. 28 dubitari posse negat, quin alium reliquis locis, alium hoc loco Cincium laudet Dionysius, idem tamen p. 34 sine ulla dubitatione fr. 4, qui est unus ex tribus reliquis locis, diserte ad Cincii antiquarii auctoritatem refert, cuius fragmenti causam uix potes discernere a ceteris duobus (3 et 5).

38 (fr. 5) a Dionysio hoc uno nomine adpellatur, nil igitur obstat, quominus hic eundem quem aliis locis Cincium ab eo dictum esse censeamus, id est, si me sequeris, Cincium Alimentum, immo, nisi id egisse Dionysium arbitraris, ut nos confunderet eodem nomine duos diuersos scriptores significans, hoc ita se habere necesse est. sed redeo ad Kiesslingium. is epitomato-rem non librariorum correxisse mihi uidetur. constat enim illum non religiose uerba scriptorum intacta reliquisse, sed suo arbitrio alia immutasse, alia praetermisisse, pauca addidisse (cf. de font. Plut. p. 17). quidni igitur etiam hic eius manu agnoscamus, qui nominibus quae sibi abundare uiderentur resectis, ut alia ratione popularibus suis hosce scriptores notaret, *ἐπιχῳροὶ συγγραφεῖς* adiecerit? quae cum ita sint, non ipsa Dionysii uerba sed epitomatoris manu inseite mutata nos legere, causam autem, cur alius dictus sit Cincius, non esse existimo.

Minus confidenter de fr. 1 et 2 iudico. sed cum utrumque ut ex Cincii historiis decerperetur fieri potuerit, atque et Marium Victorinum et Seruium Cincii Alimenti haec esse uoluisse, ex ordine quo auctores recensentur sequatur, nos eis obsecuti in Alimenti fragmentis posuimus. Contra quae Festus ex Cincio libri titulo omisso adtulit, quin L. Cincio grammatico, quem solum nouit, debeat, nemo dubitabit neque quisquam opinor ad Alimenti historias referet, quae Arnobius (III 38) de dis Nouensilibus Cincium disputantem fecit aut quam delubri uocis originem Seruius ad Aen. II 225. ex Cincio proposuit aut quos genetiuos *huius Sarapis et huius Isis* ex Varrone, Tullio, Cincio Charisius (I p. 107 P. 132 K.) adtulit.

P. CORNELIVS SCIPIO AFRICANVS

P. Cornelium Scipionem Africanum, Africani maioris filium, qui minorem adoptauit, non solum eloquentiae sed etiam historiae operam nauasse, hic locus Ciceronis Bruti 19, 77 testimonio est: *Ipsum Scipionem superiorem Africanum accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime.* ubi Graecam non ob res sed ob sermonem dictam esse historiam, et ex ipso Cicerone et ex Liuiο uidemus. ille enim (de diuin. I 21, 43) Fabii Pictoris Graecos annales, hic XXXV 14. fr. 5) Graecos Acilianos libros laudauit, atque utrumque et Fabium et Acilium res Romanas enarrasse constat. quam ob rem iure nostro P. Scipionem in hoc numero posuimus.

De historia uero eius praeter locum illum nihil accepimus. ipsum Scipionem Liuius XXXX 42, 13 augurem a. 180. 574 in locum Sp. Postumii Albinī cooptatum esse tradidit, Cicero identidem (Cat. mai. 11, 35. de offic. I 33, 121. pro Arch. 7, 10) ut inbecillitatem et infirmitatem naturae queritur, ita summis laudibus effert doctrinam eius uberrimam atque, nisi ualetudo tam tenuis fuisset, futurum fuisse existimat, ut alterum existeret lumen ciuitatis. eloquentem eum fuisse etiam Velleius I 10 commemorauit. Denique accedit elogium ex Scipionum sepulcro effossum, quod quominus ad hunc referatur, nihil obstat (Mommsen C. I. L. I n. 33 p. 19):

*Quei apice insigne dial[is fl]aminis gesistei,
mors per[[e]cit tua, ut essent omnia breuia:
honus fama uirtusque gloria atque ingenium,
quibus sei in longa licu[i]set tibe utier uita,
facile facteis superases gloriam maiorum.
quare lubens te in gremiu Scipio recip[i]t
terra Publi prognatum Publio Corneli.*

C. ACILIVS

Tam incerta omnia sunt de hoc C. Acilio, ut fundamenta huius commentarioli in coniectura ponenda sint. in Liuii enim periocha LIII C. Iulii senatoris mentio fit, qui Graece res Romanas scripserit (*C. Iulius senator Graece res Romanas scribit*), ubi, cum de C. Iulio historico nihil memoriae proditum sit, at C. Acilium et Graece annales composuisse et Liuius haud ignotum fuisse Liu. XXV 39, 11. XXXV 14 constet, leni mutatione M. Hertz (de Cine. p. 12) praeclare C. Acilii nomen restituit. iam quas antea Liuius res exposuerat: *Q. Caecilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit, et a Q. Fabio proconsule magna pars Lusitaniae expugnatis aliquot urbibus recepta est*, incidunt eae in a. 142. 612, itaque tempus, quo scripsit C. Acilius, quodam modo definitum est, neque quisquam, praesertim cum Gai praenomen in Aciliorum familia non fuerit in usitatis, facile negabit hunc eundem esse atque C. Acilium senatorem, quem quattuordecim annis antea (155. 599) philosophos Graecos, ita ut ipse interpretis munere fungeretur, in senatum introduxisse Gellius (VI 14, 9) narrat. haec enim ille (ex quo sua habet Macrobius sat. I 5 fin.): *Erant isti philosophi Carneades ex academia, Diogenes stoicus, Critolaus peripateticus; et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore.* de eadem re dicit Plutarchus (Cat. 22): *Ἐπεὶ δὲ προῖβαιεν ἡ δόξα τῶν φιλοσόφων ἐν τῇ πόλει καὶ τοὺς πρώτους λόγους αὐτῶν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀνὴρ ἐπιφανὴς σπουδάσας αὐτὸς καὶ δεηθεὶς ἡρωήνευσε, Γάιος Ἀκίλιος, ἔγνω (Cato) μετ' εὐπρεπείας ἀποδιοπομπήσασθαι τοὺς φιλοσόφους ἅπαντας ἐκ τῆς πόλεως.*

Cum uero coniecturam illam Hertz omnibus fere probasset, Lewis (*Untersuch.* I p. 85 n. 80) ita impugnauit, ut fieri non posse diceret, ut qui a. 203. 551 quaestor, a. 197. 557 tribunus pl. fuisset, is a. 142. 612 annales conscriberet. cui equidem

adstipularer, si quae de C. Acilii quaestura provinciali et tribunatu inde a Vossio ab omnibus qui de eo egerunt, usque ad Gerlachium propagata sunt, uera essent. sed apud Liuium XXXII 29, 3, quo solo loco nititur tribunatus C. Acilii, a Weissenbornio nunc ex codice Bambergensi recte C. Atinii nomen restitutum est. atque de quaestura etiam hic Pighii harioationibus auctoritas fastorum Capitulinorum tributa est. cum enim ille cum in numero quaestorum a. 204. 550 (uol. II p. 225) sic posuisset: *C. Acilius C. f. L. n. Glabrio. Hic tribunus plebis postea sequetur, eodem anno quo M. Glabrio aedilis plebis erat qui postea de rege Antiocho triumphauit. hinc fratres uideri poterant*, quamuis apud neminem scriptorem ueterem C. Acilius quaestor commemoraretur, omnes eos, qui ante scripserant, transscribere quam ipsi in hanc rem inquirere maluerunt.

Qua adfinitate coniunctus fuerit cum M. Acilio Glabrione, qui consul Antiochum in Thermopylis fugauit — quocum saepe falso confusus est —, de ea re ne coniecturam quidem facere licet.¹⁾ illud uero constare uidetur, C. Acilium, senatorem, uirum nobilem, cum antea philosophiae operam dedisset et litterarum amore flagraret et linguae Graecae usu ita praeter ceteros excelleret (Plut. l. s.), ut hoc potissimum philosophi illi Graeci interprete in senatu a. 155. 599 uterentur, procedente aetate ad historiam se conuertisse. Exorsus autem est a rebus ante Romam conditam gestis (fr. 1. 2) atque ne minutis quidem rebus spreis memoriam usque ad suam aetatem deduxit. sermone usus est Graeco ex more eorum, qui tum scribebant, nobilium Romanorum atque exemplorum Graecorum, non solum linguam imitatus sed etiam sententiam Graecorum, qui originem urbis a popularibus suis deducebant, amplexus est (fr. 1).

Nouerunt autem hunc librum atque singulis locis citauerunt

¹⁾ Sed etiam hunc a litteris non prorsus abhorruisse inde conicias, quod cum consulem id egisse ut intercalaretur Macrobius sat. I 13, 21 tradit (cf. Mommsen chron. p. 39. h. R. I p. 930). Etiam L. Acilius quidam, quem, quia prudens esse in iure ciuili putaretur, apud patres suos appellatum esse sapientem Cicero dicit (Lael. 2, 6), in legis XII tabularum commentatoribus ponitur (Suringar hist. crit. schol. I p. 30 sq. Schwegler III p. 27).

Cicero (fr. 3), Dionysius (6), Strabo (1), Plutarchus (2). Linius non ipsum adhibuit sed Claudium quendam, 'qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum uertit'. de quo Claudio id unum pro certo poni potest, cum non fuisse Quadrigarium (uid. infra de u. et scr. Quadr.), sed praeter eos duos locos, ubi diserte ad eius auctoritatem nos relegauit Linius, etiam aliis locis eam tacite esse secutus uidetur, ut XXII 61, 5 'alia fama', quam de captiuis profert, eadem est quam ex Acilio deprompsit Cicero (fr. 3 conf. adnot.), et XXIII 18, ubi eadem res tangitur, haec sola, tanquam si aliam non nouisset, ab eo agnoscitur. Num alii aut ei quos commemorauit, scriptores aliis locis hoc fonte usi sint, incertum est, nam eo solo loco, quo Plutarchus in Flamin. 21 cum Claudio Aciliano (fr. 5) consentit, non Acilium ante oculos habuit sed Polybium cf. *Quellen d. Plut.* p. 85. Nissen *Untersuch.* p. 169).

Fragmentorum numero primum addidimus ex coniectura Schweigleri I p. 80. libri enim hoc Strabonis loco exhibent aut ὁ γε πύλιος (Paris. 1393. Ven. 377) aut ὁ κεπύλιος (Medic. XXVIII 5), ubi posteaquam alii alia coniecerunt, Cramer atque Meineke, nouissimi Strabonis editores, Fr. Lachmanno (de f. L. I p. 30) ad sensi ὁ γε Κοίλιος in contextum receperunt, sed recte monuit Schweigler et a Coelio solum bellum Punicum enarratum esse, ut unde fr. illud sumptum esset, cerni non posset, et a Strabone neminem auctorem Latinum adhibitum esse. at ὁ γε Ἀκύλιος commendari et re quae hoc fragmento exponeretur, quoniam etiam fr. 2 Acilium ultra Romanam conditam regressum esse probatur, et scriptura codicum, nam etiam XIII 1, 38 p. 646 per *v* Strabo id nomen scripsit.

Denique Vossius de histor. gr. p. 113 se non uidere dicit, cur alium Acilium existimet eum, cuius 'tabulam' Atilius Fortunatianus p. 2680 P. citet, atque Krausium habet in hac quoque re quamuis cum dubitatione sequentem, sed dormitauit haec scribens uir ille doctissimus. deprompta enim sunt uerba Acilii ex inscriptione quadam eius, quae uersibus Saturniis condita erat: *In Acilii Glabrionis tabula:*

Fundit fugat prostérnit — máximas legiónes.

id quod neminem fugiet qui Fortunatiani uerba quae antecedunt legerit, ubi diserte se exempla quaedam uersuum Saturniorum ex inscriptionibus prolaturum esse dixerat: *Apud nostros autem*

in tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio figebant, victoriaeque suae titulum Saturniis versibus prosequabantur, talia repperi exempla. ex Regili tabula: ‘Duello magno dirimendo regibus subigendis’ et q. s.¹⁾

¹⁾ Recepit hunc versum inter Saturniae poesis reliquias Bartsch *der Saturnische Vers u. die altddeutsche Langzeile* p. 53.

A. POSTUMIUS ALBINUS

Fabii Cinciique uestigia legit A. Postumius Albinus. is a puero, ut ait Polybius¹ Graecae linguae disciplinaeque summo amore flagrabat, sed cum, ut erat homo admodum loquax et uaniloquus, nimius in eis esset modumque excederet, omnibus fastidium mouebat effecitque, ut propter illum apud grauissimos quosque Romanos litterarum Graecarum studium male audiret. itaque quamuis esset Latine disertus atque a Cicerone (Brut. 21, 81) in oratorum Latinorum numero cum laude quadam poneretur, tamen sermonem patrium nimis rudem minusque aptum esse arbitratus, quam quo historia conderetur carminaque componerentur, Graece et historiam et carmina scripsit (fr. 1. Plut. Cat. 12 et apophth. 29). id quod eo magis mirum est, quod in historiae principio, si quid esset erratum, multis uerbis ueniam postulauit seque ei rei non satis parem esse ostendit, nisi uero sub modestiae specie subest ostentatio et iactatio (fr. 1). suo igitur iure scite eum cauillatus est M. Porcius Cato, quod mallet culpam deprecari quam culpa uacare. *nam petere inquit ueniam solemus, aut cum imprudentes errauimus aut cum compulsi peccauimus. Tibi, oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur?*²)

Simul ex his quos modo laudauimus locis uidemus hunc Albinum, qui Graece res Romanas scripsisset, cum L. Lucullo consulem fuisse, id est a. 151. 603; praeturaque eum functum esse quattuor annis ante, anno 155. 599, addidit Cicero acad. II 45, 137. cum Carneades, Diogenes, Critolaus philosophi Athe-

¹) 40, 6 p. 1169 Bk. Polybium ad uerbum transscripsit Suidas s. u. *Ἀνὺλος Ποστόμιος* I p. 859 Bhdy.

²) Gell. XI 8, 4 ex libro Cornelii Nepotis de illustribus uiris XIII, ex Gellio Macrobius sat. praef. 15, cf. Polyb. 40, 6. Plut. l. s. Jordan dict. memor. 34 p. 102.

nienses Romae essent, quibuscum sermocinatus tempore parum apto eandem quam supra diximus, eruditionis Graecae cognitionem prae se tulit.¹⁾ stabant enim tum illi philosophi legati publici in Capitolio ad senatum.

De rebus ab eo gestis perpauca conperimus. nam in litteris magis quam in re publica esse versatus uidetur. quid? quod ne consul quidem quidquam gessit, quod ueteribus scriptoribus memoria dignum esse uideretur, nisi quod ipse et L. Licinius Lucullus cum dilectum seuerè agerent, a tribunis plebis in carcerem coniecti sunt (Liu. perioch. 48). quae aliae res ex eo anno memoriae mandatae sunt, soli collegae Lucullo tribuuntur. Tum quinque annis post consulatum (146. 608. Corintho urbe diruta a senatu cum decem aliis missus est, qui Achaiam in provinciae formam redigerent (Cic. ad Att. XIII 30, 3; 33, 3), et quo erat litterarum Graecarum a pueritia studio, ita Graecorum beneuolentiam sibi comparauit, ut ei statua in Isthmo collocaretur (Cic. l. s. 33, 3). De reliqua eius uita nihil nobis est traditum.²⁾

Sed cum iam iuuenem historias edidisse ex ioco illo Catonis patet, quippe qui mortuus sit quadragesimo sexto uitae Postumianae anno, duobus annis posteaquam ille consul factus erat, neque tamen res Romanas quas tractandas suscepit, pontificum Romanorum morem secutus simpliciter ex ordine exposuit, sed utpote Thucydidis scriptorumque Graecorum discipulus et admi-

¹⁾ Censorem hunc Postumium fuisse scribit a. 174. 580 Krause p. 127. at quis credat eum undeuiginti annis antè praeturam, uiginti tribus ante consulatum censorem creatum esse? immo hic A. Postumius Albinus fuit pater historici, idem qui a 187. 567 fuit aedilis curulis, 185. 569 praetor, 180. 574 consul, 171. 583 legatus in Cretam, 167. 587 in Macedoniam missus est. Auli uero filius etiam in fastis is qui a. 151. 603 consul fuit, appellatur. Et praeturam autem et consulatum filius adeptus est anno fere tricesimo post patrem. unde, si suo anno utroque munere eum functum esse censes, sequitur natum eum esse anno fere 195. 559.

²⁾ Gerlach Lucil. praef. p. XXIII sq. hunc adloqui censet Lucilium (Laetant. instit. VI 5, 2 = fr. inc. 1), sed res per temporum rationem admodum dubia est. natus enim est Lucilius poeta tribus annis post Postumii consulatum. nec hoc mihi placet, quod (p. XLI sq.) ad eundem rettulit uerba *ueterem historiam inductus studio scribis ad amores tuos*.

rator, simul causas repetiit et qua ratione singulae res cohaerere-
rent, explicauit (*πραγματικῇ*) enim eius historia a Polybio dici-
tur), atque teste Cicerone (acad. I. s.) etiam in hac re se doctum
hominem praestitit. Quod si addiderimus, eum uideri res dedu-
xisse ab origine urbis, utique ab initio libertatis rei publicae
(fr. 2), et pertexuisse usque ad suam aetatem, habes quae de hoc
libro adferri potuerunt. neque enim multum lectitatus sed breui
tempore obliuioni datus est.

Quod autem Fabio et Acilio, idem huic Postumio Albino ac-
cidit, ut liber Graece scriptus in sermonem Latinum uerteretur.
uerba enim quaedam Latina ex Postumii Albini annali primo pro-
tulit Macrobius (fr. 2). sed quis uerterit nescimus. neque enim
adsentior Vossio, qui (d. hist. Lat. lib. I c. 6 p. 24) hunc Postumium,
quem modo adumbrauimus, eundem et Graece et Latine annales
composuisse censuit. magis inclino in eam sententiam, ut alium
Postumium proauī annales in Latinum uersos et ad suam aetatem
continuatos sub suo nomine iterum edidisse statuam. quamquam
quod Krause p. 129 eius sententiae adfert argumentum, futile
est: Ciceronem, Gellium, Plutarchum, cum adderent Graece illum
Albinum scripsisse et consulem fuisse cum L. Lucullo, distin-
guere eum uoluisse ab alio eiusdem nominis, qui Latine annales
scripsisset. ab omnibus aliis enim Postumiis Albinis, qui multi
erant, hunc scriptorem distinguere uolebant, non ab alio histo-
rico. potuit autem etiam hoc fieri, ut Macrobius eorum uer-
borum quae in praefatione ex Gellio descripserat, inmemor, ea
quae in translatione Latina A. Postumii inuenerat, ipsius Albini
esse existimaret (Schwegler I p. 80. Bernhardy hist. litt. Rom.
p. 642). res igitur dubia est neque in tanta testimoniorum
inopia discerni potest.

Denique etiam apud nos uides unum fragmentum libri Po-
stumiani, qui inscriptus est *De aduentu Aeneae* 3. sed fateor
me id inuitum in annalium fragmenta non recepisse. magis
enim mihi placet Seruium uel eum qui codicem Parisinum ex-
arauit, solus enim hic ex Thilonis libris illa uerba seruauit, cum
nimis contraheret auctoris sui uerba (quae talia fere fuisse exi-
stimauerim *Postumius annali primo, ubi exponit de aduentu
Aeneae et Lutatii communium historiarum*, neglegenter illam
inscriptionem posuisse, quam Postumium, cum de aduentu
Aeneae etiam in annalibus suis ab origine rerum Romanarum

repetitis egisset, peculiarem librum de eadem re edidisse. quamquam etiam haec condicio relinquitur, ut ab alio aliquo Postumio illum librum compositum esse opinemur.¹⁾

¹⁾ Ab A. Postumio Albino historico is probe est distinguendus, qui uersibus res Romanas descripsit, ex cuius libro primo rerum Romanarum tres uersus seruauit Priscianus VII p. 741 P. 304 II. Tertius quidam de metris scripsit. Max, Victor. p. 1959 P.

M. PORCIUS CATO¹⁾

Adhuc de eis nobis scriptoribus agendum fuit, qui Graece res sui populi enarrauerint. accedimus ad eum, qui inrisis eis Romanis qui Graecum sermonem praeferrent Romano (uid. p. CXXIII primus patrio pedestrique sermone usus memoriam Romanam descripsit, ad M. Porcium Catonem Censorium.²⁾ is postquam de medicina, agricultura, rhetorica, de re militari, de moribus, de iure ciuili libros edidit plurimasque orationes, quas habuit, litteris consignauit, idem senex historiae se dedit originesque composuit, de quibus disputantibus nobis proficiscendum est a luculento Nepotis testimonio, quod habemus in uita Catonis c. 3:

Senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius, unde quaeque ciuitas orta sit Italica. ob quam rem omnes origines uidetur appellasse. in quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. atque haec omnia capitulatim

¹⁾ H. v. Bolhuys, *diatribe litt. in M. Porcii C. C. quae supersunt scripta et fragmenta*. 1826. H. A. Lion, *Catoniana s. M. P. C. C. quae supersunt operum fragmenta* 1826. Wilms, *M. P. C. C. uita et fragmenta* Dortmund. fasc. I 1839. II 1843. Wagener, *M. P. C. originum fragmenta* Bonn. 1849. Bormann, *C. originum fragmenta* Brandenburg 1858. H. Jordan, *M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant* 1860. O. Ribbeck in *mus. Heluet. n. I* (1861) p. 7 sqq. Omisi eos qui de uita tantum modo Catonis egerunt.

²⁾ Catonis uitam enarrare mihi non est uisum huius loci esse. sed tamen ut legentium commodo seruirem, uitae eius capita adposui: natus est Liuius Plutarchoque testibus a. 239. 515, Cicerone 234. 520, 217. 537 prima stipendia meruit. 204. 554 quaestor fuit. 199. 555 aedilis pl. 198. 556 praetor (in Sicilia prouincia). 195. 559 consul in Hispania prouincia. 190. 564 legatus M. Acilii Glabrioris contra Antiochum ad Thermopylas pugnavit. 184. 570 censor fuit. 149. 605 mortuus est.

sunt dicta. reliquitque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos. atque horum bellorum duces non nominavit sed sine nominibus res notavit. in isdem exposuit, quae in Italia Hispaniaque aut fierent aut viderentur admiranda. in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.

In quibus verbis sunt sane, quae maximo opere miremur. horum bellorum duces nominatos non esse in libro historico a Catone sed res sine nominibus notatas! ob trium¹⁾ librorum argumentum septem inscriptos esse origines! verum tamen in his ipsis rebus accidit, ut ab aliis scriptoribus Nepotis testimonia, quamvis per se incerta et dubia, confirmarentur. nam et Plinius in naturali historia fr. 88) imperatorum nomina annalibus detraxisse Catonem scripsit²⁾, et Festus s. u. originum p. 198, originum inscriptionem reprehendit, quod non satis plenum titulum propositi sui videatur amplexus, quando praegrauent ea, quae sint rerum gestarum populi Romani.

Hanc igitur ob causam cum non sit, cur de Nepotis fide et auctoritate dubitemus, quamquam aliquot librorum res Nepotem non satis accurate adumbrasse inueniemus, eius testimonio, praesertim cum eius quae post disputabimus, etiam magis firmari videamus, confidere atque niti poterimus.

‘Senex igitur historias scribere instituit’, id est minimum sexagenarius (Varro ap. Censor. 14, 2), si Cicero-
nem de Catonis aetate sequeris, anno 174. 580, si Livium et Plutarchum, qui minorem fidem habent, a. 179. 575 (Drumann V p. 98). sed etiam senio-
rem Catonem fuisse, cum secundum originum librum componeret, inde adparet, quod Aene-
riam annis DCCCLXIII ante Persei bellum conditam esse prodiderat fr. 49. denique septimum originum librum sibi in ma-
nibus esse ipsum Catonem anno ante mortem Cicero de senectute
11, 38. profitentem facit nam a. 150. 604 illud colloquium habitum esse vult 5. 14), idemque in Bruto 23, 89) quam ora-

¹⁾ Quoniam ut libri alter et tertius, ita etiam primus ad origines spectabat, nihil obstat, quominus ex tribus prioribus libris Nepotis sententia inscriptionem ductam esse existimemus.

²⁾ Iniuria igitur Drumann hist. Rom. V p. 146 absurde haec tradita esse adfirmat.

tionem contra Galbum dixisset, cum in origines suas rettulisse certiores nos facit 'paucis antequam mortuus esset diebus aut mensibus'.

In hoc tanto testimoniorum consensu sine dubitatione duos locos spernemus, qui cum his pugnare uideantur. alter locus est Liuii XXXIII 5, 7, ubi posteaquam Cato nullo modo legem Oppiam abrogandam esse exposuit, L. Valerius, tribunus plebis, ut rogationem a se promulgatam defenderet, cum alia tum haec contra Catonem dicit: *Nam quid tandem noui matronae fecerunt quod frequentes in causa ad se pertinente in publicum processerunt? numquam ante hoc tempus in publico adparuerunt? tuas aduersus te origines reuoluam. accipe, quotiens id fecerint, et quidem semper bono publico. iam a principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto medio in foro signis conlatis dimicaretur, nonne intercurso matronarum inter acies duas proelium sedatum est?* Tulerant autem ad plebem M. Fundanius et L. Valerius tribuni plebis de Oppia lege abroganda a. 195. 559, ut, si re uera Valerius origines habuisset ante oculos, magnam originum partem iam tum a Catone, qui tum erat fere quadragenarius, absolutam et emissam esse necesse esset. at uero quis nescit, Liuium orationes, etiam si potuisset, non ita ut dictae erant in libros suos transtulisse, sed suo ingenio et arti obsecutum aut totas finxisse aut si quas inuenerat apud auctores suos, retractasse atque in hac potissimum historiae parte haud raro temporis, quo eas dictas esse uolebat, oblitum esse? ¹⁾ Quam ob rem hic locus prae disertis Nepotis, Ciceronis, Plinii testimoniis neglegendus est. Maiorem difficultatem praebet alter Plutarchi in uit. Cat. c. 20. is enim quam curam posuerit pater in Marco filio, qui ex priore uxore Licinia natus erat, educando erudiendoque pluribus exponit. prima litterarum elementa ipsum patrem tradidisse, docuisse equo uehi, armis uti, frigus caloremque tolerare, natare aduersus flumen rapidissimum. deinde sic pergit: καὶ τὰς ἱστορίας δὲ συγγράψαι φησὶν αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ καὶ μεγάλοις γράμμασιν, ὥπως οἴκοθεν ὑπάρχει τῷ παιδὶ πρὸς ἐμπειρίαν τῶν παλαιῶν καὶ πατριῶν ὠφελεῖσθαι. quoniam c. 25 idem Plutarchus origines ἱστορίας appellat, post

¹⁾ Vossius de histor. Lat. p. 21. Lachmann de f. Liu. II p. 114 sq. uid. etiam infra.

alios Wilms (II p. 9) et Mercklin (Philol. III p. 624) etiam hic origines significatas esse arbitrati ex filii institutione sensim origines ortas esse coniecerunt. iam uero hic Marcus filius a. 173. 581 sub Popillii Laenatis militia contra Ligures tirocinii rudimenta posuit (Drumann V p. 150) natusque esse uidetur a. 192. 562, unde, nisi decem fere annos aut plus in primo libro scribendo Catonem consumpsisse statuimus, aut inepte Plutarchum dixisse sequitur Catonem, ut filium primis inlueret litteris, grandibus litteris origines exarasse aut alium librum in animo habuisse, non origines. hanc opinionem nunc plerique secuntur, idque iure, quamuis enim multos errores propter leuitatem, qua uitas enarrauit, commiserit Plutarchus, hic apertae fraudis atque mendacii esset accusandus, cuius nemo adhuc cum coarguit. itaque quaeritur quasnam *ιστορίας* Plutarchus dicere uoluerit, atque erant quidem qui eius uerba ad *praecepta* referrent: sed quomodo haec historiae scriptae grandibus litteris conueniebant cum libris de medicina et de rhetorica, qui illis praeceptis continebantur, quos ad adulescentem uel iuuenem datos esse consentaneum est? recte igitur et praecepta historiasque Plutarchi in pueri usum conditas et origines historiasque distinxit Drumann (V p. 43), in cuius sententia stabimus, nam plura de hisce historiis, quarum memoria hoc solo loco Plutarcheo continetur, proferre hariolantis est. etiam errauit Jordan, quod a patre epitomen originum in pueri usum confectam esse coniecit. qui enim fieri potuit, ut Cato, quo tempore, cum nondum ad senectutem peruenisset, ad ipsas origines scribendas adgressus non erat, eas in epitomen cogeret? uir ille ceteris rebus cautissimus hoc loco ipse sibi obloquitur, nam antea in tempore quo conscriptae essent origines definiendo profectus erat a uerbis Cornelianis.

Secuntur apud Cornelium uerba: 'Earum sunt libri septem'. ad quae uerbum ego non amplius adderem, nisi L. Lersch (*Museum der rhein. westphäl. Schulmänner* III 1845, 3, p. 233-235), num iam a Catone historiae in septem libros distinctae essent suspicionem mouisset. sed argumenta, quibus usus est, ut unum originum uolumen continentique scriptura expositum a C. Octauio Lampadione in septem libros diuisum esse demonstraret, inania sunt, atque etiam id, quo in primis nititur, loco Frontonis (epist. ad M. Caes. I 7 p. 20 Nab.), de quo agitur,

rectius explicato dilabatur. felicem enim se praedicat, quod orationem quandam suam M. Caesar ipse descripserit neque cuiquam id contigisse declamat: *Contigisse quid tale M. Porcio aut Quinto Ennio aut C. Graccho aut Titio poetae? quid Scipioni aut Numidico? quid M. Tullio tale usu uenit? quorum libri pretiosiores habentur et summam gloriam retinent, si sunt [a] Lampadione aut Staberio aut ui aut Tirone aut Aelio* [euauerunt duo uersus cum dimidio] *. . . . aut Attico, aut Nepote. Mea oratio extabit M. Caesaris manu scripta. Qui orationem spreuerit, litteras concupiscet, qui scripta contempserit, scribtoorem reuerbitur.* quae uerba quamquam lacunis sunt corrupta, tamen non sunt tam obscura, ut non cernamus, Frontonem agere de scriptorum quorundam libris, qui industrium grammaticorum manibus descripti sint. nolumus nimiam uim tribuere ei rei, quod Th. Bergk *Zeitschr. f. Alterthumswiss.* 1845 p. 121, eos grammaticos a Frontone adlatos esse perspexit, qui scriptorum amici fuissent, Lampadio autem utique aliquanto post Catonem fuit: illud constat, falsissime Lerschium, quod Cato primus scriptorum, Lampadio primus grammaticorum positus esset, et Lampadio Naeuii bellum Punicum in septem libros diuisisset Sueton. d. illustr. gram. 2, p. 101 Rf.), ex hoc loco conclusisse eundem Lampadionem in totidem libros origines distinxisse. denique si qui a Varrone ‘librum’, non libros originum bis (fr. 43. 52) citari, tum a Gellio uno loco (fr. 86) ‘originem’ Catonis dixerint, oppono Varroni diserta Ciceronis Verriique, eius aequalium, testimonia, ut eius laudationem aut ipsius aut librariorum negligentia (Wagener p. 7) minus adcuratam esse adpareat, Gellio ipsius ceteros locos uiginti fere, quibus aut origines aut adcuratius unum certum earum librum appellat.

Inscriptio duobus locis (fr. 19. 88) exceptis, ut a Nepote ita a ceteris scriptoribus traditur originum, ut quin ea Catonis sit, nemo dubitare possit. sed quaeritur, qua causa adductus Cato sic inseripserit. quae quidem quaestio difficillima non solum nostrae aetatis uiros doctos multum exercuit sed etiam apud Romanos aliquid offensionis habuit, quod iam supra uidimus. cum enim primo libro originem urbis Romae, altero et tertio ciuitatum Italicarum absoluisset, ceteris res Romanas a primo bello Punico usque ad suam aetatem deduxisset, quod ob tres primos libros omnes origines appellauerat, non satis plenum

titulum propositi sui uidebatur amplexus. in hac tamen Catonis reprehensione plerique acquieuerunt, neque quisquam per longum tempus ab hac ueterum sententia aperte discessit, dum Niebuhr, ut Catonem uirum constantissimum leuitatis crimine liberaret, Nepotis argumentis contemptis ita inscriptionem explicauit (h. R. I p. 9 sq. praelect. I p. 26, ut illum in populi Romani rebus per temporum rationem enarratis earum gentium res, quae cum Romanis manus consererent, ab originibus repetitas intexuisse conieceret, atque, cum eo loco inseruisse uideretur, ubi eorum primum in historia Romana mentio fieret, factum esse, ut origines Italicarum ciuitatum, quae, priusquam contra Carthaginenses arma lata essent, subiectae essent, libris altero et tertio comprehenderentur. atque hercle multa sunt, quae huic sententiae, quam pluribus exponendam et firmandam magna cum industria et diligentia suscepit Wagener, fauere uideantur. in primis sic toti libro continuatio quaedam seriesque rerum restituitur, ut omnes partes inter se aptae configataeque sint; neque in quattuor posterioribus libris origines ciuitatum omnino praetermissas esse a Catone ex fragmentis 78—80 patet, quibus de Carthaginensium moribus et institutis eum locutum esse intellegimus. Ipse tamen Niebuhr ansam praebuit sententiae suae refutandae. nimirum quod, cum ab a. 238. 516 confecto bello Punico primo cum Liguribus bellatum esse memor esset Zonar. VIII 18 p. 164 sqq. ed. Bonn. Oros. III 12. Flor. I 18 s. II 3), adnotauit l. s. s. exceptis Liguribus gentibusque in alpinis urbes Italicas tractatas esse in tribus prioribus libris: de his ipsis populis quae prodidit Cato, certo scimus in libro altero scripta fuisse fr. 32. cf. 31. 33. 34. 36; quae testimonia praesertim in tanta reliquiarum paucitate, quae ab antiquis auctoribus alteri tertione libro adsignatae sunt, neglegere non debemus. accedit etiam alia res. quis enim credat, hominem Romanum historiis, quarum caput essent res gestae Romani populi, propter aliorum populorum origines, de quibus per digressiones egerat, inscripsisse? quas ob causas quamquam primo obtutu maxime adrisisse nobis hanc coniecturam libere profitemur, tamen singulis locis accuratius examinatis animo inuito ab ea recedendum fuit.

Hanc sententiam Niebuhrianam in quibusdam rebus amplexus est Bormann. de cuius inuento quoniam iam Vahlen *Zeitschr.*

f. oestreich. Gymn. 1859 p. 480 sqq. et Jordan in Iahni annal. 1859 vol. 79 p. 424 sqq., nimis hic acerbe) iudicauere, paucis absolvere licet. is enim item ut seruaret constantiam Catonianam, cum ex serie rerum Romanarum conlocari posse reliquias desperaret, nihil aliud sibi restare arbitratus ordinem instituit geographicum. *primus originum liber*, ut ipsius uerbis utar p. 42, *continuit origines Romanas, secundus et tertius urbes Italicas, quartus Siciliam, fortasse etiam Sardiniam et Corsicam, quintus et sextus Illyriam et Macedoniam, septimus Hispaniam*, hoc autem potissimum Catoni propositum fuisse, ut *de situ, moribus populorum qui tum in ditione Romanorum erant* ageret et scriberet *quam nunc ethnographiam uocant imperii Romani*. nec tamen res Romanas postquam res gestas regum Romanorum primo libro enarrasset, cum omnino neglexisse sed illas tantum modo commemorasse, quae necessariae essent ad ceterorum populorum res inlustrandas (fr. 43. 39).

Ut uero taceam, futilia argumenta esse, quae pro Bormanni partitione facere uideantur, haec opinio et cum eis, quae de originibus ab antiquis scriptoribus prodita sunt, et cum ipsis reliquiis, quae ex originibus ad nos perueniunt, uehementer pugnat. uelut eam ob causam Siciliam quarto libro descriptam esse putat Bormann, quod in eo uerrucae agri Camarinensis Fr. 83 mentionem factam esse conperissemus. hanc uero insulam aperuisse Romanis bellum Punicum primum, ergo Catonem ex eo bello, quod ipsum narrare in animo non habuisset, desumpsisse, quae ad rem propositam apta esse uiderentur (p. 38). concedamus haec, sed quae causa fuit Catoni, ut belli Punici alterius enarrandi initium eodem libro faceret? quod ex fr. 87 conl. fr. 86¹⁾ et 84 satis patet, cum si Bormanni sententiam sequar, hoc bellum septimo tractandum fuerit. Hispania enim, quam hoc libro depictam esse uult, altero bello Carthaginiensi Romanis aperta est. at 'etiam cum Nepotis uerbis' inquires 'hice numeri discrepant'. recte tu quidem, sed facile narratio ex temporum ordine res Romanas digerens comprehendere potuit eodem libro et bellum Punicum primum et alterius partem

¹⁾ Mirum est quod ut bellum Hannibalicum iam quarto libro tractatum esse negaret, haec fragmenta diiunxit Bormann. uid. Iordanum in Iahn. ann. p. 431.

quandam, ut Nepos cum summas rerum breuissime indicaret, dicere posset in quarto libro fuisse bellum Poenicum primum, in quinto secundum. deinde, cum Hispaniam describeret, cur quellas fudit Cato in septimo libro (fr. 113) de luxuria mulierum, egit de magistratuum curulium calceis (fr. 111)? cf. Jordan p. 431 sq. quid? Cornelium Nepotem, quem, cum T. Pomponii Attici rogatu separatim librum de uita et moribus Catonis fecerit (Nep. Cat. 3, 5), multum eius scripta, in primis propter suum amicique rerum Romanarum studium historica uoluisse et lectitasse consentaneum est, ita non quod originum consilium fuisset, consilium perspexisse censes, ut historias eas diceret, summarium, quod, si ethnographia erat, perfacile esset et ad cognoscendum et ad indicandum, tam peruerse adumbraret, et quae in transcurso Cato fetigerat, pro capite habuisse? an in eundem errorem incidisse etiam Ciceronem, qui de orat. II 12, 57 et de legg. I 2, 6 Catonem cum Pictore, Pisone, Fannio, Vennonio ceterisque in rerum Romanarum scriptoribus poneret eorumque historias nihil aliud nisi annalium confectionem esse diceret? Plinium (fr. 88), qui annalibus imperatorum nomina eum detraxisse scriberet? Liuium siue eum qui periochas Liuianas confecit, eum, quam orationem originibus insertam esse a Catone conperit habemus (fr. 106—109), in annalibus inclusam exstare proderet uid. adnot. ad fr. 106? Seruium, qui, cum plerumque originum nomine in citando uteretur, ad Aen. VI 842 historias Catonem condidisse scriberet?

Ne multa, uix quisquam in hac re accedat Bormanno. Etiam minorem probabilitatem habet, quod Mercklin (in Philol. III p. 269 sq. item spreta Nepotis auctoritate lusit. is enim Callimachi *αἰτία* uel *πρὶς* imitatum esse Catonem suspicatus est, sed, etiamsi eum Graecis ita sese addixisse largiamur (quod non facimus, ut ad exemplum huius litterarum generis a grammaticis Graecis exultu scriberet, iure miratur Bormann p. 44, quod nemo scriptor Graecus hoc titulo, qui tum fuit Graecis satis usitatus, u. *origines* uertit. praeterea Mercklin non solum urbium sed etiam aliarum rerum origines a Catone expositas esse uult utiturque uerbis quibusdam Macrobiani (fr. 12) ad coniecturam suam firmandam, quae falso ab eo intellecta esse iam animaduertit Wagener (p. 6).

Prorsus aliam uiam ingressi sunt K. W. Nitzsch (*Polyb.*

p. 141¹), cuius sententiam haud improbauit Schwegler (I p. 81), et Jordan (p. XXIII), qui, quamquam utrique in uniuersum Nepotis uerba recte dicta esse uidentur, tamen, quod propter libros alterum et tertium omnes origines a Catone adpellatos esse dixisset, parum diligenter Nepotem egisse arbitrati alia ratione atque fere fieri solebat, originum uocem interpretari conati sunt, atque horum quidem Nitzsch, quoniam sua aetate Cato rem publicam ad summum florem peruenisse censuerit, quae usque ad id tempus per multa saecula facta essent, primordia eum duxisse originesque adpellauisse existimat. itaque originibus ostendisse eum rem p. Romanam et nascentem et crescentem et adultam et iam firmam atque robustam.²) etenim eandem sententiam tribui inscriptioni Catonianae a Scipione apud Ciceronem de re p. II 1, 3. sed examinemus istum locum. ibi pluribus explicat Scipio, qua ratione disputaturus sit de optimo rei publicae Romanae statu. se sibi non esse ficturum aliquam rem p. ut apud Platonem Socratem, sed, cum nulla omnium rerum publicarum aut constitutione aut descriptione aut disciplina conferenda sit cum ea, quam patres sibi acceptam iam inde a maioribus reliquerint, se suam rem p. ad exemplum expositurum esse. deinde ipse sermo ducitur a dicto quodam Catonis. illum enim dicere solitum esse ob hanc causam praestare suae ciuitatis statum ceteris ciuitatibus, quod in illis singuli fuissent fere, qui

¹) Quinque tamen annis post (*Die Gracchen* p. 214 sqq.) in quibusdam rebus ipse a priore sententia recessit.

²) Haec enim Nitzschi sunt uerba: *Wenn er aber die Geschichte der freien Republik erzählte, wie sie unter ihren Helden atmüthlich Gesetze, Land, Städte gewann, so konnte in Büchern solchen Inhalts auch die Gründung der Italischen Staaten abgehandelt werden, und wer nicht tiefer cinging, mochte meinen, dies seien die s. g. origines; dass aber des Titels Sinn ein anderer war, hätte man bei Cicero a. a. O. nicht übersehen sollen (secuntur Cicero's u. supra s.). Man hat schon die Aenderung origines vorgeschlagen, denn offenbar will Scipio ein Wort gebrauchen, was dem ausgesprochenen Gedanken entspricht. Wie unwahrscheinlich aber ist es, dass die origines auf die Italischen Städte nur gingen, so passend für Cato's und seines Buches Eigenthümlichkeit und für diese Stelle Cicero's scheint die Annahme, dass in diesem Titel die Mannigfaltigkeit und lange Dauer des römischen Staats angedeutet werden sollte. Von Roms Anfängen wollte Cato schreiben und Cicero's Scipio sprechen; sie hatten ja Jahrhunderte und Zeitalter hindurch gewährt.*

suam quisque rem p. constituissent legibus atque institutis, suam rem p. non unius esse ingenio sed multorum nec unius hominis uita sed aliquot constituta saeculis et aetatibus. tum hisce uerbis ad ipsam rem transit: *Quam ob rem, ut ille solebat, ita nunc mea repetet oratio populi Romani originem, libenter enim etiam uerbo utor Catonis. facilius autem quod est propositum consequar, si nostram rem p. nobis et nascentem et crescentem et adultam et iam firmam atque robustam ostendero, quam si mihi aliquam, ut apud Platonem Socrates, ipse finæro.* quae uerba si quis adcuratius perpenderit, iniuria ab eis suae sententiae argumentum traxisse Nitzschium inueniet. neque enim se expositurum populi Romani originem Scipio dicit sed repetiturum (*weil deshalb wird meine Darstellung den genetischen Weg einschlagen*), uerboque repetendi addito ea euadit huius enuntii uis, quam Nitzsch in sola uoce originis perperam inesse uult. denique Catonem solitum esse originem repetere Scipio adiecit. id quod ipsum pugnat cum Nitzschi sententia, qui unius urbis originem originibus Catonem repetisse coniecit. Itaque subtraximus in quo fundamento Nitzsch sententiam suam collocarat.

Similiter Iordan Catonem titulo satis sapienti monstrasse existimat 'sese res Romanas ab origine repetitas uel ab origine libros septem composuisse'. quam interpretationem quamuis confidenter protulerit, uix cuiquam probabit, quippe quae cum originum uocis ui omnino conciliari non possit, neque quidquam efficit loco Sallustiano laudato Iugurth. 19, 1): *caeque (coloniae) breui multum auctae pars originibus suis praesidio, aliae decori fuisse.* adfirmat ille quidem haud dissimili transferendi licentia Sallustium usum esse, sed licentia Sallustiana sese continuit intra fines huius notionis, quos egressa est Iordaniana.

Quocumque igitur a Nepote discedentes excurrimus, incidimus in angustias. quam ob rem in huius sententia standum erit. originum inscriptionem quadrasse in solos tres priores libros. Nequaquam tamen fieri potuisse concedo, ut Cato, si ab initio res Romanas ab urbe condita usque ad suam aetatem deducere in animo habuisset, 'origines' librum suum appellaret, sed primo id consilium fuisse Catoni suspicor, ut solas origines urbis Romae ceterarumque ciuitatum Italicarum enarraret, postea, cum origines iam edidisset, iterum ab eo loco, quo desierat, exorsum historias scribere instituisse atque, cum uita suppeteret, res Ro-

manas usque ad suam aetatem persecutum esse, tum uero morte oppressum — nam paucis diebus ante mortem in septimo libro scribendo eum uersatum esse constat, uid. p. CXXVIII sq. — et impeditum esse, quominus libros retractaret unaque inscriptione libros diuersos comprehenderet. sic omnes difficultates facillime soluantur, eandemque sententiam nunc prolatam esse gaudeo a Teuffelio in hist. litt. p. 150.¹⁾

Iam uero pergitur Cornelio duce ad singulorum librorum argumenta adumbranda.

‘Primus igitur continebat res gestas regum populi Romani’, quibuscum Nepotis uerbis quae fragmenta additis libri numeris seruata sunt et ad certam aliquam rem referri poterant (fr. 12. 22. 24. de fr. 25 non liquet), egregie concinunt. spectant enim ad res Ascanii Mezentique, Tulli Hostilii, Tarquinii Superbi. neque tamen Cato statim ad ipsas res adgressus erat sed praemisso prooemio clarorum uirorum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere (fr. 2), et quanto usui esset memoria rerum gestarum (fr. 3), exposuerat, quas sententias facile copulamus ita, ut illum rerum suarum laudatorem (fr. 92), quam ipse otii sui redderet rationem, hanc ut praeclarissimam commendasse censeamus. uidetur uero etiam in his sententiis imitatore habuisse Sallustium, qui in bellorum Catilinae et Iugurthini prooemiis, posteaquam eum scriptor quam actor rerum esse mallet explicauit, quam arduum esset res gestas scribere et quanta historiae praestantia esset disputauit. atque nescio an Catonem in animo habuerit Sallu-

¹⁾ Ceterum, ut nunc uideo, similia iam Lewis coniecerat (II p. 36 uers. Liebrecht.), qui ut ducentorum quadraginta sex annorum spatium a Catone silentio praeteritum explicaret, haec uerba facit: *Die wahrscheinlichste Erklärung dieses Umstandes scheint jedoch die zu sein, dass er sein Werk als eine Gründungsgeschichte der Städte begann; sein erstes Buch enthielt demgemäss den Ursprung Roms, die folgenden beiden den der übrigen italischen Städte. In diesen drei Büchern hatte er offenbar seinen ursprünglichen Plan zu Ende geführt; nachdem er aber angefangen, sich mit geschichtlichen Arbeiten zu beschäftigen, so fügte er zu seinem Werke auch noch eine Uebersicht der jüngsten Geschichte hinzu, so weit sich nämlich seine eigene Erinnerung und die der vorausgehenden Generation erstreckte, d. h. also vom ersten punischen Kriege bis 150 v. Chr. oder einen Zeitraum von 114 Jahren, wovon 84 in seine eigene Lebenszeit fielen.*

stius, cum de bello Iugurth. 4. 2 scriberet: *Cuius* (memoriae rerum gestarum) *de virtute quia multi dixerunt, praetereundum puto.* Alii etiam alia Catoniana prooemio inseruerunt, in primis P. Scipionis Africani dictum quoddam, quo dicere eum solitum esse scripserat Cato, nunquam se minus otiosum esse quam cum otiosus nec minus solum quam cum solus esset (Cicero de off. III 1. 1 cf. de rep. I 17, 27, atque Bormann quidem (p. 29 sq. ipsum tenorem praefationis restituere conatus est, sed quamquam Catone non indigna eum excogitasse non nego, tamen aliena inuenta Catoni obtrudere nolui neque Rothio adsensus sum, qui cum de aliis rebus tum de fontibus [fr. 118] praefatum Catonem arbitratus est. omnia enim eius coniecturae desunt fundamenta.

Deinde res Romanas ab aduentu Aeneae repetiisse videtur. is cum patre in Italiam adpulsus (fr. 9) a Latino rege duo milia et septingenta iugera dono accepit (fr. 8) Lauiniamque uxorem (fr. 11). postea uero, cum Troiani ex agris quos inuaserant praedas agerent, inimicitiae inter Aeneam Latinumque sunt ortae. Latino auxilio uenit Turnus (fr. 9. 10), quod Lauinia Aeneae in matrimonium data erat, iratus (fr. 11). proelio iuxta Laurolauinium commisso Latinus est occisus, Turnus confugit ad Mezentium eiusque auxilio fretus renouauit bellum. altero proelio Turnus interfectus est, Aeneas e conspectu hominum abiit (9. 10 c. adnot. 11). translatum est bellum in Mezentium Ascaniumque¹, qui Mezentium interemit Laurolauiniumque tenuit (9 c. adn. 10).

Haec in plerisque Niebuhrium (h. R. I p. 214) secuti ex frustulis Catonianis, quae seruauit Seruius, restitimus, sed fatendum est, non de omnibus rebus constare, cum Seruius ipse Catoniana proferens secum pugnet.² duobus enim locis (fr. 9.

¹) Fragmento 9 de Iuli nomine uulgo haec ut Catoniana adici solent: *Et occiso Mezentio Ascanium, sicut I. Caesar scribit, Iulum coeptum uocari, uel quasi λοβόλον, id est sagittandi peritum, uel a prima barbae lunagine, quam ἰουλον Graeci dicunt, quae ei tempore uictoriae nascebatur.* iure tamen ex reliquiis Catonis expulsa sunt a Iordano prolegg. p. XXVIII.

²) Nescio tamen an inique de Seruio iudicemus. admodum enim difficile distinguitur, quae Seruio, quae epitomatoribus uel librariis debeantur.

10) Latinus Turnusque coniunctis uiribus dimicant contra Aeneam, uno (fr. 11) Aeneas Latinusque socii sunt contra Turnum. atque hanc quidem famam Schwegler (I p. 284) et Rubino (*Beiträge zur Vorgesch. Italiens* p. 103 sqq.) Catonis esse maluerunt, illam Niebuhr, cui nos cum Iordano, qui hanc rem retractauit in *Hermæ uol.* III p. 417, adstipulamur. nam praeterquam quod illud bis a Seruio relatum est, hoc semel, ad Aen. VI 760 (fr. 11) id agit Seruius, ut quae de Siluio Cato prodiderit ad Vergilium inlustrandum describat, breuiterque repetit, quae ad Siluii res recte intellegendas opus erant. itaque facile ei potuit accidere, ut, cum ex memoria summa quaeque tangeret, falleretur confunderetque Liuium (I 2, 1), quem lectitauerat pauloque post laudat, et Catonem, quem errorem etiam aliis locis Seruius commisit uid. Iordan. p. XXVIII et adnot. nostram ad fr. 10).

Praeter ipsas autem res gestas regum populi Romani quod primo libro etiam de Sabinis Iordan (p. XXV) Catonem exposuisse existimat, cum ceterarum ciuitatum Italicarum origines suo iure uindicaret libro secundo tertioque, non uidetur sibi constare. nimirum disiungere Iordan noluit Sabinorum Aboriginumque res, quae artissimis uinculis conexae esse uiderentur, sed idem cadit in complures alias ciuitates, quarum originem quod primo libro tribuit Wagenerum idem Iordan reprehendit. de Aboriginibus uero ut hoc libro praeter consuetudinem ageret (fr. 7), haec fuit Catoni causa, quod hoc nomen, cum Aborigines cum Phrygibus iuncti uno nomine Latini nuncuparentur iam Aeneae aetate omnino euanuit (fr. 5).

De secundo tertioque libro maxime dolendum est, Catonis uerba quaedam (fr. 82) ita a Gellio, cui ea debemus, lacerata esse, ut hoc quidem sciamus aliquos populos non ideo postremo loco positos esse, 'quia et boni et strenui essent', nesciamus, quem ordinem in enumerandis ciuitatum Italicarum originibus, quas ex Nepotis testimonio hi libri continebant, Cato seruauit. quam ob rem late patet coniecturis spatium. ego tamen Wagenerum (p. 8) uerum uidisse iudico, qui cum libro secundo de Liguribus (fr. 32), Libuis (33), Gallis (34), Marrucinis (53), Tiburtibus (57), Latinis (58), Arpinatibus (61), tertio de Rheginis et Taurinis (71) disputatum esse ex ipsis reliquiis animaduverteret, ex septentrione Catonem descendantem ad meridiem illo libro Galliae Italiaeque superioris, hoc inferioris ciuitatum ori-

gines descripsisse coniecit. itaque ceterorum quidem librorum fragmenta quoad fieri potuit ex temporum ratione digessimus, secundi ac tertii secundum locorum situs. Neque uero Cato solas urbium origines in his libris enarrauit, unde orti essent populi (fr. 37. 40. 42. 48, unde nomen accepissent (46. 53. 54. 60), quis quo tempore urbes condidisset (57. 59. 49. 69), sed etiam mores populorum descripsit (31¹). 32. 53. 54. 61), quae in illis locis gignerentur (39. 43), quanta agrorum fertilitas esset (59), quae ferae (52), quanta locorum spatia essent (38. 50), adcurate explicauit, singulas gentium urbes enumerauit (ut triginta quattuor Euganearum gentium fr. 35), denique aliquot certe res gestas copiose persecutus est (fr. 36. 72).

Sunt tamen etiam in alterius libri reliquiis, quae suspicionem moueant, num re uera quae sub Catonis nomine feruntur, Catonis sint. alia enim Dionysius (fr. 50) de Sabinis a Catone tradita esse rettulit, alia Seruius (51). ille duplicem famam fuisse scribit. atque ex Catonis quidem sententia nomen eis inditum esse a Sabo, Sanci filio, deo domestico, primum domicilium fuisse Testrinam, uicini quendam prope Amiternum situm, inde migrasse eos in agrum Reatinum atque cum alias multas colonias deduxisse tum Cures. tum uero adnectit aliam famam, quae exstet *ἐν ἱστορίαις ἐπιχωρίαις*, Lycurgi aetate Lacedaemonios quosdam profugos Feroniam delatos *συνοίχους τοῖς Σαβίνοις γενέσθαι*, quorum mores Sabini induerint, atque hanc fere eandem se apud Catonem et Gellium inuenisse adfirmat Seruius.² possis suspicari Seruium diuersas famas miscuisse alienamque tribuisse Catoni. ego tamen in hac re Catonem tenens, utramque famam quam prodidit Dionysius ex Catone fluxisse arbitror minusque adcurate solam priorem ad Catonis auctoritatem

¹) Nulla codicum auctoritate, cum Seruius laudaret *Cato originum*, Daniel addidit II, idemque temere coniecit Iordan f. 44, obliti illi, haud raro ita citasse Seruium, ut Cat. fr. 121, Coel. 58 (*Coelius historiarum*, ubi falso Meltzer p. 26 numerum inserit), Asell. 14 (*Asellio historiarum*), Lutat. 8 (*Lutatius communium historiarum*).

²) Lion si etiam seqq. Seruii uerba legisset, uix coniecturis dissensum remouere studuisset, scribens *a Sabo loci daemone*. — Parum recte Niebuhr (h. R. I p. 104), quem secutus est Kiessling (de Dion. font. p. 35), τὰς ἐπιχωρίους ἱστορίας Cn. Gellii historici dietas esse existimauit. necessario enim sunt intellegendae Sabinorum historiae domesticae.

relatam. haud raro enim Cato et Graeca stirpe ortas ciuitates Italicas noluit (fr. 6. 47. 54. 56. 70. 71. cf. Schwegler I p. 83 n. 10), nec ab diligentia eius abhorrebat talium fontium usus, uel Praenestinos libros adhibuisse uidetur (cf. adnot. fr. 59): quidni etiam Sabinos, praesertim cum multum uiueret in praedio Sabino? atqui is fuit ueterum scriptorum mos, ut si quem is quem transcriberent, citasset fontem, hunc auctorem adferrent. ergo etiam hic Dionysium domesticos Sabinorum annales, qui a Catone laudati erant, pro Catone testes esse maluisse ueri est simile.

In quarto libro bellum Poenicum fuisse primum Nepos scripsit, in quinto secundum, quibus uerbis eum capita tantum modo horum librorum tangere uoluisse consentaneum est, neque satis diligenter argumenta eum distinxisse et definiuisse ex ipsis reliquiis discimus. quarto enim libro minimum usque ad initium belli Hannibatici (fr. 84) clademque Cannensem (fr. 86. 87), quinto minimum usque ad causam Rhodiensem (fr. 95), quae anno tricesimo quarto post bellum Hannibalicum dicta est, descenderat.¹⁾ Quae cum ita sint, etiam hic Nepotem, cum breuitatis studiosus esset, neglexisse concedetur, quae Cato ut bella Punica cum regum rebus gestis coniungeret, ab exactis regibus repetiisse uidetur. quamquam enim fuerunt (ut Blum *Eindeit.* p. 112, Lewis, *Untersuch.* I p. 36, Mommsen h. R. I p. 925, Jordan p. XXIII) qui a Catone horum temporum res, quippe quae testibus parum certis memoriae proditae essent, silentio praetermissas esse censerent, tamen equidem non uideo, cur Cato cum Punicis potissimum bellis denuo initium fecerit scribendi? nimirum etiam quae antecedeabant bella, tum niro Romano satis esse explorata uidebantur. cur igitur haec describere noluit, cum primum librum regum Romanorum rebus enarratis expleuisset? denique Cicero, qui origines multum lectitauerat, diserte Catonem in eis ponit, quorum historia nihil aliud fuerit nisi annalium confectio. Quod uero breuiter haec tempora absoluit, nobis mirum non erit considerantibus, eadem ratione etiam ce-

¹⁾ Orationem pro Rhodiensibus habitam inclusam esse quinto originum libro et Gellii et Liuii testimoniis constat, et iniuria Nipperdey ad Nep. I. s., ut Nepotis fidem tueretur, utroque loco similiter numerum esse corruptum statuit.

teros, qui antea fuere, scriptores res Romanas ueteres percurrisse, ut quo propius ad suam aetatem accedebant, fusius narrent. hac una re eum a Fabio et Cincio in hac rerum Romanarum parte tractanda discessisse propter fr. 77 largior, quod spreta annalium publicorum ieiunitate, qua etiam Fabii Cinciique plerumque contenti fuerant, non mera nomina et exiguas res proposuisse uidetur sed filo orationis desperato 'capitulatim' (de qua uoce uide infra) grauissimas tantum modo res, de quibus plura memoriae tradita erant, protulisse.

Ceterorum denique librorum ne conatus quidem est Nepos argumenta distinguere, sed breuiter reliqua bella pari modo i. e. capitulatim Catonem persecutum esse dicit usque ad praeturam Seruii Galbae, qui diripuit Lusitanos, nec nos plura adfirmare possumus in tanta fragmentorum horum librorum paucitate, quae ad certam aliquam rem spectent. quae enim uerba ex sexto libro seruata sunt, perpauca et ita comparata sunt, ut quo referenda sint cerni non queat, quae ex septimo (108. 106. 107. 109) cum rerum gestarum memoria coniungi possunt, ad solam pertinent Seruii Galbae causam. atqui haec dicta est eodem quo Cato mortuus est anno, diripuit uero Seruius Galba Lusitanos proximo superiore anno, cum pro praetore esset in Hispania. ergo etiam hic Nepos caput rei indicare quam religiose omnia ad puluisculum exhaurire maluit. causa enim, qua finem imposuerat Cato scribendo, ita conexa est cum Galbae praetura, ut usque ad hanc eum peruenisse si minus aduerate at non falso dixisse Nepotem existimandum sit. Ceterum Iordan (p. LVII) Ciceronis (fr. 106), Frontonis (107), Quintiliani (adn. fr. 106) testimoniis nisus etiam de absoluto Galba Catonem in oratione uerba fecisse quasi pro certo adfirmavit. atque Quintilianus quidem Seruium Galbam miseratione sola elapsum esse cum aliorum monumentis tum Catonis oratione testatum esse dicit, ita tamen ut sua exscriberet ex Ciccone, qui nusquam orationis, quam post absolutum Galbam Cato habuerit mentionem iniecit, qua de causa u. oratio apud Quintilianum significare non uidetur uerba quae apud indices uel apud populum fecerit Cato sed simpliciter uerba quae etiam in narrationis tenore facere poterit. ceteris uero testimoniis, quibus utitur Iordan, hoc unum probatur, Catonem illud commemorasse, eumque, cum orationem contra Galbam dictam in origines inseruisset, ibidem etiam qui

exitus rei fuisset, et eum non causa sua sed miseratione sola aufugisse addidisse non est cur demonstramus.

Praeterea Cato eodem libro septimo etiam de mulierum cultus iactatione (fr. 113) scripsit et de calceis mulleis aluta uinctis eorum, qui magistratum crudem cepissent (fr. 111), sed num pluribus de Romanorum moribus in narrationis tenore egerit, an, quoniam acriter contra luxuriam ingravescentem in continuis eum contendisse constat, haec ex orationibus, quas originibus inseruerat, deprompta sint, non liquet. itaque quae de conuiuarum antiquis illis carminibus in originibus Cato memoriae mandarat, incertae sedis fragmentis quam cum Iordano septimo libro adsignare cautius duxi.

In ratione autem res exponendi Fabio quidem, Cincio, Albino, Acilio Graecorum scriptorum perfecta exempla proposita erant, at Cato, cum patrio sermone res Romanas describeret, tenuia historiae Romanae primordia habuit quae imitaretur, annales pontificum, sed quo erat ingenii acumine et iudicio, si eandem uiam ingressus esset, propter librorum siccitatem et ieiunitatem, qui legerent resque Romanas memoriae mandarent, sibi defuturos esse perspiebat. quam ob rem illam deserendam ratus ipse in libro quarto, quo liberae rei publicae res enarrare coepit, non lubere professus est scribere, quod in tabula apud pontificem maximum esset, quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis lumini caligo aut quid obstitisset (fr. 77), sed, quod ex Nepotis testimonio nouimus, *'capitulatim'* res persecutus est, cuius uocis quae sit sententia, quamquam unum aliud exemplum ex Plinio (n. h. II 55 *breuissime atque capitulatim perstringam*) prolatum est, tamen satis adparet ex usu substantiui, de quo aduerbium illud derivatum est. scripsit igitur Cato res per capita, ita ut lenioribus omissis (uelut lunae solisue defectionibus, annonae caritate, aliis) summas et primarias exponeret, has uero plene et copiose (cf. fr. 62. Seru. ad Aen. VII 678), neque enim eum breuiter eas perstrinxisse, aut per capita tantum decucurrisse ex reliquiis, quae saepe prolixam prae se ferunt narrationem, satis discimus (uid. fr. 54. 86. 87).¹⁾

¹⁾ Quae supra disputauius nullius essent pretii, si Bormann recte de Corneli uerbis iudicasset, is enim ea sic scripsit (p. 34): *In quarto autem bellum Poenicum primum, in quinto secundum (atque haec omnia ca-*

Sed posteaquam ad res a se gestas peruenit, non solum ipsas res enarrauit sed etiam orationes a se habitas addidit. id quod de orationibus pro Rhodiensibus (fr. 95) et contra Seruium Galbam (107—110) dictis satis constat, de aliis iure conici potest, atque nescio an ad origines pertineant quae Catonem, ut se animo senem non esse doceat, Cicero de senect. 11, 38 dicentem facit, omnia se antiquitatis monumenta conligere, causarum illustrium, quascunque defendisset, nunc cum maxime conficere orationes. antecedunt enim quae supra iam commemorauimus uerba: *septimus mihi originum liber est in manibus*. quam ob rem eodem iure quo illarum duarum orationum fragmenta etiam ceterarum erunt, quae originibus tribuenda sunt, Catonisque orationum fragmenta adnexuissim, nisi accurate conlecta et disposita iam exstarent apud Meyerum et Iordanum.

Atque haec quidem dicta sunt de quattuor posterioribus libris, nam et in quarti libri reliquiis uerba illa Catonis, quibus se pontificum historiam respuere dicit, inueniuntur, et Nepos bella Punica, ad quae quarto libro peruenerat, reliquaque usque ad praeturam Seruii Galbae capitulatum descripta esse iudicat, ut autem alia ratione priores tres libros componeret Cato, praesertim si nostrae de originibus sententiae, qua duos diuersos libros sub uno originum titulo minus apte comprehensos esse supra p. CXXXVI coniecimus, adstipulatus eris, facile fieri potuisse concedes. qualis tamen haec fuerit nos ignorare iam supra professi sumus.

Itaque hac quaestione ommissa redeamus ad alteram originum partem, quae quattuor posteriores libros complectebatur. in his igitur, ut ait Nepos, duces non nominauit Cato sed sine nominibus res notauit. atque Nipperdey quidem sola

pitulatum sunt dicta) reliquaque bella pari modo persecutus est, usque ad praeturam Seruii Galbae, qui diripuit Lusitanos atque Cornelium capitulatum de quinque librorum priorum summario dixisse censet. offendit in ea re, quod ter in his uerbis mutatum est subiectum, sed haec causa offensionis apud Cornelium nulla esse debebat, neque in ea quam eruit scriptura uerba pari modo habent quo referantur. nam quod Bormann eis significare Nepotem uult etiam reliqua bella pari modo atque bella Punica i. e. nouo atque inusitato more perscripta esse, Sphingum more cum locutum esse opinatur. etiam uocabulum est, quod eiecit Bormann, in plerisque Rothi codicibus exstat.

quae post Punica gesta essent bella Nepotem hoc loco in animo habuisse existimauit. Punicorum bellorum duces a Catone nominatos esse. Sed primum Plinius l. s. s. cum imperatorum nomina Catonem annalibus detraxisse scriberet, nullam annalium partem exclusit, deinde fr. 83 quo Q. Caedicii tribuni militum uirtus, quae enituit bello Punico primo, copiose describit Cato, nec imperatoris Poeni nec consulis Romani nec ipsius tribuni nomina adiecta sunt, fragmentisque 86 et 87, quae spectant ad bellum Hannibalicum, simpliciter de dictatore Carthaginiensi magistroque equitum loquitur. quam ob rem Nipperdeyi opinione reiecta de omnibus bellis, quae ante commemorauit, Nepotem hoc loco agere censebimus. sed etiam causam silentii illius expedire conatus est ille uir doctissimus. unius cuiusque enim anni rebus gestis magistratuum nomina praeposita esse provinciarumque, quas consules praetoresque sortiti essent, sic in ipsis rebus enarrandis non opus fuisse nominibus sed suffecisse consules praetoresue dictos. quam Nipperdeyi coniecturam quod ita impugnavit Iordan (p. LIII), ut per annorum ordinem decurrisset origines negaret, coniecturae coniecturam opposuit (cf. Cicer. de orat. II 12, 51), neque enim quod posuit Iordan, mihi reliquiis confirmari uidetur. Attamen etiam aliae causae, cur bellorum duces non nominauerit Cato, excogitari possunt, uel propter inuidiam aut malignitatem, ne inimicorum uirtutes suis scriptis decorarentur, uel propter timorem, ne superbia et adrogantia quarundam gentium aleretur, uel quod parum ciuile duxerit Romanorum ducum nomina adferre, non acquiescere eorum ordine militari designato.¹⁾

Ut hoc est, in suis quidem rebus laudandis effusum Catonem fuisse neque oppertum esse, ut alii de se praedicarent, compluribus testimoniis constat.²⁾ cui laudationi quamquam eum

¹⁾ Haec est sententia O. Ribbecki p. 27.

²⁾ Liu. XXXIII 15, 9 (fr. 92) *Cato ipse, haud sane detrectator laudum suarum.* Appul. de mag. c. 17 (p. 38 Iord.) *M. autem Cato nihil oppertus ut alii de se praedicarent, in oratione sua scriptum reliquit, cum in Hispaniam consul proficisceretur, tris seruos solos ex urbe duxisse et q. s.* Plut. Cat. 14: Ὁ δὲ Κάτων ἀεὶ μὲν τις ἦν, ὥς ἔοικε τῶν ἰδίων ἐγκωμίων ἀφειδῆς καὶ τὴν ἀντικρὺς μεγαλυνίαν ὥς ἐπακολούθημα τῆς μεγαλοουργίας οὐκ ἔφενυγε, πλείστον δὲ ταῖς πράξεσι ταύταις (ad Thermopylas) ὄγκον περιτίθειν καὶ φησι κ. τ. λ. fr. 131.

in solis orationibus indulgisse possis suspicari, quarum parte quadam id spectabat, ut res a se gestas ab aliorum inuidia et criminatione defenderet¹⁾, tamen etiam origines, cum et totae orationes in eas translatae essent et plurimae in narrationis tenore oblatae laudandi essent opportunitates, ab ea uacuas non fuisse ueri est simillimum. Eo magis honori ei est tribuendum, quod hostium uirtutes non uidetur ceterorum Romanorum more imminuisse, certe Plutarchus (Cat. 8. Iord. p. 99) eum dicentem facit: οὐδένα δὲ τῶν εὐδαιμονιζομένων βασιλέων ἄξιον εἶναι παραβάλλειν πρὸς Ἐπαμεινώνδαν ἢ Περικλέα ἢ Θεμιστοκλέα ἢ Μάνιον Κούριον ἢ Ἀμίλκην τὸν ἐπιπληθέντα Βάρκαν.

Denique extrema Nepotis de originibus uerba haec sunt: 'In iisdem exposuit, quae in Italia Hispaniaque aut fierent aut uiderentur admiranda. in quibus multa industria et diligentia conparet, nulla doctrina.' ubi multae industriae et diligentiae laudem cum tribuere non solum posteriori originum parti sed omnibus libris luce clarius est. qua re, quoniam de eisdem libris in utroque enuntiato loquitur Nepos, refutatur Bormanni sententia, qui (p. 42) in quarto eisque qui secuntur libris admiranda exposita esse censet, et dilabuntur eiusdem dubitationes de scriptura in *Italia*, quae iniuria ei suspecta uisa est. Admiranda uero quae dixerit Cato comparatis paradoxographorum Graecorum libellis facile perspicitur. παραδόξα enim idem ualere dixit Cicero (de fin. III 27. 74. paradox. praef. 4), quod admiranda uel admirabilia, quam uocem posuit pro *admirandis* in logistorici Varroniani inscriptione Philargyrius (ad Verg. Georg. III 113. Ritschl *de Varr. logist.* p. V). neque displicuisse hoc ingeniis ex Varronis logistorico, qui est ad Gallium Fundanium de admirandis scriptus Ritschl l. s. s. p. V. VIII, discimus. complexi autem sunt illi scriptores libris suis res maxime uarias omniaque litteris consignarunt, quae in maribus, fluminibus, fontibus, lacubus, lapidibus, animalibus conspecta admirationem mouerent Westermann paradoxogr. praef. p. VIII sq. XII, similiaque persequutus est Varro in eo quem modo commemorauimus logistorico uid. Krahner *de Varr. antiq.* p. 15.

¹⁾ Vid. in primis quam contra Thermum habuit orationem de uirtutibus suis (p. 43 Iord.) et illustre fragmentum orationis, qua de sumptu suo egit (p. 37 Iord.).

Ritschl p. VIII : quae cum ita sint, has fere reliquias in admirandorum numero ponemus: 33 et 39 (de magnitudine Gallicarum succidiarum), 43 (de uitium agri Picentini fecunditate), 52 (de caprarum quarundam uelocitate, cf. aliud de capris admirandum apud Varron. de re r. II 3), 57 (de campi Tiburtis fertilitate), 78 (de Poenorum mapalibus), 93 (de Hispanorum ferrariis, argenti fodinis, monte ex sale mero magno, uento cercio).

Quae uero a Nepote laudatur multa Catonis industria et diligentia, eandem ei tribuunt maxime Cicero (de orat. III 33, 135: *denique nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri disciue potuit, quod ille non cum inuestigarit et scierit, tum etiam conscripserit*), deinde alio loco Nepos (Cat. 3 *Quarum [litterarum] studium etsi senior arripuerat, tamen tantum progressum fecit, ut non facile reperiri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus quod ei fuerit incognitum*), Dionysius (fr. 6 Πόρκιος Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγών et fr. 17 ἐπιμελὴς περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, Velleius (fr. 69 *ego pace diligentiae Catonis dixerim*), Gellius (II 28, 5 *M. Cato, uir in cognoscendis rebus multi studii*), Solinus (2, 2 p. 33 *M. Sed Italia tanta cura ab omnibus dicta, praecipue M. Catone, ut iam inueniri non sit, quod non ueterum auctorum praeceperit diligentia*), Seruius (ad Aen. VII 678 *De Italicis etiam urbibus Hyginus plenissime scripsit et Cato in originibus. et fr. 62 pulsus fuerat a gente Volscorum, quae etiam ipsa Etruscorum potestate regebatur, quod Cato plenissime executus est*). neque nos conlatis fragmentis ei hanc laudem derogabimus, nam priore potissimum parte multa cum industria et adsiduitate in ciuitatum Italicarum origines uidetur inquisuisse. contra doctrina (*gelehrte Reflexionen und Untersuchungen allgemeiner Natur*, ut uertit Nipperdey, cf. Doederlein Synonym. V p. 268) in originibus desideratur a Nepote.¹⁾ neque Catonem illum ut Polybium in uniuersum arte quadam et ratione usum esse per se credibile est, atque qui quem de re rustica librum Cato composuit, perlustrauerit, simile de eo iudicium feret.

De genere scribendi Cicero, summus Catonis orationum

¹⁾ nulla doctrina est in libris mss. Rothi, multa doctrina in aliquot editionibus tantum se inuenisse testatur. quod propter Bormannum (p. 45) moneo, qui editionum scripturam secutus est.

admirator, nihil eius lineamentis nisi eorum pigmentorum quae inuenta nondum essent, florem et colorem defuisse scripsit in Brut. 87, 298 et de orat. III 33, 135, sed longe honorificentissimum iudicium protulit in ea Bruti parte, qua summis cum laudibus ueteres oratores Romanos recenset (17, 66). ibi enim *Iam uero inquit origines eius quem florem aut quod lumen eloquentiae non habent?* quam tamen laudem ipse paulo post Atticum imminuentem facit, qui uix se risum tenuisse dicit, cum Cicero Catonem cum Philisto et Thucydide compararet; nam ne suspicatum quidem hominem Tusculanum esse, quale esset copiose et ornate dicere, similiter Atticus alio loco (de leg. I 2, 8) ut Ciceronem ad historiam scribendam conuertat, Fabium, Catonem, Pisonem, Fannium, Vennonium omnes exiles esse adseuerat, Antoniusque, qui item inique de historia Romana existimat, apud eundem Ciceronem (de orat. II 12, 53) Catonem et Pictorem et Pisonem neque tenuisse, quibus rebus ornaretur oratio et dum intellexeretur quid dicerent, unam dicendi laudem putauisse esse breuitatem. quocum iudicio consentit Sallustius. Cato enim, inquit (histor. fr. I 2 p. 5 Kr.), *Romani generis disertissimus, paucis absoluit.* Atque si ipsas reliquias peruoluimus, nobis eadem breuitas occurrit, iuncta cum magna et uerborum grauitate et sententiarum (cf. Quintil. inst. II 5, 21), neque deest sententiis concisis atque breuibus, quibus fluit oratio, quaedam ad numerum conclusio. uenustatem uero aut munditiam uerborum, quam laudat Gellius (I 23, 1), nusquam in eo inuenimus. at quod idem alio loco — fluctuat enim eius iudicium — de oratione pro Rhodiensibus habita (VI 3, 53) iudicauit, omnia distinctius numerosiusque fortasse dici potuisse, fortius atque uiuidius non uideri potuisse dici, id animi mei sententia laudo atque conprobo, atque nescio an id non solum in alias orationes sed etiam in quasdam originum partes cadere uideatur. natura enim inerat in eo eximia dicendi uis¹⁾, Graecorum autem artificia rhetorica spernebat, et, quoniam quotquot rerum scriptores Romani breuitatis studiosi erant, Thucydidis imitatores diceban-

¹⁾ Noli enim talia artem rhetoricam sapere opinari *quod eorum nemo quisquam praequam mihi ignoturus est* (fr. 98), *itaque ego cognobiliorem cognitionem esse arbitror* (fr. 105), uid. etiam fr. 79. similia habes iam apud Ennium. uid. Bernhardy hist. litt. Rom. p. 410.

tur, num recte Plutarchus (Cat. 21) iam Catonem quaedam a Thucydide didicisse adfirmaverit, iure dubitare mihi uideor. Ut uero in aliis rebus, ita cum etiam in uerbis eligendis antiqua et prisca, quae iligneae nuces appellatae sunt a Frontone (de orat. p. 55 ex O. Iahni emendatione), sectatum esse non erit cur pluribus demonstramus, uixque opus erit Ciceronis testimonium adferre, qui ipse orat. 45, 152 horridulas eius orationes fuisse concedit. denique, ut alia mittam, superest Frontonis iudicium, qui (ad Ver. I, 1 p. 114) 'uerbis multiugis' Catonem historiam scripsisse dicit. ubi cum opponat Coelium uerbis 'singulis' scribentem, Catonem eandem rem compluribus uerbis expressisse Frontoni uideri cognoscimus taliaque intellexisse: *Scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis atque prosperis animum excellere atque superbiam atque ferociam augescere atque crescere* (fr. 95^a, quae imitatus est Marcus Antonius (epist. II 13 p. 36. hoc tamen exemplum, cuius similia ex orationibus complura enotari possunt, est ex oratione Rhodiensi, et, quoniam Frontonis iudicium pugnat cum Cicerone et Sallustio, grauioribus testibus, falso Frontonem de historiis, in quibus minus studii posuerat, dixisse existimauerim quod in solas orationes quadraret.¹⁾

Iam uero quaerentibus nobis quibus auctoribus usus res Romanas Cato pertexuerit, in primis occurrit Fabius Pictor, quem ab eo transcriptum esse, cum Romuli et Remi res enarraret, diserte tradidit Dionysius (fr. 15), atque etiam alio loco Catonem cum eo consentire adnotauimus ad fr. 15. neque habemus quae hic contra Dionysii fidem proferamus, sed num primo libro etiam ex aliis fontibus hauserit an ea fama, quam apud Fabium inuenerat, cum congrueret cum ea quam a puero audiuerat (cf. p. LXXXI sq., in plerisque rebus²⁾, contentus fuerit, in tanta te-

¹⁾ Gellius quidem ubi de hoc ornatus genere (*in crimine uno uocibus multis atque saeuis extruendo*) agit (XIII 25, 12 sqq.), in orationibus tantum modo id frequentatum esse adserit. Item maxime ad orationes spectare uidetur Plutarchi iudicium (Cat. 7): *Εὐχαρις ἄμα καὶ δεινὸς ἦν, ἡδὺς καὶ καταπληκτικὸς, φιλοσώμων καὶ αὐστηρὸς, ἀποφθεγματικὸς καὶ ἀγωνιστικὸς*.

²⁾ In tribuum quidem Seruianarum numero, quem adscripserat Fabius, eius auctoritas ei non satis grauis fuisse uidetur fr. 23. etiam in anno urbis conditae ab eo dissentiebat.

stimoniorum inopia discerni nequit. Quamquam cum Aborigines Achaeos fr. 6 et Romulum Graecae linguae peritum fuisse scriberet multarumque ciuitatum origines a Graecis repeteret, fuerunt qui post Schlegelium anal. Heidelberg. 1816 n. 83 p. 836)¹ Catonem secundum Graecos auctores multas fabulas in memoriam patriam intulisse arbitrarentur. at principio quo flagrabat Cato Graecorum odio, Graecos libros in populi Romani rebus cum in usum uocasse nix credideris, deinde ut Romani, ita etiam aliae Italicae ciuitates ipsae primordia sua cum Graecorum fabulis coniungere solebant fr. 50. denique Fabius (fr. 6) quidem et Cincius fr. 4 urbis natalem ex Graecorum more indicauerant, Cato spreuerat rationem Graecam fr. 17 *Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνιστὸν μὲν οὐχ ὁρίζετο χρόνον*: cur igitur ad hanc opinionem confugiemus, cum ipsarum ciuitatum memoriam consulere potuerit Cato atque consuluisse uideatur (uid. supra p. CXXXI et Schwegler I p. 83). Deinde uero quo propius ad suam aetatem descendebat, largiores ei suppetebant copiae. hic uero non solum pontificum tabulas inspexit fr. 77 sed etiam alios fontes aperuit, ut, si Ciceronis uerbis fides habetur, sepulera lectitabat de senect. 7, 21, et quoniam apud eundem Ciceronem de sen. 11, 38 se ius augurium et pontificium tractare dicit, etiam libros Romanos sacros ei haud ignotos fuisse sequitur. plurima uero debebat suae memoriae, cui, quia Pythagoreorum more constanter eam exercebat (Cic. de sen. 11, 38), iure nostro confideremus, ni ipse rebus suis ultra modum amplificatis fidem inminuisset. qua re Sallustius, ut summis laudibus eius breuitatem extulit, ueritatem minus probasse uidetur, ut placet Kritzio (Sallust. fr. p. 6. 381 sq.). contra a ceteris scriptoribus, ut a Cicerone fr. 118, grauissima eius auctoritas habetur, atque in primis tres priores originum libri propter summam quam in eis posuit Cato industriam et diligentiam, magna famae celebritate floruerunt. hinc Dionysius eum *περὶ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων* fr. 6) et *περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας* diligentissimum fuisse praedicat alioque loco fr. 23 maiorem ei tribuit fidem quam Fabio Pictori et Vennonio, summis uero laudibus eum propter hosce potissimum libros decorant Fronto et Solinus. ille enim (princ. hist. p. 205 N.)

¹) Nomina habes apud Schweglerum I p. 82 n. 9.

oppidatim Catonem statuis ornandum esse exclamat, qui primam Latini nominis subolem et Italicarum originum pueritias inlustrauerit, hic 2. 2 p. 33 M., quod ipse paucis Italiae naturam exponat, ita excusat, quod 'Italia tanta cura ab omnibus dicta sit, praecipue M. Catone, ut iam inueniri non possit, quod non ueterum auctorum praeceperit diligentia'. Neque nos Catoni hanc laudem detrahemus, cum primum ceterarum ciuitatum Italicarum, ut opera ciuili eas tuebatur patrociniūque earum suscepserat, in Romanorum notitiam pertulisse et, quantum tum opus esse uidebatur, ipsos fontes adiisse. quamquam haud raro cum uana pro ueris uendidissee cum aliis rebus demonstratur, tum, ut exempla adferam, hisce, quod in Sauracti et Fiscello capras feras e saxo pedes plus sexagenos salisse narrauit (fr. 52, et in Hispania citiore montem ex sale mero magnam esse fr. 91, admirandorum enim studio pellectus hic in errores incidit.

Nihilo minus huius ipsius industriae et religionis fama magnam eius originibus auctoritatem conciliasse uidetur, atque quem ad modum dicta Catoniana oraculorum uim obtinebant, ita etiam qui ab eo computatus erat annus urbis natalis, omnium consensu probatus est, ut usque ad Varronem omnes eum sequerentur atque etiam tum non deessent qui Catonianum Varro niano praeferrent. At eis qui post hunc res Romanas scribebant, minus commodum eius consilium fuisse, neque quisquam in historia eius uestigia legisse uidetur. nimirum hic erat rerum Romanarum scriptoribus mos, ut unum aliquem ex eis qui antea scripserant electum fere totum plerumque etiam uerbis seruatis in librum suum transferrent et ad suam aetatem continuarent. cui mori minime conueniebant origines, neque enim nominati erant bellorum duces, qui multo cum labore ex aliis annalibus conquirendi erant, nimis aucta erant Catonis in rem publicam merita, quae ad modum quendam reuocanda erant, maiorque ratio habita ceterarum ciuitatum Italicarum, denique capitulatim res dictae erant, ut aliunde tenor et aequalitas narrationis supplenda esset. itaque magni quidem semper ducebatur Catonis auctoritas sed ut prae ceteris exemplum et fons primarius esset, nimis molestum uisum est.

Sic factum est, ut, quamquam lectitabantur origines atque huc illuc quaedam frustula ex eis decerpebantur, qui postea annales condidere, ad Fabii annales redire et hos pro fundamento

habere mallet. neque enim ab his omnino neglectas esse origines ex fragmentis quibusdam Cassii Heminae et Coelii Antipatri discimus. nam quae de campi Tiburtis fertilitate exposuerat Cato fr. 57, partim ad uerbum in tertium annalium librum transscripsit Cassius *in campo Tiburti, ubi hordeum demessuit* Cato. *in campo Tiburte, ubi hordeum demessuerunt* Cass. fr. 29¹, et quod consilium magister equitum post uictoriam Cannensem Hannibali dedit, ut se cum equitatu contra Romam mitteret, Coelium in annalium libro altero secundum Catonem fr. 86 narrasse indicauit Gellius (X 24, 6, ex eo Macrobi. sat. I 4 extr. *Mitte mecum Romam equitatum. diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit* Cato. *Si uis mihi equitatum dare et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta* Coelius. nunc Sisenna, quem de agro qui datus sit Troianis a Latino, cum Catone et Liuiο consentire adfirmat Sernius ad Aen. XI 316], ipsum Catonem [fr. 8 secutus sit, incerta res est.

Etiam C. Sallustius Crispus magis propter genus scribendi quam propter res scriptas Catonem amauit multumque uoluitauit, secutum quidem eum esse scribit Sernius fr. 5 Catonianam de Aboriginibus famam, sed in uniuersum minus ei ueritatem placuisse Kritz uid. supra p. CL ex fragmentis quibusdam historiarum eliciuit. denique, cum Sallustius de aliis temporibus ageret atque Cato, ne erant quidem multa quae ex eo sumeret, at genus scribendi ita admirabatur, ut non solum uerba quaedam ex originibus excerperet, ut ait Augustus (Suet. Octau. 86, sed etiam totas sententias uid. adnot. ad 95^b. 108 imitaretur.², quam ob rem iam sua aetate a Lenaeo Pompei liberto exagitatus est, qui cum priscorum Catonis uerborum ineruditissimum furem appellauit (Suet. de ill. gram. 15 p. 112 Rf.). etiam Asinius Pollio eius scripta reprehendit ³ ut nimia priscorum uerbo-

¹) Fateor tamen haec Cassii uerba suspicionem habere atque uel Prisciani, qui haec Catonis et Cassii fragmenta utroque loco, quo propter perfecti formam *demessui* exempla adtulit, continua posuit, uel eius, ex quo Priscianus sua sumpsit errore, Catonis uerbis, cum falso bis posita essent, genuina Cassii mihi expulsa esse uideri, ut ex eis nihil nisi u. *demessuerunt* relinqueretur.

²) Cf. etiam Fronton. ep. ad M. Caes. IIII 3 p. 62, qui eum frequentem M. Porcii sectatorem dicit.

rum affectatione oblita? (Suet. l. s. 10 p. 108), atque Quintilianus hoc epigramma incerti scriptoris institutionibus suis VIII 3. 29) inseruit:

Et uerba antiqui multum furate Catonis

Crispe, Iugurthinae conditor historiae.

Quae modo de Sallustio disputauimus, eadem quodam modo cadunt in Ciceronem. nam etiam hic cum Catonem legeret, magis genus scribendi spectabat. sed maxime in orationibus lectitandis esse uersatus uidetur, ex originibus quattuor seruaui fragmenta (2. 83 adn. 106. 118) eaque praeter unum binis ternisue locis proposuit. quam originum notitiam exprimit in libro de senectute scripto, fortasse debebat dictorum Catonianorum conlectioni, de qua cf. Jordan. prol. p. CLI. Multo maiori usui Varronis antiquitatis studio res a Catone in originibus expositae esse poterant. neque neglexit eas atque etiam in libris quos de re rustica composuit, duobus locis earum uerba quaedam laudauit (fr. 43. 50. — fr. 39 de coniectura originibus adsignatum est. cf. etiam adnot. ad fr. 18. 118). Quartus denique hisce adiungatur Cornelius Nepos, a quo, cum peculiarem librum de Catonis uita et moribus fecerit rogatu Pomponii Attici, multum Catonis scripta lectitata esse sua sponte adparet. In uniuersum tamen illa aetate Catoni amatores defuisse questus est Cicero in Bruto 17. 66, ubi cum consolatur simili Philisti atque ipsius Thucydidis contemptu.

Insequenti aetate origines citauerunt Liuius et Dionysius, ille tamen in quarta demum decade. inueniuntur quidem etiam in prioribus libris loci, quibus Liuius eadem tradiderit quae Cato (cf. adnot. ad 4. 5. 20. 42. 86), neque tamen ita sunt comparati, ut necessario Liuium sua ex Catone hausisse existimandum sit. immo uno loco certo demonstrari potest, Coelium, qui Catonem descripsit, Linio fontem fuisse, non ipsum Catonem. apud Catonem enim fr. 86) post pugnam Cannensem id unum magister equitum Carthaginiensis a dictatore petit, ut se cum equitatu Roman mittat; Coelius autem (fr. 25) etiam hoc eum addentem fecit, ut ipse Hannibal sequeretur, idemque legimus apud Liuium (XXII 51, 2). tum uero in libro XXXV c. 25 se hanc ob causam Catonis orationem, quam pro Rhodiensibus habuerit, inserere nolle dicit, quod ipsius oratio exstet originum quinto libro inclusa. eademque fere de oratione pro Lusitanis

dicta repetiisse uidetur perioch. 49 adn. 106. deinde quae exstarent orationes commemorauit (*de pecunia regis Antiochi XXXVIII 54, in L. Quinctium aliasque censorias XXXVIII 42, pro lege Voconia perioch. 41*). denique libro non addito de numero hominum, qui in pugna nocturna a Catone consule ad Emporias caesi sint, Valerio Antiati opponit ipsius Catonis testimonium XXXIII 15, 9 fr. 92. quaeritur utros libros inspexisse uideatur, orationesne an origines. iam uero quae Liuius de rebus a Catone consule in Hispania gestis exposuit XXXIII 8—21, maximam partem ex ipso Catone fluxisse iam ab aliis animaduersum est. Iordanusque comparatis reliquiis quibusdam Catonis Liuiique uerbis ita rem absoluit, ut uix quisquam dubitare possit, praesertim cum tota Liuii narratio iactationem Catonianam redoleat. ita enim ille: 'eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi uenerant in Hispaniam, quod ad illos taedio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant, huic ex usurpata libertate in seruitutem uelut adserendi erant' (c. 18, 1). tum in pugna Emporitana nusquam uirtutis militum mentio fit, Catonis consilio, uirtute, industria uictoria paratur, non solum maxima minima per se adibat atque agebat nec cogitabat modo imperabatque quae in rem essent, sed quae erat in eo uis animi et ingenii, ipse pleraque per se transigebat nec in quemquam omnium grauius seueriusque quam in semet ipsum imperium exercebat, parsimonia et uigiiliis et labore cum ultimis militum certabat nec quicquam in exercitu suo praecipui praeter honorem atque imperium habebat (c. 18, 3—5). nonne censes te ipsum Catonem audire loquentem? sed, ut magis perspicua res sit, adscribam uerba Liuiana, ad quae fragmenta illa pertinere uideantur, ipsaque fragmenta ex Iordani editione adnectam. Liuius igitur (c. 8, 4) ita initium facit: *M. Porcius consul, postquam abrogata lex Oppia est, ex templo uiginti quinque nauibus longis, quorum quinque sociorum erant, ad Lunae portum profectus est eodem exercitu conuenire iusso et edicto per oram maritimam misso, nauibus omnis generis contractis, (= Laudant me maximis laudibus, tantum nauium, tantum exercitum, tantum comuentum non opinatum esse quemquam hominem comparare potuisse, id tamen maturrime me comparauisse. Cat. p. 33 fr. 6. ab Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenaei sequerentur (= Ita nos fert uentus ad primorem Pyrenaeum,*

quo proicit in altum Cat. fr. 9), inde se frequenti classe ad hostis iturum. praeteruicti Ligustinos montes sinumque Gallicum (= Deinde postquam Massiliam praeterimus, inde omnem classem uentus auster lenis fert, mare uelis florere uideres. ultra angulum Gallicum ad Illiberim adque Ruscinonem deferimur. inde nocte altera profecti sumus Cato fr. 8) ad diem quam edixerat conuenerunt, inde Rhodam uentum et praesidium Hispanorum, quod in castello erat, ui deiectum. ab Rhoda secundo uento Emporiarum peruentum. ibi copiae omnes praeter socios navales in terram expositae. Deinde cum describat Liuius c. 9, 1—10 Emporiarum situm qualis sua aetate fuerit, Catonem seposuisse uidetur, sed rediit § 11, ubi Catonis res exponere pergit bellumque cum Hispanis indicentem facit. tum c. 10 M. Heluii et Q. Minucii triumphos interponit, quos quominus secundum Catonem narratos esse existimemus, compluribus discrepantiis cum eis quae apud ipsam Liuium secuntur, impedinur (uid. Weissenborn ad Liu. c. 11 et Nissen *Untersuch.* p. 155). tum uero paucis rebus, quae ex Valerio Antiate inseruit (c. 15, 9), exceptis usque ad c. 21 ab eo non discessisse uidetur, habemusque etiam quae cum hac narrationis Liuianae parte concinant fragmenta. cf. Liu. 11, 2: *Eo (Emporiarum) legati tres ab Ilergetum regulo Bilitage, in quibus unus filius eius erat, uenerunt querentes castella sua oppugnari nec spem ullam esse resistendi, nisi praesidium Romanus misisset.* Cato p. 35 fr. 14 *Eas res non posse sustineri, nisi eo praesidia magna frumentumque mitterentur. nam ita dicunt palam necessum esse obscursatum* Liu. 9, 11: *Paucos ibi Emporiis moratus dies Cato, dum exploraret, ubi et quantae hostium copiae essent, ut ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit.* 13, 2: *Ipsa cum iam id tempus anni adpeteret, quo geri res possent, castra hiberna III passuum ab Emporiis posuit. inde per occasiones, nunc hac parte nunc illa modico praesidio castris relicto praedatum milites in hostium agros ducebat. nocte ferme proficiscebantur, ut et quam longissime a castris procederent et inopinantis opprimerent. et exercebat ea res novos milites, et hostium magna uis excipiebatur, nec iam egredi extra munimenta castrorum audebant. ubi admodum et suorum et hostium animos est expertus, conuocari tribunos praefectosque et equites omnis et centuriones iussit.* Cato orig. fr. 128 (Jordan p. 35, 13). — Liu.

14. 1: *Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus ut locum quem uellet, priusquam hostes sentirent, caperet, praeter castra hostium circumducit et prima luce acie instructa sub ipsum nullum tres cohortes mittit. mirantes barbari ab tergo apparuisse Romanum discurrere ipsi ad arma.* Cato fr. 15: *Postquam auspicaui atque exercitum adduxi pone uersus castra hostium.* — Liu. 14. 7: *Quod ubi consul uidit, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet et ab tergo se ostendere.* Cat. fr. 16: *Nostros pone uersus hosteis esse ab dextra parte.* — Liu. 19. 1: *Difficilius bellum in Turdetania praetori P. Manlio Celtiberi mercede excitum ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant. itaque eo consul accersitus litteris praetoris legiones duxit.* Cat. fr. 18: *Itaque porro in Turtam proficiscor seruatum illos.* 19: *Inde pergo porro ire in Turtam.*

Quoniam uero quae modo adscripsimus fragmenta excerpta sunt ex dierum dictarum de consulatu libris, facile inde Liuium non originibus sed hisce orationibus usum esse suspiceris. caue tamen hoc confidentius cum Nissenio p. 38 adfirmes. uix enim mihi persuadere possum, Liuium, cum omnes res a Catone gestas conlectas et dispositas in originibus uideret, ipsum quae opus erant, ex orationibus laboriose conquirere maluisse, praesertim cum perpaucos libros, qui non essent annales, in scribendo ante oculos habuisse uideatur, origines autem nouerit atque ita eorum mentionem fecerit, ut magnam eis auctoritatem habitam cognoscamus. accedit quod consensus fragmentorum Catonis et Liuii non est talis, ut quin Liuium ipsis orationibus usum esse statuere cogamur. res concinunt, non uerba. atqui Catonem consulatum suum in originibus silentio non praeteriisse eademque narrasse quae in illis orationibus apertum est: quidni igitur hanc rerum expositionem Liuium secutum esse arbitremur?

Pergimus ad Dionysium Halicarnasensem. cui maxime adrisse Catonis origines eam potissimum ob causam suspicatus est Kiessling de Dion. font. p. 18, quod hic primus Romanos non barbaros sed Graecis per Aborigines fr. 6 cognatos esse contendere ausus esset, simile autem consilium Dionysium in archaeologia componenda secutum esse constaret. etiam his argumentis multum usum esse Dionysium Catone confirmatur, quod I 7 fontes suos recensens principem ei dedit locum et, quotiescunque fere eius mentionem iniecit, magnam eius industriam

effert laudibus, denique quod eius fidem supra Fabium Pictorem et Vennonium ponit (fr. 23. tamen eis locis exceptis, quibus diserte ad Catonis auctoritatem renocamur [fr. 6. 15. 17. 23. 50], Kiessling tria tantum modo eius uestigia (cf. adnot. ad fr. 8. 46) indagauit (p. 19, quorum tertium admodum dubium est, neque nos plus quattuor locos addere potuimus (uid. adnot. ad 4. 22. 31. 36), quibus certe nihil obstabat, quominus Dionysium Catoni se addixisse arbitraremur. uidetur igitur Dionysius hoc quidem noluisse, libros suos auctoritate Catonis multum tunc temporis celebrata carere, sed tamen, cum fontes primarios eligeret, praetulisse Catonis breuitati posteriorum scriptorum Antiatum et Quadrigariorum prolixitatem et Pisonum dubitationes ipsius ingenio magis consentaneas.

Praeter hosce illa aetate Ouidius, si Merkelio credis fast. p. LXXXII sq., multum uersatus est in lectione Catoniana cuius tamen perexigua uestigia in fastis exstant (cf. adnot. ad fr. 12. 24 et III 429 sqq. cum fr. 20), idemque suspicari possumus de Hygino, eius amico, quoniam idem fere consilium quod Cato tribus primis originum libris in eo libro, qui erat de urbibus Italicis, secutus esse uidetur atque etiam in fabulis uno loco Catonem citauit (adn. ad fr. 9. sed plurimum tum studii conferebat in Catonem Verrius Flaccus, is non solum, ut antiquitatem Romanam illustraret, Catonem in usum uocauit sed etiam uerba eius singularia et recondita peculiari libro explicauit, qui inscribatur *de obscuris Catonis* Gell. XVII 6, 2. is etsi integer ad nos non peruenit, tamen magnam partem transiit in Festi librum (uid. C. O. Muellerei praef. p. XVI), in quo cum ex ceteris Catonis scriptis tum ex omnibus fere originum libris multas habemus reliquias ad uerbum transscriptas (fr. 22. 24. 63. 72. 78. 102. 111. 113. 117).

Ex eis scriptoribus qui restant etiam pauciores ad Catonem rerum quas exposuerat studio adducti sunt, plerique uerborum exoletorum aucupio. de illis priore loco agam. primus eorum tempore est Velleius, qui uno loco quam de Capuae origine Cato proposuerat sententiam refutat (fr. 69), sequitur Plinius, qui in libro tertio naturalis historiae (quo Italiae descriptio continetur) saepe numero ad Catonis auctoritatem pronocauit atque ad hunc quidem conscribendum — id quod ex rerum argumento sequitur — originum seu annalium, quos ipse appellauit, thesau-

ros compilauit (fr. 37. 40. 41. 42. 44. 47. 49. 68). quae ceteris libris inserta sunt Catoniana, paene omnia aut etiam nunc inueniuntur in Catonis de re rustica libris¹⁾ aut aperte ad rem rusticam pertinent, ut exclusa ea esse pateat ab eo, qui librum illum in eam quam nunc habemus formam redegit. excepta sunt perpauca, atque ex hisce tria ex libris ad filium missis sumpta sunt, id quod aut ipsis Plinii uerbis significatum est (Plin. VII 171 = Iord. p. 78, 5; XXVIII 13 = Iord. p. 77, 1) aut aliunde satis constat (Pl. XXVIII 260 = Diom. I p. 358 P. 362 K. Iord. p. 78, 3. restant ex magna frustulorum Catonianorum multitudine quattuor. ex his unum in libro octauo 11) se ex originibus habere enuntiato quod addidit (*cum imperatorum nomina annalibus detraxerit*) ipse Plinius ostendit fr. 88), alterum in libro quarto decimo (52) inde ductum esse uerborum Varro-
nianorum consensu (fr. 43 docetur. duo reliqua ex quo libro deprompta sint, dubitari potest. sunt haec: XIII 90 *Cato ideo propinquos feminis osculum dare* (scripsit, *ut scirent an temetum olerent.* — *Cn. Domitius index pronuntiavit mulierem uideri plus uini bibisse quam ualetudinis causa uiro insciente et dote multauit. diuque eius rei parcimonia fuit. L. Papirius imperator aduersus Samnites dimicaturus notum fecit, si uicisset, Ioui pocillum uini. denique inter dona sextarios lactis datos inuenimus, nusquam uini* Incert. Iord. 14. Alterum continuo sequitur § 91: *Idem Cato cum in Hispaniam nauigaret, unde cum triumpho rediit non aliud uinum bibit quam remiges.* Ex his uero prius ex Catonis de dote oratione esse Mercklin (*Citiermethode d. Gell.* p. 662 sq.) comparato Gellio X 23 scite elicit, quae coniectura eo firmatur, quod Plinius XXXIII 31 etiam sua aetate 'exstare Catonis in censura uociferationes' commemorat, de dote autem Catonem in censura locutum esse ueri simile est Meyer (orat. fr. p. 76).²⁾ alterum propter uerba quae adiecit Plinius *cum in Hispaniam nauigaret* ex oratione *cum in Hispaniam proficisceretur* fluxit, ut coniecit Iordan p. 91.

Denique sine dubio multa Catonis fragmenta in naturali historia latent, ut in libro quarto, cuius index Catonis nomen exhibet, quod in libro ipso nusquam inuenitur. sed hic index

¹⁾ Diligentissime ea indicata habes in indice Ianiano p. 4.

²⁾ Itaque falso in originum fragmentis Roth (fr. 116) posuit.

nullum praebet adminiculum. in alio autem libro nobis contigit, ut indicis auxilio Catonis uerba quaedam expiscaremur, tametsi levis sunt momenti. in libri enim octauī indice post Mucianum et Proclium, qui principes sunt, hi auctores ponuntur: Verrius Flaccus, L. Piso, Cornelius Valerianus, Cato Censorius, Fenestella, Trogus. atqui ex his Verrius Flaccus et L. Piso § 17 nominatim adferuntur, Fenestella § 19. ergo § 18 nos Cornelii Valeriani et Catonis¹ uerba habere sequitur. fines autem facile terminantur. loquitur enim Plinius illo loco de elephantis, qui uictoria L. Metelli pontificis in Sicilia de Poenis capti sint. hos tradiderat Verrius, cum in circo pugnassent, interfectos esse, L. Piso 'inductos in circum atque, ut contemptus eorum incretueret, ab operariis hastas praecipitatas habentibus per circum totum actos.² deinde sic pergitur: *Nec quid deinde iis factum sit auctores explicant qui non putant interfectos.* 18. *Clara est unius e Romanis dimicatio aduersus elephantum, cum Hannibal captiuos nostros dimicare inter sese coegisset. namque unum qui supererat obiecit elephanto, et ille dimitti pactus, si interemisset, solus in harena congressus magno Poenorum dolore confecit. Hannibal cum famam eius dimicationis contemptum adlaturam beluis intellexeret, equites misit qui abeuntem interficerent. proboscidem eorum facillime amputari Pyrrhi proeliorum experimentis patuit. Romae pugnasse Fenestella tradit et q. s.* Ex uerbis uero hisce prima *nec quid deinde* — *interfectos* ipsius Plinii sunt neque pertinent ad quaestionem nostram; in ceteris aperte duae diuersae res exponuntur, quarum prior quin ad Cornelium Valerianum, a quo eadem fere res esse tractatae uidentur (cf. III 108. X 5; 11) atque a Plinio, referenda sit, altera (*proboscidem eorum — experimentis patuit*) ad Catonem, iam non erit dubium. cuius disputationis fructus etsi per se est exiguus, tamen inde a Catone Pyrrhi aetatem non omnino esse praetermissam adparet.

Num Plutarchus ipsas origines inspexerit uehementer dubito.² quin etiam forsitan debuerit totam suam Catonis notitiam corpori cuidam dictorum Catonianorum, quod ex eius scriptis

¹) Nam quod Cato iam § 11 laudatus est, non turbat hoc rationem nostram, cum ut multi ita etiam hic locus post libri tenorem absolutum indicemque confectum adiectus sit.

²) Vid. H. Klapp, *de uīt. Plut. auct. Rom.* p. 11.

excerptum erat (uid. *Quellen d. Plut.* p. 90). neque usquam, quamquam historias ab eo conditas esse refert (Cat. 25)¹⁾, citat origines, atque quae uerba Plutarchi cum originum fragmentis conspirare uideantur, partim certo demonstrari potest, non esse ea hausta ex ipso Catone (uid. Klapp l. s. adnot. nostr. ad fr. 16. 18. 86). uerum tamen etiam ex originibus quaedam in collectionem illam recepta esse ueri simillimum est, quam ob rem res, quae secundum Catonem exponuntur, intuentes Iordanumque secuti unum locum propter argumenti fr. 111 similitudinem in originum fragmentis posuimus fr. 112), ex ceteris electa quaedam (129. 130 in fragmentis incertae sedis.

Appianus sententiam quandam orationis pro Rhodiensibus habitae adtulit (fr. 95^b), atque quae de rebus in Hispania gestis (Hiber. 39—41) memorauit ad Catonis auctoritatem redire recte animaduertit Nissen (*Untersuch.* p. 156), quamquam uix ipso usus est. alia eius uestigia non inuenimus. Etiam incertior res est de Cassio Dione (adn. ad fr. 18).

At uero ad Vergilium explicandum multum esse adhibitae origines uidentur. qua re factum est, ut plurima fragmenta Catonis ex antiquioribus commentariis in Seruianum et in scholia Veronensia (59. 71) transirent. illorum septendecim (adn. 1. 5. 8. adn. 9. 10. 18. 31. 32. 38. 45. 46. 54. 55. 76. adn. 78. 122. 123) ex diserto Seruii testimonio ad origines relata sunt, alia (4 cum adn. 9 c. adn. 10. 11. 13. 14. 48. 51. 60. 62. 70. 80. 85. 89. 115. 119, de coniectura ex argumentis petita. neque temere in hac re actum est. nam quamquam nouit Seruius etiam alios Catonis libros (*de re rustica, de re militari, ad filium, orationes de Achaeis, in Furium, de consulatu, in legem Voconiam*), tamen hos singulis binisue tantum locis, unum tribus laudauit. quam ob rem, quoniam multo frequentius origines in usum uocatae sunt, quae Catoniana inserta sunt incertae sedis, ea ueri similis est ex originibus sumpta esse, prae-

¹⁾ Caue ne propter uerbum *ιστόρηκεν* haec ex Catonis historiis fluxisse opineris. apud Plutarchum enim etiam *Πλάτων ιστόρηκε* (Alcib. 1 coul. Plat. Alcib. I p. 122 A), *Ἀναξιμένης ὁ ῥήτωρ ιστόρηκεν* (Popl. 9), multi alii, qui non scripserunt annales, quos conlectos habes a F. Leone (*de Plut. quaest. Rom. auct.* p. 29), cf. Thiersch, *Münch. gel. Anz.* 1848 II p. 40.

sertim cum pleraque argumenti sint historici. in paucis coniectura confirmatur etiam aliis testimoniis. quae enim Servius ad Aen. III 698 (adn. fr. 114) secundum Catonem de matronarum crinibus tradidit. Charisio teste (fr. 114), quae ad Aen. I 267; 570. III 427 (fr. 9 c. adn. de Anchisae in Italiam aduentu et quae ad Aen. III 620 (fr. 10) de Aeneae Ascanique proeliis, teste ipso Servio (Aen. III 711 adn. 8 et VIII 745 adn. 10) ex originibus ducta sunt, sed tamen ne nimis incaute egisse uideamur, frustula quaedam quae argumenti essent dubii, ad fragmenta incertae sedis selecta relegauimus (fr. 137—140). praeterea uestigia quaedam notitiae Catonianae ex Servio adnotata sunt ad fr. 11. 54. 69, plurima alia sine dubio delituerunt.¹⁾

Servio adnecto Macrobius, qui tribus locis citauit origines (fr. 12. 86. 124), quartus (16) eis de coniectura antiquitus additur. hic unum locum (fr. 86) sumpsit ex Gellio, unde ceteros, cerni non potest.

Denique uno uerbo satis erit commemorasse, etiam a Solino (fr. 56), Isidoro (adn. 18) singulis, a Ioanne Lydo duobus (adn. 17. 19) locis originum uerba prolata esse, quos non esse usos ipso Catone pro certo sponderi potest neque tamen definiri, per quosnam riuulos hortos suos irrigauerint.²⁾ idem cadit in Iustinum (adn. 2) et Flauium Vopiscum (adn. fr. 83), qui sententias Catonis notissimas repetierunt. Sulpicia (adn. 95^a) num ipsum Catonem inspexerit, res dubia est. At uero hie scriptores cui notitiam Catonis debeant, etiam nunc manifesto cognosci potest: Valerius enim Maximus (adn. fr. 106), Quintilianus (adn. fr. 106), Seneca philosophus (adn. fr. 83) sumpserunt ex Cicerone, Columella (adn. 43) et Crescentius (adn. 52) ex Varrone, Syncellus et Eusebius (adn. 17) ex Dionysio, mythographus Vaticanus Maii (adn. fr. 11 cf. 59) ex Servio, cuius uerba stultissime miscuit cum Catonianis.

¹⁾ Vt quae de Romulo et Remo et de Roma condita ad Aen. I 273 exponit, nihil obstat quominus ex originibus petierit, conspirant certe in uniuersum cum Fabio Pictore, quem Cato Dionysio teste (fr. 15) secutus erat. etiam meretrix Larentia illo loco dicitur (fr. 16).

²⁾ Lydus utroque loco Catonem coniunctum citauit cum Varrone uno (adn. 17) Catonis de urbis natali sententiam etiam confudit cum Varroniana. uidetur igitur per Varronem Catonis nomen in Lydi librum mansisse.

Nunc uenimus ad eos scriptores, qui uerborum atque rerum quarundam singularium studio ducti in Catone lectitando et excerptendo uersati sunt et plerique uixerunt imperatoris Hadriani aetate, qua Catonis memoria resuscitata est. ipse enim imperator ut amauit genus uetustum dicendi, ita Ciceroni Catonem praetulit (Spart. Hadr. 16, 6 incenditque maximam scriptorum qui tum erant partem eodem amore. in primis Cornelius Fronto et praece uirtutum Catonianarum et imitator (cf. Naber p. 221 adn. 4) exstitit, cumque secutus est discipulus, Marcus Antoninus, qui imitatus magistri exemplum non solum crebro cum lectitabat (ep. II 13 p. 36. 4 p. 29 sed etiam ei, quem patronum suum appellat, totum se dedicasse atque despondisse atque diligasse uerbaque quaedam se ex eo furatum esse gloriatur (ep. II 13 p. 36. uidetur tamen Fronto in orationibus potissimum tractandis uersatus esse atque quod de historiarum genere scribendi iudicium tulit, minus apte cum tulisse, cum melius quadraret in orationes, supra p. CXXXVIII iudicabam. unum tantum modo seruauit originum fragmentum (fr. 107, idque ex oratione quodam, quam Cato originibus inseruerat, sumpsit. Multo maiorem operam et diligentiam posuit in originibus A. Gellius, qui ex unoquoque libro singula saltem fragmenta eaque omnia ad uerbum seruauit (fr. 20. 26. 36. 73. 77. 79. 82. 83. 86. 87. 91. 93. 95. 96. 99. 100. 101. 105. 108. 109). sed Mercklin (*Cit-term.* p. 660. 655. 648) de compluribus, num ex ipso Catone ea deprompserit, dubitauit, idque concedendum est de maxima orationis Rhodiensis parte, quam ex Tironem transtulit. de ceteris fragmentis, quamquam haec coniectura non abhorret a Gellii more auctores citandi, certa tamen argumenta desiderantur, quin etiam praeter Tironis excerpta totam orationem illam Gellium in manus sumpsisse ex ipsius uerbis § 55 elucet, unumque locum, quoniam Tiro praetermisisset, a se additum esse ipse affirmat.¹

¹) Ceterum etiam quae praefatus est Gellius de Rhodiorum causa, priusquam orationis Catonianae fragmenta insereret, in uerbis Catonianis ponere non dubitauit. nimirum et, quoniam illam causam non potuit non enarrare Cato in originibus, etiam seu Tironem seu Gellium eius rei notitiam cum ipsa oratione eidem debuisse ueri simile est, et illa *cumque partim senatorum — quererentur* originem Catonianam significare uidentur (cf. fr. 6 *an partim eorum fuerint*).

Gellio quae de uento cercio secundum origines refert Apuleius (adn. 93) debere uidetur. Verrius Flaccus unum Catonianum Donatus in commentario Terentiano (adn. 23), neque Charisius, qui multa exempla Catoniana adtulit (fr. 27. 34. 35. 64. 74. 75. 114. 116. 120. 121), ipsum fontem adiit. id quod de hoc quidem firmissime ostendetur. exempla enim ex orationibus petita, quas Cato de consulatu et in L. Furium de multa habuit¹⁾, in solo capite, quod II 13 de aduerbio ex Iulio Romano Keil praef. p. XLV transscripsit, inuenies. exempla ex originibus in solis capitibus libri primi XV et XVII, quae sunt illud de extremitatibus nominum et diuersis quaestionibus, hoc de analogia secundum Iulium Romanum scriptum, denique singula quattuor aliarum orationum fragmenta per haec tria capita dispersa, nusquam alibi apud Charisium, si excipis unum locum quem habet ex Statilio Maximo. atqui horum capitum duo tota fere (I 17. II 13) ex Iulio Romano pendere iam Keil animaduertit, ex tertio I 15. eas partes, in quibus praeter Vergilium ceterosque uulgares scriptores alii quoque commemorarentur, eiusdem Romani esse Schottmueller *de Plin. libr. gram.* p. 20 sqq. docuit: inde non Charisium haec Catonis scripta excerpisse certo conligitur sed Iulium Romanum, qui fuit aut sub Hadriano aut paulo post eum (Keil praef. ad Char. p. XLVII sq. Christ Philol. XVIII p. 123), deinde alius grammaticus ab ipso Charisio ita cum Catonis fragmentis coniungitur, ut huic se ea debere fateatur, Statilius Maximus. is ut de singularibus apud Ciceronem scripsit, ita etiam singularia quaedam Catonis uerba peculiari libello explicauit²⁾ et a Charisio, si unum locum capitis XVI excipis (p. 270 K.), in solo capite, quod est de aduerbiis, quod iam supra diximus, commemoratur, ita ut *μονήρεις λέξεις* Catonis aut Ciceronis aut Sallustii breuiter explanans inducatur. Cato autem hisce omnibus fere locis (p. 202. 215. 217, 8; 11. 220. 240) simpliciter Cato senex appellatus neque liber, unde depromptum sit frag-

¹⁾ Vnum huius orationis fr. in libri primi caput XVII, quod item pendet ex Romano, delatum est.

²⁾ Suringar *hist. crit. schol.* I p. 63 sqq. commentario perpetuo Catonis origines a Statilio inlustratas esse perhibuerat omnesque Catonis reliquias, quas ex illo inseruerat Charisius, in originibus posuerat, sed haec opinio omni fundamento caret. cf. Bergk, *Zeitschr. f. Alterthums-wiss.* 1845 p. 116 sq. Linker, *de prooem. Sall. hist.* p. 25.

mentum, usquam additus est. quaecumque ergo in hoc caput, in quo solo apud Charisium *Cato senex* citatur, sub hoc nomine eius reliquiae incertae sedis receptae sunt (p. 206, 219, 221), ad Statilii auctoritatem sine dubitatione referas. quae uero ratio intercedat inter hunc et Romanum, utrum Romanus Statilium excerpterit, an Charisius, cum de aetatibus eorum nihil certi memoriae traditum sit, dignosci nequit. frustula tamen Catoniana, quae debemus Statilii diligentiae, pleraque sunt singulorum uerborum, cum quae in eodem capite ex libris de consulatu seruata sunt, plurium sint, neque illa certo alicui libro tribui potuerunt. unum, quod totam quandam sententiam continet, a nobis propter argumentum in incertae sedis fragmentis selectis collocatum est (fr. 136). Ita uero seiuncto Catone Statiliano tria supersunt fragmenta quae libri inscriptione omissa a Charisio seruata sint. ex eis unum propter argumentum a Iordano inter orationum fragmenta receptum est (p. 43, 4), quae coniectura ea re conprobatur, quod illud in eo capite exstat, quod solis orationum fragmentis refertum est: cetera duo cum in eis capitibus inuenirentur, in quibus originum fragmentorum numerus maior esset, in incertae sedis fragmentis selectis deesse nolimus (fr. 134, 135).

Nonius plura exempla Catoniana ex originibus protulit quam ex ceteris eius scriptis, ex quibus singula, summum tria apud eum inueniuntur, sed ne illas quidem unquam oculis eum uidisse satis nunc constat. tria ex Gellio sumpsit 78, 83, 84, unde cetera (28, 29, 33, 65, 97, 103, 110, 125), non liquet, quae tria incertae sedis fragmenta Catonis ab eo inserta sunt, ex eis duo ex libris de re rustica ducta sunt, unum ex oratione quadam, ut ex Gellio didicimus (Iord. p. 54, 5).

In Priscianum idem fere quod in Nonium cadit, nam et hic multa Catonis ex originibus lib. I. II. III. V testimonia addulit (fr. 7, 21, 25, 30, 53, 57, 58, 61, adn. 64, 66, 67, 81, 90, 94, 96, 104) et singula aut summum ternum ex ceteris libris, nec eum ex ipso Catone hausisse admodum probabile est, quamquam non potest ostendi manifestis argumentis ut in Charisio, sed hic tria fragmenta incertae sedis, cum ueri similis esset ea ex originibus quam ex aliis scriptis decerpta esse, non spreuimus. habes in fr. inc. sed. sel. 141—143.

Denique originum procerum fragmentum quoddam in solis ser-

uatum est excerptis rhetoricis Parisiensibus (fr. 3), ipsum initium in Pompeii commento (fr. 1) et in Sergii explanatione in Donatum (adn. fr. 1, ex qua ille, cum commentarius uberior esset quam quem nunc habemus, forsitan sua transcripserit (Keil gr. lat. V p. 92). anonymus Hauptianus de gener. nom. cum p. 92 Catonem et Varronem coniunctos laudauerit, etiam quod *cullea uini* (adn. fr. 43) ex Catone profert, Varroni, apud quem idem fr. auctius exstat, debere uidetur. Prisciano fortasse usus est scriptor quidam thes. nou. Maii (adn. fr. 7) et Alcuinus (adn. 67), Charisio Beda (adn. 74. 75).

Itaque Hadriani aetate antiquitatis summo studio florente origines, quae prope iam in obliuionem uenerant, denuo protractae et crebro lectitatae multorum in manibus fuere. tum vero cum homines ad sanius iudicium redirent, etiam origines oblitteratae et legi desitae sunt, atque quae scriptores aetate inferiores ex eis adtulerunt, aut certis argumentis demonstrari potuit non esse hausta ex ipso Catone aut certe consentaneum est.¹⁾

Extremum hoc est ut, quo iure aliquot locos, qui antiquitus originum fragmenta habebantur, expulerim, disseram.²⁾

Princeps est Liuii XXXIII 5, de quo alia opportunitate data iam supra egimus p. CXXVIII, quem si adcuratius examinaueris, L. Valerium, quod se aduersus Catonem origines eius reuoluere praedicat, nil aliud quam rhetorice dicere inuenies, se ex antiquitate, quam Cato bene nouerit, exempla prolaturum feminarum, quae in publicum procucurrerint. qua Bolhuysi interpretatione probata cadunt quae Merkel fast. p. LXXXII opinatus erat, ab Ouidio fast. III 205—228, Plutarcho Rom. c. 19), Sernio (ad Aen. VIII 635 Sabinarum raptum secundum Catonem enarratum esse.

Deinde quattuor loci, qui lacunis corrupti erant, dubiis aut falsis supplementis exornati ad Catonis origines relati sunt. in Muelleri enim Festi editione p. 153 s. u. matronis haec legis:

‘Matroni-[s aurum redditum’ Ca-

to ait: quod [uidetur hoc significare: matronis

fuisse re-[stitutum aurum, ex quo P. R. crateram fecerat

¹⁾ Magnam habet probabilitatis speciem Iordani (p. LVIII) coniectura, ut Sallustii historiarum ita etiam Catonis originum orationes excerptas et seorsum editas diutius mansisse.

²⁾ Quae fragmenta Catoniana incertae sedis probabiliter ad origines poterant referri, infra corollarii loco coniunximus.

et eam A-[*pollini Delphos miserat: ut est testi-*
monio in-[*dex tabella: quod quidem aurum dederant ma-*
tronaе orna-[*tui demptum suo, ut uotum solueretur*
Apolloni. qui-[*dam dicunt de eo potius esse intelligendum*
quod contule-[*runt olim matronae ad Capitolium*
a Gallis Senoni-[*bus liberandum. id eis postea reddi-*
tum est a pop-[*ulo Romano.*’

Quae Festi uerba quod in hoc compendium redegit Paulus:
‘*Matronis aurum redditum*’ cum legitur, hoc significare uidetur,
quia matronae contulerunt ornatus sui aurum ad Capitolium a Gallis
Senonibus liberandum, quibus postea est redditum a populo Romano,
adparet ex duplici fama quam adscripserat Festus, priorem cum
omnino neglexisse: sed qualis fuerit, discimus ex Liuiο V 27, 5,
ex quo Vrsinus et Mueller supplementa sua petierunt, uera in uni-
uersum uidentes. fieri igitur potuit, ut talia in originibus expo-
neret Cato sumeretque ex eo Verrius, sed eodem iure quo Ca-
toni, haec frustula cum Vrsino Sinnio Capitone uel Ateio Capitone
uindicare possumus, quorum nomina etiam melius in lacunam
quadrant. Eadem inter eosdem controuersia est s. u. natio p. 166,
ubi in codice eadem litterae *to* ex nomine auctoris seruatae
sunt. Illic Mueller secutus Vrsinum sic suppleuit:

Sinnius autem Capi]to, omnia fe-
re genera hominum per nationes diuidi ut Picent]es Sabinos
esse gente, natione Picentes . . .].

sed potest etiam hic de Catone uel de Ateio Capitone cogitari
Hertz *Sinnius Capito* p. 25 n. 26).

Totum Catonis nomen remouit Wagener (p. 27) s. u. posi-
merium p. 249. de eo uocabulo haec dixit Festus, si Muellere
supplementis fidem habes:

[*Posime-*

rium esse ait Antistius [*in commentario iuris pontif-*
icalis pomerium id est I[*ocum pro muro ut ait*
Cato. olim quidem omni[*em urbem comprehendebat* et q. s.
sed offendit post Antistium Catonis laudatio, quam ob rem Wa-
gener scite coniecit: ‘pomerium id est I[*ocum quem transit*
auspi] cato’.

Apud Seruium ad Aen. I 273 Burmann uerba lacera: . . .
. . . dicit Latinum ex Vlixē et Circe editum de nomine sororis
suae mortuae Romen ciuitatem appellasse ita sanasse sibi uisus

est, ut *Cato in originibus* anteponeret, plane inmemor ille, ex Catonis sententia inter Troiae excidium et Romam conditam interfuisse quadringentos triginta duos annos (Schwegler I p. 83).

Praeter origines autem quidam a Catone etiam *Poenorum historiam* compositam esse somniauere, nisi loco quodam Festi mutilo s. u. meritauiere p. 154:

‘Meritauiere, saepe merue
enorum III suf-

*fetes euocauerunt statim om]*nis cohortes, omnis
etiam qui stipendia merit] auerunt.’

quo Catonis nomen lacuna intercidissee ex Pauli epitome discimus, sed de Poenorum historia nihil ille exhibet, neque quidquam ualet ad opinionem illam firmandam, quod Seruius quaedam lecta esse scribit ad Aen. I 343 in historia Poenorum, quaedam testari Punicam historiam ad Aen. I 738, quippe qui de scriptore nihil addiderit. ne illud quidem haec fundamenta tamquam in aqua posita intuens probabis, quod Krause (p. 97. 113) et Roth (p. 280) quantum originum librum peculiari Poenorum historiae inscriptione insignitum esse censuerunt.¹⁾ itaque recte Iordan haec somnia disiecit. minus tamen cum numerum transposuerit, mihi placet quod ipse coniecit: ‘*Cato originum]* III: [Po]enorum suffetes’. hic locus Oedipum suum adhuc exspectat.

Claudent hoc agmen uerba quaedam schol. Venet. Iliad. VIII 383: ὥς δὲ Κάτων ἴστορεῖ, ἡ Διόσπολις ἡ μεγάλη πρὸ τοῦ ὑπὸ Περγῶν ἀφανισθῆναι κώμας μὲν εἶχε τρισμυρίας [μυρίας Meineke], ἀρούρας δὲ γψ’. ἀνθρώπων δὲ μυριάδας ψ’, ϑ’ δὲ πόλεις διεκοσμεῖτο, quae item sub Catonis auctoritate habes apud Stephanum Byzantium s. u. Διὸς πόλις p. 234 Mein. sed Catonis nomen ferri non posse omnes consentiunt, dissentiunt in emendatione. atque Iacobus quidem Bernays ap. Wagener p. 45, Manethonis nomen substituit; sed etiam propius ad librorum scripturam accedit quod Ebert *diss. Sic.* p. 94 coniecit Βάτων, apud quem scriptorem τὸν πραγματευθέντα τὰ Περγονὰ Strab. XII p. 546 illa de urbe a Persis euersa facillime exstare poterant.

¹⁾ Quae Krause praeter fragmenta a nobis recepta hic posuit, ex oratione de bello Carthaginiensi sumpta sunt (Iord. p. 56, 1, 2), id quod uno loco diserte adiectum est, altero significatum.

L. CASSIUS HEMINA¹⁾

Qua aetate L. Cassius Hemina fuerit, ex loco quodam Censorini fr. 39 cognitum habemus, qui, cum quarti ludi saeculares fierent, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummio Achaico consulibus i. e. a. 146. 608 cum uixisse memoriae prodidit, proximus igitur Censorino teste accedit aetate ad M. Catonem, qui tribus annis ante originibus uix absolutis mortuus erat, neque est cur eum auctoritate carere negemus, nam etiam Plinius, qui neminem alium historicum Romanum, hunc duobus locis uetustissimum auctorem appellauit fr. 26. 37. Sed Niebuhr praefect. hist. Rom. I p. 27 consentientibus Schweglero I p. 87 n. 4 et Schmittero p. 8, ex annalis quarti inscriptione, quae fuit *bellum Punicum posterior* fr. 31²⁾, etiam ante tertii belli initium ante a. 605. 149 quartum librum, qui postremus fuisse uidetur, editum esse conclusit. quae sententia si uera est, Cassius, si non ante Catonem at eodem certe tempore cum illo historiae scribendae operam dedit et cum Catone pater historiae Romanae habendus est. at uero si re uera Cassius primus res Romanas

¹⁾ I. E. Schmitter *Cassii Heminae annalium fragmenta emendata disposita illustrata*, dissert. phil. Monast. 1861, magis diligentiae quam acuminis documentum. — Lucii praenomen nititur Prisciano fr. 25 et schol. Veronensibus fr. 4, iniuria de eo dubitauit Weichert *de Varro et Cassio* p. 180. gens Cassiorum tum fuit plebeia (Niebuhr h. R. II p. 195 sq. Drumann II p. 111), neque tamen Heminam humili loco natum esse ex Suetonii testimonio (uid. p. LXII) constat. — Qui autem uulgo dicitur Hemina, idem a Prisciano in plerisque codicibus et aliquot locis a Nonio scribitur Emina, eodem iure, quo in hemina (= *ἡμίνα* dimidia pars sextarii Paul. p. 100 M.) saepe omittitur aspiratio (ut Pers. I 130. gromat. p. 375 Lachm.). Hertz ad Prisc. I p. 294.

²⁾ Hoc more separatim quosdam libros inscribendi usus est etiam Ennius (Vahlen p. 65), tum Linius (cf. Weissenborn praef. ed. Teubner. p. XVIII).

patrio sermone usus scripsit, quaero qui fieri potuerit, ut nemo scriptor huius rei mentionem faceret. Cicero, Liuius, Dionysius ceterique scriptores illius aetatis nusquam eum commemorarent? quid? quod etiam usque ad finem tertii belli Punici eum in annalibus progressum esse ex Censorino fr. 39 nouimus. quam difficultatem si quis ita remoueat, ut Cassium quattuor priores libros ante huius belli initium edidisse censeat, tum uero quarti libri inscriptionem mutare non potuisse, uereor ut multos habeat adsentientes. Itaque nescio an Niebuhr illam inscriptionem nimis presserit scitiusque quam uerius concluderit. quamquam enim nec bellum prius, alterum, tertium nec prius, posterius, tertium dici posse facile concedo, tamen aut totus fallor, aut bellum primum, posterius, tertium eodem iure enumerari potest quo primum, alterum, tertium.

De uita eius nihil accepimus, neque ullus titulus lapidi marmorique incisus aut scriptor praeter locos infra a nobis indicatos Cassii Heminae meminit. Inscriptio libri uarie tradita est et annalium et historiarum, quarum illam ea de causa praefero, quod nititur Plinii 37, Gellii 8, Seruii 22, Prisciani (25. 29. 30. 31. 32) testimoniis, cum historias uno loco citet Diomedes (fr. 11) et Nonius, qui sexies (9. 10. 16. 21. 34. 35), ipse sibi constans non fuerit. idem enim quattuor aliis locis annales laudauit (24. 28. 33. 36).

Latine eum res sui populi enarrasse, ex eis quae a pluribus scriptoribus ad uerbum relata sunt, satis adparet, sed quo dicendi genere usus sit, propter fragmentorum paucitatem et exilitatem definiri nequit, praesertim cum pleraque ita mutata ad nos peruenerint, ut perpauca antiquitatis uestigia agnosci possint.

Libri quattuor adferuntur, quorum quartum separatim inscriptum fuisse *bellum Punicum posterior* commemorauimus, itemque Cassium longe ultra id bellum in scribendo descendisse. existit igitur quaestio, utrum quarto libro etiam eas res, quae post bellum Punicum alterum annis quinquaginta gestae sunt, complexus sit, an plures quidem libros addiderit, casu uero quodam ex his nihil ad nos peruenerit. quae quaestio quamquam certo solui nequit, equidem tamen inclino totus ad posteriorem sententiam. nam et hoc haud raro factum est, ut pauci tantum modo libri a grammaticis exciperentur, ceteri negle-

gerentur ut Charisius Sisennae Milesiarum solum tertium decimum librum laudauit, neque persuadere mihi possum, quinquaginta minimum annorum res a Cassio ita coartatas esse, ut quasi appendix sub belli Punici posterioris inscriptione laterent, praesertim cum per annos singulos amplior ei succresceret materia, quibus de causis fr. 37. 38. 39 non ex quarto sed ex libris, qui post quartum erant, sumpta esse censeo.

Deduxit autem Cassius res a generis Italici principe, Saturno fr. 1¹, eisque, quae ante Romam conditam gestae sunt, totum librum primum compleuit. Ex eis populis, qui ante Troianos Latium obtinuissent, etiam Siculos ab eo commemoratos esse et Ariciae Crustumeriue origines ad eos relatas ex fr. 2 et 3 discimus. neque tamen est cur cum Schmittero p. 18 ex Graecis Siculorum nominibus conligamus, apud Cassium Siculos e Graecia oriundos fuisse — id quod a nullo scriptore traditum est — eademque cum de Siculis docuisse quae alii scriptores de Aboriginibus, immo nihil obstat quominus etiam Cassium vulgarem sententiam secutum esse censeamus, qua indigenas Siculos fuisse credebatur. nec minus temere ab Hertzbergio *de dis Rom. patr.* p. 37 coniectum est, ut secundum Sallustium Catil. 6, 1, ita etiam secundum Cassium Romam paulo post Troiam deletam conditam esse, ne huius quidem sententiae ullum certum uestigium adparet.²⁾

Altero libro Catonis, ut uidetur, temporum rationem secutus fr. 20 Romuli Remique res pertexuit fr. 11 et minimum usque ad urbem a Gallis recuperatam aut, si recte de fr. 21 iudicatum est, usque ad a. 280, 474 peruenit. magnum igitur annorum spatium, quod Linius nix decem, Cassius hoc uno libro est complexus, ut, si quidem cetera non minus adcurate per-

¹⁾ Forsitan in his rebus Euhemeri Ennianam doctrinam amplexus sit. cf. Ennii Euhem. fr. 6 p. 17, 1 Vahl. (= Lactant. diu. inst. I 14). post Cassium eadem de Saturno docuit Varro. cf. Lactant. inst. I 13. Macrobian. sat. I 7, 21. Ouid. fast. I 233.

²⁾ Caue tamen contra Hertzbergium fr. 8 proferas. sola enim uerba *annis plus centum atque sexaginta post bellum Troianum* Homerum et Hesiodum uixisse Cassii esse uidentur. ante Romam conditam Siluiis regnantibus eos uixisse Gellius de suo addidit, neque erit necesse propter Siluios cum Mommseno chronol. p. 152 n. 295 de alio Cassio cogitare.

scripsit quam Numae instituta (fr. 12. 13 aut Dorsonis factum (fr. 19), amplissimus eius liber fuisse uideatur.

Quae ex tertio libro seruata sunt, non possunt referri ad certam aliquam rem, sed tamen descendisse eum usque ad initium alterius belli Punici ex inscriptione quarti libri discimus, qui huic bello adtributus erat. reliquis libris (quot libris incertum) ex more historicorum illorum res usque ad suam aetatem, minimum usque ad a. 146. 608 contexuit.

Neque tamen Cassius solas res gestas memoriae mandasse contentus fuit sed etiam rerum diuinarum praecipuam rationem habuit (fr. 4. 6. 7. 20 in deorum Romanorum origines inquirens, idemque de aliis populi Romani institutis, ut de mundanis 14) et de intercalatione 18) egit et uel Homeri Hesiodique mentionem rebus Romanis inspersit 8). nec nomina deriuandi studio abstinuit. quamquam quod Ariciam ab Archia (fr. 2, Crustumerinum a Clytemestra 3), fana a Fauno 4) deduxit, profecto satis infeliciter ingenio suo indulsit. uidetur uero in his Catonis uestigia secutus esse, quem etiam in uerbis quibusdam imitatus est (cf. fr. 29 et Caton. fr. 57¹) fr. 17 et Cat. or. in Vetur. 10 p. 49 Iord.). utrum etiam in aliis rebus ducem eum elegerit an ad fontes primarios redierit discerni nequit. utique prorsus aliud atque Cato in scribendo consilium habuit.

Antequam uero qui scriptores hoc auctore usi sint, disputemus, ut omnem de fragmentis a nobis receptis dubitationem remoueamus, paucis alios Cassios qui in historia scribenda uersati sunt, recensere placet, quos, cum quam plurimis praeclearis scriptoribus patriam floruisse uellet, miscuit et perturbauit Maffei Veronensis (*Verona illustr.* II p. 25 sqq.). ex hac tamen Cassiorum multitudine multos suo loco iam reposuit Weichert l. s. s. p. 180 sqq., unum, quem Maffei effinxerat, suo iure omnino sustulit. erat is T. Cassius Seuerus Veronensis, quem historias scripsisse Maffei adfirmauerat. continetur enim quattuor locis, quos falso adlatos esse facile euincetur. primus est Plinii epist. III 28. 1. quo ex optimi libri auctoritate nunc *Titi Cati* nomen ab Henrico Keilio est restitutum, alter et tertius sunt Tertulliani (adn. fr. 1), qui inter alios historicos etiam Cassii

¹) Quamquam de hac quidem re suspicionem quandam moueri posse supra p. CLII indicauimus.

Seueri mentionem facit. sed nunc post A. Eberti quaestionem *Tertullians Verhältniss zu Minucius Felix* in *Abhandl. der sächs. Ges. d. Wissensch. phil. hist. Kl. vol. V* Tertullianum usum esse constat Minucii Felicis Octavia, in qua, quoniam eadem res, quae a Tertulliano, ita exposita est, ut, eisdem fere auctoribus prolatis, Seueri tamen nomen non adderetur, cum Tertulliani animo Cassius Seuerus obuersaretur, Seueri nomen ab eo temere est adiectum. id quod recte iam a Vossio hist. Lat. lib. I c. 21. Weicherto p. 183. Schmittero p. 15 sqq. aliisque erat coniectum.¹⁾ denique testis excitatus est Suetonius, qui in uita Caligulae c. 16 hunc imperatorem permisisse scribit 'Titi Labieni, Cordi Cremuti, Cassi Seueri scripta senatus consultis abolita requiri et esse in manibus lectitarique, quando maxime sua interesset ut facta quaeque posteris tradantur', idemque in uita Vitellii c. 2, cum Q. Elogius Vitelliae stirpis originem ad deos rettulisset, a Cassio Seuero auctorem generis Vitellium libertinum sutorem ueteramentarium proditum esse commemorat, 'cuius filius sectionibus et cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cuiusdam furnariam exercentis filia, equitem Romanum genuisset'. Sed nonne haec ita sapiunt Cassii Seueri oratoris lubidinem, 'qua uiros feminasque illustres procacibus scriptis diffamauerat' (Tac. ann. I 72 cf. III 21), ut hunc a Suetonio dictum esse existimare necessario cogamur? neque tamen est cur propter hosce locos hic orator qui exul mortuus est 33. 786 etiam historiae operam dedisse uideatur. facile enim illa etiam in famosis libellis, quos commemorat Tacitus, effundere potuit.²⁾ Etiam minus Cassium Parmensem, qui fuit in Caesaris percussoribus et probe distinguendus est a Cassio Etrusco Horat. sat. I 10. 62. uid. Weichert. l. s. et Kirchner ad Horat. l. s.), praeter carmina etiam historias condidisse probabile est. qui enim illud opinatus erat, Vossius in append. ad libr. III de hist. Lat. uno loco Plinii naturalis

¹⁾ Itaque non erit opus ad G. Wolffii coniecturam confugere, qui in Philol. XVI p. 529 comparato Lactantio pro *Seuerus* proposuit seu *Varro*.

²⁾ Kordesius ad Eberh. § 34 Seuerum in historicorum numerum inuehere conatus est, cum apud Ioannem Sarisb. VIII 18 pro *Sereno* Seueri nomen poneret, sed recte iam a Weicherto p. 207 refutatus est.

historiae XXXI 11, sententiam suam firmavit: *Cydnus Ciliciae amnis podagricis medetur, sicut adparet in epistula Cassi Parmensis ad M. Antonium.* at uix cogitari potest, qua occasione hanc epistolam, qua talia continebantur, annalibus inseruerit Cassius, nedum ex hoc loco annales ab eo conscriptos esse colligamus (cf. Weichert p. 283). Deinde ex numero historicorum eiciendus est Longinus quidam, qui complures uiros doctos uexauit. haec enim Cicero de orat. I 60, 256 Antonium loquentem facit: *Reliqua uero etiamsi adiuant, historiam dico et prudentiam iuris publici et antiquitatis † iter [notitiam coni. Ellendt et exemplorum copiam, si quando opus erit, a uiro optimo et istis rebus instructissimo, familiari meo Longino mutabor,* eundemque sine dubio in animo habet Cicero in oratione pro Plancio habita 24, 58: *In quo, Cassi, si tibi ita respondeam, nescisse id populum Romanum neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino, non, ut opinor, admirere, cum ego ipse non abhorrens a studio antiquitatis me hic id ex te primum audisse confitear,* ex quibus uerbis intellegimus, hunc Longinum, ante a. 54. 700, quo anno Cicero Plancium defendit, diem supremum obiisse, postquam Antonio familiari iam anno 87. 667 a Cinna orbatus est. sed neutro loco Longini nomen in libris manu scriptis exstat, nam in Planciaua exhibent aut *Conco* aut *long.* aut *longe*, in libro de orat. *longo* plerique, duo *longe*, ex quibus scripturis ueram eruit Roth (in mus. Rhen. n. VIII p. 615¹), cum scriberet *Congus*, quae emendatio confirmatur scholiis Bobiensibus, in quibus hisce uerbis locus ille Planciauae explicatur: *igitur in Cassium facta M. Tullius negat, populum, id est uulgus imperitorum iudicare paenitus de familiae clarioris nobilitate potuisse, ut nonnisi peritiores uetustatis et qui antiquitatem per historias legerint, haec scire facillime possint. atque ideo mentionem Conci uidetur interposuisse, qui per illud tempus decesserat, homo curiosus et diligens eruendae uetustatis. nam historicus* Reliqua intercederunt. Denique eum ex Iuniorum familia originem duxisse et fuisse Lucilii aetate discimus ex uersu quodam illius poetae a Cicerone citato, tum a Plinio nat. hist. praef. 7 seruato, quo Iunium Congum potissimum ut uersus suos legat, expetit (cf. Roth. l. s. s. p. 613 sq.). Nancti igitur sumus no-

¹) Frustra contra eum disputauit Gerlach, *Geschichtsch.* p. 86 sq.

um et antiquarium et historicum Iunium Congum, Cassium Longinum amissimus.

Denique L. Cassius Censorius quidam citatus est in scholiis Veronensibus fr. 5, sed uel librarii negligentia uel casu aliquo inter *Cassius* et *Censorius* Pisonis nomen intercidisse et falso datum esse L. Cassio cognomen Censorio perspexit Fr. Ritschl *Schriftstellerei des Varro* p. 30, quam coniecturam si probaueris, etiam in eis, quae secuntur, uerbis *Idem historiarum I ait* Cassii historias non esse dictas concedes et, cum Varronis secundus historiarum liber uel rerum humanarum (cf. Seru. ad Aen. II 636) de eadem re iam laudatus sit, recepta Ritschelii emendatione *item* pro *idem* scribentis post *item* lacunam esse statuendum erit, qua auctoris nomen haustum sit, quis is fuerit, nisi novos scholiorum libros mss. adepti erimus, uix unquam decerni poterit, nimisque audacter Tiberonis nomen proposuit Schmitter p. 20.

Restant ex Cassiis historicis duo, Cassius Dio, cuius libri maximam partem ad nos peruenerunt, et Cassius Longinus quidam, cuius notitiam debemus Eusebio p. 198 Mai. hic enim quo loco fontes indicat quibus usus res Romanas a Romulo usque ad suam aetatem exposuerit, cum alios enumerat tum Cassii Longini octodecim libros, 'quibus olympiades CCXXVIII complexus est', atque Niebuhr quidem *kleine Schriften* I p. 185 de philosopho illo cogitauit, qui quod auctor fuerat Zenobiae belli contra Romanos suscipiendi, ab Aureliano a. 273. 1026 est occisus, sed quaeritur, cur olympiade CCXXVIII substituerit Longinus, non perduxerit res usque ad suam aetatem. est igitur probabilius, Cassium illum Longinum fuisse sub illam olympiadem, id est Hadriani aetate, eiusdemque aetatis cum Phlegonte, quem post Cassium sic commemorat Eusebius: *E Phlegontis libri Caesaris quatuordecim libris, quibus olympiades CCXXVIII summam continentur*, quibus uerbis similibus si similia significare noluit Eusebius, etiam Cassius Longinus per olympiades breuiter res a prima olympiade usque ad suam aetatem deduxisse existimandus est praecipua Olympiadum ratione habita, atque forsitan etiam de Cassii Longini libro dici possint quae de Phlegontis Ὀλυμπιονικῶν καὶ Χρονικῶν συναγωγῇ uel Ὀλυμπιάσι uel Χρονικοῖς Mueller fr. h. G. III p. 602 Photius iudicauit cod. 97: Ἀλλως τε καὶ ἡ περὶ τὰς ὀλυμπιάδας καὶ τὰ ἐν αὐ-

ταῖς τῶν ἀγωνισμῶν ὀνόματα καὶ πρόξεις καὶ ἡ περὶ τοῖς
 χρησμοῖς ἄκαιρος φιλοπορία τε καὶ φιλοτιμία, εἰς κόρον
 ἀπέρουσα τὸν ἀχροατὴν. quod iudicium satis confirmatur
 Phlegontis reliquiis. cf. in primis fr. 12 Muell.). quamquam
 Cassius Longinus minus summatim res absoluisse uidetur, quo-
 niam hanc uocem in eo omisit Eusebius. denique sermone
 Graeco eum usum esse inde adparet, quod ceteri scriptores quos
 nominauit Eusebius, omnes Graece scripserunt neque quemquam
 Latinum uidetur adhibuisse. Atque haec causa est, cur contra
 Muellerum III p. 688 fr. 1 Longini esse negemus. discrete enim
 hic Cassius et a Tertulliano et a Lactantio in Latinorum scripto-
 rum numero ponitur. de ceterorum fragmentorum solo fr. 8,
 quod seruauit Gellius, incertus haereo, utrum Longino an He-
 minae tribuam. nam cum Longinus paulo post annum 136. 889
 scripserit, Gellius post mortuum Hadrianum, quem diuum dicit
 (III 16, 12. XI 15, 3), i. e. post annum 138. 891, tempus non
 obstat atque ipsa res ex Cassio inserta huic sententiae etiam
 fauet. contra cum annalium inscriptio Latinum scriptorem in-
 dicare uideretur Schmitter p. 6, hanc suspicionem mouisse satis
 habui et in Heminae reliquiis illa Gellii uerba locum suum re-
 tinere passus sum.

Denique quoniam inter Dionem et Heminam uix de ullo
 fragmento lis oriat, iure nostro quae infra secuntur fragmenta
 Cassio Heminae adtribuuisse nobis uidemur.

Ex eis uero scriptoribus, qui nomine Cassium citauerunt,
 antiquissimus est C. Plinius superior. ducentis igitur fere an-
 nis omnino uidetur latuisse. sed aut totus fallor aut iam Varro
 in eis qui perierunt libris non solum eo usus est sed etiam di-
 serte ad eius auctoritatem prouocauit. quae enim de dis pena-
 tibus Macrobius et Seruius (adnot. ad fr. 6)¹⁾ aliis locis sub
 Varronis nomine protulerunt, eadem singulis locis Cassium He-
 minam dicentem fecerunt, unde, cum ab utroque Heminam non
 esse inspectum paene pro certo adfirmari possit, eos cum re
 etiam auctoris nomen ex Varrone sumpsisse proximum uero est.

¹⁾ Falso Delrius in *syntagm. trag. lat.* III 377 Macrobi locum compa-
 rato etiam apud Arnob. III 40 pro Caesio, cuius de dis penatibus sen-
 tentia ibi adfertur, Cassium reponendum esse censuit. intellegen-
 dus autem est Caesius Bassius. cf. *de uita et ser. Coel. Ant.* extr.

idemque de Censorino fr. 39 conici potest. Dionysium Cassio usum esse recte Kiessling *de Dion. font.* p. 18 negauit. neque Liuius cum in manibus fuisse demonstrari potest. quamquam enim in compluribus rebus (adn. ad fr. 16. 19. 20. 32. 38. conueniunt, tamen hi consensus non sunt ita comparati, ut necessario ex solo Cassio Liuium hausisse statuendum sit.

Plinius autem in naturalem historiam quattuor locis (12. 13. 26. 37¹) quaedam ex Cassio Hemina transtulit, et quicumque fere post hunc ueterum historicorum fragmenta seruauerunt, eidem etiam Cassii meminerunt, plurimis locis Nonius (9. 10. 16. 17. 21. 23. 24. 27. 28. 33. 34. 35. 36), tum Priscianus (25. 29. 30. 31. 32. 40)², Seruius (3. 4. 6. 15. 22. 38), Macrobius (adn. 6. 14. 18. 22), Solinus (2. 7), denique singulis locis Appianus (19), Minucius Felix, Tertullianus, Lactantius (1 c. adnot.), Diomedes (11), Censorinus (39), scholia Veronensia 4. ex his Diomedes, Nonius, Priscianus propter uerba quaedam prisca eum laudauerunt, ceteri propter res ab eo relatas, sed num quisquam praeter Plinium ipsos Cassii annales legerit et excerpserit, ego uehementer dubito, etsi propter superiorum scriptorum de Cassio silentium nihil certi in hac re erui potest.

Sed restat ut expromamus, quid de Cassii libris minimum duobus de censoribus scriptis, quos laudare uidetur Nonius (fr. 23) sentiamus. talem librum eum componere potuisse³, propter antiquitatum studium, quod etiam in annalibus conspicitur, non est cur prae fracte negemus. at et uerba ipsa talia

¹) Cum index librorum XII et XIII idem sit, in libro autem XIII Cassius citetur, uix uerba quaedam Cassii in lib. XII latere cum Rothio putabimus.

²) Quamquam Meyer hoc fragmentum p. 551 in Cassii Seueri reliquiis posuit, tamen Weicherto rectius id Heminae tribui concedit. contra Hertzio (ad Prisc. I p. 380) inde quod Hemina plerumque Cassius Hemina, uno loco Hemina a Prisciano citatur, Cassius Seuerus orator uidetur esse dictus, quem bis simpliciter sub Cassii nomine cum librorum inscriptione adtulit (VII p. 759 P. 333 H. VIII p. 872 P. 489 H.). ego tamen propter formas *adulati* et *adhortati*, quibus passim Cassius Seuerus uix est usus, rem non ita exploratam esse duxi, ut omnino eicienda sint haec uerba ex Heminae reliquiis.

³) Haec est sententia cum multorum tum Weichert p. 181 et Hertzi in Iahn. ann. 1862 p. 47 n. 8.

sunt ut potius ex narratione originem traxisse videantur, et annales uel historias Cassii Nonius duodecim locis citauit, librum de censoribus nusquam. quam ob rem, cum *de censoribus* non libri Cassiani inscriptionem sed ipsius Nonii uerba esse existimarem¹, Krausio Rothioque adstipulatus ea in annalium fragmentis posui. neque enim mirum uideri poterit, omissum esse a Nonio annalium uel historiarum uocabulum conlatis ex. gr. fr. 27. Coel. fr. 46. Sisenn. 6. 113. 123. 130.

¹) Cf. Macrobian. III 20, 5 *Postumius Albinus annali primo de Bruto: Ea causa sese stultum brutumque faciebat. Vt Nonii fons, sic similiter Gellius XVII 21, 3 scripsisse mihi uidetur: Vtrumque tamen ante Romam conditam uixisse, Siluii Albae regnantibus, annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta. Quae uerba fac hominem Nonio stultitia similem festinanter annalium uel chronici inscriptione omissa contraxisse et Gellio nobis negato solum eius epitomatores ad nos peruenisse, concedes facile fieri potuisse, ut Cassii liber de Homero atque Hesiodo uel Nepotis liber de Homero nunc homines litterarum studiosos uexaret.*

FABIVS PICTOR

QVI LATINOS ANNALES CONDIDIT

Quae de hoc Fabio Pictore eiusque Latinis annalibus dici poterant, supra, cum de Q. Fabii Pictoris Graecis annalibus ageremus, absoluimus p. LXXVI—LXXX, restat ut nunc Ciceronis de eo iudiciis, quae illic adposuimus, Frontonem adiungamus, qui loco saepe laudando p. 114 Nab. Pictorem ‘incondite’ historiam scripsisse dicit, huius autem Latinos annales intellegit, cum de Latinis tantum modo historicis loquatur.

Inscriptio, si Nonio (fr. 3) fidem habes, ‘rerum gestarum libri’ fuisse uidetur, si Gellio (fr. 6 ‘annales’. Ex libris eius adfertur primus, quo initia urbis narrauerat, et quartus, quo usque ad a. 367. 387 progressus erat. Perexigua eius fragmenta praeter unum, quo duo Fabii a Cicerone coniunguntur (fr. 5 uid. p. LXXXVII, a scriptoribus, qui Quintiliano recentiores sunt, seruata sunt, singula ab ipso Quintiliano 2, a Gellio 6, a Nonio (3), duo a Seruio (1. 4). ex quibus quin huc pertineant fr. 2 et 3, dubitari non potest, cum ex Fabio Pictore ipsa Latina uerba adferantur. nec minus de fr. 4 Seruium uel quicumque eius auctor fuit, Latinos Fabii annales in manibus habuisse concedetur, quem cum altero loco, ubi Fabii mentionem facit, eundem Fabium intellexisse ueri simile esset, hoc autem loco Fabium Pictorem qua re de Fabio Seruiliano cogitare uetamur) appellaret, utrumque fr. ad hos Fabii Pictoris Latinos annales rettulimus.¹⁾ Gellii locum (fr. 6) Seruiliano uindicare studuit Du Rieu p. 397 praecunte Krausio p. 48, idque eam ob causam, quod Gellius ceteris locis, ubi Fabium Pictorem exscripsit, utro-

¹⁾ Fatendum tamen est inde quod fr. 1 Fabii Pictoris auctoritatem coniunxit cum pontificaliū librorum mentione suspicionem nasci, ne etiam hoc ex Fabii Pictoris iuris pontificii libris manauerit.

que nomine cum laudasset, unde hic, ubi simplex nomen adscriptum esset, alium Fabium ab eo dictum esse sequeretur, denique quod ex Dionysio Seruilianum Latino usum esse sermone constaret, at ego ex ea ipsa re, quod simplex nomen Gellius posuit, concludendum esse arbitror, eundem Fabium hoc loco Gellium intellegi uelle quem ceteris, i. e. Fabium Pictorem, qui mos Gellio etiam alibi fuit, ut auctores, quos satis notos esse arbitraretur, uno nomine significasse satis esse duceret. Seruiliano autem hoc fr. tribuere omnino nulla res cogit.

Ex numero fragmentorum Krausii (p. 136) hoc, quod sumptum erat ex Gellio (V 4, 5) eiecimus: *Hic (Fabius) ita scripsit: 'Mortuus est anno duo et uicesimo. rex fuit annos uiginti et unum.'* sunt enim uerba illa non Fabii, sed Varronis, ex cuius libro XVI rerum humanarum a Nonio s. u. duodeuicesimo p. 100 citantur, cuius nomen lacuna, quae est ante *hic ita scripsit* statuenda, apud Gellium intercudit. Quam ob rem recte Hertz hunc Gellii locum sic edidit: *Quid est duo et uicesimo?*¹⁾ [*. . . Varro . . . libro XVI humanarum duo et uicesimo*] *hic ita scripsit: 'Mortuus est anno duo et uicesimo; rex fuit annos XXI.'*

De Fabii Pictoris iuris pontificii libris.²⁾

Adtribui huic Fabio Pictori etiam ea fragmenta, quae ex iuris pontificii libris, quos iam Varro (fr. 5) ueteres appellauit, a Fabio Pictore Latine conscriptis ad nos peruenerunt, quamquam haud ita stabili fundamento hanc sententiam niti non ignoro. Nonius enim, scriptor leuissimus, s. u. picumnus p. 518 haec exhibet: *Fabius Pictor rerum gestarum lib. 1: 'Et simul uidebant picum Martium'* (fr. 3). *Idem lib. iuris pontificii III: 'Pilumno et picum'*. uides igitur illum ab eodem Fabio Pictore, a quo annales, etiam iuris pontificii libros compositos esse existimasse. cuius opinionis auctoritas quamuis propter Nonii stuporem et leuitatem parua sit, tamen nihil est, cur ab ea rece-

¹⁾ alio quoque libro quod uulgo inseritur, nulla nititur codicum auctoritate.

²⁾ Infra adparatum criticum eis tantum fragmentis subieci, quae ex coniectura his iuris pontificii libris adsignata sunt, cum aliis ex annalibus sumpta esse uideantur.

damus. Vossius quidem lib. I c. 3), Krause, Huschke (*iur. anteius. q. s.* p. 2), Du Rieu ad Seruium illum Fabium Pictorem, hominem peritum iuris et litterarum et antiquitatis (Cic. Brut. 21, 81, etiam hunc librum rettulerunt, sed nusquam Serui praenomen additum est, quam ob rem artem nesciendi profiteri tutius est atque duobus nominibus contentum esse. Vno uerbo hoc loco satis erit tetigisse Nipperdeyi Philol. VI 1851 p. 131 et Hertzi (Jahn. annal. uol. 85. 1862 p. 47 sq.¹) sententiam, qui item profecti a Nonio, cum Q. Fabium Pictorem annales et Graecos et Latinos condidisse existimarent, Q. Fabio, historiae Romanae parenti, etiam hosce libros adsignarunt. at supra hunc Fabium, Latinorum annalium scriptorem, ab illo antiquo discernendum atque apud Nonium huius Latinos annales intellegendos esse docuimus. unde illi sententiae omnia fundamenta subtracta sunt. hoc autem tempore tales commentarios scribi potuisse etiam Mommsen concedet, qui belli Hannibalicis aetate id fieri potuisse negauit (h. R. I p. 922), cum, si non eodem tempore, certe paulo post Gracchanus aliique similis argumenti libros ediderint (cf. Hertz *Streifzug* p. 14 sqq.).

Superest ut paucis exponamus, quo iure singula fragmenta hic collocauerimus, ex quibus sunt quae a quibusdam ad annales tracta sint²): fr. 5 a Macrobio, fr. 6 a Nonio ipsa inscriptio adiecta est. etiam altero loco fr. 4 eosdem Fabii commentarios a Macrobio, quamuis aliis locis Fabii Pictoris mentionem non faciat, dictos esse et per se ueri simile est et ex imperatiui modo, quem in eo fragmento habemus cf. fr. 2, sequitur et inde quod Macrobius haec sumpsit ex scriptis eiusdem argumenti, ex Veranii quaestionibus pontificalibus saturn. III 5, 6, idem conicimus de fr. 7 (quo praecepta sacerdotalia exponuntur) et 9, quae seruauit Nonius, ita ut in hoc diserte ad Varronis auctoritatem relegaret. Tum Gellius ipsam inscriptionem nusquam addidit, uno tamen loco fr. 2 significauit, cum diceret *quos in libris, qui de sacerdotibus publicis compositi sunt, item*

¹) Antea de Cinc. p. 64 Vossii Krausiique sententiam amplexus erat.

²) Blum *Einleitung* p. 73 etiam omnia haec fragmenta ex Fabii analibus decerpta esse putat, sed prorsus abhorret haec opinio ab antiquorum annalium indole.

*in Fabii Pictoris librorum primo scriptos legimus.*¹⁾ etiam altero loco quibus propter uerba quibus introducit Fabium: *In libro primo Fabii Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capiat* de iure pontificio potius quam de annalibus, quos semel Gellius (fr. 6) citauit, cogitabit. Denique Seruius (fr. 3) sua hausisse ex hisce commentariis ex eis quae prodidit est ueri simile. fr. 8, quod debemus Festo, uicinitate Antistii Labeonis, cuius libri de iure pontificio uel pontificali et antea (p. 249) et postea (p. 253) laudati sunt, ad libros Fabii de iure pontificio ducimur, quae suspicio inde confirmatur, quod eandem rem quam Nonius fr. 9 eisdemque paene uerbis ex Veranio, qui Fabium uidetur in usum uocasse, rettulit Festus p. 158.

¹⁾ Gellius haec aut Masurio debere uidetur aut Varroni.

Q. FABIVS MAXIMVS SERVILIANVS¹⁾

Q. Fabius Q. f. Q. n. Max. Servilianus consul fuit cum L. Caccilio Metello Caluo anno 142. 612. is ex familia Serviliana, in qua natus erat (fortasse Cn. Servilio Caepione consule a. 169. 585 patre, a Q. Maximo praetore a. 181. 573 (cf. de eo Du Rieu p. 577 sq.) receptus in Fabiam pervenerat et Quintio praetori, qui eius fratrem Q. Fabium Maximum Aemilianum item a Q. Maximo adoptatum secutus erat, in bello Viriati gerendo consul successit² atque, cum et consul et proconsul satis feliciter pugnasset magnamque partem Lusitaniae expugnatis aliquot urbibus recepisset, postremo in angustias cum exercitu compulsus 'rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit pace cum Viriato aequis condicionibus facta' (Liu. perioch. LIII).³⁾

Atque haec fere sunt quae de eo conperta habemus. quos alii in eum cumulauerunt honores, ei incerti sunt. ut Krause p. 169 eum a. 146. 608 praetura functum esse scribit, idque Harlessio p. 38 ex eo conclusisse videtur, quod Polybius XXXVI 3, 8 tum Q. Fabium Maximum quendam in Sicilia praetorem fuisse scribit. at is eodem iure Q. Fabius Maximus Aemilianus esse potuit, ut prorsus dubia res sit. Praeterea censuram eidem tribuit Valerius Maximus (VI 1, 5): *Q. uero Fabius Maximus Servilianus honoribus, quos splendidissimos gesserat, censurae gravitate consummatis exegit poenas a filio dubiae castitatis et*

¹⁾ Vid. de eo Du Rieu *de gente Fab.* p. 390 sqq. Harless *de Fab. et Aufid.* p. 26—44.

²⁾ Fallitur Orelli quod onomast. Tull. II p. 247 eum a. Q. Maximo Aemiliano adoptatum esse scribit. haec enim Appianus Hiber. 67: *Τοῦ δ' ἐπιόντος τῶν Κοινῶν μὲν ὁ ἀδελφὸς Αἰμιλιανοῦ, Φάβιος Μάξιμος Σερμιλιανὸς, ἦλθεν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν διὰ δόχους.*

³⁾ Vid. plura de hac expeditione ap. Appian. Hispan. 67—69. Liu. perioch. LIII. LIII. Oros. V 4.

punito pendit, uoluntario secessu conspectum patriae uitando. at de huius loci fide, postquam multos decepit, nunc ab omnibus optimo iure dubitatur, cum omnino non sit locus Seruiliani censurae in illorum annorum memoria. quam ob rem Quintiliano (declam. III 17) adstipulamur, qui quod Valerius ad Seruilianum, ad Eburnum eius filium rettulit Orosiumque (V 16) uidetur habere consentientem.¹⁾ Denique Macrobius (fr. 4) Fabium Maximum Seruilianum pontificem appellat atque quaedam ex libro eius XII decrepta exhibet, quae ex libris pontificiis esse et ex eis quae adferuntur et ex uoce pontificis addita satis adparet. hisce igitur ex uerbis hunc Seruilianum et illi sacerdotio praefuisse efficitur et libros de rebus pontificiis, fortasse de iure pontificio, ut Krausio p. 171 placet, composuisse, nisi forte confusus est a Macrobio hic Fabius Maximus Seruilianus cum Fabio Pictore, ex cuius primo libro iuris pontificii duo fragmenta (4. 5) ipse Macrobius seruauit. cui suspicioni ita indulsit Du Rieu, ut hunc locum in Fabii Pictoris fragmentis poneret (p. 208). ego, quamquam Macrobii leuitas ab hoc errore non abhorret, cum certa causa, cur haec uerba Seruiliano abiudicaremus, non esset, cautius ex diserto testimonio Macrobi, qui aliis locis unum Pictoris nomen adferret, Seruilianum sua retinere malui.

Præterea uero hic Fabius Latine etiam annales condidit. Dionysius enim, ubi historicos Latinos enumerat (I 7), qui ab ipsis Romanis celebrentur et laudentur, etiam Fabium Maximum adfert: τὰ δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν Πόρκιος τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς καὶ Λικίννιος Μάκερ Αἰλίοι τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρνιοι καὶ ἔτεροι συγχοὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς, — ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ. atqui a scholiasta Vergilii Veronensi (fr. 2) Seruilianus quidam historiarum scriptor citatur. ergo, quoniam unum Seruilianum nouimus, Fabii et Maximi nomina lacuna, quae est ante Seruilianum, intercidisse ueri est simillimum, eiusdemque rerum scriptoris uerba esse a scholiasta seruata, quem commemorauit

¹⁾ Primus dubitauit de Seruiliani censura Roth p. 309. deinde pluribus de hac re egerunt Harless p. 38 sqq. Du Rieu p. 393 sqq., qui tamen p. 417 Valerii fidem tueri conatur, cum librariis culpam tribuat scribens pro *Seruilianus: Seruiliani f.*

Dionysius. etiam locus, quo cum ponit Dionysius post Catonem ante Valerium, Licinium, alios, cum hac sententia facit, eumque hominem genere non ignobilem fuisse etiam ex eius uerbis s. l. satis elucet.

Habemus igitur Q. Fabium Maximum Seruilianum cons. a. 142. 612 historicum, quem Latine 'annales' scripsisse atque res ab aduentu Aeneae in Italiam deduxisse, uerba quae ex eis deprompsit Seruius fr. 1 testantur. praeterea paene nihil de eis addi potest, nisi illud quod ex loco Dionysiano sequitur, cum in scribendo eandem fere uiam ingressum esse quam Catonem, Antiatem, Licinium, atque ea re differre a Pictore, quod quae ille summam perstrinxerat, hic proluxa oratione persecutus est.

Quae ex libris eius supersunt, perexigua atque ea ex dimidia parte dubia sunt. de Macrobian loco iam supra disseruimus. uerba Prisciani fr. 3 ad Cunctatoris laudationem funebrem rettulit Meyer orat. Rom. p. 5. Hertz ad Prisc. l. s. ad Q. Fabii Maximi Allobrogici laudationem P. Scipionis Africani minoris. sub iudice lis manebit. Porro uestigium eius Harless uid. adh. ad fr. 2 apud Dionysium deprehendit, neque tamen id sufficit, ut multa ex eo hausta esse statuamus. num ab aliis scriptoribus in usum uocatus sit, dignosci nequit.¹⁾

¹⁾ Consilio hic negleximus Cic. de diu. I 26, 55, ubi ad *Fabios* prouocatum est. solum enim Q. Fabium Pictorem et Fabium Pictorem nouit Cicero. De alio fragmento Pictoris (fr. 6), quod falso huc rettulit Du Rieu p. 397, uid. supra p. CLXXVIII sq.

C. SEMPRONIUS GRACCHVS

C. Sempronium Gracchum¹⁾ in libello aliquo (ἐν τινι βιβλίῳ), qua causa adductus Tiberius frater inopiae plebis leuandae consilium cepisset, exposuisse, auctor nobis est Plutarchus fr. 2, eundemque de patris morte quaedam ad M. Pomponium scripsisse Cicero memoriae prodidit (fr. 1 c. adn.), quas res propter argumentorum similitudinem ex eodem libro sumptas esse uideri cum Nipperdey *spicil. crit. in Cornel. Nep.* p. 88 animaduertisset, pauci fuerunt, quibus hoc non probaretur, neque magni momenti sunt, quae Klapp *de uit. Plut. auct. Rom.* p. 31 sq.), ut a Cicerone epistulam²⁾, orationem a Plutarcho dictam esse ostenderet, disputauit. immo Cicero scribens *ut C. Gracchus scriptum reliquit* nullo pacto epistulam in animo habere potuit, atque quod alio loco, quo Cicero eiusdem rei mentionem fecit, uerba *C. Gracchus ad M. Pomponium scripsit* intellegi posse negauit Klapp nisi de epistula, immemor fuit usus illius quo Latini *librum ad aliquem scribere* dicebant pro *librum dedicare*, cf. Cicero Brut. 29, 112 (Scauri, *tres ad L. Fufidium libri scripti de uita ipsius*, Lael. 1, 5.³⁾) Plutarchus autem, quamquam βιβλίον omne genus scriptorum significare potest, tamen, si orationem laudare uoluisset, sine dubio aliud uocabulum prae-tulisset, sed illa Nipperdeyi sententia commendatur etiam ea re, quod quae Cicero ex Gracchi libro protulit, eadem etiam apud Plutarchum in uit. Tib. 1 exstant (adn. ad fr. 1), ne multa, quin et quae Plutarchus et quae Cicero secundum C. Gracchum narrauerint, ex eodem eius libro repetenda sint, uix poterit du-

¹⁾ Natus est a. fere 154. 600. quaestor fuit in Sardinia 126. 628. trib. pl. 123. 631 et 122—632. occisus 121. 633.

²⁾ Sic etiam Meyer *orat. Rom.* p. 249.

³⁾ Cf. *de Plut. font.* p. 95 sq.

bitari¹, neque nunc quisquam argumenti eum historici fuisse et Tiberii fratris res ita eo esse enarratas uideri, ut a fratre pietissimo omnibus criminibus liberatae celebrarentur, non concedet Mercklinio (*de Corn. Gracch. matris uita* etc. p. 36).

Pomponius uero, ad quem C. Gracchus hunc libellum, qui haud ita amplius uidetur fuisse, misit, erat eques ille Romanus Vell. II 6, 6 amicusque spectatae et exploratae fidei, qui usque ad mortem Gaium artissima amplexus est amicitia. nam cum eum manus sibi adferentem ab hoc consilio reuocasset et, ut fuga salutem peteret, persuasisset, corpore suo fugam protegens et inruentem hostium manuum arcens ad portam trigeminam occisus est.²)

Ceterum casu accidit, ut Valerius Maximus (III 4) ex Pomponii cuiusdam Rufi collectorum libris narratiunculam illam insereret, qua Cornelia matronae illi Campanae liberos ut sua ornamenta producit. itaque fieri non potest, quin suspicio moueatur, hunc Rufum amicum illum fuisse C. Gracchi (Haackh in *Pauly Realencykl.* V p. 1876), aliasque coniecturas adnectere in promptu est, sed uereor ne hoc ludibrio fortunae in errores pelliciamur.

Iam uero quaeritur, num etiam aliis uitae Tiberii locis hunc libellum in usum suum uerterit Plutarchus. uerum tamen in tanta testimoniorum inopia haec quaestio uix umquam ad liquidum perducetur, quamquam ego quidem totus inclino ad Nitzschii sententiam (*Die Gracchen* p. 455³), eum a Plutarcho non esse

¹) Nimiam uim tribuit P. Boehme (*zur Geschichte der Gracchen* p. 4 sq.) discrepantiae cuidam, quae inter Ciceronis et Plutarchi narrationes intercedit. Vtinam Plutarchi leuitas et negligentia se tam leuibus rebus continuisset!

²) Haec enim recte Valer. Max. III 7, 2 et Aurel. Viet. de uir. ill. 65, 5 prodiderunt. Velleius II 6, 6 falso confudit Pomponii et Laetorii mortes, quorum uterque in simili conatu uitam amisit. apud Plutarchum aut ipsius aut librariorum errore (propter Liciniae, Gai uxoris, nomen saepe commemoratum, ut opinor) pro Laetorio Licinius substitutus est (Gai. Gracch. 16). tum minus accurate *πρὸ τῆς γερύρας* utrumque pugnantem trucidatum esse scripsit (c. 17), portam enim trigeminam proxime pontem sublicium fuisse constat, in quo Laetorius Valerio Maximo et Aurelio Victore testibus periit.

³) Argumenta tamen eius non probō, uid. Boehme l. s. p. 5.

inspectum censentis. uidetur potius ut Gaii orationum sic etiam huius libri notitia per Fannii annales in Plutarchi uitas transiisse, a quo scriptore, Gracchorum amico, cum non neglectum esse per se est ueri simile.¹⁾

¹⁾ Vid. infra *de u. et scr. Fann.* — An etiam Cicero ex eodem Fannio Gaii Gracchi libellum cognouit?

L. CALPURNIVS PISO CENSORIVS FRUGI¹⁾

Cicero in Bruto 27, 106 cum de C. Papirio Carbone ageret, haec de L. Pisone adnexuit: *L. enim Piso tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis Censorino et Manilio consulibus tulit — ipse etiam Piso et causas egit et multarum legum aut auctor aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales sane exiliter scriptos.* ex quo certissimo testimonio, quo quae de Pisone legis repetundarum latore memoriae prodita sunt ad annalium scriptorem referre cogimur, exorsi eius vitam adumbrabimus. Quinque igitur eius fuerunt nomina Lucii Calpurnii Pisonis Censorii Frugi, quae etsi non uno loco, diversis tamen omnia a Dionysio Halicarnasensi adlata sunt, cum ceteri scriptores cum citantes aut uno Pisonis nomine (ut semper Livius, Varro, Macrobius, Servius, deinde Plutarchus, Tertullianus, Macrobius aut tum uno tum duobus cum appellasse satis habeant (ut Priscianus et Censorinus) aut summum tria novisse videantur (ut Cicero, Plinius, Gellius), gens, unde ortus est, fuit plebeia sed ex qua iam complures ad summum honoris gradum enisi essent, quamquam non floruerunt insigni belli gloria. patre natus est Lucio²⁾, qui quis fuerit, non licet definire. Iam de magistratibus, quos gesserit, nolumus recoquere quae Pighius excogitavit aliique post eum quasi pro certo adfirmarunt, nihil enim accepimus nec de quaestura eius provinciali a. 154. 600 Pigh. II p. 430, nec de aedilitate plebeia a. 145. 609 (Pigh. II p. 463 nec de praetura a. 140. 614 Pigh. II p. 483). neque

¹⁾ De L. Pisone annalium scriptore scr. H. Liebalddt, progr. gymn. Numburg, 1836.

²⁾ Huius nomen filii nomini additum exstat in glande quadam Hennensi in C. I. L. I p. 189 et in lege repet. u. LXXIII p. 62 Momms. itaque corrigendus est Drumann (hist. R. II p. 81), qui de patre quidquam constare negauerat.

minus futile et fictum est quod idem Pighius (II p. 430) rem monetariam ab eo admodum prudenter et frugaliter administratam ideoque ei Frugi cognomen inditum esse suspicatus est, mirumque quod Lachmanno (de f. L. I p. 32) Krausioque (p. 139) id probauit, sed ne quid ex Pighii argumentis praetermisisse uidear, ipsum faciam suae opinionis causam disserentem. haec enim ille l. s.: *Plurimi namque reperiuntur nummi cum eius nomine tali 'L. Piso Frugi' ex aere, argento et auro uariis notis insigniti.* quae hercle ita sunt comparata, ut refellere operae pretium esse non uideatur. simillima est alia Pighii coniectura, qua ex Ciceronis uerbis quibusdam Verrin. III 84, 195 Pisonem post praeturam Siciliam provinciam obtinuisse conlegit. at Cicero nihil aliud quam laudat illo loco Pisonis in frumento publice emendo frugalitatem et abstinentiam et ut ea usum esse eum concedamus, cum magistratum aliquem in Sicilia gereret, quid opus est hoc factum esse arbitrari post praeturam, de qua nihil memoriae est proditum, cum consulem eum Siciliam provinciam obtinuisse conpertum habeamus (Drumann II p. 82)?

Remotis igitur hisce commentis ad ea pergimus quae certa et explorata sunt. maxime enim eius nomen inclauit lege, qua primus de repetundis tribunus plebis a. 149. 605¹ quaestionem constituit², et, ut loquar cum Cicerone diuin. in Caecil. 5, 18, ius exterarum nationum arcemque firmavit (uid. C. Peter h. R. I p. 520. Mommsen h. R. II p. 71. tum sedecim annis post, quo anno Tib. Gracchus occisus est, cum P. Mucio Scaeuola consul creatus in Siciliam missus est, ut bellum grauissimum aduersus fugitiuos, quos qui antecesserat C. Fuluus Flaccus consul debellare nondum potuerat, ad finem perduceret. contigitque ei, ut Mamertium oppidum expugnaret ibique octo milia fugitiuorum interficeret (Oros. V 9; Hennam tamen, in quam urbem munitissimam Strab. VI 2, 6, fugitiui ab omnibus locis pulsī sese receperant (Flor. II 7 [19], 8), quam ab eo oppugnatam esse testantur glandes ibi repertae (Mommsen C. I. L. I n. 640. 643).

¹) Natus igitur esse uidetur ante a. 179. 575, si quidem plerosque tribunos plebis plus triginta annorum fuisse constat.

²) Quibus locis huius legis mentio facta est, eos adcurate conlectos habes apud Orell. in indice leg. p. 146 sq. et Mommsen. C. I. L. I p. 54 sq.

p. 189), non potuit capere. itaque bello 'uario euentu' gesto (Liu. per. LVIII) provincia decessit laudemque belli prospere confecti reliquit P. Rupilio consuli, qui ei successit et fugitivos Hennenses 'fame quasi pestilentia consumptos' ad deditionem coegit (Oros. et Flor. l. s. Cic. in Verr. III 50, 112).¹⁾

Hoc igitur anno cum Roma abesset, non potuit optimatum causam, cui se addixerat, tueri a Tib. Gracchi legibus, tum uero posteaquam Gaius fratris quasi hereditate suscepta idem iter ingressus est, omni uirium contentione eum repellere conatus est atque orationibus suis (Meyer or. rel. p. 219) aduersario ita stomachum mouit, ut hic in orationibus, quas contra Pisonem habuit (Meyer p. 243), ne maledictis quidem parceret (Schol. Bob. in Cicer. orat. pro Flacc. p. 233 Orell.) multaque turpia ac flagitiosa in hominem frugi effunderet (Cic. pr. Font. 17, 39 [13, 29]). Etiam praeterea eum multum et in iudiciis et in foro uersatum esse ex Cicerone (Brut. l. s. a.) discimus, qui eum et causas egisse et multarum legum aut auctorem aut dissuasorem fuisse scripsit. Sed praeter tribunatum et consulatum Piso etiam censura functus est, id quod, etsi nusquam diserte scriptum exstat, ex Censorii cognomine, quo et a Dionysio (fr. 5. 25) et a Plinio 11 et a Censorino 38 ornatus est, uidemus, quaestio est quo anno. atqui cum habeant omnia lustra, quibus per temporum rationem Piso esse potuerit, censores suos certis scriptorum testimoniis firmatos praeter unum a. 120. 634, in hac quidem re cum Liebaldfio (p. 4 sq.) accedo Pighii (III p. 74) coniecturae, hunc Pisonem illo anno (tertio decimo post consulatum) lustrum condidisse ratiocinantis.

Atque haec quidem de uita. summa autem morum integritate et antiqua seueritate cum fuisse Frugi cognomine satis indicatur. atque, quamquam frugalitate reliquas uirtutes contineri uix Ciceroni Tusc. III 8. 16 concedimus, quippe qui illo loco ut Graecorum *σωφροσύνην* in sermonem Latinum uerteret, frugalitatis nim nimis auxerit, multas tamen in Pisone uirtutes

¹⁾ Dubium est utrum quod ait Florus l. s. s. de hoc bello *illud quoque ultimum dedecus belli, capta sunt praetorum castra, nec nominare ipsos pudebit, castra Mandii, Lentuli, Pisonis, Hyppsaui*, cum minus accurate loqueretur, hunc Pisonem consulem in animo habuerit an alius Piso praetor illis annis contra fugitivos bellum infelicititer gesserit.

fuisse admodumque cum dignum, qui primus illo cognomine decoraretur (schol. Bob. l. s. s.), etiam rebus ab eo gestis, quae nobis traditae sunt, satis cernimus. nam non solum ipse summa cum abstinentia et innocentia in re publica administranda uersatus est (uid. Cic. Verr. l. s. s.) sed etiam, etsi ab optimatibus stetit acriterque oratione sua pro eis contra C. Gracchum pugnauit, ita non caecus erat ad eorum uitia, ut primus prouinciarum incolas lege a magistratuum Romanorum auaritia tueretur ac muniret neque in annalibus adulescentium nobilium superbiae inludere dubitaret (fr. 27) aut senatum necis Maelianae inuidia liberaret (fr. 24). idem antiqua seueritate usus est et in bello, cum praefectum equitum C. Titium, qui hostium multitudine circumuentus arma eis tradidisset, exquisitis ignominiae generibus adficeret (Valer. Max. II 7, 9, ex eo Pseudo-Front. str. III 1, 16), et domi cum censor esset. quae enim alia fuerit causa Censorii cognominis, quo Catoni illi collega additus est?

Hic igitur Censorius Frugi, ut cum rem p. administraret, id potissimum egit, ut ciues mores maiorum retinerent, ita etiam historia conscribenda antiquae morum probitatis et disciplinae, quam labi uideret, memoriam renouare et repetere aequaliumque mores iam corruptos emendare conatus princeps moralem quae dicitur historiam condidit (Liebaldt p. 12 sq. van den Bergh *de antiq. ann. script. Rom.* p. 56). quam ob rem copiose exposuit Romuli uitae et uictus simplicitatem — hoc quidem satis pueriliter — (fr. 8, Furii Chresimi in agro colendo industriam et adsiduitatem (fr. 33), in summa lectisterniorum licentia nemini iniuriam aut furtum factum esse praedicat (fr. 25); at uero sua aetate adulescentes peni deditos esse queritur (fr. 40), pudicitiamque subuersam a M. Messallae C. Cassii censorum lustro (fr. 39), et Cn. Manlium Asia deuicta primum inuexisse triumpho triclinia aerata abacosque et monopodia, 'semina futurae luxuriae' (fr. 34 c. adn.).

Inscriptio librorum, quos Latine composuerat (fr. 8. 19. 27. 17. 18), ab omnibus fere scriptoribus adlata est annalium, a solo Prisciano (fr. 17) uno loco historiarum, commentariorum a Plinio (fr. 11), utrumque tamen, cum aliis locis (18. 10. 13) annales Pisonis libros adpellauerit, illis minus accurate titulum citasse existimandum est, neque adsentior Hertizio *Streifzug* p. 19 aut Merkelio (Ouid. fast. p. LXXX), quibus haec diuersitas

apud Plinium tanti momenti esse uisa est, ut ille praeter annales a Pisone Censorio etiam commentarios de rebus ad mythologiam et ad antiquitates pertinentibus compositos esse censeret, hic pro Censorio frequens Calpurniorum nomen Caesonini substitueret. optime enim res a Plinio secundum Pisonem narrata in Pisonis Censorii primum annum refertur et ita concinit cum Liui (uid. adn.), qui in hac annalium suorum parte haud raro Censorium inspexit, ut utrique et Liui et Plinio eundem scriptorem in manibus fuisse consentaneum sit. denique facile post Caesaris commentarios annalium uel historiarum et commentariorum inscriptiones inter se permutari poterant (Iahn l. postea l. p. 430 not.).

Genus autem eius scribendi a Cicerone eo, unde exorsi sumus, Bruti loco exile dicitur, idemque iudicium cum de ceteris rerum scriptoribus eiusdem aetatis tum de Pisone etiam aliis locis (de legg. I 2, 6. de orat. II 12, 51 tulit, neque, quamquam Cicero pro ea quam habebat de historia sententiam, de his historicis in uniuersum falso sentire uidetur, de Pisone ei non possum adsentiri. faciunt enim cum eo et hominis natura et ipsa fragmenta quae ad uerbum nobis seruata sunt (cf. 8, 27). quid? quod etiam Gellius simplicitatem in eius oratione esse concedit fr. 8, quam si alio loco fr. 27, uenustam esse scripsit, uix opus erit peruersi illius aetatis iudicii memoriam reuocare, ut flocci facias.

Quem ad modum qui ante eum scripsere, etiam hic Piso exorsus ab Aenea (fr. 2) usque ad suam aetatem res deduxit, minimum usque ad a. 146. 608 fr. 39. Libri uero annalium erant septem, nam cum septimo libro M. Lepidi C. Popilii (a. 158. 596 res tractauerit, qui annos superiores sex libris complexus esset, ei ad id quod restabat temporis spatium unum librum satis fuisse probabile est. Atque primus quidem liber regum res continebat (fr. 9. 10. 11. 13. 14), alter, si recte Lachmann de fr. 18 indicauit, cum regum exactione initium fecit, in tertio Flauii aedilitas curulis a. 305. 449 narrata erat, in septimo res anni 146. 608. aliis fragmentis libri numerus non est adscriptus, ut cum fragmenta suis quaeque libris adsignare uellemus, interdum prorsus incerti haeserimus.

In ipsis autem rebus exponendis praecipuam curam posuit in temporum ratione. itaque primus sibi eruisse uisus est, natura

rerum prohiberi quominus, ut fama ferebat, Arruns et Lucius Superbus Tarquinii Prisci filii essent (fr. 15). Romam conditam esse a. 757 solus ex omnibus scriptoribus, quod sciamus, existimavit (f. 36¹), consulum nomina diligenter etiam patrum praenominibus additis unius cuiusque anni rebus praeponebat, id quod sequitur ex Liuii uerbis fr. 26 confl. 36, denique magistratum fastos annalibus inseruisse uidetur, ut uberrimi fontes essent Liuius, unde non solum consulum sed etiam aedilium uel tribunorum nomina (fr. 23. 28) hauriret. Tum uero non solas res gestas tradidit sed etiam pluribus exposuit, qua ratione populus Romanus a Sernio rege census esset (14), qualis mos fuisset lectisterniorum (25), qui honores habiti Tarpeiae mortuae (5, quis primus myrto coronatus ludos circenses spectare solitus esset 31, qui fuissent di Nouensiles 45); denique etymologiae operam dedit, cum Italiae uocem a uitulis duceret (1, Pilmum a pellendo 44, uitulam idem esse demonstraret quod uictoriam 43).

At O. Iahn (*Ueber Lykoreus in Berichte üb. d. Verhandl. d. sächs. Acad.* 1848 p. 429 sq.) et hoc studium et quod Vedionem deum in Lycorem (fr. 4) Piso uertisset, ita doctrinam Alexandrinam sapere arbitratus, ut negaret talia a Censorio illo scribi potuisse, ab alio Pisone inferioris aetatis, scriptore grammatico et antiquario, illa excogitata esse coniecit et postea relata ad Censorium, quippe qui notior esset, quae coniectura sane multa habet quibus commendetur et a plerisque uiris doctis, qui post Iahnium hanc rem attigerunt, ut a Schweglero I p. 89 et Pluessio de Cinc. p. 29, probata est. nihilo tamen minus quae ab Hertzio (*Streifzug* p. 15—19) contra eam prolata sunt, tam grauiam mihi esse uisa sunt, ut ad uulgarem sententiam redierim, qua uni Pisoni hae reliquiae tribuuntur. Primum enim, cum Iahn, etiamsi duos Seruii locos (de Lycore et de Pilmum fr. 4. 44), ex Macrobianis totidem (de Maiesta Vulcani uxore 42 et de uitulae uocis ui 43, unum Arnobii de Nouensilibus 44), a Censorio, uetere rerum scriptore, seiunxit²), tamen

¹) Qui numeri sunt in fr. 34 et 39, a Plinio et Censorino ad aeram Varronianam quam sequebantur redacti sunt. Liebalidium, quod p. 12 unius uel duorum annorum spatio de urbis natali Pisonem et Catonem inter se discrepare dicit, ratio fefellit.

²) His locis fr. 24, quod seruauit Dionysius in libro XII, subiunxit

idem complures 1. 9 ei reliquerit, qui idem studium proderent, ipse non poterit hunc Pisonem ab ista eruditione omnino alienum esse contendere. nec mirum hoc cuiquam esse potest, qui similia non solum apud scriptores eiusdem aetatis sed etiam apud eos, qui ante Pisonem fuerunt, inueniri considerauerit. ut iam Cato Graeisceas nomen accepisse proposuerat, quod grauem aerem sustinerent fr. 46, Praeneste, quod is locus montibus praestaret 60, Caeculum, quod oculos exiguos haberet, idemque studium nominum origines scrutandi secuti sunt Cassius Hemina (uid. p. CLXXI, deinde M. Fuluius Nobilior, qui plus quinquaginta annis ante Pisonem consul fuit et in fastis suis mensium nomen etiam deriuare conatus est, ita ut in Aprili explicando ad Aphroditem confugeret (Krause p. 126, denique M. Iunius Graecchanus, amicus C. Graecchi, qui totus in talibus studiis, qualia a Pisone Censorio Graecchi 'capitali inimico' (schol. Bob. l. s. s.) culta esse Iahn negauit, uersatus est. atque etiam Graecae doctrinae uestigia illa aetate facile explicantur, nam Crates Mallotes, quem primum studium grammaticum in urbem intulisse opinatur Suetonius (de gram. 2 p. 100 Rf.), iam uiginti sex annis ante Pisonis consulatum inuenibus Romanis adsidue audientibus plurimas acroasis fecerat, Aeliique Stilonis, qui fuit unus ex grammaticae Latinae parentibus, annum natalem initio saeculi septimi adscripsit Ritschl *parerg.* I p. 239, accedit quod Pisonem, cum aetate iam prouectus esset, post censuram a. 120. 634 historiae scribendae operam dedisse probabile est. unde enim Dionysius, Plinius, Censorinus Censorii cognominis notitiam habuissent, nisi aut in inscriptione additum aut in ipsis annalibus eius mentio facta esset?

His igitur de causis non erit opus cum Merkelio de Gaio Pisone quodam historico cogitare, quem Plutarchus in uit. Mar. 45 ut scriptorem satis ignotum *Ἦρότος δὲ τις Ηέλιων, ἀνὴρ ἱστορικὸς*) de Marii morte citat, ex quo illas res sumpserint Seruius, Arnobius, Macrobius, praesertim cum prorsus nihil de eo praeter illum locum nobis notum sit.¹⁾

Pluess de Cinc. p. 28 sq. sed iam supra cum de Cinciis ageremus p. CXVI sq., non opus esse monuimus de alio Cincio aut Calpurnio cogitari quam de eis, qui ceteris locis a Dionysio laudarentur.

¹⁾ Is L. Calpurnius Piso, quem sub Traiano de continentia poeta-

Sed ut unde digressi sumus redeamus, maxime proprium Pisonis uidetur fuisse colorem mythicum fabulis detergere et quae cum ratione pugnare uiderentur, ita immutare ut credibilia essent.¹⁾ caute tamen inde consilio cum res Romanas corrupsisse censeas, nimirum erat homo ieiunus et siccus (cf. in primis fr. 8), qui careret poetico sensu et soli rationi pareret. itaque praesertim cum per Ennium Euhemerus eiusque de dis doctrina Romanis iam innotuisset²⁾, et Piso quadam mentis acie praeditus esset, fieri non poterat, quin in antiquis fabulis offenderet et multa, quae in illis ferrentur, naturae legibus contraria esse intellexeret. quamquam hoc non potuit perspicere, quam infirmis fundamentis tota rerum sub regibus gestarum memoria niteretur. itaque satis habuit ex aliquot fabulis miracula remouisse et res ad uitae cottidianae similitudinem reuocasse, neque enim est cur mirere, uirum illum frugi a se inpetrare non potuisse, ut quae ipse non crederet, aliis credenda traderet.

Vt enim nunc ea sola respiciam quae sub Pisonis nomine ad nos peruenerunt, omitтам quae cum magna ueri specie ad eum referri possunt, tria potissimum eius fragmenta perlustrantibus nobis occurrunt, quibus haec eius indoles animi intellegatur. primum eum artem criticam in Tarpeiae fabula exercuisse uidemus. nam cum loco sanctissimo sepulta esset et quotannis ei libaretur³⁾, uulgarem famam ferri nequire animaduertit, qua patriae arcem hostibus Sabinis prodidisse dicebatur, itaque hoc nouauit, ut Tarpeiam arma Sabinorum concupiuisse et hostibus armis priuatis insidias parasse scriberet, sed 'fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede' (Schwegler I p. 486 sqq.), ex simili dubitatione explanandum est, quod lacum Curtium a Sabino quodam nomen inuenisse memoriae mandauit fr. 6/, qui

rum scripsisse dicit Merula in Enn. p. 15 sq., ab hoc effectus est. uid. Bernhardt hist. litt. Rom. p. 371.

¹⁾ Cf. Niebuhr h. R. I p. 240 sq. 384. II p. 10 sqq. praelect. I 29 sq. Liebaldt p. 9 sq. iniuria enim Schwegler I p. 89 hunc rationalismum, ut ita dicam, a Pisonis simplicitate abhorrere arbitratur.

²⁾ cf. Vahlen quaestt. Enn. p. XCII sq.

³⁾ His enim potius causis adductum Pisonem fabulam illam immutasse censeo neque probo quod Niebuhr h. R. I p. 243 coniecit, eum noluisse unam ex popularibus ita se Romanam esse oblitam esse, ut patriam prodere animum induceret.

eodem bello, cum inter Romulum Tatiumque in foro pugnaretur, in paludem illam pulsus esset, spreuit igitur fabulam illam scite excogitam, M. Curtium iuuenem bello egregium, cum forum specu vasto in immensam altitudinem conlapsum esset, et quo plurimum populus Romanus posset, id illi loco dicandum esse nates cecinissent, in uoraginem illam equo insidentem se immis-
sisse. denique Dionysio teste (fr. 15) solus ex omnibus scriptoribus, qui ante eum fuerunt, per naturae leges non licere computauit, ut Arruns et Lucius Tarquinii Prisci filii essent (15) et nepotes eos fuisse posuit.

Nunc ut ad fontes quibus usus sit Piso, pergamus, Dionysius fr. 3 eum in Romuli Remique rebus Fabium Pictorem secutum esse rettulit, quibus uerbis etsi eam uim tribuendam esse uix censeam, ut necessario Piso ex Fabio haec sumpserit, tamen, nisi prorsus mentitus est Dionysius, in illis rebus consensum quendam fuisse inter Fabium et Pisonem neque in illis quidem a Pisone uulgarem famam reiectam esse sequitur, itaque quae postea adnexuit Dionysius de Romulo narrationi Fabianae c. 84) ex eis, qui οὐδὲν τῶν μυθωδῶσεστέρων ἱστορικῇ γράφῃ προσήζειν putent, non Pisonis sed alius cuiusdam scriptoris, qui etiam magis in rebus transformandis ingenii acumini indulserit, ducenda sunt, quem eundem etiam aliis locis ante oculos habuit, ut III 35, ubi de Tulli morte (fr. 13) primo Pisonem exscripsisse uidetur, tum uero eorum famam recenset, secundum quos ille non fulmine sit ictus sed cum liberis interfectus ab Anco Martio domoque incensa rumor dispersus, de coelo eum esse tactum, utut est, hic illic tantum proprio Marte Piso famam nouauit, lineamenta ueteris narrationis seruauit nec eum a more illo alios auctores transscribendi recessisse probabile est, illud unum nescio an ipse fastos monumentaque publica adierit, si quidem Linius identidem p. CLXXXIII magistratuum quorundam nomina ex illius potissimum penu deprompsit, quid? quod ne Graecorum quidem lectionis indicia apud Pisonem deesse uidentur, nam Italiae nomen iam Timaeus (uid. adn. ad fr. 1), apud quem idem uocabula ab origine repetendi studium inuenimus, a uoce ἱταλοὶ deriuauerat.

Sed ut erat Piso uir uere Romanus, ita etiam eius annales a ciuibus multum uidentur lectitati esse. Cicero certe (de orat. II 12, 51) eum cum Pictore et Catone ut exemplar histo-

riac Romanae ponit (cf. de legg. I 2, 6) unoque loco (fr. 40) etiam sententiam quandam eius epistulis suis inseruit. etiam Varro identidem eum consuluit (fr. 1. 6. 9. 41. uid. adn. ad fr. 38). ad quem forsitan redeant etiam quae ex Pisone seruauerunt Censorinus (36. 39), Macrobius (42. 43), Arnobius (45), Tertullianus (7, in cuius librum de spectac. Varroniana per Suetonium fluxerunt cf. Sueton. Reiffersch. p. 334). Secuntur Dionysius et Lilius, quorum senis uterque locis (ille 3. 5. 14. 15. 24. 25, hic 16. 22. 23. 26. 28. 32) addito nomine Pisonem exscripsere, etiam pluribus tacite. quamquam enim Dionysius fontes suos recensens (I 7) eum post Catonem, Fabium Maximum, Valerium Antiatem, Licinium Macrum secundo loco in grege Aeliorum et Gelliorum conlocat, tamen ei in primis criticae artis initia placuisse uidentur, quam Piso in regum potissimum rebus exercuerat, ut quae ille de Tarpeia (fr. 5, et Mettio Curtio (adn. ad fr. 6) disputauerat, totus probauit et quod de Arruntis et Lucii Tarquiniorum genere excogitauerat, cupidissimo animo amplexus, ubicunque eius mentionem fecit, spreta uulgari fama eorum auum fuisse Priscum scripsit (III 8. 28. 31. 33. 34, eidemque debere uidetur, Collatinum non filium Egerii sed nepotem fuisse (III 64, Octanium Mamilium non generum Tarquintii Superbi sed generi filium (VI, 4, in proelio Regillensi non Tarquinium patrem, quippe qui tum nonagesimum annum ageret, sed Titum filium eius ex equo pugnantem uulneratum esse (VI 11 cf. Gell. fr. 19). certe eadem ratio subest. praeterea Pisonis uestigia in Dionysii archaeologia exstare in annotatione monuimus ad fr. 12. 13. 16. 20; pluribus locis ubi ad eos Dionysius prouocat οἱ τὰ μυθώδη πάντα περιαιροῦσιν ἐκ τῆς ἱστορίας uel ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ μᾶλλον ὁμοίως ἀποφαινοῦσι, res ambigua est, utrum Pisonem ante se habuerit an illum alium scriptorem qui etiam plura nouauit quam quae modo commemorauimus (cf. p. CLXXXVI. Inueniuntur autem illi loci maximam partem in quinque prioribus libris, in eis qui sequebantur minus saepe Pisonem Dionysius fontem uidetur adisse.¹⁾ quod

¹⁾ Hoc enim dicere malim quam cum Kiesslingio de Dion. font. p. 36 sq. omnino neglectam esse a quinto libro Pisonis auctoritatem, pugnant non solum ei qui supra significati sunt loci libri sexti sed etiam duo fragmenta duodecimo libro a Dionysio inserta (24. 25).

idem de Liuiio dici potest. nam etiam apud hunc in primis potissimum libris annalium Pisonis uestigia adparent. sed cum Dionysii animus propensus esset ad tales quales Piso mouit dubitationes, Liuiio quae 'poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traderentur, ea nec adfirmare nec refellere in animo erat'.¹⁾ itaque quamquam propter magnam auctoritatem, qua tum florebant Pisonis annales, eos lectitauerat fidemque eorum magni aestimabat (fr. 26, 28), tamen, cum indoles annalium nimis ieiuna et exilis esset, alios duces primarios esse maluit et plerumque satis habuit, ea quae apud Pisonem diuersa ab aliis scriptoribus inuenerat, breuiter adnotasse. ut fr. 16 Pisonis sententiam quasi in parenthesi adnexuit, cum antea in tenore narrationis (c. 53, 3) Fabium (fr. 13) secutus esset. fr. 23 ex Pisonis sententia primo duos tribunos plebis creatos esse rettulit, tum a. 471. 283 tres additos, antea uero, cum secessionem in montem sacrum factam exponeret (II 33, 2), statim in monte sacro quinque factos esse scripserat. I 46, 4 hoc quidem commemorauit Liuius, fuisse quibus L. Tarquinius nepos Prisci fuisse uideretur (fr. 15), postea tamen semper uulgarem sententiam amplexus non solum filium Prisci cum adpellat sed etiam Tarquinium Superbum in pugna Regillensi ipsum equum infestum in Postumium dictatorem admisisse et ab latere ictum esse narrat (II 19, 6) totusque pendet a uulgari fabulae chronologia. similiter omnibus primae decadis locis, quibus nominatim Pisonem adfert, ita loquitur, ut quasi in appendice uel in parenthesi eius uerba adnexa esse uideamus, et quae apud Liuium Pisoniana esse aliis locis comparatis scimus, eadem partim aut inserta sunt ut refellantur (uid. adn. ad fr. 15 et Liu. I 18, 2 conl. fr. 11) aut per uerba *sunt qui* extremae narrationi breuiter adpersa (adn. ad fr. 5 et 23). Quae cum ita sint, incertus haereo, num, ubi in orationis tenore Liuius consentiat cum Pione, cum consensum ex ipso Pione adhibito ortum dicam.²⁾ horum locorum plurimos iam in adnotatione ad fr. 6, 13, 19, 22, 25, 27)

¹⁾ Quamquam Liuius in praef. 6 hoc consilium suum fuisse de eis tantum modo rebus profitetur, quae 'ante conditam condendamue' urbem factae esse dicerentur, idem tamen cadit in maiorem librorum partem. perraro enim acri iudicio in rebus diiudicandis usus est.

²⁾ Etiam Nitzsch in mus. Rhen. n. XXIII et XXIII, ubi de Liuiio

tetigimus, de uno nunc agam. in libro enim X c. 9, 9 haec habet Li-
nius: *itaque eam infectam rem M. Fulvius Pactus T. Manlius Tor-*
quatus novi consules (a. 299. 455) acceperunt. in eum annum
cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerent centuriae,
ipsum auctorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi
sibi consulatus in bellicosiore annu; eo anno maiori se usui rei
publicae fore urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid
mallet nec petentem tamen aedilem curulem cum L. Papirio Cur-
sore factum. ipse tamen continuo hos scriptores erroris re-
darguit, cum Piso, 'vetustior auctor', Fabium non enumeraverit
in eius anni aedilibus (fr. 28). iam per se mirum est, eandem
honoris repudiationem Fabio a Liuiio etiam insequenti anno
c. 13, 5 tributam esse, augeturque suspicio, quod tertio quo-
dam loco (c. 15, 9), cum iterum Fabius ab omnibus centuriis
consul dictus esset nec cum Appio Claudio conlega eo munere
fungi uellet, 'de se eadem fere quae priore anno dicendo ab-
nudentem' fecit, non scripsit *prioribus annis*. sed absoluitur res
c. 13, 8, quo loco, quominus quartum consul anni 297. 457
fieret impediturus 'legem recitari iussit, qua intra decem annos
eundem consulem refici non liceret'. nam, si Liuium (VIII 40)
sequeris, anno 308. 446 Fabius tertium consul fuit, undecim-
que anni intercessissent inter tertium quartumque consulatum
(Lachmann d. f. L. I p. 73). uerum tamen ipse Liuius signi-
ficauit, qua ratione hunc nodum soluamus. adnotauit enim VIII
44, 3 (fr. 26), Pisonem consules annorum 307. 447 et 306. 448
omisisse, unde secundum Pisonem a tertio usque ad quartum
Fabii consulatum nouem annos interiectos esse sequitur Liuium-
que ducibus, quibus X 9 se addixerat, desertis c. 13 in rebus
enarrandis ad Pisonem uel ad aliquem, qui hunc exscripserat,
se conuertisse. atque haec quidem de prima decade. In tertia
uno loco libri XXV (fr. 32) Piso cum Valerio Antiate citatur,
praeterea nusquam eius uestigia cernuntur, neque de nostra sen-
tentia in hac decade ei est locus. idem cadit in quartam, in
qua quae Polybianae narrationi inspersit Claudio Quadrigario et
Valerio Antiati debet. nihilo minus in libro XXX c. 29 uid.

II 1—III 8 agit, Pisonem a Liuiio adhibitum esse negat atque, ubi
consentiunt, Fabium Pictorem et a Liuiio et a Pisone descriptum esse
opinatur.

adn. ad fr. 11) certum annalium Pisonianorum indicium exstare arbitror, quanquam sub Valerii Antiatis nomine, narrat enim ibi Liuius in narrationis tenore, cum a. 181. 573 in agro L. Petillii scribae duae arcae inuentae essent, in altera fuisse duos fasces septenos continentes libros atque eorum septem Latinos de iure pontificio, septem Graecos de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuisset. tum Antiatem Valerium adiecisse scripsit, *libros Pythagoricos fuisse, vulgatae opinioni, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide.* at hanc ipsam famam, quam hic ut Valerianam edidit Liuius, Pisonis fuisse ex certo Plinii testimonio conpertum habemus (fr. 11, Valerium contra Plutarchus et Plinius fr. 7. 8 rettulisse consentiunt, duodecim libros pontificales fuisse totidemque Graecos praecepta philosophiae continentes, unde, si quid uideo, necessario sequitur, Liuium hoc loco Pisone et Valerio Antiate inter se confusis Valerii Antiatis nomen scripsisse pro Pisone et antea aut Valerium secutum numerum septem librorum, qui erat Pisonis, pro duodecim posuisse aut, cum Valeriana se transscribere arbitraretur, Pisonis narrationem reddidisse.¹⁾ sed etiam causa huius perturbationis explicari potest, nimirum Plinio teste et Piso et Valerius hanc rem, cum Numae res exponerent, ille in I, hic in II libro, rettulerant. quam ob rem, cum Liuium hos ipsos libros iterum inspicere taederet, aut eis quae excerpserat aut sola memoria temere fisis facile talem errorem committere potuit. simul uero hoc demonstrasse nobis uidemur, non esse ueri simile, Liuium hosce libros componentem Pisonis annales ad manus habuisse, consensumque eius lib. XXXVIII 6, 7 (uid. adn. ad fr. 34) cum Pisone sic ortum, ut Liuius exscriberet auctorem aliquem, qui Pisonem secutus erat. optio datur inter Claudium et Valerium, quibuscum etiam in libro XXV (fr. 32) Piso a Liuiio consociatus est.

Nunc praetermissis Diodoro et Valerio Maximo, apud quos pertenuia Pisonis uestigia (adn. ad fr. 23. 31) sunt, pergo ad Plinium. is tredecim locis 10. 11. 13. 20. 21. 29. 30. 31. 33. 34. 35. 37. 38; sub Pisonis nomine, quem grauem auctorem dicit fr. 38, quaedam inseruit, praeterea in libris XXVIII et

¹⁾ Nissen *Untersuch.* p. 236 falsa Plinii scriptura deceptus rem non potuit ad liquidum perducere.

XXXVI Pisoniana delitescere noluit.¹⁾ in horum enim librorum indicibus est eius nomen, cum in ipsis libris desideretur. denique Kiessling (mus. Rhen. n. XV 1860) p. 608, quod Piso in indice libri XXXIII tertius auctor sit, paragrapho uero 38. demum citetur, iam ante eam Pisonem excerptum esse ratus § 17—19 ad eum rettulit, quae prorsus consentiunt cum Pisonis uerbis a Gellio seruatis (fr. 27). Post Plinium Plutarchus semel in uita Numae (fr. 5²⁾) Pisonem nominatim adduxit et aliquot locis cum eo consentit in uitis Romuli (adnot. ad fr. 6) et Poplicolae (adn. ad 15. 16. 19). dubito tamen, num Plutarchus ipse eum inspexerit, quae est sententia Klappi (*de Plut. auct. lat.* p. 19 sq.), atque nescio an Pisonis notitiam in uita Numae et rem in uita Romuli expositam debeat Varroni (uid. *Quellen des Plutarch.* p. 156. 170). quae in Poplicolae uita cum Pisonis congruunt, facile per Valerium Antiatem eo transire poterunt, secundum quem haec uita a Plutarcho pertexta est (*Quellen d. Plut.* p. 45 sqq.).

Tum, si eius uerbis fidem habes, Pisonis annales in manibus habuit Gellius, qui unus praeter Priscianum Pisonis ipsa uerba (ex libris I. II. III) seruauit (fr. 8. 19. 27). post eum euanescere, et ne Hadriani quidem Antoninorumque aetate in eis libris fuerunt, quos illi grammatici propter uetustum dicendi genus praecipue admirarentur et amarent, nam perrara sunt exempla inde petita apud posteriores scriptores, quorum exemplorum copia tota ab Hadriani aetatis grammaticorum industria pendet. solus Priscianus in libro decimo duo fragmenta Pisonis (17. 18) ex lib. I et II proposuit. denique quae Seruius (fr. 4. 44) et scholiasta Veronensis (2) ex Pisonis adduxerunt, uix quisquam ex ipso sumpta esse contendet, fortasse etiam haec redeunt ad Varronem.

¹⁾ Roth adiecit libros XII et XIII, sed cum libri XII et XIII atque XIII et XV (uid. Brunn *de ind. Plin.* p. 23) eundem habeant auctorem indicem et in libris XIII et XV Pisonis nomen adlatum sit (fr. 11 et 13), frustra nos in XII et XIII Pisonis uerba quaerere consentaneum est.

²⁾ Qui in uita Marii c. 45 Piso testis citatur, ei Gaio praenomen est.

C. FANNIUS¹⁾

Cicero in Bruto 26, 99 de duobus C. Fanniis haec protulit: *Horum actatibus adiuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt; quorum Gai filius, qui consul cum Domitio fuit a. 122. 632], unam orationem de sociis et nomine Latino contra C. Gracchum reliquit sane et bonam et nobilem. — praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis, nam et causas defensavit et tribunatus eius arbitrio et auctoritate P. Africani gestus non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener et moribus et ipso genere dicendi durior, is soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaeuolam sibi minorem natu socerum praetulisset, — is tamen instituto Laelii Pannactium audiuit, eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicui potest, quae neque nimis est infans neque perfecte diserta.*

In his tamen uerbis esse quae maximo opere offendant, iam dudum animaduersum est. ipse enim Cicero in epistula quadam, quam duobus annis posteaquam Brutum edidit, cum Laelium conponeret, anno 44. 710 scripsit ad Atticum XVI 13 c., ex amico rerum Romanarum peritissimo quaerit, 'quibus consulibus C. Fannius, Marci filius, tribunus pl. fuerit?', uideri sibi audisse P. Africano L. Mummiu censoribus. ab his autem censoribus lustrum anno 142. 612 conditum est [uid. Fischer *Zeittafeln* ad h. a.]. ergo, quoniam sine dubio eundem Fannium Cicero in animo habet²⁾, alterutro loco eum in patris nomine errasse se-

¹⁾ Moller, *de C. Fannio*. Altdorf 1693. qua commentatione uti non potui.

²⁾ Vix enim credet quisquam Pighio (ann. II p. 477), propter hunc locum necessario tres Fannios distinguendos esse et duos C. Fannios,

quitur. sed in Bruti uerbis errorem subesse, quem forsitan postea correxerit Cicero Attici monitu non in epistulae uerbis, quae fuit sententia Haackhii in *Pauky Realencyklop.* III p. 421, Mommsen inscriptione quadam comparata perspexit. ita enim illa (Mommsen C. I. L. I n. 560 p. 158. Ritschl tab. LVI c): *C. Fanni M. f. cos. de sena. sen. dedit.* nam cum duo tantum modo consules C. Fannii exstarent a. 161. 593 et 122. 632, prior uero in fastis Capitolinis diceretur *C. f. C. n.*, in hoc titulo cogitari non posse ille uir doctissimus conclusit nisi de eo, qui cum Ca. Domitio Ahenobarbo anno 122. 632 consul fuisset. Ciceronem autem falso in Bruto hunc Gaio patre natum dixisse, quae suspicio inde confirmatur, quod, cum operam daret Bruto, cum propter auctorum dissensum de his Fanniis ambiguum fuisse et, priusquam res ab Attico amico expedita esset, illa scripsisse, ex ipsius litteris ad Att. XII 15, 3 (fr. 9) conperimus.

Iam haec sunt de C. Fanniis, qui illa aetate fuerint, memoriae tradita (Mommsen l. s. p. 158):

a. 146. 608¹⁾ C. Fannius historicus, cum Tiberius Gracchus primus Carthaginis urbis muros ascenderet, subsecutus est partisque illius laudis fuit (fr. 4).

a. 142. 612 Fannius Laelii gener in Hispania ulteriore sub Fabio Maximo Seruiliano egregie pugnavit contra Viriatum (App. Hiber. 67).

eadem anno P. Africanus L. Mummius censuram inierunt, quibus censoribus C. Fannius, M. f., tribunus plebis fuit (Cic. ad Att. XVI 13^c. inter annos fere 129. 625 et 125. 629 Fannius, M. f., praetor²⁾), ut Hyrcani legatis responsum daretur, senatum conuocauit (Ioseph. antiq. XIII 9, 2).

a. 122. 632 C. Fannius, M. f., Gaii Gracchi auctoritate consul factus (Plut. C. Gr. 11, 2) postea ab amico desciiuit et contra Gracchum de sociis et nomine Latino dixit (Meyer orat. p. 200 sq.).

unum Marci, quem Fanniis Ciceronianis addidit, alterum Gaii filium diuersis temporibus tribunos pl. fuisse. cf. Orelli onomast. Tull. p. 250.

¹⁾ Qui a Polybio commemoratus est C. Fannius legatus in oriente uersatus (XXXII 18 sq. XXXIII 6. XXXVIII 4), is uidetur consul a. 161. 593 fuisse, certe antiquior fuit hisce, de quibus nunc sermo est.

²⁾ Corrigendus igitur est Bernhardt, qui (hist. litt. Rom. p. 646) Pighium secutus a. 137. 617 praetorem eum fuisse scribit.

Atque haec quidem de uita publica, de priuata C. Fannium, M. f., Laelii minorem filiam uxorem habuisse, minus tamen socero placuisse accepimus (Cic. Brut. l. s. s. et Lael. 1, 3).

Has uero res, quibuscum Krause p. 172 et Closset *essai* p. 470 commenta Pighiana miscuerunt, cum plerique ita diuisissent, ut Ciceronis Brutum secuti uni, C. filio, tribunatum et consulatum tribuerent, cetera Marci filio, Mommsen l. s. omnia, cum eidem homini optime conuenirent, ad unum C. Fannium, Marci filium, Laelii generum, referenda et Gaii filium ut subditum omnino expellendum esse probare studuit. contra quam sententiam sane perpauca sunt quae recte proferri possint. nam quod fuerunt qui negarent, eundem eodem anno 142. 612 et in Africa contra Viriatum pugnare et Romae tribunatum plebis gerere potuisse, hoc facillime ita expedietur, ut a. 142. 612 Fannium in Hispania fuisse censeamus, insequenti Romam reuersum tribunum plebis creatum esse. neque enim quidquam Cicero scribit nisi hoc uideri sibi auduisse, Fannium P. Africano L. Mummiio censoribus tribunum fuisse, quibus consulibus, ex Attico quaerit. quam ob rem cum a. 142. 612 illi uiri censuram susceperint et per dimidium annum insequentem continuauerint, etiam a. 141. 613 Fannius tribunatu pl. fungi potuit, neque opus erit ad Orellium (onom. p. 251) refugere, qui a Cicerone falso tribunatum pleb. pro militari positum esse suspicatus erat. Grauioris uero momenti uidetur esse locus quidam Ciceronis, qui est de re p. l. 12, 18, ubi cum Laelio socero C. Fannius et Q. Scaeuola generi inducuntur 'docti adulescentes, aetate iam quaestorii'. illum enim sermonem de re publica Cicero habitum fingit a. 129. 625, ut, quoniam Mommsen a. fere 174. 580 Fannium suum M. f. natum esse posuit, hic uix recte dici posse uideatur adulescens et aetate quaestorius, utpote iam quadraginta quinque fere annos natus, qui tamen error non est tantus quantum a Cicerone commissum esse negemus, praesertim cum libros illos scripserit a. fere 54. 700 neque tum adcuratius cum in Fannii uel Fanniorum res inquisiuisse ex dubitatione, quae decem annis post ei mota est, intellegimus. etiam Q. Scaeuola tum iam tricesimum unum annum agebat.

Quae cum ita sint, et cum eos ipsos magistratus, quos Cicero loco Brut. s. l. Gaio Fannio Gaii filio tribuit, a Marci filio administratos esse certissimis testimoniis conuincatur, Ciceronis

uerborum illorum auctoritatem pro nihilo ducendam esse Mommseno facile concedemus neque quidquam ob stare, quominus quae res optime ab uno homine geri poterant ad unum referantur.¹⁾ fuit igitur C. Fannius Marci filius et consularis et gener Laelii et historicus.

Apud Ciceronem autem multum eum uersantem uidemus cum Africano eiusque amicis partesque quasdam obtinentem in libris quos de re publica et de amicitia composuit, neque dissimilis fuisse uidetur eruditione et doctrina illorum hominum, si quidem Laelii soceri instituto et philosophiae operam dedit Panaetiumque audiuit et causas defensauit. Facultates uero Fanniorum oratorias ita distinguere Cicero conatus est, ut priorem etsi in mediocribus oratoribus, numquam tamen elinguem habitum esse diceret, unamque orationem bonam et nobilem ab eo relictam esse; alterum genere dicendi duriorum (§ 101) fuisse neque multa e philosophiae studio ad dicendum adtulisse exiguae eloquentia floruisse (§ 118). atque haec iudicia non ita inter se discrepant, ut non facile ex eiusdem hominis orationibus deducta esse possint, praesertim cum Ciceronis aetate fuerint qui orationem illam, qua nitebatur eius de priore Fannio iudicium, quippe quae melior esset quam quae a Fannio scripta esse uideretur, ab aliis compositam esse censerent (Brut. 26, 99 sq.).

In historia, quam latine scripsit, medium quendam Fannio locum adsignauit Cicero in Bruto (l. s. l.) satisque honorificis laudibus eum persecutus est, contra de legg. I 2, 6, ut ceteros illius aetatis rerum scriptores, ita etiam hunc idem summae exi-

¹⁾ Originem perturbationis Ciceronianae ita explicauit Mommsen: *Putarim Atticum, cum legisset apud Ciceronem de duobus Fanniis, certis argumentis allatis amici errorem conuicisse, scilicet C. Fannium Laelii generum non fuisse diuersum a C. Fannio cons. a. 632. iam siue ipse Atticus ita scripserat siue tacente eo de praenominibus paternis ita sibi animo informarat Cicero, non duos C. Fannios fuisse C. et M. f. Cicero sibi persuasit sed unum solum Gaium Fannium C. f. At redarguerunt id postea inuenti Fanniani libri a Bruto in compendium redacti rerumque scriptorem fuisse ostendunt non C. sed M. f. Quare denuo cum consuleret Cicero doctiorem amicum, hic uel respondit uel respondere debuit, C. Fannium fuisse cum unicum tum M., non C. f. itaque sublato ficticio illo C. Fannio C. f. rem facile expediri. Gaii autem nomen facilius in annales irrepere potuit, nam C. Fannius cons. a. 161. 693 satis fuit notus, rerum a Marco gestarum nusquam fit mentio.*

litatis insinulauit, ut, cum aliunde nihil de genere scribendi constet, incerti haereamus utrum iudicium sequamur. Grauioris momenti est quod Sallustius, iudex acerrimus, in Fannio ueritatem fuisse scripsit (Victor. I p. 57 Orell. Kritz fr. p. 4).

Inscriptionem qui ipsam adtulerunt, scripserunt annalium (fr. 1. 2. 3. 5. adn. 7), neque enim Cicero cum de Fannii 'historia' loqueretur (fr. 9 adn. 7. Brut. l. s. l.), ipsum titulum laudare uoluisse uidetur. liber annalium citatus est octauus, ita tamen ut, quid eo expositum sit, nesciamus, et ne coniecturam quidem facere liceat de librorum numero. quid? quod ne hoc quidem exploratum est, unde exorsus sit Fannius, nam quae fragmenta ad certam aliquam rem referri possunt (fr. 4. 9), omnia ad solam pertinent Gracchorum aetatem, contra annalium inscriptione res ab urbis origine repetitas esse indicari uidetur.

Denique eius mentio fit a paucis scriptoribus, primum a Cicerone (fr. 5. 6. 7. c. adn. 9). qui tamen, etsi ei Fannii annales notos fuisse non abnuerim, uereor, ne ipsi Fannio epitomen, quam confecerat M. Brutus amicus (fr. 9), praetulerit, quam multum cum in Bruto scribendo uoluisse et lectitasse ex epistulis uidemus.¹⁾ tum singulis locis a Charisio (fr. 2) et in scholiis Veronensibus (fr. 3), duobus a Prisciano (fr. 1. 8²⁾) laudatus quidem est, sed ipse in manibus eis uix fuit. restat Plutarchus, cuius uitas Tiberii et Gaii Gracchorum magnam partem redire ad Fannii auctoritatem *de Plut. font.* p. 95 sqq. suspicati sumus. quamquam unum fundamentum quo l. l. coniecturam nostram stabiliuimus, nunc subtrahendum est. tum enim Ciceronis auctoritate confisi duos Fannios distinximus, unum consulem contra Gracchum orationem habentem, alterum Laelii generum et rerum scriptorem Gaii Gracchi consiliis fauentem,

¹⁾ cf. ad Att. XII 5, 3 (fr. 9) *sed tu me γεωμετρικῶς refelleras, te autem nunc Brutus et Fannius*, ubi nos nunc miramur, quod epitomatores eodem loco ponit quo eum ipsum, cuius liber in compendium redactus est. similia autem etiam ab aliis scriptoribus antiquis facta esse uidemus.

²⁾ Quamquam hoc fr. tantum sub Fannii nomine est traditum, tamen in annalium reliquiis recensere non dubitauimus. solos enim annales nouisse uidetur Priscianus, nusquam orationem eius commemorauit, ex qua soli Cicero, Iulius Victor, Charisius quaedam seruaerunt.

atque hoc quod etiam Plutarchus in plerisque rebus totus a Gracchis stat, haud levis momenti esse ad sententiam nostram firmandam duximus. nunc eundem Fannium et contra Gracchi legem, quam de sociis et de nomine Latino tulit, dixisse et historiam scripsisse Mommseni disputatione docti scimus. neque tamen ideo recessimus a sententia nostra. quid enim? etiamsi C. Fannius, M. f., illam legem inpugnauit, tamen cum consul esset, eum quidquam hostile contra Gaium Gracchum suscepisse nusquam scriptum inuenimus, neque, si fuit uir probus et innocens, a Graccho ad consulatum se esse promotum¹⁾, ita non fuisse memorem eum existimabimus, ut totus in optimatium partes transiret. itaque initio quidem Gaii Gracchi amici consilia eum probasse censendum est, tum uero, cum ille nimium rerum nouarum studiosus esset, ab optimatibus inductum Gracchi partes deseruisse²⁾ et contra eius leges dixisse. quid? quod animo eum amico fauere non desisse hac re mihi significari uidetur. quod illa aetate et ferebatur et credebatur, Fannii orationem non ab ipso conscriptam esse sed multos nobiles quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse (Cic. Brut. 26, 99). quoquo tamen modo haec res se habet, in Tiberii et Gaii Gracchorum uitis loquentem nobis audire uidemur hominem, qui eorum mores et uirtutem maximo opere admiretur summoque amore amplectatur, idem etiam quam initio ingressi sunt uiam, laudet atque conprobet (Tib. 9), tum uero a recta uia decerrasse eum dolore quodam animi sentiat sed culpam auertat in socios, qui malis consiliis eos pellexerint (uid. Tib. 8, 3—4), in primis in Fuluium Flaccum, quem acerbissimo insectatur odio (Gai. 14, 3 cf. *de Plut. font.* p. 98.³⁾) atqui, cum eadem mens per omnes

¹⁾ Plut. Gai. Gr. 8, 1: Ἐνστέαντων δὲ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσίῳ καὶ μετεώρῳ ὄντων ἀπάντων ὤφθη (Γράγῃος) Γάϊον Φάννιον κατὰγων εἰς τὸ πεδῖον καὶ συναρχαιρεσιάζων ἐκείνῳ μετὰ τῶν φίλων. τοῦτο ἔσπευεν ἥνεγκε τῷ Φαννίῳ μεγάλην. cf. 11, 2.

²⁾ Imitatus igitur est Laelium socerum, qui ipse quondam plebis inopiae opitulari in animo habuerat, ἀντικρουσάντων δὲ τῶν δυνάτεων hoc incepto destiterat (Plut. Tib. Gr. 8, 3), et Mucium Scaeuolam, alterum Laelii generum et consulem a. 133. 621, quem etiam inter auctores legum Tiberio fuisse Plutarchus (Tib. Gr. 9) et Cicero (acad. II 5, 13) tradunt.

³⁾ Hinc cum consul esset, raro potestate sua, quamuis infestus esset

harum uitarum partes spiraret, unum potissimum ducem Plutarchum secutum esse uideri neque tamen quemquam ex ceterorum auctorum numero, quos per eas laudauit, ad primarii ducis partes obtinendas satis aptum esse ostendimus. itaque cum C. Fannius animo minime inimicus in Gracchos et ex Sallustii testimonio, qui idem fere iudicium quod Plutarchus de Gracchorum consiliis habuit Iugurth. 31, 7. 42, 11, in annalibus suis ueritatis studiosus fuerit, narratio autem Plutarchea ex testis oculati narratione originem ducere uideatur, quidni Fannium, qui nominatum citatus est in uita Tib. c. 4, apud Plutarchum loqui dicamus? accedit quod in hisce potissimum uitis multas orationes insertas inuenimus, idem uero etiam Fannium fecisse ex Cicerone fr. 5 conperimus. neque enim adsentior P. Boehmio *Beiträge zur Geschichte der Gracchen*, progr. Putb. 1868 p. 5, qui praeter Fannium etiam ipsas Tiberii et Gaii Gracchorum orationes Plutarchum ante oculos habuisse opinatus est. nimirum illae etiam in Fannii annales receptae erant, et, si recte Plutarchum noui, prorsus abhorrebat ab eius consuetudine, ut ultra auctorem, quem describeret, ad eius fontes descenderet. quamquam non nego, eum etiam in hisce libris ducis primarii narrationi quaedam (ut Tib. 8, 3—5. Gai. 13, ex excerptorum larga penu inspersisse. cf. supra p. CLXXXV.

animo senatus in Gaium Gracchum, in illum usus est, atque cum edicto socios ex urbe pelleret, diserte addidit Plutarchus (c. 12, 1) impulsus esse a senatu: ὁχλον δὲ πανταχόθεν αὐτῷ συνιόντος ἔπεισεν ἡ βουλὴ τὸν ὕπατον Φάννιον ἐκβαλεῖν τοὺς ἄλλους πλὴν Ῥωμαίων ἑπαυτας. — Addo etiam hoc, in his potissimum Plutarchi uitis multa esse quae ex sermone Latino uersa esse uideantur.

VENNONIVS

Cicero ubi Atticum historicos Latinos recensentem facit (de legg. I 2, 6) post Catonem, Pisonem, Fannium ante Antipatrum et Asellionem adfert Vennonium quendam: *Nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iniucundius, si aut ad Fabium, aut ad eum qui tibi semper in ore est, Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium uenias, quamquam ex his alius alio plus habet uirum, tamen quid tam exile quam isti omnes? eiusdemque historiam se desiderare a. 46. 708 in epistulis ad Atticum datis XII 3, 1) conqueritur. Solus tamen ex eo aliquid seruauit Dionysius, ex quo regum res ab eo enarratas esse discimus.¹⁾ praeterea nihil omnino de eo accepimus.*

¹⁾ Hoc loco uulgo Vennonio fides quae maior esset Fabiana et Catoniana tribuebatur, nunc secundum optimorum librorum scripturam haec laus ad Catonem translata est.

C. SEMPRONIUS TUDITANVS

C. Sempronius C. f. C. n. Tuditanus a. DCXXIV [129. 625 aer. Varon.] cos. de Iapudibus k. Oct.² secundum acta triumphalia Capitolina (p. 459 Momms.) triumphauit. Gaius pater gente oriundus quae tum erat plebeia in decem legatis fuit, qui Corintho euersa ut Achaia in prouinciae formam redigerent, ad Mummiu consulem missi sunt, et a Cicerone diu cum filio confusus est, donec Atticus identidem de ea re consultus, quod nimis adulescens ad legati munus esse uideretur ad Att. XIII 30, 3. 31, 3. 33, 3, ei dubitationem exemit ad Att. XIII 6. 4. de hoc uero Tuditano cum quaereret Cicero, complures fontes adisse uidetur, in quibus quae inuenerat, per epistulas suas exprompsit, ut inde a. 145. 609 quaesturam (l. s. 4, 1), P. Popillio P. Rupilio cos. a. 132. 622 praeturam eum administrasse egitimisque annis curules magistratus perfacile cepisse cognoscamus l. s. 32, 3 atque natum eum esse anno fere 176. 578 conligamus. sed quae in quaestura aut in tribunatu gesserit, nobis non est traditum. Tum a. 129. 625 cum M. Aquilio consulatum est adeptus Fischer *Zeittafeln* a. h. a.) et, cum collega ad Aristonici belli reliquias conficiendas in Asiam abiret, ipse in urbe remansit. neque tamen illa aetate, cum partium certamen Tiberii Gracchi nece uix sedatum denuo oriretur, utram partem ipse sequeretur, certus uidetur fuisse. quam ob rem, posteaquam socii de tribus uiris, qui agros ex Ti. Gracchi lege diuiderent, Romae conuesti sunt et P. Scipionis auctoritate, qui eorum causam susceperat, id effecerunt, ut ex senatus consulto Tuditanus consul, qui controuersias dirimeret, mitteretur, ipse, quem laboris difficillimi et molestissimi taederet, Roma relicta in Illyriam profectus est (App. b. c. I 19). ibi domuit Histros¹⁾

¹⁾ Plinius n. h. III 129 *Tuditanus, qui domuit Histros, in statua sua ibi*

atque etsi 'aduersus Iapudas primo male rem gessit, mox uictoria cladem acceptam emendauit uirtute D. Iunii Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat' Liu. perioch. LVIII et, quamquam Iapudes postea iterum defecerunt (App. Illyr. 19), triumphi honore dignatus est. de reliqua eius uita nihil accepimus. sed 'cum omni uita atque uictu excultum atque expolitum, tum eius elegantem esse habitum etiam orationis genus' scribit Cicero in Bruto (25, 95). Vnde quoniam litterarum eum studiosum fuisse constat, nihil obstat, quominus ad eum eas historiarum reliquias referamus, quae sub C. Sempronii aut sub Tuditani nomine ad nos propagatae sunt.

Sed nec quo modo libros inscripserit nec quot libris res enarrauerit, nouimus. quamquam apud Krausium quidem tertium decimum librum laudatum inuenies fr. 3. at libri mss. Pliniani locum illum sic exhibent: *Tuditanus XVIII* aut *Tuditanus tertio decimo*. quam scripturam si sequaris, quoniam libri Numa ex Tuditani sententia fuerint, requires, cum ex ceteris annalibus eorum librorum numerum addiderit Plinius, proinde ne Tuditani annalium librum illo numero significatum esse censeas, sed Numa librorum numerum atque sic scribas: *Hoc idem tradit Piso Censorius primo commentariorum, sed libros septem iuris pontificii totidemque Pythagoricos fuisse, Tuditanus quattuordecim Numa decretorum fuisse*. qua re omnis tollitur dubitatio.

Initium autem Tuditanus fecit a rebus Italiae antiquissimis, si quidem fr. 1 de Aboriginibus eorumque origine Graeca agitur, minimumque usque ad triumphum Quinctii Flammini de Philippo a. 194. 560 habitum descendit, ut ex more historicorum illorum omnes res a populo Romano gestas annalibus suis complecti uoluisse uideatur. quae ex eis reliquiae ad nos peruenerunt, perexiguae sunt, neque ullum fragmentum ad uerbum descriptum est. patrio tamen cum sermone usum esse ueri simile est.

Praeter annales autem idem Tuditanus Macrobio teste fr. 7. de magistratibus libros minimum tres composuit¹, atque nescio an etiam M. Messalla augur, cum de auspiciis ageret, eum-

inscripsit: 'Ab Aquileia ad Tityum flumen stad. M.' nisi forte minus adcurate Plinius Histros pro Iapudibus posuit.

¹) Ad isagogas hunc librum pertinere suspicatur Mercklin *die isagogischen Schriften der Römer* in Philol. IIII p. 425.

dem librum ante oculos habuerit (fr. 8). certe quae ex Tuditani commentario tertio decimo apud Gellium protulit, facilius in tali libro quam in historiis exstare poterant, atque inscriptio commentariorum in utriusque argumenti librum quadrat.¹ magna igitur cum diligentia in res Romanas inquisiuisse uidetur neque sane fieri potuit, quin ex hoc studio aliquid ad historiam redundaret. a Dionysio quidem una cum Catone in eorum numero ponitur, qui οἱ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων ab eo adpellantur (fr. 1). Eo magis mirum est, quod perraro laudatus est, singulis tantum modo locis a Dionysio (fr. 1), qui forsitan etiam alio loco eundem transcripserit (adnot. ad fr. 2, Plinio 3)², Asconio (4), Plutarcho (6), ubi eius nomen coniectura nititur³, Gellio (fr. 5), Macrobio (2), nisi etiam hic locus libris, qui sunt de magistratibus, adsignandus est. quae alii scriptores ita exposuerunt, ut cum Tuditano consentiant (cf. adnot. ad fr. 4. 5. 6. 8), non sunt ita comparata, ut necessario eum transcriptum esse existimandum sit.

¹) Inter hunc Sempronium Tuditanum et Sempronium Asellionem uix controuersia erit de fragmentis, quae est sententia Krausii (p. 178), quoniam, ut alias dubitationes taceam, uno loco Dionysii excepto, quo Sempronium adfert auctorem rei modo secundum Gaium Sempronium (Tuditano) narratae, hic semper aut C. Sempronius aut Tuditanus adpellatur, Asellionis reliquiae omnes sub Asellionis nomine seruatae sunt.

²) Roth etiam in libro XII eius uerba latere adfirmavit, at libris XII et XIII, in quo Tuditanus nominatim citatus est, eundem indicem auctorum habere non uidit.

³) Non habebit tamen me refragantem, si quis, cum Tuditanus nusquam a Plutarcho laudatus, Linius autem multum in Flaminini uita adhibitus sit (*de font. Plut.* p. 82) atque easdem fere pecuniae summas indicauerit quas Plutarchus, librorum scripturam οἱ περὶ τὸν Ἰανὸν uel οἱ περὶ τοῦτον mutauerit sic: οἱ περὶ τὸν Τίτον, intellegens Titum Linium, qui etiam Sull. 6 sic citatus est a Plutarcho.

L. COELIUS ANTIPATER¹⁾

Prorsus nouam uiam in historia scribenda, cum res non modo narraret sed etiam exornaret, ingressum esse L. Coelium Antipatrum identidem Cicero praedicauit, qui, ubicumque sermo in eum incidit, eius historiam laudauit atque conprobauit. illos, qui ante eum in annalibus conficiendis uersati essent, solam rem tenuisse, uerba minus curasse, hunc arte quadam et ratione uerba et elegisse et conlocasse primumque se erexisse et historiae maiorem uocis sonum addidisse. sed quae fuerint ex Ciceronis opinione uirtutes eius, qui, ut breui dicam, primus apud Romanos rhetorice historiam scripsit, infra explicabimus. antea quae de eius aetate memoriae prodita sunt conligemus. quamquam sunt perpauca. atque Cicero quidem duobus locis (de legg. I 2, 6 et

¹⁾ B. A. Nauta et G. Groen van Prinsterer a. 1821 ex quaestione litteraria, quae a facultate Lugd. Bat. proposita erat de *L. Coelio Antipatro historico belli Punici secundi*, tam diligenter et adcurate egerunt, ut utriusque commentarius annalibus acad. Lugd. Bat. a. 1821 insertus praemio dignus esse iudicaretur. a quibus libris, quamquam Nauta in fragmentis ad res gestas referendis nimis ingenio suo indulsit, ut aliquot eius coniecturas repetere inutile uisum sit, tamen in plerisque rebus etiam nunc proficiscendum est. Tum hanc de Coelio quaestionem retractauit O. Meltzer de *L. Coelio Antipatro belli Punici secundi scriptore* Lipsiae 1867, qui quaedam correxit, quaedam addidit, in fragmentis tamen disponendis in uniuersum Krausio se addixit.

In nomine Coelii scribendo, cum in talibus rebus libri mss. uix magnum momentum habeant, secutus sum titulorum lapidibus uel aeri incisorum auctoritatem. ex decem enim locis, in quibus hoc nomen in Mommseni C. I. L. uol. I exstat, unus incertae aetatis exhibet *Caelius* (n. 845), alter (n. 844) *Kailius*, ceteri (n. 270. 382. 479. 571. 641. 858. 1125) *Coelius* uel *Coilius*, in quibus numus (382) est cusus a. 109. 645, inscriptiones lapidi incisae a. 94. 660 (n. 571) et a. fere 51. 700 (n. 479. 641). unde Antipatri historici aetate Caelii formam iam Coelio cecisisse sequitur.

de orat. II 12, 52, quibus de historicis Latinis loquitur, cum post Pisonem (trib. pl. 149. 605. cons. 133. 621) recenset, uno Bruti 26, 102 ante eum, in quo loco uiri docti cum offenderent, neglexerunt, Pisonem non in ipso oratorum ordine a Cicerone adlatum esse, sed, cum iam usque ad Carbonem descendisset et, ut cur Carbone forum tenente plura iudicia fieri coepissent explicaretur, quaestiones perpetuas (quae illo adulescente a Pisone institutae essent) commemorasset, quasi in parenthesi etiam orationis Pisonis et annalium mentionem adiectam esse (27, 106), sed cum reliquis Ciceronis locis egregie conuenit, quod in ipso Bruto Coelius Fannium (cos. a. 122. 632) excipit idemque de legg. I. I. aetate Fannii, quem modo una cum Catone, Pisone, Vennonio nominauerat, coniunctus fuisse dicitur, fac igitur eum natum esse eodem fere quo Fannium anno, 174. 580¹⁾, uel paucis annis post: nihil cum hac sententia pugnabit, immo optime consentient uerba quaecunque omnino de Coelio prodita sunt. ita enim, quod Cicero in Brut. I. s. scripsit, et magister et familiaris L. Crassi esse potuit, qui anno fere 140. 614 natus est (Drumann V p. 62), et consuetudine uti Gaii Gracchi (fr. 50), qui anno 153. 601 natus est, illo tamen minor natu fuit, si quidem Coelius in eorum numero in Bruto positus est, de quibus ut de senioribus se ante Carbonem et Gracchos dicturum esse Cicero professus erat (25, 96²⁾). utique historias edidit post C. Gracchi mortem, cum aperte de eo ut de mortuo iocutus sit (fr. 50), et ante Asellionem, quem ei successisse Cicero scripsit (de legg. I. s.).

De ipso autem Coelio perpauca conperta habemus. fuit igitur oriundus gente plebeia illa quidem sed nobili.³⁾ nam quod fuerunt qui eum propter Antipatri cognomen ad libertinos de-

¹⁾ Ad eundem annum etiam Meltzer p. 6 peruenit aliunde in ratio-
cinando profectus.

²⁾ Mitto locos leuioris momenti, ut Vell. II 9, 4, ubi Coelius 'Si-
scenna uetustior' dicitur, uel Pompon. de orig. iur. I 2, 40 p. 4 Momms.,
ubi in eis qui profecti sint a P. Mucio et Bruto et Manilio, propter
iuris scientiam positus est.

³⁾ In magistratibus illius aetatis L. Coelii Antipatri nomen nusquam
inuenitur. quod Closset p. 475 cum uergente saeculo urbis sexto na-
tum esse et a. 137. 617 quaesturam administrasse adfirmavit, temere
credidit Pighii coniecturae.

truderent, immemores loci illius Suetoniani fuerunt, quo primum omnium libertinorum L. Voltacilium Plotum Cn. Pompeii Magni magistrum historiam scribere orsum esse ex Nepote discimus 'non nisi ab honestissimo scribi solitam ad id tempus' (cf. p. LII). aut quis illa aetate libertinum in foro uersatum esse credat? nam Coelius in Bruto propter eloquentiam et artem oratoriam locum aliquem obtinet. denique idem docuit iuris scientiam et cum alios tum L. Crassum discipulos habuit (Brut. l. s. l.¹): at quis ob eam rem, ut unum adferam, P. Mucium Scaeuolam augurem ex hominum ingenuorum ordine eiciat? Ita uero simul tetigimus, quibus studiis Coelius animum excoluerit. quod si ex frequenti Sileni, scriptoris Graeci, usu Graecae linguae cum non ignarum fuisse intellexeris iurisque ita peritum, ut Cicero quidem orator magnas ei in Bruto adtribueret laudes, Pomponius tamen ut homo iuris consultus, plus eum eloquentiae quam iuris scientiae operam dedisse iudicaret (Meltzer p. 9): habebis qua doctrina instructus ad historiam scribendam se conuerterit.

Quaeritur autem, quamnam rerum Romanarum partem historia sua inlustrandam suscepit. qua in quaestione iterum proficiscendum est a Cicerone. is enim orat. 69, 229 (fr. 1) scripsit Antipatrum in prooemio belli Punici negasse nisi necessario uerba se aperte traiecturum esse, quo melius aut caderet aut nolueretur oratio. unde quoniam, antequam ad ipsam rem adgrederetur, Coelium illud de genere scribendi professum esse manifestum est (Prinsterer p. 13), relictis eum ceterorum historicorum uia, qui res Romanas ab urbis origine repetere solerent, solum bellum Punicum persecutum esse sequitur. quod tamen Cicero, cum tunc Coelii historiae in multorum manibus essent, accuratius exprimere opus non esse duxit, hoc ex ipsis reliquiis ita supplere licet, ut solum bellum Punicum secundum tractatum esse dicamus. hoc enim, ut certissima tantum argumenta adferam, iam primo libro continebatur, quo et Sagunti urbis mentionem fecerat (fr. 10) et a Sempronio consule a. 218. 536 ce-

¹) Caue tamen Coelium Crasso fuisse existimes studii iuris ciuili domi eum et hortatorem et magistrum, qui significatur a Cicerone de orat. I 55, 234. is fuit C. Aculeo, id quod recte monuit Meltzer p. 8. cf. de orat. I 43, 191. II 1, 2.

locum in Africam missam esse narrauerat, ut uiseret locum, ubi exercitum exponeret (fr. 12. quis igitur, cum ceteri alterius belli anni septem libros explerent, et totum primum bellum Punicum et secundi primos annos uno libro absoluta esse credat? accedit quod fragmenta pleraque ad alterius belli certas quasdam res pertinent, nullum ad primum. quae si concessa erunt, tertii belli uix quisquam patronus existet, praesertim cum ne huius quidem ullum uestigium in reliquiis Coelianis cernatur.

Verum tamen exstant fragmenta quaedam (49. 50. 52. 53. 56¹), quae ad res non solum extra belli Punici alterius sed etiam omnium trium fines pōsitae pertineant. haec uero causa fuit Lachmanno (II p. 20) et Krausio p. 184, ut usque ad suam aetatem eum res deduxisse censerent, Pluessio (de Cinc. p. 48), ut eum praeter belli Punici historiam prouectiorem aetate rerum Romanarum annales scripsisse suspicaretur. at neutros uerum uidisse dico. neque enim quidquam obstat, quominus quae modo commemorauimus fragmenta, locum habuerint in belli Hannibali enarratione. ut quae Coelius exposuit de Capuae urbis origine (fr. 52) aut de Petiliae urbis natura (fr. 53), quidni haec adiecerit in rebus, quae ad illas urbes pertinentes bello Hanniblico gestae sunt, persequendis? uid. adnot. ad 53. similiter enim etiam libro V belli Hannibali de loco quodam Tarenti, unde nomen inuenisset, egit (fr. 35). et se uidisse qui Africam circumnauigasset (fr. 56), id poterat in Africae natura describenda addere. denique restant duo somnia, unum T. Latinii ex anno 490. 264 (fr. 49), alterum C. Gracchi (fr. 50), quae, ut fuit Coelius perstudiosus somnia, portenta, alia miracula inserendi uid. infr. p. CCXXII), facile per digressionem, ut quae bello Hanniblico somnia uisa essent, confirmaret, proferre potuit Meltzer p. 12. his autem argumentis simul cadit Pluessii coniectura, quae etiam minus placet: nam fragmenta illa, de quibus ambigi possit, unde decerpta sint, a Cicerone, Plinio, Seruio seruata, cum eisdem scriptores alia quaedam ex Coelio de bello Puncto radiderint, uix credibile est sine distinctione aliunde sumpta esse, neque Dionysius huius scriptoris satis clari, quem

¹) Quae fragmenta praeter ea, quae supra indicauimus, apud alios huc relata inuenies, ea non sunt Coelii.

si antiquitatem Romanam perscripisset uix silentio praeterire potuit, usquam mentionem iniecit.

Inscriptio libri incerta est, nam nec quae a Gellio, Charisio, Seruio, Prisciano, Pomponio citata est historiarum, nec quae a Nonio annalium, ad hoc argumentum satis apta esse existimabitur, nisi ex Cicerone (fr. 1) *belli Punici alterius* adieceris. etiam illud facile in titulo commemorari potuit, historias — huc enim maior testium et numerus et grauitas trahit — ad C. Laelium¹⁾ missas esse, de qua quidem re a Cicerone (fr. 1) certiores facti sumus. unde haec forsitan inscriptio euadat *L. Coelii Antipatri belli Punici alterius historiae ad C. Laelium*.

Libri septem laudati sunt neque plures fuisse uidentur, quoniam libro septimo iam ad proelium quoddam a. 203. 551 commissum Coelius descenderat, quod etiam Liuius in eodem libro, quo toti bello finem imposuit, narrauit (fr. 44)²⁾. Vt uero singulorum librorum, quoad fieri poterit, breuiter argumenta distribuamus, primum prooemio de sermonis genere, quo usus esset, rhetorum more exposuit et fortasse, si recte Roth de fr. 2 iudicauit, de fontibus a se adhibitis. num deinde quaedam, quem ad modum Polybius, de primo bello et de rebus ante bellum Hannibalicum gestis praefatus sit, discerni non potest. sed finem libro imposuit cum clade ipsa Cannensi (fr. 22). quae post eam in castris Punicis facta sunt, iam pertinebant ad alterum (25). libro tertio forsitan iam peruenerit oratio usque ad pugnam Senensem (30), sexto usque ad Scipionis aduentum in Africam (41), denique septimo ad belli exitum.

Magno opere tamen dolendum est, quod, quamquam de multis rebus quid Coelius tradiderit, accepimus, ipsa uerba Coeliana

¹⁾ Popma et post eum Vossius, Nauta, Krause, Orelli onom. p. 112, alii pro *Laelio* apud Ciceronem substituerunt L. Aelii nomen. sed primum in Laelii nomine omnino nihil offensionis inest, immo habet quo commendetur, cum Laelius eius uiri, qui bellum confecit, intima familiaritate usus sit, quare Coelius certam causam habuit ad hunc potissimum librum suum mittendi. tum siue L. Aelius Stilo Praeconinus Varonis Ciceronisque magister a. 134. 620 (van Heusde, *de Ael. Stil.* p. 35) natus est, siue quindecim fere annis ante (Ritschl, *parerg.* p. 239), utique parum probabile est Coelium ad eum, qui uiginti fere annis minor esset, historias misisse.

²⁾ Ne incerta cum certis miscerem, consilio fr. 46 Carthaginem significatam uideri omisi.

perpauca breuesque sententiae exstant, ut de genere dicendi acquiescendum fere sit eis quae Cicero proposuit. qui scriptor uereor ne, ut de prioribus iniquius existimauit, ita huius nimius laudator fuerit. hac enim opinione ducebatur Cicero, ut oratoris munus esse historiam censeret ab oratoribus secundum rhetorum praecepta scribendam. quam ob rem facile accidere ei potuit ut hunc, in quo eius, quam animo informauerat, historiae primordia inuenisse sibi uisus erat, immerito laudaret. sed ipsa Ciceronis iudicia, quibus addas fr. 1, adscribamus. sunt haec de legg. I 2, 6: *Fannii aetate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius habuitque uires agrestis ille quidem atque horridus, sine nitore ac palaestra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut adcuratius scriberent.* de orat. II 12, 54: *Paullulum se crexit et addidit historiae maiorem sonum uocis uir optimus, Crassi familiaris, Antipater. ceteri non exornatores rerum sed tantum modo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis, sed iste ipse Coelius neque distinxit historiam uarietate locorum neque uerborum collocatione et tractu orationis leni et aequabili perpoliuit illud opus; sed ut homo neque doctus neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores.* Brut. 26, 102: *L. Coelius Antipater scriptor, quem ad modum uidetis, fuit ut illis temporibus luculentus.* Accedant ad haec Ciceronis duo Frontonis iudicia, quorum uno (ad Ver. I 1 p. 114 uid. p. CLXXXVIII) Catonem multiungis, Coelium singulis uerbis historiam scripsisse ait, altero (ad M. Caes. III 3 p. 63) in eo ueterum scriptorum numero, qui uerba 'industriosius quaesiuissent' etiam L. Coelium¹⁾ posuit eumque quod studiose Ennium aemulatus esset laudauit.

Atque haec quidem hactenus de eius genere scribendi, nam in tanta uerborum Coelianorum paucitate²⁾ ipsum de ea re iudicium facere temerarii est. illud unum adicere possumus, a Coelio primum, ut uidetur³⁾, orationes fictas de historicorum

¹⁾ Hunc L. Coelium Naber in indice p. 269 poetam uix recte dixerit.

²⁾ Vix enim apud Ciceronem ipsum Coelium in paucis uerbis immutatum legimus, quod sibi persuasit Meltzer p. 43.

³⁾ Qua ratione Fannius quas inseruit annalibus orationes tractauerit, parum constat. utique Cicero eius historias multo postposuit Coelio.

Graecorum more rerum narrationi interpositas esse. id quod a Cicerone silentio praetermissum esse, eo magis miramur, quod ei illud sine dubio uehementer placuit. quamquam dixerit quispiam, iam in Catonis originibus multas orationes exstitisse eiusque exemplum imitatum esse Coelium. at res longe diuersa est. Cato enim eas tantum modo quas ipse dixerat orationes, ut rerum quasi monumenta essent, in origines suas receperat, Coelius uero in annalibus suis etiam Poenos loquentes et Romanos uel Poenos inter se in senatu uerbis certantes induxerat (fr. 5. 9. 16. 26. 47), quas orationes, cum ornamentis et luminibus historiam illustrare uellet, ipsum commentum esse uix quisquam negabit. quid? quod nescio an earum orationum summae quae apud Liuium libri XXI initio leguntur neque ex Polybio originem ducunt, ad ipsius Coelii artem reuocandae sint. neque enim Liuius quas inseruit orationes omnes totas suo ingenio suaeque inuentioni debebat. cf. e. c. Scipionis Hannibalisque orationes ante pugnam Zamensem habitas apud Liuium XXX 29—31 et Polybium XV 5 sqq. Scipionis post seditionem militum in Hispania motam apud Liu. XXVIII 27—29, 8 et Polyb. XI 28—29. Eumenis Rhodiorumque apud Liu. XXXVII 53—54 et Polyb. XXII 2—6. Lachmann d. f. Liu. II p. 115. Nissen, *Untersuchungen* p. 27. 92. uidetur autem Coelius adiutus esse in hoc suo consilio ea re quod Silenus, quem primum auctorem ei fuisse mox ostendemus, minime parcus in orationibus inserendis fuit. uide quae Polybius III 20 Chaereae et Sosilo exprobrat, quae etiam in Silenum dicta esse uideantur¹⁾: *Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι προσπεπρωκυίας αὐτοῖς ἤδη τῆς τῶν Ζακανθαίων ἀλώσεως, οὐ μὰ Δία περὶ τοῦ πολέμου τότε διαβούλιον ἤγον, καθάπερ ἐνιοὶ τῶν συγγραφέων φασί, προσκατατάττοντες ἔτι καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερα ῥηθέντας λόγους, πάντων ἀτοπώτατον πρᾶγμα ποιῶντες. — πρὸς μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων οἷα γράφει Χαιρέας καὶ Σωσύλος οὐδὲν ἂν δέοι πλέον λέγειν. οὐ γὰρ ἱστορίας ἀλλὰ κουρεακῆς καὶ πανδήμου λαλιᾶς ἔμοιγε δοκοῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν.*

Quoniam hisce uerbis Coelii scribendi uirtutes exposuimus, nunc pergimus ad fidem eius historicam examinandam et aesti-

¹⁾ G. Bujack, *de Sileno scriptore Hannibalis*. Regim. 1859. p. 5. 14. 18.

mandam. quae quaestio in illis rerum scriptoribus tota pendet ab auctoribus, qui ab eis in usum uocati esse uideantur. Coelius uero pollicitus erat se 'ex scriptis eorum qui ueri arbitrantur' (fr. 2) haustum esse, neque eum in uno fonte exscribendo acquiescisse ex Livio (fr. 29) discimus, qui de Marcelli morte triplicem gestae rei ordinem ab eo editam certiores nos fecit, unam traditam fama, alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuisset, tertiam quam ipse pro inquisita ac sibi compta adtulisset. quibus uerbis hercle haud exigua ut illis temporibus ei tribuitur diligentia et industria, ut per se credibile sit, clarissimos scriptores, qui antea bellum Hannibalicum scripsere, ei haud ignotos fuisse. ac de Catone quidem id constat. etenim quod post uictoriam Cannensem Maharbal Hannibali dedit consilium Gellio teste paene ad uerbum secundum Catonem narrauerat (fr. 25 c. adn.)¹⁾. etiam Fabius (fr. 49) ita a Cicerone cum Coelio consociatur, ut si non ipsum nomen Fabii apud Coelium at consensum tamen quendam inter eos Cicero inuenisse uideatur. quid? quod, quoniam in ea libr. XXI et XXII parte, quae non uersa est ex Polybio, Livio Coelium potissimum ducem fuisse infra uidebimus, hac autem Fabiana belli gerendi ratio summis laudibus ultra ueritatem celebratur, aduersariorum consiliis obtrektatur, certe ueri simile est, Fabiana lectione eum ad hanc de rebus illius aetatis Romanis sententiam perductum esse.²⁾ Primarium tamen inter eius fontes locum obtinet etiam Silenus Siculus (cf. Bujack p. 2.). is enim res ab Hannibale gestas Graece memoriae prodiderat, quibus ipse interfuerat. nam et illum et Sosilum Lacedaemonium in Hannibalis castris uixisse, quamdiu fortuna passa esset, conperimus ex Cornelio Nepote (uit. Hann. 13, 3.). atque Sosilo quidem Hannibalem litterarum Graecarum doctore usum esse idem adiecit, ut Silenum secum haberet ea una causa uidetur adductus esse, quod res gestas ab eo describi uolebat, imitatus Alexandrum Magnum, qui non so-

¹⁾ Vis tamen uerborum Catonianorum inminuta est a Coelio.

²⁾ Falso Nauta p. 16 et Krause p. 186 M. Fului Nobilioris fastos in fontibus a Coelio adhibitis enumerauerunt, nisi loco quodam Charisii (I p. 112 P. 138 IL.). qui quamquam nondum sanatus est, tamen hoc constat, Coelii nomen nulla auctoritate a Fabricio intrusum esse. uid. Keilii adnot. a. h. l.

lum ipse res gerere sed etiam gestas a uirtutis suae praeconibus inlustrari cupuerat. ex his uero satis adparet, ita ab eo Hannibalis uel uitam uel bellum enarratum esse, ut totus ab Hannibale staret. quin etiam usque eo uestigia eorum, qui Alexandri res scriptis ornauerant, pressisse uidentur Sosilus et Silenus, quibus tertium adiungere licet Polybio auctore (uid. l. s. l.) Chaeream, ut, quemadmodum illi, ita ipsi quoque, cum quasi heroem ducem suum in praecipua deorum tutela uideri fuisse uellent, somnia, portenta, prodigia fingerent, quibus illius aut res adiutae essent aut magnitudo significata. haec enim causa fuit Chareti, Alexandri rerum scriptori, ut ab Hercule, Apolline, Satyro identidem somniis Alexandro Tyri expugnationem praedictam esse ementiretur (Plut. Alex. 24. Geier *de Alex. M. rer. script.* p. 294 sq.)¹⁾, eadem Sileno, ut Hannibalem, cum Saguntum cepisset, in somnis a Ioue in deorum concilium uocari uisum esse scriberet; quo cum uenisset, Iouem imperauisse, ut Italiae bellum inferret, ducemque ei dedisse unum e concilio, iuuenem diuina specie, quem sequeretur (uid. Coel. fr. 11 c. adn.). quibus expositis nemo, opinor, dubitabit, quin ad Silenum eiusque similes scriptores referenda sint quae dicit Polybius III 47, 6: *Ἐνιοὶ δὲ τῶν γεγραφότων περὶ τῆς ὑπερβολῆς (Alpium) ταύτης, βουλόμενοι τοὺς ἀναγινώσκοντας ἐκπλήττειν τῇ περὶ τῶν προειρημένων τόπων παραδοξολογίᾳ, λανθάνουσιν ἐκπίπτου-
τες εἰς δύο τὰ πάσης ἱστορίας ἀλλοτριώτατα. καὶ γὰρ ψευ-
δολογεῖν καὶ μαχόμενα γράφειν αὐτοῖς ἀναγκάζονται. ἅμα μὲν γὰρ τὸν Ἀννίβαν ἀμίμητόν τινα παρεισάγοντες στρατη-
γὸν καὶ τόλμην καὶ προνοίαν τοῦτον ὁμολογουμένως ἀποδει-
κνύουσιν ἡμῖν ἀλογιστότατον, ἅμα δὲ καταστροφὴν οὐ δυνά-
μενοι λαμβάνειν οὐδ' ἔξοδον τοῦ ψεύδους θεοῦς καὶ θεῶν
παῖδας εἰς πραγματικὴν ἱστορίαν παρεισάγουσιν.* et c. 48, 7 — *ἥρῳά τινά φασιν ἐπιφανέντα συννποδεῖξαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῖς.* neque minus acerbe de Sileno iudicauit Dionysius Halicarnasensis (archaeol. I 6), cum neque diligenter et ex fortuitis sermonibus res cum scripsisse diceret. quod iudicium quamquam ex nimio, quo Hannibalem amplexus est, studio facile explicari et conprobari potest, tamen etiam hoc

¹⁾ Infra similem uiam Sullam in commentariis ingressum esse uidebis.

addendum est. idem eodem loco a Dionysio crimini uersum esse Polybio ὧν ἕκαστος — Antigonus, Polybius, Silenus — ὀλίγα καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπουδασμένως οὐδὲ ἀκριβῶς ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων συνθεὶς συνέγραψεν. sed quod Cicero diligentissime Silenum persecutum esse res Hannibalis scripsit, caue cum Dionysio eum pugnare existimes. recte enim Nipperdey praef. ad Corn. Nep. ed. mai. p. XXVII) nihil aliud ea uoce nisi *maxime copiose et fuse* dictum esse monuit.

Quae autem modo propria fuisse Sileni disputauimus, magnam partem ea redeunt apud Coelium Antipatrum. At concedi posse negabis, hunc hominem Romanum secutum esse scriptorem, quem in hostis patrii laudem scripsisse uix quemquam fugere posset. recte id quidem. sed etiam maius in Coelio fuisse uidetur studium res ab eis Romanis, qui ante scripserant, satis ieiune et exiliter memoriae proditas fabulis quibusdam mirabilibus exornandi, maior etiam superstitio (cf. etiam fr. 19 et 20), qua talia somnia et ostenta cupide adriperet. sed quodcumque fuit in causa, secutum eum esse Coelium ex luculento Ciceronis testimonio (fr. 11) constat. quod nescio an inde etiam magis confirmetur, quod ex ipsius Coelii historiis Sileni narrationem a Cicerone sumptam esse ueri simile est. quis enim eum ita Coelium et Silenum, quem hoc uno loco nominat, inter se comparasse credat, ut certum illud iudicium proferre posset? etiam apud Liuium (XXVI 49, 3) unum locum quo Silenum citat, cum Sileni nomine ex Coelio haustum esse coniecerim.¹⁾

Hinc igitur mira illa apud Coelium somnia Hannibalis fluxerunt (fr. 11. 34), hinc incredibilis ille militum numerus, quibuscum Scipionem ad Africae oras adpellentem fecit (fr. 40): uolueres enim ad terras delapsas clamore militum ait atque tantam multitudinem conscendisse naues, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui uideretur.²⁾ hunc imitatus et ex antiquis annalibus similia somnia excerpta conlegit (49) et ex eorum qui tum uiuebant sermone (50) in librum suum transtu-

¹⁾ Eadem est sententia G. Michaelis, *de ratione* et q. s. p. 63.

²⁾ Etiam ex hac re studium quoddam Hannibalis adparet. cf. Bu-jack p. 13. contra Silenus numerum scorpionum, quae Carthagine noua expugnata a Romanis captae essent, ita imminuerat, ut auxerat Valerius Antias. sexaginta enim apud Silenum inuenit Liuius, undeuiginti milia apud Antiatem.

lit. denique quod scriptores Hannibatici miras quasdam et inauditas difficultates ab Hannibale in Alpium transitu superatas esse fabulati erant neque a quoquam ante eum cum exercitu praeter Herculem Graium eas traiectas esse finxerant (Corn. Nep. Hann. 3. Bujaek p. 8. 14 sq.), similiter Coelius, cum ceteri prosperam Scipionis in Africam traiectionem sine terrore ac tumultu fuisse scripsissent, ut similia de Scipione suo narraret, omnes caelestes maritimosque terrores eius nautes perpassas esse exposuerat, ita tamen ut nulla navis mergeretur (fr. 40)¹⁾.

Itaque Coelius et totum narrationis colorem debere uidetur Sileno²⁾ et singulas quasdam res, quas exornandi causa ex eo inseruit. quamquam illud caue me existimare putes, Coelium, qui Laelii consuetudine uteretur, originis suae Romanae inmemorem in historia totum quasi ad Poenos transiisse. lineamenta narrationis, ut ita dicam, prorsus Romana erant et ex annalibus Romanis expressa. C. Peter *Livius u. Polybius* p. 75.³⁾

Etiam uerbum addam de Polybio. is enim, etsi de ipso anno minus constat, sine dubio ante C. Gracchum, post cuius mortem Coelius historiam scribere coepit, diem supremum obierat, et, quoniam utrique eum C. Laelio commercium erat, alter alterum ignorare uix poterant.⁴⁾ nihilo tamen minus Polybii

¹⁾ Descriptionem tamen illam, quam legerat apud Coelium, Livius non omnino uidetur abieccisse sed transtulisse ad Octaviū. XXX 24, 6.

²⁾ Quoniam iter Hannibalis ab Hispania in Italian factum multo pluribus exornatum est regionum, fluminum, urbium nominibus a Livio quam a Polybio, iure tuo etiam hanc Polybii uituperationem in Silenum dictam esse conicias eandemque cadere in Coelium. uid. Polyb. III 36: "ἵνα δὲ μὴ τῶν τόπων ἀγνοουμένων παντάπασι ἀσαφῇ γίνεσθαι συμβαίνει τὴν διήγησιν, ῥητέον ἂν εἶη, πόθεν ὁρμήσας Ἀννίβας καὶ τίνας καὶ πόσους διελθὼν τόπους εἰς ποῖα μέρη κατῆρε τῆς Ἰταλίας. καὶ ῥητέον οὐκ αὐτὰς τὰς ὀνομασίας τῶν τόπων καὶ ποταμῶν καὶ πόλεων, ὅπερ ἐνιοὶ ποιοῦσι τῶν συγγραφέων, ὑπολαμβάνοντες ἐν παντὶ πρὸς γυνῶσιν καὶ σαφήνειαν αὐτοτελὲς εἶναι τοῦτο τὸ μέρος.

³⁾ Nescio unde conpererit Nitzsch mus. Rhen. n. XXIII p. 605 poetas a Coelio procedente opere in usum esse uocatos. haec enim ille: *Und wir wissen bestimmt, dass Coelius in den letzten Partieen seiner Arbeit zu poetischen Quellen griff.* At etsi saepe poetice uel rhetorice res ab eo exornatas esse concedo, tamen poetarum usus nullum uestigium apud eum repperi.

⁴⁾ Hinc corrigenda sunt quae de *Plut. font.* p. 56 falso scripsi. cf. *Buchholz de Plut. Fab. et Marc. font.* p. 12.

historias a Coelio lectas esse, mihi non est probabile. qui enim, si legisset, fieri potuit, ut unum ex illo scriptorum Hannibalicorum grege, quem Polybius multa cum acerbitate sed haud inique exagitauerat, et in eis ipsis quidem rebus, quae reprehensae erant, sequeretur et imitaretur? quam ob rem consensus Coelii Polybiique ex communi eiusdem fontis usu repetendus esse uideatur.¹⁾

Es his autem quae modo disputauimus, exiguam fidem eis fabulis²⁾, quas in rhetorum Graecorum morem interposuit, habendam esse sua sponte adparet. in ceteris rebus propter eam quam supra uidimus in fontibus adhibendis et examinandis diligentiam eius auctoritas maior fuisse uidetur, neque est cur laudem a Valerio Maximo (I 7, 6) ei tributam 'certum cum historiae Romanae auctorem' fuisse detrahamus. in una quidem re etiam nunc cum a suo non a communi omnium iudicio pependisse cernimus. cum enim uulgaris fama obtineret, P. Scipionem consulem a filio in proelio Ticinensi seruatum esse, eiusque rei etiam C. Laelius auctor esset (apud Polyb. X 3), Coelius seruati consulis decus ad seruum natione Ligurem delegauit (fr. 17). Sed etsi hinc quaedam in Scipiones malignitas elucere uidetur, plerumque tamen nobilitati in historia fauit maximeque in C. Flaminiū, de quo etiam a Polybio inique iudicatur, earum partium iram et inuidiam euomuisse uidetur. cum enim in consulatu suo patrum uoluntatem et auspicia, quae penes patres essent, minus curaret, illi cum non cum senatu modo sed etiam cum dis immortalibus bellum gerere criminati sunt, eamque ob causam, quod religionem et signa rerum futurarum neglexisset (fr. 19. 20), ad Trasimennum cecidisse cum magno rei

¹⁾ Praeter locos a nobis in adnot. indicatos etiam de alia re haud leuis momenti idem ab eis traditum esset, si Cremonis iugum, per quod Coelius Alpes Hannibalem transiisse scripserat (fr. 15), re uera is mons esset qui nunc dicitur *Cramont* uel *Gramont* et prope id iugum quod nunc adpellatur *der kleine St. Bernhard* situs est. eadem enim uia etiam secundum Polybium Hannibal Alpes transierat. sed quamquam in hac sententia omnes fere uiri docti concinunt, tamen in sola nititur nominum similitudine, quae nescio an solo casu orta sit, cum hodiernum nomen probabilius ex *grand mont* originem ducat.

²⁾ Similia tamen plus quinquaginta annis post etiam Tubero qui legerent, credere uoluit. uid. fr. 9.

publicae vulnere etiam Coelius narrauerat.¹⁾ quod nihilo minus cum Gracchis familiaritate coniunctus fuit (fr. 50²⁾), non mirabimur, nam etiam Fannium Laelii generum ab eorum consiliis primo non fuisse alienum atque ipsum Laelium quondam ad inopiam plebis levandam animum intendisse iam supra monuimus.

Magna uero apud ueteres Coelii historiae floruisse videntur auctoritate, qua commotus M. Brutus earum etiam epitomen confecerat.³⁾ quamquam Cicero quidem, qui hunc saepius quam ceteros horum temporum scriptores citauit (fr. 1. 11. 19. 20. 34. 49. 50), magis propter uirtutes oratorias quam historicas eas lectitasse uidetur. In primis autem Liuius in tertia decade multum Coelium exscripsit⁴⁾ et, cum Polybius eius desideria non

¹⁾ Quod iudicium huic simile etiam de Terentio Varrone fertur, fortasse item Coelii fuit. cum hac Flaminii Terentiique obtrectatione arte cohaerere Fabii Cunctatoris laudes uix erit cur moneam. cf. supra p. CXXXVIII. CXXXVIII.

²⁾ Nescio an a Gracchis etiam ad eius familiae tablinum aditus ei patefactus sit. certe Weissenborn ad Liu. XXIII 35, 19, quaecunque ad Ti. Sempronii Gracchi (cons. 215. 539) res gestas pertinerent, copiosissime a Liuiio exposita esse recte animaduertit. Liuius autem in his partibus Coelio usus est.

³⁾ Anno enim 45. 709 petit Cicero ab Attico, ut 'epitomen Bruti Coelianorum' sibi mittat. ep. XIII 8. idem in Brut. 26, 102 Coelii historias in Bruti Atticique manibus esse fingit. Ab eodem M. Bruto epitomas Fannianorum (uid. p. CCVI) et Polybii (Plut. Brut. 4) conscriptas esse constat.

⁴⁾ Nitzsch mus. Rhen. n. XXIII p. 604 sq., cum nimis descriptionibus poeticis indulgeret Coelius, Liuium sub tertiae decadis finem ab eo discessisse suspicatus est, sed qui adferuntur Liuii loci (fr. 39. 40) etsi hoc probant ultra ueri speciem egressum esse in fingendo Coelium, tamen inde non sequitur necessario in libris XXVIII et XXX Coelium a Liuiio sepositum esse. Neque hoc mihi ille persuasit (l. s. et ap. Sybel. *Zeitschrift* XI p. 20 sq.) Liuium in tertia decade Polybio non esse usum, sed eorum consensum inde esse natum, quod Silenus et a Polybio et a Coelio esset exscriptus, hic autem (exceptis ultimis libris) primarius Liuius dux fuisset. A Nitzschio profectus Boettcher (*Kritische Untersuchungen über die Quellen des Livius im XXI und XXII Buch*) copiosa conmentatione a Liuiio, cum tertium Polybii librum ignoraret, in libro XXI et XXII unius Coelii historias translatas esse demonstrare studet, quae autem intercedit inter Polybium et Liuium cognatio, ita ab eo explicatur, ut Nitzschium secutus et Coelium et Polybium Sileno usos esse dicat. at fundamenta, in quibus haec opinio exstructa est, mihi fluxa et infirma uideri iam supra indicaui p. LXXXI.

omni ex parte expleret, narrationem Polybianam supplens ex Coelio, cui quae de rebus urbanis inseruit pleraque et fabulas quasdam debet.¹ auctoritatem uero eius tanti aestimauit Linius, ut rem quandam, quam Coelius et alii scriptores 'haud sine causa' praetermisissent, pro certo ponere uereretur (XXIII 6, 8, de morte Marcelli, de qua uariarent auctores, aliis spretis solam Coelii famam protulisse satis haberet (fr. 29), eumque ceteros scriptores cum fastidio quodam refellere soleret, de hoc, ubi ab eo recedit, leniter et honorifice loqueretur, id quod post Nautam p. 17 recte animaduertit Meltzer p. 46 sq. nominatim uero laudauit eum undecim locis (14. 17. 18. 19. 21. 28. 29. 33. 39. 40. 42, plerumque ita ut eum aut reiceret aut rem a Polybio praetermissam inde extremae narrationi adnecteret, multo saepius in ipso orationis Liniianae tenore Coelii uestigia plus minusue expressa agnoscimus, cuius rei aliquot exempla lubet proponere.

Velut pugnam ad Trasumennum commissam explicans Linius in plurimis rebus ita consentit cum Polybio, ut, quoniam mihi quidem eum a Liniio in usum uocatum esse abunde constat, etiam hic quaedam ex hoc hausta esse censeam.²) cf. Liu. XXII 1, 3. 2. 3, 1—3; 5—10. 4, 1; 3—4; 6—7. 5, 3. 6, 5—12. 7, 1; 5— inuississet; 6—7 cum Polyb. III 77—85. sed alia in-
spersa a Liniio sunt, quae aut apud Polybium omnino non reperiuntur aut etiam cum eo aperte pugnant. apud hunc enim Hannibal, posteaquam ita iter fecit, ut a sinistra haberet urbem Cortonam eiusque montes, a dextra lacum Trasumennum, omnia nastans et urens peruenit ad locum natum insidiis, qui ab utroque latere altis collibus inclusus est, a fronte monte praerupto et arduo, a tergo lacu angustum aditum relinquirentē ὥς εἰς τὸν ἀνλῶνα παρὰ τὴν παρώρεια III 82, 9—83, 1), eumque campum ita circumdat militibus, ut, cum altero die Flaminius accederet, nusquam insidiae ab eo cernerentur (uid. c. 84, 2 παραδόξον γενομένης αὐτοῖς — Ῥωμαίοις — τῆς ἐπιγραφείας), itaque securi Romani in illum campum sese immergunt, sed, simul atque maior exercitus pars eum ingressa est, tum

¹) Ita haud raro factum esse, ut ipse Linius secum pugnaret, post alios a C. Petero *Liv. u. Pol.* p. 7 sqq. 45 pluribus expositum est.

²) Vid. C. Peter, *Liv. u. Polyb.* p. 29—33.

Poenus signum dat inuadendi in Romanos undique inclusos et in ipso campo quindecim milia Romanorum trucidat (84, 7); eos, qui nondum in hanc uallem peruenerant sed in eius faucibus, inter lacum et colles haerebant, in lacum detrudit ibique per equites aut uiuos cepit aut interfecit (§ 8 sqq.). Aliter Liuius haec narravit, quod miror nondum a quoquam esse animaduersum atque uel a Nissenio, qui nuper de hac pugna in mus. Rhen. n. XXII 1867 p. 565—584 egit, utriusque scriptoris narrationes esse confusas. Liuius enim in ea ripae parte, quae uergit ad septentriones, acceptam cladem esse animo sibi effllexerat, in qua prope uicium cui nunc nomen est *Tuoro* angustiae quaedam ita comparatae sunt, ut Liuii uerba optime in eas quadrent, eas accurate descriptas habes apud Nissenium p. 580 sq., sed caue huic uiro docto credas, etiam secundum Polybium in illo loco pugnatum esse quasi pro certo affirmanti, quoniam nullo pacto in illa loca uerba Polybiana cadunt. illic enim montes Cortonenses ita recedunt a lacu, ut campus per quinque milia passuum per arcus speciem Nissen p. 581) pateat, qui campus ab occidente monte *Gualandro* omnino clauditur, ab oriente prope uicium *Passignano* montibus ad ipsum paene lacum pertinentibus angusta uia relinquitur. per hunc campum iter fert a Cortona Perusiam ad orientem uersus. itaque Flaminius per eum iter faciens a sinistra parte, a tergo, a fronte montes ab hostibus obsessos habebat, a dextra lacum per quinque fere milia p. campum adluentem, quae quam non concinant cum Polybio uides. at omnia egregie quadrant in Liuium. hic enim locum illum natum insidiis fuisse dicit, 'ubi maxime montes Cortonenses Trasumennus subiret' (c. 4, 2), unamque eam lacus ripam his uerbis significare potuit, quae ad septentriones spectat. deinde posteaquam Flaminius pridie solis occasu ad lacum peruenit, postero die uixdum satis certa luce angustias superatis in patientiorem illum campum pandi agmen coepit § 4, quod item ita demum fieri potuit, si breuissimum uiae spatium ab eo loco quo pridie lacum tetigerat, usque ad angustias eum confecisse statueris, optime autem cum eis quae modo descripsimus locis conuenit, nam montis ipsius Gualandri radices ab altero latere in campum illum, ab altero in occidentem) in eam planitiem excurrunt, in qua qui Cortona meridiem uersus proficiscuntur, primum lacum uident, denique Liuius diserte (c. 5, 6 Romanos 'ab lateribus montibus

ac lacu, a fronte et a tergo hostium acie' clausos esse scripsit, id quod ut pugnat cum Polybio, ita in campo illo ad uicium *Tuoro* patente fieri potuit. sed etiam in ipsius pugnae descriptione discrepantias quasdam Liuii Polybiique offendimus. nam secundum Liuium Hannibal cum Afris Hispanisque in aperto castra locauit (§ 3), ita ut Flaminius quod hostium ex aduerso erat, cerneret, ab tergo modo ac super caput deciperent insidiae (§ 4)¹⁾, atque tum demum, cum (omnes) Romanos clausos lacu ac montibus et circumfusus suis copiis haberet, signum inuadendi dedit (§ 5).

Pluribus autem de hac re disputauimus, ut simul adpareret, Liuium non temere a Polybio discessisse sed certum aliquem auctorem, qui bene locos illos nosset²⁾, secutum esse uideri.³⁾ Atqui ex eis ipsis rebus, quas Liuius Polybio inseruit, casu quodam contigit, ut quasdam ex Coelio sumptas esse conpertum habeamus (fr. 19. 20 c. adnot.). haud dubitanter igitur quae Liuiana non ex Polybio originem ducunt, in primis septem libri XXII capitibus, ad Antipatrum referemus. sunt autem haec: c. 1 (except. § 3 dimid.). 3, 11—14 (cf. adnot. ad fr. 19). ex cap. 4 quae iam commemorauimus, 5, 1—2; 6; 8. 6, 1—4. 7, 5 (de Flamini corpore); 8 nomen praetoris; 9—14.

Similiter res se habet in cladis Cannensis narratione Liuii XXII 44—49. Polyb. III 112—116. cf. C. Peter *L. u. P.* p. 46—48. nam etiam hic pleraque Liuius sumpsit ex Polybio, sed dilucidam expositionem neglegenter excerpendo aliasque res addendo rem peruertit et obscurauit. iam Liuii enim aetate etiam alia de clade illa fama increbuerat, qua fide historica posthabita id agebatur, ut Fabii laus eiusque qui eum secutus est, Aemilii Pauli, praedicaretur, omnis culpa in Varronem neglectamque ab eo religionem auerteretur, uictoria autem Hannibalis non ingenio aut uirtuti sed solis strategematis (quae et inepte excogitata sunt et partim illis locis inutilia sunt, cf. C. Peter p. 68) tri-

¹⁾ In hac re facit cum Liuiio Zonaras VIII 25 p. 188 *ἐπὶ μετεώρῳ σὺν ὀλίγοις αὐτὸν ἰδὼν* (Flaminius Hannibalem).

²⁾ Ceterum eo loco quo Liuius describit, pugnam commissam esse, etiam mihi quondam, cum in illis locis uersarer, ab adcolis magna cum fiducia narratum est.

³⁾ Similem rem notatam inuenies apud C. Peter *Liv. u. Pol.* p. 37 sqq.

bueretur.¹⁾ hanc famam totam receperunt Appianus et Dio²⁾, quaedam ex ea inspersit Liuius: c. 44, 5—7 de consulum discordia], c. 46, 9 Volturnus uentus aduersus Romanis coortus), 48, 2—4 (Numidarum strategema), 49, 1—12 (Pauli mors); 16—18 Romanorum occisorum quaedam nomina et ordines), 50, 51 (quae post pugnam in castris Romanis Punicisque gesta sint), etiam discrepantiae inter Liuium Polybiumque inueniuntur. C. Peter p. 46. uelut M. Atilius proconsul Polybio teste pugnae interfuit, Liuius (c. 40, 6 morbum excusans ex castris Roman rediit; dextro Poenorum cornu apud Polybium (c. 114) praefuit Hanno, apud Liuium (c. 46, 7 Maharbal, denique numerus Romanorum occisorum Liuianus multo maior est quam Polybianus, cum uero etiam in hac narrationis Liuianae parte, quae non redeat ad Polybium, quaedam cum fragmentis Coelianis (fr. 22, 25 cf. adnot. concinant, Coelium nos habere apud Liuium contaminatum cum Polybio consentaneum est.

Denique certa quaedam Coelii uestigia in narrationis Liuianae tenore adparere adnotauimus ad fr. 11 et 21, ubi quam postea reiecit de Fabii dictatura Coelii sententiam, eam antea sine ulla dubitatione eum amplexum esse uidimus.³⁾ Sed multo maior eorum euadat numerus, si Zonarae et Appiano Silenum primum ducem fuisse cum Bujaekio et Meltzero p. 49 arbitrati, in quibuscumque Liuius cum eis consentit, illos Sileno, hunc Coelio — a quo Silenum in usum uocatum esse supra exposuimus — usum esse statuerimus. at etsi multa sunt quae huic opinioni faueant, atque certa quaedam ratio intercedit inter eam Liuii partem, quae non fluxerit ex Polybio, et inter Zonaram Appianumque⁴⁾, tamen hoc mihi constare uidetur, ipsum Silenum ab eis non esse ex-

¹⁾ cf. Appian. Hannib. 26 *νίκην ἀρίστην τε καὶ σπάνιον ἐξενεγκάμενος ἡμέρας μιάς στρατηγήμασι τέσσαρσι.*

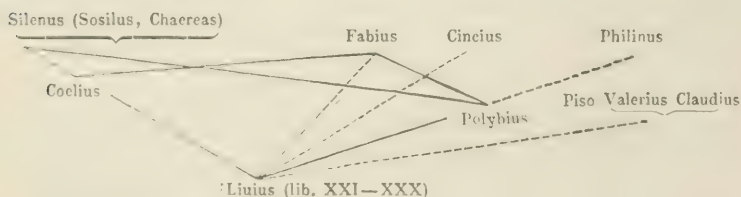
²⁾ Noli enim existimare Dioni Liuium primum fontem fuisse. hoc ea re refutatur, quod eae ipsae res, quas Liuius respuit uel breuiter commemorat apud Zonaram uel Dionem tamquam unice uerae scriptae exstant. cf. C. Peter *L. u. P.* p. 67, 69. — de Plutarcho cf. *Quellen d. Pl.* p. 51—57, 74—80 et supra p. LXXXVIII sq.

³⁾ Etiam Sileni nomen Liu. XXVI 49 cum re ex Coelio desumptum uideri supra monuimus.

⁴⁾ uid. adnot. ad fr. 11, 18, 19, 33, 42 et quae exposita habes apud C. Peterum *L. u. P.* p. 65 sqq.

scriptum. plurima enim in eorum libris inueniuntur, quae, cum minus decerent Hannibalem, a Sileno eius amico omnino non potuerint memoriae prodi, multaque prodigia aliaeque res, quas nisi Romanus uix quisquam memoria dignas esse putauerit, quae tamen pleraque ita ab utroque exposita sunt, ut non ipsos sed eorum auctorem et Sileni et Romani alicuius scriptoris famam contexuisse manifestum sit. quis autem ille auctor fuerit, ne coniectura quidem adsequi poterimus. illud iure meo adfirmare posse mihi uideor, fabulas et narratiunculas ab eo etiam magis quam a Coelio factum erat, aetas, fidem autem historicam minutam esse.

Sed ut ad rem redeamus, Liuius praeter Polybium et Coelium in libris XXI-XXX etiam alios fontes consuluit et ipse citauit Cincium XXI 38, Fabium XXII 7, Pisonem XXV 39, Claudium Acilii interpretem XXV 39, Valerium Antiatem XXV 39, XXVI 49, XXVIII 35, Ennium XXX 26 et, ut eos locos mittam, ubi ut XXI 47 tres diuersas eiusdem rei expositiones inscite miscuit et confudit, XXIII 6, XXVI 49, XXX 16 quae tres auctores de eadem re memoriae prodidissent, aperte distinxit. Ergo, quoniam de eis Liuii partibus, quae non sint ex Polybio uersae, nisi aliis testimoniis ad Coelium reuocamur, quaestio ambigua est, num recte ad eius auctoritatem referantur, ne coniecturas coniecturis cumularemus, eas hoc loco enumerare noluimus, praesertim cum de libris XXI et XXII hoc iam absoluerit pater meus, de ceteris suscepit G. Michael, tantum stemma quoddam depingam, ut quae sit nostra de Liuii sententia, dilucide explanetur:

Insequenti aetate post Liuium Coelium citauerunt Valerius Maximus, qui tamen sua sumpsit aut ex Liuii (fr. 11. 19) aut ex Cicerone (fr. 50) ¹⁾, tum Plinius tribus (13. 51. 56 cf. adnot.

¹⁾ Longam Prinsterer p. 82 sq. deduxit seriem scriptorum, qui Coelio usi essent, multa tamen quae uana sunt, pro certo adfirmauit.

ad fr. 19)¹⁾ et Festus duobus (47. 64). Denuo autem Hadriani aetate eius memoria resuscitata est, qui imperator, ut erat uestusti generis dicendi cupidus, Ciceroni Catonem, Vergilio Ennium, Sallustio Coelium praetulit (Spart. Hadr. 16, 6) aliosque ut eumlegerent adduxit. itaque factum est, ut Pomponius eum nosset, Fronto (uid. supra p. CXVIII)²⁾ identidem eius mentionem faceret atque quaedam ex eo etiam Gellius (fr. 25. 29) noctibus suis insereret.³⁾ denique forsitan illa aetate uixerit etiam Paulus, nam quem ad modum Statilius Maximus de singularibus apud Ciceronem et apud Catonem libros conscripsit, ita grammaticus quidam, Paulus nomine, quae in Coelii historiarum libro primo⁴⁾ uocabula singularia notauerat, explicasse uidetur (Krause p. 186). sic enim ipsum loquentem induxit Charisius II 193 P. p. 217 K. (fr. 24): *Coelius hist. I: 'Commodum est, satis uidetur.' 'Nec enim pro sufficienti' inquit Paulus 'accipi debet sed pro pari et aequo.'* praeterea Charisius eodem se usum esse dicit I p. 115 P. 143 K. (fr. 10): *Saguntinorum Coelius, Saguntium Sallustius, ut Paulus in Coelii hist. lib. I notat*⁵⁾ et p. 101 P. 126 K. (qui locus corruptus falso a Rothio in Coelii fragmentorum numero positus est): *Dii pro die seu diei F' lucan. Paulus enim: 'Libra*

neque enim hic agitur, qui scriptores Coelium adhibere potuerint, sed a quibus eum adhibitum esse certa uestigia exstent.

¹⁾ Praeter indd. lib. II. III. XXX, in quibus Coelius citatus est, eius nomen etiam in indice libri XXXVI exstat. ibi tamen pro *Coelio*, *Galba* ex cod. B Brunn de indic. Plin. p. 44 scripsit *C. Galba*. Certa usus Coeliani uestigia apud Plinium praeter l. s. indicatos nusquamprehendimus. — Cornelium Nepotem supra omisimus, cum Silenum descripsisse uideatur. cf. Bujack p. 8. 14. C. Peter p. 72.

²⁾ *Coelianum excerptum*, cuius meminit Anton. ad Fronton. ep. gr. 6 p. 253 est Coelii Rufi oratoris, id quod ex sententiarum conexu adparet: *Materiam cruentam misisti mihi. necdum legi Coelianum excerptum, quod misisti, nec legam priusquam sensus ipse uenatus fuero. sed me Caesaris oratio uncis unguibus adtinet.*

³⁾ Plutarchus Coelium non uidetur adhibuisse.

⁴⁾ Hunc enim solum librum addito libri numero laudauit Charisius. similiter ex Sisennae Milesiis solum laudauit librum tertium decimum.

⁵⁾ cf. similem dictionem Gell. VI (VII) 9, 11: *Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium scripto 'occecurrit' dixisse, Probus adnotauit et haec eius uerba posuit: — Idem Probus Valerium Antiatem libro historiarum XXII 'speponderant' scripsisse annotauit uerbaque eius haec posuit.*

die somnique pares ubi fecerit horas (= Vergil. georg. I 203) *e nte iis arguit diique ut sis p̄ legendum esse definit, id- que in Coeli hist. lib. I ere deprehendes. neque du- bito. quin etiam ceteri Coelii loci, quos citauit Charisius (12. 15. 27. 60, non ex ipso excerpti sint sed cum interpretatione ex Pauli libro. Hunc uero Paulum, qui etiam in Afranio simi- lem curam posuisse uidetur (Charis. II p. 214 P. 241 K. 'Spat- taro' Afranius in Aequalibus, quam uocem frequenter apud eum positam ait Paulus ἔξωθενισμοῦ uim sensumque sufferre) II. Meyer (in diurn. antiq. 1836 p. 378) eundem esse censet cum Iulio Paulo, Gellii amico, quem Gellius poetam et uirum memo- ria sua doctissimum et rerum litterarumque ueterum impense peritum dicit I 22, 9. V 4, 1. XVI 10, 9. XVIII 7, 1 et duo- bus locis eum a se consultum de uocum quarundam ui 'exqui- site et comperte' disserentem facit. atque profecto haec coniec- tura studiorum similitudine maxime commendatur.¹⁾*

Num uero praeter hunc Paulum etiam alii ex Coelio uerba singularia collecta explicauerint, nunc discerni nequit. illud uix quisquam dubitabit, quin Nonius, qui duodecim locis Coe- lium laudauit (5. 7. 9. 23. 30. 38. 41. 43. 44. 45. 46. 57), aut Priscianus, qui tredecim (2. 3. 4. 6. 8. 22. 26. 32. 36. 37. c. adn. , non ipsum Coelium excerpterint sed aliorum thesau- ros Hadriani aetate completos, in quibus exempla, qualia requi- rebant, iam congesta inuenirent, expilauerint. idemque cadit in eos, qui excerpta Bobiensia de uerbo (fr. 16) et scholia Ver- giliū Bernensia conscripserunt (adn. fr. 35, et in Philargyrium 48, qui singulis locis Coelii meminerunt, denique in Seruium, qui septies 31. 35. 52. 53. 54. 55. 58 aut uerborum aut rerum causa Coeliana protulit. Martianum Capellam Coelii notitiam debere Plinio (adn. fr. 56, et Macrobiū Gellio (adn. fr. 25)²⁾ in adnotatione monuimus.

Superest ut de fragmentis quo iure ea receperimus disputemus. atque de eis quidem quae num. 1—60 insigniuimus,

¹⁾ Suidas III p. 147 Bhdy in septem scriptorum numero qui Pauli nomen gesserunt, etiam Paulum quendam Tyrium rhetorem adfert, qui Hadriani aetate Τέχνην ἡστορικὴν, Προγυμνάσματα, Μελέτας composuit, sed in neminem melius ille de Coelio liber quadrare uidetur quam in Gellii litteratum amicum.

²⁾ Vnde famam Coelianam fr. 17 nouerit, non liquet.

nix lis exoriatur. nam quamquam fr. 2 et 26 Meyer orat. p. 469 in Coelii Rufi orationum reliquiis posuit, tamen illud quivis rectius Coelio historico tribui concedit, atque etiam alterum (26) eam ob causam eiusdem esse sine dubitatione censeo, quia nusquam¹ Priscianus, apud quem utrumque exstat, Coelium Rufum laudavit, saepe Coelium Antipatrum, eumque (ut hic) semper uno Coelii nomine, cui aliis quidem locis etiam libri, unde quodque fragmentum originem duceret, numerum adscripsit. Ne ex eis quidem fragmentis 5. 57, quae sub Caecilii nomine in quibusdam Nonii libris manu scriptis propagata sunt, cum argumento ex historiis aut orationibus ea sumpta esse indicetur, timeo, ne aliquod O. Ribbeck Caecilio vindicet.² de Coelio autem Rufo etiam hic cogitari ideo nequit, quod apud Nonium alia eius uestigia non reperiuntur, cum ex orationibus, quas Antipater finxit, idem etiam alia fr. servauerit (23. 45). At dubia res est, num fr. 61—65 ad Antipatrum recte pertineant, etenim fr. 61 etiam ex Coelii Rufi orationibus decerptum esse potest, qui, cum de aquis orationem habuerit, haud improbabili-ter Meyer p. 473 in illa eum hoc uocabulo *perpetuum salientem* usum esse suspicatur. magis mireris, quod fr. 62 in incertis exstare uolui. semper tamen Priscianus, cui hoc fr. debemus, uno Coelii nomine Antipatrum, etiam p. 792 P. 383 H., qui locus proxime antecedit, significavit: quae igitur causa fuerit, ut hoc solo loco *Lucium Coelium* eum adpellaret(?³) quam ob rem cum VI p. 791 P. 380 H. Priscianus de eadem re agens *Lucium Caesarem* citauerit, tantum abest, ut cum Krausio p. 200 haec uerba Antipatro adsignem, ut etiam illa ex Lucio Caesare idque ex eius auguralibus, quam inscriptionem Priscianus VI p. 719 P. 287 H. adiecit, fluxisse arbitrer. cf. Nipperdey in edit. Caes. mai. p. 785. — fr. 63 et 64 lacunis ita sunt deprauata, ut cer-

¹) In codd. Prisciani XIII p. 960 P. 8 K. oratio quaedam M. Coelii de uestitu et uehiculis laudatur, sed ex altero loco, ubi eadem uerba inserta sunt VI p. 694 P. 216 H., nunc recte M. Catonis nomen restitutum est. cf. Hertz adn. a. h. l.

²) Contra quae alia fr. Caecilii comoediae inscriptione omissa a Nonio proferuntur, aperte numeros et originem comicam prae se ferunt.

³) In omnibus libris mss. et hoc loco et altero, ubi Lucius Caesar laudatur, Lucii praenomen omnibus litteris exaratum est,

tum iudicium ferre non sim ausus. fr. 64 ne Coelii quidem nomen integrum mansit. solis enim litteris *lius* libri Festi incendium pepercit. etsi Mereklin (in *obseru. ad Fest.* p. 14 ind. lect. Dorpat. 1860) uerum uidisse uix concedam Gellii nomine lacunam explentem. Coelius enim etiam alio loco (fr. 47) a Festo laudatus est, Gellii historiae numquam. — at fr. 65 libenter Gellio tribuam, quoniam eandem caluariae formam Charisius duobus locis et Priscianus (uid. Cn. Gell. fr. 26 c. adn.) ex Gellio notauerunt, ex his autem scriptoribus Flauium Caprum uel quisquis illa de orthographia conscripsit, sua hausisse ueri simile est.

Haec igitur, cum de eis dubitationi locus sit, infra in fragmentis deesse noluius. contra exclusimus haec quae uulgo Coelio Antipatro tribuebantur:

1. Charis. I p. 112 P. 138 K. (Krause p. 194. Roth fr. 3^b): *Coelius tamen ait per i locutos quippe fastos omnes et libros a Fulvio Nobiliore scriptum rettulisse.* sed hic locus ita in codice Neapolitano scriptus est: *Nobiliore comparatiua Plinius e putat abla finiri stñ ait per i locutos quippe fastos omnes et libros a Fulvio Nobiliore scripta retulis.* nusquam igitur Coelii nominis uestigia uides, et ne locus quidem, ubi historici alicuius fragmentum latere uideatur, ibi indagari potest. de emendatione horum uerborum adeas H. Keilii adnotationem.

2. Quae fragmenta Gellius ex Claudii Quadrigarii primo annali laudauit (fr. Claud. 13. 22. 23. 24), eadem Nonius ut ex Coelii annali primo sumpta esse inseruit (Krause p. 119), hanc rem C. Peter (*das Verhältniss des Liv. u. Dion. zu einander* etc. p. 5) ita expedire studuit, ut ex more, quo illorum temporum historici aliorum uerba non mutata in suos libros transferre solebant, etiam haec Claudium ex Coelio mutuatum esse coniceret. sed primo quas res Claudius primo libro tractauit ab anno 390. 364 usque ad a. 311. 443 uel ad finem belli Samnitici, Coelius aut omnino non attigit aut, si attigit, breuissime, ut Claudius in hac narrationis suae parte uix Coelio fonte uti potuerit, deinde certa quaedam uestigia exstant, quibus Nonium ut multa ita etiam haec ex Gellio neglegenter exscripsisse indicatur. unum enim ex fr. illis 22 ita exhibuit Nonius *Arma plerique abiciunt atque inermis in latebras se inlatebrant.* ubi quod Kretschmer *de Gell. font.* p. 33, comparatis Gellii uerbis *Arma plerique abiciunt atque inermi inlatebrant*

sese. inlatebrant uerbum poeticum uisum est Nonii illud in *latebras sese inlatebrant* nisi ex Claudii uerbis Gelliique interpretatione temere confusis explicari non posse censuit, idem etiam hic Nonium ex Gellio pendere neque quidquam ualere Nonii in historici nomine discrepantiam docuit. cf. Hertz in Jahni *annal.* uol. 85 (1862) p. 761 et adnot. nostras ad Claud. fr. s. s.

3. Quintil. I 5, 61: *Ne in 'a' quidem atque 's' litteras exire temere masculina Graeca nomina recto casu patiebantur, ideoque et apud Caelium legimus 'Pelias circinnatus' et apud Messalam 'Bene fecit Euthia' et apud Ciceronem 'Hermagora', ne miremur, quod ab antiquorum plerisque 'Aenea' et 'Anchisa' sit dictus.* et I 6, 42: *Neque enim 'tuburchinabundum' et 'lurchinabundum' iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit auctor, nec 'hos Iodices', quamquam id Pollioni placet, nec 'gladiola', atqui Messala dicit, nec 'parricidatum', quod in Caelio uix tolerabile uidetur, nec 'collos' mihi Caluus persuaserit; quae nec ipsi iam dicerent* Krause p. 194. 195. Haec uerba recte rettulit Prinsterer p. 74 sq. ad Coelium Rufum, cuius saepe meminit Quintilianus. suadet hoc et Messallae, Ciceronis, Calui uicinitas et Taciti iudicium (dial. 21), quo antiquitatem sectatum esse Rufum confirmatur. Coelium autem Antipatrum nusquam nominauit Quintilianus.¹⁾

4. Cicer. de orat. III 38, 153 *Inusitata sunt prisca fere ac uetustate ab usu quotidiani sermonis iam diu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora quam nostrae. sed tamen raro habet etiam in oratione nostra poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Caelius 'Qua tempestate Poenus in Italiam uenit,' nec 'prolem' aut 'subolem' aut 'effari' aut 'nuncupari', aut, ut tu soles, Catule 'non rebar' aut 'opinabar', et alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio saepe uideri solet.* Haec uerba propter Poeni commemorationem ab omnibus sine dubitatione Antipatro adsignabantur, donec Meltzer p. 36 potius C. Coelium Caldum oratorem (cf. Westermann, *Geschichte der Bereds.* II p. 125) significatum

¹⁾ Quod Nauta p. 51 huius Coelii fr. 41 posuit: Quintil. VIII 3, 35 *Coelius ac Sisenna 'Albenti coelo'*, euanuit codicibus diligenter excusis. nunc enim locus ille sic scribitur: *Idem putat a Terentio primum dictum esse obsequium, Caecilius a Sisenna 'Albenti coelo'*.

esse perspexit. cum enim aperte loqueretur Crassus de eis tantum modo legibus, quae oratoribus essent seruandae, ex historiis exemplum petere omnino non potuit. at C. Coelius Caldus, qui tribunus a. 107. 647, consul 94. 660 fuit et tum maxime (habitu enim de oratore dialogum Cicero a. 97. 663 fingit) eloquentia florebat, quem etiam I 25, 117 Crassus aequalem suum dicit, optime hic locum suum habet.

5. Duos Solini locos, quos etiam Krause p. 201 dubitanter in Coelianorum fr. numero posuit, unum ex librorum auctoritate, alterum de coniectura nos Cn. Gellio reddidimus (fr. 7 et 9). uide infra.

6. Plin. VIII 5, 11 *Antipater auctor est, duos (elephantos) Antiocho regi in bellicis usibus, celebris etiam nominibus, fuisse. etiam nouere ea.* (Krause p. 200. Sed hic Antipater, quod iam Vossius monuit de hist. graec. III p. 391 Westerm., non fuit Coelius sed scriptor quidam Graecus, qui librum conscripsit *περὶ ζώων* schol. Apoll. II 89). nomen eius in externis eius libri auctoribus a Plinio adlatum est, idque propter hunc locum; ita enim respondent auctores indicis ipsis laudationibus: Herodotus § 7. Antipater § 11. Aristoteles § 28. Demetrius physicus § 59. Democritus § 61. Coelii nomen in huius libri indice non exstat.

7. In Strabonis loco quodam (V 3, 3 p. 230), quo de Romae origine agitur, Cramer et Meineke de coniectura — libri enim exhibent *ὁ περὶ λιος* uel *ὁ γε λιος* — Coelii nomen substituerant, sed Schwegleri coniecturam, qua *ὁ γ' Ἀλῖος* emendauit, multo praeferendam esse docuimus supra p. CXXI. itaque apud nos est fr. C. Acilii primum.

Denique ne quid desideretur, non persuasit mihi Nipperdey (Philol. VI p. 133) apud Festum s. u. Mamertini p. 158, ubi, postquam pluribus, unde Mamertini nomen inuenissent, exposuit, haec adiecit *Cuius historiae auctor est Alfius libro primo belli Carthaginensis*, pro *Alfio* reponendum esse *Coelium*. nulla enim est causa cur de Alfii nomine, ex qua familia etiam alii scriptorum laude inclaruerunt, dubitemus. accedit quod ne ueri simile quidem est, Coelium tam copiose in belli alterius Punici historia de Mamertinorum nomine egisse. Etiam apud Arnobium III 40, qui Caesium quendam de dis penatibus disserentem inducit, iniuria Caesii nomen Canterus in Caelium mutauit. intellegendus est Caesius Bassus et poeta et grammaticus, de quo uid. O. Iahnium

in comm. ad Pers. p. 211—214. proleg. p. XXVIII. Agmen claudat hic locus a Prisciano laudatus (VIII p. 792 P. 382 H. : *Impubes libripens esse non potest neque antestari*. quem altera codicis Halberstadiensis manus Coelio adsignauerat, nunc uero Hertz meliores libros, qui tantum non omnes *melius* praebent, secutus detraxit et aut ad C. Aelium aut ad M. Liuium Drusum, quorum uterque iuri operam dedit, rettulit (uid. eius adnot. ad Prisc. l. s. et de *Liuii fr. comment. part. II* p. 17 sq.).

CN. ET A. GELLII

Gellii complures historiae scribendae operam nauasse uidentur, si quidem et Cicero de diuin. I 26, 55 (fr. 21) et Dionysius I 79, *Gellios* in fontibus suis posuerunt. nihilo tamen setius Niebuhr (h. R. II p. 10. n. 11) et post eum alii, in primis Nipperdey Philolog. VI p. 131 sqq., reliquiis, quae sub Gelliorum nomine ad nos peruenere, ad unum Cn. Gellium relatis etiam locos illos ita interpretati sunt, ut unum Gellium Ciceronem et Dionysium in animo habuisse dicrent. quae res feliciter eis cessit in Dionysii loco. ibi enim fontes suos recensens cum primo nominat Porcium Catonem, Fabium Maximum, Valerium Antiatem, Licinium Macrum, deinde Aelios, Gellios, Calpurnios, postremo subiungit alios homines haud obscuros (*οὐκ ἀφανείς*), quorum nomina adscribere superuacaneum ducit, nonne cum hac laudandi ratione non id egisse uides, ut complures Aelios, Gellios, Calpurnios significaret, sed, posteaquam primarios auctores cum binis nominibus enumerauit, ne nimis longa series euaderet, secundarios breuiter ex more loquendi et apud Romanos et apud Graecos usitato pluralem numerum ponentem pro singulari addidisse? accedit quod unius Aelii Tiberonis, unius Gnaei Gellii, unius Calpurnii Pisonis apud Dionysium nobis uestigia occurrunt. Sed alia res est de Cicerone, cuius l. s. s. haec uerba sunt: *Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Coelius*. huic enim duos Fabios historicos notos fuisse supra ostendimus, ergo eundem etiam complures Gellios dicere noluisse ueri simile est. fateor tamen me hoc loco non ita moueri, ut propter eum solum plus quam unum Gellium in historicorum Latinorum numero collocandum esse censerem, nisi etiam aliud alterius Gellii indicium exstaret. Nonius enim s. u. bubo p. 194 hoc exemplum prompsit: *A. Gellius historiarum libro I: Et quod bubo in columna aedis Iouis sedens conspectus est*. possis suspicari, Nonium, qui

A. Gellii noctes Atticas bene nosset — nam quamquam cum nusquam nominauit, tamen saepissime exscripsit — Auli praenomen aut de suo adiecis-¹se aut pro Gnaeo substituisse, sed, cum Gnaei annalium liber primus res, quae ante Romam conditam gestae sunt, contineret, quo modo fieri potuit, ut in illo Iouis templi mentio iniceretur? neque enim quisquam dubitabit, quin scriptor Romanus sic loquens templum Iouis Capitolini a Tarquiniiis aedificatum intellexerit, quominus autem scribas *Caelius* pro *Gellius*, quod nomen tum haud raro simplicem *l* habuit (C. I. L. I n. 347. 877), Auli praenomen obstat. ne plura, uix duos Gellios, Aulum et Gnaeum — tertius enim Sextus sola auctoritate libri de origine gentis Romani ficti nititur — historias composuisse negare poterimus.¹ haec uero si concesseris, etiam alio Ciceronis (de legg. I 2, 6) loco Gelliorum nomen Guilelmi coniectura recte restitutum esse censebis. cum enim tot ibi Cicero historicos Romanos enumeret, quot nusquam alibi, Fabium, Catonem, Pisonem, Vennonium, Antipatrum, Clodium, Asellionem, Macrum, Sisennam, aegre Gellium uel Gellios desiderabis, quippe quibus illo quem supra commemorauimus loco praecipuum locum tribuerit, atqui Cicero postquam Antipatri dicendi genus laudibus extulit, sic pergit: *Ecce autem successere huic belli* sic enim omnes Hal-mii libri, unus a secunda manu exhibet *bello*) *Clodius*, *Asellio*, *nihil ad Caelium*, *sed potius ad antiquorum languorem et inscientiam*. quam ob rem cum neque explicari possit uox *belli* neque causa reperiri, cur cum Lambino et Nipperdeyo (Phil. I. s. p. 133) eiciatur, lenissima medela Guilelmus *belli* mutans in *Gellii* et ipsum locum sanasse uidetur et desiderium illud expleuisse.

Iam quaeritur, qua aetate hi Gellii uixerint, qua de re omnino nihil memoriae proditum est. sed cum Cicero uno loco (de diu. I. s. s.) eos scripsisse diserte dicat ante Coelium, qui historias suas post C. Gracchi tribunatum condidit (annis fere 120. 634- 110. 644), altero (de legg. I. s.) eidem succes-

¹) Vossius p. 34 remoto, ut credebat, Aulo Sextum et Gnaeum Gellios historias scripsisse arbitratus est. eum secuti sunt Closset *essai* p. 485 et Gerlach *Geschichtsschr.* p. 63. Krause p. 202 sqq. tres Gellios distinxit, Gnaeum, Aulum, Sextum. — Quae ratio intercesserit inter hosce Gellios et L. Gellium, Crassi, Antonii, L. Philippi aequalem, oratorem, quem Cicero in Bruto 47, 174 Romanarum rerum non inmemorem fuisse dicit, non potest dignosci.

sisse, eodem fere tempore eos floruisse sequitur. quo cum iudicio hoc consentit, quod Censorinus (fr. 28 uel potius is quem ille exscripsit, Pisonem Censorium, Cn. Gellium, Cassium Heminam a. 146. 608 uixisse adfirmare uidetur Nipperdey p. 134, et Macrobius [fr. 25], ubi utrumque adfert, Gellium ante Cassium Heminam ponit.¹⁾ itaque nil impedit, quominus idem Gnaeus Gellius, contra quem M. Porcius Cato pro Turio — incertum quo anno — dixit (Gell. XIII 2, 21. Jordan. Cat. p. 62), annales scripsisse uideatur²⁾, dummodo a Gellio iuvene Turium accusatum, historias iam proecta aetate editas esse censeamus. De Aulo autem Gellio nil accepimus, sed tamen A. illum historicum si minus fratrem, certe aequalem Gnaei fuisse ex Cicerone conligitur. Adtribuimus uero ei id unum fragmentum quod sub eius nomine ad nos peruenit, cetera, quae incerta sint, ex utrius Gellii libro deprompta sint, ne perturbationem augeremus, simul quia Gnaeus notior fuit, infra posuimus in reliquiis Gnaei annalium, ad quos, quoad fieri poterit, adumbrandos nunc accedimus.

Inscripsit autem Cn. Gellius libros suos annales, in qua inscriptione omnes scriptores consentiunt, initiumque fecit scribendi ab antiquissimis temporibus, quibus enarratis totum librum primum compleuit. altero libro originem urbis exposuisse uidetur usque ad id tempus, quo Sabinis raptis spes prolis et urbis diuturnitatis firmata esset, nam ipsam reconciliationem maritorum patrumque tertio libro persecutus est fr. 14. 15. tum ceteros libros quibus finibus circumscripserit, prorsus incertum est, illud constat, res eius anni qui cladem Gallicam sequebatur, fuisse in libro quinto decimo fr. 25 et annum 216. 538 in libro tricesimo tertio 26. cum res Romanas usque ad suam aetatem pertexuisse et per se credibile est et fr. 28 confirmatur. libri fuerunt minimum nonaginta septem fr. 29), qui numerus falso in dubium est uocatus; ad quae enim Liuius in sexto, hic in quinto decimo, ad quae ille in uicesimo tertio, hic in tricesimo

¹⁾ Dionysius tribus locis eum cum Licinio Macro coniunctum citauit, tum ante Macrum (fr. 18), tum post eum (19. 20). nil igitur ex eo de hac re conligi potest.

²⁾ Haec est sententia Vossii p. 34, Funccii *de adul.* VI § 13., Closseti p. 485, Nipperdeyi p. 134. — Haackh in *Pauly Realencyklop.* III p. 661 filium eius historicum fuisse putat.

tertio libro peruenerat: quid igitur dubitabis, quin quae Linus quinquaginta fere, hic, qui ex more historicorum illorum suae aetatis res prolixius describeret, nonaginta septem libris complexus sit?

Sermo fuit latinus (fr. 15. 30. 12. 13. 14. 22. 23. 26. 29. 31. 32). sed quo genere scribendi usus sit, cum uno fr. (15) excepto perpauca frustula ad uerbum seruata sint, non potest definiri neque decerni, quo iure Cicero l. s. maxime inique de Gelliis iudicauerit. certe ab eruditione quadam cum non abhoruisse discimus ex fragmentis, quibus de litteratura 2. 3 et de inuentoribus lutei aedificii (4), medicinae 5, mensurarum et ponderum 6 egit, idem Catonem, ut uidetur, imitatus in origines urbium gentiumque inquisiuit (8. 10). In enarrandis autem rebus admodum prolixus et fusus fuit Niebuhr praefect. I p. 28) et si Dionysii uerbis (fr. 19. 20) fidem habes, uulgares fabulas retractauit, ita ut temere omnia crederet et nec temporis nec naturae legum ratione habita litteris mandaret. quo tamen cum iudicio quae ipse Dionysius secundum Gellium de Sabinarum raptu exposuit, prorsus discrepant (fr. 11 sqq. cum adn.). in hac enim re Pisonum se similem praebuit, cum quae in uulgi ore ferebantur, ad naturae et mentis leges redigeret et mutaret. Denique indicia quaedam in fragmentis exstant, Gellium uere annales condidisse atque etiam regum res per singulos annos digessisse (fr. 11. 18), secutumque eum esse aeram Catonianam, si numerus fr. 25 Gellii est, non Macrobianus.¹⁾ Cum eodem Catone consociatus profertur in fr. 1 et 10, ut Catonem a Gellio transcriptum esse forsitan quis coniciat. de ceteris eius fontibus nihil constat, nam quod Kiessling *de Dionysii font.* p. 31 Licinium Macrum ab eo adhibitum esse scripsit, falsa ille de Gellii aetate opinione mihi esse ductus uidetur. immo si unum altero usum esse statuendum sit, Gellium Licinio in fontibus fuisse ueri similis est.

Antequam tamen ad scriptores, qui nominatim Gellii uel Gelliorum mentionem iniecerint, transeamus, quaedam fragmenta quo iure sub Gelliorum auctoritate exstare uoluerimus explicabimus, cum uulgo ad alium scriptorem relata sint. Ex his unum

¹⁾ Numerus fr. 28 est Censorini, numero fr. 27 error Macrobiani subesse uidetur.

seruauit Solinus fr. 7, quod, cum antea Coelio adscriptum esset, iam Krause (p. 201) dubitabat, an rectius Gellii esset, quae coniectura nunc Mommseni libris, in quibus aut *Gellius* aut *cellius* scriptum est, firmata est, alterum apud eundem Solinum (fr. 9) inuenitur sed librorum scripturis Coelio tribui uidetur, exhibent enim (uid. comment. n. crit.) *c . . caelius* uel *gcoelius* uel *gaius coelius* uel *gaius caelius* uel *coelius* uel *celius*. iam uero hunc Coelium non esse confundendum cum L. Coelio Antipatro, qui res ante bella Punica gestas nisi in transitu non attingit, recte monuit Mommsen (proleg. ad Solin. p. XVI), qui tamen uir doctissimus in eo errauit, quod eundem existimauit, quem citarent Strabo V 3, 3 p. 230 et Seruius ad Aen. X 145. nam priore loco in codicum scripturis Acilii nomen latet recte a Schweglero restitutum (fr. 1), altero non est, cur Coelium diuersum esse existimemus ab Antipatro. itaque cum Krausio et Rothio Gnaci Gellii nomen restituendum est, quae mutatio intuenti tibi codicum scripturas uix grauior uidebitur, si Gellii nomen haud raro cum simplici l scriptum esse memineris (cf. supra p. CCXXXVIII et cod. Neapol. scripturam a. pr. m. p. 54, 25 K. atq. uetiam priore Solini loco in tribus libris mss. pro *Gellio* esse exaratum *Cellio*. Tertius locus est Plinii fr. 8, qui, quamquam et in indice et in ipso libri Gelliani nomen exstat, cum de Gelliano scriptore omnino nihil nec a Plinio nec a quoquam alio nobis sit traditum et Gellii nomen ante Valerianum, qui utroque loco eum excipit, facillime transire potuerit in Gellianum, a nobis Cn. Gellio, quem quater citauit Plinius, adsignatus est. Praeterea Mercklin in *obserr. ad Festum* p. 13 (in indice lect. Dorpat. 1860) duobus eius scriptoris locis Cn. Gellii nomen lacunis haustum esse censet, quorum uno p. 351 agitur de Talassione, ipsius autem historiarum scriptoris nominis ne littera quidem in codice hodie conspicitur, altero litterae *lius historiarum* rectius litteris *Loc* praepositis, ut uulgo factum est, supplendae esse mihi uisae sunt, nam Coelius etiam alio loco p. 352 a Festo citatus est, Gellius nusquam, priore loco coniectura incertior est, quam cuius ratio habeatur.

Sed unum fragmentum etiam ex eorum numero, quae apud Krausium habes p. 206, expulimus: *Et Gellius, 'Huius Chalcac'*, neque enim apud Charisium, in quem a Putschio — nescio quibus auctoribus — intrusum erat, posteaquam is Henrici Keili

opera ex codice Neapolitano emendatus est, nunc legitur. Fateor tamen, etiam de aliis fragmentis suspicionem mihi subnatam esse, num horum Gelliorum essent, etsi ea eicere non sum ausus. quae enim sententia, cum in praefatione facile locum habere posset, a me primo loco posita est, eandem praeter Gellium etiam Sallustium et Catonem in litteras rettulisse Vopiscus dicit, unde cum Catonis uerba, quae ille in animo habet, Aulus Gellius noctibus suis Atticis inseruerit (Cat. orig. fr. 83), Gelliumque historicum Vopiscus uix nouerit, ex errore quodam seu Vopisci seu eius quem transscripsit, Gellium grammaticum in historicorum numerum inlatum esse probabile est. hoc autem saepe factum est, ut, si ex scriptore aliquo alius auctoris uerba reciperentur, utriusque scriptoris nomina adscriberentur. similis controuersia de fr. 3 inter Gellium grammaticum et historicum est, ubi Cicerii Fabiique uicinitas pro historico loquitur, contra tempus, quo scripsit Marius Victorinus et quod prorsus eadem a Gellio grammatico (uid. adnot. ad fr. 2) exposita sunt, pro grammatico. Denique etiam de uno Macrobiani loco (fr. 27) dubitari potest, num recte receptus sit. Macrobius enim lib. III c. 17 de legibus Romae contra luxuriam latis, primum de lege Orchia, cuius uerba, quod prolixa sint, se praeterire dicit, tum de lege Fannia lata 'anno post Romam conditam secundum Gellii opinionem quingentesimo octogesimo octauo', de qua Serenum Sammonicum referentem facit iocumque Lucilii adnectit, quo centussem eam dixerit, denique de ceteris deinceps legibus sumptuariis. de eadem uero re etiam Gellius in noctibus Atticis II 24 disseruit plerumque Ateii Capitonis, quem ad modum ipse dicit, coniectanea secutus, ita tamen ut lege Orchia praetermissa exordiat a lege Fannia, quae C. Fannio M. Valerio Messalla consulibus anno Varroniano 593, lata sit, eiusdemque uersus Luciliani mentionem facit. quae quidem apud utrumque scriptorem consensio tam mira est, ut fieri non possit quin Macrobio etiam hic Gellium ante oculos fuisse suspicio moueatur. quae cum ita essent, ut nihilo minus haec uerba locum suum in Gellii historici fragmentis retinere paterer, non id me adduxit, quod annus ille ex aera Varroniana, quam Gellius historicus secutus est (Mommсен. chronol. p. 126, est quingentesimus nonagesimus tertius — facile enim, nisi librorum culpa numerus mutatus est, Macrobius in adscribendo numero errare potuit — sed potius illud, quod Macrobius quamuis

saepe A. Gellii noctes Atticas expilaret, tamen nunquam eius nomen adposuit, annales autem Gellii duobus aliis locis (fr. 24. 25) citauit.

Sed ut redeat unde digressa est oratio, primus Gelliorum mentionem fecit Cicero fr. 21 cf. adn. ad 12, tum, cum Liuius nusquam eos adtulerit neque adhibuisse uideatur, Dionysio Gnaci Gellii prolixitas magis adrisit, ut sex locis (fr. 11. 16. 17. 18. 19. 20) ad eum nominatim prouocaret, multisque aliis auctoribus nomine omisso eum descriptum esse ueri simile est. ut quae de Sabinorum raptu exposita habes apud Dionysium, ad Gellij auctoritatem redire (fr. 12, reliquiis, quae ab A. Gellio seruatae sunt, conlatis iam perspexit Merkel proleg. in Ouid. fast. p. LXXXII. deinde aut Gellium aut Licinium Macrum ei fontem fuisse, cum III 39 scriberet, recte ratione inita conlegit Kiessling *de Dion. f.* p. 30 sq. cf. fr. 18 c. adn., idemque (p. 35) ad eum referri posse monuit, quae I 42 de Caco narruit fr. 7 c. adnot., de fr. 10 cf. p. CXXX. Praeterea Plinius septimo (fr. 2. 4. 5. 6 et tertio libris fr. 8) aliquot Cn. Gellii¹⁾ locos inseruit, tresque (fr. 15. 30. unus cum libro VIII c. 14 euauit) A. Gellius grammaticus. Qui post hos Cn. Gellium, ut Censorinus (fr. 28), aut simpliciter Gellium laudauerunt, ut Vopiscus (fr. 1), Seruius (fr. 10. 13), Macrobius (24. 25. 27), Solinus (7. 9), Marius Victorinus (fr. 3), Priscianus (adnot. ad fr. 26) uix ipsum excerpterunt neque aliter indicauerim de Charisio, apud quem septem frustula Gelliana 12. 13. 14. 22. 23. 26. 29 p. 54 K. uno loco coniuncta sunt propter formas in datiuo et ablatiuo plur. primae declinationis in *abus* exeuntes adlata, praeterea tantum modo duo (fr. 31. 32). nonne enim, si ipsos annales Gellii scriptoris satis uetusti peruoluisset, etiam alia memoratu digna eum inuenturum fuisse putas?

¹⁾ Gnaci praenomen in indice libri VII est adscriptum, in ipso libro simpliciter eum Gellium dicit.

CLODIUS

Hic Clodius notus est ex solo Ciceronis loco saepe a nobis et laudato et laudando (de legg. I 2, 6): *Ecce autem successere huic* (Caelio Antipatro) *Gellii, Clodius*¹⁾, *Asellio, nihil ad Caelium sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam.* ubi cum Cicero in enumerandis historicis temporum ordinem seruauerit, Clodium post Coelium, de cuius aetate satis constare supra uidimus, et ante Sempronium Asellionem, quem sub P. Scipione Africano ad Numantiam tribunum militum fuisse resque eas quibus gerendis ipse interfuisset, scripsisse Gellius II 13 memoriae prodidit, historias composuisse consequitur, id est medio fere saeculo u. c. septimo.

Krause uero (p. 213 sq.) hunc confudit cum Clodio Licino, cuius rerum Romanarum librum tertium citauit Liuius XXVIII 22, 10, sed eodem iure hunc Liuii Clodium coniungere licet cum Clodio Licino historico, Hygini amico a. d. 757 consule, cuius libris quominus Liuium aequalem, qui librum CXXI post excessum diui Augusti edidisse dicitur (inscript. per. lib. CXXI, uti potuisse existimemus nihil obstat. nolo tamen nimiam ei coniecturae uim tribuere, et ut omnium Clodiorum reliquias, quae ex scriptis historicis ad nos peruenerunt (exceptis Claudio interprete Aciliano et Claudio Quadrigario) infra uno loco coniunctas adponerem, nulla adductus sum causa nisi ea, ut aliquo loco eae exstarent. de ipsis scriptoribus uid. quae *de uil. et scr. Claudii Quadrigarii* exponemus.

¹⁾ Sic exhibet lib. Leidensis Voss. 86 a pr. m., ceteri libri Baiteri *glodius*.

CN. AUFIDIUS¹⁾

Cn. Aufidii historiarum notitiam debemus uni Ciceronis loco in Tusc. V 38, 112: *Pueris nobis Cn. Aufidius praetorius et in senatu sententiam dicebat etsi caecus erat nec amicis deliberantibus deerat et Graecam scribebat historiam et uidebat²⁾ in litteris*. reliquiae earum ad nos non peruenerunt, nam unus locus, quem in eis posuit Krause³⁾, prodiit ex officina eius qui librum de origine gentis Romanae ficticiis laudationibus exornauit, alter, quo definitur uniuersae Armeniae magnitudo ap. Plin. n. h. VI 27, est Aufidii Bassi, a quo, cum sub Augusto et Tiberio scriberet, magnitudinem Armeniae, quae Luculli expeditione anno 69. 685 Romanis patefacta est, adcurate indicatam esse magis est consentaneum quam a Cn. Aufidio, qui plus triginta annis ante illam expeditionem historiae operam dedit.

Sed Cicero eundem Cn. Aufidium etiam ipse uiderat et audierat. de fin. V 19, 54: *Equidem e Cn. Aufidio praetorio, erudito homine oculis capto, saepe audiebam, cum se lucis magis quam utilitatis desiderio moueri diceret*. itaque a. fere 90. 664 historias suas scripserit, quae, quoniam Graeca historia apud Ciceronem nihil aliud quam Graece scriptam significat (cf. p. CXVIII), neque tum quemquam Romanum externorum populorum res descripsisse ueri simile est, sermone Graeco res Romanas continebant.

De ipso Aufidio praeterea certo hoc accepimus, cum liberis orbatus esset quem dolorem fortiter sustinuit, Cicero fr. 991 ed. Orell., adoptatum esse ab eo Orestem e gente Aurelia (Cic. pro dom. 13, 35), cetera quae de eo identidem recoquuntur, aut dubia aut falsa sunt. ut quod Plinius n. h. VIII 64 haec pro-

¹⁾ W. Harless, *de Fabiis et Aufidiis rerum Rom. scriptoribus* p. 45—52.

²⁾ Sic enim recte libri, minus apte Bentley *uidebat*.

³⁾ Mueller *Fr. II. Gr.* III p. 199 in omnibus rebus suo iudicio non adhibito secutus est Krausium.

didit: *Senatus consultum fuit ut ne liceret Africanas in Italiam aduehere. contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius tribunus plebis permisitque circensium gratia importare*, Pighius (III p. 106) non solum hunc historicum illum tribunum fuisse quasi pro certo posuit sed etiam annum tribunatus a. 114. 640, neque ei defuerunt (Krause p. 299. Orelli onomast. p. 87 alii) qui obsequerentur. at iam a. 169. 585 ludis circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicae et P. Lentuli aedilium curulium ex Livii XXXIII 18, 8) testimonio tres Africanas luserunt, ut huic quidem Aufidio historico causa talis legis ferendae omnino non esset, eamque Harless p. 48 et Weissenborn a. h. l. multo meliore iure ad Cn. Aufidium, qui anno ante (170. 584. Liv. XXXIII 8, 2) tribunus plebis fuit, referre uideantur. nec minus est incertus praeturae annus, qua eum functum esse a Cicerone accepimus, numerique, quos apud plerosque qui de eo egerunt, inuenis, merae coniecturae sunt, quibus in hac re etiam Roth indulgit. is enim protulit inscriptionem quandam apud Boeckh. *C. I. Gr.* tom. II p. 1063 n. 2349^{b)}, quo Adramyteni iudicibus ex aliis ciuitatibus ut lites dirimerent arcessitis gratias agunt, cuius prima uerba haec sunt: Ἀρχόντων γνώμη περὶ ᾧν προεγράψαντο καὶ ἡ βουλή προεβούλευσεν, [περὶ τῶν¹⁾] παραγεγονότων δικαστῶν ἀπὸ τῆς [ἑξέ]νης [δεδι]κακότων τὰς τε κατὰ τοὺς νόμους συνεστηκυίας δίκας κα[ὶ τ]ὰ [ἀ]ναπεμφθέντα [δόγματ]α ὑπὸ Γναίου[ν Α]ὔριδιον Γναίου υἱοῦ τοῦ ἀν[τι]στρατήρου, et hunc historicum in Asia pro praetore fuisse a. fere 97. 647 coniecit. at in ipsa inscriptione, etsi ad illam aetatem pertinere uidetur cf. Boeckh p. 1065¹⁾, tamen, quo anno incisa sit, nullum exstat indicium, ut eodem iure ad Cn. Aufidium Orestem Aurelium, a Gnaeo adoptatum, qui consul fuit a. 71. 683 (cf. fast. Mommseni et *C. I. L.* I n. 573²⁾), δόγματα illa referre liceat, certe nihil certi inde quo anno Gnaeus pater praetura functus sit, conligi possit.

¹⁾ Supplementa sunt Boeckhii.

²⁾ Anno 77. 677 praetura eum functum esse (Orelli onom. p. 87) nusquam apud ueteres traditum est.

SEMPRONIVS ASELLIO¹⁾

Si cuiquam scriptori, multum debet historia Romana Sempronio Asellioni, qui uir acutissimus quam longe puerilis illa annalium confectio a uera historia abesset, cum acriter perspexisset, ueram res Romanas scribendi uiam monstrauit, neque enim quid factum esset narrare satis habuit sed etiam quo consilio quaque ratione gesta essent explicauit, idemque ut homo uere Romanus libris suis exempla recte beneque faciendi proponere studuit, de quibus consiliis, id quod ex Gellii noctibus Atticis uidemus, in historiarum suarum prooemio subtiliter disputauit (fr. 1. 2). coniunxit igitur pragmaticam scribendi rationem cum ethica, ut ita dicam, cum rationem *πραγματιζῶς* scribendi a Graecis²⁾ ad Romanos transferret, in morali uero historia condenda Pisonis Censorii auctoritatem sequeretur, contra rhetorice scribendi uiam a Coelio initam suo iure spreuit, quamquam Cicero (de legg. I 2. 6) hanc ob causam eum reprehendit et 'ad antiquorum languorem et inscitiam' eum rediisse exprobrat.

Quae cum ita sint, eo magis dolendum est, quod uix imago et umbra hominis illius relictæ est. De uita enim Sempronii Asellionis, cui qua auctoritate a Popma, Lachmanno, Krausio Publii praenomen adscriptum esset frustra quaesiuimus, hoc tan-

¹⁾ Cum quae supra habes, iam scripta essent, ipsius scriptoris beneficio in manus meas uenit: *Der römische Geschichtsschreiber Sempronius Asellio von W. Stelkens* Crefeld, 1867. is quae pauca de Asellione memoria prodita sunt, diligenter conlegit et in usum hominum etiam minus doctorum tractauit, noua tamen etiam ille non potuit eruere, quae digna mihi esse uiderentur, in adnotatione subiunxi.

²⁾ Malim enim fr. 1 ubi de eis, qui ante se 'res gestas a Romanis perscribere conati' sint, loquitur, Graecos intellegere scriptores quam Romanos. — Ceterum recte Nitzsch *Polybius* p. 115 sq. Asellionis prooemium comparauit cum Polybii exponendi et explicandi ratione.

tum modo a Gellio accepimus, cum sub P. Scipione Africano tribuno militum cum Rutilio Rufo, item tribuno militum App. Iiber. 88 et C. Lucilio, qui satiras scripsit, Vellei. II 9, 4) ad Numantiam fuisse (fr. 6), id est annis 134. 620 et 133. 621, quibus Scipio in Hispania rem gessit. Libri autem eius descendebant minimum usque ad annum 91. 663 (fr. 11, vel 86. 668 aut 83. 671 cf. adn. ad fr. 13), unde eum et summa senectute ad historiam sese conuertisse sequitur et perpaucis annis, postquam militare coepit, ad illum tribuni gradum prouectum. natus igitur est sine dubio ante a. 151. 603 i. e. septendecim annis ante tribunatum, ita tamen ut ultra annum 160. 594 uix regredi liceat. historiae scriptae esse uidentur inter annos 90. 664 et 80. 674. quo cum tempore optime concinit Cicero, qui l. s. s. eum post Gellios et Clodium Coelio Antipatro successisse scripsit.¹⁾

De inscriptione hoc quidem ex ipsius uerbis (fr. 1) certo constat, Asellionem libros suos non inscripsisse annales, neque unquam hoc nomine adlati sunt. sed utrum *rerum gestarum libros* an *historias* praeferamus, incerti haeremus. utrumque enim haud spernendis testimoniis nititur, illud Gellii (fr. 6. 10. 11. cf. etiam Charis. fr. 13, hoc Charisii 12, Nonii 4, Serui 14, Prisciani 3).²⁾ cum autem Asellio fr. 1 'eos qui annales relinquere uoluissent et eos qui res gestas a Romanis perscribere conati essent', inter se comparauerit seque posteriorum sententiam amplexum esse professus sit, atque Gellius ipsum Asellionem in manibus habuisse uideatur, magis inclino ad eam inscriptionem quam auctoritas tuetur, quam ad historias, quas

¹⁾ A. quidam Sempronius Asellio a. 89. 665 praetor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab eis qui faenerabant, in foro occisus est. Liu. per. LXXIII. Valer. Max. VIII 7, 4. App. b. c. I 54. quem caue cum Gerlachio *Geschichtsschr.* p. 74 et Rothio p. 328 confundas cum historico. qui enim, ut de aliis difficultatibus taceam, a. 134. 620 tribunus militum fuit, uix quadraginta quinque annis post praetor creatus est. Meliore iure eundem hunc historicum esse censeas cum Lucio Asellione, a quo praetore a. 100. 654 egregie Siciliam prouinciam administratam esse scripsit Diodorus exc. de uirt. et uit. XXXVI p. 153 Dind., id quod post alios suauit Stelkens p. 11.

²⁾ Krause p. 217 etiam Gellii locum quendam, ubi 'quartus ex historia liber' citatur (fr. 5), ut historiarum inscriptionem confirmaret, adhibuit. eo tamen loco minus accurate Gellium scripsisse per se manifestum est.

testium numerus. forsitan rerum gestarum libros inscribens uertere in animo habuerit Graecorum *πραγματεῖαν*.¹⁾

Sermo librorum fuit patrius (fr. 1—6. 10—14). Non omnes autem res a Romanis gestas enarrandas suscepit, sed spreta historicorum ueterum uia Gellio teste (fr. 6) eas tantum modo res, 'quibus gerendis ipse interfuit', ita tamen ut, cum de Lepidi consulatu a. 137. 617 fr. 4 et de extremis belli Numantini annis (uid. fr. 5 cum adn.) iam in libro quarto ageret, longe res repetiisse uideatur. quamquam quae in tribus prioribus libris fuerint, utrum res ab origine urbis strictim deduxerit an, quae uulgata est opinio, copiosius bella Punica tractauerit, haec adcuratius definire non possumus, nihil enim ex eis ad nos peruenit, quod ad certam aliquam rem referri possit. sed quinto libro Ti. Gracchi mortem exposuit fr. 6, quarto decimo, si Rothii coniecturam admodum probabilem sequimur, M. Liuii Drusi necem (fr. 11). nunc uero iterum in res incertas incidimus. nam quod Charisius rem quandam ex quadragesimo libro se sumpsisse adfirmat (13, procul dubio aut ipse aut librarii errorem commiserunt. siue enim illam ad a. 86. 668 siue ad a. 83. 671, ultra quos annos propter aetatem uix descendere potuit, pertinere censemus (cf. adn. ad fr. 13, quis, cum antea circiter quattuor annorum res singulis libris complexus esset, tunc singulorum annorum rebus etiam ternos libros expletos esse credat? minus mihi ut in re incerta esse exploratum uidetur, quo modo numerus ille corruptus restituendus sit.

De fide Asellionis nihil conpertum habemus. nam quamquam quibus rebus gerendis aut ipse interfuisset aut quas ab aliis, qui interfuissent, audire posset, scripsit, tamen nemo rerum scriptor eum laudauit, ut quae ex eius libris fragmenta seruata sunt, soli grammaticorum diligentiae, qui uerborum causa eius libros peruoluerant, debeamus. quid? quod praeter Ciceronem ante Hadriani aetatem omnino nemo eius mentionem iniecit atque ne in Gellii quidem notitiam, apud quem dimidia fragmentorum pars (1. 2. 5. 6. 7. 8. 10) exstat, non peruenit, nisi posteaquam noctes Atticae iam ad finem perductae sunt (Mercklin *Citiermethode d. Gell.* p. 704 adn., cetera fragmenta singula

¹⁾ Etiam Stelkens p. 14 hanc inscriptionem praefert, sic eam constituens *Asellionis rerum a Romanis gestarum libri XIV (uel XV)*.

leguntur apud Nonium (4), Servium (14), Priscianum (3), in scholiis Vergilii Bernensibus (9), duo apud Charisium (in eo capite quod est de aduerbio, fr. 12. 13), de his tamen uix dubium erit, quin ipsi Asellionem non inspexerint sed ex aliorum libris eius fragmenta transtulerint, id quod de Charisio etiam pro certo affirmari potest, nam is, cum alteri loco (fr. 13) adscripserit *ubi Fl. Caper 'quamuis artificiosus dici non possit, ut malitiosus,'* aperte significat, se Asellionis uerba sumpsisse ex Fl. Capro, qui — incertum est qua aetate — de dubio sermone libros conscripsit et, ut erat uerborum antiquorum studiosus, multa ex antiquis potissimum scriptoribus exempla conlegit.

Praeterea autem P. Boehme (*Beiträge zur Geschichte d. Gracchen* p. 10 sq.) etiam apud Plutarchum in uita Tib. Gracchi c. 13 cf. adn. ad fr. 17) quaedam Asellionis uestigia deprehendisse sibi uisus est, neque tamen ea tam perspicua sunt, ut necessario Plutarchus Asellionem ante oculos habuisse existimandus sit. multo mihi esse ueri similis uidetur, in Appiani historias quaedam ex Asellione aut ex ipso aut per alium scriptorem fluxisse. uid. adnot. ad fr. 5. 7. 11.

M. AEMILIUS SCAVRVS

Vidimus medio saeculo urbis septimo duo noua historiae genera effloruisse, rhetoricum et pragmaticum. sed eodem tempore homines quidam nobilissimi etiam uitas suas describere coeperunt. M. Aemilius Scaurus et P. Rutilius Rufus, qui inter se saepe grauissimas simultates exercuere, tum Q. Lutatius Catulus et L. Cornelius Sulla.¹⁾ Quamquam enim iam antea fuerant qui res a populo Romano gestas enarrantes etiam suas res innecterent atque — id quod Catonem fecisse certo accepimus — in eis laudandis et praedicandis laud parci essent, tamen illi ut eis tantum modo factis, quae ad rem publicam spectarent, aliquid tribuendum esse existimauerant, ita quae memoriae mandarentur solas has res dignas duxerant, quibus rei publicae utilitatibus seruiissent, neque eas in historia a re publica ausi erant separare. itaque quod ei de quibus nunc loquimur suas uitas separatim edidere, senescentis est patriae amoris et ingrauescentis sui ipsorum cupiditatis, quae et in re p. et in litteris tum provenire coepit.

Atque Sullam quidem postea demonstrabimus id commentariis suis egisse, ut res suas, quippe quas diuinitus adiutus gessisset, celebraret et crimina in se conlata defenderet neque pepercisse cum laudi suae gloriaeque et per se credibile est et compluribus locis confirmatur. etiam Catuli aliquot uestigiis indicatur hoc consilium fuisse, ut laudem suam, quam Marius obscurauerat, in lucem reuocaret et inlustraret. at de eis, qui primi huic historico generi operam dederunt, de Scauro et Rufo

¹⁾ De eis peculiaribus libris egere L. Wiese, *commentatio de uitarum scriptoribus Romanis*. progr. gymn. Ioachimsth. 1840. W. II. D. Suringar, *de Romanis autobiographis siue iis qui de sua ipsi scripserunt uita*. Lugd. Bat. 1846. cf. Cicero ad fam. V 12, 8 *Scribam ipse de me, multorum tamen exemplo et clarorum uirorum*.

nil nisi hoc memoriae traditum est, spreta eos modestiae specie qua qui nunc uitae suas legendas proponunt, uti solent uel potius solebant, cum in suis rebus praedicandis prorsus aliena esset ueteribus, non esse ueritos de se quod sentiebant aperte proferre ¹⁾, quae laudatio sui tum omnino non mouebat fastidium aut molestiam. haec enim sunt Taciti uerba memoratu digna in uita Agricolae c. 1: *Sed apud priores ut agere digna memoratu prouum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam uirtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi uitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt, nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtreptioni fuit: adeo uirtutes isdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.*

Reliquiae eorum pertenues ad nos peruenerunt eaeque paucorum uerborum, quam ob rem nusquam nobis contigit, ut apud alios scriptores eorum uestigia indagaremus, neque num ab eis qui postea scripsere historicis eorum uitae in usum uocatae sint, discerni potest. illud unum moneo, plura de horum hominum uitis priuatis prodita esse quam de aliis haud minus nobilibus uiris, unde iure quis coniecerit, fluxisse ea ex ipsorum uitis. tamen uero superuacaneum duxi, quaecunque de Scauro et Rutilio apud ueteres scripta exstant, quae ex eorum libris hausta esse possint, hic ad unum omnia conlecta proponere. summa quaeque tetigisse satis erit.

M. igitur Aemilius Scaurus²⁾ anno 162. 592³⁾ genere ille quidem patricio sed pauperibus parentibus et obscuris maioribus natus erat. nam pater, Marci praenomine (act. triumph. Capit. p. 460 Momms.), carbonarium negotium exerceuerat (Aurel. Vict. de uir. ill. 72, et nec ipse nec auus nec proauus propter tenui-

¹⁾ cf. Plutarchi *περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* et Wiese p. 13. Suringar p. 1.

²⁾ Eius uitam exposuere des Brosses, *Vie de Scaurus pour servir de supplément aux mémoires écrits par lui-même. mémoire. des inscr. XXIII* p. 235—260. Drumann I p. 25—28. Suringar p. 4—8. uid. etiam Orell. onom. p. 17—19.

³⁾ Hic annus sequitur ex Asconio ad Scaur. c. 1 p. 22 Orell., qui Scaurum anno 90. 664, cum a Q. Vario tribuno plebis reus citaretur, septuagesimum alterum annum egisse scripsit.

tatem opum et nullam industriam honores adepti erant (Ascon. in Cic. Scaur. c. 1 p. 22 Orell.). Etiam filius eius aliquandiu num patris uestigia secutus argentariam faceret dubitauit (Aur. Vict. l. s.), tum uero cum summo arderet potentiae et honorum studio rem p. capessere statuit atque, etsi paruulam hereditatem a patre acceperat (fr. 1) et haud raro rerum inopia inpediebatur, industria, ingenio, prudentia, calliditate hoc effecit, ut iam in consulatu princeps senatus dictus 'memoriam prope intermortuam generis sui renouaret' (Cic. pro Muren. c. 7, 16). ad hunc tamen honoris gradum ei aequae ac nouo homini enitendum et laborandum erat (Ascon. l. s.). primo autem in Hispania publice eius opera laudata est, cum corniculum mereret, tum in Sardinia stipendia fecit sub L. Aurelio Oreste (Aur. Vict. l. s.), qui consul a. 126. 628 bellantes Sardos subegit, et paulo post ¹⁾ acclitatem curulem adeptus est, in qua cum propter paupertatem ludorum adparatu et magnificentia populi oculos in se conuertere non posset, 'iuri reddendo magis quam muneri edendo studuit' (Aur. Vict. l. s.). num quaestura et praetura functus sit quibusue annis, non constat. nam apud Ciceronem in diuin. in Caec. 19, 63, quem locum quaesturae testem protulit Suringar p. 4, non Aemilii Scauri nomen nunc scriptum exstat sed Aurelii [qui quidem haud raro cum Aemilio a uiris doctis temere confusus est, et qui praetorem cum aduersus Iugurtham rem gessisse scripsit Aurelius Victor, aperte errauit, cum Scaurus iam ante belli Iugurthini initium consul fuerit.²⁾ peruenit enim posteaquam a. 117. 637 repulsam tulit (Cic. pro Muren. 17, 36), ad consulatum a. 115. 639 cum M. Caecilio Metello eodemque anno cum nondum censorius esset, a L. Metello Cn. Domitio censoribus princeps senatus dictus est cf. locos a Drumanno p. 26 n. 67 collectos. consul uero domi militiaeque de ciuitate bene meritus est. domi enim legem de sumptibus tulit (Aur. Vict. l. s.), ex qua hoc inseruit Plinius n. h. VIII 223: *Sorices et ipsos hieme condi auctor est Nigidius, sicut glires, quos censoriae leges princepsque M. Scaurus in consulatu non alio modo cenis ademere*

¹⁾ Annus 123. 631, quem apud Drumannum, Suringarium, ceteros habes, Pighii coniectura nititur.

²⁾ Pighii errorem quendam, qui pro praetore Achaïam ab eo administratam esse coniecerat (III p. 82) Drumann p. 26 redarguit.

quam conchyliis aut ex alio orbe connectas auis. quo cum instituto quae Gellius de lege quadam Aemilia proposuit, 'qua non sumptus cenarum sed ciborum genus et modus praefinitus esset.' (II 24, 12) ita concinunt, ut etsi Gellius hanc legem post Sullae leges recenset et Macrobius (sat. III 17, 13) seu Gellio ipso seu eodem quo Gellius fonte usus Sulla mortuo Lepidum consulem a. 78. 676 eum tulisse adfirmat, tamen eandem legem ab utrisque dictam esse censuerim tribuerimque Plinii auctoritatem amplexus Scauro. hunc enim ut hominem nobilitatis studiosum ueterem parsimoniam atque cenarum tenuitatem reuocare conatum esse multo magis est ueri simile quam Lepidum, quem in ceteris Sullae aduersantem quis in hac re eius consilia (Gell. II 24, 11. Macr. III 17, 11) secutum esse credat? tum uero idem Scaurus legem rogauit de libertinorum suffragiis (Aur. Vict., quam coniectura probabili ita explicauit Walter (*Röm. Rechtsgesch.* p. 123), ut libertinos, quos Ti. Gracchus a. 168. 586 in unam tribum coniecerat, denuo in quattuor urbanas descriptos esse censeret.¹⁾

Eodem anno etiam in Gallia feliciter bellauit et 'de Galleis Karneis' mense Nouembri uel Decembri triumphauit.²⁾

Itaque Scaurus tum primum locum in ciuitate obtinuit et quamuis bello Iugurthino non minus incorruptus maneret quam multi alii optimates, tamen, qua erat calliditate et dexteritate, ea dignitate non est spoliatus. ac primo quidem cum a. 117. 637 Iugurtha legatos, qui Atherbalis crimina repellerent, auro argentoque onustos Roman misisset, largitionum inlecebris restitit, non quo ipsam rem respueret sed quia largitionem famosam impudentemque uidit inuidiamque ueritus est (Sall. Iug. 25, 3. etiam quinque annis post 112. 642) in Africam legatus missus, ut Iugurtham ab Atherbale Cirtaque obsidenda reuocaret (25, 4), animi integritatem seruasse uidetur, certe Sallustius, qui

¹⁾ Nescio qua causa adductus Mommsen h. R. II p. 132 hanc legem latam esse a. 122. 632 posuerit.

²⁾ Haec enim acta triumphalia Capitolina exhibent: *M. Aemilius M. f. L. n. Scaurus cos.* [an.] DCXXXIIX (= 639 sec. Varronem) *de Galleis Karneis V.... [de]c.* contra Aurelius Victor eum consulem Ligures et Gantiscos domuisse atque de his triumphasse scripsit. sed Ganti-scorum gens nusquam commemoratur. an pro Gantiacis 'Tauriscorum' nomen substituendum est, quae gens finitima fuit Carnis?

haud ita aequè de eo iudicat, de hac legatione, etsi legati infecta re discessere, nihil ei exprobrare ausus est (cf. 29, 2). tum vero anno insequenti, posteaquam L. Calpurnius Bestia consul bellum contra Iugurtham gerere coepit, ab eo socius et administer omnium consiliorum adsumptus magnitudine pecuniae ostentatae succubuit et cum Bestia consule a Iugurtha expugnatus pacem Numidis dedit (c. 29). Tanta autem eius erat Romae auctoritas et potentia, ut etsi plebs summa exardescere Bestiae inuidia, atque Scaurus auctor et socius eius ferebatur, tamen non solum anni 109. 645 cum M. Livio Druso censuram adipisceretur (Mommson *C. I. L.* I p. 438), sed etiam eodem anno, cum censor esset, et L. Mamilius Limetanus tribunus pl. rogauisset, ut quaereretur in eos, qui a Iugurtha in legationibus aut imperiis pecunias acceperant, in trium quaesitorum numero crearetur (c. 40), quo iudicio condemnauit eos (Cic. Brut. 34, 128), quibuscum Iugurthae pecunias partitus erat. censor ciuium utilitati seruiuit, cum pontem Muluium, qui tum omnino dirutus fuisse uidetur, restitueret, ut postea eius monumentum diceretur (Aur. Vict. I. s. Ammian. Marcell. 27, 3, 9), uiam Aemiliam, quae a Pisis per Lanam usque ad Dertonam ferebat¹⁾, muniret (Aur. Vict. I. s. Strab. V c. 8 p. 217), agros Galliae cisalpinæ palustres exsiccaret (Strab. I. s.)²⁾ sed cum conlega mortuus esset, priusquam munere esset defunctus, Scaurus consuetudini, qua alter censor magistratu abire iubebatur, cedere nolebat, dum tribuni plebis se cum in uincula coniecturos esse minarentur (Plut. quaest. Rom. 50).

Iterum a. 107. 647 ad consulatum peruenit in locum L. Cassii Longini, qui in Gallia a Tigurinīs insidiis circumuentus et occisus erat, suffectus, postquam se feliciter defendit a P. Rutilio. is enim cum simul cum Scauro consulatum petens superatus esset, designatum competitorem ambitus reum fecerat, qui absolutione sua non contentus postea Rutilium eodem crimine in ius uocauit (Cic. Brut. 30, 113. de orat. II 69, 280). Sed etiam ab aliis Scaurus, ut erat natura uehemens et acer (Cic. Brut. I. s.) et facile aliorum inimicitias in se contraherat, criminibus

1) Distinguenda haec uia est ab ea Aemilia, quae Flaminiam excipiebat.

2) Suringar p. 5 haec Scaurum in consulatu fecisse scribit, obstat tamen clarum Aurelii Victoris testimonium.

exercitatus est, quamquam ex omnibus iudiciis incolumis euasit. ut Cn. Domitius iratus Scauro, quod eum in augurum collegium non cooptauerat, diem dixit apud populum, quod eius opera sacra publica populi Romani deum penatium, quae Lauinii fierent, minus recte casteque fierent (a. 104. 650. Ascon. in Scaur. p. 21 Or. cf. Cicer. pr. Deiot. 11, 31. Valer. Max. VI 5, 5. Dion. fr. 95). tum Q. Seruilius Caepio et M. Brutus eum de repetundis accusauere, quae crimina non solum refutauit, sed etiam Caepionem reum deferre ausus est (a. 91. 663. Ascon. l. s. Cic. pro Scauro 1, 2. p. Fonteio 13, 28 cf. fragm.). denique cum insequenti anno Q. Varius Hybrida tribunus pl. legem tulisset, ut quaereretur de eis, quorum ope consilioque socii contra populum Romanum arma sumpsissent, idem Q. Caepio, uetus Scauri inimicus, illi persuasit, ut Scaurum belli concitati crimine in ius uocaret. una autem Scauri uoce accusator repulsus est, cum accepto respondendi loco diceret: *Q. Varius Hispanus M. Scaurum principem senatus socios in arma ait conuocasse; M. Scaurus princeps senatus negat; testis nemo est: utri uos, Quirites, conuenit credere?* (Ascon. p. 22. Cicer. p. Scaur. 1, 3. Quintil. V 12, 10. Aur. Vict. l. s. Valer. Max. III 7, 8, qui ad aliam rem falso Scauri uerba notissima rettulit). Praeterea idem Scaurus etiam in aliis iudiciis aut accusator aut testis uersatus est, plerumque, ut uidetur, partium studio ductus, neque tamen in eis tribus actionibus, de quibus adcuratiora accepimus, ei res feliciter cessit. quid? quod cum in Flauium Fimbriam et in C. Memmium iuratus diceret, ne creditum quidem ei est (Cic. pro Font. 7, 14. de orat. II 70, 283. Valer. Max. VIII 5, 2).

Sed ut eius honores et laudes usque ad finem persequamur, et augur fuit (cf. Ascon. l. s., et rem frumentariam, quae ad eum a L. Appulcio Saturnino translata erat, procurauit (Cic. p. Sext. 17, 39. de harusp. resp. 20, 48). atque cum a. 100. 654 Saturninus tribunus pl. et Glaucia praetor grauissimas seditiones mouissent nec quisquam eis resistere auderet, Scaurus primus arma sibi adferri iussit Mariumque consulem hortatus est, ut libertatem legesque manu defenderet.¹⁾ qua re, si Valerii Maximi

¹⁾ Valerius Maximus III 2, 18 rhetorice hanc rem exornauit. uid. Cic. pr. Rabir. perd. r. 7, 21. — Aurelius Victor falso etiam Opimium contra Gracchum priuato consilio a Scauro armatum esse addidit.

narrationi rhetoricae fidem habes, illo anno optimatibus potentiam et auctoritatem restituit.

Ex reliqua eius uita hoc unum memoriae traditum est, cum fortasse a. 92. 662 legatum in Africam missum et a. 91. 663 'ob legationis Asiaticae inuidiam et aduersus leges captarum pecuniarum'¹⁾ reum repetundarum lege factum esse a Q. Seruilio Caepione (Acon. l. s.). paulo post diem supremum obiit, nam a. 88. 666 eius uxor (Caecilia, uidua ab eo relicta, Sullae nupsit (Drumann II p. 37).²⁾

Haec igitur M. Aurelii Scauri fuit uita, qui, ut ait Cicero, 'a C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit, quem numquam ulla uis, ullae minae, ulla inuidia labefecit' (pro Sext. 47, 101). quotiescunque igitur occasio data est, a Cicerone (cf. Orelli onom. p. 17 sqq.) tamquam optimatium praesidium et propugnaculum eximiis decoratur laudibus, neque ulla est uirtus, propter quam Scaurum non celebrauerit. atque de ingenio quidem ei concedimus haud mediocriter Scaurum fuisse a natura instructum. sed si in quoquam homine, in hoc cognosci potest, quantum senatorum Romanorum mores a prisca illa integritate et grauitate defecerint. seueritatem quidem retinuerat atque unum ex filiis, qui ad Athesim flumen cum Catulo a Cimbris pulsus fugerat, tam acerbis uerbis castigauit, ut ille sibi ipse mortem conscisceret (Valer. Max. V 8, 4. Plut. de fort. Rom. 5. 10. Frontin. III 1, 13, at innocentia animi cum illius aetatis moribus tum mercatura et negotiis, quibus primo deditus fuerat, ita esse adtrita uidetur, ut saepe salute publica posthabita suum commodum sequeretur. quamquam magna prudentia et callidis consiliis plerumque ita rem occultauit, ut rumor quidem in uulgus emanaret, conuinci autem fraudis non posset. neque uero est cur miremur, populo suspicionem motam esse, cum Scaurus, quem pauperrimum uiderat, subito omnibus copiis omniumque rerum

¹⁾ Valer. Max. III 7, 8 cum a Mithridate ob rem p. prodendam pecuniam acceperisse refert, sed cum eius narratio errore nitatur, nolui eam supra sequi.

²⁾ Fuere qui a Lucilio (Non. s. u. excanto p. 102 = fr. II 6 Gerlach. *Quae ego nunc Aemilio praecanto atque exigo et excanto*) hunc Scaurum dictum esse existimarent. Certae tamen causae eius opinionis nullae sunt. cf. Gerlach. praef. p. XXIII.

abundantia circumflueret atque etiam uita eius priuata non omni nota careret. scilicet hoc ne Cicero quidem, summus eius laudator, (de orat. II 70, 283) silentio praeteriit, nonnulla cum flagrasse inuidia, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possideret.¹⁾

Sed non solum rei p. sed etiam litteris Scaurus operam dedit, ita tamen, ut hae otii fruges arte cohaerent cum opera publica. primum enim orationes quasdam scriptas edidit²⁾, tum de uita sua tres libros sermone patrio usus ad L. Fufium, hominem antiquae seueritatis et integritatis, misit (Cic. Brut. 29, 112. 35, 132. Plin. XXXIII 21, quibus id eum egisse ueri simillimum est, ut opprobria et crimina, quibus obruebatur, amoliretur et dilueret. nec fidem tum ei denegatam aut, quoniam laudibus non pepercerat³⁾, obtrectatum esse ex Tacito supra enotauimus. Sed etsi hi libri 'lectu sane utiles' erant, tamen qui legerent iam Ciceronis tempore, uix quinquaginta annis post (nam Scaurum proectum aetate scribendo studuisse consentaneum est) nacti non sunt (Cic. Brut. I. s.). cuius rei causam repetendam esse existimo ex genere scribendi. ut enim Cicerone teste in orationibus eius grauitas quidem summa et naturalis quaedam inerat auctoritas, desiderabatur ars et suauitas, ita etiam historia, cum solam rem Scaurus sequeretur nec arte eius elocutio exulta esset, incompta et sicca fuisse uidetur. sed adponam ipsa Ciceronis uerba (c. 29, 110), cum quae de orationibus dicat, quodam modo etiam in historiam cadere probabile sit: *De Scauro et Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterque in multis causis uersatus erat, in quibusdam laudandi uiri, etiam si maximi ingeni non essent, probabiles tamen industria; quamquam his quidem non omnino*

¹⁾ Multo rectius quam Cicero Sallustius de eo iudicauit de bell. Iugurth. 15, 3: *At contra pauci, quibus bonum et aequum diuitiis carius erat, subueniendum Atherbali et Hiempsalis mortem seuerè uindicandum censebant; ed ex omnibus maxime Aemilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus, audius potentiae, honorum, diuitiarum, ceterum uitia sua callide occultans.*

²⁾ Fragmenta earum tantum modo orationum quas scriptas et editas esse constaret, infra recepimus. de ceteris cf. Meyer, p. 253—261.

³⁾ cf. Brut. 29, 112 *At Cyri uitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam nostris rebus aptam nec tamen Scauri laudibus anteponendam.*

ingenium, sed oratorium ingenium defuit. — In Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime; significabat enim non prudentiam solum sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset; quamquam huius quoque ipsius rei, quem ad modum scis, praecepta sunt.

Cum autem iam Ciceronis aetate nemo Scauri libros legerit atque uereor ne Cicero ipse non nouerit), non est mirum, quod perpauca fragmenta seruata sunt, singula a Valerio Maximo (fr. 1. a Seruio (6), ab eo qui quartum librum Frontini strategmatis addidit fr. 7. quod iam Pighius ann. III p. 103 ad hos Scauri libros rettulit, ex quibus praeter Valerium Maximum uix quisquam ipsum Scaurum inspexit. tum uero nescio quis, uel Iulius Romanus uel huius auctor, et Scauri et Rutilii libros ex obliuione, qua iam obruti erant, protractos excerpsit, cuius diligentiae Charisius omnia Scauri et orationum (1—4) et uitae (fr. 2) et Rutilii (fr. 7—12) uitae fragmenta debet. nam in eis solis capitibus I 17 de analogia et II 13 de aduerbiis) quae pendent a Iulio Romano (uid. supra p. CLXIII) inueniuntur. ex eodem uero auctore etiam Diomedes Scauri et Rutilii notitiam hausisse uidetur. certe ipsis usus non est. quod si sumis, qua ratione factum esse explicabis, ut ab hoc quinquies (Scaur. fr. 3. 4. 5. Rutil. 14. 15) laudarentur solis pag. 374—385 K. (in eo capite quod est de coniugationibus uerborum), nusquam alibi?

P. RUTILIUS RUFUS

P. Rutilius Rufus, qui nulla auctoritate vulgo (etiam in onomast. Orell.) Sp. f. Sp. n. dicitur, primum inclaruit, cum tribunus militum esset in Scipionis exercitu ad Numantiam (App. Hiber. 88. Cic. de rep. I 11, 17). tum legatus erat Q. Caecilii Metelli consulis in bello Iugurthino (a. 109. 645). sed a. 107. 647 consulatum petens repulsus est a Scauro atque frustra competitoris ambitus reo facto eam repulsam ulcisci conatus est (cf. supra p. CCLVI). melius ei res cessit tertio anno post, quo cum Cn. Mallio eum honorem adeptus est. quibus gradibus ad consulatum ascenderit, ignoramus, illud unum certo accepimus (Cic. pr. Planc. 21, 52), eum in tribunatu petendo repulsam accepisse. quam ob rem noli fidem habere eis, quae apud plerosque de Rutilii quaestura, tribunatu, praetura secundum Pighium decantata legis. De ipso tamen consulatu perpauca memoriae tradita sunt. nam cum Cn. Mallius collega una cum Q. Servilio Caepione proconsole in Gallia infelicititer contra Cimbros et Teutonos pugnaret, ipse in Italia remansisse videtur et, cum summus metus Romanorum animos, ne Germani Alpes transgressi in Italiam descenderent, inuasisset, novum exercitum conscripsit (Frontin. strateg. III 1, 12) militumque animos ita confirmare studuit, ut gladiatorum doctoribus de ludo Cn. Aurelii Scauri arcessitis vitandi atque inferendi ictus subtiliore ratione legiones inbuere (Valer. Max. II 3, 2). praeterea tunc eius auspiciis data est Puteolanis lex *parieti faciendo in area quae est ante aedem Serapi trans viam*, quae etiam nunc exstat in lapide incisa. ap. Mommsen. in C. I. L. I p. 163 n. 577.

Vt vero per totam vitam, ita etiam a. 100. 654 senatus atque nobilitatis auctoritatem defendit et cum Scauro contra Saturninum arma cepit (Cic. pro Rab. perd. r. 7, 21). paullo post (c. a. 98. 656) legatus Q. Mucium Scaeuolam pontificem (cf. Orell.

onomast. p. 407 sqq. proconsulem, cum esset eius amicissimus, in Asiam secutus omnibus eius consiliis et rebus interfuit¹⁾, quibus id agebatur, ut prouincialium angustiae et inopia leuarentur et defenderentur publicanorum iniuriae. solos tamen nouem menses Scaeuola Asiae praefuit (Cic. ad Att. V 17, 5, sed eo breui tempore continentia, iustitia, liberalitate Asianorum quidem amorem ita sibi conciliauit, ut in eius honorem diem festum *Mucia* nominarent (Pseudo-Asc. l. s. et usque ad Mithridatis aetatem celebrarent (Cic. Verr. II 21, 51. publicanorum autem summum odium in se conuertit (Cic. ad fam. I 9, 28. pro Planc. 13, 33). posteaquam uero Mucius Romam decessit, Rutilius in Asia remansisse²⁾ et eodem quo Mucius animo res administrasse uidetur. Sed hic inuidiae fructus cepit. nam cum tum iudicia penes equites essent, publicani odia, quibus in Rutilium atque in Scaeuolam ardebant, facile expleri et optimatum partem debilitari et adfligi posse arbitrati Rutilium a. 92. 662 uel 93. 661³⁾ repetundarum reum fecere. de ipso uero iudicio, etsi saepissime cum Rutilio uirtutem ipsam in exilium missam esse conqueruntur, perpauca ueteres scriptores memoriae prodidere. inmissus igitur a publicanis Apicius quidam, qui propter luxuriam male audiebat (Athen. III 168^c, Rutilio non solum multa furtim ex prouincia ablata corruptumque pecunia ab eo Q. Mucium exprobrauit (Cass.

¹⁾ Haec enim tradidit Liuius (per. LXX, quocum facit Diodorus exc. de uirt. et uit. XXXVI p. 610 Val. 152 Dind.: ἐκπεμφθεὶς γὰρ εἰς τὴν Ἀσίαν στρατηγὸς ἐπιτεξάμενος τὸν ἄριστον τῶν φίλων σύμβουλον Κόιντορ 'Ροτίλιον μετ' αὐτοῦ συνήδρευε βουλευόμενος καὶ πάντα διατίετων καὶ κρίνων τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν. prae hisce testimoniis spernendus est Pseudo-Asconius p. 122 Or.: *Huius (Scaeuolae) quaestor Rutilius Rufus damnatus est, quod cum praetore consenserit suo, ne publicani aliquid agerent in prouincia sua.* cf. Perizonius animadu. hist. p. 60 sq. ed. Harl.

²⁾ Secutus sum Haackhium (*Pauly Realencykl.* VI 1 p. 587), qui ad hanc sententiam peruenit conlatis uerbis Pomponii (de orig. iur. II 40 p. 4 Momms.): *P. Rutilius Rufus, qui Romae consul et Asiae proconsul fuit.* etiam hoc inde facile explicatur, quod Rutilius anno denum 92. 662 a publicanis reus factus est, cum iam annis minimum septem ante Mucius ex Asia decessisset.

³⁾ Hic annus sequitur ex loco quo Liuius (per. LXX) illorum annum res persequens Rutilium in exilium missum esse memorat. cf. Fischer, *Zeittaf.* ad a. 193.

Dion. fr. 97), sed etiam stupra ac libidines (Cic. pro Font. 17, 38 [13, 28]). qui cum perorasset, Rutilius, ut erat integritatis et innocentiae suae sibi conscius, paene Socratico, ut bene ait Quintilianus (XI 1, 12), genere defensionis usus, 'non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam quam simplex ratio ueritatis ferebat' (Cicer. de orat. I 53, 229. cf. Oros. V 17.). et cum eo ipso tempore florent eloquentissimi uiri, L. Crassus et M. Antonius consulares, tamen eorum eloquentia spreta praeter se ipsum neminem nisi quibusdam ex partibus sororis filium, C. Cottam et Q. Mucium amicum causam suam dicere passus est (Cic. de orat. I s. Brut. 30, 115), eosque, ut uidetur, ea tantum modo condicione, ut nullo adparatu et simpliciter se defenderent. haec autem ipsa animi aequitas etiam magis iudices exacerbasse uidetur et, cum nobilitas tum se non auderet commouere, contra etiam Marius summa ope niteretur (fr. 4. Dio I. s.), Rutilius bonis exutus in exilium eiectus est.

Periurio tamen iudicum eum condemnatum esse tum omnium consensu ferebatur, quae opinio eo magis aucta et confirmata est, cum in eius domo minor pecunia inueniretur, quam eum ex Asia deportauisse accusator insinulauerat, eaque ad legitimam et iustam originem referretur (Dio I. s.). ne multa, non propter scelus sed propter animi integritatem, qua inueterata rei p. mala euellere studuerat, et propter optimatum inuidiam uir ille 'non saeculi sui sed omnis aevi optimus' (Vellei. II 13) fortunae cedere coactus est. Migravit in Asiam et si innocentiae documento opus est, ab Asianis hoc ei additum est. quasi triumphans enim illic receptus est et ab omnibus ciuitatibus rogatus, ut in sua urbe domicilium conlocaret (Val. Max. II 10, 5). sed primo Mytilenen se contulit, tum, cum a. 88. 666 Mithridates Romanos, quos in Asia consequi posset, trucidaret, fugit (Cic. pr. Rab. Post. 10, 27) Smyrnam ibique a Smyrnaeis maxime honoratus et in ciuitatem receptus (Cic. pr. Balb. 11, 28. Tacit. ann. III 43) a Sulla frustra in patriam reuocatus (Quint. XI 1, 12. Senec. epist. 24. 79. 98) consenuit et diem supremum obiit. de anno minus constat. utique uixit a. 78. 676, quo eum Cicero in itinere Asiatico Smyrnae uisit (Brut. 22, 85. de rep. I 8, 13), et anno 77. 677, quo cum sermonem de natura deorum habitum esse fingeret, Cicero eum ut uiuentem commemorauit (III 33, 80). Paulo cer-

tiora de anno eius natali adfirmare possumus. cum enim a. 134. 620 tribunus militum ad Numantiam fuerit et P. Scipionem et D. Brutum a. 138. 616 ex ipsius testimonio (ap. Cic. Brut. 22, 85), cum adolescentulus esset, uiderit, eodem fere anno quo Asellionem i. e. a. 151. 603 uel 152. 602 cum natum esse ueri est simillimum. minimum igitur usque ad annum aetatis septuagesimum quartum peruenit.

Quoniam uitam Rutilii publicam adumbrauimus, pergimus ad priuatam, in qua non solum eisdem uirtutibus excelebat quibus in publica, summa seueritate et in se et in suos (Front. str. III 1, 12, parsimonia (Athen. VI p. 274^e), grauitate, innocentia, temperantia sed etiam ardenti et adsiduo litterarum studio, eisque non, quem ad modum Scaurus, rebus publicis seruire uoluit sed ipsarum causa eas coluit tantoque amore amplexus est, ut uel sub ipsis Numantiae moenibus cum Scipione de rebus caelestibus disputare soleret (Cic. de rep. I 11, 17), etiam hoc addendum est, multa cum usum esse opera et industria (Cic. Brut. 30, 113, quibus uirtutibus omnino quod profecit magis debuit quam insitae ingenii facultati. Iam adolescentulus igitur se ad P. Mucium Scaeuolam tum ad Brutum et Manilium, 'qui fundauerunt ius ciuile', contulerat, ut ab eis iuris scientiam disceret, et postea celeberrimus iuris consultus Romanus erat. magnunq; munus de iure respondendi sustinuit (Pompon. de orig. iur. I 2, 40 p. 4 M. Cic. de off. II 13, 47. Brut. 30, 113. Zimmern, *Gesch. d. röm. Privatrechts* I p. 280 sqq. et quaedam de iure etiam edidisse uidetur (Cic. Brut. l. s.).¹⁾ praeterea in Graecis Latinisque litteris multum uersabatur (Cic. Brut.) atque in primis item adulescens Paenaetium Stoicum frequenter audiuit et admiratus est (Cic. Brut. l. s. de off. III 2, 10) totumque se Stoicis addixit, quorum disciplina maxime eius indoli adcommodata mores etiam seueriores et rigidiores reddidit totamque naturam inbuit. quamquam hoc ipsum, si Ciceroni credimus (Brut. 29, 110 sqq., impediuit, quominus, cum orator ad forum accederet, popularis esset — abhorrebat enim genus orationis Stoi-

¹⁾ An Ciceronis uerba *sunt eius orationes ieiunae, multa praeclare de iure* intellegenda sunt de orationibus, in quibus multa praeclara de iure protulisset? — Roth p. 329 etiam histor. fr. 1 ex libris de iure scriptis excerptum esse suspicatur.

cum, acutum illud quidem et artis plenum sed exile ieiunum obscurum ab vulgi auribus — sed tamen cum ut Stoicus nihil curaret popularem adsensionem, in multis causis uersatus est et aliquot orationes etiam litteris mandauit. uelut quam habuit de modo aedificiorum, Augustus, ut iam antiquis hanc rem curae fuisse demonstraret, in senatu recitauit (Suet. Aug. c. 89). neque uero ipsa orationum uerba ulla ad nos peruenierunt, nam etiam id fragmentum, quod uulgo sub eius nomine ferebatur, cum Iordano prol. ad Cat. p. XCI eieciimus et ad Catonem relegauimus. haec enim apud Diomedem p. 372 P. 376 K. uulgo leguntur: *Ostendor ostentus, quoniam sit tendor tentus. nam ostentatus est frequens: P. Rutilius de uita sua: 'Unī una ostentata est.'* idem pro L. Cesutio (sic enim duo codd. Parisini; idem . . . sutio Monac.) ad populum ex hoc deriuauit participium 'quod ego me spero ostenturum' non ostensurum neque tensurum. at eadem uerba, quae hic Diomedes ex Rutilli oratione, Priscianus X p. 892 P. 560 II. ut ex oratione Catonis pro Lucio Caesare ad populum sumpta adduxit, et cum Festus p. 301 uerba quaedam ex oratione Catonis, quam pro L. Caesetio dixerit, laudet (p. 63 Iord.), nusquam orationis, quam Rutilius pro eiusdem aut similis nominis homine habuerit, mentio fiat, nullus dubito, quin Prisciano de nomine oratoris, Diomedi de cliente fides habenda sit et apud Diomedem lacuna ante u. idem statuenda, qua haustum sit Catonis aliquod fragmentum. De aliis eius orationibus, quas dixit contra Seaurum et contra Apicium, quae conperta habemus, iam supra conlegimus (cf. Meyer p. 263 sqq.).

Denique Rutilius etiam ad historiam scribendam animum aduertit, idque, ut probabile est (Lachmann de f. L. II p. 27, eo tempore quo in Asia exulabat. totum enim illud cum litteris dedisse diserte Orosius [V 17] tradidit, habuitque tum secum etiam Aurelium Opilium, qui Romae primo philosophiam, deinde rhetoricam, nouissime grammaticam docuerat, dimissa autem schola Rutilium in Asiam secutus ibidem cum eo Smyrnae consenuit (Suet. de gram. 6 p. 105 Rf.).¹⁾

Commemorantur uero libri eius duo, primum historiae Romanae Graeco sermone conscriptae ab Athenaeo (qui

¹⁾ Caue tamen Symmacho epist. I 22 magistrum Opilium Rutilio fuisse credas. uid. Ritschl parerg. I p. 239 sq.

eius notitiam hausit ex Posidonio III p. 168^c: οὗτος δ' ἐστὶν Ἀπίκιος ὁ καὶ τῆς φηγῆς αἴτιος γενόμενος Πουτίλιῳ τῷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐκδεδωκότι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ. VI p. 274^c: Πουτίλιος Ποῦφος ὁ τὴν πάτριον ἱστορίαν γεγραφώς (cf. fr. 5), tum quos de uita sua Latine scripsit, numero minimum quinque fr. 7—13. Tac. Agric. 1), sed quae fragmenta ex Rutilii historiis ad nos peruenerunt, si origo adcurate adscripta est, ex uita ipsius deprompta sunt, ad historias unus locus (fr. 5) discrete relatus est, ceteri antiquitus de coniectura. atque cum ex his, quae sunt sex (fr. 1—6), unum pertineret ad sextum Marii consulatum, alterum ad Pompeii Magni patrem, Huschke (*iur. ante.* g. s. p. 10) et Nissen (*Untersuchungen* p. 43) praeter uitam historias a Rutilio compositas esse negarunt, et quae nos earum fragmenta esse uoluimus, aut ex eis quos de iure edidit libris (fr. 1) aut ex uita originem ducere existimauerunt, quam ipse in sermonem Latinum uertisset. at ut nunc taceam, posse dubitari, num de iure scripta quaedam ediderit, in quibus fr. 1 de mundinis locum habere posset, restant duo fragmenta, quorum res extra uitae Rutilianae fines positae sunt, fr. 2. 3. si enim dicas Rutilium illas quasi in transcurso de uita sua agentem tetigisse, singulari profecto casu accidisset, ut Liuius et Gellius tantum digressiones exciperent, omnino nemo ipsas Rutilii res. deinde Athenaeus uel Posidonius, cui haec de Rutilio ille debet, qui eius scripta bene nosset, Rutilii uitam nullo pacto dicere potuit Ῥωμαϊκὴν uel πάτριον ἱστορίαν. denique, quod grauissimum est, de nullo scriptore Romano de eadem re et Graece et Latine eum scripsisse certo conperimus. acquiescimus igitur in uulgari sententia et duos diuersos libros, unum de rebus Romanis Graece, alterum de uita sua Latine eum scripsisse statuimus.

Reliquiae autem perexiguae sunt neque tantae, ut de genere scribendi aliquod iudicium proferre liceat. uerum tamen in uita quidem eodem eum usum esse probabile est quo in orationibus. quam ob rem cadere uidetur in eam, quod Cicero (*Brut.* l. s. de orationibus indicat et optime cum tota Rutilii uita ac natura conuenire facile intellegimus, peracutas quidem illas et artis plenas sed seueras ieunas exiles fuisse. unde factum esse arbitror, ut hic liber raro lectitaretur (nam ne Cicero quidem eum nouisse uidetur et breui in obliuionem ueniret, neque quisquam ante Tacitum eius mentionem faceret. etiam fragmenta

quae exstant apud Charisium et Diomedem non adsiduae horum grammaticorum lectioni sed unius alicuius uiri docti diligentiae et casui cuidam nos debere supra p. CCLX exposuimus.

Vt uero ad historias ueniamus, hoc constat, pertextas esse res usque ad ipsius Rutilii aetatem, minus exploratum est, unde exorsae sint. nam quae de nundinis ex eis adtulit Macrobius fr. 1, non talia sunt ut nisi in regum historia commemorari non potuerint. at quin iam Scipionis Africani maioris mortem narrauerit fr. 2, itemque trium illorum philosophorum legationem nobilissimam (fr. 3), non est dubium. quae uero ratio intercesserit inter historias et uitam, nam in utroque libro saepe eandem rem tractare debebat, in tanta fragmentorum paucitate discerni non potest. quamquam mihi quidem haec coniectura admodum probabilis esse uidetur, historiis Rutilium rerum Romanarum cognitioni seruire uoluisse, uita suae famae, ut, si quae ex condemnatione adpersae essent maculae, eas abstergeret omnibusque persuaderet, quod molestius ferebat quam ipsum exilium, male de se esse iudicatum (Senec. ep. 24, 3).

Itaque non mirabimur, si uitam suam non sine ira et studio enarrauerit. grauius est quod Plutarchus etiam historiis idem crimen exprobrauit, cum priuatis inimiciis, quae ei erant cum Mario, eum ductum scripsisse diceret sparsa pecunia Marium sextum consulatum emisse (fr. 4). etiam Pompeii Magni patris laudi ab eo malitiose obtreectatum esse Pompeii Magni amici contendisse uidentur (fr. 5). sed utcumque haec res se habet, consilio Rutilium falsa finxisse et ementitum esse, uix mihi probabitur: ita abhorret ab eius moribus. etiam hoc addam, optimo iudicio eum usum esse uideri in auctoribus eligendis. Polybium enim ita coniunxerunt cum Rutilio et Liuius (fr. 2) et Gellius (fr. 3), ut auctor ille haud contemnendus de his rebus et adhibitus et citatus a Rutilio esse uideatur. cf. *de font. Plut.* p. 65.

Commemorauit autem Rutilii historias primus, quod sciamus, Posidonius Apamensis, Pompeii Magni aequalis, ex quo quae de eis protulit se exscripsisse profitetur Athenaeus (l. s. s.), cui, cum Polybii historias usque ad suam aetatem continuaret, Rutilius magno usui esse poterat, eumque fuisse propter amicitiam, quae inter eos intercedebat (Cic. de off. III 2, 10), probabile est. Sequitur Liuius, qui uno loco libri XXXVIII de anno, quo Scipio Africanus maior mortuus esset fr. 2, Rutilium

testem protulit et, quoniam Scipio mortuus est triginta fere annis, antequam Rutilius natus est, historias excerptisse uidetur. nimis enim argute ratiocinatus Nissen *Untersuchungen* p. 41, Liuius libros Rutilii Latine scriptos ante oculos fuisse euincere studuit. nimirum paullo antea (c. 50, 10) eiusdem rei, quam post ad Polybii et Rutilii auctoritatem rettulit, ita mentionem fecerat: *Ab scriptoribus rerum Graecis Latinisque tantum huic viro* (Philopoemeni *tribuitur, ut a quibusdam eorum uelut ad insignem notam huius anni mandatum sit, tres claros imperatores eo anno* (183. 573 *decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. adeo in aequo cum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.* atqui cum Valerium Antiatem aliam de hac re sententiam secutum esse postea Liuius ipse nos certiores fecisset, ipse annum, qui et a Valerio et a Polybio Rutilioque diuersus esset, posuisset, hoc loco eum Graecos Latinosque rerum scriptores dicentem solos Polybium Rutiliūque intellexisse et, cum Polybius Graeco sermone usus esset, Rutilii librum Latine scriptum ante se habuisse concludit. sed haec argumentatio duabus opinionibus nititur, quarum neutra certa est. primum enim de Scipionis potissimum iudicio et morte Liuius plures auctores inspexit, quam in narrationis tenore eius mos esse solebat (uid. Nissen p. 47, tum talia Liuii uerba qualia haec *Graeci Latini-que scriptores* non nimis premenda esse, ipse Nissen (cf. p. 47) multis exemplis docuit. Ceterum num Liuius etiam aliis locis Rutiliū consuluerit, in tanta eius fr. inopia cognosci non potest. certe fons primarius in eis Liuii libris, qui integri ad nos peruenierunt, non fuit.

Tum Plutarchus duobus locis fr. 4. 5 Rutiliū nominat unoque loco addita *ἱστορικῶν* inscriptione, sed ne apud hunc quidem multa Rutiliana latere existimo, atque etiam horum locorum altero fr. 5 nix quisquam dubitabit, quin non ex ipso Rutilio hauserit, sed simul cum Theophanis refutatione Rutilii commemorationem ex alio aliquo auctore, quem Timagenem fuisse *de Plutarchi font.* p. 115 suspicati sumus. alterum locum inspersit Plutarchus narrationi secundum Sullam, ut uidetur, per textae p. 102) et debet, nisi fallor, Posidonio. certe hunc in fine eiusdem Marii uita adhibuisse uidetur. cf. *de Plut. font.* p. 103 sq.

Appianus quamquam nusquam Rutiliū tamquam auctorem suum laudauit, tamen in Hiber. c. 88 ita eum commemorauit,

ut libri eius non ignoti fuisse uideantur: Ἐν δέ τινι πεδίῳ τῆς Παλλαντίας, ὄνομα Κοπλανίῳ, πολλοὺς ἐπὶ τῶν ὁρῶν ὑπὸ λόφοις ἔκρυψαν οἱ Παλλάντιοι καὶ ἑτέροις ἐς τὸ φανερὸν τοὺς σιτολογοῦντας ἠνώχλουν. ὁ δὲ Scipio Πουτίλιον Ποῦφον, συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, τότε χλιαρχοῦντα ἐκέλευσε τέσσαρας ἱππέων ἱλας λαβόντα ἀναστεῖλαι τοὺς ἐνοχλοῦντας.¹⁾ et hinc et quod Appianus uti Rutilius Mario paulo infensior esset, Wijne (*de App. fide et auctor.* p. 5) Appianum et in Gracchorum et in Marii uita quaedam ex eo hausisse conlegit. ego tamen, praesertim cum nesciamus, utrum uerba illa ipse Appianus Rutilii mentione oblata de suo adscripserit, an cum re ex fonte suo, qui item Posidonius fuisse uidetur, sumpserit, ut in re prorsus incerta iudicium cohibeo. illud unum moneo ex hoc Appiani loco peculiarem de bello Numantino librum a Rutilio scriptum esse non adparere. in animo potius habuit Appianus historias, in quibus hoc bellum sine dubio tractatum erat. de uita, quod Latine composita erat, minus cogitauerim. Denique singula fragmenta seruauerunt Gellius (fr. 3) et Macrobius (fr. 1), quorum hic quidem ipsas Rutilii historias nullo pacto uiderit.²⁾

Vno uerbo addam frustra apud nos quaeri in Rutilii libris uitam Scipionis. nititur enim ea in solo loco Isidori (fr. 13), ubi casu aliquo, cum fr. ipso de Scipione ageretur (cf. adnot.) in quibusdam codicibus pro *sua* Scipionis nomen inlatum est.

¹⁾ Ex Appiano Suidas s. u. Πουτίλιος p. 926 Bhdy.

²⁾ Polyaenum eis scriptoribus, qui Rutilio usi sint, addere uult Woelfflin praef. ad Polyaen. p. XIII. uestigia uero (VIII 16, 2; 16, 6), quibus ad Rutilium duci sibi uidetur, nimis obscura et incerta sunt. ne hoc quidem eis demonstratur, a Plutarcho, ex cuius uita Scipionis cum multa tum haec hausit, Rutilium exscriptum esse.

Q. LUTATIVS CATVLVS

Q. Lutatio Catulo pater fuit Quintus (C. I. L. Mommsen. I n. 591 et 592 p. 170), mater Popilia (Cic. de orat. II 11, 44), gens plebeia sed familia summa (Cic. pro Planc. 5, 12). Quos gesserit magistratus ante consulatum, non est memoriae proditum. consulatum uero ter frustra petiuit, primum a. 107. 647, quo repulsus est a C. Atilio Serrano, deinde a. 106. 648, quo a Cn. Mallio, tum a. 105. 649, quo a C. Flauio Fimbria (Cic. pro Muren. 17, 36. pro Planc. 5, 12. denique contigit ei consulatus anni 102. 652 et C. Marius conlega. missus uero hic est in Galliam contra Teutonos, Catulus in Galliam cisalpinam, ut Cimbros ab Italia arceret. quam ob rem obsedit Alpium fauces, quae per Brixentes ad Athesim ferebant, sed a Cimbris repulsus¹, primo Athesis transitum defendere conabatur, cuius tutandi causa in utraque ripa castella posuerat. ipse cum maiore exercitus parte in dextra fluminis ripa castra habebat. una legio (Plin. XXII 11) sinistrae ripae castellum tutabatur. cum uero Cimbri arborum truncis supra in flumen inmissis pontis, qui castella iungebat, sublicas labefactarent corporumque robora et proceritates ostentarent, qui erant in maioribus castris milites Romani, animis conciderunt atque in fugam se praecipitauerunt, ducente Catulo imperatore, qui cum frustra ut manerent milites adhortatus esset, ne effuse fugere Romani uiderentur, ipse cum aquilis antecedeat Padoque traiecto Galliam, quae trans Padum erat, Gallis uastandam dereliquit. eo fortius tamen altera exercitus pars, quae in sinistra Athesis ripa deserta erat, se gessit

¹) Haec enim tradidit Liuius per. LXVIII (cf. Frontin. str. I 5, 3), cui malo fidem habere quam Plutarcho Mar. 23, qui sua sponte ne copiarum uires dispergeret, ex Alpium faucibus Catulum decessisse scripsit. cf. C. Peter h. R. II p. 65. uidetur hoc Catulus ipse in uita sua memoriae mandasse,

et uirtute sua et constantia ita barbaros commouit, ut salui dimitterentur.¹⁾

Ita re male gesta opus erat Marii auxilio, ut Cimbrorum impetui resisteretur. is quintum consul creatus ineunte a. 101. 653 copias suas cum Catulo, cui imperium prorogatum erat, coniunxit Padumque transgressus in campis Raudiis prope Vercellas Cimbrōs felicissimo proelio fudit fugauitque. cuius uictoriae partem etsi postea Catulus optimatum in Marium inuidia adiutus, cum mediae aciei praefuisset et ipse potissimum cum Cimbris rem gessisset, et libris suis et aedificiis, quae in eius belli memoriam extruxit (uid. Orell. onom. p. 367. Plut. Mar. 26. Valer. Max. VI 3, 1), ad se trahere studuit triumphique honore cum Mario dignatus est (Liu. per. LVIII. Plut. Mar. 27. 44), uulgo tamen obtinuit fama, qua uni Mario haec laus tribuebatur. Anno insequenti Catulus cum ceteris nobilitatis principibus arma contra Saturninum cepit (Cic. pro Rabir. p. r. 9, 26); tum per decem fere annos eius uita latet, credo quia litteris unice deditus erat, donec bello Marsico, ut urbem seruaret, ad militiam euocatus legati munere functus est (Cic. pro Font. 19, 43 [15, 33]); etiam in bello ciuili, quod Marsicum excepit, et oratione et manu usus optimatum partes uidetur defendisse. certe Marius cum in urbem ingressus principes nobilitatis, quos nancisci posset, indicta causa trucidaret, tribunum quendam Catulum capitis apud populum accusare iussit, quamquam, si Diodoro credimus, antea benigno in eum fuerat animo.²⁾ intellegebat Catulus, hanc accusationem nihil differre a condemnatione et cum necessariis eius uitam deprecantibus hoc unum Marius respondisset *Moriatur*³⁾, ipse sibi (a. 87. 667) mortem consciscere statuit, idque ita ut se includeret cubiculo recenti calce inlito carbonumque ardentium uapore impleto⁴⁾. Peruenerat uero minimum usque ad annum aetatis sexa-

¹⁾ Plut. Mar. 24. Liu. per. LXVIII, cuius loci lacuna corrupti sententiam recte O. Iahn indagauit. Plin. n. h. XXII 11.

²⁾ exc. Phot. XXXVIII p. 72 Dind. ὁ δὲ τὸ μὲν ἔμπροσθεν ἐγγρόνει φίλος, τότε δ' ἐκ τινος ὑποψίας ἀλλοτρίως ἔχων πρὸς αὐτὸν κτλ.

³⁾ Cic. Tusc. V 19, 56. Apud Diodorum l. s. ipse Catulus Marium precibus adiit, quocum facere uidetur Cicero de orat. III 3, 9.

⁴⁾ Vellei. II 22, 3. Valer. Max. VIII 12, 4. Diodor. l. s. Plut. Mar. 44. App. de b. c. I 74. Cicer. de orat. III 3, 9. Brut. 89, 307. minus adcurate Flor. II 9 (III 21), 15. August. de ciu. d. III 27.

gesimum alterum. nam quoniam anno 106. 648 primum consulatum petiuit, ante annum 149. 605 eum natum esse sequitur, quo cum tempore fere consentit, quod eum Cicero de oratore II 3. 12 (cf. ad Att. XIII 19. 4), quod conloquium a. 91. 663 habitum esse uult, senem dicit.

Mores autem Catuli diuersissimi erant et a Scauro et Rutilio. summa enim in eo erat comitas, elegantia, humanitas, lenitas, ut non solum apud optimates magno in honore esset sed ne apud populum quidem gratia careret Plut. Mar. 14, desiderabatur in summa integritate seueritas, constantia, grauitas, quam ob rem laud inepte Cicero eum comparauit cum altero Laelio Tuscul. V 19, 56. de ceteris Cicero locis adeas Orell. onom. p. 366 sqq. Praeterea etsi non utebatur exquisito litterarum iudicio, fuit tamen litteratus (Cic. de off. I 37, 133) et Graecae linguae ita peritus, ut etiam Graeci ipsi, ut Cicero facit Antonium de orat. II 7, 28 loquentem, ei suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere solerent, deinde multae in eo erant litterae (Brut. 35, 132) atque etiam artium scientia quaedam, si quidem Phidiae duobus signis aedem Fortunae ornauit (Plin. XXXIII 54. tum philosophiae erat peritus idemque carminibus, orationibus, historiae operam dederat. atque in philosophia quidem Carneadis eum academici sententiam secutum esse accepimus, qua percipi nihil posse putabat, adsensurum tamen non percepto, id est opinaturum sapientem existumaret, sed ita ut intellegeret se opinari sciretque nihil esse quod comprehendere et percipi posset (Cicero. acad. pr. II 48. 148. Zeller histor. phil. gr. III p. 307 sqq.).

Scribendi uero genus in plerisque rebus respondebat eius naturae et uitae. laudatur enim a Cicerone etiam orationis eius comitas quaedam et mollitia, tum incorrupta Latini sermonis integritas (Brut. 35, 132 sq. de orat. III 8, 29). maxime tamen ut in uictu cultuque elegantia et nitore delectabatur (Plin. XVII 2. Varro de r. r. III 5, 12), ita etiam in dicendo suauitate uocis et leni appellatione litterarum insignis fuisse uidetur, ut Cicero huic potissimum rei laudem eius oratoriam tribueret (Brut. I. s. 74. 259. Quint. inst. XI 3, 35).

Ex libris autem quos scripsit primum commemoratur is liber 'quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suum' (Brut. I. s.), idque, ut uidetur, eo consilio

ut consulatus sui laudem Marii gloria obscuratam in integrum restitueret. cuius libri sermonem Latinum fuisse inde cognoscimus, quod ut Latini sermonis integritatem, qua usus esset Catulus, perspicerent, Atticum Brutumque Cicero ad hunc reuocauit. iam tum uero nihilo notiores eum fuisse adiecit quam tres Scauri libros Brutumque unquam in manus suas eum incidisse negantem facit. itaque non miraberis, quod perpaucae ad nos uenerunt reliquiae, quas ipsas, antequam Cicero Brutum scripsit, ex Catuli libro depromptas esse cum magna probabilitatis specie licet demonstrare. omnes enim exstant in Plutarchi uita Marii et pertinent ad pugnam Vercellensem. insertae uero sunt a Plutarcho ita, ut uno quoque loco se Catuli uerborum notitiam aliis debere aperte fateretur (fr. 1 τὸν Κάτλον αὐτὸν ἀπολογεῖσθαι περὶ τοιῶτων ἱστοροῦσι. fr. 2 ὥς τὸν Κάτλον αὐτὸν ἱστορεῖν λέγουσι. 3 λέγουσιν. 4 καὶ μάλιστα τεκμηρίῳ χρῆσθαι τὸν Κάτλον). atqui cum ex aliis causis in pugnae illius descriptione sequatur Plutarcho primum ducem fuisse Sullam (*de Plutarchi fontibus* p. 101 sq., tum primo loco arte coniunxit Catuli testimonium cum Sullae uerbis, quae modo adscripserat: ὅμοια δὲ καὶ τὸν Κάτλον ἀπολογεῖσθαι λέγουσιν. quid igitur ueri est similis, quam iam Sullam Catuli testimoniis, quae egregie eius consilio conuenirent, in commentariis suis usum esse et inde Plutarchum cum Sullae uerbis etiam haec in librum suum transtulisse? Atque haec quidem sunt, quae de hoc Catuli libro conperimus. neque enim grammaticum quemquam ut ad Scaurum et Rutilium ita ad hunc delatum esse ex sermonis diuersitate facile explicatur. cf. Cic. Brut. 35, 132: *Iam Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus.*

Ex orationibus, quas litteris mandasse uidetur (Cic. Brut. 35, 132), fragmenta non sunt seruata, neque ulla commemoratur nisi quam habuit laudationem Popilliae matris (Cic. de orat. II 11, 14, qua mos mulieres publice laudandi inductus est (cf. supra p. XXX). At carmina Catuli duo etiam nunc habemus, quae infra describi iussi (fr. 4, 5). eorum prius diserte ad hunc Catulum¹⁾ a Cicerone refertur, alterum ita concinit cum priore,

¹⁾ Callimachum eum imitatum esse recte adnotauit Bernhardt hist. litt. Rom. p. 240.

ut eiusdem esse dicere non dubitem. ut uero haec ita etiam cetera, quamuis Catulus ipse grauis et sanctus esset, parum seuera fuisse discimus ex Plinii Secundi epistula illa notissima (V 3), ubi in poetis huius generis etiam Q. Catulum posuit. praeterea eundem aliorum poetarum familiaritate usum esse eorumque studiis fauisse ex Furii Antiatii et Archiae (Cic. pro Arch. 3, 6) exemplis uidemus.

Sed etiam alius libri inscriptio sub Lutatii nomine tradita est, communium historiarum uel communis historiae. eius mentio non inuenitur nisi in scholiis Vergilianis (fr. 6—8, reliquiae, quarum argumenta dignosci possint, pertinent ad urbium Italicarum origines. inscriptionem autem quod Reifferscheid mus. Rh. n. XV p. 605 propter fr. 7 argumentum in *Cumanarum historiarum libri* mutauerat, suo iure Th. Mommsen (C. I. L. I p. 389) tutatus est. quamquam non adsentior uiro illi docto ‘propter fabulas tam apud Graecos quam apud Romanos sparsas’ sic inscriptum esse librum censi. uix eius rei ullum exemplum adferre possit. ego potius ut Timaei libri, quia conplurium populorum res continebantur¹⁾, κοινὰ ἱστορία a Dionysio Halicarnasensi (I 6) appellati sunt, sic etiam in hisce Lutatii communibus historiis conplurium gentium res tractatas esse existimauerim.

Ab hisce autem historiis disiungo librum aliquem Lutatii Catuli de antiquitatibus et rebus grammaticis compositum, cuius fragmenta (fr. 9—13) adhuc illis intrudi solebant, quod tamen fieri nequit propter argumenti diuersitatem. in primis hoc cadit in fr. 10 et 13, quorum illo uocis noctis origo, hoc causa, cur Ianus biformis fuerit, exponitur. fragmento autem decimo aliud (fr. 9, quod Varro seruauit, in eundem librum trahitur²⁾ atque, quoniam ex his fuisse aliquem Lutatii Catuli de antiquitatibus librum adparet, cetera fragmenta 11 et 12, propter argumenti

¹⁾ cf. e. c. Dionys. I 2, ubi singularum gentium historia τῇ κοινῇ ἱστορίᾳ opponitur, et Polyb. VIII 4 τῆς καθολικῆς καὶ κοινῆς ἱστορίας.

²⁾ Varro ubi de lacu Curtio agere coepit, § 148, haec praemisit: *In foro lacum Curtium a Curtio dictum constat, et de eo triceps historia: nam et Procilius non idem prodidit quod Piso, nec quod is Cornelius Stilo secutus*, tum singulas sententias persequitur, primum Procilii, tum Pisonis, denique Cornelii et Lutatii, qui quidem idem prodiderint. hinc adparet in uoce illa *secutus*, quam corruptam esse nemo negabit, Lutatii nomen latere. restant u. *cornelius stilo*, quae item emendatione egent. pro *cornelius* autem et § 148 et 150 iam antiquitus *Aelius* substitutum est; iam uero L. Aelius ille Stilo a Varrone in his de l. lat. libris nus-

similitudinem. praesertim quae apud Verrium et Solinum existent, huic quam communibus historiis adscribere malui.

Quaeritur, num unus Lutatius is de quo adhuc egimus hos libros confecerit. quod cum vulgo existimatum esset, Vossius (de hist. Lat. p. 54 et post eum alii, ut Krause (p. 318., Broecker *Pauly Realencykl.* III p. 1246), Baehr (hist. litt. Rom. II p. 26) communes historias ad alium Lutatium Catulum, qui inferior esset aetate, rettulere. contra alii, ut Mommsen (l. s. s. et chronol. p. 139 a vulgata opinione non recesserunt. sed perlustrantibus nobis ceteros Lutatios Catulos, si qui litterarum studio et laude floruerint, unus occurrit huius Catuli filius, qui in multis rebus patris simillimus, ut animi constantia eum superavit, ita eruditione et doctrina ei cessit. quam ob rem hunc de antiquitate libros edidisse uix est statuendum. multo libentius hos libros Lutatii Daphnidis grammatici esse suspicarer (cum Iahnio proleg. ad Pers. p. CXLIII n. 2), quem septingentis milibus numum a Q. Catulo emptum ac breui manu missum esse Suetonius (de gr. et rhet. 3 p. 102 Rf.) scripsit, nisi Varro non solum Lutatii sed etiam Catuli nomen adscriberet (fr. 10). neque enim a liberis patronorum cognomina adsumpta esse adhuc certis exemplis demonstratum est (cf. Henzen in inscript. Orell. Henz. III n. 6247 p. 242). itaque nil aliud relinquitur, quam ut hunc Q. Catulum, a. 102. 652 consulem etiam de antiquitate et de rebus grammaticis scripsisse censeamus, quod studium non abhorreere ab illa aetate iam supra p. CLXXXVIII ostendimus, neque obstat, quod a Varrone (fr. 9) post C. Aelium Stilonem, qui item de antiquitatibus scripsit (Cic. acad. post. I 2, 8), positus est, si quidem etiam si Ritschelii de Aelii anno natali sententiam sequimur (p. CCXVII), illo minor natu fuit. At communes historias a Daphnide grammatico conscriptas esse, mihi admodum uidetur probabile. Ceterum is Daphnis utrum a Q. Catulo patre an a filio emptus sit, uix ad liquidum perducitur potest. nam cum hoc unum Suetonius prodiderit eum paullo post Aelium Romae floruisse, utrumque per tempus licet opinari.

quam cognomine addito sed semper simpliciter *Aelius* nominatur (V 18; 21; 25; 66; 101. VI 7; 59). unde, nisi hunc locum grauioribus mendis deprauatum esse censes, aut sic eum scribendum esse conicio: *nec quod is, Aelius aut Lutatius*, aut sic: *nec quod is, Cornelius aut Lutatius*. de hoc Cornelio uid. p. CCLXXVII not. 1.

L. CORNELIVS SVLLA

L. Cornelium Sullam, cuius uitam resque gestas enarrare non est nostri sed historicorum, cum a. 79. 675 dictatura abdicata in agros Puteolos se recepisset, ut (quem ad modum centum fere annis post Tiberius) liber negotiis publicis quiete et otio frueretur, ibi et piscando et uenando corpus exercuisse et praeter Bacchi Venerisque uoluptates litteris multum oblectatum etiam historiae scribendae operam dedisse constat (Drumann II p. 496). in qua re tanto studio et tanta assiduitate uersatus est, ut duobus diebus ante mortem uicesimum alterum librum ad finem perduceret (Plut. Sull. 37). utrum tamen in secessu Puteolano adgressus sit ad hos libros componendos, quos nouissimos Sullae fuisse Suetonius (de gram. et rhet. 12 p. 110 Rf. certiores nos facit, ita ut cum omnes uiginti duos libros uno anno absoluisse existimandum sit, an iam, cum rei publicae praecesset, initium fecerit, certo quidem diiudicari nequit: illud tamen et per se ueri similis est, et extrema uerba fr. 8 cum uix dicturum fuisse arbitror, nisi toto suo opere iam perfecto et re publica bene, ut putabat, constituta.

Enarrauerat autem hisce libris res a se gestas, ita ut etiam in secundo libro de familia sua praefaretur. nam in fr. 2, quod ex altero libro decerptum esse addidit Gellius, de uno ex eius maioribus sermo est, qui anno 212. 542 praetor fuerat. libro decimo (fr. 16) progressus erat usque ad eas res, quae post pugnam Chaeronensem gestae sunt (a. 86. 668).¹ deinde cum ita ut singulos annos singulis libris complecteretur, duodecim libros adiecisset et de pugna ad Sacriportum commissa atque in libro XXII quodam modo *τρόπον τινά*) de morte sua, quam

¹) Quae Heeren de font. Plut. p. 151 scripsit Sullam profectum esse a bello sociali idque leuiter tantum perstrinxisse, omni fundamento carent.

filii mortuus per somnium praedixisset, locutum esse ex Plutarcho (fr. 19. 21) discimus. nihilo minus imperfectam hanc uitam a Sulla relictam et a L. Cornelio Epicado Sullae liberto suppletam esse diserte Suetonius (de gram. et rhet. 12 p. 110 Rf.) memoriae tradidit. id quod explicare non possumus, nisi ita, ut Epicadum, quae nemo quisquam uitam suam scribens referre potest, suppleuisse existimemus, ipsam mortem funusque patroni mortui.¹⁾ A ceteris eum, si qua in eo erat pietas manus abstinuisse, inde conligitur, quod Sulla ipse librum suum miserat ad Lucullum, quem eundem filii tutorem esse uoluerat (Plut. Luc. 4), ut ille homo Graece Latineque doctus et elegans res gestas melius disponderet orationemque limaret et perpoliret. uid. fr. 1.²⁾ similia, credo, spectabat atque Caesar, ut alii haberent parata unde sumerent si qui uellent scribere historiam. sed et Caesar historiae pura et industri breuitate sani quidem iudicii homines deterruit cf. Cic. Brut. 75, 262., neque Lucullus amici precibus uidetur obsecutus esse. nihil certe de eo traditum est.

¹⁾ Cf. de Epicado Osanu, *Beiträge zur griech. u. röm. Literaturgesch.* II p. 359. Apud Krausium inter ceteros historicos suum obtinet locum. ego tamen eum remouī, quia nihil aliud quam patroni libros ad finem perduxit, neque quidquam ad eius auctoritatem refertur, quod ex historiis sumptum esse possit. Edidit uero Epicadus librum de cognominibus (Charis. I p. 85 P. 110 K. cf. Sulla fr. 2 c. adn.) et de metris (Max. Victor. p. 1957 P.) et de antiquitatibus. in tali enim libro locum habere poterant, quae Macrobius sat. I 11, 47, ut Sigillarium originem explicaret, ex eo inseruit. Etiam a Varrone, ubi de l. l. VII 39 (unde lacus Curtius et Luca bos nomen inuenerint) citatur Cornelius, nil obstat quominus Epicadum dictum putemus, quae est sententia Osanni l. s. s. idem enim sub nomine Epicadi a Varrone etiam ap. Seru. in Aen. I 649 laudatur (de arboribus in Sicilia quae lanam ferant. cf. Plin. XVII 243 et mus. Rh. n. XXII p. 153). Iahn prolegg. in Pers. p. CXLIII. haud ignobilem grammaticum eum fuisse uidemus ex Arnobio I 59, ubi pro *Epicanideos*, quod exhibet codex, recte Epicadi nomen restitutum est.

²⁾ Plut. Sull. 6 Ἐτι δὲ Λευκόλλῳ μὲν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ὧν ἐκεῖνος τὴν γραφὴν ἀνατίθεικε, παραινεῖ κ. τ. λ. Luc. 1 ἀλλὰ τὴν τε γραφὴν — τῶν ὑπομνημάτων ἐκεῖνος δι' εὐνοίαν ἀνέθηκε. cf. Wiese p. 15, qui recte Vossii rationem (de hist. Lat. p. 39) parum probabilitatis habere iudicat. is enim haec scripserat: *Apud Plutarchum semel iterumque lego, Syllam commentarios suos dicasse Lucullo, idque conditione ea, ut is digereret poliretque. sed Epicadus, credo, fecit quod potuit: hinc Lucullo obtulit, ut supremam is manum adderet.*

Fuerunt quidem qui cum Heerenio (de font. Plut. p. 151) Sullam sermone patrio usum esse negarent, sed, cum Sallustius Ing. 95. 3 eum litteris Graecis atque Latinis iuxta atque doctissime eruditum fuisse dixerit, atque etiam comoedias Latino sermone condiderit¹, non uideo, cur uersionem, de qua nihil accepimus, non ipsos Sullae commentarios inspexerint Gellius et Priscianus, cum Latina eius uerba adferrent (fr. 2. 3. 20). accedit etiam aliud, ubi enim Plutarchus de Felicis cognomine agit (c. 34), haec facit uerba: ἐκέλευσεν ἑαυτὸν ἐπὶ τούτοις Εὐτυχῇ προσ-
αγορεύεσθαι. τοῦτο γὰρ ὁ Φῆλιξ μάλιστα βούλεται δηλοῦν.
αὐτὸς δὲ τοῖς Ἑλλησι γράφων καὶ χρηματίζων ἑαυτὸν Ἑπα-
γροδίτον ἀνηγόρευε, atque si Graece commentarii scripti essent, hic credo addidisset, etiam in commentariis, quibus totam paene Sullae uitam debet, Sullam se sic adpellasse.

Inscriptionem octies Plutarchus (fr. 8. 11. 12. 13. 16. 17. 21) ὑπομνήματα dicit, Cicero (fr. 9) historiam; Gellius 'rerum gestarum librum secundum' bis (fr. 2. 3) citat, Priscianus fr. 20 uicesimum primum 'rerum suarum', quibuscum consentit uno loco Plutarchus (fr. 1): καὶ Σύλλας τὰς ἑαυτοῦ πρά-
ξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν. unde (neglecta Ciceronis inscriptione ut parum adcurata cum aliqua probabilitatis specie libros inscriptos fuisse efficitur *commentarios rerum gestarum*.²)

De consilio autem et ratione, qua ductus Sulla commentariorum libros uiginti et duos scripserit, quamquam iam ex eis, quae sub ipsius nomine tradita sunt, certum iudicium ferre licet, tamen ut imaginem eorum expressam pingamus, e re erit in quibusdam rebus etiam uitae Sullae et Marii Plutarchearum rationem habere. in illa enim a capite tertio per partem multo maiorem prope totum se addixit Plutarchus Sullae commentariis, quos identidem diserte laudauit, ita ut pro more suo auctorem exciperet, fabulas atque narratiunculas fere integras in librum

¹) Athen. VI p. 261^c Νικόλαος δ' ἐν τῇ ἐβδόμῃ καὶ ἑκατοστῇ τῶν ἱστοριῶν Σύλλαν φησὶ τὸν Ῥωμαίων στρατηγὸν οὕτω χαίρειν μίμοις καὶ γλωττοποιοῖς φιλογέλων γινόμενον, ὥς καὶ πολλὰ γῆς μέτρα αὐτοῖς χαρίζεσθαι τῆς δημοσίας. ἐμφανίζονσι δ' αὐτοῦ τὸ περὶ ταῦτα ἱλαρὸν αἰ ὅπ' αὐτοῦ γραφεῖσαι σατυρικαὶ κωμωδία ἐν πατρίῳ φωνῇ.

²) cf. Cicer. in epistula illa ad Luceium data V 12, 10, ubi se 'commentarios rerum omnium' in illius usum confecturum esse pollicetur.

suum transferret, ea quae ad rem publicam pertinerent, aut omnino mitteret aut leuiter paucis uerbis tangeret, perpauca ex aliis auctoribus Sullae infestis, quae colore suo facile a ceteris dignoscuntur, inspergeret.¹⁾ tum postquam (c. 30) ad dictaturam peruenit, 'Sullam dissimilem fuisse bellatorem ac uictorem memor, ut, dum uinceret, cautissimo lenior, post uictoriam audito esset crudelior' (Vellei. II 25, 3), Sullae auctoritatem abiecit, atque cum antea semper fere cum eo fecisset, hic iudicium suum iniquum non cohibuit sed meritis eum cumulauit criminibus. neque tamen iam alium auctorem elegit, quem praeter ceteris sequeretur, sed partim ex larga excerptorum copia partim ex Sullae libris pauca quaedam eaque admodum exilia inscite contexuit, ne uitae suae finis deesset. quam ob rem multis in rebus nouem extrema capita maxime diuersa sunt a ceteris. Ex Marii uita, quae post Sullanam conscripta est (cf. Mar. 10), ea capita maximam partem ad Sullae auctoritatem referenda sunt, quae res a Mario aut cum Sulla aut contra eum gestas contineant, maxime c. 8—10 (bellum Iugurthinum), c. 23—27 maiorem partem (bellum Cimbricum), c. 28—35 med. (bellum ciuile). cf. *de font. Plut.* p. 57—61. 100—103.

Hoc igitur spectabat Sulla, ut, cum res suas plurimis displicere uidisset, commentariis suis res a se suisque gestas laudaret, quae minus recte a se gesta esse uiderentur, defenderet, laudibus aduersariorum obtrectaret. neque tamen, ut uetus ille Cato Censorius 'haudquaquam obtrectator laudum suarum', aperte hoc consilium secutus est sed modestiae specie quadam obtexit. omnes enim illas praeclaras res se non suae suorumque uirtuti et consilio sed miro cuidam deorum fauori et beneuolentiae debere dixit²⁾, qui se singulari modo in omnibus coeptis adiu-

¹⁾ ut c. 5 Sullam praeturam adeptum esse τὸ μὲν τι θεραπειά, τὸ δὲ καὶ χρήμασι προσαγαγόμενος, in eodem capite alios Sullam laudasse, οἱ δὲ ὡς φορτικὸν ἠτιέσαντο καὶ ἀκαίρως φιλότιμον. c. 6 quae de naturae eius uarietate et inconstantia (ἀνωμαλία) dicuntur. c. 9 Romam a Sulla incensam esse κατ' οὐδένα λογισμόν. c. 10 in Marii mortem praemium propositum esse οὐκ εὐγνωμόνως οὐδὲ πολιτικῶς, cum haud multo antea ab aduersario eius uita seruata esset. c. 12 loca sacra in Graecia ab eo direpta esse. Quae de locorum Chaeronensium natura profert Plutarchus (maxime in cap. 17), si non omnia, multa certe de suo addidit.

²⁾ Cf. Plut. Sull. 6 ἔτι δὲ καὶ δι' ὧν φησι πρὸς τύχην εὖ πεφν-

nissent. hinc ex mediis hostium insidiis se incolumem euasisse, hinc repugnantibus et aduersantibus nobilissimis uiris auctoritatem et gratiam consecutum esse, hinc exiguo militum numero incredibiles hostium copias se fudisse fugasseque.

Vt autem Fortunae se quasi filium fuisse omnibus persuaderet, duas potissimum res excogitauit, quae ad id facere uiderentur. primum enim omnia uaticinia, prodigia, ostenta, somnia, quae futuram magnitudinem portenderent, quaeque se ut rem aliquam incoharet, impulissent, diligentissime conquisiuit librisque suis inseruit, ut his luculentis exemplis demonstraret, quam diligenti cura di se semper prosecuti essent, eosque non solum se ipsum ad omnes res, quae postea eorum auxilio eisque auspiciis prospere euenissent, adhortatos esse sed etiam aliorum hominum animos in se conuertisse gloriamque auxisse.¹⁾

Ita a Postumio haruspice oratum florentissima Samnitium castra se cepisse dicit (fr. 9), Chaldaeos sibi, cum iuuenis obscuri nominis esset, caelestem uitam et memoriam esse futuram uaticinatos esse (fr. 21 c. adn.), Graecum quendam haud ignobilem diuinitus monitum sibi, cum in Graecia esset, uictoriam Orchomenian, alium eodem tempore quae in Italia futura essent praedixisse (fr. 16), plurimaque omnia secunda sibi contigisse, cum e Graecia in Italiam traiecturus esset (fr. 18). Atque haec

νέναι μᾶλλον ἢ πρὸς πόλεμον τῇ τύχῃ τῆς ἀρετῆς πλέον εἶνε νέμειν καὶ ὅλως ἑαυτὸν τοῦ δαίμονος ποιεῖν (fr. 8). c. 34 οὕτω δὲ ἄρα οὐ ταῖς πράξεσιν ὥς τοῖς εὐτυχήμασιν ἐπίστευεν.

¹⁾ Equidem adduci non possum, ut id re uera sensisse credam Sullam, de quo grauitur monuit L. Lucullum *μηδὲν οὕτως ἀξιόπιστον ἡγεῖσθαι καὶ βέβαιον, ὥς ὅτι ἂν ἀποσημαθῇ διὰ τῶν ἐνυπνίων* (fr. 8 c. adnot.), cumque hominem superstitiosissimum fuisse, qualem se haberi uult. prorsus enim discrepant cum natura superstitiosa ea quae Sulla fecit, templum Delphicum sine ullo pudore diripiens atque et deum et sacerdotem superbis facetiis inludens (Plut. Sull. 12). Ceterum etiam Plutarchus dubitauit, num uera essent quae Sulla de daemónio suo gloriaretur. Sull. 6: *Σύλλας δὲ οὐ μόνον ἡδέως προσιέμενος τὸν τοιοῦτον εὐδαιμονισμὸν καὶ ζῆλον ἀλλὰ καὶ συναύξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πρατιόμεινα τῆς τύχης ἐξῆπτεν, εἴτε κόμπω χρώμενος εἴθ' οὕτως ἔχων τῇ δόξῃ πρὸς τὸ θεῖον*. Imitatus autem est Sulla hac in re Scipionem Africanum, qui item, ut populus imperia consiliaque sua uelut sorte oraculi missa sine cunctatione exsequeretur, pleraque apud multitudinem aut ut per 'nocturnas uisa species aut uelut diuinitus monita' egit, ut ait Linius XXVI 19, 3 (qui sua exscripsit ex Polybio X 2).

quidem sub ipsius Sullae nomine memoriae prodita sunt, sed praeterea etiam haec omnia et somnia Sullae propitia, hostibus infesta Plutarcho Sullanam copiam suppeditasse paene pro certo adfirmaverim:

c. 5. *Ἱστορεῖται δὲ τις ἀνὴρ τῶν μετὰ Ὀροβάξου καταβεβηκότων Χαλδαῖος εἰς τὸ τοῦ Σύλλα πρόσωπον ἀπιδὼν — εἰπεῖν — πῶς ἀνέχεται μὴ πρῶτος ὢν ἀπάντων.* quod uaticinium ex ipso Sulla fluxisse etiam aliunde confirmatur. uid. adnot. ad fr. 21.

c. 7 *ὥς καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς προσεσήμνηε. πῦρ μὲν γὰρ αὐτόματον ἐκ τῶν τὰ σημεῖα δοράτων ὑποφερόντων ἀνέλαμψε* et quae secuntur multa prodigia usque ad fin. cap.

c. 9. *Οἱ μὲν οὖν περὶ τὸν Μάριον ἐν παρασκευαῖς ἦσαν — τὴν ἐσχάτην δίκην ὑποσχεῖν βουλόμενοι.* quae ex Sulla sumpta esse Cicero testatur. uid. fr. 9 c. adnot.

Λέγεται δὲ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ Σύλλα φανῆναι θεὸν — θαρσύνσας δὲ τῇ ὕψει καὶ φράσας τῷ συνάρχοντι μεθ' ἡμέραν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἡγεῖτο.

c. 11. *Λέγεται δὲ ὑπὸ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἐν αἷς ὁ Σύλλας ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἐκίνει τὸν στόλον, ἄλλα τε πολλὰ Μιθριδάτῃ διατρίβοντι περὶ τὸ Πέργαμον ἐπισκῆψαι δαιμόνια — ἐλπίδος πέρα προχωρούντων.*

c. 14 *καὶ τὸ δαιμόνιον εὐθὺς ἐπεσήμνηε — ἐπλήρωσεν ὕδατος τὴν ἀκρόπολιν.*

c. 27. *Ἔτι δὲ Μάρκος Λεύκολλος, εἷς τῶν ὑπὸ Σύλλα στρατηγούντων — καὶ νικήσαντες ὀκτακισχιλίους ἐπὶ μυρίοις ἀπέκτειναν καὶ τὸ στρατόπεδον εἶλον.*

28 ὁ δὲ Sulla, καὶ πάνν πρόθυμος ἦν διαγωνίσασθαι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. ἐτύγχανε γὰρ ὅψιν ἑωρακῶς τοιάνδε κατὰ τοὺς ὕπνους — δυστυχίαν φέρουσαν. quo cum somnio arte cohaeret pugnae quae sequitur descriptio.

c. 29. *Λέγεται δὲ ἔχων τι χρυσοῦν Ἀπόλλωνος ἀγαλματίον ἐκ Δελφῶν ἀεὶ μὲν αὐτὸ κατὰ τὰς μάχας περιφέρειν ἐν τῷ κόλπῳ — τοῖς ἑαυτοῦ συναπολούμενον πολίταις.*¹

¹) Quae c. 38 addita sunt de Sullae funere, ita prae se ferunt singularem deorum benignitatem, ut haec ex Epicadi epilogo, qui eodem animo esse scriptus uidetur atque ipsi commentarii, hausta esse existimauerim. — Fortasse etiam oraculum Sullae datum et qui uersus de

Neque tamen satis habuit Sulla hanc deorum gratiam et uoluntatem declarasse, sed etiam ita eos fauorem significasse uideri uoluit ut, cum hostes in pugnis innumerabiles homines amisissent, ipse paucissimos desideraret. ut ad Chaeroneam undecim hostium milia, Sullae duodecim homines occisi sunt (fr. 15 c. adn. , ad Sacriportum hostium uiginti milia interfecta, octo milia capta, Sullae uiginti tres perierunt (fr. 19), id quod de altera quidem pugna, quoniam Romani cum Romanis pugnauerunt, nemini, credo, Sulla persuadebit, de priore paucis.

Haec tamen puerilia sunt atque nugae. multo grauius est, quod sine ulla religione ac fide memoriam mutauit et corripuit, non rem ac ueritatem in historia spectauit sed suam suorumque gloriam, obtretationem aduersariorum, quod cum studio et ira scripsit. Nolo quaerere, num Archelaum Mithridatis ducem, quem ut hostem Plutarchus satis magnis laudibus effert, suo iure Sulla a proditoris crimine defenderit (fr. 17¹), id perpaucis nunc adumbrare lubet, quam iniqua et infensa inuidia Marium persecutus sit.

Primum, ut summa quaeque perstringam, res a Mario contra Iugurtham gestas Plutarchus (Sull. 3. Mar. 8—10) ita minuit, ut perspicere non possimus, quo modo Marius ex his rebus tam insigni gloria florere potuerit. Metellus enim apud eum debellauit, non Marius; et quod solum restabat, ut Iugurtha ipse in manus hostium ueniret, id opus periculosissimum Mario ipse praeripuit: περιῆλθέ τις νέμεσις ut ait Plutarch. Mar. 10. ἐν τῷ τέλει τῶν πράξεων Μάριον. ἀφηρέθη γὰρ ὑπὸ Σύλλα τὴν τοῦ κατορθώματος δόξαν, ὥς ὑπ' ἐκείνου Μέτελλος. quas res prorsus aliter a Sallustio narratas esse quis est quin nesciat? atque quod hic b. Jug. 69, 4 dicit: *Turpilius, quem praefectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus, iussus a*

illo a Sulla rescripti sunt ex Sullae commentariis in Appiani bell. ciu. I 97 (quamquam per alium auctorem) fluxerunt:

Τόνδε σοι αὐτοκράτωρ Σύλλαν ἀνέθηκε', Ἀφροδίτη,
ὡς εἶδον κατ' ὄνειρον ἀνὰ στρατιὴν διέπουσιν
τεύχεσι τοῖς Ἄρεος μαρναμένην ἔνοπλον.

¹⁾ Haec fuit Suringario causa, ut p. 18 quae Plutarchus rettulit c. 22 et 24 de conloquiis inter Sullam et Archelaum Mithridatemque factis in ipsis Sullae relliquiis poneret, sed eodem iure potuit maiorem uitae Sullanae partem addere a c. 3—30.

Metello causam dicere, postquam sese parum expurgat, condemnatus uerberatusque capite poenas soluit, propter eam rem Plutarchus (Mar. 8) in Marii improbitatem et malignitatem uehementer inuehitur, qui, ut Metelli animum offenderet, quem amicum esse sciret Turpilii, omni studio id egerit, ut ille capitis condemnaretur, et, cum supplicio sumpto innocentem Turpilium fuisse intellectum esset, de ea re pudoris et uerecundiae oblitus etiam gloriatus sit. uid. *de fontibus Plut.* p. 57 sq. 100 sq. Kiene, *Bundesgenossenkrieg* p. 233—35.

Quod autem Sulla laudem belli prospere confecti occupauit, ἡνία — ταῦτα τὸν Μάριον, sed minorem Sullam esse arbitratum quam cui inuideret, ἐχοῖτο πρὸς τὰς στρατείας — καὶ πολλὰ δι' ἐκείνου τῶν χρησίμων κατωρθοῦτο. tum uero Sulla τὸν Μάριον αἰσθόμενος ἀχθόμενον αὐτῷ καὶ μηκέτι προϊέμενον ἡδέως πράξεων ἀφορμὰς ἀλλὰ ἐνιστάμενον τῇ ἀνξήσει ad Lutatium Catulum, quem Plutarchus supra eius merita laudat¹⁾, se confert atque in eius exercitu cum Cimbris pugnat (Sull. 4), qua in pugna ita aciem instituisse Marium Sulla narrauerat (fr. 5), ut suorum militum uictoria esset, Catulus certaminis et laudis expers esset. uerum tamen eius doli grauissimas poenas dedisse Marium (fr. 6), nam cum Cimbri fusi essent, eum, cum prae puluere hostes cedentes cernere non posset, ab eis in persequendo aberrasse, Catulum autem totam rem profligasse atque iure uictoriae laudem sibi uindicasse. cf. *de Plut. font.* p. 101 sq. Kiene p. 236 sq. Simili ratione etiam eorum qui secuntur amorum res persecutus est Plutarchus atque summa cum uoluptate inludit atque inridet Marium, qui bello Marsico ridiculum in modum uires iuueniles ementitus esset, ut cum imperio contra Mithridatem mitteretur. Sed etiam ingrati animi crimen subiit Sulla describens seditionem ex Sulpicii Ruti legibus ortam, in qua, cum Sullam ex fuga in Marii domum se recepisse et ab aduersario generoso per posticam incolumnem dimissum esse ab ipso Plutarcho in uit. Marii c. 35 traditum sit, Sulla in commentariis haec protulit: ἀπαλλαχθῆναι βουλευσόμενος ὑπὲρ ὧν Σουλπίκιος ἠνάγκαζεν αὐτὸν ἄκουτα ψηφίσασθαι περισχῶν ἐκ κύκλῳ ξίφεσι γυμνοῖς καὶ συνελάσας πρὸς τὸν Μάριον, ἔχρι οὐ προελθὼν

¹⁾ In hac pugna describenda Catuli commentariis Sullam usum esse supra p. CCLXXXIII docuimus.

ἐξεῖθεν εἰς ἀγορὰν, ὥς ἡξίουν ἐκεῖνοι, τὰς ἀπραξίας ἔλυσεν (fr. 11). quam quidem memoriam nulla addita discrepantia in Sullae uita c. 8 sequitur Plutarchus, ubi iniquissimum iudicium fert de Sulpicii consilio et legibus *de font. Plut.* p. 102 sq. 58]. Atque haec quidem haecenus.

Verba uero Sullae adtulerunt praeter Plutarchum duobus locis Gellius (fr. 2. 3), singulis Cicero (fr. 9), Plinius (fr. 10¹), Priscianus fr. 20. A quibus aliis scriptoribus eius commentarii in scribendo adhibiti sint, nescimus. illud tamen constat, per eos uitiatam esse horum annorum memoriam²), atque etiam apud Liuii pedisequos Sullae uestigia inuenimus. ut consentit Eutropius V 6 de numero hominum ad Chaeroneam in utraque acie caesorum (fr. 15) et de multitudine hostium et ad Tifata montem V 8 fr. 18 et ad Sacriportum interfectorum (fr. 19).³ in Appianum quaedam ex Sullae commentariis fluxisse inde quod haud raro cum Plutarcho congruit, conicias. nihil tamen certi erui potest.

¹) Plinius hunc locum fortasse sumpsit ex Masurio Sabino, cui quaecunque de coronis expromit, debet, sed quod librorum Sullae consilium fuisset, eum non fugisse inde adparet quod in re, quae per se nullam moueat suspicionem, originis tamen, unde ducta sit, memor, caute adiecit *quod si uerum est*.

²) An etiam per Sisennam, quem quod parum libero ore res Sullae dixerit, uituperat Sallustius b. Iug. 95?

³) Hoc tamen loco paucitatem militum Sullae occisorum in ducentos auxit, priore addidit cum Orosio (V 20. cf. adnot. ad fr. 18) Sullam CXXIII suorum amisisse, quem numerum omiserat Plutarchus. tum Eutropius V 8 etiam capta esse hostium sex milia scribit. Appianus b. c. I 84 hostes captos et interfectos commutauisse uidetur (καὶ θνήσκουσι Νωρβανὸν ἑξακισχίλιοι), Sullanorum septuaginta occisos, multos uulneratos esse rettulit.

L. LICINIUS LUCVLLVS

In L. Licinio Lucullo¹, constat singularem fuisse et ingenii et iudicii elegantiam, ut ad hunc potissimum Sulla commentarios suos mitteret retractandos et perpoliendos (cf. s. p. CCLXXVII), atque magnum optimarum artium studium. Graece enim et Latine pariter sciebat, multum operae dabat philosophis Graecis (cf. maxime Cicer. acad. prior. II init.), frequenter in foro uersabatur (Meyer orat. fr. p. 358 sqq.), undique conquirebat et conligebat libros et artificum Graecorum opera, denique quotquot Romam homines docti migrare, domum suam recipiebat atque et colloquio et opibus iuuabat et fouebat. sed tamen ex litterarum studio magis oblectationem et uoluptatem quam doctrinam petebat, uolebat humanus et liberalis, non litteratus haberi. tum de erat ei in hac re assiduitas et constantia, quo factum est, ut nec in foro Ciceronis iudicio satis faceret (Brut. 62, 222) et multum legeret (Cic. acad. pr. II 2, 4), perraro scriberet, idque ante expeditionem Asiaticam, cum iuuenis esset, et casu quodam et necessitate inductus.

Nam anno fere 88. 666 Roth *de Sisenn. uit.* p. 5 cum quondam cum Hortensio oratore et Sisenna rerum scriptore ex ludo in certamen descendisset, ut sors excidisset, se bellum Marsicum cui ab anno 90. 664 ipse interfuerat, Plut. Luc. 2 aut uersibus aut Graece aut Latine persecuturum esse, sorte coactus Graece historias scripsit. certe tales Plutarchus nouit, cuius ipsa uerba adponam (Luc. 1 : *περὶ μὲν οὖν τῆς φιλολογίας αὐτοῦ πρὸς τοῖς εἰρη- μένοις καὶ ταῦτα λέγεται· νέον ὄντα πρὸς Ὀρτήσιον τὸν δι- κολόγον καὶ Σισεννᾶν τὸν ἱστορικὸν ἐκ παιδιᾶς τινος εἰς σπου- δὴν προελθούσης ὁμολογῆσαι, προθεμένων ποίημα καὶ λόγον Ἑλληνικόν τε καὶ Ῥωμαϊκόν, εἰς ὃ τι ἂν λάχῃ τούτων, τὸν*

¹) Natus est ante Pompeium (ante a. 106. 648), fuit aedilis a. 79. 675, praetor 77. 677, consul 74. 680, mortuus est 56. 698. uid. eius uitam ap. Drumann. III p. 120—174.

Μαρσιζὸν ἐκτενεῖν πόλεμον. καὶ πῶς ἔοικεν εἰς λόγον Ἑλληνικὸν ὁ κληῖρος ἀφικέσθαι. διασώζεται γὰρ Ἑλληνικὴ τις ἱστορία τοῦ Μαρσιζοῦ πολέμου. Etiam Cicero in epistula quadam ad Att. I 19, 10 Luculli historiarum meminit, cum commentarium consulatus sui Graece compositum ad Atticum mittens, haec adderet: *in quo si quid erit, quod homini Attico minus Graecum eruditumque uideatur, non dicam, quod tibi, ut opinor Panhormi, Lucullus de suis historiis dixerat, se quo facilius illas probaret Romani hominis esse, idcirco barbara quaedam et σόλοιζα dispersisse.* Fragmenta tamen huius libri ad nos non peruenierunt, nam quod Plutarchus Lucull. 2 scripsit: *Λέγεται δὲ μήτ' εἰς Μέμφιν ἀναβῆναι μήτ' ἄλλο τῶν θανυμαζομένων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ περιβοήτων ἱστορεῖσθαι. σχολάζοντος γὰρ εἶναι ταῦτα θεατοῦ καὶ τρυφῶντος, οὐχ, ὥς αὐτὸς, ἐν ὑπαίθρῳ τὸν αὐτοκράτορα σκηνοῦντα παρὰ ταῖς ἐπάλξεσι τῶν πολέμων ἀπολελοιπότος,* hanc rem, cum ad a. 86. 668 pertineat, non libro Luculli sed famae debet, neque obstat uocis ἱστορεῖν usus, quae apud Plutarchum saepissime idem ualeat quod λέγειν. cf. supra p. CLX.

Q. CLAVDIUS QVADRIGARIVS¹⁾

De Q. Claudi Quadrigarii²⁾ uita unum disertum testem proferre possumus Velleium, cuius haec sunt uerba II 9: *Vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius Antias*. cuius scriptoris auctoritas quamquam propter summam qua conscripsit libellum leuitatem perparua est, et illo loco aequalis notionem haud ita artis finibus continuerit (qui enim aequalis Sisennae dicitur Rutilius praetor fuit a. 111. 643, id est triginta tribus annis ante Sisennam), tamen quae de Claudio et Antiato ab eo relata sunt, etiam aliunde confirman- tur, maxime ipsius relictis. nam cum ex Gellio (fr. 81. 82) eum libro undeciesimo res a. 87. 667 uel 86. 668 gestas complexum esse adpareat, uicesimus autem tertius liber ab eodem citetur, minimum Sullae dictaturam Claudium uidisse conligitur; certe numerum eorum, qui a. 82. 672 de exercitu Mariano ad Sacriportum caesi erant, ipse memoriae prodiderat (fr. 84).

Tum etiam Fronto (in ep. ad Ver. I 1 p. 114 Naber.) eodem fere ordine scriptores inter se excipientes facit, quo Velleius: *Historiam quoque scripsere — Pictor incondite, Claudius lepide, Antias inuenuste, Seisenna longinque*. unde temporum fere rationem utrumque et Velleium et Frontonem secutum esse ueri est simile, Claudiumque scripsisse ante Sisennam, qui anno 67. 687 mortuus est³⁾, id est, si quidem ipsius relictis ultra a. 82. 672 adscendere uetamur, annis fere 80. 674—70. 684.

¹⁾ Giesebrecht, *Q. Claudius Quadrigarius*. Prenzlau 1831.

²⁾ De nominibus satis constat, cum omnia conpluribus locis tradita sint, neque tamen una: modo enim Quintus Claudius appellatur, modo Claudius Quadrigarius, modo Claudius aut Quadrigarius, uno loco Q. Quadrigarius.

³⁾ Vid. Roth, *de L. Cornelii Sisennae uita* p. 13. 19. Quae Krause p. 266 de praetura Siciliensi Valerii Antiatis adfert, ea ficta et commentitia esse, recte iam Liebaldd de Val. Ant. p. 3 animaduertit.

Nec plura de eius genere affirmari possunt, nam uanum est suspicari Quintum Claudium, qui a. 218. 536 tribunus plebis fuit Liu. XXI 63, 3, decem annis post praetor Liu. XXVII 21; 22; 43. XXVIII 10, 10, historici atque fuisse, quae fuit coniectura Krausii p. 243: id unum pro certo ponere licet, eum non duxisse originem e patricia Claudiorum familia, in qua Quinti praenomen omnino non datum esse constet (cf. Th. Mommsen *Die römischen Eigennamen* in nouo mus. Rhein. XV p. 178 = *röm. Forsch.* I p. 16). Unde cognomen habuerit aut ipsine primo an iam eius maioribus datum sit dubium est, neque illud iam nobis est certum adminiculum, quod L. Voltacilius Plotus Cornelio Nepote teste 'primus omnium libertinorum scribere historiam orsus est, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam ad id tempus' Sueton. de gram. p. 124 Reif., cum Voltacilium aequalem fere fuisse huius Quadrigarii existimandum sit. cf. supra p. LII et infra *de u. et scr. Voltac. Ploti*.

Quoniam igitur nobis non contigit, ut de hominis uita plura adferremus, pergamus ad libros, quorum haud exigua et certa uestigia ad nos peruenere, quales fuerint adumbrandos, unde etiam de natura ingenioque eius qui scripsit pauca sequentur.

Inscriptio traditur annalium, a solis Diomede et Prisciano singulis locis (fr. 71. 49) historiarum.¹⁾ Res deductas esse a clade Gallica a. 390. 364 fragmentis, quorum nullum rem tangit ante incendium illud gestam, docetur neque tamen significatur, quibus causis adductus ab hoc anno scribendi initium fecerit Claudius, quamquam uix poterit dubitari, quin eadem fuerint quae Liuius, cum initio libri VI c. 1 se 'clariora deinceps certioraque ab secunda origine uelut ab stirpibus lactius feraciusque renatae urbis gesta domi militiaeque' expositurum esse diceret, res enim ante id tempus gestas cum uetustate nimia obscuras esse, uelut quae magno ex intervallo loci uix cernerentur, tum quod paruae et rarae per eadem tempora litterae fuissent, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis priuatisque essent

¹⁾ Hos annales ad amicum aliquem missos esse a Claudio Giesebrecht ex fragmento 79 conclusit (p. 3) neque a uero aberrasse mihi uidetur, quod existimat Krause (p. 260 not.), quia diserte Gellius addidit: *principium libri duodeuicesimi scriptum esse: Si pro tua bonitate et q. s.*

monumentis, incensa urbe pleraeque interiissent. quid? quod ucri simile esse mihi uidetur. Liuium, quem Claudium fontem potissimum in hoc libro secutum esse notis nostris ostendetur, etiam hic eum imitatum esse. Niebuhr h. R. II p. 2.

Complexus autem est libro primo res ab. a. 390. 364 minimum usque ad a. 320. 434 uel si uera de fr. 22 suspicati sumus, usque ad a. 311. 443, fortasse usque ad finem alterius belli Samnitici (304. 450). quae reliquiae ex altero libro seruatae sunt ex quo orationis tenore decerptae sint, frustra studuimus indagare, paucorum tamen annorum res eo enarratae esse uidentur, cum bellum contra Pyrrhum gestum iam in tertio libro occurrat¹⁾ fr. 40. 41. ex eodem libro Gellius factum quoddam Laberii fr. 42. 43) rettulit, quod in annum 258. 496 incidisse constat. unde si memorabili quadam re libris suis finem Claudium imposuisse statuendum est, bellum Carthaginiense primum tertio libro absolutum esse probabile est. deinde, qui fuit mos historicorum illorum, crescente materie res accuratius et fusius exposuit, nam libri quinti fr. 53 mentio fit cladis Cannensis 216. 538, sexti fr. 57 Q. Fabii Maximi consulis a. 213. 541. hoc libro fortasse bellum alterum Carthaginiense ad finem perduxit. libro septimo adsignauimus de coniectura quae Liuius in libris XXXIII et XXXIII ex eo seruauit ex annis 197. 557—169. 585, libro octauo quae Orosius fr. 68. 69 ex anno 146. 608; fr. 73 et 74 fortasse pertinent ad bellum Numantinum eiusque annum 137. 617; libro tertio decimo reditum Caecillii Metelli Numidici a. 99. 655 narrauerat fr. 76, libro duodeuicesimo fr. 80, fortasse bellum Marsicum 88. 666, undeuicesimo bellum a Sulla contra Archelaum a. 87. 667 gestum fr. 81 et septimum Marii consulatum eiusdem anni fr. 82. 83. Praeterea citantur libri unus et uicesimus atque uicesimus tertius, nullum tamen eorum fragmentum ad certam aliquam rem aut annum potuit referri, neque potest conici, ex quo libro sumpta sint quae Orosius habet de pugna a. 82. 672 ad Sacriportum commissa. nolo tamen refragari, si quis cum Krausio p. 247) desiisse Claudium in Sullae morte existimet.

¹⁾ Quod fragmentum a Krausio ex Prisciano XIII p. 960 P. 8 H. (in quo mentio fit Pyrrhi) ad librum II refertur non est Quinti Claudii sed Gaii Licinii (apud nos fr. 20).

Qua autem ratione res Romanas persecutus sit, certum iudicium ferri nequit. sed si ex fragmentis suspicari licet, magis cum res externas quam domesticas respexisse ueri simile est, nam perpaucis 8. 57. 70. 76. 82. 83) exceptis omnia arma bel- laque sonant. hanc uero rerum Romanorum partem accurate atque uerbosè exposuisse et quo propius ad suam aetatem acce- debat, eo latior et fusior uidetur fuisse. Sed non contentus solas res gestas memoriae prodidisse, etiam artem rhetoricam, qua primus Coelius Antipater in historia apud Romanos usus est, exer- cuit et artificia rhetorica libris suis inseruit. quis enim epistu- lam (fr. 41), quam C. Fabricium et Q. Aemilium consules ad Pyrrhum a. 278. 476 dedisse rettulit, ab ipsis consulibus tum conscriptam esse credit?¹⁾ atque etiam in ipsa rerum enarratione ut exornaret, uerum posthabuisse conuincitur: iam enim anno 361. 393 (uel 367. 387 T. Manlium gladio Hispanico cinctum cum Gallo pugnantem facit fr. 10^b, qua in re consentiunt Gel- lius et Liuius), cum illo gladiatorum genere Romani bello demum altero Carthaginensi uti coeperint cf. Weissenborn ad Liu. VII 10, 5]. denique etiam illud rhetoris uidetur esse, quod fr. 9 accusat deorum iniquitatem 'quod deteriores sunt incolomiores neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare.'²⁾

Genus scribendi Fronto l. s. s. et Gellius summis laudibus efflerunt, quorum ille id lepidum fuisse dicit, Gellius Claudium

¹⁾ Si recte Th. Mommsen Herm. I p. 169, quae rettulit Gellius VI (VII) 19, 1—7 ex Cornelio Nepote, ad Claudii auctoritatem referenda esse suspicatus est, etiam duo edicta tribunicia, quae inseruit Gellius (§ 5 et 7), a Claudio efficta sunt. — Deinde mihi etiam quae exstant epistulae Pyrrhi regis et P. Valerii Laeui apud Dionys. XVIII 15—18 ex Claudii officina esse profectae uidentur. primum enim simillimae sunt ei, quae sub eius nomine a Gellio nobis tradita est, eiusdemque rheto- ris artificia redolent, atque cum omnino Dionysio Claudium haud ignotum fuisse infra ostendemus, tum in Pyrrhi bello Claudii auctoritate eum nisum esse ex ea re adparet, quod Plutarchus, qui in hac uitae parte Dionysium transscripsit, eadem prodidit quae Claudius (uid. adnot. ad fr. 40).

²⁾ Prorsus ridicula sunt quae Closset (*essai* p. 498) declamat: *Il ne savait pas embrasser la vie d'un coup d'oeil philosophique, et les rapports de l'ordre humain avec l'ordre divin ne lui apparaissaient encore que voilés de bien des contradictions. La sort de la vertu sur la terre était une énigme pour lui: Nam haec maxime uersatur deorum iniquitas, quod etc.*

‘virum modesti atque puri et prope cotidiani sermonis’ XIII 29, 2. Maullii certamen ‘purissime atque inlustrissime simplicique et incorrupta orationis antiquae suauitate’ descripsisse VIII 13, 4; alio loco (XV 1, 4) uerba Claudii tamquam ‘optumi et sincerissimi scriptoris’ laudat, alia poetice XVII 2, 3. iucunde et amoene § 5, non insuauī uetustate § 10, eleganter § 23, non inscite nec ineleganter § 26, dicta esse existumat, sed perparuum esse fidem habendam nemo nescit eis iudiciis, quae ab illius aetatis scriptoribus de priscis sunt, quam ob rem nostro Marte quid de Claudio iudicandum sit, ex ipsis reliquiis, quae uerbis non conmutatis traditae sunt, conligere conabimur.

Omnium primum in eis inuenimus concisum quoddam atque tenue dicendi genus, membris breuibus atque pressis, id quod maxime adrisit Gelliis et Frontonibus, nusquam ubertatem aut copiam, omnibus locis antiquitatem atque ieiunitatem. cf. fr. 70: *Romam uenit, uix superat, quin triumphus decernatur.* fr. 76: *Contione dimissa Metellus in Capitolium uenit cum mortalibus multis. inde domum proficiscitur. tota ciuitas eum reducit.* fr. 81: *uenit, accessit, ligna subdidit, submouit Graecos, ignem admonit, satis sunt diu conati, nunquam quierunt incendere: ita Archelaus omnem materiam obleuerat alumine, quod Sulla atque milites mirabantur. et postquam non succendit, reducit copias.* quae breuitas membrorum quamquam minus molesta est in amplioribus certaminum Gallorum narrationibus fr. 10^b et 12, et quamquam in epistula ad Pyrrhum data fr. 41 haud exigua inest et uerborum grauitas et sententiarum, fieri sane non potuit, quin haec siccitas ei, qui multum legebat, taedium moueret, atque uel Gellii et Frontones uereor ne magis admirati sint et laudarent, quam ipsum Claudium uoluerint. accedit enim, quod in tanta uerborum simplicitate ne planus quidem omnibus locis fuit, ut in fr. 85, ubi exponere studet, quid intersit, utrum sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas. porro exigua uocabulorum copia ei suppeditasse uidetur neque magna in narrationibus illis duabus (fr. 10^b. 12) est uarietas, cum saepe non solum sententiae sed etiam uerba quaedam recurrant.¹

Vt de fide pauca moneam, praeterquam quod quae ante cladem Gallicam facta erant omnino omittere quam parum ex-

¹) Vide quae adnotaui ad fr. 12.

plorata proferre maluit, eandem historiae viam quam qui ante eum scripsere ingressus esse atque in plurimis rebus cum aliis scriptoribus, qui easdem res memoriae prodiderunt, uidetur consensisse. Liuium enim, qui eo in multis libris simul cum Fabio, Valerio Antiate, aliis usus est, sine dubio commemoraturum fuisse arbitror, si multa aliter in eius annalibus quam in ceteris inuenisset, cum paucis locis atque in rebus exigui momenti Claudium dissentientem se habere scribat. in primis autem Valerio Antiati simillimus fuit, quocum a Liuiio saepe in scribendo et adhibitus et laudatus est. sed cum Valerio turpissima mendacii nota ab eo iniusta sit, ut eius uaniloquentia paene in prouerbum abierit, de hoc melius iudicatur. quamquam uix minore uituperatione dignus est. plerumque enim in ipsis numeris augendis, id quod Valerio maxime a Liuiio crimini datum est, non multum cedit Antiati (cf. fr. 62. 68) atque uno loco (fr. 66), ubi Valerius decem milium caede contentus fuit, uel quadraginta milia caesa esse uult, altero Valerius (fr. 58) uiginti milia, Claudius (56) etiam septem et uiginti.

Alia est quaestio, utrum ipse numeros in hunc modum incredibilem auxerit an iam in fontibus suis auctos inuenerit; sed quoniam in reliquiis mentio fontium non fit nec alia certa iudicia exstant¹, id diiudicari nequit neque pertinet ad iudicium de fide factum, quae non pluris est aestimanda quam Valerii Antiatis.

Ex eis autem scriptoribus, qui aetatem tulerunt, primus Claudio usus est Liuius, qui decies diserte eum laudauit, etiam saepius tacite exscripsit, idque, quod consensus eius cum fragmentis docet, ut primum eius annalibus uti potuit, a libri quinti cap. 33 usque ad librum decimum (VI 42. VII 9. VIII 5. X 37.² in tertia decade eum prae Polybio et Coelio Antipatro seposuit, in quarta ad eum rediit, sed quo libro, non constat; primum eum laudat XXXIII 10, 7, deinde in eodem libro

¹) Fr. 10 consentit in hostium caede cum Sulla, qui item in commentariis suis numeros hostium, qui caesi sunt, magna cum impudentia auxit. uid. *de font. Plutarch.* p. 59 et supra p. CCLXXXII. Etiam annales maximos a Claudio adhibitos esse suspicatur Nitzsch m. Rh. n. XXIII p. 601. quod quamquam probabile est, demonstrari tamen non potest.

²) Haec causa nobis fuit, ut Liuii potissimum uerba in adnot. ad fragmenta explicanda adscriberemus, quod permultum Claudii usum eum esse constat.

bis c. 30 et 36, in libro XXXVIII item bis (c. 23 et 41), in libro XXXVIII semel c. 14, contaminavit uero in hisce libris Claudium Valeriumque ita cum Polybio, ut H. Nissen acumini atque industriae contigerit, ut quae annalium, quae Polybii essent, dirimeret; de Claudio et Valerio distinguendis tamen desperandum est, quamquam id historiae nomine non magno opere dolendum est, cum utrique eadem fides habenda uel potius dene-ganda sit.

Haec autem capita ex annalibus aut Claudii aut Valerii hausta esse existumat Nissen:

XXXII c. 1—3. 7—9. 26—31.¹⁾

XXXIII c. 21—27. 36. 37. 42—45.

XXXIII c. 1—22. 42—48. 52—57.

XXXV c. 1—11. 20—24. 40. 41.

XXXVI c. 1—4. 30—40. 45.²⁾

XXXVII c. 1—4. 46. 52—57. 59.³⁾

XXXVIII c. 28. 35. 36.⁴⁾ 42—60.⁵⁾

¹⁾ In libro XXXI dubitat Nissen, *Untersuchungen* p. 131. 186, num Valerius Claudiusque in usum uocati sint. mihi tamen parum esse probabile uidetur, Antiatem, quem et antecedenti et insequenti libro nominatim Liuius adtulit, in hoc libro prorsus abiectum esse, discrepantiaeque, quas indagauit Nissen, haud grauis momenti sunt. denique quid impedit, quominus, ubi Liuius a Valerio discessisse uidetur, Claudium transscriptum esse existimemus, ubi a Claudio, Valerium? Fluxerunt igitur ex alterutrius annalibus in libro XXXI c. 1—13. 19—22. 47—50.

²⁾ Pauca quaedam Polybio inspersa sunt c. 17. 19. 21. 35.

³⁾ Ex Valerio quaedam inserta c. 34. 60. in libro XXXVI a c. 36 et in hoc libro solo Valerio, non Claudio Liuium usum esse coniecit Nissen p. 210.

⁴⁾ Pauca inserta c. 17. 23. 41.

⁵⁾ De causa Scipionum (c. 54, 4—c. 60) pluribus disputauit, ita ut res ad liquidum perducta sit, Th. Mommsen (*Die Scipionenprocesse* in *Hermes* uol. I p. 161—216). ubi primum a Liuius eis quae de causa illa secundum Valerium Antiatem (fr. 45) scripserat, postea inscite adiecta esse c. 55, 8 *has ego summas* — c. 57 fin. *proponenda erant* demonstrauit. tum et 'aliam fabulam' quam 'seruit' Liuius c. 56, 8 (*alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens*) — c. 57 fin., et eam, quam e Cornelii Nepotis exemplis hausit Gellius III 18 et VI (VII) 19 (*Merklin Citiernmethode* p. 668 et Nissen p. 214), quae prorsus conspirat cum Liuiana (cf. Liu. c. 57, 4 cum Gell. VI 19, 6 et 7), ex Claudii annalibus fluxisse cum magna probabilitatis specie coniecit.

XXXVIII c. 1—23. 29—32. 38—46. 54—56.

XXXX c. 1. 2. 16—19. 25—53. 59.

XXXI c. 1—19. 21. 22. 26—28.

XXXXII c. 1—4. 6. 11. 18—28. 30—36.

XXXXIII c. 1—17.

XXXXVIII c. 12—22 (paucā in cap. 13. 37).

XXXXV c. 1—4. 12—18. 20—25. 35—44.

Denique ne in eis quidem qui perierunt libris a Lio Claudio fontem neglectum esse inde adparet, quod Orosius, Lio adsecla, ter eum laudat (fr. 68. 69. 84). plura de hac re pro certo adfirmare hariolationis est.¹⁾

Num Dionysius Claudium nouerit, caute dubitat A. Kiessling de Dionys. Hal. auct. p. 18, quoniam ea pars antiquitatum Romanarum quae seruata est plus quinquaginta annis desinat ante cladem Gallicam, cum qua Claudius initium fecit scribendi. Concedet tamen nunc opinor Kiessling amicus, non ignotum fuisse Dionysio Claudium, postquam in libro meo de fontibus Plutarchi scripto p. 17—28 firmis argumentis ostendi, et Plutarchum in Camilli uita Dionysium descripsisse et cognationem quandam intercedere inter Plutarchum Liumque, quem in clade Gallica enarranda in primis Claudio usum esse constat, atque unum potissimum locum ab eo respici uelim, quamquam ibi res est intricatior. nouimus enim ex Lio (VI 42, 2 sqq. fr. 10^a), secundum Claudii memoriam, quam pluribus auctoritatibus fretus ille quidem spreuit, anno 367. 387 M. Furio Camillo quintum dictatore pugnatum esse cum Gallis circa Anienem flumen, idem uero etiam Plutarchus rettulit, qui postquam leges Licinias Sextias perlatas esse narrauit, nuntio incursionis Gallicae adlato²⁾ Camillum quintum dictatorem dictum περὶ τὸν Ἀνίωνα ποταμόν (circa Anienem flumen Lio), cum milites noua ratione pugnandi ab eo praescripta uterentur, Gallos fudisse (c. 41); ἐν τῷ κα-

¹⁾ Vt M. Hoffmann de Viriathi Numantinorumque bello p. 8 non dubitat, quin eandem rationem auctorum transcribendorum, quam a lib. XXXI—XXXXV, etiam in eis libris qui ad bellum illud pertinent, Linius secutus 'hoc quoque bellum inprimis ex Valerio Antiato et Claudio Quadrigario narrauerit', non consuluerit Polybii bellum Numantinum (Cic. ad fam. V 12). sed quae adferuntur causae nullae sunt.

²⁾ c. 40: ἀγγελίαι προσέπεσον σαφεῖς, Κελτοὺς αὖθις ἀπὸ τῆς Ἀθριατικῆς ἄρραντας θαλάσσης μυριάσι πολλαῖς ἐπὶ τὴν Πώμην ἐλαύνειν.

τόπιν ἐνιαυτῷ (c. 43) cum pestis urbem Romam inuasisset, Camillum esse mortuum. quem orationis tenorem si consideraveris et Camillum a. 365. 389 mortuum esse constare memineris, non dubitabis, quin aut Plutarchus aut qui eum descripsere corrigendi sint, cum illam pugnam ἔτεσιν ὕστερον τρισκαίδεκα γενέσθαι — τῆς Ῥώμης ἀλώσεως dicant. nam re uera ἔτεσιν ὕστερον τρισὶ καὶ εἴκοσι (κγ' pro ιγ') illa pugna post urbem captam commissam est. ita demum oratio apud Plutarchum recte procedit. De eadem uero expeditione etiam tria fragmenta ampliora Dionysii in eclogis Ambrosianis aetatem tulerunt (XIII 12. 13—16. 17—19), quorum primo narratur, Gallos agrum Albanum depopulatos luxuria emollitos et enervatos esse, altero contio Camilli explicatur, qua cohortatur milites ad pugnam, ita tamen ut nusquam Gallorum mores mutatos esse commemoret, tertio pugna ipsa describitur, qua Romani usi noua Camilli ratione pugnandi superiores sunt. sed ordo fragmentorum, quem eclogarius Ambrosianus esse uoluit, cum multis locis [Kießling praef. uol. IV p. XXV] tum hoc non est is, quo apud Dionysium ipsum illa uerba exstabant; est potius, ut cum historia congruat, ita mutandus, ut quod prius primum fuit, ultimo loco sit ponendum (XIII 13—19. 12). nam pugnam illam, ante quam contio Camilli est habita, in qua Romani strategemate illo dictatoris uicerunt, non in agro Albano, quod est in titulo horum capitum in edit. Tauchn., sed ad Anienem commissam esse euincitur consensu Plutarchi (c. 41 uers. 20—31 edit. maior. Sinten.) et Zonarae VII 24, p. 90 (ed. Bonn.), qui nunc egregie concinit cum Plutarcho et Dionysio: καὶ ἐπὶ πλεον ἂν ἔτι τοῦτο (discordia intestina Romae) ἐγένετο, εἰ μὴ τις ἀγγελία κεκόμιστο ἐπὶ τὴν Ῥώμην αὐθις ἐλαύνειν Κελτούς. ἅπαν οὖν πρὸς ἀλλήλους ἀφέντες διάφορον δικτάτωρα τὸ πέμπτον τὸν Κάμιλλον εἶλοντο καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐστράτευσαν. οὐ μάχη μέντοι κοινή, μονομαχία δὲ γέγονε πρότερον. iam sequitur narratio certaminis T. Manlii, dein pergitur: συμμιζάντων δὲ καὶ τῶν στρατευμάτων ἡττηντο οἱ Κελτοὶ καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆς ἀπέσχοντο, τὴν δ' Ἀλβανίδα ἐληλάτουν. ἐάσαντες οὖν αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι διαρπάσαι τὴν χώραν, ὥς κατακορεῖς γενόμενοι βρωμάτων καὶ μέθης ἐνεπιχειρητότεροι εἶεν, ἐπέθεντο σφίσι καὶ αὐτῶν δὲ πολλοὺς διέφθειραν καὶ τὸ σφῶν εἶλον στρατόπεδον.

Itaque demonstrasse nobis uidemur, memoriae Claudianae eo ipso loco, ubi eam ex Liuiio discrepasse cum 'pluribus auctoribus' nouimus, apud Dionysium certa exstare uestigia, unde, cum in libris V c. 31 — fin. et VI et in quibusdam librorum VII — X partibus primario fonte usus esse uideatur Liuius Claudius, qui in libro VI solus nomine laudatur, eis horum librorum locis, quibus Liuius cum Dionysio concinit, illum communem utrique fontem fuisse ueri est simile.

Ex sequentis aetatis scriptoribus mentionem eius facit Seneca philosophus atque narrationem quandam (fr. 80) ex libro duodenesimo deprompsit. Deinde Hadriano imperatore multum lectitatus et in usum commentariorum grammaticorum excerptus est, cum adrideret hominibus illis antiquitatis studiosis genus scribendi simplex atque horridum, ut Gellius, si eius uerbis fidem habes, frequenter eum legit et aut ex sua lectione multa noctibus suis Atticis inseruit aut amicos Fauorinum (VIII 13), Frontonem XIII 29, 1, Iulianum rhetorem XV 1, Apollinarem Sulpicium XX 6, 11 de eo disserentes et exempla adferentes facit, quid? quod VIII 14, 1 ad firmandam scripturam quandam 'aliquot ueteres libros' se inspexisse praedicat et uel libri, quem in Tiburti bibliotheca uidisse se dicit, auctoritate gloriatur. Porro etiam Frontonem in epistula quadam genus eius scribendi laudasse iam supra commemorauimus.

Ex horum autem scriptorum horreis, quae referta erant exemplis Claudianis, qui postea de rebus grammaticis egere aut glossemata collegere aut poetas explicauerunt, sua sumpsisse uidentur, neque exstant certa uestigia, etiam post illud tempus Claudii annales in multis manibus fuisse.¹⁾ nam Nonium non inspexisse ipsum Claudium uix est cur nunc, postquam tot tam claris exemplis leuissima ratio eius excerpti et transcribendi demonstrata est, moueamus. similia uero etiam de Macrobio (fr. 45²⁾, scriptore Nonii haud dissimili, de Seruio (fr. 31. 52.

¹⁾ Mirum est quod Closset p. 495 Claudium usque ad Ioannis Saresberiensis aetatem peruenisse existumat. ubi enim eum citat (Polier. V 7), sua hausit ex Gellio (III 8). cf. adnot. ad Valer. Ant. fr. 21 et Schaarschmidt *Johannes Saresberiensis in seinem Verhältniss zur klassischen Litteratur* in nouo mus. Rhen. XIII (1859) p. 206.

²⁾ Duobus certe aliis locis (adnot. ad fr. 44, 53), ubi Quadrigarium citauit, ad uerbum descripsit Gellium, uid. Ian. prolegg. ad Macrob.

92., de Lactantio Statii Thebaidis scholiasta (fr. 74), de Diomedea (fr. 71. 77), de Prisciano (fr. 39. 49. 56. 73. 74. 97) statuenda sunt.¹⁾

Restat ut de ratione, quae intercedat inter Claudium Quadrigarium et Claudium Acilii interpretem, disputemus. Linius enim praeter decem quos iam recensuimus locos, quibus auctorem suum uno Claudii nomine appellat, duobus locis Claudium quendam laudat additis hisce uerbis: XXV 39, 12 *auctor est Claudius qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum sermonem uertit* et XXXV 6, 1: *Claudius secutus Graecos Acilianos libros — tradit.* quem Claudium quia Siginus (ad Liu. XXV 39) et post eum alii seiunxerant a Quadrigario, Giesebrecht²⁾ pluribus euincere studuit, ea uerba sine certo consilio a Liuiio adiecta neque quidquam eis dictum esse, nisi his locis Claudium, scriptorem iam antea adhibitum, librorum Acilianorum auctoritatem secutum esse, cui quidem uix aduersarer, si alter locus solus exstaret — quamquam etiam tum, qui fuit scriptorum ueterum citandi mos³⁾, Liuium scripturum fuisse existumauerim *Acilius, quem Claudius est secutus* uel *Acilius et Claudius* — sed propter priorem locum fieri non potest, quin duos Claudios Liuius notos fuisse dicamus, eumque additamentis illis id egisse, ut hunc Claudium ab eo, quem iam antea quater laudauerat, diuersum indicaret. quaero enim, cur non primo loco quo Claudii mentionem facit (VI 42, 4), Liuius hanc notam adiecerit, reseruauerit ad quintum? cur quartae decadis quarto loco XXXV 6, postquam iam in libro XXXIII ter eum laudauit? accedit quod Acilius res Romanas ab origine urbis repetiit, a clade Gallica Claudius. quae igitur fuit causa Claudio, ut, quoniam hoc eius fuit consilium ut annales Acilianos ex Graeco in Lati-

p. XV. sed etiam fr. 45 ex Gellio depromptum esse suspicatur G. Thilo *quaest. Seru.* (Hal. 1867) p. 8 comparato Gellii lemmate VIII 1.

¹⁾ De Orosio, qui Liuium in epitomen redigit, cf. suprap. CCLXXXIII.

²⁾ Secuntur eum etiam Pluess, *de Cincis rerum Romanarum scriptoribus* p. 43 seqq. mus. Heluet. n. VI (1866) p. 47 et Th. Mommsen in *Herm.* uol. I p. 165 not.

³⁾ Cf. quos de hac citandi consuetudine adtuli uiros doctos de font. Plut. p. 65 not. et adde Mercklin, *Citiermethode des Gell.* p. 650, ubi in Gellium eadem cadere demonstratum est.

num uerteret sermonem, non uerteret, quae ante cladem Gallicam facta erant? sed dicat quispiam, Claudium unum fuisse, libros diuersos. at mirum est eundem hominem et scriptoris Graeci annales, qui ab urbe condita minimum ad annum 193. 561 pertinebant, uertisse et praeterea suo iudicio in fontibus eligendis et describendis usum res patrias a clade Gallica usque ad suam aetatem deduxisse. Liuius quidem homines, non libros distinguere uoluit: quod si uoluisset, scripsisset *Claudius in eo libro quo uertit*.

Recte igitur H. Nissen l. s. p. 40 Claudium Quadrigarium et Claudium interpretem Acilianum eundem hominem esse negauit, sed prorsus errauit uir doctissimus, Liuium non Quadrigario sed Acilii annalibus a Claudio quodam in sermonem Latinum uersis et usque ad ipsius aetatem continuatis usum esse opinatus. nam narratio certaminis T. Manlii, quam Gellius (fr. 10^b ex Quadrigario (sic eum adpellat § 20, quem § 4 Q. Claudium) rettulit, ita consentit cum Liuiο, qui VI 42 Claudium suum de eadem re laudauerat, ut utramque narrationem ex eodem fonte fluxisse necesse sit. multaque similia exempla in adnotatione nostra (cf. in primis ad fr. 15 et 16) conlegimus, ex quibus eundem Claudium et a Liuiο et a Gellio, qui tribus eum ornat nominibus, adhibitum esse constat. atque quod Nissen in ea re offendit, quod Liuius decies uno nomine Claudii Q. Claudium Quadrigarium laudauit, mirum id esse non potest considerantibus nobis, et L. Coelium Antipatrum, qui totidem locis quot Claudius citatus est, simpliciter ab eo Coelium appellatum esse, et L. Calpurnium Pisonem eis quinque locis, quibus ad eius auctoritatem nos reuocat, Pisonem.

Iam uero uno conspectu recensebo etiam alios historicos, quibus Claudii uel Clodii nomen fuit, qui saepe et inter se et cum Quadrigario Claudioque interprete confusi sunt.¹⁾ Primum adponam ipsos locos, quibus eorum mentio fit:

1. Cicer. de legg. I 2, 6: *Ecce autem successere huic [Caelio Antipatro] Gellius, Clodius, Asellio, nihil ad Caelium uel potius ad antiquorum languorem et inscitiam.*

2. Liu. XXVIII 22, 10: *Hunc Pleminium Clodius Licinius [Licinius libri] in libro tertio rerum Romanarum*

¹⁾ Eorum fragmenta infra coniuncta habes p. 176 sq.

refert ludis notius (a. 194. 560) — conatum per quosdam — urbem incendere.

3. Plut. Num. 1: *Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οὕτω γάρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται, τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεισι τῆς πόλεως ἡφανίσθαι. τὰς δὲ νῦν φαινομένας οὐκ ἀληθῶς συγκρίσθαι δι' ἀνδρῶν χαριζομένων τισὶν εἰς τὰ πρῶτα γένη καὶ τοῖς ἐπιφανεστάτους οἴκους ἐξ οὐ προσηζόντων εἰσβιαζομένοις.*

4. Appian. Gall. I 3 p. 36 Bk.: *Καῖσαρ δὲ πολεμήσας αὐτοῖς πρῶτον μὲν Ἑλλουητίους καὶ Τιγυρίους ἀμὰ τὰς εἰκοσι μυριάδας ὄντας ἐνίκησεν. οἱ Τιγυριοὶ δ' αὐτῶν χρόνον ἐμπροσθεν Πίσωνος καὶ Κασσίου τινὰ στρατὸν ἐλόντες a. 107. 647) ὑπὸ ζυγὸν ἐξεπεπόμφεσαν, ὥς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Πάυλῳ τῷ Κλαυδίῳ.*

5. Sueton. de gram. et rhet. 20 (p. 115 Reif.): *Fuitque (Hyginus) familiarissimus Ouidio poetae et Clodio Licino (sic Oudendorp: Licinio libri), consulari historico, qui cum admodum pauperem decessisse tradit et liberalitate sua quoad viveret sustentatum.¹⁾*

Ex hoc numero Clodium Ciceronis (1) et Clodium Licinum Suetonii 4) diversos esse a Quadrigario facile cuius clarum est²⁾,

¹⁾ Non addidi Sernium Clodium, Aelii Stilonis generum, qui in grammaticis ponatur a Suetonio (de gr. et rhet. 2. 3 p. 101 Rf.). cf. de eo Orelli, onomast. Tull. p. 164. quem quod C. Fr. Hermann (*Gött. gel. Anz.* 1849 p. 1469) eundem esse censuit atque eum qui τὸν ἐλεγχον χρόνων conscripsit, suo iure hoc iam refutavit H. Klapp *de vit. Plut. auct.* I. p. 21 sq. — Deinde omisi Appium Claudium Pulchrum consulem a. 54. 700, mortuum a. 49. 705. is, ut ait Cicero (*Brut.* 77), 'et satis studiosus et valde doctus, tum etiam exercitatus orator et cum auguralis tum publici iuris antiquitatisque nostrae bene peritus fuit', librique eius augurales, quorum etiam fragmenta pauca apud Festum ad nos peruenierunt, commemorantur a Cicerone in epistula quadam ad eum data (ad fam. III 11, 3); praeterea nihil de eius studio litterarum accepimus. (cf. de eo Drumann, *hist. Rom.* II p. 186 sqq.) — Denique rationem non habui loci cuiusdam in schol. ad Cicer. orat. pro Arch. p. 357 Orell. sic scripti: *Ille Marius idem eximie L. Clodium dilexit. ille primus Romae studia Latina docuisse fertur*, nam in oratione ipsa (9, 12) sine discrepantia librorum L. Ploti nomen est.

²⁾ Lachmann de f. Liu. II p. 23 Ciceronis et Liuii Clodium con-

quorum ille nimis antiquus, hic recentior sit. idem etiam de Clodio Licino Liuii [2 recte statuit Lachmann (de font. Liu. I p. 35 not. 2)], cum libro Quadrigarii tertio expositum sit bellum Pyrrhi, res anni 194. 560 (cuius ludos uotiuos ex Licinii libro tertio commemorauit Liuius l. s.) libro sexto aut septimo. nil tamen obstat, quominus hunc (secuti Bernhardyium hist. litt. Rom. p. 645) cum Suetonii Clodio Licino (5), quem Gaii praenomine usum et anno 4 p. Chr. 757 a. u. c. consulem suffectum fuisse ex titulo 644 ap. Orell. collect. inser. I p. 615 nouimus, Hygini Liuiique aequali coniungamus. denique ut inter duos scriptores qui relincentur cognationem quandam intercedere arbitremur¹, quamquam a Plutarcho Clodius, ab Appiano Claudius nominatur, librorum inscriptionum similitudine adducimur. *χορμιζαὶ* enim *συντάξεις* idem prope dicunt quod *ἐλεγχος χρόνων*, quam fere (*οὕτω γὰρ πὼς ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον*) Clodii libri inscriptionem fuisse Plutarchus adfirmat. Sed Clodium Plutarchi [3] etiam cum Quadrigario confuderunt Niebuhr², Schwegler³ (hist. Rom. I p. 39 not. II 11 not. 5), Bernhardy (l. s. p. 196), idque eam ob causam quod Clodius omnium rerum, quae ante incendium Gallicum factae sunt, fidem in dubium uocauit, Claudius Quadrigarius ab eo anno initium scribendi fecit. at minime potuit Plutarchus annales uel historias, ut inscripserat Quadrigarius librum suum, uertere *ἐλεγχος χρόνων*, quae uox eandem fere habet uim quam *censura temporum*.⁴ deinde Quadrigarium, nisi ipsum uersauit, quem illa aetate multum lecti-

fudit cum Sexto Clodio, qui Graece de dis scripsit (Arnob. V 18 et ex eo Lactantius discipulus instit. I 22, 11) et fortasse idem fuit atque 'Sextus Clodius e Sicilia, Latinae simul Graecaeque eloquentiae professor', Antoniique triumphum magister (Suet. de gr. et rh. 29 p. 124 Reif.), quem ut Antonii magistrum quamuis hominem stupidum aratorem ex oratore factum esse increpat Cicero (Phil. II 17, 43. III 9, 22). Ceterum de Ciceronis Clodio nihil cum aliqua probabilitatis specie statui potest.

¹) Sic etiam Lewis, *Untersuchungen üb. d. Glaubwürdigkeit etc.* I p. 161 sqq. uers. Liebrecht.

²) Hist. Rom. II p. 3: *Schwerlich ist auch der Clodius ein anderer als er (Quadrigarius), aus dem Plutarch anführt, dass die Stammbäume, soweit sie über diese Zeit hinaufreichten, erdichtet seien.*

³) Hunc etiam ego quamuis dubitanter secutus eram de font. Plut. p. 162 not.

⁴) Sic uertit Roth in Gerl. Sallust. p. 322. cf. Klapp l. s. p. 22 sqq.

tatum esse constat, haud ignobilem scriptorem fuisse novit ex Livio, ut τινὰ addere superuacaneum esset; denique ne id dixit quidem Plutarchus Clodium suum regressum non esse ultra cladem Gallicam, sed inuectum cum esse in fidem monumentorum antiquissimorum, atque aut totus fallor aut ea ipsa Plutarchus, quae hoc primo capite disputat, ut refutet vulgatam opinionem, qua credebatur Pythagorae auditor fuisse Numa, sumpsit ex Clodio. fons certe eius uitae primarius hanc opinionem secutus erat, quam etiam Plutarchus inmemor dubitationis, quam initio uitae mouerat, postea in orationis tenorem recepit. cf. de Plut. font. p. 163. adde quod si Clodius Plutarchi et Claudius Appiani eidem sunt, huic Clodio praenomen fuit Pauli (uid. infra), Quadrigario Quinti.

Denique multi uiri docti laborarunt in Παύλῳ nomine (4) mutando. Schweighaeuser enim scripsit Κοῦντῳ uel Κοναδριγαρίῳ (cf. eius comment. p. 172), Lachmann (de f. L. I p. 36 n.) Πουβλίῳ uel Ποπλίῳ, Hullemann (*de Paulo qui fertur Claudio* p. 4) Πωλίῳ¹⁾ sed Schweighaeuseri coniecturam falsam esse ex eis quae supra disseruimus adparebit, et quae hos causa adduxit ut Pauli nomen remouerent, nulla est, cum etiam Paulus praenomen fuerit apud Romanos, quamquam non in usitatis. ut occurrit nobis in denario Paulus Lepidus Libo (Mommsen, C. I. L. I n. 473), Paulus Fabius in titulo 799. cf. Mommsen, mus. Rhen. n. XV p. 194.²⁾

Nihil igitur certe de hisce Claudiis uel Clodiis statuere potuimus, sed plerumque ad eum finem peruenimus, ut eos qui saepe confusi sunt secernendos esse inueniremus, neque Claudio

¹⁾ Hullemann litterarum potissimum similitudine ad coniecturam suam ductus Claudium Pollionem, Plinii minoris amicum, quem de uita Annii Bassi egisse a Plinio epist. VII 33, 5 docemur, etiam hunc ἐλεγχον χρόνων' composuisse suspicatur. sed quia opinio, a qua profectus est, cum Paulum praenomen non esse arbitraretur, uana est, etiam ea, quae inde conliguntur, dilabuntur, neque operae pretium est ea quae excogitauit pluribus refellere.

²⁾ Hanc uero ob causam etiam eorum coniectura admodum dubia mihi uidetur, qui (ut Mueller in *fr. hist. graec.* IIII p. 364. Baehr in *Pauly Realencykl.* II p. 465) a Clodio Licino conscriptum esse illum ἐλεγχον χρόνων suspicati sunt. nam Clodio Licino Gaii praenomen fuisse ex titulo, quem supra commemorauimus, constat, Clodium autem Plutarchi eundem esse ueri simillimum nobis uisum est atque Paulum Claudium Appiani.

Quadrigario cuiusquam esse addendas reliquias. de ceteris ueri simile fuit, et Plutarchi Clodium 3° atque Appiani Claudium 4° eundem esse, et Clodium Licinum Lini 2° Suetonique 5°. cur alios coniungeremus, nulla fuit certa causa, neque contemplantibus nobis, quindecim Claudios, septem Clodios a Baehrio (in *Paul's Realencykl.* II p. 427 sqq. p. 464 sqq.) enumeratos esse, quorum nomina libris maximam partem pedestri oratione conscriptis innotuere, mirum uidebitur, hos quinque scriptores eiusdem nominis inter se diuersos esse.

Denique ne negligentia nostra complura fragmenta omissa existumes quae sunt apud Krausium, breuiter enumerabo, quae ex illo numero eiecerim:

1. (p. 254 Kr.) *Quintus in II: Peruersum esse, eis alii modi postulare Pyrrhum in te atque in ceteris fuisse.* Prisc. XIII p. 960 P. II p. 8 II. — Hic iam Krehl ex codicibus C. Licinii nomen restituit, quam ob rem C. Licinii Macri fragmentis insertum est (fr. 20).

2. (p. 263 Kr.) *Calidius: Senatus, inquit, censuit referentibus sufetis.* Paul. Diac. p. 308 M. Quia uulgo tribueretur Claudio, Krause in eius fragmentis etiam hoc posuit, ego Calidio oratori sua reddenda esse existumo. haec enim Festi (p. 309) uerba excerpserat Paulus: 'Sufes dictus Poenorum magistratus ut Osconum Meddix tuticus. Calidius in oratione in Q. Gallium: Senatus censuit referentibus sufetis.'

3. (p. 265 Kr.) *Claudius oratione in Quintum Gallum: quorum incens murena, ulla horrea, curiaque et tabulariae publicae.* Nonius s. u. horrea p. 208. Hoc fragmentum Meyer in fragm. orat. Rom. p. 437 ita emendauit: *Calidius oratione in Quintum Gallium* eiusque fragmentis inseruit. Giesebrecht quidem (p. 9) ex oratione quadam, quam in annales receperat Quadrigarius, haec sumpta esse arbitratus est, sed cum Meyero id facit, quod in Q. Gallium, quem defendit M. Tullius Cicero, orationem Calidium habuisse etiam aliunde constat, cf. Meyer l. s. p. 436 sq.

4. (p. 259 Kr.) *Claudius rerum Romanarum libro duodecimo: Quinque pristis nauigium ea forma [conieci a forma] a marina bellua dictum est.* Non. s. u. pristis p. 535. — Miror quod in hoc fragmento nemo adhuc offendit, adparet enim neque sententiam ex eo elici posse, nisi ita ut *quinque pristis* lemma quaecumque secumtur interpretationem esse existumemus, ne-

que id haustum esse ex Q. Claudio Quadrigario, quem plerumque sub uno Quadrigarii nomine Nonius adferre solet, cuius libros semper annales dicit. fluxerunt potius uerba illa ex Seruii Clodii glossographi (anno 61. 693 fere mortui libris de quibus uid. Ritschl in parerg. p. 122. 180. 242 sq. 365 sq. et Kretzschmer de Gell. font. p. 42 sq. id quod similitudine alius eiusdem glossographi fragmenti satis demonstratur. cf. Varr. de ling. lat. VII 70: *Claudius scribit: quae praeficeretur ancillis quem ad modum lamentarentur, praefica est dicta*.¹ Inscriptio illorum librorum apud Nonium mihi uidetur fuisse commentariorum, uel ipsius Nonii uel librariorum leuitate corrupta.

Haec igitur quattuor fragmenta sine ulla dubitatione ex Quadrigarii numero remouimus, sed fateor, etiam alia, quae sub solo Claudii nomine citauit Nonius (fr. 32. 61. 78. 95) suspicionem meam mouisse, in primis fr. 78: *Claudius annalibus lib. XVI: Equae hinnibunde inter se spargentes terram calcibus*. a genere enim dicendi hoc prope poetico et rhythmico

¹) In eodem libro praeterea citatur § 66. 106. — Gell. XIII 23, 19 quaedam e 'commentario' Seruii Claudii adfert, III 3, 1 eius 'indices — super fabulis Plautinis' commemorat. — Distinguendus hic est a Clodio Tusco, Ouidii amico, cuius commentarii a Seruio quattuor locis citati sunt (cf. Merkel ad Ouid. fast. p. LXVI). utroque enim nomine eum laudat ad Aen. XII 657: *Clodius Tuscus; Mussare est ex Graeco, comprimere oculos. Graeci μῦθς dicunt*. unde sua sponte adparet eundem Clodium Tuscum dici ad Aen. I 52: *Clodius commentariorum: uasta] inmania, magna*. ad I 176: *Clodius scriba commentariorum IIII fomenta] taleae excisae ex arboribus*. idem alio loco: *Assulae ambustae] ligna καυστὰ a fungi fomite excepta* (sic G. Thilo in progr. Numburg. 1856 p. 17 conlato Plin. XVI 67. *ligna cauata a fungis nomine excepto* Cassell. *ligneae cauata a fungis nō excepto* Paris. cf. Paul. Diac. p. 85 M.). ad II 229: *Clodius scriba commentariorum: Insinuem] intro eam penitus*. Ita enim fragmenta scribenda sunt, ut prima quaeque uerba ut lemmata a ceteris seiungantur. cf. etiam Hertz, *Sinnius Capito* p. 12. — Tusci cuiusdam Seneca suasor. 2 fin. mentionem facit ut historici fatui et 'tam improbi animi quam infelicis ingenii', qui Scaurum Mamercum sub Tiberio (a. 34. 787 cf. Drumann I p. 33) maiestatis reum fecerit. sed potuit etiam ex alia gente esse atque ex Clodia, cui eum adscripsit Baehr (in *Pauly Realenc.* II p. 465), cum Tusci cognomen non unius gentis (ut etiam Aquilliae, Memmiae cf. Baier fast. p. CCXXXII) fuerit. quam ob rem, ne coniecturas cumularem, eum supra in Clodiis Claudiisque historicis enumerandis praetermisi.

sonante prorsus abhorret simplicitas et nuditas Quadrigarii; tum fr. 32 et 61, ubi ne inscriptionem quidem libri addidit nomini Claudii, quod exceptis fr. 35 et 96 semper. denique obelo notandum esse duxi fr. 77: *Claudius annalium quinto decimo: Grundibat grauitur pecus suillum*, quod ad Claudium Caesarem rettulit Casaubonus (ad Suet. Claud. 41). quae sententia si uera est, etiam alterum, quod seruauit Diomedes (71), eidem tribuendum est.

VALERIUS ANTIAS¹⁾

Quae supra de Q. Claudii Quadrigarii aetate ac uita testimonia pauca et incerta adlata sunt (p. CCLXXXVII), nunc ad Valerium Antiatem pergentibus nobis iterum adhibenda sunt et ut illic sic etiam hic eis adquiescendum. Vixit igitur uterque paullo ante Cornelium Sisennam, ita tamen ut Antias, quoniam et a Velleio et a Frontone illius aetatis historicos enumerantibus post Claudium recensetur, propius ad Sisennae aetatem accessisse uideatur. quanquam Claudii annalium uestigia descendunt usque ad annum 82. 672 (fr. 84), huius usque ad a. 91. 663 (fr. 64). id tamen noli mirari, cum omnino Antiatis librorum posteriorum reliquiae multo rariores sint quam Quadrigarii.

Quae praeterea de eo apud plerosque, qui de eo egerunt, scripta exstant, omni fundamento carent. primum Quinti praenomen, quod Vossius ei nulla auctoritate tribuit, ceteri usque ad Krausium et Clossetium (p. 503) ab eo temere receptum propagauerunt, aut Publii, quod Schottus excogitauit (cf. Liebaldd p. 2); tum praetura anni 84. 670, qua Krause (p. 266) eum ornauit. qui error a Lachmanno (de font. Liu. I p. 37 n. 4) originem ducit, qui Valerium Antiatem cum Valerio Sorano confudit.²⁾ denique hoc falsum est, quod fuerunt qui propter cognomen contenderent, eum Antii natum Romam migrasse. hi enim non uiderunt, iam bello Hannibalico anno 215. 539 L. Valerium quendam Antiatem quinque nauibus praefectum esse, ut legatos captos Romam deportaret (Liu. XXIII 34, 9,³⁾ unde Antiatem histori-

¹⁾ Liebaldd, de *Valerio Antiate annalium scriptore*, progr. Numburg. 1840.

²⁾ Cadunt igitur etiam quae Krause de anno, quo natus esset Antias, effecisse sibi uisus est.

³⁾ Pighius ann. II p. 176 hunc Antiatem historias scripsisse suspicatus est nactusque est sibi obsequentes. sed hanc coniecturam peruersissimam esse non est cur demonstramus.

cum non clientem Valeriorum, quae quorundam fuit opinio, sed eorum gentilem ciuemque Romanum fuisse adparet.¹⁾

Itaque rebus gestis eius nomen non inclaruit, memoria continetur libris, qui aut historiae aut annales inscribebantur, ex quattuor enim locis, quibus accurate auctori liber additus est, duo hanc Prisc. fr. 16. Gell. 60), duo illam (Gell. 57. 62) inscriptionem exhibent. libri minimum fuerunt septuaginta quinque (fr. 62), de quo numero a Gellio tradito non debebat dubitare Gerlach (p. 86, quoniam etiam libri septuagesimi quarti verba quaedam seruauit Priscianus fr. 61. Cum uero qui ante eum scripsere, iam discessissent ab illo ueterum historicorum more res Romanas ab urbis initio deducendi et partem quandam, quam melius nossent, tractandam suscepissent, hic ad priscam illam rationem regressus etiam ea tempora, quae historiae luce carerent et ante eum paucis et ieiunis uerbis descripta essent, copiosa et fusa narratione illustrare conatus est. itaque altero libro ad Numam peruenerat (fr. 56), uicesimo altero ad a. 136. 618²⁾, ceteris rebus minimum quinquaginta tres libros expleuit, plures quam Liuius eodem temporis spatio.

Genus scribendi inuenustum fuisse iudicauit Fronto (l. s. s., prisci sermonis laudator, qui solus hanc rem tetigit, cum idem Claudii lepidum diceret. quae iudiciorum diuersitas ita explicanda erit, ut Claudium antiquitatis in scribendo studiosum fuisse existimemus, Valerium suae aetatis sermone uulgari usum, eademque de causa erit repetendum, quod qui grammatici formas priscas sectarentur, multa exempla prompserunt e Claudio, per-

¹⁾ Qui uulgo adfertur locus Plin. n. h. praefat. 24 ad Antiatis cognomen explicandum *Lucubrationem puto qui Antiatis ciuis erat et uocabatur. Valerius primus asserit*, est profectus ex Rhenani interpolatione, in codicibus nec Antiatis nec Valerii nomen exstat. — cf. Priscian. V p. 649 P. 155 II.: *in 'as' Latina si sint patriae, communis sunt generis. — inueniuntur tamen alia quoque propria in formam gentilium prolata, ut Antiatis historicus.*

²⁾ Consulto omisi quod Plinius, ut nunc uulgo scribitur, ab eo rem quandam a. 181. 573 in tertio libro enarratam esse commemorare uideatur (fr. 15). nam is numerus sine dubio est corruptus. etsi enim etiam Antiatis historiam procedente opere adeuratiorem factam esse per se probabile est, tamen quis credat eum res, quae a Numa usque ad a. 181. 573 gestae sunt, uno libro complexum esse, annis qui sequebantur uix quinquaginta undeuiginti libros explesse?

pauca e Valerio. nam plerisque locis, quibus Antiatis facta est mentio, non uerborum sed rerum causa est inspectus et laudatus, fragmenta eius ipsis uerbis pertenuia nobis tradita sunt. quapropter in hac re nobis omni iudicio abstinendum est. Plura, quoniam largior suppetit materia, de eius fide et auctoritate adfirmari possunt.

Hanc uero omnibus temporibus minimi esse aestimatam quis est qui ignoret? inprimis enim numeros incredibili modo auxit, ut fabulas romanenses, quas nos dicimus, non historias ab eo scriptas esse existimes. paucos numeros exempli causa proponam. iam anno enim 464. 290, si Antiati credis, ex Romanis 5200, ex hostibus 6630 occisi sunt (fr. 19), a. 212. 542 in Hispania a Romanis, qui Scipionum cladibus adtriti erant, 17,000 hostium occisa (fr. 23), a. 203. 551 in pugna, cuius est obscura fama, 5000 Carthaginiensium (fr. 29), anno insequenti in Africa, antequam ad Zamam decertaretur, 12,000 caesa (30, ad Cynoscephalas (32), ad Comum (34, ad Emporias (36, ad Thermopylas (39) quadragena hostium milia trucidata sunt. idem quot homines, quot signa militaria, si cum Gallis pugnatum est, quot carpenta, accurate definiuit, neque milia attulisse contentus fuit sed usque ad numeros denarios exacta eius scientia descendit, idque uel antiquissimis temporibus, nam iam a. 464. 290 6630 Aequos caesos esse tradidit (fr. 19). ut uero ad uirtutis Romanae admirationem mouendam hostium, qui occisi essent, numeros inmodice auxit, ita etiam, si quid Romanis minus prospere cessisset, ut legentium animos terrore percuteret, Romanorum eadem multo atrociorum finxit, uelut ad Arausionem octoginta milia Romanorum sociorumque, quadraginta milia calonum atque lixarum a Cimbris interfecta esse scripsit, ut ex omni exercitu decem tantum modo homines, qui miserum nuntium ad augendas miseras reportarent, superessent (fr. 63).

His igitur tot tamque immensis numeris, quibus multos alios addere possum, perlustratis uix quisquam, opinor, adsentietur Liebaltdio, interdum ab Antiate numeros nimios exhibitos esse neganti atque etiam librariorum neglegentiam incusanti, qua deceptus sit Linius (p. 18). sed accedunt aliae res, quibus Antiatis fides imminuatur. mythico enim colore, quem Pisonis ieiunitas iam abstergere conata erat, res Romanas etiam magis obscurasse uidetur nouasque fabulas ad res, quas simpliciter indicatas acce-

perat, exornandas et amplificandas, ipse excogitasse, ut illam maxime anilem, qua Numa Egeriae monitu Picum et Faunum multo uino inebriatos sibi edicere coegit, quibus sacrificiis Iuppiter ad terras elici posset, tum Iouem ipsum euocatum astutia sua ita circumuenit, ut in fulguritorum procuracione capitum humanorum loco, quae primo ille postularat, maena, capillo, caepitio contentus esset (fr. 6 uid. fr. 12. 23. c. adnot.).¹⁾ Deinde idem Antias res quasdam, quae adcurate descriptae ei traditae erant, ut melius consilio suo conuenirent, etiam immutare ausus est, id quod de Scipionum potissimum iudicio (fr. 45 ostendit Mommsen Herm. I p. 206), id enim totum transformauit, ut maior Scipionum et admiratio et miseratio concitaretur, similiter uirtutis Fabricii laudem, qua consilium a Timochare sibi oblatum Pyrrhum ueneno necandi aspernatus est, ad totum senatum retulit et cumulauit ea fictione, ut a senatu, cum regem de insidiis contra uitam eius structis certiolem facere et cauere iuberet, Timocharis nomen suppressum esse scriberet (Mommsen l. s. s. p. 210), aliaque similis studii exempla multis libri sui locis Nissen adnotauit.

Denique posthabita ueritate Valerius nimis gentis suae gloriae indulsit, cum aut res a Valeriis gestas euentus in narrationis tenorem intruderet aut alienas laudes detractas Valeriis adderet, sed de hac re postea uberius agendum erit, nunc id unum restat, ut uideamus, num haec omnia Valerii Antiatis fictioni tribuamus, an res iam ab aliis traditas temere eum propagasse censeamus, atque illud quidem Liebaltdio, Valerii patrono, concedendum est, studium numeros augendi illa aetate etiam in aliis scriptoribus fuisse²⁾, duobusque locis numeros Valerianos etiam cedere Claudio Quadrigario (cf. supra p. CCLXXXII), uno et Claudio, Acilii interpreti, et Pisoni fr. 23; at, ni horum commentorum palma ad eum deferenda esset, num futurum fuisse putas, ut Antiatem potissimum propter haec mendacia Linius tanta acerbitate exagitaret? similiter res se habet de laudibus, quibus apud eum falso Valeria gens exornata inuenitur, nam etiam hae forsitan magnam partem ad Valeriae gentis commen-

¹⁾ Quae a Liebaltdio p. 8 sq. contra hanc rem disputata sunt, in libro, qui de origine gentis Romanae fictus est, nituntur.

²⁾ Nitzsch, ap. *Sybel histor. Zeitschr.* XI p. 20.

tarios domesticos referendae sint. quamquam illud haud abnueri, quaedam ex illis ab ipso Antiate efficta et addita esse. Denique hoc et a Gellio et a Livio compluribus locis discrete commemoratur, de quibusdam rebus aliter Antiatem rettulisse atque ceteros omnes scriptores. cf. ap. Gell. fr. 25 *His ego uersibus credo adductum Valerium Antiatem aduersus ceteros omnis scriptores de Scipionis moribus sensisse.* ap. Liu. fr. 31 *Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit. — ceteri Graeci Romanique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum — tradunt.* ap. Liu. fr. 42 *Rumoris huius quia neminem alium auctorem habeo (quam Antiatem), neque adfirmata res mea opinione sit nec pro uana praetermissa.* ap. Gell. adn. ad fr. 45 *Valerius autem Antias contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates ueterum annalium — dixit.* Quae cum ita sint, etsi complures fontes eum adhibuisse indicia habemus in fr. 12, ubi quod et Plutarchus et Dionysius de Oeresia duplicem famam exhibet, ad Antiatis auctoritatem referendum est, etsi id ei cum Livio crimini non uertam, quod nec magistratum liberos (uid. adn. ad fr. 45^c, nec Catonis orationem quandam legerit fr. 48), tamen Antiatis fides merito tam suspecta est, ut historicis, ubicumque eius uestigia inueniunt, summa cum prudentia et cautione utendum sit.

¶ Sua autem aetate multos esse nactus uidetur, qui eum legerent et admirarentur. nec id mirum. delectabantur enim tum Romani talibus fabulis et narratiunculis, quae animos uariis motibus perfunderent sensusque quasi titillarent, et qui Sisennae Milesias lectitarent, etiam hosce annales cupidissime adripuisse probabile est. Cicero tamen nusquam Antiatis mentionem iniecit, primus, quod sciamus, eum commemorauit Varro, si quidem aliquot locis Censor. fr. 10. 18. Ascon. fr. 17 ita cum Antiate coniunctus profertur, ut Antiatis auctoritas ex Varrone translata esse uideatur.¹⁾ Tum uero a Dionysio (I 7) cum Catone, Fabio Maximo, Licinio Macro, Aeliis, Gelliis, Calpurniis in nobilibus *ἐπανουμένοις*, rerum Romanarum scriptoribus ponitur eaque aetate ceteris eiusdem generis scriptoribus remotis tantam auctoritatem uidetur consecutus esse, ut Liuius, cum eius mendacia

¹⁾ Atticus de Hannibalis morte cum Antiate consentiens forsitan Polybium potius quam Antiatem adhibuerit. adn. ad fr. 49.

perspexisset¹ ciuesque ueriere rerum a maioribus gestarum cognitione instruere cuperet, huius potissimum commenta ueritati obstare arbitratus saepissime impugnaret errorisque conuinceret aut eius testimonia cum dubitatione quadam proferret. noli enim existimare, Liuium aemulatione et inuidia ductum tam grauitur in eum inuictum esse, quae multorum fuit opinio ut Krausii, Liebaltdii, Kiesslingii de D. f. p. 20, immo ueritatis potissimum studio animus eius sincerus et simplex in Antiatis mendacia exacerbatus erat (Nissen *Untersuch.* p. 46). Nihilominus tamen minus quamuis multis locis eius fidem insectaretur, in compluribus libris Antiatis annales ante oculos habuit eiusque narrationem in librum suum transtulit. etenim etiam Liuius accidit, ut in antiquitatis Romanae memoria rerum, quas enarraret, inopia premeretur, quam ob rem, quamquam in uniuersum uetustiores auctores sequebatur, tamen haud raro coactus est inuito animo ex fontibus recentioribus minusque limpidis haurire, ut quas apud auctores suos primarios lacunas inuenerat, inde expleret (Nissen l. s.). urbis uero originem regumque res, si nos audis (p. LXXII), iam Fabius alique illius aetatis scriptores pluribus enarrauerant neque opus erat Liuius in primo libro conscribendo recentiores auctores quaerere. etiam in secundo libro antiquiores auctores praetulisse uidetur, quo factum est, ut multa, quae prolixè Dionysius et Plutarchus, Liuius paucis uerbis commemoraret, maximeque quas res Antias Valeriorum laudibus aut auctis aut fictis commutauit (uid. infra p. CCCXVIII sq.), simpliciter magisque ad uerum exponeret²) et saepe Valeriorum etiam nomen supprimeret. Tum uero in tertio libro cap. 5 fr. 19 primum

¹) Raro occasionem Liuius praetermisit, quin aliquot saltem uerbis mentiendi impudenter crimen in Antiatem coniceret. cf. fr. 9. 19. 29. 32. 44. 47. 51.

²) Schweigler II p. 126 not. uestigium quoddam narrationis Valerianae iam in secundo libro indagauit, ubi breuiter (c. 18, 6) is reicitur, qui pro T. Larcio M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuisset, primum dictatorem fuisse prodiderit. quocum auctore consentiunt Festus p. 98 et elogium XXIII p. 281 Momms. (cf. Mommsen a. h. l.). a Schweigleri sententia exorsus Nitzsch mus. Rh. n. XXIII p. 147. 153 sqq. 173 sqq. libri secundi cap. 22—29 et c. 51 — III 4 ex ipso Valerio, c. 29—32 (p. 155) per Licinium Macrum ex eo fluxisse censuit. uid. adn. seq.

cum nomine laudauit multumque in ceteris primae decadis libris uidetur adhibuisse, in primis in libro tertio, ubi hic auctor solus citatus est, plurimaque in priore potissimum parte usus Valeriani uestigia nobis occurrunt (Schwegler II p. 717).¹⁾ quid? quod ita eius auctoritatem in hac historiarum suarum parte amplexus est, ut etiam Dionysium haud raro superaret numerorum magnitudine narrationisque prolixitate. ut aliquot exempla proferamus, ipse Liuius c. 8, 10 eum significauit: *Ibi* (a Lucretio consule a. 462. 292) *Volscum nomen prope deletum est. tredecim milia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille septingentos quinquaginta uiuos captos, signa*²⁾ *uiginti septem militaria relata in quibusdam annalibus inuenio. ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe clades fuit.* tum ingentes et adcurati numeri capitum, quae Romae iam antiquis temporibus censa sint, quae omnem fidem excedunt, Antiatem sapiunt: c. 3, 9 *Census deinde* (a. 465. 289) *actus et conditum ab Quinctio lustrum. censa ciuium capita CIIII DCCXVIII dicuntur praeter orbos orbasque.* c. 24, 10 *Census, res priore anno inchoata, perficitur* (459. 295), *idque lustrum ab origine urbis decimum conditum ferunt. censa ciuium capita centum septemdecim milia trecenta undeuiginti.* (cf. Schwegler II p. 689 sq.)

¹⁾ Hoc iam perspexit Niebuhr praelect. I p. 32. tum de libris II et III adcuratissime egit K. W. Nitzsch *Quellenanalyse von Livius* II 1 — III 8 u. *Dionysius Halikarnassensis* V 1 — XI 63 in mus. Rhen. n. XXIII (1868) p. 600 — 631. XXIII p. 145 sqq. XXV p. 75 sqq. cui tamen non adsentior, quod quas saepe habemus apud Liuium Dionysiumque narrationes ex duobus auctoribus contaminatas, eas a Licinio Macro secundum Valerium Antiatem, primum auctorem, et alium auctorem nobis ignotum compositas esse et solo Licinio Liuium Dionysiumque usos esse uideri statuit. nam cur Liuium id fecisse negemus, quod Licinius Macer fecisse creditur, ut etiam minora quaedam frustula ex diuersis auctoribus decerpta contaminaret, praesertim cum Liuium initio operis etiam aliis locis in fontibus adhibendis maiore diligentia usum esse uiderimus (cf. supra p. LXXXII)? tum, quoniam Licinius et Valerius Antias eisdem fere temporibus scripsisse uidentur, parum ueri simile est, Valerium Licinio primum auctorem fuisse. itaque equidem, quibuscunque locis Licinium Valerii auctoritate niti inuenimus, Antiatis narrationem non per Licinium Macrum in Liuii libros fluxisse arbitror sed ipsum Valerium Liuium in manibus fuisse.

²⁾ Etiam aliis locis Valerius signorum militarium potissimum numerum addere solet.

denique a. 455. 299 cum in Algido cum Aequis pugnatum esset, 'supra septem milia hostium caesa sunt, alii fugati, praeda parta ingens' (c. 31, 4).

Iterum laudatur Antias in libro quarto (fr. 20), postea vero in prima decade nusquam. neque tamen Antiatem Livius totum abiecisse videtur. nam quae M. Valerium Maximum dictatorem a. 302. 452 magnifice in Etruria gerentem facit X 3—5, de his, cum fine narrationis suae subderet: *Habeo auctores sine ullo memorabili proelio pacatum ab dictatore Etruriam esse seditionibus tantum Arretinorum compositis et Cilnio genere cum plebe in gratiam reducto*, ipse haec originem ducere ex auctore aliquo, qui Valeriae genti faueret, significavit.¹⁾ primum tamen ducem, cum librum quintum scriberet, Livius elegit Claudium Quadrigarium, quam ob rem, quoniam haud minus immodicus ille fuit in numeris augendis quam Antias, dubium est, ad utrum Livii verba X 30, 4 sint referenda: *Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est etiam vero stanti, sed supericere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum deciens centena milia²⁾, equitum sex et quadraginta milia, mille carpentorum scripsere fuisse, scilicet cum Umbris Tuscisque, quos et ipsos pugnae adfuisse.*³⁾ nec minus inter utrumque ambigendum est de aliis numeris, velut lib. VII 36, 13, ubi P. Decius a. 343. 411, postquam Samnites fugavit, castris expugnatis triginta hostium milia cecidit, c. 37, 16, ubi M. Valerius consul eodem anno ad Suessulam quadraginta milia scutorum et signa militaria ad centum septuaginta cepit, VIII 19, 2, ubi Alexandri Magni copias Romanis comparans quasi per transitum a. fere 319. 435 ducenta quinquaginta milia capitum censa esse scripsit, X 47, 2, ubi lustra, postquam a libro tertio in narrationis ordine praetermisit, denuo commemoravit: *Lustrum conditum eo anno (293. 461) est a P. Cornelio Aruina C. Marcio Rutilo censoribus. censa capitum milia CCLXII. CCCXXI. censores vicesimi sexti a primis censoribus, lustrum undevicesimum fuit.*

In tertia decade Livius Antiatem saepius citavit, septem locis

¹⁾ Cf. Ihne hist. Rom. I p. 387 sq.

²⁾ De codd. scriptura vid. Weissenborn. in ed. Weidm. a. h. l.

³⁾ In ipsa tamen narratione hunc auctorem non est secutus, nam cap. 27, 10 eos expertes fuisse pugnae scripserat.

librorum XXV (fr. 23), XXVI (24), XXVIII (26), XXVIII (27), XXX (28, 29, 30); haec causa fuit Nitzschio (mus. Rhen. n. XXIII p. 604 sqq.), ut in altera eius decadis parte Coelium propter poeticos quos adhibuisset fontes a Liuiio sepositum Antiati cecidisse existimaret. quin etiam hanc suspicionem idem proposuit (p. 605), quae ex Polybio apud Liuium originem ducere uiderentur, de rebus potissimum, quae in Africa gestae essent, non ex ipso Polybio petita esse sed per Valerium Antiatem in Liuii libros transiisse. sed haec omnino nullis nituntur fundamentis. nimirum uir ille doctissimus eorum sententia animo praecupatus, qui in his libris Polybium Liuiio in fontibus fuisse negant, cum quaedam ita apud Liuium comparata esse intellexeret, ut non possent non fluxisse ex Polybio, recto itinere spreto ad has ambages confugit, in quas ut secutus aberrarem mihi quidem non persuasit. ego quidem in ea sententia perseuero, ut, in quibus rebus Polybius et Liuius consentiant, eas a Liuiio ex ipso Polybio uersa esse dicam. itaque nec Coelius nec Valerius dux primarius Liuiio in hac decade fuit — nam hunc locum obtinet Polybius —, sed ut in quarta decade Claudius Quadrigarius et Valerius, ita in hac Coelius et Valerius in subsidium tantum uocati sunt. nec illud probo, in altera huius decadis parte Coelium, cum poetas plus quam historico conduceret, in scribendo consuleret (p. 608 cf. supra p. CCXXIII), a Liuiio prae Valerio abiectum esse. nam nec hoc ullis argumentis Nitzsch probauit, a Coelio procedente opere poetas adhiberi coeptos esse, quod tamquam pro uero adfirmauit, et in eis ipsis libris, de quibus sermo est (XXV—XXX), Valerius septies, Coelius sexies citatus est, ut ab hac quidem parte uterque eodem iure horum librorum auctoritatem sibi uindicare possit. itaque quamquam ex Valerio esse sumpti uidentur qui numeri ingentes exhibentur a Liuiio XXX c. 6, 8 et c. 36, 8¹⁾, tamen eius ipsius rei, quam ex horum annorum spatio a Valerio narratam esse aliunde co-

¹⁾ Numeri Romanorum Poenorumque ad Zamam caesorum a Liuiio (XXX 35, 3) adlati sunt Polybii (XV 15, 9). Nitzsch p. 605 praeterea hos locos adnotauit, qui, cum caesorum numeris quot signa militaria capta essent, additum esset, ad Valerii auctoritatem redirent: XXIII 35, 19. 37, 11. 40, 11. XXVI 6, 8. XXVII 12, 12. 42, 7. numeri tamen ipsi satis modici sunt.

gnitum habemus (fr. 25, Linius non modo mentionem non fecit sed etiam prorsus contraria XXVI 50), exposuit, idque posteaquam cum cap. 49 nominatim citauit, unde Linium Valerio non perpetuo usum esse facile adparet.

De ceteris libris res paucis transigi potest, quoniam iam supra in uniuersum nos cum Nissenio facere confessi eas partes commemorauimus, quas aut ex Claudio aut ex Valerio sumptas Linius Polybio inseruisset (uid. p. CCLXXXIII sq. c. not.). nec tamen solis eis libris qui aetatem tulerunt, Valerii usus continebatur, etenim in libro XXXVIII cum de ludis saecularibus ageret, Valerii auctoritatem eum secutum esse adnotauimus ad fr. 22, tum in libris LVI et LXVI eam etiam citatam esse discimus ex Orosio fr. 56. 63, qui sua debet Liuio, itaque per sex decades (I. III. IIII. V. VI. VII.) apud Linium Valerii indicia habemus, id quod de nullo alio Liuui auctore dici potest.

Pergimus ad Dionysium Halicarnasensem, Liuui aequalem, qui Valerium Antiatem in nobilissimorum historicorum Romanorum numero recenset (I 7, uno loco libri alterius nominatim laudauit fr. 2, multis tacite exscripsisse uidetur, plurima enim apud eum Antiatis uestigia sagaciter inuestigauit et indicauit Kiessling de Dion. font. p. 20—29, atque primum quidem quae de miraculo, quo futura Seruii Tulli dignitas portenta est, secundum Antiatem narrauit Plutarchus, eadem redeunt apud Dionysium in lib. IIII. fr. 12 c. adn., et quae de Valerii Maximi honoribus Asconius, apud eundem in libro V (fr. 17 c. adn.), tum in libro primo Dionysius eam de Celere famam profert, quam Valerii fuisse ipse postea addidit (fr. 2 c. adn.), deinde Poplicolae uitam a Plutarcho conscriptam eum totam a Valerio pendere uideri infra ostendemus, tum ex eis duabus narrationibus, quae de Numa cum dis commercio insertae sunt, priorem ex eo desumptam esse fragmento quodam (fr. 6), quod seruauit Arnobius, comparato uidemus, nemo igitur, quin utraque narratio ad auctoritatem Antiatis referenda sit, dubitabit, et, cum prior eodem modo apud Dionysium exposita exstaret, etiam hanc ab eo ex illo depromptam esse Kiessling p. 21 suspicatus est, sed utriusque uerba hic adponam — nam infra in fragmenta recipere consilio huius operis prohibemur —, ut quam similia sint clare adpareat:

Plutarchus:

λέγεται γοῦν ποτε κα-
λέσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἀγαθοὺς εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ δια-
οὐκ ὀλίγους τῶν πολιτῶν τώμενος ἐτύγχανεν, ἔπειτα δείξαντα
σκευὴ τε φαῦλα καὶ δεῖ-
πνον εὐτελὲς πάννυ προ-
θέσθαι καὶ δημοτικόν. καὶ δὴ καὶ τῶν εἰς ἐστίασιν ὀχλι-
ᾷζαμένων δὲ δεῖπνεῖν κῆν ἐπιτηδείων ἄπορα, τότε μὲν
ἐμβαλὼν λόγον, ὥς ἡ ἀπαλλάττεσθαι κελεύειν, εἰς ἐσπέ-
θεός, ᾗ σύνεστιν, ἥκοι
πρὸς αὐτὸν, αἰφνίδιον
ἐπιδείξαι τὸν τε οἶκον ἀποδειχθεῖσαν ὥραν ἐπιδείξαι
ἐκπωμάτων πλήρη πο-
λυτελῶν καὶ τὰς τραπέ-
ζας ὅφων τε παντοδαπῶν καὶ καλῶν, ἐστίασέν τε αὐτοῖς πα-
καὶ παρασκευῆς δαψιλοῦς γεμούσας.

Dionysius:

καλέσαντα Ῥωμαίων πολλοὺς καὶ
τοῖς ἐλθοῦσι τὰ ἔνδον τῇ τε ἄλλῃ
κατασκευῇ φανύλως κεχορηγημένα
καὶ δὴ καὶ τῶν εἰς ἐστίασιν ὀχλι-
ραν δὲ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δεῖ-
πνον· παραγενομένοις δὲ κατὰ τὴν
στρωμνὰς τε πολυτελεῖς καὶ τρα-
πέζας ἐκπωμάτων γεμούσας πολλῶν
ἐκπωμάτων γεμούσας πολλῶν
ραθεῖναι κατακλιθεῖσιν ἀπάσης
ἐδωδῆς, ἣν οὐδ' ἄκ ἐκ πολλοῦ
πάννυ χρόνου παρασκευάσασθαι —
ῥάδιον ἦν.

Maxime uero quae Valerii cum Sabinis gesserunt bella, quam quasi provinciam illa gens sibi depoposcisse uidetur, copiose et proluxe cum effusa Valeriorum laude pertextuit Dionysius (V 37. 39 a. 505. 249. V 40. 43 a. 504. 250. VI 41. 43 a. 494. 260. VIII 34. 35 a. 475. 279), cum Lilius ea aut perpauca uerbis aut omnino non commemoraret (II 16, 1; 6. 31, 3), in priore alterius libri parte antiquiores auctores secutus. qua de causa haud iniuria illarum rerum enarrationem Dionysianam ad Antiatis auctoritatem rettulit Schwegler II p. 733 sq. accedit quod quem inmodicum Sabinorum in altero bello occisorum numerum 13,500 c. 42 Dionysius indicauit, eundem etiam apud Plutarchum habes c. 20, quamquam hic per errorem primo bello tot hostes caesos esse scripsit. etiam iuuenum, qui Romae censi sint, ingentes numeri apud Dionysium inueniuntur V 20 a. 246. 508 *εὐρέθη τῶν ἐν ἡβῇ Ῥωμαίων περὶ τρισκαίδεκα μυριάδας*, quocum numero consentit Plutarch. Popl. 12. 75 a. 256. 498: 150,700, VI 96 a. 261. 493: 111,000, qui numerus multo minor confirmatur VIII 25, VIII 36 a. 280. 474: 133,000, sic enim ex cod. Vrb. scribendum est. cf. Schwegler II p. 689 sq., alique numeri Romanorum hostiumque, qui inter se conflixerint

II 37. VI 5 et qui occisi captique sint (V 49. VI 12. 17) maiores, quam quibus fides haberi possit Kiessling p. 23. Denique, ut alia quae argumentis minus certis Kiessling stabilivit — hoc enim tantum modo eis probatur recentioribus fontibus quam Livium usum esse Dionysium — praeteream, Dionysius iam quinque annis ante plebis secessionem M. Valerium, Poplicolae filium, in senatu ad plebis miseriam levandam prodeuntem fecit (Dion. V 63 sqq. Nitzsch l. s. p. 529), eidemque secessione facta iuxta Menenium partes aliquas in reducenda a monte sacro plebe (VI 71. 88) et, cum rediisset, in reconcilianda concordia patrum et plebis tribuit (VI 81. Schwegler II p. 246 sqq.).¹⁾ Tum etiam in Coriolani historiam Valerium intrusit (VIII 39)²⁾, ut partem gloriae urbis Romae ex hostium manibus ereptae ad suam gentem traheret, cuius studii postea etiam plura exempla inueniemus.

Sed exoritur quaestio, utrum ipsum Antiatem Dionysius ante oculos habuerit an alium scriptorem qui iam Valerium descripserit. etsi enim quibusdam locis Antiatem in eius libris agnoscere nobis videmur, tamen in talibus quoque narrationibus nobis occurrunt, quae cum Valerio minus concinant, maxime Poplicolae res multo magis ab Antiate auctas et exornatas esse ex Plutarcho discimus quam a Dionysio factum est, quamvis etiam hic non sit parcus in eius laudibus (Nitzsch p. 618 sqq.). iam, si de Plutarcho quidem sermo esset, sine dubitatione ab eo scriptore, quem hic secutus est, Valerium cum iudicio quodam exscriptum et cum alio auctore contaminatum esse diceremus, de Dionysio vero, quia deest nobis certum adminiculum, quo nixi qua ratione fontibus suis usus sit statuamus, admodum difficile est certum iudicium proferre. verum tamen cum nusquam apud Dionysium recentioris alicuius auctoris, a quo Antiatem exscriptum esse probabile sit, vestigia exstent, si quisquam duorum auctorum narrationes inter se confudit et copulavit, nonne veri est similis, Dionysium hac diligentia et hoc iudicio usum id fecisse, quam

¹⁾ Etiam magis auget eius merita elogium XXIII p. 284 Momms.: *Plebem de sacro monte deduxit, gratiam cum patribus reconciliauit, faenore graui populum senatus hoc eius rei auctore liberauit.*

²⁾ Huius enim consilio mulieres ad Coriolanum migrasse refert. Livius hic Valerium non inspexit, cum scriberet II 40, 1 *Tum matronae ad Veturiam, matrem Coriolani, Volturniamque uxorem frequentes coeunt. id publicum consilium an muliebris timor fuerit, parum inuenio* et q. s.

aliū scriptorem Romanū, qui ante eum fuerit? quam ob rem magis inclino ad Kiesslingii sententiam, qui ipsum Valerium a Dionysio in usum uocatum esse censet quam ad Nitzschium, qui de V 1—VIII 71 alteram sententiam proposuit, librum tamen decimum secundum ipsum Antiatem pertextum esse concessit (p. 630).

Praeterea ex Liuii Dionysiique aequalibus Antiate usus est, cum fastos componeret, Ouidius, uid. adnot. ad fr. 6 et Merkel prolegg. ad fast. p. LXXXIII sq., qui tamen quod quae Ouidius III 255—348 et Arnobius V c. 46 inter se consentientes de magna matre e Phrygia arcessita tradunt, cum ab utroque Antiatem lectitatum esse constaret, ex eo fluxisse conclusit, liberrius ingenio suo indulsit.

Insequenti aetate Valerius Maximus solus de Pyrrhi prodicione cum Valerio Antiate congruit (fr. 21 c. adn.), ut gentilem ab eo compilatum esse existimes. idem uero, cum Antiatem transscribere posset, Liuium praetulit, uid. adn. ad fr. 23. 45^{d. n. s.}, atque hoc tantum gentilitati tribuit, ut II 9, 3 de Lucii Flamini flagitio, de quo duplicem famam Liuius protulerat, Antiatem praeferret (fr. 48 c. adn.). itaque etiam eo, quem primum posuimus, loco Liuii libros non Antiatis inspectos esse probabilius est. sed Claudium Quadrigarium periocha teste Liuium secutum esse dices (cf. adn. ad Claud. fr. 40). recte id quidem. at quid obstat, quominus etiam hic utriusque famam a Liuiο una insertam et a Maximo Valerianam electam esse arbitremur? mihi quidem propius ad ueritatem id accedere uidetur, quam unam narrationem a Maximo ex ipso Antiate, ceteras, quas item posset, ex Liuiο translatas esse.

Tum Asconius Pedianus duobus locis (fr. 17. 37) Antiatem citauit, Plinius maior in naturali historia quinque (fr. 8. 11. 15. 64. adn. ad fr. 23). praeterea indicibus testibus in hisce libris eius uerba latent: XII, XXI uel XXII (unum enim indicem habent), XXVIII, XXVIII, XXXIII. uno tamen loco indicis auxilio contigit Kiesslingio, ut ipsa Antiatis uerba enuclearet, quae postea adscribam. in libro XXXIII haec Antiatis esse suspicarer: *Ergo ut maxime ∞ ∞ tantum pondo, cum capta est Roma, anno CCCLXIII fuisse, cum iam capitum liberorum censa essent CLII milia DLXXIII* (cf. supra p. CCCXI, ni iam

exstarent in § 16, indice autem Antiatis testimonium inter §§ 38—51 latere significaretur. denique haec, quae ad Annii Fetialis, qui item in indicibus libr. XVI. XXXIII. XXXVI commemoratur, ceterum ignotus est, auctoritatem rettulit in libro XXXIII 29, libenter ex Antiata sumpta esse existimem: *Annius Fetialis equestrem, quae fuerit contra Iouis Statoris aedem in uestibulo Superbi domus, Valeriae fuisse Publicolae consulis filiae, eamque solam refugisse Tiberimque transnatauisse ceteris obsidibus qui Porsinae mittebantur Tarquini insidiis*. nam eadem Plutarchus quoque Cloeliae laude inminuta tradidit (Poplic. 19), itaque aut per Annium Fetialem haec ex Antiata in Plinii libros manasse arbitror aut errorem uel Plinii uel librariorum subesse, quae opinio ea re confirmari uidetur, quod Annii Fetialis nomen in huius libri indice non exstat, Antias autem (ut hic Annius) et in indice et ante in § 15 a Plinio cum L. Pisone coniunctus adlatus est.

Sequitur Plutarchus, qui Antiatem sibi non ignotum fuisse ipse testatur (fr. 3. 7. 12. adn. ad fr. 48). sed non solum eas res, quibus eius auctoritatem adscripsit, ex eo sumpsit, sed etiam totam Poplicolae uitam perpaucis rebus ex aliis auctoribus inspersis secundum Antiatem persecutus est, id quod post Kiesslingium p. 21 sq. nos pluribus exposuimus nouisque argumentis stabilimus *de font. Plut.* p. 45—51. primum enim quo honore Valerium post Sabinos deuictos adfectum esse Antias tradiderat, eundem inuenimus apud Plutarchum (cf. fr. 17 c. adn. et *de font. Plut.* p. 46 : tum haec Plinii uerba ad Antiatem redire Kiessling indicis ope conclusit XXVIII 16: *Iterum id accidisse tradunt, cum in fastigium eiusdem delubri praeparatae quadrigae fictiles in fornace creuissent, iterum simili modo retentum augurium*, eademque narrasse Plutarchum monuit (c. 13 : Τῶν δὲ Τυφώηνων διαπεπλασμένον τὸ τέθριππον ἐμβαλόντων εἰς κάμινον οὐκ ἔπαθεν, ἃ προσῆκε πάσχειν πηλὸν ἐν πυρὶ, πυκνοῦσθαι καὶ συνιζάνειν, ἐκτηχομένης τῆς ὑγρότητος· ἀλλ' ἐξέστη καὶ ᾧδῃσε καὶ μέγεθος ἔσχεν ἅμα ῥώμῃ καὶ σκληρότητι τοσοῦτον κ. τ. λ. denique ex more illo quo Gellius eundem auctorem per complura capita compilare solebat, etiam ea, quae Antiatis fr. 1 in eodem capite antecedunt, ex eodem hausta esse ueri simile est, atque cum eadem fabula etiam a Plutarcho

exposita sit, et quae de Gellii et quae de Plutarchi fonte arbitrati sumus, denuo confirmantur. loci hice sunt:

Gell. VII 7

Plut. 8

Accae Larentiae et Gaiae Taraciae Ἐνιοὶ δὲ τοῦτο συμπε-
sive illa *Fufetia* est, nomina in an- σεῖν ἱστοροῦσιν οὐχ ὅτε
tiquis annalibus celebra sunt. Ea- Ταρχυνίου καθιερώθη
rum alterae post mortem, *Taraciae* τὸ πεδίον, ἀλλὰ χρόνοις
autem uiuae amplissimi honores a po- ὕστερον ἄλλο χωρίον ὁμο-
pulo Romano habiti. Et *Taraciam* qui- ροῦν ἐκείνῳ Ταρχακίας
dem uirginem *Vestae* fuisse lex *Horatia* ἀνείσθη. ἡ δὲ Ταρχακία
testis est, quae super ea ad populum παρθένος ἦν ἰέρεια μία
lata. qua lege ei plurimi honores τῶν ἐστιάδων, ἔσχε δὲ
fiunt, inter quos ius quoque testimonii τιμὰς ἀντὶ τοῦτου μεγά-
dicendi tribuitur, 'testabilis'que una λας, ἐν αἷς ἦν καὶ τὸ
omnium feminarum ut sit datur. — ius μαρτυρίαν αὐτῆς δέχε-
ei potestasque exaugurandi atque nu- σθαι μόνης γυναικῶν. τὸ
bendi facta est munificentiae et bene- δ' ἐξεῖναι γαμεῖσθαι ψη-
ficii gratia, quod campum *Tiberinum* φισαμένων οὐ προσεδέ-
sive *Martium* populo condonasset. ξατο.

Quae cum ita sint, nemini, opinor, dubium erit, quin ex Valerio profectum sit, quod ad *Arsiam* siluam 11,300 hostes, 11,299 Romani (c. 9, in pugna quadam, qua *Poplicola* *Sabinos* fudit, 13,000 *Sabinorum* occisi sunt, cum nemo Romanus desideraretur (c. 20). prorsus enim illius fictionem absurdam sapiunt.

Itaque cum per omnes uitae partes (c. 8. 13. 20) *Antiatis* nestigia cognouerimus, uita autem tota secundum unum auctorem pertexta esse uideatur, iure nostro quaecunque in ea legimus, nisi disertè *Plutarchus* ad alios auctores prouocat (c. 8. 9. 14. 17). *Antiatis* esse existimabimus.

Ex hoc autem libro, qua ratione *Valerius* gentis suae laudes auxerit atque ornauerit, perspicue intellegimus. omnes enim res, quae tum praeclare gestae sunt, ad *Poplicolam* eiusque gentem referuntur (uid. *Schwegler* II p. 8 sq.). ut exempla aliquot adferam, legatio *Tarquiniorum*, ut plebem commoueret et pelli- ceret, *Roman* missa, cuius nemo scriptor praeter *Plutarchum* mentionem fecit, cum consules non prohiberent, sola *Poplicolae* prudentia et constantia ad irritum redacta est (c. 2. *Nitzsch*

p. 618. deinde iterum legatis missis Vindicius seruus cum iuuenum coniuratorum sermones excepisset, rem non ad consules sed ad Valerium detulit, qui aduocato Marco fratre coniurationem patefecit (c. 4. 5).¹⁾ iuuenibus sceleris conuictis Brutus consul de filiis supplicium sumpsit, tum uero Plutarchus eum, ut domus suae calamitate fractum, admodum inscite de foro remouet, ut Poplicolae partes quasdam tribuat. paene enim in eo fuisse scribit, ut Collatinus Aquillios, item coniurationis socios, sororis suae filios, ex poena eximeret, ni Poplicola restitisset et rem usque ad aduentum Bruti, qui continuo arcessitur, distulisset (c. 7).²⁾ etiam in Porsenae bello egregiam operam rei publicae nauat Poplicola, neque prius ad pontem sublicium Tusci penetrant, quam ille consul propugnans graui uulnere afflictus ex pugna asportatus est. c. 16 = Dion. V 23. breui tamen post optima ualetudine usus excursionem facta quinque hostium milia occidit c. 17. pax solis Poplicolae consiliis et arte conciliatur, idque tam aequis condicionibus, ut non modo septem uicos, qui uocabantur, rex non postulet (Dion. V 31) sed etiam castra omnibus copiis referta Romanis relinquat (c. 18. 19. pace facta Appium Claudium Romam aduocat (c. 21)³⁾ et, posteaquam iterum res ad arma cum Sabinis uenit, bellum ita gerit, ut uictoriam omnes ad unum Poplicolam referant (ένὸς ἔργον ἡγοῦντο τοῦ στρατηγοῦ γεγονέναι c. 22. 23). Praeterea idem primus ex consulibus triumphauit et laudationum morem instituit (c. 9, idemque multas rogauit leges populares, quae ab aliis scriptoribus certioribus paene omnes ad alios auctores referuntur (Schwegler II p. 9. Nitzsch p. 622).

Sed etiam eorum quae ceteri Valerii de re publica bene

¹⁾ Dionysius V 7, qui Valerio item esse usus uidetur, haec eodem modo narrat, de fratre tamen tacet. apud Liuium (II 4) res ad consules delata est.

²⁾ De hac Valerii opera nihil habet Dionysius. apud hunc enim Brutus ἀποστρίψας τοὺς νείους ἐὺ θ' ὡς ἐκάλει τοὺς ἀδελφιδούς τοῦ συνάρχοντος Ἀνυλλίου V 9. Liuius antiquiorem suum auctorem secutus simpliciter haec narrat.

³⁾ ταῦτ' οὖν ὁ Ποπλικόλας οὐ μόνον εἰδέναι ποιούμενος ἔργον ἀλλὰ καὶ κινεῖν καὶ συνεξορμᾶν τὴν στάσιν εἶχεν ἄνδρας ἐπιτηδελούς, οἱ τῷ Κλαύσῳ διελέγοντο παρ' αὐτοῦ τοιαῦτα κ. τ. λ. de his conloquiis tacet Dionysius.

meriti sint, Plutarchus non est inmemor. unus enim ex hac gente Romulum et Tatium reges inter se placuit amicosque reddidit (c. 1.). Poplicolae gener, Postumius Balbus, cuius apud alios scriptores obscura est memoria, in bello illo Sabinorum soceri adiutor est magnamque habet in praeclara uictoria partem (c. 22), maxime uero Valeria, Poplicolae filia, cum inter obsides Porsenae tradita esset (hoc quidem etiam Dionysius V 32 rettulit et in Tarquiniorum insidias incidisset, tanta uirtute usa est, ut per medios hostes feliciter euaderet et salua ad suos perueniret. quid? quod Valerius Antias ita rem exposuisse uidetur, ut, Valeriae laudis augendae gratia, Cloeliae facinus plane non commemoraret et quam ceteri Cloeliae statuam esse dicebant, in Valeriae honorem positam esse fingeret. cf. supra p. CCCXVIII. certe Plutarchus aperte Cloeliae nomen ex alio auctore inseruit (c. 19. uid. *de Plut. font.* p. 49 sq.).

In ceteris uitis etsi hic illic quaedam ex Valerio Antiате in-
spersit (in uit. Rom. fr. 3. Num. fr. 7. cf. adnot. ad fr. 6. de
fort. Rom. fr. 12., tamen primum ducem, quod sciamus, cum
nusquam secutus est. neque deest causa, cur in Valerii potis-
simum uita describenda eum elegerit. nimirum placebat Plutar-
cho copiosa illa Poplicolae laudatio et praedicatio, ut ipse hoc
labore supersedere posset. sed lectio eius supra prima rei pu-
blicae liberae tempora non uidetur esse progressa, nam in uita
Titi Flaminii (adn. ad fr. 48), ubi Valerium testem profert,
non ipsum inuexit sed eius nomen ex Lilio transtulit (*de Plut.*
font. p. 4).

Similiter A. Gellius Antiatis testimonia partim ex ipso par-
tim ex aliis scriptoribus inseruisse uidetur. uel leuiter enim
contemplanti eorum discrimen adparet, cum alia rerum causa
librorum numeris omissis (fr. 1. 21. 25. adn. ad fr. 45^s), alia
propter formam aliquam accurate cum librorum numeris descripta
sint (fr. 57. 59. 60. 62. 65). haec tamen diligentia non fuit
Gellii, sed Valerii Probi, ex cuius libris¹, quoniam unum exem-
plum (fr. 57 se sumpsisse ipse profitetur Gellius, etiam reliqua
ad eum referre non dubitamus. praesertim cum duo 60. 62, in
eadem exemplorum collectione formarum *peposci*, *memordi*, si-

¹) Ex quo libro Probi hausta essent, Gellius non adscripsit. uix
tamen Berytius Antiatis commentarium composuit.

miliū) effuderit, in qua cetera, quae ipse ad Probū adfert, tertium fr. 59 amicum aliquem proferentem fingat. cetera autem exempla, quae librorum numeris carent, certa causa non exstat cur ab alio auctore Gellio tradita esse dicamus, quamquam haud temere Mercklin (*Citiermethode d. G.* p. 645) fragm. 1 Gellium Masurii Sabini libris memorialium debere suspicatus est.

Restant scriptores aliquot, qui quin ipsum Antiatem non uiderint, nemo dubitabit, Censorinus, a quo cum multa tum etiam Antiatis testimonia fr. 18 c. adn. 22. 55) ex Varrone translata esse ueri simile est, Charisius, qui duo exempla coniuncta 14. 58 s. u. nouissime protulit, Priscianus (fr. 16. 61), Arnobius (6. 13), Macrobius (4. 5), qui item bina. hic unum (fr. 4), ut ipse testatur, excerpserit ex Iulii Modesti, Hygini liberti, de feriis libro, ceteri quorum beneficiis sua acceperint, non liquet.¹⁾

De fragmentis, quae Antiati adsignauimus, uix his oriatur. unum seclusimus Arnobii, qui de matris magnae sacris agens (V 7) haec scribit: *Virgo sponsa quae fuerat, quam Valerius pontifex Iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus uelat, dat lacrimas cum Agdesti interfecitque se ipsam.* nam qui hic adfertur Valerius pontifex, non fuit Antias, ut censet Hildebrand a. h. l., sed M. Valerius Messalla (cons. 53. 701), qui per annos quinquaginta et quinque augur fuit (Macrob. sat. I 9, 14) et de auspiciis librum composuit, cuius reliquias habes apud Eggerum serm. lat. uet. rel. p. 46 sq.

¹⁾ Mommsen Herm. I p. 168 Aurelio Victori largum fontem Antiatem fuisse coniecit (uid. adn. ad 45^a. 48). ego tamen uehementer dubito, num ad illam aetatem eius annales seruari sint.

L. CORNELIVS SISENNA¹⁾

De uita L. Cornelii Sisennae² certissimum habemus testimonium senatus consultum aeri incisum de Asclepiade, Polystrato, Menisco in amicorum formulam referendis, quod hodie in museo regio Neapolitano adseruatur.³ conscriptum erat et Latine et Graece sed uersionis Latinae prior pars tota deperiit, altera fere dimidia, Graeca perpaucis litteris deletis integra ad nos peruenit. huius igitur hoc est initium⁴⁾:

Ἐπὶ ὑπάτων Κοῖντου Αυτατίου Κοῖντου νιοῦ Κέτλου καὶ Μάρκου Αἰμί[λίου Κοῖντου] νιοῦ Μάρκου, νῖωνοῦ Αεπίδου [Αιπέδου aes], στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίου[ν νιοῦ] Σισέννα, μὴνὸς Μαΐου.

ex quibus uerbis a. 78. 676 L. Cornelium Sisennam praetorem fuisse et iuris dictione et urbana et peregrina⁵ functum esse intellegimus.

¹⁾ *Sisenniana* siue *L. C. S. rerum Romanarum scriptoris uita et quae supersunt operum fragmenta* scr. *I. A. Wernicke*. Thorun. 1839. A. Riese, *über das Geschichtswerk des L. C. S. in Festschrift zur Begrüssung der 24. Versammlung deutscher Philologen . . . zu Heidelberg*. 1865.

²⁾ *L. Cornelii S. historici Romani uitam conscripsit C. L. Roth*. Basil. 1831. is caute et diligenter rem transegit atque in plerisque me habuit adsentientem. Wernicke neglegentissime prouincia sua functus est neque Rothii commentarium, cuius ne mentionem quidem fecit, exscribere erubuit. quare hunc fere totum neglexi.

³⁾ Itaque iniuria quod apud Gruterum (inser. p. 503 sq.) dubia Vrsini auctoritate uteretur, hunc titulum in suspicionem uocauit Maduigi opuse. p. 100.

⁴⁾ Mommsen *C. I. L.* I p. 111.

⁵⁾ Falso de sola iuris dictione peregrina intellexerunt Vrsinus, Gruter, Popma. cf. Roth p. 17.

Hunc uero Sisennam eundem esse atque eum, qui scripsit historias, ex fragmento quodam orationis Ciceronis Cornelianae eisque quae addidit Asconius uidemus. tulerat enim C. Cornelius tribunus plebis a. 67. 687 legem, ut praetores ex edictis eius perpetuis ius dicerent Ascon. argum. in Corn. p. 58 Bait. : quae lex quam apta esset, ita demonstrasse Ciceronem recte animaduertit Baiter (p. 73, ut aliquot praetores adferret, qui 'uariae ius dicere' soliti essent, idque eos facturos fuisse negaret, si iam tum lex illa Cornelia lata esset: *Non Cn. Dolabella, Cicero inquit, C. Volcatium, honestissimum uirum communi et quotidiano iure priuasset, non denique homo illorum et uita et prudentia longe dissimilis, sed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Sisenna, honorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo L. Scipioni, adulescenti summa nobilitate, eximia uirtute praedito, non dedisset.* Cum uero Dolabella qui priore loco collocatus est, a. 81. 673 (Drumann II p. 563) praetor fuerit, lex illa data sit a. 67. 687, hoc temporis spatium hunc L. Sisennam, qui ultimus reprehensus est, praetura functum esse sequitur eundemque esse atque eum, cuius praeturae a. 78. 676 titulus ille mentionem facit, denique Asconius ad Ciceronis uerba adnotauit p. 74 : *hunc esse L. Sisennam, qui res Romanas scripsit*, ut hoc pro certo adfirmare liceat, L. Cornelium Sisennam historicum praetorem fuisse a. 78. 676. Etiam ex Varrone (ap. Gell. II 25, 9 et Quintiliano inst. I 5, 13) conpertum habemus, eum in senatu sententiam dixisse.

Hinc igitur proficiscendum est. Atque primum eum natum esse ante a. 118. 636 ex eis, quae lege Villia annali constituta erant, adparet, neque tamen multo ante hunc terminum inde quod Cicero Brut. 64, 228) eum interiectum fuisse dicit inter duas aetates Hortensii et Sulpicii. Hortensius uero natus est anno 114. 640, Sulpicius decem annis ante Brut. 88, 301. itaque, quoniam Sisenna minor natu fuit quam Sulpicius, eum inter annos 124. 630 et 118. 636 natum esse certo statuemus, cum hoc uero tempore egregie conuini et amicorum, quorum familiaritate usus est, aetates — nam Atticus, qui in Ciceronis Bruto 75, 260 familiarem suum Sisennam dicit, natus est a. 109. 645, Lucullus et Hortensius, quibuscum conloquentem Sisennam facit Plutarchus Lucull. c. 1, aliquot annis ante (cf. Roth p. 5 sq.) — et alius quidem locus Bruti (74, 259), ubi Cicero a

C. Aurelio Cotta nato a. 124. 630 ad Sisennam transit, inde ad C. Iulium Caesarem, natum a. 100. 654.

Itaque aliter interpretabimur uerba Velleii II 9, atque fere fieri solet. Postquam enim ille res deduxit usque ad Cimbrōs Teutonōsque triumphūque, quem a. 108. 646 Minucius ex Scordiscis egit, breui eos Romanos recenset, qui 'eodem tractu temporum nituerunt' eloquentia et carminibus, et haec de Lucilio, qui claudit poetarum agmen, uerba facit: *Celebre et Lucili nomen fuit, qui sub P. Africano Numantino bello eques militauerat. quo quidem tempore iuuenes adhuc Jugurtha ac Marius sub eodem Africano militantes in isdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent.* Deinde sic pergit: *Historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuuenis; sed opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est.* haec uerba plerique ita intellexerunt, ut belli Numantini aetate Sisenna esset iuuenis, natus igitur esset anno fere 151. 603, quae fuit ratio Weichertii de *L. Licinio Caluo* p. 99 sqq.,¹⁾ id autem neque cum titulo illo conciliari potest, cum praeior septuaginta trium annorum euaderet, neque cum disertis Ciceronis testimoniis, de quibus modo locuti sumus, neque cum ipsis Velleii uerbis, qui 'opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore' editum esse adiciat, annos autem fere quinquaginta, qui intercessere inter bella Numantinum et civile, *aliquot* dicere uix potuerit. Recte igitur Roth (p. 9) particulum *tum* non ad Lucilii aetatem referendam esse uidit sed ad Minucii triumphum, unde declinauit oratio ad hanc disputationem. primum enim Velleius oratores enumerauit, qui 'eodem tractu temporum' insignes fuissent, deinde quae 'clara fuissent per idem aevi spatium ingenia poetarum'. tum cum pergentem ad historicos exorsum esse ab eodem temporis spatio, a quo in ceteris, et per se est ueri simile et argumentis supra adlatis conuincitur. accedit alia res. Velleius enim postea quam Coelium Sisenna uetustiore fuisse scripsit, aequales autem Sisennae Rutilium Claudiumque Quadrigarium et Valerium Antiatem, hisce uerbis huic digressioni finem inponit: *Sane non ignoremus eadem aetate fuisse*

¹⁾ Quam falso Weichert uerba Ciceronis Bruti ut cum hac ratione conciliaret, interpretatus sit, demonstrauit Maduig opusc. p. 100. Miror quod Weichertum secutus est Liebaldd de Lic. Macr. p. 5.

Pomponium. in quibus qui Sisennam bello Numantino iuuenem fuisse a Velleio dictum uolunt, facere non poterunt, quin hunc Pomponium eadem aetate fuisse statuunt, pugnabuntque cum Eusebio, qui a. 90. 664 Pomponium clarum habitum esse prodidit. at uero si Rothii sententiae adsensi erimus, omnis controuersia tolletur.¹⁾

Quibus gradibus ad praeturam escenderit, nescimus. ueri simile tamen est quaestura eum antea functum esse. nam creatus est praetor Sulla uiuo, qui duobus annis ante legem de magistratibus dederat, ne quis praetor fieret, nisi antea quaestor fuisset (App. b. c. I 100), sed certi nihil de hoc magistratu proponere possumus.²⁾ Idem cadit in aedilitatem curulem. post Ernestium enim ad Cic. Verr. III 15, 33 Zumpt ex eo Krause p. 300 inde quod ludis circensibus anni 70. 684 apud L. Sisennam 'uirum primarium' triclinia strata argentumque exposita esse Cicero in Verrinis l. s.) commemorauit, cum aedilitatis curulis esset ludos facere, huic anno Sisennae aedilitatem tribuit. at et Ciceronem uel illo loco uel alibi in Verrinis, ubi de Sisenna loquitur, aedilitatis eius, si eo anno obtinuisset, mentionem additurum fuisse recte Roth p. 13 contra dixit, et uix Sisenna, homo primarius, octauo anno post praeturam, cum consul esse posset, aedilitatem petiit.

Post praeturam cum imperio in Siciliam abiisse uidetur, quamquam etiam hic coniecturis opus est. cum nusquam diserte eius rei mentio fiat. sed Cicero Verr. II 45, 110 a Sthenio quodam Thermitano Verrem domum inuitatum esse dicit, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sisennae, ceterorum uirorum fortissimorum hospes fuisset atque esset. atqui Cn. Pompeius a. 82. 672 a Sulla cum imperio in Siciliam missus hospitium coniunxit cum Sthenio (Drumann III p. 330). C. Claudius Marcellus autem pro praetore fuit in Sicilia a. 79. 675 (cf. Drumann II p. 399. Orelli onom. Tull. p. 155). ergo cum probabilitate

¹⁾ Itaque etiam eae difficultates remotae sunt, quibus ductus O. Iahn Herm. II p. 234 pro *historiarum auctor* proposuit *milesiarum auctor*.

²⁾ Pighius III p. 290 cum in quaestoribus a. 78. 676 recenset idque concludit ex loco quodam Dionis Cassii, apud quem a. 68. 686 Sisennam praetorem fuisse legisse sibi uisus est. fundamentum tamen nullum esse infra ostendemus.

quadam inde conclusit Roth (p. 12 Pighium in plerisque secutus, cum Cicero hoc loco eos commemoraret Sthenii hospites, qui cum imperio in Sicilia fuissent, eoque ordine, quo eo uenissent, Sisennam post Marcellum a. 79. 675 ante Verrem 73. 681 in Sicilia aliquod munus administrasse, qua cum re id congruit, quod complures familiares in eadem provincia Sisennam habuisse ex Verr. III 20, 43 discimus. haec uero si recte disputata sunt, si a. 78. 676 Sisennam praeturam obtinuisse memineras, pro praetore eum in Siciliam missum esse facile concedes.

Ad haec negotia publica accedebat opera forensis. sed quamuis doctus uir et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus rei publicae, non sine facetiis, tamen, cum neque laboris multi nec satis uersatus in causis esset, interiectus inter duas aetates Hortensii et Sulpicii, nec maiorem consequi potuit et minori cedere necesse fuit, ut Cicero (Brut. 64, 228. de legg. I 2, 7 scripsit. Cum uero Hortensius primum in foro dixerit L. Crasso Q. Scaeuola consulibus a. 95. 659 Brut. 84, 229, iam antea initium dicendi fecisse Sisennam adparet. ex causis tamen, quas egerit, duae tantum modo nobis notae sunt. quarum unam quo anno orarit pro C. Rutilio quodam (Cic. pro Brut. 74, 260), memoriae proditum non est, alteram iam prouectus aetate a. 70. 684 pro C. Verre dixit cum Hortensio aliisque contra Ciceronem (Cic. act. sec. II 45, 110. III 20, 43, ad quam causam ea potissimum re idoneus esse uidebatur, quod cum magistratu in Sicilia fuerat, itaque a Verre quasi inescatus et ad partes suas tractus, ut Sisennae familiaribus erepta redderet (Verr. III 20, 43).

Triennio, quo Sisenna Verris patronus extiterat, cum ad Pompeium lege Gabinia summum imperium belli piratici delatum esset, ille in tredecim legatis, qui maximam partem ex optimatibus erant, quibus mare mediterraneum tuendum dispertiuit, etiam L. Sisennam elegit eique tradidit Euboeam, Thessaliam, Macedoniam, Bocotiam (App. Mithr. 95, cf. Flor. I 41 [III 6]), deinde discidio inter Pompeium et Metellum Creticum orto constat Cretenses, ut Metelli saeuitiam et crudelitatem effugerent, ad Pompeium misisse, qui se suaeque in eius fidem dederent. Cretenses a Pompeio rediere cum L. Octauio legato, qui urbes reciperet. Metellus tamen cum neglexit, cum sine exercitu esset, neque saeue in Cretenses ut in hostes consulere desiit. tum uero his

rebus cognitis Cornelius Sisenna cum exercitu in Cretam uenit suasitque Metello, ut ciuitatibus parceret. sed ne is quidem persuasit. antequam tamen ut inuitus obtemperaret, ui et armis illum cogere et urbibus, quae premebantur, opitulari coepisset, in morbum incidit et morte belli ciuilibus necessitati ereptus est a. 67. 687.¹ quo mortuo Octauius Sisennae exercitus imperium suscepit et palam contra Metellum arma tulit, sed infelicissime re gesta a Metello captus est.

Hic igitur L. Cornelius Sisenna, uir primarius et diuitissimus, scripsit historias. haec enim uera fuit inscriptio, non historia, quae uox apud Nonium ex compendio hist. male intellecto, apud Gellium fr. 131¹ ex negligentia nata est, cum hic eis tribus locis, quibus addito libri numero inscriptionem adfert, historias dicat. constabant ex libris minimum uiginti tribus, fragmenta plura ad nos peruenerunt ex libris I. II. III. IIII. VI, singula ex I. VIII. XII. XXIII. exorsus est a Troia euersa paucisque res usque ad suam aetatem libri primi praefatione deduxisse uidetur, id quod postea fecit etiam Sallustius in coniur. Catil. c. 6 sqq. Roth hist. rel. p. 369. Gerlach *Geschichtsschr.* p. 91. Riese quidem p. 56, quod origo belli Marsici ad optimatum superbiam et auaritiam referenda esset, Sisennam, qui nobilium causam ageret, tale prooemium scripsisse ueri simile esse negauit et quattuor fragmenta, quibus res superiores tangerentur fr. 1—4, ex libris, qui inscriberentur *ab urbe condita*, deprompta esse arbitratus est, quorum mentionem faceret Nonius (fr. 3) de Aeneae morte agens. at, si tum culpa belli ad optimates uulgo conferebatur, haec ipsa Sisennae causa

¹) Quae supra exposuimus, debemus Cassio Dioni XXXVI 1, qui haec de Sisenna refert: καὶ Κορινθίος Σισέννας, ὁ τῆς Ἑλλάδος ἄρχων, ἦλθε μὲν ἐς τὴν Κορίνθον, ὡς ταῦτ' ἐπύθειτο. καὶ παρήγεσε τῷ Μετέλλῳ φέσασθαι τῶν δῆμων, οὐ μέντοι καὶ ἀντέπραξέ τι μὴ πείσας. — ἀγανακτήσας οὖν ἐπὶ τούτῳ ὁ Ὀκταούσιος οὐδέθ' ἡσύχασεν, ἀλλὰ πρότερον μὲν τῷ τοῦ Σισέννου στρατῷ, ροσήσας γὰρ ἐκείνος ἐτεθνήκει, χρόνιος ἐπαβόηθει. Weichert quidem l. s. p. 102 hunc Sisennam Gnaeum appellat diuersumque esse ab hoc Lucio putat. decipi tamen se passus est ab Ursino, qui sine ulla auctoritate hunc Sisennam confuderat cum Cn. Sisenna quodam, quem ex denario nouimus ('Cn. Cornel. L. f. Sisena' Mommsen C. I. L. I p. 133. *Münzwesen* p. 137). hic legatus Pompeii quin Lucii praenomine usus sit, propter Appianum nemo poterit dubitare. Gnaeus ille fortasse filius fuit huius Lucii. cf. Roth. p. 19.

esse poterat, ut ex rebus, quae antecederant, hanc opinionem falsam esse demonstraret altiusque res repeteret. atque ille solus Nonii locus, quamvis is diligens esse plerumque soleat in inscriptionibus laudandis, uix nos coget peculiarem librum 'ab urbe condita' a Sisenna compositum esse existimare. facile enim aut Nonius aut, si mauis, ipse Sisenna historiarum librum primum propter res, quae continebantur, sic appellare potuit. nam etiam alia eius apud historicos moris exempla habemus, ut singulos quosdam libros peculiari inscriptione insignirent. cf. supra p. CLXVIII.

Sed, si recte Nonius fr. 6 ex libro primo sumptum esse adscripsit, iam libro primo Sisenna ad bellum Marsicum peruenisse uidetur, quam ob causam huic adsignauimus, quae ostenta initio eius facta esse exposuerat (fr. 5). libro altero iam Marsi pugnant cum hostibus (fr. 7), tertio, ut incerta et dubia omit-tam, 'Aesernini duplici fossa ualloeque circumdati frumento ad-eso, quod ex arcis in oppidum portatum erat' se hostibus tradunt, sic enim sine dubio quae desunt, supplenda sunt. hinc res anni 90. 664 i. e. primi, quo bellum Marsicum armis gestum est, comprehensas esse libris II et III euadit. adcuratiora suspicari nolumus neque probamus Riesii (p. 60) coniecturam, qui, quod postea Kiene fecit, iam tum Sisennam fecisse opinatus est, ut diligenter res dirimeret, quae in Picentibus, Marsis, Marrucinis, ab eis, quae in Samnitibus et Lucanis gestae essent, et illas libro altero, has tertio exponeret. libro quarto progressus ad annum belli secundum 89. 665 cf. fr. 51. 52. 53 non solum res bellicas sed etiam domesticas tractauit. utrum ei anno hoc libro an quinto finem inposuerit, non liquet, cum ex libro quinto nihil nobis traditum sit. Libro sexto sequebatur Marii fuga (fr. 125 et bellum Mithridaticum, quod ita enarrauerat Sisenna, ut res in Asia et Graecia gestas continentes mandaret, 'ne uellicatim ac saltuatim scribendo lectorum animos impediret' fr. 127. qui liber proelium ad Ianiculum a. 87. 667 commissum continuerit, Tacitus, qui ex eo rem quandam tetigit, non adiecit. omnino fragmenta ex hac annalium parte perrara sunt, restat unum, de quo certum iudicium ferri possit, fr. 132 ex libro XXIII¹, quo summum omnium dictaturae desiderium describitur. pertinere

¹) De numero sine causa dubitauit Riese p. 63.

igitur uidetur ad a. 82. 672. num etiam ultra id tempus progressus sit Sisenna, testimonia desunt. uerum tamen nil obstat, quominus eum usque ad mortem Sullae, cuius res eum optime et diligentissime scripsisse Sallustius (Iug. 95, 2. dicit, peruenisse arbitremur. absoluit enim librum suum Velleio l. s. l. teste iam 'senior', ergo post Sullae mortem, quo tempore summum quadraginta sex annos expleuerat. itaque ueri simile est eum Sullae dictaturam, quam inchoauerat (fr. 132, ad finem perduxisse. Quamquam fieri potuit, ut iam diu historiae scribendae consilium caperet bellumque Marsicum statim postquam confectum est, scribere animum induceret. atque nescio an eum hoc eius consilio cohaereat, quod anno fere 88. 666 Roth p. 5 Lucullus Hortensio Sisennaeque ἐκ παιδιᾶς τινας εἰς σπουδὴν προελθούσης pollicitus est se bellum Marsicum seu Graece seu Latine, seu uersibus seu oratione pedestri expositurum esse cf. supra p. CCLXXXV. caue tamen inde eum Krausio concludas, eum primum solum bellum Marsicum tractasse, tum a sexto libro seniores, hoc est ferme quinquagenarium circiter a. 69. 685, bellum ciuile Sullanum.

Quoniam quae complexus sit Sisenna libris suis, quoad fieri potuit, explanauimus, iam intellegemus Velleium, qui 'opus belli ciuilis Sullanique' a Sisenna editum esse scripsit (nisi eum Manutio mutas belli ciuilis Sullani), minus accurate locutum esse, eum aut bellum sociale seu Marsicum 'ciuile' diceret sic praeter alios Kritz Sall. hist. fr. XVII, Linker *Sall. hist. prooem.* p. 12 aut bellum Sullanum id, quod contra Mithridatem in Graecia Asiaque gestum est, mentionem belli socialis, quod quasi per prooemium libris tribus uel quattuor transegit, omittens (Riese p. 54).

De Sisennae fide auctoris locupletissimi testimonium exstat, Sallustii, qui in bello Iugurth. 95, 2. quod de Sullae natura ingenioque pauca proposuerit, ita excusat: *Neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna optime et diligentissime omnium qui eas res dixere persecutus parum mihi libero ore locutus uidetur.*¹ Quamquam

¹) Mirum est quod Gerlach Sall. uol. III p. 48 haec uerba ita non intellexit, ut Sallustium in historiis scribendis id egisse opinaretur, ut Sisennae librum continuaret, sed satis eum iam refutauerunt Kritz in praefat. ad Sall. fr. XVII et Linker l. s. p. 12. — Sisennam etiam alio

igitur Sisenna eis rebus, quas describit, aut ipse testis oculatus interfuit aut ex eis qui interfuerunt, audire eas potuit — num Sullae commentarios aut aliorum libros adhibuerit, non est conpertum, neque uero id abhorret a probabilitate —, quamquam in rebus suae aetatis litteris mandandis singulari adiutus est memoria (Senec. controu. I p. 54 Burs.), tamen fides ei abroganda fuit, cum etiam in historia obnoxius esset principi gentis Corneliae, cuius et ipse esset, eiusque partibus nimis faueret (cf. fr. 132. Kritz ad Sall. hist. fr. I 57).

At uero laudat Sallustius diligentiam, qua res Sullae persecutus sit, concinitque Fronto, qui (epist. ad Ver. I p. 114 N.) ‘longinque’ Sisennam historiam scripsisse iudicauit. Atque haec iudicia ipsis fragmentis confirmantur, quae non solum copiosissimae rerum narrationis uestigia praebent sed etiam orationum (fr. 10. 109. 110. 112. 113) uel in ea librorum parte, quam minus adcurate tractasse uidetur Sisenna. Sed idem alia in historiam inuexit, ut legentes oblectaret atque in formam fabularum romanensium, quas nunc uocamus, historiam mutauit et exornauit. Sic de rebus philosophiae egit fr. 5. 123, in qua Epicureorum disciplinae addictus fuit: e priore enim loco adparet, eum contra somnia disputasse, ex altero eum Epicureorum de dis doctrinam proposuisse. (cf. Senec. de ben. III 4. 1. Zeller, *Philos. d. Griech.* III p. 239.) Tum uero etiam rebus minus honestis legentium animos permulsit atque, ut tum erant hominum iudicia, plausum omnium tulit. haec enim de eo Ouidius trist. II 443:

*Vertit Aristiden Sisenna. nec obfuit illi
historiae turpes inseruisse iocos.*

quid? quod, cum ceteris in rebus laboris non multi eum fuisse censuerit Cicero, Fronto (ep. ad Caes. III 3 p. 62 N. cum paucis eum adfert, quod diligens fuerit in huius generis uerbis eligendis conlocandisque: *Nam praeter hos partim scriptorem animaduertas particulatim elegantis Nouium et Pomponium et id genus in uerbis rusticanis et iocularibus et ridiculariis, Attam in muliebribus, Sisennam in lasciuis, Lucilium in cuiusque artis ac*

loco a Sallustio significatum esse Kritz (histor. I fr. 4 p. 4) censuit, eum apud Charisium II p. 192 P. 216 K. pro *scrip*, quod est in codice, proponeret *scripsit*. res tamen prorsus incerta est.

negotii propriis. quae uerba ne de Milesiis dicta esse arbitremur, orationis nexu prohibemur.

Accedimus ad genus scribendi. atqui de orationibus quod iudicium Cicero uno loco Bruti (64, 228 tulerit, iam supra p. CCCXXVII). indicauimus, altero (74, 259 sq.) eum reprehendit, quod recte loqui putarit inusitate loqui atque haud raro risus audientium mouerit. simillima tamen eis fuit historia, cum Cicero priore loco Brutum et Atticum, ut Sisennae genus dicendi cognoscerent, releget ad historiam, ex qua omnis Sisennae facultas perspicui possit. nihilo setius, quamuis cum ut oratorem Hortensii et Sulpicii gloria obscuratum esse existimet, tamen in historia ei principatum tribuit. nimirum aberat ex Ciceronis sententia historia, in qua diiudicanda solam artem rhetoricam respicit, litteris Latinis, atque quae scribendi laudes nondum sufficiebant ad nomen oratoris, eae palmam deferebant in historia. itaque Cicero l. s. s. hisce uerbis pergit: *quae (historia) cum facile omnis uincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum*. idemque iudicium facit de legg. I 2, 7 *Sisenna — omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit*. in seqq. tamen hanc laudem diminuit: *is tamen neque orator in numero uestro unquam est habitus et in historia puerile quiddam consecratur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse uideatur, cum tamen uelle duntaxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset*. Atque hercle quae prodita sunt de Clitarcho Aeolensi (cf. Geier, Alex. M. hist. script. p. 151 sqq.), pleraque conueniunt cum hoc Ciceronis de Sisenna iudicio. nam etiam Clitarchi probari ingenium, fidem infamari Quintilianus inst. X 1, 74 scribit, idemque a Longino sine Dionysio de sublim. 3, 2 p. 13 Iahn. dicitur *φλοισώδης ἐνὴρ καὶ φησὼν κατὰ τὸν Σοφοκλέα μίζοις μὲν ἀνλίσσοισι, φορβειᾷς ἄτερ*, et a Demetrio de eloc. 304 propter inuenustum dicendi genus uituperatur. quae iudicia satis confirmantur Clitarchi reliquiis. at num Ciceroni sic iudicanti fides sit habenda, dolendum sane quod adcurate explorare non possumus. admodum enim exigua sunt fragmenta paucorumque uerborum. unum tamen ex his adparet, quod Cicero reprehendit in orationibus, cum etiam in historia multum usum esse

inusitatis uocabulis, quam ob rem non casu factum esse existimabimus, quod idem Plauti commentarios scripsit, cum id ageret, ut inspersis uerbis priscis et inusitatis emendator sermonis usitati esset (Cic. Brut. 74, 259).

Verum tamen quamquam doctrina quaedam et eruditio ei non deerat, carebat elegantia et acri iudicio in calami stris inurendis, neque feliciter ei opus cessit. Varro quidem, quod cum praeter ceteros historia florere arbitrabatur, unum ex logistoricis inscripsit *Sisenna uel de historia* summasque ei in dialogo partes tribuit (cf. Ritschl, ind. lect. Bonn. 1845 p. VIII. Riese Varr. sat. praef. p. 35. 256), atque etiam Ciceronem historias laudasse ceterisque, qui ante scripserant, praetulisse supra uidimus (p. CCCXXXII), nihilo tamen minus, qui in historia eius uestigia legerent, habuisse non uidetur, ne usus quidem eius, si Caecilium (Calactinum), qui in libris grammaticis de eo egisse uidetur (cf. adn. ad fr. 103), et Festi locum (fr. 124) admodum dubium exceperis, ex primo saeculo p. Chr. n. certa uestigia comparent, quod nescio utrum inde factum sit, quia quae de bello Marsico Sullanoque conperta habemus, omnino perpaucæ sunt eaque pleraque a scriptoribus secundariis inferioris temporis nobis tradita, an inde quod diu neglectus iacuit. Tum demum uero posteaquam amor uetusti generis dicendi resuscitatus est, etiam Sisennae libri propter uoces priscas et inusitatas, quae apud eum erant, prolati, lectitati, excerpti sunt, itaque iam Tacitus, qui in historiis narrationis cuiusdam Sisennae mentionem iniecit (fr. 129), in dialogo c. 23 Aprum inridentem facit eos, quibus eloquentia Aufidii Bassi et Seruili Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordeat; Gellius autem adsidue, ut ipse dicit XII 15, 1, Sisennae historias lectitauit compluraque fragmenta ex eis noctibus suis inseruit, plurima uero (plus centum uiginti¹) debemus Nonio. Sed quin is ex magna scriptorum copia, ex quibus exempla protulit, minimam partem ipse inspexerit, nemo qui Hertzii (Jahn, anal. 1862 p. 711 sqq.), Schottmuelleri symbol.

¹) Vnum fragmentum seu librariorum incuria seu temporis iniquitate deperit. p. enim 556 post quaedam Sisennae uerba sic pergitur: *Idem lib. IIII mater et agrauia bellica. Sisenna hist. lib. III* et q. s., ubi *matres tela grauiâ bellica* (sic enim cum Mercero legendum est) insequens lemma est. lacuna autem in cod. Leidensi etiam indicata est spatio uacuo relicto.

Ritschel. p. 823 sqq., P. Schmidtii (*De Nonii Marcelli auctoribus grammaticis*. Lips. 1868) ea de re commentationes legerit, dubitabit. immo multo plura exempla originem ducunt ex commentariis ad Plauti, Lucretii, Attii, Pomponii, aliorum scriptorum libros compositis, ex quibus et ipse ille locus, qui explicabatur, et ea exempla, quae ad illum explicandum congesta erant, translata sunt. nolo nunc quaerere, utrum ipse Nonius illos commentarios adierit an thesauros aliorum, qui id fecerant, in librum suum excusserit — leuitas enim et negligentia Nonii tanta est, ut quam minimum studium ab ipso in scribendo conlocatum esse statuendum sit —: illud mihi constare uidetur, etiam Sisennae historiarum commentarios uel ab ipso uel, quod malo, ab eius auctore compilatos esse. nam ut ceterorum scriptorum, quorum commentarios adhibitos esse certum est, ita etiam Sisennae exempla, quae exceptis duodecim locis uel — si, ubi per *idem* aliud exemplum adnectitur (fr. 134—138), ex eodem libro id sumptum esse censes — nouem ex tertio aut quarto libro decerpta sunt, primario loco posita sunt atque ita ordinata, ut complura in primo Nonii capite semel p. 57 sq., in altero septies p. 68. 91. 107. 130. 141. 161, in sexto semel p. 449 cf. Schmidt p. 133 etiam loco inter se iuncta sint. unde quoniam ex eis scriptoribus, qui aetatem tulerant, Schottmueller et Schmidt rectissime demonstrarunt, apud Nonium exempla primaria (quae ille *Stammcitate* nominat) eodem ordine inter se excipere quo apud ipsos auctores, idem in Sisennam cadere sequitur. fuit igitur ordo uerborum Sisennae hie:

Non. cap. I p. 57. ex Sisennae libro II¹⁾, fr. 9. (ex lib. III)

33. 14. (ex lib. III) 72. 58. 68.

II (litt. a) p. 68. (ex Sisennae lib. III) fr. 116. 94.

(litt. c) p. 91. (ex Sis. lib. III) fr. 93. 118. 107.

123. 79.

(litt. e) p. 107. (ex Sis. lib. III) [120].²⁾ 110. 66.

(litt. f) p. 113. (ex Sis. lib. III) fr. 60. 86.

¹⁾ Quia nusquam in altero capite Nonius exempla Sisenniana ex lib. II coniunxit cum exemplis ex lib. III uel IIII petitis, Riese p. 58 scripsit *lib. III*.

²⁾ Casu quodam exemplum Sisennae post Vergilianum positum est, id quod haud raro accidit, cf. Schmidt p. 8. potius primarium id esse ex Ciceronis uicinitate adparet, uid. infra.

Non. cap. II (litt. i p. 130. (ex Sis. lib. III) 43. 47. (ex Sis. lib. III) 119.

(litt. m) p. 141. (ex Sis. lib. III) 24. 31. 18. (ex lib. III) 72.

(litt. p) p. 161. (ex Sis. lib. III) 117.¹⁾ (ex lib. III) 25. 32.²⁾ (ex lib. III) 93.

Ita uero hoc unum intelleximus, quis fuerit uerborum ordo in singulis Nonii partibus, illud autem agentibus nobis, ut soluta hac partium compage suo quodque libro fragmentum tribueremus, hoc auxilium fere nullum erat. ut exemplo utar, hoc quidem pro certo licuit adfirmare, uerba fr. 18 in libro III Sisennam scripsisse post 31, hoc post fr. 24, sed quae ratio intercesserit inter illa fragmenta et fr. 43 et 47, utrum haec continua post illa, an ante illa, an inter illa scripta, an inter se implicata fuerint, nescimus. quare melius esse duximus, ut infra in fragmentis disponendis hoc ordine omnino neglecto eandem uiam ingressi quam in ceteris scriptoribus primo loco collocaremus ea fragmenta, quae aliqua cum probabilitate ad certas res referri poterant, ad temporum ordinem digesta, deinde cetera ex rerum similitudine adiungeremus.

Ex eis duodecim uel nouem fragmentis, quae ex aliis Sisennae libris a Nonio adlata sunt, tria (Non. p. 87. 168. 187. 486) ad Gellii auctoritatem redire Hertz l. s. s. ostendit. deinde duo³⁾, quae alteri libro inserta sunt ex alio fonte atque ex eo ex quo fr. libri III et IIII hausta esse inde conligitur, quod horum librorum exempla Sisenniana plerumque secuntur uerba Ciceronis ex libris de oratore deprompta, antecedunt exempla ex libris de finibus (cf. p. 91. 113. 130. 141. 161, etiam p. 70. 101. Riese p. 51), in horum autem uicinitate neutri libri occurrunt. denique quae in ceteris Nonii capitibus ex aliis libris Sisennianis fragmenta exstant, non sunt ea exempla primaria sed aliorum scriptorum exemplis (p. 376 Afranii, p. 392 Vergilii, p. 468 Plauti) subiuncta atque ex horum commentariis originem ducunt. Quid plura? Nonius Sisennae historiarum solos libros

¹⁾ Vt ordinem restitueret, Riese p. 58 pro *IIII* scripsit *III*.

²⁾ Consilio omisi fr. 85, quod subiunxit fr. 32 Nonius, quia supra primariorum tantum modo exemplorum rationem habui.

³⁾ de fr. ex libro II, quod p. 57 Sisenna inseruit, uid. p. CCCXXXIII not.

III et IIII nouit, aut, quod ueri similis ducō, horum librorum commentarios. de fide tamen uerborum ab eo transcriptorum uehementer dubitandum est. nam in eis tribus exemplis, quae Gellio debet (ex quibus unum, fr. 127, bis posuit), unum numerum omnino omisit Non. p. 187 fr. 127, duos corruptit, cum pro *VII* priore loco scriberet *V* (Non. p. 87 fr. 126), altero *I* (Non. p. 168 fr. 127). cf. supra p. LXIII.

Apud alios scriptores perpauca notitiae Sisennianae indicia adparent. Seruius enim tribus locis (fr. 1. 2. 4) in rebus antiquis Romanis Sisennae auctoritate utitur, Macrobius bis (fr. 7. 8) eius uerba quaedam ex libro II, unum locum ex libro duodecimo (fr. 131) Priscianus, denique unum Ioannes Lydus inscriptione omissa (fr. 133) citauit. hic tamen ipse Sisennae librum se uidisse negat¹⁾, idemque etiam de aliis scriptoribus, quos modo commemorauī, conici potest.²⁾

Vi uero totius Sisennae doctrinae et eruditionis conspectum haberes, quasi corollarium dedi ceterorum eius librorum fragmenta, primum Milesiarum, quos libros — minimum tredecim — lasciuos et impuros, cum uerteret ex Graeco Aristidem secutus Ouid. trist. II 442, aetatis suae auribus et iudicio obtemperauit (uid. mus. Heluet. n. VI p. 8)³⁾, deinde commentariorum Plautinorum, ex quibus idem quod ex historiis

¹⁾ Quod Fenestellam atque Sisennam a Varrone in libro de rebus humanis (ἐπὶ ἀνθρώπων πραγμάτων) laudatos esse Lydus dixit, neglegenter auctorem, cui haec debet, exscripsit. Fenestella enim Varrone, non Varro Fenestella uti potuit.

²⁾ In fr. incertae sedis neglexi unum locum, quem adposuit Krause p. 317. haec enim sunt Varronis uerba apud Gellium II 25, 9: *Adsentior tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus 'adsentio' in senatu dicebat et cum postea multi secuti*, eademque refert Quintilianus inst. I 5, 13. sua autem sponte adparet, haec non posse referri ad Sisennae scripta.

³⁾ Milesiarum reliquias, quae supersunt ex solo libro tertio decimo, debemus Charisio. Quod fragmentum praeter ea, quae nos infra recepinus, Forcellini s. u. adingero I p. 61 (ed. Schneeberg.) suppeditare uidetur, falso ad Sisennam relatum est. haec enim ille: *Translate Sisenn. Milesiar. apud Seru. 2, teste Falstero (qui loc. Seru. non designat): non dignus in quem debeam satiram calente ui adingerere*, qui locus cum diu me multum uexasset, tandem repperi, locum illum exstare non apud Seruium sed apud scholiastam Iuuenalis (ad sat. IIII 2) et in libris sic scriptum esse *Sesenus libro II ait: non dignus* et q. s. quod nomen corruptum sine dubio recte restituit Achaintre, quem secutus est Lachmann

elucet studium antiquitatis uerborumque priscorum atque inusitatorum.¹ fragmenta supersunt ex commentariis Poenuli, Rudentis, Amphitruonis, Captiuorum, Aululariae, seruata a Rufino et Charisio. uidetur autem Sisenna in commentariis et uerborum explicationis et rerum grammaticarum et metricarum rationem habuisse, sed spero in ceteris melius rem ei successisse quam in metricis. nam in eis paucis, quae aetatem tulerunt, notis uno loco (fr. 3) aperte eum errasse Ritschl parerg. I p. 383 docuit, altero (fr. 7) se non intellexisse metra anapaestica ipse professus est cf. G. Hermann elem. doct. metr. p. 411 sq. atque haec quidem haecenus. breui enim praecidam, cum prouocare liceat ad Fr. Ritschelii *de Sisennae commentariis* dissertationem in parerg. 374—386.

Num alia scripta grammatica composuerit, caute dubitat Bernhardy hist. litt. Rom. p. 228. quae fr. inc. 3. 4 argumenti sunt grammatici, fieri potuit, ut ex commentariis Plautinis fluere.

Orationes eius litteris mandatas in manibus aequalium Taciti fuisse, ex dialog. c. 23 (uid. supra p. CCCXXXIII) effici mihi uidetur, qui locus fugit Meyerum. ibi enim loquitur Aper de eis, qui sua aetate eloquentiam Aufidii Bassi et Seruili Noniani prae Sisenna et Varrone contemnant, sed qui fieri potuit, ut illi, nisi orationes Sisennae legerent, eius eloquentiam nossent? quamquam confiteor, non abhorreere a probabilitate illud iudicium sumptum esse ex orationibus, quas Sisenna historiis inseruerit, quas causas dixerit, iam supra recensuimus Ciceronis iudicia adposuimus. orationum fragmenta non supersunt.

comment. ad Lucret. p. 124, cum coniceret *Serenus*. est enim uersus iambicus Septimii Sereni poetae. cf. L. Mueller d. r. metr. p. 98.

¹) Quamquam Th. Bergk, *Beiträge z. lat. Gramm.* I p. 124 hos commentarios Plautinos a recentiore aliquo Sisenna, aequali fere Terentii Scauri, compositos esse iudicat. frustra tamen eius sententiae certa argumenta quaesiui; immo optime conuenit hoc Plauti studium cum eo quem supra adumbrauimus scriptore.

C. LICINIUS MACER¹⁾

In historicis Latinis Cicero de legg. I 2. 7 ponit etiam Marcum, cuius plenum nomen fuisse C. Licinii Macri ex eis quibus eius libri adferuntur locis uidemus, dicitque eum amicum fuisse Sisennae. atqui Sisenna natus est haud ita multo ante a. 118. 636, praetura functus a. 78. 676, mortuus 67. 687. quam ob rem uix quisquam dubitabit, quin qui C. Licinius Macer anno 73. 681 tribunus pl.²⁾ fuit et anno post Sisennam (ergo anno 66. 688 diem supremum obiit, idem historicus ille sit, neque prae hoc diserto testimonio magni faciet quod Cicero, ubi de Macri tribuni facultate oratoria disputat (Brut. 67, 238) historiae eius mentionem omisit, praesertim cum idem etiam aliis rerum scriptoribus in Bruto acciderit, ut C. Tuditano (25, 95) et Rutilio (30, 113).

Familia eius erat plebeia illa quidem sed nobilissima, ex qua et qui primus tribunus militum consulari potestate de plebe factus est (Liu. V 12, 9), et qui L. Sextii collega, ut alter consul de plebe crearetur, rogatione sua effecit, originem ducebant, pater Lucius, de quo nil nisi nomen memoriae traditum est³⁾, filius, ut hoc nunc uerbo moneam, C. Licinius Macer Caluus, et poeta et orator.⁴⁾

¹⁾ Liebaltd, *C. Licinius Macer*. progr. Numburg. 1848.

²⁾ De hac re, cum quidam tribunum illum historici filium fuisse arbitrati essent, pluribus, quam opus erat, disputauit Weichert poet. lat. rel. p. 92 sqq. et post eum Liebaltd p. 3 sqq., uterque tamen a falsa opinione, qua de Sisennae anno natali occupati erant, profecti sunt.

³⁾ In denario enim, quem inter a. 84. 670 et 81. 673 percussum esse Mommsen statuit, thesauri Montecodruzzensis a. 81. 673 defossi haec exstant *C. Licinius L. f. Macer*. Mommsen C. I. L. I p. 137 n. 434. *Münz-wesen* p. 235.

⁴⁾ Natus is est a. 82. 672 a. d. V kal. Iun. Plin. n. h. VII 165. ceterum ex filii nomine Liebaltd p. 2 etiam patri Calui cognomen fuisse

De anno historici natali hoc unum licet statuere, eum natum esse ante a. 107. 647¹⁾, si quidem a. 66. 688, quo mortuus est, uir praetorius fuit. nomen eius inclauit in tribunatu a. 73. 681. Postquam enim frustra M. Aemilius Lepidus consul, L. Sici-
 cinus, L. Quintus tribuni plebis deinceps nobilitatis potentiam Sullae dominatione stabilitam euertere aut labefactare conati sunt, re non desperata C. Licinius Macer familiae laudis haud inme-
 mor, quamquam omnes conlegae aduersariorum partes amplexi
 erant, et discordias ab eo excitari nobiles criminabantur uehemen-
 tesque in eum concitabantur turbae (Sall. hist. fr. III 82, 11; 17
 Kr.), magno cum ardore et constantia denuo id agere coepit, ut
 plebi potestatem a Sulla ademptam restitueret, in primis pote-
 statem tribuniciam, plebique hoc persuadere studebat, ut, nisi
 telum illud, ut aiebat, a maioribus libertati paratum redderetur,
 detrectarent militiam neuē, cum nulla pars fructus eis esset, am-
 pliussanguinem suum praerent. exstat oratio eius, qua Sallustius
 in historiis (l. s.) eum plebem cohortantem facit, quae etsi non
 uerba Macri, lineamenta tamen et sententias repraesentat.²⁾ inde
 non solum fuisse uidetur acerrimus nobilitatis aduersarius sed

conlegit. quae opinio inde confirmatur, quod ubi Liuius propriae fa-
 miliae laudem a Licinio quaesitam esse exprobrat, de C. quodam Licinio
 Caluo agitur (fr. 16).

¹⁾ Quod Liebaldd p. 7 eum circiter a. 124. 630 natum esse posuit,
 sola motus est falsa opinione, quam habet de Sisennae amici aetate.

²⁾ Cf. Lentuli epistolam ad Catilinam datam

apud Sallust. Cat. 44:

et Cicer. in Cat. III 5, 12:

Quis sim, ex eo quem ad te misi *Quis sim, scies ex hoc quem ad te*
cognosces, fac cogites, in quanta ca- *misi. cura ut uir sis et cogita, quem*
lamitate sis et memineris te utrum esse, in locum sis progressus: uide, quid
consideres, quid tuae rationes postu- *tibi iam sit necesse, et cura ut omnium*
lent. auxilium petas ab omnibus, etiam tibi auxilia adiungas, etiam infimorum,
ab infimis.

ubi Cicero adcuratius uidetur uerba Catilinae exhibuisse. similiter iu-
 dicauit Egger, *Examen critique des historiens d'Auguste* p. 319 de Memmii
 oratione (Iug. 3). Idem igitur Sallustio fuit propositum quod Thuey-
 didi (I 22): *Καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν*
ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκριβείαν αὐτὴν τῶν λεγόντων
διαμνημονεῦσαι ἢν ἐμοί τε ὦν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθεν ποθεν
ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν. ὥς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν αἰὲ
παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς συμπά-
σης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται.

etiam homo acutus et sagax, quem non fugeret, in primis per plebem stetisse, quominus, quae antea eius patronis proposita fuerant, prospero euentu carerent. itaque et uehementer inuehitur in scelestum seruitium a nobilitate impositum et grauiter incusat plebis ignauiam et torpedinem, quae non ultra contionis locum memor esset libertatis et, quod seruitium esset, otium appellaret. idemque ne credat recte monet nobilitatis delinimentis, quibus eius desideria in aduentum Cn. Pompeii differat. neque tamen oratione sua quidquam profecit. nam plebs artibus illis capta in aduentum Pompeii se differri et decipi passa est. Macer uero etiam alia ratione nobilitatis opes infrungebat, ut accusauit C. Rabirium, qui princeps fuerat in armis contra Saturninum capiendis eumque interfecisse insinulabatur, quod loca ab eo religiosa et luci, in Saturnino opinor oppugnando, uiolati essent (Cic. pro Rabir. p. r. 2, 7). quamquam etiam hanc operam frustra consumpsit. maior enim tum erat nobilitatis potentia, quam ut unus ex eo numero in iudicium ab aduersariis uocatus condemnaretur, atque ne decem quidem annis post cum auctore Caesare a T. Labieno trib. pl. Saturnini occisi crimine postulatus esset, ut meritum de eo supplicium sumeretur, hoc effici potuit (C. Peter h. R. II p. 184 sqq. Drumann III p. 161 sqq.). denique cum in multis causis et publicis et priuatis uersatus est (Cic. Brut. 67, 238, tum — incertum est quo anno — Tuscorum patrocinium suscepit, ut hunc populum a Sulla agris spoliatum asperaque uexatum corroboraret, corroboratum cum plebe reconciliaret (Meyer or. Rom. rel. p. 387). His autem rebus, etsi pleraeque minus prospere ei cesserunt, tantam sibi comparauit auctoritatem, ut quamuis acriter repugnantibus optimatibus praetor crearetur (Val. Max. VIII 12, 7). tum pro praetore in prouinciam est missus. neque tamen ibi exercitui praefuit, quod Krause p. 234 existimauit. quod enim in eius rei testimonium uulgo haec uerba, quae exstant apud Nonium s. u. contendere (p. 259) adferri solent: *Licinius Macer in epistula ad senatum: 'Illi suam uitam mecum contendunt, quorum in corpore ita crebra sunt uulnera uitae, nouae cicatrici ut locus non sit'*¹⁾, non de uul-

¹⁾ Vehementer dubito, num Licinii Macri epistulae uel ab ipso uel ab amicis separatim editae sint. mihi epistula illa, ex qua quaedam Nonius laudauit, a Sallustio esse ficta et ex eius historiis sumpta uideatur, in quibus complures epistulae inueniuntur, ut epistula Cn. Pompeii

neribus. in pugnis acceptis sermo est, sed metaphorice de maculis, quibus aduersarii domi ex uita foedissima et turpi obsiti sint. post decessum autem ex prouincia a. 66. 688 Cicero praetor tam grauib. argumentis usus eum repetundarum accusauit, ut Macer, etsi a Licinio Crasso gentili, uiro magnae auctoritatis, adiunabatur, cum spes absolutionis non esset, ipse mortem sibi conscisceret. de hac re duplex est fama, altera Valerii Maximi VIII 12, 7: *Comsimili impetu mortis C. Licinius Macer, uir praetorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiae diriberentur, in muenianum conscendit. si quidem cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, praetextam ponentem uidisset, misit ad eum qui diceret se non damnatum, sed reum perisse, nec sua bona hastae posse subici, ac proflinus sudario, quod forte in manu habebat, ore et faucibus suis coartatis incluso spiritu poenam morte praecurrit. qui cognita re Cicero de eo nihil pronuntiauit. igitur inlustris ingenii orator et ab inopia rei familiaris et a crimine domesticae damnationis inusitato paterni fati genere uindicatus est.* altera Plutarchi in uit. Cic. 9: *Αέγεται δὲ καὶ Λικίνιος Μάκρο, ἀνὴρ καὶ καθ' αὐτὸν ἰσχύων ἐν τῇ πόλει μέγα καὶ Κράσσῳ χρώμενος βοηθῶ, κρινόμενος κλοπῆς ὑπ' αὐτοῦ (Κικέρωνος, τῇ δυνάμει καὶ σπουδῇ πεποιθὼς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων, ἀπαλλαγὴς οἴκαδε κείρασθαί τε τὴν κεφαλὴν κατὰ τάχος καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ὥς ρενικηκῶς λαβὼν ἀνθὺς εἰς ἀγορὰν προῖέναι· τοῦ δὲ Κράσσου περὶ τὴν αὔλειον ἀπαντήσαντος αὐτοῦ καὶ φράσαντος, ὅτι πάσαις ἐάλωκε ταῖς ψήφοις, ἀναστρέψας καὶ κατακλινεὶς ἀποθανεῖν. τὸ δὲ πρῶγμα τῷ Κικέρωνι δόξαν ἤνεγκεν ὥς ἐπιμελῶς βραβεύσαντι τὸ δικαστήριον.* prior tamen narratio et per se minus probabilis est Valeriique artem sapit, et extrema Plutarchi uerba confirmantur ab ipso Cicerone, qui (I 4, 2 ad Atticum haec scripsit: *Nos hic incredibili ac singulari populi uoluntate de C. Macro transegimus. cui cum aequi fuisset, tamen multo maiorem fructum ex populi existimatione illo damnato cepimus quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus.* quo consensu etiam earum rerum, quae antea narratae sunt, auctoritas augetur.

Qua aetate annales composuerit, non liquet, nisi ex ea re,

ad senatum III 1, regis Mithridatis ad regem Arsacen IIII 19 Kr. accedit quod fr. illud inter fragmenta Sallustiana apud Nonium exstat.

quod in oratione, quam Sallustius eum habentem facit, adcurata comparet rerum Romanarum cognitio ac scientia¹⁾, iam tum historiae eum studuisse conligere uelis. inscriptio binis locis a Nonio (fr. 6, 21) et a Prisciano (7, 22) tradita est annalium, singulis historiarum a Macrobio (fr. 1), rerum Romanarum a Nonio (fr. 23). trahimur igitur auctorum numero ad annales, qui titulus etiam propter librorum naturam probabilior esse mihi uidetur. Libri fuerunt minimum unus et uiginti (fr. 23), sed quae fragmenta seruata sunt, perpaucis et admodum tenuibus (fr. 22 et 23. inc. sed. 24. 25) exceptis ex solis duobus primis libris excerpta sunt. In his exorsus a Romuli Remique pueritia res Romanas minimum usque ad Pyrrhum deduxerat (fr. 20)²⁾, de ceteris libris, quae est testimoniorum inopia, omni certo iudicio abstinendum est, etsi propter librorum numerum Macrum usque ad suam aetatem descendisse et procedente opere copiosius res exposuisse ueri simile est.³⁾

Nunc ut ad genus scribendi pergamus, cum Macri uerba perpauca ad nos peruenerint, confugiendum est ad Ciceronis iudicia, qui de orationibus sic scripsit in Bruto 67, 238: *C. Ma- cer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingeni euerteret, minus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen, non ualde nitens, non plane horrida oratio; uox, gestus et omnis actio sine lepore; ut in inueniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiore maioremque cognouerim, sed eam, ut citius ueteratoriam quam oratoriam diceret. his etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum.* de historia sic de legg. I 2, 7: *Nam quid Macrum numerem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multa sed inepta elatio, summa inprudencia.*⁴⁾ Hoc

¹⁾ Cf. Niebuhr, praelect. I p. 33. 227. h. R. I p. 350 not. 793.

²⁾ Quas res primus, quas alter liber continuerit, non potest discerni. quam ob rem fragmenta ex alterutro horum librorum a Lio Dionysio seruata infra coniuncta edidimus.

³⁾ Quae enim de fr. 23 suspicatus est Linker (uid. adn.), incertiora sunt, quam ut inde quidquam conligamus.

⁴⁾ Sic enim Mommsen hunc locum multum temptatum scripsit (chronol. p. 90 n. 146). codd. haec exhibent: *multas et* [et ex corr. add.]

igitur etiam Cicero, quamvis infensus esset animo in Macrum, non potuit negare, summa cum usum esse in rebus confingendis et componendis diligentia, nec orationem, etsi Graecorum artificia spreta essent¹⁾, omni arte aut ornamentis caruisse. quod uero in historia neglecta Coelii ratione scribendi rhetorica ad antiquorum simplicitatem et ieiunitatem rediit, nescio an consilio factum sit, ut non solum res ex antiquissimis auctoribus sumeret sed etiam eorum scriptionem imitaretur. hoc tamen suae aetatis historiae concessisse uidetur, ut orationes a se fictas insereret. in quibus, cum fieri non potuerit quin Macer, utpote plebi totus deditus, ab his partibus staret, non est mirum quod Atticus uel Cicero ineptam elationem summamque inpudentiam ei exprobrauit. noli enim cum Weicherto p. 95 sq. opinari, illo loco de orationibus a Licinio in causis publicis uel priuatis agi. nam de sola historia Romana illo loco loquitur Cicero neque alii iudicio hic est locus quam de orationibus quae historiis insertae sint, id quod factum esse discimus ex fr. 20. 22. neque cogitari potest alia de orationibus a Licinio habitis iudicasse Ciceronem, cum de claris oratoribus, alia cum de legibus scriberet. ualde enim haec iudicia inter se discrepant.

Sed utcumque de genere eius scribendi existimamus, hac certe re singularem inter aetatis suae scriptores obtinet locum, quod antiquitatis studiis tum efflorescentibus excitatus non satis habuit ueteres annales exscripsisse sed etiam, ut erat homo uel Cicerone teste diligentissimus, alia antiqua monumenta indagata et explorata in usum suum conuertit. ut foedus Ardeatinum a. 444. 310 ictum in manibus habuit (fr. 13 c. adn., maximeque libros quosdam linteos multum adhibuit et laudauit (fr. 13. 14. 15.).

ineptus datio summā inpudentiā, unde alii alia eliciuerunt, ut A. W. Zumpt *multus et ineptus et adeo summa inpudentia*, Bake *multus et ineptus est, clamator summa inpudentia*, Nipperdey Philol. 1851. VI p. 137 *multa, in epistulis relatis summa inpudentia*, Halm *multa sunt inepta usque ad summam inpudentiam*, Pluess in Iahn. ann. 99 p. 586 *in orationibus autem multas inde perturbationes (heftige Affecte)*. proxime tamen Mommseni coniectura ad codd. uestigia accedere uidetur.

¹⁾ Sic enim interpretanda esse uerba *ex librariolis Latinis* ex eis quae antecedunt *cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa eruditorum Graecorum copia* discimus, unde de auctoribus ab eo adhibitis, quod uoluerunt Teuffel, *Litteraturgesch.* p. 206 et Schwegler I 93 (qui uertit *librarioli Bücherschränke*), cogitare uetamus.

in his uero libris, qui in aede Iunonis Monetae in arce repositi erant, magistratuum nomina per annos digesta fuisse, claro Liuii testimonio satis constat. haec enim ille III 20, 8 (fr. 15 : *qui si ea in re sit error, quod tum ueteres annales quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, decimo post demum anno cum T. Quinctio Penno A. Cornelium Cossum consulem habeant et q. s. quamquam fuerunt* Lachmann de f. Liu. I p. 13. Becker ant. Rom. I p. 17. Hertz in ed. Liuiana, qui, cum alio loco III 7, 10 fr. 13 Liuius distingueret libros linteos et magistratuum libros, magis credendum esse arbitrati Liuii iudicio quam librariorum leuitati, priore loco scriberent aut *quosque linteos* aut (Mommsen chronol. p. 208 *libri librique quos*, tresque auctores a Liuiio putarent laudatos esse, at idem quod in cap. 20, significauit Liuius c. 13, 7: *et Lucius Minucius praefectus annonae seu refectus seu, quoad res posceret, in incertum creatus, nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno 440. 314 et 439. 315 relatum inter magistratus praefecti nomen*, tum in c. 20 Liuius non opposuit libris linteis librorum magistratuum testimonium sed Licinio Macro, qui linteorum auctoritate usus esset, quid igitur impedit, quominus statuamus libros magistratuum appellatos esse a Liuiio eos indices¹, quos ipse ante oculos haberet cf. VIII 18, 12. XXVIII 52, 4², libros linteos, quos Licinius³, adhibuerit et in utrisque magistratuum nomina fuisse? praesertim cum Liuius, ubicumque ad Macrum eiusque libros linteos prouocauit, de solis magistratuum nominibus testimonia ex eis prompserit.

Propter hoc autem studium cum Licinii Maeri auctoritatem plurimi aestimasset Niebuhr (h. R. I p. 255. 556. II p. 11. praelect. I p. 33 et post eum ceteri (Lachmann de f. L. I p. 39.

¹) Falso Beaufort I c. 7 priuatos annales hosce libros fuisse suspicatus est. cf. Naegele *Studien* p. 287 sq.

²) Falso enim Liebaladt p. 14 ut quam plurimos auctores Licinii enumeraret, etiam hosce locos ex eo a Liuiio sumptos esse opinatus est.

³) In linteis etiam libri Sibyllini scripti erant. Symmach. ep. III 84. apud Liuium X 38, 4 a Samnitibus 'ex libro uetere linteo lecto' sacrificatur (a. 293. 461) multosque uidit M. Aurelius Anagniae libros linteos ad sacra pertinentes (Front. ep. III 4 p. 67 Nab.). cf. Vopise. Aur. 8, 1. Plin. n. h. XIII 69 *Postea publica monimenta plumbeis uoluminibus, mox et priuata linteis confici coepta aut ceris*.

Liebaldt p. 11 sq., nuper Th. Mommsen (*Monatsber. der Berl. Akad.* 1861 p. 335 sqq. = *Röm. Forsch.* I p. 315 sqq.) gravissimis cum cumulavit criminibus. impudentissimum enim in modum eum non solum furatum esse sed etiam res fictas et commenticias pro ueris uendidisse et quae ex libris linteis proferret testimonia, mera mendacia esse. profectus autem est ille uir doctissimus a loco quodam Liuii (fr. 13. uid. chronol. p. 88 sqq.), quo quae ille Licinii librorum linteorum auctoritate nisus de tribunorum mil. cons. pot. abdicatione et de L. Papirii Mugilani et L. Sempronii Atratinii consulum subrogatione narrauerit, ita cum more et consuetudine illius aetatis (444. 310) pugnare arbitratur, ut fieri non possit, quin falso ex recentiore aetate in antiquitatem illam translata sint. nec contra hanc quidem Mommseni disputationem habeo quae opponam. quod uero pergit ipsum Licinium libros linteos ementitum esse, ut memoriam ex plebis studio uitiatam talium librorum ficta auctoritate firmaret, eius rei certa argumenta et indicia non adduxit. etsi enim ut in uita publica sic etiam in historia plebis partibus Licinium fauisse¹ ueri est simillimum, tamen omnino non est, cur eum fraudis insimulemus. tantaene eum fuisse censes impudentiae, ut de rebus a se fictis prouocaret ad sacros libros ἐκ τῶν ἱερῶν τε καὶ ἀποθέτων Dion. adu. ad fr. 13, qui in arcis templo repositi essent, cum semper ei uerendum esset, ne quis ex aduersariorum grege siue ex magno, qui tum his studiis uacabat, antiquariorum numero templi tablino inspecto manifestae fraudis eum coargueret et convinceret famamque eius et publicam et priuatam prorsus subuerteret? ne rumorem quidem eius fraudis tum exstisisse putas? an, si exstitit, ad Ciceronis aures auide talia de aduersariis corripientis non peruenisse? an hunc, qua arderet in Macrum ira et inuidia, suppressisse? sed superest res

¹) Neque hoc mihi persuasit Mommsen l. s. a Licinio Macro ueterum Claudiorum studia popularia obscurata esse. Rectius Ihne h. R. I p. 365: Mommsen hat den Charakter der Claudier richtig beurtheilt. Nur möchte die Veranlassung zu den Entstellungen der Annalisten nicht, wie Mommsen vermuthet, in dem Parteilhasse eines demokratischen Gegners, wie etwa des Licinius Macer, zu suchen sein, sondern in demselben Grimme, der auch einen Sp. Cassius, Sp. Manlius, M. Maelius, weil sie Volksfreunde waren, als Tyrannen verschrieen und sogar das Bestreben der Gracchen in ähnlicher Weise zu schwärzen versucht hat. cf. p. 394.

grauissima. etenim etiam Q. Aelius Tubero (fr. 6 de consulibus anni 434. 320 testimonium librorum linteorum, atque ex Liuii quidem opinione eorundem, adtulerat, neque cum sua sumpsisse a Macro inde euincitur, quod, etsi uterque libros linteos auctores citauerat, tamen diuersa consulum nomina in eundem annum ediderant. quae cum ita sint, quoniam utrumque libros linteos euentum esse uix contendes, liberandus est Licinius fraudis illius crimine. immo hi libri ex eorum numero fuisse uidentur, qui post incendium Gallicum ad rerum Romanarum memoriam restituendam descripti sunt, ut qui hos libros composuere, aut fraudis aut erroris insimulandi sint, non Licinius. Itaque quibus maculis ingenium ac naturam Licinii adpersit Mommsen, hos quidem abstersisse nobis uidetur, auctoritas autem eius, cum aliorum commentis se decipi passus sit, in primis ubi ex libris linteis testimonia repetit, leuior est.

Minoris facio quod Liuius (fr. 16), posteaquam a. 364. 390 a C. Licinio Caluo T. Quintium Pennum dictatorem dictum esse secundum Macrum rettulit, haec addidit: *Quaesita ea propriae familiae laus leuiorem auctorem Licinium facit.* nimirum ad hanc solam memoriae diuersitatem expediendam illa excogitauit Liuius, neque ex eis adparet, omnino propter hoc familiae studium Liuii Macri auctoritatem leuem uisam esse. Etiam minore negotio Dionysii criminibus eum absoluemus. is enim cum magna sui acuminis admiratione castigat cum multos scriptores, qui temporum rationis parum studiosi quaedam naturae uitaeque humanae legibus repugnantia exposuerint, tum Licinium Macrum, quippe qui Anco Marcio octauum annum regnante Tarquinium Priscum Roman demigrasse (fr. 8, Tarquinium Superbum ipsum in pugna Regillensi pugnasse (fr. 11 οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰζότων οὔτε τῶν δυνατῶν), a. 492. 262 Syracusis tyrannum fuisse Dionysium fr. 12 οὐδὲν ἐξητακότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὥς αὐτὸ δηλοῖ τοῦτογον, ἀλλ' εἰς τὸ πρὸς τιχρὸν ἀποφανόμενοι memoriae tradere non dubitauerit. ex his uero ipsis rebus ad Fabios aliosque illius aetatis scriptores, qui vulgi fabulas repraesentarent, in antiquitatis memoria pertexenda Macrum redire maluisse cognoscimus quam recentiorum artificia, quibus illae res remotae erant, recoquere. qua ratione sequentes aetates inlustrauerit, in tanta fragmentorum paucitate certo discerni nequit.

Denique ut breui dicam quid sentiam, magna cum diligentia in historiae Romanae fontes inquisiuisse uidetur Licinius Macer neque tamen, cum in auctorum grauitate ponderanda acri caruerit iudicio, dignus esse, cui praeter ceteros egregiam fidem habeamus.

Primam uero huius scriptoris notitiam habemus apud Ciceronem l. s. s.¹⁾, a quo, si Mommsenum sequeremur (chronol. p. 90 sq.), etiam in epistula quadam ad Pactum data Macrum descriptum esse existimandum esset (uid. adn. ad fr. 13). at cum consulum nomina, quos Cicero adfert, ad librorum linteorum auctoritatem redeant, atque etiam alii historici praeter Macrum, ut Q. Aelius Tubero, eisdem usi sint, res admodum dubia et incerta est. quam inique enim Cicero de Macri historia iudicaret, iam uidimus. quid igitur hunc potissimum fontem eum adfuisse arbitremur?

Ex insequentis aetatis scriptoribus Liuius septem (fr. 13—19), Dionysius sex locis (fr. 5. 8—12) nominatim Licinium Macrum laudarunt, atque hic eum in nobilium historicorum Romanorum numero posuit ἡ 7 οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων, quorum libros in scribendo adhibuisset. Apud Liuium uero eius usus continetur prima decade, in cuius libris III. VII. VIII. X tantum modo eius mentio facta est. quaeritur, num aliis locis eum consuluisse uideatur. ac de primo quidem et altero libro iam supra antiquiores scriptores Liuius duces primarios fuisse exposuimus²⁾, in tertio, credo quia apud illos non satis larga suppetebat materia, ad recentiores degressus esse uidetur primumque ad Valerium Antiatem, cui maiorem libri tertii partem debere uidetur. haud ignoro equidem a Nitzschio uid. supra p. CCCXI etiam hanc magnam partem ad Licinii auctoritatem relatum esse, neque tamen, quod iam supra monuimus, mihi id persuasit uir ille doctissimus. nam ut nunc, qua ille inbutus est opinione de Liuii ratione fontes exscribendi, eam minus probandam esse taceam, ne ipsi quidem loci, quibus ma-

¹⁾ Gellio — quae est sententia Kiesslingii de Dion. f. p. 31 — Licinium praecipuum auctorem fuisse, demonstrari non potest. cf. supra p. CCXXXX.

²⁾ Nitzsch m. Rh. n. XXIII p. 155 etiam secundi libri c. 29—32 ad Licinii auctoritatem redire suspicatus est. at uid. supra p. CCCXI.

vine nititur, ut iam in hoc libro Licinium in usum uocatum esse demonstret, quidquam ualent. itaque certa Licinii uestigia non habemus nisi a libro quarto, in quo nescio an hac de causa ad eum Liuius adierit, quod cum intestinas dissensiones descripturus esset, hic potissimum et orationes et largam materiam praebebat. sed utut haec res se habet, in quarto libro praeter Aelium Tuberonem et Valerium Antiatem, qui uno loco de eadem re, de qua etiam Macer, citati sunt, solus Licinius Macer tribus locis — isque semper cum librorum linteorum auctoritate coniunctus — nobis occurrit, aliaeque tacite ex eodem sumpta esse uidentur, ut III 13, 7 librorum linteorum commemoratio, quos certe ipsos Liuius non inspexit (cf. fr. 14)¹⁾, c. 8, 7 L. Papirii Mugilani et L. Sempronii Atratinii censura, quae tam arte cum eorum consulatu (fr. 13) conexa est, ut utraque res non possit non esse repetita ex eodem auctore Mommsen chronol. p. 90 sq. deinde quoniam ceteris locis Liuius haud ita plebi fauet totusque patrum partes amplecti solet, iure uehementer offendunt quae c. 51, 5 de patrum aperta iniuria conqueritur: *Aptissimum tempus fuerat uindicatis seditionibus delinquentum animis Botani agri diuisionem obici, quo pacto minuisset desiderium agrariae legis, quae possesso per iniuriam agro publico patres pellebat: tunc haec ipsa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos ni teneret, pertinacem nobilitatem esse, sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis ut cetera futurum praedae.* quae uerba, nisi secum ipsum pugnasse Liuium putas, explicari non possunt nisi ita, ut temere plebeium aliquem auctorem, i. e. Licinium Macrum, ab eo exscriptum esse existimemus. tum etiam in eis, quae apud Liuium c. 1 — 7 de lege Canuleia aguntur, multa insunt, quae Macrum auctorem prodere uideantur. neque enim ipse Liuius tales orationes totas fluxit. immo plerumque in orationibus componendis nihil aliud quam lineamenta ab aliis tradita exornauit atque inluminauit uid. supra p. CCXVIII. Denique alia si cum Dionysio, qui in libro XI ad Licinium rediit, comparauerimus, Licinii esse uidebimus. in primis quae uterque (Liui.

¹⁾ Infra hunc locum Licinii reliquiis subiunximus, et quia dubitari uix poterit, quin ex Macro sumptus sit, et ut omnia librorum linteorum fragmenta coniuncta haberes.

III 12—16. Dionys. XII 1. 2 exc. Esc. p. XXX—XXXV Muell. de Sp. Maelii causa et nece memoriae prodidit, in multis rebus ita consentiunt¹⁾, ut sine dubio ex eodem auctore hausta sint. quem, quoniam in his ipsis libris cum ab utroque adhibitum esse constat, et in hac Liuii narratione etiam librorum linteorum facta est mentio c. 13, 7, quam Macro deberi iam supra commemorauimus, Macro fuisse ueri simillimum est. una res, num uerum statuerimus, dubitationem mouet, quod et Liuius et Dionysius Maelium de regno agitasse quasi pro certo ponunt et neuter eius partes defendit. plebeium auctorem id facturum fuisse negabis. recte id quidem. at nonne ipsi illi historici, cum a patribus starent, cum multa tum haec in huius partis gratiam immutare potuerunt? quam ob rem ut quae apud eos in diuersam partem scripta exstant, plebeii alicuius auctoris, ex quo quasi inuitis ipsis illa fluxerunt, prope certa indicia sunt, ita si in quibus partibus senatui fauent, plebeium auctorem non esse usurpatum uix colliges. accedit quod ipse Liuius in his capitibus uno loco (c. 12, 7) e duobus auctoribus, quos de hac re inspexit²⁾ (cf. c. 16, 3, alterum magis plebi studuisse significauit, cum scriberet: *coeperet a fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine contionum et urbis deserto agrorum cultu, nam utrumque traditur*, idemque quosdam tribunos de indigna nece Maelii queri non destitisse commemorauit (c. 16, 5).

Quae tamen indagauimus Licinii Macri nestigia, omnia conparent in priore libri quarti parte c. 1 -23, 3, in altera, quae bella cum Aequis, Volscis, Veientibus, Fidenatibus aliisque ciuitatibus gesta, raro res intestinas exponit, alium auctorem uidetur secutus esse. nec in sequentibus libris ullo loco Macro exscriptum esse cernimus praeter eos locos librorum VII. VIII.³⁾ X,

¹⁾ Neque enim magni momenti est, quod apud Liuium c. 12, 7 tribuni plebem haud aduersante senatu perpulerunt, ut L. Minucius praefectus annonae crearetur, apud Dionys. p. XXXI senatus consulto id factum est.

²⁾ Ibidem Liuius de L. Minucio rem quandam, quam apud quosdam auctores se inuenisse scribit, ex 'falso imaginis titulo' refellit. quae laudatio ut a Liuii fontium studio abhorret, ita Licinii antiquitatis studium prodit. itaque forsitan tota haec de L. Minucii tribunatu et commemoratio et refutatio ex Macro manauerit.

³⁾ Vbi in hoc libro (fr. 18) Macer laudatus est, tenor narrationis

quibus nominatim laudatur, et alium libri X locum, quo et Licinius et Tubero significantur. est is in cap. 11, 9, ubi quod haec scripsit de anno 299. 455: *Caritas etiam annonae sollicitam civitatem habuit, ventumque ad inopiae ultimum foret, ut scribere quibus aedilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonae dispensatione praeparando ac conuehendo frumento fuisset*, aperte ad illos auctores respicit, ex quibus in cap. 9 fr. 19, in eum annum Q. Fabium aedilem factum esse rettulerat. atque haec quidem hactenus.

Multo uero plura Licinii fragmenta ex Liuiio elicere eidemque certiora de annalium eius indole credo proferre possemus, nisi casu ita accidisset, ut tum demum Liuius eis uti coepisset, ubi integri Dionysii libri desunt. nunc uno tantum modo loco, qui est in fine libri XI Dionysii et in principio libri III Liuii (fr. 13 c. adn.), quae partes ab illis historicis secundum Macrum pertextae sunt, inter se contingunt. Sed Dionysius eum citauit tribus locis fr. 8. 11. 12 cum Gellio consociatum in libris II. III. V bis. VI. VII et sine dubio exscripsit extr. lib. XI (uid. adn. fr. 13¹). tum quae de bellis ab Anco gestis II 38 et 39 memoriae tradidit, aut ex Macro aut ex Gellio tracta esse fragmento 8 comparato computauit Kiessling d. Dion. font. p. 30 sq. idemque p. 33 cum Liebaldtio p. 15 foedus Gabinum (III 58) et Schweglerum (II p. 308) secutus foedus a Cassio cum Latinis ictum (VI 95) ad Macri auctoritatem de coniectura rettulit. hoc enim monumentum in columna aenea insculptum Cicero cum pro Balbo 23, 53 diceret, meminit *post rostra incisum et perscriptum fuisse*, tum igitur ipse uidere non potuit, multoque minus quinquaginta fere annis post Dionysius. qui quod nihilo minus, quid in illo scriptum esset, inseruit, aperte alii auctori eius notitiam debet. hunc uero auctorem neminem certe ueri est similis fuisse quam Macrum. Etiam longius progressus Nitzsch (m. Rh. n. XXIII p. 614. XXIII p. 145 sqq.) totos libros V—VIII magnam partem auctoritate Macri niti suspicatus est. qua coniectura uerum se adsecutum esse uereor, ut multis conprobet et

secundum Pisonem pertextus sit. etiam in libro X postquam c. 9 (fr. 19) Macrum nominatim adtulit, c. 13 Pisonem tacite exscribere uidetur. uid. supra p. CLXXXVIII.

persuadeat. magis enim incerta et lubrica est res, quam in qua certi aliquid statuatur, etsi facile concedo, multo pluribus locis a Dionysio Licinium Macrum excerptum esse quam nunc dignosci potest.

Ex eis scriptoribus, qui Hadriani aetate hos antiquos historicos Liuius praelatos lectitabant et excerpebant thesaurosque suos ad nostram aetatem propagauere, nemo Licinium laudauit. nam qui praeter Liuium et Dionysium eius fragmenta seruauerunt, omnes multo post illos fuere. quin etiam unum ex his (fr. 2) etiam in Malalae libros, unde in chronicon Paschale receptum est uid. adn.), manauit, ita tamen ut, quibus riuulis manauerit, cerni nequeat. cetera fragmenta habes apud Diomedem (adn. ad fr. 22), Priscianum (fr. 7. 20. 22. 26)¹⁾, Nonium (21. 23. 24. 25), quae nescio an debeantur grammaticorum, qui post Probum Berytium exemplis ex diuersis scriptoribus colligendis operam dedere, diligentiae et assiduitati, denique apud Censorinum 3 et Macrobium 1. 4, qui eis locis, ubi inserta sunt, Varrone uidentur usi esse.

Denique ne negligentiae nos insimules, hoc moneo consilio e numero fragmentorum, quae habes apud Krausium et Rothium, explosum esse hoc, quod est apud Solinum c. 2, 12: *Licinio placet a Messapo Graeco Messapiae datam originem, uersam postmodum in nomen Calabriae quam in exordio Oenotri frater Peucetius Peucetiam nominauerat.* ubi de nomine auctoris has adnotauit discrepantias Mommsen: '*Liciniano* L²G B P. *liciano* L². *Luciniano* A. *Lutiniano* S. *lucinio* II.' quibus heptadis Bonnensis opinio firmari uideatur in Grani Liciniani fragmentis illa uerba ponentis (p. 47). at eandem rem habes expositam in Plinii naturali historia III 99: *Graeci Messapiam a duce appellauere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Sallentino agro.* uides igitur ex ea quae intercedit inter Plinium et Solinum cognatione, eundem auctorem esse descriptum a Plinio quem a Solino. in Plinii autem auctoribus non inuenitur Granius Licinianus, contra saepissime ab eo est adhibitus Licinius Mucianus, modo sic

¹⁾ Liebaldd p. 14 etiam alium locum, ut opinabatur, ex Prisciano citauit (I p. 545 P. 13 H.): *Auctoritas quoque tam Varronis quam Macri teste Censorino nec k nec q nec h in numero adhibet literarum.* is tamen non est Licinius sed Pompeius Macer, 'cui ordinandas bibliothecas delegauerat' Augustus (Sueton. Caes. 56). cf. Hertz a. h. 1.

in ind. libr. III. IIII. V. VI. VII. V 83. VII 36. VIII 68, modo simpliciter Mucianus appellatus, qui librum Pliniano simillimum de naturali historia composuerat atque etiam in tertii libri indice, in quo illa de Messapiae nomine protulit Plinius, recensetur. itaque nullus dubito, quin apud Solinum quoque hic Licinius Mucianus sit intellegendus, et apud eum aut *Licinio* sit scribendum aut, quod mihi magis placet, *Licini*[o *Muci*]ano. quae scriptura nescio an commendetur quorundam codicum scripturis *luciano* uel *lutiniano* uel *lucinio*. neque quidquam ualet contra hanc sententiam Isidori inscientia, qui rem ipsam ad uerbum ex Solino transtulit, pro auctoris tamen nomine nescio quem historicum in animo habens scripsit *historiis* [an *historicis*?] *placet*.

Contra alia fragmenta, etsi a quibusdam impugnata esse non ignorabamus, suos locos obtinere uoluimus, primum fr. 23, quod Vossius (de hist. lat. I c. 8) et Weichert (poet. lat. rel. p. 93) propter tituli similitudinem (uid. supra p. CCLXXXVIII ad Clodii Licini res Romanas rettulere. sed cum hunc Clodium Licinum, scriptorem perraro commemoratum, Nonius, apud quem illud fr. exstat, non nouerit, certe nusquam citauerit, ex Licinio Macro autem etiam alia exempla attulerit, illa uarietas in titulo laudando non est tanta, ut pro Licinii nomine scribendum sit Licini, praesertim cum hic aut Clodius aut Clodius Licinus nominari soleat Liebaldt p. 11 adu. 1. Difficilius lis est dirimenda inter Licinium Macrum et Aemilium Macrum poetam, qui haud raro inter se confusi sunt. atque apud Nonium quidem (s. u. prosecta p. 220) nulla est dubitatio, quin, cum *Licinium Macrum in Hornithogonia* adferret, Nicandri illum imitatore[m] suis uerbis spoliauerit, nec apud Priscianum (fr. 22, quoniam annualium inscriptio cf. fr. 7) addita est, Weicherto (p. L. rel. p. 92) pro Aemilio Macro Licinium Macrum, quamquam Diomedes Aemilii nomen tueri uideatur, substituenti non adstipulaberis. Num uero Plinii uerba mutanda sint, controuersia est. in huius enim indicibus libr. VIII. X. XI. XVII exstat Aemilii Macri nomen, in ind. libr. XVIII. XXI. XXII. XXVIII. XXVIII. XXX. XXXII Licinii Macri, quae diuisio, quamquam per se sane mira est, tamen nos de librorum deprauatione cogitare non coget. iam ei loci, quibus in ipsa enarratione Aemilii uel Licinii auctoritates nobis occurrunt, sunt hice libri XXXII 9: *Homines quibus impactus (lepus marinus est piscem olent, hoc primo argumento ueneficium id*

deprehenditur. ceterum moriuntur totidem in diebus quot uixerit lepus, incertique temporis ueneficium id esse auctor est Licinius Macer. et § 14: Licinius Macer murenas feminini tantum sexus esse tradit et concipere e serpentibus, ut diximus; ob id sibilo a piscatoribus tamquam a serpentibus euocari et capi, et pinguescere iuctatu, fusti non interimi, eisdem ferula protinus. quorum uerborum argumenta ut prorsus abhorrent ab annalibus, ita optime quadrant in carmina scriptoris alicuius, qui Nicandrum imitatus (Quint. inst. X 1, 56) talia composuerit qualia ille, Θηριακὰ uel Ἀλεξιφάρμακα. cf. Ouid. trist. III 10, 43:

*Saepe suas uolucres legit mihi grandior aeuo
quaeque necet serpens, quae iuuat herba, Macer.*

tum pro hac sententia faciunt argumenta librorum, in quorum indicibus Licinius Macer auctor inuenitur: XVIII de herbarum quarundam et radicum naturis. XXI continentur naturae florum et coronamentorum. XXII auctoritas herbarum. XXVIII—XXX medicinae ex animalibus. XXXII medicinae ex aquatilibus. Possis suspicari Licinium Macrum quendam de eisdem rebus scripsisse de quibus Aemilium. sed id et per se parum est credibile et ea re refellitur, quod is locus, quo § 14 respicit Plinius, est in libro VIII (§ 76), in huius autem libri elencho non Licinii sed Aemilii Macri nomen adlatum est. quid plura? quamuis repugnante Liebaltdio (p. 12 sq.) haud iniuria Ungerum (*de Aemil. Macro* p. 15. *de Valgio Rufo* p. 211) omnibus illis locis Licinii nomine expuncto, quod siue ipsius Plinii siue librariorum errore intrusum sit, Aemilium Macrum reponendum esse iudicabis.¹⁾

¹⁾ Eadem est sententia Brunnii *de ind. Plin.* p. 30 et Rothii.

L. VOLTACILIUS PLOTUS

Quae de hoc scriptore accepimus, uno Suetonii loco continentur, cuius haec sunt uerba (*de gram. et rhet.* 27 p. 124 Rf.): *L. Voltacilius Plotus seruisse dicitur atque etiam ostiarius uetere more in catena fuisse, donec ob ingenium et studium litterarum manu missus accusanti patrono subscripsit. deinde rhetoricam professus Cn. Pompeium Magnum docuit patrisque eius res gestas nec minus ipsius compluribus libris exposuit, primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus, nonnisi ab honestissimo quoque scribi solitam ad id tempus. ex quo sua descripsit Hieronymus (ad ol. 174, 4; a. u. c. 673; a Chr. n. 81), falso¹⁾ Cn. Pompeii libertum eum fuisse adiciens: *Voltacilius Plotus latinus rhetor Cn. Pompei libertus et doctor scholam Romae aperuit.* Fuit igitur Sullae fere aequalis, nam Cn. Pompeius natus est a. 106. 648, atque ex eorum scriptorum grege fuisse existimandus est, qui Magni res, quoad uiuebat, in eius honorem magno cum studio enarrarent. quam ob rem quod eius memoria paene tota deperiit, haud ita dolendum esse uideatur.*

Nomen tamen diu Otacilius Pilutus scribebatur, donec C. L. Roth secutus Perizonium pro Otacilio Voltacilium ex indice, qui Suetonii *de gram. et rhet.* libro praemissus est, et ex Hieronymo substituit, pro Piluto, quae est scriptura librorum mss. Suetonianorum, Reifferscheid ex Hieronymo Plotum.²⁾

¹⁾ Mommsen *Abhandl. d. sächs. Gesellsch. d. Wiss.* I (1850) p. 675.

²⁾ Hic adposui librorum mss. uarietatem ex Reifferscheidi editione: in indice p. 99 *Volcacilius* cod. Ottobon. *Voltatilius* Vatic. 1518. *Pilutus* Vatic. 1862. Gudian. *plut'* Ottob. *Pilatus* Leid. — in contextu p. 124 *Oltacilius* Vatic. 1862 Ottob. *Octacilius* Neap. Gnd. Vat. 1518. *Otacilius* Leid. *Vultacius* cod. Hieron. B. *Vulcacilius* cod. Hieron. P. — *Pilutus* libri Suet.

Q. AELIVS TVBERO

Aeliorum Tuberorum familia per complura saecula floruit et doctrinae et litterarum laude, primusque, de quo conpertum habeamus, Q. Aelius Tubero, Aemiliae Africanae minoris sororis filius, L. Aemilii Pauli nepos, inclaruit. is totum se addixerat Stoicae uitae ac disciplinae, usque adeo, ut non solum domi seuerus ac pareus esset sed etiam publice, cum Africani mors honestanda esset, summam ostentaret simplicitatem. in re publica stabat ab optimatibus, ut Tib. Gracchum, cum eius amicus fuisset, rem p. uexantem derelinqueret et postea in Gaium fratrem haud frustra complures orationes haberet. neque tamen, ut ait Cicero, maiorum honoribus respondere potuit. erat enim ut uita sic etiam oratione durus, incultus, horridus, neque placuit Stoica eius iactatio populo, qui peruersam illam sapientiam in morte Africani celebranda tam grauiter tulit, ut praeturae spe eum deiceret. num postea eam adeptus sit et ad summum honorem escenderit, nescimus. nam apud Ciceronem, cui pleraque de eo debemus (Brut. 31, 117. p. Muren. 36, 75. Lael. 11, 37. 27. 101), nusquam eius magistratum fit mentio, nisi eum tribunatu functum esse.¹⁾ itaque uix fides est habenda Pomponio (de orig. iur. 40 p. 4 Momms.), eum consulem fuisse scribenti, cum, praeterquam quod nusquam alibi in consulibus eius nomen refertur, cum Ciceronis uerbis, quae supra adtigimus, discrepet.

Multo maius eius fuit nomen in litteris, quibus dies noctesque summa cum adsiduitate operam dabat. atque primum quidem audiebat Publium Mucium et Brutum et Manilium, qui ius ciuile fundauerant (Pompon. l. s. s.), tum uero Panaetium philosophum, inter cuius discipulos praecipuum locum obtinuisse

¹⁾ Recte enim Schuetz Brut. l. s. pro triumuiratu, quae codicum scriptura explicari nequit, substituit tribunatum.

uidetur, cum non solum eius condiscipuli sed etiam ipse Panaetius libros quosdam ad eum miserint.¹⁾

Huius forsitan nepos fuerit L. Tubero, ei et uita et doctrina similis, cum Cicerone una domi eruditus, in militia contubernalis, post adfinis²⁾, eorundem studiorum uinculo coniunctus, in omni denique uita familiaris (Cic. pro Ligar. 4, 10). is Q. Ciceronem, cum a. 61. 693 in Africam provinciam abiret, legatus secutus est (Cic. ad Quint. fr. I 1, 3, 10) et quattuor annis post ex Africa decedens ea re de Marco bene meritus est, quod quas insidias ab exulibus coniuratis ei paratas esse audierat, ad eum Thessalonicam detulit (Cic. pro Planc. 41, 100. cf. Drumann V p. 642.). bello ciuili exorto ex senatus consulto Africam provinciam sortitus cum filio iuvene eo profectus est. interea tamen P. Attius Varus provinciam iam occupauerat, eiusque iussu Q. Ligarius Tuberonem Vticam uenientem, etsi filius uoletudine affectus erat, portu atque oppido prohibuit, quare ille sublatis ancoris ad Cn. Pompeium in Macedoniam se contulit, ubi filius armatus pugnae Pharsalicae interfuit (Caes. b. c. I 6. Cic. p. Ligar. 8, 23 sqq.). tum uero uenia a Caesare uictore inpetrata Romam reuersi Q. Ligarii odio ita indulserunt, ut, cum ne ex exilio reuocaretur, timerent, Q. Tubero apud eundem Caesarem dictatorem, quocum ipse armis congressus erat, Q. Ligarium, quod in aduersariorum parte fuisset, accusaret (a. 46. 708). atque hic quidem et Caesaris clementia et Ciceronis deprecatione absolutus est, Q. autem Tubero cum rem non obtinuisset apud Caesarem, a causis agendis ad ius ciuile transiit (Pompon. d. or. iur. § 46. Zimmern, *Geschichte d. röm. Privatrechts* p. 282 sq. 300 sq.).

De ceteris eorum uitis nihil est memoriae traditum. nam is Q. Tubero, qui consul fuit a. 11. 743 (C. I. L. I n. 799) temere confusus est cum Quinto Lucii filio (Krause p. 324). fuit enim Quinti filius (fast. Momms. p. 547), uideturque ad eundem Dionysius Halicarnasensis ab ipso admonitus librum, qui inscribitur *περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος*, misisse (c. 1, 2. 55, 3. cf. *quae*

¹⁾ Cic. de orat. III 23, 87. de offic. III 15, 63. de fin. III 9, 23. Tuscul. III 2, 4 cf. aead. II 44, 135.

²⁾ De hac adfinitate cf. Drumann V p. 214 n. 55.

Thucyd. propr. sint 1, 1). Sed reuertamur ad L. Tiberonis studia litterarum. fuit enim etiam hic, ut Quintus maior, philosophus neque is ignobilis, id quod uidemus et ex Photii bibl. cod. 212 p. 169 Bk.: γράφει δὲ τοὺς λόγους (Πυθόφωνίους) Αἰνησίδημος προσφωνῶν αὐτοὺς τῶν ἐξ Ἀκαδημίας τινὶ συναρρεσιώτῃ Λευκίῳ Τοβέρωνι (sic enim cod. A., Νέρωνι uulgabatur), γένος μὲν Ῥωμαίου, δόξῃ δὲ λαμπρῷ ἐκ προγόνων καὶ πολιτικὰς ἀρχὰς οὐ τὰς τυχοῦσας μετιόντι, et ex eo quod Varro unum ex logistoricis inscripsit *Tubero de origine humana* (Ritschl *de logist. ind. lect. hib.* 1845. Bonn. p. III, XI). Sed eundem historiae operam dedisse discimus ex eis quae a. 60. 694 Cicero ad Q. fratrem scripsit (I 1, 3, 10): *Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis tuae, de quibus honore et dignitate et aetate praestat Tubero, quem ego arbitror, praesertim cum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere, quos uelit et possit imitari.*¹⁾ Denique de Quinti filii studiis hoc habemus Pomponii testimonium (de or. § 46): *Post hos Quintus* [sic emendauit Mommsen, quoque libri] *Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. fuit autem patricius* [patronus scr. Mommsen] *et transiit a causis agendis ad ius ciuile, maxime postquam Q. Ligarium accusauit nec optinuit apud Gaium Caesarem.* (cf. Quint. XI 1, 23. XI 1, 78, Meyer orat. rel. p. 501 sq.). — *Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici et priuati et complures utriusque operis libros reliquit: sermone etiam* [tamen Momms.] *antiquo usus affectauit scribere et ideo parum libri eius grati habentur.*

Iam quaeritur, ad quosnam Tiberones pertineant libri, quorum notitia ad nos peruenit. in qua quaestione proficiscimur ab

¹⁾ A Plutarcho in uit. Luc. 39 Tiberonis Stoici (τοῦ Στωϊκοῦ Τυβέρωνος) dictum aliquod adfertur, quo cum Licinii Luculli opera et substructiones Neapoli uidisset, eum Xerxem togatum adpellauerat. sed cum illa aetate is Tubero, qui praeter ceteros Stoicus nominabatur, iam diu mortuus esset, pro Στωϊκὸς Ruhnken ad Vell. II 33 substituit ἱστορικὸς. atque in hoc quidem recte Stoicum illum non posse intellegi Ruhnken animaduertit, neque debebat Sintonis in ed. mai. a. h. l. rursus de eo cogitare, coniectura autem eius non est probanda. ego per errorem a Plutarcho hunc Lucium, qui erat academicus, Stoicum dictum esse censeo. Ceterum Plinius n. h. VIII 170 hoc apophthegma Pompeio Magno uindicat.

hoc Gellii loco (I 22, 7): *M. autem Cicero in libro, qui inscriptus est 'de iure civili in artem redigendo,' uerba haec posuit: 'Nec uero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.'* in quo loco 'superfuit' significare uidetur 'supra fuit et praestitit superauitque maiores suos doctrina sua, superfluenti tamen et nimis abundanti.' disciplinas enim Tubero stoicas et dialecticas percalluerat. Hic fuerunt quidem qui Q. Aelium minorem a Cicerone dictum esse arbitrarentur, at nullo pacto sic loqui potuit Cicero de homine etiam tum uiuente (Nipperdey Philol. VI p. 137), neque cum intellexit Gellius, cum stoicum eum fuisse adderet. habuit igitur in animo Cicero Q. Aelium maiorem stoicum. sed supersunt tres alii Gellii loci, de quibus nunc disputandum est. eorum uno (XIII 8, 2) haec sunt uerba in Hertzii editione: *M. autem Varro in quarto epistularum quaestionum et Ateius Capito in coniectaneorum (col) VIII, ius esse praefecto senatus habendi dicunt; deque ea re adsensum esse Capito [Varro]nem Tuberoni contra sententiam Iunii refert: 'Nam et tribunis' inquit 'plebis senatus habendi ius erat, quamquam senatores non essent, ante Atinium plebiscitum'.* unde, quoniam sine dubio haec scriptura uulgatae praeferenda est, hinc autem Varroni illum Tuberonis locum notum fuisse adparet, non solum hic Quinti Aelii maioris librum aliquem excerptum esse conligitur, sed etiam capite antecedente § 12: *Sed quod ait (Varro) senatus consultum duobus modis fieri solere, aut conquisitis sententiis aut per discessionem, parum conuenire uidetur cum eo, quod Ateius Capito in coniectaneis scriptum reliquit. nam in libro (col) VIII Tuberone[m] dicere ait, nullum senatus consultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatus consultis, etiam in iis, quae per relationem fierent, discessio esset necessaria, idque ipse Capito uerum esse adfirmat.* uter tamen Aelius Tubero praecepta de officio iudicis, quae Gellius XIII 2, 20 se nuperrime legisse adfirmat, composuerit, discerni non potest. at in digestis (XXXII 29, 4. XXXIII 6, 7. 10. 7, 1. 2, quos locos sumpsi ex Teuffel. *Röm. Literaturgesch.* p. 341) minorem Tuberone[m] dictum esse ueri similis est. quem ad modum enim a Pomponio (l. s.) Quintus Aelius minor, sic hic uno loco (XXXIII 6, 7 post Ofilium et Cascellium, scriptores Caesaris aequales, recensetur.

Praeter hos uero libros de iure conscriptos etiam historiae

Taberonis alicuius a Liuiio, Dionysio, Gellio¹⁾, Charisio, Nonio laudantur. Lucii Aelii, Ciceronis aequalis, inquit memor loci illius Ciceronis, quippe quo hunc historiae operam dedisse conpertum habeamus; at obstat, quod Liuius Quinti nomen adscripsit²⁾, neque ulla est causa, cur historiarum fragmenta illa diuisa alia ad Quintum, alia ad Lucium referamus. immo Dionysius (fr. 3), qui arta consuetudine coniunctus erat cum Tuberonum familia, unum tantum modo rerum scriptorem, cui nomen esset Aelio Tuberoni, uidetur nouisse. nam si plures, non sic simpliciter praenomine omisso scripsisset *Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελής*.³⁾ itaque non esse editas historias a Lucio existimandum est⁴⁾, atque historias illas, quarum fragmenta habemus, referenda ad Q. alicuius Tuberonis auctoritatem. ex quibus ut Quintum minorem praeferrem, non tam hoc me impulit, quod Cicero ubi de Quinti maioris studio litterarum disputauit, nihil de eius historia dixit — hoc enim etiam aliis rerum scriptoribus accidit, uid. supra p. CCCXXXVIII —, quam quod Liuius utroque loco post scriptores, qui Quinto stoico multo erant minores, eum posuit et illa Gracchorum aetate quemquam tales fontes, quales libri lintei erant, adhibuisse parum credibile est. Haec uero si probaueris, etiam Suetonio quaedam de Caesaris testamento secundum Q. Tuberonem narranti hunc eundem ante oculos fuisse concedes.⁵⁾

Tum liber quidam Aelii Tuberonis ad C. Oppium scriptus a Probo Berytio (ap. Gell. VI (VII) 9, 11) citatus est, qui quin ab

¹⁾ In quibusdam codd. fr. 4 nescio quo casu *K* ante Tuberonis nomen intrusum est. uid. conm. crit.

²⁾ Hunc Liuii locum neglexit Vossius I c. 12 p. 56, cum Lucium has historias condidisse diceret. eum redarguit Lachmann de f. L. I p. 40. II p. 26. ego in plerisque secutus sum Nipperdey Phil. VI p. 137 sq.

³⁾ Lib. I c. 7 ubi Aelios, Gellios, Calpurnios auctores sibi fuisse scripsit, singulos illorum nominum scriptores intellegendos esse iam identidem monuimus.

⁴⁾ Is L. Aelius, quem Gellius V 21, 6 post M. Catonem, Q. Claudium, Valerium Antiatem cum P. Nigidio et M. Varrone testem citat, non est Tubero, ut Krausio p. 322 placet, sed Stilo. cf. Kretzschmer de Gell. font. p. 41.

⁵⁾ Nihil enim est cur haec cum Bernhardyio hist. litt. Rom. p. 646 non ex historiis sed ex alio eius libro fluxisse arbitreris.

hoc compositus sit uix dubitabitur, praesertim cum forma antiqua *occecurrerit* usus sit. sed quod eius fuerit argumentum, incertum est. Denique ante Plinii aetatem aliquis Q. Tubero de astris uel de simili re scripsit. cf. Plin. XVIII 235: *VIII kalendas (Februarias) stella regia appellata Tuberoni in pectore leonis occidit matutino et pridie nonas Februarias fidicula uesperis*, et schol. German. p. 132 Breys. *Illa autem, quae in pectore eius est, clara et magna appellatur regia Tuberoni*. nam haec in historiarum reliquiis ponere et argumento uetamur et societate adiuncta L. Tarutii, 'qui Graece de astris scripsit,' et Caesaris dictatoris, 'qui item', quibuscum in indice eius libri coniunctus a Plinio prolatus est. hinc uero etiam in libr. II et XXXVIII indicibus Q. Tuberonis non historias sed astronomicum aliquem librum significatum esse adparet.¹⁾

Sed Q. Tuberonis libros historias inscriptos esse, omnium scriptorum consensu (Gell. fr. 4. 8. 9. Charis. 5. Non. 1. 10), qui inscriptionem addiderunt, constat. libri minimum fuerunt quattuordecim, res Romanae a Troia euersa repetitae (fr. 2) — tum enim magno cum studio in res Troianas inquirebatur, a Tuberone autem, ut uidetur, ita ut mythicum colorem abstergeret (fr. 2) — et deductae sunt usque ad belli ciuilis inter Caesarem et Pompeii gesti initium (fr. 11). primo autem libro peruenerat minimum usque ad Seruium Tullium (fr. 4), sed qua ratione ceteras res in singulos libros diuiserit, incertum est. fragmento enim 4 excepto unum, quod ad quam rem pertineat cernimus, addito libri numero ad nos propagatum est, fr. 8, quo Atilii Reguli supplicium crudelissimum expositum est. exstat enim hoc in cap. quarto libri Gelliani VII (VI) sic inscripto: *Quid idem Tubero nouae historiae de Atilio Regulo a Karthaginensibus capto litteris mandauerit*, ubi, cum quid sibi uellet *nouae historiae* perspicere nequiret, Grononius cum magna probabilitatis specie *nona historia* coniecit fragmentumque illud suo libro tribuit.

'Sermone tamen antiquo usus affectauit scribere', ut ait Pomponius l. s. l., confirmaturque hoc iudicium eis formis, quas Nonius et Charisius ex historiis notauerunt. Auctoritas uero eius magni a Dionysio aestimata est, cum diceret (fr. 3) *Τοῦ*

¹⁾ In lib. II ind. sequitur Tubero Titum Caesarem imperatorem, qui de acotia cometa perscripsit praeclaro carmine (II 89).

βέβρωι Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς
 ἱστορίας ἐπιμελής. et quamvis librorum linteorum, quos tamen
 caute adhibuit (fr. 6), fides levis esse uideatur, tamen hinc ad-
 paret ab eo, cum non satis haberet annales descripsisse, etiam
 alia monumenta indagata et in usum uocata esse. Praeterea ne
 Ciceronis de Lucii Tuberonis historia uerba illa prorsus con-
 tempta iacerent, Lachmann (d. f. L. I p. 40 sq.), Gerlach (*Ge-
 schichtsschr.* p. 115), alii historias a Lucio patre inchoatas a Quinto
 filio a finem perductas esse suspicati sunt. sed haec coniectura
 omni certo fundamento caret. quae enim res ad Quinti Tube-
 ronis auctoritatem a Livio relata est (fr. 6), est ex anno 434.
 320 (Nipperdey l. s.). quamquam ea quae pater conlegerat a
 filio non neglecta esse ueri simile est.

Prima Q. Tuberonis uestigia habemus apud Dionysium,
 qui in libro I semel (fr. 3), et apud Livium, qui in libris III
 et X singulis locis (fr. 6. 7) nominatim eum citauit. num autem
 in auctorum, quos frequenter adhibuerunt, numero ponendus sit,
 in tanta fragmentorum tenuitate diiudicari non potest. nam Livius
 lib. X c. 11, ubi famae cuiusdam, quam antea (fr. 7) ex Licinio
 Macro et Tuberone protulerat, meminit, etiam Licinium solum
 ante se habere potuit (uid. supra p. CCCL), nec in libro XVIII
 Tuberone exscriptum esse pro certo affirmauerim (adu. ad fr. 9).
 hoc unum constat, ab utroque eius auctoritatem haud esse spre-
 tam. tum a Suetonio eius mentio fit (fr. 11), sed Hadriani
 aetate, quamquam alii eiusdem generis scriptores resuscitabantur,
 si Pomponio (cf. l. s. l.) fides est, cum nimis antiquitatem prae
 se ferret, haud ita amatus et lectitatus est. quam ob rem solus
 Gellius (4. 8. 9) tria historiarum fragmenta ex eo adtulit. etiam
 apud posteriores scriptores rara nobis eius uestigia occurrunt,
 apud Charisium (fr. 5) et Seruium singulis locis (fr. 2), apud
 Nonium duobus (fr. 1. 10). praeterea per argumentum nil ob-
 stat, quominus duo fragmenta, quae libro non addito sub Tube-
 ron's auctoritate ad nos peruenerunt, unum apud Seruium (13).
 alterum apud Donatum (fr. 12), ex historiis excerpta esse existi-
 memus.

PROCILIVS

Varro in eis libris, quos de lingua latina composuit, bis Procilii cuiusdam scriptoris auctoritate nititur atque secundum eum et fabulam illam notissimam de Curtii morte narrat (fr. 1), et, unde intimus circus *ad Murcim* uocatus sit, refert (fr. 3). praeterea eundem Procilium, ut uidetur, de Pompeii triumpho Africo adhibet Plinius (fr. 2)¹⁾, denique Asconius (fr. 4), qui eum consociat cum Oppio rerum scriptore, apud eum se legisse scribit, apud quaesturam aut legationem prouincialium querelas depositas esse; ex quorum testimoniorum coniuncta ui in historicorum Romanorum numero Procilium esse ponendum magna cum probabilitate efficitur. accedit quod Cicero (ad Att. II 2, 2 scr. a. 60. 694) postquam Dicaearchi *Πελληναίων* mentionem fecit, haec ad Dicaearchum laudandum addit: *O magnum hominem et a quo multo plura didiceris quam de Procilio. Κορινθίων et Ἀθηναίων puto me Romae habere*, itaque significauit, Procilium libros scripsisse, qui illis Dicaearchi similes essent, id est *πολιτείας* uel historias²⁾ (Mueller fr. hist. Gr. II p. 241).

Adcuratiora de eis uix poterunt definiri, nisi, si res Romanae temporum ratione pertextae erant, antiquitates non esse neglectas, quod studium et multum exercitatum est a Dicaearcho (Mueller l. s. p. 228) et illa aetate Romae uigebat. scripsit enim Procilius inter annos 81. 673, quo anno Pompeius triumphum Africum egit (fr. 2), et a. 60. 694, quo anno Cicero eum ut scriptorem tum satis notum commemorat.

¹⁾ Praeterea eum recenset Plinius in libr. XII et XIII indicibus, neque tamen probo, quae Brunn de indic. Plin. p. 21 de Fabii et Procilii nominibus coniungendis disputauit.

²⁾ Quod Orelli onomast. p. 497 ex hoc ipso loco geographica a Procilio scripta esse conlegit, orationis tenorem neglexit. alio loco ad Attic. VI 2, 3 Cicero Dicaearchum *ἱστορικώτατον* fuisse dicit.

Atque hi quidem sunt loci, quibus eius librorum mentio facta sit, quibus ut alios, ubi eius certa uestigiaprehendissem, adiungerem non contigit, sed facere non possum, quin eadem illa aetate etiam in re publica Procilium quendam uersatum esse addam, quem, cum Procilii nomen tam rarum fuerit, ut Manutius quidem Prociliam familiam ex familiarum Romanarum numero omnino eicere uellet, eundem fuisse cum scriptore illo non abhorret a ueri similitudine. is enim fuit tribunus pl. a. 56. 698 cum C. Catone et Nonio Sufenate, qui, ut Pompeius et Crassus consulatum adipiscerentur, multa per uim fecerant, ex quibus tertio anno post, cum ea de causa postulati essent, Sufenas et Cato sunt absoluti, Procilius condemnatus. accusauerat P. Clodius, cuius animum offendere Cicero ueritus filiae morbo quodam praetexto reo defuit eumque defendendum reliquit Hortensio (Cic. ad Att. III 15, 4, cf. Drumann II p. 334. III p. 99 sq.). praeterea forsitan eiusdem nomen extiterit in titulo quodam a. 59. 695 (Momms. C. I. L. I n. 729), et in numo quodam inter annos 74. 680 et 69. 685 defosso (n. 455. p. 138), ex quo Lucio ei praenomen fuisse intellexerimus.¹⁾

¹⁾ Quaestura eius, qua a. 61. 693 eum functum esse scribunt Orelli onom. p. 497, Gerlach *Geschichtsschr.* p. 92, alii, ad Pighii ingenium redit (ann. III p. 343).

SCRIBONIUS LIBO

Cicero ut sciret, qui decem legati Mummio post euersam Corinthum (a. 146. 608) fuissent, duobus locis epistularum suarum (fr. 1. 2) Libonis annalem se in manus sumpsisse dicit, qui quidem annalis nusquam alibi commemoratur, ut nihil nisi hoc unum certo constet, eum scriptum esse ante a. 45. 709, quo illae litterae ad Atticum datae sunt. amplius igitur patet coniecturis campus. atque Vossius quidem, quem secuti sunt Krause p. 138, Baehr, *Röm. Literaturg.* II p. 20. 212, Closset p. 464, alii, de L. Scribonio Libone cogitauit, qui acerrime suadente Galba a. 149. 605 tribunus plebis rogationem promulgauit, 'ut Lusitani, qui in fidem populi Romani dediti ab Ser. Galba in Galliam uenissent, in libertatem restituerentur' (Liu. per. 49), quem non infantem fuisse ex orationibus intellegi posse Cicero in Bruto (23, 90) adfirmat. rectius tamen Schweighaeuser ad Appian. b. c. III 77 L. Scribonium Libonem, Sexti Pompeii socerum, illum annalem condidisse coniecit probauitque M. Hertzio, qui docta et diligenti disputatione eam rem, quoad fieri potuit, stabiliiuit (*de Liu. fragm. comment. part. II.* ind. lect. bib. Vratisl. 1864 p. 13—17). ille enim amicus fuit Pompeii Magni belloque ciuili orto eius partes secutus est. in ipso bello classi cuidam praefectus primo Dolabellam ex Dalmatia pepulit Gaiumque Antonium cepit, tum uero frustra impedire studuit, ut Antonius Brundisio in Graeciam traiceret. gratissimam tamen operam et Pompeio et rei publicae hanc praebuit, ut paci conciliandae operam daret, primo frustra inter Caesarem et Pompeium Magnum, tum meliore successu inter Sextum Pompeium generum et Octavianum Antoniumque, denique ad Antonium transgressus a. 34. 720 consul factus est.¹⁾

¹⁾ Vide de hoc Orelli onom. p. 528 et quae diligenter conlegit Haackh, *Pauhy Realencykl.* VI p. 881 sq.

Quamquam autem hunc Libonem ipsum in litteris uersatum esse non est traditum, tamen, si ex amicis licet concludere, ab eis non uidetur alienus fuisse. nimirum utebatur ille familiaritate M. Marii (Cic. ad fam. VII 4), hominis humanissimi et doctissimi (Orelli onom. p. 387. Teuffel *Realencykl.* III p. 1565) et arta litterarum societate coniunctus erat cum ipso Cicerone et cum Varrone, qui quaecunque scribebat cum eo communicasse uidetur atque etiam libros quosdam ad eum misit (Cic. ad fam. VII 4. acad. post. I 1, 3. Macrob. III 18, 3). a tali igitur homine annalis conscribendi consilium abhorrere uix quisquam contendet. sed etiam ratio, qua Cicero eum testem citauit, scriptorem significare mihi uidetur, qui utrique et ipsi et Attico bene notus sit, quem a Cicerone usque ad id tempus nondum esse nominatum maximo opere miraremur, nisi liber, quem etiam in epist. 44 a. 45. 709 secum esse scribit, paulo ante in manus ei uenit. denique aptissimum hunc Libonem Cottae Cascaeque Pompeianorum societati, quorum libris legendis tum simul operam dabat Cicero, scite animaduertit Hertz p. 15. Hic tamen uir doctus etiam tertium locum Liboni uindicare conatus est. est Appiani b. c. III 77: Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ περὶ τε Συρίαν καὶ Μακεδονίαν τοιάδε ἐγίνετο. Γάιος Καῖσαρ ὅτε Συρίαν διώδενε, τέλος ἐν αὐτῇ καταλελοίπει, τὰ ἐς Παρθυαίους ἤδη διανοοῦμενος. τούτου τὴν μὲν ἐπιμέλειαν Καικίλιος Βάσσος εἶχε, τὸ δὲ ἀξίωμα Ἰούλιος Σέξτος, μειράκιον αὐτοῦ Καίσαρος συγγενές, ὅπερ ἐκδιαιτώμενον ἐς τρυφὴν τὸ τέλος ἀσχημόνως ἐπήγετο πανταχοῦ. μεμψαμένῳ δὲ τῷ Βάσσῳ ποτὲ ἐνύβρισε· καὶ καλῶν αὐτὸν ὕστερον, ἐπεὶ βραδέως ὑπῆκουσεν, ἄγειν ἐκέλευσεν ἔλκοντας. θορύβου δὲ καὶ πληγῶν γενομένων, ἣ στρατιὰ τὴν ὕβριν οὐ φέρονσα τὸν Ἰούλιον κατηκόντισε. καὶ εὐθὺς ἦν μετάνοια καὶ δέος ἐκ τοῦ Καίσαρος. συνομόσαντες οὖν, εἰ μὴ τις αὐτοῖς συγγνώμη καὶ πίστις γένοιτο, μέχρι θανάτου διαγωνιεῖσθαι, καὶ ἐς αὐτὸ Βάσσον ἀναγκάσαντες, ἄλλο συνέλεξαν τέλος καὶ συνεγύμνασαν. ὧδε μὲν τισι περὶ τοῦ Βάσσου δοκεῖ, Αἰβωνι δ' ὅτι τῆς Πομπηίου στρατιᾶς γενόμενος καὶ μετὰ τὴν ἦτταν ιδιωτεύων ἐν Τύρῳ, διέφθειρέ τινας τοῦ τέλους, καὶ διεχρήσαντο τὸν Σέξτον, καὶ τῷ Βάσσῳ σφᾶς ἐνεχείρισαν. Quare, cum res pertineat ad a. 46. 608 (Drumann II p. 126. III 554, nihil impedit, quominus eam commemoratam esse censeamus a Libone illo (Haackh, *Realencykl.* VI p. 882), cuius libri insequenti anno

a Cicerone mentio fiat, tametsi id mihi quidem haud ita esse ueri simile uidetur. at uero omnia faciunt cum Perizonii (animadu. hist. cap. III p. 183) coniectura pro *Αἰβώνι* proponentis *Αἰβίῳ*. cum multa enim narrauit Appianus cum Liuiο consensiens, ut ex eo hausta esse Wijnio (*de App. fid. et auct.* p. 12 sqq.) uideantur, tum Liuius hic eandem de Basso famam secutus est, quam ex Libone adtulit Appianus. id quod cognoscimus et ex periocha (114), in qua summam de ea re haec relata sunt: *Bellum in Syria Caccilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, relicto a legione Sexto Caesare, quae ad Bassum transierat, occisique eo, et ex Cassii Dionis (XXXXVII 26 et 27) consensu, qui in compluribus historiarum partibus Liuium ducem primum habuit* cf. Wilmans *de Cass. Dion. font.* p. 14 sqq.). cf. imprimis haec Dionis uerba cum Appiano: c. 26, 3 *Καιζίλιος Βάσσος ἱππεὺς στρατεύσας τε τῷ Πομπηίῳ καὶ ἀναχωρήσας εἰς Τύρον, ἐκεῖ ἐν τῷ ἐμπορίῳ τὰς διατριβὰς λανθάνων ἐποιεῖτο. 7: τοῖς δὲ δὴ στρατιώταις προσπέμπων τινὰ τρόπον οὕτω τινὰς αὐτῶν ἐσφτεροῖσατο, ὥστε καὶ αὐτόχειρας τοῦ Σέξτου γενέσθαι. ἀποθανόντος δὲ ἐκείνου τότε στρατεύμα πᾶν πλὴν ὀλίγων προσηταιρίσατο.* Quae cum ita sint, Appiani locum in Libonis fragmentis exstare noluimus.

INCERTAE AETATIS SCRIPTORES

Sulpicius Blitho.

Vnico Sulpicii Blithonis librorum fragmento nix quidquam praefatus essem, nisi a Vossio (lib. I c. 18 p. 92) temere esset confusus cum Sulpicio Galba, Galbae imperatoris auo, qui multiplicem nec incuriosam historiam edidit, ut ait Suetonius Galb. 3, cuius duo fragmenta (ap. Plut. Rom. 17, Oros. V 23) ad nos peruenierunt. nam huius pater Ser. Sulpicius Galba, cum a. 54. 700 praeturam gereret, a. 49. 705 consulatum peteret (*Pauly, Realencykl.* VI 2 p. 1499) erat Cornelii Nepotis aequalis: qui igitur fieri potuit, ut librum aliquem ab eius filio compositum Cornelius Nepos in auctoribus suis haberet?

Alfius.

Alfi complures litterarum laude florere, ut Alfius Flauus Augusti aetate celebrer erat rhetor (Westermann, *Gesch. d. röm. Beredsamk.* p. 295), tum libri excellentium uirorum Alphii Auiti cuiusdam identidem a Prisciano laudantur (Wernsdorf, *poet. lat. min.* III p. XXXI sq. cf. L. Mueller *d. r. m.* p. 102 sq.), deinde Flauus Alfius de delphino puerum quendam amante una cum Maecenate et Fabiano a Plinio n. h. VIII 25 testis citatur. denique quartus accedit Alfius¹⁾, scriptor belli Carthaginensis, cuius memoria exstat apud Festum.²⁾ atque Vossius quidem (de poet. lat. p. 38) ex his unum effecit Flauum Alfium Auitum, qui Augusti et Tiberii temporibus uixisset, neque, cum, quae de illorum scriptorum aetatibus tradita sunt, non refragarentur, eam sententiam improbavit Wernsdorf. quae si recte illi suspicati essent,

¹⁾ Nipperdey (Philol. VI p. 138) non recte Coelii nomen substituisse uideri iam supra p. CCXXXVI monuimus.

²⁾ Sub Alpheo Philologo apud Prisc. VIII p. 792 P. 383 H., quem eundem esse atque Alphium Auitum suspicatur Wernsdorf p. XXXII, latet Ateius Philologus, quem recte detexit Osann *annal. crit.* p. 66. cf. Hertz a. h. 1.

falso Alfii belli Carthaginensis fragmentum hoc uolumine recepisse. at nos, cum nulla re illa omnia ad unum Alfium referre cogeremur, quamquam etiam Martialis uersum quendam Verrii Flacci excerptis a Festo (p. 369) adiectum esse non ignoramus, tamen ad coniecturam firmandam aliis coniecturis indulgere nolimus, atque, ni contrarium certis argumentis demonstretur, Alfii mentionem ab ipso Verrio repetendam esse dico Alfiumque uixisse ante Augustum. hinc uero disiungitur et ab Alfio Flauo rhetore et ab eo Alfio Flauo, cuius testimonio ad rem quandam, quae sub Augusto facta est, usus est Plinius. relinquitur Alfius Auitus, de cuius aetate hoc unum constat 'pridem' ante Terentianum Maurum eum uixisse (p. 2437 P., is autem libros suos excellentium scripsit uersibus dimetris iambicis, a quorum sono illa de Mamertinis narratio ita abhorret, ut ex excellentium quidem libris nullo pacto hausta esse uideatur. Itaque obtineat Alfius locum suum inter hos historicos.

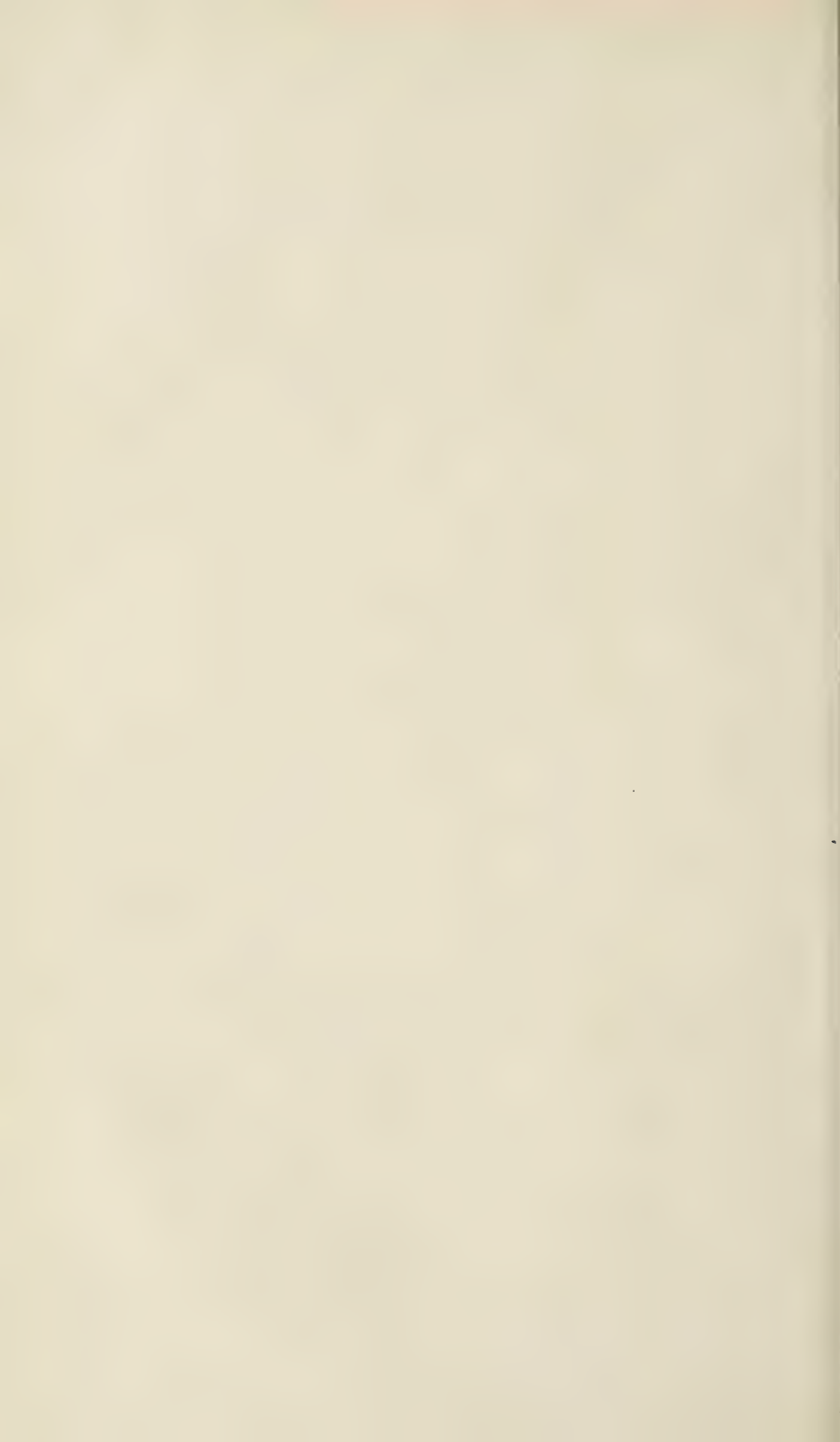
C. Piso.

Hic Gaius Piso, etsi quod unicum eius historiarum fragmentum ad nos peruenit ad C. Marii mortem spectat, Lucius autem Piso Censorinus paene quinquaginta annis ante consul fuit, tamen diu cum Lucio confusus omnino latuit. sed ne nunc quidem, ut aduerarius eum cognosceremus, nobis contigit. hoc unum accepimus, a C. Pisone quodam C. Marii mortem ita esse expositam, ut non recoqueret malignos illos rumores de ea uulgatos.¹⁾

Quamquam, si coniecturae locus sit, nihil obstat, quominus consulem illum anni 67. 687, C. Pisonem, quem in oratorum numero ponit Cicero in Bruto 68. 239, eundem etiam historiae operam dedisse statuamus. utique, cum Gaii praenomen haud ita frequens in Pisonum familia fuerit, si illa aetate has historias scriptas esse existimamus, hic solus est ex Pisonibus, quos cognouerimus, de quibus cogitari possit. uid. de eo Drumann. II p. 62 — 95.

¹⁾ Haud abhorrere hanc famam a uero suo iure censet Kiene *Bundesgenossenkrieg* p. 305.

RELIQVIAE

ANNALES MAXIMI

1. *Dionys. l. 74* Οὐ γὰρ ἤξιουν ὥς Πολύβιος ὁ Μεγα-
πολίτης τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος 751
τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι, οὐδ'
ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι κειμένου πίνακος ἐνὸς καὶ μό-
5 νου τὴν πίστιν ἀβασάνιστον καταλιπεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπιλο-
γισμοὺς, οἷς αὐτὸς προσεθέμην, εἰς μέσον ὑπευθύνους τοῖς
βουληθεῖσιν ἐσομένους ἐξενεργεῖν.

2. *Vopisc. vit. Tacit. 1, 1 (II p. 171)* Quod post excessum
Romuli nouello adhuc Romanae urbis imperio factum pontifices.
10 penes quos scribendae historiae potestas fuit, in litteras rettulerunt,
ut interregnum, dum post bonum principem bonus alius quaeritur,
iniretur, hoc post Aurelium — sex totis mensibus factum est.

3. *Cic. de re p. I 16, 25* Id autem [*solem lunae oppositu
solere deficere*] postea ne nostrum quidem Ennium fugit. † qui 403
15 ut scribit, anno quinquagesimo CCC fere post Romam conditam 351

Nonis Iunis soli luna obstitit et nox.

adque hac in re tanta inest ratio adque sollertia, ut ex hoc die,

ADNOT. 1. *Vide supra p. XXII.*

3. *Enn. Ann. 167 p. 27 Vahl.* — *Fuit ea defectio re uera a. 400. 354
a. d. XI kal. Iul., simulatque sol occidit (Zech, astron. Untersuch. über die
von den Schriftstellern des Alterthums erwähnten Finsternisse p. 58. Mommsen
chronol. p. 196 sq.).*

COMMENT. CRIT. 1, 4. ἀρχιστεῦσι *Chisianus Urbinas, corr. Niebuhr.* 6. οὓς αὐτὸς προσεθέμην *uulgo, Kiessling οἷς recepit ex Vrb., προσεθέμην ex Chis.*

3, 14. 15. quum ut scribit *Halm, quum referens ad uerba Ennii* qui sic scribit *Mommsen, fort. quia, ut.* 15. quinquagesimo

CCC
gesimo fere *Vatic. CCC quinquagesimo Maius quinquagesimo et CCC
Osann. nos seculi sumus Halmium* 16. Nonis] non *Vatic. nonis
Iunis Heinrich tribuit Ciceroni* 17. sollertia/aut *Vatic.*

quem apud Ennium et in maximis annalibus consignatum uide-
mus, superioris solis defectiones reputatae sint usque ad illam,
quae nonis Quinctilibus fuit regnante Romulo, quibus quidem
Romulum tenebris, etiam si natura ad humanum exitum abripuit,
uirtus tamen in caelum dicitur sustulisse.

4. *Gell. III 5* Statua Romae in comitio posita Horati Co-
clitis, fortissimi uiri, de caelo tacta est. ob id fulgur piaculis
luendum aruspices ex Etruria acciti inimico atque hostili in po-
pulum Romanum animo instituerant eam rem contrariis religio-
nibus procurare. atque illam statuum suaserunt in inferiorem
locum perperam transponi, quem sol oppositu circum undique
aliarum aedium nunquam illustraret. quod cum ita fieri persua-
sissent, delati ad populum proditique sunt et, cum de perfidia
confessi essent, necati sunt, constititque, eam statuum, proinde
ut uerae rationes post compertae monebant, in locum editum
subducendam atque ita in area Volcani sublimiore loco statuen-
dam; ex quo res bene ac prospere populo Romano cessit. tum
igitur, quod in Etruscos aruspices male consulentis animadu-
ersum uindicatumque fuerat, uersus hic scite factus cantatusque
esse a pueris urbe tota fertur:

Malum consilium consultori pessimum est.

Ea historia de aruspicebus ac de uersu isto senario scripta
est in annalibus maximis libro undecimo et in Verri Flacci libro
primo rerum memoria dignarum.

4. uide supra p. XIII.

<p>2. superioris <i>Vatic.</i> libus <i>Vatic. sed deleta c</i></p>	<p>reputate <i>Vatic. pr. m.</i> 4. humexitum <i>Vatic.</i></p>	<p>3. quincti- anum</p>
<p>6. qmitio <i>R ante corr.</i> cloditis <i>P</i> aruspiceis ex curia et in marg. etruscia uacuo relicto</p>	<p>7. ob id] obit <i>R</i> hostilii <i>V</i> 17. P. R. <i>VPR</i> animaduersum] anim <i>VR om. P.</i> 22. ac] ? <i>R</i></p>	<p>oratio <i>RV¹</i> oratii <i>V²</i> oratu 8. aruspice sex & curia <i>V¹</i> Etruria <i>om. P spatio</i> 9. contractis regionibus <i>PV</i> con- trat' regionibus <i>R</i> 10. statuā <i>R</i> 11. oppisitu <i>V</i> opisitu 11. 12. circum montis aliarumq. edium <i>P</i> 14. con- fesserant <i>R</i> confessent <i>V</i> 16. sublimiore <i>VRP</i> sublimiori uulgo 18. atruscos (a in ras.) <i>P</i> 19. uindicatum (sine que) <i>P</i> 23. anilibus <i>VR</i> uerri <i>VP</i> uarri <i>R</i></p>

Q. FABII PICTORIS GRAECAE HISTORIAE

1. *Mar. Victor. art. gram. I p. 2468 P.* Repertores litterarum Cadmus ex Phoenice in Graeciam et Euander ad nos translulerunt a b c d e i k l m n o p q r s t litteras, numero XVI. postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implese
5 numerum XXIII. grammatici, praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt.

2. *Codd. Isidori ecclesiae Toletanae ad orig. IIII 7, 34 (ed. Areual. III p. 566)* Alexander historiographus ait: Vulscos
10 quidam appellatos aiunt a Vulseo Antiphatae Laestrygonis filio. Fabius quoque a Siculis profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.

3. *Cic. de divin. I 21, 43* Sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod nimirum
15 in Fabi Pictoris Graecis annalibus eius modi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem uisa sunt.

1. *Vid. adnot. ad Cinc. fr. 1. — Gell. fr. 3.*

2. *Vid. supra p. LXXXVII sq.*

1, 1. *Vid. supra p. LXXXVII et commentar. crit. ad Cinc. fr. 1.*
2, 9. uulsos al. *codd. Areu.* 10. antiphatele strigonis filio
codd. em. Haupt in Herm. I p. 37 11. a Siculis] sicolicis
uel sic colicis *codd. em. Haupt*

3, 14. adiunguntur *Leid. H a. pr. m.* caeneae *cod. Voss.*
A in numerum fabi *codd. Christi.* in Numerii Fabii Sigonius.
in nostri Fabi *Hertz philol. klin. Streifzug p. 33.* inclusum *van den*
Bergh in ueterrimis *Pluess in Fleckeisen. annal. LXXXVIII*
p. 239 sqq. nimirum in *Dederich quaestt. philol. p. 3. cf. supra*
p. LXXVIII.

4. *Euseb. Armen. apud Mai. n. coll. VIII p. 214* Sed enim de urbis [*Albae*] appellatione Fabius, Romanarum rerum scriptor, aliam fabulam comminiscitur. ait enim Aeneae oraculum editum, fore ut aliquis quadrupes condendae urbis situm ipsi demonstraret. iam uero cum is suum toto corpore albam praegnantemque hostiae loco mactaturus esset, hanc manibus elapsam cursu concito in quendam collem euasisse ibique triginta porcellos edidisse. Portento obstupefactum Aeneam statim oraculi iussa exequi decreuisse eumque iam exaedificando loco manum admoneret, uisionem quandam in somnis perspicue oblatam deterruisse eum ab incepto eidemque iussisse, ut nonnisi post annos triginta, pro triginta porcellorum numero aedificium moliretur. cum igitur a proposito interim destitisse. Aenea uitae erepto ab Ascanio filio eius regnante collem aedificiis post annos triginta occu-

4. *Ex eodem Diodoro ex quo sua sumpsit Eusebius, priorem fragmenti partem, ut ipse ait (περὶ τῆς ἀρχαιογονίας Ῥωμαίων ἐκ τῆς ζ' Διοδώρου Σικελιώτου) seruuat Synceellus p. 366 Dind. [Diodor. fr. vol. II part. 2 p. 188 Dind.] Αἰνείας γὰρ μετὰ τὴν ἀλῶσιν τῆς Τροίας ἐτὼν τριῶν παρ' εὐθότων παρέλαβε τὴν τῶν Λατίνων βασιλείαν καὶ κατασχὼν τριετὴ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων ἠφρανίσθη καὶ τιμῶν ἔτιχεν ἀθανάτων. τὴν δ' ἀρχὴν διαδεξάμενος Ἀσκάnios υἱὸς ἔκτισεν Ἄλβαν τὴν νῦν καλουμένην Λόγγαν, ἣν ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ τότε μὲν Ἄλβη καλουμένην, νῦν δὲ Τιβέριως ὀνομαζομένην. Περὶ δὲ τῆς προσηγορίας ταύτης Φάβιος, ὁ τὸς Ῥωμαίων προάξεις ἀναγράφας, ἄλλως μεμνητολόγηκε· φησὶ γὰρ Αἰνεία [Αἰνείαν ed. Goar. Αἰνεία margo ed. Goar. et Euseb.] γενέσθαι λόγιον, τετραέπονν αὐτῷ [αὐτὸ cod. Paris. B.] καθηγῆσασθαι πρὸς κτίσιν πόλεως, μέλλοντος δ' [δ' om. Goar.] αὐτοῦ θῆναι ἢν ἔγκυνον τῷ χρώματι λευκῇ, ἐκφυγεῖν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ διαχθῆναι πρὸς τινα λόγον, πρὸς ᾧ [ὁ cod. Paris. A. ὃν Goar.] ἀμισθίαν τεκεῖν ἅ' χοίρους. τὸν δὲ Αἰνείαν τὸ τε παράδοξον θαυμάσαντα καὶ τὸ λόγιον ἀνανεοῦμενον, ἐπιχειρήσαι μὲν οἰκῆσαι τὸν τόπον, ἰδόντα δὲ κατὰ τὸν ἥπρον ὄψιν ἐναρξῶς διακωλύουσαν καὶ συμβουλεύουσαν μετὰ ἅ' ἔτι κτίζειν, ὅσοσπερ [ὅσοσπερ B. ὅς ὥσπερ Goar.] ὁ τὸν τεχθέντων ἀριθμὸς ἦν, ἀποστῆναι [uulgo ἀποστῆναι δὲ. δὲ del. margo ed. Goar.] τῆς προθέσεως. Praeterea multi multa de hac re, sed alii in aliis cum Fabio discrepant. ut Dionys. I 55 et 56 minutis in rebus plurimis cum Diodoro uel Fabio consentit, sed in eo diuersi sunt, quod uisionem illud apud Diodorum impedit Aenean, quominus, ubi uolchat, statim urbem conderet, at apud Dionysium Aeneas, cum natura loci, in quo conserat, minus placeret (cf. Fab. Max. fr. 1), dubitans, num oraculo obsequeretur an alium locum urbi condendae quaereret, specie illa ut hunc eligeret admonitus, condidit Laviniam. Propius ad Fabium accedit Dio fr. 4, 4 p. 4 Dind., qui tamen rem nimis contrahens obscurauit (cf. Jordan Herm. III p. 413): Περὶ Λαυρέντιον δὲ προσώματι τὸ καὶ Τροίαν καλούμενον περὶ Νουμίκιον ποταμὸν —. ὅπον φράγοντων τὸν μετ' αὐτοῦ τὸς τραπέζας σελινύας οὐσας ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων, οὐ γὰρ ἔχον τραπέζας, ἔτι δὲ καὶ χοίρον λευκῆς ἀπὸ τοῦ πλοῖον αὐτοῦ ἀποσκιρτησάσης ἐπὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς Ἄλβαν ὅν ὄρος καὶ τριάζοντα τετραγώνιας, ἥπερ ἐδήλου, ὅτι τριακονστῶ ἔπει οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ γῆν καὶ κράτος ἄμεινον ἔξουσιν, ἐπαύθη τῆς ἀλη-*

prium eamque structuram appellatam de colore suis Albam. <Latini enim proprio idiomate τὸ λευκὸν album dicunt.> Praeterea superadditam appellationem Longam, nempe μακράν, idcirco quia parum in latum patens in longum magnopere deducetur. <His subdit, ab Ascanio factam esse regni sui sedem Albam, multaue circum habitacula subversa: fuisse hunc conspicuum uirum et trigesimo octavo regni anno naturae concessisse.>

5^a. *Plut. Rom.* 3 Τοῦ δὲ πίστιν ἔχοντος λόγου μάλιστα καὶ πλείστους μάρτυρας τὰ μὲν κυριώτατα προῖτος εἰς τοὺς
 10 Ἑλληνας ἐξέδωκε Διοκλῆς Πεπαρήθιος, ᾧ καὶ Φάβιος ὁ Πί-
 κτωρ ἐν τοῖς πλείστοις ἐπηκολούθηκε. γεγόνاسι δὲ καὶ περὶ
 τούτων ἕτεροι διαφοραί. τύπῳ δὲ εἰπεῖν τοιοῦτός ἐστι. Τῶν
 ἀπ' Αἰνείου γεγονότων ἐν Ἀλβῇ βασιλέων εἰς ἀδελφούς διῶ,
 Νομήτορα καὶ Ἀμούλιον, ἡ διαδοχὴ καθήκεν. Ἀμούλιον δὲ
 15 νείμαντος τὰ πάντα δίχα, τῇ δὲ βασιλείᾳ τὰ χρήματα καὶ

τείας, ἐκ χρησμοῦ τοῦτο προακηκοός, θύσας δὲ καὶ τὴν χοῖρον παρ-
 εσκευάζετο κτίσαι πόλιν. ὁ δὲ Λατῖνος τοῦτον οὐκ εἶα, ἡττηθεὶς δὲ
 πολέμῳ δίδωσιν Αἰνείᾳ πρὸς γάμον Λαονινίαν τὴν αὐτοῦ θυγατέρα.
 Αἰνείας δὲ κτίσας πόλιν Λαονινίον ὠνόμασεν. — ἀνξηθέντες δὲ οἱ Λα-
 τῖνοι, ἐπεὶ καὶ τὸ τριακοστὸν ἔτος ἐνέστη, Λαονινίου μὲν ὑπερεφρόνη-
 σαν, Ἀλβαν δὲ Λόγγον ἑτέραν πόλιν ἔκτισαν ἀπὸ τῆς χοῖρον, τοῦτ'
 ἐστὶ λευκὴν μακράν, καὶ τὸ ἐκεῖσε ὄρος Ἀλβανὸν ἐκάλεσαν ὁμοίως. cf.
clian Varro de l. l. V 144: Oppidum quod primum conditum in Latio
stirpis Romanae Lauinium; nam ibi dii penates nostri. hoc a Latini
filia quae coniuncta Aeneae Lauinia appellatum. hinc post triginta an-
nos oppidum alterum conditum Alba; id ab sue alba nominatum. haec
e navi Aeneae quom fugisset Lauinium, triginta parit porcos, ex hoc
prodigio post Lauinium conditum annis triginta haec urbs facta, propter
colorem suis et loci naturam Alba Longa dicta. de r. r. II 4, 18. — Quae
uncis < > inclusi non esse uerba Fabii post Aucherum monuit Mommsen chro-
nol. p. 153 not. 302. — De numero annorum quibus regnavit Ascanius
consentit Dionys. I 70.

5^a. *De ratione quae intercedat inter Dioclem Peparethium et Fabium uid.*
supra p. LXXX sqq. Dionysius haec narrans fluctuat inter Fabium et alium
scriptorem, cuius nomen non addidit. cf. supra p. LXXXV sq. cum eis quae
supra scripta sunt haec Dionysiana conveniunt: I 71 Πρόκας δὲ μετὰ τοῦ-
τον ἐτὴ εἴκοσι καὶ τρία (τὴν ἀρχὴν κατέσχεν). ἔπειτα Ἀμόλιος οὐ σὺν
εβντερος ἀδελφός, διῶ καὶ τετραράκοντα ἔτη δυναστεύει. 76: Ἀμόλιος
ἐπειδὴ παρέλαβε τὴν Ἀλβανῶν βασιλείαν τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν Νε-
μέτορα τῷ κατισχύσαντι τῆς πατρίδος τιμῆς ἀπείρξας, τὰ τε ἄλλα κατὰ
πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν δικαίων ἔδρα καὶ τελευτῶν ἐρημον γένους τὸν

5^a, 10. φάβιος οὐκίτωρ *Par. A. B. Barocciani a b c corr. Sin-*
tenis. 11. ἐπηκολούθηκε *Par. A. ἐπηκολούθησε uulg.*
 15. τῇ δὲ *Par. A. C. Barocc. a b τῇ τε Bar. c τῇ uulg.*

τὸν ἐκ Τροίας κομισθέντα χρυσὸν ἀντιθέντος. εἴλετο τὴν βασιλείαν ὁ Νομήτωρ. ἔχων οὖν ὁ Ἀμούλιος τὰ χρήματα καὶ πλεόν ἅπ' αὐτῶν δυνάμενος τοῦ Νομήτορος, τὴν τε βασιλείαν ἀφείλετο ὁσδίως καὶ φοβούμενος ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ γενέσθαι παῖδας ἰέρειαν τῆς Ἑστίας ἀπέδειξεν, ἄγα-⁵ μον καὶ παρθένον εἰς βιωσομένην. ταύτην οἱ μὲν Ἰλίαν, οἱ δὲ Πέαν, οἱ δὲ Σιλουΐαν ὀνομάζουσιν. Φωρᾶται δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον κυοῦσα παρὰ τὸν καθεστῶτα ταῖς Ἑστιάσι νόμον. καὶ τὸ μὲν ἀνήκεστα μὴ παθεῖν αὐτὴν ἢ τοῦ βασι-
λέως θυγάτηρ Ἀνθῶ παρητήσατο δεηθεῖσα τοῦ πατρὸς·¹⁰ εἰρχθῆ δὲ καὶ δίαταν εἶχεν ἀνεπίμιχτον, ὅπως μὴ λάθῃ τε κυοῦσα τὸν Ἀμούλιον. ἔτεκε δὲ δύο παῖδας ὑπερφυνεῖς μεγέ-

οῖκον τοῦ Νεμέτορος ἐπεβούλευσε ποιῆσαι. τοῦ τε δίκην ὑποσχεῖν φόβῳ καὶ ἔρωτι μὴ πανθῆναί ποτε τῆς ἀρχῆς. βουλευσάμενος δὲ ταῦτα ἐκ πολλοῦ πρώτον μὲν τὸν υἱὸν τοῦ Νεμέτορος Αἴγεστον ἄρτι γενειάζονα φνυλάξας ἐνθα ἐκνυγγέει — ἀποκτείνει καὶ παρενεύασε λέγεσθαι μετὰ τὸ ἔργον ὡς ὑπὸ ληστῶν ἀναιρεθεῖν τὸ μερικάκιον. (*eadem apud Dionem* fr. 4, 12, *ubi Aegestes filius appellatur. De eo nihil apud Plutarchum. Fabius tamen Dionysiamus infra* p. 15 u. 23 *Numitorem dicentem facit* ὁρ-
σαντὸν δὲ τέκνων ἔθηκε (*Amulius*), τὸν μὲν ἐπὶ θήρᾳ κρύφα διαχει-
ρισάμενος, τὴν δ' ἐν εἰρκτῇ δεδεμένην φυλάττων, *unde Fabium filii mor-
tem pluribus enarrasse adparet.*) — Ἀμούλιος δὲ τὰ τοῦ μερικάκιον ὑπολα-
βὼν λεληθέναι δευτέρα τὰδε ἐποίει· τὴν θυγατέρα τοῦ Νεμέτορος Ἰλίαν, ὡς δὲ τινες γράφουσιν Πέαν ὄνομα, Σιλουΐαν δ' ἐπίκλησιν, ἐν ἀκμῇ γάμον γενομένην ἰέρειαν ἀποδείκνυσιν Ἑστίας, ὡς μὴ τάχιον εἰς ἀν-
δρὸς ἔλθοῦσα τέκῃ τιωροῦς τῷ γένει. *dein de patre geminorum tres
subulae proferuntur, quarum tertia, quam in seqq. in primis sequitur Dionys-
sius, Martem patrem dicit. haec autem Fabii erat.* — *Filiis editis* (78) ὡς τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ἔμαθον οἱ συνέδροι (*qui de incestu Vestalis
sententias ferebant*), ἀπαιρητῶ ὁργῇ, χωμένην ἐδικαίωσαν καὶ αὐτοὶ καθάπερ ἐκείνος ἤξιον χοῖσθαι τῷ νόμῳ κελεύοντι τὴν μὲν αἰσχύνασαν τὸ σῶμα ὁσβόδοις αἰκισθεῖσαν ἀποθαρσύνειν, τὸ δὲ γεννηθὲν εἰς τὸ τοῦ ποταμοῦ βάλλεσθαι ὁρίθρον. — 79. Μέχοι μὲν δὴ τούτων οἱ πλείστοι τῶν συγγραφέων τὰ αὐτὰ ἢ μικρόν παραλλάττοντες οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυ-
θωδέστερον (*Fabium dicit*), οἱ δ' ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ ἑοικὸς μᾶλλον ἀπο-
φαινοῦσι, περὶ δὲ τῶν ἐξῆς διαφέρονται. οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς ἀναιρεθῆ-
ναι λέγουσι τὴν κόρην, οἱ δ' ἐν εἰρκτῇ φυλαττομένην ἀδήλῳ διατελέ-
σαι ὁδὸν ἀφανοῦς θανάτου τῷ δήμῳ παρασχούσαν. ἐπικλασθῆναι δὲ τὸν Ἀμούλιον εἰς τοῦτο ἰκετανοῦσας τῆς θυγατρὸς χαοῖσασθαι τὴν ἀν-
ψιὰν αὐτῇ· ἦσαν δὲ ἀντροφοὶ τε καὶ ἡλικίαν ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ἀσπαζόμεναι τε ἀλλήλας ὡς ἀδελφεάς, χαοῖζόμενον οὖν ταύτῃ τὸν Ἀμό-
λιον, μόνη δ' ἦν αὐτῇ θυγάτηρ, θανάτου μὲν ἀπολῦσαι τὴν Ἰλίαν, φνυ-
λάττειν δὲ καθ' ἑορᾶντα ἐν ἀφανεί· λυθῆναι δὲ αὐτὴν ἀνὰ χρόνον Ἀμο-

1. ἀντιθέντος *Par. A cum Schaefero ἀντιτιθέντος vulg.*

3. τοῦ Νομήτορος *om. Bar. a b*

7. δὲ αὐτῇ *Bar. a b*

7. 8. μετ' οὐ πολὺ *Bar. a b*

8. παρὰ τὸν ἐγκαθεστῶτα ταῖς

ἑστιάσι νόμον κύουσα *Par. C*

11. λάθῃ *Val. λάθῃ vulg.*

θει καὶ κάλλει. δι' ὃ καὶ μάλλον ὁ Ἀμούλιος φοβηθεὶς ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὑπηρέτην λαβόντα ὄψαι.

5^b. *Dionys. I 79 sqq.* Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε
 5 Κίρκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρσιος καὶ τῶν ἄλλων συγγράφων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφεν ὡς κελεύσαντος Ἀμολίου τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα τῶν ὑπηρετῶν τινες ἔφερον ἐμβαλοῦντες εἰς τὸν ποταμὸν ἀπέχοντα τῆς πόλεως ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους.
 10 ἐπεὶ δὲ ἐγγυὲς ἐγένοντο καὶ εἶδον ἔξω τοῦ γνησίου θείθρου τὸν Τέβεριν ὑπὸ χειμῶνων συνεχῶν ἐκτετραμμένον εἰς τὰ πεθία, καταβάντες ἀπὸ τοῦ Παλλαντίου τῆς κορυφῆς ἐπὶ τὸ προσεχέστατον ὕδωρ (οὐ γὰρ ἔτι προσωτέρω χωρεῖν οἰοί τε ἦσαν) ἔνθα πρῶτον ἢ τοῦ ποταμοῦ πλήμῃ τῆς ὑπωρείας
 15 ἦπτετο, τίθενται τὴν σκάφην ἐπὶ τοῦ ὕδατος. ἢ δὲ μέχρι μὲν τινος ἐνήχeto, ἔπειτα τοῦ θείθρου κατὰ μικρὸν ὑποχωροῦντος ἐκ τῶν περὶ ἑσχατα λίθου προσπταίσει περιτραπεῖσα ἐκβάλλει τὰ βρέφη. τὰ μὲν δὴ κινυζόμενα κατὰ τοῦ τέματος ἐκυλινδεῖτο, λύκαινα δέ τις ἐπιφανεῖσα νεοτόκος σπαρ-
 20 γῶσα τοὺς μαστοὺς ὑπὸ γάλακτος ἀνεδίδου τὰς θηλάς τοῖς στόμασιν αὐτῶν καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλὸν, ᾧ κατάπλεοι ἦσαν, ἀπελίχμα. ἐν δὲ τούτῳ τυγχάνουσιν οἱ νομεῖς ἐξελεύοντες τὰς ἀγέλας ἐπὶ νομὴν (ἥδη γὰρ ἐμβατὸν ἦν τὸ χωρίον) καὶ τις αὐτῶν ἰδὼν τὴν λύκαιναν ὡς ἡσπάζετο τὰ βρέφη τέως

λίον τελευτήσαντος. hanc famam seculum esse Fabium et ex uerbis Plutarchi supra adscriptis sequitur et ex eo, quod quae postea secundum Fabium narrat ipse Dionysius, ex hac pendent.

5^b. Quia a c. 4. Fabio Plutarchus multa additamenta Varroniana admiscuit, supra Dionysium ab eo loco, ubi aperte ad Fabii auctoritatem se adplicare fatetur, pergentem feci. quae Dionysius ex suo adiecit, hisce uncis (>) significavi. uid. supra p. LXXV. Hic esto locus Plutarcho, qui omissis eis, quae ad Varronem referenda sunt (Quellen d. Plut. p. 150 sqq.) sic pergit: Τοῦτον ἔνοιον (non dixit Fabius, quia eadem narrat Dionys. I 81 ex eo fonte, quem praeceper Fabium ante oculos habuit) Φανστύλον [φαν-στύλον libri] ὀνομάζεσθαι λέγουσιν, οἱ δ' οὐ τοῦτον ἀλλὰ τὸν ἀνελόμενον (hic redit ad Fabium). Ἐνθήμενος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη κατέβη

5^b, 6. γεγράφεν Pluess τῇ γραφῇ Chis. Vrbín. τῇδε γράφει vulgo ἐν τῇ πρώτῃ γράφει Kiessling in edit. postea tamen (zur Kritik d. Dion. Bas. 1868 p. 5) adstipulatus est Pluessii coniecturae. 14. πλήμῃ Vrbín. πλήμῃ Chis. 17. ἐκ τῶν περιεσχάτων Kiessling ἐκ τῶν πέριξ ἐσχάτων Syllburg.

μὲν ἀχανὲς ἦν ὑπὸ τε θάμβου καὶ ἀπιστίας τῶν θεωρουμένων· ἔπειτ' ἀπελθὼν καὶ συλλέξας ὅσους ἐδύνατο πλείστους τῶν ἀρχοῦ νεμόντων (οὐ γὰρ ἐπιστεύετο λέγων) ἔργει τοῦτον αὐτὸ θεωσομένους. ὥς δὲ κἀκεῖνοι πλησίον ἐλθόντες ἔμαθον τὴν μὲν ὥσπερ τέκνα περιέπουσαν, τὰ δ' ὥς μητρὸς 5 ἐξεχόμενα, δαιμόνιον τι χοῦμα ὁρᾶν ὑπολαβόντες ἐγγυτέρω προσήεσαν ἀθρόοι δεδιττόμενοι βοῇ τὸ θηρίον. ἡ δὲ λύκαινα οὐ μάλ' ἀγριαίνουσα τῶν ἀνθρώπων τῇ προσόδῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος χειροῦντος ἀποστᾶσα τῶν βρεφῶν ἡρέμα καὶ κατὰ πολλὴν ἀλογίαν τοῦ ποιμενικοῦ ὁμίλου ἀπῆει. ἦν γάρ τις οὐ 10 πολὺν ἀπέχων ἐκεῖθεν ἱερὸς χώρος ὕλη βαθεῖα συνηρεφῆς καὶ πέτρα κοίλη πηγᾶς ἀνιέουσα, ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ· εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσα ἀποκρύπτεται. <τὸ μὲν οὖν ἄλσος οὐκέτι δια- 15 μένει, τὸ δὲ ἄντρον, ἐξ οὗ ἡ λιβὰς ἐκδίδεται, τῷ Παλ- λαντίῳ προσφωροδομημένον δείκνυνται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον γέροντες ὁδόν, καὶ τέμενός ἐστιν αὐτοῦ πλησίον, ἐνθα εἰκὼν κεῖται τοῦ πάθους λύκαινα παιδίῳς δυνά- τοις μαστοῦς ἐπισχοῦσα, χαλκᾷ ποιήματα παλαιᾶς ἐργασίας.> ἦν δὲ τὸ χωρίον τῶν σὺν Εὐάνδρῳ ποτὲ οἰκισάντων 20 αὐτὸ Ἀρχάδων ἱερὸν ὥς λέγεται. ὥς δὲ ἀπέστη τὸ θηρίον αἴρουσιν οἱ νομεῖς τὰ βρέφη σποινδὴν ποιοῦμενοι τρέφειν αὐτὰ ὥς θεῶν σῶζεσθαι βουλομένων. ἦν δέ τις ἐν αὐτοῖς σπορορβίῳ βασιλικῶν ἐπιμελούμενος ἐπιεικὲς ἀνὴρ, Φαι-

μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὡς ὁρῶν· ἰδὼν δὲ κατιόντα πολλῷ δέματι καὶ τραχηλώμενον ἔδειξε προσελθεῖν· ἐγγὺς δὲ τῆς ὄχθης κατὰθεῖς ἀπὴλ λάσσειτο. τοῦ δὲ ποταμοῦ κατακλύζοντος ἡ πλημυρὰ τὴν σκάφην ὑπολαβούσα καὶ μεταφύσσασα πρῶτος κατήνεγκεν εἰς χωρίον ἐπιεικῶς μάλ' ἰσχυρὸν, ὃ σὺν Κερμαλὸν καλοῦσι, πάλαι δὲ Γερμανόν. — 11) ἦν δὲ πλησίον ἐκεῖνος, ὃν Ῥωμυράλιον ἐκάλουν. — Ἐνταῦθα δὴ τοῖς βρέφεσι κειμένοις τὴν τε λύκαινα ἱστοροῦσι θηλαζομένην καὶ δοροκολάπτειν τινὰ παραινέει συνεκτρέφοντα καὶ φυλάττοντα. — 6) Τὰ δὲ βρέφη Φανστύλος Ἀμοσίου σπορορβὸς ἐκείλειτο λαθὼν ἄπαντας. — κληθῆναι δὲ καὶ τοῦτους ἀπὸ τῆς θηλῆς ἱστοροῦσι Ῥωμύλον καὶ Ῥήνον, ὅτι θηλάζοντες ὠφθῆσαν τὸ θηρίον. — Ἡ μὲν οὖν ἐν τοῖς σώμασιν εὐγένεια καὶ νηπίων ὄντων εὐθύς ἐξέρχεται μεγάλαι καὶ ἰδέα τὴν φύσιν· αὐξή- μνοι δὲ θνητοὶ αἰεὶ ἦσαν ἀμφοτέρω καὶ ἡρώδηματι πρὸς τὰ φαινόμενα

2. ἔπειτα ἐλθὼν libri corr. Kiessling 5. περισπῶσαν libri corr. Syllburg 10. καὶ ἦν γὰρ τις vulgo καὶ om. Vrbin.
19. ἐπισχοῦσα Vrbin. ἐπέσχουσα Chis. 20. οἰκισάντων Vrb. Chis. corr. Stephan. 23. σῶζεσθαι βουλομένων om. Vrb.

στύλος ὄνομα, ὃς ἐν τῇ πόλει κατὰ δὴ τι ἀναγκαῖον ἐργό-
 νει καθ' ὃν χρόνον ἡ φθορὰ τῆς Ἰλίας καὶ ὁ τόκος ἡλέγχετο,
 καὶ μετὰ ταῦτα κομιζομένων ἐπὶ τὸν ποταμὸν τῶν βροφῶν
 τοῖς φέρουσιν αὐτὰ κατὰ θείαν τύχην ἅμα διεληλύθει τὴν
 αὐτὴν ὁδὸν εἰς τὸ Παλλάντιον ἰὼν· ὃς ἥκιστα τοῖς ἄλλοις
 καταφανῆς γενόμενος ὥς ἐπίσταται τι τοῦ πράγματος ἀξιώ-
 σας αὐτῷ συγχωρηθῆναι τὰ βρέφη λαμβάνει τε αὐτὰ παρὰ
 τοῦ κοινοῦ καὶ φέρων ὥς τὴν γυναιῖκα ἔρχεται. τετοκνῶν
 δὲ καταλαβὼν καὶ ἀχθομένην ὅτι νεκρὸν αὐτῇ τὸ βρέφος ἦν,
 10 παραμυθεῖται τε καὶ δίδωσιν ὑποβαλέσθαι τὰ παιδιὰ πᾶσαν ἐξ
 ἀρχῆς διηγησάμενος τὴν κατασχοῦσαν αὐτὰ τύχην. αὐξομένοις
 δὲ αὐτοῖς ὄνομα τίθεται τῷ μὲν Ῥωμύλον, τῷ δὲ Ῥῶμον.

Οἱ δὲ ἀνδρωθέντες γίνονται κατὰ τε ἀξιώσειν μορφῆς
 καὶ φρονήματος ὄγκον οὐ σφοδροβοῖς καὶ βουκόλοις ἑοικότες
 15 ἀλλ' οἷους ἂν τις ἀξιόσειε τοὺς ἐκ βασιλείου τε φύντας γέ-
 ρους καὶ ἀπὸ δαιμόνων σπορᾶς γενέσθαι νομιζομένους <ὥς
 ἐν τοῖς πατρίοις ἵμνοις ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ νῦν ᾄδεται>.
 βίος δ' αὐτοῖς ἦν βουκολικὸς καὶ δίαίτα αὐτουργὸς ἐν ὄρεσι
 τὰ πολλὰ πηξαμένοις διὰ ξύλων καὶ καλέμων σκηνὰς αὐτο
 20 ῥόφους. <ὧν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν τις ἐκ τοῦ Παλλαντίου ἐπὶ
 τῆς πρὸς τὸν ἱππόδρομον ἐπιστροφούσης λαγόνος Ῥωμύλου
 λεγομένη, ἣν φυλάττουσιν ἱερὰν οἷς τούτων ἐπιμελὲς, οὐδὲν
 ἐπὶ τὸ σεμνότερον ἐξαίροντες, εἰ δέ τι πονήσειεν ὑπὸ χεῖμῶ-
 νος ἢ χρόνον τὸ λείπον ἐξακούμενοι καὶ τῷ πρόσθεν ἐξο-
 25 μοιούντες εἰς δύναιιν.>

μετα δεῖν καὶ τόλμην ὅπως ἀνέπληκτον ἔχοντες· ὁ δὲ Ῥωμύλος
 γνώμη τε χρῆσθαι μᾶλλον ἐδόκει καὶ πολιτικὴν ἔχειν οὐνοειν, ἐν ταῖς
 πρὸς ῥώας καὶ κυνηγίας πρὸς τοὺς γειτνιώτας ἐπιμειξίας πολλὴν
 ἑαυτοῦ παρέχων κατανόησιν ἡγεμονικὴν μᾶλλον ἢ πενιθαρχικὴν φρό-
 νησιν. διὸ τοῖς μὲν ὁμοφύλοις ἢ ταπεινότεροις προσφιλεῖς ἦσαν,
 ἐπιστάτας δὲ καὶ διόπους βασιλικούς καὶ ἀγγελάρχας, ὥς μὲν αὐτῶν
 ὁρεῖται διαφέροντας, ὑπερφρονούντες οὗτ' ἀπειλῆς ἐφροντίζον οὗτε ὁ-
 γῆς. ἔχρουντο δὲ διαίταις καὶ διατριβαῖς ἐλευθερίοις, οὐ τὴν σχολὴν
 ἐλευθερίον ἡγοούμενοι καὶ τὴν ἀπονίαν, ἀλλὰ γυμνάσια καὶ θήρας καὶ
 δρόμους καὶ τὸ ληστὰς ἀμύνεσθαι /sic Gallic. ἀλέξασθαι uolh./ καὶ κλώπας
 εἶλιν καὶ βίαις ἐξελέσθαι τοὺς ἀδικουμένους. ἦσαν δὲ διὰ ταῦτα περι-
 βόητοι. 7. Γενομένης δὲ τιμὸς πρὸς τοὺς Νομήτορος βουκόλους τοῖς

2. ἡλέγχετο] ἐγένετο *Vrb.* 20. ἐκ *del.* *Kiessling* ἐπὶ
om. Chis. Vrbm. 21. στροφούσης *Stephan.* 22. 23. ἡ
 Ῥωμύλου *leg. Buecheler* 23. ἐξαίροντες *Kiessling* ἐξάγοντες
libri 24. ἐξακούμενοι *Vrbm.*

Ἐπεὶ δὲ ἀμφὶ τὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονότες ἦσαν ἀμ-
φίλογόν τι περὶ τῆς νομῆς αὐτοῖς γίνεται πρὸς τοὺς Νεμέ-
τορος βουκόλους, οἱ περὶ τὸ Αὐεντῖνον ὄρος ἀντικρὺ τοῦ
Παλλαντίου κείμενον εἶχον τὰς βουστάσεις. ἡγῶντο δὲ ἀλ-
λήλους ἐκατέρω θάμινά ἢ τὴν μὴ προσήκουσαν ὀργάδα κα-
5 τανέμειν ἢ τὴν κοινὴν μόνους διακρατεῖν ἢ ὅ τι δήποτε τύ-
χοι. ἐκ δὲ τῆς ἀψιμάχιας ταύτης ἐγένοντο πληγαί ποτε διὰ
χειρῶν, εἶτα δι' ὀπλων. τραύματα δὲ πολλὰ πρὸς τῶν μει-
ρακίων λαβόντες οἱ τοῦ Νεμέτορος καὶ τινες ἀπολέσαντες
τῶν σφετέρων καὶ τῶν χωρίων κατὰ κράτος ἤδη ἐξειργόμε-
10 νοι παρεσκευάζοντο δόλον τινὰ ἐπ' αὐτοῖς. προλοχίσαντες
δὲ τῆς φάραγγος τὸ ἀφανὲς καὶ συνθέμενοι τοῖς λοχῶσι τὰ
μειράκια τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρὸν, οἱ λοιποὶ κατὰ πληθὺς
ἐπὶ τὰ μανδρεύματα αὐτῶν νύκτωρ ἐπέβαλον. Ῥωμύλος μὲν
οὖν τὸν χρόνον τοῦτον ἐτύγγανεν ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις
15 τῶν κωμητῶν πορευόμενος εἰς τι χωρίον Καίνιναν ὀνομα-
ζόμενον ἱερὰ ποιήσων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πάτρια. Ῥῶμος δὲ
τὴν ἐφοδὸν αὐτῶν αἰσθόμενος ἐξεβοήθει λαβὼν τὰ ὄπλα
διαταχέων ὀλίγους τῶν ἐκ τῆς κώμης φθάσαντας καθ' ἓν
γενέσθαι παραλαβῶν. κάκεινοι οὐδέχονται αὐτὸν ἀλλὰ φεύ-
20 γουσιν ὑπαγόμενοι ἔνθα ἔμελλον ἐν καλῷ ὑποστρέψαντες
ἐπιθήσεσθαι. ὁ δὲ Ῥῶμος κατ' ἄγνοιαν τοῦ μηχανήματος
ἔχει πολλοῦ διώκων αὐτοὺς παραλλάττει τὸ λελοχισμένον
χωρίον, κὰν τούτῳ ὅ τε λόχος ἐνίσταται καὶ οἱ φεύγοντες

Ἀμουλίον διαφορᾶς καὶ βοσκημάτων ἐλάσεως οὐκ ἀνασχόμενοι συγκό-
πτονσι μὲν αὐτοὺς καὶ τρέπονται, ἀποιέμνονται δὲ τῆς λείας συγνήν.
ἀγανακτοῦντος δὲ τοῦ Νομήτορος ὀλιγόρονον· συνηγορὴν δὲ καὶ προσεδέ-
χοντο πολλοὺς μὲν ἀπόρους, πολλοὺς δὲ δούλους, θράσους ἀποστατικῶν
καὶ φρονήματος ἀρχὰς ἐνδιδόντες. τοῦ δὲ Ῥωμύλου πρὸς τινὰ θρᾷσαν
ἀποτραπομένον (καὶ γὰρ ἦν φιλοθύτης καὶ μαντικὸς) οἱ τοῦ Νομήτορος
βοτῆρες τῷ Ῥῶμῳ μετ' ὀλίγων βαδίζοντι προστυγχόντες ἐμάχοντο. καὶ
γενομένων πληγῶν καὶ τραυμάτων ἐν ἀμφοτέροις ἐκράτησαν οἱ τοῦ Νομή-
τορος καὶ συνέλαβον ζῶντα τὸν Ῥῶμον. ἀναχθέντος οὖν αὐτοῦ πρὸς τὸν
Νομήτορα καὶ κατηγορηθέντος, αὐτὸς μὲν οὐκ ἐκόλασε χαλεπὸν ὄντα
δεδιδῶς τὸν ἀδελφόν, ἔλθων δὲ πρὸς κείνον ἐδεῖτο τυχεῖν δίαιτης ἀδελ-
φός ὢν καὶ καθυβρισμένος ὑπὸ οἰκετῶν κείνον βασιλέως ὄντος. συν-
αγανακτοῦντων δὲ τῶν ἐν Ἀλβῇ καὶ δεῖνὰ πάσχειν οἰόμενων τὸν ἄνδρα

3. ἀντικρὺς *Vrbīn.*

7. πληγαὶ *post* χειρῶν *in* *in* *scri* *l* *Vrbīn.*

10. ἤδη κατὰ κράτος *Vrbīn.*

14. νύκτωρ *om.* *Vrbīn.*

16. πεπορευμένος *Chis.*

Καίνιναν *Sylburg* καίμιαν

Chis. Vrb.

23. προλελοχισμένον *Reiske.*

ὑποστρέφουσι. κυκλωσάμενοι δὲ αὐτοὺς καὶ πολλοῖς ἀράτ-
τοντες λίθοις λαμβάνουσιν ὑποχειρίους. ταύτην γὰρ εἶχον
ἐκ τῶν δεσποτῶν τὴν παρακέλευσιν, ζῶντας αὐτοῖς τοὺς νεα-
νίσκους κομίσαι. οὕτω μὲν δὴ χειρωθεὶς ὁ Ῥῶμος ἀπήγρετο.
5 <Sequitur Aelii Tuberonis huius rei narratio fr. 3, discrepans cum Fabiana.>

(cap. 80) Ὁ μὲν οὖν Ῥῶμος ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενόμενος
οὕτως, εἴθ' ὥς ὁ Φάβιος παραδέδωκε, δέσμιος εἰς τὴν Ἄλβαν
ἀπήγρετο. Ῥωμύλος δ' ἐπειδὴ τὸ περὶ τὸν ἀδελφὸν ἔγνω πά-
10 θος διώκειν εὐθὺς ᾤετο δεῖν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἔχων τῶν νο-
μέων. ὥς ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὄντα καταληψόμενος τὸν Ῥῶμον
ἀποτρέπεται δ' ὑπὸ τοῦ Φαιστύλου. ὁρῶν γὰρ οὗτος αὐτοῦ
τὴν σπουδὴν μαρτυρικώτεραν οὖσαν νομισθεὶς ὁ πα-
τήρ, τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἀπόρρητα ποιούμενος τοῖς μισα-
15 κίοις διετέλεσεν, ὥς μὴ θάπτον ὁρμήσωσι παρακινδυνεύσά τι,
πρὶν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀκμῆς γενέσθαι. τότε δὴ πρὸς τῆς
ἀνάγκης βιασθεὶς μονωθέντι τῷ Ῥωμύλῳ λέγει πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς
τὴν κατασχοῦσαν αὐτοὺς τύχην. μαθόντι δὲ τῷ νεανίσκῳ
τῆς τε μητρὸς οἶκος εἰσέρχεται καὶ Νεμέτορος φροντίς, καὶ
20 πολλὰ βουλευσαμένῳ μετὰ τοῦ Φαιστύλου τῆς μὲν ἀντίκα
ὁρμῆς ἐπισχεῖν ἐδόκει, πλείονι δὲ παρασκευῇ δυνάμεως χρη-
σάμενον ὅλον ἀπαλλάξαι τὸν οἶκον τῆς Ἀμολίου παρανομίας
κίνδυνόν τε τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἄθλων ἀναφύ-

παρ' ἀξίαν, κινηθεὶς ὁ Ἀμύλιος αὐτῷ παραδίδωσι τῷ Νομήτορι τὸν
Ῥῶμον ὅ τι βούλοιο χρήσασθαι. Παραλαβὼν δὲ ἐκεῖνος ὥς ἤκεν οἰκαδε,
θαυμάζων μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος τὸν νεανίσκον, ὑπερφέροντα μεγέθει καὶ
ῥώμῃ πάντας, ἐνορῶν δὲ τῷ προσώπῳ τὸ θαρσύλεον καὶ ἱταμόν τῆς
ψυχῆς ἀδούλωτον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ των παρόντων, ἔργα δὲ αὐτοῦ καὶ
πράξεις ὅμοια τοῖς βλεπομένοις ἀκούων, τὸ δὲ μέγιστον, ὥς ἔοικε. Θεοῦ
3 συμπαρόντος καὶ συνεπενθύνοντος ἀρχὰς μεγάλων πραγμάτων, ἀπτόμε-
νος ἐπινοία καὶ τύχη τῆς ἀληθείας ἀνέκρινεν, ὅστις εἶη καὶ ὅπως γέ-
νοιτο, φωνή τε πρᾶξι καὶ φιλανθρωπῶ βλέμματι πίστιν αὐτῷ μετ' ἐλ-
πίδος ἐνδιδούς. ὁ δὲ θαρσύνων ἔλεγεν· „Ἄλλ' οὐδὲν ἀποκρινόμεναι σε·
καὶ γὰρ εἶναι δοκεῖς Ἀμολίον βασιλικώτερος. ἀκούεις γὰρ καὶ ἀνα-
κρίνεις πρὶν ἢ κολάζειν· ὁ δ' ἀκρίτους ἐκδίδωσι. πρότερον μὲν ἑαυ-
τοὺς οἰκεῖων βασιλέως Φανστύλου καὶ Λαρεντίας ἡπιστάμεθα παίδας.
ἔμμεν δὲ δίδυμοι· γενόμενοι δὲ ἐν αἰτίᾳ πρὸς σε καὶ διαβολαῖς καὶ

8. εἴθ' οὕτως εἴθ' ὥς ὁ Φ. Sintenis emend. Dion. I p. 17

12. Schnelle exerc. crit. in Dion. p. 21 sq. post γὰρ inserit
οὗτος, lacunam sic explet: ἔπει τις γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ μήτηρ καὶ τις
νομ. 16. δὴ Schnelle δὲ libri.

δοῦναι, πράττειν δὲ μετὰ τοῦ μητροπάτορος ὅ τι ἂν ἐκείνῳ δοκῇ.

(cap. 81) Ὡς δὲ ταῦτα κράτιστα εἶναι ἔδοξε, συγκαλέσας τοὺς κωμήτας ἅπαντας ὁ Ῥωμύλος καὶ δεηθεὶς εἰς τὴν Ἀλβαν ἐπείγασθαι διαταχέων, μὴ κατὰ τὰς αὐτὰς πύλας ἅπαν-
τας μὴδ' ἄθρόους εἰσιόντας, μὴ τις ὑπονοίᾳ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει γένηται, καὶ περὶ τὴν ἀγορὰν ὑπομένοντες ἐτοίμους εἶναι δρᾶν τὸ κελευόμενον, ἀπήει προῶτος εἰς τὴν πόλιν. οἱ δὲ τὸν Ῥωμόν ἄγοντες ἐπειδὴ κατέστησαν εἰς τὸν βασιλέα, τὰς τε ὕβρεις ἀπάσας, ὅσας ἦσαν ὑβρισμένοι ὑπὸ τῶν μειρα-
κίων, κατηγοροῦν καὶ τοὺς τραυματίας σφῶν ἐπεδείκνυσαν, τιμωρίας τε εἰ μὴ τεύξονται καταλείψειν προλέγοντες τὰ βου-
φόρβια. Ἀμόλιος δὲ τοῖς χωρίταις κατὰ πλῆθος ἐλληλυθῶσι χαρίζεσθαι βουλούμενος καὶ τῷ Νεμέτορι (παρὼν γὰρ ἐτύγ-
χανε συναγανακτῶν τοῖς πελάταις) εἰρήνην τε ἀνὰ τὴν χώ-
ραν σπεύδων εἶναι καὶ ἅμα τὸ αὐθαδὲς τοῦ μειρακίου, ὥς ἀκατάπληκτον ἦν ἐν τοῖς λόγοις, δι' ὑποψίας λαμβάνων καταψηφίζεται τὴν δίκην· τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νεμέτορα ποιεῖ κύριον εἰπὼν, ὥς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται. ἐν
ὧσ' ὁ Ῥωμός ὑπὸ τῶν τοῦ Νεμέτορος βουκόλων ἤγετο δε-
δεμένος τε ὀπίσω τῷ χεῖρε καὶ πρὸς τῶν ἀγόντων ἐπικερετο μούμενος, ἀκολουθῶν ὁ Νεμέτωρ τοῦ τε σώματος τὴν εὐπρέ-
πειαν ἀπεθαύμαζεν, ὥς πολὺ τὸ βασιλικὸν εἶχε, καὶ τοῦ

τοῖς περὶ ψυχῆς ἀγῶσιν ἀκούομεν μεγάλα περὶ ξαντῶν· εἰ δὲ πιστὰ, κρίνεται τοῖς νῦν ὁ κίνδυνος. γοναὶ μὲν γὰρ ἡμῶν ἀπόρρητοι λέγονται, τροφαὶ δὲ καὶ τιθηνήσεις ἀποπώττωται νεογνῶν, οἷς ἐξῆρθημεν οἰωνοῖς καὶ θηρίοις, ὑπὸ τούτων τρεφόμενοι, μαστῶ λυκαίνης καὶ θύρο-
κολάπτου φοβούμεσθαι ἐν σκιάφῃ τινὶ κείμενοι παρὰ τὸν μέγαν ποταμόν. ἔστι δ' ἡ σκιάφη καὶ σῶζεται. χαλκοῖς ὑποζώμασι γραμμαίων ἀμν-
δρῶν ἐγκεχαρμίστων, ἃ γένοιτ' ἂν ἴσως ὕστερον /sic/ *l'alic*. ὕστερον ἴσως *uall*. ἀνοσιγλή γραμμάτια τοῖς τοκῶσιν ἡμῶν ἀπολυμένων. Ὁ μὲν οὖν Νομήτωρ ἐκ τε τῶν λόγων τούτων καὶ πρὸς τὴν ὄψιν ἐκιάζων τὸν χρόνον οὐκ ἐφύγε τὴν ἐλπίδα σείνοντα, ἀλλ' ἐφρόντιζεν, ὡς τῇ θύγατρὶ περὶ τούτων κρητὰ συγγενόμενος φράσειεν· ἐφρουρεῖτο γὰρ ἴτι κερτερώς. 8. Ὁ δὲ Φαυστύλος ἀκούσας τὴν τε σύλληψιν τοῦ Ῥωμοῦ καὶ τὴν παράδοσιν, τὸν μὲν Ῥωμόλον ἡξίου βοηθεῖν τότε σαφῶς διδά-
ξας περὶ τῆς γενέσεως· πρότερον δὲ ὑπηνίτητο καὶ παρεδήλου τοσοῦ-

2. δοκεῖ libri corr. Stephanus

3. εἶναι om. Vrbm.

13. χωρίταις] πολίταις Vrbm.

14. χαρίζεσθαι βουλούμενος]

χαρίζομενος Vrbm.

φρονήματος τὴν εὐγένειαν ἐνεθυμεῖτο, ἣν καὶ παρὰ τὰ
 δεινὰ διέσωσεν οὐ πρὸς οἶκτον οὐδὲ λιπαρήσεις, ὥς ἅπαντες
 ἐν ταῖς τοιαῖσδε ποιουῖσι τύχαις, τραπόμενος, ἀλλὰ σὺν εὐ-
 κόσμῳ σιωπῇ πρὸς τὸν μόρον ἀπιών. ὥς δ' εἰς τὴν οἰκίαν
 5 ἀφίκοντο, μεταστῆναι τοὺς ἄλλους κελεύσας μονωθέντα τὸν
 Ῥώμην ἤρετο τίς εἴη καὶ τίνων, ὥς οὐκ ἂν ἐκ τῶν τυχόντων
 γε ἄνδρα τοιοῦτον γενόμενον. εἰπόντος δὲ τοῦ Ῥώμου το-
 σοῦτον εἰδέναι μόνον κατὰ πύστιν τοῦ τρέφοντος, ὅτι σὺν
 ἀδελφῷ διδύμῳ ἐκτεθείη βρέφος εἰς νάπην εὐθύς ἀπὸ γο-
 10 νῆς καὶ πρὸς τῶν νομέων ἀναιρεθεὶς ἐκτραφεῖη, βραχὺν ἐπι-
 σχὼν χρόνον εἴτε ὑποτοπιθεὶς τι τῶν ἀληθῶν εἴτε τοῦ δαί-
 μονος ἄγοντος εἰς τοῦμφανὲς τὸ πρᾶγμα λέγει πρὸς αὐτόν·
 „Ὅτι μὲν ἐπ' ἐμοὶ γέγονας, ὦ Ῥῶμε, παθεῖν ὅτι ἂν δικαιώσω,
 καὶ ὥς περὶ πολλοῦ ποιήσαιντ' ἂν οἱ κομίσαντές σε δεῦρο
 15 πολλὰ καὶ δεινὰ πάθοντά σε ἀποθανεῖν, οὐδὲν δεῖ πρὸς εἰ-
 δότα λέγειν. εἰ δέ σε θανάτου τε καὶ ἄλλου παντὸς ἐκλυ-
 σαίμην κακοῦ, ἃρ' ἂν εἰδείης μοι χάριν καὶ δεομένῳ ὑπουρ-
 γήσειας ὃ κοινὸν ἀμφοῖν ἔσται ἀγαθόν;“ ἀποκρινάμενου δὲ
 τοῦ μειρακίου ὁπόσα τοὺς ἐν ἀπογνώσει βίου κειμένους ἢ
 20 τοῦ σωθῆσεσθαι ἐλπίς τοῖς κυρίοις τούτου λέγειν καὶ ὑπι-
 σχνεῖσθαι ἐπαίρει, λῦσαι κελεύσας αὐτὸν ὁ Νεμέτωρ καὶ
 πάντας ἀπελθεῖν ἐκποδῶν φράζει τὰς αὐτοῦ τύχας, ὥς Ἀμό-
 λιος αὐτὸν ἀδελφὸς ὢν ἀπεστέρησε τῆς βασιλείας, ὁρφανὸν
 δὲ τέκνων ἔθηκε, τὸν μὲν ἐπὶ θήρᾳ κρύφα διαχειρισάμενος,
 25 τὴν δ' ἐν εἰρκτῇ δεδεμένην φυλάττων τὰ τε ἄλλα ὁπόσα

τον, ὅσον προσέχοντας μὴ μικρὸν φρονεῖν. αὐτὸς δὲ τὴν σκῆψιν κομί-
 ζων ἐχώρει πρὸς τὸν Νομήτορα σπονδῆς καὶ δέους μεστὸς ὢν διὰ τὸν
 καιρὸν. ὑποψίαν οὖν τοῖς περὶ τὰς πύλας φρουροῖς τοῦ βασιλέως παρ-
 ἔχων καὶ ὑφορώμενος [ἐρωτώμενος Bekker] ὑπ' αὐτῶν καὶ ταπεινόμε-
 νος περὶ [sic Zonar. πρὸς τοὺς libri] τὰς ἀποκρίσεις [sic Vatie. Zonar. ἀνα-
 κρίσεις libri] οὐκ ἔλαθε τὴν σκῆψιν τῷ χλαμυδίῳ περικαλύπτων. ἦν
 δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἀπὸ τύχης τῶν τὰ παῖδιά [sic Vat. παιδάρια maly.]
 εἶπαι λαβόντων καὶ γεγονότων περὶ τὴν ἐκθεσιν. οὗτος ἰδὼν τὴν σκῆψιν
 τότε καὶ γνωρίσας τὴν κατασκευὴν καὶ τοῖς γράμμασιν ἔγνωεν ὑπονοεῖν τοῦ
 ὄντος καὶ οὐ παρημέλησεν, ἀλλὰ φράσας τὸ πρᾶγμα τῷ βασιλεὶ κατέ-
 στησεν εἰς ἔλεγχον. ἐν δὲ πολλαῖς καὶ μεγάλαις ἀνάγκαις ὁ Φανιστύλος
 οὗτ' ἀήττητον ἑαυτὸν διεφύλαξεν οὗτε παντάπασιν ἐβίασθεις σῶζε-
 σθαι μὲν ὡμολόγησε τοὺς παῖδας, εἶναι δ' ἄποθεν τῆς Ἀλβης εἶφ' ἐνέ-
 μοντας· αὐτὸς δὲ τοῦτο πρὸς τὴν Ἰλίαν φέρων βαδίζειν πολλαῖς ἰδεῖν

15. παθόντες libri παθόντα σε Reiske
 Vrbm.

22. αὐτοῦ libri corr. Steph.

17. δεομένον
 23. ὢν om. Vrbm.

δεσπότης χρώμενος δούλω. (c. 82) Ταῦτ' εἰπὼν καὶ πολὺν θρήνον ἔμα τοῖς λόγοις καταχεάμενος ἡξίου τιμωρὸν τοῖς κακοῖς αὐτοῦ τὸν Ῥώμον γενέσθαι. ἀσμένως δὲ ὑποδεξαμένου τὸν λόγον τοῦ μειρακίου καὶ πάλα τάττειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀξιοῦντος ἐπαινέσας ὁ Νεμέτωρ τὴν προθυμίαν „Τῆς μὲν πράξεως“ ἔφη „τὸν καιρὸν ἐγὼ ταμιεύσομαι, σὺ δὲ τέως πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀπόρρητον ἔπασσι τοῖς ἄλλοις ἀγγελίαν πέμψον, ὅτι σῶξῃ τε θηλῶν καὶ διαταχέων αὐτὸν ἥκειν ἀξιῶν“. ἐκ δὲ τούτου πέμπεται τις ἐξενρεθεὶς, ὃς ἐδόκει ὑπηρετήσῃν καὶ περιτιχὼν οὐ πρόσω τῆς πόλεως ὄντι Ῥωμύλῳ διασαφεῖ 10 τὰς ἀγγελίας· ὁ δὲ περιχαρὴς γενόμενος ἔρχεται σποιδῇ πρὸς Νεμέτορα καὶ περιπλακεῖς ἀμφοῖν ἀσπάζεται μὲν πρῶτον, ἔπειτα φράζει τὴν ἐκθεσιν σφῶν καὶ τροφὴν καὶ τὰλλα ὅσα παρὰ τοῦ Φαιστύλου ἐπύθετο. τοῖς δὲ βουλομένοις τε καὶ οὐ πολλῶν ἵνα πιστεῦσαι τεκμηριῶν δεομένοις καθ' 15 ἡδονὰς τὸ λεγόμενον ἦν. ἐπεὶ δὲ ἀνέγνωσαν ἀλλήλους αὐτίκα συνετάττοντο καὶ διεσκόπουν ὅστις ἔσται τρόπος ἢ καιρὸς εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐπιτήδειος.

Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι περὶ ταῦτα ἦσαν, ὁ Φαιστύλος ἀπάγεται πρὸς Ἀμούλιον. δεδοικὼς γὰρ μὴ οὐ πιστὰ δόξῃ τῷ Νεμέ- 20 τορι λέγειν ὁ Ῥωμύλος. ἔπειτα σημείων ἐμφανῶν μεγάλου πράγματος μηνυτὴς γενόμενος, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν ὀλίγον ὕστερον ἐδίωκεν

καὶ θιγεῖν ἐπ' ἐλπίδι βεβαιότερα τῶν τέκνων ποθήσασαν. ὅπερ οὖν οἱ ταραττόμενοι καὶ μετὰ δόους ἢ πρὸς ὀργὴν πράττοντες ὀτιοῦν ἐπιεικῶς πάσχονσι συνέπεσε παθεῖν τὸν Ἀμούλιον. ἄνδρα γὰρ ἄλλῃ τε χρηστὸν καὶ τοῦ Νομήτορος φίλον ὑπὸ σποιδῆς ἔπειπε διαπνεύσθαι τοῦ Νομήτορος κτελέσας, εἰ τις ἦκει λόγος εἰς αὐτὸν ὑπὲρ τῶν παίδων ὡς περιγενομένων. ἀφικόμενος οὖν ὁ ἄνθρωπος καὶ θεασάμενος ὅσον οὐπω τὸν Ῥώμον ἐν περιβολαῖς καὶ φιλοφροσύναις τοῦ Νομήτορος, τὴν τε πίστιν ἰσχυρὰν ἐποιήσε τῆς ἐλπίδος καὶ παρεκτελέσατο τῶν πραγμάτων ὅξως ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ συνῆν αὐτὸς /sic Sintonis. αὐτοῖς uulq./ ἥδη καὶ συνέπραττεν. Ὁ δὲ καιρὸς οὐδὲ βουλομένοις ὀκνεῖν παρεῖχεν. ὁ γὰρ Ῥωμύλος ἑγγὺς ἦν ἥδη καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξέθεον οὐκ ὀλί-

2. 3. τοῖς κατοίκους αὐτοῦ *omisso* κακοῖς *Vrbīn.* τοῖς κακοῖς αὐτοῦ *Reiske* τοῖς κατ' οἶκον αὐτοῦ κακοῖς *Kiessling* 9. *ante* ὑπηρετήσῃν *Meineke* *suspiciatur* *intercidisse* εὔ. 14. ὅσα] ἃ *Vrbīn.* 14. 15. βουλομένοις τε καὶ *post* δεομένοις *transponit* *Kiessling* 16. ἦν *om.* *Chis. Vrb.* 20. Αἰμούλιον *Nicolai* *Dam. codex* Νομέτωρ *semper* *Nic. Dam.* 21. ὁ Ῥωμύλος] ὁ Φαιστύλος *uulgo* ὁ Φανστύλος *Nicol. corr. Sylburg*

εἰς τὴν πόλιν. διερχόμενον δ' αὐτὸν τὰς πύλας ταραχθεὶς
πάνυ καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενον μηδενὶ ποιῆσαι καταφα-
νὲς τὸ φερόμενον τῶν φυλάκων τις καταμαθὼν (ἣν δὲ πο-
λεμίων ἐφόδου δέος καὶ τὰς πύλας οἱ μάλιστα πιστευόμενοι
5 πρὸς τοῦ βασιλέως ἐφρούρουν) συλλαμβάνει τε καὶ τὸ κρυ-
πτὸν ὅτι δῆποτ' ἦν καταμαθεῖν ἄξιων, ἀποκαλύπτει βίᾳ τὴν
περιβολήν. ὥς δὲ τὴν σκάφην ἐθεάσατο καὶ τὸν ἄνθρωπον
ἔμαθεν ἀπορούμενον, ἠξίου λέγειν τίς ἢ ταραχὴ καὶ τί τὸ
βούλημα τοῦ μὴ φανερωῶς εἰσφέρειν σκεῦος οὐδὲν δεόμενον
10 ἀπορρήτου φορεῶς. ἐν δὲ τούτῳ πλείους τῶν φυλάκων συν-
έρχοντο, καὶ τις αὐτῶν γνωρίζει τὴν σκάφην, αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ
τὰ παῖδιά κομίσας ἐπὶ τὸν ποταμὸν καὶ φράζει πρὸς τοὺς
παρόντας. οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν Φαιστύλον ἄγουσιν ἐπ'
αὐτὸν τὸν βασιλέα καὶ διηροῦνται τὰ γενόμενα. Ἀμόλιος
15 δὲ ἀπειλῇ βασάνων καταπληξάμενος τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ λέ-
ξει τὰς ἀληθείας ἐκὼν, πρῶτον μὲν εἰ ζωσιν οἱ παῖδες ἦρετο·
ὥς δὲ τοῦτ' ἔμαθε, τῆς σωτηρίας αὐτοῖς ὅστις ὁ τρόπος ἐρέ-
νετο· διηγησαμένου δὲ αὐτοῦ πάντα ὥς ἐπράχθη. Ἄγε δὴ.
φησὶν ὁ βασιλεύς, ἐπειδὴ ταῦτα ἀληθεύσας ἔχεις, φράσον.
20 ὅπου νῦν ἂν εὖρεθεῖεν. οὐ γὰρ ἔτι δίκαιοί εἰσιν ἐν βουκό-
λοις καὶ ἀδόξω βίῳ ζῆν ἔμοιγε ὄντες σιγγενεῖς, ἄλλως δὲ καὶ
θεῶν προνοίᾳ σωζόμενοι. c. 83) Φαιστύλος δὲ τῆς ἀλόγου
πρᾶότητος ὑποψία κινηθεὶς μὴ φρονεῖν αὐτὸν ὅμοια τοῖς
λόγοις ἀποκρίνεται ὥδε· οἱ μὲν παῖδές εἰσιν ἐν τοῖς ὄρεσι

γοι τῶν πολιτῶν μίσει καὶ φόβῳ τοῦ Ἀμουλίου. πολλὴν δὲ καὶ σὺν
αὐτῷ δύναμιν ἤγε συλλελοχισμένην εἰς ἐναποστύας· ἐκάστης δὲ ἀνὴρ
ἀφηγεῖτο χόρτον καὶ ὕλης ἀρχαλίδι κορυτῷ περικειμένην ἀρέχων. (μα-
νίπλα ταύτας Λατῖνοι καλοῦσιν. —) ἅμα δὴ τοῦ μὲν Ρώμου τοὺς ἐν-
τὸς ἀριστάντος, τοῦ δὲ Ρωμύλου προσάγοντος ἔξωθεν, οὔτε πράξας
οὐδὲν ὁ τῖραννος οὔτε βουλεύσας σωτήριον ἑαυτῷ διὰ τὸ ἀπορεῖν καὶ
ταράττεσθαι καταλιφθεὶς ἀπέθανεν. Ὡν τὰ πλεῖστα καὶ Φαβίου λέ-
γοντος καὶ τοῦ Πεπαρηθίου Διοκλέους, ὃς δοκεῖ πρῶτος ἐκδοῦναι
Ρώμῃς κτίσιν, ὑποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλάσματῶδες,
οὐ δεῖ δὲ ἀπιστεῖν. Quaedam ex his breviter repetit Plut. de fort. Rom.
8, ubi haec addit, quae in ult. Rom. omissa erant: οὕτως περὶ τὴν Ρωμύ-
λου σποράν καὶ καταβολήν τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν ἱστοροῦσι ποιησάμενον

3. λεγόμενον libri Dionysii et Nicolaus φερόμενον Gelenius et
Sylburg στεγόμενον Reiske 5. τε] δὴ Nicol. 9. οὐδὲν
deest ap. Nicol. 12. γνωρίσας Nicolai cod. 15. λέξοι
Chis. Vrb. λέξει Sylburg et Nicol. 16. τὰς] τῆς Nicol.
εἶρετο Nicol. 17. ὥς] ὅσα Vrbini. ταῦτ' Nicol.

βουκολοῦντες, ὥσπερ ἐκείνων βίος, ἐγὼ δ' ἐπέμφθην παρ' αὐτῶν τῇ μητρὶ δηλώσω ἐν αἷς εἰσι τύχαις· ταύτην δὲ παρὰ σοι φυλάττεσθαι ἀκούων δεήσεσθαι τῆς σῆς θνητατὸς ἐμελλον. ἵνα με πρὸς αὐτὴν ἀγάγοι. τὴν δὲ σκάσθην ἔφερον, ἵν' ἔχω δεικνύειν τεκμήριον ἐμφανὲς ἅμα τοῖς λόγοις. νῦν οὖν, ἐπεὶ δέδοκται σοι τοὺς νεανίσκους δεῦρο κομίσει, χαίρω τε καὶ πέμψω οἷστίνας βούλει σὺν ἐμοί. δείξω μὲν οὖν τοῖς ἑλθούσι τοὺς παῖδας, φράσσουσι δ' αὐτοῖς ἐκεῖνοι τὰ παρὰ σον.

Ὁ μὲν δὴ ταύτ' ἔλεγεν ἀναβολὴν εἰρέσθαι βουλόμενος τοῖς παισὶ τοῦ θανάτου καὶ ἅμα αὐτὸς ἀποδράσασθαι τοὺς 10 ἄγοντας, ἐπειδὴν ἐν τοῖς ὄρεσι γένηται. ἐλπίσας. Ἀμόλιος δὲ τοῖς πιστοτάτοις τῶν ὀπλοφόρων ἐπιστείλας κρύφα, οὓς ἂν ὁ συνοροβὸς αὐτοῖς δείξῃ συλλαβόντας ὡς αὐτὸν ἄγειν, ἀποστέλλει διαταχέων. ταῦτα δὲ διαπραξάμενος ἀντίκα γνώμην ἐποιεῖτο καλέσας τὸν ἀδελφὸν ἐν φυλακῇ ἀδέσμιον ἔχειν, 15 ἕως ἂν εὖ θῇται τὰ παρόντα, καὶ αὐτὸν ὡς ἐπ' ἄλλο δὴ τι ἐκάλει. ὁ δὲ ἀποσταλὲς ἄγγελος εὐνοίᾳ τε τοῦ κινδυνεύοντος καὶ ἐλέω τῆς τύχης ἐπιτρέψας κατήγορος γίνεται Νεμέτορι τῆς Ἀμολίου γνώμης. ὁ δὲ τοῖς παισὶ δηλώσας τὸν κατειληφτότα κίνδυνον αὐτοὺς καὶ παρακελευσάμενος ἄνδρας 20 ἀγαθοὺς γενέσθαι παρῇν ἄγων ὀπλισμένους ἐπὶ τὰ βασιλεία τῶν τε ἄλλων πελατῶν καὶ ἐταίρων καὶ θεραπείας πιστῆς χεῖρα οὐκ ὀλίγην. ἦγον δὲ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν συνελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐκλιπόντες τὴν ἀγορὰν, ἔχοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς

ἀτρεκέῃ σύνοδον πρὸς σελήνην, ὥσπερ ὁ Ἄρης θεὸς ὢν τῇ Σιλβίᾳ θνητῇ συνῆλθε, consentiens cum Dionys. I 77: οἱ δὲ πλείστοι μυθολογοῦσι (sic etiam alibi Fabium inducit loquentem) τοῦ δαίμονος εἰδωλον, οὐ τὸ χωρίον ἦν, πολλὰ καὶ ἄλλα τῷ πάθει δαιμόνια ἔργα προσάπτοντες ἡλίον τε ἀφανισμὸν αἰφνίδιον καὶ ζόφον ἐν οὐρανῷ κατασχόντα. *vid. etiam I 56. Quae Nicolaus Damascenus (exc. de uirt. fr. hist. graec. III p. 409 sqq.) de hac re habet: ἐν ᾧ δὲ οὗτοι περὶ ταῦτα ἦσαν, ὁ Φανυστύλος ἄγεται πρὸς Ἀμόλιον — ταῦτα μὲν οὖν εἰρηται τοῖς περὶ Φάβιον, ad uerbum conspirant cum Dionysio I 82—83 et a librariis falso inter Nicolai excerpta intrusa sunt, cf. supra p. LXXXV III. Ex multis ceteris scriptoribus, qui haec narraverunt, (quos diligenter collectos habes apud Schaeffer. I p. 381.) maxime consentit cum Plutarcho Dio fr. 4, 11 sqq. (et Zonar. I 11 1, 2 p. 5 sqq.), nisi quod solam priorem famam Plutarchi secutus est, qui*

6. σοι om. Nicol.

7. δείξω μὲν] δείξομεν cod. Nicol.

10. ἀποδράσασθαι Kiessling cum Nicol.

12. ὀπλοφόρων] φίλων

Nicol.

14. δὲ om. Nicol.

16. εὖ θῇται] ὥφθεται cod. Ni-

col.

ἐπ' ἄλλω δὴ τιμ Nicol.

ξίφη κεκρυμμένα, στίφος καρτερόν. βιασάμενοι δὲ τὴν εἰσόδον ἀθρόα ὁρμῇ πάντες οὐ πολλοῖς ὀπλίταις φρουρουμένην ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς Ἀμόλιον καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ Φάβιον εἴρηται.

5 6. *Dion. I 74* Τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ρώμης οἰκισμόν ἢ κτίσιν ἢ ὅτι θήποτε χρὴ καλεῖν τὸ γενόμενον — γενέσθαι 747 φησὶ — Κόϊντος δὲ Φάβιος κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης Chr. Ὀλυμπιάδος.

7. *Plut. Rom. 14* Τετάρτῳ δὲ μηνὶ μετὰ τὴν κτίσιν, ὥς 747 10 Φάβιος ἱστορεῖ, τὸ περὶ τὴν ἀρπαγὴν ἐτολμήθη τῶν γυναικῶν [*Sabinarum*].

8. *Dion. II 38 sqq.* Τάτιος ὁ τῶν Σαβίνων βασιλεὺς μεταξὺ τοῦ τε Κυρινίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τίθησιν ἐν τῷ πεδίῳ τὸν χάρακα. ὁρῶν δὲ ἀσφαλεῖ πάντα φυλακῇ κατ 15 ἐχόμενα πρὸς τῶν πολεμίων, σφίσι δὲ οὐδὲν χωρίον ἀπολείπομενον ὄχυρόν εἰς πολλὴν ἐνέπιπτεν ἀπορίαν, οὐκ ἔχων ὅτι χρήσεται τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου. ἀμηχανοῦντι δὲ αὐτῷ παραδόξως εὐτυχία γίνεται παραδοθέντος τοῦ κρατίστου τῶν ὄχυρημάτων κατὰ τοιάνδε τινὰ συντυχίαν. παρεξιόντας γάρ 20 τὴν ὄψιν τοῦ Καπιτωλίου τοὺς Σαβίνους εἰς ἐπίσκεψιν, εἰ

Faustulo pastori ab Amulio fratres gemini exponendi traditi esse dicebantur.

6. *Eadem (ex Dionysio) Syncell. p. 365 Dindl.* Φάβιος [φάβιος *codit. Paris.* Φάβιος *Gour*] δὲ Κόϊντος ἀρχομένης ἢ Ὀλυμπιάδος. *Euseb. Armen. p. 212 Mai:* at Quintus Fabius (dicit incidisse) in annum octavae olympiadis primum. *Solin. polyh. I 27 p. 11 Momms:* Romam — olympiade placet conditam Pictori octava. *uid. Mommsen chronol. Rom. p. 124. 130.*

7. *Eandem famam commemorat Dionys. II 31:* Ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ρωμύλου ἀρχῆς, ipse tamen adstipulatur Gellianae (fr. 11). *uid. de font. Plut. p. 154 sq. Etiam in seqq. fortasse Fabium inspicit, ubi complures auctores adfert:* τῆς δὲ ἀρπαγῆς τὴν αἰτίαν οἱ μὲν εἰς σπένιν γυναικῶν, οἱ δ' εἰς ἀφορμὴν πολέμου, οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, οἱς καὶ ὡς συγκατεθέμην. εἰς τὸ συνάψαι φιλότητα πρὸς τὰς πλησιοχώρους πόλεις ἀναγκαίαν.

8. *Secuntur in univ. praeter alios (Schwegler I p. 462) narrationem Fabianam in minutis rebus discedentes Liu. I 11, 5:* Nouissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit: nihil enim per iram

3. 4. καταλαμβάνουσιν Nicol.

4. μὲν οὖν om. Nicol.

6, 6. τὸ addidit Kiessling
τῆς Ρώμης.

γενόμενον habet Chis. ante

8, 12. τίτος Vrbīn. τάτις Chisian.

18. παραδόξως Vrbīn.

τι μέρος εὐρεθείη τοῦ λόφου κλοπῇ ληφθῆναι δυνατόν ἢ βίᾳ. παρθένος τις ἀπὸ τοῦ μετεώρου κατεσκόπει θνητὴν ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ᾧ προσέκειτο ἡ τοῦ χωρίου φυλακή, Τάρπεια ὄνομα. καὶ αὐτήν, ὥς μὲν Φάβιός τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψελλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς 5 βραχίοσιν ἐφόρουν, καὶ τῶν δακτυλίων· χρυσοφόροι γὰρ ἦσαν οἱ Σαβῖνοι τότε καὶ Τυρρῶνων οὐχ ἦττον ἀβροδίατοι <sequitur discrepantia Pisonis fr. 5>. πέμψασα δ' οὖν τῶν θεραιπαινίδων τινὰ διὰ πυλίδος, ἣν οὐδεὶς ἔμαθεν ἀνοιγομένην, ἠξίου τὸν βασιλέα τῶν Σαβίνων ἐλθεῖν αὐτῇ δίχα τῶν ἄλ- 10 λων εἰς λόγους, ὥς ἐκείνῳ διαλεξομένη περὶ πράγματος ἀναγκαίου καὶ μεγάλου. δεξαμένου δὲ τοῦ Τατίου τὸν λόγον κατ' ἐλπίδα προδοσίας καὶ συνελθόντος εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, προελθοῦσα εἰς ἐφικτὸν ἡ παρθένος ἔξεληλυθῆναι μὲν νυκτὸς ἐκ τοῦ φρουρίου τὸν πατέρα αὐτῆς ἔφη χρεῖας 15 τινὸς ἔνεκα. τὰς δὲ κλεῖς αὐτὴ φυλάττειν τῶν πυλῶν καὶ παραδώσειν αὐτοῖς τὸ ἔρμα νυκτὸς ἀφικομένοις μισθὸν τῆς προδοσίας λαβοῦσα τὰ φορήματα τῶν Σαβίνων, ἃ περὶ τοῖς εὐνύμοις εἶχον ἅπαντες βραχίοσιν. εὐδοκοῦντος δὲ τοῦ Τατίου λαβοῦσα τὰς πίστεις δι' ὄρκων παρ' αὐτοῦ καὶ αὐτῇ 20 δοῦσα τοῦ μὴ ψεύδεσθαι τὰς ὁμολογίας τόπον τε ὀρίσασα, ἐφ' ὃν ἔδει τοὺς Σαβίνους ἐλθεῖν, τῶν ἐχρωτάτων καὶ νυκτὸς ὄραν τὴν ἀφυλακτοτάτην ἀπῆει καὶ τοὺς ἔνδον ἔλαθε.

aut cupiditatem actum est, nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt. consilio etiam additus dolus. Spurius Tarpeius Romanae praerat arci. huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra moenia petitem ierat. accepti obrutam armis necauere, seu ut ui capta potius arx uideretur, seu prodendi exempli causa, ne quid usquam fidum proditori esset. additur fabulae, quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laeuo gemmatosque magna specie anulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent. eo scuta illi pro aureis donis congesta. (ex eo Valer. Max. VIII 6, 1.) Seru. ad Verg. Aen. VIII 348: Cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret et Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam, filia eius Tarpeia aequatum profecta in hostes incidit. quam cum ad hortarentur ad proditionem arcis illa pro praemio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est armillas. Facta itaque arcis proditione hostes ingeniosa arte (sic scripsi, morte editur) promissa solue-

8. πέμψασα γοῦν Kiessling
15. αὐτῆς libri corr. Kiessling.

11. διαλεξομένη Kiessling
22. τὸν ἐχρωτάτον Kiessling.

c. 39. Μέχοι μὲν δὴ τοιούτων συμφέρονται πάντες οἱ
 Ῥωμαίων συγγραφεῖς, ἐν δὲ τοῖς ὕστερον λεγομένοις οὐχ
 ὁμολογοῦσι. <sequitur Pisonis narratio fr. 5.> οἱ δὲ περὶ τὸν
 Φάβιον τε καὶ Κίρκιον οὐδὲν τοιοῦτο γερονέναι λέγουσιν,
 5 ἀλλὰ φυλάξαι τὴν κόρην διαβεβαιοῦνται τὰς περὶ τῆς προ-
 δοσίας συνθήκας. τὰ δ' ἐξῆς ἅπαντες πάλιν ὁμοίως γρά-
 φουσι· φασὶ γὰρ ὅτι παραγενομένου σὺν τῷ κρατίστῳ τῆς
 στρατιᾶς μέρει τοῦ βασιλέως τῶν Σαβίνων φυλάττουσα τὰς
 ὑποσχέσεις ἡ Τάρπεια τοῖς μὲν πολεμίοις ἀνέφξε τὴν συγκει-
 10 μένην πυλίδα, τοὺς δ' ἐν τῷ χωρίῳ φύλακας ἀναστήσασα
 διαταχέων σώζειν ἑαυτοὺς ἡξίου καθ' ἐτέρας ἐξόδους τοῖς πο-
 λεμίοις ἀφανεῖς, ὡς κατεχόντων ἤδη τῶν Σαβίνων τὸ φρου-
 ριον· διαφυγόντων δὲ τούτων τοὺς μὲν Σαβίνους ἀνεωργμέ-
 νας εὐρόντας τὰς πύλας κατασχεῖν τὸ φρούριον ἐρημον τῶν
 15 φυλάκων, τὴν δὲ Τάρπειαν ὡς τὰ παρ' ἑαυτῆς ὅσα συνέθετο
 παρесьχημένην ἄξιον τοὺς μισθοὺς τῆς προδοσίας καὶ τοὺς
 ὄρκους ἀπολαβεῖν.

<c. 40. seq. Pison. fr. 5.> οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιον ἐπὶ
 τοῖς Σαβίνοις ποιοῦσι τὴν τῶν ὁμολογιῶν ἀπάτην· δέον γὰρ
 20 αὐτοὺς τὸν χρυσὸν, ὥσπερ ἡ Τάρπεια ἡξίου κατὰ τὰς ὁμο-
 λογίας ἀποδιδόναι, χαλεπαίνοντας ἐπὶ τῷ μεγέθει τοῦ μι-
 σθοῦ τὰ σκεπαστήρια κατ' αὐτῆς βαλεῖν, ὡς ταῦτα ὅτε ὤμνυ-
 σαν αὐτῇ δώσειν ὑπεσχημένους. <seq. Pison. fr. 5.>

runt: nam scuta, id est sinistrarum ornatum super illam iacientes
 eam luce prinarunt, quae illie sepulta Tarpeiae sedi nomen imposuit.
Plut. Rom. 17: Ἐν ᾧ (τῷ Καπιτωλίῳ) φρουρὰ καθειστήκει καὶ Ταρπη-
 ῖος ἡγεμὼν αὐτῆς, οὐχὶ Ταρπηία παρθένος, ὡς ἔνιοι λέγουσιν, εὐήθη
 τὸν Ῥομύλον ἀποδεικνύοντες. ἀλλὰ θυγάτηρ ἡ Ταρπηία τοῦ ἄρχοντος
 ὅσα προῦδωκε τοῖς Σαβίνοις, ἐπιθυμήσασα τῶν χρυσῶν βραχιονιστή-
 ρων, οὓς εἶδε περιειμένους, καὶ ἤτησε μισθὸν τῆς προδοσίας, ἃ φρο-
 ροῖται ἐν ταῖς ἀριστεραῖς χερσὶ· συνθεμένου δὲ τοῦ Τατίου νύκτωρ
 ἀνοίξασα πύλην μίαν ἐδέξατο τοὺς Σαβίνους. οὐ μόνος οὖν, ὡς ἔοι-
 κεν, Ἀντίγονος ἔφη προδιδόντας μὲν φιλεῖν, προδεδωκότας δὲ μισεῖν.
 — τοῦτο καὶ πρὸς τὴν Ταρπηίαν τότε παθὼν ὁ Τάτιος ἐκέλευσε μεμνη-
 μένους τῶν ὁμολογιῶν τοὺς Σαβίνους μηδεὶνὸς αὐτῇ φθονεῖν, ὧν ἐν
 ταῖς ἀριστεραῖς ἔχουσι. Καὶ πρῶτος ἅμα τὸν βραχιονιστήρα τῆς χει-
 ρὸς περιελὼν καὶ τὸν θυρεὸν ἐπέβριψε. πάντων δὲ αὐτὸ ποιοῦντων
 βαλλομένη δὲ τῷ χρυσῷ καὶ καταχωσθεῖσα τοῖς θυρεοῖς ὑπὸ πλήθους
 καὶ βάρους ἀπέθανεν. (*Ex eo Zonar. VII 3 p. 12 sp.*)

3. τε om. *Vrb.*

21. χαλεπαίνοντες *Chis. Vrb.* corr.

Syllburg

22. βαλεῖν *Reiske* βάλλειν *libri.*

9. *Dion. III 15* Διεῖλε δὲ καὶ [Seruius Tullius] τὴν χώραν ἅπασαν, ὡς μὲν Φάβιος φησιν, εἰς μοῖρας ἕξ τε καὶ εἰκοσίν, ἃς καὶ αὐτὰς καλεῖ φυλὰς, καὶ τὰς ὀστικὰς προστιθεὶς αὐταῖς τέτταρας, τριάκοντα φυλὰς ἀμφοτέρων ἐπὶ Τυλίου τὰς πάσας γενέσθαι λέγει.

5

10. *Liv. I 44. 2* Milia octoginta eo [primo] lustro ciuium censa [a Seruio Tullio] dicuntur. adicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui arma ferre possent, eum numerum fuisse.

11^a. *Dion. III 6 sq.* Βούλομαι δ' ἐπιστήσας τὸν ἑξῆς 10 λόγον ἀποδοῦναι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὔτε Φαβίῳ συγκατεθέμην οὔτε τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς, ὅσοι γράφουσιν νῦν εἶναι τοὺς καταλειθθέντας παῖδας ὑπὸ Ταρκυνίου (Prisci). ἵνα μή τινες τῶν ἐκείναις ἐντυχόντων ταῖς ἱστορίαις σχεδιάζωμεν ὑπολάβωσιν οὐχ νῦν ἀλλ' ὑγίονους αὐτοῦ γράφοντα τοὺς 15 παῖδας. παντάπασι γὰρ ἀπερισκέπτως καὶ ὁραθῦμως οἱ συγ-

9. *Iure huc refert Schwegler (I p. 737 not. 2) haec Varronis uerba apud Non. s. u. uirgilim p. 43: Varro de uita populi Romani lib. I: Et extra urbem in regiones XXVI agros uiritim liberis adtribuit, cf. Caton. fr. 22. Vennon. fr.*

10. *Adeuratiorem numerum Dionys. III 22 litteris mandauit: ἐγένετο δὲ ὁ σύμπαρ τῶν τιμησαμένων τοὺς βίους Ῥωμαίων ἀριθμός, ὡς ἐν τοῖς τιμητικοῖς φέρεται γράμμασιν, ἐπὶ μυριάσιν ὀκτώ χιλιάδες πέντε τριακοσίων ἀποδόουσαι. uid. etiam Eutrop. I 7: Sub eo Roma omnibus in censum delatis habuit capitum LXXXIII milia ciuium Romanorum cum iis, qui in agris erant.*

11. *In eis quae deinde disputat Dionysius ad sententiam suam comprobendam, saepe omisso nomine refutatum esse narrationem Fabianam, per se ueri simile est, ut καὶ μὴν ὅτι γυναικα Τυρρήνιδα ἐπηγάγετο, ἣν ζῶντος*

9, 2. τε add. *Vrbm.* 3. ἐκάλει *Reiske* 4. καὶ ante τριάκοντα inserunt *Chis. Coisl. Reg. (om. Vrb.)* φυλὰς ἀμφοτέρων Κάτων μέντοι τούτων ἐπὶ Τυλλίου libri. ἀμφοτέρων — μέντοι transposuit *Niebuhr h. R. I p. 429 n. 908 (uid. Cat. fr. 22), quem sequitur Mommsen de trib. p. 5, nisi quod recte h. l. retinet ἀμφοτέρων. Fischer de aliq. loc. Dion. Hal. progr. Meinig. 1859 sic scribit: καὶ τὰς ὀστικὰς προστιθεὶς αὐταῖς τέτταρας κατεστήσατο τριάκοντα φυλὰς: ὡς δὲ Οὐεννώμιος ἰστόρηκεν, εἰς μίαν τε καὶ τριάκοντα, ὥστε — φυλὰς. ἀμφοτέρων Κάτων μέντοι τούτων, ἃς ἐπὶ Τυλλίου τὰς πάσας γενέσθαι λέγει τριάκοντα, οὐ χωρίζει τὸν ἀριθμόν.*

10, 6. milia LXXX *Med. Paris.* milia octoginta tria *Niebuhr h. R. I p. 464 conl. Eutrop. I 7.*

11, 12. τοῖς om. *Vrbm.*

14. με add. *Vrbm.*

γραφείς περὶ αὐτῶν ταύτην ἐξηγηρόχασαι τὴν ἱστορίαν. οὐδὲν ἐξητακότες τῶν ἀναιρουμένων αὐτὴν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτόπων· ὧν ἕκαστον ἐγὼ πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν δι' ὀλίγων.

5 **11^b.** *Dion. III 30* Ἐνταῦθα πάλιν ἀναγκάζομαι μεμνήσθαι Φαβίου καὶ τὸ ῥάθυμον αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν χρόνων ἐλέγχειν. ἐπὶ γὰρ τῆς Ἀρρόουντος τελευτῆς γενόμενος οὐ κατ' ἐν ἀμαρτάνει μόνον, ὃ καὶ πρότερον ἔφην, ὅτι γέγραφεν υἱὸν εἶναι Ταρκυνίου τὸν Ἀρρόουντα, ἀλλὰ καὶ κατ'
 10 ἕτερον, ὅτι φησὶν ἀποθανόντα ὑπὸ τῆς μητρὸς Τανακυλλίδος τεθάρθαι, ἣν ἀμήχανον ἦν ἔτι καὶ κατ' ἐκείνους περιεῖναι τοὺς χρόνους. ἐδείχθη γὰρ ἐν ἀρχαῖς ἐβδομηκοστὸν ἔχουσα καὶ πέμπτου ἔτος ἡ Τανακυλλίς, ὅτε βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐτελείτα. προστεθέντων δὲ τοῖς ἐβδομήκοντα καὶ πέντε ἔτε-
 15 σιν ἑτέρων τετταράκοντα ἔτων (ἐν γὰρ ταῖς ἐνιαυσίοις ἀναγραφαῖς κατὰ τὸν τεσσαρακοστὸν ἐνιαυτὸν τῆς Τυλλίου ἀρχῆς τὸν Ἀρρόουντα τετελευτηκότα παρελήφμεν) ἔτων ἡ Τανακυλλίς ἔσται πεντεκαίδεκα πρὸς τοῖς ἑκατόν. οὕτως ὀλίγον ἔστιν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ τὸ περὶ τὴν ἐξέτασιν
 20 τῆς ἀληθείας ταλαίπωρον.

12. *Arnob. VI 7:* Regnatoris in populi Capitolium qui est

ἔτι τοῦ πατρὸς ἔγνημεν, ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγραφάντες ἱστορίας. c. 7 ἔχει δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τοὺς πρᾶγμα ἀτοπίας, ὡς ἅπαντες ἡγνόησαν οἱ τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξάμενοι πλὴν ἑνός, οὐ μετὰ μικρὸν ἐρῶ τοῦτομα (*Pisonis*). ὁμολογῆται γὰρ ὅτι μετὰ τὴν Ταρκυνίων (*Prisci*) τελευτὴν παραλαβὼν τὴν βασιλείαν Τύλλιος ἐπ' ἔτη τετταράκοντα καὶ τέτταρα κατέσχευεν, ὥστ' εἰ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἑπτακαιικοσαέτης ἦν, ὅτε ἀπεστερεῖτο τῆς ἀρχῆς ὁ πρεσβύτερος τῶν Ταρκυνίων, ὑπὲρ ἐβδομήκοντα ἔτη γεγονὼς ἂν ἦν ὅτε τὸν Τύλλιον ἀπέκτεινεν. ἐν κρητίστη δὲ γε αὐτὸν ἡλικίᾳ τότε ὄντα παραδεδωκάσιν οἱ συγγραφεῖς, καὶ φασιν ὅτι Τύλλιον αὐτὸς ἀράμενος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ φέρον ἐξῶ κατὰ τῶν κρηπίδων ἐξέχευεν. — ἐκπεσὼν δὲ τῆς ἀρχῆς ἔτι πολέμευ Ῥωμαίοις οὐκ ἐλάττω τετάρων καὶ δέκα ἔτων, αὐτὸς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐξεταζόμενος, ὡς φασιν. *Ceteri scriptores vulgarem famam secuntur, etiam Livius, is tamen ita, ut alterius opinionis saltem mentionem iniecerit: hic L. Tarquinius — Prisci Tarquinii regis filius neposne fuerit, parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium ediderim (I 46, 4). cf. Pison. fr. 15.*

12. *Quae significavit Arnobius, pluribus enarrauit Plinius XXVIII 15,*

1. περὶ om. *Chis. Vrbīn.*

11. καὶ accessit ex *Vrbīn.*

15. ἐνιαυσίαις libri corr. *Kießling*

20. ἀταλαίπωρον *Chis.*

13, 21. in] enim *heptas Bonnensis in Gran. p. 48. at est hic accusatiuus positus pro ablatiuo, quod haud raro illa Arnobii aetate factum est.*

hominum qui ignoret Oli esse sepulchrum Vulcentani? quis est, inquam, qui non sciat ex fundamentum sedibus caput hominis evolutum non ante plurimum temporis aut solum sine partibus ceteris --- hoc enim quidam ferunt --- aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimoniis⁵ postulatis auctorum, Sammonicus, Granius, Valerius Antias et Fabius indicabunt, cuius Aulus fuerit filius, gentis et nationis cuius, germani seruulo *ut* uita fuerit spoliatus et lumine, quid de suis commenerit ciuibus, ut ei sit abnegata telluris paternae sepultura. condiscetis etiam, quamuis uolle istud publicare se¹⁰ fingant, quid sit capite resecto factum, uel in parte qua rei curiosa fuerit obscuritate conclusum, ut immobilis uidelicet atque fixa obsignati omnis perpetuitas staret. quod cum opprimi par

quem Valerio Antiate usum esse de font. Plut. p. 46 seq. ex indice eius libri conlegimus: Cum in Tarpeio fodientes delubro fundamenta caput humanum inuenissent, missis ob id ad se legatis, Etruriae celeberrimus uates Olenus Calenus praeclarum id fortunatumque cernens interrogatione in suam gentem transferre temptauit scipione determinata prius templi imagine in solo ante se: 'hoc ergo dicitis, Romani? hic templum Iouis optimi maximi futurum est, hic caput inuenimus', constantissima annalium adfirmatione transitorium fuisse fatum in Etruriam, ni praemoniti a filio uatis legati respondissent: 'non plane hic sed Romae inuentum caput dicimus'. *Consentit Seruius ad Aen. VIII 345 sed quaedam addidit Plinio:* Quidam dicunt, cum Capitolii ubi nunc est, fundamenta iacerentur, caput humanum, quod Oli diceretur, inuentum, quo omine sollicitatos conditores, misisse ad Tusciam ad aruspice[m] illius temporis nominationem, qui iam indicauerat Argo filio suo, tributum fataliter esse, ut is locus orbi imperaret, in quo illud caput esset inuentum. obuui igitur Argo hi, qui missi erant, ubinam esset pater, interrogaue-
runt, qui cognita causa itineris eorum omne responsum patris prodidit monuitque, ut cauerent, ne ab eo interrogatione deciperentur. Sed cum legati ad eum peruenissent et de significatione inuenti capitis quaerent, uolens ille dominatum orbis patriae suae potius adscribere, interrogauit: 'anne hic', suum locum ostendens, 'inuenissent!' illis negantibus suspicatus proditum esse responsum, quaesiuit, an quemquam obuiam fecissent, illis simpliciter contentibus occurrisse sibi inuenem, tunc aruspex consensu equo secutus Argum occidit eo loco, ubi nunc Roma est, a cuius caede Argiletum. Quamuis haec historia etiam de alio nomine saepe celebrata sit. *Denique propter Fabium etiam Zonarae uerba (VII 11 p. 38), qui Dionem (cf. fr. 11, 8) transcripsit, adpono:* Τὸν δὲ πρῶτον τὸν ἐν τῷ Ταρπηίῳ ὄρει κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐχὴν ὡροδόμοι. τῆς δὲ γῆς εἰς τὴν τῶν θεμελίων καταβολὴν ἀναρρήγνυμι-

1. <i>toli codex</i>	6. Valerius Antias] ualerianus <i>codex em.</i>
Fuluius	8. seruulo ut uita <i>Oehler</i> seruuli uita <i>codex</i>
9. patientiae sepultura <i>codex em. Hildebrand</i>	11. refecto <i>codex</i>
rei curiosa <i>codex</i> tenebrosa uel arcis curiosa <i>Hildebrand</i>	
ariae curiosa <i>Roth.</i>	

esset et vetustatis obliteratione celari, compositio nominis iecit in medium et cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere, nec erubuit ciuitas maxima et numinum cunctorum cultrix cum uocabulum templo daret, ex Oli
5 capite Capitolium quam ex nomine Iouis nuncupare.

13. *Liv. I 53, 2* Is [*Tarquinius Superbus*] primus Vulscis bellum in ducentos amplius post suam aetatem annos mouit Suessamque Pometiam ex his ui cepit. ubi cum diuendenda praeda quadraginta talenta argenti refecisset, concepit animo eam
10 amplitudinem Iouis templi, quae digna deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci maiestate esset. — 55, 6:) Augebatur ad impensas regis animus. itaque Pometinae manubiae, quae perducendo ad culmen operi destinatae erant,

νης, ἀνδρὸς νεοθνήτος κεφαλὴ ἀνεφάνη ἔναιμος ἔτι. ἔπεισαν οὖν Ῥωμαῖοι πρὸς ἄνδρα Τυρσηνὸν τερατοσκοπὸν ἰρωτώντες τὸ διὰ τοῦ φανέντος δηλούμενον. ὁ δὲ τὸ σημεῖον εἰς τὴν Τυρσηνίδα μεταθεῖναι μηχανησάμενος, διάγραμμα ἐπὶ τῆς γῆς ποιήσας καὶ εἰς αὐτὸ τὴν τῆς Ῥώμης θέσιν ἐντείνας καὶ τὸ Ταρπήιον ὄρος, ἔμελλε τοὺς πρέσβεις ἀνερέσθαι· ἡ Ῥώμη αὐτὴ ἔστι; τὸ ὄρος τοῦτό ἐστιν; ἡ κεφαλὴ ἐνταῦθα εὑρέθη; ἢ ἐκείνων μηδὲν ὑποτοπήσαντων καὶ συμφησάντων ἡ δύναμις τοῦ σημείου εἰς τὸ χωρίον, ἐν ᾧ διεγέγραπτο, μετασταίη. καὶ ὁ μὲν ταῦτα ἐτεχνήσας, οἱ δὲ πρέσβεις παρὰ τοῦ νείους ἐκείνου μαθόντες τὸ τέχνασμα, ἰρωτόμενοι· οὐκ ἐνταῦθα· εἶπον· οἰκίζεται ἡ Ῥώμη ἀλλ' ἐν τῷ Λατίῳ, καὶ τὸ ὄρος ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐστί, καὶ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ εὑρέθη. οὕτω δὲ τῷ τερατοσκοπῷ διακρουσθέντος τοῦ μηχανήματος πᾶσαν ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν ἔμαθον καὶ τοῖς πολίταις ἀνήγγειλαν ὅτι κᾀλιστοι ἔσονται καὶ πλείστον ἄρξουσιν. ἑλπίς οὖν καὶ τούτων αὐτοῖς προσεγένετο. κἀντεῦθεν τὸ ὄρος μεταρρομάσθη παρ' αὐτῶν Καπιτώλιον· καπὶτα γάρ τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ ἡ κεφαλὴ ὀνομάζεται. More suo rem adornauit Dionysius IIII 56—61, breuiter mentionem faciunt *Liv. I 55, Plut. Cam. 31. Aurel. Vict. de uir. ill. 8, 4. Flor. I 7, 9. Isid. orig. XV 2, 31. (Schwegler I p. 171.)*

13. *Pison. fr. 16. uid. Niebuhr, hist. Rom. I p. 513. Boeckh, metrolog. Untersuch. p. 436—438.*

4. Oli] soli *codex*.

13, 6. is] iis *Medic.* 8. diuendenda *I. Fr. Gronou.* diuendenda *Flor. Marc.* diuendenda *Par. Harlei. I Med.²* diuendenda *Med.¹* diuendenda *Med.³* diuendenda *ed. Mogunt. a. 1518* diuindendo praedam *lib. aliq. rec.* 9. quadringenta *Harlei. I consentiente Dion. Hal. IIII 50* argenti aurique *Flor. Marc.² libr. rec.* argenti

re | fecisset coepisset concepit *Med. (duabus scripturis iunctis)* argenti | requecepisset concepit (recepisset in marg.) *Par.* refecisset ac recepisset *Flor. Marc.¹* recepisset *Harl. I libri rec.* fecisset *Leid. I cepisset Flor. Marc.²* 12. Pometinae *Flor. Marc. Sabellicus*

pomptine *Med. Bamb.* promptine *Paris.*

nix in fundamenta suppeditauere. eo magis Fabio, praeterquam quod antiquior est, crediderim, quadraginta ea sola talenta fuisse, quam Pisoni.

14. *Dionys. IIII* 64 Σέξτος ὁ πρεσβύτατος τῶν Ταρκυνίων παίδων ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς πόλιν, ἣ ἐκαλεῖτο Κολλάτεια — παρ' ἀνδρὶ κατήχθη συγγενεῖ Λεινκίῳ Ταρκυνίῳ τῷ Κολλατίνῳ προσαγορευομένῳ. τοῦτον τὸν ἄνδρα Φάβιος μὲν υἱὸν εἶναι φησιν Ἰγερίου, περὶ οὗ δεδήλωκα πρότερον, ὅτι Ταρκυνίῳ τῷ προτέρῳ βασιλεύσαντι Ῥωμαίων ἀδελφόποις ἦν, καὶ Κολλατείας ἡγεμῶν ἀποδελχθεὶς ἀπὸ τῆς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει διατριβῆς αὐτός τε Κολλατίνος ἐκλήθη καὶ τοῖς ἐγγόνοις ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν αὐτὴν κατέλιπεν ἐπέκλησιν. ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτον υἱὸν εἶναι τοῦ Ἰγερίου πείθομαι, εἴ γε τὴν αὐτὴν εἶχε τοῖς Ταρκυνίοις πασὶν ἡλικίαν, ὥς Φάβιος τε καὶ οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς πα-
 490 ραδεδώκασιν.

261

15. *Cicer. de diu. I* 26, 55 Omnes hoc historici, Fabii,

14. *Cf. Liv. I* 57, 6: ubi et Conlatinus cenabat Tarquinius Egerii filius. *Cass. Dio* 11, 13: συνδειπνοῦντές ποτε ἐν τῇ τῶν Ἀρδεατῶν πολιούκῃ οἱ τε τοῦ Ταρκυνίου παῖδες καὶ Κολλατίνος καὶ Βροῦτος, ἅτε καὶ ἡλικιωταὶ καὶ συγγενεῖς αὐτῶν ὄντες ἐς λόγον τινὰ περὶ τῆς σωφροσύνης τῆς γυναικῶν σφῶν — ἤλθον. *uid. Schweigler I* p. 49.

15. *Cum Cicerone consensit Dionysius (VII 68), quem, cum ludorum descriptionem, quae a c. 71 (fr. 16) sequitur, ex Fabio se hausisse ipse testetur, etiam hic eius uestigia legisse veri est simillimum, itaque eius uerba transcribam: Ολίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις κατέθηκε μὲν ὁ τῶν ἀρχαιεσιῶν καιρὸς, ὕπατοι δὲ ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου Κόιντος Σουλπίκιος Καμερίνος καὶ Σέργιος Λόρκιος Φλαῦιος τὸ δεύτερον. ταρachaὶ δὲ τινες ἐπέπιπτον ἐκ δειμάτων δαιμονίων τῇ πόλει συχνά. — ἦν αὖτο δὲ τις καὶ νόσος τοῦ πλήθους λοιμική. — ἔπειτα ἦνέ τις ἐπὶ τῷ συνέδριον τῆς βουλῆς ἀβόστος ἐπὶ κληιδίον κοιμίζομενος, Τῖτος Λατίνος [Λατίνος *codic.*] ὄνομα, πρεσβύτερός τε ἀνὴρ καὶ οὐδίας ἱκανῆς κύριος, ἀντονορός δὲ καὶ τὸν πλείον χρόνον τοῦ βίον ζῶν ἐν ἀρχῇ. οὗτος εἰς τὴν βουλὴν ἐκχθεὶς ἔφη δόξαι καθ' ὅπρον ἐπιστάντα τὸν Καπιτώλιον ἵνα λέγειν αὐτῷ. ἴθι, Λατίνε, καὶ λέγε τοῖς πολίταις, ὅτι μοι τῇ νεότητι ποιμῆ τὸν ὀρχομένον ὀρχοσθῆν οὐ καλὸν ἔδοκεν, ἵνα ἀναβῶνται τὰς ἐσχάτας καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐτίρας ἐπιτελέσωσιν, οὐ γὰρ δέδεγμαι ταύτας. αὐτὸς δ' ἐκ τῶν ὑπῆν ἐφη ἀναστὰς παρ' οὐδὲν ἡγήσασθαι τὸ ὄναρ, ἀλλ' ἐν τι τῶν πολλῶν καὶ ἀπατηλῶν ὑπολαβεῖν. ἔπειτα αὐτῷ*

1. suppetitauere *P* ante corr.

2. quadringenta *Harl. I.*

14, 6. Κολλατία hic et u. 10 *Vrb.* κατηνέχθη *Chis.*
Coisl. Reg. κατενέχθη *Vrb.* s. m. corr. *Reiske* 10. ἀδελ-
 φόποις *Vrb.* s. m. ἀδελφοῦ παῖς *Chis.* *Vrb.* pr. m. 14. εἰ
 et εἶχε accessit ex *Vrb.*

Gellii, sed proxime Coelius: Cum bello Latino ludi uotui maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instauratui constituti sunt. qui ante quam fierent, cumque iam populus consedisset, seruius per circum, cum uirgis caederetur, furcam ferens ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti uisus est uenire, qui diceret, praesulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem iussum esse cum senatui nuntiare: illum non esse ausum. iterum esse idem iussum et

πάντα κατὰ τοὺς ὕπνους ἐπιφανέν τὸ αὐτὸ εἶδωλον τοῦ θεοῦ χαλεπαίνειν τε καὶ ἀγανακτεῖν, ὅτι οὐκ ἀπήγγειλε πρὸς τὴν βουλὴν τὰ κελευσθέντα, καὶ ἀπειλεῖν εἰ μὴ τοῦτο θράσει διὰ ταχέων, ὅτι σὺν μεγάλῳ μαθήσεται κακῷ μὴ ὀλιγορεῖν τῶν δαιμονίων. ἰδὼν δὲ καὶ τὸ δευτέρου ὄναρ, τὴν αὐτὴν ἐφη ποιήσασθαι περὶ αὐτοῦ δόξαν, καὶ ἅμα δι' αἰσχύνης [ἔχειν] τὸ πρᾶγμα λαβεῖν, ἀνὴρ αὐτονοργὸς καὶ γέρον ὀνειράτα πρὸς τὴν βουλὴν ἐκφέρειν ὅτιέλας καὶ δειμάτων μεστὰ, μὴ καὶ γέλωτα ὄφλη. ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις τὸν νῖδον αὐτοῦ νεόν καὶ καλὸν οὔτε ὑπὸ νόσαν οὔτε ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας φανεράς συναρπασθέντα αἰφνιδίως ἀποθανεῖν. καὶ αὐτίς τὴν τοῦ θεοῦ ὄψιν φανείσαν ἐν τοῖς ὕπνοις δηλοῦν, ὅτι τῆς ὑπερωσίας καὶ τῆς καταφρονήσεως τῶν αὐτοῦ λόγων τὴν μὲν ἤδη δέδωκε δίκην τὸν νῖδον ἀφαιρεθεῖς, τὰς δὲ ὀλίγον ὕστερον δώσει. ταῦτα δὲ ἀκούσας ἐφη καθ' ἡδονὴν δέξασθαι τὸν λόγον, εἰ μέλλοι θάνατος αὐτῷ ἐλεύσεσθαι παρημεληκότι τοῦ βίον· τὸν δὲ θεὸν οὐ ταύτην αὐτῷ προσθεῖναι τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀφορήτους καὶ δεινὰς ἐμβαλεῖν ἀλγηδόνας, ὥστε μηδὲν ἄρθρον ἄνευ καταστάσεως τῆς ἐσχάτης δύνασθαι κινεῖν. τότε δὴ τοῖς φίλοις κοινωσάμενος τὰ συμβεβηκότα καὶ κελευσθεῖς ὑπ' ἐκείνων ἦκειν ἐπὶ τὴν βουλὴν. διεξιὼν δὲ ταῦτα κατὰ μικρὸν ἰδόνει τῶν ἀλγηδόνων ἀπαλλάττεσθαι. καὶ ἐπειδὴ πάντα διεξήλθεν ἀναστὰς ἐκ τοῦ κλινιδίου καὶ τὸν θεὸν ἀναβοήσας ἀπήει τοῖς ἐαυτοῦ παρὶ διὰ τῆς πόλεως οἴκαδε ὕγις. (69.) Ἡ δὲ βουλὴ δέους ἀνάπλεως ἐγένετο καὶ ἀχανὲς ἦν ἕκαστος οὐκ ἔχων συμβαλεῖν, ὅτι τὸ δηλούμενον ἦν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ τίς ποτε ὁ [πρὸ] τῆς πομπῆς ὀρχηστὴς ἡγούμενος οὐ καλὸς αὐτῷ ἐφάνη; ἔπειτα λέγει τις ἐξ αὐτῶν ἀκαμνησθεῖς τὸ γεγόμενον, καὶ πάντες ἑαυτοῦ ἠσπασαν. ἦν δὲ τοιόνδε· ἀνὴρ Ῥωμαῖος οὐκ ἀφανὲς θεράπωντα ἴδιον ἐπὶ τιμωρίᾳ θανάτου παραδόντες τοῖς οὐοδόλοις ἄγειν, ἵνα δὴ περιφανὲς ἡ τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου γένηται, δι' ἀγορᾶς αὐτὸν ἐκέλευσε μαστιγούμενον ἔλκειν καὶ εἰ τις ἄλλος ἦν τῆς πόλεως τόπος ἐπιφανὲς ἡγούμενον τῆς πομπῆς, ἦν ἔστειλε τῷ θεῷ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἡ πόλις. οἱ δὲ ἀγορτες τὸν θεράποντα ἐπὶ τὴν τιμωρίαν τὰς χεῖρας ἀποτεινάντες ἀμφοτέρως καὶ ἕλῳ προσδήσαντες παρὰ τὰ στέφνα τε καὶ τοὺς ὤμους καὶ μέχρι τῶν καρπῶν διήκοντι παρηγο-

15, 1. proxume *Vindob. pr. m.* maxime *s. m.* Caelius
Voss. A 2. excitata quae *Voss. B pr. m.* excita itaque *Leid.*
H 3. quantaequam *Voss. A pr. m.* 4. cumsedisset *Voss.*
A 6. romano dormienti rustico *Leid. H* qui * * diceret
Voss. A 7. uisum *Leid. H* eum] cum *Voss. A* eum su-
 spectum *Ernestio* 8. non ausum *Voss. B* idem uisum
 codd. *Christi*

monitum. ne uim suam experiri uellet: ne tum quidem esse ausum. exim filium eius esse mortuum, eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum rem ad amicos detulisse, quorum de sententia in lecticula curiam esse delatum, cumque senatui somnium enarrauisset, pedibus suis saluum re-

λούθονν ξαίοντες μάλιστα γυμνὸν ὄντα. ὁ δ' ἐν τοιαυτῇ ἀνάγκῃ κρατούμενος ἐβόα τε φωνὰς δυσφήμονας, ὥς ἡ ἀλγυδὼν ἐβόηλετο, καὶ κινήσεις διὰ τὴν αἰνίαν ἀσχήμονας ἐκινεῖτο. τοῦτον δὲ πάντες ἐνόμισαν εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ μνηνόμενον ὀρχηστὴν οὐ καλόν. — 73 ἡ βουλή — ἀναξίτησας τον τῷ θεράποντι λοβησάμενον καὶ ζημίαν ἐπιβαλοῦσα, ἥς ἄξιός ἦν. ἐτέραν ἐψηφίσαιτο τῷ θεῷ πομπὴν ἐπιτελεσθῆναι καὶ ἄγωνας ἐξ ἀρχῆς ἐτέροις ἀπὸ διπλασίων χρημάτων, ἢ πρότερον ἐγένοντο. *Dionysium, in quo iam inuenit nomen falsum Aetivus, descripsit Plutarchus Coriol. 24—25. congruit Augustin, de ciu. d. IIII 26, qui tamen quod sine addit Tanto stupefactus miraculo senatus quadruplicata pecunia ludos censuit instaurari, dissentit a Dionysio, qui duplicatam pecuniam a senatu esse scripserat. In paucis aliter hanc rem enarrat Liu. II 36, ita ut duobus somniis Latinium monitum esse referat: Ludi forte ex instaurazione magni Romae parabantur. instaurant haec causa fuerat: ludis mane seruum quidam pater familiae nondum commisso spectaculo sub furca caesum medio egerat circo. coepti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post Tito Latinio, de plebe homini, somnium fuit. uisus Iuppiter dicere sibi ludis praesultatorem displicuisse. nisi magnifice instaurarentur ii ludi, periculum urbi fore; iret, ea consulibus nuntiaret. quamquam haud sane liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit, filium namque intra paucos dies amisit. cuius repentinae cladis ne causa dubia esset, aegro animi eadem illa in somnis obuersata species uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem; maiorem instare, ni eat propere ac nuntiet consulibus. iam praesentem res erat. cunctantem tamen ac prolatantem ingens uis morbi adorta est debilitate subita. tunc enim uero deorum ira admonuit, fessus igitur malis praeteritis instantibusque consilio propinquorum adhibito cum uisa atque audita et obseruatum totiens somno Iouem, minas irasque caelestes repraesentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubie omnium qui aderant in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulum delatus eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, cum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriae est. Ludi quam amplissimi ut fierent, senatus decreuit. Ex eo Valerius Max. I 7, 4 (in duabus tamen rebus errans, quod seruum plebeiis ludis et per circum Flaminium, qui tum nondum constructus erat, ductum esse scripsit), cum eo faciunt Arnob. VII 39. Lactant. inst. II 7, 20 (ubi falso homo ille de plebe Ti. Atinius dicitur), denique nisi quod a. 280. 474 illud accidisse scribit (quem annum a quorundam coniecturis defendit Mommsen l. infra s.) Macrobius sat. I 11 3, quem ex Varrone sua hausisse Merkel in proleg. ad Ouid. fast. CLIX recte suspi-*

2. exim Voss. B exin Voss. A Leid. II Vindob. 4. in curia Leid. H 5. saluum domum reuertisse Voss. B et exc. Pithoei

uerfisse. itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum
 instauratos memoriae proditum est.

490

16. *Dionys. III 71* Ἐγὼ δ', ἵνα μὴ τις ἀσθενῇ τὴν πί- 264

στιν εἶναι ταύτην ὑπολάβῃ [εἴτε] κατ' ἐκείνην τὴν ἀπίθανον
 5 ὑπόληψιν, ὅτι παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κρατήσαντες ἀσμέ-
 νως ἂν τὰ κρείττω μετέμαθον ἐθῆ τῶν ἐπιχωρίων ὑπεριδόντες,
 ἐξ ἐκείνου ποιήσομαι τοῦ χρόνου τὴν τέκμαρσιν, ὅτ' οὐπω
 τὴν τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἡγεμονίαν οὐδὲ ἄλλην διαπόντιον
 οὐδεμίαν ἀρχήν. Κοῖντῳ Φαβίῳ βεβαιωτῇ χρόμενος καὶ οὐ-
 10 δεμιάς ἐτι δεόμενος πίστεως ἐτέρως· παλαιότατος γὰρ ἀνὴρ
 τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων, καὶ πίστιν οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσε
 μόνον ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγνω παρεχόμενος.

Ταύτην δὴ τὴν φορτὴν ἐψηφίσατο μὲν ἡ βουλὴ τῶν Ῥω-
 μαίων ἄγειν, ὥς καὶ πρότερον ἔφην, κατὰ τὰς γενομένας VI 10
 15 εὐχὰς ὑπὸ τοῦ δικτάτορος Αὔλιον Ποστομίου, ὅτ' ἐμελλεν
 ἀγωνίζεσθαι πρὸς τὰς ἀποστάσας Λατίνων πόλεις κατὰγειν
 ἐπιχειροῦσας Ταρκύνιον ἐπὶ τὴν ἀρχήν· ἀναλοῦσθαι δ' ἔταξε
 καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τε τὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας
 ἀργυρίου πεντακοσίας μνᾶς· καὶ μέχρι τοῦ Φοινικικοῦ πολέ-
 20 μου τοῦτ' ἔδαπάνων εἰς τὴν φορτὴν. ἐν δὲ ταῖς τεραῖς ἡ-
 μέραις ταύταις πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐγίνετο νόμοις Ἑλληνι-
 κοῖς κατὰ τε πανηγυρισμοὺς καὶ ξένων ὑποδοχὰς καὶ ἐκχει-
 ρίας, ἃ πολὺ ἂν ἔργον εἶη λέγειν· τὰ δὲ περὶ πομπὴν τε
 καὶ θυσίαν καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας (ἀπόχρη γὰρ ἐκ τού-
 25 των καὶ τὰ μὴ λεχθέντα ἐξετάζειν) τοιάδε·

(cap. 72.) Πρὶν ἀρξασθαι τῶν ἀγώνων πομπὴν ἐστελλον
 τοῖς θεοῖς οἱ τὴν μεγίστην ἔχοντες ἐξουσίαν, ἀπὸ τοῦ Κα

catus est, qui addidit (cum Lactantio) etiam nomen domini servi illius, Au-
 tronii Maximi, falso tamen hominem plebeium Annium appellavit. Quod Li-
 vius rem illam a. 491. 263 factam esse uult, caue nimium huic discrepantiae
 tribuas, cum Livius omnino praeterierit consules anni 490. 264 et insequentis.
 cf. Th. Mommsen, Herm. III p. 7 sq.

16. Omisi quae de Graeco more addidit Dionysius. sed etiam ea quae
 de Romano enarrat, non integra ex Fabio Dionysium transscripsisse sed ex suo

2. instaurato Voss. A.

16, 4. εἴτε del. Portus. εἴτε κατ' ἄλλην εἴτε κατ' ἐκείνην
 Sintenis em. Dion. III p. 10 10. ἀνὴρ Kiessling ó ἀνὴρ
 Chis. ἀνὴρ Vrbm. 22. πανηγυριασμοὺς Vrbm. 27. οὐσίαν
 Mommsen de trib. p. 66.

πιτωλίον τε καὶ δι' ἀγορᾶς ἄγοντες ἐπὶ τὸν μέγαν ἱππόδρο-
μον· ἡγοῦντο δὲ τῆς πομπῆς πρῶτον μὲν οἱ παῖδες αὐτῶν
οἱ πρόσηβοί τε καὶ τοῦ πομπεύειν ἔχοντες ἡλικίαν, ἱππεῖς
μὲν ὧν οἱ πατέρες τιμήματα ἱππέων εἶχον, πεζοὶ δὲ οἱ μέ-
λονται ἐν τοῖς πεζοῖς στρατεύεσθαι· οἱ μὲν κατ' ἱλας τε καὶ
κατὰ λόχους, οἱ δὲ κατὰ συμμορίας τε καὶ τάξεις, ὥς εἰς
διδασκαλείον πορευόμενοι, ἵνα φανερὰ γίνοιτο τοῖς ξένοις
ἢ μέλλονσα ἀνδροῦσθαι τῆς πόλεως ἀκμὴ πλῆθος τε καὶ
κάλλος οἷα τις ἦν. τούτοις ἡκολούθουν ἡνίοχοι τέθριππά
τε καὶ συνωρίδας καὶ τοὺς ἀξέυκτους ἵππους ἐλαύνοντες.¹⁰
μεθ' οὓς οἱ τῶν ἀθλημάτων ἀγωνισταὶ τῶν τε κούρων καὶ
τῶν βαρέων, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα γυμνοὶ, τὸ δὲ περὶ τὴν
αἰδῶ καλυπτόμενοι. — ἡκολούθουν δὲ τοῖς ἀγωνισταῖς ὄρχη-
στῶν χοροὶ πολλοὶ τριχῇ νενεμημένοι, πρῶτοι μὲν ἀνδρῶν,
δεύτεροι δὲ ἀγρενίων, τελευταῖοι δὲ παίδων, οἷς παρηγο-¹⁵
λούθων ἀυλῆται τε ἀρχαῖκοις ἐμφυσῶντες αὐλίσκοις βραχέσιν,
ὥς καὶ εἰς τόδε χρόνον γίνεται, καὶ καθαρισταὶ λύρας ἑπτα-
χόρδους ἐλεφαντίνας καὶ τὰ καλούμενα βάρβιτα κρέκοντες. —
σκευαὶ δὲ τῶν ὀρχηστῶν ἦσαν χιτῶνες φοινίκεοι ξωστῆρσι
χαλκείοις ἐσφιγμένοι, καὶ ξίφη παρηρητημένα, καὶ λόγχοι βρα-²⁰
χύτεραι τῶν μετρίων· τοῖς δὲ ἀνδράσι καὶ κράνη χάλκεα
λόφοις ἐπισήμοις κεκοσμημένα καὶ περοῖς. ἡγεῖτο δὲ καθ'
ἐκαστον χρόνον εἷς ἀνὴρ, ὃς ἐνεδίδου τοῖς ἄλλοις τὰ τῆς
ὀρχήσεως σχήματα πρῶτος, εἰδοφορῶν τὰς πολεμικὰς καὶ
συντόρους κινήσεις ἐν τοῖς προκελευσματικοῖς ὥς τὰ πολλὰ²⁵

consilio alia praetermisisse, alia aut pluribus exornasse aut leniter flevisse post alios monuimus p. LXXV. De impensis ludorum cum Dionysio consentire Pseudo-Asconium (in act. I in C. Ferr. p. 142 Orell.) Romani ludi sub regibus instituti sunt magnisque appellati, quod magnis impensis dati, tunc primum ludis impensa sunt ducenta milia nummum animaduertit Mommsen hist. Rom. I p. 448 not.

3. οἱ πρόσηβοι *Vrbm. articulum om. cel. libri* 5. κατ'
ἱλας τε καὶ λόχους *Kiessling* 6. ὥς *add. Vrb. s. m. om. pr.*
m. 10. ἵππους ἀξέυκτους *Kiessling* 12. τὰ δὲ *Reiske*
14. πολλοὶ *ex Vrbm. accessit.* 16. τε *ex Vrbm. additum*
18. καὶ *delet Kiessling* 20. περιηρητημένα *libri corr. Reiske*
23. χωρίον *Chis. Vrb. corr. Sylburg* ἀνεδίδου *libri corr. Syl-*
burg 24. σχήματα· ὁ μὲν πρῶτος *Kiessling* 25. προκε-

ὄνθυμοις. — μετὰ γὰρ τοὺς ἐροπλίους χοροὺς οἱ τῶν σατυ-
ριστῶν ἐπόμενον χοροὶ, τὴν Ἑλληνικὴν εἰδοφοροῦντες σί-
κινιν. σκευὰ δ' αὐτοῖς ἦσαν, τοῖς μὲν εἰς Σιληνοὺς εἰκα-
σθεῖσι μαλλωτοὶ χιτῶνες, οὓς ἔνιοι χορταίους καλοῦσι, καὶ
5 περιβόλαια ἐκ παντὸς ἄνθους· τοῖς δὲ εἰς Σατύρους περιζώ-
ματα καὶ δοραὶ τράγων καὶ ὀρθότριχες ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς
γόβαι καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. οὗτοι κατέσκωπτόν τε καὶ
κατεμιμῶντο τὰς σπονδαίας κινήσεις ἐπὶ τὰ γελοιότερα με-
ταφέροντες. δηλοῦσι δὲ καὶ αἱ τῶν θριάμβων εἰσοδοὶ πα-
10 λαιὰν καὶ ἐπιχώριον οἶσαν Ῥωμαίοις τὴν κέρτομον καὶ σα-
τυρικὴν παιδίαν. ἐφεῖται γὰρ τοῖς κατάγουσι τὰς νίκας
ἱαμβίζειν τε καὶ κατασκώπτειν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας
αὐτοῖς στρατηλάταις. —

Μετὰ δὲ τοὺς χοροὺς τούτους κιθαρίζονται τε ἄνθρωποι καὶ
15 αὐλῆται πολλοὶ παρεξήρισαν· καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ τε τὰ θυ-
μιατήρια κομίζοντες, ἐφ' ὧν ἀρώματα καὶ λιβανωτὸς παρ'
ὅλην ὁδὸν ἐθυμιάτο, καὶ οἱ τὰ πομπεῖα παραφέροντες ἀρ-
γυρίου καὶ χρυσίου πεποιημένα τά τε ἱερὰ καὶ τὰ δημόσια.
τελευταῖα δὲ πάντων αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἐπόμενον ὥμοις
20 ὑπ' ἀνδρῶν φερόμεναι, μορφάς τε ὁμοίας παρέχουσαι ταῖς
παρ' Ἑλλησι πλαττομέναις καὶ σκευὰς καὶ σύμβολα καὶ δω-
ρεάς, ὧν εὐρεταὶ καὶ δοτῆρες ἀνθρώποις ἕκαστοι παραδί-
δονται, οὐ μόνον Διὸς καὶ Ἥρας καὶ Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος
καὶ τῶν ἄλλων, οὓς Ἕλληνες ἐν τοῖς δώδεκα θεοῖς κατα-
25 ριθιμοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν προγενεστέρων, ἐξ ὧν οἱ δώδεκα
θεοὶ μυθολογοῦνται γενέσθαι, Κρόνου καὶ Ῥέας καὶ Θέμιδος
καὶ Αἰητοῦς καὶ Μοιρῶν καὶ Μνημοσύνης καὶ τῶν ἄλλων
ἀπάντων, ὅσων ἐστὶν ἱερὰ καὶ τεμένη παρ' Ἑλλησι· καὶ
τῶν ὕστερον ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν Ζεὺς παρέλαβε μυθολογου-
30 μένων γενέσθαι, Περσεφόνης, Εἰλειθυίας, Νυμφῶν, Μουσῶν,
Ὠρῶν, Χαρίτων, Διονύσου, καὶ ὅσων ἡμιθέων γενομένων
αἱ ψυχὰ τὰ θνητὰ ἀπολιποῦσαι σώματα εἰς οὐρανὸν ἀνελ-
θεῖν λέγονται καὶ τιμὰς λαχεῖν ὁμοίας θεοῖς, Ἡρακλέους.
Ἀσκληπιοῦ, Διοσκουδῶν, Ἑλένης, Πανός, ἄλλων μυρίων. —
35 συντελεσθεΐσης δὲ τῆς πομπῆς ἐβουθύτουν εὐθύς οἱ τε ὑπα-

17. ὅλην τὴν ὁδὸν *Kiessling*20. ἔχουσαι *Kiessling*22. παραδέδονται *Kiessling*29. ἀφ' ὧν *Chis. Vrb.*σεφόνης *Chis. Vrb.*34. Ἑλένης] Σειληνοῦ *Kiessling*.

30 Φεγ-

τοι καὶ τῶν ἱερῶν οἷς ὄσιον, καὶ ὁ τῶν θνηπολιῶν τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν τῷ παρ' ἡμῖν. χειρνεψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαροῦ περιεργιζάντες ὕδατι καὶ Διμητρίους καρπούς ἐπιφόρῳντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατενυζάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. τῶν δὲ οἱ μὲν ἐστῶτες ἔτι τοῦ θύματος σκντάλη, τοὺς κροτάφους ἔπαιον, οἱ δὲ πίπτοντες ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας καὶ μετὰ τοῦτο δείξαντές τε καὶ μελίσσαντες ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἐκάστου σπλάγχχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους, ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. οἱ δ' ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες ὑγῆπτον καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἐργιζομένων. ἕκαστον δ' ὅτι κατὰ νόμους ἐγίνετο τοὺς ἀμφὶ θυσίαν ὑφ' Ἑλλήνων κατασταθέντας ἐκ τῆς Ὀμήρου ποιήσεως γινῶναι ῥᾶδιον. — (c. 73.) Λοιπὸν δὲ ἐστὶ μοι καὶ περὶ τῶν ἀγῶνων οὓς μετὰ τὴν πομπὴν ἐπετέλουν ὀλίγα διελθεῖν. πρῶτος ὁ τῶν τεθρίππων τε καὶ συνωρίδων καὶ τῶν ἄγευκτων ἵππων ἐγίνετο δρόμος. — ἐν δὲ ταῖς ἱππικαῖς ἀμιλλαῖς ἐπιτιθενύματα δύο τῶν πάντων παλαιῶν ὥς ἐξ ἀρχῆς ἐνομοθετήθη φυλαττόμενα ὑπὸ Ῥωμαίων μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ διάκειται χρόνων. τό τε περὶ τὰ τρίπωλα τῶν ἀρμάτων. — ὁ δυνὶ γὰρ ἵπποις ἐξευγμένοις, ὃν τρόπον ξενύγνται συνωρίς, τρίτος παρεΐετο σειραῖος ἵππος ὄντηρι συνεχόμενος, ὃν ἀπὸ τοῦ παρηωρησθαί τε καὶ μὴ συννευχθαι παρήγορον ἐκάλουν οἱ παλαιοί. ἕτερον δὲ ὁ τῶν παρεμβεβηκότων τοῖς ἄρμασι δρόμος. ὅταν γὰρ τέλος αἱ τῶν ἵππων ἑμιλλαι λάβωται, ἀποπηδῶντες ἀπὸ τῶν ἀρμάτων οἱ παροχούμενοι τοῖς ἡνιόχοις — τὸν σταδιαῖον ἀμιλλῶνται δρόμον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλοις. τελεσθέντων δὲ τῶν ἱππικῶν δρόμων οἱ τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀγωνιζόμενοι τότε εἰσῆσαν δρομεῖς τε καὶ πύκται καὶ παλαισταί. — ἐν δὲ τοῖς διὰ μέσσω τῶν ἀθλημάτων χρόνοις Ἑλληνιζώτετον καὶ κράτιστον ἀπάντων ἐθῶν ἀπεδείκνυντο. στεφανώσεις καὶ ἀναξρόσεις ποιοῦμενοι τιμῶν αἷς ἐτίμων τοὺς ἑαυτῶν εὐεργέτας, — καὶ σκύλων ὅσων ἐκ

1. ὁ add. *Vrbjn.*3. δῆμητρος libri corr. *Meineke*14. ἔτι *Kiessling*23. τε accessit ex *Vrbjn.*μὴ addidit *Vale-*sius. 24. δέ] τε *Reiske*25. αἱ om. *Vrbinas*

ἵππων

Gelenius ἱππέων libri

32. 33. τινὰς οἷς ἐτίμων libri corr.

Reiske

πολέμων λάβοιεν ἐπιδείξεις τοῖς εἰς θάαν συνεληλυθόσιν.
ἀλλὰ γὰρ ὑπὲρ μὲν τούτων οὔτε μηθένα ποιήσασθαι λόγον
ἀπαιτούσης τῆς ὑποθέσεως καλῶς εἶχεν οὔτε μηγύνειν πέρα
τοῦ δέοντος ἤρμουτε.

488

5 17. *Liv. II* 40, 10 Apud Fabium, longe antiquissimum auc- 266
torem, usque ad senectutem vixisse eundem [*Coriolanum*] inuenio;
refert certe hanc saepe cum exacta aetate usurpasse uocem, multo
miserius seni exilium esse.

324

18. *Liv. VIII* 30, 1 In Samnium incertis itum auspiciis 430

10 est, cuius rei uitium non in belli euentum, quod prospere ge-
stum est, sed in rabiem atque iras imperatorum uertit. nam-
que Papirius dictator a pullario monitus cum ad auspicium
repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit,
ut sese loco teneret neu absente se cum hoste manum conse-
15 reret. Q. Fabius cum post protectionem dictatoris per explora-
tores conperisset perinde omnia soluta apud hostes esse, ac si
nemo Romanus in Samnio esset, seu ferox adulescens indignitate
accensus, quod omnia in dictatore uiderentur reposita esse, seu
occasione bene gerendae rei inductus, exercitu instructo parato-
20 que profectus ad Imbrinium ita uocant locum acie cum Samni-
tibus conflixit. ea fortuna pugnae fuit, ut nihil relictum sit,
quo, si adfuisset dictator, res melius geri potuerit. non dux
militi, non miles duci defuit. eques etiam auctore L. Cominio

17. Cf. *Cass. Dion. fr.* 18, 12: 'Ἄλλ' ἐς τοὺς Οὐόλοσκους ἀναχωρήσας
ἐνταῦθα ἐξ ἐπιβουλῆς ἥ καὶ γηράσας ἀπέθανεν. ex eo *Zonar. VII*
16 p. 61 *Bonn.*, qui tamen solum alteram famam in suum librum transtulit:
ἀναχωρήσας δὲ εἰς τοὺς Οὐόλοσσκους ἐκεῖ γηράσας ἀπῆλλαξεν.

18. Vide supra p. LXXXX.

17, 7. 8. miserius se in exilio esse *Med.*²

18, 10. gestum esset *Leid. I libri aliq. rec.*

11. uertit'

Par. 12. Papirius dictator bis scriptum in *Med.*

pullario

Paris. a. corr. munitus *Med.*

14. manu *Par. Med. a.*

corr. 15. Q. om. *Par.* que *Med.* 16. esse om. *Par.*

16. 17. ac si — esset om. *Leid. I libri al. rec.*

19. occasione

Par. exercitus instructus *Med. a. corr.*

20. imbrinium

Med. Par. ad umbrinium *Harl. I libr. al. rec.*

Imbrinium *Hermolaus Barbarus* cf. *Niebuhr h. R. III* p. 223

profectus ad Imbrinium om. *Flor. Marc. Leid. I libr. al. rec.* uocant] uacani *Par.*

22. quo] quod *Par.*

23. Cominio *Par.*² *Med.* comunio *Par.*¹

tribuno militum, qui aliquotiens impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti milia hostium caesa eo die traduntur. auctores habeo bis cum hoste signa conlata dictatore absente, bis rem egregie gestam, apud antiquissimos scriptores una haec pugna inuenitur, in quibusdam annalibus tota res praetermissa est. Magister equitum, ut ex tanta caede, multis potitus spoliis congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremauit, seu uotum id deorum cuiuspiam fuit, seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suae gloriae fructum dictator caperet nomenque ibi scriberet aut spolia in triumpho ferret. litterae quoque de re prospere gesta ad senatum non ad dictatorem missae argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes.

294

460

19. *Liv. X 37, 14* Fabius ambo consules [*L. Postumium M. Atilium*] in Samnio et ad Luceriam res gessisse scribit, tractatumque in Etruriam exercitum sed ab utro consule, non adiecit, et ad Luceriam utrimque multos occisos inque ea pugna Iouis Statoris aedem uotam, ut Romulus ante uouerat.

290

461

20. *Strab. I 3, 1 p. 228 C.* Φησὶ δ' ὁ συγγραφεὺς Φάβιος Ῥωμαίους αἰσθῆσθαι τοῦ πλούτου τότε πρῶτον, ὅτε τοῦ ἔθνους τούτου [*Sabinorum*] κατέστησαν κύριοι.

19. *M. Atilium ad Luceriam Ioui Statori templum uouisse, Livi* in tenore orationis antea c. 36, 11 narrauerat, ceterum nec hic in capitibus antecedentibus (a c. 32) nec Zonaras VIII 1 p. 103, ubi huius anni expeditionem persequitur, Fabium secutus est. uid. Lachmann de font. *Liv. I p. 75.*

20. Kiessling de Dion. font. p. 11 haec locum suum habuisse existimat in narratione Tarpeiae (fr. 8. Dion. II 38), ego uulgata sententia praelatu

2. potuerat coni. *Weissenborn.* frenos adq. *Med.*¹ frenos eqs adque *Med.*² 5. XX mil. *Med. Par.* 7. 8. antiquissimoscriptores *Med. a. corr.* 9. praetermissa *Par. a. corr.* 10. petitus *Med. a. corr.* in om. *Med. Par.* 11. eorum *Med.* 13. nomenque sibi scr. libr. aliq. rec. 16. laude *Par.* 16. communicandas laudes lib. quid. rec. 17. coſ *Med. Paris.* 18. 19. res gessisse — ad Luceriam om. *Med.* 19. adiecit *Maduig emend. p. 190* 20. stratoris *Med.*¹ corr. s. m. 21. eadem *Medic.*

21. *Polyb. I 14, 1* Οὐχ ἦττον δὲ τῶν προειρημένων παρω-
 ξύνθην ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἑμπει-
 ρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλίνον καὶ Φάβιον,
 μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελέναι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν
 5 οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω. στοχαζόμενος
 ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι δέ μοι πεπον-
 θέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἱστορίαις. διὰ γὰρ τὴν αἴρεσιν καὶ
 τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχη-
 δόνιοι πεποῤῥᾶσθαι φρονίμως καλῶς ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι
 10 τάναντία· Φαβίῳ δὲ τοῦμπαλιν τούτων. — (15. 12) Φιλίνον
 μὲν οὖν παρ' ὅλην ἄν τις τὴν πραγματείαν εἴροι τοιοῦτον
 ὄντα (*pro Carthaginensibus mentientem*), παραπλησίως δὲ καὶ
 Φάβιον, ὥς ἐπ' αὐτῶν δειχθήσεται τῶν καιρῶν.

22. *Polyb. I 58, 2* Ὁ γὰρ Ἀμίλκας τῶν Ῥωμαίων τὸν
 15 Ἐρυνκα τηροῦντων ἐπὶ τε τῆς κορυφῆς καὶ παρὰ τὴν ῥίξαν,
 καθάπερ εἶπομεν, κατελάβετο τὴν πόλιν τῶν Ἐρυνκίων, ἦτις
 ἦν μεταξὺ τῆς τε κορυφῆς καὶ τῶν πρὸς τῇ ῥίξει στρατοπε-
 δευσάντων. ἐξ οὗ συνέβαινε παραβόλως μὲν ὑπομένειν καὶ
 διακινδυνεύειν πολιορκουμένους τοὺς τὴν κορυφὴν κατέχον-
 20 τας τῶν Ῥωμαίων, ἀπίστως δὲ τοὺς Καρχηδονίους ἀντέχειν
 τῶν τε πολεμίων πανταχόθεν προσκειμένων καὶ τῶν χορη-
 γιῶν οὐ ῥαδίως αὐτοῖς παρακομιζομένων, ὥς ἂν τῆς θαλάτ-
 της καθ' ἓνα τόπον καὶ μίαν πρόσοδον ἀντεχομένοις. οὐ
 μὴν ἀλλὰ πάλιν ἐνταῦθα πάσαις μὲν ἀμφοτέροι ταῖς πολιορ-
 25 κητικαῖς ἐπινοαῖαις καὶ βίαις χρησάμενοι κατ' ἀλλήλων, πᾶν
 δὲ γένος ἐνδείας ἀνασχόμενοι, πάσης δ' ἐπιθέσεως καὶ μάχης
 πεῖραν λαβόντες, τέλος οὐχ, ὥς Φάβιος φησιν, ἐξαδυνα- 241
 τοῦντες καὶ περικακοῦντες, ἀλλ' ὥς ἂν ἀπαθείς καὶ ἀήττητοί 513
 30 τινες ἄνδρες ἱερὸν ἐποίησαν τὸν στέφανον. πρότερον γὰρ
 ἢ ἡ κείνους ἀλλήλων ἐπικρατῆσαι. καίπερ δύο ἔτη πάλιν
 ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ διαγωνισαμένους, δι' ἑλλου τρόπου συνέβη

ad a. supra adscriptum rettuli, quo Sabini a. M. Curio delecti sunt. cf. Mommsen h. R. I p. 479 n.

21, 9. πεποῤῥᾶσθαι Bekker.

22, 17. πρὸ Florent.

τῆς ῥίξης Vatic. et recent. codd.

corr. Bavar.

29. ἐποίησαν τὸν Bekker ἐποίησαντο libri

30. ἢ ἡ κείνους Bekker ἐκείνους libri.

λαβεῖν τὸν πόλεμον τὴν κρίσιν. τὰ μὲν οὖν περὶ τὸν Ἑρωνα
225 καὶ τὰς περὶ τὰς δυνάμεις τοιαύτην ἔσχε διάθεσιν.

529 **23. Oros. III 13** L. Aemilio Papo C. Atilio Regulo coss.
magna formidine consternatus est senatus defectione Cisalpinæ
Galliae, cum etiam ex ulteriore Gallia ingens aduentare exercitus
nuntiaretur, maxime Gaesatorum, quod nomen non gentis sed
mercennariorum Gallorum est. itaque permoti consules totius

23. Eadem ex Fabio (seu Livio) exscripsit Eutrop. III 5: L. Aemilio
** coss. ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt, sed pro Romanis
tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei
bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse.
sed res per consulem tantum prospere gesta est. XL milia hostium
interfecta sunt et triumphus Aemilio decretus. — *Eundem numerum milium Romanorum Polybius II 24 edidit, si singulos numeros ipse computaveris; ille enim τὸ δὲ σύμπαν inquit πλήθος τῶν δυναμένων ὅπλα βαστάζειν αὐτῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων πεζῶν μὲν ἑπὲρ τὰς ἑβδόμηκοντα μυριάδας, ἵππεων δὲ εἰς ἑπτὰ μυριάδες. numerorum tamen qui antecedunt summa facta, evadunt octingenta milia trecenti milites. sed adponam totum caput Polybianum et quia eius numeri ad Fabium esse referendi videntur, et quod ex eo corrigenda esse adparet, quae paullo post declamat Orosius, octingenta milia Romanorum pugna prima cum Gallis commissa fugisse, quae quidem in re diligentius Eutropius fonte suo usus est. apud Polybium igitur numeri sunt hii: μετὰ μὲν δὴ τῶν ἑσπερίων ἐξελήλυθει γένηται στρατόπεδα Ῥωμαίων, πεντάκισ μὲν χίλους καὶ διακοσίους πεζούς, ἵππεις δὲ τριακοσίους ἔχον ἕκαστον. σύμμαχοι δὲ μεθ' ἑκατέρω ἦσαν οἱ συνάρμω πεζοὶ μὲν τρισμύριοι, δισχίλιοι δ' ἵππεις. τῶν δ' ἐκ τοῦ καιροῦ προσβηθέντων εἰς τὴν Ῥώμην Σαβίτων καὶ Τυρρήνων ἵππεις μὲν ἦσαν εἰς τετρακισχίλους, πεζοὶ δὲ πλείους τῶν πεντακισμυρίων. τούτους μὲν ἀθροίσαντες ὥς ἐπὶ Τυρρήνίας προσέβησαν, ἑξαπέλεκτον αὐτοῖς ἡγεμόνα συστήσαντες. οἱ δὲ τὸν Ἀπεννίνου κατοικούντας Ὀμβροὶ καὶ Σαρσινάτοι συνήχθησαν εἰς δισμύριους, μετὰ δὲ τούτων Οὐένετοι καὶ Γουμάνοι δισμύριοι. τούτους δ' ἔταξαν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Γαλατίας, ἦν' ἐμβαλόντες εἰς τὴν τῶν Βοίων χώραν ἀντιπερισπῶσι τοὺς ἐξελήλυθότας. τὰ μὲν οὖν προκαθήμενα στρατόπεδα τῆς χώρας ταῦτα ἦν. ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ διέτριβον ἡτοιμασμένοι χάριν τῶν συμβαινόντων ἐν τοῖς πολέμοις, ἐφεδρὰς ἔχοντες τάξιν. Ῥωμαίων μὲν αὐτῶν πεζοὶ δισμύριοι, μετὰ δὲ τούτων ἵππεις χίλιοι καὶ πεντακόσιοι, τῶν δὲ συμμάχων πεζοὶ μὲν τρισμύριοι, δισχίλιοι δ' ἵππεις. καταγραφὰ δ' ἐνηχέθησαν Λατίνων μὲν οὐκτακισμύριοι πεζοί, πεντακισχίλιοι δ' ἵππεις, Σαννιτῶν δὲ πεζοὶ μὲν ἑπτακισμύριοι, μετὰ δὲ τούτων ἵππεις ἑπτακισχίλιοι, καὶ μὴν Ἰαπύγων καὶ Μεσσηνίων συνάρμω πεζῶν μὲν πάντε μυριάδες, ἵππεις δὲ μύριοι σὺν ἑξακισχίλοις, Ἀπεννινῶν δὲ πεζοὶ μὲν τρισμύριοι, τρισχίλιοι δ' ἵππεις. Μαρκῶν δὲ καὶ Μαρκοννίων καὶ Φρεντανῶν, ἐπὶ δὲ Οὐρεστίων, πεζοὶ μὲν δισμύριοι, τετρακισχίλιοι*

23, 3. Papo cognomen est huic L. Aemilio et in fastis et apud ceteros scriptores. Catulo Laurent. Portensis Rehdigeranus G Laur. gaio Port. Rehdig. A. est deest in Laurent. Port. Rehd. addidit Haverkamp ex Lugd. Bat. tertio et coll. Gronou. G. gessatorum Port. Rehd.

Italiae contraxere vires. quo facto in utriusque consulis exercitu octingenta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus, qui eidem bello interfuit, scripsit. ex quibus Romanorum et Campanorum fuerunt peditum trecenta quadraginta octo milia ducenti, equitum uero viginti sex milia sescenti; ceteri multitudo sociorum fuit.

24. *Plin. n. h. X 71* Tradit et Fabius Pictor in amalibus suis, cum obsideretur praesidium Romanum a Ligustinis hircinam a pullis ad se adlatam, ut lino ad pedem eius adligato
10 nodis significaret, quoto die adueniente auxilio eruptio fieri deberet.

δ' ἱππεῖς. ἔτι γε μὴν καὶ ἐν Σικελίᾳ καὶ Τάραντι στρατόπεδα δύο παρεφύθηθεν, ὧν ἐκείτηρον ἦν ἀνὰ τετρακισχιλίους καὶ διακοσίους πεζοὺς, ἱππεῖς δὲ διακοσίους. Ῥωμαίων δὲ καὶ Καμπανῶν ἡ πληθὺς πεζῶν μὲν εἰς εἴκοσι καὶ πέντε κατελέχθησαν μυριάδες, ἱππέων δὲ ἐπὶ ταῖς δύο μυριάσιν ἱπῆσαν ἔτι τρεῖς χιλιάδες. ὥστ' εἶναι τὸ κεφάλαιον τῶν μὲν προκαθημένων τῆς Ῥώμης δυνάμεων πεζοὶ μὲν ὑπὲρ πεντεκαίδεκα μυριάδες, ἱππεῖς δὲ πρὸς ἑξακισχιλίους, τὸ δὲ σύμπαν πλῆθος τῶν δυνάμεων ὅπλα βαστάζειν αὐτῶν τῆς Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων πεζῶν μὲν ὑπὲρ τὰς ἑβδομηκοντα μυριάδας, ἱππέων δ' εἰς ἑπτὰ μυριάδες. *Ex Polybio summam militum sumpsit Diodor. exc. Hoesch. XXV 3 p. 31 Dind. Consentit Plin. h. n. III 138, si sententiam viri doctissimi Du Rieu (p. 194) sequaris: Super haec Italia quae L. Aemilio Paulo C. Attilio Regulo consulibus nuntiato Gallico tumultu sola sine externis ullis auxiliis atque etiam tunc sine Transpadanis equitum LXX M (sic Du Rieu pro codd. scriptura LXXX M), peditum DCC M armavit. Non discrepat Livius per. XX qui eo bello populum Romanum sui Latiniq̃ue nominis CCC armatorum habuisse dicit, cum ceterorum sociorum praeter nomen Latinum rationem non habuerit. Etiam in seqq., quibus bella Gallica continentur, Orosius et Polybius (usque ad c. 35) ex eodem fonte Fabii haurisse videntur, quamquam Orosius admodum neglegenter uersatus turbavit omnia. de primo enim proelio ad Faesulas commissio nihil attulit, in quo sex milia Romanorum caesos esse Polybius (II 25) memoriae tradidit. quod post verba supra transcripta pergit Commisso proelio apud Aretum consul occisus est: octingenta millia Romanorum nec saltem tanta, quanta eos ferrere debuit, caesa sui parte fugerunt: nam tria millia eorum tunc interfecta historici tradunt, intellegendum est proelium equestre ante Telamonense factum, in quo consulem interfectum caputque eius ad Gallorum reges delatum esse Polybius (II 28, 10) tradidit numero tamen caesorum non addito, in ipsa denique pugna Telamonensi quadraginta milia hostium cecidisse et Polybius (ex eo Diod. l. s.) et Orosius memorant.*

24. *Harless p. 30 refert ad a. 223. 531, quo de Liguribus triumphasse*

1. contraxere *Port. Rehd.* traxere *Laur.* 3. scripsit *Laur.*

4. CCC·XL·octo milia ducenti *Laur.* CCCXLVIII milia CC *Port. Rehd.* 5. XXII·mil. sescenti *Laur.* XXIII milia dCC *Port.* XXVI milia de *Rehd.*

24, 10. significare *Del. codd.* quoto] *cod. Par. E² Leid.*² quo/// *Ricc.* quinto ceteri *cod. Del.*

219

535

25. *Polyb. III 8, 1* Φάβιος δέ φησιν, ὁ Ῥωμαϊκὸς συγγραφεὺς. ἅμα τῷ κατὰ Ζακανθαίους ἀδικήματι καὶ τὴν Ἀσδρούβου πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν αἰτίαν γίνεσθαι τοῦ κατ' Ἀννίβαν πολέμου. ἐκείνον γὰρ μεγάλην ἀνειληφότα τὴν δυναστείαν ἐν τοῖς κατ' Ἰβηρίαν τόποις, μετὰ ταῦτα παρα-
 γεγόμενον ἐπὶ Αἰβύην ἐπιβαλέσθαι καταλύσαντα τοὺς νόμους εἰς μοναρχίαν περιστῆσαι τὸ πολίτευμα τῶν Καρχηδονίων. τοὺς δὲ πρῶτους ἄνδρας ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος προῖδομένους αὐτοῦ τὴν ἐπιβολὴν συμφρονῆσαι καὶ διαστήναι πρὸς αὐτόν. τὸν δ' Ἀσδρούβαν ὑπιδόμενον, ἀναχωρήσαντα ἐκ τῆς
 Αἰβύης, τὸ λοιπὸν ἤδη τὰ κατὰ τὴν Ἰβηρίαν χειρίζειν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν. οὐ προσέχοντα τῷ συνεδρίῳ τῶν Καρχηδονίων. Ἀννίβαν δὲ κοινωρόν καὶ ζηλωτὴν ἐκ μισο-
 ζίου γεγονότα τῆς ἐκείνου προαιρέσεως, καὶ τότε διαδεξάμενον τὰ κατὰ τὴν Ἰβηρίαν τὴν αὐτὴν ἄγωγὴν Ἀσδρούβα
 ποιεῖσθαι τῶν πραγμάτων. διὸ καὶ νῦν τὸν πόλεμον τοῦτον ἐξηνηροχέειν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν Ῥωμαίοις παρὰ
 τὴν Καρχηδονίων γνώμην. οὐδένα γὰρ εὐδοκεῖν τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἐν Καρχηδόνι τοῖς ὑπ' Ἀννίβου περὶ τὴν
 Ζακανθαίων πόλιν πραχθεῖσι. ταῦτα δ' εἰπὼν φησι μετὰ
 τὴν τῆς προειρημένης πόλεως ἄλωσιν παραγενέσθαι τοὺς Ῥωμαίους οἰομένους δεῖν ἢ τὸν Ἀννίβαν ἐκδιδόναι σφίσι
 τοὺς Καρχηδονίους ἢ τὸν πόλεμον ἀναλαμβάνειν.

217

537

26. *Liiv. XLVII 7, 1* Haec est nobilis ad Trasumenum pugna

P. Furium Philon consulem actis Capitolinis docemur; sed etiam aliis annis huius aetatis cum hac gente pugnatum est. cf. supra p. LXXVIII sq.

25. Nemo scriptor quod sciam uestigia pressit Fabii; de Liuiō enim contra Michaelē Torgauensem (p. 10) iure negauit C. Peter (Liuius u. Polybius p. 57). proxime ad eum accedit Appianus (Iber. 4 sqq. Hann. 2), qui multa narrat de Barcinorum ambitione regnandique cupiditate, initium tamen refert ad Hamilcarem, quem, priusquam in Hispaniam proficisceretur, opibus atque gratia Carthaginiensium decreta euertisse ait; de Hasdrubalis consiliis pauca, de reditu in Africam, ut ipse unus rerum potiretur, nihil commemorauit. deinde uero belli culpam soli tribuit Hannibali, qui ut ciuium iudicia effugeret, bellum diuturnum in Romanos mouerit. Similia de Hannibalis consiliis rettulerat Diodor. exc. de uirt. XXV p. 102 Dind.

26. De numero Romanorum occisorum consentiunt Polyb. III 84, 7 et Plut. Fab. 3, qui etiam addunt totidem captos esse. discrepat in numero

25, 3. ἀσδρούβα August. Reg. γενέσθαι Bekker 6. ἐπὶ] εἰς Bekker 9. συμφρονέσθαι Vatic.

26, 24. trahansimennum pugna adque Putean.

atque inter paucas memorata populi Romani clades. quindecim milia Romanorum in acie caesa: decem milia sparsa fuga per omnem Etruriam auersis itineribus urbem petiere. duo milia quingenti hostium in acie. multi postea utrimque ex uulneribus
 5 periere. multiplex caedes utrimque facta traditur ab aliis: ego, praeterquam quod nihil haustum ex uano uelim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi, Fabium aequalem temporibus huiusce belli potissimum auctorem habui.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

27. *Plin. n. h. XIII 89* Fabius Pictor in annalibus suis
 10 scripsit matronam, quod loculos, in quibus erant clauēs cellae uinariae resignauisset, a suis inedia mori coactam.

28. *Suid. s. u. Φάβιος Πίκτωρ II 2 p. 1401 Bernh. Φάβιος Πίκτωρ, συγγραφεὺς Ῥωμαίων. οὗτος λέγει ἄρχοντι Ῥωμαίων μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ σφετερίσασθαι ἐκ τοῦ δημοσίου*
 15 *ότιοῦν.*

Poenorum Polybius: τὴν δὲ ἑαυτοῦ δύναμιν ἀνελάμβανε καὶ τῶν νεκρῶν τῶν ἐκ τῆς σφετέρως δυνάμεως τοὺς ἐπιφανεστάτους ἔθαψεν, ὅντας εἰς τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν· οἳ μὲν γὰρ πάντες εἰς χιλίους καὶ πεντακοσίους ἔπεσον, ὧν ἦσαν οἱ πλείους Κελτοί (85, 5). est tamen meo iudicio discrepantia librariorum culpaē adtribuenda.

27. *Sive ex Plinio sive ex Varrone, ex quo etiam Plinius sua hausisse uidetur (cf. G. Thilo, de Varr. Plut. q. R. auct. pr. p. 23), eadem Tertull. apol. 6 rettulit: Circa feminas quidem etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quae modestiae quae sobrietati patrocinabantur —, cum mulieres usque adeo a uino abstinerentur, ut matronam ob resignatos cellae uinariae loculos sui inedia necarint. (cf. etiam anteced. uerba Plin., seqq. Tertull.) de re cf. Dionys. II 25. Confidentius hoc fr. ad regum aetatem relatum esse a Rothio iam Harless p. 31 docuit, cum ultra illa tempore hanc legem durauisse constaret.*

28. *Ad Camillum, qui primus peculatus accusatus esse feratur, pertinere opinatur Du Rieu p. 198.*

s

1. $\overline{\text{XV}}$ milia *Putean.* 2. caesas $\overline{\text{X}}$ miliaparsa *Put.* caesa
Colbert. 3. auersis *lib. rec. aliq. I Fr. Gronou.* aduersis *Put.*
diuersis libr. al. rec. 3. 4. $\infty\infty$ d hostium *Put.* mille quin-
 genti *Med. (?) lib. aliq. rec. (Polyb. III 85)* 4. utrimque *del.*
Perizonius Maduig. 6. preiterquam *Put.* austum *Put.*
 auctum *Walch prob. Maduig.*

27, 11. uinariae cellae *Sillig.*

CINCI ALIMENTI HISTORIAE

1. *Mar. Victor.* p. 2468 *P. Gaisford.*, *script. lat. rei metr.* p. 25 Repertores litterarum. Cadmus ex Phoenice in Graeciam et Euander ad nos transtulerunt a b c d e i k l m n o p q r s t litteras, numero XVI. postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implese numerum XXIII [In comoedia scriptum erat 'ellum'; non recte uos fecistis 'illum', est enim 'en illum'.] grammatici. praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt. ex quibus Cincius: paucis, inquit, commutatis, ut ad linguam nostram pervenirent, easdem quas Cadmus ex Phoenice in Graeciam, inde ad nos Euander transtulerat.

1. *Marius Victorinus uel is, quem hic exscripsit, Cincii Fabiique (fr. 1) auctoritatem fortasse debet Gellio (fr. 3): certe hunc de eadem re agens citat Plinius VII 192: Litteras semper arbitror Assyrias fuisse, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertos uolunt. utique in Graeciam intulisse e Phoenice Cadmum sedecim numero, quibus Troiano bello Palameden adieciisse quattuor hac figura H Ψ Φ Χ, totidem post eum Simoniden melicem T Ζ Ο Θ, quarum omnium uis in nostris recognoscitur. — in Latium eas attulerunt Pelasgi. Ex eodem fonte ex quo Marius hausit Maximus Victorinus p. 1944 P. I p. 276 L.: Phoenices primi litterarum inventores fuisse traduntur, quamvis alii Assyrios, alii Mercurium apud Aegyptios asserunt. in Graeciam certe Cadmum Phoenicem sedecim attulisse constat α β γ δ ε ι κ λ μ ν ξ π ρ σ τ ω; eis Troiano bello Palamedem addidisse quattuor η ψ φ χ, post*

1, 2. *Repertores litterarum pro glossemate habeo, uid. p. LXXXVII*
 3. i k l] h i k *Parisinus 7531 saec. VIII* 5. *comedia Paris.*
 6. illum] ellum *Paris.* 5—8. *In comoedia — en illum. grammatici praeterea delet Liebaldd de Cinc. p. 20. In comoedia — en illum Hertz de Cinc. p. 59. nos interpunctionem omnino sustulimus post XXIII, distinguimus post tradiderunt* 7. *Phalereos Paris.*
 9. *Cintius Paris.* 10. *eas namque uulgo. easdem quas scripsimus* *Greciam Paris.* 11. *unde uulgo. inde scripsimus* *transtulerunt Paris.*

2. *Seru. ad Verg. Georg. I* 10 Cincius et Cassius aiunt ab Euandro Faunum deum appellatum, ideoque aedes sacras faunas primo appellatas, postea fana dicta, et ex eo qui futura praecernerent fanaticos dici.

15 3. *Dionys. I* 79 Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ὃς Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρσιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφεν κ. τ. λ. *haec habes sub Fabio Pictore fr. 5^b p. 9—19.*

10 4. *Dionys. I* 74 Τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν 729 ἢ κτίσιν ἢ ὅτι δῆποτε χρὴ καλεῖν τὸ γενόμενον — γενέσθαι^{α.} (Chr. φησὶ — Λεύκιος δὲ Κίγκιος, ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου περὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς δωδεκάτης ὀλυμ-
πιάδος.

15 5. *Dionys. II* 38 Καὶ αὐτὴν [Τάροπειαν], ὥς μὲν Φάβιος τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψελλίων κ. τ. λ. (c. 39) οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιον τε καὶ Κίγκιον οὐδὲν τοιοῦτο γεγονέναι λέγουσιν κ. τ. λ. *vide haec sub Fabio Pictore fr. 8 p. 19—21.*

20 6. *Dionys. XII in exc. Escor. Feder. I p. 80. Muell. in fr.* 439 315

cum Simonidem melicum totidem *v* ζ ο θ. Haec auctore Euandro, ut quidam uolunt, alii uero Hercule in Italiam a Pelasgis allatae sunt. *Schol. ad Eurip. Orest. 422 p. 357 Matth.* οὗτος ὁ Παλαμήδης λέγεται εὐρηγέσθαι ἐξ ῥαμάτων μήπω τότε ὄντα, ἀλλὰ Φοινίκων ῥαμασιν ἐχρώντο οἱ ἀνθρώποι.

2. *Cf. Fronto de diff. uoc. p. 277 Nieb.* Fanum Fauno consecratum, unde Fauni appellabantur prius et illi qui uaticinabantur [*sic scripsi: uagabantur uidg.*] fanatici. *Prob. ad Verg. Georg. I* 10 Existimatur autem Faunus fuisse rex Aboriginum, qui ciues suos mitiorem uitam docuerit ritu ferarum uiuentes et primus loca certa nominibus et aedificia quaedam locosque sacrauerit, a quo et fana dicta sunt. *Schol. in Mai class. auct. VII p. 561:* Fanatici ministri templorum dicti eo, quod futura canebant, siue a Fauno. *Merkel prol. ad Ouid. fast. p. CCII.*

1. *Eadem (ex Dionysio) Syncellus p. 365 Dind.: Τίτιος μὲν πρὸ ἡ' καὶ λ' τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος λέγων ἑτῶν ἐκτίσθαι Ῥώμην. Λεύκιος δὲ Κίγκιος (sic), εἰς τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου Ῥώμης, κατὰ τὸ δ' ἔτος τῆς ιβ' ὀλυμπιάδος. Euseb. chron. p. 211 Mai:* Lucius uero Cincius, uir ordinis senatorii, in quartum fere duodecimae olympiadis annum (*dicit incidisse*). *Solin. I* 27 p. 11 M.: Cincio Romam duodecima [*duodecim Sangall.*] olympiade placet conditam, Pictori octaua.

6. *Vide supra p. CXVI sq. Pis. fr. 24.*

2. *ex Thilonis libris solus habet Leidens.*

4. *cf. comm. ad Fab. Pict. fr. 6.*

hist. Gr. II p. XXXV p. 178 K. Οἱ μὲν δὲ τὰ πιθανώτατά μοι δοκοῦντες γράφειν περὶ τῆς Μαιλίου τελευτῆς οὕτω παραδεδώκασι. Αεγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἦττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος. ὃ κέχρηται Κίγκιος καὶ Καλπούριος, ἐπι-
 χώριοι συγγραφεῖς, οἱ φασιν οὔτε δικτάτορα ὑπὸ τῆς βου-
 λῆς ἀποδειχθῆναι τὸν Κοῖντιον, οὔτε ἱπάρχην ὑπὸ τοῦ Κοιν-
 τίου τὸν Σερούλιον. γενομένης δὲ τῆς μηνύσεως ὑπὸ τοῦ
 Μιρουκίου τοὺς παρόντας ἐν τῷ συνεδρίῳ πιστεύσαντας
 ἀληθῆ τὰ λεγόμενα εἶναι γνώμην ἀποδειξαμένον τῶν προ-
 σβυντέρων τινὸς ἄκριτον ἢ μὴν ἀποκτεῖναι τὸν ἄνδρα, πα-
 ραχρῆμα πεισθῆναι καὶ οὕτω τὸν Σερούλιον ἐπὶ τοῦτο
 τάξαι τὸ ἔργον, νέον ὄντα καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖον. τοῦτον
 δὲ φασι λαβόντα τὸ ξιφίδιον ὑπὸ μάλης ἐλθεῖν πρὸς τὸν
 Μαίλιον πορευόμενον ἐκ τῆς ἀγορᾶς, καὶ προσελθόντα εἰ-
 πεῖν, ὅτι βούλεται περὶ πράγματος ἀποδόχου καὶ μεγάλου
 διαλεχθῆναι πρὸς αὐτόν. κελείσαντος δὲ τοῦ Μαιλίου μι-
 κρόν ἀποχωρῆσαι τοὺς ἐγγὺς αὐτῷ παρόντας ἐπειδὴ μονω-
 θέντα τῆς φυλακῆς ἔλαβε, γυμνώσαντα τὸ ξίφος βάψαι κατὰ
 τῆς σφαγῆς. τοῦτο δὲ πράξαντα δρόμῳ χωρεῖν εἰς τὸ βου-
 λευτήριον ἔτι συγκαθημένων τῶν συνέδρων, ἔχοντα τὸ ξίφος
 ἡμαγμένον, κεκραγόντα πρὸς τοὺς διώκοντας, ὅτι κελενσθεῖς
 ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀνήρηκε τὸν τύραννον. ἀκούσαντες δὲ τὸ
 τῆς βουλῆς ὄνομα τοὺς ὀρμηκώτας παῖειν τε καὶ βάλλειν αὐ-
 τὸν ἀποτραπέσθαι καὶ μηδὲν εἰς αὐτόν παρανομῆσαι. Ἐκ τοῦ-
 του καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὴν Ἀλαν αὐτῷ τεθῆναι λέγουσιν,
 ὅτι τὸ ξίφος ἔχων ὑπὸ μάλης ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα. ἄλλας
 γὰρ καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὰς μάλας.

218

536

7. *Liv. XXI 38, 2* Quantae copiae transgresso in Italian
 Hannibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. — L. Cin-

7. *Vide supra p. CX sq.*

2. *μον codex* Μάλλιος uel Μάλιος nominatur in cod.

4. κέχρηται κίγκιος καὶ καλπουρίνος *codex* 6. Κοῖντον *Mueller*
edidit 7. τῆς *deest in Kiessling. edit.* 8. Μηνυκίου *Kiess-*
ling edidit 9. καὶ *quod est ante οὕτω ante γνώμην posuit*
Mueller 10. ἢ μὴν] ἡμὲν *cod.* 11. πεισθέντες *cod.* *πει-*
σθῆναι scripsi 14. προσελθόντα *Kiessling* 21. καὶ κεκρα-
 γόντα *Kiessling* 24. καὶ *addidit Feder.* 27. μάχας *cod.*

7, 29. L. cinnius alimentius *Colb. Medic. (rectius tamen in*
Put. Colb. XXVI scriptum est l. cinnius halimentus)

cuius Alimentus, qui captum se ab Hannibale scribit, maxime auctor moneret, nisi confunderet numerum Gallis Liguribusque additis: cum his octoginta milia peditum, decem equitum adducta; (in Italia magis adfluxisse ueri simile est, et ita quidam
 5 auctores sunt; ex ipso autem audisse Hannibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex milia hominum ingentemque numerum equorum et aliorum iumentorum amisisse.

1. maxime me a. *Med.*³ 4. in italia *Colbert.* in italiam *Med.* in Italiam; magis *editiones ante Alschevsk.* uerissimum est *Colb. Med.* uerisimile est *Laur. Valla* uerisimilius est *Hertz*

6. transierunt *Medic. Harl. lib. rec.* 7. punctum cum *Weissenbornio Maduigioque posui post amisisse secutus Lipsium. Hertz uerba seq. ita continuauit amisisse, e Taurinis* (ne Galli proxima gens erat) in Italiam degressum. Id cum *et q. s.* (amisisse taurinis ** Galli [*gallie m. rec.*] proxima gens erat in italiam digresso *Colbert.*¹ amisisse taurinis ne galli proxima gens erat in Italiam digresso *Medic.*)

C. ACILII ANNALES

1. *Strab. V 3, 3 p. 230 Cas.* "Ἄλλη δέ τις προτέρα καὶ μυθώδης Ἀρκαδικὴν λέγουσα γενέσθαι τὴν ἀποικίαν ὑπ' Εὐάνδρου. τούτῳ δ' ἐπιξενωθῆναι τὸν Ἡρακλέα ἐλαύνοντα τὰς Γηρυόνου βοῦς· πυθόμενον δὲ τῆς μητρὸς Νικοστράτης τὸν Εὐάνδρου (εἶναι δ' αὐτὴν μαντικῆς ἔμπειρον), ὅτι τῷ⁵ Ἡρακλεῖ πεπρωμένον ἦν τελέσαντι τοὺς ἄθλους θεῶ γενέσθαι. φράσαι δὲ πρὸς τὸν Ἡρακλέα ταῦτα καὶ τέμενος ἀναδείξαι καὶ θύσαι θυσίαν Ἑλληνικὴν. ἦν καὶ νῦν ἔτι φυλάττεσθαι τῷ Ἡρακλεῖ. καὶ ὁ γ' Ἀκύλιος, ὁ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεὺς, τοῦτο τίθεται σημεῖον τοῦ Ἑλληνικὸν εἶναι¹⁰ κτίσμα τὴν Ῥώμην, τὸ παρ' αὐτῇ τὴν πάτριον θυσίαν Ἑλληνικὴν εἶναι τῷ Ἡρακλεῖ. καὶ τὴν μητέρα δὲ τοῦ Εὐάνδρου τιμῶσι Ῥωμαῖοι, μίαν τῶν νηυσὶν νομίζαντες, Καρμέντιν μετονομασθεῖσαν.

2. *Plut. Rom. 21* Γάιος δὲ Ἀκύλιος ἱστορεῖ πρὸ τῆς κτί¹⁵ σεως τὰ θρόγματα τῶν περὶ τὸν Ῥωμύλον ἀφανῆ γενέσθαι· τοὺς δὲ τοὺς Λουπέρους τῷ Φαύνῳ προσευξαμένους ἐκδραμεῖν γυμνοὺς ἐπὶ τὴν ξήτησιν, ὅπως ὑπὸ τοῦ ἰδρωτός μὴ ἐνοχλοῦντο· καὶ διὰ τοῦτο γυμνοὺς περιτρέχειν τοὺς Λουπέρους.

29

1. *De Graeca Romanorum origine uid. Schwegler hist. Rom. I p. 402. de Euandro omnes locos collectos inuenies apud Schweglerum, quem uid. I p. 352 sqq. 364 sqq.*

1, 3. post ἐπιξενωθῆναι add. φασι cod. *Etonensis. Vat. 173 epil. Gemisti Coraes.* 6. ἦν] εἴη *Eton. Paris. 1394. Vat. 173* τελευτήσαντι *Paris. 1393* 9. ὁ γε κύλιος *Paris. 1393. Venet. 377.* ὁ κεκύλιος *Medic. XXVIII 5.* ὁ κεκύλιος *Xyl. ὁ Καυζίλιος Coraes ex sententia Vossii (de hist. Lat. I p. 32).* ὁ γε Κοίλιος *Cramer, Meineke* ὁ γ' Ἀκύλιος *Schwegler hist. Rom. I p. 80. uid. supra p. CXXI* 13. Καρμέντην *Coraes, Meineke.*

3. *Cic. de off. III* 32, 113 Sed ut laudandus Regulus in
 conseruando iure iurando, sic decem illi, quos post Cannensem
 pugnam iuratos ad senatum misit Hannibal se in castra reditu-
 ros ea, quorum erant potiti Poeni, nisi de redimendis captiuis
 5 impetrauissent, si non redierunt, uituperandi. De quibus non
 omnes uno modo: nam Polybius, bonus auctor in primis, ex
 decem nobilissimis, qui tum erant missi, nouem reuertisse dicit,
 re a senatu non impetrata: unum ex decem, qui paullo post
 quam erat egressus e castris redisset, quasi aliquid esset oblitus,
 10 Romae remansisse. — Acilius autem, qui Graece scripsit histo-
 riam, plures ait fuisse, qui in castra reuertissent eadem fraude,
 ut iure iurando liberarentur, eosque a censoribus omnibus igno-
 miniis notatos.

3. *Eandem quam Acilius famam exhibet Lilius XXII* 61, 5—9 *altero*
loco: Est et alia de captiuis fama: decem primos uenisse. de eis cum
 dubitatum in senatu esset, admitterentur in urbem neque, ita admissos
 esse, ne tamen iis senatus daretur. morantibus deinde longius omnium
 spe alios tris insuper legatos uenisse, L. Scribonium et C. Calpurnium
 et L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonii tribuno plebis de re-
 dimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum, et
 nouos legatos tris ad Hannibalem reuertisse, decem ueteres remansisse,
 quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Hannibalem ex
 itinere regressi religione sese exsoluissent. de iis dedendis magna
 contentione actum in senatu esse, uictosque paucis sententiis qui
 dedendos censuerint. ceterum proxumis censoribus adeo omnibus no-
 tis ignominiisque confectos esse, ut quidam eorum mortem sibi ipsi
 extemplo consciuerint, ceteri non foro solum omni deinde uita sed
 prope luce ac publico caruerint. mirari magis adeo discrepare inter aucto-
 res, quam quid ueri sit discernere queas. *Ignominias ipsas adfert XXIII*
18, 5, ubi eam memoriam, quam antea altero loco posuerat, sequitur: Secun-
 dum eos citati [*a censoribus*] nimis callidi exsoluendi iuris iurandi in-
 terpretes, qui captiuorum ex itinere regressi clam in castra Hannibalis
 solutum, quod iurauerant redituros, rebantur. his superioribusque illis
 equi adempti, qui publicum equum habebant, tribuque moti aerarii
 omnes facti. *Ex Lilius sua habet Valer. Max. II* 9, 8. *Duos Romae man-*
sisse et postea a censoribus omnium notarum et damnis et ignominiis affectos
esse fuse narrat Gell. VI (VII) 18. cf. Zonar. VIII 2 p. 201 *Bon.*: οἱ
 δὲ πεμφθέντες ἐπὶ τὰ λύτρα, ἐπανελθόντες, τὴν εὐορκήσωσι, φηγόν-
 τες δὲ μετὰ τοῦτο, ἄντιμοι ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐγένοντο καὶ ἑαυτοὺς κα-
 τεχρήσαντο.

3, 2. anienensem *Bern. a* 3. iuratos ad senatum misit han-
 nibal, se in castra *Bern. c* iuratos (iuratus *Bern. b*) in castra (*me-*
diis omissis) *Ambros. pr. m. Bamb. Herbiol.* (hic cum lacuna)
 iuratos ad senatum missos in castra *Ambr. s. m. Palat.* 4. erant po-
 litum *om. Palat.* potiti *Bern. c* titi *Ambros. Bamb. Bern. a. b. om.*
 (in lacuna) *Herbip.* 10. Acilius *Ambr. Bern. c* Facilius *Bamb.*
Herbip. Bern. a. b 12. eosque accensoribus *Bamb. Herbip. pr. m.*

212

512

4. *Liv. XXV* 39, 11 Ita [post mortem Scipionum in Hispania] nocte ac die bina castra hostium [Carthaginiensium Magonis et Hasdrubalis] expugnata ductu L. Marcii. ad triginta septem milia hostium caesa auctor est Claudius, qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum sermonem uertit, captos ad mille ⁵ 1 octingentos triginta, praedam ingentem paratam. in ea fuisse clipeum argenteum pondo centum triginta septem cum imagine Barcini Hasdrubalis. — apud omnis magnum nomen Marcii ducis est. et uerae gloriae eius etiam miracula addunt, flammam ei contionanti fusam e capite sine ipsius sensu cum magno pauore ¹⁰ circumstantium militum, monumentumque uictoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clipeum Marcium appellatum cum imagine Hasdrubalis.

193

561

5. *Liv. XXXV* 14, 1 Sulpicius aeger Pergami substitit. Vilius cum Pisidiae bello occupatum esse regem audisset, Ephesum ¹⁵ profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannibale, qui tum ibi forte erat, saepe congrediretur, ut animum eius temptaret et, si qua posset, metum demeret, periculi quicquam ei ab Romanis esse. iis colloquiis aliud quidem actum

4. *Liuium descripsit Valerius Max. I* 6, 2. cf. *Plin. n. h. XXXV* 14: Poeni ex auro factitauere et clipeos et imagines secumque in castris uexere. certe captis talem Hasdrubalis inuenit Marcius, Scipionum in Hispania ultor, isque clipeus supra foris Capitolinae aedis usque ad incendium primum fuit. — Ceterum quae praecedit apud *Liuium* de Marci rebus narratio, si ex quoquam trium scriptorum, quos l. s. s. *Liuius* adfert, ex Claudio hausta est, Pisonem enim et *Valerium Antiatem* alia narrasse ex eis quae *Liuius* ex eis adfert, satis adparet. cf. *Pison. fr.* 32. *Valer. fr.* 23. Cum *Liuius* utraque Carthaginiensium castra capta esse memorat *Frontin. strat. II* 10, 2.

5. cf. *App. Syr.* 9: ἐπρασσον δὲ (legati Romanorum) ταῦθ', ὅποπον ἐργαζόμενοι γενέσθαι τῷ βασιλεῖ (*Antiocho*) ἐκ τῆς συνεχοῦς σφῶν ὀμιλίας τε καὶ συνόδου. καὶ τοῦθ' ὁ μὲν στρατηγικώτατος Ἀννίβας οὐχ ὑπενόησεν, ὁ δὲ βασιλεὺς πυνθόμενος ὑπώπτενος καὶ ἀμβλύτερος ἦν τὸ ἀπὸ τοῦδε πιστεῖν ἐτι τῷ Ἀννίβᾳ. καὶ γὰρ τι καὶ ζήλον προὔπῃν ἐς αὐτὸν ἤδη καὶ φθόρον, μὴ τῶν γιγνομένων τὸν ἔπαινον Ἀννίβας ἀπο-

4, 3. oppugnata *Putean.* 5. 6. ∞ḍCCCCXXX *Putean.* (punctum infra l. a m. altera)
8. barchini *Putean.* 8. 9. duci|isest *Put.* 11. monimentumque *Put.*

5, 18. et temptaret si qua posset et metum *Bamb.* ut et animum eius tentaret, et *Vossius* 19. ei] et *Bamb.* alii ut qui tactum *Bamb. emend. in Basil. att.*

nihil est, secutum tamen sua sponte est, uelut consilio peti-
tum esset, ut uilior ob ea regi Hannibal et suspectior ad omnia
fieret.

Claudius, secutus Graecos Acilianos libros, P. Africanum in
5 ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi conlocutum cum Han-
nibale, et sermonem unum etiam refert, quo quaerenti Africano,
quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respon-
disse Alexandrum Macedonum regem, quod parua manu immen-
sae exercitus fudisset, quod ultimas oras, quas uisere supra
10 spem humanam esset, peragrasset. quaerenti deinde, quem se-
cundum poneret, Pyrrhum dixisse castra metari primum docuisse;
ad hoc neminem elegantius loca cepisse, praesidia disposuisse;
artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicae
gentes regis externi quam populi Romani, tam diu principis in
15 ea terra, imperium esse mallerent. exequenti, quem tertium du-
ceret, haud dubie semet ipsum dixisse, tum risum obortum

φέροιτο. 10. Λέγεται δ' ἐν ταῖςδε ταῖς διατριβαῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ
λεσχηνεῦσαι ποτε πρὸς ἀλλήλους Σκιπίωνα καὶ Ἀννίβαν περὶ στρατη-
γίας πολλῶν ἰφροστῶτων· καὶ τοῦ Σκιπίωνος ἐρουμένου, τίς δοκοίη οἱ
στρατηγὸς ἄριστος γενέσθαι, τὸν Ἀννίβαν εἰπεῖν, ὁ Μακεδὼν Ἀλέξαν-
δρος. Σκιπίωνα δ' ἡσυχάσαι μὲν ἐπὶ τῷδ', ἐξιστάμενον ἄρα Ἀλεξάνδρῳ·
ἐπανερέσθαι δὲ, τίς εἴη δεύτερος μετ' Ἀλεξάνδρῳ. καὶ τὸν φάναι,
Πύρρος ὁ Ἠπειρώτης· τὴν ἀρετὴν ἄρα τὴν στρατηγικὴν ἐν τόλμῃ τι-
θέμενον. οὐ γὰρ ἐστὶν εὐρεῖν μεγαλοτολμοτέρους τῶνδε τῶν βασιλέων.
δανούμενον δ' ἤδη τὸν Σκιπίωνα, ὁμῶς ἐπανερέσθαι ἐτι, τίμη διδοίη
τὰ τρίτα, ταχὺ γοῦν ἐλπίζοντα ἔξαι τὰ τρίτα· τὸν δὲ, ἔμμαντῶ, φάναι·
νέος γὰρ ὢν ἐτι Ἰβηρίας τε ἐκράτησα, καὶ στρατῶ τὰ Ἀλπειὰ ὄρη μεθ'
Ἡρακλῆα πρῶτος ὑπερῆλθον, ἐς τε τὴν Ἰταλίαν, ὑμῶν οὐδενὸς πο-
θαρόντων ξυβαλὼν τετρακόσια ἀνέστησα ἄσθη καὶ περὶ τῇ πόλει τὸν
ἀγῶνα πολλάκις ὑμῖν ἐπέστησα, οὔτε μοι χρημάτων οὔτε στρατιᾶς ἐπι-
πεμπομένης ἐκ Καρχηδόνας. ὥς δὲ αὐτὸν ὁ Σκιπίων εἶδεν ἀπομνηνύ-
ροντα τὴν σεμνολογίαν, ἔφη γελάσας· Ποῦ δ' ἂν εἶαντὸν ἵστατες, ὦ
Ἀννίβα, μὴ νενικημένος ὑπ' ἐμοῦ; τὸν δὲ φασὶν αἰσθανόμενον ἤδη
τῆς ζηλοτυπίας εἰπεῖν ὅτι ἔγωγε ἔταξα ἂν ἔμμαντὸν πρὸ Ἀλεξάνδρου.
οὕτω μὲν ὁ Ἀννίβας ἐπέμεινε τε τῇ σεμνολογίᾳ, καὶ τὸν Σκιπίωνα λα-
θῶν ἐθεράπευσεν, ὥς καθελόντα τὸν ἀμείνονα Ἀλεξάνδρον. διαλο-
μένης δὲ τῆς συνόδου Σκιπίωνα μὲν ὁ Ἀννίβας ἐπὶ ξενίᾳ ἐκάλει, Σκι-
πίων δὲ ἐλθεῖν ἂν ἔφη μάλα προθύμως, εἰ μὴ συνήσθαι νῦν Ἀντιόχῳ
πρὸς Ῥωμαίους ὑπόπτως ἔχοντι. *Plut. Flam. 21: Λέγεται δὲ αὐτῶς ἐν*
Ἐφέσῳ συμβαλεῖν αὐτοῖς· καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ συμπεριπατεῖν τοῦ

2. et om. *Bamb. add. Basil. alt. (ex Mog.?) lib. aliq. rec.*
suspectiorque *lib. aliq. rec.* 6. refert querenti *Bamb.*

9. quas uisere et esset om. *Bamb.* ultimas om. *Mog.* quodque ul-
timas oras *Aldus* et quod *Drakenb.* 10. uictoriis ante pera-
grasset *add. Creu.* querenti *Bamb.*

Scipioni, et subiecisse 'quidnam tu diceres, si me uicisses?' 'Tum uero me' inquit 'et ante Alexandrum et ante Pyrrhum et ante alios omnis imperatores esse'. et perplexum Punico astu responsum et improuisum adsentationis genus Scipionem mouisse, quod e grege se imperatorum uelut inaeestimabilem secre-

6. *Dionys. III 67* 'Ἐγὼν' οὖν ἐν τρισὶ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις κατασκευάσμασι τῆς Ῥώμης. ἐξ ὧν μάλιστα τὸ τῆς ἡγεμονίας (*Tarquinius Prisci*) ἐμφαίνεται μέγεθος, τὰς τε τῶν ὑδάτων ἀγωγὰς τίθεμαι καὶ τὰς τῶν ὁδῶν στρώσεις ¹⁰ καὶ τὰς τῶν ὑπονόμων ἐργασίας, οὐ μόνον εἰς τὸ χρήσιμον τῆς κατασκευῆς τὴν διάνοιαν ἀναφέρον, ὑπὲρ οὗ κατὰ τὸν οἴκετον καιρὸν ἐρῶ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἀναλωμάτων πολυτέλειαν, ἣν ἐξ ἑνὸς ἔργου τεκμήρται' ἂν τις, Γάιον Ἀκίλλιον ποιησάμενος τοῦ μέλλοντος λέγεσθαι βεβαιωτήν, ὅς ¹⁵ γήσιιν ἀμεληθεῖσῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαρρέομενων τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων.

Ἀντίβον τὴν προσήκουσαν ἐν ἀξιώματι τάξιν εἶναι προλαβόντος ἀνέχεσθαι καὶ περιπατεῖν ἀφελῶς τὸν Ἀφρικανόν, ἔπειτα λόγον περὶ στρατηγῶν ἐμπεσόντος καὶ τοῦ Ἀντίβου κράτιστον ἀποφνημαζόμενον γεγονέναι τῶν στρατηγῶν Ἀλέξανδρον, εἰτα Πύρρον, τρίτον δὲ αὐτὸν, ἥσυχῃ μειδιᾶσαντα τὸν Ἀφρικανόν εἰπεῖν 'Τί δ', εἰ μὴ σε ἐγὼ νεκρῶναι'; καὶ τὸν Ἀντίβον 'Οὐκ ἂν, ὦ Σικηπίων' φάναι 'τρίτον ἐμαυτὸν ἀλλὰ πρῶτον ἐποιούμεν τῶν στρατηγῶν'. *Primo loco ponit Hannibal Pyrrhum, altero Scipionem in uil. Pyrrh. 8, ubi breuiter eandem rem tangit. cf. Lucian. serm. mort. 12.*

6. *Vulgo refertur (etiam a Mommseno h. R. I p. 796) ad a. 184. 570, quo censores opera facienda ex decreta in eam rem pecunia lacus sternendos lapide detergendasque qua opus esset, cloacas, in Auentino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locauerunt. Liu. XXXVIII 44, 5. — Huschke iurispr. anteī. q. s. p. 17 haec uerba in fragmentis C. Aquillii Galli Ciceronis amici iuris consulti posuit, nescio qua causa inductus.*

1. et om. *Bamb. add. Aldus ex Mog.*
genus *Bamb.*

5. quod egre se *Bamb.*

4. ad senationis
inestimabilem *Bamb.*

6, 9. 10. τοὺς—ἀγωγοὺς *Stephanus*

A. POSTVMII ALBINI GRAECI ANNALES

1. *Gell. n. Att. XI* 8, 2 Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitauit. In eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: neminem suscensere sibi conuenire, si quid in his libris parum compo-
5 site aut minus eleganter tum scriptum foret. Nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio. Graeca oratio a nobis alienissima est, ideoque ueniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulauit.

POSTVMII ALBINI LATINI ANNALES

2. *Macrob. III* 20, 5 Postumius Albinus annali primo de
10 Bruto: Ea causa sese stultum brutumque faciebat, grossulos ex melle edebat.

1. *Gellius hoc sumptum esse ex libro Cornelii Nepotis de illustribus uiris XIII ipse testatur. ex Gellio exscripsit Macrobius ad uerbum sat. praef. 14. cf. Polyb. XXXX* 6: Τέλος δὲ καὶ (Ἀνδρος Ποσειδώνιος) ποίημα γράφειν καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἐπεχείρησεν, ἐν ᾗ διὰ τοῦ προοιμίου παρεκάλει τοὺς ἐντυγχάνοντας συγγνώμην ἔχειν, ἐὰν Ῥωμαῖος ὧν μὴ δύνηται κατακρατεῖν τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ τῇ σκατὰ τὸν χειρ-
σμὸν οἰκονομίας. *Plut. Cat. mai.* 12.

2. *cf. praeter alios Liu. I* 56, 7 Comes eis (*Titō et Arrunti Tarquinii* cum *Delphos proficiscerentur*) additus L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore

1, 2. orationes *L* 3. scripti (i *ex a corr. in ras.*) tacuit.
in *L* scripti tacuit *fragm. Bern.* scribitauit φ 4. succensere
R. Macrobi Paris.; *ex su censere corr. in* φ ^d quis φ 5. tum]
RL fr. Bern. om. reliq. et Macrobi. scribunt *m* scriptum
cet. lib. 6. homo roma romanus *L* homo romanus roma *R*
o roma
h, romanus *Bern.* natus lacio *R* natu|silacio *B* Graeca
oratio—alienissima] et eloquium Graecum alienissimum *Macrobi.*
8. erraticū *L*

POSTVMII DE ADVENTV AENEAE

3. *Seru. ad Aen. VIII* 710 Postumius de aduentu Aeneae et Lutatius communium historiarum, Boiam Euximi comitis Aeneae nutricem et ab eius nomine Boias uocatas dicunt.

regis natus, iuuenis longe alius ingenio quam cuius simulationem induerat. is cum primores ciuitatis in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse, ubi in iure parum praesidii esset. ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae cum se suaque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuuit cognomen, ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua.

3. *habet ex Thilonis libris solus Parisinus.* 1. postuinus *P*
 2. historiam *P* Euxeni Reifferscheid *m. Rh. n. XV*
p. 609 3. nutricae *P* Boias] Baías *apud Lion. (Paris.)*
secuntur apud Seruium haec: Veteres tamen portum Baías dixisse
 Varro et a Baio Vlxis comite, qui illic sepultus est, Baías dictas tradit.

M. PORCII CATONIS ORIGINES

EX LIBRO I

1. *Pompeii comment. p. 256 L. p. 208 K.* Huius declinationis nominatiuus erit ques: huius declinationis, id est quando dicis datiuo *et ablatiuo* plurali a quibus. si qui tibi dicat, fac inde nominatiuum pluralem, necesse habes facere hi ques: 'Si
5 ques homines sunt, quos delectat populi Romani gesta describere?'

2. *Cicer. pro Planc. 27, 66.* Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit originum suarum, semper magnificum et
praeclarum putari, clarorum hominum atque magnorum non mi-
10 nus otii quam negotii rationem exstare oportere.

1. (*Sergii*) *explan. in Donat. p. 506 Lind. IIII p. 502 Keil.:* Cato quoque origines [origenes *codices Keilii LFS*] sic inchoat: si ques [inchoat si quies *codd. FS* inchoat si ques *L*] sunt homines. *Seru. ad Verg. Aen. I 99:* Cato in originibus ait: si ques sint populi [ait — populi *om. Bern.*]. *Vulgo (a Wagenero, Rothio, Bormanno) hoc fragmentum Catonianum, quod seruauit Seruius, diuersum esse ab eo existimatur, quod Pompeius et Sergius adtulerunt. ego, cum aut falso u. populi pro homines librariorum Seruii errore inlata aut uerba homines sunt quos delectat intercidissee uideantur, eundem Catonis locum a tribus illis scriptoribus adnotatum esse arbitror. cf. Jordan in Iahn. annal. 79 (1859) p. 425.*

2. *Iustin. praef. 5:* Quod ad te ** non tam cognoscendi magis quam emendandi causa transmissi, simul ut et otii mei, cuius et Cato reddendam operam [rationem *cod. Dresd. E*] putat, apud te ratio constaret. *Colum. II 22:* Cum tam otii quam negotii rationem reddere maiores nostri consuerint, nos quoque *et q. s. cf. Suet. Galba 9. Symmach. ep. I 1.*

1, 3. ques] *queis Jordan. at ques exstat etiam in fr. 64 et in s. c. de Bacchan. u. 4 et 24. C. I. L. I p. 43.* 5. populi .R. gesta *Par. B* populi .R. gestas *Par. C* populi respondit gesta *Wolfenb. a pr. m.* populi res gestas *Wolf. a rec. m.* disscribere *Par. B et Lindemann* populi Romani res gestas *Jordan*

2, 8. originem *Tegerns.* 9. clarior *Tegerns.* hominum] *sic Tegerns. Erfurt.* 10. negotii *Tegerns.*

3. *Excerpt. rhetor. Paris. p. 588 Halm.* Principiorum ad historiam pertinentium species sunt tres: de historia, de persona, de materia. aut enim historiae bonum generaliter commendamus, ut Cato, aut pro persona scribentis rationem eius quod hoc officium adsumpserit reddimus, ut Sallustius — aut eam rem quam relaturi sumus dignam quae et scribatur et legatur ostendimus, ut Liuius ab urbe condita.

4*. *Seru. ad Verg. Aen. I 5* Troiam autem dici, quam primum fecit Aeneas, et Liuius in primo et Cato in originibus testantur.

5*. *Seru. ad Aen. I 6* Cato in originibus hoc dicit, cuius auctoritatem Sallustius sequitur in bello Catilinae: Primo Italiam tenuisse quosdam, qui appellabantur Aborigines, hos postea aduentu Aeneae Phrygibus iunctos Latinos uno nomine nuncupatos.

6*. *Dion. I 11* Οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστὶ Πόρκιος τε Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγὼν, καὶ Γάιος Σεμπρόνιος καὶ ἄλλοι συγχοί, Ἑλλήνας αὐτοὺς [*Aborigines*]

4. *Seru. ad Aen. VII 158*: Sciendum ciuitatem, quam primo fecit Aeneas [*Aeneas deest in Regim., in Lips. s. m. s. lin. scr.*], Troiam dictam secundum Catonem et Liuium. — *cf. VIII 48. Paulus p. 367 M.*: Troia — locus in agro Laurente, quo primum Italiae Aeneas cum suis constitit. *Liui. I 4*: ab Sicilia classe ad Laurentem agrum tenuisse. Troia et huic loco nomen est. *Dion. I 53*: Τελευτῶντες δὲ ἀφικνοῦνται τῆς Ἰταλίας εἰς Ἀσθεντόν, ἐνθα τῆς πλάνης πανσάμενοι χάρακα ἔθεντο καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ κατεστρατοπεδεύσαντο ἐξ ἐκείνου Τροία καλεῖται, ἀπέχει δὲ τῆς θαλάττης ἀμφὶ τοὺς τέτταρας σταδίους. *Arrian fr. p. 12 Bk.*

5. *Sallust. Cat. 6. cf. Iust. 43, 1, 3*: Italiae cultores primi Aborigines fuere. *Tzet. Lykophr. 1253*: οἱ Ἰταλοὶ πρῶτον Ἀβορείγινες ἐκαλοῦντο. — *Liui. I 2, 4*: Aeneas aduersus tanti (*Rutulorum*) belli terrorem ut animos Aboriginum sibi conciliaret, nec sub eodem iure solum sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem appellauit. *Strabo I 3 p. 229. Dion. I 45.*

6. *Eandem sententiam repetit Dion. I 13*: οἷς ἐγὼ περὶθόμενος, εἰ τῷ ὄντι Ἑλληνικὸν ὄνλον ἦν τὸ τῶν Ἀβορίγιων, ὡς Κάτωνι καὶ Σεμπρόνιῳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις εἴρηται. *cf. Schweigler I p. 159 sq.*

4, 8. dicit *Bernensis*
om. *Bern.*

8. 9. quam primum — testantur

5, *Consentit fere cum contextu Bernensis* 12. primum
Cassell. italiam *Cassell. pr. m.* italos quosdam qui *Cass. s. m.*

13. appellantur *Cassell.*

εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γε-
 νεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας.
 οὐκ ἐτι μέντοι διορίζουσιν οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν οὔ μετεῖχον
 οὔτε πόλιν ἐξ ἧς ἀπανέστησαν οὔτε χρόνον οὔθ' ἡγεμόνα
 5 τῆς ἀποικίας οὔθ' ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν
 ἀπέλιπον· Ἑλληνικῶ τε μύθῳ χρησάμενοι οὐδένα τῶν τὰ
 Ἑλληνικὰ γραψάντων βεβαιωτὴν παρέσχοντο.

7. *Prisc. V p. 668 P. 182 H.* Cato — in I originum: Agrum quem Volsci habuerunt, campestris plerum Aboriginum fuit.

10 8*. *Seru. ad Aen. XI 316* Unde sequenda est potius Liuii, Sisennae et Catonis auctoritas. nam paene omnes antiquae histo-
 riae scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in originibus di-
 cit, Troianos a Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum
 et castra Troiana. hic etiam modum agri commemorat et dicit
 15 eum habuisse iugera $\overline{\text{IIDCC}}$.

9*. *Seru. ad Aen. I 267* Licet superius historia sit nar-
 rata, tamen etiam secundum Catonem historiae hoc habet fides:

7. *Eadem Catonis uerba repetiit Priscianus VI p. 696 P. 230 H. prae-
 terea exstare in Mai thesaur. nou. cl. auct. VIII p. 389. p. 54 Jordan
 p. 4 monit.*

8. *cf. Sisenn. fr. 2. Liu. I 1.*

9. *Vid. Hygin. fab. 260:* Anchisen, licet secundum Catonem in Ita-
 liam uenerit. (= *Seru. ad Aen. I 570:* In hoc autem monte (*Erycino*) di-
 citur etiam Anchises sepultus, licet secundum Catonem ad Italiam
 uenerit.) *Seru. ad Aen. III 427:* Sciendum sane — Catonem — adfir-
 mare, quod Anchises ad Italiam uenerit. *ad III 711:* Cato eum in ori-
 ginibus ad Italiam uenisse docet. *cf. Dion. I 64.*

7, 8. in om. Halberst. ager thes. p. 389. ager quod
 thes. p. 54. agrum — Aboriginem om. Sang. pr. m. Karol. add.
 Sang. s. m. 9. quem] Par. R a sec. m. que a pr. m.
 quaemulsci Amiens. Volsci] Halb. lib. V et VI uulzi Sang.
 sec. m. uulsci rell. libri (l. V et VI) Volci thes. habuer
 Par. R. pr. m. unt sup. lin. add. sec. m. habuerint Amiens.
 Kampestris Karolir. lib. VI om. thes. plenus Par. R pr.
 m. corr. sec. m., Leid. l. VI thesaur. ab origine Sang. s. m.
 om. lib. VI Sang. et Grut.

8, 10. sequanda Paris. 11. nam paene] nempe Regin.

13. accipisse Paris. 15. $\overline{\text{IIDCC}}$ Regin. Paris. ūd Guelf.
 primus ū Bū ū dum Guelf. secundus (ap. Lion.). DCC uulg. post
 ed. Daniel.

9, 16. Licet — etiam in solo Cassellano scripta fuerunt
 17. secundum Catonis historiam Fabricius

Aeneam cum patre ad Italiam uenisse et propter inuasos agros contra Latinum Turnumque pugnasse, in quo proelio periit Latinus. Turnum postea ad Mezentium confugisse eiusque fretum auxilio bella renouasse, quibus Aeneas Turnusque pariter rapti sunt. migrasse postea in Ascanium et Mezentium bella, sed eos 5 singulari certamine dimicasse.

10*. *Seru. ad Aen. VIII* 620 Cato dixit, iuxta Laurolauinium cum Aeneae socii praedas agerent, proelium commissum, in quo Latinus occisus est, fugit Turnus et Mezentio auxilio comparato renouauit proelium, quo ipse quidem uictus est ab Aenea, 10 Aeneas autem in ipso proelio non comparuit. Ascanius uero postea Mezentium interemit.

11*. *Seru. ad Aen. VI* 760 Aeneas, ut Cato dicit, simulac uenit in Italiam, Lauiniam accepit uxorem. propter quod Turnus iratus tam in Latinum quam in Aenean bella suscepit a Mezentio 15 impetratis auxiliis. — sed, ut supra diximus, primo bello periit Latinus, secundo pariter Turnus et Aeneas. postea Mezentium interemit Ascanius et Laurolauinium tenuit. cuius Lauinia timens

10. *Vid. Seru. ad Aen. VIIII* 745 (qui tamen non debuit omnium rerum quas adtulit testem citare *Liuium*): Si ueritatem historiae requiras, primo proelio interemptus Latinus est in acie [*sic Roth. in arce Paris. Lion. om. Regin.*], inde, ubi Turnus Aeneam uidit superiorem, Mezentii implorauit auxilium. secundo proelio Turnus occisus est, et nihilominus Aeneas postea non comparuit [*comparauit Regin.*], tertio proelio Mezentium occidit Ascanius. hoc *Liuius* dicit et Cato in originibus [*pro inde — originibus quae omisit Paris. haec exhibet: postea simul Turnus et Aeneas postea Mezentius ab Ascanio. cf. elog. XX ap. Momms. C. I. L. I p. 283 inde cum proelio facio non con[paruisset, dictus] est indigens et q. s.*]

11. *Ex Seruio haec ad uerbum exscripsit mythographus Vatic. primus fab. 202. ap. Mai class. auct. III p. 70. De priore fragmenti parte uid. p. CXXXVIII. cum altera cf. Seru. ad Aen. I* 270 (qui antea ad u. 267 et 269 *Catonis usus erat auctoritate fr. 8. 12*): Verum est (*cf. adn. not. fr. 10*): uitans enim nouercalem inuidiam deseruit Lauinium, quod timore Ascanii Lauinia post Aeneae mortem ad Tyrum, paternum pastorem, grauida

1. Aenean patrem *Bern.* 6. *Ea quae apud Seruium de Iuli nomine secuntur uerba iniuria Catonianis addi solere supra p. CXXXVIII monuimus.*

10, 7. *Secutus sum Bern. 172. dicit Lion.* 10. qui quidem uictus *ed. Daniel.* qui idem uictus *Mommsen* qui tamen Aeneas in ipso pr. *Lion.* 11. in ipso] finito *Mommsen C. I. L. I p. 283.*

11, 13. simul ut *Regin. 1674* 14. in *Cassell. Paris. 7929* ad *Lion* 15. *Maxentius dicitur a mythogr.*

insidias grauida confugit ad siluas et latuit in casa pastoris Tyri.
 - et illic enixa est Siluium. sed cum Ascanius flagraret inuidia,
 euocauit nouercam et ei concessit Laurolauinium, sibi uero Al-
 bam constituit. qui quoniam sine liberis periit, Siluius, qui et
 5 ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium. — postea Al-
 bani omnes reges Siluii dicti sunt ab huius nomine.

12. *Macrob. Sat. III* 5, 10 Veram huius contumacissimi
 nominis [*Mezentii contemptoris deorum*] causam in primo libro
 originum Catonis diligens lector inueniet. ait enim Mezentium
 10 Rutulis imperasse, ut sibi offerrent quas dis primitias offerebant,
 et Latinos omnes similis imperii metu ita uouisse: ‘Iuppiter, si
 tibi magis cordi est nos ea tibi dare potius quam Mezentio, uti
 nos uictores facias’.

13**. *Seru. ad Aen. I* 269 Quod Cato ait, triginta annis
 15 expletis eum [*Ascanium*] Albam condidisse.

confugit ad siluas ibique Siluium peperit et Albam Longam con-
 didit, dictam ab omine porcae albae repertae uel situ ciuitatis uel
 prolixitate collis. ad quam cum de Lauinio dii penates translati nocte
 proxima Lauinium redissent, atque eos denuo Albam Ascanius transtu-
 lisset, et illi iterum redissent Lauinium, eos manere passus est datis
 qui sacris praeessent agroque eis adsignato, quo se alerent. *De Lauinia*
Siluioque filio multi eadem tradiderunt, nisi quod Ascanii filio Iulo, qui pa-
tris superstes erat, Siluium praelatum esse commemorant, praeterea Dionysius
I 70 *Lauinium se Τυρρῶν τινι σποφορβίων ἐπιμελητῇ βασιλικῶν, ὃν*
ἤδρι Λατίνῳ γενόμενον ἐν τοῖς μάλιστα προσήγορον, tradidisse rettulit.
uid. Schwegler I p. 337.

11. *cf. fasti Praenest. a. d. VIII kal. Mai. (C. I. L. I p. 392):*
 [Vini omnis noui libamentum Ioui] consecratum [est, cum Latini bello
 preme]rentur ab Rutulis, quia Mezentius rex Etrus[co]rum paciscebatur,
 si subsidio uenisset, omnium annorum uini fructum. *Fest. p. 265 M.:*
 Rustica uinalia appellantur mense Augusto XIII kal. Sept. † Iouis dies
 festus, quia Latini bellum gerentes aduersus Mezentium omnis uini li-
 bationem ei deo dedicauerunt. *Plin. n. h. XIII* 88: M. Varro auctor
 est Mezentium Etruriae regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse
 uini mercede quod tum in Latino agro fuisset. *Eadem memoria est Ouidii*
fast., qui (III 893) Aeneam uouentem facit: Hostica Tyrrheno uota est
uindemia regi: Iuppiter e Latio palmitis musta feret. — Hinc intellegitur,
parum diligenter Macrobius Catonis uerba legisse uideri. Apud Plutarchum
(quaest. Rom. 45) Aeneae ipsi uini primitias, ut societatis praemium esset,
obtulit Mezentius, apud Dionysium (I 65) post Aeneae mortem Ascanio.

13. *Cf. Schwegler I p. 338. Fabium (fr. 4) Cato esse secutus uidetur.*

12, 10. diis Paris.

12. Mezentio] in Paris. z in ras.

13, 14. c Thilonis libris solus exhibet Parisinus.

XXXis

annis Par.

15. Alba Par.

14**. *Serv. ad Verg. Aen. XII* 134 At Iano e summo qui nunc Albanus habetur, tum neque nomen erat — prospiciens] Catonem sequitur, qui Albanum montem ab Alba longa putat dictum.

15**. *Dionys. I* 79 Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραπεν. *quae secuntur habes in Fabii Pictoris fragm. 5^b p. 9—19.*

16**. *Macrobian. sat. I* 10, 16 Cato ait Larentiam meretricio 10 quaestu locupletatam post excessum suum populo Romano agros Turacem Semurium Lintirium et Solinium reliquisse et ideo sepulcri magnificentia et annuae parentationis honore dignatam.

752 17**. *Dionys. I* 74 Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὀρίζει χρόνον, ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος, εἰ καὶ τις ἄλλος, 15 περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας ἔτεσιν ἀποφαίνει δυοὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίους ὕστεροῦσαν τῶν Ἰλιακῶν.

16. *cf. fast. Praen. X kal. Ian. (C. I. L. I p. 409):* Accae Larenti[nae]. Hanc alii Remi et Rom[uli] nutricem, alii] meretricem, Herculis scortum [fuisse dicunt; parentari ei publice, quod populum Romanum h[er]edem fece]rit magnae pecuniae, quam acceperat testame]nto Tarutuli [sic in fastis ex errore, Tarutius a ceteris scriptoribus nominatur] amatoris sui. *duas Larentias distinxit Varro (de Plut. font. p. 151) eumque secutus Plutarchus (Rom. 5. q. R. 35) alteram fuisse dicit Romuli Remique nutricem, alteram meretricem: ὕστερον δὲ χρόνοις αὐτὴν τελευτῶσαν τῇ πόλει τὴν οὐσίαν ἀπολιπεῖν, διὸ τὰς τιμὰς ἔχειν ταύτας. Vid. Mommsen ad l. s. s. fr. Valer. Ant. 1 Licinii Macri 1 cum adnot.*

17. *Ex Dionysio eodem Syncellus p. 365 Dind.: Πόρκιος δὲ Κάτων, ἀνὴρ φιλόπονος περὶ συναγωγὴν τῶν ἀρχαιολογουμένων ἱστοριῶν, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ χρόνοις ὕστερον υἱβ'.* *Euseb. Armen. p. 212 Mai. Falsus est Lyd. de mag. I 1 p. 122 Bk.: ἀνθόνται τοιγαροῦν ἐκ τῆς Αἰνείου ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν παρόδον ἕως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ῥώμης ἐνιαυτοὶ θ' καὶ λ' καὶ ν' κατὰ Κάτωνα τὸν πρῶτον καὶ Βαρόωνα τοὺς Ῥωμαίους. cf. Solin. I 27 p. 11 M. Mommsen chronol. p. 150.*

14. *Parisinus solus habet.* 3. *albonem Par.* ab]
alii *Par.* putant *ed. Danielis*

16, 10. *laurentiam Bamberg. om. Paris.* 11. *locupletā Paris.* *excessum Bamb. ante emend.* 12. *Turacem] de Taratio cogitavit Iordan prol. XXXIII Lintirium Bamb. Gud. Intirium Paris. Tintirium E. Huebner (ap. Iord. prol. XXXIII)*

18*. *Seru. ad Verg. Aen. V* 755 Urbem designat aratro]
 Quem Cato in originibus dicit morem fuisse. conditores enim
 ciuitatis taurum in dextram, uaccam intrinsecus iungebant et
 incincti ritu Gabino, id est togae parte caput uelati, parte suc-
 5 cincti tenebant stiuam incuruam, ut glebae omnes intrinsecus
 caderent. et ita sulco ducto loca murorum designabant, aratrum
 suspendentes circa loca portarum.

19*. *Ioan. Lyd. de magistr. I* 5 p. 125 Bk. Ὡς τε τύραννος
 ἦν ὁ Ῥωμύλος, πρῶτον μὲν τὸν ἀδελφὸν ἀνελὼν καὶ τὸν μείζονα
 10 καὶ πρῶτων ἀλόγως τὰ προσπίπτουτα. ταύτη καὶ Κυρῖνος προσ-
 ηγορεύθη οἶονεὶ κύριος, καὶ ἐν Αἰογενειανῶ τῷ λεξικογράφῳ
 ἄλλως δοκῇ· οὐδὲ γὰρ ἀγνοήσας ὁ Ῥωμύλος ἢ οἱ κατ' αὐτὸν
 δείκνυνται κατ' ἐκείνο καιροῦ τὴν Ἑλλάδα φωνήν, τὴν Αἰολίδα
 λέγω, ὥς φασιν ὃ τε Κάτων ἐν τῷ περὶ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότη-
 15 τος, Βάρρων τε ὁ πολυμαθέστατος ἐν προοιμίῳ τῶν πρὸς
 Πομπηίου αὐτῷ γεγραμμένων, Εὐάνδρου καὶ τῶν ἄλλων Ἀρ-
 κάδων εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντων ποτὲ καὶ τὴν Αἰολίδα τοῖς βαρ-
 βάροις ἐνσπειράντων φωνήν.

18. *Isid. orig. XV* 2, 3: Locus futurae ciuitatis sulco designabatur, id est aratro. Cato, Qui urbem, inquit, nouam condet [condet *pro uulgo*. condit *recepit ex Gul. primo Otto*], tauro et uacca aret, ubi arauerit, murum faciat, ubi portam uult esse, aratrum sustollat et portet et portam uocet. *cf. Dio fr. 5, 2* ὅτι Ῥωμύλος ἐπὶ τοῦ Παλλαντίου τὸ τῆς μελλούσης ἔσεσθαι Ῥώμης σχῆμα διαγράφων ταῦτον δαμάλει συνέξενξε, τὸν μὲν ταῦρον ἔξω πρὸς τὸ πεδίον νεύοντα, τὴν δὲ δάμαλιν πρὸς τὴν πόλιν, συμβολικῶς διὰ τούτων εὐχόμενος τοὺς μὲν ἄνδρας φοβεροὺς εἶναι τοῖς ἔξω, τὰς δὲ γυναῖκας γονίμους καὶ πιστοὺς οἰκουροὺς. εἶτα βῶλον λαβὼν ἔξωθεν ἔσω ῥίπτει τῆς πόλεως εὐχόμενος ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων τὰ ταύτης αὔξειν. *Varr. de l. l. V* 143: Oppida condebant in Latio Etrusco ritu, ut multa, id est iunctis bobus, tauro et uacca interiore, aratro circumagebant sulcum. hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossa et muro essent muniti. terram unde exculperant, fossam uocabant et introrsum iactam murum. postea qui fiebat orbis, urbis principium. *de r. r. II* 1, 11. *ex Varrone Plutarch. q. R.* 27. *Rom. 11. Ouid. fast. IIII* 821 sqq.

19. *cf. Schwegehr h. r. I* p. 184 sq.

18, 2. originalibus *Laurent. bibl. s. cruc. plut. XXII* 1
 condituri enim ciuitates *Bern.* 173 3. taurum in dextera uac-
 cam in sinistra iungebant *Bern.* 172 4. cincti *Bern.* 172
 Gabino *Bern.* 172 sauino *Laur.* rauino *Regin. (ap. Burm.)*
 gauino *Voss. (Burm.)* capitis *Bern.* 172. 5. incuruam]
 obliquam *Bern.* 172

19, 16. 17. ἀλκάδων *cod. corr. Fuss*

20*. *Gell. XVIII* 12, 7 *M. Cato* in originibus: Eodem conuenae conplures ex agro accessitauere. eo res eorum auxit.

21. *Priscian. VI* p. 716 *P. 264 H. Cato* in I originum: Antemna etiam ueterior est quam Roma.

22. *Fest. s. u. oratores* p. 182 *M. Cato* — in originum l. 5 I: Propter id bellum coepit. Cloelius praetor Albanus oratores misit Romam, cum

23***. Dion. III* 15: Διείλε δὲ καὶ *Seruius Tullius* τὴν χώραν ἅπασαν, ὥς μὲν Φάβιος φησιν, εἰς μοῖρας ἕξ τε καὶ εἴκοσιν. ἃς καὶ αὐτὰς καλεῖ φυλάς, καὶ τὰς ἄστικὰς προστι-
θεὶς αὐταῖς τέτταρας τριάκοντα φυλάς ἀμφοτέρων ἐπὶ Τυλ-
λίου τὰς πάσας γενέσθαι λέγει. ὥς δὲ Οὐεννώνιος ἰστόρη-
ζεν, εἰς μίαν τε καὶ τριάκοντα, ὥστε σὺν ταῖς κατὰ τὴν

20. cf. *Liv. I* 8, 5: (*Romulus*) locum, qui nunc saeptus descendentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an seruius esset, auida nouarum rerum perfigit, idque primum ad coeptam magnitudinem roboris fuit.

22. cf. *Dion. III* 2: ἀγόντων γὰρ καὶ φερόντων ἀλλήλους τῶν κακοηγορούντων ἕξ ἐκάστης πόλεως καὶ στρατιάς ποτε Ῥωμαϊκῆς ἐμβαλόνσης εἰς τὴν Ἀλβανήν, ὅφ' ἧς πολλοὶ τῶν ληστῶν οἱ μὲν ἀνηρεῖσθαι, οἱ δὲ συνελήφθαι, συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν ὁ Κλοίλιος, ἐν ᾗ πολλὴν ἐποιήσατο τῶν Ῥωμαίων κατηγορίαν, τραυματίας τε συγροῦς ἐπιδεικνύμενος καὶ τοὺς προσήκοντας τοῖς ἡσπασμέ-
ροις ἢ τεθνηκόσι παράγων καὶ πλείω τῶν γεγονότων ἐπικαταψευδό-
μενος, πρεσβείαν πέμπειν πρῶτον ἐψηφίσατο δίκαις αἰτήσονσαν τῶν γεγονότων· ἐὰν δὲ ἀγνωμονῶσι Ῥωμαῖοι τότε τὸν πόλεμον ἐπ' αὐτοὺς ἐκφέρειν. *Breuius Liv. I* 22, 3 sqq.

23. *uid. Fab. Pict. fr. 9. Vennon. fr. Becker, antiq. Rom. II* 1 p. 166.

20, 1. 2. conuenae *L* conuene (ε in ras. m. s.) *g* conuenit
p a conuene ut *φ* conuenae et *Iordan cont. Cic. de or. I* 9, 37.

2. accessit auere *L a* accessitauer; *o* in marg. eo] an hoc?
ausit *R*

21, 3. 4. Antemna etiam] *Bormann* antemnancia *Hertzii libri*
omnes. in Sang. a sec. m. adser. uel antemna, Antempna Lips. 2
Krechlii Antemnatum Roth 4. ueterior *spser. Par. R sec. m.*

22, 6. post coepit interpunxit *Mommsen ap. Iordan.* Cloe-
lius] *Coelius cod. corr. Popma* praetor] *PR. cod.* 7. post
cum in cod. una uox sex litterarum (sic *Keil in mus. Rh. n. VI*
p. 622) crasa, sequitur alias pro deprecatoribus [decretoribus *cod.*],
ut *Terentius. Iordan explens* cum [dicant] alias u. cum ex uerbis
Catonianis expulit, uulgo extremum uerbum Catonianum intercidisse
existimatur.

πόλιν οὐσῶς ἐκπεπληρωσθαι τὰς ἔτι καὶ εἰς ἡμᾶς ὑπαρχούσας
 τριάκοντα καὶ πέντε φυλάς· Κάτων μέντοι τούτων ἀξιοπι-
 στότερος ὢν οὐχ ὀρίξει τῶν μοιρῶν τὸν ἀριθμὸν.

24. *Fest. s. u. nequitum* p. 162 Cato originum l. 1: Fana
 5 in eo loco compluria fuere. ea exauguravit, praeterquam quod
 Termino sanum fuit; id nequitum exaugurari.

25. *Priscian. VI* p. 694 P. 227 H. Cato in l. originum:
 Nam de omni Tusculana ciuitate soli Lucii Mamiliii beneficium
 gratum fuit.

24. *Donat. ad Terent. Phorm. IIII* 3, 6: Sic Cato originum se-
 cundo: Fana in eo loco compluria. *Gell. V* 21, 6: Velim doceas nos,
 cur pluria siue compluria — dixerint M. Cato, Q. Claudius *et q. s. cf.*
Liu. I 55: inde (*Tarquinius Superbus*) ad negotia urbana animum con-
 uertit. quorum erat primum, ut Iouis templum in monte Tarpeio monu-
 mentum regni sui nominisque relinqueret: Tarquinius reges ambos, pa-
 trem uouisse, filium perfecisse. et ut libera a ceteris religionibus area
 esset tota Iouis templique eius, quod inaedificaretur, exaugurare fana
 sacellaque statuit, quae aliquot ibi a T. Tatio rege primum in ipso
 discrimine aduersus Romulum pugnae nota, consecrata inaugurataque
 postea fuerant, inter principia condendi huius operis mouisse numen
 ad indicandam tanti imperii molem traditur deos. nam cum omnium
 sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non ad-
 dixere. idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam Ter-
 mini sedem unumque nem deorum non euocatum sacratis sibi finibus
 firma stabiliaque cuncta portendere. *Seru. Aen. VIII* 448. *Lactant.*
inst. I 20. *August. de ciu. d. V* 21. *Ouid. fast. II* 665 sqq.

25. *Eadem repetiit Priscian. VI* p. 717 P. 266 H. — *Popma et Wa-*
gener ad L. Mamilium rettulerunt, qui unus ex sociis (Liu. III 18. *Dion. X*
16) a. 460. 294 Romanis cum exercitu contra Herdonium, qui Capitolium
oppresserat, auxilio uenit. at praeterquam quod hic annus non cadit intra
primi libri fines, non uideo, cur tum solius Mamiliii beneficium gratum fuerit.
certasse enim tum socios ciuesque Liuius (III 18, 7) narrat, utri recuperatae
 arcis suum decus facerent omnibusque Tusculanis a Romanis gratias actas,
 neque quisquam scriptor Mamiliii potissimum uirtutem laudibus effert. *Bor-*
mann p. 31 Octauium Mamilium Tarquini Superbi generum dictum esse cen-
suit Lucioque praenomen ei adscripsit. is tamen falsus est in eo, quod Oc-
tauium praenomen esse non intellexit duobusque Mamilium ornauit praenomi-
nibus. uid. Jordan prol. p. XXXV.

2. Κάτων μέντοι τούτων in libris sunt scripta p. 58 u. 11 post
 φυλὰς ἀμφοτέρων. emendauerunt Niebuhr et Mommsen cf. comm.
 ad *Fab. fr.* 9.

24, 5. praequam cod.

25, 8. tuseculana p. 266 *Bern. adscr. a sec. m. s. supr. u.*
 solii *Gruter. p. 227 et a prima m. p. 266.* Lucii]
 sic recte p. 266. p. 227: lucilia *Par. R pr. m.* lucii *sec. m.* lu-
 cili *rell. libri Hertzii* mamillii *Sangall. p. 266: mamelii Sang.*
 mammillii *Karol.* beneficium *Karol.*

26. *Gell.* I 16. 4 M. Cato in primo originum: Inde est ferme mille passum.

27. *Charis.* I 55 P. 72 K. Cato originum I 'Vehes' ait 'ligni'.

28. *Non. s. u. pedato* p. 64 Cato originum libro I: Igitur tertio pedato bellum nobis facere.

29. *Non. s. u. prosapias* p. 67 Cato originum libro I: ueteres prosapia.

30. *Prisc.* IIII p. 629 P. 129 H. Cato Censorius in I originum: Sed lucus Capenatis.

10

EX LIBRO II

31*. *Seru. Aen.* XI 715 Cato originum, cum de Liguribus loqueretur: Sed ipsi unde oriundi sunt, exacta memoria, inlitterati mendacesque sunt et uera minus meminere.

30. Iterum laudatur a *Prisc.* VII p. 762 P. 337 II. — *Wagener* et hoc fr. et 48 coniuncta spectare censuit ad bellum, quod *Tullus Hostilius* gessit contra *Sabinos*, eo enim solo loco lucum *Capenatem* commemorari a *Liuiō* (I 30). res nimis incerta.

31. 32. fr. 32 et 35 coniunxerunt *Popma* et *Iordan*, quorum hic inter utriusque uerba quaedam intercisisse suspicatur, rectius *Bormann* fr. 32 minus accurate sententiam fr. 31 a Catone repetitam esse existimat, sed quidni duobus locis Cato de hac *Ligurum* indole locutus esse uideatur? — De origine *Ligurum* eandem ignorantiam professus est *Diomys.* I 10: ὁποτέρᾳ δ' αὐτοῖς ἐστὶ γῆ πατρὶς ἄδηλον· οὐ γὰρ ἔτι λέγεται περὶ αὐτῶν προσωτέρῳ σαφές οὐδέν.

26, 1. M. om. codd. recentiores 2. passuum aut passus codd. rec.

28, 6. pedatu *Leopard.* nec dubium est, quin sic scripserit Cato cf. fr. 137. *Nonius* tamen excerpsit pedato fecere *Acidalius*.

29. Edidi librorum scripturam. 7. 8. ueteres prosapias *Merccr.* prosapiae *Roth* ueteris prosapiae *Iordan* propter imitationem *Sallustii* *Iug.* 85, 10 ueteris prosapie *L. Mueller* propter lemma in *Iahni annal.* 97 (1868) p. 129. possis etiam cogitare de uetere prosapia.

30, 10. lucius *Sangall.* p. 337

31, 11. post originum nulla codd. auctoritate ed. *Daniel.* inseruit II. 12. sed ipse *Paris.* sedis *Mommsen* ap. *Iordan.*

13. nimus *Paris.*

32. *Seru. Aen. XI* 700 Ligures autem omnes fallaces sunt, sicut ait Cato in secundo originum libro.

33. *Non. s. u. gelus p.* 208 Cato originum libro II: Libui, qui aquatum ut lignatum uidentur ire, securim atque lorum ferunt, gelum crassum excidunt, eum loro configatum auferunt.

34. *Charis. II p.* 181 *P.* 202 *K.* M. Cato originum II: Ple-raque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem et argute loqui.

35. *Charis. I p.* 64 *P.* 83 *K.* Cato originum secundo: Pa-pauer Gallicanus.

36. *Gell. XVII* 13, 4 In secunda quoque origine M. Cato non longe secus hac particula usus est: Neque satis, inquit, habuit, quod eam in occulto uitiauerat, quin eius famam prosti-tueret.

36. *Ad Gallorum in Italiam transitum haec pertinere recte perspexit Wagener p.* 39, breuiter enim *Liuius V* 33, 3. Arruntem Clusinum ira corruptae uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, praepotente iuvene *Gallus accessisse commemorat*, pluribus narrat *Dionysius (XIII* 14): Ἡ δὲ αἰτία τῆς ἐς Ἰταλίαν τῶν Κελτῶν ἀφίξεως τοιαύδε ἦν· Λο-κόμων τις Τυρρητῶν ἡγεμὼν μέλλων τελευτᾶν τὸν βίον ἀνδρὶ πιστῷ, Ἀθήοντι ὄνομα, παρακατέθετο τὸν υἱὸν ἐπιτροπεύειν, τελευτήσαντος δὲ τοῦ Τυρρητοῦ παραλαβὼν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ παιδίου ὁ Ἀθήων ἐπι-μελὴς καὶ δίκαιος γέγονε τῆς πίστεως φύλαξ καὶ εἰς ἄνδρας ἐλθόντι πᾶσαν ἀπέδειξε τῷ παιδὶ τὴν καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς οὐσίαν. ἀνθ' ὧν οὐχ ὁμοίας ἐκομίσατο παρὰ τοῦ μεираλίου χάριτας. οὔσης γάρ αὐτῷ γυναικὸς εὐμόρφου καὶ νέας, ἧς περὶ πλείστον τὴν κοινω-ρίαν ἐποιεῖτο, σφόδρος τὸν ἄλλον ἅπαντα χρόνον γενομένης, ἐρασθεὶς ὁ νεανίσκος ἅμα τῷ σώματι τὴν διάνοιαν τῆς ἀνθρώπου δι-έφθειρεν καὶ οὐκέτι κρύβδρα ἀλλ' ἀναφανδὸν ἐξήτει αὐτῇ διαλέγεσθαι.

33, 3. Libui *Roth* libii *L*¹ libyi *L*² libri *W. Harlei.* libri
R in edit. ante *Gerlachium* defuit *Ligui Gerlach.* eiecit *Jordan* ex
 repetitione notae lib. II ortum arbitratus. 4. aquatum *L*
 quantū (n *inducta*) *Harlei.* quin aquatum ut *Lipsius* et *libri.*
 iubentur *Lipsius* solum solum ferunt *L* solum *WF* lorum
Lipsius 5. exidunt *LF* exidunt *W* excludunt (l *inducta*) *Har-*
lei. configatus *L*¹ colligatum *L*²

34, 6. origī II *Neap.*

35, 9. originum secun̄ *Neap.*

36, 11. in om. *L* secundo *p* secunda/q; or. *R* ori-
 gene φ¹ (*corr.* φ²) origiñ *p* orine *a* Catonis *p* 12. hac]
 ac *L* 12. 13. huit *a* 13. eam φ² cum φ¹ et cet. libri
 occulto *L* uiciauerant *R* 13. 14. prostituerat *L a*

37^{**}. *Plin. n. h. III* 134 Lepontios et Salassos Tauriscæ gentis idem Cato arbitratur.

38^{*}. *Seru. Georg. II* 159 Larius lacus est uicinus Alpibus, qui iuxta Catonem in originibus per sexaginta tenditur milia.

39^{**}. *Varro de r. rust. II* 4, 11 De magnitudine Galliarum succidiarum Cato scribit his uerbis: In Italia † in scrobes terna atque quaterna milia † aulia succidiauere. sus usque adeo pinguitudine crescere solet, ut se ipsa stans sustinere non possit neque progredi usquam. itaque eas, si quis quo traicere uult, in plostrum imponit.

10

40^{**}. *Plin. n. h. III* 124 Vercellæ Libiciorum ex Salluis ortæ. Nouaria ex Vertamacoris, Vocontiorum hodieque pago, non, ut Cato existumat, Ligurum. — Orumbouiorum stirpis esse Commum atque Bergomum et Licini forum aliquot circa populos auctor est Cato, sed originem gentis ignorare se fatetur. — In hoc situ interiit oppidum Orumbouiorum Parra, unde Bergomates Cato dixit ortos, etiamnum prodente se altius quam fortunatius situm.

37, 1. Salassos] *cod. Paris. E salassos cet. codd. Det.*
Tauriscæ] *Leid. A. Teutrisque Ricc. Tolet. Paris. d.*

38, 4. quadraginta *Vat. 3317 Guelf. (Lion)* tenditur
Vatic. Paris. extenditur *Lion*

39. *Supra scripsi, ut exhibent libri.* 6. In Italia Insubres terna atque quaterna millia succidia habere *Turnebus* In Italia Insubreis terna atque quaterna millia a uila Succii Duumuirei sus usque adeo *Scaliger* In Gallia uerres terna atque quaterna millia habent succidia. sus uero usque *Vrsinus* Insalita in scrobes, terna atque quaterna millia, Gallia succidia habere. sus *Popma*. In Italiam [*c.c. con. E. Huebneri*] Insubres terna atque quaterna milia succidiarum aduehere. sus *Jordan*. *Ego conieci*: In Gallia Insubres terna atque quaterna milia saliant succidiarum. Sus. — 10. uolet in plastrum *cod. Politiani teste Keilio ap. Jordanum p. 11.* uult in plostrum *uulg.*

40, 11. Libicorum *Paris. d. Sillig.* Salluis] *Paris. E² saluis Leid. A. alluis cet. codd. Det.* 12. uertamacoris *Leid. A. uertacomacoris Ricc.* 13. Orumbouiorum] *Vatic. Leid. F. oromobiorum Leid. A. oromouiorum Paris. E² orumbiuiorum Ricc. morum bouiorum E¹ Orobiorum uulg.* 14. atque Bergomum *om. Ricc.* Liginiforum *Ricc. Paris. d.* aliquod *Ricc. Par. d.* 16. orumbiuiorum *Ricc.* orumbouiorum *Paris. d.*

17. prodente se] *Leid. A. Paris. d. prudentes Ricc.*

41**. *Plin. n. h. III* 133 Verso deinde Italiam pectore Alpium Latini iuris Euganeae gentes, quarum oppida XXXIII enumerat Cato.

42**. *Plin. n. h. III* 130 Venetos Troiana stirpe ortos
5 auctor est Cato, Cenomanos iuxta Massiliam habitasse in Volcis.

43*. *Varro de r. rust. I* 2, 7 An non M. Cato scribit in libro originum sic? Ager Gallicus Romanus uocatur, qui uiritim cis Ariminum datus est ultra agrum Picentium. in eo agro aliquotfariam in singula iugera dena cullea uini fiunt.

10 44**. *Plin. n. h. III* 116 In hoc tractu [*octauae Augusti regionis, quae determinabatur Arimino, Pado, Apennino*] interierunt Boi, quorum tribus CXII fuisse auctor est Cato, item Senones, qui ceperunt Romam.

42. cf. *Liv. I* 1, 2: Casibus deinde uariis Antenorem cum multitudine Enetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi et sedes et ducem rege Pylaemene ad Troiam amisso quaerebant, uenisse in intumum Adriatici maris sinum Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsus Enetos Troianosque eas tenuisse terras. et in quem primo egressi sunt locum, Troia uocatur, pagoque Troiano inde nomen est; gens uniuersa Veneti appellati. *Strabo V* p. 212: οἱ δ' ἐν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου μετ' Ἀντήνορος σωθῆναι δευρό φασι τῶν ἐκ τῆς Παφλαγονίας Ἑνετῶν τινας. alios locos de eadem re conquistauit Schwegler *I* p. 310 not. 14.

43. Ex Varrone repetierunt Nonius s. u. culleus p. 197: Varro de re rustica lib. I: In singula iugera dena cullea uini fiunt. *Columella III* 3, 2: Vt omitam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus et ante iam M. Cato et mox Terentius Varro prodidit, singula iugera uinearum sexenas urnas uini praeuisse — in Gallico, qui nunc Piceno contribuitur. *III* 9, 3: quemadmodum Terentius Varro et ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinearum iugera fudisse. *Plin. n. h. XIII* 52: Idem Cato denos culleos ex iugeribus redire iubet. *Anonym. Haupt. p. 72 V* p. 576 *Keil*: Culleum generis neutrius, ut Cato 'cullea uini'.

41, 1. Verso] *Leid. A.* uersus *Ricc. Tolet. Paris. d.*
2. latimiuris *Leid. A.* Euganea *Leid. A.* eucane e *Ricc.*
quorum *Leid. A.*

42, 5. habitare *Leid. A.* Volscis *Leid. A.*

43, 8. cis Ariminum datus] Cesarem inundatus (Cis Aremin. datus in marg.) *Politiani cod. teste Keilio apud Iordanum* (Cesarem inundatus e' Cis Areminum datus *cod. Polit. teste Gesnero*) emendauit *P. Victorius* Picicencium *cod. Politiani alter secundae notae* 9. aliquidfariam *cod. Politiani teste Gesnero* fiunt] sunt *cod. Politiani alter.*

44, 12. Bai *Tolet. Paris. d.* quorum] eorum *Ricc.*
13. ceperant *Ricc.*

45*. *Seru. ad Aen. X* 179 Cato originum, qui Pisas tenuerint ante aduentum Etruscorum negat sibi conpertum, sed inueniri. Tarchonem Tyrreno oriundum, postquam † eorundem sermonum ceperit, Pisas condidisse, cum ante regionem eandem Teutanes quidam Graece loquentes possederint.

5

46*. *Seru. ad Aen. X* 184 Intempestas ergo Grauiscae accipinus pestilentes et secundum Plinium in naturali historia et Catonem in originibus, ut intempestas intellegas sine temperie, id est tranquillitate, nam, ut ait Cato, ideo Grauiscae dictae sunt, quod grauem aerem sustinent.

10

47*. *Plin. n. h. III* 51 Intus coloniae Falisca Argis orta, ut auctor est Cato.

48*. *Seru. ad Aen. VII* 697 Hos [*Lucos Capenos*] dicit Cato Veientum *iuuenes* condidisse auxilio regis Propertii, qui eos Capenam, cum adoleuissent, miserat.

15

49*. *Plin. n. h. III* 114 Ameriam supra scriptam Cato ante Persei bellum conditam annis DCCCCLIII prodit.

45. *Plin. III* 50: Pisae — ortae a Pelope Pisisque siue a Teutanis, Graeca gente.

46. *uid. Liu. 40, 29, 1*: Colonia Grauiscae eo anno (181. 573) deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. *C. I. L. I* p. 279 et. *VIII. Rutil. Namat. de red. I* 281: Inde Grauiscae fastigia rara uidemus, quas premit aestiuae saepe paludis odor.

47. *Solin. 2, 7* p. 35 *Momms.* Ab Haleso Argiuo Faliscam (conditam), a Falerio Argiuo Falerios. *Eandem famam sequitur Dionysius I* 21, qui plura de Faleriorum origine narrauit.

48. *cf. not. ad fr. 30.*

45. *solus seruauit ex Thilonis libris Parisinus* 1. originum I *Masucius* originum II *Iordan* at *cf. p. CXXX.* 1. 2. tenuerunt *ed. Danielis* 2. 3. inuenerit *Par.* inuenitur *Iordan.* 3. tarchonem thyrreno *Par.* eorundem sermonum *Par.* eorundem sermonem *uulg. uix recte.* eorum regionem *Cluuer* eorum locorum dominium *Masucius.* 5. teutones *Paris. emend. Salmasius ad Solin. p. 43 (conf. Plin. III 50).*

46. *E Thilonis libris solus Reginensis exhibet* 7. et — et *Iordan pro gloss. habet.*

48. *deest in Thilonis libris* 14. *iuenes deest in editionibus, inseruit Wagener* hoc dicit Cato filios condidisse Veientum regis Propertii *Cluuer* Veientum iuuentutem fuisse oppidumque condidisse *Niebuhr h. R. I* p. 122.

49, 17. DCCCCLXIII *Leid. A et F²* DCCCCLXIII *ect. codd. Del.* prodidit *Par. d.*

50^{**}. *Dionys. II 49* Κάτων δὲ Πόρκιος τὸ μὲν ὄνομα
 τῷ Σαβίνων ἔθνει τεθῆναί φησιν ἐπὶ Σάβου τοῦ Σάγκου
 δαίμονος ἐπιχωρίου, τοῦτον δὲ τὸν Σάγκον ὑπὸ τινων πί-
 στιον καλεῖσθαι *Μία*. πρώτην δ' αὐτῶν οἰκῆσιν ἀποφαίνει
 5 γενέσθαι κώμην τινὰ καλουμένην Τεστροῦναν ἀρχοῦ πόλεως
 Ἀμιτέρνης κειμένην, ἐξ ἧς ὁρμηθέντας τότε Σαβίνους εἰς
 τὴν Ῥεατίνην ἐμβαλεῖν Ἀβοριγίνων ἅμα κατοικούντων καὶ
 πόλιν αὐτῶν τὴν ἐπιφανεστάτην Κοτυλίας πολέμῳ χειρωσα-
 μένους κατασχεῖν. ἐκ δὲ τῆς Ῥεατίνης ἀποικίας ἀποστεύσαν-
 10 τας ἄλλας δὲ πόλεις κτίσαι πολλὰς, ἐν αἷς οἰκεῖν ἀτειχίστοις,
 καὶ δὴ καὶ τὰς προσαγορευομένας Κύρεις· χώραν δὲ κατα-
 σχεῖν τῆς μὲν Ἀθριανῆς θαλάττης ἀπέχουσιν ἀμφὶ τοὺς
 ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίους σταδίους τῆς δὲ Τυρρῆνικῆς
 15 τετταράκοντα πρὸς διακοσίους· μῆκος δὲ αὐτῆς εἶναι φη-
 σιν ὀλίγῳ μείον σταδίων χιλίων. Ἔστι δέ τις καὶ ἄλλος
 ὑπὲρ τῶν Σαβίνων ἐν ἱστορίαις ἐπιχωρίοις λεγόμενος λόγος,
 ὡς Λακεδαιμονίων ἐποικησάντων αὐτοῖς καθ' ὃν χρόνον
 ἐπιτροπεύων Εὐνομον τὸν ἀδελφιδοῦν Λυκοῦργος τῇ Σπάρτῃ
 ἔθετο τοὺς νόμους. ἀχθομένας γάρ τινας τῇ σκληρότητι τῆς
 20 νομοθεσίας καὶ διαστάντας ἀπὸ τῶν ἐτέρων οἰχέσθαι τὸ πα-
 ράπαν ἐκ τῆς πόλεως· ἔπειτα διὰ πελάγους πολλοῦ φερομέ-
 νους εὔξασθαι τοῖς θεοῖς (πόθον γάρ τινα ὑπελθεῖν αὐτοὺς
 ὁποιασδήποτε γῆς) εἰς ἣν ἂν ἔλθωσι πρώτην, ἐν ταύτῃ κα-
 τοικῆσειν. καταχθέντας δὲ τῆς Ἰταλίας περὶ τὰ καλούμενα
 25 Πωμεντῖνα πεδία τό τε χωρίον, ἐν ᾧ πρῶτον ὠρμίσαντο,
 Φορωνίαν ἀπὸ τῆς πελαγίου φορήσεως ὀνομάσαι καὶ θεᾶς
 ἱερὸν ἰδρῦσασθαι Φορωνίας, ἣ τὰς εὐχὰς ἔθεντο· ἦν νῦν
 ἐνὸς ἀλλαγῇ γραμματος Φερωνίαν καλοῦσιν. ἐκεῖθεν δ' ὁρ-
 μηθέντας αὐτῶν τινας συνοίκους τοῖς Σαβίνοις γενέσθαι·
 30 καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ τῶν νομίμων εἶναι Σαβίνων Λακωνικά,

50. 51. *Vid. supra p. CXXX sq. — Sil. Ital. VIII 423: Pars laudes ore ferebant Sabe, tuas, qui de proprio cognomine primus Dixisti populus magna ditione Sabinos. De origine Sabinorum Lacedaemonia vid. Plut. Num. 1* Σαβίνοι βούλονται Λακεδαιμονίων ξαυτοὺς ἀποίκους γεγενῆσθαι et quos conlegit locos Schwegler *h. R. I* p. 251 not. 1.

50, 2. Σαβίνου libri Σάβου Sylburg. 4. καὶ *Μία* Vrbin.
 6. ποτὲ Kiessling. an τοὺς? 7. ἅμα] αὐτὴν Kiessling.
 fort. πάλαι. 8. Κοτύνας libri em. Gelenius 23. αὐτῇ
 libri corr. Reiske. 26. Φορωνίαν Ambrosch Φερωνίαν Vrbin.

μάλιστα δὲ τὸ φιλοπόλεμόν τε καὶ τὸ λιτοδίαυτον καὶ παρὰ πάντα τὰ ἔργα τοῦ βίου σκληρόν.

51^{**}. *Seru. ad Aen. VIII* 638 Curibusque seueris] Aut 'seueris' disciplina aut rem hoc loco reconditam dixit, quia Sabini a Lacedaemoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de origine urbium Italicarum, a Sabo, qui de Perside Lacedaemonios transiens ad Italiam uenit et expulsis Siculis tenuit loca, quae Sabini habent. — Cato autem et Gellius a Sabo Lacedaemonio trahere eos originem referunt; porro Lacedaemonios durissimos fuisse omnis lectio docet, Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum idem Cato dicit: merito ergo 'seueris', qui et a duris parentibus orti sunt, et quorum disciplinam uictores Romani in multis secuti sunt.

52^{*}. *Varr. de r. r. II* 3, 3 De quarum uelocitate in originum libro Cato scribit haec: In Sauracti et Fiscello caprae feræ sunt, quae saliant e saxo pedes plus sexagenos.

53. *Priscian. VIII* p. 871 P. 487 H. Cato in II originum: Marsus hostem occidit prius quam Paelignus; propterea Marrucini uocantur, de Marso detorsum nomen.

54^{*}. *Seru. ad Aen. I* 564 Polite progenies] Illum dicit, quem supra a Pyrrho induxit occisum, de quo Cato in originibus dicit, quod ad Italiam uenerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine.

52. *Ex Varrone Crescentius rur. comm. VIII* 76. cf. *Varro de re r. II* 1, 5: ut in Samothrace caprarum, quas platycerotas [sic emendauit G. Pelisserius latine rotas libri] appellant. sunt etiam [enim lib.] in Italia circum Fiscellum et Tetricam montes multae.

53. *Ad uer sacrum pertinere uidit Schweigler I* p. 260.

54. cf. *Seru. ad Aen. I* 2: quia et multi alii eo tempore (quo Aeneas) ad Italiam uenerant, ut Capys qui Capnam, Polites qui Politorium condiderunt.

51 e Thilonis libris solus Parisinus habet. 8. a Sabo] asco Paris. 10. mores] maiores Paris.

52, 15 Sarenti Politiani cod. alter secundae notae et om. libri add. Cluuerus

53, 17 in II originum] Bernens. quam scripturam cum Rothio Wagenero Iordano praetuli in III originum rett. libri Hertzii

18. pelignus Par. R Bamb. Bern. Sang. Grut. Karol. propterea Marrucini uocantur om. Sangall. 18. 19. marucini Par. R masucini Gruter. marsucini Karol.

55*. *Seru. ad Aen. X* 541 Cato in originibus ita ait: Lauini boues immolatos, priusquam caederentur, profugisse in siluam.

56**. *Solin. 2, 8 p. 35 Momms.* Tibur, sicut Cato facit testimonium (*conditum*) a Catillo Arcade, praefecto classis Euandri, sicut Sextius, ab Argiua iuuentute. Catillus enim, Amphiarai filius, post prodigiale patris apud Thebas interitum Oeclei aui missu cum omni fetu uer sacrum missus tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulsis ex oppido ¹⁰ Siciliae ueteribus Sicanis a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem uocauerunt.

57. *Priscian. X p. 903 P. 537 H.* Cato in II originum: In campo Tiburti, ubi hordeum demessuit, idem in montibus serit, ubi hordeum idem iterum metit.

56. cf. *Verg. Aen. VII* 670: Tum gemini fratres Tiburtia moenia lincunt, fratris Tiburti dictam cognomine gentem, Catillus acerque Coras, Argiua inuentus. *Seru. a. h. t.*: De Graecia tres fratres uenerunt ad Italiam, Catillus, Coras, Tibur uel Tiburnus. hi simul omnes unam fecere ciuitatem et eam de fratris maioris nomine Tybur appellauerunt. *Horat. carm. I* 18, 2. *II* 6, 5

57. *Repetiit uerba* In campo — demessuit *Priscian. part. XII uers. Aen. 132 p. 1254 P. 490 K. uid. Cass. Hem. fr. 29. et supra p. CLII.*

55 e *Thilonis libris solus Parisinus seruauit* 2. Lauini *Paris.* Lauius ed. *Daniel.* ab aris *Roth* immolatus *Paris.*

3. in siciliam *Paris.* syluam *Brissonius. Iordan comparauit Valer. Max. I* 6, 7: Cum Lauinii sacrificium facere uellet (*C. Hostilius Mancinus*), pulli cauea emissi in proximam siluam fugerunt summaeque diligentia quaesiti reperiri nequuerunt. *idem prodigium Obsequens 24 rettulit, ubi silua Laurentina dicitur.*

56, 5. Arcadiae *Angelomontanus* 7. interitu *Angelom.* oeclegi *Sangall.* oeclei *Guelferb.* 8. fetu u. s.] uersaeri *Sangall.* 9. cathillum *Leid.* depulsus *Angel.* 9. 10. ex oppido Siciliae *induxit Salmasius* an ex oppido incolis ueteribus? Siciliae] sicania *Angel.* fratri *Sangall.*

57, 12. M. Cato p. 490 *Guelferb. Leid. S* mercato *Paris.* 12. 13. in campo] p. 490: in eap *Guelf.* tyburti *Bern. p. 490* tiburtino *Leid.* ordeum *Bamb. Sang. Grut. Karol. p. 490: Par. Guelf.* demesuit *Grut.* ; Idem *Par. R Bern. Sangall. Grut. Karol.* erit *supscr. s supr. e Bern.* serit ibi *Bamb. Halb. Sang. Grut. Karol. Par. R sec. m.* 14. ordeum *Sang. Grut. Karol.* demesuerunt *Grut. Karol.*

58. *Priscian. IIII p. 629 P. 129 H.* Cato Censorius — ibidem (in II originum): Lucum Dianum in nemore Aricino Egerius Laenius Tusculanus dedicauit dictator Latinus. hi populi communiter: Tusculanus, Aricinus, Lanuuius, Laurens, Coranus, Tiburtis, Pometinus, Ardeatis Rutulus.

59*. *Schol. Veron. ad Verg. Aen. VII 681 p. 99 K.* [Ca]to in originibus ait, Caeculum uirgines aquam petentes in foro inuenisse ideoque Vulcani [*filium cum eo*] istimasse; et quod oculos exiguos haberet, Caeculum appellatum. hic colle[cticiis] pastorebus [*urbem Praene*]ste fundauit.

58. *Verba populus communiter — Ardeatis repetiit Priscianus VII p. 761 P. 337 H. cf. Fest. p. 145:* Manius Egeri[us lucum] Nemorensem Dianae consecrauit, a quo multi et clari uiri orti sunt et per multos annos fuerunt, unde et prouerbiū: 'Multi Mani Ariciae'. *Schwegler II p. 291, 298 not. 1.*

59. *cf. Verg. Aen. VII 678* Nec Praenestinae fundator defuit urbis, Volcano genitum pecora inter agrestia regem inuentumque focis omnis quem credidit aetas, Caeculus. *Seru. a. h. l. (quocum ad uerbum fere consentit mythogr. Vaticanus secundus Mai fab. 184 p. 149, in paucis discrepat myth. primus fab. 84 p. 33):* erant etiam (Praeneste) duo fratres qui diui [*uid. infr. Solin.*] appellabantur. horum soror dum ad focum sederet, desiliens scintilla eius uterum percussit, unde dicitur

58. in libro VII falso haec uerba a Prisc. ad libr. I sunt relata *cf. supra p. LXIII* 2. dianum Halberst. arcino Sangall. egregius Gruter. 3. Laebius Halb. Lebius Par. R Amien. Bern. (Laebius tuetur Grotfend zur Geogr. u. Gesch. v. Allital. fasc. III p. 14 at cf. Momms. Unteril. Dial. p. 295) laebius Sangall. lebius Karol. breuius Gruter. Laenius Hertz dedicabit Grut. dictator Par. R latinos hi Amien. latinus hii Sangall. latinus in populi communiter Karol. Idem in eodem: populus communiter Prisc. VII 4. tusculanus communiter lib. VII Karol.

Aricinus] Bern. a sec. m. aricinus Karol. arcinus Sang. Bern. a pr. m. lanuuius ex languinus corr. Amien. lanubinus Grut. lanubinus (sprsccr. u s. b) Karol. lib. VII: lanuuius Par. R pr. m. lanuuius Par. R sec. m. lauinus Sangall. Grut. Karol. 5. tiburt Bern. lib. VII: tyburtis Sangall. Gruter. pometinus lib. VII Par. R Praenestinus Ihne hist. Rom. I p. 83. Rutulus om. Prisc. lib. VII. glossema esse dicunt Naegele Stud. p. 175 Lorenz de dict. lat. p. 37. coniunxit duo nomina Ardeatis Rutulus Klausen Aen. u. d. Penat. p. 810. adsentiente Schwegler. h. R. II p. 298.

59. supplementa sunt H. Keili. 9. collecticiis legit Maius in codice, Keil tantum modo litt. colle.

60**. *Seru. ad Aen. VII* 682 Cato dicit: Quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit.

61. *Priscian. III* p. 629 P. 129 H. Cato Censorius — in II (originum: Si quis mortuus est Arpinatis, eius heredem sacra
5 non secuntur;

62**. *Seru. ad Aen. XI* 567 Licet [*Metabus*] Priuernas esset, tamen, quia in Tuscorum iure paene omnis Italia fuerat, genera-
liter in Metabum omnium odia ferebantur. nam pulsus fuerat
a gente Volscorum, quae etiam ipsa Etruscorum potestate rege-
10 batur, quod Cato plenissime executus est.

concepisse. postea enixa puerum iuxta templum Iouis abiecit, quem uirgines aquatum euntes iuxta ignem inuentum sustulerunt, qui haud longe a fonte erat, unde Vulcani dictus est filius. Caeculus autem ideo, quia oculis minoribus fuit, quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu latrocinatus est, Praenestinam ciuitatem in montibus condidit. et cum ad ludos uicinos populos inuitasset, coepit eos hortari ut secum habitarent et pro gloria iactare se filium esse Vulcani. quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano ut cum filium suum comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circumdatus. quo facto commoti omnes simul habitauerunt et Vulcani filium esse crediderunt. *Solin. II* 9 p. 36 *Momms.*: Praeneste, ut Zenodotus refert, conditum a Praeneste, Vlixis nepote, Latini filio; ut Praenestini sonant libri, a Caeculo, quem iuxta ignes fortuitos inuenerunt Digidiorum sorores. *Festus* p. 44 M. Caeculus condidit Praeneste.

60. cf. *Fest.* p. 224 M. Praeneste dicta est, quia is locus, quo condita est, montibus praestet.

61. *Repetiit Prisc.* VII p. 761 P. 337 H.

60. deest in *Thilonis* libris.

61. in lib. VII *Priscianus* haec ex libro I sumpta esse dicit
cf. supra p. LXIII. in lib. VII om. m. pr. Par. R add. sec. m.

3. in] Idem in *Amien. Bern. Halb.* a sec. m. 4. esset

Par. R. a sec. m. est et *Amien. Bern. Sang.* est^{et} *Karol.*

eiusdem *Amien.* 5. non sequuntur *Amien. Sangall.* sequuntur
vel non

Gruter. consequuntur *Bern. lib. VII*: Ñ secuntur (ad mg. ., con)
Par. R sec. m. sequuntur *Sang. sec. m.* sequuntur *Bern. Grut.*
Karol.

62, 6. priuerno *Regin.* 7. omnes *Regin.* 8. me-
tauum *Paris.* omnia *Paris.* 9. uulscorum (*Par.*)
ethruscorum *Regin.* 9. 10. regebantur *Paris.* exequutus
Paris.

63. *Fest. s. u. sublimavit p. 306 M.* Sublimavit dixit *Cato* originum I. II: In maximum decus atque in excelsissimam claritudinem sublimavit.

64. *Charis. I p. 70 P. 91 K.* Ques autem dixisse ueteres testimonio est *Cato*, qui ait originum II: Quescumque Romae 5 regnauissent.

65. *Non. s. u. putidum p. 152* *Cato* originum libro II: Si inde in naus putidas atque sentinosas commeatum ponere uolebant.

66. *Priscian. V p. 647 P. p. 152 H.* *Cato* in II originum: 10 Itaque res uber fuit, antequam legiones . . .

67. *Priscian. V p. 659 P. 171 H.* *Cato* in II: Ex sale, qui apud Karthaginienses fit.

EX LIBRO III

68**. *Plin. n. h. III 98* Praeterea interisse Thebas Lucanas *Cato* auctor est.

15

69**. *Vellei. I 7, 2* Quidam huius [*Hesiodi*] temporis tractu aiunt a Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos fere

64. *Eadem apud Prisc. XIII p. 960 P. 9 H.* libro omisso. In principio reliquiarum libri secundi posuit *Wagener*.

67. Repetit omisso titulo numeroque libri *Alcuin. p. 2091 P.*

69. *Seruius ad Aen. X 145* postquam quattuor sententias, unde Capua nomen inuenerit, enumerauit, quae ad hanc Catonianam non pertinent, sic

63, 1. *Cato deest in cod. add. Scaliger*

64, 5. quescumque codd. *Prisciani Gruterianus Karoliruh.*
6. regna uidissent *Prisciani Bernensis*

65, 7. 8. si inde in naus *Roth* si inde ignauis *LWF* si indu naues *Scaliger* is endo naues *Lipsius* si cunctas *Wagener* si inde naus *Jordan* potidas *L¹* sentinotas *LF¹* semirosas *Scaliger* commeatu monere *LWF* onerare *Scaliger* commeatum ponere *Lipsius* 8. 9. nolebat *Lipsius*.

66, 10. uirginum *Gruter. supscr. sec. m.* uel ori 11. legiones] s. accederent gloss. cod. *Heidelb.* nastassent regiones uel uatassent legiones *uulg. codd. scripturam restituit Hertz.*

67, 12. II] secundo *Bern. III Gruter. V Wagener p. 65*

13. Karthaginienses ex karthaginiensis corr. *Halberst.* carthaginenses (*spscr. i s. ne*) *Par. R.* kartaginenses *Sangall.* cartaginenses (*supscr. h sup. c.*) *Gruter. charthaginensis Karol.*

octingentos triginta, quibus equidem adsenserim. Sed M. Cato quantum differt! qui dicat Capuam ab eisdem Tuscis conditam ac subinde Nolam; stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter ducentis sexaginta. quod si ita est, cum sint a Capua capta anni ducenti quadraginta, ut condita est, anni sunt fere quingenti. ego pace diligentiae Catonis dixerim, nix crediderim tam mature tantam urbem creuisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.

70**. *Seru. ad Aen. III* 402 Ait Cato, a Philoctete condita iam pridem ciuitate (*Peteliae*) murum tantum factum.

71. *Prob. in Verg. Bucol. p. 4 K.* Item Cato originum III: † Theseunti Tauriani uocantur de fluuio, qui propter fluit. id oppidum Aurunci primo possederunt, inde Achaei Troia domum redeunt. in eorum agro fluuii sunt sex; septimus finem Rheginum atque Taurinum dispertit; fluuii nomen est Pecoli. Eo

pergit: Sed constat eam a Tuscis conditam de uiso falconis augurio, qui Tusca lingua 'capys' dicitur, unde est et Capua nominata. Tuscos autem omnem paene Italiam subiugasse manifestum est. alii a Tuscis quidem retentam et prius Voltturnum uocatam: Tuscos a Samnitibus exactos Capuam uocasse ob hoc, quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curui fuerunt, quemadmodum falcones anes habent, quos uiros Tuscii 'capuas' uocarunt. *Ex his sententiis posteaquam Preller mythol. Rom. p. 11 unam Catonis esse uideri animaduertit, Iordan p. XLVIII posteriorem Catoni uindicare studuit. ego tamen priorem e Catone excerptam esse ueri similis esse duco; hac enim, ut a Velleio, condidisse Tuscos Capuam exponitur, cum posterior etiam pugnet cum Velleio, quem Catonis sententiam falso rettulisse nihil est cur statuas.*

71. *Schol. in Theocr. p. 805 Kiessl. p. 4 Ahr.:* Ὁρέστη γὰρ ἐκκομή-

70. *Exhibet Bern. 179.*

71, 12. Theseunti *Valicanus* Thelunti *Parisinus*. Rhegini *Taurocini* edit. *Egnatii*. Thesunti *Duebner*. Facelini *Wagener*. transeunti *Schneidewin*. Acheruntii *Roth cont. Plin. n. h. III* 75 In peninsula fluuius Acheron, a quo oppidani Acherontini. qui] quod *Paris*. 13. possiderunt *Vatic*. 15. Taurinum *Paris*. *Vatic*. edit. *Egnat*. Taurianum *Iordan*. pecolico *Vatic. Paris*. Paccolico ed. *Egnat*. Phacelini *G. Hermann opusc. II p. 73*. Phacelino *Bergk ephemer. antiq. 1845 p. 127 coll. Vib. Seq. p. 16*. Faceli. eo *Wagener* Pecoli. eo *Duebner* Ipsa septem flumina enumerauit Varro in r. human. libro XI, quem locus seruauit idem *Probus p. 4 K.*: Iuxta Rhegium fluuii sunt continui septem Latapadon, Micodes, Eugiton, Stracteos, Polie, Molee, Argendes. in his fluuiis esse etiam eum, qui finem Rheginum atque Taurinum dispertit, nemo non uidet, sed quaeritur quis sit. Mecodi pro Pe-

Orestem cum Iphigenia atque Pylade dicunt maternam necem expiatum uenisse, et non longinqua memoria est, cum in arbore ensem uiderunt, quem Orestes abiens reliquisse dicitur.

72. *Festus s. u. oreae* p. 182 M. Cato originum I. III: Equos respondit: Oreas mihi inde, tibi cape flagellum.

73. *Gell. XII* 13, 3 Ex quo illa significatio (*u. quin*) non abhorret, quae est in tertia origine M. Catonis: Haut eos eo postremum scribo, quin populi et boni et strenui sient.

74. *Charis. I* p. 56 P. 73 K. Cato originum III: Laserpitium pro pulmentario habet.

ζοῦσι τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον ἐν Ταύρων τῆς Σανθίας χρησμὸς ἐξέ-
πεσεν ἐν ἑπτὰ ποταμοῖς ἐν μιᾷς πηγῇς ὁέουσιν ἀπολούσασθαι. ὁ δὲ
πορευθεὶς εἰς Πήγιον τῆς Ἰταλίας τὸ ἄγος ἀπενίψατο ἐν τοῖς λεγόμε-
νοις διαφόροις (sic Hamaker. διὰ χώρας cod. Paris. Ahrensi. διαχώροις
uulg.) ποταμοῖς.

72. Cf. *Aristot. rhet. II* 20: Στησίχορος μὲν γὰρ ἐλομένων στρα-
τηγὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἰουδαίων Φάλαριν καὶ μελλόντων φυλακὴν
διδόναι τοῦ σώματος, τὰλλα διαλλαχθεὶς εἶπεν αὐτοῖς λόγον, ὡς ἵππος
κατεῖχε λειμῶνα μόνος, ἐλθόντος δ' ἐλάφου καὶ διαφθείροντος τὴν νο-
μὴν βουλόμενος τιμωρῆσασθαι τὸν ἐλάφον ἡρώτα τὸν ἄνθρωπον, εἰ
δύναται ἂν μετ' αὐτοῦ κολάσαι τὸν ἐλάφον, ὁ δ' ἔφησεν, εἰάν λάβῃ
χαλινὸν καὶ αὐτὸς ἀναβῇ ἐπ' αὐτὸν ἔχων ἀκόντια· συνομολο-
γήσαντος δὲ καὶ ἀναβάντος ἀντὶ τοῦ τιμωρῆσασθαι αὐτὸς ἐδούλευσεν ἥδη
τῷ ἄνθρωπῳ. οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς' ἔφη ὁρᾶτε μὴ βουλόμενοι τοὺς
πολεμίους τιμωρῆσασθαι ταυτὸ πάθητε τῷ ἵππῳ· τὸν μὲν γὰρ χαλι-
νὸν ἔχετε ἥδη ἐλομένοι στρατηγὸν αὐτοκράτορα· εἰάν δὲ φυλακὴν δῶτε
καὶ ἀναβῇ καὶ ἐάσητε, δουλεύσετε ἥδη Φαλάριδι. Ad hanc rem Catonis
uerba refert Mueller ad Festi l. s. s., cum tertio libro Cato Siciliae ciuitates
silentio transmittere non potuerit, neque uideo cur Iordano adstipulemur,
cui p. XLVIII Cato haec de Italis populis seruitutem una cum auxi-
lio a populo Romano nactis ad exemplar Menenii Agrippae praecepisse
uisus est.

74 et 75. Iordan siue Capuanos siue alios Italicos τρυφητὰς re-
prehensos coniecit, quod condimento ciborum pretiosissimo pro pulmentario
uterentur. Repetiit (Beda) de orthogr. p. 2796 P.

coli scripsit Bormann p. 13, mihi similia esse uidentur uerba
Polie et Pecoli, tamen Pecoli intactum reliqui, cum utrum nomen
corruptum sit, incertum sit. cf. Iordan p. XLV sqq. 2. et]
ut Vatic. 3. uiderint Vatic. Paris. ed. Egnatii

72, 5. oreat codex.

73, 7. tēta LRφγ tēcia p a aut LR 8. quin*
(fort. i eras.) φ et *strenui (e eras.) φ sient LR
sint p

74, 9. 10. laṣpitiū pro pulmenta nunc in cod. Neapol. con-
spiciuntur, rio habet debentur editioni principi pulmentario suo h.
Putschius

75. *Charis. I p. 56 P. 73 K.* Cato in eodem (originum III): Multo pulmento usi.

76 **. *Seru. ad Aen. VIII 603* Italiae disciplina et uita laudatur, quam et Cato in originibus et Varro in gente populi
5 Romani commemorat.

EX LIBRO IIII

77. *Gell. II 28, 6* Verba Catonis ex originum quarto haec sunt: Non lubet scribere, quod in tabula apud pontificem maximum est, quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis lumine caligo aut quid obstiterit.

10 78. *Fest. s. u. mapalia p. 146 M.* Cato originum libro quarto: Mapalia uocantur ubi habitant [*Poeni*], ea quasi cohortes rotundae sunt.

79. *Gell. V 21, 17* Item M. Cato in IIII originum eodem in loco ter hoc uerbum posuit: Compluriens eorum milites mercennarii
15 inter se multi alteri alteros in castris occidere, compluriens multi simul ad hostis transfugere, compluriens in imperatorem impetum facere.

78. *Eadem apud Seruium ad Aen. I 421: Cato originum [primo addit. Paris. 1250 om. Cassell.]* magalia aedificia quasi coortes rotundas dicit [*dñ Paris. 1250*].

79. *Ex Gellio Nonius (cf. Hertz Iahn. ann. p. 717) s. u. compluriens p. 87.* Idem (Cato) originum l. IIII: Compluriens eorum — occidere.

75, 1. in eodem: multo, quae nunc desunt in Neapol., debentur edit. pr. idem exc. orthogr., quae uox Keilio spatio lacunae melius conuenire uidetur

77, 7. lubet] *R exc. Sciopp. codd. rec.* iubet *P libet codd. rec.* lubeis *V* 8. lumine *VPR* lumini *codd. rec.* (est lumine antiqua forma datiui, quod moneo propter Hullemann. de ann. max. p. 73.)

78, 12. rotunda *Salmasius exerc. Plin. p. 19.*

79, 14. compluries *Nonii L¹* compluries *L²W* mercen-
nari *VP Nonius* merceñarii *R* 15. sese ante *Hertz.* multi]
tumultuari *Bothius.* inulti *Mercer* in castris *om. Gell. add.*
Nonius 16. tranfugere *R* 17. impetum] ī impetum *V*
imp. in imp. *P*

80^{**}. *Seru. ad Aen. III 682* Exstincti te neque soror populumque patresque Sidonios urbemque tuam] Quidam hoc loco uolunt tres partes politiae comprehensas, populi, optimatum, regiae potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.

5

81. *Priscian. VI p. 710 P. 254 H.* Cato tamen os protulit in III originum: Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur.

82. *Gell. XI 1, 6* Non esse abs re putavi notare quod M. Cato aliter dixit. nam in III originum uerba haec sunt: Imperator noster, si quis extra ordinem depugnatum iuit, ei multam facit.

10

258 83^{*}. *Gell. III 7* Pulerum, dii boni, facinus Graecarumque
496 facundiarum magni loquentia condignum M. Cato libris originum de Q. Caedicio, tribuno militum, scriptum reliquit.

15

80. *Eadem de Carthaginensium re publica referunt Aristot. pol. II 8 et Cic. de rep. II 23, 42.*

81. Plerique (Popma, *Rein, Privatr. p. 355*, Puchta *instit. II p. 51*, alii) haec ex lege duodecim tabularum Catonem protulisse arbitrati sunt. at uero constat illis diuersas poenas sanctas esse membro fracto et ossi rupta. cf. *Gai. III 223 [= Iustin. instit. III 4, 7]*. Poena autem iniuriarum ex lege XII tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat, propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat statuta, si libero os fractum erat, at si seruo, CL et alios locos, quos congesserunt Huschke *a. h. l. et Schoell duod. tabul. p. 141*, quam ob rem Mommsen (*Abhand. d. sächs. Gesellsch. vol. II p. 258*) a Catone legem Romanam dici censuit, quae ante XII tabulas sancta esset, Wagener et Jordan *p. LI* apud Poenos hoc talionis ius, quod propter tempus praesens ulciscitur in Romanas res bellorum Punicorum non quadraret, uiguisse statuerunt. ego rem incertam in incerto relinquo.

83. *Ex Gellio Nonius s. u. uerruca p. 187* Cato libris originum: Censeo, inquit, — imperes (p. 75 u. 6). — praeterea Catonis uerba esse existumat Gronouius (*ad Gell. l. s. s.*), quae Quintilianus *inst. VIII 3, 48* (cf. 6, 14) laudat: Deformitati proximum est humilitatis uitium, ταπεινότης uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur, ut 'saxea est uerruca in summo montis uertice', quae eadem in Ecksteini *anecd. Paris. rhet. p. 20* exstare monuit Jordan. idem recte huc p. 71 u. 5 pertinere uidit Vopisc. *Prob. 1, 1* (cf. *comment. crit. ad Cn. Gell. fr. 1*): lectum est quod Sallustius Crispus (*Cat. 8, 4*) quodque Marcus Cato et Gellius historici sententiae modo in litteras rettulerunt, omnes omnium

80. *Exhibet Bern. 172.*

81, 7. m̄brum Bern.

8. olciscitur Bamb.

83, 14. in libris ante Hertziū

15: de Q.] deq̄ VP

cedicio VR cecidio P

tribnio R

Id profecto est ad hanc ferme sententiam: Imperator Poenus in terra Sicilia bello Karthaginensi primo, obuam Romano exercitu progreditur, colleis locosque idoneos prior occupat. milites Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi et perniciiei obnoxium. Tribunus ad consulem uenit, ostendit exitium de loci importunitate et hostium circumstantia maturum. 'Censo' inquit 'si rem seruare uis, faciundum, ut quadringentos aliquos milites ad uerrucam illam (sic enim Cato locum editum asperumque appellat) ire iubeas, eamque uti occupent, imperes horterisque; hostes profecto ubi id uiderint, fortissimus quisque et promptissimus ad occursandum pugnandumque in eos praeuertentur unoque illo negotio sese alligabunt, atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. tunc interea occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. alia nisi haec salutis uia nulla est.' Consul tribuno respondit, consilium quidem istud aeque prouidens sibi

uirtutes tantas esse quantas uideri eas uoluerint eorum ingenia qui unius cuiusque facta descripserint. *Cic. de sen.* 20, 75: Legiones nostras, quod scripsi in originibus, in eum locum saepe esse (sic *Monac.* BS locum saepe *Rhenau.* locum esse *Mon. I Paris.* locum profectas saepe *Erfurt.*) profectas alacri animo et erecto (recto *Par.*) unde se (se post numquam *Erfurt.*) redituras numquam (numquam redituras *Rhenau.*) arbitrantur. *Tuscul. I* 42, 101: Sed quid duces et principes nominem, cum legiones scribat Cato (uocato litteris uo eadem m. *deletis Paris.*) saepe alacris in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrantur. *Senec. epist.* 82, 22: Quid? dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: 'Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse'. — Consul fuit *Atilius Calatinus*, res facta est circa *Camerinensium saltum* (*Flor. I* 18 (*II* 2), 13) cum *Camerinam* consul peteret (*Oros. IIII* 8). uid. adnot. ad *Claud. fr.* 42.

1. Poenus] pen' P 2. terrā siciliam (~ sec. m.) P bella
VR Kartaginensi P 3. exercitui (P) colleis (add. m.
rec. s s. e) P lo^osque R fraudi insinuant R 5. ob-
noxium P exicium VR 6. ostium P circumstantia R'
7. reseruare V (ap. Iordan.) uis] ius P quadringentes Nonii W
8. uerruncam Nonii L² F¹ Coto R 9. appellau R¹ corr.
R² occupem R 12. negocio VP ssese R 13. tu
ante Hertziū Tc^s R 14. et exercitus V 14. 15. educendi
ex hoc loco R 16. consilium istuc quidem atq; V consilium qui-
dem atque pr. R supra Gronouium et Hertziū secutus P scrip-
turam exhibui, consilium quidem istuc fidum atque prouidens Wugener

viderier, 'sed istos' inquit 'milites quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat?' 'St alium' inquit tribunus 'neminem repperis, me licet ad hoc periculum utare; ego hanc tibi et rei p. animam do.' Consul tribuno gratias laudesque agit. tribunus et quadringenti ad moriendum profisciscuntur. hostes eorum audaciam demirantur, quorsum ire pergant, in expectando sunt. sed ubi apparuit, ad eam uerrucam occupandam iter intendere, mittit aduersum illos imperator Kartaginiensis peditatum equitatumque, quos in exercitu uiros habuisset strenuissimos. Romani milites circumueniuntur, circumuenti repugnant. fit praelium diu anceps. tandem superat multitudo. quadringenti omnes cum uno, perfossi gladiis aut missilibus operti, cadunt. Consul interim, dum ibi pugnatur, se in locos tutos atque editos subducit.

Sed quod illi tribuno, duci militum quadringentorum, diuinitus in eo praelio usu uenit, non iam nostris, sed ipsius Catonis uerbis subieci-
mus: Dii immortales tribuno militum fortunam ex uirtute eius dedere. nam ita euenit: cum saucius multifariam ibi factus esset, tamen uulnus capiti nullum euenit, cumque

-
2. dicat *V*¹ *corr.* *V*² Sñ *R* 3. tribunū *VR* ne-
minem, *om.* *R* utare periculum *R* 4. rei *P* *V* r. p. *R* grac-
ias *V* 5. laudq̄sq; (a et d ex *corr.*) *R* 5. 6. profisciscun-
tur *R* 6. quorsum repertant *R* quorsumi repgantinq̄ exp. *V*
7. in *om.* *P* ad eam] eandem *P*¹ ad eandem *P* a m.
rec. uulg. ^eadē *R* eadem *V* (ap. *Iord.*) *corr.* *Gronou.*
8. 9. Kartaginiensis *R* Kartaginienses *V* Kartaginensis *P*
11. plium *VR* preliū *P* diuantes *V* Tamen *V*
12. una *V* gradiis *V* cladiis *R* missibus *V*¹ *corr.* *V*²
13. inter ibidēdū ea pugna se ī *V* interibi dum ea pugase *R*
supra habes scripturam P interim dum ea pugna fit *Bothius* in-
teribi dum ea pugna fit *Wagener* 15. tribuni *VR* 16. pre-
lio *P*¹ usus uenit *libri* usu uenit *scripsi* 17. post sub-
ieci-*mus exstat in V* VERBA CATONIS tribuni *V* tribura *R*
fortuna *VR* 18. euenit uti cum (uti a *sec. m. in ras.*) *P*
ita euenit ita *V* euenit, ut cum s. euenerit *Gronouius* sau-
tius *P* sucus *R*¹ *corr.* *R*² 19. esset] ēē *V* esse *R* ta-
men] tum *R* euenit] mihi post euenit u. 18 *suspectum* cum-
que *VP* cum *R* cumque *uulg.*

inter mortuos defetigatum uulneribus atque quod sanguen eius
 defluserat, cognouere. eum sustulere, isque conualuit saepeque
 post illam operam rei p. fortem atque strenuam perhibuit [illo-
 que facto, quod illos milites subduxit, exercitum ceterum ser-
 5 uauit]. Sed idem benefactum, quo in loco ponas, nimium in-
 terest. Leonides Iaco quidem simile apud Thermopylas fecit,
 propter eius uirtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam prae-
 cipuam claritudinis inelutissimae decorauere monumentis, signis
 statuis; elogiis, historiis aliisque rebus gratissimum id eius fa-
 10 ctum habuere. at tribuno militum parua laus pro factis relicta,
 qui idem fecit atque rem seruauerat.

Hanc Q. Caedici tribuni uirtutem M. Cato tali suo testimonio
 decorauit.

84. *Non. s. u. duodeuicesimo p.* 100 Cato in quarto origi- 218
 15 num: Deinde duodeuicesimo anno post dimissum bellum, quod 536

84. *Gell. X 1, 10:* In M. autem Catonis quarta origine ita per-
 scriptum est: 'Carthaginenses — decessere'. *Nonius sua sumpsit ex*
Gell. V 4, 5, ubi praeter Varronis nomen etiam Catonis uerba intercidisse
suo iure Hertz in Iahn. ann. p. 717 not. 10 coniecit. — De re uid. Mom-
sen. chronol. p. 274 sq.

1. defetigatum *VR* defatigatum *cel. libri* atque] aegreque spiran-
 tem *Stephanus* sanguen eius] sanguen *R V¹* sanguenis *V²* sangui-
 neis ei' *P corr. Hertz* sanguen eis *Iordan* 2. gnouere *R*
 3. postilla *Stephanus* rei. *P. V* peribuit *R* 3. 4. illoq̄ *R*
 illoque facto — seruauit *orationis tenorem perturbant* 4. 5. ser-
 uauit huc usq; *S3 id' bene f. ('eras) P* 6. leonides Iacu *R*
 a laudatur
 leonides Iacu *P* leonides Iacu *V (corr. m. s.)* Leonidas Lacle-
 daemonius laudatur ante *Hertzium* qui *P¹ VR* qui^d *P²*
 quidem *scripsi* consimile *Gronou.* hermodipilas *P* term. *R*
 therm. *V* 7. gratiam *VP²* ḡciam *R* greciam *P¹*
 9. statuis; elogiis *Hertz distinxit* rebus; grat. *dist. Ior-*
dan grauissimum *V* 10. At] *V² P²* ad *V¹ R* a *P¹* 12. hancq;
VRP cedici *VRP*

84, 14. duodeuicesimo *legit et excerpit Nonius at uid.*
Gell. l. in adn. l. dimissum F¹ 15. post bellum in *W* sed
erasum

quattuor et viginti annos fuit, Carthaginienses sextum de foedere decessere.

216 85**. *Seru. ad Aen. X* 13 Alpes — quae secundum Ca-
538 tonem et Livium muri uice tuebantur Italiam.

86*. *Gell. X* 24, 7 Et historiam autem et uerbum hoc sumpsit Coelius ex origine M. Catonis, in qua ita scriptum est: Igitur dictatorem Karthaginiensium magister equitum monuit: 'Mitte mecum Romanam equitatum: diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit'.

87. *Gell. II* 19, 9 M. Cato in quarto originum: Deinde

85. *Liv. XXI* 35, 8 Praegressus signa Hannibal in promuntorio quodam, unde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat subiectosque Alpinis montibus circumpadanos campos, moeniaque eos tum transcendere non Italiae modo sed etiam urbis Romanae. (*ex Polybio III* 51, 2 οὕτω γὰρ ὑπέπεπτώκει τοῖς προσειρημένοις ὁρᾶσιν ὥστε συνθεωρουμένων ἀμφοῖν ἀπροπόλεως φαίνεσθαι διὰθesis ἐχθρὸν τὰς Ἀλπεις τῆς ὅλης Ἰταλίας.) *Isidor. orig. XIII* 8, 18 Hae (*Alpes*) sunt quae Italiae murorum exhibent uicem.

86. *Ex Gellio Macrobius I* 4, 26. — fr. 86 et 87 coniunxerunt Popma et Jordan. deest inter ea Hannibalis responsum. ad rem cf. *Liv. XXI* 51, in cuius librum per Coelium [uid. fr. 24] Catonis narrationem transit: Hannibali uictori (*Camensi*) cum ceteri circumfusi gratularentur suaderentque, ut tanto perfunctus bello diei quod reliquum esset noctisque insequentis quietem et ipse sibi sumeret et fessis daret militibus, Maharbal, praefectus equitum, minime cessandum ratus 'immo ut, quid hac pugna sit actum, scias, die quinto' inquit 'uictor in Capitolio epulaberis. sequere: cum equite, ut prius uenisse quam uenturum sciant, praecedam'. Hannibali nimis laeta res est uisa, maiorque quam ut eam statim capere animo posset. itaque uoluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium pensandum temporis opus esse. tum Maharbal: 'non omnia nimirum eidem di dedere: uincere scis, Hannibal, uictoria uti nescis'. mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atque imperio. *ex Livio Valer. Max. VIII* 5 ext. 3. *Flor. II* 6, (1 22,) 19. *Plutarchus Fab. 17* *Barcam Hannibali exprobrantem facit eum uictoria uti nescire.*

1. carthaginenses *WF* kartag. *Gell. p* Cartag. *φ* Carthagenenses *a* de *in W* sup. lin. federe *LW Gell. BL R p a* fodere *Harlei.* federe *F* federe (u eras.) *φ* federe *g* 2. decernere *Nonius* decessere *om. Gell. g a*

85. que *Regin.* quia *Paris.*

86, 6. supsit *R* celius *LB R p* M.] III *Gronou.*
ex originibus M. Catonis *Macrobius* in quo *BL* 5 7. Kartag.

R p Kartag. *φ* cartaginensium *BL* cartaginiensium *Macrobi*
Bamb. Paris. aequitū *φ* 8. mittē *R* equitatum

Romam *p* Capitolium *uulgo* tibi *om. B Macrobi* *Paris.*

caena *φg Macrobi* *Bamb.* cena *ao* coena *Macr. Paris.*

dictator iubet postridie magistrum equitum arcessi: 'Mittam te, si uis, cum equitibus'. 'Sero est' inquit magister equitum 'iam rescuere'.

5 88*. *Plin. n. h. VIII* 5, 11 Antipater auctor est, duos [elephantos] Antiocho regi in bellicis usibus celebres etiam cognominibus fuisse. etenim nouere ea. certe Cato, cum imperatorum nomina annalibus detraxerit, eum qui fortissime proeliatu esset in Punica acie, Sursum tradidit uocatum altero dente mutilato.

10 89**. *Seru. ad Aen. III* 707 Cato pluraliter haec Drepana dicit.

90. *Priscian. VIII* p. 792 P. 382 H. Cato in IIII originum: Duo exules lege publica et execrari.

91. *Gell. XI* 3, 2 Videbam — M. Catonem in originum quarto: 'Praelium factum depugnatumque pro castris' scribisse.

90. *Quamquam res est admodum dubia, tamen adscribam, quae Iordan p. LIIII expiscatus est. is enim eandem rem hic narratam esse a Catone existimat quam a Varrone apud Donat. Terent. Eun. II* 2, 25: Varro humanarum rerum: Numerius Equitius Cuppes, inquit, et M. Macellus singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. his in exilium actis publicata sunt bona et aedes ubi habitabant dirutae. ex ea pecunia scalae aedis deum penatium aedificatae sunt. ubi habitabant, factus locus, ubi uenirent ea quae uescendi causa in urbem erant adlata. itaque ab altero macellum, ab altero forum cupedinis est appellatum. *Hoc uero factum est Festo auctore, qui eandem rem p. 48 et 125 secundum Varronem exposuit, ab Acmilio et Fulvio censoribus, i. e. anno 179. 575 et sine dubio extra quarti originum libri fines positum est.*

1. post tridie VR§ postero die § accersi pars lib. rec.
mittante P mittātes iuis equitū ē equitibus R

88, 8. Sursum *Paris. d*

89, *Exhibet Bern. 172.*

90, 13. legem *Gruter.* publicam *Gruter.* publicam *San-*
gall. Karol. et execrari] *Bern. a pr. m. Grut. Karol.* et
execrari *Halberst. a pr. m. Sangall.* et execrari* *Bamb.* et exe-
crassi *Par. R a pr. m.* execrari *Par. R sec. m. Bern. sec. m.*
(*Hertz*) exsectati *Halb. sec. m.* lege publicati et execrati *Wagener*
lege publica condemnati et execrati *Mommsen ap. Iordanum.*

91, 14. M] in L Catonem in marg. o origenū φ¹
15. prelium L plū B g p

EX LIBRO V

195

559

92*. *Liū. XXXVIII* 15, 9 Cato ipse, haud sane detractor laudum suarum, multos *pugna cum Hispanis ad Emporias conmissa*) caesos ait, numerum non adscribit.

93*. *Gell. II* 22, 28 Sed quod ait uentum, qui ex terra Gallia flaret, circium appellari, M. Cato in libris originum eum uentum 'cercium' dicit, non 'circium'. nam cum de Hispanis scriberet, qui citra Iberum colunt, uerba haec posuit: Sed in his regionibus ferrariae, argenti fodinae pulcherrimae, mons ex sale mero magnus, quantum demas, tantum adcrescit. uentus cercius cum loquare, buccam implet, armatum hominem, plaustrum oneratum percellit.

94*. *Priscian. VII* p. 733 P. 293 H. M. Cato in originibus: Dotes filiabus suis non dant.

167

587

95. *Gell. VI (VII)* 3 Ciuitas Rhodiensis et insulae opportunitate et operum nobilitatibus et nauigandi sollertia naualibus-

92. *uid. supra p. CLVIII sq. Appian. Hisp.* 40: διώξας τε νυντὸς ὅλης ἐκράτησεν αὐτῶν τοῦ στρατοπέδου καὶ πολλοὺς ἀπέκτεινεν.

93. *Apul. de mund. c. 14*: Cato autem in libris originum non circium sed cercium dicit. *de uento, qui a Graecis Καρκίας dicitur, cf. Senec. quaest. nat. V* 17, 5. *Strabo I* 2 p. 29. *Plut. Sert.* 17. — *Liū. XXXVIII* 21, 7: Pacata prouincia (Cato) uectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque, quibus tum institutis locupletior in dies prouincia fuit.

94. *Ad Cantabros pertinere uidit Roth comparatis Strabonis III* 4 p. 165 uerbis: τὰ δὲ τοιαῦτα ἦντον μὲν ἴσως πολιτικά, οὐ θηριώδη δέ, οἷον τὸ παρὰ τοῖς Καρκάβοις τοὺς ἀνδρας διδόναι ταῖς γυναιξὶ προῖκα.

95. *Gellius huius orationis fragmenta a—f. ex Tullii Tironis epistula hausit, quam conscripsit ad Q. Axium, familiarem patroni sui, in qua sibi met uisus est hanc orationem acri subtilique iudicio percensuisse (§ 10). fr. g ipse addidit, quoniam Tiro praetermisit (§ 49). — Non ipsum orationis tenorem nos habere sed pauca quaedam excerpta, et ex ipsis fragmentorum*

93, 5. in libris *VPR anthol. Thuan. Vrsin. exc. Scioppii*
in libro § 6. cercium] *er sup. lin. add. R* his panis

P¹ m. rec. corr.

7. Sed siue S; libri Sunt uulgo

8. ferrariae uulgo

pulcherime R

9. accrescit § ado-

rescit P adorescit R adolescit g

10. circius R ante corr.

11. honoratum V

94, 12. 13. originalibus Karol.

95, 14. rodiensis V (sic semper)

que uictoriis celebrata est. Ea ciuitas, cum amica atque socia
 populi Romani foret, Persa tamen, Philippi filio, Macedonum
 rege, cum quo bellum populo Romano fuit, amico usa est, co-
 nixique sunt Rhodienses legationibus Romanis saepe missis id bel-
 lum inter eos componere. sed, ubi ista pacificatio perpetrari
 nequiuisset, uerba a plerisque Rhodiensibus in contionibus eorum
 ad populum facta sunt, ut, si pax non fieret, Rhodienses regem
 aduersus populum Romanum adiutarent. sed nullum super ea
 re publicum decretum factum est. At ubi Perses uictus captus-
 que est, Rhodienses pertimere ob ea, quae compluriens in coeti-
 bus populi acta dictaque erant, legatosque Romanos miserunt, qui
 temeritatem quorundam popularium suorum deprecarentur et
 fidem consiliumque publicum expurgarent. Legati postquam Ro-
 manos uenerunt et in senatum intromissi sunt uerbisque suppli-
 citer pro causa sua factis e curia excesserunt, sententiae rogari
 coeptae; cumque partim senatorum de Rhodiensibus quererentur

argumentis adparet et ex Gellii uerbis, quibus reprehendit Tironem quod ex omnibus facultatibus tam opulentiae orationis aptis inter se et cohaerentibus paruum quippiam nudumque sumpserit (§ 54), et quibus singula frustula introducit: fr. b Quae deinde Cato iuxta dicit, ea, inquit [Tiro], confessionem faciunt, non defensionem — eaque ipsa uerba ponit, ita ut infra scriptum: — fr. c postea uerba haec ex eadem oratione ponit. fr. d post deinde usum esse Catonem dicit in eadem oratione argumentis parum honestis et nimis audacibus. — uerba autem ex ea oratione M. Catonis haec sunt: fr. e deinde paulo infra dicit: fr. f postea ita dicit: — Pluribus Rhodiensium legationem enarrauerunt Polybius XXX 4 sq. et Livius XXXV 20—25 (qui in hisce Polybio non est usus). hic postquam unum e Rhodiensibus longa oratione sese defendentem fecit, sic pergit (c. 25, 1): Secundum talem orationem uniuersi rursus prociderunt ramosque oleae supplices iactantes tandem excitati curia excesserunt. tunc sententiae interrogari coeptae. infestissimi Rhodiis erant qui consules praetoresue aut legati gesserant in Macedonia bellum. plurimum causam eorum adiunxit M. Porcius Cato, qui asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit. non inseram simulacrum uiri copiose quae dixerit referendo; ipsius oratio scripta exstat, originum quinto libro inclusa.

1. Ea Rhodiensis ciuitas uulg. Rhodiensis om. V R P 2. p.
 R. R ppl'i-R. P foret om. R Philippi R 3. fuit]
 h
 foret fuit V 4. rodienses P 7. rodienses P 8. ad-
 uersũ V Romanum] .r. R 9. publicum R 10. per-
 timcuere R quae] q; V R P 10. 11. cetibus VP
 14. 15. supliciter R¹ supliciter R² factis e curia] facti securi
 VP habitis facti securi R emend. Malaspina

maleque animatos eos fuisse dicerent bellumque illis faciendum censerent: tum M. Cato exurgit et optimos fidissimosque socios, quorum opibus diripiendis possidendisque non pauci ex summatis uiris intenti infensusque erant, defensum conseruatumque pergit orationemque inclutam dicit, quae et seorsum fertur in-
scriptaque est pro Rhodiensibus et in quintae originis libro
scripta est. — Ipsum deinde principium apposuit *Tiro*, cuius
uerba haec sunt.

a. Scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque
prolixis atque prosperis animum excellere atque superbiam at-
que ferociam augescere atque crescere, quod mihi nunc magnae
curae est, quod haec res tam secunde processit, ne quid in con-
sulendo aduersi eueniat, quod nostras secundas res confutet,
neue haec laetitia nimis luxuriose eueniat, aduersae res edomant
et docent, quid opus siet facto, secundae res laetitia transuer-
sum trudere solent a recte consulendo atque intellegendo. quo

a. *Partem repetit Gellius XIII 25 (24), 13: Item M. Cato in orationis principio, quam dixit in senatu pro Rhodiensibus, cum uellet res nimis prosperas dicere, tribus uocabulis idem sentientibus dixit. — Verba eius haec sunt: 'Scio — augescere'. — Praeterea conferri iubet Meyer (orat. Rom. fr. p. 105) Caes. epist. ad Front. II 13 p. 36 N.: Nam uni M. Porcio me dedicaui atque despondi atque delegaui. hoc etiam ipsum 'atque' unde putas? ex ipso furor. Huc pertinere Charis. II p. 195 P. 220 K.: Secunde Cato senex, ut Maximus notat Klotz monuit in Iahn. ann. 85 (1862) p. 316, Sulpiciae sat. u. 48, Quos inter prisce sententia dia Catonis scire deis magni fecisset, utrumne secundis an magis aduersis staret Romana propago Roth p. 284.*

1. eos animatos *uulg.* que *om. R* 4. infensusque *V*
infensusque *R* infestique *uulg.* incensusque *Gronovius* que *om.*
R 6. pro Rhod. — scripta est *om. R*
a, 9. in rebus secundis *Gell. XIII 25, 14.* 10. prolixis
prosperis *P* 11. ferociam *V* quo mihi *Iordan* nunc
mihi *uulg.* in nunc *P* 12. quod h.] quom *Haupt ap. Iord.*
processit *R* processerit *V² Meyer* 12. 13. con-
sulendo *R* 13. confuter ne ne *P* 14. nimia luctuose
Bollhuisius, at conferri iubet Peertkamp bibl. crit. nou. III p. 399
Lin. XVIII 12, 12: uereor ne haec quoque laetitia luxuriet nobis
ac uana euadat. euaeniat *R* aduersae (*P*) edomant]
se domant (sedonant *V¹*) libri emend. *Pricaeus* 15. sit *P*
15. 16. transuersum *P* 16. recto *VRP* intellegendo *V* in-
tellegendo *cet. libri*

maiore opere dico suadeoque, uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus. —

b. Atque ego quidem arbitror, Rhodienses noluisse nos ita depugnare, uti depugnatum est, neque regem Persen uinci. sed non Rhodienses modo id noluere sed multos populos atque multas nationes idem noluisse arbitror. atque haut scio, an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint euenire. sed enim id metuere, si nemo esset homo quem ueremur, quidquid luberet faceremus, ne sub solo imperio nostro in seruitute nostra essent. libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. atque Rhodienses tamen Persen publice nunquam adiuuere. cogitate, quanto nos inter nos priuatim cautius facimus. nam unus quisque nostrum, si quis aduersus rem suam quid fieri arbitrantur, summa ui contra nititur, ne aduersus eam fiat: quod illi tamen perpersi. —

b. *Appian. Punic. 65: ἐγίγνωτο οὖν αἱ συνθήκαι, τρίται αἰδέ, Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις πρὸς ἀλλήλους. καὶ ὁ Σικιπίων ἐς αὐτὰς ἐδόκει μάλιστα τοὺς Ῥωμαίους ἐναγαγέσθαι. εἴτε τῶν εἰρημνέων οὐνεκα λογισμῶν, εἴτε ὡς ἀρκούν Ῥωμαίοις ἐς εὐτυχίαν τὸ μόνην ἀφελέσθαι Καρχηδονίους τὴν ἡγεμονίαν. εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ τὸδε νομίζουσιν αὐτὸν ἐς Ῥωμαίων σωφρονισμὸν ἐθελῆσαι γείτονα καὶ ἀντίπαλον αὐτοῖς φόβον ἐς αἰὶ καταλιπεῖν, ἵνα μὴ ποτε ἐξηβρίσειαν ἐν μεγέθει τύχης καὶ ἀμεριμνία. καὶ τὸδε οὕτω φρονήσαι τὸν Σικιπίωνα οὐ πολὺ ὕστερον ἐξείπε τοῖς Ῥωμαίοις Κάτων, ἐπιπλήτων τοῖς παρωξυμένοις κατὰ Ῥόδον. Catonem uidetur imitatus esse Sallustius Jug. 41 et hist. fr. 10 p. 9 Kr.*

1. opera R 2. dum] cum VRP
b, 3. At ego V (ex Iordan.) 4. psen P uinci sed non]
uicis. non R uicisse non rel. libri emend. Hertz 8. metuere si]
metueres P 9. quidquid luberet] quicquid luberet R quidqd' lubet
† li
F¹ quicqd' lubet V² (saec. XV corr.) quidqd' lib'et P et quid-
quid Carrio quodque Gronouius quo id quod Wagener facere-
mus. Ne P sub] sub R¹ 10. nostra essent] nrē sent V¹
nostra essent V² (saec. XV corr.) nrē sēnt R nrē sunt P iusta
essent Gronouius nostra omnia essent O. Ribbeck in mus. Heluet.
n. I p. 16. sententia P 11. atqui Scioppius Persen]
pse V¹P (persem V² c. saec. XV) Perse R 12. adiuuare VRP P
cogitare RP nos priuatim] nrī uatim PV¹ (nrī natiui m.
rec.) nrī uatī R cogitate quanto nos priuatim Lipsius. corr. Gro-
nouius caucius P 13. quis] an ques? uid. fr. 1 c. adn.
14. arbitratur uulgo aduersus (P) ea VRP 15. illam
uulgo itam perpesi R (ex Iordano)

c. Ea nunc derepente tanta beneficia ultro citroque, tantam amicitiam relinquemus? quod illos dicimus uoluisse facere, id nos priores facere occupabimus. —

d. Qui acerrime aduersus eos dicit, ita dicit: hostes uoluisse fieri. equis est tandem, qui uestrorum, quod ad sese attineat, aequum censeat poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere uoluisse? nemo opinor. nam ego, quod ad me attinet, nolim. —

e. Quid nunc? ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat: si quis illud facere uoluerit, mille minus dimidium familiae multa esto; si quis plus quingenta iugera habere uoluerit, tanta poena esto; si quis maiorem pecuniam numerum habere uoluerit, tantum damnas esto. atque nos omnia plura habere uolumus, et id nobis impune est.

f. Sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, 15

d. cf. orationem Rhodiensium *Liutianam* XXXV 24, 2—3: Voluntatis nostrae tacitae uelut litem aestimari uestris inter nos sermonibus audio, patres conscripti: fauisse nos regi et illum uincere maluisse, ideo bello persequendos esse credunt alii uestrum; alii uoluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus neque legibus ullius ciuitatis ita comparatum esse, ut, si qui uelit inimicum perire, si nihil fecerit, quo id fiat, capitis damnetur.

e. *Fest. s. u. pecuniam* p. 246 M.: Pecuniam cum dixit M. Cato per casum genetiuium a singulari casus recti formauit, quo utebantur antiqui, id est pecu.

c, 1. ei R eo *Iordan* de repente P nos post tanta uulgo additur om. VRP beneficia R 3. occupauimus VRP

d, 4. accerrime P hostes V osten R hoste P 5. et quis libri equis Gronou. uestrorum qui Gronou. de forma uestrorum pro uestrum uid. *Neue Formenl. II* p. 133 6. equum V equi R quempiam ante poenas add. uulg. penas P arguat R 7. malefacere P

e, 9. quin nunc R et qua VP et quae (R) uulg. ecqua Meyer 10. mille minus VPR mille nummi dimidium uulg. *codd. scripturam iure suo tuitus est E. Huschke in anal. litt. p. 257. cf. tab. Bantin. u. 12 C. I. L. I p. 45 et Mommseni adnot. p. 48.*

11. m. esto? VP habere R tanta — uoluerit in P in mg. addiderat m. pr., nunc tamen margine circumcisa haec exstant: tanta pena es | maiore pecuniam habere uoluer | 12. et si quis uulg. 13. damna RP dampna V damni uulg. corr. *Scioppius* atqui uulg. pluria Roth *conl. Gell. V* 21, 6.

f, 15. equum V equi R

quod bene facere uoluisse quis dicit neque fecit tamen, Rhodiensibus oberit, quod non male fecerunt sed quia uoluisse dicuntur facere? —

5 *g.* Rhodiensis superbos esse aiunt, id obiectantes, quod mihi et liberis meis minime dici uelim. sint sane superbi. quid id ad uos attinet? idne irascimini, si quis superbior est quam uos.

96. *Gell. XI 3, 2* Videbam — M. Catonem in originum quarto — scripsisse et item in quinto: Vrbes insulasque omnis
10 pro agro Illyrio esse.

97. *Non. s. u. pisculentum p. 151* Cato originum libro V: Fluium Naronem magnum pulchrum pisculentum.

g. *Gellius haec de tota oratione iudicat:* Praeterea animaduertere est, in tota ista Catonis oratione omnia disciplinarum rhetoricarum arma atque subsidia mota esse; sed non proinde, ut in decursibus ludicris aut simulacris proeliorum uoluptariis fieri uidemus, non, inquam, distincte nimis atque compte atque modulate res acta est, sed quasi in ancipiti certamine, cum sparsa acies est, multis locis Marte uario pugnatur: sic in ista tum causa Cato, cum superbia illa Rhodiensium famosissima multorum odio atque inuidia flagraret, omnibus promisce tuendi atque propugnandi modis usus est et nunc ut optime meritos commendat, nunc, tamquam si innocentes purgat, ne bona diuitiaeque eorum expetantur, obiurgat, nunc et quasi sit erratum deprecatur, nunc ut necessarios rei publicae ostentat, nunc elementiae, nunc mansuetudinis maiorum, nunc utilitatis publicae commonefacit. Eaque omnia distinctius numerosiusque fortassean dici potuerint, fortius atque uiuidius potuisse dici non uidentur.

96. Fortasse referendum est ad a. 167. 587, quo senatus populusque Romanus Illyrios liberos esse iussit (*Liv. XXXV 26, 12*).

2. taberit qd' non *V* tabit quod non *R* ~ aberit (ñ *m. sec.* in lacunam inseruit) qd' ñ *P* male erit *Scioppius* oberit *Lambecius* noxa erit *Iac. Gronouius* non abierit *Hertz* id oberit *Iordan*, ego cogitaui de fraudi erit. malefecerit *P* 3. facere om. *R* (teste *Iordan*.)

g. 5. et] e *P* a *H. Stephanus* dici deest in *P* lacuna relicta minime uelim *Lambecius* obici *Iordan* minime obici nolim *H. Sauppe* (*Tulliana in ind. lect. Gotting. hib. a. 1867 p. 15*) 6. quid] qd' *P* nos libri em. *Wagener* superior *R* 7. nos libri emend. *Wagener*

96, 9. in quinto] in ut \varnothing in quinq; a omnes pro pago
ill. a 10. agro illirio $\tilde{e} \tilde{e}$ *R* illirio $\tilde{e} \tilde{e}$ *R* illyrio \varnothing illirio p^c

97, 12. ante Fluium libri origine addunt. del. *Mercer*.
paronem magnom *W*¹

98. *Prisc. X* p. 886 *P.* 510 *H.* Cato in V originum: Quod eorum nemo quisquam quicquam mihi ignoturus est.

99. *Gell. XV* 9, 5 *M.* Cato in quinta origine ita scripsit: Postridie signis conlatis aequo fronte peditatu, equitibus atque alis cum hostium legionibus pugnavimus. 5

100. *Gell. XV* 9, 5 'Recto' quoque 'fronte' idem Cato in libro eodem [*originum quinto*] dicit.

101. *Gell. XV* 13, 5 *M.* Cato in quinta origine: Exercitum, inquit, suum pransum, paratum, cohortatum eduxit foras atque instruxit. 10

102. *Fest. s. u. pilates* p. 237 *M.* Cato originum l. V: Lapis candidior quam † pelastes.

103. *Non. s. u. protelare* p. 363 Cato originum lib. V: Sed protelo trini boues unum aratrum ducent.

104. *Prisc. VIII* p. 864 *P.* 475 *H.* Cato in V originum: 15 Illi polliciti sese facturum omnia.

EX LIBRO VI

105. *Gell. XX* 5, 13 Quod est scriptum a M. Catone in sexta origine: Itaque ego, inquit, cognobiliorem cognitionem esse arbitror.

98, 1. in V originum *om. Sangall.* 2. quisquam] quis *Bamberg. a pr. m. corr. sec. m.* mihi in *mg. add. Halberst.*

99, 3. *M.* Cato] * cato (*in ras. a non m uid. fuisse*) φ
 quinta] m o n to i φ V. p pmo *RL* 4. post tridie *Lgp* Post
 tridiae φ i postrdie *Ra* conlatis *R¹ L φ gmo* collatis *R² ulgou*
 peditatu φ¹ equitibus] aequitibus φ peditibus *R* uelitibus
Gronou. 5. aliis *RL* peditatu atque alis *Hertz* peditatu equi-
 tibusque alariis *Bormann* pugnavim⁹ *RL* pugnavit *ulgo*

101, 8. in V. originum p to exercitu *L* 9. paratum]
 pratū *L* paratumque p cohortatum] & hor. *R* cohortatum (e
in a corr.) φ cohortavit p cohortatum eduxit *in ras. L* 10. in-
 struxit] x *in ras. L*

102, 11. pilates *Festus in lemmate et Paul. p. 236 M* Pel-
 lates (= *Πελλάτης*) *Leutsch in Zenob. prou. V* 13 p. 121

103, 13. origine *LW¹* 14. ducent *W¹*

104, 15. V. de originum *Sangall. Gruter. Karolir.*

105, 17. *M. om. φ* VI. φ *mg a o* quinto originum p 19. arbitror a

EX LIBRO VII

149

605

106. *Cic. Brut.* 23, 89 Quae quidem uis [*Galbae*] tum maxime cognita est, cum Lusitanis a Seruio Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante et rogationem in Galbam privilegi similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit. quam orationem in origines suas rettulit, paucis antequam mortuus est diebus an mensibus. Tum igitur *nihil* recusans Galba pro sese et populi Romani fidem implorans, cum suos pueros tum C. Galli etiam filium flens commendabat, cuius orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris. isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato.

107. *Front. epist. ad Caes.* III 20 p. 57 N. Cato quid dicat de Galba absoluto, tu melius scis; ego memini propter fratris filios eum absolutum. τὸ δ' ἀκριβὲς ipse inspicere. Cato igitur dissuadet neue suos neue alienos quis liberos ad misericordiam

106. *Ciceronis uerba (non Liuii, quae est sententia Iordani p. LVIII) partim ad uerbum descripsit Valerius Max. VIII 1, 2. — Cic. Brut.* 20, 80: Et uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque et octoginta natus excessit e uita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit. *de orat.* I 53, 228: Quod item apud Catonem scriptum esse uideo, nisi pueris et lacrimis usus esset [*Galba*], poenas eum daturum fuisse. *Quintil.* II 15, 8: Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in contione produxerat sed Galli etiam Sulpicii filium suis ipse manibus circumtulera, elapsus esse, cum aliorum monumentis tum Catonis oratione testatum est. — *cf. Ascon. ad Cic. diu.* 20 p. 124 *Or.*: Cato accusauit Ser. Galbam pro direptis Lusitanis. *Liui. per.* 49: Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui in fidem populo Romano dediti ab Seruio Galba in Galliam uenisset, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit. extat oratio et in annalibus ipsius inclusa. Q. Fuluius Nobilior ei, saepe ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba; ipse quoque Galba cum se damnari uideret, complexus duos filios praetextatos et Sulpici Galli filium, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. 39, 40, 12.

106, 3. L. Libone Corradus 8. nihil om. libri add. Corradus ex Val. Max. VIII 1, 2. 11. sique se Gud. 2 sicque se C. Peter 12. flammae Lagom. 30. 56.

conciliandam producat neue uxores neue adfines uel ullas omnino feminas.

108. *Gell. XIII* 25 (24), 15 Itidem Cato ex originum VII in oratione, quam contra Seruium Galbam dixit, compluribus uocabulis super eadem re usus est: Multa me dehortata sunt huc prodire, anni, aetas, nox, uires, senectus: uerum enim uero, cum tantam rem peragier arbitrarer.

109. *Gell. I* 12, 17 M. Cato de Lusitanis, cum Seruium Galbam accusauit: Tamen dicunt deficere uoluisse. ego me nunc uolo ius pontificium optime scire: iamne ea causa pontifex capiar? si uolo augurium optime tenere, ecquis me ob eam causam augurem capiat?

110. *Non. s. u. pisculentum* p. 151 Cato originum — libro VII: Fluium Iiberum; is oritur ex Cantabris, magnus atque pulcher, pisculentus.

15

108. *Anonym. Quicherati de figuris* u. 136 sqq. (quem locum sumpsi ex *Meyero orat.* p. 123) Est conductio conque gregatio, cum adcumulo res. Multae hortantur me res: aetas, tempus, amiei, concilium tantae plebis, dementia natum [sic *Quich.* denuntia natum lib.]. Imitatus est *Catonem Memmii Sallustianus in bell. Jug.* 31.

110. cf. *Strab. IIII* 4 p. 159: Περὶ δὲ ὁ Ἰβηρ, ἀπὸ Καντάβρων ἔχων τὰς ἀρχάς, ἐπὶ μεσημβρίαν διὰ πολλοῦ πεδίου παράλληλος τοῖς Πυρηναίοις ὄρεσιν. *Plin. n. h. III* 21: Regio Ilergaonum, Iberus amnis nauigabili commercio diues, ortus in Cantabris haud procul oppido Iuliobriga, per CCCCL M pass. fluens, nauium per CCLX M a Varia oppido capax. — Fortasse spectat ad bellum quod a. 153. 601 Celtiberis a Q. Fulcio Nobiliore inlatum est.

108, 3. origiū R VII. L VII πο^o VII. gap 4. contraserunt φ ante corr. contra Seĩ o seĩ galbã Rmg serum La

ser. galbam p cum plib; R 5. multa|ri me p dehortata φ deortata L 6. annetas a etas uxor uires L (in ras.) uerū enīuiro R¹ corr. s. m. 7. rē. p. agier (ē. p. a sec. m. in ras. pro rem pagier) g agier (p om.) φ pagier L pagrer a rēp. agier o arbitrarer L arbitraretur R

109, 9. tamen] cum rec. libri 11. si] ius Popma ecquis] et quos P et quis V ob meam augurem P ob meam rem R V ob eam rem aug. uulgo. causam inseruit Hertz

110, 13. an libro V? 14. fluius hiberus oritur F. Fluius Iiberus Harl.¹ (inter lin. adscr.) fluiū Iiberū m. antiq. corr.

Cantabris Iunius catinatis L W² F cacinatis W¹ magnis Harlei.

111. *Fest. s. u. mulleos p. 142 M.* M. Cato originum li. VII: Qui magistratum curulem cepisset, calceos mulleos aluta uinctos, ceteri perones . . .

112.** *Plut. q. Rom. 49* Διὰ τί τοὺς παραγγέλλοντας ἔρ-
 5 χειν ἔθος ἦν ἐν ἱματίῳ τοῦτο ποιεῖν ἀχίτωνας, ὥς Κάτων
 ἔστόρηκεν;

113. *Fest. s. u. ruscum p. 265 M.* Cato originum l. VII: Mulieres opertae auro purpuraque; arsinea, rete, diadema, coronas aureas, rusceas fascias, galbeos lineos, pelles, redimi-
 10 cula . . .

114*. *Charis. I p. 78 P. 101 K.* Cato in originibus: Mulieres, inquit, nostrae capillum cinere unguabant, ut rutilus esset.

115.** *Seru. ad Aen. III 64* Cato ait deposita ueste pur-
 15 purea feminas usas caerulea, cum lugerent.

116. *Charis. I p. 72 P. 93 K.* Quamuis Cato originum VII genetiuo casu dixerit: Iurum legumque cultores.

117. *Fest. s. u. socordiam p. 293 M.* M. Cato [*socordiam*]

112. *Ex quaestionibus Romanis repetit Plut. Coriol. 14:* Καὶ γὰρ ἔθος ἦν τοῖς μετιοῦσι τὴν ἀρχὴν παρακαλεῖν καὶ δεξιοῦσθαι τοὺς πολίτας ἐν ἱματίῳ κατιόντας εἰς τὴν ἀγορὰν ἀνευ χιτῶνος.

114. *Seru. ad Aen. IIII 698:* In Catone legitur de matronarum crinibus: Flauo cinere unctitabant, ut rutilae essent (*exhibet Bern. 172*).

116. *Iterum posuit Charis. I p. 109 P. 135 K.*

111, 2. alutaciniatos *cod.* alutacinatos uel lunatos *August. Vrsin.* alutacinatos *Turnebus* alii uncinatos *Scaliger* aluta laciniatos *Mueller* aluta cinctos *Haupt* aluta uinctos *Mommsen de corrigiis intellegens (apud Iordan.).*

113, 7. commemorat Cato or. l. VII mulieres opertas *Scaliger*
 8. ars inheret *cod.* arsinea, rete *Scaliger (conl. Paul. p. 20 M.)*

9. ruscea facile *cod.* ruscea facie *Vrsinus* rusceas fascias *Scaliger (conl. Apul. met. II 7),* rusceas fascias (*propter Festi u. antec.*) *Mueller.* galbeos lineas *cod.* galbeos, lineas *Scaliger* galbeas lineas *Mueller* galbeos lineos *Iordan* pelles *cod.* pallas *Roth*

114, 12. flauo cinere *Seruius* inungitabant *Putschius* unctitabant *Seruius* et rutilius esse cinis *Neapol.* ut rutilus esset crinis *ed. princ. cinis del. Keil.*

116, 16. originum III *exc. Cauchiana* p. 135 *deest in Neap. cultores.*

117. *Exempli gratia exhibui Muelleri supplementa, etsi minus mihi placent.*

pro [stultitia posuit originum l.] VII, cum ait: [. Ob im-]
mensam [timiditatem et socordiam causa erat] ne quid neg[oti]
publici gere]retur.

INCERTORVM ORIGINVM LIBRORVM RELIQUIAE

118. *Cic. Tusc. III* 2, 3 Grauiissimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut dein-⁵
ceps qui accubarent canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes
atque uirtutes.

119.** *Seru. ad Aen. I* 726 Nam, ut ait Cato, et in atrio
et duobus ferculis epulabantur antiqui.

120. *Charis. I* p. 106 P. 131 K. Glis Varro in admirandis¹⁰
'in silua mea est glis nullus' sed et Cato in originibus ita est
locutus.

121. *Charis. I* 99 P. 124 K. Biber G. Fannius annalium
VIII — Cato quoque originum * * (*ipsa uerba interciderunt*).

122. *Seru. ad Georg. I* 75 Cato in originibus: Alae ex lu-¹⁵
pino lug

117. *Paul. p.* 292 M.: Socordiam quidam pro ignauia posuerunt.
Cato pro stultitia posuit.

118. *Cic. Tusc. I* 2, 3: Quamquam est in originibus solitos esse
in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtuti-
bus. *Brut.* 19, 75 Atque utinam exstarent illa carmina, quae multis
saeclis ante suam aetatem in epulis esse cantata a singulis conuiuis
de clarorum uirorum laudibus, in originibus scriptum reliquit Cato.
cf. de legg. II 24, 62. *Varro de uit. pop. Rom. apud Nonium s. u. assa*
uoce p. 76: In conuiuiis pueri modesti ut cantarent carmina antiqua, in
quibus laudis erant maiorum et assa uoce et cum tubicine. *Quintil. I*
10, 20: Veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias adhibere
moris fuit. *Val. Max. II* 1, 10: Maiores natu in conuiuiis ad tibias
(gregia superiorum opera carmine comprehensa canebant [*sic recte Nep.*
pangebant libri Val.]).

119. *cf. Seru. ad Aen. I* 637: Notandum quia affluentiam ubique
exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui et duobus tantum cibis
utebantur et in atriis edebant sedentes. *Meyer in orationis ne legi Orchiae*
derogaretur fragmentis posuit p. 94. *res anceps est.*

120. *Plura Catonis uerba adlata erant a Charisio I* p. 69 P. 90 K.
sed librariorum incuria interciderunt: Gliris-nominatiuus est hic glis
non glir, ut quidam uolunt. nam Varro in admirandis ait — et Cato in
originibus * * *

122. *Ex Thilonis libris solus habet Vossianus. in Voss. post*
lug. tredecim litterae euanuerunt, tum sequitur de lingua latina: alam
et q. s. In ed. Danielis, qui eodem libro usus est, haec exstant lu-
gium . . . tamen Varro de l. l., legumine Roth

123. *Seru. ad Aen. III* 637 Argolici clypei] Quia Graecorum clypei rotundi, ut Cato originum ait.

124. *Macrob. I* 14, 5 Veteres 'an' pro 'circum' ponere solebant, ut Cato in originibus: Oratorum an terminum.

5 125. *Non. s. u. tributus p.* 229 Cato originum libris: Ne praedia in lubricum dirigerentur, cum tributus exigēretur.

INCERTORVM CATONIS LIBRORVM RELLIQVIAE SELECTAE

126. *Fest. s. u. natinatio p.* 166 *M. M.* Cato in [*orig. lib. V* scripsit: *audito tum*]ultu Macedoniae Etruriam, Samnites, Lucanos inter se natinari atque factiones esse.

10 127. *Cic. de rep. I* 17, 27 Quam est hic fortunatus putandus —, qui — ut Africanum auum meum scribit Cato solitum esse dicere, possit idem de se praedicare, numquam se plus agere quam nihil cum ageret, numquam minus solum esse quam cum solus esset.

15 128. *Fronto ep. ad Ver. II* 1 p. 129 *N.* Ipsum hoc tuum

126. *suppleuit Mueller, qui Macedonicum hunc tumultum ad Philippi regis foedus cum Hannibale initum a. 215. 539 spectare existimat.*

127. *Cic. de off. III* 1, 1: P. Scipionem, Marce fili, eum, qui primus (*om. Bamb. pr. m.*) Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Cato, qui fuit eius fere aequalis, numquam se minus otiosum esse quam cum otiosus, nec minus solum quam cum solus esset. *Plut. apophth. reg. et imp.* 1: Σκιπίων δὲ ὁ πρεσβύτερος τὴν ἀπὸ τῶν στρατηγιῶν καὶ τῆς πολιτείας σχολὴν ἐν γραμμασι διατριβὴν ποιούμενος ἔλεγεν, ὅποτε σχολάζοι, πλείονα πράττειν. *Conexuit cum his uerbis 'illud uerum M. Catonis oraculum: nihil agendo homines male agere discunt' (Colum. XI 1) Bormann, ut prooemii sententiam expleret, at tamen restitutio eius admodum dubia est.*

128. *Cf. supra p. CLXII.*

123. *Exhibet Bern. 172.*

124, 4. orator *Paris.* am *Par. ante emend.* oratorum am-terminum *Scaliger* arator uel uruator *Ian* imperatuum intellegens aratorum *Roth cf. Paul. p.* 17 *M.* Amtermini qui circa terminos prouinciae manent.

125, 6. derigerentur *L* dirigentur *W* cum *WF*¹

126. *suppleuit Mueller.*

127, 13. *post ageret in palimpsesto* numquam se plus agere *repetita sed punctis notata sunt*

a te diu[er]si]na prudentia consultum, quod non ante signis con-
latis manum cum hostibus conseruisti, quam lenibus proeliis et
minutis uictoriis militem imbueres, nonne Cato docuit, orator
idem et imperator summus? Ipsa subieci Catonis uerba, in qui-
bus consiliorum tuorum expressa uestigia cerneres: Interea unam-
quamque turmam, manipulum, cohortem temptabam, quid facere
possent, proeliis lenibus spectabam, cuiusmodi quisque esset, si
quis strenue fecerat, donabam honeste, ut alii idem uellent fa-
cere, atque in contione uerbis multis laudabam. interim ali-
quot pauca castra feci. sed ubi anni tempus uenit, castra hi-
berna

195
559 **129.** *Plutarch. Cat.* 10 Ἀντὸς δέ φησιν ὁ Κάτων πλείο-
νας εἰληφέναι πόλεις ὧν διήγαγεν ἡμερῶν ἐν Ἰβηρίᾳ· καὶ
τοῦτο κόμπος οὐκ ἔστιν, εἴπερ ὡς ἀληθῶς τετρακόσiai τὸ
πλήθος ἦσαν. τοῖς μὲν οὖν στρατιώταις πολλὰ παρὰ τὴν
στρατείαν ὠφεληθεῖσιν ἔτι καὶ λίτραν ἀργυρίου κατ' ἄνδρα
προσδιένειμεν, εἰπὼν, ὡς κρεῖττον ἦν, πολλοὺς Ῥωμαίων
ἀργύριον ἢ χρυσίον ὀλίγους ἔχοντας ἐπανελθεῖν· εἰς δ' αὐ-
τὸν ἐκ τῶν ἀλισκομένων οὐδὲν ἐλθεῖν λέγει πλὴν ὅσα πέ-
πωκεν ἢ βέβρωκε. 'Καὶ οὐκ αἰτιῶμαι', φησί 'τοὺς ὠφελεί-
σθαι ζητοῦντας ἐκ τούτων, ἀλλὰ βούλομαι μᾶλλον περὶ ἀρε-
τῆς τοῖς ἀρίστοις ἢ περὶ χρημάτων τοῖς πλουσιωτάτοις
ἀμιλλᾶσθαι καὶ τοῖς φιλαργυροτάτοις περὶ φιλαργυρίας'.

191
563 **130.** *Plut. Cat.* 14 Ὁ δὲ Κάτων ἀεὶ μὲν τις ἦν, ὡς ἔοικε,
τῶν ιδίων ἐγκωμίων ἀφειδῆς καὶ τὴν ἄντικρυς μεγαλαυχίαν
ὡς ἐπακολούθημα τῆς μεγαλουργίας οὐκ ἔφεινε, πλείστον
δὲ ταῖς πράξεσι ταύταις ὄγκον περιτέθεικε καὶ φησι τοῖς
ἰδοῦσιν αὐτὸν τότε [in pugna Thermopylensi] διώκοντα καὶ
παίοντα τοὺς πολεμίους παραστῆναι μηδὲν ὀφείλειν Κά-

129. Haec res, quam iterum exposuit Plutarchus apophth. 25. 26, sumpta est aut ex originibus aut ex dierum dictarum libris.

130. Wagener ad quintum originum librum rettulit, Jordan cautius ad incert. libr. reliq. 70.

7. lenibus codex 9. 10. aliquitau castra codex corr. Maius

11. quae sequebantur, in cod. oblitterata sunt

129, 17. ἦν] εἴη Paris. A² 18. ὀλίγον Barocc, c Par.
A¹ 18. 19. αὐτόν libri αὐτόν Stephanus.

τωνα τῷ δήμῳ τοσοῦτον, ὅσον Κάτωνι τὸν δῆμον, αὐτόν τε Μάνιον τὸν ὑπατον θερμοὺν ἀπὸ τῆς νίκης ἐτι θερμοῶ περιπλακέντα πολὺν χρόνον ἀσπάξασθαι καὶ βοᾶν ὑπὸ χαρᾶς, ὡς οὔτ' ἂν αὐτὸς οὔθ' ὁ σύμπας δῆμος ἐξισώσειε τὰς ἀμοιβὰς ταῖς Κάτωνος εὐεργεσίαις.

131. *Ps. Frontin. IIII* 1, 16 *M.* Cato memoriae tradidit in furto comprehensis inter commilitones dextras esse praecisas, aut, si leuius animaduertere uoluissent, in principiis sanguinem esse missum.

132. *Cic. de diuin. I* 15, 28 Itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa plane et deserta sunt.

133. *Paul. s. u. uiritim p.* 378 *M.* Cato: Praeda quae capta est, uiritim diuisa.

134. *Charis. I p.* 79 *P.* 102 *K.* Cato sic dixit: Et in Italia atras capras lacte album habere.

135. *Charis. I p.* 108 *P.* 134 *K.* Sed et Cato his 'iugeris', ut notat Plinius eodem libro VI.

136. *Charis. II p.* 191 *P.* 215 *K.* Primo pedatu Cato senex: In his duobus bellis alteras stipendio agrique parte multati, alteras oppidum ui captum, alteras primo pedatu et secundo.

137. *Seru. ad Aen. III* 314 Cato ait, uerba tertiato et quartato quempiam dicere prae metu.

131. *Jordan in rel. de re militari libri* (p. 82) posuit, forsitan ex originum libro quarto fluxerit, quo res Romanas militares Carthaginiensibus Cato opposuisse uidetur (fr. 82).

134. *Roth p.* 276 inter originum fragmenta recepit. cf. de fr. 134—136 supra p. CLXIIII.

131, *G. M. om. Leid. sec.* memoriae *om. Palat. et Ioann. Saresb. Polyer. VI c.* 12, qui sua hinc exscripsit. 7. deprehensis *Sarish. comprehensi Palat.* concisas *Medic. pr.*

8. aut, si leuius] *Leid. sec.* aut an silentiis *Palat.* aut si licentius *Vossian.* ut sic licentius *Gudian.* aut ut solertius *Med. sec.* ut si 1. *Leid. pr. et Cantabr. bibl. publ.* aut si benignius *Saresb.* aut si lentius *uulg.* at si lentius *Steweck.* aut si lenius *Lipsius* at si leuius *Oudendorp.* uoluisset *Med. sec.* in principiis] *Palat. Saresb.* in principis libri quattuor *Oudendorpi* in principio *Med. sec.*

132, 12. omissa *Moser* et *sup. lin. Voss. A*

136, 20. in is *Neap.* in his *ed. princ.*

137, 22. tertiata et quartata *Popma.*

138. *Seru. ad Aen. IIII* 121 Cato: Sedere non potest in equo, trepidante.

139. *Seru. ad Aen. IIII* 293 Cato: Qua mollissimum est, adoriuntur.

140. *Seru. ad Aen. VIII* 694 Cato: Sub tela uolantia. 5

141. *Priscian. VI* p. 694 P. 227 H. Cato in I originum — idem 'nulli' pro 'nullius': Qui tantisper nulli rei sies, dum nihil agas.

142. *Priscian. III* p. 600 P. 87 H. Cato [dixit]: Quod iter longius arduiusque erat a curia. 10

143. *Priscian. VI* p. 713 P. 260 H. Cato: Specca prosita, quo aqua de uia abiret.

141. Repetiit Priscianus p. 717 P. 266 H. Jordan in *annal. Iahn.* p. 429 haec a Catone in originum prooemio dicta esse existimat. cf. de fr. 141 — 143 supra p. CLXIIII.

141, 6. p. 266 sine codd. auctoritate post idem in edd. in II propagatum est 7. nullae G. I. Vossius de anal. IIII 6 Krehl sies libri p. 266 est p. 227

142, 9. dixit om. Par. P inter Par. P 10. longius (suprscr. i sup. i) Sangall. longius Gruter. Karolir. a] om. Par. P Karolir. pr. m. add. Kar. sec. m.

143, 11. prositi Par. R Bamb. Bern. Sang. Gruter. ppositi Halberst. pr. m. ppsita Halb. sec. m. propositi Karolir. apposita edd. ante Krehlium. posita Krehl prosita M. Haupt (conl. Paul. p. 226 M prosita proposita) 12. deuia Par. R Amien. Bern. Halb. Sangall. habiret Bern.

L. CASSII HEMINAE ANNALES

EX LIBRO I

1*. *Minuc. Fel. Octau.* 21, 4 p. 29 *Halm.* Saturnum enim principem huius generis et examinis omnes scriptores uetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt. scit hoc Nepos et Cassius in historia, et Thallus ac Diodorus hoc loquuntur.

5 2*. *Solin. polyh.* 2, 10 p. 37 *M.* Notum est — constitutam — Ariciam ab Archilocho Siculo, unde et nomen, ut Heminæ placet, tractum.

3*. *Seru. ad Aen. VII* 631 Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam nomine uxoris suae Clytemestrae condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum.

1. *Tertull. ad nat. II* 12: Cum autem Saturnum constat uixisse, frustra demutatis: non conceditur uobis, quem non negabitis fuisse hominem, qui neque deus neque tempus defendi potest. Exstat apud litteras uestras usquequaque Saturni census: legimus apud Cassium Seuerum (*cf. supra p. CLXXII*), apud Cornelios, Nepotem et Tacitum (*hist. V* 2. 4), apud Graecos quoque, Diodorum quique alii antiquitatum canos collegerunt [*sic libri; antiquitatum canos a Tertulliano dictum esse arbitratur Oehler pro antiquissimis hominibus. — canones Schmitter. ego cogitavi de antiquitatum commentarios conl. apol. 10.*] *Apolog.* 10: Saturnum itaque, quantum litterae docent, neque Diodorus Graecus aut Thallus neque Cassius Seuerus aut Cornelius Nepos neque ullus commentator eiusmodi antiquitatum aliud, quam hominem promulgauerunt, si quantum rerum argumenta nusquam inuenio fideliora, quam apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones postque Attica hospitia consedit, exceptus a Iano uel Iane, ut Salii uolunt. *Lactant. instit. I* 13: Omnes ergo non tantum poetae sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores [*Saturnum*] hominem fuisse consentiunt, qui res eius in Italia gestas memoriae prodiderunt, Graeci Diodorus et Thallus, Latini Nepos et Cassius et Varro. *cf. Schwegler I p. 212 sq. et supra s. l.*

- 1, 3. scit] scribit *Pithoeus*
2, 6. Archia *Salmas.*
3. abest a *Thilonis libris.*

4. et ante Thallus *del. Halm.*

4*. *Seru. ad Georg. I* 10 Cincius et Cassius aiunt, 'ab Euandro Faunum deum appellatum, ideoque aedes sacras 'faunas' primo appellatas, postea fana dicta, et ex eo qui futura praecinerent fanaticos dici.

5*. *Schol. Veron. ad Aen. II* 717 p. 91 K. Varró secundo⁵ historiarum refert, Aenean capta Troia arcem cum plurimis occupasse magnaue hostium *gratia obtinuisse* abeundi potestatem. itaque *concessum ei quod* uellet auferre; cumque circa *aurum* opesque alias ceteri morarentur, Aenean patrem suum collo *tulisse mirantibusque* Achiuis hanc pietatem redeundi Hium co-¹⁰ piam datam, ac deos penates ligneis sigillis uel lapideis terrenis quoque Aenean *umeris extulisse*, quam rem Graecos stupentes omnia sua auferendi potestatem dedisse *eaque ratione saepius redeuntem omnia e Troia abstulisse et in nauibus posuisse*. Atlicus de patre consentit, de dis penatibus negat, sed ex Samothracia¹⁵ in Italiam deuctos, contra quam opinionem refertur *fuisse simulacra* Vestae incensis deae eius aris ex ruinis Troicis liberata. Additur etiam a L. Cassio [*et Pisone*] Censorio, miraculo magis Aenean patris '*dignitate sanctiorem*' inter hostes intactum properauisse concessisque ei nauibus in Italiam nauigasse. Item . . .²⁰ historiarum libro I ait, Hio capto *Aenean cum dis penatibus umeris inpositis* erupisse duosque filios Ascanium et Eurybaten brachio eius inmixos ante ora hostium *praetergressos*, *datas* etiam ei naues concessumque, ut quas uellet de nauibus securus ueheret.

25

6*. *Seru. ad Aen. I* 378 Alii autem, ut Cassius Hemina,

5. *uid. supra p. CLXXVIII.*

6. *cf. ad Aen. II* 296. *Macrob. sat. III* 4, 9: Cassius uero Hemina (emina Paris.) dicit, Samothracas (samothracos *Bamb. ante emend.*) deos eodemque Romanorum penates proprie dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς

4. *uid. Cinc. fr. 2.*

5, 5. *Lacunas codicis expleuit Keil, quem secutus sum. cf. Seru. Aen. II* 636. secundo humanarum *Niebuhr.* 18, et *Pisone addidit Ritschl uid. supr. p. CLXXVIII. in codice non est lacuna.*

20. Item . . . h. *Ritschl* Idem h. *codex* 22. *Eurybatis filii Aeneae nusquam quod sciam mentio fit, Euryleontis ap. Dion. I* 65. 72.

6, 26. *Solus exhibet Cassellanus cf. Thilo quaest. Seru. p. 26. casius Cass.*

dicunt deos penates ex Samothracia appellatos θεοὺς μεγάλους, θεοὺς δυνατοὺς, θεοὺς χρηστούς.

7*. *Solin.* 2, 14 p. 38 *M.* Nec omissum sit, Aeneam aetate ab Ilio capto secunda Italicis litoribus adpulsum, ut Hemina tradit, sociis non amplius sexcentis in agro Laurenti posuisse castra. ubi dum simulacrum, quod secum ex Sicilia adueixerat, 5 dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur, a Diomede Palladium suscepit tribusque mox annis cum Latino regnat socia potestate quingentis iugeribus ab eo acceptis, quo defuncto summam 10 biennio adeptus apud Numicium parere desiit anno septimo. patris Indigetis ei nomen datum.

8. *Gell.* XVII 21, 3 Vtrumque tamen [*Homerum et Hesiodum*] ante Romam conditam nixisse, Siluiis Albae regnantibus,

χρηστούς (χρηστού *Par.*), θεοὺς δυνατοὺς (δυνατους — o eras. — *Paris.* δυνατους *Bamb.*). uterque et *Seruius* et *Macrobius* ex *Varrone* sua hausisse videntur. *uid. de ling. lat.* V 58: Terra enim et Caelum, ut Samothracum initia docent, sunt dei magni et hi quos dixi multis nominibus. — Et hi quos augurum libri scriptos habent sic: 'Dii qui potes' pro illo quod Samothracae θεοὶ δυνατοί. *Seru. ad Aen.* I 378 [= *ad Aen.* III 148. *Macrobius sat.* III 4, 5 ex *Varronis humanarum secundo*]: Idem Varro hos deos [*penates*] Dardanum ex Samothracia in Phrygiam, de Phrygia Aeneam in Italiam memorat portauisse. *idem minus adcurate ad Aen.* III 12 Dii penates a Samothracia sublatis ab Aenea in Italiam aduecti sunt, unde Samothracae cognati Romanorum esse dicuntur. aliam famam secutus est *Atticus.* *uid. Cass. fr.* 5.

7. cf. *Seru. Aen.* I 270: Venus Erycina, quam Aeneas secum aduenxit. — De Aeneae aduentus tempore eandem famam quam *Cassius* secutus est *Dionysius* I 63 sq.: περὶ δὲ τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐπίσθη τὸ Λαοῦνιον ἄλλοι μὲν ἄλλως λέγουσιν· ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν οἱ δειντέρω μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐκ Τροίας ἔτι φέροντες αὐτὴν εἰκότα μᾶλλον λέγειν — 61. Αἰνείας δὲ κατασκευάσας ἱεροῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις ὅπο χρῶντως τὴν πόλιν, ὣν τὰ πλεῖστα ἔτι καὶ εἰς ἡμῶν ἡν, τῷ μὲν ἔξῃς ἐνιαυτῷ, τρίτῳ δὲ ἀπὸ τῆς ἔξοδου, Τρώων ἐβασίλευσε μόνων· τῷ δὲ τετάρτῳ τελευτήσαντος Λατίνου καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν παραλαμβάνει — τὸ δὲ Αἰνείου σῶμα φανερόν οὐδαμῇ γενόμενον οἱ μὲν εἰς

1. Samothraceica *Cass.* μέγας *Cass.* 2. χρηστοί *Cass.*

7, 5. aplius *Heid. Sangall.* 6. adduxerat *Angelom.*

7. dedicauit *Paris.* 8. suscepit] *Leid. Guelferb. Bern.* suscipit *Angel. Paris.* suscepisse *Heid. Sangall.* regnauit *Sangall. om. Heid. Bern.* 9. acceptus *Guelferb.* 10. Numicium] *Heid. Bern. Angel.* numicium *Sangall.* numicum *Leid. Guelf. Par.*² numicum *Par.*¹ apparere *Sangall.* parere *Paris.*² et supra scr. i ap *Angel.* parare *Par.*¹ desiuit *Angel. Paris.* 10. 11. patris] *Heid. Sang. Angel.* patrisque *Leid. Guelf. Par. Bern.*

8, 13. siluis L alba eregn. φ

annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.

9. *Non. s. u. ilico* p. 325 Hemina hist. lib. I: Et tum quo 5
irent nesciebant, ilico manserunt. — His persuadetur, ilico manerent. — Pars ilico manent.

10. *Non. s. u. perplexim* p. 515 Hemina hist. lib. I: Prudens perplexim scribit.

EX LIBRO II

11. *Diomed. I* p. 379 *P. 384 K.* Haec ita esse hoc modo 10
adfirmat Cassius Hemina in secundo historiarum: Pastorum vulgus

θεοὺς μεταστῆναι εἰκάζον, οἱ δ' ἐν τῷ ποταμῷ, παρ' ὃν ἡ μάχη ἐγένετο, διαφθαρήναι. καὶ αὐτῷ κατασκευάζουσιν οἱ Λατῖνοι ἡρώων ἐπιγραφῇ τοιαύδε κοσμοῦμενον· Πατὴρ θεοῦ χθονίου, ὃς ποταμοῦ Νουμίου ὁδεῖμα διέπει — 65. Αἰνείον δ' ἐξ ἀνθρώπων μετασιάντος ἐβδόμῳ μάλιστα ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν κτλ. cf. Schweigler I p. 284.

8. *Vid. supra* p. CLXXV.

10. *Roth ad Tarpeiam rettulit, Schmitter* p. 23 *ad Amatae uel alius cuiusdam litteras, quae, cum Aeneas cum Turno bellum gereret, scriptae essent. sed res prorsus incerta est.*

11. *uid. Non. s. u. p. 114: Grundulsis [leg. Grundulis] lares dicuntur Romae constituti ob honorem porcae, quae triginta pepererat. cf. Schweigler I p. 323. Diodor. exc. Fales. p. 517 (vol. III p. 78 Dind.): χωρὶς δὲ τῆς ἐν τούτῳ φιλοτιμίας ὑπῆρχον ἅπανσι τοῖς πλησίον ρωμαῖσι*

1. traianum ^o L traian (o a sec. m.) R sassius R² Lmgpao

sallius R¹ (ut uid.) t ^c utiassius (i in s corr., c m. rec. supra scr.) φ 2. hesiodio φ hesyodo t c atque LX φ centum atq. LX. mgpao ducentis atque sexaginta Lipsius 3. 4. post sexaginta vulgo annis inseritur. om. Lpφtgmao

9, 5. Ex diuersis libri primi partibus haec tria fragmenta esse decerpta facile intellegitur. vulgo coniunguntur. Hist. ante Hemina libri. ante quo Schmitter add. quia 6. illico L¹ 7. pars ilico manent om. W¹

10, 8. Hemina — perplexim om. V Emina in I histo F 9. inter perplexim et scribit inserunt libri scottino i. e. σκοτεινῶς, quam uocem primo explicandi causa additam postea falso in Cassii uerba inrepsisse iam ab aliis (cf. Gerl. adn.) est animaduersum.

11, 11. emina Par. A uulgus Par. B a sec. m. uulsus Par. A B Mon.

sine contentione consentiendo praefecerunt aequaliter imperio Remum et Romulum, ita ut de regno pararent inter se. monstrum sit: sus parit porcos triginta, cuius rei fanum fecerunt laribus Grundilibus.

5 **12*.** *Plin. n. h. XVIII* 7 Numa instituit deos fruge colere et mola salsa supplicare atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum cibo salubrius esset, id uno modo consecutus, statuendo non esse purum ad rem diuinam nisi tostum.

10 **13*.** *Plin. n. h. XXXII* 20 Piscis marinos in usu fuisse protinus a condita Roma auctor est Cassius Hemina, cuius uerba de ea re subiciam: Numa constituit, ut piscis qui squamosi non essent, ni polluerent, parsimonia commentus, ut conuiuia publica et priuata cenaeque ad puluinaria facilius compararentur, ni qui ad polluctum emerent, pretio minus parcerent eaque prae-
15 mercarentur.

14*. *Macrob. sat. I* 16, 33 Sed Cassius Sernium Tullium

προσφαλεις, ταϊς τε ομιλϊαις συνόντες και τον ξαντων τροπον μετριοι και κοινον τοις δεομενοις αναδεικνύντες. διό και της πάντων άσφαλειας εν τούτοις κειμένης οι πλείστοι τούτοις υπετίττοντο και το παγαγγελλόμενον έποϊουν συντρέχοντες εις ους προστάξαιεν τόπους.

13. cf. *Festus s. u. pollucere* p. 253, ubi merces enumerans, quas cuius deo pollucere liceat, dicit etiam pisces quibus est squama praeter scarum.

14. *Nundinas institutas esse a Servio Tullio etiam Varroni placuit. Macrob. sat. I* 13, 20, uid. *Tudil. fr.* 2 *Rutil. fr.* 1.

2. pararent inter se *I. F. Gronovius obs. I* 10 parent inter se *Par. A B Mon. et cod. Scioppii* pares inter se essent *uel. editiones* 2. 3. monstram *Mon.* 3. fecerunt *Par. A B* secernunt *Mon.* 4. grundilibus *cod. Scioppii* grundilibus *Putschius* grundilis *Par. A B Mon.*

12, 6. hemina] *Par. d* emina *Vat.*² eamina *Paris. E* aemina *cet. codd. Det.* 7. salubrius esset] *Par. d* salubribus esse *Vat.*² *Par. E* salubribus esse *cet. codd. Det.* 7. 8. consecutus *Ian.* consecutum *codd.*

13, 12. polluerent] *Scaliger.* polluerint *Voss. Ricc. Chiff.* polluerent *Par. d.* parsimonia] *Scaliger.* patrimonium *codd. Sil- ligi.* conuentus *Bamberg.* 12. 13. publicet *Voss.*

13. comparantur *Voss. Ricc. Chiff.* 14. ni qui *Voss. Ricc. Paris. d. Chiff.* neque *Bamb.* neque qui *Silligio Hemina scripsisse uidetur* polluctum *Scaliger. Bamb.* polluc *Voss. Ric. Par. d.* publicum *Chiff.* paterent *Chiff.* 14. 15. premercarentur *Bamb.*

fecisse nudinas dicit, ut in urbem ex agris conuenirent urbanas rusticasque res ordinaturi.

15*. *Seru. ad Aen. XII* 603 Cassius Emina ait, Tarquinium Superbum. cum cloacas populum facere coegisset, et ob hanc iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci affligi. tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.

508

246

16. *Non. s. u. censere p.* 267 Cassius Emina historiarum lib. II: Censuit sese regem Porsennam occidere.

17*. *Non. s. u. pleuitatem p.* 149 Hemina in ann.: Qui- cumque propter pleuitatem agro publico eiecti sunt.

15. *cf. Plin. XXXVI* 107 Cum id opus [cloacas] Tarquinius Priscus plebis manibus faceret, essetque labor incertum maior an longior, passim conscita nece, Quiritibus taedium fugientibus, nouum et inexcogitatum ante posteaque remedium inuenit rex ille, ut omnium ita defunctorum corpora figeret cruci spectanda simul ciuibus et feris uolueribusque laceranda. quam ob rem pudor Romani nominis proprius, qui saepe res perditas seruauit in proeliis, tunc quoque subuenit, sed illo tempore inposuit iam erubescens, cum pueret uiuos tamquam puditura esset extinctos. amplitudinem cauis eam fecisse proditur, ut uehem faeni large onustam transmitteret. *Opus illud cloacarum a Prisco inceptum postea continuatum esse a Superbo satis constat; grauius tamen exercuit plebem Superbus (Liu. I 56. Dion. IIII 44), quam ob rem quod supra expositum est melius in hunc quadrat (cf. Cass. Dion. fr. 11, 61).*

16 *spectare ad Mucii Scaeuolae facinus quiuis uidet. cf. Liu. II 12, 7:* ibi cum stipendium militibus forte daretur, et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, cum milites uolgo adirent, timens sciscitari, uter Porsina esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obruncat.

17. *Recte Schwegler II p. 213 not. comparauit hunc Sallustii locum (ap. August. de ciuit. dei II 18. III 16. V 12 ed. Kritz. hist. I 10 p. 10):* Iniuriae ualidiorum et ob eas discessio plebis a patribus aliaeque dissensiones domi fuere iam inde a principio neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum graue cum Etruria positum est, aequo et modesto iure agitatum. dein seruili imperio patres plebem exercere, de uita atque tergo regio more consulere, agro pellere et ceteris expertibus soli in imperio agere. *Liu. II 21, 6* Patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia [Tarquinio Superbo mortuo 495. 259]. plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriae a primoribus fieri coepere.

15. *Ex Thilonis libris solus exhibet Paris.* 4. cloapas
Par. 5. se om. Par. add. ed. Daniel. 6. eorum sistere
Par. qui cruci — consciscere non habet. supra secuti sumus P.
Danielis editionem.

16, 9. li. VI F porsenam F

17, 10. in annos libri 11. pleuitate L¹ plebitatem Iu-
nius.

18*. *Macrob. sat. I* 13, 21 Quando autem primum intercalatum sit, varie refertur. — Tuditanus refert libro tertio magistratum, decem viros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.

450
304

5 19*. *Appian. de reb. Gall. fr. 6 p. 39 Bk. (exc. Vales. p. 557)* Κελτοὶ μηδεμιᾷ μηχανῇ δυνηθέντες ἐπιβῆναι τῆς ἀκροπόλεως, ἠρώμεον ὡς λιμῶ τοὺς ἔνδον παραστησόμενοι. καὶ τις ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου κατέβαινεν ἱερεὺς, ὄνομα Δόρ-
10 σων ἐπὶ ἐτήσιον δὴ τινα ἱερουργίαν εἰς τὸν τῆς Ἑστίας νεῶν
ἐμπεπορημένον ἰδὼν ἔθυσεν ἐπὶ τοῦ συνήθους τόπου· καὶ
ἐπανῆλθεν αὐτὶς διὰ τῶν πολεμίων αἰδεσθέντων ἢ κατα-
πλαγέντων αὐτοῦ τὴν τόλμαν ἢ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὴν ὕψιν
ἱερῶν οὐσαν. ὁ μὲν δὴ κινδυνεύειν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ἐλό-
15 μενος ὑπ' αὐτῶν ἐσώζετο τῶν ἱερῶν. καὶ τόδε φησὶν ὧδε
γενέσθαι Κάσσιος ὁ Ῥωμαῖος.

389
365

20. *Macrob. sat. I* 16, 21 Horum [*dierum postridianorum*] causam Gellius annalium libro quinto decimo et Cassius Hemina

18. *uid. Ideler chronol. II p. 66 sqq. Mommsen chron. p. 30. Tudit. fr. 7. Licin. 4. Antiat. 5. c. adnot.*

19. *cf. Liu. V* 46: Romae interim plerumque obsidio segnis et utrimque silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes posset, cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesque conuertit. sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiae. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo Gabino cinctu sacra manibus gerens cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus nihil ad uocem cuiusquam terroremue motus, in Quirinalem collem peruenit; ibique omnibus solemniter peractis eadem reuertens similiter constanti uultu graduque, satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciae seu religione etiam motis, cuius haudquaquam neglegens gens est. *ex Liuio Valer. Max. I* 1, 11 *et Flor. I* 7 [13], 16. *uid. Cass. Dion. fr. 25, 5 p. 24 Bk. (ubi tamen Fabius ille non Gaius sed Caeso dicitur).*

20. *cf. Liu. VI* 1, 11: Tum de diebus religiosis agitari coeptum. diemque ante diem XV kal. Sextiles [*quem locum non recte intellexit Weissenborn, est enim dies ante diem XV kal. Sext. ipse dies XVIII*]

18, 4. eodem *Bumberg. ante emendat.*

19, 10. uerba εὐσταθῶς — τῶν πολεμίων *addidit ex cod. denuo conlato Wollenberg in Muetzelli Zeitschr. f. Gymn. 1860 d. 425* 11. ἐμπεπορημένον *cod.* 16. Καύσιος *cod. em. Valesius.*

20, 13. casius *Bamberg. ante emendat.*

historiarum libro secundo referunt: Anno ab urbe condita trecentesimo sexagesimo tertio a tribunis militum Virginio, Mallio, Aemilio, Postumio collegisque eorum in senatu tractatum, quid esset propter quod totiens intra paucos annos male esset afflicta res publica; et ex praecepto patrum Lucium Aquinium haruspicem in senatum venire iussum religionum requirendarum gratia dixisse, Quintum Sulpicium tribunum militum ad Aliam aduersus Gallos pugnaturum rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie idus Quintiles; item apud Cremeram multisque aliis temporibus et locis post sacrificium die postero celebratum male cecidisse conflictum. tunc patres iussisse, ut ad collegium pontificum de his religionibus referretur, pontificesque statuisset, postridie omnes kalendas, nonas, idus atros dies habendos, ut hi dies neque proeliares neque puri neque comitiales essent.

21. *Non. s. u. proletarii p. 67* Cassius Emina annali 15

mensis Sextilis. uid. Mommsen chron. p. 26 not. 32] duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii caesi, quo deinde ad Aliam cum exitio urbis foede pugnatum, a posteriore clade Aliensem appellarunt insignemque rei nullius publice priuatimque agenda fecerunt. quidam quod postridie idus Quintilis non litasset Sulpicius tribunus militum neque inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus diuinis supersederi iussum; inde ut postridie kal. quoque ac nonas eadem religio esset, traditum putant. *Gell. V 17:* Verrius Flaccus in quarto de uerborum significato dies, qui sunt postridie kalendas, nonas, idus, quos uulgo imperite 'nefastos' dicit, propter hanc causam dictos habitosque 'atros' esse scribit. Urbe, inquit, a Gallis Senonibus recuperata L. Atilius in senatu uerba fecit, Q. Sulpicium tribunum militum ad Aliam aduersus Gallos pugnaturum rem diuinam dimicandi gratia postridie idus fecisse: tum exercitum, populi Romani occisione occisum et post diem tertium eius die urbem praeter Capitolium captam esse, compluresque alii senatores recordari sese dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina postridie kalendas, nonas, idus a magistratu populi Romani facta esset, eius belli proximo deinceps proelio rem publicam male gestam. Tum senatus eam rem ad pontifices reiecit, ut ipsi quod uideretur, statuerent. Pontifices decreuerunt, nullum his diebus sacrificium recte futurum.

21. *Q. Marcium Philippum, qui a. 281. 473 consul fuit cum L. Aemilio Barbula, intellegendum esse uiderunt Harless (de Fab. et Auf. p. 54) et Valden (quaest. Enn. p. L sq.). de anno quo proletarios armauerit, uide Oros. IIII 1: Anno ab urbe condita CCCCLXIII Tarentini Romanam*

2. uirgilio Bamb. Paris.	Virginio Zeunius	Manlio
Zeunius (Ἀνδρος Μάλλιος etiam ap. Diod. XV 22)		4. toties Bamb.
5. 6. aruspice Paris.	7. 8. aduersū Par.	
14. pliales Par,	neque post puri omis. in Bamb. ante emend,	

libro II: Tunc Marcius † praeco primum proletarios armauit.

22. *Seru. ad Aen. I* 56 Vt apud Cassium in annalium secundo: Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia coepisset.

23. *Non. s. u. moliri p.* 346 Cassius Hemina de censoribus lib. II: Et in area in Capitolio signa quae erant demoliant.

classem forte praetereuntem spectaculo theatri prospectam hostiliter inuaserunt, quinque tantum nauibus uix per fugam elapsis, cetera retracta in portum classis et profligata est, praefecti nauium trucidati, omnes bello utiles caesi, reliqui pretio uenditi sunt. continuo missi Tarentum a Romanis legati, ut de illatis quererentur iniuriis, pulsati ab iisdem auctas insuper iniurias retulerunt. his causis bellum ingens exortum est. Romanos, qui quantique hostes circumstreperent permittentes, ultima adegit necessitas, proletarios quoque in arma cogere, hoc est eos qui in urbe semper sufficiendae prolis causa uacabant, militiae adscribere. — itaque irruit in uniuersos Tarentinorum fines cum Aemilio consule Romanus exercitus, igni ferroque uastat omnia, plurima expugnat oppida, iniuriam insolenter acceptam crudeliter uindicat. continuo Tarentinos plurimis finitimorum praesidiis fultos maxime Pyrrhus auxit et q. s. et August. de ciuit. d. III 17, qui cum Orosio, cum uterque Lúio usus sit, fere consentit. hinc a Marcio consule proletarios armatos esse sequetur. uerí similis tamen esse mihi uidetur, Orosium, cum nimis festinanter res contraheret, rerum et temporum ordinem turbasse, atque a Romanis, cum iam Pyrrhus Tarentum adpulisset, ad extremum illud descensum esse i. e. incunte anno 280. 474 (Mommsen hist. Rom. I p. 386). praetorem autem illo anno fuisse Marcium consulatu defunctum quasi pro certo adfirmant Harless et Vahlen, Lipsii coniecturam amplexi. ego tamen cum praeturae post consulatum a Marcio administratae nusquam mentionem factam esse inuenerim, malim: Marcius pro consule primum p. a. — De ipsa armatura cf. Ennii fr. VI 9 (189 sqq.) Vahlen: Proletarius publicitus scuteisque feroque | Ornatur ferro, muros urbemque forumque | Excubiis curant.

22. ad Valerium Poplicolam rettulit Schmitter p. 30, sed id non minus incertum est quam quae de aliis fr. lusit.

23. Eodem spectare censet Schmitter p. 45 quo Pison. fr. 37, i. e. ad annum 158. 596, sed obstat libri numerus. cf. supr. p. CLXXVI sq.

1. tunc L marcus libri Marcius Lipsius tum C. Marius consul primus Freinsheim ad Flor. III 1, 13 praeco L pco WF praetor Popma Lipsius. malim pro consule uid. adnot. proletarios L¹ protelarios F¹

22. om. Bern. 3. Casium Paris. 1750 Cassium in Cassell. scriptum fuisse referunt Verserus et Scioppius. in annalium secundo Cassell. eisdem u. d. testibus in annalibus Lion.

4. 5. imperia fremere Paris.

23, 6. caesius LW² caesibus W¹ de tonsoribus L² Basil. 7. lib. I Basil. et in aera Basil. q̄erant L quaerant W¹ corr. W² demoliiuit LW demoliant scripsi

24. *Non. s. u. denasci p.* 101 Cassius Hemina libro II annalium: Quae nata sunt, ea omnia denasci aiunt.

25. *Priscian. VIII p.* 868 *P.* 482 *H. L.* Cassius Emina in secundo annalium: Idque admiratum esse gausi.

EX LIBRO III

219

535

26*. *Plin. XXVIII* 12 Cassius Hemina ex antiquissimis auctor est, primum e medicis uenisse Romam Peloponneso Archagathum Lysaniae filium, L. Aemilio M. Liuius coss. anno urbis DXXXV, eique ius Quiritium datum et tabernam in campo Aelio emptam ob id publice, uulnerarium cum fuisse e re dictum, mireque gratum aduentum eius initio: mox a saeuitia secandi urendique transisse nomen in carnificem et in taedium artem omnisque medicos.

27. *Non. s. u. cymbalissare p.* 90 Cassius Hemina libro III: Mulier cantabat tibiis Phrygiis et altera cymbalissabat.

27. *Popma pertinere existimat ad ritum sacrorum Megalesiorum, quae magna matre deum in urbem recepta primum instituta et celebrata sunt a.* 204. 550, *conferrique iubet Lucret. II* 618 *sqq.*: Tympana tenta tonant

24, 1. casius *W*¹ 1. 2. annali quae *LWF* mihi aut annalium scribendum aut annali ante libro II esse ponendum uidetur annalique *L*² 2. nuta *F*¹

25, 3. Lucius *Bamb.* casius *Sangall.* et ex casius *corr. Halberst.* hemina *Sangall. Gruter.* hemina *Bern.* emina *rell. libri Hertzi* 4. ammiratum *Sangall. Gruter.*

26, 5. heminae *Voss.* ex med *Par. d* 6. Peloponneson *Voss. Par. d.* 7. Lysaniae *Voss.* M. Liuius] *Ric. L. M. Iulio Chiff.* *Voss. Par. d.* 8. eique] *Ric. eiusque Voss. Par. d.* 9. puplicae *Voss.* uulnerarium cum fuisse dictum et (pro e re dictum) *Bernhardy* transponit post urendique. *hist. litt. Rom. p.* 210. fuisse e re dictum *Gronovius* fuisse credunt *Chiff. Voss. Ricc. Tolet.* fuisse /// credunt *Par. d.* 10. mirique *Voss.* 10. 11. secandi urendique *Voss.*² *Ricc. Par. d.* secandique *Voss.*¹ 11. carnificem et] *Ricc.*² carnificem sed *Voss.* carnifice sed *Par. d.* carnifices et *Chiff. Ricc.*¹ 12. artem omnesque *Ricc.*² *Par. d.* artemonesque *Voss.* arte moresque *Ricc.*¹

27, 13. casius *V* emina *W* heminis *L*² *V* heminas *F*¹ libro III *Roth.* 14. frigius *LWF* frygiis *V* cimbalis sabat *LWF* cymbalis sabat *V*

28. *Non. s. u. litterosus p. 133* Cassius Hemina annalium libro III: Homo mere litterosus.

29. *Priscian. X p. 903 P. 537 H.* Cassius Emina in III annalium: In campo Tiburte ubi hordeum demessuerunt.

5 30. *Prisc. XII p. 943 P. 587 H.* Cassius Emina in III annalium: Hos libros si quis nostratis sapiens.

EX LIBRO IIII

31. *Priscian. VII p. 767 P. 347 H.* Cassius Emina annalem suum quartum hoc titulo inscripsit: Bellum Punicum posterior.

10 32. *Prisc. VII p. 733 P. 294 H.* Eabus etiam pro eis differentiae causa in feminino genere Emina protulit in IIII annalium: Scriba pontificius qui cum eabus stuprum fecerat. dicit enim de Vestalibus.

216
538

palmis et cymbala circum, | Concaua raucisonoque minantur cornua cantu, | Et Phrygio stimulat numero caua tibia mentis, et q. s. et Dionys. II 19, qui tamen in eo discedit ab Cassio, quod uirum et mulierem Phrygem illo modo deam celebrasse narrat. Quae si recte rettulit Popma, libri numerum quem tradidit Nonius, in IIII corrigere opus erit.

29. Repetiit omissis uerbis in campo Tiburte Priscianus partit. XII uers. Aen. p. 1254 P. 190 K. cf. Cat. fr. 56 et supra p. CLII.

32. cf. Liu. XXII 57, 2 Territi etiam super tantas clades cum ceteris prodigiis, tum quod duae Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri conperta, et altera sub terra, uti mos est, ad portam Colatinam necata fuerat, altera sibi met ipsa mortem conscierat. L. Can-

28, 2. litterosus *F*¹

29, 3. casius *Sangall. p. 490. Guelferb.* hemina *p. 490. Guelf.* 4. in quinto annalium *p. 490 uulg.* tyburte (i suprscr. s. e a sec. m.) *Bern.* tiburtae *Halberst.* tiburti *Par. R a sec. m.* ordeum *Sangall. Gruter. Karolir. p. 490: Paris. Guelf.* demesuerunt *Gruter. Karolir.*

30, 5. *iu inter III et IIII fluctuans Halberst. libro IIII Krehlium secutus tribuit Roth* Emina *Bern.* hemina *Par. R Bamb. Halberst. Gruter. Karol.* Emina in III annalium *om. Sangall.* 6. annalium] analium *Par. R (a pr. m. corr. sec. m.) Bern.*

31, 7. casius *Par. R (a pr. m. corr. sec. m.) Sangall. Karolir. et in litura Bamberg.*

32, 11. hemina *Bamb.* III *Karol.* 12. pontifitius *Bern.* pontificibus *Karolir.* *eabus (*Bern. a sec. m.) Gruter.* deabus *Sangall.* strupum *Bamb.*

33. *Non. s. u. consedo* p. 62 Cassius Hemina annalium libro III: Nemo uicinus consedo.

34. *Non. s. u. utrasque* p. 183 Hemina historiarum lib. III: In Hispania pugnatum bis, utrasque nostri loco moti.

35. *Non. s. u. finis* p. 205 Cassius Hemina historiarum lib. 5 III: Qua fine omnis res atque omnes artes humanitus . . . que aguntur.

36. *Non. s. u. lacte* p. 483 Hemina annalium lib. III: Ex Tiberi lacte haurire.

181

573

37. *Plin. n. h. XIII* 84 Cassius Hemina, uetustissimus 10 auctor annalium, quarto eorum libro prodidit. Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effodisse arcam,

filium scriba pontificis, quos nunc minores pontifices adpellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque uirgis in comitio caesus erat, ut inter uerbera expiraret.

35. iteravit Nonius s. u. humaniter p. 514.

37. Qui hic Cn. Terentius, a plerisque ceteris scriptoribus L. Petillius nominatur. cum Cassio consentit fere Varro ('in libro de cultu deorum' ap. August. de civ. dei VII 34): Terentius quidam cum haberet ad Ianiculum fundum, et bubulcus eius iuxta sepulcrum Numae Pompilii traiciens aratrum eruisset ex terra libros eius ['Libros XII fuisse ipse Varro humanarum antiquitatum septimo' Plin. XIII 87], ubi sacrorum institutorum scriptae erant causae, in urbem pertulit ad praetorem. at ille cum inspexisset principia, rem tantam detulit ad senatum. ubi cum primores quasdam causas legissent, cur quidque in sacris fuerit institutum, Numae mortuo senatus assensus est eosque libros tanquam religiosi patres conscripti praetor ut combureret censuerunt. Fest. p. 173: Numam Pompilium Ianicul[o in monte situm esse] ferunt, in quo arcam eius in[uentam cum libris Numae] nominis a Terentio [quodam scriba repastinant]te agrum. Aurel. Vict. de uir. ill. 3: Morbo solutus in Ianiculo sepultus est, ubi post multos annos arcula cum libris a Terentio quodam exarata. qui libri quia leues quasdam sacrorum causas continebant, ex auctoritate patrum cremati sunt. uid. Pisonis fr. 35. Tuditanus 3. Antiatis 7—10. Schaezler I 564 sqq.

33, 1. analium F¹

2. c̄sedo W

34, 3. hist. W

lib. om. F.

4. in his hispania L

uis LW em. Iunius utraque Iunius

35, 5. p. 514 hist. lib. LWF emina III histo F 6. qui W¹ finem L p. 514 quarefini LWF quaresim F p. 514 omnis artis atque (adque L) humanitus aguntur (om. res atque omnes) LWVF (at lemma est humaniter cf. supra p. LXIII) humanitasque LWF omnis artis humanitus usque ag. Hartless. de Fab. p. 54. mihi ante que aduerbium aliquod intercidisse uidetur.

36, 7. aurire LV

37, 12. offendisse Vat. Par. E

in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego, M. Baebio M. filio Tamphilo cos., ad quos a regno Numae colliguntur anni DXXXV. hos fuisse e charta, maiore etiamnum miraculo, quod infossi durauerint. quapropter in re tanta ipsius Heminæ uerba ponam: 'Mirabantur ali, quomodo illi libri durare possent. ille ita rationem reddebat: lapidem fuisse quadratum circiter in media arca euinctum candelis quoquo uersus. in eo lapide insuper libros insitos fuisse, propterea arbitrarier non computuisse. et 10 libros citratos fuisse, propterea arbitrarier, lineas non tetigisse, in iis libris scripta erant philosophiæ Pythagoriæ'. eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philosophiæ scripta essent. — — Inter omnis uero conuenit, Sibyllam ad Tarquinium Superbum tris libros addulisse, ex quibus sint duo cremati ab ipsa, 15 tertius cum Capitolio Sullanis temporibus.

38*. *Seru. ad Aen. I 421* Cassius Hemina docet ita: Sinuessae magalia addenda murumque circum eam.

38. *Egregia quadam coniectura his frustulis locum suum restituit Roth p. 294 (et secundum eum Mommsen in Berichte der sächs. Ges. d. Wiss. hist. phil. Klasse VI (1854) p. 155), cum expleat Liuii (XXXI 27, 12)*

1. eodem *Vat. Par. E* 2. L. F. *Par. E Ricc.* P. *cod. palimps. Mon.* Brebio *pal. Mon.* 3. Tamphilo *em. Sigonius. Pamphilio Ricc.* Pamphilo *cet. codd. Dell.* ad] a *Ricc.* Numae *om. pal. Mon.* 4. h// *pal. Mon.* e *om. Vat. Par. E* quod] quodquod *Vat. Par. E* quod tot *uulg.* infossi] in fossa *pal. Mon.* 4. 5. durauerint] *pal. Mon. Vat.* durauerint annis *Par. E Ricc. uulg.* 7. media arcae *pal. Mon. Ricc.* mediae arcae *cet. codd. Dell.* uinctum *pal. Mon.* uinctum *cet. codd. uolg.* media arca euinctum *Sillig.* 8. quoq. uersus *pal. Mon.* quoque uersus *Par. E* 9. insitos] *codd. Dell. praeter Vat. et Par. E* qui inpositos exhibent. *Dell. con.: III* sepositos. *Ian:* inpositos. arbitranter *Ricc.* arbitrari ea *Par. E.* computruisse *Vat.*² potuisse *Par. E* 10. propter *Par. E* tinias *Ricc. Par. E* 11. scripti *Ricc.* in iis libris — Pythagoricae *del. Ian Muench. gel. Anz. 1854 Oct. n. 13.* philosophiæ — praetore *om. Par. d.* Pythagoricae — essent *om. Par. E* 12. quia] quae *Par. d.*

38. *Ex Thilonis libris solus exhibet Cassellanus.* 16. 17. Sinuessae iam apud Masuicium sinuegsae *Cassell.* sinuegiae *ap. Lion.* 17. ea *Cassell.*

146
608

39*. *Censorin. de d. nat.* 17, 11 At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebant, [*quartos ludos saeculares*] post annum factos tertium adfirmant, Ca. Cornelio Lentulo L. Mummiio Achaico consulibus, id est anno DCVIII.

5

INCERTAE SEDIS FRAGMENTVM

40. *Priscian. VIII* p. 791 *P.* 380 *H.* Cassius similiter: adulatique erant ab amicis atque adhortati.

verba lacunis corrupta sic: Et Sinuessae maga[*lia addenda*] † auiariae in his clo[*acas faciendas et mur*]um circum ducen[*dum*] et forum porticibus tabernisque claudendum et Ianos tris faciendos. loquitur *Liuius de eis rebus quas Fuluius Flaccus censor fecerit. cadit igitur res in a.* 174. 580.

39. cf. *Pison. fr.* 39. *Gell.* 27. *Mommsen. chronol.* p. 176.

40. cf. *supra* p. CLXXVI adn. 2.

39, 2. vivebant *Sigonius* 4. Mummo *Darmst. Vat.*
cos *Darmst. Vat.* 5. δCIII *Darmst. Vat. uid. Roth mus. Rhen.*
n. VIII p. 375 sq., qui tuetur librorum scripturam.

40, 6. casius *Bern. Sangall. Gruter. Karol.* 6. 7. adulati q
Grut. adulatique — adhortati om. *Sangall.* 7. adortati *Par. R*
adhortati *Halberst.*

FABII PICTORIS LATINI ANNALES

EX LIBRO I

1*. *Seru. ad Verg. Aen. XII* 603 Fabius Pictor dicit quod Amata inedia se interemit. Sane sciendum, quia cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo uitam finisset, insepultus abiceretur.

2*. *Quintil. I* 6, 12 Lupus masculinum, quamquam Varro in eo libro, quo initia Romanae urbis enarrat, lupum feminam dicit Ennium Pictoremque Fabium secutus.

3. *Non. s. u. picumnus p.* 518 Fabius Pictor rerum gestarum lib. I: Et simul uidebant picum Martium.

4*. *Seru. ad Verg. Aen. VIII* 630 'Fecerat ignipotens — et uiridi fetam Mauortis in antro procubuisse lupam. geminos

1. *Post Turni Latinique mortem. uid. Schwegger I p.* 287. (*Verg. l. s. laqueo eam uitam finiuisset scripserat.*)

2. *De lupo femina, quae Romulum et Remum nutriuit, sermo fuisse uidetur. uid. Ennii annal. lib. I fr. XXXXVIII p.* 13 *Vahlen.*

3. *Refero ad Faustum pastoresque ab eo conuocatos (uid. Q. Fab. Pict. graec. ann. fr. 5^b), qui cum Romulum et Remum a lupo nutriri animaduertissent, simul picum parramque circumuolitantes uiderunt. cf. Seru. ad Aen. I* 273: *Pueri uero expositi ad uicinam ripam delati sunt, ad quos uagientes lupa de uicinis montibus uenit et ubera praestitit. sed cum eos Faustus pastor eius loci animaduertisset nutriri a fera et picum parramque circumuolitare, suspicatus diuinae originis sobolem ad Accam Laurentiam uxorem — pueros detulit, quae susceptos aluit. de pico Martio uid. Schwegger I p.* 413 *not.* 3.

4. *Vid. Q. Fab. Pict. graec. ann. fr. 5^b (ap. Dion. I* 79): *ἡ δὲ λύκαινα οὐ μάλα ἀγροαίνουσα τῶν ἀνθρώπων τῇ προσόδῳ — ἀπήει. ἡ γὰρ τις οὐ πολὺν ἀπέχων ἐκείθεν ἱερὸς χώρος ὅλη βαθεία συνήρεσσι καὶ πέτραι κοίλῃ πηγᾷ ἀνιέουσα, ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ κῆπος.*

1, 1. fabios pictor dicit *Paris.* alii dicunt (*Regin.*) 2. Amata
om. *Regin.* media *Paris.* quod caute *Paris.*

2, 5. lupus *Ambros.*

3, 8. fauius *LW*

huic urbera circum ludere pendentis pueros?]: Potest accipi: et fecerat lupam Mauortis et Mauortis in antro. Fabius speluncam Martis dixit.

EX LIBRO IIII

5. *Cicer. de divin. I* 26, 54 Omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Coelius. Cum bello Latino *et q. s. uid. Q. 5 Fab. Pict. gr. ann. fr. 15 supra p. 26—29.*

367

387

6. *Gell. n. Att. V* 4, 3 Ibi expositi erant Fabii annales, bonae atque sinceræ uetustatis libri, quos uenditor sine mendis esse contendebat. — Ostendebat grammaticus ita scriptum in libro quarto: Quapropter tum primum ex plebe alter consul 10 factus est, duo et uicesimo anno postquam Romam Galli ceperunt.

καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ. εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσα ἀποκρύπτεται. *Du Rieu de gent. Fab. p. 177 neglectis uerbis Vergilianis antrum dictum esse censet, in quo Siluia a Marte compressa sit. uid. Seru. ad Aen. I* 273: Haec — cum peteret aquas ad sacra, repentino occursum lupi turbata refugit in speluncam, in qua a Marte compressa est.

5. *Vid. supr. p. LXXXVII.*

6. *De Fabii ratione chronologica uid. Baumgart p. 38 sqq. et Mommsen chronol. p. 198 sq. Niebuhr hist. Rom. II p. 630 sq. ut haec ratio cum Diodoro consentiat, demonstrare studet, Fabium ipsum re uera scripsisse duodenicesimo; grammaticum uero Gellii offendisse in chronologia, non in forma, idque libri Fabiani mendum iure reprehensum esse Gellium existimare. at quamquam uerba huius capitis Gelliani extrema lacuna turbata sunt, hoc tamen etiam ex eis uerbis, quae seruata sunt, satis constat Gellium cauillari 'grammaticum quempiam de nobilioribus' et scripturam duo et uicesimo, quamuis forma sit minus usitata, probare.*

2. Fabius spelunca (sic) Martis dixit in solo Parisino exstant.

FABII PICTORIS IVRIS PONTIFICII LIBRI

EX LIB. I

1. *Gell. I* 12, 14 In libro primo Fabii Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capiat, scriptum est. Ea uerba haec sunt: Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo
5 Romano Quiritibus, uti quae optima lege fuit, ita te, Amata, capio.

2. *Gell. X* 15 Caerimoniae impositae flamini Diali multae, item castus multiplices, quos in libris, qui de sacerdotibus publicis compositi sunt, item in Fabii Pictoris librorum primo
10 scriptos legimus, unde haec fene sunt, quae commemoramus: Equo Dialem flaminem uehi religio est, et classem procinctam extra pomerium, id est exercitum armatum, uidere. ideo raro flamen Dialis creatus consul est, cum bella consulibus mandabantur. item iurare Dialem fas numquam est. item annulo uti nisi
15 peruo cassoque fas non est. ignem e flaminia, id est flaminis Dialis domo, nisi sacrum efferri ius non est. uinctum, si aedes eius introierit, solui necessum est et uincula per impluuium in tegulas subduci atque inde foras in uiam demitti. nodum in apice neque in cinctu neque alia in parte ullum habet. si quis
20 ad uerberandum ducatur, si ad pedes eius supplex procubuerit, eo die uerberari piaculum est. capillum Dialis nisi qui liber homo est, non detonsit. capram et carnem incoctam et ederam et fabam neque tangere Diali mos est neque nominare. propaggines e uitibus altius praetentas non succidet. pedes lecti, in
25 quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet et de eo lecto trinoctium continuum non decubat neque in eo lecto cubare neque alium fas est neque . . . apud eius lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque ferto oportet. unguium Dialis et capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis cotidie feriatus

est. sine apice sub diuo esse licitum non est. <Sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitutum Masurius Sabinus scripsit et alia quaedam remissa gratiaque aliquot caerimonia-
rum facta dicitur.> Farinam fermento inbutam adtingere ei fas non est. tunica intima, nisi in locis tectis, non exuit se, *ne* ⁵ sub caelo, tamquam sub oculis Iouis, nudus sit. super flaminem Dialectem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haut quisquam alius accumbit. uxorem si amisit, flaminio decedit. matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. locum, in quo bustum est, numquam ingreditur, mortuum numquam attingit; funus tamen ¹⁰ exequi non est religio. eadem ferme caerimoniae sunt *flaminicae* flaminicas Dialis seorsum aiunt obseruitare, ueluti est: quod uenenato operitur et quod in rica surculum de arbore felici habet et quod scalas *nisi* quae Graecae appellantur, ascendere ei plus tribus gradibus religiosum est atque etiam, ¹⁵ cum it ad Argeos, quod neque comit caput neque capillum depectit.

3*. *Seru. ad Verg. Georg. I* 21 Fabius Pictor hos deos enumerat, quos inuocat flamen, sacrum Cereale faciens Telluri et Cereri: Veruactorem, Reparatorem, Inporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Messorum, ²⁰ Connectorem, Conditorem, Promitorem.

4*. *Macrob. sat. III* 2, 3 Nam et ex disciplina haruspicum et ex praecepto pontificum uerbum hoc sollemne sacrificantibus est: sicut Veranius ex primo libro Pictoris ita dissertationem huius uerbi exsecutus est: Extā porriciunt, dis danto ²⁵ in altaria aramue focumue eoue quo exta dari debebunt.

5. *Macrob. III* 2, 11 Nam primo pontificii iuris libro apud Pictorem uerbum hoc positum est: Vitulari.

EX LIBRO III

6. *Non. s. u. picumnus p.* 518 Idem (Fabius Pictor) in iuris pontificii lib. III: Pilumno et Picumno. 30

3. *Seruauit Leidensis* 19. importicitozem *Leid.* 20. hoccatorem *Leid.*

4, 25. poriciunt *Paris.* distato in altaramue *Bamb. ante emend.* distanto aramue *Bamb. emend.* dando *Paris.*

6, 29. idem lib. I: uris pontifex lib. III (III V) *L W V pro priore lib. scripsi in, cetera corr. Iunius* 30. picum *L W V corr. Iunius*

EX LIBRO XVI

7*. *Non. s. u. polybrum p. 544* Fabius Pictor lib. XVI:
Aquam manibus pedibusque dato, polybrum sinistra manu teneto,
dextera uasum cum aqua.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

8*. *Fest. s. u. Puilia p. 250 M.* Puilia saxa esse ad por-
5 tum, qui sit secundum Tiberim ait Fabius Pictor, quem locum
putat Labeo dici, ubi fuerit Ficana uia Ostiensi ad lapidem un-
decimum.

9*. *Non. s. u. sal p. 223* Neutro Varro: Commentario ue-
teri Fabii Pictoris legi: Muries fit ex sale, quod sal sordidum
10 tunsum est et in ollam rudem fictilem adiectum est, et postea
id sal uirgines Vestales serra ferrea secant.

9. *cf. Fest. p. 158 M.:* Muries, quem ad modum Veranius docet, ea
quae fit ex sali sordido, in pila pisato et in ollam fictilem coniecto ibi-
que operto gypsatoque et in furno percocto, cui uirgines Vestales serra
ferrea secto et in seriam coniecto, quae est intus in aede Vestae in
penu exteriori, aquam iugem uel quamlibet praeterquam quae per fistu-
las uenit, addunt atque ea demum in sacrificiis utuntur. *Seru. eclog.*
VIII 82.

7, 1. Pictor in VI *F* 2. quã *V* polybrum *W*¹ polli-
brum *F* mtinu *W*¹ manu *W*² 3. uasam *W*¹

9, 9. pistoris *L*¹ mustes fit et sale quo sale *LW em. Cuiac.*
10. sustum est *LW em. Cuiac.* in *add. Scalig.* faci dem *W*
faci dem *L em. Cuiac.* coniectum *Cuiac.* 11. ferreo *W*

Q. FABII MAXIMI SERVILIANI ANNALES

EX LIBRO I

1. *Seru. ad Verg. Aen. I 3* Lauinaque uenit littora]: Laurolauinium constat octo milibus a mari remotum. — Litus dicitur terra quaeque mari uicina. — Fabius Maximus annalium primo: Tum Aeneas aegre patiebatur in eum deuenisse agrum, macerimum litorosissimumque.

5

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

2. *Schol. Veron. ad Verg. georg. III 7 p. 79 Keil*
..... Seruilianus, historiarum scribtor

1. *Cum Harlessio p. 3 sq. haec pertinere censeo ad eandem rem, quam Dionys. I 56 ita narrat: καὶ ἡ μὲν (ὅς) ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι καὶ τέτταρας σταδίους ἀπὸ θαλάττης διελθούσα λόφον τινὰ προσανατρέχει, ἐνθα ὑπὸ καμάτων μοχθήσασα καθέζεται. τῷ δὲ Αἰνείᾳ — ὁρῶντι τὸ χωρίον (quo postea condidit Lauinium) γῆς τε οὐκ ἐν καλῷ καὶ θαλάττης πρόσω καὶ οὐδὲ ταύτης ἐνομιέσασθαι ἀγαθῆς πολλὴ παρίσταται ἀμνηχανία, πότερα γὰρ τῷ περὶ τοὺς περὶ τοὺς αὐτοῦ κατοικεῖν, ἐνθα λυπηρὸν εἶσαι βίον τριψονσιν οὐδενὸς χρηστοῦ ἀπολαύοντες ἢ προσωτέρω χωρητέον ἐπὶ γῆς ἀμείνονος μάστευσιν· ταῦτα δὲ αὐτῷ διαροομένῳ καὶ τοὺς θεοὺς ἔχοντι δι' αἰτίας ἄφρω λέγεται φωνή τις ἐκ τῆς νάπης ἀφανοῦς ὄντος τοῦ φθιγγόμενου προσπτεσεῖν κτερόντα μένειν τε αὐτόθι καὶ πολίεσθαι διὰ τάχων καὶ μὴ τῷ ἀπόρῳ τῆς παρούσης δόξης ἐπιτρέψαντα. εἰ μὴ ἐν εὐβότῳ γῇ τὸν βίον ἰδοῖσεται, τὴν μέλλονσάν τε καὶ ὅσον οὕτω παροῦσαν εὐτυχίαν ἀπόσασθαι. εἶναι γὰρ αὐτῷ πιπρωμένον ἐκ ταύτης ὁρμώμενον τῆς λυπηρᾶς καὶ ὀλίγης τοῦ πρώτου οἰκίσεως πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐπικτήσασθαι γῆν σὺν χρόνῳ. neque enim probō quae Du Rieu p. 396 contra Harlessium monet, intellegendum esse apud Fabium locum mari proximum atque in ipso littore situm. distat enim Lauinium Dionysio teste uiginti quattuor stadiis a mari atque natura loci etiam nunc litorosa est.*

1. *Ex Thilonis libris solus Cassellanus exhibet.*

2. *Lacunas ita expleuit Harless p. 42: [Pelopem autem Fabius Maximus] Seruilianus historiarum scriptor [quod eburneum uerum habuerit, eburnum appellatum tradidit. Minerua[m enim ait nouum illi uerum] ex chore [fecisse cum di] cetera membra reparassent; neque tamen de omnibus mihi persuasit.*

uerit eburnum appellatum tradidit. Minerua
ex ebore cetera membra reparassent.

3. *Prisc. VIII p. 791 P. 380 H.* Fabius Maximus: Amitti
quam apisci.

EX (IVRIS PONTIFICII) LIBRO XI

5 4. *Macrob. sat. I 16, 25* Sed et Fabius Maximus Servilianus pontifex in libro duodecimo negat oportere atro die parentare, quia tunc quoque Iannum Iouemque praefari necesse est, quos nominari atro die non oportet.

2. *Si recte Harless expleuit, potuit haec dicere Fabius, cum de Pisis conditis ageret, quam urbem quidam a Pelope conditam esse censebant (Plin. III 50). Seruius ad eundem Vergilii locum haec adnotauit:* Tantalus pater Pelopis, nolens deorum tentare diuinitatem, inuitatis eis filium suum epulandum apposuit, a quo omnes dii abstinuerunt excepta Cerere, quae brachium eius consumpsit. postea dii punito Tantalum cum uoluissent eius filium reuocare ab inferis, Ceres ei eburneum brachium restituit.

3, 3. fauius *Bamb. Bern. Halberst. Sangall. Gruter. Karol. Par. R sec. m.* Fabius — apisci *om. Par. R pr. m. add. sec. m.*
ãmiti *Gruter.* 4. apisci *add. sec. m. Sangall. adipisci*
Halberst. sec. m. Karolir. sec. m.

C. SEMPRONII GRACCHI AD M. POMPONIVM LIBER

1. *Cicer. de divin. I* 18, 36 Ti. Gracchus, Publii filius, qui bis consul et censor fuit idemque et summus augur et uir sapiens cuiusque praestans, nonne, ut C. Gracchus, filius eius, scriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehensis haruspices conuocauit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori 5 breui tempore esse moriendum, si feminam, ipsi, aequius esse censuit, se maturam oppetere mortem quam P. Africani filiam adulescentem. Feminam emisit, ipse paucis post diebus est mortuus.

1. *Eandem rem significat Cicero in altero de divin. libro 29, 62: C. (om. Vindob.) Gracchus (grachus Voss. B) ad M. Pomponium scripsit (scribit Voss. A pr. m.) duobus anguibus domi comprehensis haruspices a patre conuocatos. — ego tamen miror, si emissio feminae anguis mortem adferebat Ti. Graccho, emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliae, cur alteram utram emiseric. nihil enim scribit respondisse haruspices, si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. at mors insecuta Gracchum est. ex Cicerone Valerius Maximus III 6, 1. cf. Plut. Ti. Gracch. 1 Οὗτοι Τιβερίον Γράγχον παῖδες ἦσαν, ὃς τιμητῇ τε Ρωμαίων γενομένῳ καὶ δις ὑπατεύσαντι καὶ θριάμβους δύο καταγαγόντι λαμπρότερον ἦν τὸ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἀξίωμα. — λέγεται δὲ ποτὶ συλλαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης ξενὸς θρακόντων, τοὺς δὲ μάντις σκεψαμένους τὸ τίρας ἀμφω μὲν οὐκ ἔαν ἀνελεῖν οὐδὲ ἀφελῆναι, περὶ δὲ θατέρου διαίρειν, ὥς ὁ μὲν ἄρῃην τῷ Τιβερίῳ φέροι θάνατον ἀναρθεῖς, ἡ δὲ θήλειά τῇ Κορνηλίᾳ. τὸν οὖν Τιβερίον καὶ φιλοῦντα τὴν γυναῖκα καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκειν ὄντι πρεσβυτέρῳ τελευτῶν ἡγρούμενον ἔτι νέας οὔσης ἐκείνης τὸν μὲν ἄρῃενα κτείνειν*

1, 1. Ti.] tibi <i>codd. Christi</i>	p. filius <i>codd. Christi</i>
2. iidemque <i>Voss. B</i>	3. G. <i>codd. Christi</i>
conprehensis <i>Voss. A</i> ¹	4. reliquid <i>Voss. A</i>
arusp. <i>Leid. H</i>	6. equus <i>Leid. H</i>
7. maturum <i>Davis. conl. Plut.</i>	P. om. <i>Voss. B pr. m.</i>
africani <i>om. Voss. A pr. m.</i>	

2. *Plut. Tib. Gracch.* 8 Ὁ δ' ἀδελφὸς αὐτοῦ Γάιος ἔν
 τινα βιβλίῳ γέγραπεν εἰς Νομαντίαν πορεινόμενον διὰ τῆς
 Τυρρὸρηνίας τὸν Τιβέριον καὶ τὴν ἔρημίαν τῆς χώρας ὁρῶντα
 καὶ τοὺς γεωργοῦντας ἢ νέμοντας οἰκέτας ἐπεισάκτους καὶ 137
 βαρβάρους τότε πρῶτον ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὴν μυρίων κα- 617
 κῶν ἄρξασαν αὐτοῖς πολιτείαν.

τῶν δρακόντων, ἀφείναι δὲ τὴν θήλειαν. εἴτα ἕσπερον οὐ πολλῷ χρόνῳ
 τελευτῆσαι δεκαδύο παῖδας ἐκ τῆς Κορνηλίας αὐτῷ γεγονότας κατὰ-
 λιπόντα. *Plin. n. h. VII 122. Aur. Vict. de vir. ill. 57, 6.*

L. CALPURNII PISONIS CENSORII FRUGI ANNALES

EX LIBRO I

1*. *Varr. d. r. rust. II* 1, 9 Denique Italia a uitalis, ut scribit Piso.

2*. *Schol. Veron. ad Verg. Aen. II* 717 p. 92 Additur etiam a L. Cassio [*et Pisone*] Censorio miraculo magis Aenean patris *dignitate sanctiorem* inter hostes intactum properauisse 5 concessisque ei nauibus in Italiam nauigasse.

3*. *Dion. I* 79 Περί δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβιος ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πείσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφε 10 quae secuntur habes sub *Fab. Pict. fr. 5^b p. 9—19.*

4*. *Seru. ad Aen. II* 761 Primo autem [*asylum*] apud Athenienses statutum est ab Herculis filiis, quos insequabantur ii, qui erant a patre ipsorum oppressi. — hoc asylum etiam Romulus imitatus est, unde est [*Verg. VIII* 342]: 'Quem Romulus 15

1. cf. *Seru. ad Aen. I* 533: Alii Italiam a bubus, quibus est Italia fertilis, quia Graeci boues *ἰταλούς*, nos uitalos dicimus. *Gell. XI* 1, 1: Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus populi Romani composuit [*Mueller fr. 12 I p. 195*], et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco uocabulo appellatam scripserunt, quoniam boues Graeca uetere lingua *ἰταλοί* uocitati sint, quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaque in ea terra gigni pascique solita sint complurima. — *Alia fuit Hellenici sententia, qua ab uno quodam boue Herculis, qui ex eius grege aberrauerat, nomen duxisse Italiam censuerat.*

3. *Vid. supr. p. CLXXVIII.*

1, 1. in Italia *cod. Politiani teste Gesnero.*

2. *uid. Cass. fr. 5.*

acer asylum rettulit? non statuit. quem locum deus Lycoris, sicut Piso ait, curare dicitur.

5*. *Dionys. II 38 sqq.* Ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ὁ τιμη-
 τικὸς ἴστωρεῖ, (*Tarpeiam*) καλοῦ πράγματος ἐπιθυμία γυ-
 5 μνουὺς τῶν σκεπαστηρίων ὅπλων παραδοῦναι τοῖς πολίταις
 τοὺς πολεμίους. — Πείσων γὰρ ὁ τιμητικὸς — ἄγγελόν
 φησιν ὑπὸ τῆς Ταρπείας ἀποσταλῆναι νύκτωρ ἐκ τοῦ χω-
 ρίου δηλώσοντα τῷ Ῥωμύλῳ τὰς γενομένας τῇ κόρῃ πρὸς
 τοὺς Σαβίνους ὁμολογίας, ὅτι μέλλοι τὰ σκεπαστήρια παρ'
 10 αὐτῶν αἰτεῖν ὅπλα, διὰ τῆς κοινότητος τῶν ὁμολογιῶν πα-
 ρακρουσαμένη, δύναμιν τε ἀξιόσποντα πέμπειν ἐπὶ τὸ φρού-
 ριον ἑτέραν νυκτός, ὥς αὐτῷ στρατηλάτῃ παραληψόμενον
 τοὺς πολεμίους γυμνοὺς τῶν ὅπλων· τὸν δὲ ἄγγελον αὐτομο-
 λήσαντα πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Σαβίνων κατήγορον γενέσθαι
 15 τῶν τῆς Ταρπείας βουλευμάτων. — Ἐπειτα πάλιν ὁ μὲν
 Πείσων φησὶ τῶν Σαβίνων τὸν χρυσὸν ἐτοίμων ὄντων δι-
 δόναι τῇ κόρῃ τὸν περὶ τοῖς ἀριστέροῖς βραχίονι, τὴν Τάρ-
 πειαν οὐ τὸν κόσμον ἀλλὰ τοὺς θυρεοὺς παρ' αὐτῶν αἰτεῖν.
 Τατίῳ δὲ θυμόν τε εἰσελθεῖν ἐπὶ τῇ ἐξαπάτῃ καὶ λογισμὸν
 20 τοῦ μὴ παραβῆναι τὰς ὁμολογίας. δόξαι δ' αὐτῷ δοῦ-
 ναι μὲν τὰ ὅπλα, ὥσπερ ἡ παῖς ἡξίωσε, ποιῆσαι δ' ὅπως
 αὐτοῖς μηδὲν λαβοῦσα χρῆσεται, καὶ αὐτίκα διατεινόμενον
 ὥς μάλιστα ἰσχύος εἶχε ῥῖψαι τὸν θυρεὸν κατὰ τῆς κόρης
 καὶ τοῖς ἄλλοις παρακελεύεσθαι ταὐτὸ ποιεῖν. οὕτω δὲ
 25 βαλλομένην πάντοθεν τὴν Τάρπειαν ὑπὸ πληθους τε καὶ
 ἰσχύος τῶν πληγῶν πεσεῖν καὶ περισφρενθεῖσαν ὑπὸ τῶν

5. *Pisonis fama a Dionysio coniuncta est cum Fabiana (fr. 8), quam uide de eis, quae apud utrumque scriptorem se inuenisse dicit Dionysius. cf. etiam Liv. I 11, 9, qui narrationi Fabianae haec subiunxit: Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus haberent, arma petisse dicant et fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede.*

4, 1. *Lycoris uulgo editur (Cassell. et Paris. hic deficiunt) Lycores uel Lycoreus Iahn.*

5, 3. *Πίσων (Chis.)* 4. *ἐπιθυμία libri corr. Sylburg. est supplendum ex eis quae antecedunt εἰσέρχεται.* 10. *ὁμολογιῶν Buecheler aut delet aut. ὀνομασιῶν scribi uult.* 12. *παραληψομένην Reiske* 20. *δόξαν Kiessling u. 22 καὶ delens.* 22. *χρήσεται Meineke* *χρήσεται libri.* 24. *ταὐτὸ Sylburg τοῦτο libri.*

θινρεῶν ἀποθανεῖν. — ἔοικε δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα τὴν Πείσωνος ἀλγυσιεστέραν ποιεῖν ἀπόκρισιν. τάφου γὰρ ἔνθα ἔπεσεν ἠξιώται τὸν ἱερώτατον τῆς πόλεως κατέχουσα λόφον, καὶ χοὰς αὐτῇ Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπιτελοῦσι (λέγω δὲ ἃ Πείσων γράφει), ὧν οὐθενὸς εἰκὸς αὐτὴν, εἰ προδοιδούσα τὴν πατρίδα τοῖς πολεμίοις ἀπέθανεν, οὔτε παρὰ τῶν προδοθέντων οὔτε παρὰ τῶν ἀποκτεινάντων τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι λείψανον αὐτῆς ἦν τοῦ σώματος, ἀνασκαφὲν ἔξω ῥιφῆναι σὺν χρόνῳ φόβου τε καὶ ἀποτροπῆς ἔνεκα τῶν μελλόντων τὰ ὅμοια θοᾶν. ἀλλὰ ὑπὲρ μὲν τούτων κρινέτω 10 τις ὡς βούλεται.

6*. *Varr. de l. l. V 148* In foro lacum Curtium a Curtio dictum constat et de eo triceps historia: nam et Prociilius non idem prodidit quod Piso nec quod is, † Cornelius Stilo secutus.

6. *Idem pluribus exornavit Dionysius II 42*, qui posteaquam Curtium, cum in media acie, cui praeerat, uicisset, etiam cornibus laborantibus auxilio uenisse narravit, sic pergit: ὁ δὲ κίνδυνος ἅπας περὶ τὸν Κούρτιον καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ νικῶντας ἐγεγόνει· χρόνον μὲν οὖν οὐκ οἶσιν οἱ Σαβίνοι δεξιόμενοι τοὺς Ῥωμαίους λαμπρῶς ἡγωνίσαντο, ἔπειτα πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς συνιόντων ἐνέκλινάν τε καὶ διέσωζον ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸν χάρακα, πολλὴν τοῦ Κουρτίου παρέχοντος αὐτοῖς εἰς τὸ μὴ διώκεσθαι τετραγμένους ἀλλὰ βάδην ἀποχωρεῖν ἀσφάλειαν. αὐτὸς γὰρ εἰστήκει μαχόμενος καὶ τὸν Ῥωμύλον ἐπιόντα ἐδέχετο, γίνεται δὲ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν συμπεσόντων ἀλλήλοις μέγας καὶ καλὸς ἀγών. ἔξαιμος δὲ ὢν ἤδη καὶ καταβελὴς ὁ Κούρτιος ὑπῆει κατ' ὀλίγον, καὶ αὐτὸν ἐκ τῶν κατόπιν ὑπεδέχτο λίμνη βαθεῖα, ἣν περιελθεῖν μὲν χαλεπὸν ἦν περικεχυμένων πανταχόθεν τῶν πολεμίων, διελθεῖν δὲ ὑπὸ τε ἰλῦος πλήθους, ἣν τὰ πέριξ τέλματα εἶχε, καὶ βάθους ὕδατος τοῦ κατὰ μέσσην αὐτὴν συνεστώτος ἄπορον. ταύτῃ πλησιάσας ἐβόησεν ἑαυτὸν εἰς τὸ νῆμα σὺν τοῖς ὅπλοις, καὶ ὁ Ῥωμύλος ὡς αὐτίκα δὴ τοῦ ἀνδρός ἐν τῇ λίμνῃ διασφαρησμένον (καὶ αἷμα ἀδύνατον ἦν κατὰ τέλματος τε αὐτὸν καὶ δι' ὕδατος πολλοῦ διώκειν) ἐπὶ τοὺς ἄλλους Σαβίνους τρέπεται· ὁ δὲ Κούρτιος πολλὰ μοχθήσας σὺν χρόνῳ σώζεται τε ἐν τῇ λίμνῃ τὰ ὅπλα ἔχον καὶ εἰς τὸν χάρακα ἀπάγεται. οὗτος ὁ τόπος ἀνανέχωσται μὲν ἤδη, καλεῖται δ' ἐξ ἐκείνου τοῦ πάθους Κούρτιος λάκκος ἐν μέσῳ μάλιστα ὢν τῆς Ῥωμαίων ἀγορᾶς. cf. c. 46 fin. Minus aduocate haec exposuit Livius I 12, 8: Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat et effusus egerat Romanos totum quantum foro spatium est. nec procul iam a porta Palatii erat, clamitans 'uicimus perfidos hostes, inbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris'. in eum haec gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit, ex equo tum forte Mettius pugnabat, eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur, et alia Romana

9. ἀποτροπῆς Stephanus προτροπῆς libri

6, 11. Aelius aut Lutatius uidetur esse scribendum. cf. Procl. fr. 1 c. conu. crit.

— Piso in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo et Tatio, uirum fortissimum Mettium Curtium Sabinum, cum Romulus cum suis ex superiore parte impressionem fecisset, [Curtium] in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequam cloacae sunt factae, secessisse atque ad suos in Capitolium recepisse. ab eo lacum inuenisse nomen.

7*. *Tertull. de spectac.* 5 Dehinc [*post Consualia*] idem Romulus Ioui Feretrio ludos instituit in Tarpeio, quos Tarpeios dictos et Capitolinos Piso tradidit.

8. *Gell. n. Att. XI* 14 Simplicissima suauitate et rei et orationis L. Piso Frugi usus est in primo annali, cum de Romuli regis uita atque uictu scriberet. ea uerba, quae scripsit, haec sunt: Eundem Romulum dicunt ad cenam uocatum ibi non multum bibisse, quia postridie negotium haberet. ei dicunt: Romule, si istud omnes homines faciant, uinum uilius sit. his respondit: Immo uero carum, si quantum quisque uolet, bibat, nam ego bibi quantum uolui.

acies audacia regis incensa fundit Sabinos. Mettius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit; auerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri, et ille quidem aduentibus ac uocantibus suis fauore multorum addito animo euadit, Romani Sabinique in media conualle duorum montium redintegrant proelium, sed res Romana erat superior. Tum Sabinae mulieres *et q. s.* 13, 5 ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit, Curtium lacum appellarunt. *cf. VII* 6, 5, *ubi in narrationis tenore uulgarem famam sequitur breuiterque huius mentionem facit. Procl. fr. 1. Plut. Rom. 18: Κούρτιος γὰρ ἀνὴρ ἐπιφανής, δόξῃ καὶ φρονήματι γαῦρος, ἵππον ἔχων πολὺν πρὸ τῶν ἄλλων ἔχωρει. δεξαμένον δὲ τὸν βαράθρον τὸν ἵππον ἄχρῃ μὲν τινος ἐπειράτο πληγῇ καὶ παρακτελέσει χρώμενος ἐξελαύνειν· ὥς δ' ἦν ἀμήχανον, ἔσας τὸν ἵππον ἐαντὸν ἔσωξεν. ὁ μὲν οὖν τόπος δι' ἐκείνον ἔτι νῦν Κούρτιος λάκκος ὀνομάζεται.*

3. expiōre *supr. scr. su Flor.* 3. 4. curtius *Florent. Par. a. b.* Curtium *uulg., mihi omnino ciciendum esse uidetur.*

4. lacum *Flor. (teste Spengel.) Haun. Par. a. b* 5. facte *Flor.* atque id suos *Par. b. mihi post atque plura intercidisse uidentur. an est scrib. atque inde se uix in Cap.?*

8, 11. frigi φ annaliū de *R¹ corr. R²* 11. 12. rumuli *B* 13. Eundem] endē *L eūd'e R* cenam *gpo*

14. ibisse φ p'tridie *BR* post tdiū *L* post tridie *p*
15. Romule *om. a* istuc *libri praeter B* faciant (*i in ras*) φ
faciunt *a* his *BR mo* hiis *L* is *uulgo* 16. imo *L* quis-
que] quis *o* 17. bibat] bibit φ bibam quatum φ

9*. *Varr. d. l. l. V* 165 Tertia [*porta*] est Ianualis, dicta ab Iano, et ideo ibi positum Iani signum et ius institutum a Pompilio, ut scribit in annalibus Piso, ut sit aperta semper, nisi cum bellum sit nusquam.

10. *Plin. II* 140 Vetus fama Etruriae est — euocatum [*fulmen*] a Porsina suo rege. et ante eum a Numa saepius hoc factitatum in primo annalium suorum tradidit L. Piso, grauis auctor, quod imitatum parum rite Tullum Hostilium ictum fulmine.

181 573 11. *Plin. XIII* 84 Cassius Hemina, uetustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effodisse arcam, in qua Numa, qui Romae regnauit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. f. Cethego M. Baebio Q. f. Tamphilo cos., ad quos a regno Numae colliguntur anni DCCCV. hos 15

9. *cf. Liu. I* 19, 2: (Numa) Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellicue fecit, apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circa omnes populos esse significaret. *Schwegler I* p. 481 sqq. *Pretler myth. Rom.* p. 154 sq.

10. *uid. fr.* 13 cum adnot.

11. *Famae Pisonianae ex errore Valerium Antiatem auctorem adscripsit Liuus XXXX* 29, 3. *uid. supra* p. CC uerba *Liu.* haec sunt: Eodem anno in agro L. Petillii scribae sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliantur terram, duae lapideae arcae, octonos ferme pedes longae, quaternos latae, inuentae sunt, opereculis plumbo deuinctis. litteris Latinis Graecisque utraque arca scripta erat, in altera Numam Pompilium Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse, in altera libros Numae Pompilii inesse, eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quae titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta, sine uestigio ullo corporis humani aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus assumptis. in altera duo fascēs candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant, septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. adicit Antias Valerius Pythagoricos fuisse, uulgatae opinioni, qua creditur Pythagoras auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide. primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti; mox pluribus legentibus cum uulgarentur, Q. Petillius praetor urbanus studiosus legendi libros eos a L. Petillio sumpsit; et erat familiaris usus, quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat. lectis rerum summis cum animaduertisset, pleraque dissoluendarum religionum esse, L. Petillio dixit sese libros eos in ignem coniecturum esse; priusquam id faceret, se ei permittere, uti, si quod sen ius seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum. scriba tribunos

9, 4. quom *Hau.*

10, 8. Ostilium *Ricc.*

fuisse e charta — eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philosophiae scripta essent. Hoc idem tradit Piso Censorius primo commentariorum sed libros septem iuris pontificii, totidem Pythagoricos fuisse.

5 **12***. *Plut. Num.* 21 Ὁ Νομαῖς ἐτελεύτησεν οὐ ταχείας οὐδ' αἰφνυδίου γενομένης αὐτῷ τῆς τελευτῆς ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ὑπὸ γήρως καὶ νόσου μαλακῆς ἀπομαραινόμενος, ὥς ἰστόρηκε Πείσων, ἐτελεύτησε δὲ χρόνον οὐ πολὺν τοῖς ὄγδοήκοντα προσβιώσας.

10 **13.** *Plin. XXVIII* 14 L. Piso primo annalium auctor est, Tullum Hostilium regem ex Numae libris eodem quo illum sacrificio Iovem caelo deuocare conatum, quoniam parum rite quaedam fecisset, fulmine ictum.

plebis adit, ab tribunis ad senatum res est reiecta. praetor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruarique non oportere. senatus censuit satis habendum, quod praetor iusiurandum polliceretur, libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse, pretium pro libris, quantum Q. Petillio praetori maioriique parti tribunorum plebis uideretur, domino soluendum esse, id scriba non accepit. libri in comitio igne a uictimariis facto in conspectu populi cremati sunt. *Ex Livio sua descripsit Lactantius inst. I 22. in plerisque consentit Valerius Maximus I 1, 12, nisi quod Latinos libros magna diligentia adseruatos esse memoriae prodidit. Cf. Cassii fr. 37. Tudit. 3. Valer. Ant. 7—10.*

12. *cf. Dion. II 76* ἡλικίας δ' ἐπὶ μῆκιστον ἤλασεν ὁλόκληρος, οὐδὲν ὑπὸ τῆς τύχης καιωθεὶς καὶ θανάτων τὸν ῥᾶστον ἐτελεύτησεν, ὑπὸ γήρως μαραινθεὶς, ὁμοίον παραινέαντος αὐτῷ τοῦ συγκληρωθέντος ἐξ ἀρχῆς δαίμονος, ἕως ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη. *Idem Piso fortasse etiam in seqq. est intellegendus, ubi Dionysius de Numae prole quid οἱ πλείους, quid Gellius memoriae tradiderit, adfert.*

13. *cf. Liv. I 31, 5:* Haud ita multo post pestilentia laboratum est. unde cum pigritia militandi oreretur, nulla tamen ab armis quies dabatur a bellicoso rege, salubriora etiam credente militiae quam domi inueniunt corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicatus. tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut, qui nihil ante ratus esset minus regium quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis paruisque superstitionibus obnoxius fegeret religionibusque etiam populum impleret. vulgo iam homines cum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem aegris corporibus relictam, si pax ueniaque a diis impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commentarios Numae, cum ibi quaedam occulta solemnia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum

2. Piso] *Physo Ricc.* ipse *Par. E*

12, 6. τῆς om. *Paris. C*

13, 12. deuocauere *Voss. Ricc.*¹

om. *Voss. Ricc.*¹

3. totidemque *Ricc.*

parum] *Ricc. Paris. d.*

14. *Dion. III 15* Ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων ἀναγραφῶν ἰστορεῖ, βουλόμενος (*Servius Tullius*) καὶ τῶν ἐν ἅστει διατριβόντων τὸ πλῆθος εἰδέναι τῶν τε γεννωμένων καὶ ἀπογινομένων καὶ τῶν εἰς ἄνδρας ἐγγραφομένων, ἔταξεν, ὅσον ἔδει νόμισμα καταφέρειν ὑπὲρ 5 ἐκάστου τοὺς προσήκοντας, εἰς μὲν τὸν τῆς Εἰλειθυίας θησαυρόν, ἣν Ῥωμαῖοι καλοῦσιν Ἥραν φωσφόρον, ὑπὲρ τῶν γεννωμένων, εἰς δὲ τὸν τῆς Ἀφροδίτης ἐν ἄλσει καθιδρυμένης, ἣν προσαγοροῦνσι Λιβιτίνην, ὑπὲρ τῶν ἀπογινομένων, εἰς δὲ τὸν τῆς Νεότητος ὑπὲρ τῶν εἰς ἄνδρας ἀρχο- 10 μένων συντελεῖν· ἐξ ὧν ἡμελλε διαγνώσεσθαι καθ' ἕναστον ἐνιαυτὸν, ὅσοι τε οἱ σύμπαντες ἦσαν καὶ τίνες ἐξ αὐτῶν τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν εἶχον.

15*. *Dion. III 7* Ἐχει δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τὸ πρᾶγμα (*Aruntem et Lucium Tarquinius filios Prisci fuisse*) ἀτοπίας, 15 ὥς ἅπαντες ἡγνόησαν οἱ τὰ Ῥωμαῖκά συνταξάμενοι πλὴν ἐνός, οὗ κατὰ μικρὸν ἐρῶ τοῦνομα. ὠμολόγηται γὰρ ὅτι καὶ μετὰ τὴν Ταρκυνίου τελευτὴν παραλαβὼν τὴν βασιλείαν Τύλλιος

iis sacris se abdidisse; sed non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam caelestium speciem, sed ira Iouis sollicitati prava religione fulmine ictum cum domo conflagrasse. (*ex eo Val. Max. VIIII 12, 1. Serv. ad ecl. VI 42 et fortasse Aurel. Vict. de u. ill. 4, 4.*) Similia fere habet *Dion. III 35* ἐτη δὲ κατασχὼν τὴν ἀρχὴν δῦο καὶ τριάκοντα τελευτᾷ τὸν βίον ἐμπορηθείσης τῆς οἰκίας, καὶ σὺν αὐτῷ γυνή τε ἀπόλλυται καὶ τέκνα καὶ ὁ ἄλλος οἰκετικὸς ὄχλος καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρός. καταπορηθῆναι δὲ τὴν οἰκίαν οἱ μὲν ὑπὸ κεραιῶν λέγουσι μνησίαντος τοῦ θεοῦ δι' ὀλιγορίαν ἱερῶν τιμῶν. ἐκλιπεῖν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου πατριόους τινὰς θυσίας, ἑτέρας δ' οὐχ ὑπαρχούσας ἐπιχωρίους Ῥωμαίοις παραγαγεῖν (*cum eo consentit Zonaras VII 6 p. 24*). Qua re adductus Tullius Numae libros voluerit, Dionysius postea Ancum Marcium exponentem (*III 36*) facit: ὅτι παρὰ τὴν τῶν θεῶν ὀλιγορίαν νόσοι τε λοιμικαὶ [καὶ βλάβαι] πολλὰ κατέσκηψαν εἰς τὴν πόλιν, ὅν' ὧν ἐφθάρη μοῖρα τοῦ πλῆθους οὐκ ὀλίγη, καὶ βασιλεὺς Ὅστιλιος ὁ μὴ ποιούμενος αὐτῶν ἦν ἔδει φυλακὴν κἀμνων ἐπὶ πολλοὺς χρόνους τὸ σῶμα πάθει παντοδαποῖς καὶ οὐδὲ τῆς γνώμης ἔτι τῆς αὐτοῦ καρτερὸς διαμένων ἀλλὰ συνδιαφθαρεὶς τῷ σώματι τὰς φρένας οὐκ ἐκαστροφῆς ἐτυχεν αὐτὸς τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ (= *Plut. Num. 22*).

15. *Ceteros Dionysii locos, quibus ab eadem sententia stat, vid. supra p. CLXXXVII. eiusdem breuiter mentionem iniecerunt Livius I 46, 4 et Plut. Poplic. 14.*

14, 8. τῆς post Ἀφροδίτης add. *Kiessling*.
Chis. ναιβιτίνην punctis super ναι additis *Vrbīn*.

15, 17. καὶ add. *Vrbīnas*

9. βιτίνην

ἐπ' ἔτη τετραράκοντα καὶ τέτταρα κατέσχευεν, ὥστ', εἰ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἑπτακαιεικοσαέτης ἦν ὅτε ἀπεστερεῖτο τῆς ἀρχῆς ὁ πρεσβύτερος τῶν Ταρκυνίων, ὑπὲρ ἐβδομήκοντα δὲ ἔτη γεροντῶς ἂν ἦν ὅτε τὸν Τύλλιον ἀπέκτεινεν.
 5 ἐν κρατίστῃ δέ γε αὐτὸν ἡλικίᾳ τότε ὄντα παραδεδώκασιν οἱ συγγραφεῖς καὶ φασιν ὅτι Τύλλιον αὐτὸς ἀράμενος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ φέρων ἕξω κατὰ τῶν κρηπιδῶν ἐξέ-
 χευν. ἢ τε ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπτώσις αὐτοῦ γίνεται πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ μετὰ ταῦτα ἔτει, καὶ τούτῳ τῷ ἔτει στρατευό-
 10 μενος ἐν τῷ πρὸς Ἀρδεάτας εἰσάγεται πολέμῳ καὶ πάντα τὰ ἔργα δι' ἑαυτοῦ τελῶν. οὐκ ἔχει δὲ λόγον ἐν πολέμοις ἐξε-
 τάξεσθαι σῶμα ἀνδρὸς ἕξ καὶ ἐνενήκοντα βεβιωκότος ἔτη. ἐκπεσὼν τε τῆς ἀρχῆς ἔτι πολεμεῖ Ῥωμαίοις οὐκ ἐλάττω τε-
 τάρων καὶ δέκα ἐτῶν, αὐτὸς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐξεταζό-
 15 μενος, ὥς φασιν. ὃ παρὰ τὰς κοινὰς ἀπάντων ἐστὶ δόξα, καὶ ὁ τοῦ βίου χρόνος αὐτῷ πλείων ἀναφαίνεται τῶν ἑκα-
 τὸν καὶ δέκα γεροντῶς ἐτῶν· τοῦτο δὲ τὸ μῆκος τῶν βίων οὐ φέρουσιν οἱ καθ' ἡμᾶς τόποι. — τούτων δὴ τῶν ἀδυνά-
 των τε καὶ ἀτόπων ἕκαστα ἐπιλογιζόμενος οὐχ υἱοὺς εἶναι
 20 Ταρκυνίου γράφω τοὺς παῖδας ἀλλ' υἱωνοὺς, Λευκίῳ Πεί-
 σωνι τῷ Φρυγὶ συγκαταθήμενος. ἐκείνος γὰρ ἐν ταῖς ἐμι-
 ανσίοις πραγματεαίαις τοῦτο ἰστόρηκε μόνος.

16*. *Liv. I 55, 7* Itaque Pomitinae manubiae [quas ce-
 perat Tarquinius Superbus urbe capta], quae perducendo ad
 25 culmen operi [templo Capitolino] destinatae erant, uix in funda-
 menta suppeditauiere. Eo magis Fabio, praeterquam quod anti-
 quior est, crediderim, quadraginta ea sola talenta fuisse quam

16. cf. *Fab. fr. 13. Quem Piso, eundem Dionysius (IIII 50) numerum dicit: οὕτω δὲ ἄρα πολὺς ὁ καταληφθεὶς ἀργυρὸς τε καὶ χρυσός ἦν, ὥστε τῶν μὲν στρατιωτῶν ἕκαστον πέντε μνᾶς ἀργυρίου λαβεῖν, τὸ δὲ τοῖς θεοῖς δεκατενθὲν ἀργύριον τετρακοσίων οὐ μείον γενέσθαι τάλαντων, tum Plutarch. Popl. 15* Λέγεται δὲ Ταρκύνιον εἰς τοὺς θεμελίους ἀναλῶσαι λίτρας (asses) ἀργυρίου τετρακισμυριάς.

1. εἰ om. libri add. Stephanus	4. δὲ accessit ex Chis.
Vrbīn. Coislīn.	8. πέμπτῳ δὲ καὶ Vrbīn.
11. εἶχε Vrbīn.	12. σῶμα ἀνδρὸς om. Vrbīn. σῶμα in Coislīn. quoque in margine sola exstat.
13. πολεμεῖν Vrbīn. s. m.	14. τάγμασιν Portus.
15. ὃ add. Portus	18. τόκοι Stephanus.

Pisoni, qui quadraginta milia pondo argenti seposita in eam rem scribit, summam pecuniae neque ex unius tum urbis praeda sperandam et nullius ne horum quidem magnificentiae operum fundamenta non exsuperaturum.

17. *Prisc. X p. 877 P. 497 H.* Piso historiarum I: Cuius unius praemio multorum allicuit animos.

EX LIB. II

18. *Prisc. X p. 887 P. 510 H.* Piso Frugi in II annalium: Quodcumque deliquisset, ignosciturum adfirmabat.

509
245

19. *Gell. XVI 29* Duae istae in loquendo figurae notae satis usitataeque sunt: 'mihi nomen est Iulius' et 'mihi nomen est Iulio'; tertiam figuram novam herele repperi apud Pisonem in

17. *Eadem uerba transpositione corrupta exhibet lexic. in Mai. class. auct. VIII p. 53* cuius multorum annos [animos Mai] unius praemio allicuit. *Spectant fortasse ad Tarquinium Superbum et Octavianum Mamiliū. uid. Liu. I 49, 9* Octavio Mamilio Tusculano — is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Vluxe deaque Circa oriundus — ei Mamilio filiam nuptum dat perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosque eius conciliat. *Dion. VIII 45.*

18. *His uerbis consolari Conlatinum Lucretiam a Sexto Tarquinio stupratam coniecit Lachmann I p. 50. uid. Liu. I 58, 9* consolantur aegram animi auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare non corpus, et unde consilium afuerit, culpam abesse.

19. *Vid. Liu. II 2, 5* Ibi [Brutus] omnium primum ius iurandum populi recitat neminem regnare passuros nec esse Romae, unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neque ullam rem, quae eo pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa nec dicturum fuisse, ni caritas rei publicae uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem reciperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate sed etiam in imperio esse; id officere, id obstare libertati. 'hunc tu' inquit 'tua uoluntate, L. Tarquini, remoue metum' et q. s. *IIII 15, 4: Conlatinum Tarquinium consulem nominis*

2. summam *Flor. Max. I. Fr. Gronou.* quia summā *Par. Vor-mac. Harlei. I* quia summa *Med.* quippe *Bekker* 3. nullo-
rum, ne huius quidem Reiz *Berichte d. sächs. Gesellsch. d. W.*
phil. KI. 1850 p. 102 magnificentiae del. *Ussing.*

17, 5. piro *Sangall. Gruter. Karolir.* 6. proemio *Bamb.*
animus *Bamberg.*

18, 7. piro *Karolir.* 8. quocunque *Gruter.* quocunque
Sangall. deliquisset *Sangall. Gruter.* affirmabat *Par. R*
Halberst. Sangall. Grut. Karolir.

19, 11. pysonē t

secundo annalium. Verba Pisonis haec sunt: L. Tarquinium, col-
legam suum, quia Tarquinio nomine esset, metuere eumque orat,
uti sua uoluntate Roma concedat.

509

20*. *Plin. XXXVIII* 29 Hanc [*Cloeliae statuum*] primam
5 cum Coelitis publice dicatam crediderim, — nisi Cloeliae quo-
que Piso traderet ab iis positam qui una obsides fuissent, red-
ditis a Porsina in honorem eius.

496

21*. *Plin. XXXVIII* 38 Quis primus donatus sit ea [*corona*
5 *aurea*], non inueni equidem; quis primus donauerit, a L. Pisone
10 traditur: A. Postumius dictator apud lacum Regillum castris

258

odio abdicare se magistratu atque exulare iussum. *Nitzsch m. Rhen. n. XXVIII* p. 146 utrumque et Pisonem et Liniū Fabio Pictore usum esse opinatur. cf. supra p. CLXXXVIII sq. *Plut. Popl. 7* ἡχθοντο δ' αὐτοῦ καὶ τῷ δευτέρῳ τῶν ὀνομάτων, ἀφοσιούμενοι τὸν Ταρκύνιον.

20. Cf. *Dionys. V* 35 Κλοιλίᾳ δὲ τῇ παρθένῳ στάσιν εἰκόνας χαλκῆς ἔδοσαν, ἣν ἀνέθεσαν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ τῆς εἰς τὴν ἀγορὰν φερούσης οἱ τῶν παρθένων πατέρες.

21. *Exciipiunt apud Plinium haec uerba*: Piso frugi filium ex priuata pecunia donauit eumque coronam testamento ei praelegauit. quae nescio an ex eiusdem Pisonis annalibus fluxerint.

1. analium φ pysonis t 1. 2. conlegam m 2. Tar-
quinium nomen *uulgo* tarquinio nomen *R L p φ t m g a o*. adiecit *Gel-
lius haec* 'Quia Tarquinio nomine esset': hoc proinde est, tamquam
si ego dicam 'mihi nomen est Iulium', *ubi eidem R t L p φ m g exhibent*
tarquinio, *R t L* noīe. tarquinio inquit o tarquinio inquit nomine y
Tarquinio — contendat *om L* ēē mutuere g mutuere φ p a

esse p ēē a 3. Romam contendat *libri* (gtendit a) Roma con-
cedat *Aldus*.

20, 4. prima *Voss. Ricc.* 5. dicata *Voss. Ricc.* cle-
liae *Tol.* deliae (d in ras.) *Par. d.* 6. iis] *Bamb.* his *Voss.*
Ricc. Par. d. h. posita *Voss. Ricc. Par. h.* qui] quae
Gronouius. fuerant *Monac. Par. h.* 7. Porsina] *B¹* (*sic
semper*). Porsenna *Bamb.² Voss. Ricc. Par. d.* Porsena *Par. h.*
in honorem eius] *Bamb.* in honorem *Par. d* honorem *Voss.*
Ricc.

21, 8. primus *Bamb. Ricc. Par. ile* primum *Monac. Voss.*
Par. d h Tol. 9. Pisone] pisune *Voss.* pisum *Ricc.* pistrinio
Par. i piscinio *Par. l* ei] *Parr. hil* eum *Bamb. Voss. Ricc.*
Par. d., Sillig supplens e u. antecedd. donasse ita conī.: a L.
Pisone traditur A. Postumius dictator, apud lacum — expugnatis, eum,
cuius — essent. nostra interpunctio est *uulg.*, quam tuetur *Bergk
exerc. Plin. I* 13.

Latinorum expugnatis ei, cuius maxime opera capta essent, hanc coronam ex praeda dedit.

494
260

22*. *Liū. II* 32, 3 Ea frequentior fama est quam cuius Piso auctor est, in Auentinum secessionem factam esse.

471
283

23*. *Liū. II* 58, 1 Tum primum tributis comitiis creati 5 tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Ducllium, Sp. Icilium, L. Mecilium.

439
315

24*. *Dionys. XII in exc. Esc. Fed. I* p. 80 *Muell. in fr. hist. Gr. II* p. XLXIV Οἱ μὲν δὲ τὰ πιθανώτατά μοι δοκοῦν- 10 τες γράφειν περὶ τῆς Μαιλίου τελευτῆς οὕτω παραδεδώ- κασι. λεγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἦττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος, ὃ κέχρηται Κίγκιος καὶ Καλπούρνιος, ἐπιχώριοι συγ- γραφεῖς, οἱ φασιν οὔτε δικτάτορα ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀποδει- χθῆναι τὸν Κοίντιον οὔτε ἐπάρχην ὑπὸ τοῦ Κοιντίου τὸν 15 Σερούλιον. γενομένης δὲ τῆς μηνύσεως ὑπὸ τοῦ Μινουκίου

22. Eandem tamen famam sequitur *Liuius III* 54, 8: In Auentinum ite, inde profecti estis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis uestrae, tribunos plebi creabitis. cf. *Ascon. in Cic. Verr. p.* 143 *Or.*: Plebeii ludi, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Auentinum.

23. Eundem *Pisonem Liuius II* 33, 3 in animo habet: Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos dicant ibique sacratam legem latam. cf. *III* 54, 12 et *Ioann. Lyd. de mag. I* 44 p. 155 *Bk. Diōd. XI* 68: ἀμα δὲ τούτοις πραττομένοις (a. 471—283) ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε πρῶτως κατεστάθησαν δῆμαρχοι τέτταρες [πέντε *Schwegler II* p. 550 not. 2], Γάιος Σικίνιος (Σίγκιος *Schwegler*) καὶ Λεύκιος Νεμετώριος, πρὸς δὲ τούτοις Μάρκος Δουίλλιος καὶ Σπύριος Ἀίλιος [quibus tribu- nis addit L. Mecilium *Schwegler*]. *Zonar. VII* 15 p. 55 *B.* cf. *Semp. Tudit. fr.* 4. *Schwegler II* p. 270 not. 3 p. 271 not. 1. 556 not. 2.

1. esset *Bamb.* essent ** *Urlichs* 2. dedit *Bamb. Par. hil* is dedit *Ricc. Par. d Tol.* his dedit *Voss.* dedit librarum *III Bergk* 22, 4 aduentinum *Med. Paris.*

23, 6. addito *Med. Par.*² lib. rec. aucito uel aticito uel atito *Par.*² additos *Moguntini* 7. bisso *Par. a. corr.* C. Sici- nium *Sigonius coll. Liū. III* 54, 12 et *Diod. l. s. s.* Cn. Sici- cius etiam c. 61, 2 *Med. Par. exhibent.* Cn. sicinium *Helmst. I* Cn. Siccium et hic et c. 61 *Flor. Marc.* sp. ilicium *Med. Par. Harl. I* 8. lucium mecilium *Med. Par.*, 1. melicium *Harl. I* Maecilium *Hertz* (et sic nomen scribitur *III* 68, 12 in *Med. Par.*)

24. cf. comment. ad *Cinc. fr.* 6

13. καλπουρνίνος *codex*

τοὺς παρόντας ἐν τῷ συνεδρίῳ πιστεύσαντας ἀληθῆ τὰ λε-
 γόμενα εἶναι γνώμην ἀποδειξαμένον τῶν πρεσβυτέρων τινὸς
 ἄκριτον ἢ μὴν ἀποκτενεῖν τὸν ἄνδρα, παραχορῆμα πεισθῆναι
 καὶ οὕτω τὸν Σερουίλιον ἐπὶ τοῦτο τάξαι τὸ ἔργον, νέον
 5 ὄντα καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖον. τοῦτον δὲ φασὶ λαβόντα τὸ
 ξιφίδιον ὑπὸ μάλης ἐλθεῖν πρὸς τὸν Μαίλιον πορευόμενον
 ἐκ τῆς ἀγορᾶς. καὶ προσελθόντα εἰπεῖν ὅτι βούλεται περὶ
 πράγματος ἀπορρόητου καὶ μεγάλου διαλεχθῆναι πρὸς αὐτόν.
 κελεύσαντος δὲ τοῦ Μαιλίου μικρὸν ἀποχωρῆσαι τοὺς ἐγγυὲς
 10 αὐτῷ παρόντας ἐπειδὴ μονωθέντα τῆς φυλακῆς ἔλαβε, γυ-
 μνῶσαντα τὸ ξίφος βάψαι κατὰ τῆς σφαγῆς. τοῦτο δὲ πρά-
 ξαντα δρόμῳ χωρεῖν εἰς τὸ βουλευτήριον ἔτι συγκαθημένων
 τῶν συνέδρων ἔχοντα τὸ ξίφος ἡμαγμένον, κεκραγότα πρὸς
 τοὺς διώκοντας, ὅτι κελευσθεῖς ὑπὸ τῆς βουλῆς ἀνήρηκε
 15 τὸν τύραννον. ἀκούσαντας δὲ τὸ τῆς βουλῆς ὄνομα τοὺς ὠρ-
 μηκότας παῖειν τε καὶ βάλλειν αὐτὸν ἀποτραπέσθαι καὶ μηδὲν
 εἰς αὐτὸν παρανομῆσαι. Ἐκ τούτου καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὴν
 Ἰαλάν αὐτῷ τεθῆναι λέγουσιν, ὅτι τὸ ξίφος ἔχων ὑπὸ μάλης
 ἦλθεν ἐπὶ τοὺς ἄνδρας. ἄλλας γὰρ καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὰς
 20 μάλας.

399

25 *. *Dion. XII 9—10 in exc. ab Ang. Maio edit. in nou. coll. II p. 470 IIII p. 182 K.* Ἐορτὰς ἦγον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς κα-
 λουμένας τῇ ἐπιχωρίῳ γλώττῃ στρωμνὰς, ὑπὸ τῶν Σιβυλλείων
 κελευσθέντες χρησμῶν. νόσος γὰρ τις λοιμώδης γενομένη
 25 θεόπεμπτός τε καὶ ὑπὸ τέχνης ἀνθρωπίνης ἀνίατος εἰς ξή-
 τησιν αὐτοὺς ἦγαγε τῶν χρησμῶν. ἐκόσμησάν τε στρωμνὰς
 τρεῖς, ὡς ἐκέλευον οἱ χρησμοί, μίαν μὲν Ἀπόλλωνι καὶ Αἴ-
 τοῦ, ἑτέραν δὲ Ἡρακλεῖ καὶ Ἀρτέμιδι, τρίτην δὲ Ἐρμῇ καὶ

355

25. *Cf. Liu. V 13:* Insignis annus hieme gelida ac niuosa fuit, adeo ut uiae clausae, Tiberis innauigabilis fuerit, annona ex ante con-
 uencta copia nihil mutauit, et quia P. Licinius, ut ceperat haud tumultu-
 ose magistratum maiore gaudio plebis quam indignatione patrum, ita
 etiam gessit, dulcedo inuasit proximis comitiis tribunorum militum ple-
 beios creandi. unus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit;
 plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriae
 dixerunt, M. Pomponium Cn. Duilium Voleronem Publilium Cn. Genucium
 L. Atilium.

Tristem hiemem, siue ex intemperie caeli raptim mutatione in
 contrarium facta, siue alia qua de causa, grauis pestilensque omnibus
 animalibus aestas exceperit. cuius insanabili perniciē quando nec causa
 nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatus consulto aditi sunt.
 diuini sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana

Ποσειδῶνι. καὶ διετέλουν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ δημοσίᾳ τε κα-
 ταθρόντες καὶ ἰδίᾳ κατ' οἰκίαν δύναμιν ἅπαντες τοῖς θεοῖς
 ἀπαρχόμενοι, ἐστιάσεις τε λαμπροτάτας ἐπιτελοῦντες καὶ ξέ-
 νων τοὺς παρεπιδημοῦντας ὑποδεχόμενοι. Πείσω δὲ ὁ
 τιμητικὸς ἐν ταῖς ἐναιεσίαις ἀναγραφαῖς καὶ ταῦτ' ἔτι προσ
 τίθησιν, ὅτι λελυμένων μὲν τῶν θεραπόντων ὅσους πρό
 τερον ἐν τοῖς δεσμοῖς εἶχον οἱ δεσπόται, πληθυνούσης ὄχλου
 ξενικοῦ τῆς πόλεως, ἀναπεπταμένων τῶν οἰκίῶν διὰ ἡμέρας
 τε καὶ νυκτὸς καὶ δίχα κωλύσεως εἰσιόντων εἰς αὐτάς τῶν
 βουλομένων, οὔτε χρῆμα οὐδὲν ἀπολωλέκεναι τις ἠτιάσατο,
 οὔτε ἠδικοῦσθαι τινα ὑπ' οὐδενός, καίτοι πολλὰ γέρειν εἰώ-
 θότων πλημμελῇ καὶ παράνομα τῶν ἐορταίων καιρῶν διὰ
 τὰς μέθας.

EX LIBRŌ III

305

449

26*. *Liv. VIII* 44, 2 *Crete* consules L. Postumius Ti.
 Minucius. Hos consules Piso Q. Fabio et P. Decio suggerit, 15
 biennio exempto, quo Claudium Volturnumque et Cornelium
 cum Marcio consules factos tradidimus. memoriae fugerit in
 annalibus dirigendis an consulto binos consules falsos ratus
 transscenderit, incertum est.

304

450

27. *Gell. VII (VI)* 9 Quod res uidebatur memoratu digna, 20

facto, per dies octo Apollinem Latonamque et Dianam, Herculem Mer-
 curium atque Neptunum tribus quam amplissime tum apparari poterat
 stratis lectis placuere. priuatim quoque id sacrum celebratum est.
 tota urbe patentibus ianuis promiscoque usu rerum omnium in propa-
 tulo posito notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos fe-
 runt; et cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos,
 iurgis ac litibus temperatum, uinctis quoque dempta in eos dies uin-
 cula; religioni deinde fuisse, quibus eam opem dei tulissent, uinciri.

26. Cf. *Mommsen chronol.* p. 120 not. 222.

12. ἐορτάδων *cod. corr. Struve.*

26, 14. l. postumius t. minutius *Par.* postumiest minutius
*Med.*¹ (om. l) postumius & minutius *Med.*⁴ *corr. Sigonius sec. fast.*
Capit. et Diodor. 24, 81 16. exēto *Med.* 17. cum
 n̄ uiaccio *Med.* memoriaene *Med.* memoriene *Par.* memoriamne
Alschevski e cod. Gaertn.

27. Non habent hoc caput *RP.*

quam fecisse Cn. Flanium. Anni filium, aedilem curulem. L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et uenuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus: Cn., inquit, Flavius, patre libertino natus, scrip-
 5 tum faciebat, isque in eo tempore aedili curuli apparebat, quo tempore aediles subrogantur, eumque pro tribu aedilem curulem

27. *Vel in uerbis quibusdam conspirat cum Gellio Lilius VIII 46, 1—10, a quo etiam totum caput transcriptum esse ex Pisone euincitur Plinii consensu, quem in eadem re exponenda Pisone usum esse supra (p. CCI) demonstrauimus. haec igitur Lilius (ex quo sua sumpsit Valerius Maximus II 5, 2):* Eodem anno Cn. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino humili fortuna ortus, ceterum callidus uir et facundus, aedilis curulis fuit. iuuenio in quibusdam annalibus, cum appareret aedilibus fierique se pro tribu aedilem uideret neque accipi nomen, quia scriptum faceret, tabulam posuisse et iurasse se scriptum non facturum. <quem aliquanto ante desisse scriptum facere arguit Macer Licinius (fr. 18) tribunatu ante gesto triumphatibusque, nocturno altero, altero coloniae deducendae.> ceterum, id quod haud discrepat, contumacia aduersus contemntes humilitatem suam nobiles certauit; ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset sciretur; aedem Concordiae in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatu pontifex maximus uerba praecire, cum more maiorum negaret, nisi consulem aut imperatorem posse templum dedicare, itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramue iniussu senatus aut tribunorum plebei partis maioris dedicaret. haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiae libertatis, referam. ad collegam aegrum uisendi causa Flavius cum uenisset, consensuque nobilium adulescentium, qui ibi adsidebant, adurrectum ei non esset, curulem adferri sellam eo iussit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. ceterum Flanium dixerat aedilem forensis factio, Ap. Claudii censura uires nacta, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat et, posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat opes urbanas, humilibus per omnes tribus diuisis forum et campum corruptit, tantumque Flauii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium anulos aureos et phaleras deponerent. ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor et cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius et P. Decius censores facti, et Fabius simul concordiae causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam exeretam in quattuor

1. Anni] sic semper V. Ancus pater nominatur a Plinio, Gnaeus a Lilio. sed etiam Cicero ad Att. VI 1, 8 Annium cum dixit, quam cod. Medicei scripturam nunc in text. recepit Kayser.

3. hunc V 4. Cn.] C. N. V flauus V ante corr.
 patre] pat̃ V 5. curili V 6. pro tribu] scripturam codd.
 a quorundam coniecturis defendit Rubino, röm. Verfass. I p. 25
 curulem] eulem V¹ corr. V²

renuntiauerunt. aedilis, qui comitia habebat, negat accipere, neque sibi placere, qui scriptum faceret, eum aedilem fieri. Cn. Flavius, Anni filius, dicitur tabulas posuisse, scriptu sese abdicasse; isque aedilis curulis factus est.

Idem Cn. Flavius, Anni filius, dicitur ad collegam uenisse uisere aegrotum. eo in conclaue postquam introiuit, adulescentes ibi complures nobiles sedebant. hi contempnentes eum assurgere ei nemo uoluit. Cn. Flavius, Anni filius, id arrisit, sellam curulem iussit sibi adferri, eam in limine apposuit, ne quis illorum exire posset, utique hi omnes inuiti uiderent sese in sella curuli sedentem.

EX LIBRIS III—VII

299

455

28*. *Liu. X 9, 12* Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse

tribus coniecit, urbanasque eas appellauit. adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. ab eodem institutum dicitur, ut equites idibus Quinctilibus transueherentur. *Plinius XXXIII 17—19 haec rettulit*: Frequentior autem usus anulorum non ante Cn. Flauium Anci filium deprehenditur. hic namque publicatis diebus fastis, quos populus a paucis principum cotidie petebat, tantam gratiam plebei adeptus est — libertino patre alioqui genitus et ipse scriba Appi Caeci, cuius hortatu exceperat eos dies consultando adsidue sagaci ingenio promulgaratque — ut aedilis curulis crearetur cum Q. Anicio Praenestino, qui paucis ante annis hostis fuisset, praeteritis C. Poetelio et Domitio, quorum patres consules fuerant. additum Flauio, ut simul et tribunus plebei esset, quo facto tanta indignatio exarsit, ut annulos abiectos in antiquissimis reperiatur annalibus. fallit plebsque, quod tum et equestrem ordinem id fecisse arbitrantur. at enim adiectum hoc quoque: sed et phaleras positas, propterque nomen equitum adiectum est, annulos quoque depositos a nobilitate in annalis relatum est, non a senatu uniuerso. hoc actum P. Sempronio P. Sulpicio consulibus. Flavius uouit aedem Concordiae, si populo reconciliasset ordines. et cum ad id pecunia publice non decerneretur, ex multatitia faeneratoribus condemnatis aediculam aeream fecit in Graecostasi, quae tunc supra comitium erat, inciditque in tabella aerea factam eam aedem CCIII annis post Capitolinam dedicatam, ita CCCCXLVIII a condita urbe gestum est et primum anulorum uestigium exstat.

1. at aedilis *uulgo*. at ille *Roth* 2. Cn.] C. N. *V* 3. pos-
sisse scriptu *V¹ man. rec. XV sacc. corr.*: posuisse scriptu
4. isque] *an itaque?* 5. Cn.] C. N. *V* 6. uissere aecrocium
V¹ m. rec. XV s. corr. Visu egrotu; eo] *V et uulgo*
6. 7. adulescens *V* 8. C. N. *V* 9. opposuit *Gronou.*

tradit Cn. Domitium Cn. f. Caluinum et Sp. Caruiliū Q. f. Maximum.

29*. *Plin. n. h. XVI* 192 Mirum apud antiquos primo Punico bello classem Duilli imperatoris ab arbore LX die nauigasse, 263
5 contra uero Hieronem regem CCXX naues effectas diebus XXXV tradit L. Piso. 491

30*. *Plin. n. h. VIII* 16 Elefantos Italia primum uidit Pyrrī regis bello et boues Lucas appellauit in Lucanis uisos anno 250
10 urbis CCCCLXXII. Roma autem in triumpho VII annis ad superiore numerum additis, eadem plurimos anno DII uictoria L. 504
Metelli pontificis in Sicilia de Poenis captos. CXLI fuere aut, ut quidam, CXL trauecti ratibus, quas doliorum consertis ordinibus inposuerat. — L. Piso inductos dumtaxat in circum atque, ut contemptus eorum incresceret, ab operariis hastas praecipitas
15 habentibus per circum totum actos. 231

31*. *Plin. n. h. XV* 126 L. Piso tradit, Papirium Maso- 523
nem, qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis, myrto coronatum ludos circensis spectare solitum. 212

32*. *Liu. XXV* 39, 15 Ita nocte ac die bina castra ho- 512
20 stium expugnata ductu L. Marcii [*post mortem Scipionum in Hispania*] —. Piso quinque milia hominum, cum Mago cedentis nostros effuse sequeretur, caesa ex insidiis scribit. Apud omnis magnum nomen Marcii ducis est. et uerae gloriae eius etiam miracula addunt, flammam ei contionanti fusam e capite sine

28. *Vid. supra p. CLXXXXVIII et Licin. f. 19.*

31. *cf. Valer. Max. III* 6, 5 Nam Papirius quidam Masso, cum bene re gesta publica triumphum a senatu non inpetrauisset, in Albano monte triumphandi et ipse initium fecit et ceteris postea exemplum prae-buit proque laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea usus est. *Paul. p. 144* Myrtea corona Papirius usus est, quod Sardos in campis Myrteis superasset. *p. 195. Gell. V* 6, 20.

32. *cf. Acil. fr. 4. Valer. Ant. fr. 23 cum adnot.*

1. tradit c. l. (cl *Med.*) domitium cñ. filum caluinum *Med. Paris.* Cn. Domitium Pighius L. Dom. I. F. Gronou.

30, 11. centum uiginti *Liu. epit. XVIII Zonar. VIII* 14 *p. 153* centum et quattuor *Oros. III* 9. ἐξήκοντα *Diodor. exc. Hoesch. p. 506 H. 23 Dind. CXXX Eutrop. II* 24.

32, 21. magocedentis *Putean. (quarta man. scr. ne sup. oce)*
22. effusae *Putean. uid. conm. Acil. fr. 4*

ipsius sensu cum magno pauore circumstantium militum, monumentumque uictoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clipeum Marcium appellatum cum imagine Hasdrubalis.

33*. *Plin. XVIII* 41 C. Furius Cresimus e seruitute liberatus cum in paruo admodum agello largiores multo fructus perciperet quam ex amplissimis uicinitas, in inuidia magna erat, ceu fruges alienas perliceret ueneficiis. quam ob rem a Sp. Albino curuli aedile die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit et adduxit familiam suam ualidam atque, ut ait Piso, bene curatam ac uestitam, ferramenta egregie facta, graues ligones, uomeres ponderosos, boues saturos. postea dixit: Veneficia mea, Quirites, haec sunt, nec possum uobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes meas uigiliasque et sudores. omnium sententiis absolutus itaque est.

34*. *Plin. XXXVIII* 14 Triclinia aerata abacosque et monopodia Cn. Manlius Asia deuicta primum inuexisse triumpho suo, quem duxit anno urbis DLXVII, L. Piso auctor est.

35*. *Plin. III* 131 Ab Aquileia ad XII lapidem deletum

33. *Pighius ann. II* p. 281 *Sp. Albinum aedilem curulem fuisse positum* a. 191. 563.

34. *Vid. Liu. XXXVIII* 6, 7 Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est. ii primum lectos aeratos, uestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia et, quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam aduexerunt. tunc psaltriae sambucistriaeque et conuiuialia ludorum oblectamenta addita epulis; epulae quoque ipsae et cura et sumptu maiore adparari coeptae. tum coquus, uilissimum antiquis mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse et quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. uix tamen illa quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae.

35. *Videtur esse intellegendus consul a. 183. 571, qui Gallis ex Gallia*

33, 8. ueneficiis *Par. E* beneficiis *cet. codd. Dett.* 9. curuli *Val. Leid. Par. G* aedile *om. codd. addidit Sillig.*

11. filiam *codd.* familiam *Harduin.* 14. benefacia *Val. Leid.*¹
benefacta *Leid.*² benefacico *Par. G* 16. omnibus *Val. Leid. Par. G.*

34, 2. Cn] consulem *Par. h* Manlium] *Bamb. Par. h*
Manilium *Voss. Ricc. Par. d* inuexisse] inuenisse *Ricc.*

19. urbis anno *Voss. Par. d* DLXVII *Voss. Ricc. Parr. d h*
DLXVI *Bamb.*

oppidum etiam inuito senatu a M. Claudio Marcello L. Piso auctor est.

EX LIBRO VII

36. *Censor. d. d. n. 17, 13* Testis est Piso, in cuius annali septimo scriptum est sic: Roma condita anno DC septimum occipit saeculum his consulibus, qui proximi sunt: consules M. Aemilius M. filius Lepidus C. Popilius II absens. 158 596

37*. *Plin. XXVIII 30* Lucius Piso prodidit, M. Aemilio C. Popilio iterum consulibus a censoribus P. Cornelio Scipione M. Popilio statuas circa forum eorum qui magistratum gesserant, 158 596
10 sublatas omnis praeter eas quae populi aut senatus sententia statutae essent, eam uero quam apud aedem Telluris statuisset sibi Sp. Cassius, qui regnum adfectaverat, etiam conflata a censoribus.

38*. *Plin. XVII 244* Nec non et Romae in Capitolio in 600

provincia exactis Histricum bellum suscepit et ut colonia Aquileia deduceretur senatui suavit. *Liū. XXXVIII 55, 4.*

37. *Errorem Plinii hoc loco subesse puto. cf. § 15* Romae simulacrum ex aere factum Cereri primum reperis ex peculio Sp. Cassi, quem regnum adfectantem pater ipsius interemerit. *Liū. II 41, 10* eum [*patrem Cassi*] — peculium filii Cereri consecrauisse; signum inde factum esse et inscriptum 'ex Cassia familia datum'. (*cf. Valer. Max. V 8, 2*). *Dion. VIII 79* ἐξ ὧν (τῶν Κασσίου χρημάτων) ἀπαρχὰς ἐν ἄλλοις τε ἱεροῖς ἀνέθηκεν (ἡ πόλις) καὶ δὴ καὶ τῇ Δήμητρει τοὺς χαλκίους ἀνδριάντας ἐπιγραφαῖς δηλοῦντας ἀφ' ὧν εἰσι χρημάτων ἀπαρχαί.

38. *Cf. Fest. s. u. religionis p. 285:* Religionis praecipuae habetur censo[ria maiestas, cuius in libris de uita p. R.] Varro ex[empla haec

35, 1. M. add. *Leid. om. Ricc. Tolet. Par. d.*

36, 4. anno .d. septimo *Darmst. Vat. correxit Lachmann*

5. accipit *Darmst. Vat.* occipit *Scaliger de emend. temp. V p. 367.* coepit *Mommsen chron. p. 186* emilius *Darmst.*

6. M·F· laepidus *Vat. M' in fastis Cap.*

37, 7. L. Piso prodidit. idem auctor est *Par. h* 8. C. Popilio] *Bamb. Parr. d h CC. Voss. Ricc.* iterum *Bamb. II Voss. Ricc. Parr. d h a]* ac *Voss.* 9. suas *Bamb.*

magistratum *Bamb. Voss. Ricc. Par. d* magistratus *Par. h.* gesserunt *Voss. Ricc.* 10. sententiam *Ricc.* 11. statuac

Voss. Ricc. quam *Bamb. Par. h* qua *Voss. Ricc. Par. h*

12. conflata *Bamb.* 12. 13. a quaestoribus *Becker antiq. II 2 p. 228 not. 554* a om. *Voss. Ricc.*

ara Iouis bello Persei enata palma uictoriam triumphosque portendit. hac tempestatibus prostrata eodem loco ficus enata est M. Messalae C. Cassi censorum iustro, a quo tempore pudicitiam subuersam Piso grauis auctor prodidit.

146

608

39*. *Censor. d. d. n.* 17, 11 At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore uiuebat, post annum factos [*hudos saeculares*] tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummi Achaico consulibus, id est anno DCVIII.

INCERTAE SEDIS RELIQVIAE

40. *Cic. ad fam. VIII* 22, 2 At vero Piso ille Frugi in annalibus suis queritur, adulescentes peni deditos esse. 10

41. *Varro ap. Lactant. inst.* I 6, 9 Quartam [*Sibyllam fuisse*] Cimmeriam in Italia, quam Naevius in libris belli Punici, Piso in annalibus nominat.

42. *Macrob. sat.* I 12, 18 Piso uxorem Vulcani Maiestam, non Maiam dicit uocari. 15

43. *Macrob. sat.* III 2, 14 Piso ait uitulam uictoriam nominari. cuius rei hoc argumentum profert, quod postridie nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus a Tuscis in fugam

profert]: — M. Val[erius Messala C. Cassius Longi]nus censores, q[uod in eorum magistratu subuersa pudicitia fuerat famosi [exstiterunt, nam palmam, quae] in Capitolio in ara [ipsa Iouis optimi maximi bello Persico nata fuerat, [tum prostratam ferunt, ibique esse ena]tam ficum infamesque [fecisse illos, qui sine] ullo pudicitiae resp[ectu fuerant censores].

39. *Cf. Cass. fr.* 39. *Gell.* 28.

41. *Naeui fragm. bell. Pun.* I 15 p. 12 *Vahl.*

43. *cf. Schweigler* I p. 532 sqq. *Hoc fr. falso coniunctum est cum fr. 1. de diuersis enim rebus agit Piso.*

38, 1. ara Iouis] *Val.*² *cf. Fest. l. in adn. adl. capita bis cct. codd. Dell.* 4. subuersa *Par. E* subuersum *cet. codd. Dell.*

39, 8. Mummo *Darmst. Val.* cos. *Darmst. Val.*
dCIII *Darmst. Val.*

43, 16. poso *Paris. Bamberg. post emend. (antea in Bamb. erat omiss.)*

uersus sit, unde populifugia uocantur, post uictoriam certis diebus fiat uitulatio.

44. *Seru. ad Aen. X* 76 Varro Pilumnum et Picumnum infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio
5 sterni, dum exploretur an vitalis sit qui natus est. Piso Pilumnum dictum quia pellat mala infantiae.

45. *Arnob. III* 38 Nouensiles Piso deos esse credit nouem in Sabinis apud Trebiam constitutos. hoc Granus Musas putat consensum accomodans Aelio.

44. Cf. *Varro ap. Non. s. u. Pilumnus* p. 528. *Seru. Aen. VIII* 4. *Augustin. d. ciu. d. VI* 9, 2 (Pilumnum a pilo).

1. post tridie *Bamb.*

44. e *Thilonis libris solus exhibet Parisin.* 6. pellet *Par.*
infantia *Par.*

45, 8. Trebulam *Roth.*

C. FANNII ANNALES

EX LIBRO I

1. *Priscian. XIII p. 960 P. 8 H. G.* Fannius in I annalium: Cum in uita agenda didicimus, multa, quae inpraesentiarum bona uidentur, post *mala* inuenta et multa amplius alius modi atque ante uisa essent.

EX LIBRO VIII

2. *Charis. I p. 99 P. 124 K. G.* Fannius annalium VIII: 5 Domina eius, ubi ad uillam uenerat, iubebat liber dari.

3. *Schol. Veron. ad Verg. Aen. III 707 p. 93 K. G.* Fannius in VIII annali Drepanum modo, modo Drepana appellat.

INCERTORVM LIBRORVM RELIIQVIAE

146
608

4. *Plut. Tib. Gracch. 4* Ὁ δ' οὖν νεώτερος Τιβέριος στρατευόμενος ἐν Αἰβύῃ μετὰ τοῦ δευτέρου Σκηπίωνος ἔχοντας αὐτοῦ τὴν ἀδελφὴν ὁμοῦ συνδιαιτώμενος ὑπὸ σκηνὴν τῷ στρατηγῷ ταχὺ μὲν αὐτοῦ τὴν φύσιν κατέμαθε πολλὰ καὶ μεγάλα πρὸς ζήλον ἀρετῆς καὶ μίμησιν ἐπὶ τῶν πράξεων ἐκφέρουσαν, ταχὺ δὲ τῶν νέων πάντων ἐπρώτευσεν εὐταξίᾳ

3. cf. *Seruius ad Verg. l. s.*

4. cf. compar. cum *Ag. et Cleom. 3.*

1, 2. multa; in presentiarum *Bamberg.* 3. mala *inseruit*
Roth pessima *Hertz* alius modi ex aliis* modi *corr. Bamb.*

4. atque in *litura Bern.*

4, 11. ἐπρώτευσεν *Paris. A B*

καὶ ἀνδρεία· καὶ τοῦ γε τείχους ἐπέβη τῶν πολεμίων πρῶ-
τος, ὃς φησι Φάννιος, λέγων καὶ αὐτὸς τῷ Τιβερίῳ συνεπι-
βῆναι καὶ συμμετασχεῖν ἐκείνης τῆς ἀριστείας.

133

5 **5.** *Cicer. Brut.* 21, 81 Q. Metellus, is cuius quattuor filii 621
consulares fuerunt, imprimis est habitus eloquens, qui pro
L. Cotta dixit accusante Africano, cuius et aliae sunt orationes
et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fanni annalibus.

6. *Cicer. Tusc. IIII* 17, 40 Aegre tulisse P. Rupiliū fra-
tris repulsam consulatus scriptum apud Fannium est. sed tamen
10 transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam a vita
recesserit.

7. *Cic. acad. prior. II* 5, 15 Socrates autem de se ipse
detrahens in disputatione plus tribuebat iis, quos uolebat re-
fellere. ita cum aliud diceret atque sentiret, libenter uti solitus
15 est ea dissimulatione, quam Graeci εἰρωνείαν uocant. quam
ait etiam in Africano fuisse Fannius, idque propterea uitiosum
in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

5. Fortasse eadem est oratio, ex qua sententiam quandam Plutarchus
(*Tib. Gracch.* 14) inseruit. tulerat enim Tiberius Gracchus legem ὅπως τὰ
βασιλικὰ χρήματα κομισθέντα τοῖς τὴν χώραν διαλαγχάνουσι τῶν πο-
λιτῶν ὑπόρχοι πρὸς κατασκευὴν καὶ γεωργίας ἀφορμὴν. περὶ δὲ τῶν
πόλεων, ὅσαι τῆς Αττάλων βασιλείας ἦσαν, οὐδὲν ἔφη τῇ συγκλήτῳ
βουλευέσθαι προσήκειν, ἀλλὰ τῷ δήμῳ γνώμην αὐτὸς προσθήσειν.
contra quam primus Pompeius surrexit, tum Q. Metellus ὠνείδισε τὸν Τι-
βερίον, ὅτι τοῦ μὲν πατρὸς αὐτοῦ τιμηθέντος, ὁσάνκις ἀναλῶι μετὰ
δεῖπνον οἴκαδε, τὰ φῶτα κατεσβέννυσαν οἱ πολῖται φοβούμενοι, μὴ
ποῦρότερόν τοῦ μετρίον δόξωσιν ἐν συνουσίαις εἶναι καὶ πύτοις, τούτῳ
δὲ παραφαίνουσι νυντὸς οἱ θρασύτατοι καὶ ἀπορώτατοι τῶν δημοτῶν.
uid. supr. p. CCVIII.

6. Mortuus est P. Rupilius inter a. 132. 622, quo eum consulem fuisse
traditum est, et 129. 625, quo Africanus, qui eius fratri suffragatus est,
mortuus est. cf. *Cic. Lael.* 20, 73: ut Scipio P. Rupiliū potuit consu-
lem efficere, fratrem eius Lucium non potuit. *Plin. VII* 122: P. Rupi-
lius morbo leui inpeditus nuntiata fratris repulsa in consulatus petitione
illico exspirauit.

7. *Cic. de orat. II* 67, 270: In hoc genere [urbanae dissimulationis]
Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum multum di-
cit fuisse (dicit floruisse *Bake* multum *inseruit Ellendt*) et eum Graeco
uerbo (in annal. — uerbo *om. Erlang.*) appellat εἰρωνᾶ (irona *Erlang.*)

2. φάνιος *Par. A B C*

6, 8. P. Rupilius *Manutius* p. rutilium *Gud. Reg.* prutulum
Bruxell.

7, 15. ironian *Vindob. Leid. A B*

8*. *Priscian. VIII p. 791 P. 380 H.* Gaius Fannius: Haec apiscuntur.

EX BRVTI EPITOME FANNIANA

149 9. *Cicer. ad Att. XII 5, 3* Et uide, quaeso, L. Libo, ille,
605 qui de Ser. Galba, Censorinone et Manilio, an T. Quinctio M'.
148 Acilio consulibus tribunus pl. fuerit. conturbabat enim me 5
604 [epitome Bruti Fanniana] in Bruti epitoma Fannianorum [scripsi]
quod erat in extremo; idque ego secutus. hunc Fannium, qui
scripsit historiam, generum esse scripseram Laelii; sed tu me
περὸ μετρίως refelleras te autem nunc Brutus et Fannius. ego
tamen de bono auctore, Hortensio, sic acceperam, ut apud Bru- 10
tum est. hunc igitur locum expedies.

sed, uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore et humanitate omnibus praestitisse. *Brut.* 87, 299: Quare *εἰρῶνα* me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari uelim.

8. *uid. supra p. CCVI.*

9. *cf. Cicer. Brut. 23, 89, 101.*

8, 1. Gannius *Bern. a pr. m.* 2. adipiscuntur *Grut. sec. m. Halberst. sec. m.*

9, 4. Censorino *Medic. edd. Rom. Ienson.* , Manlio *Med. edd. Rom. Iens.* 4. 5. M' Acilio] Manlio *Med. om. edd. Rom. Iens.* 5. fuerit — scripsi quos] si erit, conturbo enim me et pito me Bruti Fanniana in Bruti epitoma Fannianorum scripsi quod *Med.* si erit (fuit si erit *Iens.*). Conturbo enim me et puto me Bruti Fanniana. in Bruti epitoma Fannianorum scripsi quod *edd. Rom. Ienson.* Conturbat enim me in Bruti epitoma Fannianorum scriptum quod *L. F. Gronovius.* Conturbabat enim me in Bruti epitome Fannianorum quod *Wesenberg* conturbat etiam me in Bruti epitoma Fannianorum scriptum quod *Orelli in adn., in contextu repraesentauit fere cod. Medicei scripturam nisi quod in mutauit in an.* 7. in extrema *coni. Kayser.* idque *an eandemque?* 9. ego sane de *coni. Kayser.*

VENNONII ANNALES

Dionys. IIII 15 Διείλε δὲ καὶ τὴν χώραν ἑπάσαν (*Seruius Tullius*), ὥς μὲν Φάβιος φησιν, εἰς μοῖρας ἕξ τε καὶ εἰκοσιν, ἃς καὶ αὐτὰς καλεῖ φυλάς — ὥς δὲ Οὐεννώνιος ἱστορήκεν, εἰς μίαν τε καὶ τριάκοντα, ὥστε σὺν ταῖς κατὰ τὴν πόλιν οὖσαις ἐκπεπληρωῶσθαι τὰς ἔτι καὶ εἰς ἡμᾶς ὑπαρχούσας τριάκοντα καὶ πέντε φυλάς.

Vid. Fab. Pict. gr. an. fr. 9. Caton. fr. 23.

uid. comment. crit. ad Fab. fr. 9. 4. ὥστε — τριάκοντα καὶ πέντε *defuerunt in edit. Dion. ante Sylburgum, accesserunt ex Vrbm. Coislín. cod. Bessarionis.*

C. SEMPRONII TUDITANI ANNALES

1. *Dionys. I* 11 Οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστὶ Πόρκιός τε Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγών, καὶ Γάϊος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συγχοί, Ἑλληνας αὐτοὺς [*Aborigines*] εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀρχαῖς ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γε-⁵ νεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας. οὐκέτι μέντοι διορίζουσιν οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν οὔ μετεχόν, οὔτε πόλιν ἐξ ἧς ἐπανέστησαν, οὔτε χρόνον οὔθ' ἡγεμονίαν τῆς ἀποικίας οὔθ' ὁποίας τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιπον. Ἑλληνικῶ δὲ μύθῳ χρησάμενοι οὐδένα¹⁰ τῶν τὰ Ἑλληνικὰ γραφάντων βεβαιωτὴν παρέσχοντο.

2. *Macrobian. Sat. I* 16, 32 *Harum [mundinarum] originem quidem Romulo adsignant, quem communicato regno cum Tito Tatius sacrificiis et sodalitatibus institutis mundinas quoque adiecisse commemorant, sicut Tuditanus adfirmat.*

3. *Plin. n. h. VIII* 84 *Cassius Hemina, vetustissimus auctor*

1. *Eandem sententiam repetiit Dionysius I* 13: Εἰ τῷ ὄντι Ἑλληνικὸν φῦλον ἦν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων, ὡς Κάτωνι καὶ Σεμπρώνιῳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις εἴρηται.

2. *His Macrobiani verbis conlatis haec Dionysii verba (II 28) ex Tuditano sumpta esse censet Kiessling p. 17: (Ῥωμύλος) τοὺς αὐτοὺς τὸν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν εἵταξε βίον ζῆν. εἰ μὲν εἰρήνην ἀγοίεν ἐπὶ τοῖς κατ' ἀγρὸν ἔργοις ἐθέλων ἅπαντας μένειν, πλὴν εἰ ποτε δεηθῆεν ἀγορᾶς, τότε δ' εἰς ἀστὴν συνιόντας ἀγοράζειν, ἐνάτην ὁρίζων ἡμέραν ταῖς ἀγοραῖς. ὅτε δὲ πόλεμος καταλάβοι στρατεύεσθαι διδάσκων καὶ μὴ παραχωρεῖν ἐτέροις μήτε τῶν πόρων μήτε τῶν ὠφελειῶν. cf. VII 58, X 1. Cass. fr. 14. Rutil. fr. 1.*

3. *uid. supr. p. CCXI. Cass. fr. 37. Pison. 11. Val. Ant. fr. 7—10.*

1. *uid. comment. crit. ad Cat. fr. 5.*

2, 13. *quidam vulg. rego Par. ante emend. 15. tuditanus Par. tuditanus corr. ut uid. ex tudianus Bamb.*

annalium, quarto eorum libro prodidit Cn. Terentium scribam agrum suum in laniculo repastinantem effodisse arcam, in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. f. Cethego, M. Baebio Q. f. Tamphilo
 5 eoss. — eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philosophiae scripta essent. hoc idem tradit Piso Censorius primo commentariorum, sed libros septem iuris pontificii totidemque Pythagoricos fuisse, Tuditanus quattuordecim Numae decretorum fuisse.

10 4. *Ascon. in Cicer. Cornel. p. 76 Or.* Ceterum quidam non 260
 duo tribunos plebis, ut Cicero dicit, sed quinque creatos tum
in monte sacro esse, singulos ex singulis classibus. sunt tamen,
 qui eundem illum duorum numerum quem Cicero ponant, inter
 quos Tuditanus et Pomponius Atticus Liuiusque noster. idem
 15 hic et Tuditanus adiciunt, tres praeterea ab illis duobus col-
 legas creatos esse. nomina duorum, qui primi creati sunt, haec
 traduntur: L. Sicinius L. f. Bellutus, L. Albinus C. f. Pater-
 culus.

20 5. *Gell. n. Att. VII (VI) 4, 1* Quod satis celebre est de 501
 Atilio Regulo, id nuperrime legimus in Tuditani libris: Regu-
 lum captum ad ea, quae in senatu Romae dixit suadens, ne

4. *cf. Liu. II 33, 2*: Ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius et L. Albinus: ii tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis auctorem, de duobus qui fuerint minus convenit. *Lyd. d. magistr. I 44 p. 155 Bk.* ἐχειροτόνησεν ὁ δῆμος δύο δημάρχους ξαντῶ, Γάτον Αἰλίνιον καὶ Λούκιον Ἀλβίνον, διαιτήσοντας τῷ πλήθει καὶ τῇ ἀγορᾷ ἐποπομένους. *Pison. fr. 23 c. adn.*

5. *cf. Taber. fr. 10.* Vigilando Regulum interfectum esse etiam Cicero de off. III 27, 100 tradidit. mortem Carthaginensium ad Regulum transtulit *Aurelius Victor (de vir. ill. 40)*: Legatus de permutandis captivis Romanam missus dato iure iurando, ut, si non impetrasset, ita demum [an denuo?] rediret, in senatu conditionem dissuasit reiectisque a se con-

8. quattuordecim scripsi *cf. p. CCXI.* tertio decimo *pal. Mon. XIII Ricc.* quarto decumo *Sillig.* tertio decumo *Dellefsen.*

4, 17. C. Sicinius *Sigonius* launius C. f. patriculum *ed. princeps* lactinius *cod. Laurent.* LIII 27. *cf. Niebuhr h. R. I p. 646.*

5, 20. atilio *V (deficit R)* Atilio *vulg.* 21. scripsit *V*
 (m. pr. corr.)

captivi cum Carthaginiensibus permutarentur, id quoque addidisse, nenenum sibi Carthaginienses dedisse, non praesentarium, sed eius modi quod mortem in diem proferret, eo consilio, ut uinceret quidem tantisper quoad fieret permutatio, post autem grassante sensim ueneno contabesceret. Eundem Regulum Tubero in historiis redisse Carthaginem nouisque exemplorum modis exeruciatum a Poenis dicit. Tuditanus autem somno diu prohibitum atque ita uita priuatum refert, idque ubi Romae cognitum est, nobilissimos Poenorum captiuos liberis Reguli a senatu deditos et ab his in armario muricibus praefixo destitutos eademque insomnia cruciatos interisse.

iuge et liberis Carthaginem regressus, ubi in arcam ligneam coniectus clauis introrsum adactis uigiliis ac dolore punitus est, mortem Reguli similiter exornauit App. Sic. 2. Libyc. 4. apud Zonaram (VIII 15 p. 157 Bon. cf. Dion. fr. 43, 28.) Tuberonis et Tuditani narrationem contaminatas habemus: ἡ γερούσια δὲ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἔνεκεν καὶ τὴν εἰρήνην ποιήσασθαι καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀντιδοῦναι προτεθνήητο. γνούς οὖν τοῦτο αὐτός, ἵνα μὴ τὸ συμφέρον δι' αὐτὸν καταπρόωπται, ἐπλάσαστο πεπωκέναι φάρμακον δηλητηριον καὶ μέλλειν πάντως δι' αὐτοῦ ἀπολέσθαι. καὶ οὔτε ἡ σύμβασις γέγονεν οὔτε τῶν αἰχμαλώτων ἡ ἀμοιβή. ἀπιόντος δ' αὐτοῦ σὺν τοῖς πρέσβεσιν ἀντελάβοντο ἄλλοι τε καὶ οἱ παῖδες καὶ ἡ γυνή. οἱ δ' ὕπατοι μὴτ' ἐθέλοντα καταμεῖναι αὐτὸν ἐκδώσειν ἔφασαν μὴτ' ἀπιόντα κατασχέειν. καὶ οὕτω προτιμήσας μὴ παραβῆναι τοὺς ὅρκους ἀνεκομίσθη. καὶ αἰκισθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ὥς ἡ φρῆμη λέγει, ἀπέθανε. τὰ γὰρ βλέφαρα αὐτοῦ περιτεμόντες καὶ χρόνον τινα ἐν σιότι καθεύδοντες, εἴτα εἰς σκευὸς τι σύμμηκτον κέντρα πανταχόθεν ἔχον ἐμβαλόντες αὐτὸν καὶ τρέφαντες πρὸς τὸν ἥλιον, οὕτως ὑπὸ κακοπαθείας καὶ ἀγρυπνίας μὴ δυνάμενόν πη κλιθῆναι διὰ τὰ κέντρα διέφθειραν. ἃ πυνθόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς πρώτους τῶν παρ' αὐτοῖς αἰχμαλώτων παρέδωκαν τοῖς ἐκείνου παισὶ καὶ ἀντιαικίσασθαι καὶ ἀνταποκτείνειν. *Eliaui Liuius ut crudelitatem auget, supplicia quae de Regulo sumpta esse Tubero et Tuditanus retulerant, conuocasse uidetur. uid. Oros. IIII 10: Post haec fessi tot malis Carthaginienses petendam esse a Romanis pacem decreuerunt. ad quam rem Atilium Regulum, antea ducem Romanum, quem iam per quinque annos captiuum detinebant, inter ceteros legatos praecipue mittendum putauerunt. quem non impetrata pace ab Italia reuersum resectis palpebris illigatum in machina necauerunt. Val. Max. VIII 2 ext. 1: Karthaginienses Atilium Regulum palpebris resectis machinae, in qua undique praecuti stimuli eminebant, inclusum uigilantia pariter et continuo tractu doloris necauerunt. Pluribus supplicium crudelissimum de Bodostore et Hamilcare, Carthaginiensibus nobilibus, (fortasse Philum secutus) exposuit Diodorus ex. Val. lib. XXIIII p. 566 (vol. II 2 p. 100 Dind.).*

1. cartag. V	2. cartag. V	4. tantis. p V	tantis
p quo adlieret P	pmutacio P	5. neneni P	cor
tabesceret V	10. municibus V (R et P haec non habent)		
praefixos V	11. insompnia V		

6. *Plutarch. Tit. Flam.* 14 Τό τε τῶν χρημάτων πλῆθος οὐκ ὀλίγον ἦν, ὥς ἀναγράφουσιν οἱ περὶ Τουδιτανὸν ἐν τῇ θριάμβῳ [*T. Quinctii Flamini post Philippum victum*] κομισθῆναι χρυσίου μὲν συγχεχωρημένου λίτρας τρισχιλίας ἑπτα-
 5 κοσίας δεκατρεῖς, ἀργυρίου δὲ τετρακισμυρίας τρισχιλίας διακοσίας ἑβδομήκοντα, φιλιππεῖους δὲ χρυσοῦς μυρίους τετρακισχιλίους πεντακοσίους δεκατέσσαρας, χωρὶς δὲ τούτων τὰ χίλια τάλαντα Φίλιππος ὥφειλεν.

EX MAGISTRATVVM LIBRIS

EX LIBRO III

7. *Macrob. sat. I* 13, 21 Quando autem primum intercalatum sit, uarie refertur. — Tuditanus refert libro tertio magistratum, decem uiros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse.

6. *Vid. Liv. XXXIII* 52, 2: Postquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quinctio ad res gestas edisserendas datus est, triumphusque meritis ab lubentibus decretus. triduum triumphauit. die primo arma tela signaque aerea et marmorea transtulit, plura Philippo adempta quam quae ex ciuitatibus ceperat; secundo aurum argentumque factum infectumque et signatum. infecti argenti fuit decem et octo milia pondo et ducenta septuaginta facti; uasa multa omnis generis, caelata pleraque, quaedam eximiae artis, et ex aere multa fabrefacta. ad hoc clupea argentea decem. signati argenti octoginta quattuor milia fuere Atticorum (tetrachma uocant, trium uere denariorum in singulis argenti est pondus). auri pondo fuit tria milia septingenta decem quattuor, et clipeum unum ex auro totum, et Philippi nummi aurei quattuordecim milia quingenti quattuordecim. tertio die coronae aureae, dona ciuitatum, tralatae centum quattuordecim; et hostiae ductae, et ante currum multi nobiles captiui obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit et Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedaemonius. ipse deinde Quinctius in urbem est inuectus. secuti currum milites frequentes ut exercitu omni ex prouincia deportato. his ducenti quinquageni aeris in pedites diuisi, duplex centurioni, triplex equiti. praebuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant.

7. *cf. Cass. fr. 18 Licin. 4 Antiat. 5.*

6, 2. Τουδιτανὸν *anonymus τὸν ἱτανὸν libri Sintenisi prae-
 ter codd. Monac. Vindob., qui τουιτανὸν, uid. supra p. CCXII*

3. 4. κοσμηθῆναι *Par. P*

5. τρισχιλίας *om. Par. P.*

8. & quod *uulg. inserit post τάλαντα, om. Monac. Vindob.*

7, 10. tuditanus *Par. tudidianus Bamb.*

L. COELII ANTIPATRI BELLII PVNICI ALTERIVS HISTORIAE AD C. LAELIVM

EX LIB. I

1. *Cicer. orat.* 69, 229 Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut uerba traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut uoluatur oratio; quod se L. Caelius Antipater in prooemio belli Punico nisi necessario facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celet, sapientem, qui seruiendum necessitati putet! sed hic omnino rudis; nobis autem in scribendo atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit, et utitur ea traiectione uerborum et nihilo tamen aptius explet concluditque sententias.

2*. *Priscian. VIII p. 792 p. 383 H.* Coelius: ex scriptis eorum qui ueri arbitrantur.

15 3. *Priscian. XIII p. 960 P. II p. 8 H.* Caelius in I: Neque ipsi eos alii modi esse atque Amilcar dixit, ostendere possunt aliter.

2. prooemio adtribui cum *Nauta et Rothio.*

3. *Temere Nauta p. 22 pro Hannibal: Bomilear proponens ad Syracusarum obsidionem refert (Liu. XXV 27), forsitan pertineat ad bellum Punicum primum extremum.*

1, 10. Laelio] *cf. supra p. CCXVI.* scribit *Eins. sed in marg. scripsit*

2, 13. Coelius *Bamb. Bern. Halb. Sangall. Grut. Karol. caelius rell. libri* 14. qui] *q̃ Sangall. Grut.* ueri] *uereris Bamb.*

3, 15. coelius in prima *Bamb.* 16. hameilar *Bern. Halberst.*

4. *Priscian. XIII p. 960 P. 8 H. Caelius* in I: Antequam Barcha perierat, alii rei causa in Africam missus.

5*. *Non. s. u. bellosus p. 80 Coelius*: Tantum bellum suscitare conari aduersarios contra bellosum genus.

6. *Priscian. X p. 886 P. 510 H. Caelius* in I: Qui cum is ita foedus icistis.

7. *Non. s. u. poteratur p. 508 Caelius* annali lib. I: Cum iure sine periculo bellum geri poteratur.

8. *Priscian. VIII p. 801 P. 399 H. Caelius* in I: Qui intellegunt quae fiant, dissentiuntur.

10

9. *Non. s. u. dedicare p. 280 Caelius* in annalium libro primo: Legati quo missi sunt ueniunt, dedicant mandata.

4. *Hannibalem* missum esse conl. *Liū. XXI 3, 2* (qui de hac re ipse secum pugnat. cf. *C. Petcr. Liv. u. Polyb. p. 9*) censent. *Lachmann de font. Liū. II p. 34, Nauta p. 21, Weissenborn ad Liū. l. s., Hasdrubalem Roth. cum hoc facit Diodorus in exc. Hoesch. p. 30 D.*: Ἀσδρούβας δὲ ὁ γαμβρὸς Ἀμίλκων, πεμφθεὶς παρὰ τοῦ κηδεστοῦ εἰς Καρχηδόνα εἰς πόλεμον τῶν Νομάδων τῶν ἐπαναστάτων Καρχηδονίοις κατέκοψεν ὀπακισχιλίους, ζωγρίας δὲ ἔλαβεν δισχιλίους, οἱ δὲ λοιποὶ ἐδουλώθησαν φόρους τελέσοντες.

5—10 facile locum habere poterant in earum rerum narratione, quae inter Romanos Carthaginiensesque ante bellum Hannibalicum actae sunt. ad fr. 5 *Nauta p. 22 comparauit Hannonis orationem apud Liuium XXI 10, qua senatum Carthaginiensem obtestatur, ne Romanum cum Saguntino suscitant bellum, in eadem oratione etiam uerba fr. 6 dicere poterat. minus probabiliter Nauta p. 24 et Meltzer p. 17 fr. 9 ad ipsam quartam legationem*

4, 1. *celius Par. R coelius Bamb.* in I om. *Sangall.*
Africam] *africa Par. R (pr. m. corr. sec. m.) african (suprscr. f s. af) Halberst. affricam Karolir.* misus *Grut. Karol.*

5, 3. *Coelius V caelius L cecilius W*

6, 5. *coelius Bamb.* 6. is] sic ex corr., ut uid., *Par. R* his *Bamb. Sangall. Gruter. Karolir. Bern. sec. m.* is ita] *ista Heidelb.* icitis *Halberst. Sangall. Grut. Karolir.*

7, 7. *cecilius V celius W ceci F*

8, 9. *Caelius Putschius Celius Erl. sec. Krehlii caecilius Par. R Bern. Halberst. pr. m. Sangall. Grut. Karolir. cecilius Bamb. Halb. sec. m.*

9. 10. qui intellegunt bis scriptum *Halberst. m. pr. corr. sec. m.* qui intelligunt *Grut.* 10. quae fiant] *Bamb. qui fiant Halb. Sang. Grut. Karol. qui faciunt Bern. (pr. m. uel quae suprscr. sec. m.) quid faciant in litura et ad marg. Par. R sec. m., nonnulli codd. Krehlii quid faciunt Heidelb. Erl. 2 Krehlii*

dissentiuntur *Par. R (pr. m. corr. s. m.) Sang. Grut. Karol.*

9, 11. *caecilius LW cecili F*

10. *Charis. I p. 115 P. 143 K.* 'Saguntinorum' Coelius, Saguntium Sallustius, ut Paulus in Coelii historia libro I notat. 218

11*. *Cicer. de divin. I 24, 49* Hoc item in Sileni, quem 536
Coelius sequitur, Graeca historia est; is autem diligentissime
5 res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Sagun-
tum, uisum esse in somnis a Ioue in deorum concilium uocari. —
quo cum uenisset, Iouem imperauisse, ut Italiae bellum inferret,
ducemque ei unum e concilio datum, quo illum utentem cum
exercitu progredi coepisse. tum ei ducem illum praecepisse,
10 ne respiceret, illum autem id diutius facere non potuisse elatum-
que cupiditate respexisse: tum uisam beluam uastam et imma-
nem, circumplicatam serpentibus, quacunque incederet, omnia
arbusta, uirgulta, tecta peruertere. et eum admiratum quaesisse
de deo, quodnam illud esset tale monstrum: et deum respon-
15 disse, uastitatem esse Italiae, praecepisseque ut pergeret protinus.
quid retro atque a tergo fieret, ne laboraret.

Romanorum rettulerunt, qua Carthaginiensibus bellum indictum est. Liu. XXI 18.

11. cf. *Liu. XXI 22, 5*: Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exerci-
tus redit. atque inde profectus praeter maritumam oram Etouissam urbem
ad Hiberum ducit. ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem
diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Hannibali mis-
sum: proinde sequeretur neque usquam a se deflecteret oculos. pau-
dum primo nusquam circumpicientem aut respicientem secutum, deinde
cura ingenii humani, cum, quidnam id esset quod respicere uetitus
esset, agigaret animo, temperare oculis nequiuisset eum, uidisse
post sese serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac uir-
gultorum strage ferri ac post insequi cum fragore caeli nimbum.
tum, quae moles ea quidue prodigii esset, quaerentem audisse, uasti-
tatem Italiae esse: pergeret porro ire nec ultra inquireret si-
neretque fata in occulto esse. (*ex eo Valer. Max. I ext. 1. Sil. Ital. III 168—214.*) *Zonar. VIII 22 p. 181 τὸ δ' Ἀννίβα ἀθηναία πολλὰ καὶ*

10, 2. hist. lib' I *Neapol.*

11, 3. item *Lambinus* idem *codd. Christi sed Voss. A pr. m.*
Leid. H isdem quam *Voss. A* 4. *Caelius Voss. B Leid. H*
graeci *Vindob.* his *Voss. B* 5. *Annibalis Voss. A pr.*
m. Leid. H Annibalem Voss. A 6. *concilio Leid. H*
7. *inferet Voss. B* 8. e] in *Leid. H* 9. *caepisse cum*
Leid. H 10. *respiceret Voss. A in ras.* autem *Voss. s*
lin. id *om. Leid. H* 13. *tesca Orelli* 14. *de deo*
corr. ex deo Voss. B 15. *praecepisseque cod. Salisburg.*
praecepissetque codd. Christi *protenus exc. Pith.* 16. *a*
sup. lin. Voss. B

12. *Charis. II p. 183 P. 203 K.* Coelius historiarum I: Sempronius Lilybaeo celocem in Africam mittit, uisere locum, ubi exercitum exponat.

13*. *Plin. n. h. III 132* Alpīs in longitudinem deciens centena milia passuum patere a sup̄ero mari ad inferum Caelius 5 tradit.

14*. *Liv. XXI 38, 7* Taurini Galliae proxima gens erat in Italiam degresso. id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigi, quamam Alpīs transierit et vulgo credere Poenino (atque inde nomen ei iugo Alpium inditum) transgressum [*Hannibalem*], 10

Coelium per Cremonis iugum dicere transisse.

15. *Charis. II p. 182 P. 203 K.* Coelius historiarum I: Duodeciens C milia passuum longe.

ἀγνωστα τὸν Ἰβηρα διαβαίνοντι προκαθηγήσατο, καὶ ὅψις ὄνειρον ἐφάνη. ἔδοξε γάρ ποτε τοὺς θεοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ καθημένους μεταπέμψασθαι τε αὐτὸν καὶ στρατεῦσαι ὅτι τάχιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν προστάξαι, καὶ λαβεῖν παρ' αὐτῶν τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνα καὶ ἀμεταστρεπτὶ ὑπ' αὐτοῦ κελευσθῆναι ἔπεσθαι· μεταστραφῆναι δὲ καὶ ἰδεῖν χειμῶνα μέγαν χωροῦντα καὶ δράκοντα αὐτῷ ἐπακολουθοῦντα ἀμύχανον, καὶ θαυμάσαι ἐρέσθαι τε τὸν ἀγωγὸν τί ταῦτα εἶεν καὶ τὸν εἰπεῖν ὡς Ἀνρίβα, ταῦτα συμπορθήσοντά σοι τὴν Ἰταλίαν ἔρχεται'. ipso Sileno Cassium Dionem usum esse censet Bujack de Sileno p. 5 sq. eandem famam etiam Polybius III 47 significat, ita tamen ut prorsus respueret.

12. cf. *Liv. XXI 17, 6* Cum his terrestribus maritimisque copiis Ti. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcedum Italia Poenum consul alter satis esset. *Polyb. III 41, 2* οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων ἐτοιμασάμενοι τὰ πρὸς τὰς ἰδίαις ἐπιβολὰς ἐξέπλεον ὑπὸ τὴν ὥραιαν ἐπὶ τὰς προκειμένας πράξεις — Τιβέριος Σεμπρώνιος εἰς Λιβύην ἑκατὸν ἐξήκοντα σκάφεισι πεντηρικοῖς. οἷς οὕτω καταπληκτικῶς ἐπεβάλετο πολεμεῖν καὶ τοιανύτας ἐποιεῖτο παρασκευὰς ἐν τῷ Αἰλυβαίῳ, πάντας καὶ πανταχόθεν ἀθροίζων, ὥς εὐθέως ἐκ ἀναπλῶν πολιορκήσων αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα.

15. Hic fere fuit milium passuum numerus itineris, quod consecit Hannibal a Carthagine noua usque ad Padi campos. cf. *Polyb. III 39*, qui accurate singula itineris spatia, ex quibus unum librariorum culpa intercudit

12, 1. hist. I *Neap.*

13, 5. mari *Ricc. Par. d* nam *Leid.* Coelius *Ricc. Leid.*

14, 7. codd. scripturam uid. in comm. ad *Cinc. fr. 7. supra secutus sum Weissenborni editionem.* Taurini Semigalli prox. *Mudwig*

8. digresso *Colbert. Med.* digresso *Sigonius* 9. poennino *Colbert.* 10. ei] et libri corr. *Gronou.* 11. collium *Colbert. Med. lib. rec.* dicer& transiss& *Med.* diceret transisse *Colbert. lib. rec. aliq., emend. in libr. quib. rec.*

15, 12. hist. I duodeciens. C. mil. *Neap.*

16. (*Macrobiū*) *Excerpt. Bob. de uerbo ap. Eichenf. et Endl. in anal. p. 173, V p. 651 K.* Coelius in primo: 'Illis facilius est bellum tractare', hoc est diu trahere.

17*. *Liū. XXI 46, 10* Seruati consulis [*P. Scipionis in 5 proelio Ticinensi*] decus Coelius ad seruū natione Ligurem delegat: malim equidem de filio uerum esse, quod et plures tradidere auctores et fama optinuit. 218
536

18*. *Liū. XXI 47, 4* Coelius auctor est Magonem [*post 10 proelium Ticinense*] cum equitatu et Hispanis peditibus flumen extemplo transnasse; ipsum Hannibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. 218
536

19*. *Cic. d. deor. nat. II 3, 8* C. Flaminium Coelius religione neglecta cecidisse apud Trasumenum scribit cum magno 15 rei publicae uulnere. 217
537

20*. *Cicer. de diu. I 35, 77* Quid? Bello Punico secundo nonne C. Flaminius consul iterum neglexit signa rerum futura- 217
537

(cf. *Bekkeri adnot. a. h. l.*), indicauit et sic conclusit: ὥστ' εἶναι τοὺς πάντας ἐν Καινῇ πόλει σταδίου περὶ ἑνακισχιλίους οὓς ἔδει διελθεῖν αὐτόν.

16. Fortasse ex oratione Hannibalis ante proelium Ticinense habita. cf. *Liū. XXI 44, 8* Illis timidus et ignauis licet esse, quod sua terra, suus ager per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: nobis necesse est fortibus uiris esse et q. s.

17. cf. *Macrob. sat. I 11, 26* Ipsum P. Scipionem, Africani patrem, postquam cum Hannibale conflixerat, saucium in equum seruus imposuit et ceteris deserentibus solus in castra perduxit.

18. Hanc famam secutus est *Zonaras VIII 24 p. 184* Ἀντίβας δὲ μεθ' ἡμέραν τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ μαθὼν πρὸς τὸν Ἡριδανὸν ἦλθε καὶ μῆτε σχεδίας ἢ πλοῖα λαβὼν (ἐνεπέπρωστο γὰρ παρὰ τοῦ Σινιπίωνος), τὸν μὲν ἀδελφὸν Μαγῶνα σὺν τοῖς ἰππεῦσι διανήξασθαι καὶ ἐπιδιῶξαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκέλευσεν, αὐτὸς δὲ ἄνω πρὸς τὰς πηγὰς χωρήσας τοῦ ποταμοῦ τοὺς ἐλέφαντας κατὰ τὸν ἐπὶ ῥέον διαβῆναι προσέταξε· καὶ οὕτω τοῦ ὕδατος περὶ τοῖς ὄγκοις τῶν ζώων ἐμποδιζομένων καὶ σκεδαννυμένων ῥέον κάτω σφὼν διεπεραιώθη. cf. *C. Peter Liv. et Polyb. p. 23.*

19. 20. Eandem famam Coelianam secutus *Liuius* quaedam narrationi *Polybianae* inspersit. haec enim ille *XXII 3, 11* (qui usque ad § 11 *Polybium* uerterat et cap. 4 ad eundem redit): haec simul increpans cum

17, 7. auctores sed f. *Put.*

18, 10. transnasse *Putean. suprscr. a m. s. s. m.*
annibalem *Putean.*

19, 14. transumen *Leid. A B C* transsumē *Erlang.*

20, 17. *G. codd. Christi*

rum magna cum clade rei publicae? qui exercitu lustrato cum Arretium uersus signa mouisset et contra Hannibalem legiones duceret, et ipse et equus eius ante signum Iouis Statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto signo, ut peritis uidebatur, ne committeret proelium. Idem 5 cum tripudio auspicaretur, pullarius diem proelii committendi differebat. tum Flaminius ex eo quaesivit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. cum ille quiescendum respondisset, Flaminius: 'Praeclara uero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur.' Itaque 10 signa conuelli et se sequi iussit. quo tempore cum signifer primi astati signum non posset mouere loco, nec quicquam proficeretur, plures cum accederent, Flaminius re nuntiata suo more neglexit. itaque tribus iis horis concisus exercitus atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam quod addidit Coelius, eo 15 tempore ipso, cum hoc calamitosum proelium fieret, tantos terrae motus in Liguribus, Gallia compluribusque insulis totaque in Italia factos esse, ut multa oppida conruerint, multis locis labes

ocius signa conuelli iuberet et ipse in equum insiluisset, equus repente conruit consulemque lapsum super caput effudit. territis omnibus qui circa erant uelut foedo omine incipiendae rei insuper nuntiatur, signum omni ui moliente signifero conuelli nequire. conuersus ad nuntium 'num litteras quoque' inquit 'ab senatu adfers, quae me rem gerere uetant? abi, nuntia, effodiant signum, si ad conuellendum manus prae metu obtorpuerit'. incedere inde agmen coepit primoribus, superquam quod dissenserant ab consilio, territis etiam duplici prodigio, milite in uulgus laeto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur. *ex Liiuo sua habent Plut. Fab. 3 et Valer. Max. I 6, 6. Tum Liius haec addit c. 5, 8* Tantusque fuit ardor animorum, adeo intentus pugnae animus, ut eum motum terrae, qui multarum urbium Italiae magnas partes prostrauit auertitque cursu rapidos amnis, mare flumi-

2. aretium Voss. B arrenum Leid. H Annibalem Voss. B
 3. stutoris sane causa Leid. H 5. idem] id est Leid. H
 6. commitendi Voss. A 8. censeret Salisb. censerent Voss. AB
 Vindob. censeret — quiescendum om. Leid. H 9. respondis-
 sent Voss. A pr. m. respondisse Leid. H uero] nunc Leid. H
 10. potuit Leid. H 11. couelli Leid. H cum om.
 Leid. H 12. astati Voss. A Leid. H Vindob. hastati Leid. B
 ne Leid. H 14. tribus iis horis ed. Iuntina tr. his h. Voss. A B
 Vind. tribus horis Leid. H 16. proelium om. Voss. A Leid. H
 Vindob. 17. in solis Vindob. pr. m. 18. corruerunt Leid. H
 laues Voss. A Vindob.¹

factae sint, terraeque desiderint fluminaque in contrarias partes fluxerint atque in annes mare influxerit.

217

21*. *Liū. XXII* 31, 8 Omnium prope annales Fabium dictatorem aduersus Hannibalem rem gessisse tradunt. Coelius 5 etiam eum primum a populo creatum dictatorem scribit.

537

22. *Priscian. III* p. 607 *P. 98 H.* Caelius in primo historiarum: Dextimos in dextris scuta iubet habere.

nibus inuexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit. tris ferme horas pugnatum est. (ex eo *Plut. Fab. 3. Oros. IIII* 16. *Sil. Ital. V* 611. *Flor. II* 6, 11, fortasse *Plin. II* 200, nam uterque et *Liuius* et *Caelius* in indice nominatus est.) cf. supra p. CCXXVI sq. et *Zonar. VII* 25 p. 189 (qui etiam accuratius consentit cum *Cicerone* quam *Liuius*): τοσούτος δ' ἐγένετο θόρυβος, καὶ τοιαύτη ταραχὴς ἐκπληξίς κατέσχευ αὐτοὺς, ὥς μὴδὲ τῶν σεισμῶν τῶν τότε γενομένων αἰσθῆσθαι, καίπερ πολλὰ μὲν οἰκοδομήματα κατεβόρῃ, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ὄρων τὰ μὲν διέσχε, τὰ δὲ καὶ συνέπεσεν, ὥς καὶ τὰς φάραγγας ξυφράξαι, καὶ ποταμοὶ δὲ τῆς ἀρχαίας ἐξόδου ἀποκλεισθέντες ἄλλην ἐτραποντο. τοιοῦτοι μὲν σεισμοὶ τὴν Τυρσηρίδα κατέσχον, οὐ μὲντοι καὶ οἱ μαχόμενοι ἐν ἐννοίᾳ σφῶν ἐγένοντο.

21. Antea hanc *Coelii* famam sine dubitatione amplexus erat *Liuius*. cf. *XXII* 8, 5 Itaque ad remedium iam diu neque desideratum nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit. et quia et consul aberat, a quo uno dici posse uidebatur, nec per occupatam armis Punicis Italiae facile erat aut nuntium aut litteras mitti, nec dictatorem praetor [sic *Weissenborn*. populo *Putean.*¹ populus *Put.*² populo non consulto senatus creare *Maduig* emend. *Liū. p.* 233 nec dictatorem — poterat eicit *Mommsen C. I. L. I* p. 288 not.] creare poterat, quod numquam ante eam diem factum erat, dictatorem [sic enim libri exhibent] populus creauit Q. Fabium Maximum et magistrum equitum M. Minucium Rufum. *Zonar. VII* 26 p. 190.

22. uid. *Liū. XXII* 50, 4 Binis in castris [ad *Aufidum* a Romanis positis post cladem *Canensem*] cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nuntium qui in maioribus erant mittunt, dum proelio, deinde ex laetitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret, ut ad se transirent: uno agmine *Canusium* abituros esse. eam sententiam alii totam aspernari: cur enim illos, qui se arcessant, ipsos non uenire, cum aequo coniungi possent? quia uidelicet plena hostium omnia in medio essent, et aliorum quam sua corpora tanto periculo mallent obicere. aliis non tam sententia displicere quam animus deesse. Tum *P. Sempronius Tuditanus*, tribunus militum, hortatur milites, ut se sequantur. haec ubi dicta dedit, stringit gladium cuneoque facto per medios uadit hostis. et cum in latus dextrum, quod patebat, *Numidae* iacularentur, translatis in dextrum scutis in maiora castra ad sexcenti euaserunt; atque inde

1. desiderint *Voss. A* desederint *Voss. B Leid. H Vindob.*

2. fluxerunt *Leid. H* atque — influxerint om. *Leid. H* atque innes *Voss. A pr. m. Vindob. pr. m.* atque annes *Vind. s. m.* atque annes *Voss. A s. m.*

21, 5. primum add. *Put. Colbert. Med. om. lib. aliq. rec.*

22, 7. dextimos in om. *Karolir. pr. m. add. sec. m.*

23. *Non. s. u. singulatim p.* 176 Coelius annali lib. I: Primum malo publico gratias singulatim nomina.

24. *Charis. II p.* 193 *P.* 217 *K.* Coelius historiarum I: 'Commodum est, satis uidetur'. Nec enim pro sufficiente inquit Paulus, accipi debet, sed pro pari et aequo.

5

EX LIB. II

216

538

25. *Gell. X* 24, 6 Suppetit etiam Caelianum illud ex libro historiarum secundo: Si uis mihi equitatum dare et ipse cum cetero exercitu me sequi, diequinti Romae in Capitolium curabo tibi cena sit cocta.

26*. *Prisc. VI p.* 678 *P.* 198 *H.* Caelius: Nullae nationi 10

protinus alio magno agmine adiuncto Canusium incolumes perueniunt. haec apud uictos magis impetu animorum, quod ingenium suum cuique aut fors dabat, quam ex consilio ipsorum aut imperio cuiusquam agebantur. *cf. supra p. CCXXVIII sq.*

23. *An de eis gratiis sermo est, quae post cladem Cannensem a ciuitate consuli redeunti actae sunt, quod de re p. non desperasset (Liu. XXII 61, 14)?*

25. *Adnexuit haec Gellius: Et historiam autem et uerbum hoc sumpsit Coelius ex origine M. Catonis (fr. 86). Eadem apud Macrobium (sat. I 4, 26) ex Gellio exscripta habes. cf. adn. ad Cat. fr. 86 et p. CCXX.*

26. *Recte etiam Meltzer p. 35 haec ad Magonis Hamilcaris filium orationem rettulit, qui post pugnam Cannensem in Africam missus cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia a fratre exponit: cum sex imperatoribus*

23, 1. coecilius *W*¹ annili *W*¹

24, 3. coeli: hist. I *Neap.* 4. est] esse *Fab̄ricius*
sufficienti *Neap. em. ed. pr.*

25, 6. celiianum *B* celi ianum *L* cel. *R* caelianum *qgpa*
cel. o coelianum *Macrobiū Bamb.* 7. si uis *L* si quis *qgmpao*
Macro. dare et] daret *qom* *Macrobiū Paris.* dari et *pga*
dare *Macrobiū Bamb.* ipse cum] issēcū (*s prior ex p corr.*) *q*

8. cetō (' *m. sec.*) *R* exercitū (*exercitu RB*) est qui die
RLB uoles post sequi *addidit Macrobiū Paris. s. m.* die
quinte *Macrobi. Bamb.* roma in *BLR an Romai in?* Ca-
pitolio *Macrobius* 9. cena *BLRmp* cēna a caena *qg* caenā
(*sic Bamb. cēnā Paris.*) coctam *Macrobius*

26, 10. Caelius] *cod. Vatic. 1480 s. X m. pr.* Caecilius *Vat.*
m. alt. Par. R Bamb. Bern. Halberst. Karolir. cecilius *Amien.*
cicilius *Sangall. Gruter.* nationi *corr. ex natione Bamb.*

tot, tantas, tam continuas uictorias tam breui spatio datas arbitror quam uobis.

27*. *Charis. I p. 40 P. 54 K.* Nucrum enim Coelius dixit. 211

28*. *Liu. XXVI 11, 8* Inde [a *Tutia flumine*] ad lucum 543

5 Feroniae pergit ire, templum ea tempestate inclutum diuitiis. Capenates alique, qui accolae eius erant, primitias frugum eo donaque alia pro copia portantes multo auro argentoque id exornatum habebant. iis omnibus donis tum spoliatum templum, aeris acervi, cum rudera milites religione inducti iacerent, post
10 profectionem Hannibalis magni inventi. huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Coelius Romam euntem ab Ereto devertisse eo Hannibalem tradit, iterque eius ab Reate Cutiliisque et ab Amiterno orditur: ex Campania in Sannium, inde in Paclgnos peruenisse, praeterque oppidum Sulmonem in
15 Marrucinos transisse, inde Albensi agro in Marsos, hinc Amiternum Forulosque uicum uenisse.

EX LIBRO III

29*. *Liu. XXVII 27, 11* Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro aetate (maior iam enim sexaginta 208
546

eum — cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse. — pro his tantis totque uictoriis uerum esse grates deis immortalibus agi haberi- que. *Liu. XXIII 11, 8.*

27. *A. 216. 556 cum Casilini ab Hannibale obsidione premerentur, Gracchus adsidens Casilino ad famem leuandam primo dolia frumenta impleta Volturno anne in urbem demisit. quae cum a Poenis conspecta essent intentiore custodia cautum, ne quid falleret Volturno ad urbem missum, nuces tamen fusae ab Romanis castris cum medio anni ad Casilinum defluerent, eratibus excipiebantur. Liu. XXIII 19, 11. Nauta p. 35. cf. Fest. p. 173.*

28. *Antea Liius Polybium secutus aliud Hannibalis iter rettulerat, cum Coelio in hac re nemo scriptorum qui aetatem tulerint, congruit.*

1. 2. arbitros *Karolir. pr. m. corr. s. m.*

28, 5. et templum *Weissenborn coni.:* ire. Templum — diuitiis, Capenates, qui accolae eius erant, primitias *Cluuer.* tempe-
statae inclutum *Put. m. 3 s. u scr. y* 6. alique ac. *Put.* alii-
que qui acc. uel Faliscisque accolae *Gronou.* 7. donaque *Put.*

9. religione intacti *Walch* 11. scribtores *Put.* euntem
ac freto deuertisse *Put. corr. Sabellicus* 12. 13. reatecupiliisque-
tab *Put. corr. Glareanus* 14. praeterque *Put.*

29, 18. tunc *Put.*

annis erat) neque pro ueteris prudentia ducis tam inprovidē se conlegamque et prope totam rem p. in praeceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, si, quae de Marcelli morte uariant auctores, omnia exequi uelim. ut omittam alios, Coelius triplicem gestae rei ordinem edit: unam traditam fama, 5 alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuerit, tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi conperta adfert. ceterum ita fama uariat, ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidiis circumuentum tradant.

30. *Non. s. u. dubitatim* p. 98 Caelius annali libro III: 10 Imperator conclamat de medio, ut uelites in sinistro cornu remouentur, Gallis non dubitatim inmittantur.

31. *Seru. ad Verg. Georg. I* 77 Coelius libro tertio seri auenam ostendit.

29. *In ipsa narratione* Livi multa concinunt cum Polybio (X 32), alia discrepant.

30. *Nescio an referendum sit ad pugnam Senensem a. 207. 547, in qua, ut Livium XXVII 48 sequar, Galli sinistrum Poenorum cornu tuii erant. uicerat uero Claudius Nero ita, ut cohortes aliquot e dextro Romanorum cornu subductas in dextri Poenorum cornus latus, ubi Hispani positi erant, incurere iuberet, inde progressus primo Hispanos, deinde Ligures, qui in media acie stabant, pelleret trucidaretque. tum robore Poenorum exercitus uicto facile Galli, qui itinere ac uigiliis fessi uix arma umeris gestabant, caedebantur, ad quam rem imperator, qui tunc in medio pugnabat, sinistri cornus uelites, quippe quibus illic hostis iam non esset oppositus, aduocat. Polybius, quocum nisi in caesorum numero plerumque consentit Livius, Gallorum omnino non fecit mentionem.*

1. prudentiae Put. ante ras.	3. rem p. ambitus Put.
5. cloelius Put. c. laelius Med.	c. loelius Bamb. L. Coelius Meltzer. at nusquam praenomine addito citatur a Livio Coelius ordinem] seriem Perizonius
Donat. rationem Weissenborn	6. scripta Put. narrationem interuenerit Put. ante corr.
7. ipsi Put.	8. ueriat Put. a. corr.
	9. tradunt Put.
30, 10. caecilius F	annalis L W F F III V
11. necclamat W ¹ conclamant V	aelutatis in sinistro L W F ² (aelutatis F ¹) aelutatis in isto V ut uelites Iunius media acie statim Mercer.
	12. inmittantur L ² W F
31. ex Thilonis libris solus exhibet Vossianus	13. seri . . auen . . os . . ndit Voss.

EX LIBRO IIII

32. *Priscian. VIIII p. 869 P. 484 H. Caelius in IIII: Custodibus discessis multi interficiuntur.*

EX LIBRO V

205

33*. *Liv. XXVIII 46, 14* Eisdem diebus naues onerariae Poenorum ad octoginta circa Sardiniam ab Cn. Octavio, qui provinciae praeerat, captae. captas eas Coelius frumento misso ad Hannibalem commeatuque onustas, Valerius praedam Etruseam Ligurumque et Montanorum captivos Carthaginem portantis tradit.

34*. *Cic. de divin. I 24, 48* Hannibalem Coelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Iunonis Lacinae, auferre uellet dubitareque, utrum ea solida esset an extrinsecus inaurata, perterebrauisse, eumque solidam inuenisset, statuuisse tollere; ei secundum quietem uisam esse Iunonem praedicere,

33. *Eadem quae Coelius, Appianus Hannib. 54 in tenore orationis narrat: Πάντων τε ὧν εἰλήφει πρότερον (Ἀννίβας) ἐκπεπωκώς ἐς Βουρτίους, ὅπερ αὐτῷ λοιπὸν ἔθνος ὑπήκοον ἦν, ἀνεχώρει καὶ ἡσυχάζειν ὡς ἐτέρας δυνάμεις ἀφισομένης ἀπὸ Καρχηδόνας. οἱ δ' ἐπεμφαν μὲν αὐτῷ ναὺς ἑκατὸν στοργγύλας, ἐφ' ὧν σιτὸς τε ἦν καὶ στρατιὰ καὶ χρήματα, οὐδενὸς δ' ἑρετικῷ παραπέμποντος αὐτὰς ἄνεμος ἐς Σαρδόνα κατήνεγκεν, καὶ ὁ τῆς Σαρδόνας στρατηγὸς ἐπιπλεύσας μακροαῖς ναυσὶν κατέδυσσε μὲν αὐτῶν εἰκοσιν, ἐξήκοντα δ' ἔλαβεν. αἱ δὲ λοιπαὶ διέφθγγον ἐς Καρχηδόνα.*

34. *Propter Iunonis Lacinae templum aestatem a. 205. 549 Hannibal egit. Liv. XXVIII 46, 16. uid. etiam XXIII 3, 6.*

32, 1. coelius Bamberg. in III om. Sangall.

33, 3. onerarias — praeerat, captas, Coelius I. Fr. Gronou.

4. c. octavius Putean. 5. captae|eas Putean. (teste G. Beckero, captas eas test. Gron. et Alsch.) captae . eas uulg. captae. captas eas Hertz

7. Ligurumque montanorum *Madwig sec. codd. rec. ante et gentis alicuius Liguris nomen intercidisse existumat Weissenborn* carthaginiē porportantis tr. *Put.¹* perportantis *Put.² Colbert. Bamb.* portantis isse tr. *Weissenb.*

34, 8. Annibalem Voss. B coelius Voss. A Vindob. (caelius Voss. B Heid. H) 9. Lacinae Marsus lucine Voss. B (ne ex corr.) luciae Voss. A Leid. H Vindob. 11. statuuisse Voss. A B Leid. H statuissetque Vindob. ex corr. 12. eum Voss. B pr. m. umonem Leid. H

ne id faceret, minarique, si fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret. idque ab homine acuto non esse neglectum. itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, luculam curasse faciendam et eam in summa columna conlocuisse.

35. *Schol. Leidensia ad Verg. Georg. II* 197 *Saturi*] locus iuxta Tarentum, quem Caelius in V libro historiarum dicit nomen accepisse a Satura puella, quam Neptunus compressit.

36. *Priscian. VIII* p. 827 P. 432 H. Caelius in V: Morbosum factum, ut ea quae oportuerint facta non sint.

37. *Priscian. VI* p. 694 P. 226 H. Caelius in V: Nullius alius rei nisi amicitiae eorum causa.

38. *Non. s. u. finis fem.* p. 205 Caelius annali libro V: Ad aliquam huic bello finem facere.

35. *Schol. Bern. ad Georg. II* 197 *Satur*] Caelius [*Saturum Caelius Hagen*] in libro quinto historiarum dicit nomen accepisse [*accipisse cod.*] a Satura puella, quam [*quem cod.*] Neptunus compressit.

37. *Eisdem uerbis Priscianus exemplo usus est VI* p. 717 P. 266 H. *VII* 740 P. 303 H. *XIII* 960 P. 8 H.

1. manarique *Voss. A pr. m.* curaturum *Voss. A* (rum in ras.) eam *Voss. B pr. m.* 2. qui bono *Vindob. pr. m.*
acuto *codd. Christi* acuto *Alanus* 3. non om. *Leid. H*
et terebratum *Leid. H* (fort. ex ecterebratum *Christ.*) 4. columnae *Leid. H* *Vindob.* colonne *Voss. A*

35, 7. iuxta Tarentum scripsi *conl. Seruii uerbis a. h. l. Saturi Tarenti*] aut foecundi aut quod est iuxta oppidum Saturum. Tarentem *codex.* Tarenti *uulg.* 8. Ratura *edidit Mommsen in mus. Rhen. n. XVI* p. 452 *ex cod.* neptunus *Mommsen ex cod.*

36, 9. coelius *Par. R pr. m. Karolir.* coecilius *Par. R s. m. Celius Bern.* 10. oportuerant *Gruter.*

37, 11. Caelius *Bern. s. m.* Celius *Amien. Halb. Par. R s. m.* aelius *Bamb. Bern. pr. m.* elius *Par. R pr. m. Sangall. Grut. Karol. p. 266:* caecilius *Halb. cecilius rell. libri p. 303:* Caecilius *Par. R Bamb. Bern. p. 8:* idem in quinto *Par. R s. m.* quinto (*sprscr. s. m. in*) *Halberst. quintus Par. R Bamb. Bern. Sang. Grut. Karolir.* nullus *p. 303 Halb. pr. m. corr. sec. p. 8 Karolir.* 12. p. 266 alius *Bern. Halb. aliae ex alii ut uid. mul. Karolir. alii rell. libri p. 8 alii Gruter.* amittitiae *Par. R pr. m. corr. s. m. p. 8:* amicitiae *Par. R pr. m. corr. s. m.*

38, 13. celius *W* 14. at *Roth* face're *W*

EX LIBRO VI

39. *Liv. XXVIII* 25, 1 Quantum militum in Africam
[a P. Scipione] transportatum sit, non paruo numero inter aucto- ²⁰¹
res discrepat. — Coelius ut abstinet numero, ita ad immensum mul- ⁵⁵⁰
titudinis speciem auget: uolucres ad terram delapsas clamore mili-
tum ait, atque tantam multitudinem conscendisse naues, ut nemo
mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui uideretur.

40*. *Liv. XXVIII* 27, 14 Prosperam nauigationem [*Scipionis in Africam*] sine terrore ac tumultu fuisse permultis Graecis
Latinisque auctoribus credidi. Coelius, praeterquam quod non mer-
sas fluctibus naues, ceteros omnis caelestis maritimosque terrores,
postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam
Aegimurum, inde aegre correctum cursum exponit, et prope ob-
rutis nauibus iniussu imperatoris scaphis, haud secus quam nau-
fragos, milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse.

41. *Non. s. u. metari p.* 137 Coelius annal. libro VI: Omnes
simul terram cum classi accedunt, nauibus atque scaphis egre-
diuntur, castra metati signa statuunt.

42*. *Liv. XXVIII* 35, 2 Duos eodem nomine [*Hannonis*] ²⁰⁴
Carthaginiensium duces duobus equestribus proeliis [*ad Salae-* ⁵⁵⁰

40. Quod Coelius Scipioni, idem *Liuius XXX* 24, 6 Octauio accidisse
memoriae prodidit.

41. Ad eandem rem pertinet ad quam fr. 40.

42. cf. *Cass. Dio fr.* 57, 66 γενομένον δὲ τοῦτον καὶ τῶν Καρ-
χηδονίων ἐπεξελ[θόντων] τε ἐκε[ίνοις] καὶ δι' ὀλίγον κατὰ τὸ συγ-
κείμενον το[απομέ]νοις ἀνὰ πρῶτος ἐπισπομένων ὃ τε Μασινίσσας
[μετὰ τῶν] ἀμφ' αὐτὸν ἱππέων ὑπολειφθεὶς κατὰ νό[του τοῖς] διώ-
κουσι ἐγένετο, καὶ ὁ Σκιπίων ἐξαναστὰς ἐ[κ τοῦ λόχου] ἐ[πι]ὼν ἀπὴν-
τησεν αὐτοῖς, ὥστ' ἀμφιβόλους [δι]χα ἀποληφθέντας καὶ ἀπο-

39, 3. 4. terra delapsas *Put.*¹ terrā *Put.*⁴ 4. militum
aitque t. *Put. corr. Alschefski* 5. conscenditse *Put.* mortu-
alium *Put. ante corr.*

40, 7. sine] sinemsine *Put. a. corr.* 9. caecilius *Put.*
quod mersas *Put.* non add. ex libris rec. fructibus *Put. a.*
corr. 12. correctum *Put.* 13. iniussū *Put.*

41, 15. caelius *LF* 16. scaptis *L*¹ scafis *L*² *WF*
17. stuunt *F*¹

42, 18. duos enim nomine *Putean.* 19. equestibus (r sup.
ti s. l.) *Put.*

cam urbem] interfectos, non omnes auctores sunt, ueriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Caelius quidem et Valerius captum etiam Hannonem tradunt.

43. *Non. s. u. paucies* p. 157 Caelius annali lib. VI: Consulto non paucies arcessitum.

5

EX LIBRO VII

44. *Non. s. u. congnuclare* p. 89 Coelius annali lib. VII: Ipse regis eminus equo ferit pectus aduersum, congnuclat percussus, deiecit dominum.

45. *Non. s. u. soluerit* p. 508 Coelius annali lib. VII: Duos et septuaginta lictoris domum deportauisse fascis, qui ductoribus 10 hostium ante soluerint ferri.

θανεῖν πολλοὺς καὶ ἀλ[ῶναι] δ. ε. καὶ τὸν Ἄννωνα. πνθό-
μερος δὲ τοῦτο ὁ Ἀσδρούβας τὴν μητέρα τοῦ Μασινίσσον συνέλαβεν.
καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἀνταπεδόθησαν. *Zonar. VIII 12 p. 235. Appian.*
Libyæ. 14 Μασσανάσης δ' ἐπεὶ τοῦτο ἐξετετέλεστο, ἀπῆντα τῷ Ἄννωνι
κατὰ σπονδὴν ὡς φίλος ἑπαινῶν καὶ συλλαβῶν αὐτὸν ἀπῆγεν ἐς τὸ
τοῦ Σικιπίωνος στρατόπεδον καὶ ἀντίδωκεν Ἀσδρούβα τῆς μητρὸς τῆς
ἑαυτοῦ.

44. *C. Rutilius Syphacis regis a. 203. 551 ferit equum. cf. Sil. Ital.*
XVII 134 Prima in cornipedis sedit spirantibus ignem. | Naribus hasta
uolans [ex Rutilii manu], erexitque ore cruento | Quadrupedem, elatis
pulsantem calcibus auras. | Corruit asper equus confixaque cuspide
membra | Ille illuc iactans rectorem prodidit hosti. *idemque de ele-*
phantio narrat Ioannes Lydus III 63 p. 95 B. Liu. XXX 12, 1. Ibi
Syphacis dum obequitat hostium turmis, si pudore si periculo suo fu-
gam sistere posset, equo grauitur icto effusus opprimitur capiturque et
nuius — ad Laelium pertrahitur. *De loco ubi captus sit Syphax dissentit*
App. Lib. 26. τραπέντες οἱ τοῦ Σύφακος ἐς φυγὴν τὸν ποταμὸν ἐπέ-
ρων, ἔνθα τις αὐτοῦ Σύφακος τὸν ἵππον ἔβαλεν· ὁ δ' ἀπεσεῖσάτο τὸν
δεσπότην.

45. *Nauta p. 46, quem secuti sunt Roth, C. Peter p. 81, Meltzer p. 24,*
eadem Coelii uerba Liviū ante oculos habuisse statuit, cum scriberet XXX
28, 1 Inter haec simul spes simul cura in dies crescebat; nec satis
certum constare apud animum poterat, utrum gaudio dignum esset,
Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem uacuum
possessionem eius reliquisse populo Romano, an magis metuendum, quod

43, 4. caecilius *F* 4. 5. senatus ante consulto *add. Roth.*

44, 6. coelius *V* caelius *LWF* annalibus VII *V*

7. ipse * r. *W* equo *om. L¹* auorsum *LWV* aduersum
uulg. ante auorsum distinguit Roth.

45, 9. caecilius *V* cecili *F* anna *L¹* 10. facis
LWVF corr. Mercer 11. soluerin *LV* ferre *Guilelmus*

46. *Non. s. u. exfundare p.* 108 Coelius Antipater lib. VII: Res p. amisso exfundato pulcherrimo oppido.

47. *Fest. s. u. topper p.* 352 M. Sic Coelius l. VII: Ita uti, sese quisque uobis studeat aemulari in statu fortunae rei p.,
5 eadem re gesta, topper nihilo minore negotio actio gratia minor esset.

48. *Philargyr. ad Verg. Georg. II* 345 Coelius in VII: Consuetudine uxoris, indulgitate liberum.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

49. *Cicer. de divin. I* 26, 55 Omnes hoc historici, Fabii, 490
Gellii, sed proxime Coelius: Cum bello Latino ludi uotiui maximi 264
10 primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instauratiui constituti sunt. qui ante quam fierent, cumque iam populus consedisset, seruus per circum, cum uirgis caederetur, furcam ferens ductus est. exim cuidam rustico Romani dormienti uisus est uenire qui diceret, praesulem sibi
15 non placuisse ludis, idque ab eodem iussum esse cum senatui nuntiare: illum non ausum. iterum esse idem iussum et monitum, ne uim suam experiri uellet: ne tum quidem esse ausum.

incolumi exercitu in Africam transisset. locum nimirum, non periculum mutatum. — non esse hodie tot fascces magistratibus populi Romani, quot captos ex caede imperatorum praeferre posset Hannibal. melius tamen locum habuisse ea censeam in oratione Poeni alicuius Hannibalis laudes persequentis. cf. fr. 26.

47. Forsitan fuerint uerba Carthaginensis alicuius Barcinis nimium populi fauorem exprobrantis. sententia principalis in decerpando omissa est.

49. cf. Fab. Pict. fr. 15 c. adn.

46, 1. Antipater] hoc solo loco ex duodecim additum est Coelio cognomen, quam ob rem possis cogitare initio Nonium scripsisse annali. III F¹ 2. res p.] res pub. L res pubus IV res pub** F amisso LWF amissa Gerlach. ego ex margine, ubi explicandi causa erat adscriptum, in contextum id inlatum esse existumo. quod saepe habes apud Nonium.

47, 3. ita si quis uobis studeat aemulari — minor est Nauta p. 47 si se Meltzer 5. an acta gratia minor esset?

49. uid. comment. ad Fab. fr. 15.

exin filium eius esse mortuum. eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum. cumque senatui somnium enarrauisset, pedibus suis saluum reuertisse. itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est.

50. *Cicer. de divin. I* 26, 56 Gaius uero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somnis quaesturam petere dubitanti Tiberium fratrem uisum esse dicere, quam uellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse inter-
isset, esse percundum. hoc, ante quam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, et se audisse scribit Coelius et dixisse multis.

51. *Plin. n. h. XXXI* 21 Caelius apud nos [*tradit*] in Auerno etiam folia subsidere.

52. *Seru. Aen. X* 145 Coeliusque Troianum Capyn condidisse Capuam tradidit eumque Aeneae fuisse sobrinum.

53. *Seru. ad Aen. III* 402 Hic illa ducis Meliboei parua

50. *Ex Cicerone descripserunt Valer. Max. I* 7, 6 (*quamquam Coelii auctoritatem extremae fabulae adscripsit, cf. Kempf praef. p. 19*) et *Plutarch. C. Gracch. 1*, hic nomine Ciceronis ut auctoris addito.

51. *Ad lucum Auerni Hannibal per speciem sacrificandi, re ipsa ut Putolos temptaret, a. 214. 540 descendit. qua occasione oblata facile huius rei mentionem inicere poterat Coelius.*

52. *cf. Serv. ad Aen. I* 2 Quia et multi alii eo tempore (*quo Aeneas*) ad Italiam uenerant, ut Capys, qui Capuam, Polites, qui Politorium condidit. eadem ex *Ariaethi Arcadicis Dionys. I* 49. alii alia de *Capys patria*.

53. *Petelia, cum diu oppugnata esset, a. 216. 538 fame capta est ab Himilcone, Hannibalis praefecto (Liv. XXIII 20). etiam in anni 208. 546*

50, 7. grachus *Leid. H* 8. scriptum est *Leid. H*
9. petere dubitanti] *Halm* (φένοντι πᾶσαν ἀρχὴν *Plut.*) petenti libri non petenti *Klotz*, librorum scripturam frustra tuetur *Nauta p. 55* petenti coniungens cum in somnis. dicente *Leid. H*

10. quem uellet *Voss. B* sibi eto quo *Leid. H* laeto *Voss. B pr. m.* 11. hac autem ante *Leid. H* plebis *Voss. B s. m. Vindob.* cracchus *Voss. A* crachus *Leid. H* 12. Coelius *Voss. A Vind.* (caelius *Voss. B Leid. H*) et illum dixisse multis *Christ. corl. Valer. Max. I* 7, 6: id ex Graccho priusquam tribunatum, in quo fraternum exitum habuit, iniret multi audierunt. et dixisse multos *Holtinger*.

52, 15. troianum *Paris.*

53. *Exhibet Bern. 172.*

Philoctetae subnixa Petelia muro | Nam, ait Cato, a Philoctete condita iam pridem ciuitate murum tantum factum. alii 'subnixam' ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut Coelius historicus ait.

5 **54.** *Seru. ad Aen. VI* 9 Coelius enim de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv.

55. *Seru. ad Aen. IIII* 206 Coelius: Maurusii qui iuxta Oceanum colunt.

10 **56.** *Plin. n. h. II* 169 Praeterea Nepos Cornelius auctor est, Eudoxum quendam sua aetate, cum Lathyrum regem fugeret, Arabico sinu egressum, Gadis usque peruectum, multoque ante eum Caelius Antipater uidisse se, qui nauigasset ex Hispania in Aethiopiam commercii gratia.

15 **57.** *Non. s. u. pedetentim* p. 29 Caelius annali: ipse cum cetera copia pedetentim sequitur..

58. *Seru. ad Aen. IIII* 390 Caelius historiarum: Delinquere frumentum, Sardiniam hostes tenere.

rebus enarrandis illud commemorare poterat Coelius, quo Hannibal sub tumulo Peteliae MMM equitum, duo peditum in occulto locauit et ex insidiis coortus magnum damnum Romanis intulit. Liu. XXVII 26. cf. Cat. fr. 70.

54. *Cumas peruenit Hannibal a.* 215. 539.

55. *Similibus fere uerbis Maurusiorum mentionem facit Lilius XXIIII* 49 Facile persuasum Galae, filio deposcente id bellum, ut mitteret exercitum, qui Carthaginiensibus legionibus coniunctus magno proelio Syphacem misit. XXX milia eo proelio hominum caesa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas — extremi prope Oceanum aduersus Gadis colunt — refugit adfluentibusque ad fanam eius undique barbaris ingentis prope copias armauit, cum quibus in Hispaniam angusto diremptam freto traiceret. *quamquam et alia in re eadem de Maurusius dicere potuit Coelius.*

56. *Ex Plinio sua habet Mart. Capell. VI* 621.

54. *abest a Thilonis libris, qui haec P. Danielem ex Paris. 7929 sumpsisse censet, in quo libro nunc comment. ad VI 1—14 desideratur* 4. Celius ed. Daniel.

55. *exhibet Bern. 172* 7. maurusius *Bern.* 8. colunt *Bern.* colant *Lion.*

56, 12. dicit uidisse *Ricc.*²

57, 14. caccilius *W* anau *LW* annau *F* annalibus *uulg.* annali *I Mercer.* Caelius anna. *VI Speng.* 15. coetera *LWF*

58. *exhibet Bern. 172.*

59. *Gell. X* 1, 3 'Tertio' et 'quarto consul' non 'tertium quartum'que, idque in principio libri Caelium scribisse.

60. *Charis. II* p. 195 *P.* 220 *K.* 'Subinde' Nepos de illustribus uiris II, sed et Brutus et Coelius frequenter eo usi sunt.

61. *Incert. de dub. nom. ap. Haupt. Ouid. Halieut. p.* 99, 5
10 *Keil V* p. 590 Salientes aquarum generis masculini, ut Caelius 'Perpetuum salientem'.

62. *Priscian. VIII* p. 793 *P.* 386 *H.* Lucius Caelius: Vbi senatus intellexit populum depeculari.

63. *Schol. Veron. ad Verg. Aen. V* 251 p. 95 *K.* Lucretius 10
in II 'Iam tibi barbaricae nestes Meliboeaeque fulgens purpura'.
Coelius: Mean . . . factum meandro duplici . . . lana est qualis a
Melibea . . . ut uelum . . . sic alius eum errantem, alius ludentem
dicit et q. s.

64. *Fest. s. u. ocus* p. 181 *M.* Coe]lius historiarum [*libro* 15
. *conci*] tantur ocissime

65. *Flau. Cap. de orthogr.* p. 2243 *P.* Calua *καλιον* uocatur, licet Caelius et Varro caluariam dicant.

59. *Vulgo refertur ad annum* 214. 540, quo *Q. Fabius Maximus* quartum *M. Claudius Marcellus* tertium consules fuere, *Liū. XXIII* 9, 7. quod quamquam ueri simile est, nolui tamen quasi pro certo ponere. unde enim illud de pari consulum dictum esse conperimus?

61—65. *uid. supra p. CCXXXIII sq.*

59, 2. post libri I uel II inserit *Nauta*, IV *Roth* celium
LBRp celiū φ Coelium uulgo

61, 6. celius *Vindobonensis*

62, 8. Lucius *ed. pr. Veneta* lucilius libri celius *Bamb.*
coelius *Par. R Halberst. Gruter.* cocelius *Sangall.* 9. depeculari *Sangall. Gruter.*

63, 11. meliboeque *cod.*

64, 16. ocissime *cod.*

CN. GELLII ANNALES

EX LIBRO I

1*. *Vopisc. Prob.* 1, 1 Certum est quod Sallustius Crispus quodque M. Cato et Gellius historici sententiae modo in litteras rettulerunt, omnes omnium uirtutes tantas esse quantas uideri eas uoluerint eorum ingenia qui unius cuiusque facta descripserint.

2*. *Plin. n. h. VII* 192 Litteras semper arbitror Assyrias fuisse, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas uolunt. utique in Graeciam attulisse e Phoenice Cadmum sedecim numero.

10 3*. *Mar. Victor. p.* 2468 *P.* [Repertores litterarum.] Cadmus ex Phoenice in Graeciam et Euander ad nos transtulerunt

1. cf. adnot. ad *Cat. fr.* 83 adn. et supra p. CCXXXXXIII.

2. Ex fr. 3 etiam seq. Plinii uerba ad Gellium redire manifestum est: quibus Troiano bello Palamedem adieccisse quattuor hac figura ΖΨΦΧ [sic Dellefsen NTΦΧ codd.], totidem post eum Simonidem melicum ΤΖΩΘ [sic Dett.], quarum omnium uis in nostris recognoscitur. uid. adnot. ad *Cinc. fr.* 1.

3. cf. supra p. CCXXXXXIII.

1, 2. quoque cod. *Bamb. Pal. a pr. m.* Gellius] agellius *Bamb. a pr. m.* 3. quantas] euadas *Bamb. a pr. m.* euatas *Bamb. a sec. m.* euantas *Pal. a pr. m.* 4. unius cuius *Bamb. Pal. Ceterum et Sallustii (Catil. 8, 4) et ipsius Vopisci uerbis quae secuntur* Homerum intellegi uolens, qui Achillem tantum in uirtutum studio fecit, quantum ipse ualebat ingenio docetur, *Vopiscum, ni cum dormiuisse censes, aliud scripsisse. conieci* quantas dicere eas ualuerint eorum ingenia.

2, 6. Assyriis *Ricc. assyrias Par. E.² Leid.² assyras Vat.² Leid.¹ assynas Vat.¹ arsypas Par. E.¹* 8. utique *Par. E.² uiri Leid.¹ uirique cct. codd. Dett.*

3. uid. *Cinc. fr.* 1.

a b c d e i k l m n o p q r s t litteras, numero XVI. postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implese numerum XXIII grammatici, praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt.

4*. *Plin. n. h. VII* 194 Gellio Toxius Caeli filius lutei aedificii inuentor placet exemplo sumpto ab hirundinum nidis.

5*. *Plin. n. h. VII* 197 Auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangaeum montem [*inuenit*], ut alii Thoas aut Aecaeus in Panchaia aut Sol Oceani filius, cui Gellius medicinae quoque inuentionem ex melle adsignat.

6*. *Plin. n. h. VII* 198 Mensuras et pondera [*inuenit*] Phidon Argiuius aut Palamedes, ut maluit Gellius.

7*. *Solin. I* 7 p. 7 *Momms.* Aram Hercules, quam uouerat, si amissas boues repperisset, punito Caco patri Inuentori dicauit. Qui Cacus habitauit locum, cui Salinae nomen est, ubi Trigemina nunc porta. Hic, ut Gellius tradit, cum a Tarchone

6. cf. *Schol. ad Eurip. Orest.* 422 p. 357 *Mullh.* φασὶ δὲ αὐτὸν (Παλαμήδην) εὐρεῖν φροντωρίας καὶ μέτρα καὶ σταθμούς καὶ πεττίας καὶ ραμίματα καὶ φυλακὰς καὶ δίσκους καὶ ἀστραγάλους.

7. *Kiessling* p. 35 haec *Dionysii* (I 42) comparauit: Ἐπεὶ δὲ τούτους καταστρεφάμενος τῶν παρόδων ἐκράτησεν (Ἡρακλῆς), οἱ μὲν τινες ἐκούσιοι παρεδίδοσαν αὐτῷ τὰς πόλεις, μάλιστα δὲ ὅσοι ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἦσαν ἢ δυνάμεις οὐκ εἶχον ἀξιοχρέους, οἱ δὲ πλείους ἐκ πολέμου καὶ πολιορκίας παρίσταντο. ἐν δὲ τούτοις τοῖς μάχη κρατήθεισι καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων μυθολογούμενον Κάκον, δυνάστην τινὰ κομιδῇ βάρβαρον καὶ ἀνθρώπων ἀνημέρων ἄρχοντα, γενέσθαι φασὶν αὐτῷ διάφορον, ἐρμυνοῖς χωρίοις ἐπικαθήμενον καὶ διὰ τὰυτα τοῖς πλησιοχώροις ὄντα λυπηρόν. ὃς ἐπειδὴ καταστρατοπεδεύσαντα τὸν Ἡρακλῆα ἐμαθεν ἐν τῷ προσεγγεῖ πεδίῳ, ληστρικῶς διασκεπασάμενος ἐπιδρομῇ ἀφηνιδίῳ ἐχρήσατο κατακοιμώμενον τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς λείας ὄψῃ ἐπέτυχεν ἀφνύλαντο περιβαλλόμενος ἀπήλασεν. ὕστερον δὲ κατεκλείσθεις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πολιορκίαν, τὰ τε φρούρια κατὰ κράτος ἐλόντων . . . ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἐρμάσιν ἀνῆρέθη.

5, 8. 9. Aecaeus *Urlichs in Iahn. annal.* 77 p. 488 aecalis *Vat. Leid.* e aelis *cet. codd. Dett.* Eucleus *Unger.* 10. ex melle *uulg.* et metellus *Ricc.* ex mellis *cet. codd. Dett.* ex metallis *Dettefsen.*

7, 13. aram (harum *Heidelb.*) hercules (herculis *Angel.*) *Heid. Bern. Sangall. Angel.* ante aram herculis (— les *Par.*) *Leidens. Basil. Paris.* nouerat *Par.*¹ em. *Par.*² 14. 15. dictauit *Sangall.*

16. Gellius] *Leid. Basil. Par.* cellius *Heid. Bern. Sang. Angel.* cf. *supra* p. CCXXXII tradidit *Sang. Bern.* a] ad *Sang.*

tarchone *Leid. Basil. Sang.*

Tyrrheno, ad quem legatus uenerat missu Marsyae regis, socio Megale Phryge, custodiae foret datus, frustratus uincula et unde uenerat redux, praesidiis amplioribus occupato circa Vulturum et Campaniam regno, dum attrectare etiam ea audet, quae concesserant in Arcadum iura, duce Hercule, qui tunc forte aderat, oppressus est. Megalen Sabini receperunt, disciplinam augurandi ab eo docti.

8*. *Plin. III* 108 Gelli[an]us auctor est lacu Fucino haustum Marsorum oppidum Archippe, conditum a Marsya duce Lyderum.

9*. *Solin. 2, 28 p. 42 M.* Cn. Gellius Aetiae tres filias dicit, Angitiam, Medeam, Circeen; Circeen Circeios insedissee montes, carminum maleficiis uarias imaginum facies mentientem; Angitiam uicina Fucino occupauisse ibique salubri scientia aduersus morbos resistentem, cum dedisset homines uiuere, deam

8. *Ex Plinio sua sumpsit Solin. 2, 6 (8) omisso tamen auctoris nomine.*

9. *cf. Plin. XXV* 10: Certe quid non repleuerunt fabulis Colchis Media aliaeque, in primis Itala Circe dis etiam adscripta? unde arbitrator natum, ut Aeschylus in uetustissimis in poetica refertam Italian herbarum potentia proderet, multique Circeios, ubi habitauit illa, magno argumento etiam nunc durante in Marsis a filio eius orta gente, quoniam esse domitores serpentium constat. *VII* 15 Simile et in Italia

1. ** tyrrheno *Leid.*¹ missus *Sang.* iussu *Heid.* missu missa *Bern.* 2. Frige libri 3. reduxit *Bas. Angel.*

4. att. et. ea aud.] adtractat (attrectat *Par.*) etiam ea *Angel. Par.*

5. tum *Heid. Bern. Sang.* adtrectat *Leid.* 6. est om. *Angel.*

8, 8. Gelbianus *Ricc.* Gellianus *cet. libri Sillig. nihil adnotauit Dell.* Gellius scripsi *cf. p. CCXXXII.* 9. Achirpe *Par. d* amarsi adhuc elydorum *Leid.*

9, 11. c** caelius aetiae *Leid.* (post primam c insertum ecili et supra a scr. o), coelius (om. praenomine) aetiae *Par.* celius ete *Bas.* gaetiae *Guelf.* g. coelius *Heid. Bern.* gaius coelius *Sang.* gaius caelius *Angel.* C. Coelius *Mommsen* 12. dicit] dicitur habuisse *Heid. Bern.* anguitiam *Guelf.* Circeen Circeen] circeen *Angel.* circelios *Leid.*¹ *Guelf.* circeos *Heid. Bern.* 13. carmine *Sang.* immaginum *Par.* facias *Leid.*¹ 14. anguitiam *Guelferb.* 15. resistentem *Guelferb.* residentem *Par.*

dedisset] *Bas. Heid. Bern. Par.* dedisses *Leid.*¹ desisset *Leid.*² *Guelf. Sang. Angel.* homines *Leid.*¹ *Heid. Bern. Sang. Angel. Paris.* hominem *Leid.*² *Bas.* homine *Guelf.*

habitam: Medeam ab Iasone Butthroti sepultam filiumque eius Marsis imperasse.

EX LIBRO II

10*. *Seru. Aen. VIII* 638 Cato autem et Gellius a Sabo Lacedaemonio trahere eos [*Sabinos*] originem referunt.

11*. *Dionys. II* 31 Ταῦτα δὲ γενέσθαι [*Sabinas raptas* ⁵ *esse*] τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, Γναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον. ὃ καὶ μᾶλλον εἰκόσ· νέον γὰρ οἰκισομένης πόλεως ἡγεμόνα πρὶν ἢ καταστήσασθαι τὴν πολιτείαν ἔργῳ τηλικούτῳ ἐπιχειρεῖν οὐκ εἶχε λόγον. 10

12. *Charis. I p. 39 P. 54 K.* Gellius in II: Deabus, inquit, supplicans.

13. *Charis. I p. 39 P. 54 K.* Gellius — in eodem [II]: Multitudo puerorum iam erat ex raptabus.

Marsorum gentis durat, quos a Circae filio ortos ferunt et ideo inesse iis uim naturalem eam. *Seru. ad Aen. VII* 750 Scilicet Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam peruenisse, et populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubii appellabantur quasi circa mare habitantes propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. quamquam alii Marrubios a rege dictos uelint. hi ergo populi Medeam Angitiam nominauerunt ab eo, quod eius carminibus serpentes angerent. *Sil. Ital. VIII* 50.

10. *uid. supr. p. CCXXXI et adn. ad Cat. fr. 51.*

11. *Tertium annum dicit Hieronymus chron. p. 329 Mai.*

12—15. *ad Sabinarum raptum pertinere uidentur. Famam Gellianam secutus est Dionysius II* 45—46 (ex quo sua sumpsit Appian. ἐκ τῆς βασιλ. fr. 4 p. 14 Bk.): Ἐν ᾧ δὲ ἀμφότεροι ταῦτα διαλογιζόμενοι καὶ οὔτε νόχης ὄρχειν τολμῶντες οὔτε περὶ φιλίας διαλεγόμενοι παρεῖλον τὸν χρόνον, αἱ Ῥωμαῖον γυναῖκες, ὅσαι τῶν Σαβίνων ἐτύγχανον οὔσαι γένους, δι' ἧς ὁ πόλεμος συνειστήκει, συνελθούσαι δίχα τῶν ἀνδρῶν εἰς ἓν χωρίον καὶ λόγον ἑαυταῖς δοῦσαι γνώμην ἐποιήσαντο συμβατηρίων ἄρξαι πρὸς ἀμφοτέρους αὐταὶ λόγων. ἢ δὲ τοῦτο εἰσηγησαμένη τὸ βούλευμα ταῖς γυναῖξιν Εἰσιλία μὲν ἐκαλεῖτο, γένους δ' οὐκ ἀπα-

1. brithriti *Angel.* sepultum *Heid. Bern.* filiusque
Guelph. eius om. *Heid. Bern.*

10. *e Thilonis libris solus exhibet Parisinus* 3. *gellius Par.*
a Sabo] asco *Paris.*

11, 10. ἔχει *Kiessling.*

e
12, 11. gallius *Neap.* Gellius in XI exc. *Cauch.* 12. supli-
cans *Neap.*

EX LIBRO III

14. *Charis. I p. 39 P. 54 K. Gellius* — in tertio: Capite cum aliis paucibus consilium.

15. *Gell. XIII 23 (22), 13* Sed id perite magis quam comice dictum intellet, qui leget Cn. Gellii annalem tertium, in quo scribuntur, Hersiliam, cum apud T. Tatum uerba faceret pacemque oraret, ita precatam esse: Neria Martis, te obsecro, pacem da, te, uti liceat nuptiis propriis et prosperis uti, quod de tuis coniugis consilio contigit, uti nos itidem integras rapement, unde liberos sibi et suis, posteros patriae pararent.

νοὺς ἦν ἐν Σαβίνοις. dein senatum adeunt ut ueniam ad Sabinos proficiscendi impetrent. γίνεται δὴ μετὰ τοῦτο δόγμα τοιόνδε βουλῆς ὅσαι τοῦ Σαβίνων γένους ἦσαν ἔχουσαι τέκνα, ταύταις ἐξουσίαν εἶναι καταλιπούσαις τὰ τέκνα παρὰ τοῖς ἀνδράσι πρεσβύειν ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς, ὅσαι δὲ πλειόνων παίδων μητέρες ἦσαν ἐπάγεσθαι μοῖραν ἐξ αὐτῶν ὅσην δῆτινα καὶ πράττειν ὅπως εἰς φιλίαν συνάξουσιν τὰ ἔθνη. μετὰ τοῦτο ἐξήσαν ἐσθῆτας ἔχουσαι πενθίμους, τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ τέκνα νήπια ἐπαγόμεναι. ὡς δ' εἰς τὸν χάρακα τῶν Σαβίνων προῆλθον ὀδυρόμεναι τε καὶ προσπίπτονσαι τοῖς ἀπάντων γόνασι πολὺν οἶκτον ἐκ τῶν ὁρῶντων ἐκίνησαν, καὶ τὰ δάκρυα κατέχειν οὐδείς ἱκανὸς ἦν. συναχθέντος δὲ αὐταῖς τοῦ συνεδρίου τῶν προβούλων καὶ κλεψάντος τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ ὧν ἤκουσι λέγειν, ἡ τοῦ βουλευματος ἀρξάσα καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα τῆς πρεσβείας Ἑρσιλία μακρὰν καὶ συμπαθεῖ διεξῆλθε δέησιν, ἀξιόσασα χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην ταῖς δεομέναις ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, δι' ἧς ἐξηνηχῆται τὸν πόλεμον ἀπέφαινε· ἐφ' οἷς δὲ γενήσονται δικαίοις αἱ διαλύσεις, τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς συνεληθόντας ἐφ' ἐκιντῶν διομολογήσασθαι πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ὁρῶντας. Etiam apud Ciceronem eiusdem uestigia habemus, de rep. II 7, 13: Qua ex causa cum bellum Sabini intulissent proelique certamen uarium atque anceps fuisset, cum T. Tatio rege Sabinorum foedus icit, matronis ipsis, quae raptae erant, orantibus. cf. 8, 14.

14, 1. capit *Kießling de Dion. font. p. 34.*

15, 4. quis *L* ·gn· *LRφgao* *CN. m* *gñ p* *tcium*
LRφg terciū *a* 5. *Hersilia p* *tacium L* uerba (*a*
a

ex ñ corr.) φ 6. *nerio (o? e?) φ* *neriam artis (corr. sec. m.) RL*
7. *date RLpgpmo* *dare uulgo* *utilice ad L*
nupciis Rg *et] s; L* *psperis (i eras) R* *prosperus*
Lmp 8. *de te tui L* *contingit φ* *contingat in* *contingit*

corr. o *ut i nos LR* *id idē L* 9. *libros o* *sibi*
suis ga *posteris patrie Lφgpao* *posteris et patriae uulgo*
posteris patriae Hertz *patrarent p*

16*. *Dionys. II* 72 Ἡ δὲ ἑβδόμη μοῖρα τῆς ἱερᾶς νομοθεσίας τῷ συνστήματι προσετέθη τῶν καλουμένων φετιαλίων. — εἰσὶ δ' ἐκ τῶν ἀρίστων οἰκῶν ἄνδρες ἐπίλεκτοι διὰ παντὸς ἱερωμένοι τοῦ βίου, Νόμα τοῦ βασιλέως πρώτου καὶ τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ ἱερὸν ἀρχεῖον καταστησαμένον· εἰ μὲντοι 5 παρὰ τῶν καλουμένων Αἰκικλῶν τὸ παράδειγμα ἔλαβεν, ὥσπερ οἴονται τινες, ἢ παρὰ τῆς Ἀρδεατῶν πόλεως, ὡς γράφει Γέλλιος, οὐκ ἔχω λέγειν. ἀπόρη δέ μοι τοσοῦτο μόνον εἰπεῖν, ὅτι πρὸ τῆς Νόμα ἀρχῆς οὕτω τὸ τῶν εἰρηνοδικῶν σύστημα παρὰ Ῥωμαίοις ἦν. κατεστήσατο δ' αὐτὸ Νόμας, ὅτι Φιδη- 10 νάταις ἔμελλε πολεμεῖν.

17*. *Dion. II* 76 Ἐτελεύτησε (Νόμας), — γενεὰν — κα-
ταλιπὼν, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, υἱοὺς τέτταρας καὶ
θυγατέρα μίαν, ὧν ἔτι σώζεται τὰ γένη, ὡς δὲ Γέλλιος Γναῖος
ἱστορεῖ θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς ἐγένετο Ἄρκος Μάρκιος ὁ 15
τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς.

18*. *Dionys. III* 6 Παραγίνεται δ' εἰς Ῥώμην [*Tarquinius Priscus*] Ἄρκου Μαρκίου βασιλεύοντος, ὡς μὲν Γέλλιος
ἱστορεῖ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς βασιλείας, ὡς δὲ Λι-
κίνιος γράφει κατὰ τὸν ὄγδοον. ἔστω δὴ κατὰ τοῦτον ἑλη- 20
λυθὼς τὸν ἐνιαυτὸν καθ' ὃν γράφει Λικίνιος, καὶ μὴ πρό-

17. *Plutarchus Num. 21 de Numa prole triplicem famam protulit. prima est Cn. Gellii: Οἱ μὲν γὰρ οὔτε γάμον ἄλλον ἢ τὸν Τατίας λαβὼν αὐτὸν οὔτε παιδὸς ἑτέρον γενέσθαι πατέρα πλὴν μιᾶς θυγατρὸς Πομπιλίας λέγουσιν* — πάντες δ' οὖν ὁμολογοῦσι τὴν Πομπιλίαν Μαρζίῳ γαμηθῆναι.

18. *Cf. Licin. fr. 8. — Ex eis, quae supra scripta sunt, uerbis recte Kiessling p. 30 sq. etiam III 39 Dionysium aut Licinium aut Gellium secutum esse conlegit: Μετὰ τοῦτο (i. e. octavo anno) γίνονται Λατίνων τε καὶ Ῥωμαίων μεγάλαις δυνάμεσι παραταξαμένων μάχαι διτταί. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ μέχρι πολλοῦ διαγωνισάμενοι καὶ δόξαντες ἰσοῦσθαι γερουσίαι διεκρίθησαν καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἐκάτεροι χάρακας ἀπηλλάγησαν, τῇ δ' ὑστερᾷ Ῥωμαῖοι νικῶσι τοὺς Λατίνους καὶ μέχρι στρατοπέδον διώκουσι. μετὰ δὲ τὰς μάχας ταύτας ἀγῶν μὲν ἐν παρὰ τάξεως οὐδείς αὐτοῖς ἔτι πρὸς ἀλλήλους συνέστη, καταδρομαὶ δὲ τῆς ὁμοῦρον χώρας ὑπ' ἀμφοτέρων ἐγίνοντο συνεχεῖς καὶ συμπλοκαὶ τῶν περιπόλων τῆς γῆς ἐπὶ πᾶσι τε καὶ ψιλῶν, ἐν αἷς ἐπεκράτουν ὡς τὰ πολλὰ Ῥωμαῖοι δύναμιν ὑπαιθρον ἔχοντες ἐν τοῖς ἐπικαίροις φρουροῖς ὑποκαθημένην, ἧς ὁ Τυρόβηνος Ταρκύνιος ἡγεῖτο.*

16, 2. φετιαλίων *Chis. Vrbin.* 4. ἱερωμένοι *uulgo corr. Syilburg* 6. Ἐκικλῶν *Chis. Vrbin. corr. Cluuer.*

17, 15. ὁ *om. Vrbin.*

τερον· ἐν ὑστέρω μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴη χρόνῳ παραγερονώς, εἶγε δὴ κατὰ τὸν ἑνατον ἐνιαυτὸν τῆς Ἀγκου δυναστείας ἱππέων ἡγοούμενος ἐπὶ τὸν πρὸς Λατίνους πόλεμον ὑπὸ τοῦ βασιλέως πέμπεται, ὡς ἀμφοτέροι λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς.

EX LIBRO IIII

- 5 **19***. *Dion. VI 11* Αἰκίνιος μὲν γὰρ καὶ οἱ περὶ Γέλλιον 496
οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰκότων οὔτε τῶν δυνατῶν αὐτὸν 258
εἰσάγουσι τὸν βασιλέα Ταρκύνιον [*in pugna Regillensi*] ἀρω-
μιζόμενον ἐφ' ἵππου καὶ τιτρωσκόμενον, ἄνδρα ἐνενήκοντα
ἔτεσι προσάγοντα. 492
- 10 **20***. *Dion. VII 1* Ταῦτα (σπάνιν ἰσχυρὰν τὴν Ῥώμην 262
κατασχεῖν) ἡ βουλὴ μαθοῦσα πρέσβεις διέπεμπε πρὸς Τιντόρη-
νοὺς καὶ Καμπανοὺς καὶ τὸ καλούμενον Πωμεντῖνον πεδίον
σῆτον ὅσον ἂν δύναιτο πλεῖστον ὠνησομένους. Πόπλιος
δὲ Οὐαλέριος καὶ Λεύκιος Γεράνιος εἰς Σικελίαν ἀπεστάλη-
15 σαν, Οὐαλέριος μὲν νῆος ὧν Ποπλικόλα, Γεράνιος δὲ θαπέ-
ρον τῶν ὑπάτων ἀδελφός. τύραννοι δὲ τότε κατὰ πόλεις
μὲν ἦσαν, ἐπιφανέστατος δὲ Γέλων ὁ Λεινομένους νεωστὶ
τὴν Ἰπποκράτους τοῦ ἀδελφοῦ τυραννίδα παρειληφώς, οὐχὶ
Λιονύσιος ὁ Συρακούσιος, ὡς Αἰκίνιος γέγραφε καὶ Γέλλιος
20 καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οὐδὲν ἐξητα-
κότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸ δηλοῖ τοῦτο-
ρον, ἀλλ' εἰκῇ τὸ προστυχὸν ἀποφαινόμενοι. 490
- 21***. *Cic. de divin. I 26, 55* Omnes hoc historici, Fabii, 261
Gellii sed proxime Coelius: Cum bello Latino Iudi uotui maximi

19. cf. *Liv. II 19, 6* In Postumium prima in acie suos adhortan-
tem instruentemque Tarquinius Superbus, quamquam iam aetate et ui-
ribus erat grauior, equum infestus admisit; ictusque ab latere concursu
suorum receptus in tutum est. *Pison. fr. 15. Licin. fr. 11.*

20. cf. *Licin. fr. 12. Dionys. VII 20. Schwegler II p. 367.*

21. *uid. Q. Fab. Pict. gr. a. fr. 15 cum adnot.*

3. Σαβίνους Gelenius

19, 5. Γάλλιον libri corr. Hudson
Reiske

20, 11. πρὸς Chis. εἰς Vrbm.

21. cf. comment. ad Fab. fr. 15.

8. τοῖς ἐνενήκοντα

primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instauratini constituti sunt. qui antequam fierent, cumque iam populus consedisset, seruus per circum, cum uirgis caederetur, furcam ferens ductus est. exin cuidam rustico dormienti uisus est uenire, qui diceret, praesulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem iussum esse eum senatui nuntiare: illum non esse ausum. iterum esse idem iussum et monitum, ne uim suam experiri uellet: ne tum quidem ausum. exin filium eius esse mortuum, eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum, cumque senatui somnium enarrauisset, pedibus suis saluum reuertisse. itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est.

EX LIBRO V

22. *Charis. I p. 39 P. 54 K. Gellius* — in V: Puellabus. 15

EX LIBRO VII

23. *Charis. I p. 39 P. 54 K. Gellius* in — VII: Pro duabus pudicabus.

EX LIBRO XV

24*. *Macrob. sat. I 8, 1* Nec me fugit Gellium scribere, senatum decreuisse, ut aedes Saturni fieret, eique rei Lucium Furium tribunum militum praefuisse. 29

25. *Macrob. sat. I 16, 21* Horum [*dierum postridianorum*] causam Gellius annalium libro quinto decimo et Cassius Hemina hi-

24. *Becker antiquit. I p. 314 anno 432. 322 aedem Saturni factam uel potius restauratam esse ponit, sed L. Furii tribuni militum fuere annis 432. 322, 410. 344, 405. 349, 397. 357, 395. 359, 394. 360, 391. 363; 425. 329, 407. 347, 398. 356, 381. 373.*

25. *cf. Cass. Hem. fr. 20 cum adnot.*

24, 19. decreuisse *Paris. in contextu, tum sup. lin. add. at* decreuisse

25. *cf. comment. ad Cass. Hem. fr. 20.*

storianum libro secundo referunt: Anno ab urbe condita trecente- 389
simo sexagesimo tertio a tribunis militum Virginio, Mallio, Aemilio, 365
Postumio collegisque eorum in senatu tractatum, quid esset propter
quod totiens intra paucos annos male esset afflicta res publica; et
5 ex praecepto patrum Lucium Aquinium haruspitem in senatum ue-
nire iussum religionum requirendarum gratia dixisse, Quintum Sul-
picium tribunum militum ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum
rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie idus Quintiles;
item apud Cremeram multisque aliis temporibus et locis post
10 sacrificium die postero celebratum male cessisse conflictum.
tunc patres iussisse, ut ad collegium pontificum de his religio-
nibus referretur, pontificesque statuisse, postridie omnes kalen-
das, nonas, idus atros dies habendos, ut hi dies neque procliales
neque puri neque comitiales essent.

EX LIBRO XXXIII

15 26. *Charis. I p. 40 P. 55 K.* Quamuis Gellius libro XXXIII 216
dixerit: Caluariaeque eius ipsum ossum expurgarunt inaurau- 538
runtque.

27*. *Macrob. sat. III 17 (II 13), 3* Cumque auctoritatem 161
nouae legis aucta necessitas imploraret, post annum nicesimum 593

26. *Repetiit Charis. I p. 112 P. 139 K. Eadem uerba ex libr. XXX
protulit Priscianus VII p. 750 P. 318 H. cf. Liu. XXIII 24, 11: Ibi
(in Gallia) Postumius omni ui, ne caperetur, dimicans occubuit. spolia
corporis caputque praecisum ducis Boi ouantes templo, quod sanctissi-
mum est apud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos iis est, cal-
uam auro caelauere, idque sacrum uas iis erat, quo solemnibus liba-
rent, poculumque idem sacerdoti esse ac templi antistitibus. — Sine
causa Popma rettulit ad P. Licinium Crassum Mucianum cons. a. 131. 623,
qui contra Aristonicum in Asia pugnans occisus est.*

27. *conf. Gell. n. Att. II 24, 2* Legi adeo nuper in Capitonis Atei con-

26, 15. a Gellius *Prisciani Halberstad. a sec. m.* libro
XXX *Prisc. lib~ Par. R sec. m. liber Par. R pr. m. libri Bern.
pr. m. (corr. sec. m.) in libro Halberst.* 16. calueq, *Neapol.
p. 139 caluariaque Prisciani Bernensis a pr. m. ipsum ipsum
Carolir. expurgauerunt Halberst.* 16. 17. in*aurauerunt-
que *Carolir.*

27, 19. uicesimum secundum] *re uera intercesserunt inter le-
ges Orchiam et Fanniam uiginti anni (181. 573—161. 593), nolui
tamen hic quidquam ut in re incertissima mutare.*

secundum legis Orchiae Fannia lex data est, anno post Roman conditam secundum Gellii opinionem quingentesimo octogesimo octauo.

146
608

28*. *Censor. de d. nat.* 17, 11 At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore uiuebat, [*quartos ludos saeculares*] post annum factos tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummiio Achaico consulibus, id est anno DCVIII.

EX LIBRO LXXXVH

29. *Charis. I* 40 P. 54 K. Gellius in XCVII: 'Portabus' et mox 'Oleabus'.

INCERTAE SEDIS RELIQVIAE

30. *Gell. XVIII* 12, 6 Cn. Gellius in annalibus: Postquam tempestas sedauit, Atherbal taurum immolauit.

31. *Charis. I* p. 40 P. 54 K. Gellius uero: 'Regerum' et 'Lapiderum'.

32. *Charis. I* p. 55 P. 71 K. Quamuis Gellius fora nauium neutraliter dixerit.

15

iectaneis senatus decretum uetus, C. Fannio et M. Valerio Messalla consulibus (161. 593) factum. — sed post id senatus consultum lex Fannia lata est. — *uid. supra p. CCXXXVIII.*

28. cf. *Piso fr.* 39. *Cass. fr.* 39.

30. *Atherbales* duo commemorantur ex bellis Punicis, quorum alter Appian Claudium Pulchrum a. 249. 505 ad Drepanum uicit (*Pol. I* 49 sqq.), alter a Laelio prope Carteiam a. 206. 548 uictus est (*Liv. XXVIII* 30). neutrum tamen tempestate laborasse traditum est.

1. lata *Bamb. post. emend.* 2. 3. octogesimo octauo *Bamb. Paris.* nonagesimo secundo *Pighius* at cf. *Mommсен chronol.* p. 125.

28, 4. Gn. *Darmst. Vat.* 6. 7. Mummo *Darmst. Vat.*
7. ^{cos} *Darmst. Vat.* δCHI *Darmst. Vat.*

29, 8. XXVII exc. *Cauch.*

30, 10. G'N uellius R CÑ+uellius (*fort. d. eras.*) L .CN. uellius qmga Gñ. uellius p.

31, 12. gelius *Neapol.*

33. *Seru. ad Aen. IIII* 390 Gellius annalium 'Deliquium solis' et 'Deliquionem' dicit.

A. GELLII HISTORIARVM FRAGMENTVM

Non. s. u. bubo p. 194 A. Gellius historiarum libro 1: Et quod bubo in columna aedis Iouis sedens conspectus est.

33. *Exhibet Bern.* 172.

3. Agellius *LWF* A. Gellius *Iunius* Asellio *Augustinus*

4. in culmine *N. Faber.*

CLODIORVM LIBRI HISTORICI

CLODII LICINI RERVM ROMANARVM LIBRI

EX LIBRO III

194
560

Liv. XLVIII 22, 10 Hunc Pleminium Clodius Licinus in libro tertio rerum Romanarum refert ludis uotiuis, quos Romae Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruerat, aliquot locis urbem incendere, ut effringendi carceris fugiendique haberet occasionem; patefacto dein scelere 5 delegatum in Tullianum ex senatus consulto.

ΚΛΩΔΙΟΥ ΕΛΕΓΧΟΣ ΧΡΟΝΩΝ

390
364

Plut. Num. 1 Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οἷτῳ γὰρ πῶς ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται, τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεσι τῆς πόλεως ἡφανίσθαι, τὰς δὲ νῦν φαινομένας οὐκ ἀληθῶς συγκεῖσθαι 10

Hanc solam memoriam Liviū sequitur XXXVIII 44, 6: Ver sacrum ludique uotiui, quos nouerat P. Sulpicius Galba consul, facti, cum spectaculo eorum occupati animi hominum essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Loeris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palam facta delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est necatusque. *Alia de Pleminio antea narrauerat Liv. XXVIII* 22, 7, deinde *Valer. Max.* 1 1, 21. *Diod. XXVII* 5 p. 106 D.

Similiter dubitat Plut. Cam. 22 de fide rerum Romanarum ante incendium Gallicum gestarum et de fort. Rom. 13, ubi Liviū (cf. VI 1) auctorem adfert.

1. licinius <i>Put. cet. lib. corr. A. Augustinus</i>	2. rerum-
romrefert <i>Put.</i>	quos] quod <i>Put.</i>
corr. ut frangendi <i>Put. corr. uulg.</i>	4. utfringendi <i>Put. a.</i>
	ut effringendi <i>Weissenborn</i>
6. delectum <i>Maduig em. p. 342.</i>	ex sc <i>Put.</i>
10. φερομένους <i>Cobet uar. lect. p. 121.</i>	

δε' ἀνδρῶν χαριζομένων τισὶν εἰς τὰ πρῶτα γένη καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους οἴκους ἕξ οὐ προσηκόντων εἰσβιαζομένοις.

ΠΑΓΛΟΤ ΤΟΤ ΚΛΑΙΔΙΟΙ ΣΙΝΤΑΞΕΙΣ ΧΡΟΝΙΚΑΙ

App. Gall. I 3 p. 36 B. Καῖσαρ δὲ πολεμήσας αὐτοῖς ¹⁰⁷
 πρῶτον μὲν Ἑλουνήτιους καὶ Τηγυρίους ἀμφὶ τὰς εἴκοσι μν ⁶⁴⁷
 5 ριάδας ὄντας ἐνίκησεν. οἱ Τηγύριοι δ' αὐτῶν χρόνῳ ἔμ
 προσθεν Πίσωνος καὶ Κασσίου τινὰ στρατὸν ἐλόντες ὑπὸ
 ζυγὸν ἐξεπεπόμφεσαν, ὥς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Παύλῳ
 τῷ Κλαυδίῳ.

cf. Caes. bell. gall. I 7, 4: Caesar quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Heluetiis pulsum et sub iugum missum, *et q. s. 12, 5:* Hic pagus (Tigurinus) unus, cum domo exisset patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum sub iugum miserat.

7. 8. Πουβλίῳ τῷ Κλωδίῳ *Roth.*

SEMPRONII ASELLIONIS RERVM GESTARVM LIBRI

EX LIBRO I

1. *Gell. V 18, 7* Cum uero non per annos sed per dies singulos res gestae scribuntur, ea historia Graeco uocabulo ἐγγραφῆς dicitur, cuius Latinum interpretamentum scriptum est in libro Semproni Asellionis primo, ex quo libro plura uerba ascripsimus, ut simul ibidem, quid ipse inter res gestas et annales esse dixerit, ostenderemus: Verum inter eos, inquit, qui annales relinquere uoluissent, et eos, qui res gestas a Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit: annales libri tantum modo quod factum, quoque anno gestum sit, ea demonstrabant ita, quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα uocant. nobis non modo satis esse uideo, quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque ratione gesta essent, demonstrare. 2. Paulo post idem Asellio in eodem libro: Nam neque alacriores ad rem p. defendendam

1, 5. gesta^s R 6. Verbum R 7. annales V R P
 annalis uulgo Romanis] .R. R 8. omnium rerum] omnino
 nimirum Stephanus omnium primum conieci 9. modo om. P
 quod] quid Nipperdey Philol. VI (1851) p. 134 gestumque
 sit R sit] esset Nipperdey l. s. 10. id est libri ita O.
 Iahn Philol. XXVI p. 8 eorum ante quasi uulgo. add. om.
 V R P 10. 11. ephemila R 11. obis (spatio litt. n uacuo
 rel.) P quod] quid Nipperdey l. s. 12. esset] eē qd P
 pronuntiare P 13. post] possit R 14. alacrioris
 uulgo alacriores V R P alacriores ad rem perperam faciundam neque
 segniores ad rem publicam defendundam annales Nipperdey l. s.
 defuncti R

neque segiores ad rem perperam faciundam annales libri com-
mouere quicquam possunt. scribere autem bellum initum quo
consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit ex
eo bello, quaeque in bello gesta sint [iterare id fabulas], non
5 praedicare aut interea quid senatus decreuerit aut quae lex ro-
gatione lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint iterare: id
fabulas pueris est narrare, non historias scribere.

EX LIBRO III

3. *Priscian. V p. 668 P 182 H.* Asellio in III historiarum
aduerbialiter sine 'que' ea tulit: Vt fieri solet plerum, ut in
10 uictoria mitior mansuetiorque fiat.

EX LIBRO IIII

4. *Non. s. u. gliscitur p. 481 Sempronius Asellio histor.*
lib. III: Vt maior inuidia Lepido glisceretur.

4. *Popma et Nipperdey M. Aemilium Lepidum Porcinam intellegunt,*
qui postquam a. 137, 617 consul fuit cum C. Hostilio Mancino, anno inse-

1. segioris uulgo segiores *VRP* perperam] properanter
Hertz phil. klin. Streifzug p. 40 propositam uel propriam *H. Ia-*
cobi ap. Hertz. p. 39. ego nihil muto. faciund' *P* faciend' *R*

1. 2. comouere *P* 2. quicquam] q; q *R* quicqm *P* 3. et
quo] et ^oqquo *R* modo ante confectum uulgo *inscritur om.*
VRP et quis] e quis *R* 3. 4. et eo libro. *V* ex eo, libro
RP 4. quae] *V* q̃ *R* que *P* introierit et quae eo in bello
gesta sint *Carrio.* introierit ex *S. C.* quaeque in bello *g. s. Gronou.*
introierit ex eo *et eo* libro quae in *b. Hertz in Iahn. anal. 101*
(1870) p. 304 introierit ex eo bello, quaeque in *b. gesta sint scripsi*
iterare id fabulas non *VRP* id fabulas *et u. 6* iterare uulgo
omittitur et eo libro — enarrare, non *pr. Nipperdey l. s.* et eo
libro — [iterare id fabulas] *Mommsen apud Stelkensium p. 6, quo-*
cum hanc coniecturam Hertz communicauit. 5. predicare *P*
aut *VRP* autem uulgo 5. 6. rogatio uelata *P* 6. sint
iterare id *VRP* iterare uulgo *omittitur.*

3, 8. asellio] *Par. R s. m. asellio Sangall. asellius Par. R*
Bamb. Amien. tertio Bern. VI Sangall, Karolir. 9. ple-
rum * ut (q.) *Bamb. plerum in Sangall. Karolir.*

5. *Gell. XIII* 3, 6 Hoc ego scripsi de utriusque uocabuli [*necessitudinis et necessitatis*] indifferentia, admonitus forte uerbi istius, cum legerem Sempronii Asellionis, ueteris scribtoris, quantum ex historia librum, in quo de P. Africano, Pauli filio, ita scribuntur: Nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium 5 Paulum, nimis bonum imperatorem signis conlatis *non* decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.

EX LIBRO V

6. *Gell. II* 13 Antiqui oratores historiaeque aut carminum scriptores etiam unum filium filiamque 'liberos' multitudinis numero appellarunt, idque nos cum in complurium ueterum libris 10 scriptum aliquotiens aduerterimus, nunc quoque in libro Sempronii Asellionis rerum gestarum quinto ita esse positum offendimus. Is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit. Eius uerba de Ti. Graccho, tribuno pl., quo in 15

quenti proconsul aduersus Vaccacos turpiter et male rem gessit. *Liū. perioch. LVI. Oros. V* 5. *Appian. Iber.* 80—82, qui sic clade illa enarrata c. 83 concludit: καὶ τὰδε μὲν ἦν περὶ τὸν Αἰμίλιον, Ῥωμαῖοι δ' αὐτὰ πυνθόμενοι τὸν μὲν Αἰμίλιον παρέλυσαν τῆς στρατηγίας τε καὶ ὑπατείας, καὶ ἰδιώτης ἐς Ῥώμην ὑπέστρεφεν καὶ χρημασίην ἐπεζημιόητο.

5. cf. *Appian. Iber.* 87 δυσχερὴς τε ὄλως (ut ait Scipio in Hispania contra Numantinos bellum gerens) καὶ ἀνόμιος ὁ ἀγών. ἡσσωμένοις μὲν γὰρ πολὺς ὁ κίνδυνος, νικᾶσι δὲ οὐ μέγα τὸ ἔργον οὐδ' ἐπιμερόδες. εἶναι δ' ἄλογον κινδυνεύειν ἐπὶ ὀλίγοις. καὶ στρατηγὸν ἀμελῆ τὸν ἀγωνιζόμενον πρὸ τῆς χρείας, ἀγαθὸν δὲ τὸν ἐν μόναις παρακινῶν ἀνεννοῦντα ταῖς ἀνάγκαις. συγκρίνων δ' ἐγὼ καὶ τοὺς ἱατροὺς μὴ χρῆσθαι τομαῖς μηδὲ καύσεσι πρὸ φαρμάκων. *Val. Max. VII* 2, 2 Idem [*Scipio Africanus*] negabat aliter cum hoste confligere decere, quam aut si occasio obuenisset aut necessitas incidisset.

5, 3. legem *R* assellionis *a* 3. 4. quantum *R*
4. ex historia φ in quo + de (d *eras.*) φ in qua *LR* allric.
Lpp 5. patri φ 6. neminem bonum imp. s. conlatis decertare *Gronou.* fort. numquam bonum imperatorem s. c. decertare conlatis *Lp gmo* collatis *uulgo om. R* non] *om. P* (*t. Gron.*) *Lp*¹ (*add. scc. m. sup. signis*) *pgmao* 7. ei ante occasio *add. uulg. om. LR*

6, 12. positum esse ς *partim* 12. 13. ostendimus ς
13. allricano *VPR ante corr.* 15. Ti.] tyberio *P* graccho *R*
trib. (tri. *al*) pl. ς tribuni .p. l. *R* tribuni .p. l. *P* tribuni .p. l. *V*

tempore interfectus in Capitolio est, haec sunt: Nam Gracchus
domo cum proficisceretur, nunquam minus terna aut quaterna
milia hominum sequebantur. 7. Atque inde infra de eodem
Graccho sic scripsit: Orare coepit id quidem, ut se defenderent
liberosque suos, cum, quem uirile secus tum in eo tempore ha-
bebat, produci iussit populoque commendauit prope flens.

8*. *Gell. I 13, 10* Is Crassus [*P. Licinius Crassus Mucia-*
nus] a Sempronio Asellione et plerisque aliis historiae Romanae
scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima
et praecipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod elo-
quentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus.
Is cum in consulatu optineret Asiam provinciam et circumsedere
oppugnareque Leucas pararet, opusque esset firma atque pro-

7. cf. *App. b. ciu. I 14* Ἐριδος δὲ καὶ ἐπὶ τῷδε πολλῆς γενομένης
(cum tribuni pl. in annum 132. 622 crearentur) ὁ Γράκχος ἐλαττούμενος
τὴν μὲν χειροτονίαν εἰς τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἀνέδειτο. πάντα δ' ἀπο-
γνοὺς ἐμελεναιμόνευε τε εἰ τι ὦν ἑναρχος, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐν
ἀγορᾷ τὸν νόον ἐπάγων ἐκάστοις συνίστη καὶ παρετίθειτο ὡς αὐτὸς
ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀντίκτα ἀπολούμενος. Iam antea, cum amicus quidam
Ti. Gracchi subito mortuus esset, Gracchum sibi similem sortem timentem
filium populo commendasse Phitarchus scribit (c. 13): πρὸς ταῦτα τοὺς
πολλοὺς εἴτι μᾶλλον ὁ Τιβέριος παροξύνων μετέβαλε τὴν ἐσθῆτα καὶ
τοὺς παῖδας προαγαγὼν ἐδείκτο τοῦ δήμου τούτων κηδεσθαι καὶ τῆς
μητροῦς ὡς αὐτὸς ἀπεγνωκὼς ἑαυτόν.

8. Ab Ioanne Sarisberiensis VI 12 haec descripta esse sed tamquam ex
Frontino petita monuit Hertz.

1. est in Capitolio V haec] haec R gracchus V
2. proficisceretur § proficisceretur etiam exc. Scioppi
7, 3. inde] idem § unus (Oxon. ap. Iac. Gronou.) item Lion
infra de § infraude VPR 4. gracco R cepit (s. ce)]
id quidem PR quidem coepit (cepit V) id V exc. Sciop. coepit,
inquit I. F. Gronou. identidem Iac. Gronou. defenderent V
5. cum] eumque A. G. Cramer uirile secus tum I. F.
Gronou. uirile (ex uirile corr. V) secustum VPR uirilis sexus-
tum § 6. comendauit V
8, 8. Asellione] asellone V anthol. Thuan. Vrsin. asellone R
a sellone P Aselione et Asellione § hystorie P 9. quin-
que habuisse § 11. iure consultissimus § pontifex] litt.
extr. duae ex corr. in R 12. in] ex Cannegieter in con-
sulatu V anth. Thuan. Vrsin. inconsultatu P obtineret anth.
Thuan. § 13. Leucas VPR anth. Thuan. Vrsin. § oppidum
in marg. V rec. m. et sic in textu Puteaneus alter. Leucas op-
pidum (s. opidum) §

cera trabe, qui arietem faceret, quo muros eius oppidi quateret, scripsit ad † mag. G. Moelattensium, sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos uidisset, uter maior esset, eum mittendum curaret. Tum † mag. G. comperto, quam ob rem malum desideraret, non, uti iussus erat, 5 maiorem, sed quem magis idoneum aptioremque faciendo arieti facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum uocari iussit et, cum interrogasset, cur non quem iusserat, misisset, causis rationibusque quas dictitabat spretis uestimenta detrachi imperauit uirgisque multum eecidit, corrumpi atque dis- 10 solui officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito sed consilio non desiderato respondeat.

9*. *Schol. Bern. ad Verg. georg. III 474. IIII p. 14*

9. Mommsen in *mus. Rhen. n. XVI p. 450 refert ad Carbonis consulis cladem ad Noretiam a. 113. 611 acceptam.*

1. qui *VR anth. Thuan. Vrsin.* qua *P Ioann. Sarisb.* quae (s. que) § opidi *PR* quateret ex cateret corr. *R*
 2. mag. G. *VRP § anthol. Thuan. Vrsin.* (in qua mag. euanuīt) magistratum (magistrū et magū al.) G. § magistratum gr̄cum G. § (Ambros.) magistrum architectona cod. *Bustidianus* mag. scilicet § (Laur. LIIII 11) Magnum Gaium *Ioann. Sarisb.* ἀρχιτέκτων *Hertz* in duobus tantum § inuenit, m. rec. intatum, ut ex edd. desumptum esse uideatur. *Moelattensium Kiessling de Dion. font. p. 46* mole attensisium *V* mole atheniēsīū *R* more atheniensium *P §* moleatensium cod. *Bustidianus.* atheniensium *anth. Thuan. Vrsin.* maiorem Atheniensium *Ioann. Sarisb.* alii alia coniecerunt sotiorum *anth. Vrsin.* 3. populi Romani] opidi popli *R. anth. Thuan.* (in *anth. Vrsin.* litura, quae sufficit ad oppidi p. *R.* inserendum) 4. c̄areret *R* curarent § nonnulli mag. G. *P anth. Thuan. Vrsin.* mag. G. *VR* mag̃ G. § (*Vrbīn.*) magister (magistratus et mag̃r. et magis al.) gr̄cus (s. grecus) § magister ἀρχιτέκτων (ἀρχιτέκτων m. alt. in ras.) *Lugd. uulgo Magnus Gaius Ioann. Sarisb.* ἀρχιτέκτων *Hertz*
 4. 5. comperto quamobrem] in *litur. anth. Vrsin.* 7. existimabant *V § aliquot* crasus *R* 8. iusserat] iussisset *R*
 9. dictabat *R* spertis *suprscr. ti ex speras corr. R* uestimenta in *marg. add. R¹* 10. detrachi *V* imperauit om. *R* eecidit *P* 11. omne officium *anthol. Thuan.*

Muell. p. 950 Hag. Norica] Norica castella dixit ab urbe No-
reia, quae est in Gallia, ut Asellio historiarum non ignarus
docet.

EX LIBRO XIII

10. *Gell. III 9, 12* Sempronius Asellio XIII rerum gesta-
rum ita scripsit: Facta sua spectare oportere, non dicta, si mi-
nus facundiosa essent.

EX LIBRO XIII

11. *Gell. XIII 22 (21), 8* Sempronius Asellio in libro re-
rum gestarum XIII: Crepidarium, inquit, cultellum rogavit a
crepidario sutore.

10 12. *Charis. II p. 195 P. 220 K.* Sempronius Asellio histo-
riarum XIII: Ne possent uel sationes facere hoc secus.

10. *Popma, quem sequitur Stelkens p. 12, haec sumpta esse censet ex oratione C. Marii consulis designati compar. Sallust. b. Jug. 85, 30: Non sunt composita uerba mea: parui id facio. ipsa se uirtus satis ostendit. illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. Mommsen l. s. M. Drusi, 'gravis oratoris ita duntaxat cum de re publica diceret uerba', fuisse coniecit.*

11. *Recte Roth rettulit ad M. Liuii Drusi necem a. 91, 663. cf. Appian. b. c. I 36: ὃν ὁ Γρῶστος αἰσθανόμενός τε καὶ οὐ θαυμάζων προῶν ἀλλ' ἔνδον ἐν περιπάτῳ βραχὺ φῶς ἔχοντι χρηματίζων ἀεὶ καὶ περὶ ἑσπέραν τὸ πλῆθος ἀποπέμπων ἐξεβόησεν ἄφνω πεπληγῆναι καὶ λέγων ἔτι κατέπεσεν. εὐρέθη δὲ εἰς τὸν μηρὸν αὐτοῦ σκνυτοτόμου μαχαίριον ἐμπεπηγμένον.*

9, 1. ab ore norea q̄ est *codex, emend. Mommsen in m. Rh. n. XVI p. 450* 2. historiarum nono *Mommsen* historiarum Romanarum nono docet *Hagen*

10, 4. assellio R 5. factas suas spectare | o^c-portare V
spectari uulgo spectare VRP oportere P

11, 8. XIII; V xuy. R XIII Lmo XIII agp^o crepi-
darium (t eras.) o cultellum a rogavit p 9. a crepidario]
accrepidario V ante corr. accrepidarios o accrepidarios ut ore L
utere o ante corr. utore o corr.

12, 11. nepos sente ū sationes (uel rationes) *Neap.* ne possent
aut stationes *ed. pr.*

EX LIBRO † XL

13. *Charis. II p. 176 P. 195 K.* Asellio quoque rerum Romanarum † XL: Tam pulchrum opus tanque artificiose factum passus est dirui.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

14. *Seru. Aen. XII 121* Asellio historiarum: Triariorum quartum signum accedebat, siue pilatim siue passim iter facere solebat.

13. *Popma sermonem fuisse suspicatur de theatro, quod a. L. Cassio aedificatum L. Scipio Asiaticus consul a. 83. 671 destruxit (Appian. b. c. I 28. Vell. I 15, 3), Mommsen l. s. de Piraceo portu a Sulla 86. 668 diruto. res dubia est.*

13, 2. XL] *de numero corrupto uid. supra p. CCL.*

14. *solus ex Thilonis libris exhibet Parisinus (in quo pro fixa, quod antecedit, scriptum est fixabilis)* 4. triariorum] triarum *Paris. historiarum tritarum quarto: Burm. historiarum VIII: Triariorum Masuicius.*

M. AEMILII SCAURI DE VITA SUA

EX LIBRO I

1. *Valer. Max. IIII* 4, 11 M. autem Scaurus quantulam a patre hereditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de uita sua tres scripsit, refert. ait enim sibi sex sola mancipia totumque censum quinque atque triginta milium nummum re-
5 lictum.

EX LIBRO III

2. *Charis. I* p. 119 P. 146 K Scaurus libro III: Vectigalium se minus fructos.

3. *Diomed. I* p. 371 P. 374 K. Scaurus de uita sua tertio: Proelium non siui fieri.

10 4. *Diomed. I* p. 381 P. 385 K. Scaurus de uita sua tertio 'poteratur' etiam sicut 'possitur' dictitat.

INCERTAE SEDIS RELIQUIAE

5. *Diomed. I* p. 373 P. 377 K. Scaurus de uita sua: Sagittis, inquit, confictus.

6. *Seru. ad Aen. XII* 121 Scaurus de uita sua: In agrum
15 hostium ueni, pilatim exercitum duxi.

7*. *Frontin. strat. IIII* 3, 13 Vniuersi quoque exercitus

1, 2. in primo librorum quos *Kellerbauer apud Halm.*

3. tres scripsit] transcripsit *Bern. em. Halm.* sex *Bern. a sec. m.* ex *Bern. a pr. m.* 4. quinque atque *om. Paridis epil.*

3, 8. Staurus *Par. B* 9. siui *Par. B* sini *Par. A* sibi *Mon. et cod. Scioppii* fueri *Par. A*

5, 12. 13. sagittis *Par. B Mon.* sagittit *Par. A*

6. solus *Parisinus habet* 14. aagrum *Par.* 15. pila-
tum *Par.* erercitum *Par.*

notabilis saepe fuit continentia, sicuti eius, qui sub M. Scauro meruit. namque memoriae tradidit Scaurus, pomiferam arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

ORATIONVM RELIQUIAE

I CONTRA M. BRVTVM DE PECVNIIS REPETVNDIS

1. *Charis. I p. 103 P. 129 K. M. Scaurus contra Brutum 5 de pecuniis repetundis: Praefecti fabrum.*

2. *Charis. II p. 187 P. 210 K. M. Scaurus de pecuniis repetundis contra M. Brutum: Ita officiose atque obseruanter . . . milites triumphauere.*

II CONTRA Q. CAEPIONEM ACTIONIS SECVNDAE

3. *Charis. I p. 120 P. 147 K. M. Aemilius Scaurus contra 10 Quintum Caepionem actione II: Nefarius vulturius, patriae parricida. — 4. Idem in eadem Scaurus: Vulturius rei publicae.*

3. quam] quae — completa metatione *Vatic. Medicei edd. Ital.*
complexus metator *Leid. sec.*

1, 6. pl. *Neap.* praefecti *Fabricius*

2, 7. cuniis *Neap.* de pecuniis *ed. princ.* 8. contra *add. Meyer oral. Rom. fr. p. 258* obseruanter triumphauere *ed. pr.*
obseruanter tractauere *Fabricius*

3, 11. vulturius^v *Neap.*

4, 12. idem — publicae posuit *Niebuhr (ap. Lindemannum)*
post parricida, cum in Neap. interiectum sit inter haec Scauri
fragmenta Ciceronis quoddam.

P. RUTILII RVFI HISTORIA

1. *Macrob. sat. I* 16, 34 Rutilius scribit, Romanos instituisse mundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die intermisso rure ad mercatum legesque accipiendas Roman venirent, et ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quae trinundino die proposita a singulis atque uniuersis facile noscebantur.

183

2. *Liu. XXXVIII* 52, 1 Scipionem et Polybius et Rutilius hoc anno [*M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone*] mortuum scribunt.

571

10 3. *Gell. VI (VII)* 14, 8 Animaduversa eadem tripertita uarietas est in tribus philosophis, quos Athenienses Roman ad senatum [*populi*] legauerant inpetratum, uti multam remitteret, quam fecerat is propter Oropi uastationem. ea multa fuerat talentum fere quingentum. erant isti philosophi Carneades ex academia, Diogenes stoicus, Critolaus peripateticus. Et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore, sed ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia magno conuentu ho-

155

599

1. cf. *Dionys. VII* 58 ἐν ταύταις (*nundinis*) συνιόντες ἐν τῶν ἀγοῶν εἰς τὴν πόλιν οἱ δημοτικοὶ τάς τε ἀμείψεις ἐποιοῦντο τῶν ὀνίων καὶ τὰς δίκας παρ' ἀλλήλων ἐλάμβανον τὰ τε κοινὰ ὅσων ἦσαν κύριοι κατὰ τοὺς νόμους καὶ ὅσα ἡ βουλὴ ἐπιτρέψειεν αὐτοῖς ψήφου ἀναλαμβάνοντες ἐπενύθουν. τὰς δὲ μετὰ τῶν ἀγοῶν ἐπὶ ἡμέρας — ἐν τοῖς ἀγοαῖς ἐνέτριβον. *Schwegler II* p. 564. *Cass. fr.* 14. *Tudil.* 14.

2. cf. *Nissen Untersuch.* p. 41. 227. *Mommsen. Herm.* I p. 201 sq. supra p. CCLXVIII.

3. *Ipsa Polybii uerba perierunt.* — *Ex Gellio paene ad uerbum transcripsit Macrob. sat. I* 5, 15.

1, 2. in agris omiss. in *Par.* ante emend.

3, 12. *populi del. I. Gronou.* populumque Romanum *uulg.*

13. is] ciuitati eorum *Macrobius* 16. C. Acilio] *Caelio falso Macrobius*

minum dissertauerunt. Tum admirationi fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam. niolenta, inquit, et rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Diogenes et sobria.

100

654

4. *Plut. Mar.* 28 Ὡς δὲ Ῥουτίλιος ἱστορεῖ, τὰ μὲν ἄλλα 5 φιλαλήθης ἀνὴρ καὶ χρηστός, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μαρτίῳ προσκεκροτωός. [φησὶν, ὥς] καὶ τῆς ἑκτῆς ἔτυχεν [Marius] ὑπατείας ἀργυρίου εἰς τὰς φυλάς καταβαλὼν πολὺ καὶ πρῶτος τὸ Μέτελλον ἐκκροῦσαι τῆς ἀρχῆς. Οὐαλλέριον δὲ Φλάκκον ἱππευτήν μᾶλλον ἢ συνάρχοντα τῆς ὑπατείας λαβεῖν. 19

5. *Plut. Pomp.* 37 Θεοφάνης δὲ καὶ Ῥουτίλιου λόγον εἰρεθῆναι φησι [in Mithradatis litteris, quas cum castris ceperat Pompeius] παροξυντικὸν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων. ὃ καλῶς εἰκάζουσιν οἱ πλείστοι κακοῖθ' ἐν τῷ Θεοφάνει εἶναι, τάχα μὲν οὐδὲν αὐτῷ τὸν Ῥουτίλιον εἶ- 15 κότε μισοῦντος. εἰκὸς δὲ καὶ διὰ Πομπήϊον, οὗ τὸν πατέρα πεμπόνηρον ἀπέδειξεν ὁ Ῥουτίλιος ἐν ταῖς ἱστορίαις.

6. *Athen. XII p.* 543 A. Διαβόητος δ' ἦν παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Σίτιος ἐπὶ τρυφῇ καὶ μαλακίᾳ, ὥς φησι Ῥουτίλιος. 20

P. RUTILII RVFI DE VITA SVA

EX LIBRO I

7. *Charis. II p.* 176 P. 195 K. P. Rutilius Rufus de vita sua libro I: Pompeius elaboravit, uti populum Romanum nosset eumque artificiose salutaret.

4. cf. *Liv. perioch.* 69: Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua et igni interdixit.

5. cf. *supra p.* CCLXVII.

7. Roth ad *Q. Pompeium, A. f., cons. a.* 141. 613, rettulit (*Drumann III p.* 307). possit tamen cogitari de Cn. Pompeio Strabone, Magni patre, homine illo 'dis ac nobilitati perinuiso', ut ait Cicero *Cornel.* 1, 28. *uid. Drum. III p.* 323.

4, 6. φησὶν ὥς *inclusit Reiske*
cob. 9. τὸν libri τὸ *Reiske*
m. C

7. φυλακὰς *lect. Vul-*
φάκκον *Par. A a pr.*

EX LIB. II

8. *Charis. I p. 100 P. 125 K.* P. Rutilius de uita sua II: Animo, inquit, constante.

EX LIBRO III

9. *Charis. I p. 105 P. 130 K.* P. Rutilius de uita sua libro III: Pro Lucio familiare ueniebam.

EX LIBRO IIII

5 10. *Charis. I p. 119 P. 146 K.* Vectigalium — P. quoque Rutilius de uita sua libro IIII, Scaurus libro III: Vectigalium se minus fructos.

EX LIBRO V

11. *Charis. I p. 112 P. 139 K.* Sed et Publium Rutilium de uita sua V: Ex orbi terrarum.

10 12. *Charis. I p. 96 P. 120 K.* Aedile, ab hoc aedile, non aedili, P. Rutilius de uita sua V: *aedile* et Varro de originibus scaenicis II: A Claudio Pulchro aedile.

INCERTAE SEDIS RELIQUIAE

13. *Isidor. orig. XX 11, 4* Lecticae siue plutei lecti, de

13. *De Scipione minore sermo uidetur esse (unde, cum id aliquis animaduertisset et adscripsisset, uera libri inscriptio de uita sua uidetur remota esse), qui postquam in castra Numantina uenit, et alia instituit, et* *κλίνας ἀπέπεινεν ἔχειν καὶ πρῶτος ἐπὶ στιβάδων ἀρεπαύετο. App. Ilib. 85.*

8, 1. P. Rutili nunc interciderunt in Neap., legit Pierius et edidit in edit. pr.

9, 4. Familiare Keil.

10. Ego Rutilia uerba, in quibus uectigalium fuisse consensaneum est, intercidissee existumo et lacunam post 'libro III:' statuendam.

11, 8. puplius rutiliū Neap.

12, 11. lacunam indicauit Keil. ego aedile interposui.

quibus Rutilius Rufus de uita sua: Primum, inquit, contra consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis utebatur.

14. *Diomed. I p. 371 P. 374 K.* Publius Rutilius de uita sua: Quod si me inuitum abire siuissent.

15. *Diomed. I p. 372 P. 376 K. P.* Rutilius de uita sua: 5 Vni una ostentata est.

13, 1. 'Rutilius *al.* Satilius *al.* Satirius *al.* Stratillius, *al.* Sallustius' 'de uita Scipionis *al.* de uita sua' *Areal. in appendice* 'In *cod. Vatic. 93, ut in aliis ueteribus exemplaribus, sic legitur: de quo Satyrus de uita sua: Primo — ipse omitt. — utebantur*' *Areal. sub text.* Rutilius Rufus de uita Scipionis *Areal. in text.* Satilius Rufus de uita sua *uulg.* Prima *Gud. 1. 2*

14. *uerba Rutilii om. Mon.* 4. siuissent *Par. B* seuissent *Par. A* siuisset *cod. Scioppii susp. lect. III 2*

15, 5. praerutilius *Par. A* p***rutilius *Par. B* 6. ostentata est *Par. A Mon. Par. B a sec. m. ostentat ** est Par. B ostenta est coniecit I. G. Vossius de anal. III 26. antecedunt haec Diomedis uerba: ostendor ostentus, quoniam sit tendor tentus. nam ostentatus est frequens. Cf. supra p. CCLXV.*

Q. LVTATII CATVLI DE CONSVLATV ET DE REBVS GESTIS SVIS LIBER

1. *Plutarch. Mar.* 25 Τηρήσαντες οὖν τὸν ὠρισμένον χρόνον ἀντιπαρετάσσοντο [*Romani contra Cimbro-
s Raudiis*]. Κάτλος μὲν ἔχων διςμυροίους καὶ τριακοσίους στρα-
τιώτας, οἱ δὲ Μάριον διςχίλιοι μὲν ἐπὶ τρισμυροῖς ἐγέ-
νοντο, περιέσχον δὲ τὸν Κάτλον ἐν μέσῳ νεμηθέντες εἰς
ἐκάτερον κέρας, ὡς Σύλλας, ἡγωνισμένος ἐκείνην τὴν μάχην,
γέγραφε. καὶ φησι τὸν Μάριον ἐλπίσαντα τοῖς ἄκροις μά-
λιστα καὶ κατὰ κέρας συμπεσεῖν τὰς φάλαγγας, ὅπως ἴδιος
νίκη τῶν ἐκείνου στρατιωτῶν γένοιτο καὶ μὴ μετάσχη
τοῦ ἀγῶνος ὁ Κάτλος μηδὲ προσμιῖξειε τοῖς πολεμίοις,
κόλπωμα τῶν μέσων, ὥσπερ εἴωθεν ἐν μεγάλοις μετώ-
ποις, λαμβανόντων, οὕτω διασπῆσαι τὰς δυνάμεις· ὅμοια δὲ καὶ
τὸν Κάτλον αὐτὸν ἀπολογεῖσθαι περὶ τούτων ἱστοροῦσι πολ-
λὴν κατηγοροῦντα τοῦ Μαρίου κακοήθειαν πρὸς αὐτὸν.
2. *Plut. Mar.* 26 Οὕτω δ' ἦσαν διάπονοι [*Romani in
campis Raudiis*] τὰ σώματα καὶ κατηθληκότες, ὡς μήτε
ἰδροῦντά τινα μήτε ἀσθμαίνοντα Ῥωμαίων ὀφθῆναι διὰ πνί-
γους τοσούτου καὶ μετὰ δρόμου τῆς συνθρόαξεως γενομένης,
ὡς τὸν Κάτλον αὐτὸν ἱστορεῖν λέγουσι μεγαλύνοντα τοὺς
στρατιώτας.
3. *Plut. Mar.* 27 Τὰ μὲν οὖν χρήματα [*Cimbrorum*] διήρ-
πασαν οἱ Μαρίου στρατιῶται, τὰ δὲ λάφυρα καὶ τὰς ση-
μαίας καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάτλου στρατόπεδον ἀνε-

1—3. cf. *Sullae fr.* 5. 6. *supra p.* CCLXXIII.

- 1, 2. ἀντιπαρετάσσοντο *libri corr.* *Stephanus* 7. φασὶ *libri*
φησὶ *Bryanus cum Amyoto* 10. τῶν ἀγώνων *Par. A C codd.*
quidam Mureti 11. εἰώθεσαν ἐπὶ *μεγ. Par. C*
2, 17. ἰδρῶτα *Par. C* 17. 18. πνίγους] *πλήθους Palat.*

νεχθῆναι λέγουσιν· ὃ καὶ μάλιστα τεκμηρίω χρῆσθαι τὸν Κάτλον. ὥς κατ' αὐτὸν ἡ νίκη γένοιτο. καὶ μέντοι καὶ τοῖς στρατιώταις. ὥς ἔοικεν, ἐμπεσούσης ἔριδος, ἡρξέθησαν οἷον διαιτηταὶ πρόσβεις Παρμιτῶν παρόντες, οὓς οἱ Κάτλου διὰ τῶν πολέμιων νεκρῶν ἄγοντες ἐπεδείκνυντο τοῖς ἐαντῶν 5 ἑσσοῖς διαπεπαρμένους· γνώριμοι δ' ἦσαν ὑπὸ γραμμάτων, τοῦτομα τοῦ Κάτλου παρὰ τὸ ξύλον αὐτῶν ἐγχαράξαντος.

Q. LVTATHI CATVLI VERSVS

4. *Cic. de nat. deor. I 28, 79* Q. Catulus, huius collegae et familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium, in quem etiam illud est eius:

10

Constiteram exorientem Auroram forte salutans,

Cum subito a laeua Roscius exoritur.

Pace mihi liceat, caelestes, dicere uestra,

Mortalis uisu'st pulchrior esse deo.

5. *Gell. XVIII 9, 14* Quinti Catuli uersus illi fuerunt:

15

Aufugit mi[hi] animus. Credo, ut solet, ad Theotimum

Deuenit. Sic est: perfugium illud habet.

Qui, si non interdixem, ne illunc fugitium

Mitteret ad se intro, sed magis ciceret?

Ibimus quaesitum. Verum, ne ipsi teneamur,

20

Formido. Quid ago? Da Venus consilium.

LVTATHI CONMVNES HISTORIAE

EX LIBRO I

6. *Prob. in Verg. georg. III 293 p. 62 K.* Apollo autem dicitur Musagetes, quia Musarum dux existimetur. ut

4. 5. cf. supra p. CCLXXIII.

6. cf. supra p. CCLXXIII.

3, 4. Παρμιτῶν Schaefer

6, 23. Musagetis Vatic. - quia] quod Paris. dux om.
Vatic. Paris. musis sacrum ed. Egnatii

Lutatius in primo communis historiae ait, quia chorum Musarum regat.

EX LIBRO IIII

7. *Philarg. in Verg. georg. IIII* 564 Lutatius lib. IIII dicit, Cumanos incolas a parentibus digressos Parthenopen urbem
5 constituisse, dictam a Parthenope Sirena, cuius corpus etiam
. postquam ob locorum ubertatem amoenitatemque magis
coepta sit frequentari, ueritos ne Cymacam desererent, inisse
consilium Parthenopen diruendi. post etiam pestilentia affectos
ex responso oraculi urbem restituisse sacraque Parthenopis cum
10 magna religione suscepisse, nomen autem Neapoli ob recentem
institutionem imposuisse.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTVM

8. *Seru. ad Aen. VIIII* 710 Postumius de aduentu Aeneae
et Lutatius communium historiarum: Boiam Euximi comitis
Aeneae nutricem et ab eius nomine Boias uocatas dicunt.

EX LUTATII CATVLI LIBRO ALIQUO DE
ANTIQUITATIBVS

15 9. *Varr. de l. l. V* 150 Cornelius et Lutatius scribunt eum

7. *cf. Schol. Bern. ad Verg. georg. IIII* 561 Suetonius Tranquillus
dicit Parthenopen Sirenen sepultam in Campaniae littore, a cuius no-
mine Neapolis Parthenope uocitata aestimatur. *Ceteros locos, quibus
similia relata sunt, conlectos adscripsit Reifferscheid Suet. rell. p. 350.*

9 *sqq. uid. supra p. CCLXXIIII sq.*

1. Lutatius *Paris.* prima *Vatic.* qui *Vatic. ed.*
Egnatii quod *Paris.* deorum curam egerat *Vatic. Paris. ed.*
Egnat. quod earum curam egerat *Roth* quod earum chorum regat
Haupt Herm. IIII p. 156 quia chorum Musarum regat *scripsi*

7, 5. syrena *Vatic. 3317* (*in quo solo hoc schol. seruatum
est*). lacunam sic expleuit *Roth*: nunc tumulo conditum Neapoli ui-
seretur 7. coepta *Vat. a pr. m.* coepl̃ *sec. m.* 8. etiam]
tamen *Reifferscheid l. s. s.* 9. parthenopis *Vatic.* 11. re-
stitutionem *uulg.*

8. *cf. comment. crit. ad Post. fr. 3*

9, 15 Cornelius *Flor. Haun. Par. a. b.* Aelius *uulgo uid. s.*
p. CCLXXIIII lutatius *Florent. Haun. Par. a. b.*

locum [*lacum Curtium*] esse fulguritum et ex senatus consulto saeptum esse, id quod factum est a Curtio consule, quod M. Genucius fuit collega, Curtium appellatum.

10. *Varr. de l. l. VI* 6 Nox quod, ut Catulus ait, omnia, nisi interueniat sol, pruina obriguerint, quod nocet. nox, nisi 5 quod Graece νύξ nox.

11. *Fast. Praen. a d. X kal. Apr. in Momms. C. I. L. I* p. 315 Hic dies appellatur ita [*tubilustrum*], quod in atrioatorio tubi lustrantur, quibus in sacris utuntur. Lutatius quidem clauam eam ait esse in ruina Pala[ti in]censi a Gallis reper- 10 tam, qua Romulus urbem inaugurauerit.

12. *Solin. 1, 27 p. 11 Momms.* Cincio Romam duodecima olympiade placet conditam, Pictori octaua, Nepoti et Lutatio, opiniones Eratosthenis et Apollodori comprobantibus olympiadis septimae anno secundo.

13. *Ioann. Lyd. de mens. IIII* 2 p. 52 *Bk.* Ὁ δὲ Γάσος Βάσσος ἐν τῷ περὶ θεῶν δαίμονα αὐτὸν [*Ianum*] εἶναι νομίζει τεταγμένον ἐπὶ τοῦ ἀέρος. καὶ δι' αὐτοῦ τὰς τῶν ἀνθρώπων εὐχὰς ἀναφέρεσθαι τοῖς κρείττοσι. ταύτῃ δῆμορφος εἶναι λέγεται ἔκ τε τῆς πρὸς ἡμᾶς ἔκ τε τῆς πρὸς θεοὺς 20 ὥσεως. ὃ γε μὴν Λουτᾶτιος ἥλιον παρὰ τὸ ἐφ' ἐκατέρας πύλης ἄρχειν, ἀνατολῆς ἕως καὶ δύσεως.

11. *cf. Cic. de diu. I* 17, 30 Nempe eo [*lituo*] Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit, qui quidem Romuli lituus, id est incurium et leuiter a summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomen inuenit, cum situs esset in curia Saliorum, quae est in Palatio, eaque delagruisset, inuentus est integer. *de eodem lituo Plut. Rom. 22* Τοῦτο δ' ἐν Παλαιτίῳ φυλαττόμενον ἀφανισθῆναι περὶ τὰ Κελτικὰ τῆς πόλεως ἀλούσης· εἴτα μέντοι τῶν βαρβάρων ἐπιεσόντων εὐρεθῆναι κατὰ τέρας βαθείας ἀπαθῆς ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀπολωλόσι καὶ διεφθαμένοις. *Cam. 32. Dionys. XIII* 5. *Valer. Max. I* 8, 11.

13. *cf. Macrobi. sat. I* 9, 8 pronuntiauit Nigidius, Apollinem Ianum esse Dianamque Ianam. — Ianum quidam solem demonstrari uolunt et ideo geminum quasi utriusque ianuae caelestis potentem, qui exoriens aperiat diem, occidens claudat. (*etiam in ceteris quae referunt de Iano, Macrobius et Lydus saepe inter se consentiunt*). *Arnob. III* 29. *Placid. gloss. p. 471 Mai. 462 Klotz. Schweigler I p. 218. 221.*

1. senatus consulto] ·S·C· *Flor.* 2. septum *Florent.* sceptum *Haun.* idque *Florent.* 2. 3. Genutius *Flor.*

10, 4. catullus *Florent.*

11, 10. ti ir litterae cum lapide in quo scriptae erant perierunt.

12, 13. et lucatio *Bas. Angel.* educatio *Heid. Bern.* et educatio *Bern.*

14. opiniones *Heid. Bern. Sang. Angel.* opinionem *Leid. Bas. Par.*

I. CORNELII SYLLAE COMMENTARII RERVM GESTARVM

1*. *Plut. Luc.* 1 Ὁ δὲ Λούκουλλος ἤσκητο καὶ λέγειν
ἐκαστῶς ἐκατέραν γλῶτταν, ὥστε καὶ Σύλλας τὰς αὐτοῦ
πράξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν. ὥς συνταξιόμενῳ
καὶ διαθήσονται τὴν ἱστορίαν ἄμεινον.

EX LIBRO II

5 2. *Gell. I* 12, 16 L. Sulla rerum gestarum libro secundo
ita scripsit: P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae imposi-
tum, est flamen Dialis captus.

3. *Gell. XX* 6, 3 L. Sulla rerum gestarum libro secundo:
Quo si fieri potest, ut etiam nunc nostri uobis in mentem ue-

1. Cf. *supra* p. CCLXXVII.

2. *Fuit praetor urbanus et peregrinus a.* 212. 542. *Liū. XXV* 2, 5.
3, 1. 12, 4. cf. *Macrob. sat. I* 17, 27: Iuuenio in litteris hos ludos [*Apollina-*
res/ uictoriae, non ualitudinis causa, ut quidam annalium scriptores me-
morant, institutos. bello enim Punico hi ludi ex libris Sibyllinis primum
sunt instituti suadente Cornelio Rufino [*sic scripsi, Rufo libri*] decemuiro,
qui propterea Sibylla cognominatus est et postea corrupto nomine primus
coepit Sylla uocitari. *Charis. I* p. 85 *P.* 110 *K.*: Sibyllam Epicadus
de cognominibus ait appellatum qui ex Sibullinis libris primo sacrum
fecit, deinde Syllam; qui quod flauo et compto capillo fuit, similes Syl-
lae sunt appellati. *Drumann, hist. Rom. II* p. 427 sq.

1, 2. ἐκατέρων *Par. C*

2, 5. Sulla] ς sylla *VP* ς silla *R* ς 6. T. cornelius *R*
sulle ς syllae ς sylle *P* ς sillē *V* stille *R* 6. 7. impo-
situm est, *uulg.* impositum, est *distinxit Hertz* fuit īpositū *R*
7. dialis *P*

3, 8. sulla *V*¹ sylla *V*² *ga* silla *P*

⁰
·II· m II o

9. quo^d *V* quaeso *uulg.*

nial nosque magis dignos credatis, quibus ciuibus quam hostibus utamini, quique pro uobis potius quam contra uos pugnemus: neque nostro neque maiorum nostrorum merito nobis id continget.

EX LIBRIS III—X

4*. *Plut. Sull.* 4 Ἡνία μὲν οὖν ταῦτα [*Iugurtham a Boccho Sullae traditum esse*] τὸν Μάριον. ἔτι δὲ ἡγούμενος ἐλάττονα τοῦ θθονεῖσθαι τὸν Σύλλαν ἐχοῖτο πρὸς τὰς στρατείας, τὸ μὲν δεύτερον ὑπατεύων πρεσβευτῇ, τῷ δὲ τρίτον χιλιάρχῳ, καὶ πολλὰ δι' ἐκείνου τῶν χρησίμων κατωρθοῦτο. πρεσβεύων τε γὰρ ἡγεμόνα Τεκτοσάγων Κόπιλον εἶλε καὶ χιλιάρχων μέγα καὶ πολυάνθρωπον ἔθνος Μαρσοῦς ἐπεισε γίλους γενέσθαι καὶ συμμάχους Ῥωμαίων. Ἐκ δὲ τούτων τὸν Μάριον αἰσθόμενος ἀχθόμενον αὐτῷ καὶ μηκέτι προῖέμενον ἡδέως πράξων ἀφορμὰς ἀλλὰ ἐνιστάμενον τῇ αὐξήσει, Κάτλῳ, τῷ συνάρχοντι τοῦ Μαρίου, προσέειπεν 15 μὲν αὐτὸν, ἀνδρὶ χρηστῷ μὲν, ἀμβλυτέρῳ δὲ πρὸς τοὺς ἀγῶνας. ὅφ' οὗ τὰ πρῶτα καὶ μέγιστα πιστευόμενος εἰς δύναμιν ἅμα δόξῃ προΐει καὶ πολέμῳ μὲν αἰρεῖ πολὺ μέρος τῶν ἐν ταῖς Ἀλπεσι βαρβάρων, ἐπιλειπούσης δὲ τῆς ἀγορᾶς ἀναδεξάμενος τὴν ἐπιμέλειαν τοσαύτην ἐποίησε περιουσίαν, 20 ὥστε τῶν Κάτλου στρατιωτῶν ἐν ἀφθόνοις διαγόντων καὶ τοῖς Μαρίου προσπαρασχεῖν. ἐφ' ᾧ φησιν αὐτὸς ἰσχυρῶς ἀνιᾶσαι τὸν Μάριον.

101
653

5*. *Plut. Mar.* 25 Τηρήσαντες οὖν τὸν ὠρισμένον χρόνον ἀντεπαρετάσσοντο [*Romani ad Vercellus contra Cimbrus*]. 25 Κάτλος μὲν ἔχων δισμυρίους παὶ τριακοσίους στρατιώτας οἱ δὲ Μαρίου δισχίλιοι μὲν ἐπὶ τρισμυρίοις ἐγένοντο, περὶέσχον δὲ τὸν Κάτλον ἐν μέσῳ νεμηθέντες εἰς ἑκάτερον πτέρω, ὡς Σύλλας, ἡγωνισμένος ἐκείνην τὴν μάχην, γέγραφε. καὶ φησι τὸν Μάριον ἐλπίσαντα τοῖς ἄλλοις μάλιστα καὶ 30

1. creditis libri credatis scripsi 2. utamini] aut animi V
n animi a

4, 7. ἐλάττον αὐτοῦ libri ἐλάττονα τοῦ cm. *Petauius*
12. καὶ συμμάχους γενέσθαι *Par. C* 18. αἰρεῖ *Par. C*
19. ἐπιλειπούσης *Par. A* 22. αὐτὸς *Solanus* αὐτὸν libri
5. uid. comment. crit. ad *Catuli fr.* 1.

κατὰ κέρους συμπεσεῖν τὰς φάλαγγας. ὅπως ἴδιος ἢ νίκη τῶν
ἐκείνου στρατιωτῶν γένοιτο καὶ μὴ μετὰσχη τοῦ ἀγῶνος ὁ
Κάτλος μὴδὲ προσμύξῃε τοῖς πολεμίοις, κόλπωμα τῶν μέσων,
ὥσπερ εἶωθεν ἐν μεγάλοις μετώποις, λαμβανόντων, οὕτω
5 διαστήσαι τὰς δυνάμεις.

6*. *Plut. Mar.* 26 Ἐνταῦθα [*ad Vercellas*] νικῶντος ὁ 101
Μάριος τὰς χεῖρας καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχὼν εὔξατο 653
τοῖς θεοῖς κατὰ ἐκατόμβης· εὔξατο δὲ καὶ Κάτλος, ὁμοίως
ἀνασχὼν τὰς χεῖρας, καθιερώσειν τὴν τύχην τῆς ἡμέρας
ἐκείνης. τὸν δὲ Μάριον καὶ θύσαντα λέγεται τῶν ἱερῶν
10 αὐτῷ δειχθέντων μέγα θηγεῖσθαι εἰπεῖν· Ἐμὴ ἢ νίκη·
γενομένης δὲ τῆς ἐφόδου πρᾶγμα νεμεσητὸν παθεῖν τὸν
Μάριον οἱ περὶ Σύλλαν ἱστοροῦσι. κοινιστοῦ γὰρ ἀρθῆν
τος, οἷον εἰκόσ, ἀπλέτου καὶ τῶν στρατοπέδων ἀποκεκρυμ-
15 μένων ἐκείνουν μὲν, ὥς τὸ πρῶτον ὥρμησε πρὸς τὴν διώξιν,
ἐπισπασάμενον τὴν δύναμιν ἀστοχῆσαι τῶν πολεμίων καὶ
παρενεχθέντα τῆς φάλαγγος ἐν τῷ πεδίῳ διαφέρεσθαι πολὺν
χρόνον. τῷ δὲ Κάτλῳ τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τύχης συνῶραγῃ
καὶ γενέσθαι τὸν ἀγῶνα κατ' ἐκείνουν καὶ τοὺς ἐκείνουν
20 μάλιστα στρατιώτας, ἐν οἷς αὐτὸς ὁ Σύλλας τετάχθαι φησί.
συναγωνίσασθαι δὲ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ καῦμα καὶ τὸν ἥλιον
ἀντιλάμποντα τοῖς Κίμβροις.

7*. *Plut. Sull.* 5 Ὁ δὲ Σύλλας οἰόμενος αὐτῷ τὴν ἀπὸ 95
τῶν πολεμικῶν δοῖεν ἐπὶ τὰς πολιτικὰς πράξεις διαρκεῖν καὶ 659
25 δοῖεν ἐαυτὸν ἀπὸ τῆς στρατείας εὐθὺς ἐπὶ τὴν τοῦ δήμου
πρᾶξιν ἐπὶ στρατηγίαν πολιτικὴν ἀπεργάσασθαι καὶ διεψεύσθαι.
τὴν δ' αἰτίαν τοῖς ὄχλοις ἀνατίθησι· φησί γὰρ αὐτοὺς τὴν
πρὸς Βόρχον εἰδότας φιλίαν καὶ προσδεχομένους, εἰ πρὸ τῆς
στρατηγίας ἀγορανομοίῃ, κνηνγέσια λαμπρὰ καὶ λιβυκῶν
30 ἀγῶνας θηρίων, ἑτέρους ἀποδείξαι στρατηγούς, ὥς αὐτὸν

7. *Annus, quem adscripsi, sequitur ex verbis Plutarchi quae secuntur:*
Ἐνταῦτ' ἄρα κατόπιν ἔτυχε τῆς στρατηγίας τοῦ δήμου, anno enim 94.
660 *Sullam praetorem creatum esse constat.*

6, 11. ἐμοὶ *Par. C* ἢ *addidit Coraes* νίκη γέρονε γε-
νομένης *Par. A C lect. Vulcob. quidam codd. Stephani* 13. Σύλ-
λαν] Κάτλον *Par. C* 15. πρὸς] εἰς *Par. C* 17. πολὺν
ἤδη *vulg.*

7, 24. πολεμίων *Sangerm.* 29. ἀγορανομοίῃ *Sangerm.*

ἀγορανομεῖν ἀναγκάσονται. ἔοικε δὲ τὴν ἀληθῆ τῆς ἀπο-
ταύξεως αἰτίαν οὐχ ὁμολογῶν ὁ Σύλλας ἐλέγχεσθαι τοῖς
πράγμασιν.

91

663

8*. *Plut. Sull.* 6 Σύλλας δὲ οὐ μόνον ἡδέως προσιέμε-
νος τὸν τοιοῦτον εὐδαιμονισμόν καὶ ζῆλον ἀλλὰ καὶ συναύ- 5
ξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πραττόμενα τῆς τύχης ἐξῆπτεν.
εἴτε κόμπῳ χρώμενος εἰδ' οὔτως ἔχων τῇ δόξῃ πρὸς τὸ
θεῖον. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι γέγραπται, ὅτι τῶν κα-
λῶς αὐτῷ βεβουλευσθαι δοκούντων αἱ μὴ κατὰ γνώμην ἀλλὰ
πρὸς καιρὸν ἀποτολμώμεναι πράξεις ἐπιπτον εἰς ἄμεινον. 10
ἔτι δὲ καὶ δι' ὧν φησι πρὸς τύχην εὖ πεφυκέναι μᾶλλον ἢ
πρὸς πόλεμον τῇ τύχῃ τῆς ἀρετῆς πλέον ἔοικε μέμειν καὶ
ὅλως ἑαυτὸν τοῦ δαίμονος ποιεῖν. ὅς γε καὶ τῆς πρὸς Μέ-
τελλον ὁμονοίας, ἰσότιμον ἄνδρα καὶ κηδεστήν, εὐτυχίαν
τινὰ θεῖαν αἰτιαται· πολλὰ γὰρ αὐτῷ πράγματα παρῆξεν 15
ἐπίδοξον ὄντα πρῶτότατον ἐν τῇ κοινωνίᾳ γενέσθαι τῆς
ἀρχῆς.

Ἔτι δὲ Λευκόλλῳ μὲν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ὧν ἐκείνῳ
τὴν γραφὴν ἀνατέθεικε, παραινεῖ μηδὲν οὔτως ἡγεῖσθαι βέ-
βαιον, ὥς ὅ τι ἂν αὐτῷ προστάξῃ νύκτωρ τὸ δαιμόνιον. 20
Ἐκπεμπομένου δὲ αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως εἰς τὸν συμμαχικὸν
πόλεμον ἱστορεῖ χάσμα τῆς γῆς μέγα γενέσθαι περὶ Λαβέρνην.
ἐκ δὲ τούτου πῦρ ἀναβλῦσαι πολὺν, καὶ φλόγα λαμπρὰν

8. *Eandem Sullae sententiam etiam in uel. Lucull. 23 Plutarchus commemorat:* Ταῦτ' ἀκούων ὁ Λοῦκουλλος ἀνεμνησέκετο τῆς Σύλλας παρ-
αινέσεως· παρήνει δὲ διὰ τῶν ὑπομνημάτων ἐκείνου μηδὲν
οὔτως ἀξιόπιστον ἡγεῖσθαι καὶ βέβαιον, ὥς ὅτι ἂν ἀποσημανθῇ διὰ
τῶν ἐνυπνίων. — *Similis prodigii eiusdem anni Oros. V 18 mentionem facit:* In Samnitibus uastissimo terrae hiatus flamma prorupit et usque ad
caelum extendi uisum est, quocum, si Oudendorpii coniecturam sequeris,
consentit *Obseq. 54 [114]: L. Marcio Sex. Iulio coss. —, cum bellum*
Italicum consurgeret, prodigia multa apparuerunt urbi. — Aeserniae
[sic enim Oudendorpius scripsit pro uulgo. Aenariae] terrae hiatus flamma
exorta in caelum emicuit. unde etiam apud Plutarchum sub u. Λαβέρνην
possis suspicari latere Αἰσερνίαν. Lauernium enim situm erat prope For-
mias neque est ueri simile idem eodem anno duobus uersis locis accidisse.
Obsequentis autem u. Aenariae in Lanerni mutare inde uetamus, quod Oro-
sius, qui item Liviū usus est, in Samnitibus illud factum esse scripsit.

8, 13. ὅλον *Par. C* 18. παραινεῖν *Par. A* 19. προσ-
τάξει *Par. A* 21. μέγα τῆς γῆς *Par. C* λαβέρνην *Par.*
A C Λαβέρνην *uulg. uid. adnot.*

στηρίσαι πρὸς τὸν οὐρανόν· εἰπεῖν δὲ καὶ τοὺς μάντις, ὥς ἀνὴρ ἀγαθὸς ὅφει διάφορος καὶ περιττὸς ἄρξας ἀπαλλάξει τῇ πόλει ταραχὰς τὰς παρούσας. τοῦτον δὲ αὐτὸν εἶναί φησιν ὁ Σύλλας· τῆς μὲν γὰρ ὅψεως ἴδιον εἶναι τὸ περὶ τὴν 5 κόμην χρονσῶπὸν, ἀρετὴν δὲ οὐκ αἰσχύνεσθαι μαρτυρῶν ἑαυτῷ μετὰ πράξεις καλὰς οὕτω καὶ μεγάλας. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς θειότητος.

9*. *Cicer. de divin. I 33, 72* Vt in Sullae scriptum historia uidemus, quod te inspectante factum est, ut, cum ille in agro 10 Nolano immolaret ante praetorium, ab infima ara subito anguis emergeret, cum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret, id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nola[m] florentissima Samnitium castra cepit.

10*. *Plin. n. h. XXII 12* Scripsit et Sulla dictator ab 15 exercitu se quoque donatum [*corona graminea uel obsidionali*] apud Nola[m] legatum bello Marsico, idque etiam in uilla sua Tusculana, quae fuit postea Ciceronis, pinxit.

11*. *Plut. Mar. 35* Σύλλας δὲ [*seditione ex legibus Sul-* 88 665

9. Breuiter eadem repetit *Cic. de diu. II 30, 65.* — *Ex Cicerone sua sumpsit paene ad uerbum Val. Max. I 6, 4, sed Ciceronis sententiae falso addidit Sullam tum consulem fuisse; Cicero enim illud factum esse uult a. 89. 665, cum Sulla legatus ad Nola[m] Cluentium funderet. cf. App. b. c. I 50. Kiene p. 211. at Plutarchus, qui in uil. Sull. 9. idem prodigium narrat, accidisse illud Sullae consuli a. 88. 666 scribit, cum a Nola urbe contra Marium exercitum duceret: Οἱ μὲν οὖν περὶ τὸν Μάριον ἐν παρασκευαίς ἦσαν. ὁ δὲ Σύλλας ἄγων ἔξ τάγματα τέλεια μετὰ τοῦ συναρχοντος ἀπὸ Νώλης ἐκίνει, τὸν μὲν στρατὸν ὁρῶν πρόθυμον ὄντα χωρεῖν ἐν- θὺς ἐπὶ τὴν πόλιν, ἐνδοιάζων δὲ τῇ γνώμῃ παρ' ἑαυτῷ καὶ δεδουκῶς τὸν κίνδυνον. Ὁ δὲ μάντις Ποστούμιος θύσαντος αὐτοῦ καταμαθεὶν τὰ σημεῖα καὶ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρως τῷ Σύλλᾳ προτείνας ἡξίον δε- ῖσθαι καὶ φυλάττεσθαι μέχρι τῆς μάχης, ὥς, εἰ μὴ πάντα ταχὺ καὶ καλῶς αὐτῷ συντελεσθεῖη, τὴν ἐσχάτην δίκην ὑποσχεῖν βουλόμενος.*

11. *Quam l. s. altero loco ponit Plutarch. Sullae narrationem, in ora-*

1. στηρίξαι *Muretus* δὴ] δὲ *Par. C* καὶ delet *Reiske*

6. πράξας *Sangerm.* 7. ὁσιότητος *Cobet uir. lect. p. 8.*

9, 8. in sullae *Voss. B s. m. Leid. H Vind.* insulae *Voss. pr. m.* in sillae *Voss. A* in Sisenna *Marsus et Orelli in ed. I.*

9. ille libri *Sulla Marsus* 10. nolanii *Leid. H* infirma

Leid. H 11. G. libri 12. expeditione *Leid. H* scylla

Voss. B silla *Leid. H* 13. florentissimam *Leid. H* fortissima

Holtinger (sec. Val. Max. I 6, 4) samnitum *Leid. H*

10, 17. finxit *Tol.*

πίσις ὡς παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Μαρίου διωκόμενος οὐδε
 ρὸς ἂν προσδοκῆσαντος εἰσέπεσε. καὶ τοὺς μὲν διώκοντας
 εἰλαθε δρόμῳ παρενεχθέντας. ὅπ' αὐτοῦ δὲ Μαρίου λέγεται
 κατὰ θύρας ἐτέρας ἀσφαλῶς ἀποπεμφθεὶς διεκπεσεῖν εἰς τὸ
 στρατόπεδον· αὐτὸς δὲ Σύλλας ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν οὐ φησὶ
 καταφυγεῖν πρὸς τὸν Μάριον, ἀλλ' ἀπαλλαχθῆναι βουλευ-
 σόμενος ὑπὲρ ᾧ Σουλπίκιος ἠνάγκασεν αὐτὸν ἔκοντα ψη-
 γίσασθαι, περισχὼν ἐν κίχλῳ ξίφεσι γυμνοῖς καὶ συνελάσας
 πρὸς τὸν Μάριον. ἄχρι οὐ προελθὼν ἐκείθεν εἰς ἀγορὰν,
 ὡς ἡξίουεν ἐκεῖνοι, τὰς ἀπραξίας ἔλυσεν.

86

668

12*. *Plut. Sull.* 14 Ἐν δὲ τούτῳ λέγεται τινὰς ἐν Κε-
 ραιμεῖσιν προσβυτῶν ἀκούσαντας διαλεγομένων πρὸς ἀλλή-
 λους καὶ κακίζόντων τῶν τύραννον Ἀριστίωνα, ὡς μὴ
 φυλάττοντα τοῦ τείχους τὴν πρὸς τὸ Ἐπτάχαλκον ἔξοδον
 καὶ προσβολήν. ἥ μόνῃ δυνατὸν εἶναι καὶ ῥᾷδιον ὑπερβῆναι
 τοὺς πολεμίους. ἀπαγγεῖλαι ταῦτα πρὸς τὸν Σύλλαν. ὁ δὲ
 οὐ κατεγρόνησεν, ἀλλὰ ἐπελθὼν νυκτὸς καὶ θεασάμενος τὸν
 τόπον ἀλώσιμον εἶχετο τοῦ ἔργου. Λέγει δὲ αὐτὸς ὁ Σύλ-
 λας ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τὸν πρῶτον ἐπιβάντα τοῦ τείχους,
 Μάρκον Ἀττίον, ἀντιστάμενος αὐτῷ πολεμίῳ δόντα πληγὴν
 ἐκ καταστροφῆς τῷ κράνι περικλάσαι τὸ ξίφος, οὐ μὴν ὑφέ-
 σθαι τῆς χώρας ἀλλὰ μένειν καὶ κατασχεῖν.

86

668

13*. *Plut. Sull.* 14 Ἐλεῖν δὲ τὰς Ἀθήνας αὐτὸς φησὶν
 ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Μαρκτίαις καλάνδαις.

86

668

14*. *Plut. Sull.* 16 Γενόμενοι δὲ κοινῇ [*Sulla et Horten-* 25

*tionis tenore rettulit nulla discrepantia adnotata in vit. Sull. c. 8, ubi eas-
 dem res persecutus est: Σύλλας δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μαρίου συνδιω-
 χθεὶς ἠνάγκασθη προελθὼν τὰς ἀπραξίας λύσαι. inde uero
 quaecumque ibi exstant de seditione illa ex Sullae fonte fluxisse uidentur.
 cf. App. b. c. l. 56: κατηγορία (Sulpicius) τῶν ἄσπιλων ὡς πασανόμων καὶ
 τοὺς ὑπάτους Κορνήλιον Σύλλαν καὶ Κάϊτον Πομπήιον ἐκέλευεν αὐ-
 τὰς οὐκ ἂν ἀναρρεῖν. ἵνα προδείῃ τὴν δοκιμασίαν τῶν νόμων. Φορῶ-
 βον δ' ἀναισθάνοντες οἱ παρεσκευασμένοι τὰ ξιφίδια ἐσπάσαντο καὶ τοὺς
 ὑπάτους ἀντιλέγοντας ἠπέλκον κτενεῖν, μέχρι Πομπήιος μὲν λαθὼν
 διέφυγε, Σύλλας δ' ὡς βουλευσόμενος ὑπεχώρει.*

11, 1. τὴν Μαρίου legebatur ante Stephanum - 6. ἀπαλ-
 λαχθῆναι Pal. (cf. App. l. in adn. l.) ἀπαρχθῆναι uulgy.
 6. 7. βουλευσόμενος Par. C 10. ἀπραξίας Mureti cod. q lect.
 Vulcob. πράξεις ccl. libri.

12, 20. τήνῳ libri corr. Bryanius

suis ante pugnam Chaeronensem] καταλαμβάνονται βουνὸν ἐκ μέσων ἐστῶτα τῶν Ἑλατικῶν πεδίων εὐγερῶν καὶ ἀμφιλαφῇ καὶ παρὰ τὴν ῥίξαν ὕδωρ ἔχοντα. Φιλοβοιωτὸς καλεῖται καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν θέσιν ἐπαινε θαιμασίως ὁ

5 Σύλλας.

86

15*. *Plut. Sull.* 19 Πολλοὶ μὲν οὖν [*in pugna Chaeronensi*] ἐν τῷ πεδίῳ τῶν βαρβάρων ἀνηροῦντο. πλείστοι δὲ τῷ χάρακι προσφερόμενοι κατεκόπησαν, ὥστε μυρίους διαπεσεῖν εἰς Χαλκίδα μόνοις ἀπὸ τοσούτων (δωδέκα) μυριάδων.

668

10 ὁ δὲ Σύλλας λέγει τέσσαρας καὶ δέκα ἐπιξητῆσαι τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, εἴτα καὶ τούτων δύο πρὸς τὴν ἐσπέραν παραγενέσθαι. διὸ καὶ τοῖς τροπαίοις ἐπέγραψεν Ἄρη καὶ Νίκην καὶ Ἀφροδίτην, ὥς οὐχ ἦττον εὐτυχία κατορθώσας ἢ δεινότητι καὶ δυνάμει τὸν πόλεμον.

EX LIBRO X

86

15 16. *Plut. Sull.* 17 Ἐκ δὲ Λεβαδείας καὶ τοῦ Τροφωνίου γῆμαί τε χρησταὶ καὶ νικηφόρα μαντεῖματα τοῖς Ῥωμαίοις ἐξεπέμποντο· περὶ ὧν οἱ μὲν ἐπιχώριοι πλείονα λέγουσιν. ὥς δὲ Σύλλας αὐτὸς ἐν δεκάτῳ τῶν ὑπομνημάτων γέγραφε, Κόιντος Τίτιος, οὐκ ἀφανὴς ἀνὴρ τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι πραγ-
20 ματευομένων, ἦκε πρὸς αὐτὸν, ἤδη τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ νε-
νικηκότα μάχην, ἀπαγγέλλων, ὅτι καὶ δευτέρων ὁ Τροφώνιος αὐτόθι μάχην καὶ νίκην προσημαίνει ἐντὸς ὀλίγοι χρόνοι. μετὰ δὲ τοῦτον ἀνὴρ τῶν ἐν τάξει στρατευομένων, ὄρομος Σαλουήμιος, ἀνήνεγκε παρὰ τοῦ θεοῦ τέλος οἷον αἱ κατὰ τὴν

668

15. *cf. App. Mithr.* 45: Ἀρχέλαος δὲ καὶ ὅσοι ἄλλοι κατὰ μέρος ἐξέφυγον, εἰς Χαλκίδα συνελέγοντο, οὐ πολὺ πλείους μυρίων ἐκ δυνώδεκα μυριάδων γενόμενοι. Ῥωμαίων δὲ ἔδοξαν μὲν ἀποθανεῖν πεντεκαίδεκα ἄνδρες, δύο δ' αὐτῶν ἐπανήλθον. *Eutr. V 6*: Postea com misso proelio contra Archelaum ita eum uicit, ut ex CXX milibus uix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu XIII tantum homines interficerentur.

15, 7. πλείστοι] πολλοὶ *Par. C*

12. ἄρην *Par. C*

16, 15. λεβαδείας *Sangerm.*

17. ὥς δὲ *in A sec. m.*

inser. ὁ δὲ *Par. C*

18. γέγραπεν κόντιος *Sangerm.*

20. χερσῶνεία *Sangerm.*

22. προσημήνεεν *conit. Sintenis,*

24. σαλουήμιος *Par. C.*

Ἰταλίαν πράξεις ἐμιλλὸν ἔξαιν. ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα περὶ τῆς τοῦ θεοῦ ὁμολογίας ἔφραζον. τῷ γὰρ Ὀλυμπίῳ Διὶ καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος παραπλήσιον ἰδεῖν ἔφρασαν.

EX LIBRIS X—XXI

85

669

17*. *Plut. Sull.* 23 Τούτων [*inter Sullam Archelaumque*] ὁμολογηθέντων ἀναστρέψας ἐβράδιζε | *Sulla* διὰ Θετταλίας καὶ Μακεδονίας ἐπὶ τὸν Ἑλληνισπορτον ἔχων μεθ' αὐτοῦ τὸν Ἀρχέλαον ἐν τιμῇ. καὶ νοσήσαντος ἐπισφαλῶς περὶ Ἀδρισσαν ἐπιστήσας τὴν πορείαν ὥς ἐνὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν ἡγεμόνων καὶ συνστρατῆρων ἐπεμνήθη. ταῦτά τε δὴ διέβαλλε τὸ περὶ Χαιρώνειαν ἔργον ὥς οὐχὶ καθαρῶς ἄγωνισθέν, καὶ 10 ὅτι τοὺς ἄλλους Μιθριδάτῃ φίλους, οὓς εἶχεν αἰχμαλώτους, ἀποδοὺς ὁ Σύλλας Ἀριστίωνα μόνον τὸν τύραννον ἀνεῖλε διὰ φαρμάκων Ἀρχελάῳ διάφορον ὄντα. μάλιστα δ' ἡ δοδεῖσα γῇ τῷ Καππαδόκῃ [*Archelao*] μυρίων πλέθρων ἐν Εὐβοίᾳ καὶ τὸ Ῥωμαίων φίλον αὐτὸν καὶ σύμμαχον ὑπὸ Σύλλα 15 ἀναγραφῇναι. περὶ μὲν οὖν τούτων αὐτὸς ὁ Σύλλας ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἀπολογεῖται.

83

671

18*. *Plut. Sull.* 27 Μέλλοντος δὲ [*Σύλλα*] τοὺς στρατιώτας διαπεραιοῦν [*e Graecia in Italiam*] καὶ δεδιότος, μὴ τῆς Ἰταλίας ἐπιλαβόμενοι κατὰ πόλεις ἕκαστοι διαφθνήσῃ, 20 πρῶτον μὲν ὥμοσαν ἅς' αὐτῶν παραμένειν καὶ μηδὲν ἐκονσίως κακουργήσῃ τὴν Ἰταλίαν. ἔπειτα χρημάτων δεόμενον πολλῶν ὀφθόντες ἀπήρχοντο καὶ συνεισέφερον ὥς ἕκαστος εἶχεν εὐπορίας. οὐ μὲν ἐδέξατο τὴν ἀπαρχὴν ὁ Σύλλας ἀλλ'

18. *Quoniam tum in cohorte quingenos fuisse homines Appianus tradidit (b. c. I 82), consentit fere cum Sulla Velleius, qui II 24 haud plura quam triginta armatorum milia adversum ducenta milia amplius hostium exposuisse Sullam Brundisii scripsit. numerum multo minorem habet Appian. l. s. — De proelio contra Norbanum commisso cf. Eutr. V 8: Et primo proelio contra Norbanum dimicavit non longe a Capua. tum VII milia eius cecidit, VI milia cepit, CXXIV suorum amisit. Oros. V 20: Igitur*

1. ταῦτα libri em. *Xylander*

2. τῆς τοῦ ὁμολογίας *Par. A*

17, 6. μετ' αὐτοῦ libri em. *Reiske* 9. στρατηγῶν exc. *Vrsini* διέβαλλε *Sintenis ex Sangerm. antea leg. διέβαλε*

10. ὥς *Sintenis addidit ex Sangerm. Par. C* 12. ἀποδοῦς libri ἀποδοὺς *Vrsini*. 16. ἀναγραφῇναι] γραφῇναι *coni. Sintenis*

ἐπαινέσας καὶ παρορμήσας διέβαιναν, ὥς φησὶν αὐτός, ἐπὶ
 πεντεκαίδεκα στρατηγούς πολεμίους παντήκοντα καὶ τετρα-
 κοσίας σπείρας ἔχοντας, ἐκδηλότατα τοῦ θεοῦ τὰς εὐτυχίας
 προσημαίνοντος αὐτοῦ. θύσαντος μὲν γὰρ εὐθέως ἢ διέβη
 5 περὶ Τάραντα δάφνης στεφάνου τύπον ἔχων ὁ λοβὸς ὧσθη
 καὶ λημνίσκων δύο κατηρηγμένων. μικρὸν δὲ πρὸ τῆς δια-
 βάσεως ἐν Καμπανίᾳ περὶ τὸ Τίφατον ὄρος ἡμέρας ὥφθησαν
 δύο τράγοι μεγάλοι συμφερόμενοι καὶ πάντα θρόντες καὶ
 πάσχοντες, ἃ συμβαίνει μαχομένοις ἀνθρώποις. ἦν δὲ ἄρα
 10 γάσμα. καὶ κατὰ μικρὸν αἰρόμενον ἀπὸ γῆς διεσπείρετο
 πολλαχοῦ τοῦ ἀέρος εἰδώλοις ἀμαυροῖς ὅμοιον, εἴτα οὕτως
 ἠφανίσθη. καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ
 Μαρίον τοῦ νέου καὶ Νορβανοῦ τοῦ ὑπάτου μεγάλας δυνά-
 μεις ἐπαγαρόντων ὁ Σύλλας οὔτε τάξιν ἀποδοὺς οὔτε λογίσας
 15 τὸ οἰκεῖον στράτευμα, ὥμῃ δὲ προθυμίας κοινῆς καὶ φορᾷ
 τόλμης ἀποχρησάμενος ἐτρέφετο τοὺς πολεμίους καὶ κατέ-
 κλεισεν εἰς Καπύην πόλιν τὸν Νορβανὸν ἑπτακισχιλίους
 ἀποκτείνας. Τοῦτο αἴτιον αὐτῷ γενέσθαι φησὶ τοῦ μὴ δια-
 λιθῆναι τοὺς στρατιώτας κατὰ πόλεις, ἀλλὰ συμμεῖναι καὶ
 20 καταφρονῆσαι τῶν ἐναντίων πολλαπλασίων ὄντων.

Ἐν δὲ Σιλβίῳ φησὶν οἰκέτην Ποντίου θεοφόρητον ἐν-
 τυχεῖν αὐτῷ λέγοντα παρὰ τῆς Ἐννοῦς χορᾶτος πολέμου καὶ
 νίκην ἀπαγγέλλειν. εἰ δὲ μὴ σπεύσειεν, ἐμπεπρήσεσθαι τὸ
 Καπιτώλιον. ὃ καὶ συμβῆναι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἧς ὁ ἄν-
 25 θρωπος προηγόρευσεν. ἦν δὲ αὕτη πρὸ μιᾶς νυκτὸς Κυν-
 τιλίων, ἃς νῦν Ἰουλίαν καλοῦμεν.

19*. *Phil. Sull.* 28 Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ [*ad Sacripotum*], 82
 Σύλλας φησὶν εἰκοσιτρεῖς μόνους ἀποβαλεῖν. ἀποκτείνει δὲ 672
 τῶν πολεμίων δισμυρίους καὶ λαβεῖν ζῶντας ὀκτακισχιλίους.

Sulla mox ut Campanum litus adtigat, Norbanum consulem praelio oppressit. septem millia Romanorum Romani interfecerunt, centum et viginti quatuor de Sullana parte ceciderunt. *Etiā alio fonte usus est Appian. b. c. I 84:* καὶ θνήσκουσι Νορβανοῦ μετ' ἑξακισχίλιοι, τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Σύλλαν ἐβδομήκοντα, τραυματῖαι δ' ἔγενοντο πολλοί.

7. Ἦφαιον libri Τίφατον Bochartus 18. φασὶ Par. C

19. συμμεῖναι Sintenis ex Sangerm. συμβῆναι vulg.

23. ἐμπεπρήσθαι libri corr. Reiske 25. νώννων Par. A
 νόννων Sangerm. Par. C 25. 26. κεντιλίων Par. A in ras.

EX LIBRO XXI

20. *Priscian. VIII p. 864 P. 476 H.* Sulla in uicesimo primo rerum suarum: Ad summam perniciem rem publicam peruenturum esse.

EX LIBRO XXII

78
676

21*. *Plut. Sull. 37* Ὁ δὲ Σύλλας οὐ μόνον προέγνω τὴν ἑαυτοῦ τελευτὴν ἀλλὰ τρόπον τινὰ καὶ γέγραφε περὶ αὐτῆς· 5 τὸ γὰρ εἰκοστὸν καὶ δευτέρον τῶν ὑπομνημάτων πρὸ δυνεῖν ἡμερῶν ἢ ἐτελεύτα γράφων ἐπαύσατο. καὶ φησι τοὺς [τε] Χαλδαίους αὐτῷ προειπεῖν. ὥς θεοὶ βεβιωκότα καλῶς αὐτὸν ἐν ἀκμῇ τῶν εὐτυχημάτων καταστρέψαι· λέγει δὲ καὶ τὸν 10 υἱὸν αὐτοῦ τεθνηκότα μικρὸν ἔμπροσθεν τῆς Μετέλλης φανῆναι κατὰ τοὺς ὕπνους, ἐν ἐσθῆτι φανύλη παρεστῶτα καὶ δεόμενον τοῦ πατρὸς παύσασθαι τῶν φροντίδων, ἴοντα δὲ σὺν αὐτῷ παρὰ τὴν μητέρα Μετέλλαν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀπραγμόνως ζῆν μετ' αὐτῆς.

21. Aliud Chaldaei cuiusdam uaticinium, quo Sullae a. 92. 662 futura magnitudo portendebatur, Plutarchus c. 5 exposuit (cf. Vell. II 24, 3, qui de anno discrepat, consentit de re). — De somnio Sullae extremo uid. Plin. VII 138: Quod ut dissimulauerit et supremo somnio eius, cui immortuus quodam modo est, credamus ab uno illo inuidiam gloria uictam, hoc tamen nempe felicitati suae defuisse confessus est quod Capitolium non dedicauisset App. b. c. I 105: Σύλλας δ' ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐνύπνιον ἑδοξεν ἰδεῖν, ὅτι αὐτὸν ὁ δαίμων ἤδη καλοῖη· καὶ ὁ μὲν αὐτὴν μετ' ἡμέραν τοῖς φίλοις τὸ ὄναρ ἐξείπων διαθήκας συνέγραψεν ἐπειγόμενος καὶ αὐτῆς ἡμέρας συνετέλει, σφραγισαμένη δ' αὐτὰς περὶ ἐσπέρας πυρετός ἐμπίπτει καὶ νυκτὸς ἐτελεύτησεν.

20, 1. sylla Bern. Halberst. Gruter. Par. R s. m. Bamb. s. m. (G ylla sylla Karolir.) silla Sangall. syllaba Par. R pr. m. Bamb. pr. m. uigesimo primo Bern. uicensimo primo Gruter.

2. rēppublica Par. R (p deleuit s. m.) rempublicam Sang. Karol.

21, 7. τε del. Sintenis

Q. CLAUDII QVADRIGARII ANNALES

EX LIBRO I

1. *Gell. XVII* 2, 12 Verba ex Q. Claudii primo annali: — ⁽³⁹⁰⁾
 Postquam nuntiatum est, inquit, ut pugnatum esset in Gallos, id
 ciuitas grauiter tulit.
2. *Gell. XVII* 2, 19 Verba ex Q. Claudii primo annali: —
 5 Tanta, inquit, sanctitudo fani est, ut nunquam quisquam uiolare
 sit ausus.
3. *Gell. XVII* 2, 10 Verba ex Q. Claudii primo annali: —
 Sole, inquit, occaso.
4. *Gell. XVII* 2, 24 Verba ex Q. Claudii primo annali: — ³⁹⁰
 10 Cominius, inquit, qua ascenderat, descendit atque uerba Gallis ³⁶⁴
 dedit.

1. *Vel de clade Aliensi uel de proelio anni 295. 459, quod ad Clusium aduerso Marte cum Gallis commissum est.*

2. Flamen Quirinalis uirginesque Vestales — optimum ducunt [*sacra*] condita in doliolis sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc desui religio est, defodere. *Liu. V* 40, 7. *cf. Schwegler, hist. Rom. uol. III p. 250 not. 2.*

3. Tum demum, postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingressi [*Galli post pugnam Aliensem*] haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. *Liu. V* 39, 2.

4. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tiberi ad urbem defertur. inde, qua proximum fuit a

1, 1. exq; cl. *L* exq ** claudii (uē *erasum*) φ claudi *m*
 claudii *ceteri libri Hertzi* 2. nuntiatum *R* -

2, 5. ut om. *L* quisquam] quis *g*

3, 8. occasio *L* occasu *o* ante *correct.*

4, 10. quominus *L* ^o minius *R* cominus *p* comin' *g* ante
 corr. comminus *a* qua] qui φ ascenderat *Hertz cum*
RLgmao adscenderat *ceteri eius libri.*

390
364

5. *Gell. XVII* 2, 26 Verba ex Q. Claudii primo annali: — Putabant, inquit, eos qui foris atque qui in arce erant, inter se commutationes et consilia facere.

6. *Gell. XVII* 2, 17 Verba ex Q. Claudii primo annali: — Cum iis, inquit, consermonabatur.

384
370

7. *Gell. XVII* 2, 14 Verba ex Q. Claudii primo annali: — Nam Marcus, inquit, Manlius, quem Capitolium seruasse a Gallis supra ostendi, cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem res p. sensit, is et genere et ui et uirtute bellica nemini concedebat.

(384)
370

8. *Gell. XVII* 2, 13 Verba ex Q. Claudii primo annali: Simul, inquit, forma, factis, eloquentia, dignitate, acrimonia, confidentia pariter praecebat, ut facile intellexeretur magnum uaticum ex se atque in se ad rem publicam euertendam habere.

ripa, per praeiunctum eoque neglectum hostium custodiae saxum in Capitolium euadit et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. accepto inde senatus consulto, uti comitiis curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur militesque haberent imperatorem quem uellent, eadem degressus nuntius Veios contendit missique Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere. *Liui. V* 46, 8. *Καὶ λαθὼν τοὺς αὐτόθι φυλάσσοντας Κελτοὺς ἀνῆλθ' ἐτε καὶ εἰπὼν ὅσα ἔδει, πάλιν ὑπὸ νύκτα ἀπηλλάγη.* *Dionys. XIII* 9.

5. Inde [post factum Manlii] intentiores utrimque custodiae esse, et apud Gallos, quia uulgatum erat inter Veios Romanque nuntios commutare, et apud Romanos ab nocturni periculi memoria. *Liui. V* 47, 11.

6. Indutiae deinde cum Romanis factae et conloquia permissu imperatorum habita. in quibus eum identidem Galli famem obicerent eaque necessitate ad deditionem uocarent, dicitur auertendae eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. *Liui. V* 48, 4.

8. Manlium esse intellegendum ex eis, quae Liuius de eo rettulit, satis apparet; omnibus enim illis uirtutibus etiam apud Liuium Manlium ornatum uidetur. Ceterum accuratiora de eius regni studio Claudius non uidetur narrasse, certe qui eum his in libris maxime usus est Liuius haec scribit *VI*

5, 2. qui in o sup. lin.

6, 5. hiis L his φ mag p o cū sermonabatur L consermonabatur a apt. corr.

7, 7. quem om. RL a Gallis] agellis φ ante corr. 9. atque φ exup. L ex sup. g 10. ante ui in φ una litt. erasa.

8, 12. forme RL forme (ta sup. e script.) φ factis om. pga eloquentie L 13. precebat L precebant R intelligitur R 14. ex se — habere om. Rppmga rem p. L.

9. *Gell. XVII* 2, 16 Verba ex Q. Claudii primo annali: — Nam haec, inquit, maxime uersatur deorum iniquitas, quod deteriores sunt incoloniores, neque optimum quemquam inter nos sinunt diurnare.

10^a *. *Liv. VI* 42, 3 Creati A. et M. Cornelii iterum, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius sextum. cum praeter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quam dubii, quietae externae res Romanis essent, tanta repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quinctium Pennum magistrum equitum dixit. Belatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius, inclitamque in ponte pugnam, qua P. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum caesum torque spoliauit, tum pugnatam.

10^b *. *Gell. VIII* 13, 4 *sqq.* Quis hostis [*Manlii Torquati*] et quid genus, quam formidandae uastitatis et quantum insolens prouocator et cuiusmodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius

18: inde de regno agendi ortum initium dicitur, sed nec cum quibus nec quem ad finem consilia peruenierint, satis planum traditur et *VI* 20: cum dies uenit, quae — pertinentia proprie ad regni crimen ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem auctorem inuenio.

9. *Ex Gellio Nonius* p. 100 *M.*: diurnare honestum uerbum pro diu uinere (sic *Ald.* uidere libri), ut apud ueterem prudentem auctoritatis incognitae (*dicit Gellium* cf. *Gerlach, praef. ad Non. p. XIII. Hertz, in Iahn. ann.* 1862 p. 790): neque optimum quemquam in suos solent diurnare. — *An de Manlio dictum?*

10^a. *Cf. supra* p. *CCLXXXXVIII.*

10^b. Verba Vbi eum euertit — in collum imponit e *Gellio* *exscripsit Nonius* (p. 228 *M.*: Claudius Quadrigarius describens Manli Torquati pugnam. Vbi et q. s.) — *Ex eodem Claudio sua sumpsit Liv.* *VII* 9, 6: Dictator [*T. Quinctius Pennus*] cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit ingentique exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. pons in medio erat neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset, proelia de

9, 2. maxime] an maxima? 3. incoloniores R obtimum
Rg in suos solent Nonius 4. diurnarei L

10^a, 6. p̄ manlius. ueturius Med. 7. uelitratum Medic.
rem del. I. Fr. Gronou. 8. gallii Leid. I 9. perculit
libri recent. 10. is.t.quintium poenum māg. equitum dixit
Par.² Med. is.t.quintius poenum Par.¹ cf. *III* 26. 13. ma-
num libri recent. seruit Med. ante correct. 14. pugna-
tum Paris. Harlei. I. Leid. I libri rec.

10^b, 17. decertatumq; claudi' RLB

367

387

primo annalium purissime atque inlustrissime simpliciue et incompta orationis antiquae suauitate descripsit. — Verba Q. Claudii, quibus pugna ista depicta est, adscripsi: Cum interim Gallus quidam nudus praeter scutum et gladios duo torque atque armillis decoratus processit, qui et uiribus et magnitudine et adolescentia simulque uirtute ceteris antistabat. is maxime proelio commoto atque utrisque summo studio pugnantibus manibus significare coepit utrisque, quiescerent. pugnae facta pausa est. extemplo silentio facto cum uoce maxima conclamat, si quis secum depugnare uellet, uti prodiret. nemo audebat propter magnitudinem atque inmanitatem facies. deinde Gallus inridere

occupando ponte crebra erant, nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit, et quantum maxima uoce potuit 'quem nunc', inquit 'Roma uirum fortissimum habet, procedat aedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat, utra gens bello sit melior'. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum et abnuere certamen uererentur et praecipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem a uexatione tribunicia uindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit: 'iniussu tuo' inquit, 'imperator, extra ordinem numquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi beluae ostendere, quando adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit'. tum dictator 'maeste uirtute' inquit 'ac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto. perge et nomen Romanum inuictum iuuantibus diis praesta'. armant inde iuuenem aequales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio ad propiorem ha-

2. Verba Q] uerbaq; *RLB* φ Claudii] cl. *RLB* 4. nut'
*LB*¹ φ preter *p* gladios detorq̃ (*suprasc. sup. os: t*)
duos *B* (duos *R*) torque *om. ga* atque *om. B* 5. qui
ex uiribus *L* 6. adolecētia *B* adolescentie (*sup. e scr. a*) *a* φ
antistitabat *R* antistabat (*sup. i scr. e*) *B* antestabat *p* anti-
statabis maxime *L* prelio *L* p̃lio *Bgp* 7. utriusque sum-
mo φ moto *RB* cōmo. *Lgp* 8. cepit *LBap* caepit φ
utrisque] *RLB* utrique *mapg* utriusque φ utrinque *uulg.*
pugne *RLB* 9. exemplo *LB* φ *a pr. m.* extimplo *ap* ma-
xime φ conclamat *RLB* 10. depugnare uti uellet prodiret.
nemo *L* 11. inanitatē *L* facies] *p* faciei *RB uid. Gell.*
VIII 14, 1: Quod autem supra scriptum est in Q. Claudii uerbis:
'Propter magnitudinem atque inmanitatem facies' id nos aliquot ue-
teribus libris inspectis explorauimus atque ita esse, ut scriptum est,
comperimus. — Corruptos autem quosdam libros repperi, in quibus
'faciei' scribitum est, illo, quod ante scribitum erat, oblitterato. in-
rid'e *RLm*

coepit atque linguam exertare. Id subito perdelitum est cuidam Tito Manlio, summo genere gnato, tantum flagitium ciuitati accidere, e tanto exercitu neminem prodire. is, ut dico, processit neque passus est uirtutem Romanam ab Gallo turpiter spoliari. 5. scuto pedestri et gladio Hispanico cinctus contra Gallum constitit. Metu magno ea congressio in ipso ponti utroque exercitu inspectante facta est. ita, ut ante dixi, constiterunt: Gallus sua disciplina scuto projecto cunctabundus, Manlius animo magis quam arte confisus, scuto scutum percussit atque statum

bili pugnam; armatum adornatumque aduersus Gallum stolide laetum et — quoniam id quoque memoria dignum antiquis uisum est — linguam etiam ab inrisu exserentem producunt. recipiunt inde se ad stationem, et duo in medio armati spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam uisu ac specie aestimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste pictisque et auro caelatis refulgens armis: media in altero militaris statura modicaque in armis habilibus magis quam decoris species. non cantus, non exultatio armorumque agitatio uana, sed pectus animorum iraeque tacitae plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. ubi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus uelut moles superne imminens projecto laeua scuto in aduenientis arma hostis uanum caesim cum ingenti sonitu ensem deiecit: Romanus mucrone subrecto, cum scuto scutum inum percussisset totoque corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu uentrem atque inguina hausit et in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliavit, quem respersum cruore collo circumdedit suo. defixerat paucorū cum admiratione Gallos, Romani alacres ab statione obuiani militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perducunt. inter carminum prope modum incondita quaedam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam familiaeque

1. cepit *LBgp* linguam exertare *R* lingua exerrare
LBmpgaφ subito] *uix sanum. an excubitori? uid Liu.* ex
statione ad dictatorem pergit. id *om. B* perdelatum *p*
2. nato *φ* (*fin. r eras.*) gnato *Hertz cum BLpm* flagitium *R*
2. 3. accidere *Hertz cum m* accedere *L* accidere *ceteri libri*
Hertzi accidere 7 ante exercitū *R* 3. e tanto *om. B* 7 ante *L*
pcessit *a* 5. *spanico (*s eras.*) *L* spanico *B* hispani con-
cinctus *φ* spanici *R¹* hispanici *R¹* *spanico (*h eras.*) *g* 6. metu]
aut, si *Linium sequeris, spei notio est addenda: Spe* metuque magno.
aut scribendum: impetu magno. ponti *Hertz cum LB* ponte
ceteri eius libri et uulg. 7. expectante *φ* est ut ita ante-
dixi *L* 8. cunctabundus *Hertz cum p* cantabundus *ceteri libri*
et uulg. 9. scuto scutum *Hertz cum RLBm* scutum scuto
ceteri libri et uulg. statim *L*

Galli conturbavit. dum se Gallus iterum eodem pacto constituere studet. Manlius iterum scuto scutum percussit atque de loco hominem iterum deiecit: eo pacto ei sub Gallicum gladium successit, ne Gallus impetum in ictu haberet, atque Hispanico pectus hausit, deinde continuo humerum dextrum eodem congressu incidit neque recessit usquam, donec subuertit. Vbi eum subuertit, caput praecidit, torquem detraxit eamque sanguinolentam sibi in collum imponit. Quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati.

11*. *Nonius s. u. spoliior p.* 480 Quadrigarius annali: Ita per sexennium uagati Apuliam atque agrum Campanum, quod his per militem licebat, expoliabantur.

honori fuit. dictator coronam auream addidit donum mirisque pro confectione eam pugnam laudibus tulit. Errare enim existimo Lachmannum (de font. Liu. I p. 67), ex Claudio a Livio haec hausta esse negantem, cum leuissima sint, in quibus Livius et Gellius dissentiant, in plurimis rebus saepe ad uerbum congruant, neque hoc cum illo facit, quod Livius VI 42 rationem temporum ab Claudio de hoc proelio initam improbauit, quid enim nos impedit, quominus Livium, cui narrationem Claudii haud ignotam fuisse ex loco illo sequitur, eam auctorum suorum gravitate permotum in annum 361. 393 seposuisse existumemus? etiam ex ea re certamen illud ex alieno loco huc insertum esse haud temere conicias, quod Livius de tumultu illius anni nihil accuratius et fusiùs narrat nisi hoc ipsum, omnino omittit pugnam, quam inter utramque aciem commissam esse ueri simile est. (cf. Weissenborn ad Liu. VI 9, 5)

11. Popma haec rettulit ad bellum Punicum, quo Hannibal per multos annos Apuliam et Campaniam tenuit ac spoliavit, ego cum Rothio ad Gallos,

1. perturbavit pφ dum] cum L itē L 1. 2. constituere a 2. manlli⁹ a mallius m iterum] e et u in L ex corr. 3. hominē hominem m eo pacto] an eo facto? gladiū gallicū LB ante correct. 4. ne Gallus — haberet, quod est in libris post subuertit aut huc transposuit aut omnino deleuit Scaliger in ictu Hertzius cum R icti ceteri eius libri et uidg. hispannico R *ispanico g 5. umerum m consensu BL concessu ceteri libri Hertzi congressu Gronou. 6. usquam recessit L 7. capud R praecidit L praeciditorquem Nonii cod. L tetrahit L sanguinolentam B m a g φ Nonius sanguinolentē L 8. iponit B imponit φ Nonius qui ex f. φ

11, 11. ingati am polam L uagaciam polam V ampolam W Lucaniam coni. Palmer. Apuliam Iunt. adque L¹ quod his] quod eius coni. Palmer. an quoad his? 12. expolabatur LW spolabatur V emend. in Ald., scripturae spoliabantur fauet et lemma et quod etiam altero loco, ubi u. expoliari inueniebatur (Donat. a. gr. p. 1769 P. 394 K.), nunc spoliantur restitutum est.

12**. *Gell. n. Att. VIII* 11 De Maximo Valerio, qui Cor-

uinus appellatus est ob auxilium propugnationemque corui alitis.
haut quisquam est nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea
res prorsus miranda sic profecto est in libris annalibus me-
5 morata:

Adulescens tali genere editus, L. Furio Claudio Appio con-
sulibus, fit tribunus militaris. atque in eo tempore copiae Gal-
lorum ingentes agrum Pomptinum insederant, instruebanturque
acies a consulibus de ui ac multitudine hostium satis agentibus.
10 Dux interea Gallorum, uasta et ardua proceritate armisque auro
praefulgentibus, grandia ingrediens et manu telum reciproans
incedebat perque contemptum et superbiam circumspectans de-
spiciensque omnia uenire iubet et congregi, si quis pugnare se-
cum ex omni Romano exercitu auderet. tum Valerius tribunus,

idque ad annum 361. 393, quo Galli ad Tiburtinum auxilium ex Campania
redeunt (*Liv. VII* 11, 3), postquam ab a. 367. 387 Apuliam peruagati sunt.
cf. *Liv. VI* 42, 8: palati alii Apuliam maxime petentes cum fuga lon-
ginqua tum quod passim eos simul paucor terrorque distulerant, ab hoste
sese tutati sunt. *VII* 1, 3: principio anni (366. 386) et de Gallis,
quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat — agitata
mentio.

12. Hoc fragmentum argumentis tam certis ad Quadrigarii auctoritatem
nobis trahi uidebatur, ut hoc unum ex eis, quae scriptoris nomine omisso ad
nos peruenerint, dignum esse existimarem, quod in ipsis reliquiis exstaret.
primum enim is erat mos Gellii, ut eundem scriptorem compluribus deinceps
capitulis transcriberet (uid. Kretschmer, de *A. Gell. font. part. I* p. 4 seqq.
Mercklin, *Citiermethode*, p. 664 sqq.), ex Claudio autem, quo solo annalium
scriptore in hoc libro usus est, etiam capita primum et tertium decimum
sumpsit; deinde ita conceit haec narratio cum Quadrigarii uerbis, quibus
simile certamen Gellius cap. 13 exposuit, et toto colore et singulis quibus-
dam uocibus (cf. c. 11 si quis pugnare secum auderet. c. 13 si quis se-
cum depugnare uellet; c. 11 spectante utroque exercitu. c. 13 utroque
exercitu inspectante), ut fieri non possit, quin utraque narratio ex eodem
auctore fluxerit. sed accedit, quod etiam hoc certamen Livius (*VII* 25 et 26)
ita narrat: et cum in agrum Pomptinum descendisset [*Camillus con-
sul*], quia neque in campis congregi nulla cogente re uolebat et pro-
hibendo populationibus, quos raptu uiuere necessitas cogeret, satis do-
mari credebat hostem, locum idoneum statim delegit. Vbi cum sta-
tionibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atque

12, 6. adolescentis B¹ adolescens B¹ editus p L.
Furio] L om. RLB 7. fit om. RLmp²ga copie B
8. pmp¹inum RLB 9. a cons.] a om. p deuia multitudinē
L 10. interea] itra B 11. grandia m gradia RLB gau-
dia a 12. circūspiciens B circūspiciens R circūspiciens m
12. 13. despiensq; L¹ 14. tum] tamen L ante corr.

ceteris inter metum pudoremque ambiguis, impetrato prius a consulibus, ut in Gallum, tam inaniter adrogantem, pugnare sese permitterent, progreditur intrepide modesteque obuiam; et congregiuntur et consistunt et conserebantur iam manus, atque ibi uis quaedam diuina fit: coruus repente inprovisus aduolat et super galeam tribuni insistit atque inde in aduersarii os atque oculos pugnare incipit; insilibat, obturbabat et unguibus manum laniabat et prospectum alis arcebat atque, ubi satis saeuierat, reuolabat in galeam tribuni. Sic tribunus spectante utroque exercitu et sua uirtute nixus et opera alitis propugnatus ducem hostium ferocissimum uicit interfecitque atque ob hanc causam cognomen habuit Coruinus. Id factum est annis quadringentis quinque post Romam conditam.

armis insignis quatiensque scutum hasta cum silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum adulescens, qui haud indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius seiscitatus consulis uoluntatem in medium armatus processit. minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum: namque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem uersus, quod primo ut augurium caelo missum laetus accepit tribunus, precatus deinde, si diuus, si diua esset qui sibi praepetem misisset, nolens propitius adesset, dictu mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed quotienscumque certamen initum est, leuans se alis os oculosque hostis rostro et unguibus adpetit, donec territum prodigii talis uisu oculisque simul ac mente turbatum Valerius obruncat. coruus ex conspectu elatus orientem petit. hactenus quietae utrimque stationes fuere. postquam spoliare corpus caesi hostis tribunus coepit, nec Galli se statione tenuerunt, et Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit, ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. — consul contione aduocata laudatum tribunum decem bubus aureaque corona donat. *Vides igitur eum uel in minimis rebus consentire cum Gellio; nam quod Gellius de duobus consulibus loqui-*

1. mecum *R* ambiguis *g*¹ ipetto *B* cum a inter t et t
sup. lin. addit. 2. inmanit *L* imanit *Bp* immaniter am
adrogantem *L* cum o inter r et g *sup. lin.* 3. inde om. *m*
6. aduersarios atq; *R*¹ corr. sec. *m.* aduersariis atq. *LB* ag
7. incipit] cepit *p* insilibat *L*¹*B*¹ insiliebat *L*²*B*² insibilat *pa*
obturbabatq; ung. *p* obturbabat ung. *a* manum] magis mihi
placeret uoltum. *uid. Liu.*: os oculosque hostis rostro et unguibus
appetit 8. alis] alias *Rpm* alas ag ales *m* in marg. arce-
bat] in *R* *sup. e m. s. scripsit r.* saeuierat *LB* 9. reuo-
lebat *a* 10. ducem] ducet *a* 12. annis quadringentesimo
quinto *g* anno quadragésimo quinto *a* .cccc. v. *p.*

13. *Gell. n. Att. XVII* 2, 4 et *Non. s. u. subnixum p.* 405
Verba ex Q. Claudii primo annali: — Ea, inquit, dum fiunt, La-
tini subnixo animo ex uictoria inerti consilium ineunt.

330

14*. *Liū. VIII* 19, 13 Conlaudatis Fundanis consul [*L.* 424

5 *Plautius Venox*] litterisque Romam missis, in officio Fundanus
esse, ad Priuernum flexit iter. prius animaduersum in eos, qui
capita coniurationis fuerant, a consule scribit Claudius; ad tre-
centos quinquaginta ex coniuratis uinctos Romam missos, eam-
que deditionem ab senatu non acceptam, quod egentium atque
10 humilium poena defungi uelle Fundanum censuerint.

326

428

15. *Gell. n. Att. VI (VII)* 11, 7 Consimiliter Q. quoque
Claudius in primo annalium 'nequitiam' appellauit luxum uitae
prodigum effusumque in hisce uerbis: Persuadent cuidam adu-
lescenti Lucano, qui adprime summo genere gnatus erat. sed
15 luxuria et nequitia pecuniam magnam consumpserat.

*tur, Lilius de uno, erroris Gellii id adscribendum esse adparet; itaque cum
etiam VII 9 Liliū ante oculos habuisse Claudium demonstrauerimus, et
eum etiam hic eodem auctore usum esse consentaneum est, et firmatur hoc
consensu sententia nostra de Gellii fonte. — Ceterum eadem fere apud Cass.
Dion. fr. 34 (Zon. VII 25 p. 93 Pind.), alia apud Appian. Celt. 10.*

13. Spectare uidetur ad bellum Latinum.

15. 16. cf. *Liū. VIII* 27: Aliud subinde bellum cum alterius orae
Graecis exortum. namque Tarentini cum rem Palaepolitanam uana spe
auxilii aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos ac-
cepere, uelut destituti ac non qui ipsi destituissent, inecupare Palaepo-
litanos, ira atque inuidia in Romanos furere, eo etiam quod Lucanos

13. Contaminaui hoc fragmentum ex Gellio et Nonio l. s. s.
haec enim debentur Gellio: Ea dum fiunt, Latini subnixo animo, haec
Nonio: ea Latini subnixo animo ex uictoria inerti consilium ineunt.
sed cum cetera Claudii uerba tum etiam haec Nonium sumpsisse
ex Gellio, cum libri eius integriores essent, suspicatus est M. Hertz
in *Iahn. ann.* 85. (1862) p. 721. pro Claudio tamen ab eo et
hic et fr. 22. 23. 24 Coelii nomen substitutum est. uid. p. CCXXVIII.

2. 3. latini (la ex h corr.) R e latinis cod. Basil. Nonii et
Latini uulg. Nonii 3. subniso R sub. mixo (sup. x scr. t) q
et uictoriae certi Canter.

14, 8. ad eccl ex coniuratis Med.

9. dedicionē Med.

10. Fundanum populum cens. praeter Med. et Lou. quartum libri
Alschevskiani.

15, 11. Q.] q̃ Ra Q. p 13. persuadenti libri persua-
dent scripsi conlato Liuius in mus. Rhen. nouo XVII p. 152

15. peccuniam a.

326
428

16. *Gell. n. Att. II* 19, 7 Claudius Quadrigarius in primo annali: Ea Lucani ubi rescuerunt, sibi per fallacias uerba data esse.

17. *Gell. XVII* 2, 18 Verba ex Q. Claudi primo annali: — sese, inquit, ne id quoque, quod tum suaderet, facturum esse. 5

321
133

18. *Liv. VIII* 5, 1 Consules [*T. Veturius Calvinus Sp. Postumius Albinus*] profecti ad Pontium in colloquium, cum de foedere uictor agitare, negarunt iniussu populi foedus fieri posse, nec sine fetialibus caerimoniaque alia sollemni. itaque non, ut uulgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere pax 10 Caudina, sed per sponsonem facta est. quid enim aut sponsoribus in foedere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quo minus legibus dictis

et Apulos (nam utraque eo anno societas coepta est) in fidem populi Romani uenisse adlatum est: quippe prope modum peruentum ad se esse, iamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium euentuque eius uerti. eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis ualidam, quando Lucanus defecerit, quem reuocari adhuc impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur. haec consilia cum apud cupidos rerum nouandarum ualuissent, ex iuuentute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se mulcati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium coetum, uociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, a consulibus uirgis caesos ac prope securi percussos esse. deformis suapte natura res cum speciem iniuriæ magis quam doli prae se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum uocare, et alii circumstantes consilium bellum in Romanos poscunt, alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrent, tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur, ut societas cum Samnitibus renouaretur, legatique ad eam rem mittuntur. repentina res quia quam causam nullam tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus et obsides dare et praesidia in loca munita accipere: caeci fraude et ira nihil recusarunt. dilucere deinde breui fraus coepit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigrauerunt, sed amissa omni de se potestate nihil ultra quam ut paeniteret frustra restabat.

17. *Hic posui, quia a. 321. 433 dicere potuit Pontius, cum etiam alterum consilium, quod dederat pater de Romanis apud Caudium inclusis, repudiaret. uid. Liv. VIII* 3—4.

16, 1. Cladius *P* 2. fallatias *R*.

17, 5. sese] *cē r* esse *L*.

18, 8. fēdere *Medic*. 10. ut ulgo *Med*.¹ 11. sed] *see Med*.¹ *corr. m. quarta* 12. ubi p̄catione restant igitur per *Paris*.¹ ubi p̄catione res an igitur per *Paris*.²

stetur, ut cum ita Iuppiter feriat, quem ad modum a fetialibus porcus feriat. sponderunt consules, legati, quaestores, tribuni militum, nominaque omnium qui sponderunt extant, ubi, si ex foedere acta res esset, praeterquam duorum fetialium non extarent. et propter necessariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur.

19. *Gell. II* 19, 8 Item Quadrigarius in eodem [*i. e. primo*] libro —: Id ubi rescierunt propinqui obsidum, quos Pontio traditos supra demonstraui, eorum parentes cum propinquis capillo passo in uiam prouolarunt. 320
434

20. *Gell. n. Att. XVII* 2, 21 Verba ex Q. Claudii primo annuali: — ‘Cum tantus’ inquit, ‘arrabo penes Samnites populi Romani esset’. Arrabonem dixit sescentos obsides. 320
434

15 21. *Gell. n. Att. I* 25, 6 Aut rursus quid esse id dicemus, 320
434

19. *Res post furculas Caudinas Romae gestas intellegendas esse facile adparet. minus clarum est, qua re audita propinqui obsidum in uiam prouolarint. an cum rescuissent, exsoluisse se senatum religione foederis et in magnum periculum adductos obsides? cf. Lii. VIII 5, 5: et propter necessariam foederis dilationem obsides etiam sescenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur, Lii. VIII 14, 12: nec ullum superfuisset animal [Samnitium castris ad Luceriam expugnatis], ni consules receptui signum dedissent audiosque caedis milites e castris hostium imperio ac minis expulissent. itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem irae confestim oratio habita est, ut doceretur miles, minime cuiquam militum consules odio in hostes cecissey aut cessuros, quin duces sicut belli ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sescentorum, qui Luceriae obsides tenerentur, praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. laudare ea milites, laetarique obuam itum irae suae esse, ac fateri omnia patienda potius quam proderetur salus tot principum Romanae inuentutis.*

21. *Fortasse de rebus ante Luceriam urbem expugnatam gestis, nam colloquium tum inter Romanos Samnitesque factum esse de urbe tradenda Liius VIII 15, 3 diserte rettulit. Postquam autem in ipso orationis tenore et consules tum rem ad Luceriam gessisse neque Pontium in ipsa urbe fuisse narrauit, haec § 8 addit: haud ferme alia mutatione subita rerum*

2. cos̄ Par. cos̄ Med. 6. sescenti] in Par. a sec. man. in rasura scriptum. in Leid. primo ceterisque Drakenb. codd: ac.

19, 9. rescierunt VPR rescuerunt codd. rec. Pontio R aliquot codd. rec. poncio VP alii codd. rec.

20, 13. 14. .p. r. LRmpoa populi Rom. esset] p̄se φ
14. arbonē L artabonem R Arrabone g arrobone a

quod in primo annalium Quadrigarii scriptum est. C. Pontium Samnitum a dictatore Romano sex horarum indutias postulasse, si indutiae 'paucorum' tantum 'dierum' appellandae sunt?

22. *Gell. n. Att. XVII 2*, 3 Verba ex Q. Claudii primo 5 annali: --- Arma, inquit, plerique abiciunt atque inermi inlatebrant sese.

clarior victoria populi Romani est, si quidem etiam, quod quibusdam in annalibus inuenio [*Claudio autem in his libris perualtum esse usum Livium constat*], Pontius Herenni filius Samnitium imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum ceteris est missus, ceterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque: id magis mirabile est ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium atque inde Luceriam gesserit — an consulum Papiriique praecipuum id decus sit. cf. etiam *Dionys. XVI 2*: μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Πόντιος ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπαθε, καὶ τὸν ζυγὸν ὑπήλθον καὶ αὐτὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. De re cf. *Mommsen, chronol. p. 112. Weissenborn ad Liv. l. l.*

22. Ex Gellio sua habet *Non. p. 129, 23*, falso tamen sub nomine Coelii. uid. p. CCXXXVIII. porro quod extremis verbis addidit in latebras, somnauit ut saepe Nonius auctores suos transcribens. uid. *Kretschmer, de Gell. font. p. 33 et supra p. l.* Referendum esse hoc fr. mihi uidetur ad proelium in saltu auium ad Bouinum a C. Iunio Bubulco contra Samnites commissum a. 311. 443; ubi cum Romani spe praedae pellecti in insidias incidissent, oratione consulis accensi, aggressi sunt imminentem hostium aciem (*pergo enim ipsius Livii VIII 31, 14 uerbis*). ibi paulum laboris fuit, dum in aduersum clium erigitur agmen, ceterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies aequo se iam institisse loco, uersus exemplo est terror in insidiatores, easdemque latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant. sed loca difficilia hosti quaesita ipsos tum sua fraude impediabant. itaque ergo perpauca effugium patuit: caesa ad uiginti milia hominum, uictorque Romanus ad oblatam ab hoste praedam pecorum discurrit. [*Contra Romanos ἐν ταῖς ὕλαις ταῖς Ἀόρναις, cum circumdati essent, fusos esse a Samnitibus Zonaras VIII 1 p. 100 ed. Bonn. narrat.*]

21, 1. quadrigae anthol. *Vrsin.* 1. 2. pontium *V* 2. samnitē anthol. *Thuan. et Vrsin.* sōnitem *R*

22, 4. Coelius annalibus libro I. *Non.* 5. abitiunt a atque] at *Nonii cod. L* inermi *Lp* inermis in latebras se illatebrant *Nonius* 5. 6. illecebrant *R ante corr.* illacebrant *R corr.* illatebrant *p Nonii cod. L²* inlatebant *p ante corr.*

INCERTAE SEDIS

23. *Gell. XVII* 2, 5 Verba ex Q. Claudii primo annali:
— Domus, inquit, suas quemque ire iubet et sua omnia frun-
nisci.

24. *Gell. XVII* 2, 9 Verba ex Q. Claudii primo annali: —
5 Et Romani, inquit, multis armis et magno commeatu praedaeque
ingenti copiantur.

25. *Gell. XVII* 2, 11 Verba ex Q. Claudii primo annali:
— Nos, inquit, in medium relinquemus.

26. *Gell. XVII* 2, 15 Verba ex Q. Claudii primo annali:
10 — Nihil sibi, inquit, diuitias opus esse.

27. *Gell. XVII* 2, 22 Verba ex Q. Claudii primo annali:
— Miserrimas, inquit, uitas exegerunt.

28. *Gell. XVII* 2, 23 Verba ex Q. Claudii primo annali:
— Ille annus in otiiis, inquit, consumptus est.

15 29. *Gell. XVII* 2, 25 Verba ex Q. Claudii primo annali: —
Conualles, inquit, et arboreta magna erant.

30. *Gell. VIII* 14, 3 Meminimus etiam in Tiburti biblio-

23, 24. *Ex Gellio apud Nonium* (p. 113, 8 et 87, 6) *sed falso sub*
Coelii nomine.

26. *Closset* p. 496 *not. 4 refert ad Curium Dentatum dona Samni-*
tium tertio bello repudiantem, sed uehementer dubito, non ad hoc bellum iam
primus liber descenderit.

28. *Ex eis annis, quorum memoriam Claudius libro primo esse complexus*
uidetur, solos annos 348. 406 et 347. 407 in otiiis consumptos esse tradit
Liuius (*VII* 27, 1 et 3).

30. *Hoc fragm. uulgo confusum est cum fr. 10^b p. 208 u. 11. sed*
falso, id quod cuius ipsa Gellii uerba paulo attentius legenti facile ad-
parebit.

23, 1. Coelius libro II *Nonius*. 2. suam *Non. cod. L*
quoque *Nonius* 2. 3. frunisci (n *cras*) o

24, 4. Caelius (Coelius *W*) libro I: armis et magno commeatu
(*cumm. L*¹) set (sed *L*² *W*) praeda ing. cop. *Non.*

* 25, 8. in om. *φ*

26, 10. nichil inquit sibi p diuicias *R*

27, 12. uitas *Lpφgao* uias ceteri libri *Hertzi*

28, 14. mimis *R* minuss in ad marg. *L* minus pag min;
φ ante corr. min' φ corr. mimus o uulgo. nimis Roth annus
scripsi. otiis LR consupt' L

29, 16. conuales *L*

theca inuenire nos in eodem [*primo*] Claudii libro scriptum utrumque 'facies' et 'facii'.

31. *Seru. ad Verg. Aen. I* 108 Haec autem sunt saxa inter Africam, Siciliam et Sardiniam et Italian, quae saxa ob hoc Itali aras uocant, quod ibi Afri et Romani foedus inierunt. ⁵ — quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quae subito pessum ierit, in cuius reliquias saxa haec exstare, in quibus aiunt Poenorum sacerdotes rem diuinam facere solitos. hās aras alii Neptunias uocant, sicut Claudius Quadrigarius I annalium: Apud aras, quae uocabantur Neptuniae. ¹⁰

32. *Nonius s. u. reticulum* p. 222 Claudius primo: Prius hisce + auctoribus inde reticula galearia.

33. *Nonius s. u. possetur* p. 508 Quadrigarius annalium lib. I: Cum non possetur decerni, utrius putaretur uictoria esse.

LIB. II

²⁹⁴ **34** *. *Liv. X* 37, 13 Et huius anni parum constans memoria ¹⁵
⁴⁶⁰ est: Postumium auctor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum; ab Atilio in Etruria res gestas eumque triumphasse.

35. *Nonius s. u. properatim* p. 154 Quadrigarius annali ²⁰
libro II: Eo consules propere exercitum redducunt.

36. *Nonius s. u. offendere* p. 359 Quadrigarius annali lib. II:

34. *Libro secundo adtribui cum Krausio. Ceterum prorsus alia antea Livius, eaque plurimis uerbis narrauerat.*

30, 1. dauidii φ 2. utrumque⁷ f. p et f. φ facii] faciei
R L B φ γ p m, at uid. uerb. *Gell. seqq.*

31. *uerba Claudii, ut supra edidimus, solus Cassellanus seruauit, Paris. haec tantum modo exhibet: alii Neptunias uocant, ut Claudius dixit.*

32, 12. isce *W*¹ priusque ductoribus indit reticula *Lipsius.*

33, 13. quadriga. annal. li. I *F.*

34, 17. in apuliam *Par. Med. Leid. I. libri rec.* saucium
esse ipsum *Leid. I. lib. rec.* sautiū ipsum paucis *Med.*¹

35, 21. propere] *in lemmate est properatim et properiter.*

Inde postquam aliquantum recessit, offendit montem, loca inuenit ea res omnes habere, quae militibus opus sunt, ligna, aquam, pabulum.

37. *Nonius s. u. ignauiter p.* 514 *Quadrigarius annali lib. II:*

5 Et qui ibi erant, non ignauiter potando cum diem pro meliore habuerunt.

38. *Nonius s. u. desubito p.* 517 *Quadrigarius annali lib. II:*

His desubito utrisque nuntiatur ipsorum copias adesse.

39. *Priscian. VIII p.* 797 *P.* 393 *H.* Quintus Claudius in

10 II annalium: Comprehensare suos quisque, sauiare, amplexare.

LIB. III

40. *Gell. III 8* Cum Pyrrus rex in terra Italia esset et 278
476
unam atque alteram pugnas prospere pugnasset satisque agerent
Romani et pleraque Italia ad regem descuiisset, tum Ambraciensis
quispiam Timochares, regis Pyrri amicus, ad C. Fabricium con-
15 sullem furtim uenit ac praemium petiuit et, si de praemio con-
ueniret, promisit regem uenenis necare; idque facile esse factu
dixit, quoniam filius suus pocula in conuiuio regi ministraret.

40. 41. *Valerium Antiatem ex eis scriptoribus, qui aetatem tulerint, nemo esse seculus uidetur praeter Maximum (VI 5, 1 cf. Mommsen Herm. I p. 210 not.). Claudium Plutarchus (uel ut aduentatius dicam Dionysius, ex quo sua sumpsit Plut., cf. Quellen d. Plut. p. 71) Pyrrh. 21: μετὰ ταῦτα τοῦ Φαβορικίου τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος ἦγεν ἀνὴρ εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν κομίζων, ἣν ἐγραψεν ὁ τοῦ βασιλέως ἱατρός*

36, 1. inde pquāntum rec. *L*¹ aliquanto *F* 1. 2. munita
res *LW* munires *F* inuenit ea *scripsi* 2. om̄s *LWF* que *F*
3. babulum *L*¹

37, 4. quadriga. in II annali *F* annalibus II *L* 5. qui
inerant *F* post non addidit *F* pr. m. grauiter potando *V*
putando *LWF* pugnando *coni. Gulielm.*

38, 7. quadriga. in II āna is des. *F* 8. nunciatur *VW*¹

39, 10. II] I *codex Gruteri* analium *Par. R* conprac-
hensare *Par. R* comprehensare *Sangall.* comprehensare *Halberst.*²
sauire *Krehlius.* senire *Par. R Bern. Halberst. Gruter. Karol.*
saeuire *Bamb. Sangall.*

40, 11. pirrus *VR* Italia *R* 13. descuiiss3 *P* deci-
uisset *R* ambracien̄sis *R* 14. quispiam regis timochares
pirri *P* pyrri (i ex corr. in ras. duarum litt., us?) *V* pirri
R C om. *P* 15. et] ut *VPR emend. Scioppius* 17. filii
sui *VR* regi min.] reministrarent *V*

Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. senatus ad regem legatos misit mandavitque, ut de Timochare nihil proderent sed monerent, uti rex circumspectius ageret atque a proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatii historia scriptum est. Quadrigarius autem in libro tertio non 5 Timocharem sed Niciam adisse ad consulem scripsit, neque legatos a senatu missos sed a consulibus, et *Pyrrum* populo Romano laudes atque gratias scripsisse captivosque omnes, quos tum habuit, uestinisse et reddidisse. 41. Consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Literas, quas ad regem Pyrrum super ea causa 10 miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:

‘Consules Romani salutem dicunt Pyrrō regi.

Nos pro tuis iniuriis continuis animo tenus commoti inimiciter tecum bellare studemus. sed communis exempli et fidei ergo visum, ut te saluum uelinus, ut esset quem armis uincere 15 possemus. Ad nos uenit Nicias, familiaris tuus, qui sibi praemium a nobis peteret, si te clam interfecisset. id nos negauimus

ἐπαγγελλόμενος θαυμάσιος ἀναιρήσειν τὸν Πύρρον, εἰ χάρις αὐτῷ παρ' ἐκείνων ὁμολογηθεῖη λύσαντι τὸν πόλεμον ἀκινδύνως. Ὁ δὲ Φαβρίκιος δυσχεράνας πρὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν συνάρχοντα διαθεὶς ὁμοίως ἐπεμψε γράμματα πρὸς τὸν Πύρρον κατὰ τάχος φυλάττεσθαι τὴν ἐπιβουλὴν κελύειν. Ἐίχε δὲ οὕτως τὰ γεγραμμένα. „Γάμος Φαβρίκιος καὶ Κόιντος Αἰμίλιος ὑπατοὶ Ῥωμαίων Πύρρῳ βασιλεὺς χαίρειν. Οὔτε φίλων ἐντυχὴς εἶναι αὐτῆς οὔτε πολεμίων. Γνώσῃ δὲ τὴν πεμψθεῖσαν ἡμῖν ἐπιστολὴν ἀναγνούς, ὅτι χρηστοῖς καὶ δικαίοις ἀνδράσι πολεμεῖς, ἀδίκους δὲ καὶ κακοῖς πιστεῖεις. Οὐδὲ γὰρ ταῦτα σὴ χάριτι μνησκούειν, ἀλλ' ὅπως μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ καὶ δόλῳ δόξωμεν ὡς ἀρετῇ μὴ δυνάμενοι κατεργάσασθαι τὸν πόλεμον“. Ἐντυχὼν τοῦτοις τοῖς γράμμασιν ὁ Πύρρος καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξελέγξας τὸν μὲν ἱατρὸν ἐπέλασε, Φαβρίκιῳ δὲ καὶ Ῥωμαίοις ἀμοιβὴν ἐδώκετο προῖκα τοῖς αἰχμωλώτοις καὶ πάλιν

2. nichil *VR* dproderent *R* 3. circumspetaciūs *R*
4. ualerianciatis *V* ualeriantianis *P* 5. ticio *VPR* 6. timorêcharem *V* nitiâ *P* 7. ad senatū (d ex t corr.) *R*
missus *V* ante corr. Pyrrum addidit Hertz regem uulg. inscribit
pop. Rom.] p. r. *R*

41, 10. Q.] q̄ *PVR* emilius *V* pirrum *V* ea
causa] carca *R* 12. pirro *VR* 13. tenui *VRP* strenui
uulg. tenus Gronou. 13. 14. inimiciciter *V* 15. ergo *P*¹
uigore *P* a m. rec. ut te] *P* uite *V* uitae *R* 16. possumus *VRP*
famiaris *R* 17. interfecisset *R* negamus
VRP

nelle, neue ob eam rem quicquam commodi expectaret, et simul
uisum est, ut te certiores faceremus, ne quid eius modi, si ac-
cidisset, nostro consilio ciuitates putarent factum, et, quod nobis
non placet, pretio aut praemio aut dolis pugnare. Tu nisi caues,
5 iacebis?.

42. *Gell. III* 7, 21 Claudius autem Quadrigarius annalis 258
tertio non Caedicio nomen fuisse ait sed Laberio.

43. *Gell. I* 7, 9 In Claudi quoque Quadrigarii tertio annali 258
496

ἐπεμψε τὸν Κινέα διαπραξόμερον αὐτῷ τὴν εἰρήνην. et Zonar. *I* 111
5 p. 121 Bonn. Ἦδη δὲ τῶν ῥηθέντων υπάτων ἐν τῷ στρατεύματι
ὄντων Νικίας τις τῶν Πύρρῳ πιστῶν δοκούντων ἤλθε πρὸς τὸν Φα-
βρίκιον καὶ υπέσχετο αὐτῷ τὸν Πύρρον δολοφονήσειν. δυσχεράνας
οὖν ἐπὶ τούτῳ ἐκείνος (ἀρετῇ γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσιν ἡξίον τῶν πο-
λεμίων κρατεῖν ὥς ὁ Κάμιλλος) κατεμήνυσε τῷ Πύρρῳ τὸ ἐπιβουλένμα.
καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκ τούτου κατέπληξεν, ὥστε καὶ τοὺς ἐαλωκότας τῶν
Ῥωμαίων προῖκα ἀνθις ἀφείναι καὶ πρέσβεις πάλιν ὑπὲρ εἰρήνης ἀπο-
στεῖλαι. Similia Livius, quocum consentiunt Cicero de offic. *III* 22, 86 et
Senec. ep. 120, 6 (XX 3), narrasse uidetur (periocl. *XIII*: cum C. Fa-
bricio consuli is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur, uene-
num se regi daturum, cum indicio ad regem remissus est, cf. 24, 45, 3.
42, 47, 6. Flor. *I* 13 [18] 21. Eutrop. *II* 14, quibus tamen locis proditi-
oris nomen omisum est). utramque narrationem et Claudii et Valerii con-
taminasse uidetur Aelianus (uar. hist. *XII* 33), qui Niciam medicum (nam
quod Cineam eum appellat, error is est aut ipsius Aeliani aut librariorum)
ad senatum scripsisse rethulit.

42. De re uid. fragm. Caton. orig. fr. 83. et Frontin. *I* 5, 15 (quo
de loco ad uerbum descripsit is qui librum quantum postea addidit *IIII* 5,
10): Idem fecit sub Atilio Calatino consule is, cuius uarie traditur no-
men: alii Laberium, nonnulli Q. Caedicium [sic Cato], plurimi Calpur-
nium Flammam [sic Liv. per. *XVII*, *XXI* 60, 11 et qui cum secuntur
Oros. *IIII* 8, Flor. *I* 18 [II 2], 12. Zon. *VIII* 12. Plin. *XXII* 11. Aurel.
Vict. de uir. ill. 39, 3] uocitatum scripserunt. Hic cum demissum in
eam uallem uideret exercitum, cuius latera omnia superiora hostis inse-
derat, depoposeit et accepit a consule trecentos milites: quos adhortatus
ut uirtute sua exercitum seruarent, in mediam uallem decucurrit. et ad
obprimendos eos undique descendit hostis longoque et aspero proelio
retentus occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

43. Ad eandem rem pertinere ad quam fr. 42 iam ab aliis perspectum
est; sunt uerba Laberii tribuni, quibus salutis uiam demonstrat Atilio Calatino
consuli. uid. Caton. fr. 83 p. 75, 6: Censeo, inquit, si rem seruare uis, faciun-

1. exteptaret *R* superscr. c sup. p. 4. precio *P* pu-
gnare * *V* 5. tacehis *V* ante corr.

42, 6. annat. *R* 7. tercio *VPR* cedicio *R* cecidio *P*
lauerio *VPR*

43, 8. Claudi *A* cl s. cl *VPR* excerpta Scioppii codd. rec.
centesimo quinquagesimo (tum tertio om.) ex Busl. Currio Steph.
Q uel Qu. codd. rec. et edd. uet. annali] *A* annali libro *VP*
codd. rec. annalib bro *R* annalium libro codd. rec.

uerba haec esse dixit [*amicus Gellii, homo lectione multa exercitus*]:
Dum i conciderentur, hostium copias ibi occupatas futurum.

44. *Gell. I* 16, 1 Quadrigarius in tertio annalium ita scripsit:
Ibi occiditur mille hominum.

45. *Macrob. sat. I* 4, 18 Claudius etiam Quadrigarius annali 5
tertio: Senatus autem de nocte conuenire, noctu multa domum
dimitti.

46. *Non. s. u. delectare p.* 97 Quadrigarius annalium lib. III:
Fabius de nocte coepit hostibus castra simulare obpugnare, cum
hostem delectare, dum collega id caperet quod captabat. 10

47. *Non. s. u. potestur p.* 508 Quadrigarius annali lib. III:
Adeo memorari uix potestur, ut omnes simul suum quisque ne-
gotium adorti essent.

48. *Non. s. u. praeclariter p.* 516 Quadrigarius annali
lib. III: Et ita rebus praeclariter gestis Romam reuerterunt. 15

49. *Priscian. VI p.* 697 *P.* 232 *H.* Claudius in III histo-
riarum: Ut uiderent † ne respueret uerminaret litteris addinalis,
quod uerminatum ne ad cancer peruenerit.

dum, ut quadringentos aliquos milites ad uerrueam illam — ire iubeas,
camque uti occupent, imperes horterisque; hostes profecto ubi id uide-
rint, fortissimus quisque et promptissimus ad occurrandum pugnandum-
que in eos praeuertentur unoque illo negotio sese adliga-
bunt, atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur.

44. *Ex Gellio hoc fragmentum ad uerbum descripsit Macrob. sat.*
I 5, 6.

45. *cf. supra p. CCLXXXVI not. 2.*

2. dum ii *codd. rec.* idum i *A* dum hii *VPR* dum hi *V*
a man. rec. concideretur *R* copia sibi *P* copia tibi *R*
in ibi oc desinit *A*.

45, 7. dimitti] do demitti *P*¹ do postea deletum

46, 9. denocle *LW* oppugnare *L*² in *W* post cum
una litt. eras. 10. cum (uel ut) hostem delectaret conieci.

47, 11. liber *W* 12. potestur *F* (*uid. lemma*) potest
L VW suum] sunt libri. quisq: *LV*

48, 14. quadriga. in III anna. *F* 15. reuertẽ *W*

49, 17. respuerorum *Caroliruh.* alter uermiare (supra-
scripto *N*) *Paris. R* minaret (*ante m superscripto u pro littera*
crasa) *cod. Gruteri* litteris *Sangall.* haddinalis *Bamberg.*
adinalis *Halberst.* litteris addinalis] lateris uleus in alis *Casaub.*
ad Suet. Claud. 41. Claudius III historiarum litteris ad senatum:
ut uiderent ne res sinerent (uel paterentur) uermiare; quod uermi-

LIB. IIII

50. *Non. s. u. alternatim p.* 76 Quadrigarius annalibus lib. III: Item gaudium atque aegritudinem alternatim sequi.

51. *Non. s. u. urgere p.* 418 Quadrigarius annali lib. III: Sed circiter horas duas graui proelio urserunt; deinde in fugam
5 sunt coniecti.

52. *Seru. ad Verg. Georg. I* 135 Quadrigarius quarto: Inter uenas saxi.

LIB. V

53. *Gell. V* 17, 5 Nihil nos super ea re [*ante diem quo-* 216
que quartum kalendas uel nonas uel idus tamquam inominalem 538
10 diem a plerisque uitari] scriptum inuenimus, nisi quod Q. Claudius annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis uastissimam factam dicit ante diem quartum nonas Sextiles.

54. *Non. s. u. cohortarent p.* 472 Quadrigarius annalium lib. V: Et dicerent castra facta esse atque hos cohortarent, uti
15 maturarent.

53. *Ad uerbum descripsit Macrob. sat. I* 16, 26.

54. Nisi audacius est numerum corruptum existimare, refero haec uerba ad inpetum ab Hannibale in castra Romanorum, qui Capuam obsidebant, factum a. 211. 543: fraudem quoque super tumultum adiectam inmissis ab Hannibale, qui habitu Italico gnari Latinae linguae iuberent consulum uerbis, quoniam amissa castra essent, pro se quemque militum in proximos montis fugere: sed eam celeriter cognitam fraudem oppressamque magna caede hostium; elephantos igni e castris ex-

natum, ne ad cancer perueniret *I. F. Gronouius ad Suet. l. l.* ne respueret uerminare ad ulceris (ulceris ad *ensor Krehlii Ienensis*) cliua, cis quod uerminatum ne ad cancer perueniret *God. Hermann apud Krehlium.* ne res publica uerminaret literis adulatis, quod uerminatum ne ad cancer perueniret *M. Hertz. ego desperaui de probabili huius fragmenti emendatione.*

50, 2. alternatum *W*

51, 3. annali] arena *L* 4. oras *L*

52. *Ex Thilonis libris solus Vossianus saec. X seruauit.*

53, 10. quod Q.] q̄ qd *V* quod q̄ *R* qd' * (q; eras.) *P*
11. 12. uatissimam *R* 12. Sextilis *Par. Macrobi.*

54, 13. quadraginarius *W*¹ 14. ducerent *F* capta
Mercer. adque *L*¹ hos] os *W*

55. *Non. s. u. cohortarent p.* 475 *Quadrigrarius annali lib. V:*
Is ubi Dacium cognouit et patria eum recordauit.

LIB. VI

56. *Prisc. N. p.* 906 *P.* 541 *H.* *Quadrigrarius in VI annali:*
Arforius Taurae dextrum umerum sauciat atque ita resiliuit.

213 57. *Gell. n. Att. II* 2, 13 *Posuimus igitur uerba ipsa Qua-* 5
541 *drigarii ex annali eius sexto transcripta: Deinde facti consules*
Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus, filius eius, qui

actos. *Liu. XXVI* 6. τοὺς δὲ ῥωμαίζοντας βοᾶν ὅτι Φούλονιος ὁ Ῥω-
μαίων στρατηγὸς κελύει τὸ στρατόπεδον ἐκλιπόντας ἐπὶ τὸν ἐγγὺς
λόφον ἀναπηδᾶν. τὸδε μὲν ἦν τὸ στρατήγημα τοῦ Ἀννίβου καὶ τούτων
τὰ μὲν πρῶτα πάντα κατὰ νοῦν ἀπῆντησεν. *App. Hann.* 41. Quae
coniectura si uera est, libro sexto hoc fragmentum esse adsignandum, for-
tasse coniungendum est cum fragm. 58: Paene factum est, quin castra re-
linquerent atque cederent hosti.

55. *Dacii nusquam, quod sciam, in rebus horum annorum mentio fit, quam*
ob rem Decii nomen latere suspicatus est Augustinus, Dasii Roth (ad Non.
l. s.). Dasii complures nobis occurrunt apud Lium in eis qui huc perti-
nent libris (XXI 48 a. 218. 536. XXIII 45 sq. a. 213. 541. XXVI 38
[ex eo Valer. Max. III 8, 1; cf. Appian. Hann. 45] a. 210. 544), Decius
unus, Capuanus, ex gente Magiorum, qui ob constantem in Romanos fidem
ab Hannibale uinctus et in Africam missus, sed tempestate Cyrenas delatus
et a Ptolemaeo seruatus est (Liu. XXIII 7, 4—10. a. 216. 536).

56. *Claudii Aselli Romani et Taurae Campani certamen a. 215. 539*
fuse narrat Lius XXIII 46 et 47 et Appian. Hann. 37, ex quo tamen
Taurae saluus cito equo aufugit. Aliud certamen simillimum T. Quinctii
Crispini Romani et Badii Campani extat apud Lium XXV 18 (unde sua
descripsit Valer. Max. V 1, 3 sed parum accurate); in hoc, quod commis-
sum est anno 212. 542, Crispinus supra scutum sinistrum umerum Badio
hasta transfixit superque delapsus cum uulnere ex equo desiluit,
ut pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma
atque equo relicto ad suos aufugit. nomina igitur magis faciunt cum
Lio XXIII 46, res cum Liu. XXV 18. cf. Weissenborn ad Liu. XXV
18, 3.

57. *cf. Liu. XXIII 43: creati consules ambo praesentes Q. Fa-*
bius Maximus consulis filius et Ti. Sempronius Gracchus iterum. —

55, 1. lib. III *W* *numerus deest in F* 2. subi *L*¹ is ubi
*L*² *Decium Augustinus Dasium Roth.* patriae con. *Iun.*

56, 4. taurae *Par. R* taurae *D* taurae *Sangall. cod. Gruteri*
Carolir. humerum *Bamb. Bern. Halb. Grut.* saucia *Sangall.*
Carol. sacucia *Gruter.* resiliuit *ex corr. Halberst.*²

57, 5. 6. cadrigrii (*supr. g script. a*) *R* 6. annalib' *R*
consul eem pronius *P* 7. graccus *VP* iterum, *Q*] iterumq;
siue iterumque libri. qui om. *R*

priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obuiam in equo ueniens uenit neque descendere uoluit, quod pater erat, et, quod inter eos sciebant maxima concordia continere, lictores non ausi sunt descendere iubere. ubi iuxta uenit, tum consul ait: 'Quid postea?' lictor ille, qui apparebat, cito intellexit. Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius imperio paret et filium conlaudauit, cum imperium, quod populi esset, retineret.

58. *Gell. XII* 13, 6 Item in sexto annali eiusdem [*Quadrigarii*] uerba haec sunt: Paene factum est, quin castra relinquerent atque cederent hosti.

59. *Non. s. u. censere p.* 267 Quadrigarius annali lib. VI: Ne nos ad certationem censeas haec incepisse.

60. *Non. s. u. aliquantisper p.* 511 Quadrigarius annali lib. VI: Aliquantisper pugnato nihil promouet Poenus.

LIB. VII

61. *Nonius s. u. habentia p.* 119 Libro septimo Claudius: Animos eorum habentia inflarat.

44) pater filio legatus ad Suessulam in castra uenit. cum obuiam filius progrediretur, lictoresque uerecundia maiestatis eius taciti anteirent, praeter undecim fascies equo praeuectus senex, ut consul animaduertere proximum lictorem iussit, et ut is, descenderet ex equo, inclamauit, tum demum desiliens 'experiri' inquit 'uolui, fili, satin seires consulem te esse'. (*ex Liuii Valerius Max. II* 2, 4 *qui tamen falso illud ad Suessam accidisse dicit.*) pluribus uerbis exornat *Plut. Fab.* 24.

58. *Vide quae adnotauimus ad fr.* 54.

61. *Vid. supra p.* CCCIIII.

1. ei consuli pater] ei ospat̃ *R* obuiam *om. R* 3. sciebat *Vrb.* 4. sunt ausi *Vrb.* iubere ubi *V* 5. quid postea *VPR Tac. Gron. (interrogationis notam addidit Hertzs.)* quod postea *codd. rec.* tum consul ait: descendere iube. quod posteaquam lictor *in edit. Gron.* Tum consul ait quid postea lictori illi qui apparebat. Cito intellexit. Maximum *I. Gron.* cito] *an dictum?*

6. iusit *R*

58, 8. annalii *L* annalium *R*² 9. pene *pømga*

9. 10. reliquerent *L* 10. hosti *om. R*

59, 12. certatione *L*¹ hec *WF* incoepisse *F*

60, 13. quadriga. in annali. li. I *F* annali bib *W*¹

14. pugno *V* pugnare *F*

61, 15. VII *VW* 16. animus *L*¹ habentia *om. W*
inflaret *W*

197
557

62*. *Liū. XXXIII* 10, 7: Caesa eo die [*pugna ad Cynoscephalus*] octo hostium milia, quinque capta. ex uictoribus septingenti ferme ceciderunt. — Claudius quoque duo et triginta milia hostium caesa scribit, capta quattuor milia et trecentos.

196
558

63*. *Liū. XXXIII* 30 Paucos post dies decem legati ab 5 Roma uenerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. — ne plus quinque milia armatorum haberet neue elephantum ullum, bellum extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret. — Valerius Antias quaternum milium pondo argenti uertigal in decem annos inpositum regi tradit; Claudius in annos 10 XXX quaterna milia pondo et ducena, in praesens XX milia pondo. idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret, in haec obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius.

62. *Ex Liūio Oros. IIII* 20. cf. uersus quosdam ab Alcaeo poeta de clade illa Macedonum compositos apud *Plut. Flam.* 9: Ἀκλανστοὶ καὶ ἄθᾶπτοι, ὁδοιπόροι, τῶδ' ἐπὶ νότῳ | Θεσσαλίας τρισσαὶ κείμεθα μυριάδες | Αἰτωλῶν δμῆθέντες ὑπ' Ἄρεος ἡδὲ Λατίνων. quibus haec addit *Plut.*: Τοῦτο ἐποίησε μὲν Ἀλκαῖος ἐφρυβίζων Φιλίππῳ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποθανόντων ἐπιφενσάμενος. numeros *Claudii* etiam ductos esse ex hisce uersibus perperam intellectis suspicatur *Lachmann de font. Liū. II* p. 23. Etiam *Valerii* numeros (*fr.* 32) adscripsit *Liūius*, secutus tamen est *Polybii* auctoritatem.

63. Pacis condiciones, quas hoc capite *Liūius* tradit, ex *Polybio* (*XVIII* 27 [44 *Dind.*]) sunt exceptis duabus: ne plus quinque milia armatorum habere neue elephantum ullum et bellum extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret, quas, cum ex *Claudio* aut *Valerio* (*fr.* 33) *Liūium* sumpsisse ueri simile sit, supra adscripsi. cf. *Nissen, Unters.* p. 145. Ceterum quas *Polybius* omiserat, addidit ex annalibus *Liūius*, etiam *Zonar.* *VIII* 16 p. 252 habet: καὶ τοὺς ἐλέφαντας τὰς τε τριήρεις πλὴν πέντε καὶ τῆς στρατηγίδος αὐτῆς οὐσῆς ἐκκαίδεκά-ρους, καὶ χρήματα τὰ μὲν αὐτίκα δοῦναι, τὰ δὲ καὶ ἐν τάξει τισι, καὶ μόνης τῆς Μακεδονίας βασιλεύειν, μὴ πλείους τ' ἔχειν στρατιώτας τῶν πεντακισχιλίων, μήτε πόλεμον ἔξω τῆς ἑαυτοῦ χώρας ποιεῖσθαι τινα. cf. *adnot. ad Val. Ant. fr.* 33.

62, 3. duo et XXX milia *Bamberg.* 4. scribi *Bamb.* capta IIII. et ecc *Bamb.*

63, 7. ne plus V milia armentorum habere *Bamberg.* ne plus quingentis armatorum haberet *Mogunt.* *Zonar.* *VIII* 16 facit cum *Bamb.* 10. regit *Bamb.* in decem annos — in annos XXX] pro his *Mogunt.* exhibuit in decem annos triginta. 11. ducentum *Bamb.* ducenta *Mogunt.* ducena *Weissenborn* XX pondo *Bamb.* in add. *Maduig* 12. ne cum Eumene] cum ne eū enī *Bamb.*¹ ne cum *Bamb.*² nec cum Eumene *Mogunt.*

64*. *Liv. XXXVIII* 36, 13: In eo praelio [*quod Marcellus ad Comum contra Insubres et Comenses commisit*] supra XL milia hominum caesa Valerius Antias scribit; octingenta septem signa militaria capta et carpenta DCCXXXII et aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in aede positum scribit.

65*. *Liv. XXXVIII* 41, 11 Mitiores Thraecas idem exercitus [*Cn. Manli*], cum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam quam quod praedae minus, quod peteretur, fuerat. quamquam tunc quoque Claudius auctor est ad quindecim milia Thraecum praecedenti ad exploranda loca agmen Muttini Numidae obcurrisse, quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos: Muttinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse: eundem mox, cum iam Muttines in medio elephantis locatis, in cornua equitibus dispositis manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo praebuisse, atque inde turbatos equestri uelut procella hostis ad peditum agmen non accessisse.

66*. *Liv. XXXVIII* 23, 6: Numerus interfectorum [*Gallorum in Olympo monte a Cn. Manlio consule*] haud facile iniri potuit.

64. Omnia quae narrat *Livius* c. 36, 4—37 de rebus a Marcello Furioque consulibus in Gallia gestis, ex Claudio Valerioque hausta esse etiam *Nissenio* (p. 149 sq.) videntur, neque est dubium, quin hosce in animo habuerit, cum cap. 36 extr. haec scriberet: id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius an in Insubres consul exercitum duxerit aduersamque prospera pugna oblitterauerit, an uictoria ad Comum parta deformata clade in Bois accepta sit.

65. Falso hoc fragm. a *Krausio* ad annum 188. 566, quo *Cn. Manlius* cos. a. 189. 565 ex Asia in Italiam rediit, relatum et ab eo et *Rothio* post fr. 66 positum est; pertinet enim res a Claudio relata non ad *Manlii* sed ad *Scipionis* iter. Quae post uerba supra transcripta et ante ea a *Livio* exposita sunt, ex *Polybio* originem ducunt. cf. *Nissen* p. 210.

66. Sola haec uerba *Polybio* uerso *Livium* addidisse ex annalibus recte existumat *Nissen* p. 204; in numero captiuorum cum *Livio* consentit *Appianus* *Syr.* 42, qui in his libris permultum *Polybio* usus est. cf. *Valer.* fr. 44 c. adnot.

64. uid. *comm.* ad *Valer.* fr. 34.

65, 7. Thraecas *Bamb.* 11. Thraecum *Bamb.* praecedentia
Bamb. 13. hosteis (*Mogunt.*?) hostium *Bamb.* 14. quin-
 quaginta om. *Bamb.* 15. Muttinis *Bamb.* 16. conseruisse
Bamb.

quia late per omnis amfractus montium fugaque et caedes fuit, et magna pars rupibus inuicis in profundae altitudinis conualles delapsa est, pars in siluis uepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta milia hominum auctor est caesa. Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo esse solet, non plus decem milia, numerus captiuorum haud dubie milia quadraginta expleuit, quia omnis generis aetatisque turbam secum traxerant demigrantium magis quam in bellum euntium modo.

169

585

67*. *Liū. XXXVIII* 14, 8 Rhodi superbe commemoratis 19
meritis suis erga populum Romanum et paene uictoriae, utique de Antiocho rege, maiore parte ad se uindicta, adiecerunt, cum pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo coeptam: eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis uisum sit in societatem se belli trahere, interrup- 15
pisse, tertium se annum multa eius incommoda belli sentire, mari enim intercluso inopia insulam † inopem miss ritimis-
ium. r colendi itaque commeatibus, cum id ultra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent,

67. De re cf. Nissen p. 261 et Weissenborn a. h. l., qui iure num fides Claudio sit habenda, multum dubitant; Polybius (XXVIII 14) alia de oratione, quam Rhodii hoc anno habuissent, rettulerat. Quae u. s. transcriptis adnectitur a Liuiο narratio aliorum, fortasse Valerii Antiatii est (Nissen p. 261).

66, 1. per omnis] *Mogunt.* romanis *Bamb.* anfractus
Bamb. 2. ualles *Bamb.* 5. inmodicus *om. Bamb. add. Mo-*
gunt. 7. quadraginta *om. Bamb.*

67, 10. rodi *Laur.* commemoratis *Laur.* 11. meritis suis
add. Weissenborn 12. anthioco *Laur.* a *Laur. ad Sigon.*

13. sibi maceamicitiam *Laur.* 17. mari interimcluso inopiam
insulam | inopem miss ritimis (*lit. r partem tantum legit*
Madwig) iuu (iuu. r *legit Vahlen*) . . . colendi et q. s. *Lauresh.*
insulam sterilem premi amissisque maritimis iuu . . . colendi itaque c.
Weissenborn plerumque sequens uet. edd., quae sic exhibent: mari
intercluso inopia insulam premi, amissis mar. uectigalibus atque come-
eatibus. — sentire mari interim intercluso. inopem insulam mes-
suum maritimis iuari commerciis atque commeatibus *M. Seyffert*
in Iahn. ann. 83 p. 839 inopem insulam esse suam; maritimis ui-
uere incolentes commeatibus. Itaque cum — *Madwig.* 18. parti
Laur.

Rhōdis placere pacem cum componere cum Romanis; se Romanam eadem nuntiatum missos, per quos stetisset, quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse. *ne* nunc quidem haec sine indignatione legi audiriue
 5 posse certum habeo. inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum auctor est, tantum senatus consultum recitatum, quo Caras et Lycios liberos esse iuberet populus Romanus, litterasque extemplo ad utramque gentem *ut id* sciret indicatum mitti; qua audita re
 10 principem legationis, cuius magniloquentiam uix curia paulo ante ceperat, corruisse.

LIB. VIII

68*. *Oros. V 3 p. 289 Hau.* Cum Metellus praetor Achaicos 146
 Boeotiosque coniunctos duobus bellis, hoc est primum apud 608
 Thermopylas, iterum in Phocide uicisset, quorum priore bello
 15 occisa esse XX milia, secundo septem milia caesa Claudius historicus refert, — — igitur post extincta totius Achaiae praesidia, destitutarum euersionem urbium Metello praetore meditante, consul Mummius repentinus cum paucis uenit in castra, qui dimisso statim Metello Corinthum sine mora expugnauit.

20 69*. *Oros. I 4 p. 292 Hau.* Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam saltu contraxere pugnam, in qua LXX Lusitanos, Romanos autem CCCXX cecidisse 608

68. 69. *Orosius sua sumpsit ex Liuiō, uid. Moerner de Oros. ult. p. 123. cf. Valer. fr. 56. — Hertzberg hist. Graec. I p. 266 sq.*

1. rodīs Laur. romaniseromam Laur. 2. quostetisset Laur.
 3. quissibi Laur. rodios Laur. 4. esse nunc Laur. audiēriue Laur.
 5. quā Laur. 9. gentemsciret (saret teste Vahlen.) Laur. em. Sigon. et Weissenborn ut sciret iudicatum, Maduig ut sciret id decretum, A. Koch. s. c. indicatum Vahlen
 10. magniloquentia | uix curiam Laur.

68, 13. boeotiosque Laur. Rehdig.² boeotiosque Portens. boeotiosque Rehd.¹ Boeotiosque uulg. primum Laur. primo uulg.
 14. in phocideuicisset Laur. in foci deuicisset Port. cum foci deuicisset Rehdig. in Phocaeis uic. uulg. 15. claudicus Port.

¶ 69, 22. in qua. LXX mil. lusitanos a romanos Laur. an e Romanis?

Claudius refert, et cum victores Lusitani sparsi ac securi abirent, unus ex his longe a ceteris segregatus, cum a circumfusus equitibus pedes ipse deprehensus unius eorum equo lancea perfosso, ipsius equitis ad unum gladii ictum caput desecnisset, ita omnes metu perculit, ut prospectantibus cunctis ipse contemptim atque otiosus abscederet.

70. *Gell. XVII* 13, 5 Praeterea animaduertimus Quadrigarium in octauo annalium particula ista [*quin*] usum esse obscurissime. uerba ipsius posuimus: Romam uenit, uix superat, quin triumphus decernatur.

71. *Diomed. I* 378 *P. p.* 383 *K.* Claudius octauo historiarum: Flacco ospicatur.

72. *Nonius s. u. murmurari p.* 478: Quadrigarius annali lib. VIII: In eo loco populus murmurari coepit.

LIB. VIIII

(137)
617) 73. *Priscian. VII p.* 867 *P.* 347 *H.* Claudius — in eodem [*VIII annali*]: Vbi decreuerunt, commemorant Graccho, foedus prior Pompeianum non esse seruatum.

70. *De Aemilio Paulo (a. 147, 597) cogitat Krause conlato Liuio XXXV 35; potuit tamen idem de aliis imperatoribus dici.*

71. *Popma refert ad Q. Fuluium Flaccum, qui cum imperio in Hispania fuit et Celtiberos debellauit, sed res prorsus incerta. — cf. supra p. CCCIII.*

73. *Videtur esse sermo de altero foedere inter Romanos Numantinosque icto, de quo cum a Graccho Mancini quaestore cum Numantinis ageretur, prioris illius foederis Pompeii consulis, quod populus Romanus infirmauerat, Numantinos mentionem iniecissee ueri est simillimum. cf. Liu. per. 54: Q. Pompeius consul (a. 141. 613) in Hispania Terrestinos subegit. cum isdem et Numantinis pacem ab infirmitate (a populo Rom. infirmatam*

1. cladius (v sup. a scr.) *Rehd.* cum circumf. (om. a) *uulg.*
a exhibent *Laur. Portens. Rehd.* 3. pedestris *Port. Rehd.*
deprehensus *Laurent.* unius om. *Laur. praebent cod. Do-*
nauesching. et Vindobonensis 3800. *lacia Rehd.*¹

70, 10. thumplus (i sup. t script.) *L*

71, 12. flacco *Paris. AB et codex Scioppi* flaccio *Mon. om. uulg.*
ospicatur *A et codex Scioppi* hospicatur *B uulg. sospicatur Mb.*

73, 15. idem in eodem *Gruterianus* 16. graecho *Par. R*
*graceo Gruterianus Par. R*² *gracho Bamb. Sangall. Carolir. graco*
Halberst. sedus Bernens. 17. Pompianum *Carolir.*

74. *Prisc. VII p. 767 P. 347 H.* Claudius in VIII annali: Qui prior bellum, quod cum his gestum erat, meminissent.

75*. *Lactant. in schol. ad Stat. Theb. VIII 1* Claudius: heri recedens uesperis Numantinis incidit.

LIB. XIII

5 76. *Gell. XIII 29 (28), 1* Verba sunt Claudii Quadrigarii ⁹⁹₆₅₅ ex annalium eius XIII: Contione dimissa Metellus in Capitolium uenit cum mortalibus multis. inde domum proficiscitur, tota ciuitas eum reduxit.

LIB. XV

10 77. *Diomed. I p. 379 P. 383 K.* Claudius annalium quinto decimo: Grundibat grauitur pecus suillum.

Gronou.) fecit. *Oros. V 4:* Mancinus consul, postquam a Popillio apud Numantiam suscepit exercitum, adeo infelicitur proelia cuncta gessit atque in id suprema desperatione perductus est, ut turpissimum foedus cum Numantinis facere cogeretur, quamuis et Pompeius iam aliud aeque infame foedus cum iisdem Numantinis paulo ante pepigisset. *cf. Val. Ant. fr. 57.*

74. *An ex eadem narratione ex qua fr. 73 depromptum?*

76. *Q. Caecilium Metellum Numidicum dictum esse recte intellexit Popma. cf. Liu. perioch. 69:* Q. Caccilius Metellus ab exilio ingenti totius ciuitatis fauore reductus est. *App. b. c. I 33: Μετέλλω δ' ἡ κἀθοδος ἐδόθη, καὶ φασιν αὐτῷ τὴν ἡμέραν οὐκ ἀρκέσαι περὶ τὰς πύλας δεξιούμενῳ τοὺς ἀπαντώντας.*

77. *Idem fragm. sed corruptum seruauit Non. s. u. grundire p. 465. cf. supra p. CCCIIII.*

74, 1. annalium *Par. R²* 2. qui *Halberst.² in litura* meminisset *Halberst.*

75, 3. *Herius Roth.*

76, 5. claudi φ claudi mgao 7. cum mortalibus multis *Hertz cum LRpφgmao* cum multis mort. ceteri libri *Hertzi* inde dom.] sic *Hertz cum LRpμαφο* cum post inde addunt ceteri eius libri.

77, 9. Claudius lib. XVI agni: Nonii libri praeter F, qui XV exhibet analium *Paris. A* 10. grandibat *Par. A* pecus suillum *Par. A Par. B²* pe+cus s*illum *Par. B¹* pecus sul-lum *Monac.* grandibant grumiter pecus suillum *Non. cf. Hertz in Iahni ann. 1862 p. 780.*

LIB. XVI

78. *Non. s. n. hinnibunde p.* 122 Claudius annalibus libro XVI: Equae hinnibunde inter se spargentes terram calcibus.

LIB. XVIII

79. *Gell. I 7, 9* In duodeuicesimo annali eiusdem Quadrigarii principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra uoluntate tibi ualitudo subpetit, est quod speremus, deos bonis bene facturum.

80. *Senec. de benef. III 23, 2* Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradit, cum obsideretur Grumentum et iam ad summam desperationem uentum esset, duos seruos ad hostem transfugisse et operae pretium fecisse. deinde urbe capta passim discurrente uictore illos per nota itinera ad domum, in qua seruierant, praecucurrisse et dominam suam ante se egisse. quaerentibus quaenam esset, dominam et quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci professos esse. eductam deinde extra muros summa cura celasse. donec hostilis ira consideret. deinde,

78. *cf. supra p. CCCIII.*

80. *Cf. Macrob. I 11, 23:* Cum premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina ad hostes transfugerunt. Capto deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt et extraxerunt dominam uultu poenam minante ac uoce obuiis adserente, quod tandem sibi data esset copia crudellem dominam puniendi, raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt. — *Popma hanc rem refert ad bellum Marsican. fortasse ad a. 89. 665, quo A. Gabinius legatus rebus aduersus Lucanos prospere gestis et plurimis oppidis expugnatis in obsidione hostilium castrorum cecidit (Liu. per. 76). cf. Kiene, der röm. Bundesgenossenkrieg p. 213 not. 2.*

78, 1. claudibus *F a pr. m.* 2. cñ; *W* hinnibundę *L* hinnibundae *W* hinnibunde *F (uid. lemma).*

79, 3. duodeuicesimo *VPR (Stephanus)* duodeuigesimo *cæc. Scioppii* duodecimo uel XII *codd. rec.* 5. subpetit *V* suppetit *PR codd. rec.*

80, 8. duodecimo *cod. Pal. tertius Gruteri* 9. seuos *cod. Rottendorfi* 10. hostes *cod. Trossii.* 12. serui erant *cod. Rottendorfi.* *cod. Guelferb. I* 13. et quaer. *cod. Rott. cod. Tross.* quaerentibusque quando aut essent *cod. Tross.* 14. ad supplicium *om. cod. Tross.* professus est *cod. Guelf. I* 15. hostilis cura *cod. Tross.*

ut satiatu miles cito ad Romanos mores rediit, illos quoque ad suos redisse et dominam sibi ipsos dedisse. Munimisit utrumque e uestigio illa nec indignata est ab his se uitam accepisse, in quos uitae necisque potestatem habuisset.

LIB. XVIII

87

5 **81.** *Gell. XV 1, 5* Percontatus ego sum, quid esset illud mirum Quadrigarii. repetit [*Julianus rhetor*]: In eo igitur libro scriptum inueni, cum obpugnaret L. Sylla in terra Attica Piraeum et contra Archelaus regis Mithridati praefectus ex eo oppido propugnaret, turrin ligneam defendendi gratia structam, cum ex
10 omni latere circumplexa igni foret, ardere non quisse, quod alumine ab Archelao oblita fuisset. Verba Quadrigarii ex eo libro [*undeuicensimo § 4*] haec sunt: Cum Sylla conatus esset tempore magno, eduxit copias, ut Archelai turrin unam, quam ille interposuit, ligneam incenderet. uenit, accessit, ligna sub-
15 didit, submouit Graecos, ignem admouit; satis sunt diu conati, nunquam quiuierunt incendere; ita Archelaus omnem materiam obleuerat alumine. quod Sylla atque milites mirabantur, et postquam non succendit, reduxit copias.

81. *Turres* (κατὰ τὸ τεῖχος) aedificasse Archelaum contra Sullam etiam Appian. *Mithr.* 31 refert, sed nil de alumine.

1. cito et mores om. cod. Tross. / illosque ad cod. Tross.
3. ab eis se cod. Tross.

81, 6. quadrigarū o 7. silla Rφ anthol. Thuan. atica φ
piraeū R pyreum φ ag anthol. Thuan. Vrsin. 8. mithridatis
o (s a rec. m. add.) - opido L 9. ligneam ac def. R ligne ac def.
L lignea def. a ante corr. anth. Vrsin. defendi a 9. 10. cum
ex omni] cum om. R ex om. pga 10. quisse] quiq; φ ante
corr. 11. ab Arch.] ab om. pga ab Archelao alumine uulg.
12. silla LR anth. Thuan. 13. tempore magno] opere magno
Lipsius. impete magno Gronou. ego quamquam uitium subesse su-
spicor, prima fragmenti uerba temptare nolui 14. interposuit]
imposuit pa inposuit g intempe anthol. Thuan. ante corr.
15. grecōs R (s in ras.) grecos pφa ammonit anth. Thuan.
satis om. L 16. ita] item R ite a ante corr. 17. silla
LR anth. Thuan. 18. redduxit o.

⁸⁷¹ 82. *Gell.* X 1, 3 Quintum Claudium in libro undevicesimo
⁶⁶⁷ C. Marium creatum 'septimo' consulem dixisse.

⁸⁷ 83. *Gell.* XV 6, 11 Quadrigarius in annali undevicensimo
⁶⁶⁷ verba haec posuit: C. Mari, ecquando te nostrum et rei publicae
 miserebitur?

⁸² 84*. *Oros.* V 20 p. 348 *Hau.* Syllae etiam et Marii adu-
⁶⁶⁷ lescentis maximum tunc proelium apud Sacriportum fuit, in quo
 de exercitu Marii caesa sunt XXV milia, sicut Claudius scribit.

85. *Gell.* VIII 1, 1 Quintus Claudius in undevicesimo
 annali, cum oppidum a Metello proconsule oppugnari, contra ab
 oppidanis desuper e muris propugnari describeret, ita scripsit:
 Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt for-
 tissime. sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas.
 hoc interest: nam neutrum potest deorsum uersum recte mitti,
 sed sursum utrumque optime. quare milites Metelli sauciabantur

82. 83. *Pertinere videntur ad id tempus, quo Cinna et Marius in*
urbem recepti sunt; qui uelut captam eam caedibus ac rapinis uasta-
nerunt. — et citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos
renuntiauerunt (Liv. per. 80).

84. *Cf. Eutrop.* V 8 (*qui cum Orosio ex eodem fonte i. e. ex Livio*
hausisse videtur): Sed cum Romae mutati consules essent, Marius, Marii
 filius, ac Papirius Carbo consulatum acceperant, Sulla contra Marium
 iuniorem dimicavit et uiginti milibus eius occisis quadringentos de
 suis perdidit. *Claudius fortasse ipso Sulla usus est, de numero certe hostium*
occisorum consentit cum eo (fr. 19 apud Plut. Sull. 28): ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ
Σύλλας φησὶν εἰκοσιτρεῖς μόνους ἀποβαλεῖν, ἀποκτείναι δὲ τῶν πολε-
μιῶν διαμυρίους καὶ λαβεῖν ζῶντας ὀκτακισχιλίους. An etiam qui po-
stea ab Orosio adlati sunt numeri inmensi hostium Sullae, ex Claudio et per
eum e Sulla originem ducunt? constat enim eum morem fuisse Sullae (cf.
Quellen des Plut. p. 59), ut numerum militum suorum interfectorum ridicu-
lum in modum minueret, augeret hostium. atque hic Orosius militum Norbani
nouem milia occisa esse refert, Quinctii decem milia, Samnitium ad portam
Collinam etiam octoginta.

85. *Q. Caecilius Metellus Pius (cons. 80. 674) pro consule bellum gessit*
in Hispania contra Sertorium ab anno 79. 675 usque ad annum 72. 682.

82, 2. C. deest in *BLφ* creatum consulem septimo cons. φ
 consulem septimo consulem α

83, 4. C. Mari] e mari φ C. Marii mo ecquando] &quando
 αμπφο

84, 6. 7. aduliscentis *Rehd.*¹ 8. XXL milia *Port.*

85, 10. opidum *La* 11. opidanis *R ante corr.* 12. cur
 fund. *R*¹ fonditore *B* 12. 13. fortissime *V* 13. amittas
BL 14: aut hoc aut nam delet *Gronovius*

multo minus et, quod maxime opus erat, a pinnis hostis defendebant facillime funditores.

86. *Gell. XIII* 30 (29), 7 Praeterea memini, Quadrigarium in undecicensimo faciem pro statura totiusque corporis figura
5 dixisse.

LIB. XXI

87. *Gell. X* 13, 4 Sed Q. Claudius in uicesimo primo annali insolentius paulo hac figura est ita usus: Enim cum partim copiis hominum adulescentium placentium sibi.

88. *Nonius s. u. auariter* p. 510 Quadrigarius annali lib.
10 XXI: Crudeliter ille, nos misericorditer; auariter ille, nos largiter.

LIB. XXIII

89. *Gell. X* 13, 4 Itemque Claudii in uicesimo tertio annali uerba haec sunt: Sed idcirco me fecisse, quod utrum negligentia partim magistratum an auaritia an calamitate populi Romani euenisse dicam, nescio.

INCERTAE SEDIS

15 90. *Gell. V* 21, 6 Velim doceas nos, cur 'pluria' siue

86. *Eadem sententia haec uox utitur in fragm. 10^b libri primi, sed audacius eam ob causam hunc Gellii numerum Mercerus ad Non. p. 662 mutat in primo.*

1. pennis *RLBgpma* 2. funditore in *Hertzi edit. min. ex libris* funditores *edit. Badian.*

86, 3. quadrigarii *L* 4. undecicensimo *Hertz cum m* undecicesimo *Rpøgao* undecimo *ceteri libri Hertzi.*

87, 6. Q] q̃ *RBø* que *L* in *XXI. p* 7. partim] pti
B 7. 8. copiis] corpus *R* 8. adulescentium *Hertz cum Bp*
aum adulescentum ø adulescentium *R* adolescentem *ceteri libri Hertzi.*

88, 10. largimur libri *em. Bentin.*

89, 11. itemque] item.q. *mp* claudius ø in *XXIII p*
12. nec legentia *m* 13. pti *B* magistratum *Hertz cum BL*
ømpo magistratum *ceteri libri Hertzi* ante auaritia ante cal.
L an auarina a calamitate ø (*secund. a ex corr.*) calami ppti *B*
14. euenisse * * dicam ø

'compluria', nihil enim differt, non Latine sed barbare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius Antias, L. Aelius, P. Nigidius, M. Varro.

91. *Seru. ad Verg. georg. I* 103: Sane Rubellius Blandus et Quadrigarius historici dicunt, Gargarum flumen uocari in finibus Thurinis. Ad illud fuisse oppidum mediocre, quod Garganum nunc uicus est, quem Troes obscuri centum quinquaginta ignoto et incerto duce insederunt, scilicet nomine a uertice Idaeo translato, a quo ciuitas etiam in finibus Troicis Gargara appellatur. 10

92. *Non. s. u. pedetentim* p. 29 Quadrigarius annalibus: Exercitu instructo pedetentim milites ducere coepit.

93. *Non. s. u. congermanescere* p. 90 Quadrigarius annalium: Facite exempla eorum, ut uos cum illis congermanescere sciatur. 15

94. *Non. s. u. lutum* p. 212 Claudius annalium: Pluuia, imbri, lutus erat multus.

95. *Non. s. u. populat* p. 471 Quadrigarius: Agrum Nola-num populare coeperunt.

96. *Priscian. VIII* p. 869 *P.* 484 *H.* Claudius: pugna acriter commissa, multis utrimque interitis. 20

90. *Ex Simio Capitone has auctoritates translatas esse a Gellio suspicatus est Hertz Sinn. Cap. p. 17.*

91. *cf. Macrobian. sat. V* 20.

90, 2. Q.] q̄ *VRP.*

91. *ex Thilonis libris solus Vossianus (sacc. X) seruauit.*
8. Idaeo] ideo *Voss.*

93, 14. *an exemplo?* eorum *add. F²* germanescere *F*
congerminascere *Salmas.*

94, 16. *annali III: pluuia Aldin.* pluuiæ *Gifan. Vrsin.*
pluuio anonym. ap. Gerlach. 17. *luctus W¹* multis *W¹*

95, 19. *popularet V* coeperunt *W*

96, 21. *iacriter Carolin.* utrique *ex utrūque corr. Bernens.*
utrumque Bamb. (sec. man. sup. alt. u scripsit i) utrumque *Sangall.*

VALERII ANTIATIS ANNALES

EX LIB. I uel II

- 1 *. *Gell. VII (VI) 7*, 1 Accae Larentiae et Gaiae Taraciae, siue illa Fufetia est, nomina in antiquis annalibus celebria sunt. earum alterae post mortem, Taraciae autem uiuae amplissimi honores a populo Romano habiti. — Sed Acca Larentia corpus
 5 in uulgus dabat pecuniamque emeruerat ex eo quaestu uberem. Ea testamento, ut in Antiatis historia scriptum est, Romulum regem, ut quidam autem alii tradiderunt, populum Romanum bonis suis heredem fecit. ob id meritum a flamine Quirinali sacrificium ei publice fit et dies e nomine eius in fastos additus.
- 10 2 *. *Dionys. II 13* Ὅνομα δὲ κοινὸν ἔπαντες οὗτοι ἔσχον Κελέριοι, ὥς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, ἐπὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ὑπηρεσιῶν, — ὥς δὲ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεύς φησιν, ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν τοῦτ' ἔχοντος ὄνομα.

1. *Antiatem presse nemo scriptor secutus est. uid. Caton. fr. 16. Licin. Mac. 1 cum notis. supra p. CCCXVIII.*

2. *Vid. Seru. ad Aen. XI 603. Quos Celeres appellauit (Romulus) uel a celeritate uel a duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiae uicem a Romulo fieri tribunus equitum meruit. Hoc loco comparato cum Dionysiano Liebaldd p. 20 etiam quae antea Dionysius de Remo a Celere interfecto narrasset ex Valerio, hausta esse (I 87) concludit: φασὶ δὴ τινες συγχωρῆσαι αὐτὸν τῷ Ῥωμύλῳ τὴν ἡγεμονίαν, ἀχθόμενον δὲ καὶ δι' ὀργῆς ἔχοντα τὴν ἀπείτην, ἐπειδὴ κατεσκευάσθη τὸ τεῖχος, φανερὸν ἀποδείξαι τὸ ἔργον βουλούμενον ἄλλὰ τοῦτό γ' εἰπεῖν, οὐ χαλεπῶς ἂν τις ὑμῶν ὑπερβαίῃ πολέμιος, ὥσπερ ἐγώ, καὶ αὐτίκα ὑπεραλέσθαι. Κελέριον δὲ τινὰ τῶν ἐπιβεβηκότων τοῦ τεύχους, ὃς ἦν ἐπιστάτης τῶν ἔργων ἄλλὰ τοῦτόν γε τὸν πολέμιον οὐ χαλεπῶς ἂν τις ἡμῶν ἀμυναιτο' εἰπόντα*

- 1, 4. accalarencia *V* (*RP hic desunt*) 5. peccuniamque *V*
 6. anciantis *V* 7. aliis *V* 8. flammine *V*
 2, 10. post ἅπαντες uulgo legebantur ὃ καὶ οἱ νῦν κατέστησαν. om. *Vrbm.*

3*. *Plut. Rom.* 14 Ἀρπασθῆναι δέ φασιν [θυγατέρας τῶν Σαβίνων] οἱ μὲν τριάκοντα μύνας, ἀφ' ὧν καὶ τὰς 9 ἡρατρίας ὀνομασθῆναι. Οὐαλλέριος δὲ Ἀντίας ἑπτὰ καὶ εἰκοσι καὶ πεντακοσίας, Ἰόβας δὲ τρεῖς καὶ ὀγδοήκοντα καὶ ἑξακοσίας παρθένους.

5

EX LIBRO II

4*. *Macrobi. sat. I* 4, 7 Iulius Modestus de feriis — 'Antias', inquit Agonaliorum repertorem Numam Pompilium refert.

5. *Macrobi. sat. I* 13, 20 Antias libro secundo Numam Pompilium sacrorum causa id [*intercalationem*] inuenisse contendit.

6. *Arnob. V* 1 In secundo Antiatis libro, ne quis forte nōs 10 aestimet concinnare per calumnias crimina, talis proscripta est fabula: Numam illum regem, cum procurandi fulminis scientiam non haberet, essetque illi cupido noscendi, Egeriae monitu castos

πλήξαι τῷ σκαφεῖῳ κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ αὐτίκα ἀποκτείναι. cf. *Ouid. fast. IIII* 843 (rutro Celer occupat ausum), *Aur. Vict. de vir. ill.* 1, 4 (quod Remus irridens transiit et a Celere centurione rutro fertur occisus). *Diodor. fragm. Vatic. p.* 5 (p. 6 *Dind.*)

3. In compar. *Thes. et Rom.* (6) solam sanam Valerianam Plutarchus respexit: Ῥωμύλος δὲ πρῶτον μὲν ὀντακοσίων ὀλίγον ἀριθμῷ δεοῦσας ἀρπάσας οὐ πάσας ἀλλὰ μίαν, ὥς φασιν, Ἑρσιλίαν ἔλαβεν. *Parem mulierum numerum postea ad Tatium pacis orandae causa migrasse Varro (ap. Dion. II 47) scripsit.*

4. *Vid. Mommsen C. I. L. I p.* 383.

5. *Vid. verba Macrobii antecedentia (§ 16 sqq.):* Cum saepe eueniret, ut nundinae modo in anni principem diem, modo in nonas caderent — utrumque autem perniciosum rei publicae putabatur —, remedium quo hoc auerteretur excogitatum est, quod aperiemus, si prius ostenderimus, cur nundinae uel primis kalendis uel nonis omnibus cauebantur. — unde dies ille, quo abundare annum diximus, eorum est permissus arbitrio, qui fastis praeerant, uti, cum uellent, intercalaretur, dum modo cum in medio Terminaliorum uel mensis intercalaris ita locarent, ut a suspecto die celebritatem auerteret nundinarum, atque hoc est quod quidam ueterum retulerunt, non solum mensem apud Romanos uerum etiam diem intercalarem fuisse, quando autem primum intercalatum sit, uarie refertur. sequitur larga laudationum copia, *Licinii fr.* 4. *Tuditiui fr.* 7, *Cassii fr.* 18, quam sumpsisse cum eis quae modo transscripsimus uerbis uidetur ex *Varrone* neque tamen distinxisse, utrum illi de mense an de die intercalari loquerentur. cf. *Mommsen chronol. p.* 23 sqq.

6. *Valerium secuti eadem narrauerunt Ouidius fast. III* 285 sqq. et *Plutarchus Num.* 15. *Ouidii haec uerba sunt:* Ecce deum genitor rutilas per nubila flammis Spargit et effusis aethera siccant aquis Non alias missi

4, 6. 7. ancias *Paris.*

6, 13. egregiae *codex*

duodecim iuvenes apud aquam conceclasse cum uinculis, ut, cum Faunus et Martius Picus ad id locorum uenissent haustum - nam illis aquandi solenne iter huc fuit - inuaderent, constringerent, configarent, sed quo res fieri expeditius posset, regem pocula non
 5 parui numeri uino mulsoque compluisse circaque accessus fontis insidiosam uenturis opposuisse fallaciam. illos more de solito bibendi adpetitione correptos ad hospitia nota uenisse. sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula, uetustioribus anteposuisse res nouas, inuasisse auditer, dulcedine potionis
 10 captos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos graues. tum his senos incubuisse sopitis, iniecisse maditatis uincula, expergitosque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras modis Iuppiter posset et sacrificiis elici; et accepta regem scientia rem in Auentino fecisse diuinam, elexisse ad terras Iouem, ab eoque quae-
 15 sisse ritum procurationis morem. Iouem diu contatum 'expiabis' dixit 'capite fulgurita'. regem respondisse 'caepitio'. Iouem rursus 'humano'. rettulisse regem 'sed capillo'. deum contra

cecidere frequentius ignes. Rex pauet, et uolgi pectora terror habet. Cui dea 'ne nimium terrere. piabile fulmen Est' ait 'et saeui flectitur ira Iouis. Sed poterunt ritum Picus Faunusque piandi Tradere, Romani numen uterque soli. Nec sine ui tradent. adhibeto uincula captis'. Atque ita qua possint erudit arte capi. Lucus Auentino suberat niger illicis umbra, Quo posses uiso dicere 'numen inest'. In medio gramen muscoque adoperta uirenti Manabat saxo uena perennis aquae. Inde fere soli Faunus Picusque bibebant. Huc uenit et fonti rex Numa mactat onem, Plenaque odorati disponit pocula Bacchi Cumque suis antro conditus ipse latet. Ad solitos ueniunt siluestria numina fontes Et releuant multo pectora sicca mero. Vina quies sequitur. gelido Numa prodit ab antro Vinclaque sopitas addit in arcta manus. Somnus ut abscessit, pugnando uincula temptant Rumpere. pugnantem fortius illa tenent. Tunc Numa: 'Di nemorum, factis ignoscite nostris, Si scelus ingenio scitis abesse meo, Quoque modo possit fulmen moustrate piari'. Sic Numa, sic quatiens cornua Faunus ait: 'Magna petis nec quae monitu tibi discere nostro Fas sit. habent finis numina nostra suos. Di sumus agrestes et qui dominemur in altis Montibus. arbitrium est in sua tecta Ioui. Hunc tu non poteris per te deducere caelo, At poteris nostra forsitan usus ope.' Dixerat haec Faunus. par est sententia Pici. 'Deme tamen nobis uincula' Picus ait. 'Iuppiter huc ueniet ualida perductus ab arte, Nubila promissi Styx mihi testis erit.' Emissi laqueis quid agant, quae carmina dicant Quaque trahant superis

-
1. eum celasse *codex* conceclasse *scripsi* 2. uenisset *cod.*
 a pr. m. 3. solemniter haec *codex* 8. flagrantia *cod.*
 9. dulcedinem p. *cod.* dulcedine in p. *Hildebrand* 17. sed] scilicet *Roth*

'animali'. 'maena' subiecisse Pompilium. tunc ambiguis Iouem propositionibus captum extulisse hanc uocem: 'Decepisti me Numa; nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, tu maena, capillo, caepitio. quoniam me tamen tua circumuenit astutia, quem uoluisti, habeto morem et his rebus, 5 quas pactus es, procurationem semper suscipies fulguritorum'.

7. *Plut. Num.* 22 *Περὶ μὲν οὖν ἔδοσαν τὸν νεκρὸν αὐτοῦ κωλύσαντος (Νουᾶ), ὡς λέγεται. δύο δὲ ποιησάμενοι λιθίνας σοροὺς ὑπὸ τὸ Ἰάνοκλον ἔθηκαν, τὴν μὲν ἑτέραν ἔχουσαν τὸ σῶμα, τὴν δὲ ἑτέραν τὰς ἱερὰς βίβλους. — οἱ δὲ περὶ 10*

sedibus arte Iouem, Scire nefas homini. nobis concessa canentur Quaeque pio dici uatis ab ore licet. Elicunt caelo te, Iuppiter. unde minores Nunc quoque te celebrant Eliciumque uocant. Constat Auentinae tremuisse cacumina siluae Terraque subsedit pondere pressa Iouis. Corda micant regis, totoque e corpore sanguis Fugit, et hirsutae deriguere comae. Vt rediit animus 'Da certa piamina' dixit 'Fulminis, altorum rexque paterque deum: Si tua contigimus manibus donaria puris, Hoc quoque, quod petitur, si pia lingua rogat. Annuit oranti sed uerum ambage remota Abdidit et dubio terruit ore uirum. 'Caede caput' dixit, cui rex 'parebimus' inquit 'Caedenda est hortis cruta cepa meis'. Addidit hic 'Hominis'. 'summos' ait ille 'capillos'. Postulat hic animam. cui Numa 'piscis' ait. Risit 'et his' inquit 'facito mea tela procures, O uir conloquio non abigende meo. Sed tibi, protulerit cum totum crastinus Corbem ynthius, imperii pigra certa dabo'. Dixit et ingenti tonitru super aethera motum Fertur adorantem destituitque Numam. *Plut.*: *Μυθολογοῦσι γὰρ εἰς τὸν Ἀβεντῖνον λόφον οὐπω μέρος ὄντα τῆς πόλεως οὐδὲ συνοικούμενον ἀλλ' ἔχοντα πηγὰς τε θαψιλεῖς ἐν αὐτῷ καὶ νάπας σικεράς, φοιτᾶν δύο δαίμονας, Πῖνον καὶ Φαῦνον. — τοῦτους φασὶ χειρώσασθαι τὸν Νομᾶν οἶνω καὶ μέλιτι κερᾶσαντα τὴν κρήνην, ἀφ' ἧς ἔπινον συνήθως. Ληφθέντας δὲ πολλὰς μὲν ιδέας τρέπεσθαι καὶ μετεκδύεσθαι τὴν αὐτῶν φύσιν, ἀλλόκοτα φάσματα καὶ φοβερά τῆς ὄψεως προβαλλομένους· ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἐαλωτότες ἰσχυρὰν καὶ ἄφροντον ἄλωσιν, ἄλλα τε προθεσπίσαι πολλὰ τῶν μελλόντων καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς κερανοῖς ἐκδιδάξαι καθαρόν, ὃς ποιεῖται μέχρι νῦν διὰ κρομύων καὶ τριχῶν καὶ μαινίδων. ἔνιοι δὲ οὐ τοῖς δαίμονας φασὶ ὑποθέσθαι τὸν καθαρόν ἀλλ' ἐκείνους μὲν καταγαγεῖν τὸν Δία μαγεύσαντας· τὸν δὲ θεὸν ὀργιζόμενον τῷ Νομᾶ προσέσσειν, ὡς χρῆ γενέσθαι τὸν καθαρόν κεφαλαίς· ὑπολαβόντος δὲ τοῦ Νομᾶ 'κρομύων;' εἰπεῖν 'ἀνθρώπων'. τὸν δὲ αὐθις ἐκτρέποντος τὸ τοῦ προστάγματος δεινὸν ἐπερᾶσθαι 'θριξίν;' ἀποκριναμένον δὲ τοῦ Διὸς 'ἐμψύχοις' ἐπαγαγεῖν τὸν Νομᾶν 'μαινίσι;' ταῦτα λέγειν ὑπὸ τῆς Ἡγερίως δεδιδαγμένον. καὶ τὸν μὲν θεὸν ἀπελθεῖν ἰλεω γένόμενον, τὸν δὲ τόπον Ἰλίκιον ἀπ' ἐκείνον προσαγορευθῆναι καὶ τὸν καθαρόν οὕτω συντελεῖσθαι.*

7—9. *cf. Cass. fr.* 37. *Piso* 11 (*cum adn.*). *Tudit.* 3. *A Livio ex errore Valerii nomen positum esse pro Pisone supra p. CC docuimus.*

1. animalia subiecisse Pompilium *cod. em. Hildebrand* 3. 4. fulgurita numa capillo caepitio *cod. em. Hildebrand.*

Ἀντίαν ἰστοροῦσι δώδεκα μὲν εἶναι βίβλους ἱεροφαντικὰς, δώδεκα δὲ ἄλλας Ἑλληνικὰς φιλοσόφους τὰς εἰς τὴν σορὸν συντεθείσας. Τετρακοσίων δὲ που διαγενομένων ἐτῶν ὕπατοι μὲν ἦσαν Πόπλιος Κορνήλιος καὶ Μάρκος Βαίβιος. ὤμβρων δὲ μεγάλων ἐπιπεσόντων καὶ χόματος περιφθαγέντος ἐξέωσε τὰς σοροὺς τὸ θεῦμα· καὶ τῶν ἐπιθημάτων ἀποπεσόντων ἡ μὲν ἐτέρα κενὴ παντάπασιν ὥφθη καὶ μέρος οὐδὲν οὐδὲ λείψανον ἔχουσα τοῦ σώματος· ἐν δὲ τῇ ἐτέρα τῶν γραμμάτων εὗρεθέντων ἀναγνῶναι μὲν αὐτὰ λέγεται Πετίλιος στρατηγῶν τότε, πρὸς δὲ τὴν σύγκλητον κομίσαι μὴ δοκεῖν αὐτῷ θεμιτὸν εἶναι λέγων μηδὲ ὅσιον ἔκπυστα τοῖς πολλοῖς τὰ γεγραμμένα γενέσθαι· διὸ καὶ κομισθείσας εἰς τὸ Κομίτιον τὰς βίβλους κατακαῆναι.

8. *Plin. n. h. XIII* 87 Antias secundo libros fuisse [*tradit*] XII pontificales Latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae 15 continentes.

9*. *Liv. XXXV* 29, 8 Adicit Antias Valerius, Pythagoricos [*libros Numae*] fuisse, uolgae opinionis, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide.

10*. (*Valer. Max.*) de praenom. 4 p. 746 *Kempf.* Ancum 20 praenomen Varro e Sabinis translatus putat, Valerius Antias scribit, quod cubitum uitiosum habuerit, qui Graece uocatur ἀγκών.

11*. *Plin. n. h. III* 70 Praeterea auctor est Antias, op-

10. *Paul. p. 19 M.* Ancus appellatur qui aduncum brachium habet et exporrigi non potest. *Seru. ad Aen. VI* 816 Ancus autem dictus [*Marcus*] ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id est a cubito, quem incurum habuisse dicitur. *Zonar. VII* 7 p. 25 P. ἦν δὲ [ὁ Μάρκος] τὴν χειρὰ οὐκ ἄριστος· τὴν γὰρ ἀγκύλην πεπήρωτο, ὅθεν καὶ Ἄγκος ἐπώνυμον ἔσχηκεν.

11. A Tarquinio Prisco Apiolas captas esse memorant *Liuius I* 35, et *Dionysius III* 49. ille tamen praedam inde reuectam ad ludos opulentius instructiusque faciendos conuersam esse scripsit, hic nihil de praeda.

7, 1. βύβλους *Sangerm.* 2. τὰς *Sintenis* addidit ex *Sangerm. Par. A C* 2. 3. συνταφείσας *Par. C* 5. τοὺς σοροὺς *Par. A* 7. 8. τοῦ σώματος ἔχουσα *Par. C* 10. κομίσαι *Par. C* ὀρμῆσαι *ceteri libri* 11. τοῖς *om. Sangerm.*

8, 13. secundo *Ricc. II pal. Mon.* secundos *cet. codd. Dell. libro pal. Mon.* 14. XII] ex his *Val. Par. E*

9, 19. accomodata fide *ed. alt. Basil. (ex Mogunt.?)* accomodat fidem *libri rec.* accommodans fidem *Drakenborch.*

10, 20. Antias] antea *Paris.* autem *Torr.*

pidum Latinorum Apiolas captum a L. Tarquinio rege, ex cuius praeda Capitolium is inchoaverit.

12*. *Plut. de fort. Rom.* 10 Τοῦ γὰρ Κορνηκολάνων ἄστεος ἀλόντος ὑπὸ Ῥωμαίων Ὀκρησίᾳ παρθένος αἰχμάλωτος, ἧς οὐδὲ τὴν ὄψιν οὐδὲ τὸν τρόπον ἡμαυρώσεν ἡ τύχη. δοθείσα ὅτις Τανακνυλίδι, τῇ Ταρκυνίου γυναικὶ τοῦ βασιλέως, ἐδοῦλενσε καὶ πελάτης τις εἶχεν αὐτὴν, οὓς κλιέντης Ῥωμαῖοι καλοῦσιν· ἐκ τούτων ἐγεγόνει Σερούϊος. Οἱ δὲ οὐ φασιν ἀλλὰ παρθένον τὴν Ὀκρησίαν ἀπάργματα καὶ λοιβὴν ἐκάστοτε λαμβάνουσιν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ἐπὶ τὴν ἐστίαν κομίζουσιν· καὶ ποτε τυχεῖν μὲν αὐτὴν, ὥσπερ εἰώθει, τῷ πυρὶ τὰς ἀπαρχὰς ἐπιβάλλουσαν, αἰφνίδιον δὲ τῆς φλογὸς μαρμαριθείσης μόριον ἀνδρὸς ἀνατεῖναι γόνιμον ἐκ τῆς ἐστίας, καὶ τοῦτο τὴν κόρην τῇ Τανακνυλίδι φράσαι μύθη περίφοβον γενομένην. τὴν δὲ, συντετὴν οὖσαν καὶ φρενήρη, κοσμησαί τε τὴν κόρην, ὅσα νύμφαις πρόπει, καὶ συγκαθεῖρξαι τῷ φάσματι, θεῖον ἡγομένην. οἱ μὲν ἥρωος οἰκονοοῦ λέγουσιν, οἱ δὲ Ἑφαιστίου τὸν ἔρωτα τοῦτον γενέσθαι· τίκεται δ' οὖν Σερούϊος, καὶ βρέφους ὄντος ἡ κεφαλὴ σέλας ἀστραπῇ παραπλήσιον ἀπήστραψεν. Οἱ δὲ περὶ Ἀντίαν οὐχ οὕτω λέ- 20

12. *Vulgo sola uerba οἱ δὲ περὶ Ἀντίαν et quae sec. inter Antiatis reliquias recipi solent. est tamen ex eodem hausta tota narratio, neque omnibus quae antecedunt Antiatis auctoritas opponitur, sed huic soli rei puero ei dormienti caput arsisse, illud cum iam adultum fuisse. sola igitur uerba καὶ βρέφους ὄντος ἀπήστραψεν ex alio fonte tenori orationis Valerianae inserta sunt. Eundem autem Antiatem etiam Dionysius IIII 2 secutus est, ad uerbum saepe cum Plutarcho consentiens: Φέρεται δὲ τις ἐν ταῖς ἐπιχωρίοις ἀναγραφαῖς ἕτερος ὑπὲρ τῆς γενέσεως αὐτοῦ λόγος ἐπὶ τῷ μυθῶδες ἐξαίρων τὰ περὶ αὐτὸν, ὃν ἐν πολλαῖς Ῥωμαῖκαῖς ἱστορίαις εἰρομεν, εἰ θεοῖς τε καὶ δαίμοσι λέγεσθαι φίλος τοιοῦτός τις· ἀπὸ τῆς ἐστίας τῶν βασιλέων, ἐφ' ἧς ἄλλας τε Ῥωμαῖοι συντελοῦσιν ἱερουργίας καὶ τὰς ἀπὸ τῶν δεῖπνων ἀπαρχὰς ἀγίζουσιν, ὑπὲρ τοῦ πρὸς ἀνασχεῖν λέγουσιν αἰδοῖον ἀνδρὸς. τοῦτο δὲ θεάσασθαι τὴν Ὀκρησίαν πρῶτην γέρονσαν τοῦς εἰωθότας πελάτους ἐπὶ τὸ πῦρ καὶ ἀντίᾳ πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἐλθούσαν εἰπεῖν. τὸν μὲν οὖν Ταρκύνιον ἀκούσαντά τε καὶ μετὰ ταῦτα ἰδόντα τὸ τέρας ἐν θανάμει γενέσθαι, τὴν δὲ Τανακνυλίδα, τὰ τε ἄλλα σοφὴν οὖσαν καὶ δὴ καὶ τὰ μαντικὰ οὐδενὸς χεῖρον Τυρρητῶν ἐπισταμένην, εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν, ὅτι γένος ἀπὸ τῆς ἐστίας τῆς βασιλείου πέπωται γενέσθαι κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ἐκ τῆς μιχθείσης τῷ φάσματι γυναικός. τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τῶν ἄλλων τερατοσκοπῶν ἀποφηνάμενων δοῖναι τῷ βασιλεῖ τὴν Ὀκρησίαν, ἢ πρῶτη*

11, 1. *Apeolas libri.* 2. *is inchoauerit]* *Leid.* *insinchoauerit* *Val. Ricc.* *in fine choauerit* *Par. E.*

γούσιν, ἀλλὰ τυχεῖν μὲν τῷ Σερουτίῳ τὴν γυναιῖκα Γετανίαν
 θνήσκουσιν, αὐτὸν δὲ τῆς μητρὸς παρούσης εἰς ὕπνον ἐκ
 δυσθυμίας καὶ λύπης ἀποκλιθῆναι· καὶ καθεύδοντος αὐτοῦ
 ταῖς γυναιξὶν ὀφθῆναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πυρὶ περιλαμπό-
 5 μερον. ὅπερ ἦν μαρτύριον αὐτῷ τῆς ἐκ πυρὸς γενέσεως,
 σημεῖον δὲ χρηστὸν ἐπὶ τὴν ἀπροσδόκητον ἡγεμονίαν, ἧς
 ἔτυχε μετὰ τὴν Ταρκυνίου τελευτὴν Τανακυλλίδος σπου-
 δασάσης.

13*. *Arnob. VI* 7 *Regnatoris in populi Capitolium qui est*
 10 *hominum qui ignoret Oli esse sepulchrum Vulcenti? quis est,*
inquam, qui non sciat ex fundaminum sedibus caput hominis
evolutum non ante plurimum temporis aut solum sine partibus
ceteris hoc enim quidam ferunt, aut cum membris omnibus
 15 *humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimoniis*
postulatis auctorum, Sammonicus, Granius, Valerius Antias et
Fabius indicabunt, cuius Aulus fuerit filius, gentis et nationis
cuius, germani seruolo ut uita fuerit spoliatus et lumine, quid
de suis commeruerit ciuibus, ut ei sit abnegata telluris paternae
 20 *sepultura. condiscetis etiam, quamuis nolle istud publicare se fin-*
gant, quid sit capite resecto factum, uel in parte qua rei curiosa
fuerit obscuritate conclusum, ut immobilis uidelicet atque fixa
obsignati omnis perpetuitas staret. quod cum opprimi par esset

ἐφάνη τὸ τέρας, εἰς ὁμιλίαν αὐτῷ συνελθεῖν. καὶ μετὰ τοῦτο τὴν
 γυναῖκα κοσμησαμένην οἷς ἔθος ἔστι κοσμεῖσθαι τὰς γαμουμένας κα-
 τακλιεῖσθαι μόνην εἰς τὸν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ τέρας ὤφθη. μυχθέντος
 δὴ τινος αὐτῇ θεῶν ἢ δαιμόνων καὶ μετὰ τὴν μίξιν ἀφανισθέντος εἴτε
 Ἡφαίστου, καθάπερ οἰοῦνται τινες, εἴτε τοῦ κατ' οἶκον ἥρωος, ἐγκύμονα
 γενέσθαι καὶ τεκεῖν τὸν Τύλλιον ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις. τοῦτο τὸ
 μύθευμα οὐ πάνν τι πιστὸν εἶναι δοκοῦν ἑτέροις τις ἐπιγάνεια θεῖα
 γενομένη περὶ τὸν ἄνδρα θαυμαστὴ καὶ παράδοξος ἦττον ἀπιστεῖ-
 σθαι ποιεῖ. καθημένον γάρ ποτε αὐτοῦ μεσοῦσης μάλιστα ἡμέρας ἐν
 τῇ παστάδι τῶν βασιλέων καὶ κατενεχθέντος ἐφ' ὕπνον πῦρ ἀνέλαμψεν
 ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἣ τε μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γυνή
 πορευόμεναι διὰ τῆς παστάδος ἐθεάσαντο καὶ πάντες ὅσοι σὺν ταῖς
 γυναιξὶν ἐτύγχανον τότε παρόντες, καὶ μέχρι τοῦτον διέμενεν ἡ φλόξ
 ὅλην αὐτοῦ καταλάμπουσα τὴν κεφαλὴν, ἕως ἡ μήτηρ προσδραμούσα
 διανέστησεν αὐτὸν καὶ ἡ φλόξ ἅμα τῷ ὕπνῳ διασκεδασθεῖσα ἠγανί-
 σθη. Ceteri scriptores puero Seruio caput arsisse tradunt. *Lin. I* 39.
Cic. de divin. I 53, 121. *Plin. II* 241. *Seru. Aen. II* 683. *Aurel. Vict.*
de uir. ill. 7, 1. cf. Quid. fast. VI 621 sqq. *Plin. XXXIII* 204.

13. cf. *Fab. Pict. gr. ann. fr. 12 cum adu.*, in qua Plinii uerba secun-
 dum Valerium narrata iam adposuimus.

13. *uid. comment. ad Fab. fr. 12.*

et uetustatis oblitteratione celari, compositio nominis fecit in medium et cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere nec erubuit ciuitas maxima et minimum cunctorum cultrix cum uocabulum templo daret, ex Oli capite Capitolium quam ex nomine Iouis nuncupare. 5

14. *Charis. II p. 186 P. 208 K. Valerius Antias libro II: Mater cum nouissime aegrotasset, inquit, nouisse fertur.*

EX LIBRO III

181 15. *Plin. n. h. XIII 87 Idem [Antias] tertio et senatus*
573 *consultum ponit, quo comburi eos [libros Numae] placuerit.*

EX LIBRO VI

16. *Priscian. VII p. 767 P. 347 H. Valerius Antias in VI 10*
annalium: Hoc senatus consultum prior factum est.

EX LIBRO III—XXI

505 17. *Ascon. in Cic. Pis. p. 13 Or.: Valerio Maximo, ut Antias*
249 *tradidit, inter alios honores domus quoque publice aedificata est*
in Palatio, cuius exitus, quo magis insignis esset, in publicum
uersus declinaretur, hoc est extra privatum aperiretur. 15

15. *Sunt libri, de quibus fr. 7—9 sermo fuit, quae conferas.*

17. *Annum adscripsi ex Plutarchi Popl. 20: Μετὰ δὲ ταῦτα Σαβίνων*
ἐμβαλόντων εἰς τὴν χώραν ὕπατος μὲν ἀπεδείχθη Μάρκος Οὐαλλέριος,
ἀδελφὸς Ποπλικόλα, καὶ Ποστούμιος Τούβεργτος. πραγματοποιένων δὲ τῶν
μεγίστων γνώμη καὶ παρουσία Ποπλικόλα δυοὶ μάχαις μεγάλαις ὁ
Μάρκος ἐνίκησεν, ὧν ἐν τῇ δευτέρᾳ μηδένα Ῥωμαίων ἀποβαλὼν τρισ-
χιλίους ἐπὶ μυρίοις (!) τῶν πολέμιων ἀνέλε. καὶ γέρας ἔσχεν ἐπὶ
τοῖς θριαμβοῖς οἰκίαν αὐτῷ γενέσθαι δημοσίοις ἀναλώμασιν ἐν τοῖς
Παλατίοις. τῶν δ' ἄλλων τότε θυρῶν εἶσω τῆς οἰκίας εἰς τὸ κλεισίον

14, 6. uul. antias lib. II *Neap.* libro tertio *exc. Cauch.*
7. egrotasse *Neap. corr. ed. pr.*

15, 8. tertios *Vat. Par. E. numerus uidetur esse corruptus.*
uid. supr. p. CCCVI nol. et senatus consultum] *Urlichs uind.*
Plin. p. 224 et s. c. Ricc. et se pal. Mon. om. cet. libri Dell.

16, 10. uallerius *Par. R (l del. s. m.) ualearius Sangall.*
ualearius Gruter. Karolir. ancias *Par. R pr. m. corr. s. m.*

11. consultam *Bern. pr. m. corr. s. m.*

17, 14. esset et in *ed. princ.*

18. *Censor. de d. nat.* 17, 8 Nam ita institutum esse, ut centesimo quoque anno fierent [*ludi saeculares*], id cum Antias alique historici auctores sunt tum Varro.

ἀνοιγομένων ἐκείνης μόνης τῆς οἰκίας ἐποίησαν ἐκτὸς ἀπάγεσθαι τὴν αὐλείον, ὥς δὴ κατὰ τὸ συγχωρημα τῆς τιμῆς αἰεὶ τοῦ δημοσίου προσ-επιλαμβανομένου. ex eodem *Antiatis etiam* Dionysius (*V* 39) hausit: ψηφίζεται κοινῇ μὲν *scilicet post Sabinorum uictoriam* ἀμφοτέροις τοῖς ὑπάτοις θριάμβον καταγωγὴν, ἰδίᾳ δὲ θατέρῳ τῶν ἀνδρῶν Οὐαλερίῳ δωρεάν τόπον εἰς οἰκήσιν ἐν τῷ κρατίστῳ τοῦ Παλατίου [τόπῳ] δοθῆναι, καὶ τὰς εἰς τὴν κατασκευὴν δαπάνας ἐκ τοῦ δημοσίου χρηρηγεῖσθαι. ταύτης τῆς οἰκίας, παρ' ἣν ὁ χαλκοὺς ἔστηκε ταύρος, αἱ κλισιάδες θύραι μόναι τῶν ἐν τῇ Ρώμῃ δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν οἰκῶν εἰς τὸ ἔξω μέρος ἀνοίγονται. P. et M. Valeriis hunc honorem tributum esse Plinius XXXVI 112 tradidit, soli Marco (non Poplicolae) Varro ap. Ascon. l. s. uid. Schwegler II p. 89. Momms. in C. I. L. I p. 285.

18. cf. Paulus s. u. p. 328. Saeculares ludi apud Romanos post centum annos fiebant, quia saeculum centum annos extendi existimabant. cf. Verr. Flaccum ap. schol. Cruq. ad carm. saecul. cum correcturis Mommsen. chron. p. 176 not. 351. — Locum attribui huic fr. saeculus Plut. Popl. c. 21: Τῷ δ' ἑξῆς ἔτι [504. 250] πάλιν ὑπάτερε Ποπλικόλας τὸ τέταρτον ἦν δὲ προσδοκία πολέμου Σαβίνων καὶ Λατίνων συνισταμένων. καὶ τις αἶμα δεισιδαιμονία τῆς πόλεως ἤψατο· πᾶσαι γὰρ αἱ κυοῦσαι τότε γυναῖκες ἐξέβαλλον ἀνάπηρα καὶ τέλος οὐδεμία γένεσις ἔσχευ. ὅθεν ἐκ τῶν Σιβυλλείων ὁ Ποπλικόλας ἱλασάμενος τῷ Ἄιδῃ καὶ τινας ἀγῶνας πυθοχρηστους ἀναλαβὼν καὶ ταῖς ἐλπίσι πρὸς τὸ θεῖον ἡδύονα καταστήσας τὴν πόλιν, ἦδη τοῖς ἀπ' ἀνθρώπων φοβεροῖς προσεῖχε. cf. Varro 'de scaenicis originibus libro primo' (ap. Censor. l. s. s.): Cum multa portenta fierent, et murus ac turris, quae sunt inter portam Collinam et Esquilinam, de caelo tacta essent, et ideo libros Sibyllinos XV uiri [X uiri Mommsen] adissent, renuntiarunt, uti Diti patri et Proserpinae ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, et hostiae furuae immolarentur, utique ludi centesimo quoque anno fierent. eadem fuit sententia Livii (in lib. CXXXVI ap. Censor. 17, 9), ex quo sua sumpsit Zosimus (II 4). uid. de his ludis C. L. Roth Ueber d. röm. Saecularspiele in mus. Rhen. n. VIII (1853) p. 365 sqq. et Mommsen chron. 174 sqq. — Praeterea si script. uulg. Censorini fidem habes, etiam duo Valerii fragmenta cum Krausio aliisque addenda sunt, quibus primorum et secundorum ludorum anni adcurate definiuntur: Primos enim ludos saeculares exactis regibus post Romam conditam annis CCXLV a Valerio Publicola institutos esse Valerius Antias ait et Secundos ludos, ut Antias uult, anno p. u. c. quinto trecentesimo, ut uero in commentariis XV uirorum scriptum est anno octauo et quadringentesimo M. Valerio Coruino II C. Poetilio coss. at utroque loco Valerii Antiatis nomen nulla codicum auctoritate nititur. quam ob rem esti id lacunis, quibus hic locus misere corruptus est, haustum esse admodum uidetur probabile, tamen supra in certis Valerii testimoniis haec supplementa ponere non sum ausus. accedit quod priore loco annus u. c. CCXLV, quo primum Publicola consul fuit, etiam pugnat cum Plutarcho, apud quem nos habere Antiatis auctoritatem supra p. CCCXVIII sq. docuimus. hic enim a Publicola quartum consule i. e. anno CCV u. c. primos ludos celebratos esse rettulit. ergo post institutos esse et anni CCXLV testes (quos uid. in Momms. chr. p. 177 not. 357) et Valerii annus nomenque mihi hausta esse uidentur. altero loco etiam numeri in uulg. temere mutati sunt. ego in hac re a Rothio

464 19. *Liv. III* 5, 12 Magnae clades ultro citroque illis diebus
 290 *cum cum Aequis pugnaretur*] et inlatae et acceptae. difficile ad
 fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintue,
 exacto adfirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere
 summas: Romanos cecidisse in Hernico agro quinque milia ac 5
 ducentos, ex praedatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus
 Romanis uagabantur, ab A. Postumio consule duo milia et qua-
 dringentos caesos, ceteram multitudinem praedam agentem, quae
 inciderit in Quinctium, nequaquam pari defunctam esse caede,
 interfecta inde quattuor milia et exsequendo subtiliter numerum 10
 ducentos ait et triginta.

434 20. *Liv. IIII* 23, 2 Valerius Antias et Q. Tubero M. Man-
 320 lium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt.

278 21. *Gell. III* 8 Cum Pyrrus rex in terra Italia esset et
 476 unam atque alteram pugnas prospere pugnasset, satisque agerent 15

(*l. s. p.* 371, qui *C. Lachmanni supplementa sequitur*) et Mommseno (*l. s. p.* 176) *discedens si minus uerba certe sententiam Censorini ita restituerim:* '[*Secundi ludi fuere Antiatae Livioque (VII 27) auctoribus M. Popilio IIII M. Valerio coss.*] anno post urbem conditam sexto et quadringentesimo [octauo et quadringinsimo *Darmst.* VIII et XL *Vat.*], ut uero in commentariis XV uirorum scriptum est anno CCCC et octauo [decimo *codd.*] M. Valerio Coruo [curmino *Darmst. Vatic.*] II C. Poetelio [poetaelio *Darmst.*] coss.' non adcurate numeros respondisse regulis antea statutis ipse Censorinus (§ 12) animaduertit. Ceteros ludos saeculares ex Valerii sententia indicatos habes in fr. 25 et 55.

19. *Lachmann de f. Liv. p.* 58 et *Weissenborn a. h. l.* etiam totum cap. 5 et c. 4 ex *Antiata* originem ducere existimant.

20. *Eidem et Seruius Cornelius Cossus a Diodoro XII* 53 tribuni militum eius anni eduntur.

21. *Sequitur apud Gellium Claudii fr.* 40. Cum Valerio Antiata con-
 cinit *Valer. Max. VI* 5, 1: Timochares Ambraciensis Fabricio consuli pollicitus est se Pyrrum ueneno per filium suum, qui potionibus eius praeerat, necaturum. ea res, cum ad senatum esset delata, missis legatis Pyrrum monuit, ut aduersus huius generis insidias cautius se ge-

19, 3. quot *Medic.*² *Par.* quod *Medic.*¹ 4. V ac cc
Medic. Paris. Harl. 1 *Leid.* 1 5. 6. ac ducentos] DCCC *Weissen-*
born 8. cōs ∞ ∞ & CCCC caesos *Medic. Paris.* 10. inter-
 sectam *Medic.* IIII milia *Paris.* IIII mil. *Medic.* 11. cc ait
 et XXX *Med. Par.*

20, 12. uelerius *Medic.* antiates *Veron.* 12. 13. Man-
 lium *Veron.* manilium *Med. Par. Leid.* 13. quinctium *sulp.*
Leid.

21, 14. pirrus *VR* pyrrus *P* litalia *R*

Romani, et pleraque Italia ad regem descuiisset: tum Ambra-
ciensis quispiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium
consulem furtim uenit ac praemium petiuit et, si de praemio
conueniret, promisit regem uenenis necare; idque facile esse
5 factu dixit, quoniam filius suus pocula in conuiuio regi mini-
straret. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. senatus ad
regem legatos misit mandauitque, ut de Timochare nihil pro-
derent sed monerent, uti rex circumspectius ageret atque a
proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, uti diximus, in
10 Valeri Antiatis historia scriptum est.

22. *Censorin. de d. n.* 17, 10 Tertii ludi [saeculares] fuerunt An- 219
tiatae Linioque auctoribus P. Claudio Pulchro L. Iunio Pullo cons. 505

23. *Liū. XXV* 39, 11 Ita nocte ac die bina castra hostium 212
expugnata ductu L. Marcii [in Hispania post necem Scipionum]. 512

15 — Valerius Antias una castra Magonis capta tradidit, septem
millia caesa hostium, altero proelio eruptione pugnatum cum
Hasdrubale, decem millia occisa, quattuor milia CCCXXX captos.
— Apud omnis magnum nomen Marcii ducis est. et uerae gloriae

reret, memor urbem a filio Martis conditam armis bella, non uenenis
gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit, utroque modo
aequitatem amplexus, quia nec hostem malo exemplo tollere neque eum,
qui bene mereri paratus fuerat, prodere uoluit. — *Gellium descripsit*
Ioannes Saresberiensis (Polier. V 7), confudit tamen Valerios Antiatem et
Maximum.

22. *Liū. per. XXXXVIII* Tertii Punici belli initium altero et
sescentesimo ab urbe condita anno (= 605 sec. *Varr.*). — ludi patri
Diti ad Tarentum ex praecepto librorum facti, qui ante annum centesi-
mum primo Punico bello, quingentesimo et altero anno ab urbe condita
(= 505 sec. *Varron.*) facti erant. *uid. fr. 55.*

23. *Liuium transscripsit Valerius Maximus I* 6, 2. *De eadem re Li-*
uius testimonia Claudii Acilianii (fr. 3) et Pisonis (fr. 32) protulit. Mira-

1. decuiisset *R* descuiiss3 *P* 1. 2. ambracienensis *R a corr.*
2. regis timochares *P* pirri *PR* pyrrhi (i ex *corr. in ras.*
duarum litt., us?) *V* C om. *P.* 3. et] ut *VPR* 4. id-
que *VPR* id quod *uulg.* 5. filii sui *VR* 5. 6. regi mi-
nistraret] reministrarent *V* 7. nichil *VP* 7. 8. dprode-
rent *R* 8. circumspectacius *R* 10. ualerianciatis *V* uale-
riantianis *P*

22, 11. 12. antiatae *Darmst.* 12. pulloi. cos. *Darmst.* pulloi
cons *Vat. post cons. intercudit* anno DV.

23, 15. tradit *Maduig cum lib. rec.* 16. purga|tum *Putean.*
18. *uid. comm. ad Acil. fr. 4.*

eius etiam miracula addunt, flammam ei contionanti fusam e capite sine ipsius sensu cum magno pauore circumstantium militum, monumentumque uictoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clipeum Marcium appellatum cum imagine Hasdrubalis.

210
544 24. *Lin. XXVI* 49, 1 Tum obsides ciuitatum Hispaniae uocari iussit [*Scipio Carthagine noua expugnata*]: quorum quantus numerus fuerit piget scribere, quippe cum alibi trecentos ferme. alibi tria millia septingentos uiginti quattuor fuisse inueniam. aequae et aliae inter auctores discrepant. praesidium Punicum alius decem, alius septem, alius haut plus quam duum millium fuisse scribit. capta alibi supra quinque et uiginti inuenias. scorpiones maiores minoresque ad sexaginta captos scripserim, si auctorem Graecum sequar Silenum; si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum decem tria millia: adeo nullus mentiendi modus est. ne de ducibus quidem conuenit. plerique Laelium praefuisse classi, sunt qui M. Iunium Silanum dicant. Arinen praefuisse Punico praesidio deditumque Romanis Antias Valerius, Magonem alii scriptores tradunt. non de numero nauium captarum, non de pondere

culum illud Marcii diserte ad Valerii auctoritatem refert Plinius II 241: L. Marcio in Hispania interemptis Scipionibus contionanti et milites ad ultionem exhortanti [*sic Par. d* exortanti *Par. E² Ricc.²* exoranti *Voss. Vat. Leid.* exornanti *Ricc.*] arsisse simili modo [*caput ut Seruio Tullio*] Valerius Antias narrat. *cave tamen etiam qui antecedunt infinitiuos pendere ab hoc narrat existimes miraculaque, quae exponuntur, fluxisse ex Antiata, quae plurimorum qui haec fragmenta conlegerunt fuit opinio. nam id ipsum, quod ante hoc Marcii a Plinio narratum est, pugnat cum Valerii testimonio: Seruio Tullio dormienti in pueritia ex capite flammam emicuisse. cf. fr. 12 cum adh. est potius uerbum regens: Reperitur apud auctores.*

24. Sine dubio praeter eas res, quibus Antiatis auctoritas adscripta est, etiam aliae ex eo originem ducunt. Polybium secutus est *Liuius* in hisce: trecentos ferme obsides fuisse *Pol. X* 18, 3, Laelium classi Romanae praefuisse *X* 12, 1, Magonem Punico praesidio *X* 18, fortasse praesidium Punicum decem milium fuisse, si quidem is est numerus *Appiani* in *Hiber.* 19.

24, 6. opsides *Putean.* 11. cum libri aliquot rec. ubi *Putean.* quod defendit *Maduig* ita: quippe in ea re in qua. decem millia capitum, alibi uulgo inseritur. om. *Put. Medic. Bamb. alii-que libri.* cf. *Weissenborni* adnot. 14. grecum *Putean.* 15. maiorum antiatemma scorp. *Put.* 20. deponere *Put.*

auri atque argenti et redactae pecuniae conuenit. si aliquis adsentiri necesse est, media simillima ueris sunt.

25. *Gell. VII (VI) 8, 3* Lepide igitur agitari potest, utrum 210
uideri continentiore par sit, Publiumne Africanum superiorem, 544
5 qui Carthagine ampla ciuitate in Hispania expugnata, uirginem tempestiuam, forma egregia, nobilis uiri Hispani filiam captam perductamque ad se patri inuiolatam reddidit an regem Alexandrum. — His ego uersibus [*Cn. Nauii*] credo adductum Valerium Antiatem aduersus ceteros omnis scriptores de Scipionis 20 moribus sensisse et eam puellam captiuam non redditam patri scripsisse, contra quam nos supra diximus, sed retentam a Scipione atque in deliciis amoribusque ab eo usurpatam.

26. *Liv. XXVIII 46, 14* Eisdem diebus naues onerariae 205
Poenorum ad octoginta circa Sardiniam ab Cn. Octauio, qui 549
15 prouinciae praeerat, captae. *captas* eas Coelius frumento misso ad Hannibalem commeatuque onustas, Valerius praedam Etruscam Ligurumque et Montanorum captiuos Carthaginem portantis tradit.

27. *Liv. XXVIII 35, 2* Duos eodem nomine [*Hannonis*] 204
Carthaginensium duces duobus equestribus proeliis [*ad Salae-* 550
20 *cam urbem*] interfectos, non omnes auctores sunt, ueriti, credo, ne falleret his relata eadem res. Caelius quidem et Valerius captum etiam Hannonem tradunt.

25. *De re cf. Pol. X 19. Cass. Dion. fr. 58, 2, Frontin. II 11, 5 maximeque Liv. XXVI 50, Valerianae tamen narrationis nemo mentionem iniecit, id quod in Livio eo magis mirabimur, quod in cap. antec. bis Valerium citauit.*

26. *Coel. fr. 33.*

27. *uid. Coel. fr. 42 c. adn.*

2. ueris] ueneris *Put.*

25, 3. lepida *V* lepida igitur quaestio (questio *al.*) agitari §

4. africanum *V* § africanum unus § 5. cartagineā *V* cartagine (carthagine *corr. in quibusdam*) plerique § ciuitas unus §

6. hispania aliquot § yspania in ispania *corr. unus § hispani (partim in ispani corr.) aliquot §* 8. abductum et aductum §

singuli 9. antiatem *V* aliq. § auxiatem et anthiatem § singuli

10. et eum eam aliquot § et extra eam unus §¹ et cum eam unus §

11. contra quem nos *V* aliquot § retenta aliquot §

12. delitii moribusq. unus § ante *corr.*

26. *uid. conm. ad Coel. fr. 33.*

27. *uid. conm. ad Coel. fr. 42.*

- 203
551 28. *Liv. XXX* 3, 4 Inter haec ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat [*Scipio*], si forte iam satias amoris in uxore ex multa copia cepisset. ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus condiciones, ut Romani Africa, Poeni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. haec per nuntios acta magis equidem crediderim et ita pars maior auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium uenisse.
- 203
551 29. *Liv. XXX* 19, 11 Idem consul [*Cn. Seruilius*] cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit. obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque milia hostium caesa ait. quae tanta res est, ut aut impudenter ficta sit aut neglegenter praetermissa. nihil certe ultra rei in Italia ab Hannibale gestum.
- 202
552 30. *Liv. XXX* 29, 7 Valerius Antias primo proelio uictum cum [*Hannibalem ante proelium Zamense*] a Scipione, quo duodecim milia armatorum in acie sint caesa, mille et septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem uenisse.
- 199
555 31. *Liv. XXXVII* 6 Consul [*P. Villius Tappulus*] per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex [*Macedonum Philippus*], et ipse, cum Corcyrae hibernasset, uere

30. Idem proelium narravit Zonaras VIII 14 p. 242 ὡς δ' ἔδοξε τῷ Σκηπίῳ μὴ διατρέβειν ἔτι ἀλλὰ καὶ ἄκοντα τὸν Ἀντίβαν εἰς τὸν ἄγῶνα προαγαγεῖν, ἐπὶ τὴν Οὐτίαν ὥρμησεν, ἵνα δεδιέναι καὶ φεύγειν δόξας σχολίη καιρὸν ἐπιθέσεως· ὃ καὶ ἐγένετο. ὁ γὰρ Ἀντίβας φεύγειν αὐτὸν οἰηθεὶς καὶ ἐπὶ πλέον ἐντεῦθεν θαρσύνσας ἐπεδίωξε μόνοις τοῖς ἱππεῦσι. καὶ ὁ Σκηπίων ἀντίστητε αὐτοῖς παρὰ δόξαν καὶ συμβαλὼν ἐνίκησε. τρέψας δ' αὐτοὺς οὐκ ἐπὶ τὸ διώκειν σφᾶς ἀλλὰ ἐπὶ τὰ σκευοφόρα αὐτῶν καθ' ὁδὸν τυγχάνοντα ὥρμησε καὶ πάντα συνέβαλε. ταῦτα τὸν Ἀντίβαν ἐτάραξε, praeter Zonaram etiam Appianus Libyc. 36, is tamen, id quod numerorum dissensu docetur, non ex Valerio Antiute. legationis Hannibalis apud neminem scriptorem uestigia reperiuntur.

31. cf. Nissen Untersuch. p. 93. 133.

28, 2. iam satis *Put.* iam satias *libri aliq. rec.* cum satias
1. *Fr. Gronou.* 3. copia cum cep. *uulgo* 5. excederent-
quam (t *sup.* nq *scr.*) *Pulean.* 8. per nuntios] perntios *Put.*
ante corr.

29, 13. reinitialia *Pulean. ante corr.*

30, 16. sunt *Pulean. emend.* 1. *Fr. Gronou.*

31, 20. insedit *Bamberg. a. corr.*

primo in continentem traectus ad hostem ducere pergīt. quinque millia ferme ab regiis castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca postero die consilium habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quamquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum temptaret, an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intrauerat, circumduceret copias. hoc consilium per multos dies agitati ei nuntius uenit, T. Quinctium consulem factum sortitumque provinciam Macedoniam maturato itinere iam Corycyram traiecis-
 10 se. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequiu-
 erit omnibus ab rege insessis, secutum uallem per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem, castris exutum; duodecim millia hostium
 15 eo proelio caesa, capta duo millia et ducentos et signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta; aedem etiam Ioui in eo proelio votam, si res prospere gesta esset. ceteri Graeci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum integrumque bellum insequentem con-
 20 sulem T. Quinctium accepisse tradunt.

32. *Liv. XXXVIII* 10, 8 Si Valerio qui credat omnium ue-
 rum inmodice numerum augenti, quadraginta milia hostium eo
 die [*quo ad Cynoscephalas pugnatum est*] sunt caesa, capta (ibi
 modestius mendacium est) quinque milia septingenti. signa mili-
 25 taria ducenta undequinquaginta.

33. *Liv. XXXVIII* 30, 1 Paucos post dies decem legati ab
 Roma uenerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has

197
 557

196
 558

32. Ex *Liuiο Valerii* numerum transscripsit *Orosius IIII* 20. — Cum *Valerio* coniunxit *Liuius Claudii* (fr. 62) testimonium, sequitur tamen auctoritatem *Polybii*, qui de hostibus captis fere consentit cum *Valerio*.

33. Supra omisi eas pacis condiciones, quas *Liuius* ex *Polybio* sumpsit. uid. *Claud.* fr. 63 cum adnot. — De uectigali consentit *Valerius* cum *Polybio XVIII* 27 [44 *Dind.*], qui tamen adcuratius haec habet: δοῦναι δὲ

9. Macedoniam *Bamberg. a. corr.* 14. XII *Bamb.* 15. II *Bamb.*
 16. 17. Ioui in om. *Bamb.* spatio uacuo relicto Iouis
 uel Iouis in uel Ioui in *libri rec.* 17. greci *Bamb.*

32, 21. uario *Bamberg.* 22. augenti] augeter *Bamb. a.*
corr. 23. sint *Vossius* ibi] idque *F. Lachmann*

33. uid. comment. ad *Claud.* fr. 63.

leges est. — ne plus quinque milia armatorum haberet neue elephantum ullum. bellum extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret. — Valerius Antias quaternum milium pondo argenti uectigal in decem annos inpositum regi tradit. — in haec obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. adiecit ⁵ Antias Valerius Attalo absenti Aeginam insulam elephantosque dono datos et Rhodiis Stratoniceam Cariacque alias urbes, quas Philippus tenuisset, Atheniensibus insulas datas Lemnum, Imbrum, Delum, Scyrum.

196

558

34. *Lin. XXXIII* 36, 4 Consules in provincias profecti ¹⁰ sunt. Marcellum Boiorum ingressum finis, fatigato per diem totum milite uia facienda, castra inter tumulos quosdam ponentem Corolanus quidam regulus Boiorum cum magna manu adortus ad tria milia hominum occidit. et illustres uiri aliquot in illo tumultuario praelio ceciderunt, inter quos praefecti socium ¹⁵ T. Sempronius Gracchus et M. Iunius Silanus et tribuni militum de legione secunda M. Ogulnius et P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hostes prospera pugna elati nequiquam oppugnassent. statim deinde isdem per dies aliquot sese tenuit, dum et saucios curaret et *ex* ²⁰ tanto terrore animos militum reficeret. Boi, ut est gens minime

καὶ χίλια τέλαντα, τούτων τὰ μὲν ἡμίση παραντίνα, τὰ δ' ἡμίση κατὰ φόρους, ἐν ἑτεσι δέκα. quingenta enim talenta respondent quadraginta milibus argenti pondo (*Weissenborn a. h. l. Nissen p. 108*). de donationibus Valerii auctoritatem pro nihilo ducendam esse *Nissen p. 145 sq. docuit.*

34. Totam Liuii narrationem recepi, quia nisi hac praemissa ea uerba, quae ex Antiate inserta sunt, intellegi non poterant et eam ad Antiat's auctoritatem redire ueri est simillimum. cf. *Claud. fr. 64. Nissen p. 149 sq.* qui recte scriptores, quos extr. cap. Liuius commemorat, Claudium et Valerium esse animaduertit.

6. absente *Bamberg.* 7. Stratoniceam *Bamb.*¹, postea r
delet. cariae atque *Mogunt.* 8. Lemnum] *Paron Mogunt.*

34, 10. prouintias *Bamb.* 12. in tumulto quodam *Mogunt.*
13. quidam *om. Mogunt.* 14. tria mil. *Bamb.* tria millia *Mog.*
aliquod *Bamb.* 16. T.] *Ti. Sigonius* et *om. Mog.*
Syllanus Mog. tr. mil. *Bamb.* 17. M. *om. Mog.* 18.
19. prospe pugna *Bamb.* 19. elati *om. Mog.* expugnassent
Bamb. 20. aliquod *Bamb.* saucios *Mog.* ex *om. Bamb.*
Mog. add. Drakenb.

ad morae taedium ferendum patiens, in castella sua vicosque
passim dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum
Comensem, ubi Insubres Comensibus ad arma excitis castra ha-
bebant, legiones ducit. Galli feroces Boiorum ante dies paucos
5 pugna in ipso itinere praelium committunt et primo adeo acriter
inuaserunt, ut antesignanos inpulerint. quod ubi Marcellus ani-
maduertit, ueritus, ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum
cum opposuisset, equitum Latinorum omnis turmas in hostem emisit.
10 se ferociter hostem, confirmata et reliqua acies Romana restitit
primo, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinere certa-
men Galli, quin terga verterent atque effuse fugerent. in eo
praelio supra quadraginta milia hominum caesa Valerius Antias
scribit, octingenta septem signa militaria capta et carpenta septin-
15 genta triginta duo et aureos torques multos, ex quibus unum
magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in aede posi-
tum scribit. castra eo die Gallorum expugnata direptaque et
Comum oppidum post dies paucos captum. castella inde duo-
detriginta ad consulem defecerunt. id quoque inter scriptores
20 ambigitur, utrum in Boios prius an Insubres consul exercitum
duxerit aduersamque prospera pugna oblitterauerit, an uictoria
ad Comum parta deformata clade in Bois accepta sit.

35. *Liv. XXXVIII* 10, 1 Eodem tempore M. Heluius dece- 195
559

35. *Etiam reliqua huius cap. pars, qua Heluii res exponuntur, ex Va-
lerio originem ducere uidetur. Nissen p. 155.*

1. tedium *om.* ferendum *Mog.* paciens *Bamb.* 2. passim
om. Mog. confestim *Bamb.* 4. ducat *Bamb. a. corr.* ducit
— pugna *om. Mog.* 6. ut *om. Bamb.* Marcellus *om. Mog.*
7. semel p.] se inde pellerent *Mog.* 8. opposuit et equitem
Mog. hostē misit *Bamb.* 10. hoste *Bamb.* extitit *Mog.*
13. Val. Antias *Bamb.* 14. octingenta *Bamb. a. corr.* octo-
ginta *Kreyssig* et carpenta capta a DCCXXXII *Bamb.* et car-
penta quadringenta triginta duo *Mog.* 16. in Capitolium *Bamb.*
16. 17. posita *Mog.* 17. castra eo die Gallorum *Bamb.* po-
stero die Gallorum castra *Mog.* 18. post] intra *Mog.* 20. an
in Ins. *Drakenb.* 21. induxerit *Mog.* an in u. *Mog.*
22. parata *Mog.*

35, 23. M. *om. Bamb. add. Mog.*

denti ex ulteriore Hispania cum praesidio sex milium dato ab Ap. Claudio praetore Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Ilturgi occurrunt, viginti milia armatorum fuisse Valerius scribit, XII ex iis caesa, oppidum Ilturgi receptum et puberes omnis interfectos.

5

195

559

36. *Liv. XXXVIII* 15, 9 Valerius Antias supra quadraginta milia hostium caesa eo die [*quo a Catone consule ad Emporias Hispani uicti sunt*] scribit.

194

560

37. *Ascon. in Cic. Cornel. p. 69 Or.* Hoc factum est secundo consulatu Scipionis [*Africani maioris*], post septimum annum 10 quam Carthaginensibus bello secundo data est pax. factum id esse autem Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt aediles curules C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo, et id eos fecisse iussu censorum Sex. Aelii Paeti, C. Cornelii Cethegi. et uidetur in hac oratione hunc quidem auctorem secutus Cicero dixisse, 15 passum esse Scipionem secerni a cetero consessu spectacula senatorum.

193

561

38. *Liv. XXXV* 2, 8 Valerius Antias et in Siciliam nauigasse dilectus causa C. Flaminium [*praetorem, qui a senatu in Hispaniam missus erat*] scribit et ex Sicilia Hispaniam petentem 20

36. *Additur ipsius Catonis testimonium (fr. 92), ex cuius libris pugnae descriptio esse hausta uidetur. Quadraginta hostium milia cum Catone pugnassee Appianus Hiber. 40 rettulit.*

37. *Livius XXXVIII* 44, 4 *sequitur Antiatem*: creati censores Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus principem senatus P. Scipionem consulem, quem et priores censores legerant, legerunt. — gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis aedilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a populo. nam antea in promiscuo spectarant, c. 54, 3, *ubi de eadem re iterum loquitur, alium auctorem, cum hoc faciunt Cicero de harusp. resp. 12, 24, tum Valerius Max. II* 4, 3 (*ubi tamen falso res illa ad posteriorem Africanum refertur*) *et IIII* 5, 1. cf. fr. 40.

1. ex om. *Bamb.* 2. 3. Ilturgi accurrunt *Bamb.* 3. uiginti om. *Bamb.* 4. his *Bamb.* Ilturgi *Bamb.*

37, 13. Libo, et id eos *Baiter* libo . . . cideos *ed. princ.* Libo: id eos *uulg.* 14. ius censorum *ed. princ.* 15. secutum *ed. princ.*

38, 18. et] etiam *Mog.* sicilia *Bamb.* 20. scripsit *Mog.*

tempestate in Africam delatum uagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse, his duarum prouinciarum dilectibus tertium in Hispania adiecis-
191

39. *Liv. XXXVI* 19, 10 Romanus equitatus ipsum quidem
 5 regem [*Antiochum ex pugna Thermopylensi fugientem*] Elatiae
 adsecutus non est; magnam partem agminis aut lassitudine sub-
 sistentis aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fuge-
 rent, dissipatos oppresserunt; nec praeter quingentos, qui circa
 regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit, etiam ex decem
 10 milibus militum, quos Polybio auctore traiecis-
 se cum regem in Graeciam scripsimus, exiguus numerus. quid si Antiati Va-
 lerio credamus sexaginta milia militum fuisse in regio exercitu
 scribenti, quadraginta inde milia cecidisse, supra quinque milia
 capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum cen-
 15 tum quinquaginta in ipso certamine pugnae, ab incurso Aetolo-
 rum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

40. *Liv. XXXVI* 36, 3 Per idem fere tempus aedes matris
 magnae Idaeae dedicata est, quam deam is P. Cornelius aduectam
 ex Asia P. Cornelio Scipione, cui postea Africano fuit cognomen,
 20 P. Licinio consulibus in Palatium a mari detulerat. locauerant
 aedem faciendam ex senatus consulto M. Livius C. Claudius cen-
 sores M. Cornelio P. Sempronio consulibus; tredecim annis post
 quam locata erat dedicauit eam M. Iunius Brutus, ludique ob

39. *Orosius IIII* 20 *numeros Valerii ex Livio transscriptis.*

40. *cf. fr. 37.*

1. 2. P. Africani de exercitu *Bamb.*¹ de exercitu P. Africani
*Bamb.*² 2. prouintiarum *Bamb.* 3. tertium *Bamb.* adiecis-
Mog. adlegisse *Bamb.*

39, 6. 7. subsistentes uel intellegendum uel scribendum esse
monuerunt Creu. et Madu. 9. ex isto ex. *Bamb.* ex toto ex.
Mog. 10. quod *Bamb.* traiecis- cum *Bamb.* 11. quod
 si *Bamb.* 13. quadraginta inde m.] centum quadraginta m.
Mog. 15. in ipso cert. — non plus quinquaginta om. *Bamb.*
add. Mog.

40, 18. Idaeae] *Mogunt.* deae *Bamb.* aut magnae aut Idaeae
abundare uidetur Weissenbornio is om. *Bamb.* 19. post
 (*Mog.*) Africano *Bamb.* 22. P. Sigonius T. *Bamb.*
 22. 23. XXX annis postquam locauerat *Bamb. in lit.* tredecim an-
 nos post quam locata erat *Mogunt.* 23. dedecauit *Bamb.*

dedicationem eius facti, quos primos scaenicos fuisse Antias Valerius est auctor, Megalesia appellatos.

191

563

41. *Liuv. XXXVI* 38, 5 Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis conlatis egregie pugnavit. duodetriginta milia hostium occisa Antias Valerius scribit, 5
capta tria milia et quadringentos, signa militaria centum viginti quattuor, equos mille ducentos triginta, carpenta ducenta quadraginta septem, ex uictoribus mille quadringentos octoginta quattuor cecidisse. ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen 10
uictoriam fuisse adparet, quod et castra capta sunt et Boi post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio eius uictoriae causa decreta ab senatu uictimaeque maiores caesae.

189

565

42. *Liuv. XXXVII* 48 M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Volsone consulibus Valerius Antias auctor est rumorem celebrem 15
Romae fuisse et paene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa consulem L. Scipionem et cum eo P. Africanum in conloquium euocatos regis [*Antiochi*] et ipsos comprehensos esse, et ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum eaque expugnata et deletas omnis copias Romanorum 20
esse. ob haec Aetolos sustulisse animos et abnuisse imperata

41. *Eundem Valerii numerum Livius c. 40, 5 Scipionem significantem facit*: Plus partem dimidiam ex quinquaginta milibus hominum caesam, multa milia capta, senes puerosque Boi superesse. unde etiam c. 39 et 40, quibus de Scipionis triumpho agitur, ad Antias auctoritatem redire elucet. Nissen p. 186. — Viginti milia occisa esse minus accurate Orosius IIII 20 exscripsit.

42. Scipionem adolescentem captum esse Livius c. 34, 5 secundum duos auctores narrauerat: alii principio belli a Chalcide Oreum potentem circumuentum ab regiis nauibus tradunt, alii, postquam transitum in

1. 2. Valerius Antias (*Mogunt.*)

41, 3. fere om. Bamb. 4. consul om. Bamb. add. Aldus ex Mog. collatis signis Bamb. a. corr. 6. capta III et ecc Bamb. 7. equos — quadraginta septem om. Bamb. suppl. Aldus ex Mog. 8. ex uictoribus ∞ CCCCLXXXIII Bamb. mille quadringentos octoginta quattuor Aldus ex Mog. mille et CCCCLXXXVI lib. aliq. rec. 9. ut om. Bamb. add. Mog. scriptori Bamb.

42, 15. Valerio Flacco Antio auctor Bamb. ante corr.

18. 19. comprehensos Bamb. 21. imperata Aldus ex Mog. imperia Bamb.

facere, principesque eorum in Macedoniam et in Dardanos et in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos. haec qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. sub-
 5 textit deinde fabulae huic, legatos Aetolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege et exercitum deletum esse; Aetolos respondisse ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. rumoris huius quia neminem alium auctorem
 10 habeo, neque adfirmata res mea opinione sit nec pro uana praetermissa.

43. *Lin. XXVII* 60, 2 Cogitanti Q. Fabio [*praetori*] cui rei potissimum insisteret, ne otiosam prouinciam habuisse uideri posset, optimum uisum est in Cretam insulam traicere. Cydo-
 15 niatae bellum aduersus Gortynios Gnosiosque gerebant, et captiuorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur. classe ab Epheso profectus cum primum Cretae litus attigit, nuntios circa ciuitates misit, ut armis absisterent captiuosque in suis quaeque urbibus
 20 agrisque conquisitos reducerent et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretensis pariter Romanosque pertinentibus ageret. nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, praeter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quattuor milia

189
565

Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra effuso obuam equitatu cum reciperet sese, in eo delapsum tumultu, ex equo cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. eorum prior est Polybius (XXI 12), alter fortasse item Antias. Nissen p. 195, 197.

43. *Triumphus Fabiani meminit Lilius etiam XXXVIII* 47, 5. cf. *num. apud Mommsen de re num. n. 146 C. I. L. n. 343 (in quo triumphus Iouis imagine et prora nauis significatur). Du Rieu de Fab. p. 366 sqq.*

1. Tardanos *Bamb.* 4. 5. subtextit *Bamb.* adiecit *Mog.*
 5. senatū *Bamb.* coetera *Bamb.* 6. imperatores *Bamb. a.*
corr. 7. delectu *Bamb. s. lin.* 9. rumores *Bamb. a. corr.*
 10. opione *Bamb.*

43, 12. cogitantiq; Fabio *Bamb. em. ex Mog.* 14. 15. Gydoniatae *Bamb.* 15. cortynos gnosios g. *Bamb.* 17. insulam] Italiam *Bamb.* 18. circa in *Bamb. bis positum in fine u. et in princ. seq.*

captiuorum, quia belli minas timuerint, ex tota insula reddita scripsit, eamque causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. a Creta Ephesum Fabius redit; inde tribus nauibus in Thraciae oram missis ab Aeno et Maronia praesidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eae ciuitates essent.

189
565

44. *Liv. XXXVIII* 23, 6 Numerus interfectorum [*Gallorum in Olympo monte a Cn. Manlio consule*] haud facile iniri potuit, quia late per omnis amfractus montium fugae et caedes fuit, et magna pars rupibus iniis in profundae altitudinis conualles delapsa est, pars in siluis neprisque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta milia hominum auctor est caesa: Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem milia. numerus captiuorum haud dubie milia quadraginta expleuit, quia omnis generis aetatisque turbam secum traxerant demigrantium magis quam in bellum euntium modo.

187
567

45. *Liv. XXXVIII* 50, 4—55, 7. 58—60 Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis huius maius et

44. Captiuorum numerus esse Polybianus uidetur. cf. Claud. fr. 66 cum adn. ad eundem Valerium respici censet Nissen p. 212 *Liu* c. 47, 6, ubi *Manlium* haec dicentem facit: qui plus quadraginta milia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui.

45. Quae apud *Liu*um exstat Scipionum iudicii narratio (*XXXVIII* 50, 4—60), ex tribus composita est partibus: I 50, 4—55, 7. II 55, 8—57. III 58—60. earum prima et tertia arte inter se cohaerent neque quidquam altera parte seclusa in eis desideratur, immo oratio sic egregie procedit. altera pars quasi amplioris cuiusdam adnotationis locum obtinet, quales *Liu*ius plus minusue apte inspergere solebat, ne, quae apud alios auctores inuenta excerpserat et cum fonte primario pugnare uidebat, omnino abiceret. itaque hic primo dubitationem profert de summa pecuniae a Valerio relata, tum narrationis tenore intermisso adnectit rem quandam (c. 55, 10 sqq.) ex Polybio (*XXVIII* 9^a, 2 sqq.), ut uidetur, depromptam, conqueritur scriptorum rerum et orationum discrepantiam, quae tanta esset, ut, cui famae adsentiretur, non haberet, denique aliam 'serit' fabulam, quae cum Gracchi oratione conueniret. hanc Claudii esse Mommsen (uid. supra p. CCLXXXIII) admodum probabiliter coniecit, neque tamen huius famae, quamuis distet, ulla uestigia in narrationis tenore, quam *Liu*ius c. 58 producit, reperiuntur, ut tum demum, cum illa iam pertexta esset, altera pars intermissa esse uideatur.

1. III capt. *Bamb.* timuerunt libri corr. Bekker red-
ditas *Bamb.* 3. triumphi naualis uulgo a creta] ac *Bamb.*
em. ex *Mog.* 4. rediit Fabius (*Mog.*)

44. uid. conu. ad Claud. fr. 66.

cum maiore et clariore uiro certamen ortum. P. Scipioni Africano, ut Valerius Antias auctor est, duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. alii non tribunos plebis, sed uniuersam ciuitatem, quae id pati posset, incusabant: duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inuentas, Romam ingratiorē, si quidem uicta Carthago uictum Hannibalem in exilium expulisset, Roma uictrix uictorem Africanum expellat. alii neminem unum ciuem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit; nihil tam aequandae libertatis esse quam potentissimum quemque posse dicere causam. quid autem tuto cuiquam, nedum summam rem publicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius aequum pati non possit, in eum uim haud iniustam esse. haec agitata sermonibus, donec dies dicendae causae uenit. nec alius antea quisquam nec ille ipse Scipio consul censorue maiore

In primae uero partis et initio et fine Valerii Antiatis auctoritas ita posita est, ut uel ex hac re eam totam ad Valerium redire ueri sit simile. sed etiam certo nos hic Valerium apud Liuium legere inde docemur, quod Liuius ipse in libro insequenti (uid. adnot. ad fr. 49) ad eam famam, qua Africanus in Liliernino a. 187. 567 mortuus sit, in qua haec narratio nititur, ut Valerianam reuocat, idem dicendum est de tertia parte, quam ex eodem auctore ex quo primum fluxisse per se adparet. confirmatur uero haec sententia Gellii testimonio, quae enim ab eo adumbrantur huius partis narrationis Valerianae lineamenta, eadem exornata habes apud Liuium. Quae cum res ita sint, non solus duas res, quibus a Liuiio Antiatis auctoritas adscripta est, ex orationis tenore auulsus supra exstare uoluimus, sed totam narrationem recepinus eaque testimonia, quibus eam Valerii esse aliunde confirmatur, hic suo loco adnotauimus. — Ex magno uirorum doctorum numero, qui de hoc iudicio disputauerunt, nunc duos satis est nominasse, Nissenum Untersuch. p. 213—220 et Mommsenium in Herm. uol. I p. 161—216, cuius sententiam fere totam amplexus sum.

a. Duos Petillios Africanum diem dixisse habes etiam apud Gellium IIII 18, 7, qui tamen in ceteris (Cornelium Nepotem secutus) magis a Claudii Quadrigarii sententia stat, duos tribunos apud Appianum Syr. 40, a quo Liuium descriptum esse Mommsen censet. Petillio Actaeo (nisi a Petillio aut Naeuio tribuno plebis scribendum est, cf. Valer. Max. III 7, 1) cognomen fuisse addit Aurelius Victor de uir. ill. 49, 16, quem et ob hanc rem et quod solus morientem Africanum ab uxore petuisse memoriae prodidisset, ne corpus suum Romam referretur, non Liuius sed ipso Valerio usum esse Mommsen p. 168 suspicatus est. Alter auctor, cui quae postea inseruit Liuius debet, M. Naeuium, qui tribunus pl. fuit a. 184. 570, diem dixisse scripsit (c. 56, 2. cf. Gell. IIII 18, 3).

b. Similiter App. Syr. 40 ἐς τὸ δικαστήριον αὐτὸς παρῆλθεν ἐπὶ

45, 1. et clariore additum ex Moguntino 8. unum tantum eminere ciuem codd. aliquot rec. nos recepinus cum Maduig. scr. ed. alt. Froben. 11. quouquam Mogunt.

omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die in forum est deductus, iussus dicere causam sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret neminem unquam neque melius neque uerius laudatum esse. dicebantur enim ab eo eodem animo ingenioque, quo gesta erant, et aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam referebantur. c. 51. tribuni plebis vetera luxuriae crimina Syracusanorum hibernorum et Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem praesentium criminum rettulissent, suspicionibus magis quam argumentis pecuniae captae reum accusarunt. filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tamquam in eius unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. dictatorem cum consuli, non legatum in prouincia fuisse, nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hispaniae, Galliae, Siciliae, Africae iam pridem persuasum esset, hoc Graeciae Asiaeque et omnibus ad orientem uersis regibus gentibusque adpareret, unum hominem caput columnenque imperii Romani esse, sub umbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere, nutum eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. infamia intactum inuidia, qua possunt, urgent. orationibus in noctem perductis prodicta dies est. Vbi ea uenit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatis

λαμπροῦ σχήματος ἀντὶ οὐκτροῦ καὶ ταπεινοῦ τῶν ὑπευθύνων, ὡς εὐθὺς ἐπὶ τῷδε πάντας ἐκπλήξαί τε καὶ ἐς εὐνοίαν, ὡς ἐπὶ χρηστῷ δὴ συνειδῶτι μεγαλοφρονόνηνον προσαγαγέσθαι. λέγειν δὲ ἀρξάμενος τῆς μὲν κατηγορίας οὐδ' ἐπεμνήσθη, τὸν δὲ βίον ἑαυτοῦ καὶ ἐπιτηδεύματα καὶ ἔργα πάντα ἐπεξήει καὶ πολέμους ὅσους ἐπόλεμυσεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κτλ. tum uero a Liuiο discedit, quod non altero die sed continuo post hanc orationem Africanum populum cohortatum esse tradit, ut se in Capitolium sequerentur. facit cum eo Gellius III 18, 3 sqq., quam ob rem non leuiter haec ab Appiano ex Liuiο descripta esse cum Mommseno censeo sed pendere eum ab altera fama.

c. cf. Zonaras VII 20 p. 264 (ex Liuiο) κατεψηφίσθη — Ἀφρικανὸς — ὡς ἐπιεικεστέρως τὰς συνθήκας διὰ τὸν υἱὸν ποιησάμενος. cf. fr. 42.

d. e. Ex Liuiο descripserunt Valerius Max. III 7, 1 et Plutarchus

5. eo addidit P. Burmann 6. quo] a quo libri a del. Burmann 7. plebis] uulg. uel aut illis aliquot libri rec., plerique om. 19. nutum Mogunt. nutus plerique libri rec. patrum] parum falso adnotari ex Mogunt. monuit Kreyssig Liu. lib. XXXIII p. CVII

reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam contio-
nem ad rostra subiit, silentioque facto 'hoc' inquit 'die, tribuni
plebis uosque Quirites, cum Hannibale et Carthaginiensibus signis
conlatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. itaque cum hodie
5 litibus et iurgiis supersederi aequum sit, ego hinc extemplo in
Capitolium ad Iouem optimum maximum Iunonemque et Miner-
nam ceterosque deos, qui Capitolio atque arci praesident, salu-
tandos ibo hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die et
saepe alias egregie gerendae rei publicae mentem facultatemque
10 dederunt. uestrum quoque quibus commodum est, Quirites ite
mecum et orate deos, ut mei similes principes habeatis, ita, si
ab annis septemdecim ad senectutem semper uos aetatem meam
honoribus vestris anteistis, ego uestros honores rebus gerendis
praecepsi.' ab rostris in Capitolium ascendit. simul se uniuersa
15 contio auertit et secuta Scipionem est, adeo ut postremo scribae
uiatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis praeter servilem
comitatum et praeconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam
esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia
templa deum cum populo Romano circumiit. celebratior is prope
20 dies fauore hominum et aestimatione uerae magnitudinis eius
fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus
urbem est inuectus.

(c. 52.) Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni influxit. post
quem cum inuidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die
25 longiore prodicta in Literninum concessit certo consilio, ne ad
causam dicendam adesset. maior animus et natura erat ac ma-
iori fortunae aduetus, quam ut reus esse tunc sciret et sub-
mittere se in humilitatem causam dicentium. ubi dies uenit
citarique absens est coeptus, L. Scipio morbum causae esse cur
g

*apophth. Scip. mai. 10. cf. App. et Gell. l. s. etiam alio modo haec nar-
rauit Polyb. XXIII 9, 6—7.*

8. iisque *Maduig* 10. Quirites, ite mecum *Maduig cum*
octo libr. rec. ite mecum, Quirites *uulgo* 15. ut uiatores tri-
bunos rel. *in edd. ante Ald. et in aliq. lib. rec., suppleuit Mogunt.*
20. uera *Perizonius* 27. reus] res, quod adnot. est ex *Mo-*
gunt., typothetae errori deberi uidetur. uid. Kreyssig l. s. p. 393
inciperet *Mogunt.* sciret, *uulg.* tunc sciret *scripsi* 27. 28. sub-
mittere *Mogunt. et aliq. libri rec.* submitteret *uulg.*

abesset excusabat. quam excusationem cum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent et ab eadem superbia non uenire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium et tribunos plebis et contionem reliquisset, et quibus ius sententiae de se dicendae et libertatem ademisset, his comitatus, uelut captos trahens, 5 triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset — 'habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce et auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relictis estis, et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut ad quem ante annos septemdecim exercitum et classem habentem 10 tribunos plebis aedilemque mittere in Siciliam ausi sumus, qui prenderent eum et Romam reducerent, ad eum priuatum ex uilla sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? — tribuni plebis adpellati ab L. Scipione ita decreuerunt, si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam diemque 15 h a collegis prodici. tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiae cum P. Scipione intercedebant. is cum uetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioreque omnes sententiam expectarent, ita decreuit, eum L. Scipio excusasset morbum esse causae fratri, satis id sibi uideri. 20 se P. Scipionem, priusquam Roman redisset, accusari non passurum. tum quoque, si se adpelleret, auxilio ei futurum, ne causam dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani P. Scipionem deorum hominumque consensu peruenisse, ut sub rostris reum stare et praebere aures adolescentium conuiciis 25 i populo Romano magis deforme quam ipsi sit. (c. 53.) adiecit decreto indignationem: 'Sub pedibus uestris stabit, tribuni, do-

h—k. *A Graccho etiam Africanum defensum esse scripsit Dio (fr. 65), Liuium secutus. uid. etiam Dion. fr. 63. Altera fama haec Gracchi intercessio, si quidem facta est, non esse commemorata uidetur.*

6. de Po. Romano *Mog.* populi Romani aut P. R. libri rec.
secessionem eo die uel secessionem Romae eo die uel concessionem eodem die libri rec. 9. ut additum ex *Mog.*, in lib. rec. om. 9. 10. ad quem antea exercitum libri rec. 10. ante annos quindecim *Mogunt.* ante annis septemdecim *Aldus* ante annos septemdecim *Creuer.* nam quae res obuersatur tribunis, incidit in a. 204. 550. an error est Liuii seu Valerii? 11. tribunum *Mogunt.* at cf. *Liui.* 29, 20 20. excusasset *Mogunt.* excusset *uulg.*

mitor ille Africae Scipio? ideo quattuor nobilissimos duces Poenorum in Hispania, quattuor exercitus fudit fugauitque, ideo Syphacem cepit, Hannibalem deuicit, Carthaginem uectigalem nobis fecit, Antiochum — recepit enim fratrem consortem huius
 5 gloriae L. Scipio — ultra iuga Tauri emouit, ut duobus Petilliis succumberet, uos de P. Africano palmam peteretis? nullisne meritis suis, nullis uestris honoribus unquam in arcem tutam et uelut sanctam clari uiri peruenient, ubi, si non uenerabilis, inuiolata saltem senectus eorum considat?' mouit et decretum
 10 et adiecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores, et deliberaturos se, quid sui iuris et officii esset, dixerunt. senatus deinde concilio plebis dimisso haberi est coeptus. ibi gratiae ingentes ab uniuerso ordine, praecipue a consularibus senioribusque, Ti. Graccho actae sunt, quod rem publicam priuatis
 15 simultatibus potiore habuisset, et Petilii uexati sunt probris, quod splendere aliena inuidia uoluissent et spolia ex Africani triumpho peterent. silentium deinde de Africano fuit. uitam Literni egit sine desiderio urbis. morientem rure eo ipso loco

1. *Haec a Valerio narrata esse, insuper demonstratur ipsius Liuii uerbis XXXVIII 52, 1, ubi sententia mutata alteram famam amplexus eam, quam in libro XXXVIII secutus erat, ut Valerianam refutat: Scipionem et Polybius et Rutilius hoc anno mortuum esse scribunt. ego neque his neque Valerio adsentior. — Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naenius, aduersus quem oratio inscripta P. Africani est [cf. XXXVIII 56, 6]. hic Naenius in magistratuum libris est tribunus plebis P. Claudio L. Porcio consulibus [184. 570], sed iniit tribunatum Ap. Claudio M. Sempronio consulibus [185. 569] ante diem quartum idus Decembres, inde tres menses ad idus Martias sunt, quibus P. Claudius L. Porcius consulatum inierunt. ita et uixisse in tribunatu Naenii idetur diesque ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Oblitus igitur esse uidetur Liuius se in libro XXXVIII ipsum de orationis a P. Scipione contra Naenium habitae fide et*

1. fugauitque aut fugauit libri rec. necauitque Mog.
 4. recipit Maduig emend. p. 448. 5. Tauri iuga libri aliq. rec.
 6. succumberet? Vos — peti feretis? Maduig em. p. 447 de P. Africano Aldus ex Mogunt. de pacis Africani libri rec. peteretis Aldus ex Mogunt. impetraretis M. Seyffert in Iahn. annal. 83 p. 829 7. uestris libri nostris Maduig em. p. 448, delet Hertz post honoribus lacunae signum posuit Weissenborn, aut plura aut Quirites intercidisse arbitratus. unquam — saltem libri rec. om., add. ex Mogunt. unquam] cum qua Mogunt.
 11. et om. quattuor libri rec.

sepeliri se iussisse ferunt monumentumque ibi aedificari, ne fumus
 m sibi in ingrata patria fieret. uir memorabilis bellicis tamen
 quam pacis artibus memorabilior *et illustrior* prima pars uitae
 quam postrema fuit, quia in iuuenta bella adsidue gesta, cum
 senecta res quoque deffloruere, nec praebita est materia ingenio. 5
 quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram ad-
 cias? quid Asiatica legatio, et ualeitudine aduersa inutilis et filii
 casu deformata et post reditum necessitate aut subeundi iudicii
 aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati,
 quo nullum neque maius neque periculosius Romani gessere, 10
 unus praecipuam gloriam tulit.

11 c. 54.) Morte Africani creuere inimicorum animi, quorum
 princeps fuit M. Porcius Cato, qui uiuo quoque eo adlatrare ma-
 gnitudinem eius solitus erat. hoc auctore existimantur Petillii
 et uiuo Africano rem ingressi et mortuo rogationem promulgasse. 15
 fuit autem rogatio talis: 'uelitis iubeatis, Quirites, quae pecunia
 capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est quique sub imperio
 eius fuerunt, quod eius in publicum relatum non est, uti de ea
 re Ser. Sulpicius praetor urbanus ad senatum referat, quem eam
 o rem uelit senatus quaerere de iis, qui praetores nunc sunt.' huc 20

auctoritate dubitasse atque Valerio teste non Naeuium sed Petillios Scipionibus diem dixisse. cf. supra p. CXIII adn. 2 et Nissen p. 50 sq. In libro XXXXV 38, 7 Liuius regressus ad Valerium Litrni Africani sepulcrum ostendi memorat. Scipionem in Litrnino procul a patria mortuum esse secundum Liuium narrauerunt Dio fr. 63 (Zonar. VIII 20 p. 265), Oros. III 20, Valer. Max. V 3, 2. praeterea Aur. Vict. de uir. ill. 49, 17.

n. Catone auctore Petillios (τοὺς περὶ Περίλλιον) et Africano et Asiatico diem dixisse habes etiam apud Plutarchum Cat. 15. — Crimen acceptae ab Antiocho pecuniae sumpsit ex Liuiio Valerius Max. VIII 1 damn. 1. cf. Aur. Vict. de u. ill. 53, 2.

3. post memorabilior lacuna haustum esse clarior uel nobilior
 primus perspexit Weissenborn. tum Maduig inseruit et illustrior
 prima pars — nec praebita] sic Mogunt. cui par habita libri
 rec. 6. quid ad] Gelen. in alt. Froben. quoad Aldus ex Mo-
 gunt. et lib. al. rec. qui ad lib. al. rec. 10. nullum maius neque
 per. et nullum neque per. libri aliq. rec. 11. unus] Mogunt.
 unam (uiam Foss.) libri rec. 13. adlatrare uel allatrare uulg.
 Quintil. inst. VIII 6, 9 ac lacerare et lacerare lib. rec. 15. rem
 ingressi Mogunt. reo causam ingratam et rem ingratam et rem
 ingrato et rem inisse libri rec. 16. Quirites Brisson. quaera-
 tur libri

rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant, senatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, aequum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat, non quae ab Antiocho modo pecuniae captae forent, sed quae ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens, et L. Scipio, quem magis pro se quam aduersus legem dicturum p
 5 omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. et Carthaginienses exilio Hannibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti lacere-
 10 tur et frater insuper, accessio inuidiae, mactetur. M. Cato suasit rogationem — exstat oratio eius de pecunia regis Antiochi —, et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. remittentibus ergo his intercessionem omnes tribus uti rogassent iusserunt. (c. 55. Ser. Sulpicio deinde referente, q
 20 quem rogatione Petillia quaerere uellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. ad hunc praetorem, <adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem — est enim ea quoque fama — tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriae prodiderint, et ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod
 25

q. Quae uncis < > inclusi, ex altera fama inserta sunt. cf. uerba adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem — est enim ea quoque fama — tradunt et c. 56, 2 conuenit — non de anno quo mortuus sit, non ubi mortuus aut elatus sit: alii Romae, alii Literni et mortuum et sepultum.

1. Nummii et Numini et Minutii libri Mummii Sigonius

4. Furius add. Mogunt. et aliquot libr. rec. Purpureo Sigonius

9. morte libri (Maduig.) post mortem uulgo 15. et accessit ex Mogunt. 16. exstat] (Mog.) esse et et exstat et libri rec. 17. Mummios] libri uariant ut supra u. 1 18. uti rogassent plerique libri rec. uti rogasset ed. alt. Froben. et aliq. libr. rec. uti rogas Sigonius 20. rogatione Petilia (Mog.) quam rogationem Petillii et quem rogatione pecuniarum libri rec.

ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut > adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quae aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quaestionem exercendam —; ceterum ad hunc nimis <aequum aut> iniquum praetorem reus extemplo factus L. Scipio. 5 simul et delata et recepta nomina legatorum eius, A. et L. Hostiliorum Catonum et C. Furii Aculeonis quaestoris et, ut omnia contacta societate peculatus uiderentur, scribae quoque duo et
 r accensus. L. Hostilius et scribae et accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt, Scipio et A. Hostilius 10 legatus et C. Furius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem sex milia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in aerarium rettulerit, A. Hostilium octoginta pondo auri, et argenti quadringenta tria, Furium quaestorem auri pondo centum triginta, argenti ducenta. has ego 15 summas auri et argenti relatas apud Antiatem inueni. — —
 s c. 58. Iudiciis a Q. Terentio praetore perfectis, Hostilius et Furius damnati praedes eodem die quaestoribus urbanis dederunt; Scipio cum contenderet omnem quam accepisset pecuniam in aerario esse, nec se quicquam publici habere, in uincula duci 20

r. de pecuniae summa uid. Mommsen de re num. p. 402. Ceterum de summa auri et argenti dubitat Liuius, cum u. s. transcriptis haec addat: In L. Scipione malim equidem librarii mendum quam mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similis enim ueri est argenti quam auri maius pondus fuisse, et potius quadragens quam ducentiens quadragens litem aestimatum, eo magis, quod tantae summae rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt, librumque rationis eius, cum Lucium fratrem adferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concernpsisse, indignantem, quod, cum bis milliens in senatum intulisset, quadragens ratio ab se posceretur.

s. Gell. VI (VII) 19, 8 Valerius autem Antias [ancias R] contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates ueterum annalium post Africani [africani PP] mortem intercessionem istam pro Scipione Asiatico factam esse a Tiberio Graccho [graccho R] dixit, neque multam irrogatam Scipioni, sed dampnatum eum [meum R a. corr.] peculatus [speculatus R pecculatus V] ob Antiochinam [antiochiam R antiochiam spser. n P] pecuniam [peccuniam V], quia [qui VPR] praedes [predes P] non daret, in carcerem duci coeptum [ceptum VP coeptum altera e sup. e ser. R] atque ita intercedente Graccho exemptum.

7. Aculeonis Gelenius Culleonis Mogunt. 10. A. add. ex Mogunt. 13. retulerit Aldus ex Mog. retulerat libri rec. 18. Furius] L. Furius Mogunt.

est coeptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellauit orationemque habuit plenam ueris decoribus non communiter modo Corneliae gentis, sed proprie familiae suae. parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissimos uiros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Poenorum Hispanorumque et duces et exercitus nominis Romani famam auxissent non bello solum, sed quod Romanae temperantiae fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro re publica morte occubuisse. cum illorum gloriam tueri posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superieicisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, ut quae in Hispania, quae in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, praetereantur, consulem et ab senatu dignum uisum, cui extra sortem Asia prouincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur, et a fratre, cui post duos consulatus censuramque et triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo et splendor legati laudibus consulis officeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis conlatis L. Scipio Antiochum deuicisset, aeger P. Scipio Elaeae dierum aliquot uia abesset. non fuisse minorem eum exercitum quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit, in pace crimen quaeri, eam dici uenisse. hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quamquam exstitisse ex decem legatis qui Cn. Manlium accusarent, tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem ualuisset. c. 59. at herecule in Scipione leges ipsas pacis, ut nimium adcommodatas Antiocho, suspectas esse, integrum enim ei regnum relictum, omnia possi-

11. superieicisse *plerique lib. rec.* subieicisse *unus lib. rec.* superauisse *uulg.* 15. uisum] habitum *coni. Weissenborn*

23. regios] regulos *Mogunt.* reges ducesque *marg. ed. Ascens. egregios Maduig.* 26. argui *Gelenius (ex Mog. ut uid.)* argui-

que et argui quoque *libri rec.* 27. quamquam extitisse *Mog.*

quum extitisse et quem extitisse *libri rec.* quin extitisse *ed. Mediol. a. 1480* quin extitisset *Ascensius* quamquam extitissent *Drekenborch* quin extitisse et *Kreyssig*

dere cum uictum quae ante bellum eius fuerint, auri et argenti cum uim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum uersum. an praeter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, est latum? nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europae tenuisse Antiochum. ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Aegaeum usque prominens mare, quot non urbes modo sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem usque ad Tauri montis iuga Antiocho adeptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo uicto Macedoniam, Nabidi Lacedaemonem relictam nec Quinctio crimen quaesitum: non enim habuisse cum Africanum fratrem, cuius, cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentique iudicatum esse in domum L. Scipionis inlatum, quantum uenditis omnibus bonis redigi non posset. ubi ergo esse regium aurum, ubi tot hereditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, exstare debuisse nouae fortunae cumulum. at enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per uexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos, ut in carcere inter fures nocturnos et latrones uir clarissimus includatur, et in robore et tenebris expiret, deinde nudus ante carcerem proiciatur. non id Corneliae magis familiae quam urbi Romanae fore erubescendum. (c. 60.) Aduersus ea Terentius praetor rogationem Petilliam et senatus consultum et iudicium de L. Scipione factum recitauit: se, ni referatur pecunia in publicum quae iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut prenda damnatum et in uincula duci iubeat. tribuni cum

2. cum uim magnam habuisset *Mog.* uim magnam habuerit *libri rec.* 3. an] *libri* an non *Ascensius* uulg. 5. omnes — conferantur *Vossianus Creuier.* sit *libri del. Creu. Maduig.* est *Weissenb. Seyffert l. s. p. 830* 10. in longitudinem *Mog. longitudinem lib. rec.* iter in longitudinem *Weissenborn* maria in latitudinem *Mogunt.* maria latitudinem et in mare lat. et maria *libri rec.* 15. cum add. *Gelenius (ex Mog.?)* 18. ubi *Gelenius (ex Mog.?)* id ubi *libri rec.* 23. in carcerem aliquot *libri rec.* 27. et s. c.] (*Mog.*) ex s. c. *lib. rec.*

in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collega-
 rumque aliorum praeter Gracchum sententia pronuntiauit praetori
 non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Ti. x
 Gracchus ita decreuit, quo minus ex bonis L. Scipionis quod
 5 iudicatum sit redigatur, se non intercedere praetori: L. Scipio-
 nem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, impe-
 rium populi Romani propagauerit in ultimos terrarum fines, re-
 gem Eumenem, Rhodios, alias tot Asiae urbes deuinxerit populi
 Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos
 10 carcere incluserit, non passurum inter hostes populi Romani L.
 Scipionem in carcere et uinculis esse, mittique eum se iubere.
 tanto adsensu auditum est decretum, adeo dimissum Scipionem
 laeti homines uiderunt, ut uix in eadem ciuitate uideretur factum
 iudicium. in bona deinde L. Scipionis possessum publice quae- y'
 15 stores praetor misit. neque in iis non modo uestigium ullum
 comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est
 quantae summae damnatus fuerat. conlata ea pecunia ab cognatis z
 amicisque et clientibus est L. Scipioni, ut, si acciperet eam, lo-
 cupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil
 20 accepit. quae necessaria ad cultum erant, redempta ei a proxi-
 mis cognatis sunt. uerteratque Scipionum inuidia in praetorem
 et consilium eius et accusatores.

46. *Liu. XXXVIII* 22, 8 L. Scipio ludos eo tempore, 186
 quos bello Antiochi uouisse sese dicebat, ex conlata ad id pecunia 568

x. *Ex Liuiō sua habet Valerius Max. IIII* 1, 8. *cf. Gell. VI (VII)*
 19, 7, qui haec Gracchi decreti uerba fuisse dicit: Cum L. Cornelius Scipio
 Asiaticus triumphans hostium duces in carcerem coniectarit, alienum
 uidetur esse dignitate rei publicae, in eum locum imperatorem populi
 Romani duci, in quem locum ab eo coniecti sunt duces hostium: ita-
 que L. Cornelium Scipionem Asiaticum a collegae ui prohibeo. breuiter
 hanc rem tetigit *Plutarch. Cat. mai.* 15.

y. *Eadem ex Liuiō apud Zonar. VIII* 20 p. 265.

46. *cf. Plin. XXXIII* 138 *Populus Romanus stipem spargere coe-*

7. propagauerit *Mog.* prorogauerit *lib. rec.* 11. ante in
 carcere quidam libri inserunt L. Scipionem, alii omittunt et in
 uinculis uulg. 12. L. ante Scip. quidam libri add., plures om.

17. ea quidam lib. rec. om., alii add., alii illa habent, tanta
Heumann 19. amicisque *Mog.* amicis libri rec. 22. accusa-
 tores *Mog.* accusatorem libri rec.

ab regibus ciuitatibusque per dies decem fecit. legatum cum post damnationem et bona uendita missum in Asiam ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina Valerius Antias est auctor; tum conlatas ei pecunias congregatosque per Asiam artifices, et quorum ludorum post bellum, in quo notos diceret, 5 mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

184 47. *Liv. XXXVIII* 41, 5 Secundum comitia censorum
570 consules praetoresque in prouincias profecti praeter Q. Nacuium, quem quattuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, 10 quaestiones ueneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius uisum erat, tenuerunt. si Antiati Valerio credere libet, ad duo milia hominum damnauit.

184 48. *Liv. XXXVIII* 43, 1 Valerius Antias, ut qui nec ora- 15
570 tionem Catonis legisset et fabulae tantum sine auctore editae credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate peragit. Placentiae famosam mulierem, cuius amore deperiret [*L. Quinctius Flaminius*], in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cetera rettulisse, quam 20 acriter quaestiones exercuisset et quam multos capitis damnatos

pit Sp. Postumio Q. Marcio coss., tanta abundantia pecuniae erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit.

47. *Etiam quae secuntur apud Liuium uerba, Weissenborn a. h. l. ad Antiatem rettulit. eundem cf. de re.*

48. *Aliter antea Liuius narrauerat, cur L. Quinctius senatu motus esset. Plutarchus (Flamin. 18) Οὐαλλέριος δὲ Ἀντίας οὐκ ἐρωμένῳ φησὶν ἀλλ' ἐρωμένῃ τοῦτο χάρισθαι τὸν Λεύκιον Liuium uertit (Quellen d. Plut. p. 82). ex eodem sua hausit Valerius Maximus II 9, 3 (hunc, non Antiatem adhibuit et citauit Ioannes Saresberiensis Policr. VIII 9), solam tamen famam Antiatis secutus. Forsitan etiam Aurelius Victor de u. ill. 47, 4 Antiate usus sit, cum ita scriberet: Censor [Cato] L. Flaminium consularem senatu mouit, quod ille in Gallia ad cuiusdam scorti spectaculum eductum quendam e carcere in conuiuium iugulari iussisset et Cicero de sen. 12, 42 Inuitus feci, ut fortissimi uiri T. Flaminini fratrem L. Flaminium e senatu eicerem, septem annis postquam consul fuisset, sed notandam putauit libidinem. ille enim, cum esset consul, in Gallia exoratus in conuiuium a scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in uinculis essent damnati rei capitalis. Tertia narratio exstat apud Plutarchum (Flamin. 18. Cat. mai. 17), contaminata ex Liuii et Cicerone.*

48, 17. et libidini et crudelitati *Mog. corr. Ald.* 18. 19. deperierat *Mogunt.*

in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum adcubantem negasse unquam uidisse quemquam securi ferientem et peruelle id uidere. hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris adtrahi iussum securi percussisse.

- 5 49. *Liuv. XXXVIII* 56, 7 Hannibalem hoc anno Antias¹⁸³
Valerius decessisse est auctor legatis ad eam rem ad Prusiam missis⁵⁷¹
praeter T. Quinctium Flamminum, cuius in ea re celebre est no-
men, L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

- 10 50. *Liuv. XXXXI* 27, 1 Censores eo anno creati Q. Ful-¹⁷⁴
tius Flaccus et A. Postumius Albinus legerunt senatum; princeps⁵⁸⁰
lectus M. Aemilius Lepidus, pontifex maximus. de senatu nouem
eiecerunt. insignis notae fuerunt M. Corneli Maluginensis, qui
biennio ante praetor in Hispania fuerat, et L. Corneli Scipionis
praetoris, cuius tum inter ciuis et peregrinos iuris dictio erat,
15 et L. Fului, qui frater germanus et, ut Valerius Antias tradit,
consors etiam censoris erat.

49. *Falso Perizonius animadu. c. 9 p. 378 ea re deceptus, quod antea creatos esse consules anni 182. 572 Liuius (§ 4) rettulerat, Antiatis teste Hannibalem eo anno mortuum esse contendit. creati enim sunt anno 183. 571, ingressos eos esse consulatum sequenti libro Liuius memorat. — Ceterum etiam hoc Liuius earum rerum, quas antea scripserat, inmemor adnotauit, quoniam c. 51 eodem anno Hannibalem ueneno se necasse (fortasse secundum Polybium, Nissen Unters. p. 227 sqq. Quellen d. Plat. p. 83 sqq.) pluribus enarrauerat. Polybii (cf. Nipperdey ad Corn. Hann. c. 13) uel Antiatis auctoritatem secutus est Atticus (ap. Corn. Hann. c. 13): Quibus consulibus interierit, non conuenit. namque Atticus M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone [183. 571] consulibus mortuum in annali suo scriptum reliquit. *Liuium exscripsit Plutarchus (Flamin. 21): διὸ καὶ φασιν ἔνιοι Τίτον οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα προᾶξει, πεμφθῆναι δὲ προσβευτήν μετὰ Λευκίου Σηηπίωνος, οὐδὲν ἄλλο τῆς προσβείας ἔχουσης ἔργον ἢ τὸν Ἀννίβιον θάνατον. cf. Sulp. Blith. fr.**

50. *cf. Vellei. I* 10, 6 Aspera circa haec tempora censura Fului Flacci et Postumi Albini fuit; quippe Fului censoris frater et quidem consors, Cn. Fuluius, senatu motus est ab iis censoribus. *Alium fratrem Q. Fuluii censoris, cui M. praenomen tribuitur, cum iniussu consulis legionem, in qua tribunus militum erat, dimisisset, in Hispaniam ultra Carthaginem*

3. feriri *I. Fr. Gronou.* 4. ex illis miseris] (*Mog.*) ex damnatis libri *rec.*

50, 12. magulinesis *Läuresh.* quisibiennio *Laur.*
13. in Hispania *del. Perizonius coll. Liuv. c. 15 L.] Cn. Valer. Max. IIII* 5, 3. 14. iurisdectio *Laur.* 15. *I. Laur. Cn. Velleius l. s. l. M. Hertz at cf. Weissenborn ad Liuv. XXXXI*
47 et a. h. l. 16. consortis *Laur.*

- 172 51. *Liv. XXXVII* 11, 1 Attalum, regis Eumenis fratrem,
582 legatum uenisse Romam Valerius Antias his consulibus [*C. Popillio P. Aetio Ligure*] scribit ad deferenda de Perseo crimina indicandosque apparatus belli. plurium annales et quibus credidisse malis, ipsum Eumenem uenisse tradunt. 5
- 169 52. *Liv. XXXVIII* 13, 12 De Eumene rege longe diuersa
587 tradunt. si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo praetorem [*Marcium Figulum*] esse, cum saepe eum litteris accersisset, tradit, nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum, quod ut isdem castris tenderet permissum non fuerit. 10 ne ut equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius et remansisse apud consulem, et sinceram eius fidem aequali tenore egregiamque operam in eo bello [*Persico*] fuisse.
- 167 53. *Liv. XXXIX* 40, 1 Summam omnis captiui auri argenti- 15
587 que translati [*triumpho Persico*] sestertium milliens ducentiens fuisse Valerius Antias tradit, qua haut dubie maior aliquanto summa ex numero plaustorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. alterum tantum aut in bellum proximum absumptum aut in fuga, cum Samothracen peteret, dissipatum tradunt, 20 eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniae intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis partim ex fructu metallorum, partim ex uectigalibus aliis coaceruatum fuerat.

nouam relegatum esse narrauit Liuius XXXX 41, 7. quod propter hoc crimen hunc fratrem (Marcum) consortem a Quinto fratre censore Valerius Maximus II 7, 5 (ex eo Pseudo-Front. strat. IIII 1, 32) senatu motum esse scripsit, Liuium neglegenter excerptisse uidetur.

51. uid. Weissenborn a. h. l.

52. uid. Nissen p. 260.

53. uid. Nissen p. 278. Weissenborn a. h. l.

51, 2. uenisse] uidisse Laur. 3. Perseo] persona Laur.

52, 6. Sunt qui de E. — tradant Seyffert, sed de E. — traduntur Hertz alii tradunt Madvig 7. anciasi Laur. 10. tendeset Laur. 11. adduxeretreliquerat Laur. 13. 14. aegregiamque Laur. 14. bello suisse Laur.

53, 15. nam omnis Laur. summam omnis Gryn. 16. sestertium addit. in pr. ed. Basil. 17. que aut dubiae Laur. qua I. Fr. Gronou. quae ed. pr. Basil. summae Laur. 18. plaustorum] Philippeorum Perizonius 18. 19. scripto Laur. 20. samotrachem Laur. corr. I. Gronou. 23. coerebatur f. Laur.

- 54.** *Liv. XXXVI* 43, 8 Sestertium ducentiens ex ea praeda 167
[Illyrica ab Anicio] redactum esse auctor est Antias praeter au- 587
rum argentumque, quod in aerarium sit latum. quod quia unde
redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui.
- 55.** *Censorin. de d. n.* 17, 11 De quartorum ludorum *[sae-* 149
cularium] triplex opinio est. Antias enim et Varro et Livius 605
relatos esse prodiderunt L. Marcio Censorino M. Manilio consu-
libus post Romam conditam anno DCV.
- 56.** *Oros. I* 3 p. 289 *Hau.* Cum Metellus praetor Achaeos 146
Bocotiosque coniunctos duobus bellis, hoc est primum apud 608
Thermopylas, iterum in Phocide vicisset, quorum priore bello
occisa esse viginti milia, secundo septem milia caesa Claudius
historicus refert, Valerius Antias in Achaia pugnatum et viginti
milia Achaeorum cum duce suo Diaeo cecidisse confirmat: —
15 igitur post extincta totius Achaiae praesidia, destitutarum euer-
sionem urbium Metello praetore meditante, consul Mummius re-
pentinus cum paucis venit in castra, qui dimisso statim Metello
Corinthum sine mora expugnauit.

EX LIBRO XXII

- 57.** *Gell. VI (VII)* 9, 12 Idem Probus Valerium Antiatem 136
20 libro historiarum XXII 'speponderant' scripsisse adnotauit uerba- 618

55. *Eosdem consules exhibet Zosimus II* 4, 4 (*Livium ut uidetur secutus*):
ὑπάρτων ὄντων Δουκίου Κηνσώγινον καὶ Μάρκον Μαλλίων ἢ Πονηλίον.
cf. Iahn ad Cens. l. s. l. et fr. 22 c. adn. secuntur apud Censorinum
Pisonis (fr. 39) Cn. Gellii (fr. 28) Cassii Heminae (fr. 39) testimonia.

56. *cf. Claud. fr. 68 cum adnot.*

57. *Forsitan haec scripserit Antias:* Mancinus Numantinis est deditus.
Tiberius Gracchus — et ceteri — impune abierunt. *de re cf. Aur.*
Victor. d. u. ill. 59, 5 Mancinus auctore Tiberio Graccho quaestore suo
in leges hostium foedus percussit. quo per senatum improbato Mancinus
Numantinis deditus nec receptus, angurio in castro deductus, praeturam

54, 1. h̄s. cc. ex *Laur.* 2. antiantias *Laur.*

55, 6. L. Martio *Darmst. Vatic.* 7. m̄ manlio *Darmst. Vat.*

56. *cf. comment. ad Claud. fr. 68.* 13. ualerius et antias
Laurent. ualerius et anthias *Port. Rehd.* pugna pugnatum *Rehd.*

14. diaeo ^{VN} *Laur.* (VN man. recentior addidit) confirmant
Laur. Rehd.

57, 19. probum *VRP* 20. ystoriarum *V* hystoriarum *P*

que eius haec posuit: Tiberius Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat, et ceteri qui pacem speponderant.

58. *Charis. II p. 186 P. 208 K. Idem [Valerius Antias] XXII: Quod nouissime nobiscum foedus fecissent.*

EX LIBRO XXIIII

59. *Gell. I 7, 10* Item in Valerii. Antiat's libro quarto nicesimo simili modo scriptum esse [*amicus quidam Gellii dixit*]: Si eae res diuinae factae recteque perlitatae essent, haruspices dixerunt, omnia ex sententia processurum esse.

EX LIBRO XXXV

60. *Gell. VI (VII) 9, 9* 'Peposci' quoque, non 'poposci' Valerius Antias libro annalium XLV scriptum reliquit: Denique Licinius tribunus plebi *propter* perduellionem ei diem dixit et comitiis diem a M. Marcio praetore peposcit.

postea consecutus est (*quae res notissima a multis scriptoribus commemorata est*), tum uero c. 64 Tiberius Gracchus, Africani ex filia nepos, quaestor Mancino in Hispania, foedus eius flagitiosum probauit. periculum deditionis eloquentiae gratia effugit. *Plut. Tib. Gracch. 7* ἐπεὶ δὲ εἰς Ῥώμην ἐπανήλθεν, ἣ μὲν ὅλη προᾶξις ὥς δεινὴ καὶ κατασχευούσα τὴν Ῥώμην αἰτίαν εἶχε καὶ κατηγορίαν. οἱ δὲ τῶν στρατιωτῶν οὐκείοι καὶ φίλοι μέγα μέρος ὄντες τὸν δῆμον συνέτρεχον πρὸς τὸν Τιβέριον, τὰ μὲν αἰσχροὶ τῶν γεγονότων ἀναφέροντες εἰς τὸν ἄρχοντα, δι' αὐτὸν δὲ σώζεσθαι τοσούτους πολίτας φάσκοντες. — τὸν μὲν γὰρ ὑπατον ἐφηγίσαντο γυμνὸν καὶ δεδμεμένον παραδοῦναι τοῖς Νομαντίοις, τῶν δὲ ἄλλων ἐφείσαντο πάντων διὰ Τιβέριον. *Flor. II 2 [III 14/ 2]* set hic sine Manciniana deditionis, quia sponsor foederis fuerat, contagium timens et q. s.

60. *Pighius ann. III p. 121* hanc rem rettulit ad a. 110. 644, pro M. Marcio Quintum substituens, utrumque nulla auctoritate.

1. graccus *VR* 2. 3. mancina *P*

58, 4. foedis *Neap. corr. edil. pr.*

59, 5. uale ruātī atis *R* 7. eae res] *V exc. Scioppii* ea res *R* ea res *P* hae (s. hee) res *§* factae recteque] *§* facte recteque *P V² §* facta erecteque *R* recteque facte *V* factae rectaeque *§* factae riteque *Stephanus* aruspices *P §*

60, 10. aīcīas *R* annalio *R* 11. tributnus *R* plebi om. *V* per duellionē *V* per duellionem *P* p̄dio duellionē ez-ei diec̄ dīc̄ 7 conigit^{us} 7 die *R* perduellionem ei indicauit et *I. Gronou.* propter *inserui* 12. a] .a. *V* martio *P* p̄tor e possicit *R* pretore poscit *P* poscit *V*

EX LIBRO LXXIIII

61. *Prisc. VIII p. 872 P. 489 H.* Antias in LXXIIII: Eo omnes hostiae, uituli uiginti et septem coniecti, et ita omnia adulta sunt.

EX LIBRO LXXV

62. *Gell. VII (VI) 9, 17* Valerius Antias in libro historiarum LXXV uerba haec scripsit: Deinde funere locato ad forum descendit.

EX EIS LIBRIS QVI POST XXII ERANT

63. *Oros. I 16* Anno ab urbe condita DCXLII Gaius Manlius consul et Q. Caepio pro consule aduersus Cimbro-¹⁰⁵ et Teutonas et Tigurinos et Ambronas, Gallorum Germanorumque gentes,⁶⁴⁹ quae tunc, ut imperium Romanorum extinguere, conspirauerant,

62. *Referrem ad Q. Marcium consulem a. 118. 636 (cf. Val. Max. V 10, 3: Q. Marcius Rex, superioris Catonis in consulatu collega, filium summae pietatis et magnae spei et, quae non parua calamitatis accessio fuit, unicum amisit, cumque se obitu eius subrutum et euersum uideret, ita dolorem altitudine consilii coereuit, ut a rogo iuuenis protinus curiam peteret senatumque, quem eo die lege habere oportebat, conuocaret); sed repugnat libri numerus.*

63. *Vid. Liu. per. LXXVII* Ab isdem hostibus [Cimbris] Cn. Manlius cos. et Q. Seruilius Caepio procos. uicti proelio castris quoque binis exuti

61, 1. in — coniecti et om. *Sangall.* LXX *Par. R pr. m.*
III *suprscr. s. m.* LXX III *Bern.* LXXVII *Grut. Karolir.*
2. uiginti et septem] *Par. R pr. m.* uiginti septem *Bamb. Par. R*
s. m. XXVII rell. libri 3. adulta *Halberst. pr. m.* combusta
supscr. s. m.

62, 4. ancias *V* 6. descendit *P*

63, 7. 8. sescentesimo. XL. secundo G. manlius *Laur.* DCLXII
Port. Orosius scripsisse uidetur DCXLII. C. Manlius habent Orosius et epit. *Cassiod. (Momms. C. I. L. I p. 537), Cn. grauiores testes Sallust. Iug. 114 (Iord.), Cicero pro Mur. 17, 36. pro Planc. 5, 12. Liuius per. 67. Valerius Max. II 3, 2.* 9. an Germanorum est delenda? semper enim in hoc cap. hi populi Galli dicuntur. que om. *Laur. Port. Rehd. a pr. m.* et ante Germ. add. sec. m. *Rehd.* 10. ut deest in *Port. Rehd.* conspirauerant] coniurauerunt *Laur.*

missi provincias sibi Rhodano flumine medio diuiserunt. ubi dum inter se grauissima inuidia et contentione disceptant, cum magna ignominia et periculo Romani nominis uicti sunt, si quidem in ea pugna M. Aemilius consularis captus atque interfectus est. duo filii consulis caesi, octoginta milia Romanorum sociorumque 5 ea tempestate trucidata, quadraginta milia calonum atque lixarum interfecta, *ut* Antias scribit. ita ex omni penitus exercitu decem tantum modo homines, qui miserum nuntium ad augendas miserias reportarent, superfuisse referuntur.

⁹¹
⁶⁶³ 64. *Plin. n. h. XXXVIII* 14 Antias quidem [*auctor est*] 10 heredes L. Crassi oratoris multa etiam triclinia aerata uendidissee.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTVM

65. *Gell. V* 21, 6 Velim doceas nos, cur 'pluria' siue 'compluria', nihil enim differt, non Latine sed barbare dixerint M. Cato, Q. Claudius, Valerius Antias, L. Aelius, P. Nigidius, M. 15 Varro, quos subscriptores approbatoresque huius uerbi habemus.

sunt, militum milia octoginta occisa, calonum et lixarum quadraginta secundum Arausionem. (*ex Liu. Eutrop. V* 1. *Flor. I* 38 [*III* 3] 4.) *Orosius exscripsit Liuium, Liuius Antiatem.*

1. rhodanio *Laur. ante corr.* - 2. disceptant *Laur. Port. Rehd. a pr. m.* disceptant *Rehd. a sec. m. uulg.* decertant *Lautius*
4. m. aemilius *Laur.* marcus emilius *Port.* marcus aemilius *Rehd.* (*postea e in i corr.*) M. Aurelius *uulg.* M. tamen Aurelius (*cos. a. 108. 646*) iam ante hanc pugnam, de qua hoc l. sermo est a Boiorige [*Liu. per. 67*] trucidatus erat. quam ob rem reuocauit libr. scripturam 5. consulis] consularis *Port.* que om. *Laur.* - XL milia *Laur. Port. Rehd.* 6. atq. elixarum *Laur.* 7. ut addidi anthias *Laur. Port. Rehd.* paenitus *Laur. Port. Rehd. a pr. m.*
64, 11. heredes *Bamb.* heredem *Par. d h Voss. b. Ricc.*
L. Crassum *Par. d h.* oratorem *Par. h.*

65, 15. ancias *VR*

L. CORNELII SISENNAE HISTORIAE

EX LIBRO I

1*. *Seru. ad Verg. Aen. I 242* Aeneas et Antenor Troiam prodidisse dicuntur secundum Liuium —. Sisenna tamen dicit, solum Antenorem prodidisse [Troiam]. — Ob hoc autem creditur Graecis Antenor patriam prodidisse, quia [sicut superius dictum est et auctor reddendae Helenes] et legatos, qui propter Helenam uenerant, suscepit hospitio, et Ulixen mendici habitu agnitum non prodidit.

2*. *Seru. ad Verg. Aen. XI 316* Vnde sequenda est potius Liuii, Sisennae et Catonis auctoritas. Nam paene omnes antiquae historiae scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in originibus dicit, Troianos a Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum et castra Troiana.

3*. *Non. s. u. iuxtim p. 127* Sisenna ab urbe condita: Iuxtim Numicium flumen obtruncatur.

15 4*. *Seru. ad Verg. Aen. I 108* Haec autem saxa inter

1. cf. *Seru. ad Aen. I 647.*

2. *Cat. fr. 8. Liu. I 1.*

3. *De Aeneae morte esse sermo uidetur.*

1, 3. Troiam deest in Thilonis libris 4. sicut superius dictum est in solo Cassell. scripta fuerunt test. Vers. et Sciopp.

5. et auctor reddendae Helenes in Cassell. scripta fuerunt (desunt in Bern.). Ceterum Paris. haec habet: Antenor autem ob hoc creditur patriam prodidisse quia et auctor reddende helene fuit et legatos ab hoc uenientes susceperat et ulixe mendici habitu apud troiam agnitum non prodedit.

2, 8. sequenda Paris. 9. sisenne Regin. 10. nam paene] nempe Regin.

3, 13. Sisenna: urbe Mercer. uid. s. p. CCCXVIII.

African, Siciliam et Sardiniam et Italiam sunt, quae saxa ob ob hoc Itali aras uocant, quod ibi Afri et Romani foedus iniierunt et fines imperii sui illic esse uoluerunt. — quae arae a Sisenna propitiae uocantur.

90
664 5*. *Cicer. de divin. I 44, 99* Caeciliae Q. filiae somnio 5 modo Marsico bello templum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum. Quod quidem somnium Sisenna cum disputauisset mirifice ad uerbum cum re conuenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus disputat, somniis credi non oportere. idem contra ostenta nihil disputat exponitque, initio belli Marsici 10 et deorum simulacra sudauisse et sanguinem fluxisse et discessisse caelum et ex occulto auditas esse uoces, quae pericula belli nuntiarent, et Lanuui clipeos, quod haruspicibus tristissimum uisum esset, a muribus esse derosos.

6. *Non. s. u. protinus p. 376* Sisenna historiae lib. I: 15 Nocte consumpta postero die per incertas uias Aeserniam, inde Romam protinus profugerant.

5. *Eadem ostenta II 27, 58 repetit*: Sanguine pluisse senatui nuntiatum est, Atratum etiam fluuium fluxisse sanguine, deorum sudasse simulacra. (cf. 25, 54: Multa me consule a me ipso scripta recitasti, multa ante Marsicum bellum a Sisenna collecta attulisti.) *Mures adrosis Lanuui clipeis argenteis Marsicum portendisse bellum etiam Plin. n. h. VIII 221 tradidit. (Alia prodigia exponit Oros. V 18.)*

6. *Si de numero dubitare licet, refero ad proelium, quo initio belli L. Iulius Caesar apud Aeserniam uictus aufugit (Oros. V 18). uid. App. bel. civ. I 41: Οὐέντιος μὲν Κάτων [si. e. Scato] Σέξτον Ἰούλιον τρεψάμενός τε καὶ δισχίλους κτείνας ἐπὶ Αἰσερνίαν ἤλασε ὥμαίζονσαν. a. 90. 664. cf. Kiene, d. röm. Bundesgenossenkrieg p. 194. Riese p. 55 Romanos intellegit qui ex Apulia siue ex Samnio interiore, antequam Aesernia ab hostibus obsideretur, exeunte a. 91. 663 fugerint.*

4, 1. Siciliam deest in Bern. et Italiam deest in Bern.
1. propitiae uocantur] dictae sunt propitiae Bern.

5, 5. q. f. *Voss. A B* que *Leid. H Vind.* 6. iunonis hospite *Voss. B Leid. H* 7. restitutum *Voss. B* 8. uenisse *Voss. A pr. m.* tum libri tamen *Vrsinus* 9. epicuro *Voss. B*
10. idemque *Leid. H* belli marsici initio *Leid. H* 12. oculo *Voss. A pr. m.* 13. lanuini *Vindob.* lanuii *Voss. B (sed ii in ras.)* clipeum *Leid. H* tristis sumum *Voss. A*

6, 15. hist. *W* 16. eserniā *L* eserniam *W* unde *W*¹
17. protenus *L*¹

EX LIBRO II

7. *Macrob. sat. VI* 4, 15 Sed et Sisenna in secundo dixit:
Et Marsi propius succedunt atque ita scutis proiectis tecti saxa
certatim + lenta manibus coniciunt in hostes. 8. Et in eodem:
Vetus atque ingens erat arbor ilex, quae circum proiectis ramis
5 maiorem partem loci summi tegebat.
9. *Non. s. u. remulcare p.* 57 Sisenna historiae lib. II:
Si quae celeriter solui poterat, in altum remulco retrahit.

EX LIBRO III

10. *Non. s. u. nolitote p.* 480 Sisenna historiarum lib. III:
Nolitote mirari, quam desperata uoluntate ad unam belli facienda
10 uiam
11. *Non. s. u. imbrices p.* 125 Sisenna historiarum libro III:
Dissipatis imbricum fragminibus ac testis tegularum.
12. *Non. s. u. sagum p.* 538 Sisenna histor. lib. III: Se-
natus auctoritate sagaria nunc.
15 13. *Non. s. u. mittere p.* 348 Sisenna hist. lib. III: Mulie-
rem missa fide ac pietate propter amoris nefarii libidinem ex-
titisse.

10. *Popma*: Verba legatorum aut ducum Italicorum sollicitantium
populos uicinos ad belli societatem.

11. *Popma refert ad caedem Romanorum Asculi initio belli factam et
de fr. 11—13 conferri iubet Liu. per. 72*: Initio belli a Picentibus moto
Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis,
qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumpsit. Seruius
Galba a Lucanis comprehensus, unius feminae opera, ad quam deuer-
tebatur, e captiuitate receptus est. ego tamen uehementer dubito propter
libri numerum. uid. supra p. CCCXXVIII.

7, 2. tectis *Paris.* 3. lecta *Roth, an ingentia?*

9, 6. I *F* 7. que *F*¹ remulcare trahit *L*² *WF* remulco
retrahit *L*¹ remulcat id est remulco retrahit *Iunius, recte hic qui-*
*dem, nisi cod. L*¹ *scripturam ita defendere uis, ut etiam hic No-*
nium exempla excerpente dormiuisse censeas. lemma enim est
remulcare uid. supra p. LXIII.

10, 9. mirare *V*

11, 12. fragminibus *L*

12, 14. saga induunt *Schott.* s. sumuntur uel sumpta *Popma*
saga ponunt *Riese p.* 60. uid. s. p. CCCXXVIII.

13, 16. pietate *L* nepharii *F* libidinem *L*¹ *F*

14. *Non. s. u. agilem p.* 58 Sisenna historiarum libro III: Agilem dari facilemque uictoriam neque fossas aut uallum remoraturum.

15. *Non. s. u. apertum p.* 236 Sisenna historiarum libro III: Adoriuntur auersos ut apertis lateribus. 5

16. *Non. s. u. adesum p.* 70 Sisenna historiarum libro III: Isdem temporibus Aesernini duplici fossa ualloque circumdati frumento adeso, quod ex areis in oppidum portatum est.

17. *Non. s. u. senati uel senatuis p.* 484 Sisenna histor. lib. III: Lucius Calpurnius Piso ex senati consulto duas nouas 10 tribus.

18. *Non. s. u. multifariam p.* 141 Sisenna historiarum libro III: Quod loca palustria que erant et alte multifariam confossa.

19. *Non. s. u. funditores p.* 553 Sisenna hist. lib. III: Ac 15 post armatos funditores ac sagittarios ponit.

14 et 15. *Popma pertinere censet ad proelium a L. Iulio Caesare consule contra Papium ad Acerras commissum. cf. App. b. c. I 12: τοὺς μὲν λοιποὺς τῶν Νομάδων ὡς ὑπόπτους ὁ Καῖσαρ ἐς Αἰβύην ἀπέπεμψε, Παπίου δὲ πελάσαντος αὐτῷ σὺν καταφρονήσει καὶ μέρος ἤδη τοῦ χάρακος διασπόντος τοὺς ἰππέας ἐπέμψας κατ' ἄλλας πύλας ἔκτεινε τοῦ Παπίου περὶ ἑξαμισχιλίους. Kiene p. 195.*

16. *cf. Liu. per. 73: L. Iulius Caesar consul feliciter aduersus Samnites pugnavit. [fr. 14. 15.] ob eam uictoriam Romae saga posita sunt, et ut uaria belli fortuna esset, Aesernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium uenit. App. b. c. I 41: καὶ αὐτὴν (Ἀβερνίαν) οἱ μὲν συντάττοντες, Λεύκιος τε Σκιπίων καὶ Λεύκιος Ἀίλλιος, θεράποντων ἐσθῆτας ὑποδύντες ἀπέδρασαν, χρόνῳ δὲ καὶ λιμῷ παρεστίσαντο οἱ πολέμιοι. Kiene p. 196.*

17. *De hac lege Calpurnia, de qua nihil aliunde traditum est, cf. Kiene p. 224 sq. et 229 sq.*

14, 1. liber *W* in libro *F* 2. 3. bellum remoratum *LWF* *cmend. Mercer.*

15, 4. liber *W*¹ III *L* (III *WF*) 5. adoriunter *W*¹ aduersos *L*² *F* ut] *an* et?

16, 7. hisdem *LF*¹ eserenni *LWF* *corr. Aldina* 8. adeco *L*¹ adeoso *W* ariis *L*¹ *fort. agris.*

17, 10. lucilius *V* calpus *WF* senati* *W* senatuis *F*

18, 13. paulus tria *L* quae *LWF* quaerant *Roth ego ante*

que *adiectium intercidis arbitror.* 14. conf^oesso *F.*

19, 15. in III histo *F* 16. sagittaprios *W*¹

20. *Non. s. u. manipuli p.* 556 Sisenna historiarum lib. III:
 † Commutus tamen et tempora singula constituit et, sicut steterat,
 manipulos obuerti iussit.

21. *Non. s. u. sparus p.* 555 Sisenna histor. lib. III: Sparis
 5 ac lanceis eminus peterent hostes.

22. *Non. s. u. propter p.* 367 Sisenna historiarum lib. III:
 Partem cohortium propter mare collocat in litore.

23. *Non. s. u. tela p.* 448 Sisenna historiarum lib. III:
 Manualis lapides dispertit, propterea quod is ager omnis eius modi
 10 telis indigebat.

24. *Non. s. u. maceriae p.* 141 Sisenna historiarum libro III:
 Post uillarum macerias ac parietinas quinque cohortis in insidiis
 reliquit.

25. *Non. s. u. praestolari p.* 161 Sisenna historiarum
 15 libro III: Occulte tacitique aduenientiam cohortium praestolari
 occipiunt.

26. *Non. s. u. soni p.* 491 Sisenna histor. lib. III: Post-
 quam sonu signorum proelium magno cum clamore uirorum com-
 missum est.

27. *Non. s. u. protelare p.* 363 Sisenna hist. lib. III: Ro-
 20 manos inpetu suo protelant, protelatos persecuntur.

20, 1. storiarū *W*¹ istoriarū *W*² 2. conmutus *L*¹ *W* *V*
 commutus *L*² *F* communitus *Basil.* conuictus uulgo conmixtus *Lip-*
sius, an coactus? et temporaē *L* et tempora *W V F* tempori
Guilelm. ex tempore *Lipsius* singula] signa *Lipsius* ste-
 terant *Guilelm.* 3. manipulos] u s. l. *L.* Sic igitur haec
 uerba constituo: Coactus tamen ex tempore signa constituit et, sicut
 steterant, manipulos obuerti iussit.

21, 4. stor̃ *V* III *V* (III *L W F*) sparris *V* (etiam in
 lemmate) ac] ad *W*

23, 8. sisen. in III histo *F* 9. manuales *V F* dispartit *F*
 10. teliis *W*¹

24, 12. in in *W* s. l. 13. reliquid *L F*¹

25, 15. occulti *Wernicke* tacite *Popma* aduenientium
L W aduenientiam *Popma* aduentum *Roth* prestulari *L*¹ pre-
 stolari *L*² 16. accipiunt *L W* occipiunt *Roth*

26, 17. III om. *F* prelium *F* clamore utrorum c.
Popma

27, 20. 21. romanus *L*¹ 21. imppetū *W*¹ impetu *W*² *F*
 protelatos] *Mercer.* prolectus *L W F* proelectos *Popma* per-
 secutorum *W* prosequuntur *F*

28. *Non. s. u. certatim p.* 516 Sisenna histor. lib. III: Atque armis de uita certatim dimicare nitebatur.

29. *Non. s. u. materes p.* 556 Sisenna histor. lib. III: Galli materibus aut lanceis configunt.

30. *Non. datius pro abl. p.* 502 Sisenna historiarum lib. 5 III: Ali saltu ac uelocitate certare.

31. *Non. s. u. manipulatim p.* 141 Sisenna historiarum libro III: Requiescendi spatium nacti, cum densiores manipulatim resistere hostibus instituissent.

32. *Non. s. u. permittere p.* 162 Sisenna historiarum libro 10 III: Et inde eum concitatum princeps ad hostium permittit aciem.

33. *Non. s. u. congenulare p.* 57 Sisenna historiarum libro III: Multi plagis aduersis icti et congenulati Romanis praecipitatis † ipsi supra uoluit in caput.

34. *Non. s. u. mandare p.* 135 Sisenna historiae libro III: 15 Post principia paulatim recedunt atque inde cum paucis fugae se mandant.

35. *Non. s. u. dispalare p.* 101 Sisenna historiarum libro III: dispalati ab signis, digressi omnes ac dissipati.

36. *Non. s. u. binum milium numero p.* 80 Sisenna histo- 20

28, 1. 2. adque *L*¹ 2. gertatim *L*¹ nitebantur *Mercer*.

29, 3. sisennaſt *W* gallia *LWVF* (i in *V* s. l.) corr. *Roth* 4. aut] *Roth* sani *LWVF* hispani *Nicol. Loensis* spani *Mercer*. Suani *Vlitius* Sueui *Iunius*

30, 6. alii *ed. Basil. a.* 1526 aliis *Roth* saltui ac uelocitati *F* (*ed. Parm. a.* 1480)

31, 8. condensiores *LW* cum densiores *Mercer*. cum densi in orbes *Palmer*. 9. inetituissent *L*¹

32, 11. princeps] an praeceps?

33, 13. liber *W* de equis uidetur esse sermo. congenulati *Wernicke* (cf. *Cael. fr.* 44) congenulati *LWF* error est *Nonii*, qui rectius lemma scripsisset congenulari (cf. *Diomed. I p.* 323 *K.*) 13. 14. Romani praecipitati *Scaliger* 14. uoluit *LWF* uoluti *Bentin.* an Romanis praecipitatis ipsis supra caput noluuntur?

34, 16. tricipia *LW* (in *W* ci s. l.) *F* em. *Bentin.* paulatim *W* fuge *W* 17. sae *L* si* *F*¹ se *F*²

riarum libro III: Ad binum milium numero sauciis utrinque factis.

37. *Non. s. u. inermis* p. 492 Sisenna histor. lib. III: Plerique inermis in castra perfugiant.

5 38. *Non. s. u. lembus* p. 534 Sisenna histor. lib. III: Octacilium legatum cum scaphis ac lembis.

39. *Non. s. u. actuariæ* 535 Sisenna hist. lib. III: Quibus occisis acturias ad uiginti naus, item complures onerarias incendunt.

10 40. *Non. s. u. catapulta* p. 552 Sisenna histor. lib. III: Praeterea catapultas sedecim, quattuor ballistas, uiginti plaustra scorpiis ac minoribus sagittis onusta.

41. *Non. s. u. scorpio* p. 553 Sisenna hist. lib. III: Longius scorpios catapulta concitos.

15 42. *Non. nominat. pro abl.* p. 502 Sisenna historiarum lib. III: Omnia quae diximus loca statim potitus.

43. *Non. s. u. in populum* p. 130 Sisenna historiarum libro III: Seruulum eius praemio libertatis inductum magno cum tumultu conuentum in populum produxit armatum.

39. *Iterauit Nonius s. u. onerariae* p. 536.

36, 1. nomiero *L*¹ saucius *LF*¹ sauciis *W* in ras. utrinque *W* in ras.

37, 4. plerique *L* *V* plerisque *W* inermis *L*

38, 6. scaphis *L*¹

39, 7. in III ⁱhosto *F* p. 536: hist. om. *V* 8. XX ^{ti}*W*
(p. 535. 536) malis *L* *W* *V* naus *F* p. 536 naues *L* *W* *V* *F*
idem *L* *W* *V* item *F* p. 536 *L* *W* *V* *F* complures *L* p. 536 *L*¹.

40, 10. in III ⁱhisto *F* 11. preeterea *V* *F* catapultas *W*
XVI *F* ballistas] s in *L* s. lin. uiginti *L* *V* XX *F* plau-
stras corris *L* *W* *V* (in *L* prima r s. l.) plaustra scorpiis *F*
12. corytis *Lipsius* coricis *Scaliger* scorpiis *Roth* honusta
*L*² *W* *V* (hostiua *L*¹)

41, 14. scorpius *W*¹ ceterum quamquam lemma est scorpio, tamen scorpios est acc. plur. catapultas uulg. concitat ante Mercerum edebatur.

42, 16. III *F* que *V* *F* potius *W* *F*

43, 18. indictum *L* *W* *F* 19. tumultu] tulo *L*¹ pop. *L*²
supscr. populo *F*¹ tumulto *supscr.* *F*²

44. *Non. s. u. callet* p. 258 Sisenna historiarum libro III: Lucium Memmium, socerum Gai Scriboni, tribunum plebis, quem Marci Liui consiliarium fuisse callebant et tunc Curionis oratorem.

45. *Non. s. u. proprium* p. 361 Sisenna historiarum lib. III: 5 Tum subito tacuit atque metu et suspicione propriam capere non potuerat quietem.

46. *Non. s. u. indulgite* p. 126 Sisenna historiarum libro III: Bassus assiduitate indulgite uictus.

47. *Non. s. u. uicatim* p. 188 Sisenna historiarum libro III: 10 Cum complures menses barba inmissa et intonso capillo, lugubri uestitu, populum uicatim flens una cum liberis circumiret.

48. *Nonius s. u. uulgu* p. 230 Sisenna historiarum libro III: Imperitum concitat uulgu.

49. *Non. s. u. claritudo* p. 82 Sisenna historiae libro III: 15 Quod fortassean ex uoluntate sua summa cum claritudine celeriter confecisset.

44. *De L. Memmii tribunatu nil memoriae traditum est* (cf. de eo Cic. Brut. 36, 136, 89, 304), quam ob rem Roth scripsit Gai Scriboni tribuni plebis (trib. pl. 90, 664, cons. 76, 678). De extremis uerbis cf. Cic. Brut. 89, 305: Erat enim tribunus plebis tum [cum Cicero adulescens esset] C. Curio; quamquam is quidem silebat, ut erat semel a contione uniuerſa relictus.

47. cum compl. — capillo iterauit Nonius s. u. inmissus p. 130. Ir. 47 et 48 Popma et qui eum secuti sunt continuarunt.

44, 1. III F (Gerl.) 2. luciliũs L luciniũ WF caii F tributum W¹ tribuni Roth 3. marciliun L (un a s. m., prior dignosci non potest) marcili VII W Marci Liuii F (Mercer) suisse W¹ siisse F 3. 4. auratorẽ L

45, 6. atquem L WV adquem F suspitione WF atque in metu ex susp. uulg. 7. potueratqet& W poterat uulg.

46, 9. bassas W¹ adsiduiſitate L¹ assidua Perottus

47, 11. cum] p. 130 sum L complures L¹ F p. 130 L¹ messes F¹ inmissa L¹ (p. 130. 188) intonsa W¹ p. 130:

L WF¹ capillo] ca s. l. in W 12. cum F circumibet L¹

48, 14. inperitum L¹ contat L constat F¹

49, 17. confecisset] communditiae L communditia F¹ (ex inſeq. uersu huc inlatum)

50. *Non. s. u. impotentiam* p. 527 Sisenna histor. lib. III: Sublatus laetitia nimia atque impotentia commotus animi.

EX LIBRO IIII

51. *Non. s. u. protinus* p. 376 Idem [Sisenna] lib. III: Castra de planitie conuertit in montes, ut † crebro ferculis pro-
5 tinus procedundo posset intra fines Aesculapiorum peruenire.

52. *Non. s. u. testudines* p. 58 Sisenna historiarum libro III: Gaius Titinius quidam, cui † minus proprietas mentis ab natura tradita uideretur, primo ante testudinem constitit; deinde apud
consulem causam atque excusationem praefere coepit.

10 53. *Non. s. u. fluius* p. 207 Sisenna historiarum libro III: Quod oppidum tumulto in excelso loco propter mare paruis moe-

51. Si Aesculanorum legis, cf. App. I 47: γενομένης δ' ἐν χειρὶ τῆς μάχης καὶ πονουμένοινοι ἀμφοῖν, ὁ Σουλπίκιος ἐνεπίμνητο τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον, καὶ τοῦθ' οἱ πολέμιοι κατιδόντες ἐς Ἄσκλον ἔφηνον, ἀκόσμως ἅμα καὶ ἀστρατηγήτως. Λαφρήνιος γὰρ ἐπεπτώκει μαχόμενος. Πομπήιος δὲ καὶ τὸ Ἄσκλον ἐπελθὼν ἐπολιόρκει. Kline p. 203. si Aeculanorum mauis, cf. App. I 51: Σύλλας δ' ἐς ἔθνος ἔτερον Ἰερπίνους μετεστρατοπέδενε καὶ προσέβαλλεν Αἰκουλάνῳ κ.τ.λ. [a. 89. 665.]

52. Fortasse de eadem re loquitur Cassius Dio fr. 100 p. 90 Bk.: ὅτι Κάτων [consul anni 89. 665] ἀστικὸν καὶ ἀφηλικέστερον τὸ πλεῖον τοῦ στρατοῦ ἔχων ἐς τὰ ἄλλα ἤττον ἐρῶτο καὶ ποτε ἐπιτιμῆσαι σφισιν, ὅτι μῆτε τὰ παραγγελλόμενα προθύμως . . . ἤθελον, ἐπιτολήσας ὀλίγον κατεχώσθη βληθεὶς ὑπ' αὐτῶν. καὶ ἐτεθνῆκει γ' αὖν, εἰ λείπων εὐπορήκεσαν. ἐπειδὴ δὲ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ συνειλέχато, ἐγεγεώργητο καὶ δύνῃρον κατὰ τύχην ἦν, οὐδὲν ὑπὸ βόλων ἐπαθεῖν. συνελήφθη δὲ ὁ τῆς στάσεως ἄρχας Γάιος Τίτιος, ἀνὴρ ἀγοραῖος καὶ ἐν δικαστηρίων τὸν βίον ποιούμενος, τῇ τε παρόρσεια μετ' ἀναισχυντίας κατακορεῖ χρώμενος, καὶ ἐς τὸ ἄστυ ἐς τοὺς δημάρχους ἐπέμφθη, οὐκ ἐκολάσθη δέ.

53. 54. cf. App. I 50: Αενικίος δὲ Κλοέντιος Σύλλα περὶ τὰ Πομπαιὰ ὅρη στρατοπεδεύοντι μάλα καταφρονητικῶς ἀπὸ σταδίων τριῶν παρεστρατοπέδενεν. καὶ ὁ Σύλλας τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκὼν οὐδὲ τῶν

50, 2. letitia *WF* adque *L*¹ impotentia *L*² *F* cōmo-
tus *VF*

51, 4. depantiae *LW* corr. Iunius crebro ferculis] libri
retro per collis Roth 5. procedendo *W*¹ Aesculanum
Iunius Salapiorum Popma Aeculanorum Roth

52, 7. titinius *L*¹ titinnius *L*² *WF* Titius conieci m. Rh.
n. XXII p. 153 cui ingens procacitas mentis ab natura tr. u.
conieci. cui minus sobria mens a nat. tr. u. Haupt in Herm. III
p. 341. 8. apud *L*¹ apud* (d eras.) *W* 9. proferre Roth
et Haupt l. s.

nibus inter duas fluuias infra Vessunium conlocatum. 54. Idem eodem: Transgressus fluuium, quae secundum Herculanum ad mare perfluebat.

55. *Gell. XI 15, 7* Sisenna in quarto historiarum eiusdem figurae uerbo ita usus est: Populabundus, inquit, agros ad oppi- dum peruenit.

56. *Non. s. u. populat p. 471* Sisenna histor. lib. III: Protinus agros populabundus ad Nuceriam conuertit.

57. *Non. s. u. discedere p. 99* Sisenna historiarum libro III: Armati dextera ducti magisque in latitudinem discedunt. 10

58. *Non. s. u. constat p. 273* Sisenna hist. lib. III: Multitudinem procul hostium constare uiderunt.

59. *Non. s. u. finis p. 205* Sisenna historiarum libro III: Et prope mediam ad finem ripae peruenerant.

60. *Non. s. u. fera uite p. 113* Sisenna historiarum libro III: 15 Et partim fera uite, partim lauro et arbusto ac multa pino ac myrtetis abundant.

ἰδίῳ τὸν χοροτολοῦντα ἀναμείνας, ἐπέδραμε τῷ Κλοεντίῳ κ. τ. λ. Kiene p. 211.

56. Nisi refragaretur numerus, ad Papii expeditionem a. 90. 664 contra Nuceriam factam referrem. App. b. c. I 42: Πάπιος δὲ καὶ Σταβίας εἶλε καὶ λίτερον καὶ Σάλερον, ἧ Ῥωμαίων ἄποικος ἦν· καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν αἰχμαλώτους τε καὶ δούλους ἐστράτευσεν. ὥς δὲ καὶ Νονηρίας τὰ ἐν νύκτι πάντα κατέπρησεν, αἱ πλησίον αὐτῷ πόλεις καταπλαγεῖσαι προσετίθεντο, στρατιὴν τε αἰτοῦντι παρέσχον ἐς μυρίους πεζοὺς καὶ ἱππείας χιλίους. cf. Kiene p. 194 sq.

53, 1. duas fluuias] lemma, quod est: Fluius masculini generis, feminini, ut amnis plerumque postulat inter duas fluuios. neque tamen ausus sum mutare. cf. supra LXIII. de forma fluuii cf. Lachmann ad Lucret. p. 326 intra LW om. F¹ add. F² corr. Roth ueuium F¹ u s. i s. l. adscr. F² collocatum W

54, 2. fluuiam uulgo heraclaneā F 3. perfinebat LF¹ pertinebat WF² perfluebat scripsi

55, 4. sisena RL sisennā pa sisennam ī o¹ (m del. o²) istoriarum φ 5. 6. opidum R¹ corr. R²

56, 8. Protinus agros] in W inf. text. hoc F popula- bundos L W V populabundus F Numeriam L W V F corr. Gifan.

58, 12. dicunt Aldina

59, 14. ripe W

60, 16. paratim f. LW litae LW muta L 17. mir- tetis LW

61. *Non. s. u. carra p.* 195 Sisenna historiarum libro III: Impedimentum collocant omne, construunt carros et sarraca crebra disponunt.
62. *Non. s. u. conuenire p.* 263 Sisenna historiarum libro III: 5 Signum nactus a Papio, quod inter eos tolli conuenerat.
63. *Non. s. u. componere p.* 257 Sisenna historiarum lib. III: Exercitum dispertiunt, ad confligendum se comparant.
64. *Non. s. u. crepare p.* 255 Sisenna historiarum libro III: Conglobati et collecti concrepant armis.
- 10 65. *Non. s. u. festinatim p.* 514 Sisenna histor. lib. III: Praetor festinatim de castellis ad castra maxima peditis conducit.
66. *Non. s. u. exinanita p.* 107 Sisenna historiarum libro III: Denique exinanitis castris Romani, qui clauso se loco potuerant 15 expedire.
67. *Non. s. u. proprium p.* 361 Sisenna historiae lib. III: Victoribus proprie spem, uictis aduersae fortunae maiorem formidinem obiecit.
68. *Non. s. u. insinuari p.* 58 Sisenna historiarum libro III: 20 Agmen perturbatum peditis insinuant ac loco commouent.
69. *Non. s. u. protelare p.* 363 Sisenna hist. lib. III: Duae cohortes de subsidio procedunt atque equites protelant.
70. *Non. s. u. certamen p.* 196 Sisenna historiarum libro III: Iaculis celeriter consumptis ad gladios certationem reuoca- 25 uerunt.

61, 2. inpedim̃tũ L^1 omni LWF omne *Mercer.* sar-
roca LWF

62, 5. nactis W^1 nactus $W^2 F$ papo LWF Papio *uulgo*
qui LWF quod *uulgo*

63, 7. disparciunt F conf*ligendum W se] sit LW om.
 F comparant L^1 componunt *Mercer.*

64, 9. congloliati L^1 conlecti L^1 conecti W^1

65, 11. praeter L p̃t̃ W pr&er VF *corr. ed. Basil.* prae-
festinatim *Roth* pedites *uulgo*

66, 13. exinanitas LWF se post loco *add. E¹ del. F²*
putuerant W^1 patuerant W^1

67, 16. propriae L^1 proprie $L^2 WF$ propriam *Popma*

69, 21. quohortes L aequites L

70, 23. accolis LWF *emend. Lipsius* agladios W cer-
tationem] *at lemma est certamen generis est neutrius.*

71. *Non. s. u. materalae p. 556* Idem [*Sisenna*] lib. III: Galli materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmen.

72. *Non. s. u. molimentum p. 142* Sisenna historiarum libro III: Contra magno cum molimento ac perpetuo sonu procedunt.

73. *Non. s. u. expediti p. 58* Sisenna historiae libro III: 5 Inermes armati, impeditos expediti sine ullo suorum uulnere cunctos interficiunt.

74. *Non. s. u. amolimini p. 73* Sisenna historiae libro III: Impedimentum omne de cunctis itineribus amoluntur.

75. *Non. s. u. dubitatum p. 98* Sisenna historiarum libro III: 10 Quod hostem non dubitatum cum pluteis ac scalis iter facere cernebat.

76. *Non. s. u. pecua et pecuda p. 159* Sisenna historiarum libro III: Iumenta pecuda locis trepidare compluribus.

77. *Non. s. u. conducere p. 274* Sisenna historiarum lib. III: 15 Quid in rem publicam suam maxime conducere uideretur.

78. *Non. s. u. ciuitas p. 429* Sisenna hist. lib. III: Denique cum uariis uoluntatibus incerta ciuitas trepidaret.

79. *Non. s. u. caementa p. 92* Sisenna historiae libro III: Formidine oppressus, quod humilem caementis instructum oppidi 20 murum sciebat.

74. *Idem fr. exstat etiam in glossario Vergiliano a Barthio edito in aduers. 37, 5 (repetito a Lione Seru. II p. 373 sq.), omisso tamen libri numero et u. de cunctis.*

71, 2. ali *LWF* alii edebatur Galli scripsi cf. fr. 31. matoribus *W*¹ tam in *V* ante aut.

72, 4. Galli ante contra *F*² addidit ac * perp. *F* (a eras.) sona *LWF* sono edebatur sonu Roth

73, 6. armat *LWF* corr. Iunius inpeditos *L*¹

74, 9. impedimentum *L*¹

75, 11. ostem *W* dubitatem *F*¹ cōpl. *W*

76, 13. sysenna *F* 14. trepida *L*¹ trepidare om. *F*

77, 15. hystoriarū *L* 16. in om. *LWF* add. uulg. pu- blicam] pub *L* b s. l. in *W*

78, 18. uoluntatibus *L*¹ trepidare *LWF*. Sequitur Pomponius cum uertice superiorem locum inscende. sed sunt ea non uerba Sisennae, sed aliud testimonium Pomponii poetae. cf. Ribbeck com. rel. p. 214.

79, 19. libero *L*¹ 20. cementis *LW* cēmentis *F*

80. *Non. s. u. secus p.* 222 Sisenna hist. libro III: Tum in muro uirile ac muliebre secus populi multitudine omni collocata.

81. *Non. s. u. cataphractae p.* 556 Sisenna histor. lib. III:
5 Custodiae in muro statuuntur cataphractorum.

82. *Non. s. u. falces p.* 556 Sisenna histor. lib. III: Falces iniectas comminuunt, pluteos propius collocatis harpagis deiciunt.

83. *Non. s. u. malleoli p.* 556 Sisenna histor. lib. III: De quibus partim malleolos, partim fasces sarmentorum incensos
10 supra uallum frequentes.

84. *Non. s. u. expedire p.* 296 Sisenna historiarum libro III: Funis expediunt, claustra foribus imposita periclitantur.

85. *Non. s. u. permittere p.* 162 Idem [*Sisenna*] libro III: Multi praemissis armis ex summo se permetterent.

15 86. *Non. s. u. foramen p.* 113 Sisenna historiarum libro III: Neque porta neque ullum foramen erat, qua posset eruptio fieri.

87. *Non. s. u. euadere p.* 294 Sisenna historiarum lib. III: Cohors una passim concitata, qua murus erat interruptus, euadit.

88. *Non. s. u. cogere p.* 264 Sisenna historiarum libro III:
20 Summoti et intra moenia rursum coacti.

89. *Non. s. u. integrare p.* 127 Sisenna historiarum libro III: Vltro citroque integrant in oppido caedem.

80, 1. tum in muro WF^2 iumina uiro LF^1 (a eras.)
2. muliebrae L^1 specus $L^2 WF^1$ (specus est in LWF etiam in
lemmate) secus $L^1 F^2$ copuli F^2 2. 3. conlocata L^1 in W
ocata in ras. collecta *Iunius*

81, 5. statum utuntur L^1

82, 6. lib. om. L^1 7. conminuunt et conlocatis L^1 pu-
teos F arpagiis $LW^2 VF$ argagiis W^1 harpagis *Aldina* col-
locatos *conieci*

83, 9. uallium LWV fallium F corr. *Aldina*

84, 12. inposita L^1

85, 14. se om. F^1 permitti L permetteret W^1

86, 16. quas L^1 qua* F

87, 18. cohorima possim LW coherima possit F cohors una
edit. a. 1483 *passim marg. ed. Iun. ap. Gerlach.* *conciat*
aquam unus LWF em. *Mercer.*

88, 20. submoti L^1

89, 22. citoque L^1

90. *Non. s. u. contendere p.* 258 Sisenna hist. lib. III: Simul et tormenta contenduntur.

91. *Non. s. u. periculum p.* 364 Sisenna hist. lib. III: Periclitantur tormenta ac tela multaque genera machinamentorum.

5

92. *Non. s. u. ballistae p.* 555 Sisenna histor. lib. III: Ballistas quattuor talentarias.

93. *Non. s. u. concubia nocte p.* 91 Sisenna histor. lib. III: Ipsi legati concubia nocte oppido digressi iam sub hostium munitionem succedunt.

10

94. *Non. s. u. apisci p.* 68 Sisenna historiographus libro III: Itaque postero die legatos Iguinium redeuntis apiscitur.

95. *Non. s. u. proicere p.* 162 Sisenna historiarum libro III: Tum postquam apud Iguinos ac Perusinos eius facti mentionem proiecit.

15

96. *Non. s. u. subigere p.* 400: Sisenna hist. lib. III: Terrore perturbatam multitudinem subigunt.

97. *Non. s. u. deducere p.* 289 Sisenna historiarum lib. III: Ab armis recedere, praesidia de locis deducere.

98. *Non. s. u. necessitudo p.* 354 Sisenna hist lib. III: Id me neque metu neque calamitatis necessitudine inductum facere.

99. *Non. s. u. uer sacrum p.* 522 Sed Sisenna religiosum dicit histor. lib. III: Quondam Sabini feruntur uouisse, si res communis melioribus locis constitisset, se uer sacrum facturos.

90, 1. sise enna *W* (n s. l. s. m. add.) 2. ormenta *W*¹
 91, 4. telā *L*¹ multaque *L*¹
 92, 6. in III histo *F* 7. balistas *L*² *W*²
 93, 8. senna *F*¹ lib. III om. *LF*¹ 9. concupia *L*¹
 supra libri sub scripsi

94, 12. deligato signium *LWF* die legatos Signiam Iunius Iguinium uulg. redeuntur *F* aspicitur *LW*¹ *F*¹

95, 13. sisenā *F*¹ 14. posquam *F*¹ apud *L*¹ eginus *LWF* corr. Popma purusinos *W*¹ 15. proiecit *F*¹

97, 19. te rec. *F* Aldina det rec. marg. ed. Iun. ap. Gerlach. stet Palmer.

98, 20. III *L*¹

99, 23. III hist. *F* quondam *W*¹ uouisse si res] nouissestres *V* nouisse si res *W* 24. communis *L*¹ uer] ut *W*¹

100. *Non. s. u. damnare p.* 277 Sisenna historiarum lib. III: Quo uoto damnati fetum omnem dicuntur eius anni statim consecrasse.

101. *Non. s. u. abunde p.* 516 Sisenna histor. lib. III: 5 Profuse atque abunde semper usi magnum pondus auri argentique.

102. *Non. s. u. opinio p.* 356 Sisenna hist. lib. III: Propedius opinione frustrata.

103. *Non. s. u. labra p.* 449 Sisenna histor. lib. III: Innoxios trementibus artubus repente extrahit atque in labro
10 summo fluminis, caelo albente . . .

104. *Non. s. u. caecum p.* 449 Sisenna histor. lib. III: Subito mare persubhorrescere caecosque fluctus in se prouoluere leniter ocepit.

105. *Non. s. u. faselus p.* 534 Sisenna histor. lib. III: 15 Prores actuariarum tragi grandes ac faseli primo.

106. *Non. s. u. myoparo p.* 534 Sisenna histor. lib. III: Nausique triginta biremis, totidem myoparonas.

107. *Non. s. u. centones p.* 91 Sisenna historiarum libro III: Puppis aceto madefactis centonibus integuntur, quos supra per-
20 petua classi suspensa cilicia obtenduntur.

103. *Ad eundem locum fortasse spectat Quintil. VIII 3, 35: putat — primum dictum esse — Caecilius a Sisenna 'albenti coelo'.*

104. Subito — prouoluere iteravit Nonius s. u. horrendum p. 423.

100, 2. quoduoto *LWF corr. Carrio* anni in *L s. l.*

101, 5. perfuse *WL² F* perfusae *VL¹ corr. Lipsius* ad-
que *L¹* habunde *F* et argenti *F uulg.*

102, 6. sisaenna *L* 6. 7. pōpedius *L¹* propedius *F*

103, 8. 9. innoxos *LWV corr. Aldina* 9. repetente *W¹*
extrahis *LWV* extrahit sistitque *Iun.* adque *L¹* in om. *W*

10. summo *L²* sūni *W* (nī in ras.) aluente *LWV* albenti
coelo *Quintilianus uid. adn.*

104, 11. p. 423: III *LW* 12. p. 423 subhorrere *L* sub-
chorrere *W* caecosque] que in *W s. l.* fluctus *W¹*

13. hoccepit *L*

105, 15. prorae a. trahi *edebatur ante Mercer.* priores *Roth*
actuarię *W* actuarietragi *V*

106, 17. quę *W* XXX *W* moyparonas *L.*

107, 19. poppis *LWV* puppis *F* teguntur *L¹* 20. classi]
ac laxę *Scaliger* cilicia *F* obtunduntur *WV¹*

108. *Non. s. u. supersedere p.* 40 Sisenna historiarum libro III: De uirtute eorum accusanda proloqui supersederunt.

109. *Non. s. u. longe p.* 339 Sisenna histor. lib. III: Egregias et longe praestantis ac timendas aduersariorum opes esse.

110. *Non. s. u. enixim p.* 107 Sisenna historiarum libro III: 5 Ego illos malos et audaces semper enixim contra fortunas atque honores huius ordinis omnia fecisse ac dixisse sentio.

111. *Non. s. u. comparare p.* 256. Sisenna historiarum lib. III: Eos, qui hoc malum publicum clandestinis consiliis comparauerunt. 10

112. *Non. accus. num. s. pos. p.* 495 Sisenna histor. lib. III: Qui tamen, quibus † laetibus foedera maiorum suum dissoluta.

113. *Non. s. u. illex p.* 10 Sisenna hist. libro III: Armis equis commeatibus nos magis inuerunt exleges: et minus honore dignos putabitis? 15

114. *Non. s. u. nex p.* 145 Sisenna historiarum libro III: Quoniam neque mea nex neque intercessio posse uidetur illorum dementem reprimere audaciam.

115. *Non. s. u. granditatem p.* 115 Sisenna historiarum libro III: Neque aetatis granditatem neque ea merita neque ordinis honestatem aut dignitatem sibi esse excusationi. 20

116. *Non. s. u. apud p.* 68 Sisenna historiographus libro III: Dum pristinum uitium apud ignem per sudorem corpore exhaustum.

108, 2. proliqui *LF*¹ supersiderunt *F*¹

109, 4. prestantis *WF*² ac timēdas *L* ac mēdas *WF* metuendas *Mercer*.

110, 6. enixim *L* enixim * *W* 7. honoris *F*² ordines *LF*

111, 9. clandestinis *F* 10. comparauerint *F*

112, 12. letibus *V* litibus ante *Mercerum* edebatur foedere *W* fodera *V* an suorum?

113, 13. hist. ante *Sis. habet V om. L W* quarto *L* 14. commeatibus *L*

114, 17. nix *L*¹

115, 20. aera merita *Mercer*. (hoc est multorum annorum stipendia) 20. 21. neordinis *L* ne horridinis *F*

116, 22. in hist. *LF* historiographus *V* 23. uinum *L W V F* 23. 24. exauser̃ *W*

117. *Non. s. u. praefestinatum* p. 161 Sisenna historiarum libro III: Idemque perseuerauerunt, uti lex perueniret ad quaestorem ac iudices quos uellent instituerent praefestinatum et cupide.

5 **118.** *Non. s. u. cistas* p. 91 Sisenna historiae libro III: Cistasque, quae erant legum ferendarum gratia positae, deiecerant.

119. *Non. s. u. iusso* p. 130 Sisenna historiarum libro III: Tamen Tudertibus senati consulto et populi iussu dat ciuitatem.

10 **120.** *Non. s. u. ergo* p. 107 Sisenna historiarum lib. III: Milites, ut lex Calpurnia concesserat, uirtutis ergo ciuitate donari.

121. *Non. s. u. silentium* p. 449 Sisenna histor. lib. III: Silentium oritur.

15 **122.** *Non. s. u. crebritudinem* p. 91 Sisenna historiae libro III: Nam clandestina celeriter transigi, apud notos cogitata dici decet, non explanari.

123. *Non. s. u. lactare et luctescere* p. 133 Sisenna libro III: Vtrumque diuini cultu erga se mortalium laetiscant an superna agentes humana neglegant.

20 **124*.** *Fest. p. 333 s. u. scrupi* M. Corne[lius Sisenna

117, 2. at L^1 2. 3. quaestorem LWF 4. cupidae L^1
pide F^1

118, 6. quaerant V partha LF partha WV partae *Bentin.*
positae *scripsi* defecerant $LWVF$ corr. *Mercer.*

119, 7. III WF 8. tu desertibus F an senatus cons.?

cf. fr. 136 ^s saticons. L saticons. F^1 tussu LW ^v iussa (i et
 v s. m.) F lemma est iusso.

120, 10. uirtutis W 11. donati *ed. Basil.*

121, 12. *In libris haec sunt:* Silentium fieri consuetudine sump-
tum est. Sisenna [si*senna W] decontario hist. [histori V] lib. III:
oriri de contrario silentium oritur. *correcit L. Mueller in Lahn. ann.*
95 (1867) p. 493.

122, 15. clandestina L^1 celeriter] lemma est crebritudinem,
quod recte N. Faber mutauit in celeritudinem, scribens apud Si-
sennam celeritudine. apud L^1 totos W^1 cogita F^1 cogi-
tate *Faber*

123, 18. uiri LWF diui *Iunius* letiscant F superne
 LF superne W 18. 19. egentes LWF superna agentes *Al-*
dina 19. post humana: annaliu W

histor. lib.] III: his tum inieci[us est levis scrupulus] et quaedam dubitatio.

EX LIBRO VI

88
666 125. *Non. s. u. continuare* p. 93 Sisenna historiarum libro VI: Marius ostio Liris euehitur adque Aenariam suos continuatur.

126. *Gell. XII* 15, 2 Reliqua in historiarum [*Sisennae*] sexto 5 sic scripta sunt: Quam maxime celatim poterat, in insidiis suos disponit. 127. Item alio in loco: Nos una aestate in Asia et Graecia gesta literis idcirco continentia mandauimus, ne uelliatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.

125. *cf. Plut. Mar.* 40: τοιαύτη προθυμία ταχὺ πάντων συμποροσθέντων καὶ βηλαίων τινὸς καὶν τῷ Μαρίῳ παρασχόντος, ὃς ὕστερον τίνακα τῶν πράξεων ἐκείνων γραψάμενος ἀνέθηκεν εἰς τὸ ἱερὸν, ὃθεν εὐβὲς ὁ Μάριος ἀνέχθη, τῷ πνεύματι φέροντι χρώμενος ἐφέρετό πως κατὰ τύχην πρὸς Αἰναρίαν τὴν νῆσον, ὅπου τὸν Γράμιον καὶ τοὺς ἄλλους φίλους [*cf. c.* 37] εὐρὼν ἔπλει μετ' αὐτῶν ἐπὶ Αἰβύης, *App. b. c. I* 62: καὶ μᾶλλον ἔτι αἰσθόμενος ἐς σκῆφος ἀλιέως προσβύτον παραορμῶν, βιασάμενος τὸν προσβύτην, ἐσήλατο χειμῶνος ὄντος. καὶ τὸ πείσμα κόψας καὶ τὸ ἱστίον πετάσας ἐπέτρψε τῇ τύχῃ φέρειν. κατήχθη δὲ ἐς τινα νῆσον, ὃθεν νεῶς οἰκειῶν ἀνδρῶν παραπλεύσεως ἐπιτυχὼν ἐς Αἰβύην ἐπέρα. *Vell. II* 19, 4.

126. *Non. s. u. celeratim* p. 87 sua sumpsit ex Gellio (*cf. Hertz 'Gellius u. Nonius'* p. 722 sq.) sed falso ad librum V rettulit et cum alia mutauit tum celeratim scripsit pro celatim.

127. *Nonius*, qui *s. u. saltuatim* p. 168 et 187 bis etiam haec uerba de Gellio transscripsit, priore loco ex libro I adfert, altero librum omisit.

125, 3. V *W* 4. hostio *W*¹ atque *LWF* corr. *Mer-*
cer continuatur om. *LF*¹

126, 5. in hist.] in ist. φ in hyst. *t* historiarum libro V
Nonius 6. quam maxime] quo magis *Nonius* celatim *p* ce-
leratim *Nonius* (etiam in lemm.) poterant *m* *Nonius* in om.
Nonius suis *ty*

127, 7. Sisenna historiae libro I *Nonius* p. 167 Sisenna hi-
storiarum *Nonius* p. 187. etate *R* estate *By* actate *Nonius*
p. 167 et *p.* 187 *L* et] et in *B* 8. literis gesta *p* ic-
circo *t* ne * φ 9. uillicatī *L* uellicitatim *p* bellicatino
Nonius 9. aul] ac *t* *Nonius* salutatim *LBt* saluatim *Nonii*
*L*¹ ac saltuatim om. *Nonii* *L* p. 187. inped. *Bφ* *Nonii* *L*¹
p. 168 et 187

128. *Gell. VIII* 14. 12 Sisenna in historiarum libro VI: Romanos inferendae pernicii causa uenisse.

129. *Tacit. hist. III* 51 Proelio, quo apud Ianiculum aduersus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, 87
5 dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat. 667

EX LIBRO VIII

130. *Non. s. u. stare p.* 392 Sisenna lib. VIII: Caelum caligine stat.

EX LIBRO XII

131. *Priscian. VI* p. 715 *P.* 264 *H.* Sisenna in XII historiarum: Procul sibilu significare consuli coepit.

EX LIBRO XXIII

10 **132.** *Non. s. u. suffragantur p.* 468 Sisenna histor. lib. XXIII: Multi populi, plurimae contionis dictaturam omnibus animis et studiis suffragauerunt.

128. *Eadem ex Gellio apud Non. s. u. pernici p.* 486. *Verba haec esse Mithridatis aut unius ex eius ducibus coniecit Riese p.* 63.

129. *cf. Liu. per.* 79: in quo bello duo fratres, alter ex Pompei exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrerunt, et cum uictor spoliaret occisum, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extracto, ipse se supra rogam transfodit et eodem igne consumptus est. *Val. Max. V* 5, 4. *Oros. V* 19. *August. de ciu. dei II* 25. *Gran. Licin. p.* 25 *hept. Bonn.:* Bello quod inter Pompeium et Sertorium [*qui tum parti copiarum Marianarum praepositus erat*] fuit, ignobilis quidam miles Pompei dum spoliat hostem, fratrem adgnouit. extracto rogo, dum iusta persoluit, multa imprecatus gladio se traiecit.

132. *Ad Sullae dictaturam a.* 82. 672 *pertinet.*

128, 1. in om. *Vg* ^o VI *m* ^{to} VI *p.* 2. inferende *B* inre-
cerne *Nonius* pernici *Nonius* causã *L*

129, 5. sisennã *Med.*

130, 6. liber *W*¹ VIII *W* VII *F* (VIII *L* *cod. Genu.*)
celum *WF* 7. calligine *L*¹

131, 8. XV *Sangall. Gruter.* XI *Bamb.* 8. 9. histo***
Bamb. pr. m. corr. s. m. 9. sibilu *Bern. pr. m. Vind. CCCXLVII*
Halberst. s. m. (unus Krehlii) sibilus *Par. R Bamb. Amien.*
^v
Halb. Sangall. Grut. Bern. s. m. sibilus *Karolir.* caepit
Sangall. Gruter. Karolir.

132, 10. histor. om. *L*¹ 11. plurime *F fort.* pl. nationes.

INCERTA EX HISTORIIS

133. *Lyd. de mag. III 74 F. 269 Bk.* Πρὸς Πεσινοῦντι, πόλει τῆς Γαλατίας (οὕτω δὲ τὸ χωρίον ὀνομασθῆναι συμβέβηκεν ἐκ τοῦ πεσεῖν ἀπείρους· ἐκεῖ Γαλατῶν τῶν περὶ Ῥοδανὸν ἐπιπεσόντων τῇ χώρᾳ Βορέννου ἡγησαμένου καὶ τὴν ὁμώνυμον αὐτοῖς χώραν ἐκδικεῖν βιαζομένων, ὡς Φενεστέλλας⁵ καὶ Σισένας οἱ Ῥωμαῖοί φασιν, ὧν τὰς χρήσεις ὁ Βάρρων ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνῆγαγεν· ἐγὼ δὲ τὰς βίβλους οὕτω τεθέαμαι) ἐκεῖ τοίνυν τέμενος ἦν κ. τ. λ.

134. *Non. s. u. dispalare p. 101 Idem [Sisenna]:* Tanto plures passim dispalantur. 10

135. *Non. nominat. pro abl. p. 502 Idem [Sisenna]:* Hostis loca superiora potiti.

136. *Non. s. u. senati et senatus p. 484 Idem [Sisenna]:* Simul et senatus consultis clarissimis amplificati.

137. *Gell. XII 15, 1* Cum lectitarem⁵ historiam Sisennae¹⁵ adsidue, huiusmodi figurae aduerbia in oratione eius animadvertimus, cuimodi sunt haec: Cursim, properatim, celatim, uellicatim, saltuatim. Ex quibus duo prima, quia sunt notiora, exemplis non indigebant.

137. *Sequitur apud Gellium fr. 126.*

133, 1. Πεσεινονντι *codex.* Πεσινοῦντι *Bekker.*

134, 10. palant *F*¹ dispalant *F*²

135, 12. potiri *Mercer.*

136, 14. senatis *LIV* senatus *Mercer.* ec senati consulto *L. Mueller in Iahn. ann. 95 (1867) p. 494* honoribus a *Nonio* omissum esse existumans

137, 15. hystoriam *t* istoria^s *φ* historias *p* historia *a*
sisennię *t* sisennę *By* 17. eur sim *φ* 17. 18. uellicatim et
q. s. om. a 18. salutati *t* salutatim *y*

MILESIARVM LIBRI

1. *Charis. II* 175 *P.* 194 *K.* Sisenna Milesiarum libro XIII: Nisi comminus excidisset, quanti dantur? tanti, inquit Olumpias; simul hoc dicens suauium dedit. — 2. Tametsi mox idem: 'Proin dato aliquid quod domi habebis', inquit, 'quod tibi non
5 magno stabit'.

3. *Char. II p.* 176 *P.* 196 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: confestim secuta est.

4. *Char. II* 177 *P.* 196 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: Eamus ad ipsum. atque ipse commode de parte superiore descendebat.
10 5. *Char. II p.* 180 *P.* 200 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: Te istic hesterno quid haesisse oportuerat Aristae?

6. *Char. II p.* 185 *P.* 207 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: Quid nunc ostium scalpis? quid tergiuersaris nec bene nauiter is?

7. *Char. II* 186 *P.* 208 *K.* 'Nocte uagatrix' non noctu Si-
15 senna Milesiarum XIII.

8. *Char. II* 187 *P.* 209 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: Obuiam uenit.

9. *Char. II* 197 *P.* 223 *K.* Sisenna Milesiarum XIII: Ut eum paenitus utero suo recepit.

CONMENTARII PLAVTINI

20 1. *Rufin. de metr. com. p.* 2711 *P.* Sisenna in commentario Poenuli Plautinae fabulae sic: Halonium Poeni dicunt deum et producenda syllaba metri gratia exigit iambus. — 2. Sisenna in

1, 20. Alonim] alon Poeni dicunt deum et producendam syllabam metri causa exigit iambus. *Ritschl parerg. p.* 378. *pertinere adnotationem ad Poen. V* 1, 1 *idem animaduertit.*

2. extente libri. extenta *Ritschl* exit *Egger lat. serm. rel. p.* 17.

1, 2. nisi comminus excipis. set quanti *Keil*

5, 10. milesiarem *Neap.* 11. istuc *Neap.* hesternoq.
hesisse *Neap.* hesterno quoque haesisse *Putschius* aristę *Neap.*
Aristae *Putschius*

6, 13. os tuum *edit. pr.*

9, 18. sisinna *Neap.* 18. 19. ut cum *Neap.* ut cum *ed.*
pr. 19. utero suscepit *exc. Paris.*

Rudente sic: Fuit extenta prima syllaba metri causa. 3. Et postea sic: Habiliore metro usus est ut solet in mulierum oratione. 4. Postea sic: Latronem producit metri causa. 5. Idem Sisenna in Amphitruone sic: His quatuor generibus quintum accedit, de genere uersuum, qui non sunt uniusmodi. 6. Idem Sisenna in Captiuis sic: Hic ornatu s litteram metri causa amisit. 7. Idem Sisenna in Aulularia sic: Haec scena anapaestico metro est sed concisa sunt, ut non intelligas.

8. *Charis. II p. 182 P. 203 K.* Luci Plautus in Amphitryone, 'hoc luci'; ubi Sisenna 'Quaecumque nomina e littera ablatiuo singulari terminantur i littera finita aduerbia fiunt, ut mani'.

9. *Charis. II p. 196 P. p. 221 K.* Tractim Plautus in Amphitryone; ubi Sisenna 'pro lente' inquit, non ut Maro georgicon III 'tractimque susurrant' inquit.

10. *Charis. II p. 196 P. 221 K.* Tuatim Plautus in Amphitryone; ubi Sisenna 'ut nostratim'. significat autem tuo more.

11. *Charis. II p. 179 P. 198 K.* Examussim Plautus in Amphitryone: 'examussim est optima'; ubi Sisenna 'pro examinato' inquit. amussis autem est tabula rubricata, quae dimittitur examinandi operis gratia an rectum opus surgat.

20

Ritschl rettulit ad I i, 4, Fleckeisen ad I 3, 43, G. Hermann ad IIII 4, 61, Egger ad II 3, 59.

3. De actus I tribus scaenis ultimis aut de III 3 sermonem esse arbitratu Ritschl parerg. p. 380.

4. in mulierum oratione. Idem in Curculione. . . . [IIII 3, 16 ubi coni. Ianus Dousa pro lenonum: latronum]. Postea sic: Latronem Ritschl p. 381 sq. quem uide.

5. Ritschl refert ad primam scaenam illius fabulae.

6. ad V 3, 20 quamuis dubitanter refert Ritschl, ad II 3, 86 Egger p. 18.

7. ad IIII 4, 9 referunt G. Hermann, elem. doct. metr. p. 40 et Ritschl p. 384. concisa] confusa (= συγκεχυμένα) Bergk, Beiträge z. lat. Gramm. I p. 124.

8. locus Amphitruonis est I 1, 13.

9. uid. Non. s. u. tractim p. 178. locus Plautinus est I 1, 157.

10. uid. Non. s. u. tuatim p. 179. — Amphitr. II 1, 4.

11. uid. Non. s. u. examussim p. 9. — Amphitr. II 1, 213.

9, 13. sisinna Neap. 13. 14. georgicon IIII nunc non leguntur in Neap.

10, 16. sisinna Neap. a pr. m. nostrum Neap.

11, 17. examusim Neap. amusis Neap.

INCERTA EX QVIBVS SCRIPTIS

1. *Priscian. III p. 793 P. 385 H.* Sisenna: Vitam cum dolore et insigni cruciatu carnificatus amisit.

2. *Priscian. X p. 909 P. 546 H.* Sisenna: Sic in eam paludem multi piscium sallendorum causa a nauibus semionustis commeant.

5 3. *Charis. I p. 96 P. 120 K.* Plinius Secundus eodem libro VI: 'A finita nomina singulari nominatiuo ueteres casu genetiuo as syllaba declinabant, ut Maia Maias. nam et Sisenna inquit eum qui diceret pater familiae, patrum familiarum oportere dicere. itaque patrum familiarum *cum* consuetudinis tedium respuerit, et *pater familias* dici perseueratum est?'

4. *Paul. s. u. mediterream p. 123 M.* Mediterream melius quam mediterraneam Sisenna dici putat.

5. *Charis. II 179 P. 199 K.* False Sisenna lib. . . . q iudicium false factum.

15 6. *Prob. de nom. exc. p. 215 anall. Endl. IIII p. 207 K.* Nominatiuus finitur litteris XIII uocalibus V — ut Sisenna monile sinapi.

7. *Cynthius in Verg. Aen. I 636 (ap. Mai. class. auct. VII 359.* Apud Sallustium et Sisennam inuenitur die in datiuo. Fa-
20 ciebant et genitiuum in ies, huius dies.)

3. *cf. Charis. I p. 83 P. p. 107 K.*: Pater familias et mater familias antiqui magis usurpauerunt. — sed emendatius custodiae Maias et familiae dicimus. quod ne celebraretur Sisenna effecit. ait enim eum qui diceret pater familiae, etiam pluraliter dicere debere patres familiarum et matres familiarum. *Varro de l. l. VIII 73*: Item plures patres familias dicere non debuerunt, sed, ut Sisenna scribit, patres familiarum. *Corrupta sunt uerba Probi de nom. p. 220 Endl. 211 K.*: pater familias ab antiquis dicebatur secutus est et Messala. sed Sisenna, scriptor historicus, primus mutasse dicitur pater familiae dicendo.

1, 2. amissit *Gruter. Karolir.*

2, 3. sisenna * sic in (.) *Par. R pr. m.* sisenna sic; in *Par. R s. m.* eam] eadem *Sangall.* eadem *Halberst.* pul-
ludem *Karolir.* 4. sallendorum *Par. R pr. m. (corr. s. m.)*

Grut. s. m. sallendorum *Sangall.* sallendorum *Halberst.* semi-
onusti *Roth* comeant *Karolir.*

3, 9. patrum familias consuetudine *Neap.* 10. pater fami-
lias *om. Neap.* dicere *Neap.*

4, 11. 'mediterraneum in uulg. ex errore typographi ortum est' *Mueller*

5, 13. lib. q. *Neap.* libro quarto *ed. princ.* libro I iudicium *exc. Cauch.* prima uerba *fr. Sisen-nae lacuna hausta sunt.*

C. LICINII MACRI ANNALES

EX LIB. I

1. *Macrob. sat. I* 10, 17 Macer historiarum libro primo Faustuli coniugem Accam Larentiam Romuli et Remi nutricem fuisse confirmat. hanc regnante Romulo Tarutio cuidam, Tusco diuiti, denuptam auctamque hereditate uiri, quam post Romulo, quem educasset, reliquit, et ab eo parentalia diemque festum 5 causa pietatis statutum.

2*. *Ioann. Mal. chron. VII p. 179 Dind.* Τούτου οὖν ἔνεκεν ὁ Ῥῶμος ἐπενόησε τὰ λεγόμενα Βρουμάλια, εἰρηκῶς, ῥησέν, ἀναγκαῖον εἶναι τὸ τρέφειν τὸν κατὰ καιρὸν βασιλέα τὴν ἑαυτοῦ σύγκλητον πᾶσαν καὶ τοὺς ἐν ἀξίᾳ καὶ πάσας 10 τὰς ἑνδον τοῦ παλατίου οὔσας στρατιάς, ὡς ἐντίμους, ἐν τῷ

1. *Ex Macrobio glossar. manu scr. Leidense ap. Bakium ad Cic. de legg. I 2, 7: Acca Macer [Mater lib.] historiarum I^o [II° lib. corr. Momms. m. Rh. n. XVI 1861. p. 147]. — cf. Cato fr. 16 c. not. Val. Ant. fr. 1. Nescio an secutus sit Licinium Masurius Sabinus ap. Gell. VII (VI) 7, 8: Sabinus Masurius in primo memorialium secutus quosdam historiae scriptores, Accam Larentiam Romuli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisit. in illius locum Romulus Accae sese filium dedit seque et ceteros eius filios fratres aruales appellauit. ex eo tempore collegium mansit fratrum arualium numero duodecim, cuius sacerdotii insigne est spicea corona et albae infulae. Eadem ex Masurio, id quod ex auctorum indice sequitur, transulit Plinius n. h. XVIII 6.*

2. *Ad uerbum haec ex Malala descripta habes in chron. Pasch. I p. 211 sq. Dind. (cf. Humfr. Hodius in prol. Malal. p. LVII seq. ed. Dind.), ex quo potiores discrepantias in comment. critico adnotavi. Alii aliis Saturnaliorum originem adsignant, Romulo praeter hos nemo.*

1, 2. fastuli *Paris.* laurentiam *Bamb.* laarentia *Par.* (u ante r add. sec. m.) 3. carucio *Bamb.* caricio *Paris.* 5. quē in ras. in *Par.*

2, 11. στρατιάς *Chronicon Pasch.* στρατείας *Malalas* (in edit. Oxon.)

καιρῷ τοῦ χειμῶνος, ὅτε τὰ πολεμικὰ ἐνδοσιν ἔχει. καὶ
 ἤρξατο πρώτους καλεῖν καὶ τρέφειν τοὺς ἀπὸ τοῦ ἄλφα
 ἔχοντας τὸ ὄνομα καὶ λοιπὸν ἀκολούθως ἕως τοῦ τελευταίου
 γράμματος, κελεύσας καὶ τὴν ἑαυτοῦ σύγκλητον θρέψαι τῷ
 5 αὐτῷ σχήματι. καὶ ἐθρεψαν καὶ αὐτοὶ τὸν στρατὸν ἅπαντα
 καὶ οὕς ἐβούλοντο. οἱ οὖν ἐκάστου ἀριθμοῦ πανδοῦροι ἀπὸ
 ἐσπέρας ἀπιόντες εἰς τοὺς οἴκους τῶν καλεσάντων αὐτοὺς
 ἐπ' ἀρίστῳ εἰς τὴν ἐξῆς ἡΰλουν πρὸς τὸ γινῶναι ἐκείνον,
 ὅτι παρ' αὐτῷ τρέφονται αὐρίον. καὶ κατέσχε τὸ ἔθος τῶν
 10 Βρουμαλίων ἐν τῇ Ῥωμαίων πολιτείᾳ ἕως τῆς νῦν. τοῦτο
 δὲ ἐποίησεν ὁ αὐτὸς Ῥῶμος, θέλων ἐξαλεῖψαι τὴν ἑαυτοῦ
 ἵβριν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐχθροὶ αὐτοῦ ὄντες καὶ μισοῦντες αὐ-
 τὸν καὶ λοιδοροῦντες ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἐχρῆν αὐτὸν βασιλεῦσαι
 ἐνυβρισμένον ὄντα, διότι ἐξ ἀλλοτρίων ἐτράφησαν οἱ δύο
 15 ἀδελφοί, ἕως οὗ τελείας ἡλικίας ἐγένοντο καὶ ἐβασίλευσαν, ση-
 μαίνοντες ὅτι ὑπὸ τοῦ Φαύστου τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς γυναικὸς
 αὐτοῦ Λυκαίνης ἐτράφησαν ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἐσθίοντες, ὥς
 προγέγραπται· ὄνειδος γὰρ ὑπῆρχε παρὰ Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι
 τοῖς ἀρχαίοις ποτὲ τὸ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων τρέφεσθαι τινα.
 20 ὅθεν καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις τοῖς λεγομένοις φιλικοῖς ἕκαστος
 τῶν συνερχομένων εἰς τὸ συμπόσιον τὸ ἴδιον αὐτοῦ βρῶμα
 καὶ πόμα μεθ' ἑαυτοῦ κομίζει καὶ εἰς τὸ κοινὸν πάντα πα-
 ρατίθεται καὶ ἐσθίουσι κρατήσαντες τὸ ἀρχαῖον ἔθος ἕως
 25 τῆς νῦν, τὸ μὴ ἀκούειν ἀλλοτριοφάγοι. τούτου χάριν ἐπε-
 νόησε τοῦτο ὁ αὐτὸς Ῥῶμος πρὸς τὸ ἐξιλωσάσθαι τὴν ἵβριν
 ἑαυτοῦ, καλέσας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρίστου ῥωμαῖστὶ βρου-
 μάλιον, καθὼς ὁ σοφώτατος Λικίννιος ὁ Ῥωμαίων χρονο-
 γράφος ἐξέθετο.

3* . *Censor. d. d. n. 20, 2 Annum uertentem Romae Lici-*
 30 *nus quidem Macer et postea Fenestella statim ab initio duode-*

2. πρώτους *Chron.* πρώτος *Malalas* (in ed. Oxon.) 5. τὸν
 ὄχλον ἅπαντα ἕκαστος οὕς ἡβούλετο *Chron.* 6. πάνδουροι *Chron.*

7. εἰς τοὺς οἴκους ἀπιόντες τῶν καλούντων οὕς ἤθελον ἐπ' ἀρί-
 στῳ *Chron.* 13. καὶ ante λοιδ. om. *Chron.* 14. ἐνυβρισμένον

ὄντα om. *Chron.* 15. ἐβασίλευσαν *Chron.* βασίλευσαν *Malalas*
 (in edit. Oxon.) 16. Φανστολόγου *Chronici cod. Vaticanus*

23. ἕως — ἀλλοτριοφάγοι om. *Chron.* 26. τοῦ ἀρίστου] τῆς

κλήσεως *Chron.* 26. βρουμάλια, ὃ ἐστὶν τραφῆναι ἐκ τῶν
 ἀλλοτρίων καθὼς *Chron.*

cim mensum fuisse scripserunt, sed magis Iunio Gracchano et Fulvio et Varroni et Suetonio aliisque credendum, qui decem mensum putauerunt fuisse, ut tunc Albanis erat, unde orti Romani.

4*. *Macro. sat. I* 13, 20 Quando autem primum intercalatum sit, varie refertur. et Macer quidem Licinius eius rei 5 originem Romulo adsignat.

5*. *Dionys. II* 52 Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος, ὥς μὲν τινὲς φασιν, ἅμα Ῥωμύλῳ παραγενόμενος [Τάτιος] εἰς τὸ Λαβίνιον ἔνεκα θυσίας, ἣν ἔδει τοῖς πατρώοις θεοῖς ὑπὲρ τῆς πόλεως θῦσαι τοὺς βασιλεῖς, συστάντων ἐπ' αὐτὸν τῶν 10 ἑταίρων τε καὶ γένει προσηκόντων τοῖς ἀνηροκλήτοις πρόσβεσιν, ἐπὶ τῶν βωμῶν ταῖς μαγειρικαῖς σφαγίσιν καὶ τοῖς βουπόροις ὀβελοῖς παιόμενος ἀποθνήσκει. ὥς δ' οἱ περὶ Λικίνιον γράφουσιν, οὐ μετὰ Ῥωμύλον παραγενόμενος οὐδὲ χάριν 15 ἱερῶν ἀλλὰ μόνος, ὥς πείσων τοὺς ἀδικηθέντας ἀφεῖναι τοῖς 15 δεδρακόσι τὴν ὀργήν. ἀρνακτῆσαντος τοῦ πλήθους ἐπὶ τῷ μὴ παραδεδοῦσθαι σφισὶ τοὺς ἄνδρας, ὥς ὁ τε Ῥωμύλος ἐδικαίωσε καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἔκρινε βουλή, καὶ τῶν προσηγόντων τοῖς τεθνεῶσι κατὰ πλήθος ὀρμησάντων ἐπ' αὐτόν, ἀδύνατος ὢν ἔτι διαφυγεῖν τὴν ἐκ χειρὸς δίκην καταλευ- 20 σθεῖς ὑπ' αὐτῶν ἀποθνήσκει.

6. *Non. s. u. luculentum p.* 63 Licinius Macer annali libro I: Auspicia pulchra et luculenta commemorat.

4. cf. *Cass. fr.* 18. *Tudil. fr.* 7. *Ant. fr.* 5 c. not.

5. Vnde offensio illa nata sit, illa refert *Dionys. II* 51: τῶν ἑταίρων τινὲς τοῦ Τατίου ληστήριον ἔξαγαγόντες εἰς τὴν Λαβινιατῶν χώραν χρήματά τε αὐτῶν ἤρπασαν πολλὰ καὶ βοσκημάτων ἀπήλασαν ἀγέλας, τῶν δ' ἐπιβοηθούντων οὓς μὲν ἀπέκτειναν. οὓς δ' ἐτραυματίσαν. ἀφικομένης δὲ πρεσβείας παρὰ τῶν ἡδικημένων καὶ τὰ δίκαια ἀπαιτούσης ἡ μὲν Ῥωμύλος ἐδικαίωσε παραδοῦναι τοὺς δρώσαντας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀπάγειν, ὁ δὲ Τάτιος τῶν ἑταίρων περικείμενος οὐκ ἤξιον πρὸ δίκης τινὲς ὑπ' ἐχθρῶν ἀπάγεσθαι καὶ ταῦτα πολίτας ὄντας ὑπὸ ξένων δικάζεσθαι δ' αὐτοῖς ἐκέλευε τοὺς ἡδικησθαι λέγοντας εἰς Ῥώμην ἀφικόμενους. *Alia de hac re Livius I* 14.

6. Iam Krause auspicia illa, quae, cum urbs conderetur, Romulo contigerunt, intellegenda esse censuit.

3, 1. mensium *Vat.*

4, 6. ordinem *Paris.*

5, 19. τεθνηκόσι *Vrbn.*

6, 22. lucinius *L*¹ 23. commemorat *WF*²

7. *Prisc. VI p. 704 P. 243 H.* Licinius Macer in I annali:
Non minimo opere milites quietes uolebant esse.

EX LIB. I—II

8. *Dionys. IIII 6* Παραγίνεται δ' εἰς Ῥώμην | *Tarquinius*
Priscus | Ἀρκου Μαρκίον βασιλεύοντος, ὥς μὲν Γέλλιος ἱστο-
5 ρεῖ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς βασιλείας, ὥς δὲ Λικίνιος
γράφει, κατὰ τὸν ὀγδοον. ἔστω δὴ κατὰ τοῦτον ἐληλυθὼς ⁶³³
τὸν ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν γράφει Λικίνιος, καὶ μὴ πρότερον. ¹²¹
ἐν ὑστέρῳ μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴη χρόνῳ παραγεγονώς, εἴγε δὴ ⁶³²
κατὰ τὸν ἑνατον ἐνιαυτὸν τῆς Ἀρκου δυναστείας ἱππέων ἡγού- ¹²²
10 μενος ἐπὶ τὸν πρὸς Λατίνους πόλεμον ὑπὸ τοῦ βασιλέως
πέμπεται, ὥς ἀμφοτέροι ἄγουσιν οἱ συγγραφεῖς.

9. *Dionys. I 47* Καὶ Θριάμβοις ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκο- ⁵⁰³
σμοῦντο ἀμφοτέροι [*P. Postumius Tubertus Agrippa Menenius* ²⁵¹
ex victoria de Sabinis reportata], Μενήνιος μὲν τῷ μείζονι καὶ
15 τιμιωτέρῳ παρεμβεβηκὼς ἐφ' ἄρματιον δίφρου βασιλικοῦ,
Ποστόμιος δὲ τῷ ἐλάσσονι καὶ ὑποδεεστέρῳ, ὃν καλοῦσιν
οὐαστὴν, παρεγκλίναντες τοῦνομα Ἑλληνικὸν ὑπάρχον εἰς
τὸ ἀσαφές. τὸ γὰρ πρῶτον εὐαστῆς [οὔτως] ἀπὸ τοῦ συμβε-
βηκότος ἐλέγετο, ὥς αὐτὸς τε εἰκάξω καὶ ἐν πολλαῖς εὐρίσκω
20 γραφαῖς ἐπιχωρίοις φερόμενον, τότε δὲ πρῶτον, ὥς Λικίν-
ιος ἱστορεῖ, τοῦτον ἐξευροῦσης τὸν Θριάμβον τῆς βουλῆς.

8. *Alterutrum auctorem, aut Licinium aut Gellium, Dionysius III 39*
secutus est. uid. adn. ad Cn. Gell. fr. 18.

9. *cf. Plin. n. h. XV 125 (qui cum cetera quae de coronis disputauit*
tum haec Masurio Sabino debet cf. Gell. V 6): Bellicis quoque se rebus
inseruit, triumphansque de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu,
qui primus omnium ouans ingressus urbem est, quoniam rem leniter
sine cruore gesserat, myrto Veneris uicticis coronatus incessit optabi-
lemque arborem etiam hostibus fecit. — *Fortasse etiam ipsa ouatio se-*
cundum Macrum a Dionysio descripta est.

7, 1. *licinnius Par. R (pr. m. corr. s. m.) Bamb. Bern. Halberst. Sang-*
gall. Gruter. marce Par. R pr. m. corr. s. m. 2. *miletes Sang.*

8, 10. *Σαβίνους Gelenius*

9, 16. *δ' ἐν libri δὲ Kiessling.* 17. *εὐαστὴν libri corr.*
Sintenis em. Dion. II p. 22. 18. *εὐαστῆς [οὔτως] Sintenis l. s.*

οὔτως Vrb. s. m. Coisl. οὔτος Vrb. pr. m. εὐαστῆς οὔτως
Chis. Coisl. in marg. Reg. 20. *τότε δὲ Coisl. Reg. τὸ δὲ*
Chis. Vrb.

498

256

10. *Dionys. V 74* Ἐμοὶ μὲν δὴ παρὰ τῶν Ἑλλήνων δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τὸ παράδειγμα λαβεῖν, ὥσπερ ἔφην· Αἰκίνιος δὲ παρ' Ἀλβανῶν οἶται τὸν δικτάτορα Ῥωμαίους εἰληγέηναι, τούτους λέγων πρώτους μετὰ τὸν Ἀμολίου καὶ Νεμετορος θάνατον, ἐκλιπούσης τῆς βασιλικῆς συγγενείας 5 ἐνιαυσίους ἄρχοντας ἀποδείξαι τὴν αὐτὴν ἔχοντας ἐξουσίαν τοῖς βασιλεῦσι, καλεῖν δὲ αὐτοὺς δικτάτορας.

496

258

11. *Dionys. VI 11* Αἰκίνιος μὲν γὰρ καὶ οἱ περὶ Γέλλιον οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰκότων οὔτε τῶν δυνατῶν αὐτὸν εἰσάγουσι τὸν βασιλέα Ταρκύνιον [*in regna Regillensi*] 10 ἀγωνιζόμενον ἐφ' ἵππου καὶ τιτρωσκόμενον, ἄνδρα ἐνενήκοντα ἔτεσι προσάγοντα.

492

262

12. *Dionys. VII 1* Ταῦτα [σπάνιν ἰσχυρὰν τὴν Ῥώμην κατασχεῖν] ἡ βουλὴ μαθοῦσα πρέσβεις διέπεμπε πρὸς Τυρῶνους καὶ Καμπανούς καὶ τὸ καλούμενον Πωμεντῖνον πε- 15 δίον σῖτον ὅσον ἂν δύναιντο πλεῖστον ὠνησομένους· Πόπλιος δὲ Οὐαλέριος καὶ Λεύκιος Γεράνιος εἰς Σικελίαν ἀπεστάλησαν, Οὐαλέριος μὲν υἱὸς ὦν Ποπλικόλα, Γεράνιος δὲ θατέρου τῶν ὑπάτων ἀδελφός, τύραννοι δὲ τότε κατὰ πόλεις μὲν ἦσαν, ἐπιφανέστατος δὲ Γέλων ὁ Δεινομένους νεωστὶ τὴν 20 Ἱπποκράτους τοῦ ἀδελφοῦ τυραννίδα παρειληφώς, οὐχὶ Διονύσιος ὁ Συρακούσιος, ὥς Αἰκίνιος γέγραφε καὶ Γέλλιοι καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οὐθὲν ἐξητακότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὥς αὐτὸ δηλοῖ τοῦτον, ἀλλ' εἰκῇ τὸ προστυχὸν ἀποφαινόμενοι. 25

444

310

13. *Liv. III 7, 10* T. Quinctius Barbatus interrex consules

10. *Similem famam secutus est Plutarchus Rom. 27*: ἐπεὶ δὲ τοῦ πάππου Νομήτορος ἐν Ἀλβῇ τελευτήσαντος αὐτῷ βασιλεύειν καθεῖλον εἰς μέσον ἔθηκε τὴν πολιτείαν δημαγωγῶν καὶ κατ' ἐνιαυτὸν ἀπεδείκνυν ἄρχοντα τοῖς Ἀλβανοῖς, ἐδίδασκε καὶ τοὺς ἐν Ῥώμῃ δυνατοὺς ἀβασίλευτον ζητεῖν καὶ αὐτόνομον πολιτείαν ἀρχομένους ἐν μέρει καὶ ἄρχοντας.

11. *cf. Cn. Gell. fr. 19 c. adnot.*

12. *cf. Cn. Gell. fr. 20 c. adnot.*

13. *Eundem Livium ante oculos habuit Dionysius XI 62*: καὶ ἐκεῖνοι (οἱ μεσοβασιλεῖς) προειπόντες ἀρχαιρέσια καὶ τῷ δήμῳ τὴν διαγνώσιν

10, 1. 2. Αἰκίνιος *Chis. Vrbín.*
Vrbín.

4. πρώτους] πρὸς τοὺς

13, 26. Titus *Veron. tur Med.*

quintius *Veron. Med.*

creat L. Papirium Mugillanum L. Sempronium Atratinum. his consulibus cum Ardeatibus foedus renouatum est. idque monumēti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuū inueniuntur. credo, quod
 5 tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis iis consulibus praetermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae inuenta.

14. *Liv. IIII* 23, 1 Eosdem consules insequenti anno refec- 434
 10 tos Iulium tertium Verginium iterum apud Macrum Licinium 320

ἀποδιδόντες, εἴτε βούλεται χιλιάρχους εἴτε ὑπάτους ἀποδείξαι, κρίναν-
 τος αὐτοῦ μένειν ἐπὶ τοῖς ἐξαρχῆς ἐθισμοῖς, ἀπέδωκαν τοῖς βονλο-
 μένοις τῶν πατρικίων μετιέναι τὴν ὑπατον ἀρχήν, καὶ γίνονται πάλιν
 ἐκ τῶν πατρικίων ὑπατοὶ Λεύκιος Παπίριος Μογυλλάνος καὶ Λεύκιος
 Σεμπρόνιος Αἰτρατίνος, ἐνὸς τῶν ἀποθεμένων τὴν χιλιαρχίαν ἀδελφός.
 αὐτὰ δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ἀρχαὶ Ῥωμαίων αἱ τὸ μέγιστον
 ἔχουσαι κράτος ἐγένοντο. πλὴν οὐκ ἐν ἀπάσῃς ταῖς Ῥωμαίων χρονο-
 γραφίαις ἀμφότεραι φέρονται, ἀλλ' ἐν αἷς μὲν οἱ χιλιάρχοι μόνον,
 ἐν αἷς δ' οἱ ὑπατοὶ, ἐν οὐ πολλαῖς δ' ἀμφότεροι, αἷς ἡμεῖς οὐκ
 ἄνευ λογισμοῦ συγκατατιθέμεθα, πιστεύοντες δὲ ταῖς ἐκ τῶν
 ἱερῶν τε καὶ ἀποθῆτων βίβλων μαρτυρίαις. ἄλλο μὲν οὐκ
 οὐδὲν ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς, οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν ἔργον
 ἱστορίας ἄξιον ἐπράχθη, συνθήκαι δὲ πρὸς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγέν-
 οντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας. ἐπρεσβέυσαντο γὰρ ἀποτιθέμενοι
 τὰ περὶ τῆς χώρας ἐγγλήματα παρακαλοῦντες φίλοι Ῥωμαίων γενέσθαι
 καὶ σύμμαχοι. ταύτας τὰς συνθήκας τὸ τῶν ὑπάτων ἀρχεῖον ἐπεκύ-
 ρωσε. *Etiā Cicero hos consules nouit (ad fam. VIIII 21, 2):* Sed tamen,
 mi Pacte, qui tibi uenit in mentem negare Papirium quemquam unquam
 nisi plebeium fuisse? fuerunt enim patricii minorum gentium, quorum
 princeps L. Papirius Mugillanus, qui censor [consul *cod. Med. em. Manut.*]
 cum L. Sempronio Atratinio fuit, cum antea consul [censor *cod.*]
 cum eodem fuisset, annis post Romam conditam CCCXII. *cf. Mommsen
 chronol. p. 88 seqq.*

1. lucium papyrium *Paris.* is consess *Veron.* 2. 3. mons-
 menti *Veron.* 3. eo illo *Veron.* nec *Veron.* 4. neq *Veron.*
 5. fuerunt *Veron.* ita tamen ut non possit a Mommseno sponderi
 eo] ax *Veron.* postinde *Paris.* ac si] ac *Veron.* 6. suf-
 fecti | siis *Veron.* suffectis iis cons. *del. Creu.* suffectos iis consules
 praetermissos. Nomina consulum horum Licinius *Madwig em. p. 91*
 suffectorum iis consulum praetermissa nomina. Licinius — ad Monetae
 ea inuenta *Th. Mommsen de cod. Ver. p. 193. ego suspicor:* prae-
 termissa nomina. nomina consulum horum Licinius 7. et] etiam
Veron. 8. monatea *Veron.*

14, 10. licinium macrum *Veron.*

inuenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. ceterum in tam discrepanti editione et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur, neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi 5 linteos placuit, Tubero incertus ueri est. sed inter cetera uetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.

15. *Liù. III 20, 5* Omnis ante me auctores secutus A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrii templo intulisse exposui. ceterum, praeterquam quod 10 ea rite opima spolia habentur, quae dux duci detraxit, nec ducem nouimus nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscriptus illos neque arguit consulem ea Cossum cepisse. — — qui si ea in re sit error, quod tam ueteres annales quodque magistratum libri, quos linteos in aede repositos Monetæ Macer 15 Licinius citat identidem auctores, septimo post demum anno cum T. Quinctio Peno A. Cornelium Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod in bello triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium 20 consulem fuit, adeo ut quidam annales uelut funesti nihil praeter

15. cf. *Schwegler III p. 198 sqq.*

1. uelerius *Medic.* antiates *Veron.* manliū *Veron.* manlium *Medic. Paris. Leid.* 1. 2. quinctium sulp. *Leid.* 2. 3. discrepanti *Paris.* discrepantis *Veron.*¹ discrepante *Medic. Leid.* 4. fuisset *Leid.* 4. 5. ab scr. *Veron.* 5. aut dubiae *Medic.* dubiae *Veron.* 6. placuit tub. *Veron.* placet et tub. *Med. Paris. Leid.* sed] sit *Muret.* 7. conperta *Veron. Medic.*¹ inconperta *Med.*² *Par. Leid.* cooperta *Mommsen* in om. *Medic.*

15, 14. quis ea in re *Gronou. at cf. Weissenb. adnot.* 15. quos] *uid. s. CCCXXXIII.* in eade re positos moneta eā macer *Med.* moneta eam meo *Par.* 16. septimo libri decimo *Glareanus* nono *Sigonius.* ⁵ *Liuius cum annos usque ad T. Quinctium Pennum cum A. Cornelio consulem numerare uellet* [*a. u. c. 326*], errore oculi substitit, ubi primum *T. Quinctii nomen in fastorum exemplo occurrit* [*a. u. c. 323*] non animaduerso altero nomine? *Maduig in Liù. ed. I 1 p. XXII.* cum ī. quēincio poeno *Med.* cum t. quinctinio poeno *Par. em. Sigonius.* 19. posse *Med.* possit *Maduig ex cod. Lou. 2* 20. A. Cornelium *ed. Frob.* m. cornelium libri 21. finesti *Par.*¹

nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribunum cum militum consulari potestate habet, eodem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem.

5 **16.** *Liv. VII* 9, 3 Dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse satis constat et magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa et ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello
10 pravae cupiditati fuerit. Quaesita ea propria familiae laus leuiorem auctorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici caussa dictatorem creatum arbitrer, inclinatur animus.

17. *Liv. VIII* 38, 13 Papirius C. Iunium Bubulcum magis-
15 gistrum equitum dixit; atque ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffudit, quod Fautia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captae urbis et Caudinae pacis, quod utroque anno eiusdem curiae fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quae ad Cremeram accepta est, ab-
20 ominandam eam curiam facit.

18. *Liv. VIII* 46, 1 Eodem anno Cn. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus uir et facundus, aedilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret aedilibus fierique se pro tribu aedilem

18. Tenor narrationis est ex Pisonis annalibus (fr. 27) sumptus, cui Licinii sententia parenthesis loco inserta est.

1. cossu *Par.*

16, 5. quintium *Med. Par.* poeno meo *Med.* poenum eo *Par.* 8. lucinio *Par. a. corr.* qui *Harlei. I* 9. cōs *Par.* continuante cōs *Med.* 10. propriae lib. *aliq. rec. prob. Maduig.* 11. linium *Medic.* 12 ubi *Medic.* uti *Hertz* 13. arbiter *Med.* indignat *Leid. I*

17, 14. C. om. *Med. Leid. I lib. rec.* d *Paris.* 16. fuit quid de faucia curia prin. *Med.¹ s. m. abundantia u. deleuit* 18. curia *Leid. I* 20. linus *Paris.* tertiae etiam *Leid. I*

18, 21. cū f. *Par.¹* cū. fil. scriba *Par.²* cū flavius gū. fil. scriba *Med.* Cn. filius *libri rec.* Cn. fil. del. *Alschefski conf. adnot. ad Pison. fr. 27.* 22. humilis *Par. ante corr.*

videret neque accipi nomen, quia scriptum faceret, tabulam posuisse et iurasse, se scriptum non facturum. Quem aliquanto ante desisse scriptum facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto triumphatibusque, nocturno altero, altero coloniae deducendae.

299
455

19. *Liv. X* 9, 10 In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorum annum: eo anno maiori se usui rei publicae fore urbano gesto magistratu, ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen aedilem curulem cum L. Papirio Cursore factum, id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse tradit Cn. Domitium Cn. f. Calvinum et Sp. Carvilius Q. f. Maximum. id credo cognomen errorem in aedilibus fecisse, secutamque fabulam mixtam ex aediliciis et consularibus comitiis convenientem errori.

EX LIB. II

20. *Prisc. XIII* p. 960 P. 8 H. G. Licinius in II: Peruersum esse, alii modi postulare Pyrrum in te atque in ceteris fuisse.

21. *Non. s. u. lues* p. 52 Licinius Macer annalibus libro II: 20 Nequaquam sui lauandi reluant arma lue.

19. *cf. Pis. fr.* 28 *et supr. p. CCCL.*

20. *Verba* Peruersum esse — postulare *Priscianus protulit etiam VI* p. 694 P. 227 H. *et p. 717 P. 266 H.*

4. triumphatibus noct. *Med.*

19, 6. Q. Fabium] fauium *Paris.* cōss̄ *Medic. Paris.*
8. tubere *Med.* turbere *Paris.*¹ turbare *Paris.*² 11. Cursore]
censore *Par. ante corr.* 15. errorum *Paris. seq. omittens*

20, 17. G. Licinnius *Heidelb.* glicinius *Par. R s. m.* C. Licinius *Weichert poet. lat. rel. p. 92* quintus *rell. libri p. 227:* G. om. *Sangall.* Glicinius *Bamb. Halberst.* licinius *Gruter.* licinnius *Amien. Bern. Sang. p. 266:* Glicinnius *Halb.* licinnius *Par. R Bamb. Amien. Gruter. II]* V. *Karol.* 18. alii] in *Bern. alt. i sup. lin.* postolare p. 227 *Gruter.* phyrum *Par. R* phirum

^y
Sang. pyrhum Bern. pyrrhum Bamb. Halberst. pr. m. phirrum *Karolir. Gruter.*

EX LIB. XVI

22. *Priscian. X p. 895 P. 525 H.* Licinius Macer in XVI annalium 'Omnium nostrum neglexerit auctoritatem' pro 'neglexerit' ait.

EX LIB. XXI

23. *Non. s. u. patibulum p. 221.* Licinius rerum Romanarum libro XXI: Deligata ad patibulos. deligantur et circumferuntur, cruci deliguntur.

INCERTAE SEDIS RELIQUIAE

24. *Non. s. u. clipeus p. 196* Licinius Macer: Pars magna laevis clipea portant.

25. *Non. s. u. contendere p. 260* Licinius Macer: Quo die magistratum obiit, repente celeri gradu per forum se in Capitolium contendit.

ORATIO PRO TVSCIS HABITA

26. *Prisc. X p. 900 P. 532 H.* Licinius Macer pro Tuscis: Quis oportuit amissa restituere, hisce etiam reliquias auerterunt.

22. *Eadem exstant ap. Diomedem I p. 366 P. 369 K., item falso sub Aemilii Macri nomine, sed omissa libri inscriptione.*

23. *Linker de Sall. hist. prooem. p. 16 refert ad seruos fugitivos Spartaco oppresso a. 71. 683 captos, quos inter Romam et Capuam iuxta uiam publicam crucibus adfixos esse Appianus b. c. I 120 et Orosius V 21 testantur. res tamen incerta.*

24. *pertinere ad historiam Tarpëiae Roth opinatur.*

22, 1. Licinius] emilius Bern. Sangall. Gruter. emelius Karolir. aemilius cet. libri Hertzii et Diomedes macer] mater Diom. Par. B Monac. 2. nostrorum Bamb. neglexerit Diom. Par. B auctoritem Halberst. a. corr. auctoritatem Bern. auctoritate Diomedis libri

23, 4. Lucilius r. humanarum Aldina Varro r. humanarum Popma 5. XXI* F deligata LF deligat W deligate Popma

24, 7. Ieinius L Macer] in marte L W corr. Iunius pars L¹ 8. Ieinius L W em. Mercer.

25, 9. Iecintus L¹ Iucius W¹

26, 12. Iecinnius Par. R Bamb. Halberst. Sangall. Gruter. Karolir. Iucinius Bern. 13. quos libri quis Hertz quibus Meyer restituero Par. R pr. m. corr. s. m. hisque Bern. Grut. reliquias Sangall.

RELICVVM LIBRORVM LINTEORVM FRAGMENTVM

⁴³⁹
³¹⁵ 27. *Liu. IIII* 13, 6 Consul sextum creatus T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res. collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. et Lucius Minucius praefectus annonae seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus: nihil enim constat, nisi in libros linteos 5 utroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen.

27. *Ex hoc fr. sequitur, etiam quae Liu. c. 12, 8 de hac praefectura adfert, ad librorum linteorum auctoritatem redire:* Postremo perpulere plebem haud aduersante senatu, ut L. Minucius praefectus annonae crearetur, felicius in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus quam ad curationem ministerii sui, quamquam postremo annonae quoque leuatae haud inmeritam et gratiam et gloriam tulit. *cf. supra p. CCCLXXXVIII.*

27, 1. sexto *Veron.* 3. agrippa mallius *Veron.* agrippam (agrippa s. m.) iamanilius enenius *Med.* agrippa (agrippae *Leid. I*) menenius *Par. Leid. I* lanata *Harlei. I* minutius *Med.* 4. praefectus] praet. *Veron.* anonae *Med.* refectus] praefectus *Veron.* seuseuq. *Med.* quod *Veron. Med.¹* quod ad *Par. Leid. I* quoad *Med.²* 6. relatus *Veron.*

Q. AELII TUBERONIS HISTORIAE

EX LIB. I

1. *Non. s. u. protinus p. 376* Tubero historiarum libro I: Si quod a parentibus acceptum protinus antiquae memoriae tradiderunt.

2*. *Seru. ad Aen. II 15* De hoc equo [*Troiano*] uarie in
5 historiis dictum. ut enim Hyginus et Tubero dicunt, machinamentum bellicum fuit, quod equus appellatur, ut aries et testudo, quibus muri uel discuti uel subrui solent.

3*. *Dionys. I 80* Ὁς δὲ Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ
καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελὴς, γράφει,
10 προειδότες οἱ τοῦ Νεμέτορος θύσοντας τὰ Λύκαια τοὺς

1. *Fort. ex prooemio quo de eis, qui antea res Romanas scripsere, egerit, sumptum.*

3 *inseruit Dionysius narrationi Fabianae fr. 5^b. cf. Liu. I 4, 9* Hinc robore corporibus animisque sumpto iam non feras tantum subsistere [*Romulus et Remus*], sed in latrones praeda onustos impetus facere pastoribus rapta diuidere, et cum his crescente in dies grege iuuenum seria ac iocos celebrare. Iam tum in Palatio monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt et a Pallantio urbe Arcadica Pallantium, dein Palatium montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit loca, sollemne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi iuuenes Lycaeum Pana uenerantes per lusum atque lasciuiam currerent; quem Romani deinde uocauerunt Inuum, huic deditis ludicro, cum sollemne notum esset, insidiatos ob iram praedae amissae latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse, captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. crimini maxime dabant in Numitoris agros ab iis impetum fieri, inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum praedas agere. sic ad supplicium Numitori Remus deditur.

1, 1. *lubero W¹* 2. *antiq̃: W antiqui Merccer. antiquum Barth antique (i. e. studiose) Roth*

2, 5. *Supra exhibui Cassellani scripturam (nisi quod in eo est uariac).* Hyginus et Tubero de hoc equo dicunt machinamentum bellicum fuit *Paris*.

νεανίσκους [*Romulum et Remum*] τῷ Πανὶ τὴν Ἀρκαδικήν, ὥς Εὐάνδρος κατεστήσατο, θυσίαν, ἐνὶ ὄρευσαν τὸν καιρὸν ἐκείνον τῆς ἱερουργίας, ἥνικα ἐχοῖν τοὺς περὶ τὸ Παλλάντιον οἰκοῦντας τῶν νέων ἐκ τοῦ Ἀνκαίου τεθυκότας περιελθεῖν δορῶν τὴν κώμην γυμνοὺς ὑπεξωσμένους τὴν αἰδῶ ταῖς 5 δοραῖς τῶν νεοθύτων. τοῦτο δὲ καθαγμόν τινα τῶν κώμη τῶν πάτριον ἐδύνατο, ὥς καὶ νῦν ἔτι δοῖται. ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ τοὺς ἱεροποιούς νεανίσκους οἱ βουκόλοι λοχήσαντες κατὰ τὸ στενόπορον τῆς ὁδοῦ, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον τάγμα τὸ σὺν τῷ Ῥώμῳ κατ' αὐτοὺς ἐγένετο, τῶν ἀμφὶ Ῥωμύλον 10 τε καὶ ἄλλων ὑστεριζόντων (τριχῇ γὰρ ἐνενεμήνυτο καὶ ἐκ διαστήματος ἔθεον) οὐ περιμεύαντες τοὺς λοιποὺς ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πρῶτους ἐμβοήσαντες ἀθροοὶ καὶ περιστάντες ἔβαλλον οἱ μὲν ἄκοντίοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ὥς ἕκαστοί τι διὰ χειρὸς εἶχον. οἱ δ' ἐκπλαγέντες τῷ παραδόξῳ τοῦ πάθους 15 καὶ ἀμηχανοῦντες ὅ τι δράσειαν πρὸς ὀπλισμένους ἄνθρωποι μαχόμενοι κατὰ πολλὴν εὐπέειαν ἐχειρώθησαν. ὁ μὲν οὖν Ῥώμιος ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενόμενος οὕτως, εἴθ' ὥς ὁ Φάβιος παραδέδωκε, δέσμιος εἰς τὴν Ἄλβαν ἀπήγετο.

4. *Gell. X 28, 1* Tubero in historiarum primo scripsit, 20 *Sernium Tullium*, regem populi Romani, cum illas quinque classes *seniorum et* iuniorum census faciendi gratia institueret, 'pueros' esse existimasse, qui minores essent annis septem decem, atque inde ab anno septimo decimo, quo idoneos iam esse rei p. arbitraretur, milites scribisse, eosque ad annum quadra- 25 gesimum sextum 'iuniores' supraque cum annum 'seniores' appellasse.

3, 4. τῶν νομέων *Buccheler*, at cf. *Liv. I 5, 2*. 10. κατ' αὐτοὺς ἐγένετο *om. Vrbin.* 16. ἄνθρωποι *Vrbin.* 18. εἴθ' οὕτως εἴθ' ὥς ὁ Φ. *Sintenis emend. Dion. I p. 17.*

4, 20. C. Tubero *uulg.* C. *om. R L B a* (sed in hoc cod. spat. uac.) K. Tub. *ppmo* K. *tuberio g* K. *tubio a* in marg. *rubro colore m. pr.* 21. *populi romaniq* cum L *romaniq* cum B

1 r p r. m 22. *seniorum et om. libri add. Thyrd.* faciendi — septem decem in marg. *pr. m. o* 24. septem decem B R

ppma o ·VII·X· L 24. ·VII· ·X· B XVII p quo p qd φ qui L quos *uulgo.* iam *om. p.* 25. rei .p. B rei p̄ L rei .p. p mū tū

rei publice o 25 .26. *quadragesimū (s. cras.) φ* 26. ·XI· VI. B seniores * *appel.* (ap in marg., a ut uid. cras.) φ

EX LIB. IIII

5. *Charis. II p. 181 P. 202 K.* Tubero historiarum III: inimiciter irascendum non est.

EX LIB. II—VIII

6. *Liū. III 23, 1* Eosdem consules insequenti anno refectos, 434
Iulium tertium Verginium iterum, apud Macrum Licinium in- 320
uenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpi-
cium consules in eum annum edunt. Ceterum in tam discre-
panti editione et Tubero et Macer libros linteos profitentur,
neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus
antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos
10 placet, Tubero incertus ueri est. Sed inter cetera uetustate
cooperta hæc quoque in incerto positum.

7. *Liū. X 9, 10* In eum annum cum Q. Fabium consulem 299
non petentem omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem fuisse 455
Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in
15 bellicosiore annu: eo anno maiori se usui rei publicae fore
urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem, quid mallet,
nec petentem tamen aedilem curulem cum L. Papirio Cursore
factum.

EX LIB. VIII

8. *Gell. VII (VI) 3* Tubero in historiis scriptum reliquit, 256
20 bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa castris 498

6. *Licin. fr. 14. Ant. fr. 20.*

7. *Licin. fr. 19. cf. supra p.*

8. *Eadem Liuius narrauerat. uid. Valer. Max. I 8 ext. 19* Quae quia
supra usitatam rationem excedentia attigimus, serpentis quoque a T.
Liuiο [cf. *epit. XVIII*] curiose pariter ac facunde relatae fiat mentio.
is enim ait in Africa apud Bagradam flumen tantae magnitudinis
fuisse, ut Atilii Reguli exercitum usu annis prohiberet; multis-
que militibus ingenti ore correptis, compluribus caudae uoluminibus
elisis, cum telorum iactu perforari nequiret, ad ultimum ballistarum
tormentis undique petitam, silicem crebris et ponderosis uerberibus pro-

6. *uid. comm. ad Licin. fr. 14.*

7. *uid. comm. ad Lic. fr. 19.*

8. 20. poenico VP atilium VP (*R hic deest*) Attilium
uulgo africa VP

apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse aduersus unum serpentem in illis locis stabulantem inmisitatae inmanitatis, eumque magna totius exercitus conflictione balistis atque catapultis diu oppugnatum, eiusque interfecti corium longum pedes centum et uiginti Romam misisse.

250

504

9*. *Gell. VII (VI) 4, 2* Eundem Regulum Tubero in historiis redisse Carthaginem nouisque exemplorum modis exercitatum a Poenis dicit: In atras, inquit, et profundas tenebras eum claudabant ac diu post, ubi erat uisus sol ardentissimus, repente educebant et aduersus ictus solis oppositum continebant atque intendere in caelum oculos cogeant. palpebras quoque eius, ne coniuere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant.

5

10

EX LIB. XIII

10. *Nonius s. u. luxuriabat* p. 481 Tubero libro XIII historiaram: Pars omnis luxuriabat.

15

INCERTAE SEDIS RELIQVIAE

11. *Sueton. Caes. 83* Quintus Tubero tradit, heredem ab eo *Julio Caesare* scribi solitum ex consulatu ipsius primo us-

cubuisse, omnibusque et cohortibus et legionibus ipsa Carthagine uisam terribiliorem, atque etiam cruore suo gurgitibus imbutis corporisque iacentis pestifero adlatu uicina regione polluta Romana inde summonisse castra, adicit enim beluae corium centum et uiginti pedum in urbem missum, item ex *Liuii* sua hauserunt *Orosius* *IIII* 8, *Senec. epist. III* 11 (82), 24. *Sil. Ital. VI* 140. *Zonar. VIII* 13 p. 147. cf. *Plin. VIII* 37 (qui in indice auctorum nec *Tuberonem* nec *Liuium* nec *Valerium Maximum* adscripsit): Nota est in Punicis bellis ad flumen Bagradam Regulo imperatore ballistis tormentisque ut oppidum aliquod expugnata serpens CXX pedum longitudinis, pellis eius maxillaeque usque ad bellum Numantinum durauere Romae in templo.

1. prelium *P* 3. locus *V*¹ (*m. sec. corr.*) ocus *P*
4. cata pultis *V*

9, 6. 7. in iisdem hist. uulgo iisdem om. *VP* (*R* haec non habet) 7. cartag. *V* 8. penis *V* 10. In uerb. ictus solis desinit *P* ictus *V* 12. conibere *V*

10, 13. tuuero *L*¹ tubero XIII pars *F*

que ad initium civilis belli Cn. Pompeium, idque militibus pro contione recitatum.

12. *Donat. in Terent. Phorm. II 1, 57* Tubero: Hinc in millesimum annum eorum columnine ciuitas continebitur.

13. *Seru. ad Aen. IIII 390* Tubero: Nam delinquat aut superet aliquid tibi.

9. *id. fr. Tudil. 5 c. adn.*

13. *Exhibet Bern. 172.*

PROCILII LIBRI

362

392

1. *Varr. d. l. l. V* 148 In foro lacum Curtium a Curtio dictum constat et de eo triceps historia: nam et Procilius non idem prodidit quod Piso, nec quod is, † Cornelius Stilo secutus. A Procilio relatum, in eo loco dehisse terram et id ex senatus consulto ad aruspices relatum esse. responsum deum † Manio postilionem postulare, id est ciuem fortissimum eo dimittitum quendam Curtium uirum fortem armatum ascendisse in equum et a Concordia uersum cum equo eo praecipitatum. eo facto locum coisse atque eius corpus diuinitus humasse ac reliquisse genti suae monumentum. 5

81

673

2. *Plin. n. h. VIII* 4 Romae iuncti [*elephantes*] primum subiere currum Pompei Magni Africano triumpho, quod prius India uicta triumphante Libero patre memoratur. Procilius negat potuisse Pompei triumpho iunctos egredi porta. 10

1. Eandem rei notissimae famam secuntur *Liuius VII* (ex eo *Valer. Max. V* 6, 2, *Oros. III* 5, *Cass. Dio* fr. 30), *Dionysius XIII* 21 (qui tamen *Sibyllinis libris inspectis illud responsum esse tradidit*), *Paul. Diac.* p. 49. *Mimic. Fel.* 7, 3. *August. de ciu. d. V* 18, 2. cf. *Pison. fr.* 6. *Lutat. fr.* 9.

2. cf. *Plut. Pomp.* 14 Ἐτι μᾶλλον αὐτοῦς, ὥς φασι, βουλόμενος ἀντὶ τῶν ὁ Πομπήιος ἐπεχείρησεν ἐλεφάντων ἄρματι τετάρων ἐπιβάς εἰσελάυνειν· ἦγαγε γὰρ ἐκ Αἰθύης τῶν βασιλικῶν συχνοὺς ἀλχημαλῶτους.

1, 2. porcilius *Par. b.* 3. Aelius uulgo aut Lutatius conieci. *uid. supra p. CCLXXIII* not. 4. 5. ex S-G. *Florent.* 5. ruspices *Haun.* 6. manio postilionem *Flor. Haun.* pistilionem *Par. a* Manio post leonem *Turneb. Lambin.* Mantum *Roth* (cf. *Preller, röm. Mythol. p.* 460) est om. *Par. a* eodem mitti *Florent. aliique Spengelii codd. corr. Turnebus.* 7. uirum] *Florent.* ciuem *uulg.* 8. ad Concordiae uersum *Popma* eo *Haun.* cum *Flor. Par. a, b.* in eum *Aldina* 9. humanasse *Par. a.*

2, 12. Africo *Ricc. Par. d.*

3. *Varr. d. l. l. V* 154 Intimus circus ad Murcim uocatur, ut Procilius aiebat ab urceis, quod is locus esset inter figulos.

4. *Pseudo-Ascon. p. 171 Orell. ad Cic. Verr. act. sec. I* 19, 50 De qua expugnatione [*fani Iunonis Samiae*], cum legati ad
5 C. Neronem in Asiam Samo uenissent, responsum tulerunt, eiusmodi querimonias, quae ad legatum populi Romani pertinerent, non ad praetorem sed Romam deferri oportere] Atqui legimus de Oppio et de Procilio, non apud populum depositas querelas sed apud eos, sub quibus agebant aut quaesturam aut legationem.

ἀλλὰ τῆς πύλης στενωτέρας οὔσης ἀπέστη καὶ μετῆλθεν ἐπὶ τοὺς ἱπποὺς.

3, 1. intumus *Haun.* uocatur *Florent. Scioppius* uocatus *uulg.*

4, 8. non apud populum depositas querelas] *Baiter* apud Oppium depositasque sellas *ed. princ.* non apud populum Romanum depositas esse querelas *ed. Lugdun.*

SCRIBONII LIBONIS ANNALIS

132
622

1. *Cicer. ad Att. XIII* 30, 3 Mi, sicunde potes, erues, qui decem legati Mummiio fuerint. Polybius non nominal, ego memini Albinum consularem et Sp. Mummium. uideor audisse ex Hortensio, Tuditanum. sed in Libonis annali XIII annis post praetor est factus Tuditanus quam consul Mummius. non sane 5 quadrat.

132 2. *Cic. ad Att. XIII* 32, 3 Et quod ad te de decem legatis
622 scripsi, parum intellexti, credo, quia διὰ σημείων scripseram.
De C. Tuditano enim quaerebam, quem ex Hortensio audieram
fuisse in decem; eum uideo in Libonis praetorem P. Popillio
P. Rupilio. annis XIII ante, quam praetor factus est, legatus
esse potuisset? nisi admodum sero quaestor est factus, quod non
arbitror. uideo enim curules magistratus eum legitimis annis
perfacile cepisse.

1, 1. *eruere Medic. ed. Ienson* 2. *fuere Medic. ed. Ienson.*
 3. *Sp.] Publium Ienson.* 4. *Tuditano Med. edd. Roman.*
Ienson. *annali II XIV Cod. in add. Graevii probante Orell.*
 2, 7. *a te Med.* 8. *intellexi Med. edd. Rom. Ienson.*
 10. *L. Popillio Med. edd. Rom. Ienson.* 11. *P. Rupilian XIII.*
Med. P. Rupilium XIII Ienson. *consulibus vulg. additur post Ru-*
pilio 12. *quaestor] praetor Pighius*

INCERTAE AETATIS SCRIPTORES

SVLPICII BLITHONIS LIBER

Cornel. Nep. Hann. 13, 1 Quibus consulibus interierit
[*Hannibal*], non conuenit. namque Atticus M. Claudio Marcello
Q. Fabio Labcone consulibus mortuum in annali suo scriptum $\frac{181}{573}$
reliquit. — Sulpicius autem Blitho P. Cornelio Cethego M. Bac-
5 bio Tamphilo.

ALFII BELLI CARTHAGINIENSIS LIBRI

EX LIB. I

Fest. s. u. Mamertini p. 158 M. Mamertini appel[lati sunt ha]c
de causa: cum toti Samnio grauis incidisset pestilentia, Sthenius
Mettius eius gentis princeps conuocata ciuium suorum contione
exposuit, se uidisse in quiete praecipientem Apollinem, ut, si
10 uellent ex malo liberari, uer sacrum uouerent, id est, quaecum-
que uere proximo nata essent, immolatu-ros sibi. quo facto le-
uatis post annum uicensimum deinde eiusdem generis incessit
pestilentia. rursum itaque consultus Apollo respondit, non esse
persolutum ab his uotum, quod homines immolati non essent,
quos si expulissent, certe fore ut ea clade liberarentur. itaque
hi iussi patria decedere, cum in parte ea Si[ciliae] conседissent,

4. cf. *Val. Ant. fr.* 49 c. adn.

4. Sulpitius ed. *Vltraiectina* Blito Gud. Cethego et
Behio Leid. ed. *Vltrait*.

7. de toto Samnio] cod. in toto Samnio *Mueller*, qui mutare
debuisset etiam ablatiuum in accusatiuum. praestat tamen scribere
toti Samnio.

quae [nun]c Tauricana dicitur, forte [labo]rantibus bello no[n]o
Messanesibus auxilio uenerunt ultro eosque [ab eo] liberarunt
† prouinciales. quod ob [me]ritum eorum ut gratiam referrent,
et in suum corpus communionemque agrorum inuitarunt eos et
nomen acceperunt unum, ut dicerentur Mamertini, quod coniectis 5
in sortem duodecim deorum nominibus Mamers forte exierat,
qui lingua Oseorum Mars significatur, cuius historiae auctor est
Alfius libro primo belli Carthaginiensis.

GAII PISONIS HISTORIAE

86 *Plut. Mar.* 45 Γάιος δέ τις Πείσων, ἀνὴρ ἱστορικός,
668 ἱστορεῖ τὸν Μάριον ἀπὸ δείπνου περιπατοῦντα μετὰ τῶν 10
φίλων ἐν λόγοις γενέσθαι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν πραγμάτων
ἄνωθεν ἀρξάμενον καὶ τὰς ἐπ' ἀμφοτέρα πολλάκις μεταβολὰς
ἀφηγησάμενον εἰπεῖν, ὥς οὐκ ἔστι νοῦν ἔχοντος ἀνδρὸς ἐπι
τῇ τύχῃ πιστεύειν ἑαυτόν· ἐκ δὲ τούτου τοὺς παρόντας
ἀσπασάμενον καὶ κατακλιθέντα συνεχῶς ἡμέρας ἑπτὰ τελευ- 15
τῆσαι.

ANNII FETIALIS LIBER

509 *Plin. n. hist. XXVIII* 29 Hanc primam [statuam Cloeliae]
245 cum Coelitis publice dicatam crediderim —, nisi Cloeliae quo-
que Piso traderet ab iis positam qui una obsides fuissent, red-

17. De Annio Fetiali, si eius est hoc fragmentum, supra p. CCCXIII. egi.
de hac re cf. Pis. fr. 20, Plut. Popl. 19 Ἐπεὶ δὲ σωθεῖσαι (obsides) πρὸς τὸν
Ποπλικόλαν ἦγον, οὐκ ἐθαύμασεν οὐδ' ἠγάπησεν, ἀλλ' ἠνιάθη ὅτι
Πορσίνα καίων ἐν πίστει φανέϊται καὶ τὸ τόλμημα τῶν παρθένων
αἰτίαν ἤξει κακούργημα Ῥωμαίων γεγενῆσθαι. διὸ συλλαβὴν αὐτὰς
πάλιν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Πορσίναν. τὰντα δ' οἱ περὶ τὸν Ταρκύνιον
προαισθόμενοι καὶ καθίσαντες ἐνέδραν τοῖς ἄγονσι τὰς παῖδας ἐν τῷ
περὶν ἐπέθεντο πλείονες ὄντες. ἐκείνων δὲ ὅμως ἀμνησμένων ἡ Πο-
πλικόλα θνητατὴρ Οὐάλλεγρία διὰ μέσων ὁρμήσασα τῶν μαχομένων

1. Tauromenia Scaliger Taurominitana August. Vrsin. bello
nouo uix sanum. an bello uario?

3. ante prouinciales uulgo distinguitur. mihi ea uox aut de-
lenda aut in periculo esse mutanda uidetur

9. ἱστορικός] 'legitur etiam τιμητικός' Stephanus 10. τὸν
om. Par. A C 11. μεταβολὰς πολλάκις Par. C

ditis a Porsina in honorem eius, e diuerso Annius Fetialis equestrem, quae fuerit contra Iouis Statoris aedem in uestibulo Superbi domus, Valeriae fuisse Publicolae consulis filiae, eamque solam refugisse Tiberinque transnatauisse ceteris obsidibus, qui Porsinae mittebantur, interemptis Tarquini insidiis.

ἔφηνγε καὶ τρεῖς τινες οἰκίται συνδικηπέσοντες ἔσωζον αὐτήν. — ἀνάγκηται δὲ τὴν ἱερὰν ὁδὸν πορευομένοις εἰς Παλάτιον ἀνδριὰς αὐτῆς [Cloeliae] ἔφιππος, ὃν τινες οὐ τῆς Κλοιλίας ἀλλὰ τῆς Οὐάλλερίας εἶναι λέγουσιν.

3. Publicolae *Bamb.* Publitiæ *Par. h* publice *Voss. Ricc. Par. d* 4. refugisse *Bamb. Par. d* fugisse *Par. h* fu isse *Voss.* fuisse *Ricc.* 5. qui *Bamb. Par. d Mon.* quae *Voss. Ricc. Par. h*

Porsinae *Bamb.*¹ Porsennæ *Bamb.*² *Ricc. Par. d h* Porsenæ *Voss. Mon.*

INDICES

I

SCRIPTORVM INDEX

- C. Acilius CXVIII—CXXII. Reliquiae 44—48.
- Q. Aelius Tubero CCCLV—CCCLXI. (quis Q. A. T. historias scripserit CCCLV. de historiis CCCLX. qui usi sint CCCLXI.) Reliquiae 311—315.
- M. Aemilius Scaurus CCLII—CCLX. (de uitarum scriptoribus CCLII. Scauri uita CCLIII. de libris CCLVIII. qui fragmenta seruauerint CCLX.) Reliquiae 185—186.
- Albinus uid. A. Postumius.
- Alfius CCCLXVII. Rell. 319.
- Alimentus uid. L. Cincius.
- Annales maximi III—XXVII. (alia pontificum scripta distinguuntur, libri III. commentarii V. acta et album VII. fasti calendares et f. consulares VIII. origo ann. max. VIII. qua ratione conscripti sint X. imago eorum adumbratur XI. quae fides fuerit XIII. qua aetate conditi coepti XVI. ad quem finem scripti sint XVIII. unde maximi appellati XVIII. eorum usus XX. comparantur tabulae paschales XXIII.) Reliquiae 3—4.
- Annius Fetalis CCCXVIII. Rell. 320.
- Antias uid. Valerius.
- Antipater uid. L. Coelius.
- Asellio uid. Sempronius Asellio.
- Cn. Aufidius CCXXXXVI—CCXXXXVII.
- Blitho uid. Sulpicius.
- L. Calpurnius Piso CLXXXVIII—CCII. (uita CLXXXVIII. eius historia moralis CLXXXI. de eius annalibus CLXXXI. non est ab eo distinguendus alius Piso, aetate inferior CLXXXIII. qui eo usi sint CLXXXVI, Liuius CLXXXVIII.) Reliquiae 118—137.
- C. Piso CCCLXVIII. Rell. 320.
- L. Cassius Hemina CLXVIII—CLXXVII. (aetas CLXVIII. de annalibus CLXVIII. ab aliis Cassiis distinguitur CLXXI. qui scriptores Hemina usi sint CLXXV. eius de censoribus liber CLXXVI.) Reliquiae 95—108.
- Cato uid. M. Porcius.
- Catulus uid. Q. Lutatius.
- L. Cincius Alimentus CI—CXVII. (uita CI. distinguitur ab alio L. Cincio, cuius libri enumerantur CIII. qui scriptores usi sint CVIII, Liuius CVIII, Dionysius CXIII.) Reliquiae 40—43.

Q. Claudius Quadrigarius CCLXXXVII—CCCIH. (quae eius aetas fuerit CCLXXXVII. quas res scripserit CCLXXXVIII. qua ratione CCLXXX. genus scribendi CCLXXX. fides CCLXXXI. qui Cl. usi sint CCLXXXII (Liuius CCLXXXII. Dionysius CCLXXXIII). de Claudio interprete Aciliano aliisque Claudiis Clodisque CCLXXXVII. quae fragmenta eiecta sint CCIH.)

Reliquiae 205—236.

Clodius CCXXXIII. CCLXXXVIII—CCCH.

Clodiorum reliquiae 176—177.

L. Coelius Antipater CCXIII—CCXXXVII. (historia eius CCXIII. quas res scripserit CCXV. genus scribendi CCXVII. fides et fontes CCX. qui eo usi sint CCXV. Liuius CCXV). quo iure fragmenta recepta sint CCXXXII. quae eiecta CCXXXIII.)

Reliquiae 147—164.

Congus uid. Iunius Congus.

P. Cornelius Scipio Africanus CXVIII.

P. *Cornelius Scipio Nasica* p. XXXV adn. 1.

L. Cornelius Sisenna CCXXXIII—CCXXXVII. (uita CCCXXIII. quas res scripserit CCCXXVIII. fides CCCXXX. genus scribendi CCCXXXII. qui usi sint CCCXXXIII (Nonius CCCXXXIII). alia Sisennae scripta CCCXXXVI.)

Reliquiae 277—299.

P. Cornelius Sulla CCLXXVI—CCLXXXIII. (qua aetate uitam suam scripserit CCLXXVI. quid commentariis suis spectauerit CCLXXVIII. qui eo usi sint CCLXXXIII.)

Reliquiae 195—204.

Epicadus CCLXXVII not. 1.

Q. Fabius Maximus Seruilianus CLXXXII—CLXXXIII. Reliquiae 114—115.

Numerius Fabius Pictor LXXVIII.

Q. Fabius Pictor, qui Graecos annales scripsit p. LXVIII—C. (uita p. LXVIII. quas res annales complexi sint LXXI. qua ratione res persecutus sit LXXII. sermo Graecus LXXIII. distinguitur ab eo Fabio Pictore, qui Latinos annales condidit LXXVI. quae ratio intercesserit inter Graecos Latinosque Fabiorum annales LXXVIII. de fontibus Fabii LXXX. de fide LXXXIII. quo iure fragm. huic Fabio adtributa sint LXXXV. qui scriptores Fabio usi esse uideantur LXXXVIII. Liuius LXXXVIII. Polybius LXXXIII. Diodorus LXXXVI.)

Reliquiae 5—39.

Fabius Pictor, qui Latinos annales condidit CLXXVIII. de Fabii Pictoris iuris pontificii libris CLXXVIII.

Reliquiae 109—113.

C. Fannius CCH—CCVIII. (uita CCH. historia CCV. qui usi sint CCVI.)

Reliquiae 138—140.

Fetialis uid. Annius.

Cn. et A. Gellii CCXXXVIII—CCXXXIII. (duos Gellios historiam scripsisse CCXXXVIII. qua aetate uixerint CCXXXVIII. de annalibus CCXXX. de singulis quibusdam fr. CCXXXI. qui usi sint CCXXXIII.)

Reliquiae 164—175.

Gracchus uid. C. Sempronius.

Hemina uid. L. Cassius.

Iunius Congus CLXXIII.

Libo uid. Scribonius.

L. Licinius Lucullus CCLXXXV—CCLXXXVI.

C. Licinius Macer CCCXXXVIII—CCCLIII. (uita CCCXXXVIII. analium inscriptio, quas res continuerint CCCXXXII. genus scribendi CCCXXXII. fontes CCCXXXIII. auctoritas CCCXXXIII. qui usi sint CCCXXXVII (Linus CCCXXXVII. Dionysius CCCL). de singulis quibusdam fragmentis CCCL.)

Reliquiae 300—309.

Q. Lutatius Catulus CCLXX—CCLXXV. (uita CCLXX. de libris CCLXXII. de Lutatio Daphnide CCLXXV.)

Reliquiae 191—194.

Macer uid. C. Licinius.

Pictor uid. Q. Fabius.

C. Piso CCCLXVII. Reliquiae 320.

L. Piso uid. L. Calpurnius.

Plotus uid. Voltacilius.

M. Porcius Cato CXXVII—CLXVII. (Cornelii Nepotis de originibus uerba CXXVII. qua aetate conscriptae sint CXXVIII. numerus librorum CXXX. de inscriptione originum CXXXI. quas res singuli libri comprehenderint CXXXVII. qua ratione C. res enarrauerit CXXXIII. sine nominibus res notatas esse CXXXIII. de admirandis CXXXVI. genus scribendi CXXXVII. fontes CXXXVIII. qui scriptores C. usi sint CLII (Linus CLIII, Plinius CLVII, Charisius CLXII). quae fragmenta eiecta CLXV.)

Reliquiae 51—94.

A. Postumius Albinus CXXIII—CXXVI. Reliquiae 49—50.

Procilius CCCLXII—CCCLXIII. Reliquiae 316—317.

Quadrigarius uid. Q. Claudius.

P. Rutilius Rufus CCLXI—CCLXVIII. (uita CCLXI. libri CCLXV. genus scribendi CCLXVI. qui usi sint CCLXVII.)

Reliquiae 187—190.

Seaurus uid. M. Aemilius.

Seribonius Libo CCCLXIII—CCCLXVI. Reliquiae 318.

Sempronius Asellio CCXXXVIII—CCLI.

Reliquiae 178—184.

C. Sempronius Gracchus CLXXXV—CLXXXVII.

Reliquiae 116—117.

C. Sempronius Tuditanus CCX—CCXII.

Reliquiae 142—146.

Seruilianus uid. Q. Fabius Maximus.

Sisenna uid. L. Cornelius.

Sulla uid. L. Cornelius.

Sulpicius Blitho CCLXVII. Reliq. 318.

Tubero uid. Q. Aelius.

Tuditanus uid. C. Sempronius.

Valerius Antias CCCV—CCCXXII. (uita CCCV. quas res scripsit CCCVI. genus scribendi CCCVI. fides et auctoritas CCCVII. qui co usi sint CCCVIII. Linus CCCX. Dionysius Halicarnasensis CCCXIII. Plutarchus CCCXVIII. qua ratione gentis Valeriae laudes auxerit CCCXVIII.)

Reliquiae 237—276.

Vennonius CCVIII. Reliq. 141.

Voltacilius Plotus CCCLIII.

II

TABVLA RERV ROMANARVM

QVAE HIS RELLIQVHS CONTINENTVR EX TEMPORVM
ORDINE DIGESTARVM*)a. Chr. a. urb.
n. cond.

- 752 Roma condita secundum Catonem 56 14.
751 Roma condita secundum annales maximos 3 1.
750 Roma condita secundum Lutatium 194 14.
747 Roma cond. sec. Q. Fabium Pictorem 19 5.
729 Roma cond. sec. Cincium Alimentum 41 5.
Romulus asyllum aperit 118 12. (58 1.) Sabinarum raptus
19 9. 168 5; (13;) 169 (1;) 3. Titus Tatius expugnat Tar-
peiae auxilio Capitolium 19 15. 41 10. 119 3. Mettii Curtii
facinus 120 12. Titi Tatii mors 302 7. R. intercalat 302
4, nundinas instituit 142 12, Saturnalia 300 7, ludos Fere-
trios 121 7.
Interregnum 3 8.
Numae mors 123 5, instituta 99 5; 9. Ioui templum insti-
tuit 122 1, fetiales 170 1.
Tullus Hostilius bellum inter Romanos Albanosque 58 5.
Tulli mors 122 8. 123 10.
Tarquinii Prisci Romam aduentus 170 13. 303 3. ab Anco
contra Latinos missus 171 2. 303 8.
Seruii Tullii census 22 6. 124 1. seniorum et iuniorum clas-
ses instituit 312 20, tribus 22 1. 58 8. 141 1, nundinas 99 16.
Tarquinius Superbus filius Prisci 22 10, nepos Prisci
124 14. manubiae Pometinae 25 6. 125 23. frustra T. Ter-
mini fanum exaugurare vult 59 4. Roma expulsus 129 9.
508 246 Scaeuolae facinus (100 8).
507 247 Cloeliae statua posita 127 4, Valeriae 320 17.
505 249 honores M. Valerio tributi 244 12.
503 251 P. Postumius Tubertus primus ouans in urbem ingressus est
303 12.
498 256 dictatura Albanorum exemplo instituta 304 1.
496 258 A. Postumius dictator eum, cuius opera castra Latinorum
expugnata erant, corona aurea donat 127 8. Tarquinius
Superbus pugnae Regillensi interest 171 5. 304 8.
494 260 in Auentinum secessio facta 128 3. primo duo tribuni plebis
creati, tum ab his tres cooptati 143 10.
492 262 Syracusae legati missi 171 10. 304 12.
490 264 ludi 26 17. 29 3. 110 4. 161 8. 172 22.
488 266 Coriolani exilium 33 5.
471 283 numero tribunorum pl. additi tres 128 5
465 289 census CCCXI.
464 290 proelia cum Aequis commissa 246 1.
459 295 census CCCXI.
450 304 decemviri de intercalando populum rogant 101 1. 145 9.
444 310 cons. L. Papirius Mugilanus L. Sempronius Atratinus 304 26.

*) Vbi paginarum et uersuum numeri uncis inclusa sunt, coniectura fragmenta
ad res annosque indicatos relata sunt.

a. Chr. a. urb.
n. cond.

- 443 311 L. Papirii L. Sempronii censura CCCLXXXVIII.
440 314) praefectus annonae L. Minucius 310 1.
439 315) Sp. Maelii nex 41 20. 128 9.
439 315 Iulius III Verginius II cons. 305 9. M. Manlius Q. Sulpicius
434 320 cons. 246 12. 313 15.
428 326 A. Cornelius Cossus T. Quinctius Pennus cons. 306 17.
403 351 solis defectio 3 13.
399 355 primum lectisternium 129 21.
390 364 Romae incendium Capitoliique obsidio 205 (2;) 10. (206 2).
C. Fabii Dorsonis facinus 101 5.
antiqua litterarum monumenta incendio Gallico perierunt
176 7.
389 365 de diebus atris decretum 102 15.
384 370 M. Manlii iudicium 206 6(;) 12).
367 387 P. Manlii cum Gallo certamen 207 5; 15.
364 390 T. Quinctius Pennus dictator a Licinio consule dictus 307 5.
362 392 M. Curtii mors 316 1.
349 405 Valerii (Coruini) certamen cum Gallo 211 1.
326 428 Lucani ut a Romanis deficerent adducti (213 11. 214 1).
324 430 Q. Fabii Rulliani ad Inbrinium uictoria 33 9.
321 433 pax Caudina 214 6. 215 8; 12; 15.
311 443 proelium ad Bouinum (216 5).
305 449 L. Postumius T. Minucius cons. 130 14.
304 450 Cn. Flauii aedilitas 130 20 (cf. 307 21).
302 452 M. Valerii Maximi dictatoris res in Eturia gestae CCCXII.
199 455 Q. Fabius consul creatus consulatum distulit in bellicosio-
rem annum, tum aedilis est factus 308 6. 313 12. cf.
CLXXXVIII. CCCL.
Cn. Domitius Sp. Caruilius aediles curules 132 12.
294 460 res a consulibus bello gestae 34 17. 218 15.
293 461 census CCCXII.
290 461 Sabinis deuictis Romani diuites facti 34 22.
280 474 proletarii armati (102 15).
census CCCXV.
278 476 insidiae Pyrrho a familiaribus structae 220 5. 246 14.
263 491 classis contra Hieronem quadraginta quinque diebus aedi-
ficata 133 5.
258 496 uirtus Q. Caedicii 74 13, seu Laberii 221 6(;) 8).
256 498 M. Atilii Reguli cum angue certamen 313 19.
census CCCXV.
250 504 Reguli legatio et mors 143 19. 314 6.
elephantum a L. Metello in Sicilia capti Romae per circum
acti 133 10.
249 505 tertii ludi saeculares 247 11.
246 508 census CCCXV.
241 513 Hasdrubalis et Romanorum certamina ad Erycem 35 13.
231 523 Papirii Masonis triumphus et honos 133 16.
225 529 copiae a Romanis contra Gallos missae 36 3.
219 535 primus medicus Romanum uenit 104 5.
218 536 initium belli Hannibali 38 1.
Carthaginensium perfidia 77 14.
Hannibal per Cremonis iugum Alpes transiit 150 7.
itineris in Italiam facti longitudo 150 12.
numerus militum, quos Hannibal, postquam Rhodanum trans-
iit, amisit 42 28.
P. Cornelius Scipio ad Ticinum a seruo seruatus 151 4.
Mago postproelium Ticinense extemplo Padum transiit 151 8.

- a. Chr. a. urb.
n. cond
- 218 536 Sempronius cons. celocem in Africam mittit 150 1.
- 217 537 Q. Flaminius ad Trasumenum caedes 151 13; 16. numerus
militum ad Tr. caesorum 38 24.
Q. Fabius a populo primus dictator creatus 153 3.
- 216 538 a. d. IIII non. Sext. ad Cannas pugnatum 223 8.
milites Romani post cladem Cannensem a minoribus castris
ad maiora euadunt 156 6.
consilium Maharbalis post cladem Hannibali datum 78 5.
154 6. Hannibalis responsum 78 10.
captiuorum ab Hannibale Romam missorum fraus 45 1.
Fabii legatio LXX.
Postumii mors (173 15).
- 212 542 res a L. Marcio in Hispania gestae 46 1. 133 19. 247 13.
- 211 543 Hannibalis iter Romanum uersus factum 155 11.
- 210 544 Carthago noua expugnata 248 6. 249 3.
- 208 546 Marcelli mors 155 17.
- 205 549 Cn. Octavius naues Poenorum capit 157 3. 249 13.
- 204 550 Scipionis in Africam transitus 159 1; 7 (; 15).
Hanno a Romanis ad Salaccam captus 159 18. 249 18.
- 203 551 Syphax in castra Romana ad conloquium uenit 250 7.
Syphax captus (160 6).
Cn. Seruilius cons. prosperum proelium in agro Crotoniensi
250 9.
- 202 552 Hannibal legatus in castra ad Scipionem uenit 250 15.
- 199 555 res a P. Villio Tappulo gestae 250 19.
- 197 557 numerus hostium ad Cynoscephalas caesorum captorumque
226 1. 251 21.
- 196 558 res a Marcello in Gallia gestae 252 10. 257 1.
condiciones pacis Philippo datae 226 5. 251 26.
- 195 559 res a Catone in Hispania gestae 92 2. cf. CLIIII. numerus
hostium ad Emporias caesorum 80 1. 254 2.
ad Hirturgi proelium 253 23.
- 194 560 T. Quinctii triumphus 145 1.
Pleminii facinus 176 1.
spectacula senatorum a cetero consensu secreta 254 9.
- 193 561 C. Flaminius praetor tres dilectus habuit 254 18.
Hannibalis Scipionisque Ephesi conloquium 46 14.
- 191 563 Catonis ad Thermopylas uirtus 92 24.
numerus militum Antiochi, quot ad Thermopylas pugna-
uerint, quot caesi 255 4.
aedes Idaeae matris dedicata. primi ludi scaenici 255 17.
P. Cornelius Scipio Nasica cons. plurimos Boios occidit
256 3.
- 190 564 Thraces exercitum L. Scipionis adgrediuntur 227 7.
- 198 565 numerus Gallorum in monte Olympo caesorum 228 3. 258 7.
rumor Romae emanauit, L. et P. Scipiones ab Antiocho con-
prehensos esse, exercitum Romanum deletum; Aetoli ab-
nuunt ab Romanis inperata facere 256 14.
- 187 567 res a Q. Fabio praetore in Creta gestae 257 12.
P. et L. Scipionum iudicium 258 18.
Cn. Manlius Asia deuicta semina futurae luxuriae Roman
inuexit 134 7.
- 186 568 ludi a L. Scipione Asiatico editi 269 23.
- 184 570 cloacae restitutae (48 7).
L. Quinctii Flaminii facinus 270 15.
duo milia hominum Romae ueneficii damnati 270 8.
- 183 571 mors P. Scipionis 187 7.
mors Hannibalis teste Valerio Antiate 271 5.

a. Chr. n.	a. urb. cond.	
181	573	mors Hannibalis teste Sulpicio Blithone 319 1. Numae arca et scripta inuenta et combusta 106 10. 122 10. 142 16. 241 12. 241 8.
174	580	Q. Fului Flacci et A. Postumii Albini censura 271 9.
169	585	Rhodiurum superbia 228 10. Eumenes praeforem R. bello Persico non adiunxit 272 6.
167	587	triumphus Persicus 272 15. Rhodiensium causa Catonisque oratio 80 14. praeda Illyrica 273 1.
161	593	lex Fannia 173 18.
158	596	secundum Pisonem septimum urbis saeculum coepit 135 3. P. Cornelius Scipio M. Popilius censor statuas quasdam circa forum tollunt 135 7.
155	599	Atheniensium legatio 187 10.
154	600	pudicitia euersa 135 14.
149	605	quarti ludi saeculares 273 5. Ser. Galbae causa 87 1; 14. 88 3.
148	606	L. Libo trib. pl. 140 4.
146	608	quarti ludi saeculares 108 1. 136 5. 174 4. Ti. Sempronius Gracchus primus Carthaginis urbis muros escendit 138 9. numerus hostium ad Thermopylas et in Phocide caesorum 229 14. Q. Caecilius Metellus in Achaia vincit 273 9. proelium cum Lusitanis commissum 229 20.
137	617	Ti. Sempronius Gracchus consilium capit leuandae plebis miseriae 117 1.
133	621	foedus inter Romanos Numantinosque ictum (230 15. 273 19). Ti. Gracchi studium ciuium 181 1. orauit ut se defende- rent 181 4. Q. Metellus contra Ti. Gracchum dixit 139 4. Tuditanus praetor 317 1.
131	623	Leucas urbs a P. Licinio Crasso oppugnata 181 12.
107	617	Tigurini L. Crassum cons. interfecerunt 177 3.
105	619	ad Arausionem pugna 275 7.
101	653	pugna Vercellensis 191 1; 15; 20. 196 24. 197 5.
100	654	Marius largitione sextum consulatum adeptus 188 5.
99	655	Q. Caecilii Metelli reditus 231 5.
95	659	Sulla praeturae repulsam tulit 197 23.
91	663	M. Liuii Drusi nex (183 7).
90	664	bellum Marsicum (280 7. 285 6).
89	665	Sulla castra Samnitium cepit 199 13, unde ab exercitu co- rona graminea donatus est 199 15.
88	666	Sullae periculum uitae 199 18. Marii fuga 294 3.
87	667	Sulla primo frustra Piraeum oppugnauit 233 5. proelium in Ianiculo 295 3.
86	668	Athenae captae 200 11; 23. pugna Chaeronensis 200 25. 201 6. 202 10. pugna Orchomenia 201 15. Marii mors 319 3.
83	671	Sulla in Italiam ex Graecia redit; primae res ibi gestae 202 18. Capitolii incendium 203 21.
82	672	ad Sacriportum pugna 203 27. 234 6.

III

INDEX VERBORVM ET NOMINVM
PROPRIORVM RERVMQVE MEMORABILIVM*)

- a (ab) 82 16. 94 10. 108 7. 178 7.
183 8. 206 7. 209 4. 211 9. 212 1.
220 17. 235 1. 274 12. 282 19. 285
7. 287 5. 290 19. 299 11. 311 2.
*abacos Romam primus inuexit Cn.
Manlius* 134 17.
abdicasse 132 3.
abire 190 4. abiens 72 3. abiret
94 12.
abiciunt 216 6.
Aboriginum 53 9. — *Aborigines
Graecos fuisse* (142 4) *ex Achaia
oriundos* 52 19. *A. primi tenere
Italiam, tum Phrygibus iuncti La-
tini nuncupati* 52 13. *ante Sabi-
nos Reate incoluerunt* 65 7.
absens 135 6.
abunde 291 5.
abundant 286 17.
ac 211 9. 279 12; 16. 280 15; 16.
281 5; 12. 282 6; 19. 283 6; 12.
287 12. 288 4; 11. 289 2. 290 4;
14. 291 15. 292 4; 7; 14. 293 3.
314 9; 12.
Acca uid. Larentia.
accedunt 159 16. accedebat 184 5.
accessit 233 14.
accessitanere 58 2.
acidere 209 2. accidisset 221 2.
accipere 132 1. acceptum 311 2.
adescit 80 9.
accusanda 292 2.
acerrime 84 4.
acerba 84 9.
aceto 291 19.
Achaei 71 12. — *quot A. Bocotii-
que a Metello et in Phocide caesi*
229 12. *A. a Metello in Achaia
fugati* 273 14. *ex Achaia Abori-
gines oriundi* 53 1. *in A. feliciter
a Metello pugnatum* 273 13.
*Achiui Aeneae propter pietatem
naues concessere* 95 18.
(*acies*.) *aciem* 282 11. *acies* 211 9. *Acilium compitum* 104 9.
M. Acilius cons. 140 4.
*M. Acilius Glabrio Catonis uirtu-
tem post pugnam Thermopylensem
laudat* 93 2.
acrimonia 206 12.
acriter 236 21.
actuariae 291 15. actuarias 283 8.
(*actuariae, nauiculac celeres dic-
tae, quod cito agi possunt* Non.).
ad 73 16. 84 5; 7. 85 6. 99 13; 14.
121 13. 132 5. 138 6. 178 14. 179
1. 204 2. 206 14. 220 16. 222 18.
225 12. 275 5. 279 9. 282 11. 283
1; 8. 286 2; 5; 8; 14. 287 7; 11;
24. 293 2. 294 4. 309 5.
addionalis 222 17.
addenda 107 17.
adeso 280 8. (*adesum, consump-
tum* Non.).
adeo 62 8. 222 12.
adhortati (*pass.*) 108 7.
adiectum 113 10.
adiungere 83 12.
admiratum 104 4.
admouit 233 15.
adulta (*passiue*) 275 2.
adoriuntur 94 4. 280 5. adorti
222 13.
adprime 213 14.
adesse 219 8.
aduenientiam 281 15.
aduersarii 212 6. aduersariorum
292 4. aduersarios 148 4.
aduorsus 82 13. aduersae 287 17.
aduorsum 160 7. aduersae 82 14.
aduersis 182 13.
aduorsus (*aduerb.*) 82 13; 14. (*prae-
pos.*) 84 4. 314 10.
adulescens 211 6. adulescenti 213
13. adulescentes 136 6. adule-
scentium 235 8. *adulescentes Rom.
peni dediti* 136 10.
adulescentia 208 6.

) Ipsorum historicorum uerba litteris rectis scripta sunt, cetera inclinatis. Quae uerba asterisco notata sunt, aut coniecturae debentur aut emendatione egent.

- adulati (*pass.*) 108 6.
aduolat 212 5.
aedes Ioui Statori nota 34 21. *aedis Saturni aedificandae L. Furius trib. mil. praefectus* 172 19.
aedificii lutei inuentor Tocius 166 5.
aedilis 132 1; 4. aedili 131 5. aedilem 131 6. 132 2. aedile 189 10. aediles 131 6.
Aectae tres filiae 167 11.
Aegimurus 159 12.
Aegina insula Attalo a Romanis data 252 6.
aegre 114 4.
aegritudinem 223 2.
aegrotasset 244 7.
aegrotum 132 6.
apud Aegyptios litterae repertae 164 7.
L. Aelius Paetus censor 254 14.
Aemilium 180 5.
Aemilius trib. mil. 102 3. 173 2.
M. Aemilius M. f. Lepidus cons. 135 5. *eo consule statucae quaedam circa forum sublatae* 135 7.
L. Aemilius Papus cons. 36 3.
Q. Aemilius (Papus) cons. cum Fabricio conlega Pyrrhum certiolem facit de insidiis 220 10.
L. Aemilii Pauli dictum quoddam 180 5.
M. Aemilii Scauri exercitus continetia 186 1. *eius hereditas* 185 1.
aemulari 161 4.
Aenariam 294 4.
Aeneas 114 4. *Aeneas* 6 13. *A. pietas* 96 5. 118 6. *A. concessis ab Argiuis nauibus in Italiam nauigauit* 96 18. 118 6. *cum sescentis sociis Italicis littoribus adpulsus* 97 3. *A. aduentu Aborigines et Phryges Latini adpellati* 52 14. *Troiam in Italia condidit* 52 8. *A. res in Italia post aduentum gestae* 54 1 sqq. *Launiam accipit uxorem* 54 14. *mors* 54 4; 11; 17. *A. somnium* 5 14. *oraculum de condenda urbe editum* 6 3. (*mors* 277 14.) *comes Euximus* 50 3. 193 19. *sobrinus Capys* 162 16.
Aeolicae linguae, quam secum tulerat Euander, Romulus non ignarus 57 13.
aequaliter 99 1.
aequum 84 15. 84 6. aequo 86 4.
Aequorum clades A. Postumio consule accepta 246 6.
Aesculapii simulacrum ludis magnis portatum 31 34.
**Aesculapiorum* 285 5.
Aeserniam 278 16.
Aesernini 280 7.
aestate 294 7.
aetas 88 6. aetatis 292 20.
Aethiopia 163 14.
Actoli nuntio accepto P. et L. Scipiones ab Antiocho captos esse abnuunt a Romanis inperata facere 256 21.
afferri 132 9.
adfirmabat 126 8.
Africanam 148 2. 150 2.
Africanus triumphus Pompeii 316 12.
ager 63 7. 281 9. agri 93 20. agrum 53 8. 63 8. 114 4. 184 14. 210 11. 211 8. 236 18. agro 58 2. 63 8. 85 10. 71 14. 100 11. agros 286 5; 8.
agilem 280 2. (*a. celerem ab agendo* Non.).
agmen 287 20. 288 2.
(*ago.*) agas 94 8. agentes 293 19. agentibus 211 9. aguntur 166 7. acto 161 5. agenda 138 2.
Agonalia reperta a Numa Pompilio 238 7.
ait 225 4. aiunt 85 4. 104 2.
alis 86 5. 212 8.
alae 90 15.
alacriores 178 14.
Alba unde dicta 6 2 sqq. *ab Ascanio condita* 55 3. *quo tempore* 55 14. *nomen dedit Albano monti* 56 3.
Albanus 58 6. *Albanus mons unde dictus* 56 3. *in A. monte triumphauit de Corsis Papirius Maso* 133 17. *Albanorum exemplo Romae instituta dictatura* 304 3.
albenti 291 10.
Albensis ager 155 15.
Albinus uid. Postumius.
album 93 16.
alitis 212 10.
Alexander Macedo ab Hannibale maximus imperator dictus 47 8.
ad Aliam quo die pugnatum 102 7. 173 7.
aliquid 315 6. aliquam 158 14.
aliquantisper 225 14.
aliquantum 219 1.
aliquot 83 1. 92 9.
aliquotfarium 63 8.
aliter 147 17.
(*alius.*) *alius (gen.)* 138 3. 158 12.

- alii (gen. masc.) 147 16. 308 18. (gen. fem.) 148 2. ali (nom. pl.) 107 6. 282 6. alii 92 8. aliis 77 9. 169 2.
- allicuit 126 6.
- Alpes muri uice tuebantur Italian* 78 3. *A. longitudo* 150 4.
- altaria 112 26.
- alte 280 13.
- alter 110 10. altera 104 14. alteri 73 15. alteros 73 15.
- alteras (adu.) 93 20 (bis); 21.
- alternatim 223 2. ('a. per uices' Non.).
- altum 163 6. 279 7.
- alumine 233 17.
- *aluta 89 2.
- Amata inedia se interemit* 109 2.
- ambiguus 212 1.
- Ambraciensis Timochares* 247 2.
- Ambrones ad Arausionem Romanos uincunt* 275 9.
- Ameria quo tempore condita* 64 16.
- amicitiae 158 12. amicitiam 84 2.
- amicis 108 7.
- Amilear 147 16. uid. et Hamilcar.
- Amiternum* 65 6. 155 13; 15.
- amisit 299 2. amitti 115 3. *amisso 161 2. amissa 309 13.
- amoliuntur 288 9. ('amolimini est recedite uel tollite' Non.).
- amoris 279 16.
- Amphiarai filius Catillus* 67 6.
- amplexare 219 10.
- amplificati 296 14.
- amplius (adu.) 138 3.
- Amulius Numitorem regno spoliatus* 7 14 sqq. eius filiam inter Vestales recipit 8 5. nepotes exponit 9 3 sqq. 41 5. 56 5. a. Romulo et Remo obtruncatur 19 3.
- an 91 4 ('ueteres an pro circum ponere solebant' Macrob.).
- an 83 6. 234 13. 235 13 (bis). 293 18.
- Ancus Marcius filius unius filiae Numae* 170 15. unde nomen habuerit 241 19. Tarquinium Priscum ducem equitum contra Latinos mittit 171 2. 303 9.
- Angitia f. Aetiae uicina Eucino occupauit et dea habita est* 167 14.
- ab Anicio praeda redacta Illyrica quanta fuerit 273 2.
- animi 285 2. animum 82 10. animo 189 2. 209 8. 213 3. 220 13. animos 126 6. 225 16. 294 9. animis 295 11.
- ad Anienem cum Gallis pugnatum 207 11.
- annales 178 8. 179 1. 178 7. a. quid sint 179 1.
- (Annius.) Anni 132 3; 5; 8.
- annona 73 8.
- *annus 217 14. anni 92 10. 291 2. annum 315 4. anno 77 15. 110 11. 135 4. 178 9. 225 1. anni 88 6. annos 78 1. annis 212 12. — *annus apud Rom. statim ab initio duodecim mensium* 301 29.
- ante 138 4. 160 11. 209 7. 285 8.
- Antenna 58 3.
- Antenor prodidit Troiam* 277 3.
- antequam 70 11. 148 1.
- Antho filia Amulii mortem Reae Siluiae deprecatur* 8 10.
- Antiochi regnum et opes* 268 5. *A. quot militibus ad Thermopylas pugnaverit, quot amiserit* 255 12. ab Ant. L. et P. Scipiones comprehensos et exercitum Rom. deletum rumor Romae 256 18. inter A. et Eumenem certamina a L. Scipione dirimuntur 270 3. de pecunia ab A. capta rogatio Petillia 264 17. 266 11.
- antiquae 311 2.
- antistabat 208 6.
- Aous amnis 251 12.
- apertis 280 5.
- Apiolae captae a L. Tarquinio* 240 1.
- apiscitur 290 12. apiscuntur (pass.) 140 2. apisci 115 4 ('inuenire' Non.).
- Apollinis 163 6. *Apollo cur Musagetes dictus* 192 22. *A. a Samnitibus ut uer sacrum uouerent postulauit* 319 9.
- apparebat 131 5. 225 5.
- Appio 211 6.
- apposuit 132 9.
- apud (aput) 70 13. 73 7. 77 6. 206 8. 218 9. 285 8. 290 14. 292 23. 293 15.
- *Apuliam 210 11. — in A. uincitur L. Postumius cons. 218 17.
- aqua 94 12. aquam 113 2. 219 2. aqua 113 3.
- ab Aquileia ad XII. lapidem deletum oppidum a M. Claudio Marcello 134 20.
- L. Aquinii haruspis de diebus postriduanis responsum* 102 5. 173 5.
- aquatum 60 4.
- aram 112 26. aras 218 10.
- Arac saxa, ubi Afri et Romani foe-*

- du inierant* 208 5. *arae propitiae* 278 3.
aratrum 86 14.
ad Arausionem exercitus Rom. paene deletus 275 7.
arbitror 83 3; 6; 11. 86 18. 155 1.
arbitrantur 83 14. (*pass.*) 147 14.
arbitrarier 107 9; 10. *arbitrarer* 88 7.
arbor 279 4. *arbore* 72 2.
arborescunt 217 16. ('*arb. ignobilis uerbum, arbusta celebratius*' Gell.).
arca 107 8.
Arcas Catillus 67 5.
Arcades 167 5. *A. Euandrum in Italiam secuti* 10 21. *Aeolicam linguam secum in Italiam aduexere* 57 16.
arcebat 212 8.
arcessi 79 1. *arcessitum* 160 5.
Archagathus Lysaniae f. primus Romae medicus 104 6.
Archelaus 233 16. — *A. repellit Sullam a Piraeo* 233 8. *a Sulla proditiōis crimine liberatus* 202 16.
Archilochus Siculus Ariciam condidit 95 6.
Archippe oppidum Marsorum lacu Fucino haustum 167 9.
ab Ardeatibus sumpto exemplo Numa fetiales instituit 170 1. *Ardeatinum foedus* 305 8.
Ardeatis Rutulus (nomin.) 68 5.
ardentissimus 314 9.
ardua 211 10. *arduius* 94 10.
area 103 7. *areis* 280 8.
argenti 80 8. 291 5.
Argis orta Falisca 64 11.
arguatur 84 6.
argute 61 8.
Aricia ab Archilocho Siculo condita 95 6.
Aricinus 68 4. *Aricino* 68 2.
Ariminum 63 8.
Arines praefectus Punico praesidio Carthaginis nouae, cum a Scipione expugnaretur 248 18.
armillis 208 4.
arma 216 6. 308 21. *armis* 211 10. 217 5. 220 15. 281 2. 287 9. 289 11. 290 19. 292 13.
armauit 103 1. *armatum* 80 10. 283 19. *armati* 286 10. 288 6. *armatos* 218 16.
Arpinatis 69 4.
arrabo 215 13.
arrisit 132 7.
adrogantem 212 2.
arte 209 9. *artes* 106 6.
**arsinea* 89 8.
artificiose 188 24.
artificiosum 184 2.
Artorius 224 4. — *A. et Taureae certamen* 224 4.
artubus 291 9.
Aruns Tarquinius a Tanaquile matre sepultus 23 5 sqq. *uid. et. Tarquinius.*
arce 206 2.
**Ascanius Aeneas ex Ilio secutus* 96 22. *A. cum Mezentio certamen* 54 5; 11; 17. *quo tempore Albam condiderit* 55 14.
ascenderat 205 10.
Asia 294 7.
assiduitate 284 9.
assurgere 132 7.
asylum deus Lycoris curat 119 1.
**at* 158 14.
M. Ateius primus (Sulla duce) Athenarum muros ascendit 200 20.
atras 93 16 314 8. — *atro die non oportere parentare* 115 6.
Athenae a Sulla captae 200 11; 23.
Atheniensium legatio 187 10. *A. a Romanis Lemnus, Imbrus, Delus, Seyrus insulae datae* 252 8.
Atherbal 174 11.
M. Atilius cos. a. 294. 460: 34 17.
C. Atilius Regulus cos. 36 3.
M. Atilius Regulus propter res in Etruria gestas triumphat 218 18.
M. Atilii Reguli cum serpente ad Bagradam pugna 313 20. *uirtus et cruciatus* 143 20. 314 6. *eius liberi eandem poenam a nobilissimis Poenorum captiuiis repetunt* 144 9.
C. Atilius Serranus aedilis curulis 254 13.
atque 61 4. 62 7. 70 2; 8. 71 15. 72 1. 77 1; 3; 7; 10; 11. 82 9; 10 (*bis*); 11; 16. 83 3; 5; 6; 11. 84 13. 86 4; 9. 88 14 91 9. 92 9. 106 6. 108 7. 138 4. 117 16. 159 16. 186 8. 205 10. 206 2; 9; 14. 208 4; 7; 11. 209 1; 9. 210 2; 4; 11. 211 7. 212 4; 6 (*bis*); 8; 11. 216 6. 223 2; 14. 224 4. 225 10. 233 17. 234 13. 279 2; 1. 282 1; 16. 284 6. 285 2; 9. 287 22. 291 5; 9. 292 6. 308 18. 314 11.
Atratinus uid. Sempronius.
in atrio epulabantur ueteres Romani 90 8.
Attalus Eumenis pater (?) 226 12.
Aegina insula a Rom. data 252 6.
Attalus, regis Eumenis frater Ro-

mam uenit ad indicia de Persco deferenda 272 1. *A. egregia opera in bello Persico* 272 12.

attinet 84 7. 85 6. *attineat* 84 5.

auariter 235 10.

auaritia 235 10.

**auctoribus* 218 8.

auctoritatem 309 2. *auctoritate* 279 14.

audaciam 292 18.

audaces 292 6.

audebat 208 10. *auderet* 211 14.

ausus 205 6. *ausi* 225 4.

audisse 180 5.

auenam seri 156 13.

in Auentino Numitoris pastores greges pascunt 12 3. *in Au. a.* 494. 260 *secessio facta* 128 4.

in Auerno folia subsidere 162 14.

auererunt 309 13.

auersos 280 5.

auferunt 61 5.

auxit 58 2. (= 'aucta est' Non.).

augescere 82 11.

augurem 88 12.

augurium 88 11. — *auguria multa negligentia collegii amissa et deserta* 93 10.

Auli sors 24 7.

aureas 89 9.

auri 291 5. *auro* 89 8. 211 10. — *aurum a Troia Albam transportatum* 8 1.

Aurunci 71 13.

auspicia 302 23. *auspicia multa negligentia collegii amissa et deserta* 93 11.

aut 73 8; 9. 74 7. 179 5 (*bis*). 180 7. 181 2. 221 4 (*bis*). 222 6.

280 2. *282 4. 288 2. 292 21.

294 9. 315 5.

autem 179 2.

Bacchi simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 31.

M. Baebius Q. f. Tamphilus cons. 107 2. 122 14. 241 4. 319 4.

Bagradas flumen 314 1.

† *Baiae unde nominatae* 50 3. 193 19.

ballistas 283 11. 290 7. ('ballistae, saxa maiora et grauiā, quibus iaciuntur' Non.).

barba 284 11.

Barcha 148 2.

Barcinus uid. *Hasdrubal*.

Bassus 284 9.

bellica 206 10.

bellare 220 14.

bellosus 148 4. ('b. *bellicosus*' Non.).

bellum 58 6. 105 8. 148 8. 179 2.

belli 279 9. *bello* 158 12. *bellum* 60 6. 77 15. 148 3. 151 3. 231 2.

bello 179 4 (*bis*). *bellis* 93 20.

bene 85 1. 232 6.

benefactum 77 5.

beneficium 59 8. *beneficia* 84 1.

Bergomates unde orti 62 16.

Bergomum Orumbouiorum stirpis 62 14.

biber 90 13. 138 6.

bibat 121 16. *bibi* 121 17. *bibisse* 121 14.

binum 283 1.

biremis 291 17.

bis 106 4.

quot Boeotii Achacique a Metello ad Thermopylas et in Phocide caesi 229 13.

Boia Euximi nutrix Boiis (Bais) nomen dedit 50 2. 193 13.

Boiae uid. *Baiae*.

Boiorum tribus CXII. 63 12. *Boiorum rex Corolamus feliciter cum Romanis pugnat* 252 13. *B. a P. Cornelio Scipione fusi plurimis occisis se dedunt* 256 4.

bonitate 232 4.

bonum 180 6. *boni* 72 8. *bona* 138 3.

boues 86 14. 67 2.

Brennus dux Gallorum 296 4.

breui 155 1.

Brutus sese stultum facit 49 10. cf. *et. Iunius*.

brutum 49 10.

buccam 80 10.

Buthroti Medea sepulta 168 1.

Cacus ab Hercule oppressus 166 16.

Caeciliae Q. f. somnium 278 5.

Caecilia Metella uxor Sullae 204 10.

Q. Caecili Metelli prospera ad Thermopylas et in Phocide pugna 229 12; *in Achaia pugna* 273 9. *in Ti. Sempronium Gracchum oratio* 139 4.

Q. Caecilius Metellus a Mario consulatu priuatus 188 9.

(*Q.*) *Caecilius Metellus proconsul oppidum oppugnans* 234 10.

Caeculus unde nomen inuenerit 68 9. *condidit Praeneste* 68 10.

caecus 291 12. ('caecum non solum oculis captum sed et insidiosum et occulte malum et tacitum uel

latens quid dicendum ueteres aestimauerunt? Non.)

caedem 289 22.

Q. Caedicii trib. mil. uirtus 71 12 *sqq.*

caederentur 67 2.

Caeli filius Toxius 166 5.

caelum 295 6. 314 11. caelo 291 10.

caementis 288 20. (*caementa lapides non magni modi, quibus aedificia consurgunt? Non.*)

Caeninae Romulus sacra facit 12 16.

Q. Caepio proconsul 275 7.

caerulea ueste mulieres Romae usae cum lugerent 89 15.

Caesar uid. Iulius.

Gaius uid. Gaius.

calamitatis 290 21. calamitate 235 13.

calceos 89 2.

caligo 73 9. caligine 295 7.

callebant 284 3.

Calpurnius 280 10. Calpurnia lex 293 10.

caluaria 164 18. caluariae 173 16.

Calvus uid. Licinius.

calceibus 232 2.

Campania 155 13. *Camp. Cacus occupat* 167 4.

Campanum 210 11. *Campani pedites* 37 4.

campestris 53 9.

campo 67 13. 105 4.

cancer (*accus.*) 222 18. (*cancer, cancri, quod neutrum etiam inuenitur, sed quando morbum significat? Prisc.*)

candelis 107 8.

candidior 86 12.

ad Cannas a. d. IIII. non. Sextiles pugnatum 223 11. *post Cannensem pugnam captiui ab Hannibale Romam missi* 45 10.

Cantabris 88 14.

cantabat 104 14.

Capena 64 15.

Capenatis (nomin.) 60 10.

Capeni luci a quo conditi 64 13.

capillum 89 12. capillo 215 11. 284 11.

capiat 88 12. cape 72 5. capere 284 6. caperet 222 10. ceperunt 110 11. cepissent 89 2. capiar 88 10. captus 195 7. capta 93 13.

captum 93 21.

Capitolini ludi uid. Iudi.

Capitolium 154 8. 206 7. 231 6. 309 10. *Capitolio* 78 8. 103 7.

Capitolium 19 13. *incohatum a praeda Apiolarum* 242 2. *unde nomen inuenit* 23 21 *sqq.* 243 9

sqq. Capitolii incendium 203 21.

caprae 66 15. capras 93 16.

captabat 222 10.

Capua condita a Capye 162 15. *a Tuscis condita quo tempore* 71 2.

caput 210 7. 282 14. capiti 76 19.

capite 169 1.

Capys Capuam condidit 162 15.

Caras liberos esse iussit pop. Rom. 229 7.

Cariae conphures urbes, quas Philippus tenuerat, Rhodiis datae a Romanis 252 7.

Carneadis eloquentia 183 12.

carnifex medicus a Rom. dictus 104 11.

carnificatus (*pass.*) 299 2.

carros 287 2.

Carthaginienses 78 1. *Karthaginiensium* 78 7. *Carthaginienses* 70 13.

— *C. improbant res ab Hannibale ad Saguntum gestas* 38 18. *de C. rebus bello Punico primo gestis iniquum Fabii iudicium* 35 10.

Carthaginis urbis potestates 74 4. *C. res nouare conutur Hasdrubal* 38 7.

Carthagine noua expugnata quot scorpiones Scipio inuenit 248 14.

Sp. Caruilius Q. f. Maximus 133 1.

cara 73 8. earum 121 16.

C. Cassius censor 136 3.

L. Cassius cons. in Tigurinis interceptus 177 6.

Sp. Cassii statua 135 12.

castellis 287 11.

castra 92 10. 159 17. castris 73 15. 79 15. castra 222 9. 223 14. 225 9. 283 4. 285 4. 287 11. castris 287 14.

cataphractarum 289 5.

catapulta 283 14. catapultas 283 11. (*c. iaculum celer uel sagitta? Non.*)

Catillus Arcas Tibur condidit 67 5.

eius pater Catillus Amphiarai filius 67 6.

Cato uid. Porcius.

Catulus uid. Q. Lutatius.

Caudina pax 214 10.

caues 221 4.

causa 49 10. causam 212 11. 285 9.

causa (*praep.*) 83 7; 10. 88 10. 148 2. 158 12. 294 4. 295 2.

cautius 83 12.

cederent 225 9.

celatim 294 6 *cf.* 296 17.

- Celer nomen dat Celeribus* 237 13.
celeri 309 10.
Celeres unde adpellati 237 12.
celeriter 279 7. 284 16. 287 24. 293 15.
celocem 150 2.
Celtiberi a M. Heluio uicti 254 2.
cena 78 8. 154 8. *cenam* 121 13. *cenae* 99 13.
Cenomani iuxta Massiliam habitabant in Volcis 63 5.
censeas 225 12. *censeat* 84 6.
censuit 100 9.
Censorinus uid. Marcus.
centonibus 291 19.
cercius 80 10.
Cereale sacrum 112 18.
cernebat 288 12.
certatim 279 3. 282 2.
certationem 225 12. *287 24.
certare 282 6.
certiorem 221 2.
ceterum 77 4. *cetero* 154 8. *cetera* 163 16. *ceteri* 89 3. 274 2. *ceteris* 208 6. 212 1. 308 18.
Cethegus uid. Cornelius.
Chaeronensis pugna 200 25. 201 6.
Chaldaei Sullae mortem praedicunt 204 8.
Chresimus uid. L. Furius.
cilicia 291 20.
Cimbri ad Arausionem Romanos uincunt 275 8. *Cimbrorum praeda a Marii militibus in campis Raudii direpta, signa militaria a Catulo* 191 21.
Cimmeria Sibylla 136 12.
cinctus 209 5.
cinere 89 12.
aduersus Cinnam in Ianiculo pugnatum 295 4.
Circe filia Aeetae Circeios montes insedit 167 12.
Circeii montes 167 12.
circiter 107 7. 223 4.
circum 107 17. 279 4.
circumdati 280 7.
circumiret 284 12.
circumferuntur 309 5.
circumspiciens 211 12.
circus intimus ad Murcin uocatus 317 1.
cis 63 8.
cistas 293 6.
cito 225 5.
citratos 107 10.
citro 84 1. 289 22.
ciuibus 196 9. — *quot ciues Rom. primo lustro censi* 22 6.
ciuitas 205 3. 231 8. 288 18. 315 4.
ciuitati 209 2. *ciuitatem* 293 8. *ciuitate* 59 8. 293 10. *ciuitates* 221 3.
clam 220 17.
clamore 281 18.
clandestina 293 15. *clandestinis* 292 9.
claritudinis 77 8. *claritudinem* 70 3. *claritudine* 284 16.
clarissimis 296 14.
classi 159 16. 291 20. — *classis contra Hieronem regem quot diebus aedificata* 133 5.
Claudio 211 6.
Appius Claudius praetor praesidium sex milium M. Heluio dat 254 2.
P. Claudius a Boiis occisus 252 17.
M. Claudius Lepidus ex Aetolia Roman missus 257 3.
M. Claudii Marcelli mors 155 17.
M. Claudii Marcelli res in Gallia gestae 253 11. *quot Gallos ad Comum occiderit et ceperit* 253 13.
M. Claudius Marcellus inuito senatu urbem ab Aquileia ad XII lapidem deleuit 135 1.
P. Claudius Pulcher consul 247 12.
claudebant 314 9. *clauso* 287 14.
claustra 289 12.
clipea 309 8. *uid. et. clupeum ad cloacas detergendas quantum pecuniae opus fuerit* 48 16.
Cloeliae statua posita ab eis, qui una obsides fuerant 127 5.
Cloelius 58 6.
clipei Gracorum rotundi 91 2.
clupeum Marcium 46 12. 134 3.
Clytemestra Siculi cuiusdam uxor nomen dedit Crustumerio 95 9.
Clytemestrum prius nomen urbis Crustumerii 95 9.
Oncius uid. Gnaeus.
Cocles uid. Horatius.
coepit 58 6. 181 4. 208 8. 209 1. 222 9. 230 14. 236 12. 285 9. 295 9. *coeperunt* 236 19. *coepisset* 103 5.
cogitate 83 12.
cogitata 293 15.
cognatus 74 8.
cognitionem 86 18.
cognobiliorem 86 18.
cognomen 195 6. 212 12.
cognominati 210 9.
cognouit 224 2. *cognouere* 77 2.
cogebant 314 11. *coacti* 289 20.
cohors 289 18. *cohortem* 92 6.
cohortes 73 11. 287 22. *cohortium* 281 7; 15. *cohortes* 281 12.

- cohortarent 223 14. cohortatum 86 9.
Collatinus uid. L. Tarquinius.
 conlaudauit 225 7.
 collega 222 10. collegam 127 1. 132 5.
 conligatum 61 5.
 collecti 287 9.
 collocat 281 7. collocant 287 2.
 conlocatum 286 1. collocata 289 2.
 *collocatis 289 7.
 colunt 163 9.
 columine 315 4.
columna aurea in fano Iunonis
Iacinae 157 9.
Comenses et Insubres quot ad Co-
mun caesi et capti 253 13.
 Cominius 205 10.
L. Cominii trib. mil. ad Inbrinium
uirtus 33 23.
 comitia 132 1. comitiis 274 12.
 commeatum 70 8. commeatu 217 5.
 commeatibus 292 14.
 commemorat 302 23. commemorant
 230 16.
 commendauit 181 6.
 commeant 299 4.
 comminuunt 289 7.
 commissum 281 18. commissa 236 21.
 commodum 154 4. commodi 221 1.
 commouent 287 20. commouere 179 1.
 commotus 285 2. commoto 208 7.
 commoti 220 13.
 communis 290 24. 220 14.
 communiter 68 3.
 commutationes 206 3. (*c. id est*
conlationes communicationesque
Gell.)
 comparant 287 7. comparentur 99 13.
 comparauerunt 292 10.
conpituum Acilium 104 8.
 compluriens 73 14; 15; 16.
 complures 132 7. 283 8. 284 11.
 58 2. compluria 59 5. 236 1. 276
 13. compluribus 288 14.
 conprehensare 219 10.
 computuisse 107 9.
Comum Orumbouiorum stirpis 62 13.
ad Comum quot Galli a Marcello
caesi et capti 253 13. *C. a Romanis*
captum 253 18.
 *concedat 127 3. concedebat 206 10.
 concesserat 293 10.
 conciderentur 222 2.
 concitos 283 14.
 concitat 284 14. concitatus 164 16.
 concitata 289 18. concitatum 282 11.
 conclamat 156 11. 208 9.
 conclauis 132 6.
 concordia 225 3.

conerepant 287 9.
 concubia 290 9. (*c. concubia nocte,*
prini somni Non.).
Conditozem 112 21.
 condita 135 4. conditam 212 13.
condendi urbes mos 57 2.
 condecit 287 11. conducere 288 16.
 confecisset 284 17. confectum 179 3.
 conlatis 86 4. 180 6.
 confictus 185 13.
 confidentia 206 13.
 configunt 282 4.
 confligendum 287 7.
 confossa 280 14.
 confutet 83 13.
 congenueclat 160 7. congenueclati
 282 13. (*c. est genu replicato ca-*
dere Non.).
 congermanescere 236 15. (*c., coale-*
scere, coniungi uel consociari Non.).
 conglobati 287 9.
 congregiuntur 212 3. congregi 211 13.
 congressio 209 6.
 *congressus 210 5.
 coniciunt 279 3. coniecti 223 5. 275 2.
 coniungere 314 12.
 coniugis 169 8.
 *conmutus 281 2.
 conari 148 4. conatus 233 12. conati
 178 8. 233 15.
 consecrasse 291 2.
 concesso 106 2. (*c. concedo a conse-*
dendo, ut adsedo uel adsector
Non.)
 consentiendo 99 1.
 consermonabatur 206 5.
 conserebantur 212 4.
 consiliarium 284 3.
 consilium 169 2. consilio 169 8.
 178 12. consilium 213 3. consilio
 221 3. consilia 206 3. consiliis
 179 6. 292 9.
 consistent 212 4. constitit 209 5.
 285 8. constiterunt 209 7. consti-
 tisset 290 24.
 constante 189 2.
 constituit 99 11. 281 2. constituere
 210 1.
 constare 286 12.
 construunt 287 2.
 consuetudinem 190 2.
 consul 110 10. 225 1; 4. consuli
 225 1. 295 9. consulem 285 9.
 consule 179 3. consules 135 5.
 218 21. 220 12. 224 6. consulibus
 135 5. 211 6; 9. 212 2. — *consul*
a praetore iure rogari non potest
 146 2.

consulendo 82 12; 16.
 consulto (*adn.*) 160 4.
 consultum 244 11. consulto 280 10.
 293 8. consultis 296 14.
 consumperat 213 15. consumptus
 217 14. consumpta 278 16. con-
 sumptis 287 24.
 contempnentes 132 7.
 contemptum 211 12.
 contendit 309 11. contenduntur
 290 2.
 contentione 99 1.
 continentia 294 8. continebant 314
 10. continebatur 315 4.
 continget 196 3. contigit 169 8.
 continuo 210 5.
 continuatur 294 4. (*continuare,*
conuenire, concurrere? *Non.*).
 continuas 155 1. continuis 220 13.
 contione 92 9. 231 6. *contionis
 295 11.
 contra 83 14. 148 4. 190 1. 196 2.
 209 5. 288 4. 292 6.
 contumeliae 83 7.
 conturbauit 210 1.
 conualuit 77 2.
 conualles 217 16.
 Coniectorem 112 21.
 conuena 58 1.
 conuenire 222 6. 225 3. conuenerat
 287 5. (*c. placere, constituere?*
Non.). conuentum 283 19.
 conuertit 285 4. 286 8.
 conuiuia 99 12.
 copia 163 16. copiae 211 7. copias
 219 8. 222 2. 233 13; 18. copius
 235 7.
 copiantur 217 6. (*uerbum castrense*
est nec facile id reperias apud
ciuiliū causarum oratores? *Non.*).
 coeta 78 9. 154 8.
 Coranus 68 4.
 Coras 67 9.
 Coriolanus *uid.* *Marcus.*
 Cornelius 195 6.
 C. Cornelius Cethegus censor 251 11.
 P. Cornelius L. f. Cethegus cons.
 197 2. 122 11. 211 1. 319 1.
 A. Cornelius Cossus cons. 306 17.
 Cn. Cornelius Lentulus cons. 108
 4. 136 8. 174 6.
 A. Cornelius (Mammula) pro prae-
 tore in Achaia 257 4.
 P. Cornelius Scipio in proelio
 Ticinensi a seruo Ligure seruatus
 151 4.
 L. Cornelii Scipionis exercitum Thra-

ces adgređiuntur 227 10. ab Antiocho
 comprehensum esse Romae rumor
 erat 256 17. solus Antiochum ad
 Magnesiam uincit 267 19. morbum
 causae esse cur Publius frater
 reus factus abesset, excusabat 261
 29. reus factus ob Antiochinam
 pecuniam 266 5. damnatus 266 10.
 missus in Asiam ad dirimenda
 inter Antiochum et Eumenem cer-
 tamina 270 1. ludos Romae edidit
 270 5. in Asiam ad Hannibalem
 interficiendum missus 271 8.

P. Cornelius Scipio Africanus
 (maior) uirginem illam formosam
 Carthagine noua expugnata non
 reddidit sed retinuit 249 9. quot
 milites in Africam transportauerit
 159 3. eius pericula in cursu 159
 9. ad eum ante proclium Zamense
 Hannibal in castra uenit 250 17.
 de eius exercitu multi milites in
 Africa remanent 255 1. iterum
 consul 176 3. passus est secerni a
 cetero concessu spectacula senato-
 rum 254 16. cum Hannibale Ephesi
 conloquium 47 4 sqq. Sc. ab Antiocho
 comprehensum esse rumor Romae
 256 14. Elaeae aeger relictus, dum
 ad Magnesiam dimicatur 267 20.
 iudicium 251 1 sqq. mors 187 7.
 263 18. dictum quoddam 91 10.
 filius ab Antiocho captus 256 16.

P. Cornelius Scipio censor quasdam
 circa forum statuas sustulit 135 7.
 P. Cornelius Scipio Afr. min. pri-
 mus pro lectis lecticis utebatur 190
 1. dictum quoddam patris de bono
 imperatore referebat 180 1. εἰρωνεία
 139 16.

P. Cornelius Scipio Nasica cons.
 Boios uincit et plurimos occidit
 256 3. pro L. Scipione Asiatico
 oratio 267 1. legatus ad Hanni-
 balem interficiendum missus 271 8.

P. Cornelii Sullae uitae periculum
 200 5. primum praeturae repulsam
 fert 197 23. Samnitium castra
 capit 199 13. egregia ante pugnam
 Verellensem rei frumentariae cura
 196 20. primo frustra Praeum
 oppugnat 233 7. quo die Athenas
 ceperit 200 23. ad Chaeroneam
 uictoria 200 25. 201 6. ad Orcho-
 menum 201 15. Archelaum pro-
 ditionis crimine liberat 202 16.
 primae res in Italia post reditum
 in bello Mithridatico gestae 202 18.

- ad Sacripotum quot milites ipse amiserit, quot hostes occiderit* 203 27. *mortem praesagit* 204 4. *de fortuna opinio* 198 4; 18. *prodigia Sullae facta et uaticinia* 199 8. 201 15. 203 4; 21. *ad Licinium Lucullum commentarios suos misit* 195 1. 198 18.
Cornelius Sulla filius patri mortem praedicat 204 10.
Corniculus originem ducit Seruius Tullius 242 3.
cornu 156 11.
Corolanus, Boiorum dux, feliciter cum Romanis pugnare 252 13.
coronas 89 9. — *coronam auream primus donauit A. Postumius dictator* 127 8. *cor. graminea uel obsidionalis* 199 15.
corpore 292 13.
de Corsis triumphauit in monte Albano Papirius Maso 133 17.
Coruinus 212 12.
coruus 212 5.
Cossus uid. Cornelius.
Cotylia a Sabinis occupata 65 8.
Crassus uid. Licinius.
crassum 61 5.
crebra 287 2.
crebro 285 4.
**credatis* 196 1.
ad Cremeram cur male pugnatum 102 9. 173 9. *clade ad Cr. accepta Fautia curia abominanda* 307 19. *per Cremonis iugum Hannibal Alpes transiit* 150 7.
crepidarium 183 8. *crepidario* 183 9. (*cr. sutor crepidarum* Gell.).
crecere 62 8; 11.
in Creta res a Q. Fabio gestae 257 23.
Critolai eloquentia 188 13.
in Crotonensi agro feliciter a Gn. Seruilio consule cum Hannibale pugnatum 250 10.
cruciata 299 2.
crudeliter 235 10.
Crustumium antea Clytemestrum dictum 95 10.
cruci 305 6.
cullea 63 9.
cultellum 183 8.
cultu 293 18.
cum (coni.) 58 6. 72 2. 76 18. 80 10. 88 6. 91 6. 138 2. 181 2. 208 3. 215 13. 218 14. 225 7. 233 12. 214 7. 282 8. 284 11. 288 18.
cum (praep.) 72 1. 79 2. 86 5. 105 12. 113 3. 148 5; 7. 151 7. 159 16. 163 15. 169 2. 206 5; 8. 208 9; 10. 211 11. 215 10. 220 14. 231 2. 234 12. 235 7. 236 14. 274 4. 281 18. 282 16. 283 6; 18. 284 12; 16. 288 4; 11. 299 1.
Cumani Parthenopen condunt et diruunt 193 4.
Cumani Apollinis fanum 163 5.
cumprime 206 9.
cunctabundus 209 8.
cunctos 288 7. *cunctis* 288 9.
cupide 293 4.
curae 82 12.
Cures a Sabinis conditae 65 11.
curia 94 10.
Curionis 284 3.
curabo 154 8.
cursim 296 17.
Curtius consul locum fulguritum saepsit locoque nomen dedit 194 2.
M. Curtii mors 316 7.
Curtius lacus unde nominatus 121 12. 194 1. 316 1.
curulis 132 4. *curuli* 131 5. *curulem* 89 2. 131 6. 132 9. *curuli* 132 11.
custodiae 289 5.
custodibus 157 1.
Cutiliae 155 13.
Cymaea 193 7.
cymbalissabat 104 14.
ad Cynocephalas quot hostes caesi et capti 226 3. 251 21.
**Dacium* 224 2.
damnas 84 13.
damnati 291 2.
in Dardanis Aetoli auxilia mercede conducebant 257 1.
de 59 8. 66 19. 71 12. 78 1. 94 12. 99 2. 156 11. 169 8. 210 12. 211 9. 222 6; 9. 282 2. 285 4. 287 11; 22. 288 9. 289 8. 290 19. 292 1.
deabus 168 11.
debeant 112 26.
decessere 78 2.
decemui, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogauerunt 101 3. 145 10.
decreuerunt 230 16. *decreuerit* 179 5. *decernatur* 230 10. *decerni* 218 14.
decertare 186 6.
deceat 293 16.
P. Decius cos. 130 15.
decorauere 77 8. *decoratus* 208 5.
decus 70 2.

- dedicant 148 12. ('*d. est dicare*' Non.);
 dedicauit 68 3.
 deducere 290 19.
 defectio solis nonis Iuniis a. 403.
 351: 3 16.
 defendebant 235 1. ('*defendere et
 offendere inter sese aduersa sunt,
 quorum — significat alterum ἐν-
 ποδῶν ποιεῖν i. e. auertere atque
 depellere*' Gell.). defenderent 181
 4. defendundam 178 14.
 defetigatum 77 1.
 deficere 88 9.
 defiguntur 305 6.
 defluxerat 77 2.
 dehortata 88 5.
 deiciunt 289 7. deiecit 160 8. 210
 3. deiecerant 293 6.
 deinde 77 15. 78 10. 208 11. 210 5.
 223 4. 224 6. 275 5. 285 8.
 delectat 51 5.
 delectare 222 10. ('*d. indicere, ad-
 trahere*' Non.).
 deligantur 309 5. deligata 309 5.
 delinquant 315 5. delinquere 163
 17. ('*d. pro deficere*' Seru.) deli-
 quisset 126 8.
*Delus insula Atheniensibus a Ro-
 manis data* 252 9.
 dementem 292 17.
 demessuit 67 13. demessuerunt
 105 4.
 demas 80 9.
 demoliiuit 103 7. ('*demoliri est de-
 struere*' Non.).
 demonstrare 178 13. demonstrabant
 178 9. demonstrauius 215 10.
 denasci 104 2. ('*d. decrescere*' Non.).
 dena 63 9.
 denique 274 10. 287 14. 288 17.
 densiores 282 8.
 deorsum 234 13; 14. 314 12.
 depeculari 164 9. ('*d. ἀποσυλοῦσθαι*'
Prisc.).
 deportauisse 160 10.
 depugnare 83 4. 208 10. depugna-
 tum 79 15. 83 4. 74 11.
 derепente 84 1.
 descendit 205 10. descendere 225
 2; 4; 6. descendidit 275 6.
 despiciens 211 12.
 desubito 219 8.
 deteriores 207 2.
 detorsum 66 19.
 detraxit 210 7.
 denenisse 114 4.
 dii 76 17. deorum 207 2. dis 112
 25. deos 232 5. — *deorum duo-
 decim simulacra ludis magnis per
 urbem portata* 31 24.
 dextrum 210 5. 224 4. dextera 286
 10. dextera 113 3. dextris 153 7.
 dextimos 153 7.
 diadema 89 8.
Diaci mors 273 14.
 Dialis 195 7. — *Diali flamini cae-
 rimoniae inpositae* 111 7. *flamini-
 cae caerimoniae* 112 11.
Dianae lectisternium factum 129 28.
 Dianium 68 2.
 diarium 178 10.
 dico 83 1. 209 3. dicit 84 4. (*bis*).
 85 1. dicimus 84 2. dicunt 72 1.
 88 9. 121 13; 14. 220 12. dicam
 235 14. dicat 81 9. dicere 180 5.
 dicerent 223 14. dixi 209 7. dixit
 147 16. 274 11. diximus 283 16.
 dixerunt 274 8. dixisse 292 7.
 dicitur 132 3; 5. dicuntur 85 2.
 291 2. dici 85 5. 293 16.
 dictator 68 3. 79 1. dictatorem 78 7.
 dictatore 206 8. — *dictator primus
 a populo creatus Q. Fabius Cunc-
 tator* 153 5.
 dictaturam 295 11. — *d. Albano-
 rum exemplo instituta* 304 3.
 dicta 183 5.
 diductas 314 14.
 diequinti 78 8. 154 8.
 dies 83 1. die (*dat.*) 299 19. diem
 219 5. 274 11. 12. die 278 16. 290
 12. — *dierum postridianorum quae
 causa sit* 101 17. 172 21.
 dignitate 206 12.
 dignos 196 1. 292 15.
 digressi 282 19. 290 9.
 dimicare 282 2.
 dimidium 84 10.
 dimitti 222 7. dimissum 77 15. di-
 missa 231 6.
Diogenis eloquentia 188 4.
*ad Dionysium Syracusanorum ty-
 rannum legati Romani missi* 171
 18. 304 21.
*Dioscurorum simulacra ludismagnis
 per urbem portata* 31 34.
 dirigerentur 91 6.
 dirui 184 3.
 discedunt 286 10. discessis 157 2.
 disciplina 209 8.
 didicimus 138 2.
 discribere 51 5.
 dispalantur 296 10. dispalati 282
 19. ('*dispalare est separare*' Non.).

- dispertit 71 15. 281 9. dispertunt 287 7.
 disponit 291 7. disponunt 287 3.
 dissentiuntur 148 10 (*depon.*).
 dissipatis 279 11.
 dissoluta 292 12.
 diu 233 15. 314 9.
 diuina 93 14.
 diuina 274 7. diuinae 274 7.
 diuitias 217 10.
 diurnare 207 4 (*'d. pro diu uiuere'* Gell.).
 diui 293 18.
 dat 293 8. dent 80 13. da 169 7.
 dato 113 2. danto 112 25. dare 84 6. 154 7. dedit 205 11. dedere 76 18. dari 112 26. 138 6. 280 2.
 datus 63 8. data 180 7. datas 155 1. data 214 3.
 docent 82 15.
 dolore 299 1.
 dolis 221 4.
 domina 138 6.
*Cn. Domitius Cn. f. Caluinus ac-
 dilis curulis* 133 1.
 dominum 168 8.
 domum 71 13. 160 10. 222 6. 231 7. domo 181 12. domus 217 2.
 donec 293 11.
 donabam 92 8. donari 293 11.
Dorso uid. Fabius.
 dotes 80 13.
 Drepanum 138 8. Drepana 79 10. 138 8.
 dubitatum 156 11. 288 11.
 dubitatio 294 2.
 ducere 236 12. ducent 86 11. duxi 218 15. ducti 286 10.
 ductoribus 160 10.
M. Duellius trib. pl. 128 8.
 dum 83 2. 94 7. 210 1. 213 2. 222 1; 10. 292 23.
 duo 79 13. duae 287 21. duas 61 7. 223 4. 280 10. 286 1. duo (*acc.*) 208 4. duos 160 9. duobus 93 20. duabus 172 17.
 duoetuesimo 77 15. 110 11.
 duplici 280 7.
 durare 107 6.
 dux 211 10. ducem 212 10.
 e (ex) 49 10. 58 2. 66 16. 70 12. 76 18. 80 8. 83 2. 88 14. 90 15. 106 8. 110 10. 113 9. 147 11. 168 14. 179 3. 189 9. 206 14. 209 3. 210 8. 211 14. *213. 3. 274 8. 289 14. 280 8; 10. 284 16.
 ecquando 234 4.
 ecquis 84 5. 88 11. ecqua 84 9. edebat 49 11. editus 211 6.
 *edomant 82 14.
 educebant 314 10. eduxit 86 9. 233 13.
Egeria nympha Numae uiam ostendit, qua fulminis procurandi scientiam adipiscatur 238 13.
Egerius pater L. Tarquinii Collatini 26 4 *sqq.*
 Egerius Laeuius 68 2.
 ego 83 3. 84 7. 86 18. 88 9. 121 17. 292 6. mihi 72 5. 82 11. 85 5. 86 2. 154 7. me 84 7. 88 5; 9; 11. 151 8; 190 4; me 78 8. 235 12. 290 21. nos 83 12. 84 3; 13. nostri 195 9. 217 8. 220 13; 17. 235 10 (*bis*). 294 7. nostrum 83 13. 234 4. 309 2. nobis 60 6. 84 14. 178 11. 196 3. 221 3. 225 12. 292 14. nos 83 3; 12. 169 8. 196 1. 207 3. 220 16; 17. 274 4.
 egrediuntur 159 16.
 egregias 292 4.
 eiecti 190 11.
 elaborauit 188 22.
elephanti a Metello in Sicilia capti Romae per circum acti 133 13.
 eloquentia 206 12.
 elogiis 77 9.
 eminus 160 7. 281 5.
 emerent 99 14.
ad Emporias multi hostes caesi 80 2. 254 7.
 enim 83 8. 235 7.
 enixim 292 6 (*'c. pro enixe'* Non.).
 ensem 72 3.
 ire 61 4. 217 2. irent 98 6. iuit 74 11.
 eo (*adu.*) 71 15. 72 7. 112 26. 132 6. 218 21. 275 1.
ἐπιμαχόμενοι 178 10.
epularum nos apud ueteres Romanos 90 4; 8.
 equae 232 2.
 equitum 78 7. 79 1; 2. equites 287 22. equitibus 79 2. 86 4.
 equitatum 154 7.
 (*equus.*) ecum 282 11. equos 74 4. equo 160 7. 94 2. 225 2. equis 292 12. — *equorum certamina ludis magnis* 32 16.
equus Troianus machinamentum bellicum 311 4.
Eretum 155 12.
 erga 293 18.
 ergo 220 15. 293 10. (*'c., positum pro ea causa'* Non.).

- eruptio 289 16.
de Erycinis certaminibus iudicium Fabii 35 27.
 et 60 13. 61 8. 72 2; 8. 78 1. 79 13. 82 15. 84 14. 85 5. 93 15; 21. 98 5. 99 2; 13. 103 7. 104 14. 107 9. 109 9. 112 30. 113 10. 138 3. 151 7. 160 10. 169 7; 9. 178 7. 179 3. 206 3; 9; 16. 208 4; 5 (*ter*). 209 5. 211 10; 11; 12; 13. 213 3; 4 (*bis*); 5; 6; 7; 8; 10 (*bis*). 213 15. 217 2; 5 (*bis*); 16. 219 5. 220 14. 221 1; 3. 222 15. 223 14. 224 2. 225 2; 6. 232 4. 233 17. 234 4. 235 1. 274 2; 11. 275 2 *bis*. 279 2. 280 13. 281 2 (*bis*). 282 11; 13. 283 3. 284 6; 11. 286 14; 16 (*bis*). 287 2; 9. 289 20. 290 2. 292 4; 6. 293 3; 8. 294 1; 7. 295 11. 296 14. 299 2. 302 23. 305 5. 314 8; 10.
 etiam *58 3. 178 12. 195 9. 309 14.
 Etruriam 91 8. *in Etruria pugnatum a*. 291. 460: 34 20. *ex Etruria aruspices acciti* 4 8. *in E. egregie res gestae a M. Atilio Regulo* 218 18.
Etrusci regebant Volscos 69 9. *Pisas obtinent* 64 2. *in Etruscos aruspices male consulentis animaduversum uindicatumque* 4 18. .
Etrusca praeda Carthaginem portatur 249 16.
 euadit 289 18.
Euander Acolicam linguam in Italiam secum adiecit 57 16. *Faunum deum dixit* 41 2. 96 2. *Pani sacrum fecit* 10 20. *Lycaca instituit* 312 2. *E. praefectus classis Catillus* 67 5.
 euehitur 294 4.
 eueniat 82 13; 14. euenire 83 8. euenit 76 18; 19. euenisse 235 14. euertendam 206 14.
Euganearum gentium oppida XXXVIII: 63 2.
 *euinctum 107 8.
eum Eumene Attali filio bellum gerere Philippus a Rom. uetitus 226 12. *Eumenis frater Attalus Romanum uenit ad indicia de Perseo deferenda* 272 1. *in bello Persico Romanos non adiunxit* 272 6. *inter Eumenem et Antiochum certamina a L. Scipione dirimuntur* 270 3.
Eunomus Lyeurgi pupillus 65 18.
Eurybates Aeneae filius 96 22.
Euximus comes Aeneae 50 2. 193 18.
 exaugurauit 59 5. exaugurari 59 6.
 excellere 82 10.
 excelso 285 11. excelsissimum 70 2.
 excusationi 292 21. excusationem 285 9.
 excidunt 61 5.
 execrari 79 13 (*pass.*).
 exempli 220 14. exempla 236 14.
 exire 132 10.
 exercitum 77 4. 86 8. 150 3. 185 15. 218 21. 287 7. exercitu 154 8. 209 3; 6. 211 14. 212 10. 236 12. — *exercitus Romani continentia* 186 1.
 exertare 209 1.
 exfundato 161 2 (*exfundare, a fundo euertere? Non.*).
 exhausserunt 292 23.
 exegerunt 217 12. exigeretur 91 6.
 exacto 60 12.
 exinanitis 287 14.
 exleges 292 14 (*exlex est, qui sine lege uiuat? Non.*).
 expectaret 221 1.
 expediunt 289 12. expedire 287 15. expediti 288 6.
 expiatum 72 2.
 explanari 293 16.
 expoliabantur 210 12.
 exponat 150 3.
 expurgarunt 173 16.
 exstitisse 279 16.
 exta 112 25; 26.
 extemplo 208 9.
 extra 74 11.
 extrahit 291 9.
 exules 79 13.
 exuperabilem 206 9.
 fabrum 186 6.
 Fabius 222 9. 224 7. 225 6. — *Q. Fabius cons.* 130 15.
 (*C. Fabii*) *Dorsonis facinus* 101 5.
Q. Fabii (Labconis) praetoris res in Creta gestae et triumphus 257 23.
Q. Fabius Maximus primus dictator a populo creatus 153 4.
Q. Fabii Maximi Rulliani ad Inbrinium pugna 43 15 *sqq.* *consul creatus consulatum distulit, acedilis factus* 308 6. 313 12.
Q. Fabius Pictor res in Ligustinis gessit 37 7.
C. Fabricius consul Pyrrhum hostem defendit ab insidiis 220 9. 247 2.
 fabulas 179 [4;] 7.
 facies 235 4 (*pro statura totiusque*

- corporis figura* Gell.). facies (gen.) 208 11. 218 2. facii 218 2.
 facilem 280 2.
 facile 206 13. facilius 99 13. 151 2. facillime 235 2.
 facit 74 12. facinus 83 13. faciant 121 15. facite 236 14. facere 60 6. 73 17. 81 2. 3. 84 7. 10. 85 1. 3. 92 6. 8. 158 12. 183 11. 184 5. 206 3. 288 11. 290 21. faciebat 49 10. 131 5. faceret 132 2. faceremus 83 9. 221 2. feci 92 10. fecit 77 6. 11. 85 1. fecerunt 85 2. 99 3. fecisse 235 12. 292 7. fecerat 92 8. 105 7. fecissent 274 4. facturum 86 16. 214 5. 232 6. facturos 290 24. faciendi 279 9. faciundam 179 1.
 factiones 91 9.
 factum 158 9. facti 290 14. facto 77 4. factum 77 9. facta 158 10. 183 5. factis 77 10. 206 12.
 facundiosa 183 6.
Faliska Argis orta 64 11.
 fallacias 214 2.
 false 299 14.
 falces 289 6 (*f.*, armorum genus, murorum oppugnationi aptum Non.).
 famam 61 13.
 familiae 84 10.
 familiaris 220 16. familiare 189 4. fanatici unde dicti 41 4. 96 4.
Fannia lex quo anno data 174 1.
C. Fannius trib. pl. 269 1.
C. Fannius historicus gener Laelii 140 7. post Ti. Gracchum Carthaginis muros descendit 139 2.
 fanum 59 6. fani 205 5. fanum 99 3. fano 163 6. fana 59 4. — *fana unde dicta* 41 3. 96 3.
far torrere Numa instituit 99 6.
 *fascias 89 9.
 fascis 160 10. fasces 289 9.
 faseli 291 15. (*faselus nauigium Campanum* Non.).
Fauia curia tribus cladibus abominanda 307 20.
fauinae primo aedes sacrae dictae 41 2. 96 2.
Favus ab Euandro deus dictus 41 2. 96 2. *F. et Martius Picus, quibus sacrificiis Iuppiter in terram eliciatur, Numam perdocent* 239 2.
Faustulus Romulum et Remum educat 10 24 sqq. *Romulo originem aperit* 13 12 sqq. *F. coniux Acca Larentia* 300 2.
feminas Romae, cum iugerent, usas esse ueste caerulea 89 11.
 *ferculis 285 4.
ferculis duobus epulabantur ueteres Romani 90 9.
Feretrius Iuppiter uid. Iuppiter.
 ferit 160 7.
 ferme 60 1.
 ferunt 61 4. tulit 205 3. fertur 244 7. feruntur 290 23. ferri 160 11. lata 179 6. ferendarum 293 6. ferociam 82 11.
Feronia dea unde nomen inuenerit 65 28.
 ferocissimum 212 11.
 ferrareae 80 8.
 ferrea 113 11.
 fera 286 16 (*fera uite positum pro agresti* Non.). ferac 66 16.
 festinatum 287 11.
fetiales instituti a Numa ab Ardeatibus sumpto exemplo 170 1.
 fetum 291 2.
 fetilem 113 10.
 fidei 220 14. fide 279 16.
Fidius Iuppiter 65 3.
 filiabus 80 13.
 filius 132 3; 5; 8. 135 6. 224 7. filium 225 6.
 finem 71 14. 158 14. 286 14. fine 106 6. (*femin. gen.*) fines 285 5.
 (fio.) fit 70 13. 99 2. 113 9. 211 7. 212 5. finit 63 9. 212 2. fiat 179 10. fiant 148 10. fieri 83 14. 84 5. 132 2. 179 9. 184 9. 289 16. 195 9. factus 76 19. 110 11. 132 4. facta 209 7. factum 79 15. 178 9; 11. 212 12. 244 11. 225 9. 299 14. facta 208 8. factum 221 3. facto 82 15. 208 9. 210 8. facti 224 6. factae 274 7. *facta 223 14. factis 283 2.
 Fiscello 66 15.
 Flacco 230 12.
Flaccus uid. Valerius.
 flagellum 72 5.
 flagitium 209 2.
 flamen 195 7. — *flamen sacrum Cereale faciens Telluri et Cereri quos dies inuocet* 112 17. *fl. Diali caerimoniae inpositae* 111 7.
flaminicae Dialis caerimoniae 112 11.
Flamininus uid. T. Quinctius.
C. Flaminius religione neglecta ad Trasumenum cecidit 151 13; 16.
C. Flaminius praetor tres dilectus habuit 254 19.
 Flauius 131 4. 132 3; 5; 8. — *Un.*

- Flauii, Anni filii, acdilitas* 131 1.
ante acdilitatem tributum gessit
duosque triumphatus 308 2.
 flens 181 6. 284 12.
 fluctus 291 12.
 fluminis 291 10. flumen 277 14.
 fluit 71 12.
 fluuias 286 1.
 fluuium (*fem. gen.*) 286 2.
 fluuii 71 15. fluuium 85 12. 88 14.
 fluuiio 71 12. fluuii 71 14.
 fodinae 80 8.
 foedus 118 6. 230 16. 274 4. foedere
 78 1. foedera 292 12.
 foramen 289 16.
 foras 86 9.
 foribus 289 12.
 foris 206 2.
 forma 206 12.
 formidinem 287 17. formidine 288 20.
Foronia dea 65 7.
Foronia urbs a Lacedaemoniis con-
dita 65 26.
 fortassean 284 16.
 fortem 77 3. 206 9.
 fortissime 234 12.
 fortunae 161 4. 287 17. fortunam
 76 17. fortunas 292 6.
Foruli 155 16.
 forum 275 5. 309 10.
 fora nauium 174 14.
 fossa 280 7. fossas 280 2.
 fragminibus 279 12.
 fregit 74 7.
 fremere 103 4.
 frequentes 289 10.
 fronte 86 4; 6.
 frumentum 163 18. frumento 280 8.
 frumisci 217 2.
 (*fruur.*) fructos 185 7.
 frustrata 291 7.
Fucinus lacus oppidum Archippe
hausit 167 9.
 fugae 282 16. fugam 223 4.
fulminis procurandi scientiam Numa
adipiscitur 239 12.
L. Fuluius Flaccus a fratre cen-
sore notatus 271 15.
Q. Fuluius censor fratrem et con-
sortem puniuit 271 9.
M. Fuluius nobilior cons. 256 14.
Fundanorum coniurati a Romanis
puniti 213 7.
 funditore 234 12. funditores 235 2.
 280 16 (*funditores sunt, qui fun-*
dis magnis dimicant Non.).
 funis 289 12.
 funere 275 5.
- L. Furio* 211 6. *M. Furio* 206 8.
L. Furius tr. mil. aedi Saturni ac-
dificandae praefectus 172 19.
C. Furius Aculeo quaestor L. Sci-
pionis rogatione Petillia reus fac-
tus 266 7. *et damnatus* 266 11.
C. Furius Chresimi iudicium 134 5.
L. Furius Purpurionis de rogatione
Petillia sententia 265 4.
in furto comprehensi milites quo sup-
plicio adfecti 93 7.
Gabinus ritus 57 4.
Gaesati in Italiam ex ulteriore Gal-
lia adducti 36 6.
Gaio Mancino 274 1.
Gai Mari 234 4.
Gaius Popilius uid. Popilius 135 6.
Gai Scriboni 284 2.
Gaius + Titinius 285 7.
 galbeos 89 9.
 galeam 212 6; 9.
 galearia 218 12.
Gallia 61 7. *62 6. — *in G. Noreia*
urbs 183 2. *Galliae cisalpinae de-*
fectio 36 4.
Gallicanus 61 10.
Gallicus 63 7. *Gallicum* 210 3.
Gallus 208 3; 7. 209 7. 210 1; 4.
Galli 210 1. *Gallum* 209 5. 212 2.
Gallo 209 4. *Galli* 110 11. 282 3. 288 2.
Gallorum 211 7; 10. *Gallis* 156 12.
 205. 10. *Gallos* 205 2. 206 9. *Gallis*
 206 7. — *Galli Palatium incen-*
dunt 194 10. *Gallorum incendio*
antiqua litterarum monumenta pe-
riisse 176 7. *cum G. circa Anie-*
nem pugnatum 207 11. *G. in Olympo*
monte caesorum numerus 228 3. 258
 13. *G. multi ad Pesinuntem ceci-*
derunt 296 3.
Garga uicus in finibus Thurinis 236 6.
Gargara ciuitas in finibus Troicis
 236 9.
Gargarum flumen in finibus Thuri-
nis 236 5.
 gauisi 104 4.
 gaudium 223 2. gaudio 83 2.
 gehu 61 5.
M. Genucius cons. 194 2.
 genus 148 4. genere 206 10. 209 2.
 211 6. 213 14. genera 290 4.
 (*gero.*) geri 148 8. gestum 178 9.
 231 2. gesta 161 5. 178 13. 179 4;
 6. gestas 178 7. gesta 51 5. 294
 8. gestis 222 15.
Getaniae uxoris Seruii Tullii mors
 243 1.

- gladium 210 3. gladio 209 5. gladios 208 4. 287 24.
 glis 90 10.
 glisceretur 179 12 ('gliscitur pro gliscit' Non.).
 gloriam 77 7.
 Gnaeus 131 4. 132 2; 5; 8.
 gnatus 213 14. gnato 209 2.
 Gracchus 181 1. 224 7. 274 1. Graccho 230 16. *uid. et. Sempronius.*
 gradu 309 10.
 Graecia 77 7. 294 8.
 Graeci 178 10. Graccos 233 15. — a *Gracis Roma condita* 44 10. *Gr. clupea rotundi* 90 2. *Graeca sacra Herculi apud Romanos facta* 44 11.
 graminea corona 199 15.
 grandes 291 15. grandia 211 11.
 granditatem 292 20.
 gratia 161 5. gratiam 77 7. gratias 154 2.
 gratia (*praep.*) 293 6.
 Gratiarum simulacra ludis magnis per urbem portata 31 31.
 gratum 59 9. gratissimum 77 9.
 graui 223 4.
 Grauiscae unde dictae 64 9.
 grauiter 205 3. 231 10.
 grossulos 49 10 ('grossi appellantur fici quae non maturescunt' Macrob.).
 Grumento capto serui duo dominam seruant 232 8.
 Grundilibus 99 4.
 grundibat 231 10 ('grunit porcus dicimus, ueteres grundire dicebant' Diom.).
 habentia 225 16 ('h. industria, sapientia, concordia' Non.).
 habet 72 10. habere 84 11; 12; 13. 93 16. 153 7. 206 14. 219 2. habebat 132 1. 181 5. haberet 121 14. 210 4. habuit 61 12. 212 12. habuerunt 53 9. 219 6. habuere 77 10. haberi 84 15.
 habitant 73 11.
 Hamilcaris proelia ad Erycem fortiter commissa 35 14. *uid. etiam Amilcar.*
 Hannibal Hasdrubalis consilia secutus 38 15. per Cremonis iugum Alpes transit 150 7. quantas copias in Italiam transduxerit 42 28 sqq. post pugnam Cannensem captiuos Romanos de redimendis captiuis mittit 41 1 sqq. iter Romanum factum 155 11. legatus ante proelium Zamenae ad Scipionem uenit 250 15. cum P. Africano Ephesi colloquium 47 4 sqq. mors 271 5. 319 2. somnia 149 3. 157 8.
 Hanno ad Salaccam captus 160 3. 249 21.
 Hasdrubal Carthagine tyrannidem petit 38 6. in Hispania res gerit iniussu senatus Carthaginensis 38 11 eius superbia bellum Hannibalicum conflatum 38 1.
 Hasdrubalis castra in Hispania a Rom. expugnata 46 3. cum II. eruptione pugnatum 247 17. imago in clupco 46 8. 134 4. 248 5.
 harpagis 289 7.
 haruspices 274 7.
 haurire 106 9. hausit 210 5.
 haut 72 7. 83 6.
 *Helenae simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 31.
 M. Heluius ad Iliturgi Celtiberos uincit et oppidum capit 253 23.
 Herculeaneum 286 2.
 Herculi a Romanis Graeca sacra facta 44 11. lectisternium 129 28. simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 33.
 heredem 69 4.
 *heri 231 4.
 in Hernico agro pugnatum cum Aequis 246 5.
 Hersiliae apud T. Tatium preces 169 5.
 Hesiodus annis plus CLX post bellum Troianum uixit 98 2.
 hiberna 92 10.
 Hiberum 88 14.
 hic 217 14. haec 82 12; 14. 83 1. 207 2. hoc 178 8. 231 11. 244 11.
 huius 292 11. huic 158 12. hanc 292 9. hoc 183 11. haec 140 1. hi 68 3. 132 7; 10. his 98 6. 121 15. 210 12. 219 8. 291 1. hos 105 6. 223 14. haec 225 12. his 80 8. 93 20. 135 5. 234 2.
 hisce 218 12. 309 13.
 contra Hieronem regem classis Rom. quot diebus aedificata 133 5.
 hinc 315 3.
 himibunde 232 2 ('h. pro himnienter' Non.).
 Hispania 106 4. 274 2. — 163 13. in H. quanta uirtute et abstinentia M. Porcius Cato usus sit 92 12. in H. res ab Hasdrubale iniussu senatus Carthaginensis gestae 38 12. in Hispania ulteriore ad Ili-

- turgi pugnatum* 251 1. in *H. dilectus* 255 3.
 Hispanico 209 5. 210 4.
historiae bonum commendatum 52 3.
historias 179 7. *historiis* 77 9.
Homerus Troianum uixit 98 2.
 homo 83 8. 105 2. hominem 210 3.
 homines 51 5. 121 15. hominum 181 3. 222 4. 235 8. hominibus 82 9.
 honestatem 292 21.
 honeste 92 8.
 honorem 84 15. honore 292 14. honores 292 7.
 horas 223 4.
Horarum simulacra ludis magnis per urbem portata 31 31.
Horatii Coclitis statua de caelo tacta 4 6.
 hordeum 67 12; 14. 105 4.
 hostiae 275 2.
A. Hostilius legatus L. Scipionis rogatione Petillia reus factus 266 6, et damnatus 266 10.
L. Hostilius legatus L. Scipionis rogatione Petillia reus factus 266 7, absolutus 266 9.
 hosti 225 9. hostem 66 18. 222 10. 288 11. hostis 296 11. hostium 86 5. 160 11. 185 15. 211 9. 212 11. 222 2. 282 11. 286 12. 290 9. hostibus 222 9. 282 9. hostes 84 4. 163 18. 279 3. 281 5. hostis 73 16. 235 1. hostibus 196 1.
 huc 88 5.
 humanitus 106 6.
 humana 293 19.
 humerum 210 5.
 humilem 288 20.

 iacabis 221 5.
 iaculis 287 24.
 iam 79 2. 88 10. 168 14. 212 4; 5. 290 5.
ad Ianiculum proclium 295 3.
Ianualis porta cur aedificata 122 1.
Ianus cur biformis sit 194 21. *I. nominare die atro non oportet* 115 7.
Jason Medeam Buthroti sepeliuit 168 1.
 ibi 76 19. 121 13. 132 7. 212 4. 219 5. 222 2; 4.
Sp. Icilius trib. pleb. 128 8.
 icistis 148 6. icti 282 13.
 ictu 210 4. ictus 314 10.
Idacae magnae matris aedes dedicata 255 23.
- Idaeus uertex Gargarum* 236 9.
 idecirco 235 12. 294 8.
 idem 67 13; 14. 132 5. 293 2. eundem 121 13. idem 77 5. 83 6. 92 8. eodem 58 1. 210 5. 210 1. eadem 161 5. isdem 280 7.
 igitur 60 5. 78 7.
 ignauiter 219 5.
 ignem 233 15. 292 23.
 ignosciturum 126 8. ignoturus 86 2.
 Iguinium 290 12.
 Iguinos 290 14.
 ilex 279 4.
Ilia filia Numitoris 8 6.
 ilico 98 6 (*bis*); 7.
Iliturgi a M. Heluio receptum 254 4.
 illatebrant 216 6.
 ille 107 6. 225 5. 233 14. 235 10 (*bis*). illud 84 10. illam 77 3. 113 10. illo 77 3. illi 83 15. 86 16. 107 6. illorum 132 10. 292 17. illis 151 2. illos 77 4. 84 2. 292 6. illis 236 14.
 inlitterati 60 12.
Illyrica praeda 273 2.
 Illyrio 85 10.
 imbrī 236 17.
 imbricium 279 12.
Imbrus insula Atheniensibus a Romanis data 252 8.
 inhumanitatem 208 11.
 immensum 90 1.
 immittantur 156 12. immissa 284 11 (*inmissum pro demissum, prominens et longius pendens* Non.). immo 121 16.
 immolauit 174 11. immolatos 67 2.
 immortales 76 17.
 impedimentum 287 2. 288 9.
 impediremus 294 9. impeditos 288 6.
 imperator 74 10. 156 11. imperatorem 73 16. 180 6. 190 2.
 imperitum 284 14.
 imperium 225 7. imperio 99 1. 83 9. 225 6. imperia 103 4.
 impetrato 212 1.
 impetum 73 17. 210 4. impetu 281 21.
 implet 80 10.
 imponit 62 10. 210 8. impositum 195 6. imposito 289 12.
 impotentia 285 2.
 impraesentiarum 138 2.
 improuisus 212 5.
 impune 84 14.
 in (*c. acc.*) 63 9. 67 2. 70 2 (*bis*); 8. 73 16. 83 2. 91 6. 112 26. 114 4. 132 6. 148 2. 150 2. 154 8. 185

14. 195 9. 205 2. 210 8. 212 2; 6; 9. 215 11. 217 8. 223 4. 231 6. 279 3; 7. 280 8. 282 14. 283 4; 19 (*'in populum pro ad populum' Non.*). 285 4. 286 10. 291 12. 299 3. 309 10. 314 8; 11. 315 3. *v. abl.* 59 5. 61 13. 62 6 (*bis*). 63 8. 66 15. 67 12; 13. 68 2. 71 14. 72 2. 73 7; 15. 77 5. 78 8. 80 7. 82 2. 83 10 (*bis*). 92 9. 93 15; 20. 94 1. 103 7 (*bis*). 105 4. 106 4. 107 7; 8; 11. 131 5. 132 9; 10. 138 2. 153 7. 156 11. 161 1. 163 6. 179 1; 9. 181 5. 206 2; 14. 209 6. 210 4. 211 7. 217 14. 225 1. 230 14. 274 2. 281 7; 12. 285 11. 289 5; 22. 291 9. 294 6; 7. 308 18 (*bis*).
- inaniter 212 2.
- inaurauerunt 173 16.
- ad *Inbrinium Q. Fabii pugna* 33 20.
- incedebat 211 2.
- incendunt 283 8. incendere 233 16.
- incenderet 233 14. incensos 289 9.
- incerta 288 18. incertas 278 16.
- incidit 210 5. 231 4.
- incipit 212 7. incepisse 225 12.
- inclitissimae 77 8.
- incolomiores 207 3.
- inde 60 1. 70 8. 71 13. 212 6. *218 12. 219 1. 231 7. 278 16. 282 11; 16.
- indigebat 281 10.
- (*indo.*) inde 72 5.
- inductum 283 18. 290 21.
- indulgitate 161 8. 284 9.
- industriosissime 61 7.
- ineunt 213 3. initum 179 2.
- inermis 283 4.
- (*inermus.*) inermi 216 6. inermos 288 6.
- *inerti 213 3.
- inferendae 295 2.
- inflarat 225 16.
- infra 286 1.
- ingens 279 4. ingenti 217 6. ingentes 211 8.
- ingrediens 211 11.
- *infectus 294 1. iniectas 289 7.
- inimiciter 220 13. 313 2.
- iniquitas 207 2.
- iniuriis 220 13.
- innoxios 291 8.
- Inporcitorem* 112 19.
- inquit 79 2.
- insidiis 281 12. 294 6
- insederant 211 8.
- insigni 299 2.
- insilibat 212 7.
- insinuant 287 20 (*'insinuari [sic] est inmitti quasi sinu accipi' Non.*).
- insistit 212 6.
- insitorem 112 19.
- insitos 107 9.
- inspectante 209 7.
- instauratini ludi* 27 3.
- instituerunt 293 3. instituissent 282 9.
- instruebantur 211 8. instruxit 86 10. instructum 288 20. instructo 236 12.
- **Insubres* 62 6. — *I. et Comenses quot ad Comum caesi et capti* 253 13.
- insulas 85 9.
- insuebant 314 13.
- insuper 107 8.
- integras 169 8.
- integuntur 291 19.
- ingrunt 289 22 (*'integrare, redintegrare' Non.*).
- intellegunt 148 9. intellegeretur 206 2. intellexit 164 9. 225 5. intellegendo 82 16.
- intendere 314 11.
- inter 73 15. 77 1. 83 12. 91 8. 99 2. 178 6. 206 2. 207 3. 212 1. 223 7. 225 3. 232 2. 286 1. 287 5.
- intercalatum quando primum sit* 101 1. 145 10. *intercalauit primus Romulus* 302 4. *intercalauit Numa primum sacrorum causa* 238 9.
- intercessio 292 17.
- interea 92 5. 179 5. 211 10.
- (*intereo.*) interitis 236 21.
- interficiunt 288 7. interfecisset 220 17. interficiuntur 157 2.
- interim 92 9. 208 3.
- interposuit 233 14.
- interregnum post excessum Romuli initum* 3 9.
- interruptus 289 18.
- interest 77 5. 234 15. interfuit 178 8.
- intonso 284 11.
- intra 285 5. 289 20.
- intrepide 212 3.
- introiuit 132 6. introierit 179 3.
- *inuenit 219 1. muenta 138 3.
- inuidia 179 12.
- inuitum 190 4. inuiti 132 10.
- Iphigenia* 72 1.
- ipse 154 7. 160 7. 163 15. 190 2. 210 8. ipsa 62 8. ipsum 173 16. ipso 209 6. ipsi 60 12. 147. 16. 282 14. 290 9. ipsorum 219 8.
- irascimini 85 6. irascendum 313 2.
- inridere 208 11.

- is 77 2. 88 14. 131 5. 132 4. 206 9.
208 6. 209 3. 224 2. 281 9. ea 209
6. id 85 6. 196 3. 209 1. 212 12.
eius 61 13. 69 4. 76 8. *77 1; 7;
9. 138 6. 173 16. 210 8. 221 2. 221
7. 281 9. 283 18. 290 14. 292 2.
314 12. ei 74 11. 121 14. 132 8.
210 3. 225 1. 274 11. eum 61 5.
76 19. 77 2. 114 4. 127 2. 131 6.
132 2; 7. 181 5. 188 22. 210 6. 219
5. 222 9. 224 2. 231 8. 314 9. eam
61 13. 83 14. 84 15. 88 11. 107 17.
132 19. 210 7. 221 1. 299 3. id 58
6. 59 6. 71 12. 77 9. 83 5; 7; 8.
84 3; 6; 14. 85 4; 6. 104 4. 113
11. 132 8. 178 12. 179 [4;] 6. 181
4. 205 2. 214 5. 215 9. 220 17. 222
16. 290 20. eo 58 2. 59 5. 63 8.
107 8. 250 14. 210 3. 211 7. ea 19
10. 83 10. 88 10. 131 5. 179 4.
181 5. i 222 2. eae 274 7. ea 73
11. 158 10. 178 9. 179 6. 213 2.
eorum 58 2. 71 14. 73 14. 83 7.
86 2. 117 11. 158 12. 215 10. 225
16. 236 14. 292 2. 315 4. eos 72
7. 117 16. 178 6; 7. 206 2. 225 3.
287 5. 292 9. eas 62 9. ea 59 5.
81 1. 99 14. 104 2. 214 2. *219 2.
292 20. iis 107 11. is 148 6. iis
206 5. eabus 105 12.
istud 121 15.
ita 76 18. 83 3. 84 4. 99 2. 107 6.
148 6. 161 3. *178 10. 186 8. 209
7. 210 10. 222 15. 224 1. 233 16.
275 2. 279 2.
Italia 62 6. 93 15. *I. a vitulis de-
rivanda* 118 1. *I. muri vice tue-
bantur Alpes* 78 4. *I. disciplina et
vita* 73 3. *I. primo tenere Abor-
igines* 52 12. *in I. venit Aeneas
concessis ab Argivis navibus* 96
20. 118 5.
itaque 62 9. 70 11. 86 18. 290 12.
item 223 2. 283 8.
iter 94 9. 184 5. 288 11. itineribus
288 9.
iterare 179 [4;] 7.
iterum 67 14. 135 6. 210 1; 2; 3.
224 7.
itidem 169 8.
iubet 79 1. 153 7. 211 13. 217 2.
iubere 225 4. iubebat 138 6. iussit
132 9. 181 6. 225 6. 281 3.
indices 293 3.
iudicium 299 13.
iugera 63 9. 84 11. iugeris 93 17.
*C. Iulius Caesar Pompeium here-
dem scripsit* 314 17.
C. Iulius Iulus cons. 305 10.
iumenta 288 14.
*iuniores qui sint a Servio Tullio
dicti* 312 26.
*M. Iunius Brutus aedem Idaeae
matris dedicat* 255 23.
L. Iunius Pullus cons. 247 12.
M. Iunius Silanus a Boiis occisus
252 16.
*Iunonis simulacrum ludis magnis
per urbem portatum* 31 23. *Iuno-
nis Lacinae fanum* 157 9. *Iuno-
nis Lacinae thesaurus* 124 7. *Iu-
nonis Sospitae templum restitutum*
278 6.
*Iuppiter a Numa Pompilio ad ter-
ram elicitur et procurationis ful-
minis ritum aperit* 239 14. *I. no-
minare atro die non oportet*
115 7. *I. simulacrum ludis magnis
per urbem portatum* 31 23.
*Iovis Peretrij ludi in Tarpeio in-
stituti* 171 8.
Iuppiter Fidis idem qui Sancus 65 4.
Iovi Statori aedes vota 34 20.
ius 88 10. iure 148 8. iurum 89 17.
*iussu 293 8.
Iuventutis templum 124 10.
iuvenerunt 292 14.
iuxta 163 8. 225 4.
iuxtim 277 14.
*Karthaginienses vide Carthagini-
enses.*
Laberii virtus 221 7.
labro 291 9 ('labra non hominum
solum sed et margines vel fines dici
posse auctoritas persuadet' Non.).
*Lacedaemonii ad Italiam delati se
cum Sabinis coniunxerunt* 65 15
sqq. *Lacedaemonius Sabus nomen
dedit Sabinis* 66 8. *ab eo Sabini
originem trahunt* 168 4.
Lacinae Iunonis fanum 157 9.
laco 77 6.
lacte 93 16. 166 9 (*acc.*).
Laelii gener C. Fannius historicus
140 8.
*ad Laelium historias suas misit Coe-
lius* 147 10.
*laetibus 292 12.
laetiscant 293 18 ('laetiscere, laeti-
ficare' Non.).
laetitia 82 14; 15. 285 2.
*Laenius vid. Egerius.
laenis 309 8.

- lanceis 281 5. 282 4. 288 2.
 laniabat 212 8.
 Lanuvinus 68 4.
Lanuvii clipei a muribus adrosi
 278 14.
 lapis 86 11. lapidem 107 7. 234 13.
 lapide 107 8. lapiderum 174 13.
 lapides 281 9.
 laribus 99 4.
Larentia p. R. heredem instituit,
inde honos ei additus 56 10. 237 4.
 300 2.
 largiter 235 10.
Larii lacus amplitudo 60 4.
 laserpitium 72 9.
Latino bello ludi votivi maximi pri-
mi facti 27 1 sqq. 105 5. 161 9.
 171 23. ante *L. bellum A. Postu-*
mius dictator ludos (magnos) vouit
 29 16.
 Latini 213 2. — *Latini Aborigines*
Phrygesque iuncti appellati 52 14.
Latinorum votum 55 11. contra
Latinos ab Anco mittitur Tarqui-
nus Priscus 171 3. 303 10.
 Latinus 68 3. — *L. Troianis agrum*
dat 53 13. 277 11. *pugnat cum*
Aeneae 54 2. et *perit* 51 2; 9; 16.
 latitudinem 286 10.
Latonae simulacrum ludis magnis
per urbem portatum 31 27.
 lateribus 280 5.
 laudabam 92 9.
Laviniam Aeneas accepit uxorem
 54 14. eius sors post *Aeneae mor-*
tem 54 18 sqq.
 Lavini 67 2. — *Lavinii Titus Ta-*
tius obtruncatus 302 3.
 lavandi 308 21.
 Laurens 68 4. — in *Laurenti agro*
Aeneas cum DC sociis posuit castra
 97 5. ad *Laurentem ager Troia-*
nis a Latino datus 53 13. 277 11.
iuxta Laurolavinium Aeneae socii
praedas agunt 54 7. *L. Ascanius*
tenuit 54 18, *concessit Laviniae*
 55 3.
 lauro 286 16.
 laus 77 10.
 lecticis 190 2.
lectisternium primum factum 129
 22.
 lectorum 294 9.
 lectis 190 2.
 legatum 283 6. legati 148 12. 290
 9. legatos 290 12.
 legiones 70 11. legionibus 86 5.
 leguminum 90 15.
 lembis 283 6 (*l. naucula brevis*
piscatoria Non.).
Lemnus insula a Romanis Atheni-
ensibus data 225 8.
 leniter 291 13.
Lentulus uid. Cornelius.
 *lenta 279 3.
 Leonidas 77 6.
 Lepido 179 12. — *uid. et. M. Ae-*
milius.
Lepontii Tauriscae gentis 62 1.
Leucas a L. Licinio Crasso cons.
oppugnatur 181 13.
 lenibus 92 7.
 lex 84 9. 293 2; 10. lege 79 13. le-
 gum 89 17. 293 6.
Liber uid. Bacchus.
 liberum 161 8. liberis 85 5. liberos
 169 9. 181 5. (*antiqui etiam unum*
filium filiamue liberos multitudinis
numero appellarunt Gell.). liberis
 284 12.
 libri 107 6. 178 9. 179 1. libros 105
 6. 107 9; 10. libris 107 11. —
libri lintei (in acde Monetae repo-
siti) 305 8. 306 3; 15. 310 5. 313 7.
 libertatis 83 10. 218 18.
 libertino 131 4.
 libido *uid. lubido.*
Libitinae templum 124 9.
L. Libo trib. pl. 140 4. *uid. Scribo-*
nus.
 *Libui 61 3.
in Libya res novare conatur Has-
drubal 38 6.
 liceat 169 7. licebat 210 12.
 Licinius 274 11. — *C. Licinius*
Calvus cons. T. Quinctium Pen-
num dictatorem dicit 307 8.
L. Licinii Crassi oratoris heredes
multa triclinia acrata vendiderunt
 276 11.
P. Licinius Crassus Mucianus quas
quinque res omnium maximas et
praecipuas habuerit 181 7. *suppli-*
cium ab eo de architectone Moc-
lattensium sumptum 181 12.
ad Licinium Lucullum Sulla con-
mentarios suos misit 195 1. 198 18.
Licini forum Orumbouiorum stirpis
 62 14.
 lictor 225 5. lictoris 160 10. licto-
 res 225 3.
 ligneum 163 6. ligneam 233 14.
 ligni 60 4. ligna 219 2. 233 14.
 Ligu 61 3.
Ligurum mores 60 11. 61 1. *Ligu-*

- rum pagus *Vertamacori* 62 13. *Ligurum captivi navibus Carthaginem portantur* 249 17.
- a *Ligustinis praesidium Romanum obsessum* 37 8.
- Lilybaeo* 150 2.
- limine 132 9.
- lineos 89 9.
- linguam 209 1.
- lintei libri vid. libri.*
- Lintirius ager p. R. a Larentia relictus* 56 12.
- Liris* 294 4.
- in *Literino P. Cornelius Scipio mortuus* 263 18.
- litore 281 7.
- litorosissimum 114 5.
- litteris 294 8. 222 17. *litterae apud Aegyptios repertae a Mercurio* 165 6. *quaedam additae a Palamede, aliae a Simonide* 5 4. 40 4. 166 2.
- litterosus 105 2 ('*l. litteratus*' Non.).
- Marci *Liui* 284 3.
- M. Liuius cons.* 104 7.
- loco 275 5.
- Locris Pleminianus tumultus* 260 8.
- loci 275 5. locum 150 2. loco 59 5. 77 5. 106 1. 210 2. 230 14. 285 11. 287 11; 20. loca 280 13. 219 2. 283 16. 296 12. locis 288 14. 290 19; 24.
- longe 292 4 ('*l. pro longitudine*' Char.). longius 283 13.
- longinqua 72 2.
- longius 94 10.
- loquere 80 10. loqui 61 8.
- lorum 61 4. loro 61 5.
- lubet 73 7. luberet 83 9.
- lubidinem 279 16.
- lubricum 91 6.
- Lucano* 213 14. *Lucani* 214 2. *Lucanos* 91 8. — *L. ut a Romanis deficiant impelluntur* 213 14. 214 1. *Lucanae Thebae* 70 14.
- ad *Luceriam pugnatum a.* 294. 460: 34 18 sqq. *Luceriam compulsus L. Postumius cons.* 218 17.
- Lucinae simulacrum ludis magnis per urbem portatum* 31 30.
- Lucinae Iunonis thesaurus* 124 7.
- Lucius* 280 10. *Lucii* 59 8. *Lucio* 189 4. *Lucium* 180 5. 284 2. *Lucio* 241 6.
- luculenta 302 23.
- lucus 60 10. lucum 68 2.
- ludorum magnorum descriptio* 29 13 sqq. *impensae* 29 18. *l. saeculares ut centesimo quoque anno fierent institutum erat* 245 1. *l. saec. tertii quo anno facti* 108 1. 136 8. 174 5. 247 11; *quo anno quarti* 273 5. *l. primi scaenici* 255 23. *l. Tarpeii uel Capitolini in Tarpeio a Romulo instituti* 121 8. *l. uotini maximi bello Latino primum facti* 27 1. 105 5. 161 9. 171 23. *l. instauratini* 27 3.
- lue 308 21 ('*lues a rebus soluendis proposita*' Non.).
- lug . . . 90 16.
- lugubri 284 11.
- lumine 73 8.
- lunae 73 8.
- Lupa nutrit Romulum et Remum* 9 19.
- Luperci cur nudi currant* 144 14.
- lupus femina* 109 6.
- Lusitanis interfectis Seru. Sulpicius Galba a Catone accusatus* 87 2. 88 8. *a L. prosperum proelium cum Romanis commissum* 229 20.
- Q. Lutatii Catuli in pugna Verceilensi opera* 196 24. 197 13. *de malignitate Marii conqueritur* 191 13. *sibi uictoriam vindicat* 192 1.
- lutus 236 17.
- luxuria 213 15.
- luxuriabat 314 15.
- luxuriose 82 14.
- Lycaca* 311 10.
- Lycios populus Rom. liberos esse iussit* 229 7.
- Lycoris deus asylum curat* 119 1.
- Lycurgus Spartae leges dedit* 65 18.
- Lydorum rex Marsyas* 167 9.
- Lysaniae filius Archagathus* 104 7.
- Macedoniae* 91 8. — *in M. Aetoli auxilia mercede conducunt* 257 1.
- macerias 281 12.
- macerrimum 114 4.
- machinamentum 290 4.
- madefactis 291 19.
- Sp. Maclii nex* 42 1 sqq. 128 10 sqq. *magalia* 107 17 ('*m. casae Poenicae appellantur*' Fest.).
- magis 196 1. 209 8. 292 14.
- magister 78 7. 79 2. magistrum 79 1.
- magistratum 89 2. 309 10. magistratum 235 13. — *m. pelentes circumiisse ἀξιῶτας* 89 4. *magistratibus Rom. nihil de publico deprehendere licet* 39 13.
- magnitudinem 208 10. magnitudine 208 5.
- magnus 80 9. 88 14. magna 309 7.

- magnae 82 11. magnum 85 12.
 magnam 213 15. magnum 206 13.
 291 5. magno 209 6. 217 5. *233
 12. 281 18. 283 18. 288 4. magna
 217 16.
Mago post pugnam extemplo Padum
transiit 151 8.
Magonis castra in Hispania expu-
gnata 46 2. 247 15. quot milites caesi
 133 21.
 maior 179 12. maiorem 84 12. 279
 4. 287 17. maiore 83 1. maiorum
 196 3. 292 12.
Maharbalis consilium Hannibali da-
tum 154 7.
Maesta uxor Vulcani 136 14.
 male 84 7. 85 2.
 malleolos 289 9 ('m., manipuli
spartei, pice contracti, qui incensi
aut in muros aut in testudines ia-
ciuntur' Non.).
Mallius trib. pl. 102 2. 173 2.
 malum 292 9. malo 154 2. malos
 292 6.
Mamers lingua Oseorum Mars di-
citur 320 6.
Mamertini unde adpellati 319 6.
 Mamili 59 8.
 Mancino 274 1.
 mandata 148 12.
 mandant 282 17. mandauimus 294 8.
 manent 98 7. manerent 98 6. man-
 serunt 98 6.
M. Manilius cons. 273 7.
 *Manio 316 6
 manipulatim 282 8.
 manipulum 92 6. manipulos 281 3.
 Manlius 206 7. 209 8. 210 2. Manlio
 209 2.
M. Manlius (Capitolinus) cons. 246
 12. 313 5.
P. Manlius (Torquatus) ad Anienem
Gallum occidit 207 12.
Cn. Manlius (Vulso) cons. 256 14.
quot Gallos in monte Olympo oc-
cidit 228 3. 258 13. *Asia de-*
uicta triclina aerea abacosque
et monopodia Romam primus in-
uexit 134 18. *M. inimicum inces-*
sit L. Furius Purpurio 265 7. 267
 27.
 **C. Manlius cons.* 275 7.
 mansuetior 179 10.
 manualis 281 9.
manubiae Pomietinae 25 6 sqq.
 manum 212 7. manu 113 2. 211 11.
 manus 212 4. manibus 113 2. 208
 7. 279 3.
 mapalia 73 11.
Marcellus uid. Claudius.
Marcus. Ancus — uid. Ancus.
 Marcus 103 1. Marcio 274 12.
L. Marcii uirtus 46 1 sqq. laus 133
 23. 247 18. *Marcium clupeum* 46
 1 sqq.; 13. 134 3. 248 4.
L. Marcus Censorinus consul 273 7.
Marcii Coriolani exulis uox 33 6.
Marcus Figulus praetor bello Per-
sico ab Eumene non adiutus 272 7.
 Marcus 135 5. 206 7. Marci 135 6.
 284 3. Marco 206 8. 274 12.
 mare 291 12. 281 7. 285 11. 286 3.
 Marius 294 4. Mari 234 4. *C. Ma-*
rius in Sullam offensus 196 23.
qua ratione ad Vercellas exercitus
aciem instruxerit 196 24; *et pugna-*
uerit 197 13; *qua malignitate usus*
sit in Lutatium Catulum 191 1.
qua ratione ad sextum consulatum
peruenerit 188 5. *Sullam ab ad-*
uersariis tueretur 200 5. *M. fuga*
 294 4. *septimo consul* 234 2. mors
 320 10.
de C. Marii filii exercitu quot ad
Sacriportum caesi 234 1.
 Marrucini 66 18. — 155 15.
 Martis 169 6. Martis spelunca 110 2.
Marsici belli initio quae ostenta
fuertint 278 10; *somnium Caeciliae*
 278 5.
 Marsus 66 18. Marso 66 19. Marsi
 279 2. — *Marsi* 155 15. *M. in-*
perauit filius Medae 168 2. *Mar-*
sorum cohors 253 7.
Marsyae regis missu Cacus legatus
ad Tarchonem uenit 167 1. *oppi-*
dum Archippe condidit 167 9.
 Martium 169 9.
Martius Picus uid. Picus.
 Massilia 63 5.
 mater 244 7.
 materibus 282 4. 288 2 ('m. tela
grauia bellica' Non.).
 materiam 233 16.
 maternam 72 1.
matrona Romana a suis inedia mori
coacta 39 10.
 maturarent 223 15.
 Maurusii 163 8.
 maxime 207 2. 208 6. 235 1. 288 16.
 294 6.
 Maximus 224 7. Maximum 225 5.
 maximum 70 2. 73 7. maxima 208
 9. 225 3. 287 11.
maximi ludi uotini uid. ludi.
 me uid. ego.

- L. Mecilius tr. pleb.* 128 8.
Medea Butkroti sepulta; eius filius
Marsis imperavit 168 1.
medicina ex melle inuenta a Sole
 166 9.
medicus quis primus fuerit Romae
 101 5. *medici Romae in taedium*
transierunt 104 11.
mediterraeam 299 11 ('*melius quam*
mediterraneam' *Fest.*).
medium 286 14. *medium* 217 8. 288
 2. *medio* 156 11. *media* 107 7.
Megale Phrygio socio Tarcho Caeum
in vincula coniecit 167 2.
Megalesia ludi scaenici 256 2.
melle 49 11.
meliore 219 5. *melioribus* 219 24.
membrum 74 7.
meminere 60 13. *meminissent* 231 2.
Memmium 284 2.
memoria 60 12. 72 2. *memoriae*
 311 2.
memorari 222 12.
mendaces 60 13.
mentis 285 7. *mentem* 195 9.
menses 284 11.
mensurae inuentae a Palamede
 166 11.
mentionem 290 14.
mercennarii 73 14.
Mercurius apud Aegyptios litteras
repperit 165 7. *M. lectisternium*
factum 129 28.
mere 105 2.
merito 196 3.
merita 292 20.
mero 80 9.
M. Messalla censor 136 3.
Messanenses Samnites in ciuitatem
suam receperunt 320 2.
Messorem 112 20.
Metabus Priuernas 69 6.
Metella uid. Caecilia.
Metellus (Q. Metelli reditus) 231
 6. *Metelli* 234 15. *uid. et. Caeci-*
lius.
metit 67 14.
metati 159 17.
Mettius Curtius Sabinus lacui Curtio
nomen dat 121 2.
Mettius uid. Sthennius.
metuere 83 8. 127 2.
metum 212 1. *metu* 209 6. 281 6.
 290 21.
mea 292 17. *meis* 85 5.
Mezentii bellum cum Aenea Asca-
nioque 51 3 *sqq. M. ab Ascanio*
interfectus 54 12; 17. *Rutulis in-*
peravit, ut sibi primitias offerrent
 55 9.
militem 210 12. *milites* 73 14. 186
 8. 233 17. 234 15. 293 10. 303 2.
militum 76 17. 77 10. *militibus*
 219 2. *milites* 77 4. 296 12. *mili-*
tum Rom. numerus 37 1. *in furto*
comprehensi quo supplicio adfecti
sint 93 6.
militaris 211 7. *militarem* 61 7.
mille 60 2. 84 10. 222 4. *milia* 181
 3. *milium* 283 1.
millesimum 315 4.
Minerva Pelopis membra reparavit
 115 1. *M. simulacrum ludis magnis*
per urbem portatum 31 23.
minime 85 5.
minimo 303 2.
minor 161 5. *minus* 60 13. 84 10.
 99 14. 163 6. 181 2. 183 5. 184 7.
 235 1. 285 7. 292 14. *minore* 161
 5. *minoribus* 283 12.
L. Minucii praefecti annonae (310
 6) *de Sp. Maelio indicium* 42 8.
 128 16.
Ti. Minucius cons. 130 14.
mirari 279 9. *mirabantur* 107 6.
 233 17.
miserrimas 217 12.
miserebatur 234 5.
misericorditer 235 10.
Mithridatis regis praefectus Arche-
laus 233 8.
mitior 179 10.
mittit 150 2. *mittas* 234 13. *mitte*
 78 8. *misit* 58 6. *mittam* 79 1.
mitti 234 14. *missus* 148 2. *missa*
 279 16 ('*mittere est excludere*' *Non.*).
missi 148 12.
Mnemosynae simulacrum ludis ma-
gnis per urbem portatum 31 27.
modeste 212 3.
modi 138 4. 147 16. 221 2. 281 9.
 308 18. *modo* 83 5. 178 9; 11.
Moelattensium architecton 182 2.
moenia 289 2. *moenibus* 285 11.
molimento 288 4 ('*m. pro conatu*'
Non.).
mollissimum 94 3.
monuit 78 7.
Monetae templum 305 8. 306 15.
monile 299 16.
monopodia primus Romam inuexit
Cn. Manlius 134 17.
mons 80 8. *montem* 219 1. *montes*
 285 4. *montibus* 67 13.
monstrum 99 2.

- Montanorum captivi Carthaginem nauibus portanti* 249 17.
monumentis 77 8. — *monumenta antiqua litterarum incendio Gallico perierunt* 176 7.
morbosum 158 9.
mortuus 69 4. *mortuos* 77 1.
mortem sibi consciscere quando primum turpe habitum sit 100 6.
mortalium 293 18. *mortalibus* 231 7.
moti 106 4.
Mugilanus uid. Papirius.
muliebre 289 2.
mulier 104 14. *mulierem* 279 15.
mulieres 89 8; 11.
mulleos 89 2 (*'m. genus calceorum aiunt esse' Fest.*).
multa 84 11. *multam* 74 11.
multifariam 76 18. 280 13 (*'m. partibus multis' Non.*).
multitudo 168 14. *multitudinem* 286 11. 290 17. *multitudine* 211 9. 289 2.
multati 93 20.
multus 236 17. *multum* 121 14.
multo 73 2. *multi* 73 15; 16. 157 2. *multa* 88 5. 222 6. 286 16. *multo* 235 5. *multi* 282 13. 289 14. 295 11. 299 4. *multorum* 126 6. *multa* 290 4. *multos* 83 5. *multas* 83 5. *multa* 138 2; 3. *multis* 92 9. 217 5. 231 7. 236 21.
L. Mummius Achaicus cons. 108 4. 136 8. 174 6. 317 5.
Q. et L. Mummi rogationi Petiliæ intercedunt 265 1; *auctoritate Catonis deterrentur* 265 17.
munitionem 290 9.
ad Murcæm intus circus uocatus 230 14.
muries 113 9.
murmurari 289 19.
murus 289 18. *murum* 107 17. 288 21. *muro* 289 2; 5.
Musarum chorum regit Apollo Musagetes 193 1. *M. simulacra ludis magnis per urbem portata* 31 30.
Musagetes Apollo dictus 192 23.
Muttinus Numidam a L. Scipione ad exploranda loca praemissum Thraces adgrediuntur 227 12.
myoparons 291 17 (*'myoparo est nauicula piratarum' Non.*).
myrtetis 286 17.
myrto coronatus Papirius Maso ludos circenses spectabat 133 17.
Q. Naevius ad duo milia hominum ueneficii damnavit 270 9.
nam 59 8. 76 18. 83 13. 84 7. 121 17. 178 14. 180 5. 181 1. 206 7. 207 2. 234 14. 293 15. 315 5.
(nanciscor.) nactus 287 5. *nacti* 282 8.
Naronem 85 12.
narrare 179 7.
natus 131 4. *nata* 104 2. *uid. et. gnatus.*
Nasica uid. Cornelius.
natinari 91 9. (*'natinatio dicebatur negotiatio et natinatores ex eo seditiosa negotia gerentes' Fest.*).
nationi 154 10. *nationes* 83 6.
natura 287 7.
**nauis* 70 8. *nauis (acc. pl.)* 283 8. 291 17. *nauibus* 159 16; 299 4.
ne 82 12. 83 9; 14. 90 2. 91 5. 103 4. 132 9. 183 11. 210 4. 214 5. 221 2. 222 17; 18. 225 12. 294 8. 314 12.
ne (adnexum) 85 6. 88 10. 293 18.
Neapolis antea Parthenope dicta 193 10.
necessitudo 180 7. *necessitudinem* 290 21.
nefarius 186 11. *nefarii* 279 16.
neglegentia 235 12.
neglegant 293 19. *neglegerit* 309 2.
negat 132 1. *negauimus* 220 17.
negoti 90 2. *negotium* 121 14. 222 12. *negotio* 161 5.
nemo 83 8. 84 7. 86 2. 106 1. 132 8. 208 10. *nemini* 206 10. *neminem* 209 3.
nemore 68 2.
Neptuniae 218 10.
Neptuni simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 23. *N. lectisternium factum* 130 1. *N. Saturnam compressit* 157 8.
nequaquam 308 21.
neque 61 12. 62 9. 83 4. 85 1. 132 2. 147 15. 178 14. 179 1; 6. 196 3 (*bis*). 207 3. 209 4. 210 6. 225 2. 280 2. 289 16 (*bis*). 290 21. 292 17 (*bis*); 20 (*ter*).
nequitia 213 15.
nequitum 59 6.
Neria 169 6.
nescio 235 14. *nesciebant* 98 6.
neue 82 14. 221 1.
neutrum 234 14.
nex 292 17. *necem* 71 1.
ni 99 12; 14.

- Nicias 220 16. — *N. Pyrrho regi insidias struit* 220 16.
 nihil 94 7. 217 10. 225 14. nihilo 161 5.
 nimis 82 14. 180 6.
 nimia 285 2. nimium 77 5.
 nisi 158 12. 180 7. 221 4.
 nitebatur 282 2. nixus 212 10.
 nobiles 132 7.
 noctu 222 6.
Nola a Tuscis condita 71 3. *ad N. Sulla castra Samnitium capit* 199 13; *corona graminea donatur* 199 15.
 Nolanum 236 18.
 nolo 88 11. nolim 84 8. nolitote 279 9. noluere 83 5. noluerint 83 7. noluisse 83 3; 6.
 nomen 66 19. 71 15. nomine 127 2. nomina 154 2.
 non 62 8. 69 5. 72 2. 73 7. 80 13. 83 5; 7. 84 15. 85 2. 94 1. 99 11. 107 9; 10. 121 13. 156 12. 158 10. 160 5. 163 6. 178 11. 179 4; 7. 183 5. 185 9. 218 11. 219 15. 221 4. 225 3. 233 18. 230 17. 284 6. 288 11. 293 16. 303 2. 313 2.
Noricia urbs in Gallia 183 1.
 nos *uid.* ego.
 noster 74 11. nostra 103 4. nostrae 83 7. nostram 83 2. nostra 232 4. nostro 83 9. 196 3. 221 3. nostri 106 4. nostrae 89 12. nostrorum 196 3. nostras 82 13.
 nostratis (*nom.*) 105 6.
 notos 293 15.
Novaria ex Vertamacoris Ligurum pago orta 62 13.
Novensiles di novem in Sabinis apud Trebiam constituti 137 7.
 nosset 188 22.
 nouissime 244 7. 274 4.
 novas 280 10.
nox unde originem ducat 194 5. — nocte 222 6; 9. 278 16. 290 9.
 Nuceria 286 8.
 nudus 208 4.
 nullam 76 19. nullius 158 11. nulli 99 7. nullae 154 10.
Numa 99 11. — *N. senio confectus mortuus* 123 5. *unam filiam, matrem Anci Martii, reliquit* 170 15. *fetiales exemplo ab Ardeatibus sumpto instituit* 170 1. *Agonalia repperit* 238 7. *sacerorum causa intercalationem invenit* 238 11. *instituit far torrere* 99 5. *fulmen evocavit* 122 6. *qua ratione procurandi ful-*
minis notitiam adeptus sit 238 12. *portam Ianualem aedificat* 122 3. *Numae arca inuenta* 107 1. 122 12. 241 3. *Numae libri in arca inuenti, combusti a Q. Petilio praetore* 107 12. 123 1. 241 12. *senatus consultum, quo comburi eos placuit* 244 8. *quot et quales fuerint* 123 3. 143 8. 241 1; 14; 16.
 Numantinae 231 4.
 numerum 84 12. numero 283 1.
 Numicium 277 14.
Numitor ab Amulio regno spoliatur 7 14 sqq. *N. pastores insidiantur Romulo et Remo* 311 10, *Remum capiunt* 13 4. 312 18.
L. Numitorius tr. pl. 128 8.
 numquam 83 11. 181 2. 205 5. 233 16.
 nunc 82 11. 84 1; 9. 88 9. 195 9. *279 14.
nundinae cur institutae 100 1. 187 1. *institutae a Romulo* 142 14.
 nuntiat 219 8. nuntiatum 205 2.
 nuptiis 169 7.
 (*nux.*) nucerum 155 3.
Nympharum simulacra ludis magnis portata per urbem 31 30.
 Ob 84 6; 15. 88 11. 212 11. 221 1.
 Obaratorem 112 19.
 obiit 309 10.
 obiecit 287 18.
 obiectantes 85 4.
 obleuerat 233 17.
 obsecro 169 6.
 obseruanter 186 8.
 obsidum 215 9.
obsidionalis corona 199 15.
 obstiterit 73 9.
 *oberit 85 2.
 obtenduntur 291 20.
 obtruncantur 277 11.
 obturbabat 212 7.
 obuerti 281 3.
 obuam 212 3. 225 1.
 occasio 180 7.
 Occatorem 112 20.
 (*occido.*) occaso 205 8.
 occidit 66 18. occidere 73 15. 100 9. occiditur 222 4. occiditur 283 8. *occipit 135 5. occipiunt 281 16. ocepit 291 13.
 occulte 281 15.
 occulto 61 13.
 occuparet 103 4. occupabimus 84 3. occupatas 222 2.

- Oceanum 163 9. — *Oceani filius Sol* 166 9.
 ocissime 164 16.
Ocesia mater Scruui Tullii facta 242 4.
Cn. Octavius naues Punicas capit 157 3. 219 16.
 oculos 212 7. 314 11.
Oeclei aui missu Catillus venit in Italiam 67 7.
 offendit 219 1. ('o. est inuenire' Non.).
 officiose 186 8.
M. Ogulnius a Boiis occisus 252 17.
 oleabus 174 9.
Oli Vulcentani sepulchrum Capitolium 24 1. 243 10.
in Olympo quot Galli caesi sint 228 3. 258 13.
 omnis 77 7. 281 9. 314 15. omnem 233 16. 291 2. omne 287 2. 288 9.
 omni 59 8. 211 14. 289 2. omnes 106 6. 121 15. 132 10. 159 15. 222 12. 275 2. 282 19. omnia 275 2. omnium 178 8. 309 2. omnes 219 2. omnis 85 9. omnia 84 13. 86 16. 104 2. 211 13. 217 2. 274 8. 283 16. 292 7. omnibus 295 11.
 onerarias 283 8.
 oneratum 80 11.
 onusta 283 12.
 operam 206 8. opera 212 10.
 optatae 89 8.
 opes 292 4.
 opinione 291 7.
 opinor 84 7.
 oportere 183 5. oportuit 309 13. oportuerint 158 10.
 oppidum 93 21. 285 11. oppidi 288 20. oppidum 71 13. 280 8. 286 5. oppido 161 2. 289 22.
Opis simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 26.
 oppositum 314 10.
 oppressus 288 20.
 obpugnare 222 9.
 optime 88 10; 11. 234 15.
 optimum 207 3.
 opus 184 2. 217 10. 219 2. opere 83 1. 303 2.
 opus 82 15. 235 1.
oraculum Aeneae editum de con-
denda urbe 6 3.
 oratorem 284 3. oratorum 90 4. oratores 58 6.
 orbi 189 9.
Orchia lex 174 1.
 ordinis 292 7; 20. ordinem 74 11. oreas 72 5. ('oreae freni, quod ori inseruntur, dicti' Fest.)
 Orestes 72 3. Orestem 72 1.
 oritur 88 4. 293 13. oriundi 60 12. orat 127 2. orare 181 4.
Orumbouiorum stirpis est Comum, Bergomum, Licini forum 62 13; Parra 62 16.
 os 74 7. 212 6.
 ospicatur 230 12. ('quod nos auspicatur, ueteres ospicatur dixerunt' Diomed.).
 ostendere 147 16. ostendi 206 8.
 ossum 173 16.
 ostentata 190 6.
 ostenta initio belli Marsici 278 10.
 ostio 294 4.
 Otacilium 283 5.
 otiis 217 14. et otii et negotii clarorum uirorum rationem extare oportere 51 10.
ouans primus urbem ingressus est P. Postumius Tubertus 303 20.
 pabulum 219 3.
 pacto 210 1; 3.
 Paelignus 66 18. — *Paeligni* 155 14.
 paene 225 9.
Pactus uid. Actius.
Palamedes litteris quibusdam litteraturam auxit 5 4. 40 4. 166 2. inuenit mensuras et pondera 166 12.
Palatium a Gallis incensum 194 10. ad *P. Romulus et Remus expositi* 9 12.
 palpebras 314 11.
 paludem 299 3.
 palustria 280 13.
 (pando.) passo 215 11.
Pan's antrum 10 12. simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 34.
 papauer 61 9. (gen. masc.).
L. Papirio Cursore dictatore absente Q. Fabius ad Inbrinium uincit 33 9 sqq. *P. aedilis curulis* 308 11. 313 17.
Papirius Maso myrto coronatus ludos circenses spectabat 133 16.
L. Papirius Mugilanus cons. 305 1.
 Papio 287 5.
Parcarum simulacra ludis magnis per urbem portata 31 27.
 parcerent 99 14.
 parentes 215 10. parentibus 311 2.
parentalia in honorem Aecae Larentiae instituta 300 5.
parentationis annuae honos 56 13.

- parentare non oportet atro die* 115 7.
 (pareo.) paret 225 6.
 parietinas 281 12.
 parit 99 3. partae 293 6.
 pariter 206 12.
 pararent 99 2. 169 9. paratum 86 9.
Parra Oriniboniorum oppidum 62 16.
 parricida 186 11.
 pars 98 7. 305 7. 314 15. partem
 279 5. 281 7. parte 93 20.
 parsimonia 99 12.
Parthenope a Cumanis condita,
diruta, Neapolis nominata 193 4.
Parthenope Sirena 193 5.
 partim 83 6. 235 7; 13. 286 16 (*bis*).
 289 9 (*bis*).
 parua 77 10. paruis 285 11.
 passim 184 5. 289 18. 296 10.
 passus 184 3. passum 60 2.
 pastorum 98 11.
 pater 225 1; 2. (pater familiae,
 patrum familiarum 299 8.) patrem
 180 5. patre 186 11.
 patibulos 309 5.
 patiebatur 114 4. 209 4.
 patria 224 2. patriae 186 11. 169 9.
 pauca 92 10. paucibus 169 2.
 paucis 286 16.
 paucies 160 5. (*p. raro* Non.).
 paulatim 282 16.
 Paulum 180 6.
 pausa 208 8.
 pacem 169 7. 274 2.
 *Pecoli 71 15.
 pectus 160 7. 210 4.
 pecuniam 213 15.
 pecus 213 10. pecuum 84 12.
 pecuda 288 14. (*pecua et pecuda ita-*
ut pecora uteres dixerunt Non.).
 *pedato (u) 60 6. (*pedato positum*
pro repetitu uel accessu, quasi per
pedem, sicuti nunc uulgo dicitur
tertio pedato Non.).
 pedatu 93 21.
 peditis 287 20. 287 11.
 pedestris 209 5.
 pedetemptim 163 16. (*p. dictum est*
caute, quasi lenta et tarda itione
Non.). 236 12.
 peditatu 86 4.
 *pelastes 86 12.
 pelles 89 9.
penates de ex Samothracia appellati
θεοὶ μεγάλοι etc. 97 1.
 penes 215 13.
Pennus uid. T. Quinctius.
 per 210 11; 12. 211 12. 214 2. 278
 16. 292 23. 309 10.

- peragier 88 7.
 percellit 80 11. perculit 210 2.
 percussit 209 9. percussus 160 7.
 perdolitum 209 1.
 perduellionem 274 11.
 perierat 148 2.
 *perfluebat 286 3.
 perfugiunt 283 4.
 perhibuit 77 3.
 periclitantur 289 12. 290 4.
 periculo 148 8.
 perlitatae 274 7.
 permittit 282 11. (*p. promittere,*
incitare uel praecipitare Non.).
 permitteret 212 3. 289 14.
 pernicii (*gen.*) 295 2. perniciem
 204 2.
 perones 89 3.
 perperam 179 1.
 perpersi 83 15.
 perpetuum 164 7. perpetuo 288 4.
 perpetua 291 19.
 perplexim 98 9.
 perscribere 178 8.
 persequitur 61 7. persecuntur 281 21.
 perseuerauerunt 293 2.
 Persen 83 4; 11. *Persei bellum* 61
 17. de *P. indicia ab Attalo Eume-*
nis fratre Romae fiunt 273 3. *P.*
Samothracen fugit 272 20. *Persico*
triumpho quanta captiui auri
argentique summa translata sit
 272 16.
 *persuadent 213 13. persuadetur
 98 6.
 persubhorrescere 291 12.
 perturbant 288 2. perturbatum 290
 17. 287 20. peruenit 286 6. perue-
 nire 285 5. perueniret 293 2. perue-
 nerit 222 18. peruenierant 286
 14. peruenturum 204 2.
 peruersum 308 18.
 Perusinos 290 14.
 pedes 66 16. 163 7. pedibus 113 2.
Pesinus urbs unde nomen habeat
 296 1.
Petelia excelso muro inposita 163 3.
Peteliae murus factus a Philoctete
 71 10.
P. Petilius practor Numae libros
combussit 107 12. 123 1. 241 9.
P. Petillii diem dixerunt P. Scipioni
Africano 259 2. auctore *M. Porcio*
Catone (264 14) rogationem pro-
 mulgant de pecunia ab *Antiocho*
rege capta 264 14.
 peteret 220 17. peterent 281 5.
Philippus rex a Villio uincitur

- 251 14. *Ph.* quibus condicionibus pax data sit 226 7. 252 3. *Ph.* uicto quantas pecunias Flaminius Romam detulerit 145 1.
- Philobocotus collis ad Chaeroneam situs* 201 3.
- Philoctetes Peteliae murum facit* 71 9.
- philosophiae 107 11.
- in *Phocide* quot *Gracci a Metello caesi* 229 14.
- Phrygibus iuncti Aborigines Latini nuncupati* 52 14.
- Phrygiis 104 14.
- Picentium 63 8.
- Picumno 112 30. (*picumnus est auis Marti dicata, quam picum uel picam uocant, et deus, qui sacris Romanis adhibetur* Non.).
- picum 109 9.
- Picus Martius perdocet Numam, quibus sacrificiis Iuppiter ad terram eliciatur* 239 2.
- pietate 279 16.
- *pilates 86 12. (*p. lapidis genus* Fest.).
- pilatim 184 5. 185 15. (*p. i. c. strictim et dense* Seru.).
- Pilumno 112 30. — *P. unde dictus* 137 3.
- pinguitudine 62 8.
- pinnis 235 1.
- pino 286 16.
- Piraeus primo frustra oppugnatus a Sulla* 233 7.
- Pisae a Tarchone conditae* 64 4.
- P. incolae* 64 1.
- piscis 99 11. piscium 299 4.
- pisculentus 88 15. pisculentum 85 12. (*p. positum piscosum* Non.).
- Piso 280 10. *Piso a Tigurinis fusus* 177 6.
- Placentia* 270 18.
- placet 221 4. placere 132 2. placentium 235 8.
- plagis 232 3.
- *planitie 285 4.
- plaustrum 80 10. plaustra 283 11.
- L. Plautius Venox cons. Frundis conurationem aperit* 213 4.
- plebs 103 4. plebis 284 2. plebi 274 11. plebe 110 10.
- Pleminianus tumultus* 260 8.
- Pleminii facinus* 176 1.
- plerum 179 9. (*plerumque* Prisc.).
- plerus 53 9. (*pl. plerumque* Prisc.).
- plerique 216 6. 283 4. pleraque 61 6. plerisque 82 9.
- pleuitatem 100 11. (*p. ignobilitatem* Non.).
- plostrum 62 10.
- plurimae 295 11.
- plus 66 16. 84 11. plures 296 10.
- plura 84 13. pluria 235 15. 276 13.
- pluteos 289 7. pluteis 288 11.
- pluuia 236 16.
- poena 84 12. poenas 84 6.
- Poenus 225 4. — *Poenorum mapalia* 78 11.
- Polites Politorium condidit* 66 22.
- Politorium a Polite conditum* 66 23.
- polliciti 86 16.
- pollucerent 99 12. polluctum 99 14.
- polybrum 113 2. (*p. quod Gracci ἡξονίβα, nos trullum uocamus* Non.).
- Pometinus 68 5. — *Pometini agri* 65 25. *Pometinae manubiae* 25 6 sqq. 126 1.
- Pompeianum 230 12.
- Pompeianus miles fratrem suum in proelio, tum se ipsum interfecit* 295 4.
- Pompeius (*Magni pater?*) 188 22. — *Pompeii Magni patris improbitas* 188 16.
- Cn. Pompeii Magni Africanus triumphus* 316 4. *Cn. P. a Iulio Caesare heres scriptus* 315 1.
- Pomptinum* 211 8.
- pondus 291 5. pondera inuenta a *Palamede* 166 11.
- ponit 280 16. ponas 77 5. ponere 70 8. posuisse 132 3. *positae 293 6.
- ponti (*abl.*) 209 6.
- pontifex 88 10. pontificem 73 7. — *p. maximum quae uerba dicere oporteat, cum uirginem capiat* 111 1.
- pontificius 105 12. pontificium 88 10.
- Pontii serui uaticinium de Capitolii incendio* 203 21.
- Pontio 215 9. — *C. Pontius a dictatore Rom. sex horarum indutias petit* 216 1.
- Popedius 291 6.
- C. Popilius* 135 6. — *co consule statuae quaedam circa forum sublatae* 135 8.
- M. Popilius censor statuas quasdam circa forum sustulit* 135 9.
- M. Popillius consul* 317 10.
- populabundus 286 5; 8.
- populare 236 19.
- populifugia unde nominata* 137 1.

- populus 230 14. populi 51 5. 215 13. 225 7. 235 13. 289 2. 293 8.
 populo 181 6. populum 164 9. 188 22. 283 19. 284 12. populi 68 3. 72 8. 295 11. populos 83 5.
M. Porcii Catonis dictum de rebus suis in Hispania gestis 92 12. *ad Emporias multos hostes occidit* 80 2. 254 7. *in pugna Thermopylensi uirtus* 92 24. *oratio pro Rhodiensibus* 80 13 sqq. *in Scrui. Sulpicium Galbam dixit* 87 1 sqq. *Scipionum inimicus et aduersarius* 264 13. *rogationem Petiliam suavit* 265 15.
 porcos 99 3.
 porriciunt 112 25.
Porsemam 100 9. *ex P. castris obsides fugerunt* 321 1. *P. obsides reddidit* 127 7.
 porta 289 6. portabus 174 8. — *porta Ianualis cur aedificata* 122 1.
 portant 309 8. portatum 280 8.
 peposeit 274 12.
 possederunt 71 13.
 potest 94 1. 195 9. 234 14. possunt 147 16. 179 2. possit 62 9. posse 292 17. poterat 294 6. posset 132 10. 285 5. 289 16. 314 12. possemus 220 16. possent 92 7. 167 6. potuerat 284 7. potuerant 287 14.
 potestur 222 12. possitur 184 11.
 poteratur 148 8. 185 11. possetur 218 14.
 post 77 3; 15. 138 3. 212 13. 280 16. 281 12. 282 16. 314 9.
 postea 113 10. 225 5.
 postero 278 16. 290 12. posteri 210 8. posteros 169 9.
 posterior (*neutr.*) 105 9.
 postquam 110 11. 132 6. 174 10. 205 2. 249 1. 233 17. 281 17. 290 14.
 postremum (*aduerb.*) 72 9.
 postridie 79 1. 86 4. 121 4.
postridianorum dierum quae causa sit 101 17. 172 21.
 postulare 308 18.
Postumius trib. mil. 100 3. 173 2.
A. Postumius dictator ludos nouit, cum pugnaturus esset contra Latinos 29 15; *primus coronam auream donauit* 127 10.
C. Postumius haruspex 199 11.
L. Postumius cons. 130 14.
L. Postumius cons. 34 17.
A. Postumius Albinus censor 271 10.
Sp. Postumius Albinus aedilis curulis 134 8.
- A. Postumius Albus consul quot Aequos ceciderit* 246 7.
A. Postumius (Megellus) cons. in Apulia uincitur et uulneratur 218 16.
P. Postumius Tubertus primus ouans urbem ingressus est 303 16.
 potestatem 83 2.
 potitus 283 16. potiti 296 12.
 potius 196 2.
 *potando 219 5.
 praecellebat 206 12.
 praecidit 210 7.
 praecipitatus 282 13.
 praecipuam 77 7.
 praecleariter 222 15.
 *praeco 103 1.
 praedia 93 13. 217 5.
 praedicare 179 5.
 praedia 91 6.
 praefecerunt 99 1.
 praefecti 186 6.
 *praeferre 285 9.
 praefestinatum 293 3.
 praefulgentibus 211 11.
 praelium *uid.* proelium.
 praemercarentur 99 14.
 praemissis 289 14.
 praemium 220 16. praemio 126 6. 221 4. 283 18.
Praeneste condita a Cacculo 68 10. *unde nomen habeat* 69 2.
 praesidia 290 19.
 praestantis 292 4.
 praestolari 281 15. (*'pr. est expectare uel manere'* Non.).
 praesul 27 6.
 praeter 208 4.
 praeterea 283 11.
 praeterquam 59 6.
 *praetor 58 6. 287 11. praetore 274 12. — *praetor consulum iure rogare non potest* 146 2.
 pransum 86 9.
 pretio 99 14. 221 4.
 primo (*adu.*) 71 13. 291 15. 285 8.
 primum (*adu.*) 103 1. 110 10. 154 2. 190 1. 195 6.
 (*primus.*) primo 93 21.
 princeps 282 11.
 principia 282 16.
 prior (*neutr.*) 230 17. 231 2. 241 11.
 priore 225 1. priores 84 3.
 pristinum 292 23.
 priuatim 83 12.
 priuata 99 13.
Priuernas Metabus 69 6.
 prius (*adu.*) 66 18. 212 1. 218 12.
 priusquam 67 2.

- pro 72 10. 77 10. 79 15. 85 10. 131 6. 172 16. 189 1. 190 2. 196 2. 219 5. 220 13. 232 4.
 procedunt 287 22. 288 4. processit 82 12. 208 5. 209 3. processurum 284 8. procedundo 285 5.
 proceritate 211 10.
 proconsul 225 1. proconsulem 225 6. procul 286 12. 295 9.
 prodire 88 6. 209 3. prodiret 208 10. producit 283 19. produci 181 6.
 proelium 79 15. 185 9. 281 12. proelio 208 6. 223 4. proeliis 92 7.
 proferatur 83 1.
 proficiscitur 231 7. proficiscebatur 181 2.
 profugisse 67 2. profugerant 278 17.
 profundas 314 8.
 profuse 291 5.
 progreditur 212 3. progredi 62 9.
 proiecit 290 15. proiecto 209 8.
 proiectis 279 2; 4. (*'projecta abiecta'* Macrob.).
 proletarios 103 1.
 prolixis 82 10.
 proloqui 292 2.
 Promitorem 112 21.
 promouet 225 14.
 pronuntiare 178 12.
 prope 181 6. 286 14. propius 279 2. 289 7.
 properatim 290 17.
 propeere 218 21.
Propertius rex Veientum iuuenes Capenam mittit 64 14.
 propinqui 215 9. propinquis 215 10.
 proprie 287 17. (*'proprium significat perpetuum'* Non.).
 proprietas 285 7.
 propriam 281 6 (*'proprium diuturnum'* Non.). propriis 169 7.
 propter 58 6. 71 12. 77 7. 100 11. 208 10. 279 16. 281 7. 285 11.
 propterea 66 18. 107 9; 10. 281 9.
 propugnatus 212 10.
 prores 291 15.
 prosapias 60 8. ('prosapias generis longitudo, dicta a prosupando vel proserendo'* Non.).
 *prosata 94 11.
Proserpinae simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 30.
 *prosita 94 11.
 prospectum 212 8.
 prosperis 82 10. 169 7.
 prostitueret 61 13.
 protelant 287 22. (*'protelare etiam excludere'* Non.). *281 21. *prote-
- latos 281 21. (*'protelare est percutere, perturbare'* Non.).
 protelo 86 14.
 protinus 278 17. 285 4. 286 8. (*'protinus iugiter et continue'* Non.). 311 2.
 prouolarunt 215 11.
 prouoluere 291 12.
 proximus 74 8. proximi 135 5.
 prudens 98 8.
apud Prusiam Hannibal mortuus 271 6.
 publice 83 11.
 publica 161 2. 206 9. publicae 161 4. 186 12. 77 3. 234 4. publicam 178 14. 204 2. 206 14. 288 16.
 publicum 292 9. publico 100 11. 154 2. publica 79 13. — 99 12.
 Publius 195 6.
pudicitia subuersa a M. Messalla C. Cassio censoribus 136 3.
 pudicabus 172 17.
 pudorem 212 1.
 puellabus 172 15.
 puerorum 168 14. pueris 179 7.
pueri qui sint a Scruio Tullio dicti 312 22.
 pugnae 208 8. pugna 236 20.
 pugnemus 196 2. pugnare 211 13. 212 2; 7. 221 4. pugnantibus 208 7.
 pugnauius 86 5. pugnatum 106 4. 205 2. pugnato 225 14.
Puilia sacra 113 4.
 pulcher 88 15. pulchrum 85 12. 184 2. pulchra 302 23. pulcherri-
 mae 80 8. pulcherrimo 161 2.
Pulcher uid. Iunius.
Pullus uid. Iunius.
 pulmentario 72 10.
 pulmento 73 2.
 puluinae 99 13.
 Punicum 105 3. — *de Punici belli primi iudicium Fabii* 35 10.
 puppis 291 19.
 purpura 89 8.
Purpurio uid. L. Furius.
 putidas 70 8. (*'putidum putre'* Non.).
 putabant 206 2. putarent 221 3.
 putabitis 292 15. putaretur 218 14.
 Pylade 71 1.
 Pyro 220 12. Pyrrum 308 18.
P. defenditur a C. Fabricio ab insidiis 220 5. 216 4. *Pyrrhus ab Hannibale secundus imperator dictus* 47 11.
 Pythagoricae 107 11. *Pythagoricos libros Numae fuisse* 211 16.

- quadratum 107 7.
 quadringentis 212 12.
 quaestor 274 1. quaestorem 293 2.
 quam 58 3. 66 18. 85 6. 86 12. 115
 1. 155 2. 196 1; 2. 209 9. 233 13.
 279 9. 294 6.
 quantum 80 9. 121 16; 17. quanto
 83 12.
 quapropter 110 10.
 quare 234 15.
 quartato 93 24.
 quartum 184 5. quarto 165 1.
 quasi 73 11. 178 10.
 quaterna 181 2. 62 7.
 quatuor 78 1. 283 11. 290 7.
 que 49 10. 60 13. 76 19. 77 2 (*bis*);
 4; 9. 79 15. 83 1. 84 1. 85 9. 89
 8; 17. 93 20. 91 10. 99 13; 14.
 104 4. 106 6. 107 17. 108 7. 113 2.
 114 5. 127 2. 131 5; 6. 132 4; 10.
 173 16; 17. 178 12. 179 4. 181 5;
 6. 184 2. 188 23. 196 2. 206 8.
 208 6. 210 7; 8. 211 8; 10; 12; 13.
 212 1; 3; 11. 217 5. 274 7. 280 2;
 7; 13. 281 15. 286 10. 289 22. 290
 4. 291 5; 12; 17. 293 2; 6. 294 4.
 (*quco.*) quierunt 233 16.
 querelae provinciarum apud
 quaestores aut legatos depositae
 317 9.
 qui 63 7. 70 12. 71 12. 77 11. 84
 4; 5. 89 2. 91 7. 105 12. 132 1;
 2. 208 5. 213 14. 220 16. 224
 7. 225 5. 271 1. quae 81 9. 93
 13. 179 5. 279 4; 7. 286 2. quod
 73 7. 77 15. 82 11. 82 13. 91 9.
 113 9. 169 7. 178 9; 11. 221 3.
 222 18. 225 7. 235 1. 280 8. 285 11.
 cuius 92 7. 99 3. 126 5. 206 8.
 cui 195 6. 285 7. quem 53 9. 72 3.
 83 8. 181 5. 206 7. 220 15. 284 2.
 quam 178 10. quod 83 15. 84 2.
 85 4. 214 5. 222 10. 233 17. 235 12.
 274 4. 281 16. 287 5. 311 2. quo
 77 5. 107 6. 178 9. 179 2; 3. qua
 93 3. 106 6. 178 12. 205 10. quo
 62 9. 82 16. 98 15. 99 12. 112 26.
 131 5. 148 12. 178 12. 195 9. 210
 8. 291 2. 309 9. qua 289 16; 18
 ques 51 5. qui 61 4. 83 7. 99 11;
 14. 135 5. 147 14. 148 5; 9. 160
 10. 163 8. 179 6; 7; 10. 196 2.
 206 2 (*bis*). 219 5. 231 2. 274 2.
 287 14. 292 9; 12. quae 66 16. 103
 7. 104 2. 138 2. 148 10. 158 10.
 179 4. 218 10. 219 2. 293 6. quibus
 196 1. quis 309 13. quos 51 5. 215
 9. 293 3. 291 19. quae 283 16.
 quibus 179 2. 283 7. 292 12.
 quia 85 2. 121 14. 127 2.
 quicumque 100 10. quodcumque 126
 8. quescunque 70 5.
 quidam 208 4. quaedam 212 5. 294
 1. cuidam 209 1. 213 13.
 *quidem 77 6. 83 3. 181 4.
 quietem 284 7. quietes 303 2.
 quiescerent 208 8.
 quin 61 13. 72 8. 225 9. 230 9.
 T. Quinctius cons. 140 4.
 T. Quinctius quot Aequos occiderit
 246 9.
 Quinctius Cincinnatus non dictator
 dictus a senatu 128 14.
 L. Quinctii Flamini flagitium
 270 19.
 T. Quinctius Flaminius Philippo
 uicto quantas pecunias Romam
 detulerit 145 1. legatus ad Hanni-
 balem interficiendum missus 271 7.
 T. Quinctius Pennus cons. 306 17.
 a Licinio Calvo dictator dictus
 307 5.
 quindecim 163 7.
 quingenta 84 11.
 quinque 212 13. 281 12.
 Quintus 224 7.
 Quirinalis flamen Accae Larentiae
 publice sacrificium facit 237 8.
 Quirinus collis 19 13.
 quis 62 9. 69 4. 74 7; 11. 83 13.
 84 10; 11; 12. 85 1; 6. 92 8. 103
 1. 105 6. 132 9. 179 3. 208 9. 211
 13. quid 73 9. 82 12; 15. 90 2. —
 83 14. 85 6. 92 6. — 84 9. 221 2.
 288 16.
 quid (*interrog.*) 225 5.
 quisquam 86 2. 205 5. quicquam
 221 1. quemquam 207 3. quicquam
 86 2. 179 1.
 quisque 83 13. 92 7. 121 16. 161 4.
 219 10. 222 12. quemque 217 2.
 quidquid 83 9.
 quod (*coni.*) 59 5. 61 13. 77 1; 4.
 82 12. 81 5; 6; 7. 85 1; 2. 86 1.
 190 4. 207 2. 210 11. 225 2; 3.
 232 5. 280 13. 281 9. 288 11; 20.
 quondam 290 23.
 quoniam 292 17.
 quoque 214 5. (*ne id quoque pro
 ne id quidem* Gell.) 314 14.
 quoquoersus 107 8.
 quotiens 78 8 (*bis*).

- ramis 279 4.
 raperent 169 8. raptibus 168 14.
 rationem 107 6. ratione 178 12.
in Raudis campis pugna 190 1;
 15; 20.
Rea filia Numitoris 8 7.
Reate 155 12. *a Sabinis occupatum*
 65 7.
 recedunt 282 16. recedere 290 19.
 recedens 231 4. recessit 210 6. 219 1.
 reciprocans 211 11.
 recordauit 224 3.
 recte 82 16. 231 14. 274 7.
 recto 86 6.
 reddebat 107 7.
 redeamus 83 2. redeuntes 71 14.
 redeuntis (*acc.*) 290 12.
 redimicula 89 9.
 (*reduco.*) redducunt 218 21. reduxit
 231 8. 233 18.
Regillensi pugnae Tarquinius Su-
perbus interfuit 171 5. 301 10.
 regionibus 80 8.
 regnauissent 70 6.
 regnum 103 4. regno 99 2.
Regulus uid. Atilius.
 relinquere 178 7. relinquerent 225
 9. relinqueamus 81 2. 217 8. reliquit
 281 13. reliquisse 72 3. relicta 77 10.
 reliquias 309 13.
 rehant 308 21.
 *remoraturum 280 2.
 remoueantur 156 11.
 remulco 279 7 (*remulcare dictum*
quasi molli et leni tractu ad pro-
gressum mulcere Non., qui tamen
falso Sisennae locum intellexit; est
enim apud hunc remulco ablat.
substantiu).
 Remum 99 2. *Remi et Romuli origo*
et pueritia 118 7. — *R. nutrix Acca*
Larentia 300 2. *R. a Numitoris*
pastoribus capitur 13 1 sqq. 312 10.
 renuntiauerunt 132 1.
 Reparatorem 112 19.
 repente 212 5. 291 9. 309 10. 311 10.
 reprimere 292 18.
 requiescendi 282 8.
 res 58 2. 70 11. 82 12. 83 1. 161 2.
 209 9. 290 23. rei 99 3. 148 2. 158
 12. 161 4. 186 12. — 77 3. 91 7.
 234 4. rem 61 7. 77 11. 83 13. 84
 6; 15. 86 7. 178 14. 179 7. 204 2.
 206 11. re 161 5. 221 1. 288 16.
 res 82 14; 15. 106 6. 274 7. rerum
 178 8. res 61 7. 82 13. 178 7. 219
 2. rebus 77 9. 89 9. 222 15.
 rescuere 79 3. rescierunt 215 9.
 rescuerunt 214 2 (*qui factum ali-*
quod occultius aut inopinatam in-
speratunq; cognoscit, is dicitur
proprie rescire Gell.).
 resiliuit 224 4.
 resistere 282 9.
 respondit 72 5. 121 16.
 respueret 222 17.
 restituere 309 14.
 *rete 89 8.
 reticula 218 12.
 retineret 225 7.
 retrahit 279 7.
 reuerterunt 222 15.
 reuocauerunt 287 21.
 reuolabat 212 9.
 (*rex.*) regis 160 7. regem 83 4. 100
 9. regi 220 12. regerum 174 12.
Rhea uid. Ops.
 Rhegium 71 14.
post Rhodani transgressum quot
Hannibal milites amiserit in Ita-
liam iter faciens 43 5.
 Rhodiensis 85 4. Rhodienses 83 5;
 11. Rhodiensibus 85 1. Rhodien-
 ses 83 3. *Rhodiis Philippo deuicto*
conplures urbes datae a Rom. 252
 7. *Rhodiorum superbia* 228 10. *pro*
Rh. oratio M. Porcii Catonis 80
 13 sqq.
 ripae 286 14.
 rogatio 179 5.
 rogauit 183 8.
 Roma 58 3. Romae 70 5. 151 8.
 Roman 58 6. 78 8. 110 11. 212 13.
 222 15. 230 5. 278 17. Roma 127
 3. 135 4. — *R. quo anno condita*
sit 3 2. 19 7. 41 12. 56 17. 194 13.
R. a Graecis conditam esse 44 10.
 Romanus 63 7. Romanum 188 22.
 Romani 51 5. 215 14. 235 13. Ro-
 manam 209 4. Romano 211 14. Ro-
 mani 217 5. 220 12. 287 14. Romanos
 281 20. 295 2. Romanis 178 7. 282 13.
 — *Romanum praesidium a Ligu-*
stinis obsessum 37 8. *R. diuitias*
expertis sunt Sabinis deuictis 31 23.
Sabinorum mores secuti 66 10.
Heruli Graeca sacra faciunt 44
 11. *R. magistratibus nihil de pu-*
blico detrudere licebat 34 14. *R.*
militum numerus a. 225. 529: 37 1.
de R. bello Punico primo rebus
quidiudicauerit Fabius Pictor 35 10.
 Romulum 99 2. 121 13. Romule 121 15.
R. et Remi puerorum sors 9 3. 41 5.
 56 5. 119 7. *Acca Larentia eius*
nutrix 300 2. *ab Acca Lar. heres*

- factus* 237 6. *Numitorem in regnum restituit* 12 1. *cognatos Titi Tatii Laviniensibus tradi probavit* 302 17. — *R. Ioni Fecetrus ludos Tarpeios instituit* 121 8; *Saturnalia* 300 8. *sacrificiis et sodalitatibus institutis mundinas adiecit* 142 13. *intercalavit* 302 4. *Aeolicae linguae non ignarus* 57 12. *post R. excessum interregnum initum* 3 9. *R. vita et victus* 121 10. *clava* 194 10. *rotundae* 73 12. *rudem* 113 10. *Rullianus uid. Fabius*. *rupit* 74 7. *P. Rupilius aegre tulit fratris repulsam* 139 8. *P. Rupilius consul* 317 11. *russum* 289 20. *rusceas* 89 9 (*'ruscum est amplius paullo herba et exilius uirgultis fruticibusque, non dissimile uenico, cuius coloris rebus uti mulieres solitas Cato commemorat' Fest.*). *rutilus* 89 12. *Rutulus* 68 5. — *Rutulis Mezentius imperavit, ut sibi primitias offerrent* 55 10. *Sabinae quo tempore raptae* 168 5. *quot raptae* 238 1. *Sabini* 290 23. *Sabini nomen inuenerunt a Sabo Sanci filio* 65 2; *a Sabo Lacedaemonio* 66 8. *eorum origo* 65 4. 168 3. *fines* 65 11. *Lacedaemonii ad eos uenere et cum eis se coniungere, inde multa Sabinorum instituta Lacedaemonia esse* 65 15. *Sabinorum mores populus Romanus secutus* 66 10. *S. per Tarpeiam Capitolium occupant* 19 12. 119 3. *in S. apud Trebiam Nonensiles di constituti* 137 8. *S. diuitiae* 20 6. 34 22. *S. deuictis Romani diuitias experti* 34 24. *Sabus Sanci filius nomen dedit Sabinis* 65 2. *S. Lacedaemonius nomen dedit Sabinis* 66 8. *a S. Sabini originem trahunt* 168 3. *sacrum* 290 24. *sacrificia instituta a Romulo* 112 14. *ad Sacriportum quot milites occisi* 203 27. 234 7. *sacra* 69 4. *sacculares ludi uid. ludi*. *sacculum* 135 5. *saepe* 77 2. *sacruerat* 212 8. **saga(ria)* 279 14. *sagittam* 231 13. *sagittis* 185 13. 283 12. *sagittarius* 234 12. *sagittarios* 280 16. *Saguntinorum* 149 1. *Saguntum iniussu senatus ab Hannibale captum* 38 20. *sal* 113 9; 11. *sale* 70 12 (*gen. masc.*). 80 9. 113 9. *Salassi Tauriscae gentis* 62 1. *salientem* 164 7. **saliunt* 62 7. 66 16. *salliendorum* 299 4. *saluatim* 294 9. *cf.* 296 18. *saltu* 282 6. *Saluenius Sullae uictoriam Orchomeniam praedicat* 201 24. *salutem* 220 13. *salutaret* 188 23. *saluum* 220 15. *Samnites* 91 8. 215 13. *S. Apollinis iussu uer sacrum uouent* 319 7. *S. bellum* 34 18. *S. ad Inbrinium a Q. Fabio Rulliano uicti* 33 20. *castra a Sulla capta* 199 13. *Samnium* 155 14. *in S. aliquot urbes cepit L. Postumius cons.* 218 16. *Samothracen Perseus fugit* 272 20. *ex Samothracia di penates* 97 1. *sanctitudo* 205 5. *Sancus Sabinorum deus, a quibusdam Iuppiter Fidius dictus* 65 2. *sane* 85 5. *sanguen* 77 1. *sanguinolentum* 210 7. *sapiens* 105 6. *Sardiniam* 163 18. *sarmentorum* 289 9. *sarraca* 287 2. *Sarritorem* 112 20. *sationes* 183 11. *satis* 61 12. 151 1. 178 11. 211 9. 212 8. 233 15. *Satura Saturo nomen dedit* 158 8. *Saturnalia a Romulo instituta* 300 8. *Saturnus princeps huius generis* 95 1. *S. aedi aedificandae L. Furius praefectus* 172 19. *simulacrum ludis magnis per urbem portatum* 31 26. *Saturum a Satura puella nomen accepit* 158 6. *Satyrorum habitu ludis magnis aliquot Romani incedebant* 31 5. *sauciat* 224 4. *sauciabantur* 234 15. *saucius* 76 18. *sanciis* 283 1. *sauiare* 219 10. *Sauracti* 66 15. *saxi* 223 7. *saxo* 66 16. *saxa* 279 2.

seacnici ludi uid. ludi.

scalis 288 11.

scaphis 159 16. 283 6.

Scaurus uid. Aemilius.

scio 82 9. 83 6. scire 88 10. sciebat 288 21. sciebant 225 3. sciatur 236 5.

Scipio uid. Cornelius.

(*scorpius.*) scorpios 283 14. 283 12 ('*sc. est genus teli*' Non.).

scriba 105 12.

scribo 72 8. scribit 98 9. scribunt 178 10. scribere 73 7. 179 2; 7. scribendo 294 9.

Scriboni 284 2.

L. Scribonius Libo aedilis cur. 254 13.

(*scriptum.*) scripta 107 11. scriptis 147 13.

(*scriptus.*) scriptum 131 4. 132 2. scriptu 132 3.

scrobes 62 6.

*scrupulus 294 1.

scutum 208 4. 209 9. 210 2. sento 209 5; 8; 9. 210 2. scuta 153 7. sentis 279 2.

Seyrus insula Atheniensibus a Romanis data 252 9.

secant 113 11.

secunde 82 12.

secundum 286 2.

secundo 93 21. secundae 82 15.

secundas 82 13. secundis 82 9.

securim 61 4.

seculus 213 14.

seculus 181 5. 183 11 ('*hoc secus, non multo post*' Charis.).

sed 60 10; 12. 77 5. 80 7. 83 *1; 5; 7. 84 15. 85 2. 86 13. 92 10. 178 12. 213 14. 220 14. 223 1. 231 13; 15. 235 12.

sedecim 283 11.

sedere 94 1. sedentem 132 11. sedebant 132 7.

sedauit 174 11.

segniēres 179 1.

sellam 132 8. sella 132 11.

semionustis 299 4.

semper 291 5. 292 6.

Sempronius 150 2. 224 7.

L. Sempronius Atratinus cons. 305 1. *C. Sempronii Gracchi somnium* 162 7.

T. Sempronius Gracchus a Boiis occisus 252 16.

Ti. Sempronius Gracchus (patery P. Cornelio Scipioni reo facto auxilio est 262 16; *Lucio Scipioni*

269 3. *pro uxore mortem oppetit* 116 1.

Ti. Sempronius Gracchus (filius) primus Carthaginiis muros ascendit 139 1. *qua re ad miseriam plebis leuandam adductus sit* 117 1. *in S. Gr. Q. Metellus dicit* 139 7. *S. studium ciuium* 181 1. *Gaio fratri mortem praedicat* 162 9.

Semurius ager populo Romano a Laurentia relictus 56 12.

senatorum spectacula a cetero consensu secreta 254 16.

senatus 164 9. 179 5. 222 6. (*gen.:*) 244 11. 279 13. senati 280 10. 293 8. senatus 296 14. — *s. decreuit, ut aedes Saturni fieret* 172 19.

senectus 88 6.

seniores qui sint a Seruio Tullio dicti 312 26.

sententia 83 10. 274 8.

sentinosas 70 8.

sento 292 7. sensit 206 9.

septem 275 2.

septimo 234 2.

septimus 71 14. septimum 135 4.

septuaginta 160 10.

sequitur 163 16. secuntur 69 5.

sequi 154 8. 223 2. sequebantur 181 3.

sero 79 2.

serit 67 13.

serra 113 11.

Serranius uid. Atilius.

Seruilus Ahala Sp. Maelium obtruncat 42 11. 129 4.

Cn. Seruilus (Caepio) consul feliciter contra Hannibalem pugnauit 250 9.

scrutute 83 10.

Seruii Tullii origo diuina 243 8.

Seruius T. caput arsit 243 1. *Seruius Tullius qua ratione, qui ciuium numerus esset, conpererit* 124 1. *uniorum et seniorum quinque classes instituit* 312 21. *agrum R. in tribus diuidit* 22 1. 59 3. 141 1. *cur nundinas fecerit* 99 16. seruauit 77 4. seruasse 206 7. seruauerat 77 11. seruatum 230 17. seruulum 283 18.

sex 71 14.

sexagenos 66 16.

sexagesimo 135 4.

sexennium 210 11.

sextum 78 1.

si 51 4. 62 9. 69 4. 70 7. 74 7; 11. 79 2. 83 8; 13. 84 10; 11; 12; 15. 85 6. 88 11. 92 7. 103 1. 105 6.

- 121 15; 16, 151 7, 183 5, 190 4, 195 9, 208 9, 211 13, 220 17, 221 2, 232 4, 274 7, 279 7, 290 23, 311 2.
- sibila* 295 9.
- Sibylla ad Tarquinium Superbum tres libros adtulit* 107 13.
- Sibylla Cimmeria* 136 11.
- sic* 212 9, 299 3.
- Sicani* 67 10.
- Cn. Siccius trib. pl.* 128 7.
- Siciliae pars Tauricana* 319 16. *in S. dilectus* 254 18.
- Siculus Archilochus Ariciam condidit* 95 6.
- Siculus de nomine Clytemestrae condidit Crustumerium* 95 8.
- Siculis Vulsci dicti* 5 11.
- sicut* 281 2.
- significare* 208 7, 295 9.
- signum* 163 6, 184 5, 287 4. *signa* 159 17, 103 7. *signorum* 281 12.
- signis* 77 8, 86 4, 180 6, 282 19.
- silentium* 293 13, *silentio* 208 9.
- Silenorum habitu ludis magnis aliquot Romani incedebant* 31 3.
- siluam* 67 3.
- Silvia filia Numitoris* 8 7.
- Silvius filius Lauinae* 55 2. *Ascario successit* 55 4.
- Silvii reges Albani omnes dicti* 55 6, *simile* 77 6.
- Simonides litteris quibusdam litteraturam auxit* 5 4, 40 6, 166 2.
- simul* 73 6, 108 9, 159 16, 206 12, 208 6, 221 1, 222 12, 290 2, 296 11.
- simulare* 222 9.
- sinapi* 299 17.
- sine* 99 1, 148 8, 288 6.
- singulatim* 154 2.
- singula* 63 9, 281 2.
- sinistro* 156 11, *sinistra* 113 12.
- sinunt* 207 4. *siui* 184 9, *siuissent* 190 4.
- Sinuessa* 107 16.
- Sirena Parthenope* 193 5.
- Sittius apud Romanos propter luxuriam male audiebat* 188 18.
- sine* 184 5 (*bis*).
- socerum* 284 2.
- Socratis εἰσπραξία* 139 17.
- sodalitates institutae a Romulo* 142 14.
- sol* 314 9, *solis* 73 8, 314 10, *sole* 204 8. *Sol Oceani filius medicinam invenit* 166 9.
- solet* 62 8, 179 9, *solent* 82 16, *solere* 82 9, *soluerint* 160 11.
- Solinus ager populo Romano a Larentia relictus* 56 12.
- solui* 279 7.
- soli* 59 8, *solo* 83 9.
- somnium Aeneae* 5 14. *Hannibal* 149 3. *C. Sempronii Gracchi* 162 7.
- sonu* 281 18. *288 4.
- sordidum* 113 9.
- spargunt* 234 12, *spargentes* 232 2.
- sparis* 281 4 (*'sp. telum agreste' Non.*).
- spatium* 282 8, *spatio* 155 1.
- specia* 94 11 (*'sp. specus' Prisc.*).
- spectacula senatorum a cetero concessu secreta* 254 16.
- spectare* 183 5, *spectante* 212 9.
- spectabam* 92 7.
- spelunca Martis* 110 2.
- speremus* 232 5.
- spem* 287 17.
- spoliari* 209 4.
- sponderant* 274 2.
- squamosi* 99 11.
- statim* 283 16, 291 2.
- Stator uid. Iuppiter.*
- statuis* 77 9. — *statua Horatii Coclitis translata* 4 6. *statuae quaedam circa forum sublatae* 135 9.
- statua Cloeliae posita* 127 4, *Valeriae Poplicolae filia* 321 3.
- statuunt* 159 17, *statuuntur* 289 5.
- statum* 209 9, *statu* 161 4.
- Sthenius Mettius Samnitium princeps* 319 7.
- stipendio* 93 20.
- stat* 295 7 (*'plenum est' Non.*).
- stans* 62 8, *steterat* 281 2.
- Stratonicea Rhodiis a Romanis data* 252 7.
- strenue* 92 18.
- strenuam* 77 3, *strenui* 72 8.
- studet* 210 2, *studemus* 220 14.
- studeat* 161 4.
- studio* 208 7, 234 12, *studiis* 295 12.
- stultum* 49 10.
- stuprum* 105 7.
- suadeo* 83 1, *suaderet* 214 5.
- sub* 83 9, 94 5, 210 3. *290 5.
- subdidit* 233 14.
- subduxit* 77 4.
- subigunt* 290 17.
- subinde* 164 3.
- **subito* 209 1, 284 6, 291 12.
- sublatus* 285 2.
- sublimavit* 70 3 (*'s. id est in altum catulit' Fest.*).

- subnixo 213 3 (*quasi sublimi et supra nixō' Gell.*).
 subrogantur 131 6.
 Subruncinatorem 112 20.
 subsidio 287 22.
 subuertit 210 6 (*bis*).
 succedunt 279 2. 290 10. successit 210 3.
 succendit 233 18.
 *succidiarum (succidiauere) 62 7.
 sudorem 292 23.
 suffragauerunt 295 12.
 (*sui*.) sibi 132 2; 9. 210 7. 217 10. 220 16. 235 8. 292 21. sese 49 10. se 62 8. *sese 161 4. se 180 5. 181 4. sese 84 5. 100 9. 132 2; 10. se 206 14 (*bis*). 208 9. 210 1. 211 13. 291 12. 309 10. sese 212 2. 214 5. sibi 169 9. 214 2. se 73 15. sese 86 16. se 91 9. 99 2. 185 7. 206 2. 232 2. 282 16. 287 7; 14. 289 14. 290 24. 293 18. sese 216 7.
 suillum 231 10.
 Sullae 95 6. — *uid. Cornelius*.
 Sulmo 155 14.
 Q. Sulpicius trib. mil. ad Aliam 102 7. 173 6.
 Q. Sulpicius cons. 246 13. 313 5.
 Ser. Sulpicius praetor urbanus de rogatione Petillia ad senatum refert 264 19. 265 19.
 C. Sulpicii Galli filium S. Sulpicius Galba in iudicio produxit, ut misericordiam moueret 87 9.
 Seru. Sulpicius Galba propter Lusitanos interfectos a Catone reus factus pueris suis productis absolutus est 87 1; 14.
 (*sum*.) est 60 1. 63 8. 69 4. 71 15. 72 2. 73 8. 79 2. 82 12. 83 4. 84 5; 9; 14; 15. 85 6. 86 2. 93 14. 94 13. 110 11. 113 10 (*bis*). 132 4. 151 3. 154 4. 163 6. 179 7. 184 3. 190 6. 195 7. 205 2; 5. 208 8. 209 1; 4; 7. 212 12. 217 14. 221 2. 225 9. 232 5. 244 11. 280 8. 281 19. 313 2. sunt 51 5. 60 12. 66 16. 71 14. 73 12. 88 5. 100 11. 104 2. 135 5. 148 12. 207 3. 275 2. 225 4. 210 9. 219 2. 223 5. 233 15. sies 94 7. sit 121 15. 154 8. 178 9. 179 3; 6. 205 6. siet 82 15. sint 85 5. 158 10. 179 4; 6. sient 72 8. esto 84 11; 12; 13. esse 85 4; 10. 86 18. 91 9. 104 4. 147 16. 178 11. 204 3. 214 3; 5. 217 10. 218 14. 223 14. 230 17. 274 8. 292 4; 21. 303 2. 308 18. erat 94 10. 168 11. 213 14. 225 1; 2. 231 2. 235 1. 236 17. 279 4. 289 16. 289 18. 314 9. erant 103 7. 107 11. 108 7. 206 2. 217 16. 219 5. 280 13. 293 6. esset 76 19. 83 8. 89 13. 92 7. 127 2. 161 6. 178 12. 180 7. 205 2. 215 14. 220 15. 225 7. 233 12. essent 83 10. 99 12. 138 4. 178 8; 13. 183 6. 222 13. 274 7. fuit 53 9. 59 6; 9. 70 11. 78 1. fuere 59 5. fuerint 83 7. fuisse 107 7; 9. 83 11. 284 8. 318 19. fuerat 274 2. erit 78 9. futurum 222 2.
 summi 279 5. summa 180 7 (*bis*). summam 204 2. summa 83 14. 284 16. summo 208 7. 209 2. 213 14. 234 12. 289 14. 291 10.
 submouit 223 15. summoti 289 20.
 super 212 5.
 superbiam 82 10. 211 12.
 superbi 85 5. superbos 85 4. superbior 85 6.
 superiora 296 12.
 superna 293 18.
 superat 230 9. superet 315 6.
 supersederunt 292 2 (*supersedere, manere, perseuerare, quasi in uoluntate et consilio sidere' Non.*).
 suppetit 232 5.
 supplicans 168 12.
 supra 206 8. 215 10. 282 14. 289 10. 291 19.
 sursum 234 13; 15. 314 12.
 Surus elephantus fortissime proelut in Punica acie 79 8.
 sus 62 7. 99 3.
 suscitare 148 3.
 suspensa 291 20.
 suspicione 284 6.
 sustinere 62 8.
 suture 183 9.
 suae 83 10. suum 86 9. 127 2. 180 5. 292 12. 222 12. suam 83 13. 288 16. suo 281 21. sua 127 3. 209 8. 212 10. 284 16. sui 308 21. suorum 288 6. suis 169 9. 80 13. suos 181 5. 219 10. 294 4; 6. suas 217 2. sua 183 5. 217 2.
 Sylla 233 12; 17. *uid. et Cornelius*.
 Syphax in castra Romana ad colloquium uenit 250 8. (*captus* 160 7.)
 Syracusas legati missi ad frumentum emendum 171 13. 303 17.
 tabula 73 7. tabulas 132 3.
 tacuit 284 6.
 *taciti 281 15.
 talentarias 290 7.

- talione 74 7.
 tali 211 6.
 tam 82 12. 84 9. 155 1 (*bis*). 181 2 (*bis*). 212 2.
 tamen 76 19. 83 11; 15. 85 1. 88 9. 281 2. 288 2. 292 12. 293 8.
Tamphilus uid. Baebius.
 tandem 81 5; 9.
 tetigisse 107 10
 tantisper 94 7.
 tantummodo 178 9.
 tantus 215 13. tanta 84 11. 205 5.
 tantum 84 13. tantam 84 1. 86 7.
 tantum 80 9. 148 3. 209 2. tanto 83 2. 209 3. 296 9. tantas 155 1.
 tanta 84 1.
Tarcho Tyrrhenus Pisas condidit 64 3. *Cacum in uincula coniecit* 166 16.
Tarpeiae facinus et mors 20 3. 41 15. 119 3.
Tarpeii ludi uid. ludi.
 Tarquinio 127 2.
 L. Tarquinium 127 1.
Tarquinius Priscus Romam uenit primo anno regni Ancii Marci 170 17; octauo 303 6. *ab Anco dux equitum contra Latinos mittitur* 171 2. 303 8.
Tarquinius Superbus filius T. Prisci 22 10 *sqq.* *nepotem Prisci fuisse* 124 14. *Apiolas cepit, ex cuius oppidi praeda Capitolium incohauit* 242 1. *ad T. tres libros Sibylla addidit* 107 13. *T. iussit corpora eorum, qui se suspendio necassent, cruci adfigi* 100 3. *obsidibus Porcinae datis insidiatur* 321 5. *pugnae Regillensi interest* 171 5. 304 10. *Aruntem Tarquinium nepotem Prisci fuisse* 124 14.
 L. Tarquinius Collatinus filius Egerii 26 4 *sqq.*
Tarutius Tuscus diues, coniux Accae Larentiae 300 3.
Tatius Tarpeiae auxilio Capitolium capit, Tarpeiam occidit 19 12. 119 19. *ad T. T. Hersiliae preces* 169 5. *Lauinii obtruncatus* 302 8.
 Taureae 224 4. *T. et Artorii certamen* 224 4.
 Tauriani 71 12.
Tauricana pars Siciliae 319 7.
 Taurinum 71 15.
Tauriscae gentis Lepontii et Salussi 62 1.
 taurum 174 11.
 tegebat 279 5.
 tecti 279 2.
 tegularum 279 12.
Telluris aedes 135 11.
 telum 211 11. tela 94 5. 290 4. *telis* 281 10.
 tempestas 174 11.
 temptabam 92 6.
 tempus 92 10. tempore 131 5; 6. 181 5. 211 7. 233 13. *tempora 281 2. temporibus 280 7.
 tenebrae 314 8.
 teneto 113 2. tenere 88 11. 163 18.
 tenuis 220 13.
On. Terentius scriba arcam Numae inuenit 106 11.
Q. Terentius Culleo praetor de pecunia Antiochiana a senatu quaerere iussus 265 20.
A. Terentius Varro ex Aetolia Romam missus 257 3.
 termino 59 6. terminum 91 4.
 terna 181 2. 62 7.
 terram 159 16. 232 2. terrarum 189 9. — *terrae motus* 152 16.
 terrore 290 17.
 tertiato 93 22.
 tertio 164 1. 60 6.
 (*testa*.) testis 279 12.
Testruna prima Sabinorum urbs 65 5.
 testudinem 285 8 (*testudines sunt loca in aedificiis camerata, ad similitudinem aquatilium testudinum, quae duris tergoribus sunt et incuruis* Non.).
Tentanes ueteres Pisarum incolae 64 5.
Tentones ad Arausionem Romanos uincunt 275 7.
Thebae Lucanae 70 14.
Themidis simulacrum ludis magnis per urbem portatum 31 26.
Thermopylas 77 6. *in Thermopylensi pugna M. Porcii Catonis uirtus* 92 24. *quot militibus Antiochus pugnauerit, quot amiserit* 255 12. *ad Th. quot Graeci a Metello caesi* 229 14.
Thracis L. Cornelii Scipionis exercitum adgreduuntur 227 11.
in Thracia Aetoli auxilia mercede conducunt 257 2.
 *Thesauri 71 12.
in Thurinis finibus flumen Gargarum 236 5.
 Tiberi 166 9. *in T. Romulus et Remus expositi* 9 11.
 Tiberius 274 1.

- tibiis 104 14. — *ad t. a ueteribus Romanis maiorum laudes canebantur* 90 4.
Tibur conditum a Catillo 67 4.
 Tiburtis 68 5. Tiburte 105 4. Tiburti 67 12.
Tiburtus 67 9.
Figurini L. Cassium cons. fundunt 177 5. *ad Arausionem Romanos uincunt* 275 9.
 timendus 292 4.
 timiditatem 90 2.
Timochares medicus Pyrrho regi insidias struit 247 2.
 tineas 107 10.
 *Titinius 285 7.
Q. Titius uictoriam Orchomeniam Sullae praedicat 201 19.
 Tito 209 2.
Titus Tatinus uid. Tatinus.
 tolli 287 5. sustulere 77 2.
 topper 161 5. ('*fortasse*' Fest.)
 tormenta 290 2; 4.
 Torquati 210 8.
 torquem 210 7. torque 208 4.
torques aureus Gallis uictis Ioui in Capitolio positus 227 5.
 tot 155 1.
 totidem 291 17.
 tota 231 7.
Toxius Caeli filius lutei aedificii inuentor 166 5.
 tractare 151 3 ('*diu trahere*' Macr.).
 tradiderunt 311 2. tradita 285 8.
 traditos 215 9.
 tragi 291 15.
 traicere 62 9.
 transfugere 73 16.
 transgressus 286 2.
 transigi 293 15.
 transuersum 82 15.
ad Trasumennum quot milites caesi 39 1.
Trebia 137 8.
 tremantibus 291 9.
 trepidare 288 14. trepidaret 288 18.
 trepidante 94 2.
 *triariorum 184 4.
 tribunus 211 7; 14. 212 9. 274 11.
 tribuni 212 6; 9. tribuno 76 17.
 77 10. tribunum 284 2. — *tribuni pl. primum duo fuerunt, tum tres a collegis creati* 143 14. *tribuni pl. a. 471. 283 tres additi* 128 6.
 tribus 280 11. tribu 131 6. — *tribus a Seruio Tullio factae* 22 1. 59 3. 141 1.
 tributus 91 6 ('*gen. masc.*' Non.).
trichinia acrata primus Romam inuexit Cn. Manlius 134 17. *tr. acrata uendita a L. Crassi oratoris heredibus* 276 11.
Tricostus uid. Verginius.
 triginta 99 3. 291 17.
 trini 86 14.
 triumphans 179 3. triumphauere 186 8.
 triumphus 230 10.
triumuiratus nocturnus 308 4. *tr. coloniae deducendae* 308 4.
 Troia 71 13. *T. prodita ab Antenore* 277 3. — *Troia locus in agro Laurenti, quo primum adpulit Aeneas* 52 8.
Troiana stirpe Veneti orti 63 4.
Troiani a Latino agrum accipiunt 53 13. 277 11.
Troianus equus machinamentum bellicum 311 4.
Trophonius Sullae uictoriam Orchomeniam natiatur 201 21.
Troes quidam ad Gargarum flumen oppidum medioere insederunt, quod postea Garga uicus erat 236 7.
 trudere 82 16.
 tu 221-4. tibi 72 5. 78 8. 154 8. 232 5. 315 6. te 79 1. 169 6; 7. 220 15; 17. 221 2. 234 4. 308 18. uos 85 6. uestrorum (= *uestrum*) 84 5. uobis 155 2. 161 4. 195 9. uos 85 6. 196 2. 236 14. uobis 196 2.
Tubertus uid. Postumius.
 Tudentibus 293 8.
C. Tuditanus praetor 317 5; 9.
Tullus Hostilius quia parum rite fulmen deuocare conatus erat, fulmine ictus 122 8. 123 11.
 tum 98 5. 110 10. 114 4. 181 5. 211 14. 214 5. 225 4. 284 6. 289 1. 290 14. 294 1.
 *tumultu 91 8. 283 19.
 tumulo 285 11.
 tunc 103 1. 284 3.
 tumsum 113 10.
 *Turax ager populo Romano a Laurentia relictus 56 12.
 turmam 92 6.
Turni pugna cum Aenea 54 2 sqq. *T. fugit ad Mezentium* 54 3; 9. mors 54 4; 17.
 turpiter 209 4.
 turrim 233 13.
 Tusculanus 68 3; 4. Tusculana 59 8.
Tusci Capuam et Nolam condiderunt 71 2. *Romanos in fugam uerterunt* 137 18. *uid. et. Etrusci.*

- tuus 220 16. tua 232 4. tuis 169 8.
 220 13.
Tyrus pastor 55 1.
 uagati 210 11.
Valeriae Poplicolae filiae statua po-
sita 321 3.
 Valerius 211 14.
M. Valerio (fratri Poplicolae) egregii
honores habiti 244 12.
Valerii Cornini cum Gallo certamen
 211 1.
L. Valerius Flaccus conlega Marii
sectum consulis 188 9.
 ualitudo 232 5.
 uallum 280 2. 289 19. uallo 280 7.
 uariis 288 18.
 uasta 211 10.
 uasum 113 3.
 uber 70 11.
 ubi 67 13; 14. 73 11. 92 10. 105 4.
 138 6. 150 3. 164 8. 210 6. 212 8.
 214 2. 215 9. 224 2. 225 4. 230 16.
 314 9.
 ue 112 26 (*bis*). 179 6.
 uectigalium 184 6. 189 5.
 uehes 60 3.
 uehens 225 2.
Veientum iuuenes condunt lucos Ca-
penos 64 14.
 uel 183 11.
 uelites 156 11.
 uellicatim 294 8. *cf.* 296 17.
 uelocitate 282 6.
 uenas 223 7.
ueneficii duo milia hominum Romae
dammati 270 11.
Veneti Troiana stirpe orti 63 4.
 uenit 230 9. ueniunt 148 12. ueniat
 195 9. uenire 211 3. ueniebam 189
 4. ueni 185 15. uenit 92 10. 220
 16. 225 2; 4. 231 7. 233 14. ue-
 nisse 72 2. 132 5. 295 2. uenerat
 138 6.
Venox uid. Plautius.
 uentus 80 9.
 uer 290 24. — *uer sacrum a Sam-*
nitibus notum 319 10.
 uerba 205 10. 214 2. uerbis 92 9.
Vercellensis pugna 196 24. 197 6.
 uereremur 83 8.
C. Verginius Tricostus cons. 305 10.
 uermigaret 222 17. uerminatum 222
 18.
 uerruca (*'locus editus asperque'*
Gell.) 75 8. 76 7.
 uersum (*praep.*) 234 14.
uersus senarius de aruspiciis 4 21.
 uersus (*adu.*) 107 8.
Vertamacori pagus Ligurum 62 12.
 uero 121 16.
 uertatur 207 2.
 uerum 179 6.
 uerum enim uero 88 6.
 ueri 147 14. uera 60 13.
 Vernactorem 112 19.
 uesperis 231 4.
 Vessunium 286 1.
Vestae sacerdos Rhea Siluia 8 5.
 Vestales 113 11. — *Vestaliū lex*
 8 8. *Vestalis uirgo cum capiatur,*
quae uerba dicere oporteat 111 1.
ueste caerulea Romae feminas usas
esse, cum lugerent 89 14.
 nestitu 284 12.
 uetus 279 4. *ueteres 60 7. uete-
 rior 58 3.
 uia 94 12. uiam 215 11. 279 10. uias
 278 11.
 uaticum 206 14.
 uicatim 284 12.
 uicinus 106 1.
 uictoribus 287 17.
 uictoria 179 10. 218 14. uictoriam
 280 2. uictoria 213 3. uictorias
 155 1. *u. uitula nominatur* 136 16.
 uideo 178 11. uidebant 109 9. ui-
 derent 132 10. 222 17. uiderunt
 72 3. 286 12. uidetur 154 4. 292
 17. uidentur 61 4. 138 2. uidere-
 tur 283 8. 288 6. uisus 314 9. ui-
 sum 220 15. 221 2. uisa 138 4.
 uiginti 78 1. 275 2. 283 8; 11.
 uilius 121 15.
 uillam 138 6. uillarum 281 12.
P. Villii Tappuli res in Macedonia
gestae 251 10.
 *uinctos 89 2.
 uincere 220 15. uicit 212 11. uictus
 284 9. uictis 287 17.
 uinum 121 15. uini 63 9.
 uiolare 205 5.
 uirorum 281 18.
Virginus trib. militum 102 2. 173 2.
 uirgines 113 11.
 uirile 181 5. 289 2.
 uiritim 63 7. 93 14.
 uirtutis 293 10. uirtutem 209 4
 uirtute 76 18. 206 10. 208 6. 210
 12. 292 2. uirtutes 77 7.
 uis 212 5. ui 83 14. 93 21. 206 10.
 211 9. uires 88 6. uiribus 208 5.
 uisere 132 6. 150 2.
 uita 138 2. uitam 299 1. uita 281
 2. uitas 217 12.
 uitauerat 61 13.

- uile 286 16.
 uitium 292 23.
uitula uictoria nominata 136 16.
uitulatio quibus diebus facta 137 2.
 uitulari 112 28. ('*u. est uoce lac-
 tati*' *Macr.*).
 uituli 275 2.
 uix 222 12. 230 9.
 ulciscitur 74 8.
 ullum 289 16. ullo 288 8.
 ultra 63 8.
 ultro 84 1. 289 22.
 umerum 224 4.
 una 284 12.
 unde 60 12. 169 9.
 unguibus 212 7.
 unguitabant 89 12.
 unus 83 13. una 190 6. 289 18. unius
 126 6. uni 190 6. unum 86 14. 233
 13. 279 9. una 294 7.
 unamquamque 92 5.
 uocant 178 11. uocatur 63 7. uo-
 cantur 66 18. 71 12. 73 11. uoca-
 bantur 218 10. uocatum 121 13.
Volci 63 5.
 uolitantia 94 5.
 uolo 88 10. uis 79 2. 154 7. uolt
 62 10. uolumus 84 13. uelim 85
 5. uelimus 220 15. uelle 221 1.
 uolebat 184 6. uolebant 70 8. 303
 2. uellet 208 10. uellent 92 8. 293
 3. uolui 121 17. uoluit 132 8. 225
 2. uoluerit 84 10; 11; 12. uoluisse
 84 2; 4; 7. 85 1; 2. 88 9. uoluis-
 sent 178 7. uolet 121 16.
Volsci 53 9. — *V. pepulerunt Me-
 tabum* 69 9. *uid. et. Vulsci.*
 uoluntate 127 3. 232 5. 279 9. 284
 16. uoluntatibus 288 18.
 uoluit 282 14.
 uos *uid. tu.*
uotini ludi maximi 27 1.
 nonisse 241 7. 290 23.
 noto 291 2.
 nox 88 6. uoce 208 9.
 urbes 85 9.
 urserunt 223 4 ('*urgere insistere*'
Non.).
 usquam 62 9. 210 6.
 usque 62 7.
 *uinci 83 4.
 ut 62 8. 89 12. 92 8. 99 2; 11; 12.
 127 3. 156 11. 158 10. 179 9; 12.
 181 4. 195 9. 205 5. 206 12. 212 2.
 220 15 (*bis*). 221 2. 222 17. 233
 13. 285 4.
 ut (= *quomodo*) *61 4. 83 4. 179
 9. 205 2. 209 3; 7. 222 12. *280 5.
 293 10.
 utrius 218 14.
 utrumque 234 15. utroque 209 6.
 212 9. utrisque 208 8. 219 8. 208 7.
 uti 83 1. 132 10. 161 4. 169 7; 8.
 188 22. 208 10. 223 14. 293 2.
 utamini 196 2. uti 169 7. utebatur
 190 2. usi 73 2. 291 5.
 utrasque (*adu.*) 106 2 ('*u. pro utrim-
 que*' *Non.*).
 utrimque 234 12. 136 21. 283 1.
 utrum 235 12. 293 18.
Vulcani ara 4 16. *uxor Maesta* 136
 14. *filius Cacculus* 68 8.
Vulcentanus Olus 24 1. 243 10.
 uulgus 98 11. uulgum 284 14.
uolnerarius primus Romae medicus
dictus 104 9.
 uulnus 76 19. uulnere 288 6. uul-
 neribus 77 1.
Vulsci unde dicti 5 11. *uid. et.*
Volsci.
 uulturius 186 11.
*circa Vulturum regionem Cacus oc-
 cupat* 167 3.
 uxoris 161 8.

III

INDEX LOCORVM

QVIBVS HAEC FRAGMENTA SERVATA SVNT

- Alcuin. p.* 2091 *P.*: 70 *adn.* 67.
Anecd. Paris. rhet. p. 20: 70 *adn.* 83.
Anonymus de gener. p. 576 *Keil.*: 63 *adn.* 43. 590: 164 5.
Anonym. Quicher. de fig. u. 136: 88 *adn.* 108.
Appian. de reb. Gall. p. 39 *Bk.*: 101 5. *p.* 36: 177 3. *de reb. Pun.* 65: 83 *adn.* 95^b.
Apul. de mund. 14: 80 *adn.* 93.
Arnob. III 38: 137 7. *V* 1: 238 10. *VI* 7: 23 21. 243 9.
Ascon. p. 13 *Orell.*: 244 12. *p.* 69: 254 9. *p.* 76: 143 10. *Pseudo-Asc. p.* 171: 317 3.
Athen. XII p. 543^a: 188 18.
(Beda) de orthogr. 2796 *P.*: 72 *adn.* 74.
Censor. 17, 8: 245 1. 17, 10: 247 11. 17, 11: 108 1. 136 5. 174 4. 273 5. 17, 13: 135 3. 20, 2: 301 29.
Cicer. acad. pr. II 5, 15: 139 12. *Brut.* 19, 75: 90 *adn.* 118; 20, 80: 87 *adn.* 106; 21, 81: 139 4; 23, 89: 87 1; 87, 299: 140 *adn.* 7. *de divin.* *I* 14, 99: 278 5; *I* 15, 28: 93 10; *I* 18, 36: 116 1; *I* 21, 43: 5, 13; *I* 24 48: 157 8; *I* 24, 49: 149 3; *I* 26, 54: 26 17. 110 4. 161 8. 171 23; *I* 26 56: 162 7; *I* 33, 72: 199 8; *I* 35, 77: 151 16; *II* 29, 62: 116 *adn.* 1. *epist. ad Att.* *XII* 5, 3: 140 4; *XIII* 30, 3: 318 1; *XIII* 32, 3: 318 7. *ad famil.* *VIII* 22, 2: 136 9. *de nat. deor.* *I* 28, 79: 192 8. *II* 3, 8: 151 13. *de offic.* *III* 1, 1: 91 *adn.* 127; *III* 32, 113: 45 1. *orat.* 69, 229: 147 1. *de orat.* *I* 53, 228: 87 *adn.* 106; *II* 67, 270: 139 *adn.* 7. *pro Plane.* 27, 66: 51 7. *de republ.* *I* 16 25: 3 13; *I* 17, 27: 91 10. *de senect.* 20, 75: 75 *adn.* 83. *Tuscul.* *I* 2, 3: 90 *adn.* 118; *I* 41, 101: 75 *adn.* 83; *III* 2, 3: 90 4; *III* 17, 40: 139 8.
Charis. ed. Keil. p. 40: 174 8. 53: 173 15. 54: 155 3. 168 11. 168 13. 169 1. 172 15. 172 16. 174 12. 71: 174 14. 72: 60 3. 72 9. 73: 73 1. 83: 61 9. 90: 90 *adn.* 120. 91: 70 4. 93: 89 16. 101: 89 11. 102: 93 15. 107: 299 *adn.* 3. 120: 189 10. 299 5. 124: 90 12. 138 5. 125: 189 1. 129: 186 5. 130: 189 3. 131: 90 10. 134: 93 17. 135: 89 *adn.* 116. 139: 173 *adn.* 26. 189 8. 143: 149 1. 146: 185 6. 189 5. 147: 186 16. 195: 184 1. 188 20. 199: 299 13. 202: 61 6. 313 1. 203: 150 1. 150 12. 208: 244 6. 274 3. 210: 186 7. 215: 93 19. 217: 154 3. 220: 82 *adn.* 95^a. 164 3. 183 10.
Chronic. Paschal. I p. 211 *Dind.*: 300 *adn.* 2.
Cornel. Nep. Hann. 13, 1: 319 1.
Cynthiaus in Verg. Aen.: 299 28.
Colum. III 3, 2 *et III* 9, 3: 63 *adn.* 43.
Diomed. ed. Keil. p. 369: 309 *adn.* 22. 374: 190 3. 185 8. 376: 190 5. 377: 185 12. 383: 230 11. 231 9. 384: 98 10. 385: 185 10.
Dionys. lib. I c. 11: 52 16. 141 1. *c.* 13: 142 *adn.* 1. 52 *adn.* 6. *c.* 74: 3 1. 19 5. 41 10. 56 14. *c.* 79: 9 3. 41 5. 56 5. 118 7. *c.* 80: 311 8.

- II* c. 13: 237 10. c. 31: 168 5. c. 38: 19 12. 41 15. 119 3.
c. 52: 302 7. c. 59: 65 1. c. 72: 170 1. c. 76: 170 12.
- III* c. 67: 48 7.
- III* c. 6: 22 10. 170 17. 303 3. c. 7: 124 14. c. 15: 22 1. 58 8.
124 1. 141 1. c. 30: 23 5. c. 64: 26 4.
- V* c. 47: 303 2. c. 74: 304 1.
- VI* c. 11: 171 5. 304 8.
- VII* c. 1: 171 10. 304 13. c. 71: 29 3.
- XII* c. 4: 41 20. 128 9. c. 9: 129 21.
- Donat. in Terent. Phorm. II* 1, 57: 315 3; *III* 3, 6: 59 *adn.* 24.
- Euseb. Armen. ed. Mai. p.* 212: 19 *adn.* 6. 41 *adn.* 4. p. 214: 6 1.
- Entrop. III* 5: 36 *adn.* 23.
- Excerpt. rhet. Paris. ed. Halm. p.* 588: 52 1.
- Fast. Praenest. p.* 315 *Momms.*: 194 7.
- Fest. ed. Mueller p.* 123: 299 11. 142: 89 1. 146: 73 10. 158: 319 6. 162:
59 4. 166: 91 8. 181: 164 15. 182: 58 5. 72 4.
p. 237: 86 11. 246: 84 *adn.* 95^e. 250: 113 4. 265: 89 7. 292: 90 *adn.*
117. 293: 89 18.
p. 306: 70 1. 333: 293 20. 352: 161 3. 378: 93 13.
- Flau. Cap. p.* 2243 *Putsch.*: 164 17.
- Frontin. III* 1, 16: 93 6 *III* 3, 13: 185 16.
- Fronton. ed. Naber. p.* 36: 82 *adn.* 95^a. p. 57: 87 14. p. 129: 91 15.
- Gellius I* c. 7, 9: 221 8. 232 3. c. 7, 10: 274 5. c. 12, 14: 111 1. c. 12,
16: 195 5. c. 12, 17: 88 8. c. 13, 10: 181 7. c. 16, 1: 222 3.
c. 16, 4: 60 1. c. 25, 6: 215 5.
- II* c. 2, 13: 224 5. c. 13: 180 8. c. 19, 7: 214 1. c. 19, 8: 215 8.
c. 19, 9: 78 10. c. 22, 28: 80 4. c. 28, 6: 73 6.
- III* c. 7, 1: 74 13. c. 7, 21: 221 6. c. 8: 219 11. 216 11.
- III* c. 5: 1 6. c. 9, 12: 183 4.
- I* c. 4, 3: 110 7. c. 17, 5: 223 8. c. 18, 7: 178 1. c. 21, 6: 276
13. 235 15. 59 *adn.* 24. 21, 17: 73 13.
- VI* c. 3: 80 14. c. 9, 9: 274 9. c. 9, 12: 273 9. c. 9, 17: 275 7.
c. 11, 7: 213 11. c. 14, 8: 187 10. c. 19, 8: 266 *adn.* 5.
- VII* c. 3: 313 19. c. 4, 1: 113 19. c. 4, 2: 314 6. c. 7, 1: 237 1.
c. 8, 3: 249 3. c. 9: 130 20.
- VIII* c. 1, 1: 231 9. c. 11: 211 1. c. 13, 4: 207 15. c. 14, 1: 208
comment. ad u. 11. c. 14, 3: 217 17. c. 14, 12: 295 1.
- X* c. 1, 3: 164 1. 234 1. c. 1, 10: 77 *adn.* 84. c. 13, 4: 235 6.
235 11. c. 15: 111 7. c. 24, 6: 154 6. c. 24, 7: 78 5. c. 28, 1:
312 20.
- XI* c. 1, 6: 74 9. c. 3, 2: 79 14. 85 8. c. 8, 2: 49 1. c. 11: 121 10.
c. 15, 7: 286 4.
- XII* c. 15, 1: 296 15. c. 15, 2: 294 5. 294 7.
- XIII* c. 3, 6: 180 1. c. 15, 4: 146 1. c. 22, 8: 183 7. c. 23 13: 169
3. c. 25 (24), 13: 82 *adn.* *ad* 95^a. 25, 15: 88 3. c. 29, 1: 231
5. c. 30, 7: 235 3.
- XV* c. 1, 5: 233 5. c. 9, 5: 86 3. 86 6. c. 13 5: 86 8. c. 29: 126 9.
- XVII* c. 2, 3: 216 5. 2, 4: 213 1. 2, 5: 217 1. 2, 9: 217 4. c. 2, 10:
205 7. c. 2, 11: 217 7. c. 2, 12: 205 1. c. 2, 13: 206 11. c. 2,
14: 206 6. c. 2, 15: 217 9. c. 2, 16: 207 1. c. 2, 17: 206 4.
c. 2, 18: 214 4. c. 2, 19: 205 4. c. 2, 21: 215 12. c. 2, 22:
217 12. c. 2, 23: 217 13. c. 2, 24: 205 9. c. 2, 25: 217 15.
c. 2, 26: 206 1. c. 13, 3: 72 6. c. 13, 4: 61 11. c. 13, 5: 230 7.
c. 13, 6: 225 8. c. 21, 3: 97 12.
- XVIII* c. 9, 14: 192 15. c. 12, 6: 174 10. c. 12, 7: 58 1.
- XX* c. 5, 13: 86 17. c. 6, 3: 195 8. c. 6, 11: 234 3.
- Glossar. Leidense ap. Bak. ad Cic. d. legg. I* 2, 7: 300 *adn.* 1.
- Glossar. Vergil. in Barth. aduers.* 37, 5: 288 *adn.* 74.

Hygin. fab. 260: 53 *adn.* 9.

Ioann. Lyd. ed. Bekk. p. 52: 191 16. p. 122: 56 *adn.* 17. p. 125: 57 8. p. 269: 296 1.

Ioann. Malal. ed. Dindorf. p. 179: 300 7.

Isidor. orig. *IIII* 7, 34: 5 8. *XX* 2, 3: 57 *adn.* 18. *XX* 11, 4: 189 13.

Iustin. praef. 5: 51 *adn.* 2.

Lactant. inst. I 6, 9: 136 11. I 13: 95 *adn.* 1.

Lactant. in schol. ad Stat. Theb. *VIII* 1: 231 3.

Lexic. in Mai. class. auct. *VIII* p. 53: 126 *adn.* 17.

Linus I c. 44, 2: 22 7. c. 53, 2: 25 6. c. 55, 7: 125 23.

II c. 32, 3: 128 3. c. 40, 10: 33 5. c. 58, 1: 128 5.

III c. 5, 12: 246 1.

IIII c. 7, 10: 304 26. c. 13, 6: 310 1. c. 20, 5: 306 8. c. 23, 1: 305 9. 313 3. c. 23, 2: 246 12.

VI c. 42, 3: 207 5.

VII c. 9, 3: 307 5.

VIII c. 19, 12: 243 14. c. 30, 1: 33 9.

IIIIII c. 5, 1: 244 16. c. 38, 13: 307 14. c. 41, 3: 130 11. c. 46, 1: 307 21.

X c. 9, 10: 308 6. 313 12. c. 9, 12: 132 12. c. 37, 13: 218 15. c. 37, 14: 34 17.

XXI c. 38, 2: 42 28. c. 38, 7: 150 7. c. 46, 10: 151 4. c. 47, 4: 151 8.

XXII c. 31, 8: 153 3.

XXV c. 19, 15: 133 19. c. 39, 11: 247 13.

XXVI c. 11, 8: 155 4. c. 49, 1: 248 6.

XXVII c. 27, 13: 155 17.

XXVIII c. 46, 13: 249 13. c. 46, 14: 157 3.

XXVIII c. 22, 10: 176 1. c. 25, 1: 159 1. c. 27 14: 159 7. c. 35, 2: 159 18. c. 35, 2: 249 18.

XXX c. 4, 3: 250 1. c. 49, 11: 250 9. c. 29, 7: 250 14.

XXXII c. 6: 250 9.

XXXIII c. 40, 7: 226 1. c. 40, 8: 251 21. 30, 1: 251 26. c. 30: 226 5. c. 36, 4: 252 10. c. 36, 13: 227 1.

XXXIII c. 40, 1: 253 23. c. 15, 9: 80 1. 251 6.

XXXIV c. 2, 8: 254 18. c. 11, 1: 46 11. c. 39, 11: 46 1.

XXXV c. 49, 18: 255 4. c. 36, 3: 255 7. c. 38, 5: 256 3.

XXXVII c. 48: 256 14. c. 60, 2: 257 12.

XXXVIII c. 23, 6: 227 19. 258 7. c. 41, 11: 227 7. c. 50: 258 18.

XXXVIII c. 22, 8: 269 23. c. 41, 5: 270 8. c. 43, 1: 270 15. c. 52 1: 187 7. c. 52, 1: 263 *adn.* c. 56, 7: 271 5.

XXXX c. 29, 8: 241 6.

XXXXI c. 27, 1: 271 9.

XXXXII c. 11, 1: 272 1.

XXXXIII c. 13, 12: 272 6.

XXXXVIII c. 14, 8: 228 10.

XXXXV c. 25, 1: 81 *adn.* 95. c. 40, 1: 272 15. c. 43, 8: 273 1.

(*Macrob.*) *excerpt. ed. Keil.* p. 651: 151 1.

Macrob. saturn. I c. 4, 7: 238 6. c. 4, 18: 222 5. c. 4, 26: 78 *adn.* 86. 154 *adn.* 25. c. 5, 6: 222 *adn.* 44. c. 8, 1: 172 18. c. 10, 16: 56 10. c. 10, 17: 300 1. c. 12, 18: 136 14. c. 13, 20: 238 8. 302 4. c. 13, 21: 145 9. 161 1. c. 14, 5: 91 3. c. 16, 21: 101 17. 172 21. c. 16, 25: 115 5. c. 16, 26: 223 *adn.* 53. c. 16, 32: 142 12. c. 16, 33: 99 16. c. 16, 34: 187 1.

III c. 2, 3: 112 22. c. 2, 11: 112 27. c. 2, 47: 136 16. c. 4, 9: 96 *adn.* 6. c. 5, 10: 55 7. c. 17, 3: 178 18. c. 20, 5: 49 9.

II c. 4, 5: 279 1.

Mai. thes. nou. VIII p. 389: 53 *adn.* 7.

Mythographus Vatic. I fab. 202 (*Mai. auct. class. III* p. 70): 54 11.

Mar. Victor. a. gr. I p. 2468 *Putsch.*: 5 1. 41 1. 165 10.

Mart. Capell. VI 621: 163 *adn.* 56.

Minuc. Felic. Octau. 21, 4: 95 1.

Nonii ed. Mercet. p. 10: 292 13. 29: 163 15. 236 11. 40: 292 1. 52: 308

20. 57: 279 6. 282 12. 58: 280 4. 285 6. 287 19. 288 5. 62: 106 1. 63: 301 22. 64: 60 5. 67: 60 7. 102 15. 68: 290 11. 292 22. 70: 280 6. 73: 288 8. 76: 223 1. 80: 148 3. 282 20. 82: 284 15. 87: 73 *adn.* 79. 217 *adn.* 24. 294 *adn.* 126. 89: 160 6. 90: 104 13. 236 13. 91: 290 8. 291 18. 293 5. 293 14. 92: 288 19. 93: 294 3. 97: 222 8. 98: 156 10. 288 10. 99: 286 9.

p. 100: 77 14. 101: 104 1. 282 18. 296 9. 107: 287 13. 292 5. 293 9. 108: 161 1. 113: 217 *adn.* 23. 286 15. 289 15. 115: 292 19. 119: 225 15. 122: 232 1. 125: 279 11. 126: 281 8. 127: 277 13. 289 21. 129: 216 *adn.* 22. 130: 283 17. 284 *adn.* 47. 293 7. 132: 105 1. 133: 293 17. 135: 282 15. 137: 159 15. 141: 280 12. 281 11. 282 7. 142: 288 3. 145: 292 16. 149: 100 10. 151: 85 11. 88 13. 152: 70 7. 154: 218 15. 157: 160 4. 159: 288 13. 161: 281 14. 161: 293 1. 162: 282 10. 289 13. 168: 291 *adn.* 127. 176: 151 1. 183: 106 3. 187: 71 *adn.* 83. 294 *adn.* 127. 188: 284 10. 194: 175 3. 195: 287 1. 196: 287 23. 309 7.

p. 205: 106 5. 158 13. 286 13. 207: 285 19. 286 1. 208: 61 3. 212: 236 16. 221: 109 4. 222: 218 11. 289 1. 223: 113 8. 227: 267 *adn.* 106. 229: 91 5. 230: 284 13. 236: 280 4. 255: 287 8. 256: 292 8. 257: 287 6. 258: 284 1. 290 1. 260: 309 9. 263: 281 20. 287 4. 264: 289 18. 267: 100 8. 225 11. 273: 286 11. 274: 288 15. 277: 291 9. 280: 148 11. 289: 290 18. 294: 289 17. 296: 289 11.

p. 325: 98 5. 339: 292 3. 346: 103 6. 348: 279 15. 354: 290 20. 359: 218 22. 361: 281 5. 287 16. 363: 86 13. 287 21. 364: 290 3. 367: 281 6. 376: 278 5. 285 3. 311 1. 392: 295 6.

p. 400: 290 16. 105: 213 1. 418: 223 3. 123: 291 *adn.* 101. 129: 288 17. 448: 281 8. 449: 291 8. 291 11. 293 12. 465: 231 *adn.* 77. 468: 295 10. 471: 236 18. 286 7. 472: 223 13. 475: 221 1. 478: 250 13. 480: 210 10. 279 8. 481: 179 11. 314 14. 483: 106 8. 484: 280 9. 296 13. 486: 295 *adn.* 128. 491: 281 17. 492: 285 3. 495: 292 11.

p. 502: 282 5. 283 15. 296 11. 508: 148 7. 160 9. 218 13. 222 11. 510: 235 9. 511: 225 13. 514: 106 *adn.* 35. 219 4. 287 10. 515: 98 8. 516: 222 14. 282 1. 291 3. 517: 219 7. 518: 109 8. 112 29. 522: 290 22. 527: 285 1. 534: 283 5. 291 14. 291 16. 535: 283 5. 283 7. 536: 283 *adn.* 39. 291 6. 538: 279 13. 544: 113 1. 552: 283 19. 553: 280 15. 283 13. 555: 281 4. 290 6. 556: 281 1. 282 3. 288 1. 289 4. 289 6. 289 8.

Oros. III 13: 36 3. *V* 3: 229 12. 273 9. *V* 4: 229 20. *V* 16: 275 7. *V* 20: 234 6.

Philargyr. ad Vergil. georg. II 345: 161 7. *georg. III* 564: 193 3.

Plin. nat. hist. II 140: 122 5. *II* 169: 163 10. *II* 241: 248 *adn.* 23. *III* 51: 64 11. *III* 70: 241 23. *III* 98: 70 14. *III* 108: 167 8. *III* 114: 64 16. *III* 116: 63 10. *III* 124: 62 11. *III* 130: 63 3. *III* 131: 134 20. *III* 132: 150 1. *III* 133: 63 1. *III* 134: 62 1. *VII* 192: 40 *adn.* 1. 165 6. *VII* 194: 166 5. *VII* 197: 166 7. *VII* 198: 166 11. *VIII* 4: 316 11. *VIII* 11: 79 4. *VIII* 16: 133 7. *X* 71: 37 7. *XIII* 84: 106 10. *XIII* 84: 122 10. 142 16. *XIII* 87: 241 13. 244 8. *XIII* 52: 63 *adn.* 43. *XIII* 89: 39 9. *XV* 126: 133 16. *XVI* 192: 133 3. *XVII* 244: 135 9. *XVIII* 7: 99 5. *XVIII* 41: 134 5. *XXII* 12: 199 14. *XXVIII* 14: 123 10. *XXVIII* 12: 104 5. *XXXI* 21: 162 13. *XXXII* 20: 99 9. *XXXIII* 14: 276 10. *XXXIII* 38: 127 8. *XXXIII* 14: 134 17. *XXXIII* 29: 127 4. 320 17. *XXXIII* 30: 135 7.

- Plutarch. Cat. mai. c.* 10: 92 12. *c.* 14: 92 24.
Flamin. c. 14: 145 1.
Tib. Gracch. c. 4: 138 9. *c.* 8: 117 1.
Lucull. c. 1: 195 1. *c.* 23: 198 *adn.* 8.
Marci c. 25: 191 1. *c.* 25: 196 24. *c.* 26: 191 15. *c.* 27: 191
 21. 197 6. *c.* 28: 188 5. *c.* 35: 199 18. *c.* 45: 320 9.
Num. c. 1: 176 7. *c.* 21: 123 5. *c.* 22: 240 7.
Pomp. c. 37: 188 11.
Romul. c. 3: 7 8. *c.* 14: 19 9. 238 1. *c.* 21: 44 15.
Sull. c. 4: 196 5. *c.* 5: 197 23. *c.* 6: 198 4. *c.* 14: 200 11. 200
 23. *c.* 16: 200 25. *c.* 17: 201 15. *c.* 19: 201 6. *c.* 23: 202 4.
c. 27: 202 18. *c.* 28: 203 27. *c.* 37: 204 1.
de fort. Rom. 10: 242 3.
quaest. Rom. 49: 89 4.
Pompei. comment. ed. Keil. p. 208: 51 1.
Polyb. I c. 14, 1: 35 1. *c.* 58, 2: 35 14.
III c. 8, 1: 38 1.
Priscian. d. duod. vers. Aen. ed. Keil. 490: 67 *adn.* 57. 105 *adn.* 29.
institut. ed. Hertz. vol. I p. 87: 94 9. 98: 153 6. 129: 60 9. 68 1. 69
 3. 152: 70 1. 171: 70 12. 182: 53 8. 179 8. 198: 154 10.
p. 226: 158 11. 227: 59 7. 94 6. 308 *adn.* 20. 230: 53 *adn.* 7. 232:
 222 16. 243: 303 1. 254: 74 6. 260: 94 11. 264: 58 3. 295 8. 266:
 59 *adn.* 25. 94 *adn.* 141. 158 *adn.* 37. 308 *adn.* 20. 293: 80 12.
 294: 105 10. 303: 158 *adn.* 37. 318: 173 *adn.* 26. 337: 60 *adn.* 30.
 58 *adn.* 68. 69 *adn.* 61. 347: 105 7. 230 15. 231 1. 244 10. 380:
 108 6. 115 3. 140 1. 382: 79 12. 385: 147 13. 385: 299 1. 386:
 164 8. 393: 219 9. 399: 148 9.
p. 432: 158 9. 475: 86 15. 476: 204 1. 482: 104 3. 484: 157 1.
 236 20. 487: 66 17. 489: 275 1. 497: 126 5. 510: 86 1. 126 7.
 118 5. 525: 300 1. 532: 309 12. 537: 67 12. 105 3. 541: 221 3.
 546: 299 3. 587: 105 5.
vol. II p. 8: 138 1. 147 15. 148 1. 158 *adn.* 37. 308 17. 9: 70 *adn.* 64.
Prob. de nomin. exc. ed. Keil. p. 211: 299 *adn.* 3. *p.* 207: 299 15.
ad Verg. bucol. p. 4 *ed. Keil.*: 71 11. *p.* 62: 192 22.
Quintil. I 6, 12: 109 5. *II 15, 8:* 87 *adn.* 106. *VIII 3, 35:* 291 *adn.* 103.
Schol. Bernens. ad Verg. georg. II 197: 158 *adn.* 35. *georg. III 474:*
 182 14.
Schol. Leidens. ad Verg. georg. II 197: 158 6.
Schol. Veron. ad Vergil. ed. Keil. p. 79: 114 6. *p.* 91: 96 5. *p.* 92: 118
 3. *p.* 93: 138 7. *p.* 95: 164 10. *p.* 99: 68 6.
Senec. de benef. III 23, 2: 232 7.
Serg. explan. ed. Keil. p. 502: 51 *adn.* 1.
Seru. ad Verg. georg. I 10: 41 1. 96 1. *I 21:* 112 17. *I 75:* 90 15. *I 103:*
 236 1. *I 135:* 223 6. *II 159:* 62 3.
Aen. I u. 3: 114 1. *u.* 5: 52 8. *u.* 6: 52 11. *u.* 56: 103 3. *u.* 99:
 51 *adn.* 1. *u.* 108: 218 3. 277 15. *u.* 242: 277 1. *u.* 267: 53
 16. *u.* 269: 55 14. *u.* 378: 96 26. *u.* 421: 73 *adn.* 78. 107 16.
u. 570: 53 *adn.* 9. *u.* 726: 90 8.
II u. 15: 311 4. *u.* 761: 118 12.
III u. 64: 89 14. *u.* 314: 93 22. *u.* 402: 71 9. 162 17. *u.* 637:
 91 1. *u.* 707: 79 10. *u.* 711: 53 *adn.* 9.
IIII u. 121: 94 1. *u.* 206: 163 8. *u.* 293: 94 3. *u.* 390: 163 17.
 175 1. 315 5. *u.* 427: 53 *adn.* 9. *u.* 620: 54 7. *u.* 682: 74 1.
u. 698: 89 *adn.* 114.
V u. 564: 66 20. *u.* 755: 57 1.
VI u. 9: 163 5. *u.* 760: 54 13.
VII u. 158: 52 *adn.* 4. *u.* 631: 95 8. *u.* 682: 69 1. *u.* 697: 64 13.
VIII u. 630: 109 10. *u.* 638: 66 3. 168 3. *u.* 694: 94 5.

- VIII* u. 603: 73 3. u. 710: 50 1. 193 12. u. 715: 51 *adn.* 10.
X u. 13: 78 3. u. 76: 137 3. u. 145: 162 15. u. 179: 64 1. u. 184:
 64 6. u. 541: 67 1.
XI u. 316: 53 10. 277 8. u. 567: 69 6. u. 700: 61 1. u. 715:
 60 12.
XII u. 121: 181 1. 185 11. u. 134: 56 1. u. 603: 100 3. 109 1.
Solin. 1, 7: 166 13. 1, 27: 19 *adn.* 6. 41 *adn.* 4. 194 12. 2, 8: 67 4.
 2, 10: 94 5. 2, 14: 97 3. 2, 20: 167 11.
Strab. *V* 3, 1 p. 228: 34 22. *V* 3, 3 p. 230: 44 1.
Sueton. Caes. 83: 314 16.
Suid. p. 1401 *ed. Bernh.*: 39 12.
Sulpic. sat. 48: 82 *adn.* 95.
Synecell. ed. Dindorf. p. 365: 19 *adn.* 6. 41 *adn.* 4. 56 *adn.* 17. p. 366:
 6 *adn.* 4.
Tacit. histor. III 51: 295 3.
Tertull. apolog. 10: 95 *adn.* 1. *ad nat.* II 12: 95 *adn.* 1. *de spect.* 5: 121 7.
Valer. Max. fact. et dict. mem. I 7, 6: 162 *adn.* 50. III 4, 11: 185 1.
VIII 1, 2: 87 *adn.* 106.
(Val. Max.) de praenom. 4: 241 19.
Vellei. I 72: 70 16.
Varron. d. ling. lat. *V* 148: 120 12. 316 1. *V* 150: 193 15. *V* 154: 317 1.
V 165: 122 1. *VI* 6: 194 4. *VIII* 78: 299 *adn.* 3.
d. re rust. I 2, 7: 63 6. II 1, 9: 118 1. II 3, 3: 66 11. II
 4, 11: 62 5.
Eopisc. vit. Tuc. 1, 1: 3, 8. 74 *adn.* 83. 165 11.

V

INDEX LOCORVM

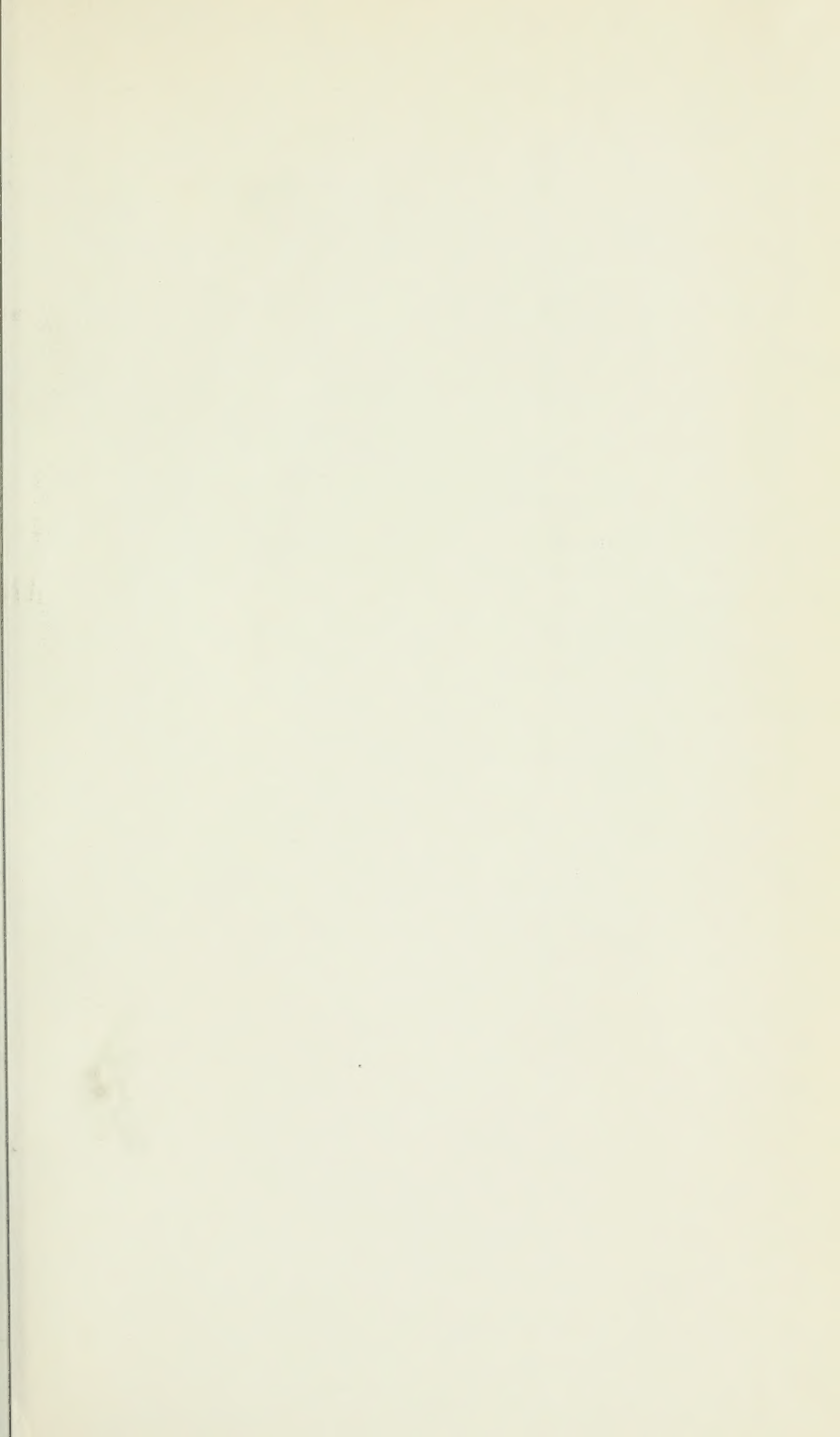
EX HORVM FRAGMENTORVM NVMERO ELECTORVM

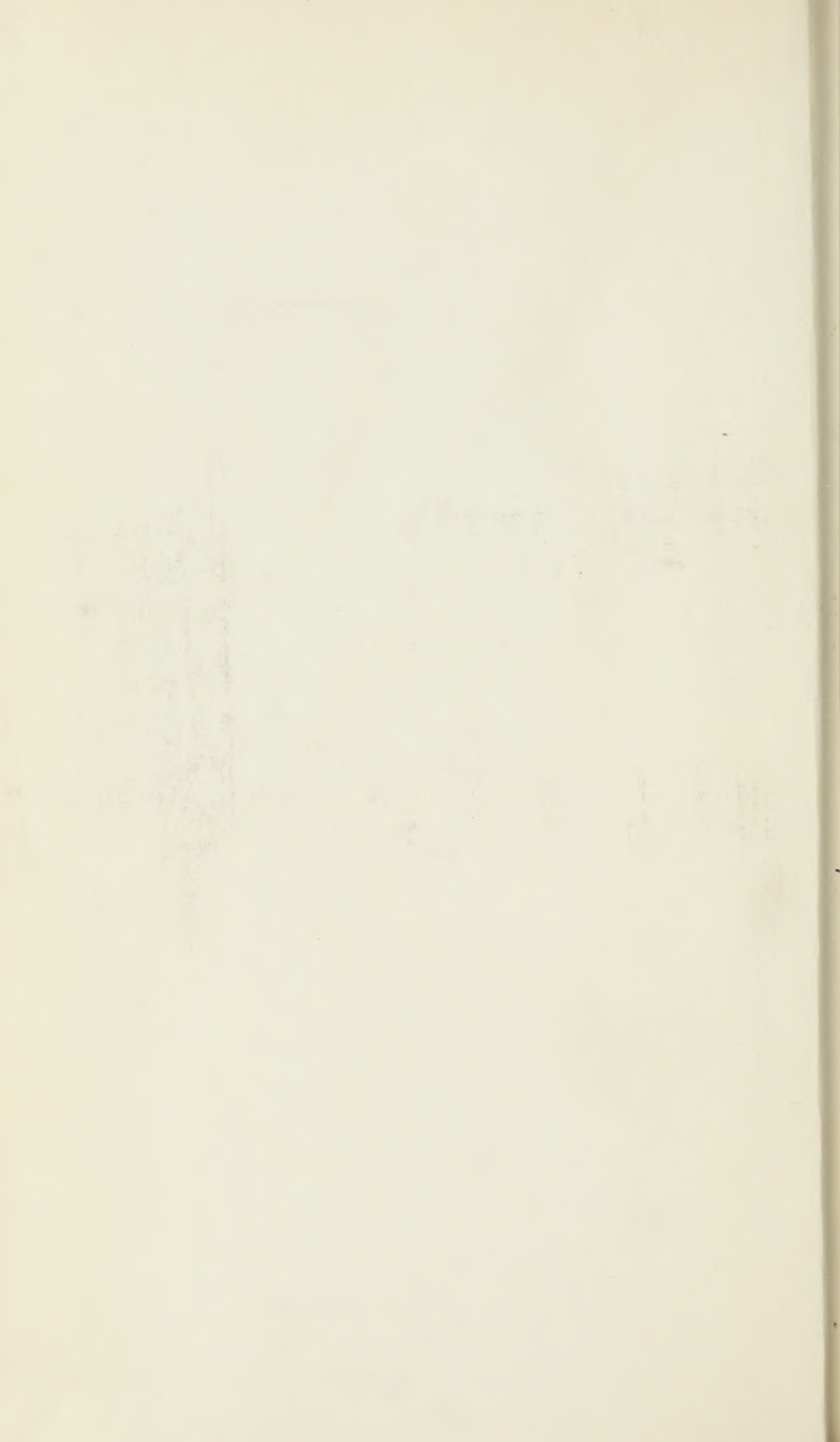
- Appian. b. c.* III 77: CCCLXIII. *Plin. hist. praef.* 24: CCCVI. *VIII* 11:
Arnob. *V* 7: CCCXXII. CCXXXVI. *VIII* 81: LXXXXXIII.
Censor. d. d. n. 17 10: p. 245 *adn.* XXXII 9: CCCLII. XXXII 14:
Charis. p. 66 K.: CCXXXII. p. 138: CCCLIII.
 CCXXXIII.
Priscian. I p. 13 H: CCCLI. XIII
 8: CCCII.
Cicer. de orat. III 38, 153: CCXXXV.
Fest. p. 153 M.: CLXF. p. 154: Quintil. *inst. orat.* I 5, 61: CCXXXV.
 CLXVII. p. 166: CLXVI. p. 249: VIII 3, 35: CCXXXV.
 CLXVI. (*Paul. Dinc.*) p. 308: CCCII. *Schol. Venet. Hom. Iliad.* VIII 383:
Lin. III 4 1: LXXXVIII. VII 3: CLXVII.
 CN. XXXIII 5, 7: CXXXVIII. *Seru. ad Verg. Aen.* 1267: CXXXVIII
 CLXV. *adn.* 1. I 273: CLXVI.
Non. p. 535 M.: CCCII. 208: CUCII. *Solin.* 2, 12: CCCLI.
 220: CCCLII. 259: CCXXXN.

ADDENDA ET CORRIGENDA

- p. LXIIII u. 4 adde:* Cat. fr. 24 (inter Festum et Donatum).
p. CLXV u. 20 pro Liu. XXXIII *lege:* Liu. XXXIII.
p. CCXXXIII u. 14 pro u. ubi Cincii — grammatico *haec substitue:* ubi Fabii Cinciique uicinitas et quod eadem a Plinio exposita sunt (uid. adn. ad fr. 2), pro historico loquuntur, contra tempus, quo Marius Victorinus scripsit, pro A. Gellio grammatico.
p. CCLXXXII in not. u. 1 pro Fr. 10 *lege:* Fr. 84.
p. 28 u. 4 pro in lecticula curiam *lege* lecticula in curiam.
p. 107 u. 2 pro M. filio *lege* Q. filio.
p. 108 u. 2 pro uinebant *lege* uinebat.
p. 275 u. 4 pro VII (VI) *lege* VI (VII).
p. 288 u. 1 pro materae *lege* materes.
p. 288 comment. u. 1 pro Fr. 31 *lege* Fr. 29.

PA Peter, Hermann Wilhelm
6139 Gottlob (ed.)
H5 Veterum historicorum
1870 Romanorum reliquiae
v.1

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

